สำนักหอสมุด

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ชาวต่างชาติและกลุ่มชาติพันธุ์ กับการค้าระหว่างประเทศ ในรัชสมัยพระนเรศวร

Foreigners and Ethnic Groups

and International Trade, during the Reign of King Naresuan

ดร. วราวุธ ฤกษ์วรารักษ์

ภาควิชาบริหารธุรกิจ

คณะบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์ และ การสื่อสาร

มหาวิทยาลัยนเรศวร

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยนเรศวร
วันลงทะเบียน 11 ต.ค. 2564
เลขทะเบียน
เลขเรียกหนังสือ ว HF 5549 .3 .T5 T3326 2562

พฤษภาคม 2562

ประกาศคุณูปการ

การศึกษาวิจัยฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาอย่างยิ่งจากผู้ทรงคุณวุฒิที่ปรึกษาท่านต่างๆ ที่ได้ให้คำแนะนำในการเริ่มต้นงาน และประกอบรายละเอียดของงานระหว่างทางอันแสนยาวนานนี้ และผู้ทรงคุณวุฒิในการนำเสนอผลงานวิจัยที่สถาบันการศึกษาแห่งหนึ่งที่กรุงเทพมหานคร ที่กรุณาติชมและแนะการเสริมรายละเอียดที่จำเป็นเพิ่มขึ้น ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณอาจารย์บุณย์สุภางค์ สุวรรณธเนศ ผู้ยินดีรับช่วยแบ่งเบาภาระบางส่วนของงานวิจัยที่เป็นภาษาไทย ให้ลุล่วงโดยตัวผู้วิจัยเองไม่ต้องเครียดมากอยู่คนเดียว และขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดแห่งมหาวิทยาลัยนเรศวร ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ อำนวยความสะดวกและให้ความร่วมมือเป็นอย่างยิ่ง ในการหาเอกสารโบราณต่างๆ ที่ในพื้นที่ไม่มี หรือดาวน์โหลดจากทางอินเตอร์เน็ตไม่ได้ แต่ต้องไปจัดหาซื้อจากสถาบันอื่นมาให้

ขอขอบคุณผู้ช่วยวิจัยท่านเล็กท่านน้อย ซึ่งความอดทนอดกลั้นของทุกท่านไม่เล็กน้อยด้วยเลย และขอบคุณเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่ที่คณะบริหารธุรกิจฯ เอง หรือที่หน่วยวิจัยของมหาวิทยาลัย ที่ได้กรุณาเอื้อเฟื้อ ติดตาม แนะนำ ช่วยเหลือ อดกลั้น จนงานนี้มาถึงจุดสำเร็จได้

เหนือสิ่งอื่นใดขอกราบขอบพระคุณบรรพบุรุษ บรรพสตรี และญาติทั้งปวงของผู้วิจัยที่ได้ให้ส่วนเสี้ยวของการมีกำลังสมองและกำลังความสามารถ ที่ได้ปะติดปะต่องานจนลุล่วงได้นี้ และงานวิจัยนี้จะสำเร็จไม่ได้เลย ถ้าท่านไม่แอบบอก หรือ ดลใจ ให้ผู้วิจัยต้องลงทำและเข้าร่วมกิจกรรม DNA Genealogy ควบคู่ไปด้วย แล้วเกิดการต่อจิ๊กซอว์ได้จนครบถ้วน และขอบคุณและขอบใจในกำลังใจและให้การสนับสนุนในทุกๆ ด้านของญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ทุกๆ ท่านเสมอมา

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากการศึกษาวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายอุทิศแด่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชผู้เป็นเจ้าเหนือเกศแห่งพสกนิกรละแวกนี้ทั้งปวงพระพุทธเจ้าข้า

วราวุธ ฤกษ์วรารักษ์

พ.ศ. 2562

คำนำ

งานวิจัยชิ้นนี้ มาจากนโยบายการวิจัยมุ่งเป้า เพื่อกระตุ้นสังคม ด้วยทางใดทางหนึ่ง ซึ่งเรื่องของประวัติศาสตร์เริ่มมีผู้ละเลยมากขึ้นเรื่อยๆ ทางผู้หลักผู้ใหญ่จึงดำริที่จะรื้อฟื้นสิ่งที่ดีๆ ของบ้านเมืองเราให้กลับมาให้ชนรุ่นหลังได้สำเหนียก ได้เข้าใจ ความเป็นมาเป็นไป โดยที่มีข้อดำริพิเศษลงมาถึงหูของผู้วิจัยว่า "อะไรที่เกี่ยวกับพระนเรศวร ก็ควรให้คนในมหาวิทยาลัยนเรศวรทำ มิใช่ให้คนจากที่อื่นๆ" ผู้วิจัยจึงถือโอกาสเข้าร่วมงานนี้ด้วย

สังคมไทยได้รับอิทธิพลจากชาวต่างชาติ มาตลอดนับจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้อย่างน้อย 1 พันปี ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องทางการค้าขายแลกเปลี่ยนกับทางโรมัน อียิปต์ จีน หรือ เปอร์เซีย โดยเฉพาะจากจีนและเปอร์เซียจะเริ่มเด่นชัดมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และเห็นอิทธิพลได้ชัดเจนอย่างยิ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาพลักษณ์ของท่านจะคุ้นเคยกันอยู่เพียงการสงคราม มีผู้เอ่ยถึงสมัยของท่านในด้านการค้าการขายอยู่น้อยมาก จึงน่าสนใจที่จะสืบค้นให้ได้ข้อมูลมากขึ้นเพื่อประกอบกับงานวิจัยอื่นๆ ให้ได้ภาพลักษณ์ของมหาราชที่มีชื่อเสียงพระองค์นี้ให้ครบถ้วนยิ่งขึ้น

ลักษณะของสังคมไทยซับซ้อนมาจากหลากหลายปัจจัย และ หลากหลายชาติพันธุ์มานานแล้ว หากเรามุ่งสนใจเฉพาะรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร ก็จะได้ประเด็นสำคัญเพิ่มเติมอื่นๆ ที่อาจไม่เคยพบไม่เคยได้ยินมาก่อนจากค่านิยมเดิมๆ เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่เล่าขานต่อๆ กันมา ยังคงได้ยินกันอยู่ในท้องตลาด แม้จะเบาบางลงแล้วก็ตาม ที่เป็นเรื่องหลักๆ ก็เช่น การค้าการขายต้องคนจีน หรือ ลูกหลานจีน คนจีนโพ้นทะเลในเอเชียอาคเนย์ครองการค้าอยู่ เพราะเก่งการพาณิชย์กว่าใครๆ แต่ทั้งนี้ ก็ยังมีคนกังขาอยู่ว่า เก่งการค้าเพราะเป็นจีน หรือเก่งเพราะเป็นคนอพยพ

ในการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศนั้น จะพบว่า อยุธยาเป็นเมืองท่ามาก่อนจะได้รับสถาปนาเป็นราชธานี เนื่องจากเป็นเมืองที่โดดเด่น และเป็นเมืองท่านานาชาติ ที่มีทำเลที่ดี กว้างใหญ่สวยงาม และเป็นท่าเรือที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชีย ในสมัยของพระนเรศวร พระมหากษัตริย์ทรงสนับสนุนการค้ากับชาวต่างชาติ และได้ผลพวงจากการจัดระเบียบการควบคุมเมืองท่าชายฝั่งทะเลมาตั้งแต่รัชสมัยของพระบรมไตรโลกนาถ

ความต้องการสินค้าจำพวกเครื่องเทศ และพริกไทย ทำให้ชาวยุโรปสนใจเดินทางมาค้าขายกับเมืองท่าในเอเชีย โดยโปรตุเกสริเริ่มนำร่องมาตีเอาเมืองมะละกาก่อน ในปี พศ. 2054 เพื่อเป็นฐานอำนาจในเอเชียอาคเนย์ แต่เนื่องจากมะละกาขณะนั้น ยังเป็นเมืองขึ้นของไทยอยู่ จึงได้มาติดต่อทางสัมพันธไมตรีกับไทย นับแต่สมัยพระรามาธิบดีที่ 2 ในปี พศ. 2054 นั่นเอง เป็นต้นมา จนถึง พศ. 2081 มีรายงานว่ามีชาวโปรตุเกสอยู่กระจายอยู่ในดินแดนไทย นับจากปัตตานี ขึ้นมาจนถึงอยุธยา และรับจ้างเป็นทหารในกองทัพไทยด้วย แต่เนื่องจากต่อมาในปลายสมัยพระนเรศวร ไทยเริ่มมีความสัมพันธ์กับฮอลันดา โปรตุเกสจึงเริ่มลดความสัมพันธ์กับไทยลง นั่นคือ นับแต่ปี พศ. 2140 ที่ฮอลันดามาติดต่อกับไทย โดยริเริ่มบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาขึ้นในปี พศ. 2145 และ

ตั้งสถานีการค้าขึ้นในปี พศ. 2146 ที่ปัตตานี ซึ่ง ณ ขณะนั้น เป็นเมืองขึ้นของไทย และต่อมายอลันดาได้ส่งทูตมาเข้าเฝ้าพระนเรศวรในปี พศ. 2147 เพื่อตกลงการค้าและขอตั้งสถานีการค้าขึ้นที่อยุธยา เพื่อเป็นศูนย์กลางค้าขายต่อเนื่องไปยัง อินเดีย จีน และญี่ปุ่น ส่วนทางสเปนได้รับอนุญาตให้ตั้งสถานีการค้าบนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา แต่การค้าขายดำเนินไปได้ไม่ค่อยดี เนื่องจากถูกขัดขวางไม่ให้ค้าขายกับทางมะนิลาของฟิลิปปินส์ได้สะดวก จึงเลื่อมถอยลงไปในที่สุด ส่วนทางอังกฤษไม่ได้สนใจติดต่อค้าขายกับไทยโดยตรง จนกระทั่งสมัยพระเอกาทศรถ ปี พศ. 2151 และทางฝรั่งเศสจะเริ่มปี พศ. 2205 ในสมัยพระนารายณ์ จึงพ้นขอบเขตของงานวิจัยนี้ แต่จะกล่าวถึงรายละเอียดของความสัมพันธ์ห่างๆ ให้ได้ข้อมูลการเชื่อมโยงทางการค้าอย่างทั่วถึงกันในเครือประเทศยุโรปและประเทศที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยนี้เป็นระยะๆ

เนื่องจากจีนจะค้าขายกับประเทศใด ประเทศนั้นต้องยอมส่งเครื่องบรรณาการไปถวายเจ้ากรุงจีน กษัตริย์ไทยส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังจีนอย่างต่อเนื่องเพื่อการทูต และการค้าขายระหว่างประเทศ คราใดที่มีศึกสงครามการติดต่อกับจีนก็จะลดน้อยถอยลง จนกระทั่งกลับมาฟื้นฟูความสัมพันธ์อีกครั้งเมื่อพระนเรศวรทรงประกาศเอกราชให้อยุธยาได้สำเร็จ ในปี พศ. 2133 ทั้งนี้ ข้อมูลก็มีเพียงว่า พระนเรศวรได้สนับสนุนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านการค้าขาย แต่ไม่ได้พบรายละเอียดเชิงลึกเพิ่มเติม จึงเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะค้นคว้าเพิ่มเติมต่อไปบ้าง

ส่วนทางด้านญี่ปุ่น การติดต่อค้าขายจะต้องผ่านทางโชกุน ซึ่งเป็นขุนนางระดับสูง ทำการแทนพระจักรพรรดิ์ แต่ไม่ปรากฏเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ยืนยันโดยตรงว่า พระนเรศวรได้ติดต่อค้าขายตรงกับญี่ปุ่น มีเพียงข้อสันนิษฐานว่าเป็นไปได้มาก และส่วนใหญ่จะเริ่มเห็นเป็นรูปธรรมตั้งแต่สมัยพระเอกาทศรถเป็นต้นมา ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะค้นคว้าเพิ่มโดยศึกษาเอกสารในภาษาตะวันตก ที่อาจจะมีเชื่อมโยงมาทางญี่ปุ่นในสมัยพระนเรศวรได้บ้าง

เอกสารอื่นๆ เท่าที่มี จะเริ่มปรากฏภาพของการค้านับแต่ที่ยอลันดาตั้งกิจการ VOC ในปี พศ. 2147 ปลายสมัยพระนเรศวร แล้วก็เลยไปพูดเรื่องอื่นๆ จากสมัยพระเอกา ลงมาทั้งหมด จึงไม่นำมาใช้ในงานฉบับนี้

งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ทำวิจัยเชิงเอกสาร โดยได้อ่านหนังสือและบทความซึ่งเน้นการค้นคว้าอ่านเอกสารจากภาษาตะวันตกเป็นหลัก โดยเริ่มจากชาติต่างๆ ในยุโรปก่อน แล้วค่อยเทียบเคียงแกะรอยมายังญี่ปุ่น จีน และชาติเอเชียอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งชาติต่างๆ ในทวีปอเมริกาตั้งแต่ตอนที่ยังไม่ได้เป็น สหรัฐอเมริกา เป็นต้น ทั้งนี้ผู้วิจัยได้พยายามเสาะแสวงหาความเกี่ยวโยงของกิจกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ บางกลุ่ม ในด้านการบริหารจัดการธุรกิจการค้า ที่มีผลต่อการค้าขายกับต่างประเทศ ในด้านการส่งออก-นำเข้า และการดูแลด้านการจ่ายเงิน เป็นต้น โดยทั้งหมดจะเน้นกิจกรรมที่อยู่ในยุคของพระนเรศวร แต่อาจจะมีการปูพื้นฐานโดยเกริ่นถึงเหตุการณ์ก่อนหน้าและเหตุการณ์หลังสิ้นสมัยของพระองค์แล้ว แต่ยังคงความสืบเนื่องกันอยู่ แล้วผู้วิจัยได้พยายามหาเหตุผลที่เกี่ยวข้องมาอธิบายทฤษฎี และแนวทางการประยุกต์ใช้ในการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศในปัจจุบัน โดยเฉพาะการนำไปใช้กับการเข้าใจเพื่อนบ้านมากขึ้นเมื่อเปิดตัวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC)

ผู้วิจัยรับทำงานวิจัยชิ้นนี้ เพื่อสนองตอบต่อนโยบายการวิจัยแบบมุ่งเป้า และคิดเอาเองว่า จะมีเนื้อหาสาระสำคัญ "ไม่เกิน 8 หน้า" อย่างที่ชอบมีผู้กล่าวล่ำลือกันเกี่ยวกับงานเชิงประวัติศาสตร์ แต่เมื่อลงมือค้นคว้าอย่างจริงจัง กลับพบว่า มีเนื้อหาในภาษาไทยประมาณกว่า 1,000 หน้า และ ที่เป็นภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษเกินกว่า 2,000 หน้า รวมทั้งสิ้นราว 4,000 หน้า ดังนั้น จากงานวิจัยมุ่งเป้าที่ควรได้ผลเร่งด่วนภายใน 1 ปี ผู้วิจัยได้เสียมารยาทขยายเวลาวิจัยมาจนเข้าปีที่ 5 จึงได้แล้วเสร็จตามที่เห็นนี้

ในการณ์นี้ ผู้วิจัยของดเว้นการใช้ราชาศัพท์ เพื่อง่ายต่อการทำความเข้าใจ และประหยัดเนื้อที่ในการเรียบเรียงตีพิมพ์ และขอกราบบังคมทูลพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขออนุญาตเรียกชื่อ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช แต่เพียงว่า "พระนเรศ"

3 พฤษภาคม 2562

งบประมาณรายได้มหาวิทยาลัย

แบบเสนอโครงการวิจัย ประกอบการเสนอขอรับทุนอุดหนุนการวิจัย

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2558

ชื่อโครงการวิจัย (ภาษาไทย) .....ชาวต่างชาติและกลุ่มชาติพันธุ์ กับการค้าระหว่างประเทศ ในรัชสมัยพระนเรศวร

(ภาษาอังกฤษ) ..... Foreigners and ethnic groups and international trade during the reign of King Naresuan

<u>ส่วน ก</u> : ลักษณะโครงการวิจัย

1. ประเภทการวิจัย
   - ☑ พื้นฐาน
   - ☐ ประยุกต์
   - ☐ ทดลองและพัฒนา

2. กลุ่มการวิจัย (ระบุความสอดคล้องกับกลุ่มการวิจัยเพียงข้อเดียว)
   - ☐ วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี
   - ☐ วิทยาศาสตร์สุขภาพ
   - ☑ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

3. สาขาวิชาการ (ระบุความสอดคล้องของโครงการวิจัยกับสาขาวิชาการ และกลุ่มวิชาของสภาวิจัยแห่งชาติ เพียงข้อเดียว)
   - ☐ วิทยาศาสตร์กายภาพและคณิตศาสตร์
   - ☐ วิทยาศาสตร์การแพทย์
   - ☐ วิทยาศาสตร์เคมีและเภสัช
   - ☐ เกษตรศาสตร์และชีววิทยา
   - ☐ วิศวกรรมศาสตร์และอุตสาหกรรมวิจัย
   - ☐ ปรัชญา
   - ☐ นิติศาสตร์

☐ รัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

☑ เศรษฐศาสตร์

☐ สังคมวิทยา

☐ เทคโนโลยีสารสนเทศและนิเทศศาสตร์

☐ การศึกษา

4. จริยธรรมการวิจัย

☑ ไม่เกี่ยวข้อง

☐ เกี่ยวข้อง

☐ จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ระบุ เลขที่ใบรับรอง ..... ลงวันที่ .....

☐ จรรยาบรรณการใช้สัตว์ทดลอง ระบุ เลขที่ใบรับรอง ..... ลงวันที่ .....

☐ ความปลอดภัยทางชีวภาพ ระบุ เลขที่ใบรับรอง ..... ลงวันที่ .....

<u>ส่วน ข</u> : องค์ประกอบในการจัดทำโครงการวิจัย

1. ผู้รับผิดชอบ และคณะผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล .....นาย วราวุธ ฤกษ์วรารักษ์ ..... สัดส่วนการทำวิจัย (%) .....100 %.....

หน่วยงาน .....ภาควิชาบริหารธุรกิจ คณะบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์ และ การสื่อสาร

บทบาทในโครงการ .หัวหน้าโครงการ.....

2. คำสำคัญ (Keywords) ของโครงการวิจัย

ภาษาไทย .....ชาวต่างชาติ กลุ่มชาติพันธุ์ การค้าระหว่างประเทศ พระนเรศวร .....

ภาษาอังกฤษ .... Foreigners, ethnic groups, international trade, King Naresuan

3. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

สังคมไทยได้รับอิทธิพลจากชาวต่างชาติ มาตลอดนับจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้อย่างน้อย 1 พันปี (ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย ธิดา สาระยา 2554) ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องทางการค้าขายแลกเปลี่ยนกับทางโรมัน อียิปต์ จีน หรือ เปอร์เซีย โดยเฉพาะจากจีนและเปอร์เซียจะเริ่มเด่นชัดมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และเห็นอิทธิพลได้ชัดเจนอย่างยิ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา (Wyatt, 1996a, b, c) ในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาพลักษณ์ของท่านจะคุ้นเคยกันอยู่เพียงการสงคราม มีผู้เอ่ยถึงสมัยของท่านในด้านการค้าการขายอยู่น้อยมาก จึงน่าสนใจที่จะสืบค้นให้ได้ข้อมูลมากขึ้นเพื่อประกอบกับงานวิจัยอื่นๆ ให้ได้ภาพลักษณ์ของมหาราชที่มีชื่อเสียงพระองค์นี้ให้ครบถ้วนยิ่งขึ้น

4. วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษารายละเอียดของการค้าขายกับต่างประเทศ ในรัชสมัยพระนเรศวร
2. เพื่อศึกษาถึงอิทธิพลของชาวต่างชาติ และ กลุ่มชาติพันธุ์ บางกลุ่ม เช่น จีน และ ชาวตะวันตก ที่มีผลต่อการค้าขายกับต่างประเทศ ในด้านการส่งออก-นำเข้า ในยุคพระนเรศวร

5. ทฤษฎี สมมุติฐาน (ถ้ามี) และกรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

หากทุกกิจการมีความรู้ความสามารถภายในพอๆ กัน ก็จะไม่มีใครแพ้ใครชนะ ผู้ที่จะชนะได้ และชนะไปนานๆ จะต้องมีเคล็ดลับ และทักษะที่สำคัญบางประการ ที่ผู้อื่นลอกเลียนได้ยาก เป็นต้น (Barney 1991) ตัวอย่างของวิธีการที่จะทำให้ผู้อื่นลอกเลียนแบบเราได้ยาก มี 3 ประการ ตามที่ Barney (1991) เสนอ ซึ่งได้แก่ (1) การหาบางสิ่งบางอย่างซึ่งเป็นเอกลักษณ์เด่นของหน่วยงานเราเอง ที่คนอื่นไม่มีประวัติศาสตร์แบบเดียวกับเรา ยากที่จะทำเลียนแบบเราได้ เช่น ลักษณะการก่อตั้ง ทีมผู้บริหาร สถานที่ตั้ง หรือ วัฒนธรรมองค์กร เป็นต้น (2) ทำให้คนอื่นมองไม่เห็นได้ชัดนัก (สร้างความกำกวม) ว่า อะไรที่ทำให้หน่วยงานของเราโดดเด่นนำผู้อื่นอยู่ได้ เช่น ไม่รู้ว่าเพราะมีคนเก่งอยู่ หรือ หลายๆ ปัจจัยประกอบกัน และไม่ทราบแน่ชัดว่าปัจจัยใดบ้างส่งอิทธิพลต่อความสำเร็จของหน่วยงานเรากันแน่ เป็นต้น หรือ (3) แหล่งภูมิรู้ของเรานี้ต้องได้มาโดยมีความซับซ้อนเชิงสังคมสูง เช่น ความสัมพันธ์ส่วนตัวของผู้บริหารแต่ละคน กับผู้ส่งวัตถุดิบแต่ละราย กับลูกค้าแต่ละราย และอื่นๆ ประกอบกันในสังคมโดยรวม เป็นต้น

ลักษณะของสังคมไทยซับซ้อนมาจากหลากหลายปัจจัย และ หลากหลายชาติพันธุ์มานานแล้ว หากเรามุ่งสนใจเฉพาะรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร ก็จะได้ประเด็นสำคัญเพิ่มเติมอื่นๆ ที่อาจไม่เคยพบไม่เคยได้ยินมาก่อน

6. การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ (Information) ที่เกี่ยวข้อง

จากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก เรื่อง "ผลของวัฒนธรรมเชิงชาติพันธุ์ที่มีต่อการตัดสินใจตั้งกิจการขนาดย่อมในต่างจังหวัดของไทย" ของผู้วิจัย (Rurkwararuk 2010a) กรอบแนวคิดของงานวิจัยได้อ้างอิงทฤษฎีต่างๆ 3 ด้าน คือ 1. ทางเศรษฐศาสตร์ 2. จิตวิทยาสังคม และ 3. มนุษยวิทยาเชิงวัฒนธรรม โดยปรับให้เข้ากับเรื่องแรงจูงใจเพื่อตั้งธุรกิจใหม่และอิทธิพลของวัฒนธรรมต่อการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ ซึ่งสรุปได้สั้นๆ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ มักกล่าวถึงการประกอบการว่า คนที่หันมาทำธุรกิจมักจะมาจากความจำเป็นบังคับ หรือ โอกาสอำนวย (Hunt and Levie 2003) แต่มักพบว่า การเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ดีขึ้นมักจะทำให้คนอยากที่จะตั้งธุรกิจของตัวเองมากขึ้น (Luthje and Franke 2001; Reynolds et al. 2000) การมองเห็นโอกาสง่ายกว่าผู้อื่นมักเกิดกับคนที่มีภูมิหลังมาต่างจากคนอื่นและมีข้อมูลสำคัญๆ ต่างจากคนอื่น โดยเฉพาะเมื่อมีสายสัมพันธ์พิเศษต่างๆ (Ardichvili et al 2003) หรือมีภูมิหลังที่เอื้อต่อการทำธุรกิจมากกว่าผู้อื่น (Westhead, et al. 2004) เช่น มีพ่อแม่ที่มีฐานะดี มีเงินทุนสูงกว่า เป็นต้น (Dunn and Holtz-Eakin, 2000)

2. แนวคิดทฤษฎีทางจิตวิทยาสังคม มักกล่าวถึงการประกอบการว่า ผู้ที่มีความรู้สึกว่าตนเองกำลังเสี่ยงน้อยกว่าที่ผู้อื่นรู้สึก มักจะกล้าเริ่มธุรกิจใหม่มากกว่าผู้อื่น และไม่คิดว่าตนเองจะล้มด้วย (De Carolis and Saparito 2006; Simon, Houghton and Aquino 2000) ในขณะที่คนบางคนจะยอมทำตามแบบอย่างของผู้ที่ตนเคารพยอมรับ และอาจจะเลียนแบบอาชีพของผู้ที่ประสบความสำเร็จในการทำธุรกิจมาก่อน (Henrich, et al. 2001) โดยเฉพาะเมื่อมีแบบอย่างที่ทำธุรกิจให้เห็น (Reynolds et al. 2000; Hindle and Rushworth 2000) หรือ มีพ่อแม่เป็นผู้ประกอบการอยู่แล้ว (Dunn and Holtz-Eakin 2000; Fairlie 1999; Georgellis and Wall 2000) เป็นต้น ในขณะที่คนที่ไม่ค่อยมีความรู้เกี่ยวกับธุรกิจนัก ก็ไม่จะไม่กล้าแตะอาชีพธุรกิจเลย (Mellers et al. 2001) ส่วนคนที่มีความเห็นที่เป็นบวกต่ออาชีพนักธุรกิจอยู่แล้ว ก็จะยิ่งกล้าทำธุรกิจบ้าง (Caree and Thurik 2002; Davidsson and Wiklund 1995; Reynolds et al. 2000; Verheul et al. 2001) แต่อย่างไรก็ดี การจะมองหาโอกาสในการทำธุรกิจได้เก่งหรือไม่นั้น เชื่อว่า น่าจะเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม (van der Veen and Wakkee 2002) ซึ่งเกี่ยวข้องบ้างบางส่วนไม่มากก็น้อยจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตัวเองเติบโตมา แล้วช่วยให้มองภาพอนาคตของชีวิตไปในมุมมองที่แตกต่างกัน (Mitchell et al. 2000) โดยเฉพาะมุมมองที่มีต่อความเสี่ยง

3. แนวคิดทฤษฎีทางมนุษยวิทยาเชิงวัฒนธรรม มักกล่าวถึงการประกอบการว่า น่าจะเกี่ยวข้องกับค่านิยมทางวัฒนธรรม (cultural values) ของกลุ่มคนนั้นๆ Hofstede (2001) เชื่อว่า ค่านิยมทางวัฒนธรรมในแต่ละชาติจะสามารถครอบงำความรู้สึกนึกคิดของแต่ละบุคคลได้ โดยสามารถแบ่งกลุ่มค่านิยมทางวัฒนธรรมออกเป็น 5 กลุ่มด้วยกัน คือ (1) Power Distance Index (PDI) หรือ ระดับความห่างของอำนาจระหว่างผู้น้อยกับผู้เป็นใหญ่ *(2)* Individualism (IDV) หรือ ระดับความเป็นปัจเจกส่วนตัวหรือเน้นอิงกลุ่มส่วนรวม (3) Masculinity (MAS) *หรือ ระดับความเป็นบุรุษเพศ (กล้าได้กล้าเสีย ควบคุม แก่งแย่งแข่งขัน) หรือ ความเป็นสตรีเพศ (อะลุ้มอล่วย โอนอ่อนผ่อนตาม)* (4) Uncertainty Avoidance Index (UAI) หรือ ระดับความชอบหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอนและ (5) Long-Term Orientation (LTO) หรือ ระดับการมุ่งระยะยาว มากกว่า ระยะสั้นในการครองชีวิต

ค่านิยมทางวัฒนธรรมทั้ง 5 กลุ่มนี้ ได้ผ่านการวิจัยในนานาประเทศแล้วพบว่า เกี่ยวข้องกับการก่อตั้งธุรกิจใหม่ไม่มากก็น้อย อาทิ ค่านิยมเหล่านี้เกี่ยวข้องกับทัศนคติที่มีต่อการเน้นเงินทุนและการทำงานหนัก (Begley et al. 1997, Davidsson and Wiklund 1995, Olson 2001, Shaver 1995) เกี่ยวข้องกับความเสี่ยง หรือ กล้าได้กล้าเสีย (Caree and Thurik 2002, Luthje and Franke 2001) เกี่ยวข้องกับการชอบแก่งแย่งแข่งขัน (Davidsson et al. 1995) เกี่ยวข้องกับความสำเร็จทางวัตถุ หรือ ความมั่งคั่งร่ำรวย (McGrath et al. 1992a, Russell 1997, Westhead et al. 1997, Begley et al. 1997) เป็นต้น โดยค่านิยมทางวัฒนธรรมเหล่านี้จะสอดคล้องกับข้อสรุปของ Davidsson 1995 ที่ว่า คนจะมีแนวโน้มที่จะเริ่มต้นทำธุรกิจเอง หากเขาคิดว่าธุรกิจนั้นๆ คุ้ม (appropriate payoff) เท่ (societal contribution) และ ทำได้ (possess appropriate expertise)

ตามความเห็นของ Jirawat Wongsawatdiwat (1973) และ Foster (1982) นั้น ความรู้สึกต่างๆ ทางวัฒนธรรมจะส่งผ่านมายังกลุ่มตัวอย่างโดยผ่านทางบรรพบุรุษ และการเลี้ยงดู รวมทั้งการดำรงชีพอยู่ในสังคมต่างๆ ตั้งแต่เล็กจนโต และผู้เป็นต้นแบบในดวงใจของตน (role models) ด้วย

ค่านิยมเดิมๆ เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่เล่าขานต่อๆ กันมา (ethnic stereotypes) ยังคงได้ยินกันอยู่ในท้องตลาด แม้จะเบาบางลงแล้วก็ตาม ที่เป็นเรื่องหลักๆ ก็เช่น การค้าการขายต้องคนจีน หรือ ลูกหลานจีน (เช่นใน Haley et al. 1999, Skinner 1962, Purcell 1951 เป็นต้น) คนจีนโพ้นทะเลในเอเชียอาคเนย์ครองการค้าอยู่เพราะเก่งการพาณิชย์กว่าใครๆ (Bun and Mackie 1996) แต่ทั้งนี้ ก็ยังมีคนกังขาอยู่ว่า เก่งการค้าเพราะเป็นจีนหรือเก่งเพราะเป็นคนอพยพ ไม่มีอะไรดีไปกว่าเปิดร้านเองง่ายๆ กระมัง (Casson 1990, Brenner et al. 2000) แต่ในไทย คนก็ยังยกย่องว่า จีน ดังในเรื่องขยันขันแข็ง และ ทะเยอทะยาน อยากเจริญรุ่งเรืองมากกว่าคนไทยโดยทั่วไป (Suntharee 1991) การค้าขายในเมืองไทย มักจะมาจากผู้ประกอบการชาวจีนที่อพยพมาจากเมืองจีนรุ่นแรกๆ (Pannee Auansakul 1995) การทำธุรกิจในเมืองไทยมักอาศัยคนจีน ที่มีเครือข่ายความสัมพันธ์อยู่ตามเมืองต่างๆ ทั่วประเทศ โดยงานวิจัยส่วนใหญ่จะมุ่งกลุ่มคนจีนที่อยู่ตามเมืองใหญ่ๆ เช่น กรุงเทพฯ และนครราชสีมา (Coughlin 1976, Skinner 1962, Yoko Ueda 1995) เป็นต้น

ทั้งนี้ อาจมีข้อโต้แย้งว่า ที่จีนคล่องค้าขายกว่าชาติพันธุ์อื่นๆ ในเมืองไทย ก็อาจจะเป็นเพราะชาติพันธุ์อื่นๆ นั้นมีโอกาสน้อยนักที่จะทำธุรกิจ เนื่องจากไม่ว่าจะเป็นไทย เป็นลาว เป็นอะไรก็ตามในแผ่นดินสยาม ทุกคนต้องขึ้นทะเบียนอยู่ในระบบทาส ไพร่ ขึ้นตรงต่อเจ้าขุนมูลนาย ไปทำงานให้เขา จึงขาดโอกาสที่จะสะสมทรัพย์เพื่อตัวเอง หรือ อยู่ติดร้านเพื่อดูแลกิจการได้อย่างคนจีน (Kamol 1955)

โดยผู้เขียนขอตัดคำว่า ไทยแท้ ออกจากการวิเคราะห์ของงานวิจัยนี้ทั้งหมด (ดูงานวิทยานิพนธ์ฉบับเต็มได้ที่ Rurkwararuk 2010a) และมุ่งที่ที่มาของชาติที่ตัวเองอพยพมา ซึ่งมักปรากฏในงานเขียนชิ้นต่างๆ เช่น แขก มะหง่น ชาวไทใหญ่ คนมาลายู เป็นต้น

ในการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศนั้น จะพบว่า อยุธยาเป็นเมืองท่ามาก่อนจะได้รับสถาปนาเป็นราชธานี เนื่องจากเป็นเมืองที่โดดเด่น และเป็นเมืองท่านานาชาติ ที่มีทำเลที่ดี กว้างใหญ่สวยงาม และเป็นท่าเรือที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชีย ทั้งยังมีท่าเรือที่เกี่ยวโยงเชื่อมต่อ เช่น ท่าเรือเมืองนครศรีธรรมราช ท่าเรือปัตตานี ท่าเรือยะโฮร์ ท่าเรือมะละกา ท่าเรือไทรบุรี ไปออกยังทะเลอันดามัน ไปยังพม่า อินเดีย เป็นต้น ส่วนทางฟากขวามือของแผนที่ ก็มีท่าเรือจันทบุรี และท่าเรือชลบุรี ไปออกทะเลจีนใต้ เป็นต้น (วิ

เรขา 2542 หน้า 4-5) ในสมัยของพระนเรศวร พระมหากษัตริย์ทรงสนับสนุนการค้ากับชาวต่างชาติ และได้ผลพวงจากการจัดระเบียบการควบคุมเมืองท่าชายฝั่งทะเลมาตั้งแต่รัชสมัยของพระบรมไตรโลกนาถ (วิเรขา 2542 หน้า 10) ส่วนการจัดการการค้ากับต่างชาติโดยแบ่งหน่วยงานเป็นกรมท่าซ้ายและกรมท่าขวาเพื่อดูแลคนละฝั่งทะเลของอ่าวไทยนั้น เกิดขึ้นหลังรัชสมัยของพระนเรศวร (ปี พศ. 2153) จึงไม่กล่าวถึงในงานวิจัยฉบับนี้

ความต้องการสินค้าจำพวกเครื่องเทศ และพริกไทย ทำให้ชาวยุโรปสนใจเดินทางมาค้าขายกับเมืองท่าในเอเชีย โดยโปรตุเกสริเริ่มนำร่องมาตีเอาเมืองมะละกาก่อน ในปี พศ. 2054 เพื่อเป็นฐานอำนาจในเอเชียอาคเนย์ แต่เนื่องจากมะละกาขณะนั้น ยังเป็นเมืองขึ้นของไทยอยู่ จึงได้มาติดต่อทางสัมพันธไมตรีกับไทย นับแต่สมัยพระรามาธิบดีที่ 2 ในปี พศ. 2054 นั่นเอง เป็นต้นมา จนถึง พศ. 2081 มีรายงานว่ามีชาวโปรตุเกสอยู่กระจายอยู่ในดินแดนไทย นับจากปัตตานี ขึ้นมาจนถึงอยุธยา และรับจ้างเป็นทหารในกองทัพไทยด้วย แต่เนื่องจากต่อมาในปลายสมัยพระนเรศวร ไทยเริ่มมีความสัมพันธ์กับฮอลันดา โปรตุเกสจึงเริ่มลดความสัมพันธ์กับไทยลง (พลับพลึง 2523 หน้า 1-5) นั่นคือ นับแต่ปี พศ. 2140 ที่ฮอลันดามาติดต่อกับไทย โดยริเริ่มบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาขึ้นในปี พศ. 2145 และตั้งสถานีการค้าขึ้นในปี พศ. 2146 ที่ปัตตานี ซึ่ง ณ ขณะนั้น เป็นเมืองขึ้นของไทย และต่อมาฮอลันดาได้ส่งทูตมาเข้าเฝ้าพระนเรศวรในปี พศ. 2147 เพื่อตกลงการค้าและขอตั้งสถานีการค้าขึ้นที่อยุธยา เพื่อเป็นศูนย์กลางค้าขายต่อเนื่องไปยัง อินเดีย จีน และญี่ปุ่น (พลับพลึง 2523 หน้า 8-9) สเปนได้รับอนุญาตให้ตั้งสถานีการค้าบนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา แต่การค้าขายดำเนินไปได้ไม่ค่อยดี เนื่องจากถูกขัดขวางไม่ให้ค้าขายกับทางมะนิลาของฟิลิปปินส์ได้สะดวก จึงเลื่อมถอยลงไปในที่สุด (วิเรขา 2542 หน้า 17) ส่วนทางอังกฤษไม่ได้สนใจติดต่อค้าขายกับไทยโดยตรง จนกระทั่งสมัยพระเอกาทศรถ ปี พศ. 2151 (พลับพลึง 2523 หน้า 16-17) และทางฝรั่งเศสจะเริ่มปี พศ. 2205 ในสมัยพระนารายณ์ จึงพ้นขอบเขตของงานวิจัยนี้ แต่จะกล่าวถึงรายละเอียดของความสัมพันธ์ห่างๆ ให้ได้ข้อมูลการเชื่อมโยงทางการค้าอย่างทั่วถึงกันในเครือประเทศยุโรปและประเทศที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยฉบับเต็ม

เนื่องจากจีนจะค้าขายกับประเทศใด ประเทศนั้นต้องยอมส่งเครื่องบรรณาการไปถวายเจ้ากรุงจีน กษัตริย์ไทยส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังจีนอย่างต่อเนื่องเพื่อการทูต และการค้าขายระหว่างประเทศ คราใดที่มีศึกสงครามการติดต่อกับจีนก็จะลดน้อยถอยลง จนกระทั่งกลับมาฟื้นฟูความสัมพันธ์อีกครั้งเมื่อพระนเรศวรทรงประกาศเอกราชให้อยุธยาได้สำเร็จ ในปี พศ. 2133 (อนงคณา 2545 หน้า 28) โดยจีนจะขอความร่วมมือทางการทหารถึง 2 ครั้ง แต่ได้ขอกำลังจากพระองค์ท่านไปช่วยจริงๆ 1 ครั้ง ในปี พศ. 2136 เพื่อช่วยปรามพะโคไม่ให้ก่อกวนชายแดนจีนละแวกยูนนานอีกต่อไป ทั้งนี้ ข้อมูลก็มีเพียงว่า พระนเรศวรได้สนับสนุนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านการค้าขาย (อนงคณา 2545 หน้า 28-31, 43) แต่ไม่ได้พบรายละเอียดเชิงลึกเพิ่มเติม จึงเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะค้นคว้าเพิ่มเติมต่อไปบ้าง

ส่วนทางด้านญี่ปุ่น การติดต่อค้าขายจะต้องผ่านทางโชกุน ซึ่งเป็นขุนนางระดับสูง ทำการแทนพระจักรพรรดิ์ แต่ไม่ปรากฏเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ยืนยันโดยตรงว่า พระนเรศวรได้ติดต่อค้าขายตรงกับญี่ปุ่น มีเพียงข้อสันนิษฐานว่าเป็นไปได้มาก และส่วนใหญ่จะเริ่มเห็นเป็นรูปธรรมตั้งแต่สมัยพระเอกาทศรถเป็นต้นมา (อนงคณา 2545 หน้า 70, 81) ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะค้นคว้าเพิ่มโดยศึกษาเอกสารในภาษาตะวันตก ที่อาจจะมีเชื่อมโยงมาทางญี่ปุ่นในสมัยพระนเรศวรได้บ้าง

เอกสารอื่นๆ เท่าที่มี จะเริ่มปรากฏภาพของการค้านับแต่ที่ฮอลันดาตั้งกิจการ VOC ในปี พศ. 2147 ปลายสมัยพระนเรศวร แล้วก็เลยไปพูดเรื่องอื่นๆ จากสมัยพระเอกา ลงมาทั้งหมด จึงไม่นำมาใช้ในงานฉบับนี้

7. เอกสารอ้างอิงของโครงการวิจัย

Ardichvili, A., Cardozo, R., & Ray, S. 2003. A Theory of Entrepreneurial Opportunity Identification and Development. *Journal of Business Venturing*, 18(1): 105-123.

Barney, Jay. 1991. *Firm Resources and sustained competitive advantage*. Journal of Management, 17 (1), 99-120.

Bechstedt, H.-D. 2002. Identity and Authority in Thailand. In C. J. Reynolds (Ed.), *National Identity and Its Defenders, Thailand Today*: 238-261. Chiang Mai: Silkworm Books.

Begley, T. M., Wee--Liang, T., Larasati, A. B., Rab, A., Zamora, E., & Nanayakkara, G. 1997. The Relationship between Socio-cultural Dimensions and Interest in Starting A Business: A Multi-country Study. *Frontier of Entrepreneurship Research*, 1997 Edition.

Brenner, G. A., Menzies, T. V., Ramangalahy, C., Filion, L. J., & Amit, R. H. 2000. Ethnic Entrepreneurship: Data from a Survey of Chinese Communities in the Canadian Cities of Montreal, Toronto and Vancouver. *Working Paper No. 2000-12.*

Bun, C. K., & Kiong, T. C. 1995. Modelling Culture Contact and Chinese Ethnicity in Thailand. *Southeast Asian Journal of Social Science*, 23(1): 1-12.

Bun, C. K., & Mackie, J.A.C. 1996. *Chinese Business Connections*. Paper presented in the European Science Foundation workshop on "Chinese Business Connections in Global and Comparative Perspective", Beijing, China. 10-12 September 1996.

Bung-on Piyabhan. 1998. *The Lao in Early Bangkok*. Bangkok: Thailand Research Fund.

Caree, M. A., & Thurik, A. R. 2002. The Impact of Entrepreneurship on Economic Growth, *International Handbook of Entrepreneurship Research*, Vol. (in print).

Cassar, G. 2004. Entrepreneur Motivation, Growth Intentions and Preferences. *Babson Entrepreneurship Paper*.

Casson, M. (Ed.). 1990. *Entrepreneurship*. (Vol. 3). Aldershot, UK: International Library of Critical Writings in Economics.

Coughlin, R. J. 1976. *Double identity : the Chinese in modern Thailand* (c1960 Reprint of the ed. published by Hong Kong University Press, Hong Kong ed.). Westport, Conn: Greenwood Press.

Davidsson, P. 1995. Determinants of Entrepreneurial Intentions. Sweden: Jonkoping International Business School (JIBS).

Davidsson, P., & Wiklund, J. 1995. Cultural Values and Regional Variations in New Firm Formation. *Frontiers of Entrepreneurship Research*, 1995 Edition.

De Carolis, D. M., & Saparito, P. 2006. Social Capital, Cognition, and Entrepreneurial Opportunities: A Theoretical Framework. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 30(1): 41-56.

Dunn, T., & Holtz-Eakin, D. 2000. Financial Capital, Human Capital, and the Transition to Self-Employment: Evidence from Intergenerational Links. *Journal of Labor Economics*, 18(2): 282-305.

Earle, J. S., & Sakova, Z. 1999. Entrepreneurship from Scratch: Lessons on the Entry Decision into Self-Employment from Transition Economies, Discussion Paper No. 79, December. Bonn: Institute for the Study of Labor (IZA).

Fairlie, R. W. 1999. The Absence of the African-American Owned Business: An Analysis of the Dynamics of Self-Employment. *Journal of Labor Economics*, 17(1): 80-108.

Fallon, E. B. 1983. *The Peasants of Isan: Social and Economic Transitions in Northeast Thailand*. Unpublished Ph.D. Dissertation, University of Wisconsin, Madison, U.S.A.

Foster, B. L. 1982. Commerce and Ethnic Differences : the Case of the Mons in Thailand, *Papers in International Studies, Southeast Asia Series No. 59*: 93. Athens: Ohio University Center for International Studies.

Gaglio, C. M., & Katz, J. A. 2001. The Psychological Basis of Opportunity Identification: Entrepreneurial Alertness. *Small Business Economics*, 16(2): 95-111.

GEM Global 2004. Acs, Z.J., Arenius, P., Hay, M. and Minniti, M. *Global Enterpreneurship Monitor: Executive Report*. Babson Park, MA, USA and London U.K.: Babson College and London Business School.

GEM Global 2009. Bosma, N. and Levie, J. ***Global Enterpreneurship Monitor: Global Report***. Babson Park, MA, USA, Santiago, Chile, and Haskolinn Reykjavik, Iceland: Babson College, Universidad del Desarrollo, and Reykjavik University.

Georgellis, Y., & Wall, H. J. 2000. What Makes a Region Entrepreneurial? Evidence from Britain. *Annals of Regional Science*, 34(3): 385-403.

Haley, G. T., Tan, C. T., & Haley, U. C. V. 1999. ***New Asian Emperors: The Overseas Chinese, Their Strategies and Competitive Advantages***. Melbourne: Butterworth Heinemann.

Henrich, J., Albers, W., Boyd, R., Gigerenzer, G., McCabe, K. A., Ockenfels, A., & Young, H. P. 2001.

Group Report: What is the Role of Culture in Bounded Rationality? In G. Gigerenzer, & R. Selten (Eds.), ***Bounded Rationality : the Adaptive Toolbox***. Cambridge, Mass.; London: MIT Press.

Hofstede, G. 2001. ***Culture's Consequences*** (2nd ed.). London: Sage.

Hunt, S., & Levie, J. 2003. Culture as a predictor of entrepreneurial activity, ***Frontiers of Entrepreneurship Research 2003***. Wellesley, MA: Babson College.

Jirawat Wongsawatdiwat. 1973. ***Chinese Assimilation***. Unpublished PhD, University of Illinois, Urbana-Champaign.

Lee, S. M., & Peterson, S. J. 2000. Culture, Entrepreneurial Orientation, and Global Competitiveness. *Journal of World Business*, 35(4): 401-416.

Luthje, C., & Franke, N. 2001. *The "Making" of an Entrepreneur: Testing a Model of Entrepreneurial Intent among Engineering Students at MIT*. Paper presented at the 23rd NITM (National Institute of Technology Management) Conference on R&D Management, Dublin, Ireland. (Later published in R&D Management Journal, 33(2), 2003, 135-147).

McGrath, R. G., & MacMillan, I. C. 1992a. More Like Each Other Than Anyone Else? Cross-Cultural Study of Entrepreneurial Perceptions. *Journal of Business Venturing*, 7(5): 419-429.

McVey, R. (Ed.). 2000. *Money and Power in Provincial Thailand*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies (ISEAS).

Mellers, B. A., Erev, I., Fessler, D. M. T., Hemelrijk, C. K., Hertwig, R., Laland, K. N., Scherer, K. R., Seeley, T. D., Selten, R., & Tetlock, P. E. 2001. Group report : Effects of Emotions and Social Processes on Bounded Rationality. In G. Gigerenzer, & R. Selten (Eds.), ***Bounded Rationality : the Adaptive Toolbox***. Cambridge, Mass.; London: MIT Press.

Mitchell, R. K., Smith, B., Seawright, K. W., & Morse, E. A. 2000. Cross-cultural Cognitions and Venture Creation. ***Academy of Management Journal***, 43: 974-993.

Neck, C. P., & Manz, C. C. 1996. Thought Self-Leadership: the Impact of Mental Strategies Training on Employee Cognition, Behaviour, and Affect. ***Journal of Organizational Behaviour***, 17: 445-467.

Nelson, M. H. 2002. The Thai Politics Bibliography (and Annotation), KPI Bibliographies No. 1, December 2002 (fifth version): Center for the Study of Thai Politics and Democracy, King Prajadhipok Institute, Nonthaburi, Thailand.
(http://www.kpi.ac.th/en/index.asp, accessed Jan 2003).

Olson, D. E. 2001. *The Role of Entrepreneurial Personality Characteristics on Entry Decisions in a Simulated Market*. Paper presented at the 2001 USASBE/SBIDA Annual National Conference, Orlando, Florida.

Pannee Auansakul. 1995. Chinese Traders and Thai Groups in the Rice Business. *Southeast Asian Journal of Social Science*, 23(1): 29-42.

Purcell, V. 1951. *The Chinese in Southeast Asia*. London: Oxford University Press.

Reynolds, P. D., Hay, M., & Camp, S. M. 1999. Global Entrepreneurship Monitor: 1999, Executive Report: Babson College, London Business School and the Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership.

Rurkwararuk, Warawude. 2010a. *The Effects of Cultural Dimensions of Ethnicity on Small Business Start-up Decisions in Regional Thailand*. Unpublished Ph.D. Thesis, Australian National University, Canberra, Australia.

Rurkwararuk, Warawude. 2010b. Culture, Heritage and Business Start-ups in Regional Thailand. *MIS Journal of Naresuan University*, Oct. 2009 - Mar. 2010, 5(1): 75-100.

Russell, R. D. 1997. The Impact of National Culture on the Emergence of Entrepreneurship. Penn State University - Harrisburg.

Scheinberg, S., & MacMillan, I. C. 1988. An 11 Country Study of Motivations to Start A Business. *Frontiers of Entrepreneurship Research*, 1988 Edition.

Schliesinger, J. 2000. *Ethnic Groups of Thailand, Non-Tai-Speaking Peoples*. Bangkok, Thailand: White Lotus.

Schliesinger, J. 2001. *Tai Groups of Thailand, Volume 2, Profile of the Existing Groups*. Bangkok, Thailand: White Lotus.

Shaver, K. G. 1995. The Entrepreneurial Personality Myth. *Business and Economic Review*, 41(3): 20-23.

Simon, M., Houghton, S. M., & Aquino, K. 2000. Cognitive Biases, Risk Perception and Venture Formation: How Individuals Decide to Start Companies. *Journal of Business Venturing*, 15(2): 113–134.

Skinner, G. W. 1962. *Chinese Society in Thailand: An Analytical History*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Storey, D. J. 1994. *Understanding the Small Business Sector*. London/New York: Routledge.

Suntharee Komin. 1991. *Psychology of the Thai People: Values and Behavioral Patterns*. Bangkok [Thailand]: Research Center, National Institute of Development Administration (NIDA).

Trosby, D. 2001. *Economics and Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.

van der Veen, M., & Wakkee, I. 2002. *The Entrepreneurial Process, An Overview*. Paper presented at the First European Summer University on Entrepreneurship (INPG-ESISAR), Valance, France.

Verheul, I., Wennekers, S., Audretsch, D., & Thurik, R. 2001. An Eclectic Theory of Entrepreneurship, *Tinbergen Institute Discussion Paper*. The Netherlands.

Wennekers, S., Noorderhaven, N., Hofstede, G., & Thurik, R. 2001. Cultural and Economic Determinants of Business Ownership across countries (Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership Award for Excellence in Research on the Special Topic: The Behavior of Entrepreneurs with Nascent and Early-Stage Ventures): Babson College (http://www.babson.edu/entrep/fer/Babson2001/V/VA/VA/v-a.htm, accessed 13 Oct 2003).

Westhead, P., & Wright, M. 1997. Novice, Portfolio and Serial Founders: Are they different? *Frontiers of Entrepreneurship Research 1997 Edition*.

Westhead, P., Ucbasaran, D., & Wright, M. 2004. *Experience and Cognition: Do Novice, Serial and Portfolio Entrepreneurs Differ?* Paper presented at the 13th Nordic Conference on Small Business Research (NCSB) 2004 Conference (May).

Yoko Ueda. 1995. *Local Economy and Entrepreneurship in Thailand : a Case Study of Nakhon Ratchasima*. Kyoto, Japan: Kyoto University Press.

อนงคณา มานิตพิสิฐกุล. 2545. *ไทยกับจีนและญี่ปุ่น สมัยอยุธยา*. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.

วิเรขา จันทร์สุวรรณ. 2542. *การค้าของไทยในสมัยอยุธยา*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ 1999.

พลับพลึง มูลศิลป์. 2523. *ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส สมัยอยุธยา*. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

8. วิธีการดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล

อ่านข้อความจากร้อยแก้วและร้อยกรอง ทั้งในงานตีพิมพ์เผยแพร่ทั่วไป และงานวรรณคดีที่ใช้แง่คิดอิทธิพลของชาวต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็นจีน หรือ ตะวันตก เท่าที่หาได้ในประเทศไทยและที่ค้นพบในภาษาอังกฤษ แล้วพยายามหาเหตุผลที่เกี่ยวข้องมาอธิบายทฤษฎี และแนวทางการประยุกต์ใช้ในการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศในปัจจุบัน โดยเฉพาะการนำไปใช้กับการเข้าใจเพื่อนบ้านมากขึ้นเมื่อเปิดตัวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC)

ทั้งนี้ ผู้วิจัย จะเน้นการค้นคว้าอ่านเอกสารจากภาษาตะวันตกเป็นหลัก โดยเริ่มจากชาติต่างๆ ในยุโรปก่อน แล้วค่อยเทียบเคียงแกะรอยมายังญี่ปุ่น จีน และชาติเอเชียอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งชาติต่างๆ ในทวีปอเมริกาตั้งแต่ตอนที่ยังไม่ได้เป็น สหรัฐอเมริกา เป็นต้น

9. ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย

กิจกรรม	เดือนที่											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. อ่านทบทวนวรรณกรรม	---	---	---	---								
2. อธิบายแนวความคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง					---	---	---	---	---			
3. หาแนวทางประยุกต์ใช้ในการบริหาร						---	---	---	---	---	---	
4. ทำรายงานรูปเล่มส่ง										---	---	---

10. งบประมาณของโครงการวิจัย

รายละเอียดค่าใช้จ่าย	งบประมาณ
1. หมวดค่าตอบแทน	
1.1 ค่าจ้างผู้ช่วยงานวิจัย	XXXX บาท
1.2 ค่าตอบแทนผู้ทำวิจัย	XXXX บาท
1.3	
2. หมวดค่าใช้สอย	
2.1	
2.2	
2.3	
3. หมวดค่าวัสดุ	
3.1 ค่าปริ้นต์ และ เย็บเล่ม	1,000 บาท
3.2	
3.3	
รวม	XXX บาท

11. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ (ระบุ ผู้ใช้ประโยชน์ หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์)

1. ได้ข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการศึกษาค้นคว้าเรื่องเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ หรือ ประวัติศาสตร์การค้าระหว่างประเทศของไทย

2. ได้เห็นหนทางการบริหารจัดการและการค้าขาย เพื่อปรับใช้ในการติดต่อประสานงานและเข้าใจผู้อื่นมากขึ้นในการค้าระหว่างประเทศ

3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการค้าและการลงทุน และหรือ ที่เกี่ยวกับชาติพันธุ์วรรณา และความเป็นนานาชาติ สามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้กับการทำความเข้าใจประเทศเพื่อนบ้านของตน และประเทศอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการเตรียมตัวรับการเปิดตัวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC)

12. แผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย

ผู้วิจัยจะนำเสนอผลวิจัยในรูปของเอกสารเย็บเล่ม เผยแพร่ไปยังห้องสมุดต่างๆ ของสถาบันต่างๆ ทางวิชาการทั่วประเทศ โดยเฉพาะหอการค้าจังหวัด และหอสมุดของสาขาเศรษฐศาสตร์ บริหารธุรกิจ กลยุทธ์ สังคมศาสตร์ และ รัฐประศาสนศาสตร์ รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานในยุคแห่งการเปิดตัวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC)

13. ผลสำเร็จและความคุ้มค่าของการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ

ประเภท	ผลงาน	จำนวน
การตีพิมพ์และเผยแพร่	13.1 ตีพิมพ์ในวารสารระดับนานาชาติที่มีค่า Impact Factor	.... เรื่อง
	13.2 ตีพิมพ์ในวารสารระดับนานาชาติ (ไม่มีค่า Impact Factor)	.... เรื่อง
	13.3 ตีพิมพ์ในวารสารระดับประเทศ	.... เรื่อง
	13.4 นำเสนอในการประชุมวิชาการในระดับนานาชาติ ที่มีการตีพิมพ์บทความบน Proceedings	.... เรื่อง
	13.5 นำเสนอในการประชุมวิชาการในระดับชาติ ที่มีการตีพิมพ์บทความบน Proceedings	1 เรื่อง
	13.6 บทความวิชาการ ตำรา หนังสือที่มีการรับรองคุณภาพ	.... เรื่อง
การใช้ประโยชน์	13.7 ถ่ายทอดผลงานวิจัย / เทคโนโลยีสู่กลุ่มเป้าหมาย และได้รับการรับรองการใช้ประโยชน์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	.... เรื่อง
	13.8 ได้สิ่งประดิษฐ์ อุปกรณ์ เครื่องมือ หรืออื่นๆ เช่น ฐานข้อมูล Software ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ต่อไป	...ผลงาน
การจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา	13.9 อนุสิทธิบัตร	....ผลงาน
	13.10สิทธิบัตร	....ผลงาน

14. คำชี้แจงอื่นๆ (ถ้ามี)

.....

.....

.....

..... หัวหน้าโครงการ

(..... นาย วราวุธ ฤกษ์วรารักษ์ ...)

วันที่ .....

15. ข้อคิดเห็นต่อโครงการ

.....

.....

.....

..... หัวหน้าภาควิชา.....

(.....ชื่อ – สกุล.....)

วันที่ .....

16. ข้อคิดเห็นต่อโครงการ

.....

.....

.....

..... คณบดีหรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย

(.....ชื่อ – สกุล.....)

วันที่ .....

ส่วน ค : ประวัติคณะผู้วิจัย

1. ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) นาย....วราวุธ ฤกษ์วรารักษ์ .....

(ภาษาอังกฤษ) Mr. Warawude Rurkwararuk .....

หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน .....3 1001 XXXXX XX X.....

ตำแหน่งปัจจุบัน..... อาจารย์ 7 .....

สถานที่ติดต่อ

ที่ทำงาน .....คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จ. พิษณุโลก

ปัจจุบันคือ คณะบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์ และการสื่อสาร

โทรศัพท์ .....โทรสาร .....

โทรศัพท์เคลื่อนที่ ....080-550-XXXX.....: E – mail ..warawuder@xxxxxxx.com

ประวัติการศึกษา

ปีการศึกษา	คุณวุฒิ	สถาบันการศึกษา
2533	บริหารธุรกิจบัณฑิต	จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย
2536	MBA (Management)	Clark University, Massachusetts, USA
2553	PhD (Entrepreneurship)	Australian National University, Australia

ประสบการณ์การทำวิจัย (ในตำแหน่งหัวหน้าโครงการ)

ปีงบประมาณ	โครงการ	แหล่งทุน	สถานะการดำเนินงาน
-			
-			

สาขาวิชาที่เชี่ยวชาญ ..Business Management, Entrepreneurship, International Business, Thai Commerce

ภาระงานในปัจจุบัน ..วิชา หลักการจัดการและพฤติกรรมองค์การ การจัดการธุรกิจระหว่างประเทศ การวิจัยธุรกิจ...

ผลงานวิจัย

ก. ผลงานวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสารระดับชาติ

- ---

ข. ผลงานวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสารระดับนานาชาติ

- ---
-

ค. ผลงานวิจัยที่นำไปใช้ประโยชน์ได้

- รูปแบบและผลกระทบของการถ่ายทอดเทคโนโลยี จากบริษัทข้ามชาติสู่บริษัทท้องถิ่นในจังหวัดพิษณุโลก (Patterns and Effects of Technology Transfer from Multinational Corporations to Local Firms in Phitsanulok, Thailand) รศ.สุจินดา เจียมศรีพงษ์, ร.อ. หญิงวชิรา พันธุ์ไพโรจน์, วราวุธ ฤกษ์วรารักษ์, วิชญานัน รัตนวิบูลย์สม. 2542. รายงานการวิจัย ภาควิชาพาณิชยศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก พ.ศ. 2542.
- การศึกษาศักยภาพและมูลค่าของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวต่อการสร้างรายได้ของจังหวัดอุตรดิตถ์ แพร่ และน่าน ในเขตภาคเหนือ. พีระศักดิ์ ฉายประสาท, ประภาศรี ศรีประดิษฐ์, วราวุธ ฤกษ์วรารักษ์, วศิน ปัญญาวุธตระกูล. 2556. รายงานการวิจัย สกว./วช.

ง. ผลงานอื่นๆ เช่น ตำรา บทความ สิทธิบัตร ฯลฯ

- บทความ เรื่อง Culture, Heritage and Business Start-ups in Regional Thailand **ตีพิมพ์ใน วารสารวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์** มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 หน้า 75-100 พ.ศ. 2553
- วราวุธ ฤกษ์วรารักษ์ และ ฉันทลักขณ์ อีสวัสดิ์ (แปลและเรียบเรียง) 2540. ***คู่มือแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับการเงิน สำหรับบริษัท.*** (จาก The Financial Troubleshooter / Joel G. Siegel, Jae K . Shim, David Minars) ISBN 9745126268 ซีเอ็ดยูเคชั่น. พิมพ์ปี 2540. 440 หน้า.

จ. รางวัลผลงานวิจัยที่เคยได้รับ

- ---

บทที่ 1

จากหนังสือ “อยุธยา: ประวัติศาสตร์และการเมือง” โดย อาจารย์ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2560) นั้น ผู้วิจัยสามารถสรุปเฉพาะเนื้อความที่เกี่ยวข้องกับการค้าในสมัยพระนเรศวร มาได้ดังนี้

พระนเรศวร เป็นกษัตริย์องค์ที่ 19 (ในจำนวน 34 พระองค์) แห่งอาณาจักรอยุธยา (ครองราชย์ พ.ศ. 2133 – 2148 / ค.ศ. 1590 - 1605) พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสของพระมหาธรรมราชา (อดีตเจ้าเมืองพิษณุโลก กษัตริย์องค์ที่ 18 ของอยุธยา 2112 – 2133/1569 - 1590) ซึ่งเป็นเชื้อสายของราชวงศ์สุโขทัย และพระมารดาคือ พระวิสุทธิกษัตรีย์ ซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระมหาจักรพรรดิ (กษัตริย์องค์ที่ 16 แห่งอยุธยา 2091 – 2111/1548 - 1569) แห่งราชวงศ์สุพรรณบุรี พระนเรศวรมีพระพี่นาง 1 องค์ และพระอนุชา 1 องค์ พระนเรศวรเป็นที่รู้จักในนามของ “พระองค์ดำ” พระนเรศวรทรงได้รับการยกย่องให้เป็น 1 ในบรรดากษัตริย์ไทยที่ทรงเป็น “มหาราช” (น. 47)

พระนเรศวรประสูติเมื่อ 2098/1555 ที่เมืองพิษณุโลกในสมัยพระราชบิดายังทรงดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองนั้นอยู่ เมื่อพระชนมายุได้ 9 พรรษา ปี 2107/1564 พระองค์ถูกส่งไปเป็นตัวประกันที่เมืองพะโค (หงสาวดี) ทั้งนี้สืบเนื่องจากพม่ายึดเมืองพิษณุโลกได้ และพระราชบิดาได้เข้าร่วมกับฝ่ายพม่า ทั้งนี้เพื่อประกันความจงรักภักดีต่อพม่า พระนเรศวรจึงถูกส่งไปเป็นตัวประกันตามธรรมเนียมประเพณีของอาณาจักรในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระนเรศวรทรงประทับอยู่ในฐานะ “โอรสบุญธรรม” ของกษัตริย์พม่าถึง 7 ปี ครั้นเมื่อพม่ายึดอยุธยาได้ในปี 2112/1569 พระมหาธรรมราชาได้ขึ้นครองราชสมบัติในฐานะเมืองขึ้นของพม่า พระนเรศวรจึงเสด็จกลับจากเมืองพะโค (หงสาวดี) เมื่อปี 2114/1571 พระชนมายุได้ 16 พรรษา ทั้งนี้โดยการที่พระมหาธรรมราชาต้องส่งพระราชธิดา (พระสุพรรณกัลยา) ไปเป็นตัวประกันแทน จากนั้นพระนเรศวรก็ได้รับการสถาปนาให้เป็นเจ้าเมืองพิษณุโลก และมีตำแหน่งในฐานะอุปราช หรือ “วังหน้า” โดยมีพระอนุชา (พระเอกาทศรถ) ในฐานะ “วังหลัง” ที่จะสืบราชสมบัติแทน (น. 48)

ในช่วงระยะเวลา 19 ปี ก่อนการขึ้นครองราชสมบัตินั้น พระนเรศวรทรงมีส่วนในการสงครามป้องกันอยุธยาเป็นอย่างมาก ทั้งการสงครามกับพม่าและกับกัมพูชา ภาคกลางของประเทศไทยได้รับความเสียหายมาก ประชากรจำนวนมากถูกกวาดต้อนไปพม่า เมืองหลายเมืองต้องถูกทิ้งร้างเพราะขาดประชากร ความอ่อนแอของอยุธยาเปิดโอกาสให้กัมพูชาส่งกองทัพมารุกรานหัวเมืองชายทะเล ตั้งแต่แถบเมืองจันทบุรีจนถึงเพชรบุรี และกวาดต้อนประชากรไปเป็นจำนวนมาก การสงครามกับกัมพูชาในครั้งนั้นทำให้อยุธยาสามารถใช้เป็นข้ออ้างในการที่จะสะสมกำลังคนโดยการโยกย้ายประชากรจากหัวเมืองเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ทั้งยังสามารถสร้างและซ่อมแซมกำแพงเมืองตลอดจนป้อมปราการ และจัดหาอาวุธยุทโธปกรณ์เพิ่มเติมได้โดยปราศจากความสงสัยจากพม่า ในสมัยดังกล่าวอยุธยาก็ยังเผชิญกับปัญหาภายในคือ “ขบถไพร่ญาณพิเชียร” ในปี 2124/1581 อีกด้วย (น. 49)

ในปี 2124/1581 พระเจ้านันทบุเรงกษัตริย์พม่าสวรรคต และพม่าภายใต้ราชวงศ์ตองอูก็ทำท่าจะแตกสลายลง ในปี 2127/1584 พระนเรศวรจึงประกาศ "อิสรภาพ" ของอยุธยา ต่อมา พระองค์ทรงขึ้นครองราชสมบัติเมื่อปี 2133/1590 เมื่อพระบิดาสวรรคต และมีพระชนมายุ 35 พรรษา แล้วได้เกิด "สงครามยุทธหัตถี" หรือการรบโดยชนช้างกันในปี 2135-2136/1592-1593 ซึ่งเป็นสงครามที่พระนเรศวรทรงมีชัยชนะอย่างเด็ดขาดเหนือพม่า พระมหาอุปราชแม่ทัพพม่า สงครามครั้งนี้นับได้ว่าเป็นสงครามครั้งสุดท้ายของพุทธศตวรรษที่ 22/16 หลังจากนั้นไทยกับพม่าก็ค่อนข้างจะว่างการสงครามกันกว่า 100 ปี อาณาจักรของพม่าในสมัยราชวงศ์ตองอูต้องแตกกระจัดกระจายด้วยปัญหาภายในของตน แม้ไทยกับพม่าจะมีการสงครามกันบ้างแต่ก็เป็นสงครามไม่ใหญ่นัก ส่วนใหญ่เป็นการช่วงชิงความเป็นใหญ่เหนือมอญ (ในพม่าตอนล่างปัจจุบัน) หรือไม่ก็ช่วงชิงเชียงใหม่ แต่อยุธยาก็อยู่ในสภาพที่ปลอดภัยจนกระทั่งเมื่อพม่าได้สถาปนาขึ้นใหม่ภายใต้ราชวงศ์อลองพญา (คองบอง) (น. 50) ในปลายพุทธศตวรรษที่ 23/ กลาง 18

ตลอดรัชสมัย 15 ปีของพระนเรศวร พระองค์ทรงพยายามสถาปนาความเป็นปึกแผ่นของอาณาจักรอยุธยา ทรงขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง ทรงทำให้กัมพูชาต้องยอมเป็นเมืองขึ้น ทรงทำสงครามเข้าไปในพม่าในช่วงทศวรรษ 2130/1590 ขยายเข้าไปในล้านนาเชียงใหม่ 2141/1598 ตลอดจนรัฐฉานของพวกไทยใหญ่ ตามหลักฐานประวัติศาสตร์กล่าวว่าพระองค์ทรงสนใจในการเมืองระหว่างประเทศ (มิได้จำกัดอยู่แต่เพียงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น) ดังจะเห็นได้จากการเสนอส่งกองทัพไทยไปช่วยจีนรบกับญี่ปุ่นในสมัยของโตโยโตมิ ฮิเดโยชิ เมื่อปี 2135/1592 แต่ทางจีนได้ปฏิเสธข้อเสนอนี้เมื่อ 2136/1593 พระนเรศวรสวรรคตที่เมืองหาง รัฐฉานในพม่า เมื่อ 2148/1605 พระชนม์พรรษาได้ 50 ปี (น. 51)

ในสมัยอยุธยาก่อนหน้านี้ อยุธยามีอำนาจเหนือเชียงใหม่ และรุกเข้าไปในดินแดนรัฐฉาน ส่วนทางด้านพม่าตอนใต้ก็ได้แถบทวาย มะริด ตะนาวศรี และทางด้านกัมพูชาก็ทำให้เขมรต้องยอมรับอำนาจของไทย แต่อย่างไรก็ตามบรรดาอาณาเขตเหล่านี้จำนวนมากก็เป็นอิสระเมื่อสิ้นพระนเรศวร กระนั้นก็ตามอำนาจของอยุธยาในพม่าตอนล่างก็ยังคงอยู่ ทำให้เปิดประตูการค้าไปใน*อ่าวเบงกอล*ที่จะประจวบเหมาะกับการที่ชาติตะวันตกแพร่อิทธิพลของตนเข้ามาทำการค้าขาย ดังนั้นรัชสมัยของพระเอกาทศรถ จึงเป็นการปูพื้นฐานของการที่อยุธยาจะมีความสัมพันธ์ทางด้านการค้าและการเมืองกับประเทศตะวันตก ซึ่งจะเห็นได้ชัดในกลางพุทธศตวรรษที่ 22 ต้น 23/17 พระเอกาทศรถเป็นกษัตริย์องค์แรกที่ส่งฑูตไปถึงกรุงเฮก ประเทศฮอลันดา เมื่อ 2151/1608 และฮอลันดาก็ตั้งสถานีการค้าของตนในอยุธยา ฮอลันดามีจุดมุ่งหมายที่จะใช้อยุธยาเป็นเมืองท่าแลกเปลี่ยนสินค้า และเป็นฐานในการที่จะค้าขายต่อกับจีนและญี่ปุ่น ฮอลันดานำเอาผ้าฝ้าย อาวุธ มาแลกกับสินค้าพื้นเมือง คือ หนังกวางและพริกไทย (น. 52) (ซึ่งอยู่นอกขอบเขตของงานวิจัยฉบับนี้ไปแล้ว)

เอกสารของชาวต่างประเทศกล่าวว่า ทั้งพระนเรศวรและเอกาทศรถทรงโปรด "ชาวต่างชาติ" ดังนั้นอยุธยาจึงต้อนรับชาวต่างชาติอื่นๆ อีก เช่น โปรตุเกส (ซึ่งมีบาทหลวงนิกายโดมินิกัน ตั้งในอยุธยาตั้งแต่ 2098/1555 (ปีที่พระนเรศประสูติ) และนิกายเยซูอิตมาตั้งเมื่อ 2149/1606 (ซึ่งเป็นปีที่พระนเรศสิ้นฯ แล้ว 1 ปี)) และญี่ปุ่น น่าเชื่อว่าญี่ปุ่นได้มีบทบาทสำคัญแล้วตั้งแต่สมัยพระนเรศวร ซึ่งมี "ทหารอาสา" ญี่ปุ่น 500 คน

ในสงครามครั้งใหญ่เมื่อ 2136/1593 ในสมัยพระเอกาทศรถก็มีชาวญี่ปุ่นที่เข้ามาค้าขายและมารับจ้างเป็นทหาร พระเอกาทศรถเองทรงแลกเปลี่ยนฑูตกับตระกูลโตกุกาวาด้วย สมัยนี้เป็นสมัยที่เรือญี่ปุ่นที่ได้รับ "ใบเบิกร่องตราแดง" จากทางราชการญี่ปุ่นได้เข้ามายังกรุงศรีอยุธยา (ใบเบิกร่องตราแดง ซึ่ง เป็นเสมือนใบอนุญาตนี้เริ่มต้นใช้แต่ปี 2147/1604 ก่อนพระเอกาทศรถครองราชย์เพียง 1 ปี (ปีสุดท้ายของสมัยพระนเรศ) และเป็นกิจการสำคัญทางการค้าระหว่างไทย-ญี่ปุ่น ในช่วง 2147-2179/1604-1636 เป็นเวลาถึง 32 ปี ก่อนญี่ปุ่นจะปิดประเทศ มีเรือญี่ปุ่นมาอยุธยา 56 ลำ มาซื้อสินค้าประเภทฝาง หนังกวาง หนังปลาฉลาม ตะกั่ว ดีบุก เป็นต้น)[1] (น. 53)

การที่ "อโยธยา"-อยุธยา ตั้งอยู่ในบริเวณที่ใกล้ทะเลพอสมควร และยังเป็นเมืองท่าที่จะผ่านเข้าสู่ภาคกลางของประเทศไทย เพื่อไปยังแหล่งที่จะหาผลิตผลที่ยังมิได้รับการปรุงแต่ง เช่น ของป่านั้น ทำให้ "อโยธยา"-อยุธยา สามารถสร้างฐานทางเศรษฐกิจกับการค้าระหว่างประเทศนี้ได้ ในขณะเดียวกัน "อโยธยา"-อยุธยา ก็น่าจะกลายเป็นแหล่งที่เกิดชุมชนจีนขึ้นมา ในพงศาวดารเหนือ เรื่อง พระเจ้าสายน้ำผึ้งและพระนางสร้อยดอกหมาก (ธิดาพระเจ้ากรุงจีน) ดูจะสะท้อนภาพว่าบริเวณบางกะจะ (ตรงข้ามเกาะอยุธยาทางใต้) ที่เกิดโศกนาฏกรรมครั้งนี้มีคนจีนอยู่ด้วย ส่วนหนึ่งเป็น "จีนมีชื่อ 500 คน เข้ามาด้วย" และเมื่อนางสร้อยดอกหมากตาย "พวกจีนไทยร่ำรักแช่ไป" (ร่ำไห้เซ็งแช่ไปหมด – ผู้วิจัย) เรื่องราวทำนองนี้ก็ปรากฏในเอกสารของวันวลิต ที่กล่าวว่า เจ้าอุย ซึ่งเป็นลูกเจ้าองค์หนึ่งในเมืองจีนได้เดินทางมาเมืองไทยพร้อมด้วยคนจีนมากมาย ทำการค้าขายฝางส่งไปเมืองจีน จักรพรรดิจีนถึงกับยกธิดาชื่อนางปะจามทองให้และในที่สุดเจ้าอุยได้เปลี่ยนชื่อเป็นเจ้าอู่ทอง และเป็นผู้สถาปนาอยุธยา (น. 127)

กรณีที่บทบาทของคนจีนได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการในพุทธศตวรรษที่ 21/15 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยพระบรมไตรโลกนารถ (1991-2031/1448-88) เมื่อทรงประกาศ "พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน" ที่กำหนดตำแหน่งเจ้าพนักงานบนเรือสำเภาเป็นคำจีน ซึ่งน่าจะหมายความว่าบรรดาช่างชำนาญการ

[1] สมัยของพระเอกาทศรถเป็นสมัยของการสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจ พระเอกาทศรถไม่โปรดการสงคราม และมิได้ทำการขยายอำนาจทางทหารอย่างพระนเรศวร ดังนั้นสมัยนี้จึงเป็นสมัยของการค้าขายติดต่อกับต่างประเทศ และเป็นสมัยที่มีมาตรการทางด้านภาษีอากรอย่างมาก พงศาวดารไทยกล่าวไว้ว่า "ทรงพระกรุณาตั้งพระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการ และส่วยสัดพัฒนากรขนอนตลาด" ซึ่งหมายถึงการเก็บภาษีจากผลผลิต ตลอดจนภาษีผ่านด่าน และภาษีตลาด ซึ่งตรงกับหลักฐานของฮอลันดาที่ว่าพระองค์ให้สำรวจจำนวนประชากร ให้มีการขึ้นสังกัดต่อ "นาย" ให้มีการสำรวจสวนเพื่อเก็บภาษีต้นไม้(ที่ออกผล) เช่น มะพร้าว หมาก ส้ม มะนาว มะขาม ทุเรียน มะม่วง มังคุด ขนุน โดยเก็บต้นละ 1 เฟื้อง (เท่ากับสิบสองสตางค์ครึ่ง หรือเท่ากับ 8 อัฐิ) เป็นต้น และที่น่าสนใจคือมีการเก็บภาษีมรดก เมื่อขุนนางสิ้นชีวิตลง 1 ใน 3 ของทรัพย์สมบัติต้องตกเป็นของหลวง พระเอกาทศรถครองราชย์ในระยะเวลาที่สั้นเพียง 5 ปี และเมื่อพระองค์สวรรคตก็มีปัญหาการสืบราชสมบัติแย่งชิงกันในหมู่พระโอรสของพระองค์เอง อันเป็นปัญหาทางการเมืองภายในของอยุธยาที่มีมาตลอดเกือบจะทุกสมัย การสืบราชสมบัติหรือการส่งต่ออำนาจทางการเมืองไม่สามารถจะสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาเป็นมาตรฐานที่ยอมรับกันได้

พิเศษทั้งหลายทางการค้ากับต่างประเทศน่าจะดำเนินไปด้วยคนจีนเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นคนจีนจึงกลายเป็นกำลังสำคัญของอาณาจักรอยุธยาไป (น. 128)

อย่างไรก็ตาม มีหลักฐานอื่นที่บ่งบอกว่าการเริ่มต้นผูกขาดการค้าโดยประกาศให้สินค้าบางประเภทเป็น "สินค้าต้องห้าม" นั้นได้มีมาตั้งแต่ปี 2062/1419 คือภายหลังการครองราชย์ของพระราเมศวรครั้งที่ 2 ไม่เท่าไรเอกสารญี่ปุ่นจากเกาะริวกิวกล่าวว่า พ่อค้าต่างประเทศประสบปัญหาการค้าขายกับไทย ทั้งนี้เพราะเจ้าและขุนนางไทยผูกขาดสินค้าฝาง (น. 129)

ปัญหาการเกณฑ์แรงงานในระบบไพร่ การเก็บภาษีอากร และสภาพเศรษฐกิจทั่วไปที่มีผลกระทบต่อชีวิตของประชาชน (ไพร่) ผู้เขียน (ชาญวิทย์ 2560) เชื่อว่าการศึกษาสภาพต่างๆ เหล่านี้จะช่วยอธิบายการเกิดกบฏแต่ละครั้งขึ้นมาได้ (น. 204)

กบฏญาณพิเชียร (หรือญาณประเชียร หรือญาณพิเชียน หรือพระยาวิเชียร) นั้น เกิดขึ้นเมื่อ 2124/1581 ในสมัยพระมหาธรรมราชา (พระนเรศอายุ 26) คือ ภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่หนึ่ง เราไม่ทราบว่าหัวหน้ากบฏเป็นใครแน่นอน แต่ชื่อญาณพิเชียรนั้นน่าจะแย้มให้เรารู้ อย่างน้อยหัวหน้าที่ชื่อ พิเชียร และมีคำนำหน้าว่า *ญาณ* นั้น น่าจะเป็นคนที่มีการศึกษาได้รับการบวชเรียนทางพุทธศาสนามาแล้ว (คำว่า *ญาณ* มักนิยมใช้ในการขนานนามพระสงฆ์ เช่น ญาณวีโร ญาณสังวร เป็นต้น) เมื่อเป็นเช่นนี้ ฉบับหลวงประเสริฐฯ จึงกล่าวว่า "ญาณประเชียรเรียนสาตราคมและคิดเป็นขบถ" คำว่า *สาตรา* ที่สมาสกับ *อาคม* นั้น แปลได้ว่า ของมีคม กับเวทมนตร์ ซึ่งก็น่าจะแย้มให้เห็นว่า ญาณพิชียรคงจะมีวิชาความรู้บางประการ ทั้งทางพุทธและไสย ซึ่งจะทำให้เขาได้รับการยอมรับนับถือจากผู้คนที่เข้ามาเป็นสมัครพรรคพวก (น. 207)

ญาณพิเชียรรวบรวมบรรดาผู้คน (ไพร่) ในบริเวณระหว่างอยุธยาและลพบุรีได้จำนวนหนึ่ง และตั้งมั่นอยู่ที่ตำบลบ้านยี่ล้น เมื่อข่าวการกบฏไปถึงเมืองหลวง เจ้าพระยาจักรีก็ถูกส่งออกไปปราบกบฏ กองทัพเจ้าพระยาจักรีและกองทัพกบฏเผชิญหน้ากันที่ตำบลบ้านมหาดไทย ชาวบ้านมหาดไทยจำนวนมากหันไปเป็นพวกกบฏ และในการรบครั้งนั้น เจ้าพระยาจักรีก็ถูกฟันตายคาคอช้าง "ไพร่พลอันไปด้วยเจ้าพระยาจักรีนั้นก็แตกฉาน เสียขุนหมื่นตายในที่รบนั้นเป็นหลายคน" เมื่อญาณพิเชียรสามารถทำให้กองทัพจากเมืองหลวงย่อยยับไปได้แล้ว ผู้คนก็เข้าเป็นสมัครพรรคพวกฝ่ายกบฏมากมาย ถึงขนาดว่า ญาณพิเชียรสามารถรวบรวมชายฉกรรจ์ได้ถึง 3,000 คน ซึ่งจัดได้ว่าเป็นกองทัพขนาดใหญ่มากทีเดียว ยุทธวิธีของญาณพิเชียรขั้นต่อไปก็คือถอยขึ้นเหนือเพื่อยึดเมืองลพบุรีไว้เป็นฐานที่มั่น ที่เมืองลพบุรีนั้นปรากฏว่าพระยาสีหราชเดโช (ซึ่งเป็นตำแหน่งทางทหารที่สำคัญมากตำแหน่งหนึ่ง) ได้มาช่วยซ่อมกำแพงเมืองอยู่ พระยาสีหราชเดโชจึงจัดการป้องกันเมืองอย่างเข้มแข็ง (น. 208)

ญาณพิเชียรเรียกทัพเข้ามา ตนเองขี่ช้างมายืนอยู่ที่ตำบลหัวตรี จะให้พรรคพวกเข้าปล้นกองทัพฝ่ายราชการ "จึงชาวประเทศซื่ออมรวดี แฝงต้นโพธิ์ยิงปืนนกสับไปต้องพระยาพิเชียรซบลงกับคอช้าง พวกกบฏทั้งปวงแตกฉานพ่ายออกไป" ประเด็นที่น่าสนใจของเราก็คือ หัวหน้ากบฏครั้งนี้ น่าจะเป็นคนที่มีการศึกษาและมี

ความรู้ทางไสยศาสตร์ ดังนั้นจึงสามารถรวบรวมสมัครพรรคพวกได้จำนวนมากถึง 3,000 คน ผู้ที่เข้าร่วมกับฝ่ายกบฏ ก็ดูจะเป็นชาวบ้าน (ไพร่) ธรรมดา ซึ่งมาจากบริเวณเหนืออยุธยาขึ้นไปเป็นส่วนใหญ่ และชื่อตำบลต่างๆ เช่น บ้านยี่ล้น บ้านมหาดไทย ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารนั้น ก็ยังมีอยู่ในจังหวัดอ่างทองในปัจจุบัน (น. 209) (บ้านยี่ล้นเป็นตำบลอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน้อย ส่วนบ้านมหาดไทยปัจจุบันเป็นตำบลอยู่ในจังหวัดอ่างทอง อยู่ระหว่างแม่น้ำน้อยกับแม่น้ำเจ้าพระยา ใกล้อำเภอวิเศษไชยชาญ) การกบฏครั้งนี้คงใหญ่โตและรุนแรงมาก เพราะทางอยุธยาถึงกับส่งเจ้าพระยาจักรีเสนาบดีกรมมหาดไทยออกไปปราบปราม นับว่าเป็นการส่งขุนนางระดับสูงสุดคนหนึ่งออกไปทีเดียว ซึ่งก็ปรากฏว่าพ่ายแพ้แก่พวกกบฏและทำให้ฝ่ายกบฏเข้มแข็งยิ่งขึ้น ถึงกับวางแผนจะยึดเมืองลพบุรีอันเป็นเมืองสำคัญของอาณาจักรอยุธยา

สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ การปราบกบฏครั้งนี้ลงได้นั้นทางราชการต้องใช้อาวุธทันสมัยปราบดังที่กล่าวมาแล้ว "ชาวประเทศซื่ออมรวดี" (หรือ บรเทศคนหนึ่ง) "ยิงปืนนกสับ" ("นกสับ" เป็นปืนประเภทหนึ่งรุ่นแรกๆ) ถูกญาณพิเชียรตาย ทำให้ฝ่ายกบฏเสียขวัญ แตกกระจัดกระจายและพ่ายแพ้ไปในที่สุด คำว่า "ชาวประเทศ" หรือ "บรเทศ" นี้ ไม่ทราบได้ชัดว่าเป็นผู้ใด แต่ที่แน่นอนก็คือ มีปืนสมัยใหม่สำหรับยุคนั้น (น. 209) ซึ่งทำให้เราอาจสันนิษฐานได้ว่าอาจ จะเป็นชาวต่างประเทศ (*โปรตุเกส* ?) ที่เข้ามาเป็นทหารรับจ้าง (ทหารอาสา) อยู่ในอาณาจักรอยุธยาก็ได้ เราทราบอย่างแน่นอนแล้วว่าในสมัยนั้นมีทหารโปรตุเกสเข้ามารับจ้างอยู่ในราชสำนักไทย และการใช้อาวุธปืนสมัยใหม่ก็มีปรากฏแล้ว มีหลักฐานเชื่อได้ว่าก่อนหน้านี้ คือในสมัยสงครามไทย-พม่าครั้งที่ 1 เมื่อ พ.ศ.2081/1538 นั้น ในการรบที่เมืองเชียงกราน ซึ่งเป็นเมืองชายแดนไทย-มอญ ไม่ไกลจากด่านเจดีย์สามองค์ จังหวัดกาญจนบุรีมากนักนั้น ทั้งกองทัพไทยและพม่าต่างก็มีทหารรับจ้างโปรตุเกสและมีการใช้อาวุธปืนสมัยใหม่ (น. 210)

คำถามต่อไปที่น่าจะถามคือ ทำไมจึงเกิดกบฏญาณพิเชียรขึ้นใหญ่โตเช่นนั้น ในที่นี้ผู้เขียนใคร่จะอธิบายด้วยสภาพทางการเมือง-เศรษฐกิจ-สังคม เมื่อพระไชยราชาฯ สวรรคตในปี 2090/1547 อยุธยาก็เกิดปัญหาทางการเมืองภายใน ท้าวศรีสุดาจันทร์มเหสีของพระไชยราชาฯ เป็นชู้กับขุนวรวงศาฯ ซึ่งเป็นขุนนางชั้นผู้น้อย พระยอดฟ้า (หรือพระแก้วฟ้า) โอรสถูกปลงพระชนม์ ขุนวรวงศาฯ สถาปนาตนเป็นกษัตริย์ได้ 42 วัน (มิถุนายน-กรกฎาคม 2091/1548) แต่ก็ถูกฝ่ายของพระมหาจักรพรรดิยึดอำนาจได้ และใน 2091/1548 ก็เกิดสงครามไทย-พม่าครั้งที่ 2 (น. 211) สภาพการเมืองสมัยนั้น อยุธยาคงจะปั่นป่วนมาก ทั้งนี้เพราะพม่าเข้มแข็งมากประการหนึ่ง พม่าสามารถขนาบไทยได้ทั้งทางด้านตะวันตกและทางด้านเหนือ (จากรัฐฉานและเชียงใหม่) ในขณะเดียวกันอยุธยาก็อ่อนแอจากสภาพการเมืองภายใน เช่น การรัฐประหารในราชสำนัก การสูญเสียพระสุริโยทัยมเหสีของพระมหาจักรพรรดิในสงครามกับพม่า เป็นต้น และเมื่อถึงสงครามไทยครั้งที่ 3 ปี 2106/1563 หรือ "สงครามช้างเผือก" นั้น ไทยก็อ่อนแอมาก ถึงกับต้องยอมเจรจาสงบศึกกับพม่า ผลการเจรจาทำให้ไทยต้องยอมตกลงอย่างเสียเปรียบ คือ 1) ยกช้างเผือก 4 เชือกให้กับพม่า และยอมให้พม่าเอาพระราเมศวร พระยาจักรี พระสุนทรสงครามไปเป็นตัวประกัน 2) ต้องส่งบรรณาการช้าง 30 เชือก และเงิน 300 ชั่ง (24,000 บาท) ให้พม่าทุกปี 3) ภาษีอากรจากเมืองมะริดที่ไทยเคยได้ต้องยกให้พม่า ซึ่งหมายความว่า

เมืองมะริดอันเป็นเมืองท่าตะวันตก ก็ตกเป็นของพม่าด้วย ปัญหาที่ไทยเผชิญแก่พม่าหาได้สิ้นสุดลงแค่นั้นไม่ เพราะต่อมา ในปี 2111/1568 ก็เกิดสงครามไทย-พม่า ครั้งที่ 4 ขึ้น ครั้งนี้พม่ายกทัพตีกวาดล้างลงมาจากทางเชียงใหม่ พิษณุโลก (ซึ่งถูกพม่ายึดได้ตั้งแต่สงครามไทย-พม่าครั้งที่ 3 แล้ว) เข้ามาล้อมอยุธยาอยู่ 9 เดือน และในปี 2112/1569 อยุธยาก็เสียกรุงแก่พม่า การเสียกรุงครั้งที่ 1 นี้ ทำความเสียหายให้แก่ไทยมาก พม่ากวาดต้อนผู้คนไปตามระบบของสงครามในการแบ่งแยกกำลังคนในสมัยโบราณ พม่าทิ้งข้าราชการไว้ในอยุธยาไว้เพียง 100 คน พร้อมด้วยพลเมือง 10,000 คน ทั้งยังมีทหารพม่า 3,000 คน ตั้งกำกับควบคุมอยู่อีก ดังนั้นพระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองพิษณุโลก (เชื้อสายราชวงศ์สุโขทัย) ที่หันไปเข้ากับพม่า จึงเข้ามาเป็นกษัตริย์ในอยุธยาในฐานะที่ไม่มั่นคงนัก (น. 211-212)

ผู้เขียน (ชาญวิทย์ 2560) เชื่อว่าในสมัยนี้คงมีความปั่นป่วนทางการเมืองอย่างมาก จากทั้งการเมืองภายในและภายนอกดังที่กล่าวมาแล้ว และเมื่อเป็นเช่นนั้นก็หมายความว่าดินแดนรอบนอกอยุธยาก็จะมองเห็นความสั่นคลอนอันนี้ ทั้งยังจะไม่ต้องถูกควบคุมอย่างเคร่งครัดจากเมืองหลวงอีกด้วย อันจะเป็นโอกาสเปิดของผู้ที่จะทำการกบฏ อีกทั้งปัญหาการเมืองภายนอกของไทยหาได้จำกัดอยู่ที่พม่าไม่ ปัญหาทางด้านเขมรก็เป็นเรื่องใหญ่พอควร ทั้งไทยและเขมรได้ขับเคี่ยวกันมาเป็นเวลานานในประวัติศาสตร์ก่อนหน้านี้ และในช่วงนี้ก็เป็นโอกาสเหมาะสำหรับเขมรที่จะโจมตีไทย ภายหลังการเสียกรุงครั้งที่ 1 กองทัพเขมรได้เข้ามารุกรานไทยอย่างน้อยก็ 3 ครั้งก่อนที่จะเกิดกบฏญาณพิเชียร คือ ในปี 2113/1570, 2118/1575 และ 2121/1578 แต่ละครั้งเขมรสามารถกวาดต้อนผู้คนและทความเสียหายให้กับไทยได้อย่างมาก ครั้งแรกกองทัพเขมรรุกรานเข้ามาในเขตนครนายก พร้อมด้วยการจับคนจำนวนมากไปจากนครนายก จันทบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา ครั้งที่ 2 กองทัพเขมรบุกเข้าทางปากน้ำพระประแดง จับผู้คนในเขตนั้น ตลอดจนแถบธนบุรี นนทบุรี อยุธยาส่งกองทัพเรือ 40 ลำ พร้อมด้วยทหาร 2,000 คน ไปต่อสู้ แต่ก็พ่ายแพ้ กองทัพเขมรบุกถึงกำแพงเมืองอยุธยาสามารถตั้งกองทัพอยู่ที่วัดพนัญเชิง เมื่อตีอยุธยาไม่ได้ก็ล่าถอยไปและจับผู้คนไปอีกจาก สุพรรณบุรี นครชัยศรี สมุทรสาครและราชบุรี และครั้งที่ 3 กองทัพเขมร 30,000 คน เข้าโจมตีเพชรบุรี (น. 212)

สภาพอันปั่นป่วนเช่นนี้ ยังซ้ำเติมอีกจากการที่อยุธยาไม่สามารถจะหาพันธมิตรมาช่วยตนได้ เช่น การที่พยายามจะปลูกพันธมิตรกับลาว ด้วยการส่งเจ้าหญิงอยุธยาไปถวายพระเจ้ากรุงลาว ก็ถูกพม่าตัดหน้าแย่งชิงไปเมื่อปี 2107/1564 และก่อนหน้านั้น 2106/1563 เมื่ออยุธยาเกณฑ์ทัพจากปัตตานีมาช่วยทำสงครามป้องกันอยุธยา แต่พระยาศรีสุลต่านซึ่งเข้ามาพร้อมด้วยกองทัพก็กลับพยายามที่จะเข้ามายึดพระราชวังอยุธยาเป็นต้น (น. 213)

สภาพของการเมืองทั้งภายในและภายนอก จะต้องมีผลกระทบกระเทือนต่อชีวิตของประชาชนไทยมาก เมื่อเกิดสงครามขนาดใหญ่ดังที่ได้กล่าวมา ชีวิตของไพร่ก็ถูกกระทบกระเทือนมาก ทั้งการถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร และการถูกเกณฑ์แรงงานอื่นๆ ชีวิตของไพร่ในสมัยนี้คงลำบากยากแค้นมากนัก ในสมัยก่อนการเสียกรุงครั้งที่ 1 นั้น อยุธยาได้ระดมกำลังในการสร้างความมั่นคงให้อาณาจักร เช่น การสร้างและขยายกำแพงอยุธยาจากกำแพงดินเป็นกำแพงอิฐ เพื่อรับศึกที่ใช้ปืนใหญ่ระดมยิงกัน เมื่อปี 2092/1549 มีการขุดคลองมหา

นาคทางด้านตะวันตกของอยุธยา การรื้อกำแพงเมืองสุพรรณบุรี ลพบุรี นครนายก เพื่อระดมกำลังเข้ามาป้องกันอยุธยา และมิให้เมืองรอบนอกเป็นที่มั่นของพม่า นอกจากนี้ก็ยังมีการสำรวจจำนวนประชากร รวบรวมกำลังคนในเขตภาคกลาง เช่น ชัยนาท ชลบุรี เพชรบุรี ได้ชายฉกรรจ์ถึง 100,000 คน ทั้งยังยกฐานะให้นนทบุรี สมุทรสาคร นครชัยศรี เป็นเมืองด้วย อันเป็นประโยชน์ในการบริหารที่จะรวบรวมกำลังคนและอาวุธ (น. 213)

นอกเหนือไปจากนี้ อยุธยาก็ยังจัดการปรับปรุงกองทัพเรือและกองทัพช้าง ทางด้านกองทัพช้างนั้นดูจะเป็นเรื่องใหญ่โตมาก คือ มีการจับช้างหลายครั้ง ปี 2097/1554 ได้ 60 เชือก ปี 2102/1559 ได้ 40 เชือก ปี 2103/1560 ได้ 50 เชือก ปี 2105/1562 ได้ 70 เชือก (การสร้างกองทัพนี้ทำให้พม่าถือเป็นสาเหตุในการที่จะเข้ามาทำสงครามตัดกำลังไทยด้วยการใช้ข้ออ้างขอช้างเผือก 2 เชือกจากอยุธยา และเป็นเหตุให้เกิดสงครามไทย-พม่าครั้งที่ 3 ปี 2106/1563 หรือสงครามช้างเผือกดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น) (น. 214)

การป้องกัน การสร้างเสริมกำลัง ตลอดจนพิธีกรรมต่างๆ ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะมีผลกระทบต่อไพร่ ไพร่จะต้องถูกเกณฑ์แรงงานอย่างเข้มงวดและบ่อยครั้ง และนี่ก็อาจจะเป็นประเด็นที่ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบทางการเมืองและสังคมต่อชีวิตของไพร่ในสมัยนั้น ทางการเมืองเป็นผลมาจากภายนอกและภายใน ทางสังคมเป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบไพร่ที่ทุกคนจะต้องถูกเกณฑ์ทำงานหนักดังที่กล่าวมา

ในการสงครามไทย-พม่า ครั้งที่ 4 ปี 2111/1569 ซึ่งเป็นผลทำให้เสียกรุงในปี 2112/1570 ถัดมานั้น เข้าใจว่าชีวิตของไพร่คงประสบปัญหาอย่างมาก พระราชพงศาวดารฉบับต่างๆ ให้ภาพซึ่งอาจจะประมวลได้อาทิว่า เมื่อพม่าเข้าล้อมอยุธยา พม่าจับกุมไพร่ไทยให้ส่งเสบียงอาหารให้กองทัพพม่า พระเจ้าบุเรงนองบังคับให้ส่งเสบียงอาหารให้พอกับกองทัพพม่าถึง 1 ปี ซึ่งเป็นการบีบบังคับเอาเสบียงอาหารอันหนักหน่วง และในระหว่างการศึก ไพร่อาจจะถูกใช้งานอย่างทารุณ เช่น เมื่อพระเจ้าหงสาวดีพยายามที่จะทำถนนข้ามไปตีเกาะอยุธยานั้น ก็บัญชาให้พลทหารขนดินถมเป็นถนน แต่ไม่สำเร็จสักที เพราะอยุธยาใช้ปืนใหญ่ยิงออกมา พระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสถามผู้ตรวจว่า พลแบกมูลดินตายลงคนหนึ่ง จะเป็นมูลดินสักกี่ก้อน ผู้ตรวจการทูลว่า คนตายคนหนึ่งจะเป็นมูลดินประมาณเจ็ดก้อนแปดก้อน พระเจ้าหงสาวดี จึงตรัสว่า "เอาเถิดจงไปบอกเจ้าหน้าที่ให้เร่งพลขนมูลดินถมถนนเข้าไปอย่าให้ขาดได้ ... ก็เร่งให้พวกพลทั้งปวงขนมูลดินเข้าไปถมถนนนั้นทั้งสามตำบลมิได้ขาดทั้งกลางวันกลางคืน แลการพูนถนนนั้นถึงสามเดือนจึงถึงฟากกำแพงพระนคร" เราไม่ทราบว่าการใช้ดินและศพทำถนนนั้นคนตายไปเท่าไร และเราก็ไม่ทราบว่าพลทหารที่ตายนั้นเป็นทหารพม่าและไพร่ไทยที่ถูกพม่าจับมาทำงานนั้นฝ่ายละเท่าไร แต่ที่แน่นอนนี่เป็นสภาพอันแสนสาหัสจากสงคราม (น. 215)

ที่น่าสนใจอีกก็คือ ในระยะเวลาเดียวกันนั้นปรากฏว่ามีปัญหาทางธรรมชาติเข้ามาเป็นผลกระทบอีกด้วย ฉบับหลวงประเสริฐฯ บันทึกไว้ว่าในระยะเวลาก่อนการกบฏญาณพิเชียร 2124/1581 นั้น การเพาะปลูกข้าวอาจประสบปัญหา กล่าวคือ ปี 2113/1570 น้ำมาก, ปี 2114/1571 น้ำน้อย, ปี 2115/1572 น้ำน้อย, ปี 2116/1573 น้ำเป็นมัธยม, ปี 2117/1575 น้ำน้อย น่าเสียดายว่าสถิติเกี่ยวกับน้ำหลังปี 2118/1575 ถึง

2124/1581 ไม่มี ผู้เขียน (ชาญวิทย์ 2560) ไม่แน่ใจนักว่าเราจะลงความเห็นสรุปได้หรือไม่ว่าในเวลา 6 ปีที่ถูกบันทึกไว้นั้น ปรากฏว่าน้ำน้อยเสีย 3 ปี น้ำมาก 2 ปี และน้ำระดับกลางเพียง 1 ปี (น. 216)

ฉบับหลวงประเสริฐฯ ยังบันทึกไว้อีกว่าเกิดไข้ทรพิษระบาดใหญ่ 2 ครั้ง คือ ในปี 2106/1563 และปี 2117/1574 ซึ่งในปีหลังนี้พระนเรศวรเองก็ทรงประชวรไข้ทรพิษ (น. 216)

จุดประสงค์ของกบฏญาณพิเชียร ดูเหมือนว่าต้องการที่จะล้มอำนาจของผู้ปกครอง (พระมหาธรรมราชาต้นราชวงศ์ของสุโขทัยที่เข้ามาปกครองอยุธยา) ญาณพิเชียรคงจะมีแผนการยึดเมืองหลวงตั้งตัวเป็นผู้ปกครองใหม่ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมที่ว่า "กบฏญาณพิเชียรตั้งพันชัยธุชเป็นพระยาจักรี ตั้งหมื่นศรียี่ล้นเป็นพระยาเมือง" พฤติกรรมที่ว่านี้สื่อให้เห็นว่า หัวหน้ากบกไม่ยอมรับอำนาจของเมืองหลวงอีกต่อไป ในขณะเดียวกันเพราะความปั่นป่วนทางการเมือง การเพิ่งเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่ในอยุธยา ก็อาจทำให้ศูนย์กลางแห่งอำนาจอยู่ในฐานะที่ไม่มั่นคง ดังนั้นหัวหน้ากบฏจึงถือโอกาสนี้ในการที่จะขึ้นมาท้าทายอำนาจ และในขณะเดียวกันก็ตั้งตนขึ้นเพื่อแทนที่อำนาจที่ศูนย์กลางนั้น

อนึ่ง จากบทความเรื่อง *"ชาวอยุธยาในพระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์พม่า ในปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 23 (คริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17)"*[2] ซึ่งเขียนโดย ถั่นทุน แล้วแปลและเรียบเรียงโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ นั้น บทความนี้เขียนโดยอาจารย์พม่าที่มีชื่อว่า Than Tun ตีพิมพ์อยู่ในวารสารวิชาการของมหาวิทยาลัยเกียวโต (ที่อาจารย์โยเนะโอะ อิชิอิ อาจารย์ที่เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์ไทยของประเทศญี่ปุ่นทำงานอยู่) วารสารนี้มีชื่อว่า Tonan Ajia Kenkyu (Southeast Asian Studies) ปีที่ 21 ฉบับที่ 4 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2527/ค.ศ.1984 ประเด็นสำคัญที่อาจารย์ถั่นทุนพยายามจะเสนอให้เราฟังนั่นก็คือ ลักษณะของการที่คนไทยสมัยอยุธยาได้ถูกกวาดต้อนเข้าไปอยู่ในพม่า (น. 258)

อาจารย์ถั่นทุนได้บรรยายไว้ดังนี้

กษัตริย์พม่าทั้งที่หงสาวดีในพม่าตอนล่าง หรือที่อังวะในพม่าตอนบน ได้ทำสงครามกับไทยที่เชียงฮุ่ง เวียงจันทร์ อยุธยา และเชียงใหม่ ตลอดเวลาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 23 (คริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17 และทศวรรษต้นๆ ของศตวรรษที่ 18) สงครามบางครั้งจบลงด้วยหายนะของ

---

[2] พิมพ์ครั้งแรกใน ศิลปวัฒนธรรม 7 : (พฤษภาคม 2529), หน้า 84-91. และที่ระบุว่าเป็นปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ก็เนื่องจากบทความนี้เน้นเรื่องการทำสงครามระหว่างพม่า-อยุธยาตั้งแต่สมัยพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ (2073-2094/1530-1551) (น. 258) แล้วบางคนบางกลุ่มก็เรียกได้ว่าไปพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์พม่าเจริญก้าวหน้าเป็นใหญ่เป็นโตในเมืองพม่า ซึ่งถ้าหากเราจะวัดคนไทยเหล่านี้ด้วยทัศนคติปัจจุบันแห่ง *ลัทธิชาตินิยม* ก็อาจจะมองได้ว่าพวกนี้ไม่รักบ้านรักเมือง ไปเข้ากับอริราชศัตรู แต่วิธีการมองเช่นนี้ใช้กับคนไทยในสมัยตอนกลางของอยุธยาหาได้ไม่ และสิ่งที่เรามารู้จักกันในนาม *ลัทธิชาตินิยม* หรือไปไกลขนาด *หลงชาติ* ของตน ก็ถือได้ว่าเป็นของใหม่เพิ่งเกิดในสมัยระหว่างรัชกาลที่ 6 และจอมพล ป. พิบูลสงคราม (กับหลวงวิจิตรวาทการ) นี่เอง (น. 259)

พม่า แต่บางครั้งก็ประสบชัยชนะ ในการรณรงค์ที่ได้ชัยชนะนั้น ช่างฝีมือผู้ชำนาญการของไทยหลายด้าน บรรดาศิลปินทางด้านการแสดง จะถูกกวาดต้อนจับส่งไปเมืองหลวงของพม่า ชายหญิงในวัยฉกรรจ์จะถูกเลือกส่งไปขายเป็น*ทาส* แต่วัยฉกรรจ์บางคนก็อาจถูกเกณฑ์เข้ากองทัพกษัตริย์ไปก็มี (น. 261)

ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าพวกเฉลยสงครามเหล่านี้เป็นใคร ถูกจับมาจากไหน หรือถูกส่งไปไว้ที่ไหน และก็ไม่มีเบาะแสที่จะช่วยให้เราสืบสาวราวเรื่องลูกหลานของคนเหล่านี้ คนต่างชาติพวกนี้ผสมปนเปไปกับคนท้องถิ่นและก็ลืมรากเหง้าของตนหมดสิ้น อย่างไรก็ตามมีข้อความกล่าวถึงคนพวกนี้อยู่บ้าง กระจัดกระจายในพระราชพงศาวดารฉบับหอแก้ว (Mhannan หรือ หมานนาน คำว่า หมาน แปลว่า แก้ว ส่วนคำว่า นาน แปลว่า หอหรือวัง) ที่แต่งขึ้นโดยพระบรมราชโองการเมื่อ 3 พฤษภาคม 2372/1829 (ตรงกับสมัยต้นรัตนโกสินทร์) และมีพวกจดหมายเหตุบางชิ้นเกี่ยวกับพระบรมราชโองการตรัสถามเกี่ยวกับเรื่องคนไทยในกองทัพพม่า (น. 261)

สงครามอันยาวนานระหว่างอยุธยาและหงสาวดีหรืออังวะนั้น เริ่มมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ (มินทร์ชะเวตี้ 2073-2094/1530-1551) ในขณะที่ทรงไปสงครามที่ยะไข่ กองทัพอยุธยาได้มาโจมตีทะวายพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้จึงเสด็จกลับเมืองหลวงเมื่อ 6 มีนาคม 2088/1546 และส่งกองทัพไปทะวายทันที หลังจากการสู้รบ กองทัพอยุธยาถอยไปทางเมืองตะนาวศรี และพม่าจับเชลยได้บ้าง (น. 262)

การบุกอยุธยาจะเริ่มขึ้นเมื่อ 13 ตุลาคม 2091/1548 และครั้งนี้จับเชลยศึกได้มากทีเดียว ในบรรดาเชลยศึกมีพระอนุชา พระโอรสและราชบุตรเขยของกษัตริย์ของกษัตริย์อยุธยาด้วย เมื่อยึดกำแพงเพชร สุโขทัย และพิษณุโลกได้แล้ว พระเจ้าตะเบงชะเวตี้ให้ยึดอาวุธกระสุนปืน แต่ให้พวกข้าราชบริพารเอาเชลยชายหญิง (ไทย) ไปเป็นรางวัลของตน กษัตริย์ไทยเสนอเจรจาหย่าศึก กษัตริย์ทรงรับและถอนทัพกลับ พระเจ้าตะเบงชะเวตี้ทรงปล่อยเชลยเจ้านายไทยกลับไปอยุธยาได้เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2091/1549 (น. 263)

กษัตริย์องค์ต่อมาคือ พระเจ้าหงสาวดีชินบยูชิน(2096-2124/1554-1581) หรือ บุเรงนอง ไม่พอพระทัยที่ไม่มีตัวแทนจากอยุธยามาเฝ้าในงานราชาภิเษกเมื่อ 12 มกราคม 2096/1554 เพราะถือว่าไทยเป็นประเทศราช เมื่อไม่ส่งบรรณาการมาในโอกาสเช่นนี้ ก็ถือได้ว่าเป็นขบถ บุเรงนองมิได้เข้าตีอยุธยาโดยตรง แต่ยกกองทัพไปทางเหนือเมื่อ 26 ตุลาคม 2100/1563 เข้ายึดเชียงใหม่ แล้วก็ยกทัพลงมาอยุธยาเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2106/1563 พระมหาจักรพรรดิกษัตริย์ทรงยอมแพ้เมื่อ 18 กุมภาพันธ์ 2106/1564 และบุเรงนองเสด็จกลับพม่า 24 มีนาคม 2106/1564 โดยจับเชลยบรรดาช่างฝีมือกับครอบครัวไปด้วย เราไม่ทราบชื่อหรือจำนวนเชลยเหล่านี้ แต่รู้ว่ามีนักแสดงชายหญิง ช่างก่อสร้าง (ประเภทสถาปนิก) ศิลปิน ช่างเหล็ก ช่างไม้ ช่างผม คนครัว ช่างทองแดง ช่างย้อมสี ช่างทอง ช่างเครื่องเขิน หมอช้าง หมอม้า นางระบำ ช่างสี ช่างน้ำหอม ช่างเงิน ช่างสลักหิน ช่างปูน ช่างแกะไม้ ช่างแต่งเครื่องไม้ ช่างไม้ พระเจ้าบุเรงนองเสด็จถึงเมืองหลวง 15 พฤษภาคม 2107/1564 และทรงให้บรรดาช่างฝีมือและครอบครัวตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองหลวง (ที่หงสาวดีหรือพะโค) (น. 263)

อาจารย์ถั่นทุนบรรยายต่อไปว่า เชียงใหม่ก่อการกบฏขึ้น พระเจ้าบุเรงนองจึงยกทัพไปอีก เมื่อ 22 ตุลาคม 2107/1564 (พระนเรศอายุ 9 ขวบ) คราวนี้ *ออกญาธรรมราชา* (Ora Dhammaraja) ราชบุตรเขยของกษัตริย์อยุธยาทรงนำกองทัพช้าง 500 เชือกมาช่วยรบ ปรากฏว่ามีกองทัพต่างชาติแบบนี้ที่มาช่วยสงคราม 10 ทัพด้วยกัน เป็นทัพที่มีคนไทยพร้อมด้วยช้างไทยเสีย 4 ทัพ นี่เป็นการกล่าวถึงคนไทยกลุ่มแรกที่มารบให้กษัตริย์พม่า เชียงใหม่ยอมแพ้อย่างรวดเร็ว และพระเจ้าบุเรงนองก็รีบเสด็จออกจากเชียงใหม่กลับหงสาวดีเมื่อ 10 เมษายน 2107/1565 เพราะในขณะที่พระองค์ไปสงครามนั้นมีขบถทาสขึ้นในนครหลวง (น. 264)

พระราชพงศาวดารฉบับหอแก้ว กล่าวว่า เกิดขบถเชลยศึกฉาน ขึ้นในราชสำนักหงสาวดี พวกฉานนี้มาจากภาคต่างๆของรัฐฉาน หัวหน้าชาวฉานได้เปลี่ยนชื่อเป็นมอญว่า พญาจ่าง (Benya Kyan) พวกฉานหาอาวุธเท่าที่จะหาได้ เช่น กระสุน ช้าง ม้า แล้วก็รวบรวมกำลังได้ถึง 20,000 คน เมื่อยึดชายเขตพระนครได้ ก็รุกเข้ามาจะยึดหงสาวดี ล่อให้พวกขบถโจมตี พวกขบถถูกฆ่าตาย 500 คน ถูกจับได้ 1,000 คน นอกจากนั้นหนีไปทางหมู่บ้านชายป่า และก็ถูกตามตีไปจนถึงที่นั่น

ก่อนที่พวกขบถจะหนีไปนั้น ภริยาเจ้าเมือง Mruin ซึ่งเป็นเมืองชายแดน ตกใจกลัว จึงหนีไปเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าบุเรงนองจึงทรงทราบเรื่องการขบถ และได้สั่ง E Lok Nam เจ้าเมือง Mani พร้อมด้วยช้าง 8 เชือก ไพร่พลอีก 800 ไปหงสาวดี แต่ปะทะกับพวกขบถ E Lok Nam ตายในที่รบไพร่พลถูกจับไป บุเรงนองจึงส่งเจ้าเมืองสิเรียม (ซึ่งเป็นเมืองท่าอยู่ทางตอนใต้ร่างกุ้งไปหน่อย) พร้อมด้วยช้าง 300 เชือก กับกองทัพ 5 หมื่นคน เมื่อมาถึงแม่น้ำสะโตง ก็ทราบว่าพวกขบถยังมีกำลังที่แข็งแรงอยู่ จึงยกทัพอ้อมไปอีกทางเพื่อหาทางข้างแม่น้ำสะโตง พร้อมกับโจมตีพวกขบถฆ่าหัวหน้าเสียและจับไพร่พลได้ 500 แต่พวกขบถก็หนีไปรวมตัวกันใหม่อีกที่เมืองทะละ (Dala ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับร่างกุ้ง) (น. 265)

พระเจ้าบุเรงนองเสด็จออกจากเมืองเชียงใหม่ 10 เมษายน 2107/1565 ถึงหงสาวดี 8 พฤษภาคม 2108/1565 ซอบัวเมืองมิต (Sawbwa of Mongmit คำว่า ซอบัว นี้เป็นคำศัพท์ที่พม่าใช้เรียกเจ้าเมืองไทยใหญ่ในฉาน ซอบัว อาจจะมาจากคำไทยว่า เจ้าฟ้า เจ้าพญา ฯลฯ ก็อาจจะเป็นได้) รับอาสาไปตีเมืองทะละให้ พระเจ้าบุเรงนองทรงอนุญาต ตรัสว่าพวกนี้เป็นเชลยที่เลวทรามถูกล่าลวงให้จับอาวุธต่อต้าน แล้วตรัสถามว่าพวกนี้ทำลายสิ่งใดไปบ้าง ทรงได้รับกราบทูลว่า เผาศาลา โบสถ์ วิหาร วัด ศาสนสถาน เจดีย์ มากมาย (น. 265-266)

พระเจ้าบุเรงนองทรงพิโรธมาก แทนที่จะเสด็จเข้าพระบรมมหาราชวัง กลับเสด็จพรร้อมด้วยกองทัพไปยังเมืองทะละ จับพวกขบถได้ 7,000 คน และประหารชีวิตเสียทันที 700 บรรดาลูกเมียของพวกขบถ ไพร่พลรวมทั้งสิ้นกว่า 10,000 ให้รออาญาด้วยการเผาทั้งเป็น ไม่มีการให้ข้าวปลาอาหาร ร้อนถึงพระสงฆ์พม่ามอญ และโยนก มาขอบิณฑบาต และพระสงฆ์ผู้ใหญ่ Rhan Gunawan ขอบิณฑบาตชีวิต พวกที่จะถูกเผาจึงรอดมาได้ ยกเว้นหัวหน้า 70 คน เหตุการณ์นี้เป็นครั้งที่สองที่เชลยศึกฉานก่อกบฏที่หงสาวดี นักวิชาการบาง

ท่าน เช่น ดี จี อี ฮอลล์ คิดว่านี่เป็นการระเบิดของขบถมอญ แต่อาจารย์ถั่นทุนกล่าวว่า ข้อความที่แสดงมาข้างต้นเห็นได้ชัดเจนว่าแม้จะเป็นเรื่องร้ายแรงมาก แต่ก็ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นการลุกฮือหรือขบถมอญ (น. 266)

พระเจ้าหงสาวดีชินบยูชิน (บุเรงนอง) ทรงเริ่มการสงครามกับอยุธยาอีก เมื่อ 11 ตุลาคม 2111/1568 พระราชพงศาวดารฉบับหอแก้วว่า ต่อเมื่อ 16 เมษายน 2112/1569 พระเจ้าจักรพรรดิก็สวรรคตและอยุธยาก็เสียกรุงเมื่อ 31 กรกฎาคม 2112/1569 คนอยุธยาจำนวนมากถูกจับไปหงสาวดี บุเรงนองทำสงครามต่อไปอีกจนถึง*ลาว* ปรากฏว่าในการสงครามเมื่อ 3 ตุลาคม 2113/1570 นั้น กองทัพไทยจากอยุธยามีช้าง 300 เชือก ม้า 1,500 ตัว และไพร่พล 3 หมื่น ได้ร่วมไปในการสงครามกับกองทัพพม่า (น. 266)

พระเจ้าบุเรงนองมีรับสั่งให้เจ้าเมือง โมกอง (Mogaung เมืองนี้เป็นเมืองทางเหนือของพม่า ติดกับฉาน และมีลักษณะไกลหูไกลตาเมืองหลวงมาก เป็นที่สำหรับหนีราชภัยทางการเมืองในสมัยโบราณของพม่า) และเมืองโมหยิน (Mohnyin เป็นเมืองของฉานหรือไทยใหญ่) ให้ทั้งสองเมืองเกณฑ์กองทัพไปช่วยการสงครามเมืองลาวครั้งนี้ด้วย เจ้าเมืองทั้งสองไม่ยอมไป และกล่าวว่า

"ถ้าเราไปกับพระเจ้าบุเรงนอง เราก็ตายในต่างแดน ถ้าเราไม่ไปกับพระเจ้าบุเรงนองก็จะส่งทัพมาประหารเรา เราเลือกที่จะตายในแผ่นดินเรา" (น. 267)

อาจารย์ถั่นทุนคิดว่าเหตุผลแบบเดียวกันนี้ เป็นเหตุให้มีการลุกฮือของพวกฉานหลายครั้ง

ในเวลาต่อมามาคณะฑูตจากกษัตริย์ศรีลังกามาถึงเมืองพะสิม (Bassein) ของพม่า เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2089/1546 ฑูตชุดนี้มาขอให้หงสาวดีส่งทัพไปปราบพวกเดียรถีที่ศรีลังกา พระเจ้าบุเรงนองทรงส่งทัพพร้อมด้วยทหาร 2,000 คนไป ปรากฏว่าในกองทัพนั้นประกอบด้ยทหารดังนี้ ชาวอยุธยา 100 คน, พม่า 500 คน, ชาว Cassay (ซึ่งมาจากอินเดียเหนือ) 100 คน, ชาวไจโท (Kyine Hto เป็นคนที่อยู่ติดกับพวกฉานใกล้จีน) 100 คน, ฉานสะลอง (Shan Salon) 100 คน, Si Khwin (ไม่ทราบว่าเป็นใคร) 100 คน, ตะเลง (มอญ) 500 คน ทหารเหล่านี้เป็นชายฉกรรจ์ เก่งกล้ามาก และเชื่อกันว่าอยู่ยงคงกระพัน (น. 267) ดังนั้นเมื่อไปถึงศรีลังกา อริราชศัตรูของพระเจ้ากรุงศรีลังกา ก็ตกใจกลัวยอมแพ้โดยง่ายดาย กองทัพพม่ากลับมาโดยไม่ต้องทำการรบ อาจารย์ถั่นทุนเล่าต่อไปอีกยืดยาวว่า เมื่อ 24 เมษายน 2139/1596 พระมเหสีองค์หนึ่งสวรรคต ต่อมาก็มีข้าวยากหมากแพงในนครหลวง ราคาข้าวเพิ่มขึ้น 6 เท่า เมื่อเป็นดังนี้พวกทาสลาว ก็เตรียมหนี ถูกจับประหารเสียก็มาก (น. 268)

ย้อนกลับไปในปี 2125/1582 ปรากฏว่าเมืองอังวะเป็นขบถ พระเจ้านันทบุเรง (2124-2142/1581-1599) (Nandayayin) ทรงส่งพระอนุชาไปปราบขบถ เมื่อพระอนุชาไปการสงครามครั้งนี้ ได้มีช้างไป 10 เชือก ไพร่พล 1,000 ในทัพนี้ก็มีชาวอยุธยาไปด้วย ดูเหมือนว่าทหารจากอยุธยาได้พิสูจน์ตนอย่างดีในการสงครามกับพระอนุชา ดังนั้นเมื่อพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์ครองเมืองอังวะ ทรงพระนามว่า สีหสุระมหาธรรมราชา (Sihasuramahadhammaraja หรือ Nyaung Van 2143-2149/1600-1606) พระองค์โปรดให้พวกนี้เป็น

ทหารรักษาพระองค์ และได้รับหน้าที่สำคัญในการคุมประตูเมืองอังวะ โดยมีหลักฐานจากพระบรมราชโองการพม่า (The Royal Orders of Burma) เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2141/1598 กล่าวไว้ว่า

> "ได้ฤกษ์สถาปนาอังวะเป็นราชธานี และตั้งพระราชวังใหม่เมื่อ 11 สิงหาคม 2141/1598 (พระนเรศอายุ 43) ท่าน Ba : Mai ทำพิธีให้นครนี้เป็นสิริมงคล ณ ทิศทั้งสี่นอกกำแพงเมือง ให้ปักหลักสี่เสาพร้อมด้วยสุพรรณบัตรนามเมือง มีป้อมปราการเรียงรายตามกำแพงเมือง ประตูปิดเปิดได้โดยปลอดภัย โปรดให้คัดคนอยุธยาทำหน้าที่ทหารรักษาประตูเมือง แต่ละประตูมีหัวหน้าหนึ่ง มีผู้ช่วยเจ็ด" (น. 268)

รายละเอียดคนอยุธยาที่รักษาประตูเมืองนี้น่าสนใจมาก เพราะเราทราบว่าการที่พม่าเข้ายึดอยุธยาได้นั้น เพราะมีขบถเปิดประตูเมืองให้กับกองทัพของพระเจ้าบุเรงนองเมื่อ 2112/1569 (ที่เสียกรุงศรีอยะยาครั้งแรก-ผู้แปล) และต่อมากษัตริย์อยุธยาได้เข้ามาตีเมืองหงสาวดี เมื่อ 2126/1584 ตอนนั้นพระเจ้านันทบุเรงเสด็จออกไปปราบอังวะเมื่อ 15 มีนาคม 2126/1584 พระนเรศวรก็เสด็จมาตีหงสาวดี ดังนั้นการใช้คนอยุธยามารักษาประตูเมืองอังวะก็เป็นเรื่องแปลกและน่าสนใจมาก น่าสนใจว่าพม่าทำอย่างไรจึงเอาคนอยุธยาเหล่านี้ไปรับใช้และไม่หวั่นเกรงว่าจะเป็นกบฏและเปิดประตูเมืองให้กองทัพไทยหรืออย่างไร (ในส่วนที่เกี่ยวกับพระนเรศวรนั้น เอกสารพม่ามักเรียกพระนามว่า Bya narit หรือ พระนริศ) (น. 269)

ในสมัยของพระเจ้าสีหสุรมหาธรรมราชา (Nyaung Yan) ทรงตีเมือง Yamethin (ซึ่งอยู่ระหว่างมัณฑะเลย์กับร่างกุ้งได้) เมื่อ 26 กันยายน 2143/1600 จับคนเชียงรุ้งได้ 1,000 คน (Kaunghan – Kenghung men) นำมาไว้ที่กรุงอังวะ มีหนังสือกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินพม่าเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2180/1637 ว่า พวกยวนเชียงใหม่ (Yoons of Chiengmai) และเชียงรุ่ง (Shan Kaunghan of Kengbung) นั้นได้ถูกส่งไปตั้งที่อยู่อาศัยต่างๆ เช่น Ba Don, Hsin In, Lay Thoke, Mauk Ka Lan, Nga Ta Yaw, Pa Hkan, Sagu, Tayaw, Tha Hpan Zeik, และ Ywa Pu เป็นต้น เมืองเหล่านี้อาจารย์ถั่นทุนได้คัดลอกชื่อมาจากเอกสารเก่าของพม่า (น. 269)

ตามที่มีหลักฐานว่าคนเชียงใหม่และเชียงรุ่งถูกส่งไปตั้งหลักแหล่งอยู่ ผู้แปลได้พยายามถามจากอาจารย์เมียวเมี้ยนอีกต่อหนึ่ง ได้ความว่าสถานที่เหล่านี้ บางชื่อก็เป็นหมู่บ้านเล็กๆ บางชื่อก็ยังมีอยู่ แต่บางชื่อได้สูญหายไปแล้ว แต่พอจับใจความได้ว่าเป็นเมืองเล็กเมืองน้อย (หรือที่จริงเป็นหมู่บ้านเสียมากกว่า) ในแถบระหว่างเมืองอังวะกับตอนเหนือสุดของพม่า พระบรมราชโองการพม่า ยังกล่าวต่อไปอีกว่า

> "ชายอยุธยา 50 คนเข้าพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระเจ้าบุเรงนองโปรดให้ประจำกองม้า ให้ Na Pran San เป็นหัวหน้า ประทานที่ดินของ Na Kula เป็นที่พำนักทำการเพาะปลูก อีกกลุ่ม 125 คน มีหัวหน้าชื่อ Rai Nanda ให้อยู่ในกองม้าด้วย ยกหมู่บ้าน Kukkui Kon : ในเขต Mre Du: ประทานให้ไป" (น. 270)

ผู้แปล (ชาญวิทย์ 2560) ยังไม่กล้าจะถอดคำว่า Na Pran San และ Rai Nanda ออกเป็นภาษาไทย แต่เราทราบได้แน่นอนว่านี่คือคนจากอยุธยาที่เข้าไปอยู่ในพม่าในช่วงระยะเวลาของการเสียกรุงครั้งที่หนึ่ง อาจารย์ถั่นทุนกล่าวอธิบายต่อไปอีกว่า Mre Du : นั้นอยู่ทางเหนือของชเวโบ (Shwebo) อยู่ทางเหนือของมัณฑะเลย์ขึ้นไปอีก เป็นแหล่งกำเนิดของราชวงศ์อลองพญาซึ่งเป็นราชวงศ์สุดท้ายของพม่า และอาจารย์ถั่นทุนยังกล่าวขยายความอีกว่า บรรดาหมู่บ้านทั้งหลายที่ชาวเชียงใหม่และชาวเชียงรุ่งถูกส่งไปดังกล่าวไว้ข้างต้นนั้น ก็อยู่แถบนี้เช่นกัน อาจจะอยู่ในเขตมินบู สะกาย ชะเวโบ (และใน Kale, Monywa, Pakokku, Thayet) อาจกล่าวได้ว่าคนไทยที่ถูกจับไปหรือสมัครใจไปก็ตาม ไปตั้งหลักแหล่งอยู่ไม่ห่างไกลจากเมืองหลวงของพม่าจนเกินไป (น. 270)

นอกจากทหารและไพร่ชาวไร่ชาวนาเหล่านี้ ยังมีช่างฝีมือจากอยุธยาเข้ามา แต่เราไม่ค่อยทราบว่าพวกนี้เข้ารับราชการหรือไปตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ไหน มีหลักฐานอยู่บ้าง เช่น "ในปีนั้น (2134/1591) พระเจ้านันทบุเรงโปรดให้รื้อประตูและซุ้มเมืองหงสาวดีลงหมด โปรดให้สร้างใหม่แบบอยุธยา" ซึ่งเป็นไปได้ว่า นายช่าง ช่างไม้ ช่างอิฐและปูนอยุธยา คงถูกรับสั่งให้ทำงานก่อสร้างในครั้งนี้ (น. 272)

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 23/คริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17 มีสงครามอยู่ตลอดเวลาระหว่างอยุธยากับหงสาวดี และระหว่างอยุธยากับอังวะ บรรดาเชลยสงครามและช่างฝีมืออยุธยาถูกจับไปพม่า พวกเชลยเหล่านี้ส่วนใหญ่ถูกใช้ให้ไปทำไร่ทำนา บางส่วนถูกส่งไปขายเป็นทาสในตลาดเบงกอล แต่เนื่องจากชื่อเสียงในความเก่งกล้าและความจงรักภักดี บางคนได้โปรดให้เป็นทหารรักษาประตูวังและประตูเมือง พวกช่างฝีมือเข้ารับราชการในราชสำนักโดยเฉพาะ บางครั้งมีการลุกฮือของพวกทาสเหล่านี้ แต่ส่วนใหญ่ก็ถูกปราบได้โดยง่าย พวกนี้ผสมปนเปไปกับคนพื้นเมืองโดยง่าย และภายในหนึ่งหรือสองชั่วอายุคนต่อมา ก็จะลืมเหือกเถาเหล่ากอว่ามาจากอยุธยาหมด (น. 273)

บทที่ 2

จากหนังสือ สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 6 บทความเรื่อง "ความสำคัญของรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในประวัติศาสตร์ไทย" โดย อาจารย์ วินัย พงศ์ศรีเพียร (2554) ผู้วิจัยขอนำเสนอแบบสรุปความเท่าที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศในสมัยพระนเรศวร ดังต่อไปนี้

เนื่องจากอาจารย์ประพฤทธิ์ ศุภลรัตนเมธี ชำชองเอกสารประวัติศาสตร์จีน และ ดร.ธีรวัต ณ ป้อมเพชร ชำนาญเอกสารภาษาดัตช์โบราณ ดังนั้นอาจารย์วินัย พงศ์ศรีเพียรจึงจำกัดหน้าที่ของตัวเองอยู่กับเอกสารไทยและเพื่อนบ้านคือ พม่า-มอญ และ กัมพูชาเป็นส่วนใหญ่ อ.วินัย อธิบายถึงความสำคัญของยุคของพระนเรศวรมหาราชที่มีต่อประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งผู้วิจัยขอสรุปแต่พอสังเขป ดังนี้

การค้นพบหลักฐานใหม่ๆ ในผลงานวิจัย ของ ดร. ไมเคิล วิกเกอรี (Dr. Michael Vickery) ได้ช่วยให้ความกระจ่างแก่ปัญหาเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ของไทยและเขมร และส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชโดยตรง, หลายประเด็นที่ อ. วินัย เอ่ยถึง ได้รับแรงบันดาลใจจากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ ดร. ไมเคิล เรื่อง Cambodia after Angkor" หรือ "กัมพูชาสมัยหลังเมืองนครหลวง"

ในการสอบสวนเรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น นักประวัติศาสตร์ได้อาศัยหลักฐานประเภทประวัติวรรณนา เช่น ฝ่ายพม่าก็มีคัมภีร์มหาราชวงศ์ฉบับหอแก้ว, ฝ่ายไทยมีพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่างๆ และฝ่ายเขมรมีราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาจำนวนหลายสำนวน แม้หลักฐานเหล่านี้ให้รายละเอียดมาก แต่ก็มีจุดอ่อนตรงที่แต่งชำระขึ้นหลังจากเหตุการณ์ผ่านไปแล้วเป็นเวลานาน คุณค่าของหลักฐานประเภทนี้จึงขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงที่ว่า ผู้แต่งชำระมีโอกาสได้ใช้เอกสารดั้งเดิมหรือเอกสารร่วมสมัยในขอบเขตเพียงใด โดยอาศัยวิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์ เราสามารถกล่าวได้อย่างกว้างๆ ว่า มหาราชวงศ์ฉบับหอแก้วของพม่า ซึ่งกษัตริย์บาจีดอ (พ.ศ.2362-2380) โปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ชำระขึ้นใหม่ใน พ.ศ. 2372 (ค.ศ. 1829) และปรับปรุงจากหนังสือมหาราชวงศ์ หรือ "มหายาซะวินซี" ที่นักปราชญ์อูกะลา (พ.ศ. 2257-2281 / ค.ศ. 1714-1738) ได้แต่งไว้นั้น มีความแม่นยำสูงโดยเฉพาะในบรรพที่ 8 ซึ่งว่าด้วยประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์ตองอู ทั้งนี้เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับจดหมายเหตุร่วมสมัยของชาวตะวันตก เช่น กัสปาโร บัลบี (Gasparo Balbi) เซซาเร เฟรเดอริเกอ (Caesare Fredericke) ฟาริยา อี ซูซา (Faria y Sousa) ปีเตอร์ ฟลอริส (Peter Floris) และบันทึกของบาทหลวงคณะเยซูอิต ซึ่งเพิ่งค้นพบใหม่ (วินัย 2554 น. 67-68)

สำหรับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาของไทยนั้น มีความแตกต่างกันมากในเรื่องปีศักราชระหว่างฉบับหลวงประเสริฐฯ และฉบับพิสดารที่ชำระครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ สำหรับฉบับหลวงประเสริฐฯ นั้น มีความสอดคล้องกับมหาราชวงศ์ฉบับหอแก้วและจดหมายเหตุร่วมสมัย นอกจากนี้ เหตุการณ์

ตอนไปตีเมืองละแวกครั้งที่หนึ่งใน จ.ศ. 949 (พ.ศ. 2131) ที่บันทึกไว้ในฉบับหลวงประเสริฐฯ ก็ได้รับการยืนยันจากจารึกร่วมสมัยหมายเลข K.27 ในประมวลจารึกเขมร ในขณะที่หลักฐานเอกสารอื่นๆ ทั้งของไทยและเขมรต่างให้ข้อมูลที่ผิดพลาดกันทั้งสิ้น (วินัย 2554 น. 69)

ดูเหมือนว่า ราชวงศ์ปกรณ์ ฉบับหอแก้วและพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐฯ ซึ่งมีความถูกต้องสูงจะได้รับการแต่งชำระโดยผู้ชำระที่ได้ใช้หลักฐานต้นฉบับในหอหลวง เช่น ปูมโหร, บันทึกการเดินทัพ เรือหรือคำกราบบังคมทูลรายงาน เป็นต้น แต่ทั้งนี้ มิได้หมายความว่า ผลงานทั้งสองจะไม่มีข้อบกพร่องเลย เวลาที่ข้อมูลขัดแย้งกันหรือมีการละเว้นไม่กล่าวถึงเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งในเอกสารของแต่ละฝ่ายนั้น มิใช่ข้อบกพร่องในวิธีการบันทึก แต่เป็นเรื่องของทัศนคติหรือเหตุผลทางด้านการเมืองหรืออุดมการณ์ (วินัย 2554 น. 69)

บานแพนกย่อของพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ทำให้นักประวัติศาสตร์เชื่อว่า พระราชพงศาวดารฉบับนั้นมีความแม่นยำสูง เพราะเป็นงานประเภทอ้างอิงเอกสารชั้นต้นในหอหลวง ประเภทที่เรียกกันว่า archive-based ส่วนผู้ชำระพงศาวดารฉบับพิศดาร หลังเสียกรุงฯ ครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2310 ถูกสถานการณ์ขาดแคลนเอกสารในขณะนั้นบีบบังคับให้ต้องหันไปใช้เรื่องเล่าขานหรือ "คำให้การ" ต่างๆ เป็นอันมาก เพราะเอกสารต้นฉบับได้สูญหายไปแล้ว ดังนั้น นักประวัติศาสตร์จึงต้องระมัดระวังการกล่าวถึงเหตุการณ์ต่างๆ พร้อมรายละเอียดที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับพิศดารและดูทีท่าเป็นเหตุการณ์สำคัญมากๆ แต่กลับไม่ปรากฏในฉบับหลวงประเสริฐฯ เลย เป็นต้นว่า เหตุการณ์ตอนสมเด็จพระนเรศวรมหาราชให้ประกอบพิธีกรรมพญาละแวกหรือนักพระสัฏฐา จดหมายเหตุร่วมสมัยของชาวสเปนและโปรตุเกสเป็นหลักฐานยืนยันเด็ดขาดว่า เหตุการณ์ดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นแต่ประการใด (วินัย 2554 น. 71)

ในการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ มีคำถามที่นักวิชาการประวัติศาสตร์ต้องถามคือ ราชสำนักรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้ให้ความสำคัญแก่รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมากน้อยเพียงใด เราหาคำตอบนี้ได้กว้างๆ โดยพิจารณาจากเนื้อหาพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ (ที่ตีพิมพ์แล้ว) ผู้ชำระกล่าวถึงประวัติศาสตร์อยุธยาทั้งสมัยด้วยความยาว 655 หน้ากระดาษแต่กล่าวพรรณนารัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช และรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรฯ ยาว 187 หน้ากระดาษ จะเห็นได้ว่าเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรฯ เพียงพระองค์เดียวในสองรัชกาลกินเนื้อที่ราวร้อยละ 30 ของทั้งหมด และหากรวมเรื่องสมัยสมเด็จพระจักรพรรดิเข้าไปในโครงสร้างของประวัติศาสตร์การเสียกรุงฯ ครั้งที่ 1 และการกอบกู้อิสรภาพของกรุงศรีอโยธยาแล้ว ก็มีความยาวไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ทีเดียว (วินัย 2554 น. 71-72)

มีหลายสิ่งหลายอย่างที่ชวนให้สันนิษฐานว่า บางทีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ อาจทรงพิจารณาว่า แท้ที่จริงแล้ว บทบาทและพระราชภารกิจของพระองค์เองและสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทในการกอบกู้เอกราชของไทย มีลักษณะเช่นเดียวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระ

เอกภาพศรถเมื่อสองศตวรรษก่อนหน้านั้น ยิ่งกว่านั้น การกอบกู้อิสรภาพของไทยจากพม่ายังได้นำไปสู่การสถาปนาราชวงศ์ใหม่ คือ ราชวงศ์สุโขทัยในสมัยอยุธยาตอนกลางและราชวงศ์จักรีในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เพราะฉะนั้นการฉายภาพอดีตสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงต้องสะท้อนให้เห็นการรณรงค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ที่ถูกสอดแทรกด้วยจิตใต้สำนึกเข้าไปในพระราชพงศาวดารฉบับพิศดารที่แต่งเสริมขึ้นใหม่สำหรับเครื่องราชูปโภครัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เช่น พระมาลาเบี่ยง พระแสงปืนข้ามแม่น้ำสะโตง และพระเต้าทักษิโณทกที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ทรงให้ทำจำลองขึ้นใหม่นั้นไม่เพียงแสดงถึงความสำคัญที่ราชสำนักสมัยหลังให้แก่รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรฯ เท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องยืนยันความมีศรัทธาเชื่อถือในรายละเอียดของพระราชพงศาวดารด้วย (วินัย 2554 น. 72)

ดร. ไมเคิล วิกเกอรี ได้ชี้ให้เห็นว่า บางส่วนของการพรรณนาความสงครามระหว่างไทยกับกัมพูชาในสมัยอยุธยาตอนกลางนั้นผู้ชำระพระราชพงศาวดารซึ่งขาดหลักฐานร่วมสมัยได้สร้างฉากสงครามของสมัยนั้นขึ้นจากประสบการณ์จริงของสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เราพอจะสรุปได้ในขณะนี้ว่าส่วนที่ถูกแต่งเติมเข้าไปทั้งหมดเป็นความพยายามจะตอกย้ำสิทธิธรรมทางการเมืองของไทยเหนือกัมพูชาในรัชกาลสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ (วินัย 2554 น. 72-73)

ในเมื่อการสร้างภาพอดีตสำหรับรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรฯ โดยอาศัยหลักฐานประเภทพระราชพงศาวดารของไทยเพียงแห่งเดียว ไม่เป็นการเพียงพอ การพึ่งพาหลักฐานแหล่งอื่นๆ จึงนับว่าจำเป็นมาก โดยเฉพาะจดหมายเหตุชาวยุโรปที่ ดร.ธีรวัต ณ ป้อมเพชร ได้กล่าวถึงมาแล้ว เช่น เอกสารชุด The Philippine Islands และจดหมายเหตุของ Jeremias van Vliet เรื่อง The Short History of the Kings of Siam. "ประวัติศาสตร์สังเขปกษัตริย์กรุงสยาม" นอกจากนี้ยังมีจดหมายเหตุชาวยุโรปที่ตีพิมพ์อยู่ในหนังสือชุด Purchas, His Pilgrimes ที่ Hakluyt Society ของอังกฤษจัดพิมพ์เผยแพร่ หากแต่นักวิชาการไทยไม่ค่อยได้นำมาใช้ประโยชน์เท่าที่ควร เอกสารเหล่านี้มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์สูง เพราะล้วนเป็นเอกสารร่วมสมัยหรือเกือบร่วมสมัยที่สามารถนำมาใช้ตรวจสอบความถูกต้องหรือคลาดเคลื่อนของเอกสารไทย, พม่า-มอญ และกัมพูชา (วินัย 2554 น. 73) (ซึ่งผู้วิจัยนี้จะได้นำเรียน ไปสรุปงานของแต่ละฉบับที่เอ่ยถึงนี้ ในบทถัดๆ ไป)

อ. วินัย ได้กล่าวถึงเอกสารหลักของพม่าแล้ว ต่อไปจะกล่าวถึง "รบา กสัตร" หรือราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่กำลังอภิปรายอยู่บ้าง แต่ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาซึ่งกระจัดกระจายอยู่ ณ ที่ต่างๆ ในปัจจุบันที่มีอยู่ไม่น้อยกว่า 16 ฉบับนั้น มีประโยชน์ในการตรวจสอบเรื่องราวเกี่ยวกับรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรฯ แตกต่างกัน เพราะราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาส่วนใหญ่แต่งชำระขึ้นในสมัยหลังและมักลอกเลียนโครงสร้างหลักของพระราชพงศาวดารฉบับพิศดารของไทย อย่างไรก็ตาม เฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรฯ ครั้งเสด็จไปตีเมืองละแวกได้ในต้น พ.ศ. 2137 นั้น ดูเหมือนข้อมูลในราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาฉบับนักองนง ซึ่งตีพิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 1 และ "พงศาวดารเมืองละแวก" ซึ่งตีพิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 71 จะตรงกับ

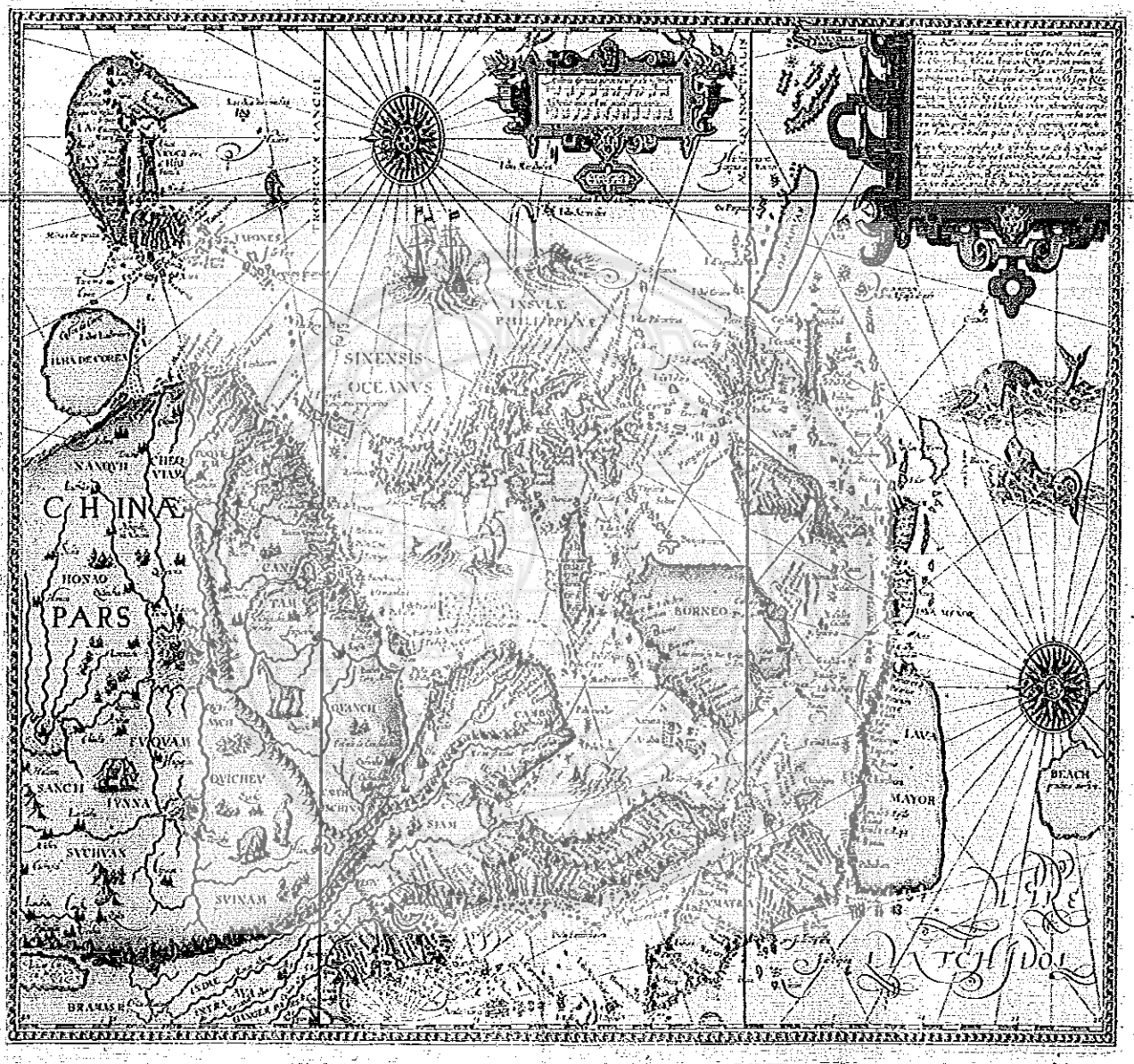
ข้อเท็จจริงที่นักจดหมายเหตุร่วมสมัยชาวสเปนได้บันทึกไว้ซึ่งแสดงว่า ผู้แต่งชำระมีโอกาสใช้เอกสารต้นฉบับบางส่วน (วินัย 2554 น. 74)

หากพิจารณาเอกสารจีนในการตรวจสอบประวัติศาสตร์รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชบ้าง อาจารย์ประพฤทธิ์ ศุกลรัตนเมธี เพิ่งจะอภิปรายถึงวิธีการจดบันทึกประวัติศาสตร์ของจีนซึ่งมักจะได้รับการยกย่องว่ามีความถูกต้องในระดับสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักฐานเอกสารประเภทสือลู่ "บันทึกเรื่องจริงประจำรัชกาล" และเจิ้งสือ "ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฉบับหอหลวง" นอกจากนี้ ยังมีเอกสารท้องถิ่นจีนซึ่งนับว่าสำคัญ แต่เพิ่งจะนำมาเผยแพร่ อย่างไรก็ตาม ต้องยอมรับข้อจำกัดว่า เอกสารจีนจะมีความน่าเชื่อถือเป็นพิเศษเฉพาะในกรณีที่เกี่ยวข้องกับจีนโดยตรงนั้น ส่วนเรื่องอื่นๆ นั้นนักจดหมายเหตุจีนอาจจดบันทึกแต่เรื่องที่ได้รับรายงานมา สำหรับกรณีก่อนสิ้นยุค "กรุงศรีอยุธยา" หรือที่เราเรียกว่าสมัยอยุธยาตอนกลางนั้นหนังสือหมิงสื่อ "ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิง ฉบับหอหลวง" ดูจะรวบรวมเรื่องสยาม หรือ "เซียน" ไว้อย่างคร่าวมากและมีคุณค่าน้อยกว่าหมิงสื่อลู่ซึ่งคัดลอกมาจากเอกสารร่วมสมัย (วินัย 2554 น. 74-75)

ปีเตอร์ ฟลอริส (Peter Floris) ได้กล่าวถึงบทบาทอันสำคัญยิ่งของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในการกอบกู้อิสรภาพของราชอาณาจักรสยามที่เคยยิ่งใหญ่มาก่อนหน้านั้น โดยเขียนไว้ในจดหมายเหตุของเขาเมื่อ พ.ศ. 2155 (ค.ศ. 1612 หลังพระนเรศสิ้น 7 ปี และหลังพระเอกาทศรถสิ้น 2 ปี) คำให้การของปีเตอร์ ฟลอริส ที่แสดงให้เห็นพระราชอำนาจอันยิ่งใหญ่ไพศาลของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ดูสอดคล้องดีกับความประทับใจของพี่น้องชาวดัตช์ตระกูล ฟาน ลังเกร็น (Van Langren) ผู้เขียนแผนที่แสดงราชอาณาจักรสยามไว้ใน พ.ศ. 2138 (ค.ศ. 1595) (วินัย 2554 น. 77) (ดูรูปหน้าถัดไป)

การที่ปีเตอร์ ฟลอริสกล่าวว่า ในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชประเทศสยามได้ฟื้นตัวขึ้นอีก "หลังจากที่เสื่อมโทรมลงมาก" เป็นเครื่องบ่งชี้ว่าก่อนหน้านั้น ราชอาณาจักรสยามเคยรุ่งเรืองมาก โดยที่นักจดหมายเหตุชาวโปรตุเกส เช่น โตเม ปิเรส (Tome Pires) ได้พูดถึงพระราชอำนาจอันแผ่ไพศาลของสมเด็จพระเจ้าพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034-2072) มาก่อนแล้ว เมื่อถึงรัชสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช (พ.ศ. 2077-2090) นั้น นักจดหมายเหตุโปรตุเกสหลายคนก็กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระนครศรีอโยธยา ซึ่งขึ้นถึงขีดสุดในเวลานั้นในทำนองเดียวกัน เฟอร์เนา เมนเดซ ปินตู (Fernao Mendes Pinto) ซึ่งเขียนจดหมายส่วนตัวถึงสำนักเผยแผ่ศาสนาคณะเยซูอิตในระยะเวลาไล่เลี่ยกัน กล่าวถึงสภาพอันรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของราชอาณาจักรสยาม แม้ว่าขณะนั้นพระนครศรีอโยธยา จะมีเพียงกำแพงดินและเชิงเทินดินอัดล้อมรอบ แต่ก็มีประชากรหนาแน่นในเขตตัวเกาะถึง 400,000 คน โดยมีชาวต่างชาติต่างภาษาเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ถึงราวหนึ่งในสี่ สำหรับการพาณิชย์นั้น ในแต่ละปีมีเรือสินค้าแวะเวียนเข้ามาจากประเทศต่างๆ ถึง 1,000 ลำ และมีการส่งเรือไปค้าขายที่เมืองจีนทุกปี หากสมมติว่าปินตูพูดเกินความจริงบ้าง แต่ข้อมูลนั้นก็ยังแสดงอย่างชัดเจนว่า พระนครศรีอโยธยาเป็นศูนย์กลางการค้าที่มั่งคั่งแห่งหนึ่งของภูมิภาค (วินัย 2554 น. 77-78)

ภาพที่ 1 แผนที่บริเวณคาบสมุทรอินโดนีเซียและตะวันออกไกล (จาก ชวา ถึง ญี่ปุ่น)
โปรดสังเกตการตะแคงของภาพ จะเห็น "สยาม" (SIAM) นอนอยู่ด้านล่าง
ออกแบบโดย Arnold van Langren แล้วแกะแม่พิมพ์โดยน้องชาย นามว่า Hendrik ในปี 1595

ที่มา: Jan Huygen van Linschoten, "Itinerario, Voyage ofte Schipvaert naer Oost ofte Portugaels Indien, 1579-1592", Amsterdam: C. Claesz, 1595-96. จากเว็บไซต์ sanderusmaps.com (23 พฤษภาคม 2562)

ก่อนที่จะกล่าวถึงบทบาทของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น อ. วินัย ได้ชี้แจงถึง ภูมิหลังเกี่ยวกับสงครามไทยกับพม่าก่อนเสียกรุงใน พ.ศ. 2112 ดังต่อไปนี้

ดร. วิกเตอร์ บี ลีเบอร์แมน (Dr. Victor B. Lieberman) นักประวัติศาสตร์อังกฤษ ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์พม่าสมัยราชวงศ์ตองอู ได้ชี้ให้เห็นแนวโน้มของ "วัฏจักรราชวงศ์พม่า" หรือข้อสมมติฐานที่ว่า การสถาปนาราชวงศ์ใหม่ในพม่าครั้งใดก็ตาม มักจะเริ่มต้นด้วยการที่ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์นั้นทรงขยายพระราชอำนาจปราบปรามบ้านเล็กบ้านน้อยในเขตเกษตรกรรมทางพม่าตอนเหนือ ซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรคนเสียก่อน แล้วจึงขยายอำนาจเข้าครอบงำพวกรัฐไทใหญ่ จากนั้นจึงจะขยายอำนาจลงมาทางหัวเมืองเศรษฐกิจ และชายฝั่งทะเลซึ่งเป็นเขตมอญเอกภาพทางการเมืองของพม่าอยู่บนพื้นฐานของการรวมเขตเกษตรกรรมและเขตเศรษฐกิจชายฝั่งทะเลเข้าด้วยกัน ข้อสมมติฐานข้างต้นทำให้เราเข้าใจดีว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหนึ่งในสงครามไทย พม่าในสมัยพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้และพระเจ้าบุเรงนอง มะริด และ ตะนาวศรี ในขณะนั้น เป็นสมบัติล้ำค่าของราชสำนักอโยธยา โจเอา เด บาร์โรส (Joao de Barros) กล่าวว่าสินค้าของหลายเมืองต้องส่งผ่านเมืองท่าของประเทศสยาม ดังนั้น กษัตริย์พม่าซึ่งขยายพระราชอาณาเขตลงสู่หัวเมืองชายทะเลทางใต้จึงต้องการครอบครัวเมืองท่าของสยามด้วย ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้ในรัชสมัยพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้และพระเจ้าบุเรงนอง เมื่อพระองค์ทรงได้ชัยชนะเหนืออโยธยาแล้วนั้น สิ่งที่บุเรงนองทรงให้ทำแรกสุดคือ การส่งข้าหลวงไปจัดระบบการเก็บภาษีของหัวเมืองชายทะเล โดยเฉพาะทวายและมะริด (วินัย 2554 น. 79-80)

สยามประเทศหลังแผ่นดินพระไชยราชาธิราชได้ผ่านเข้าสู่ช่วงวิกฤตสั้นๆ ที่ทำให้สมเด็จพระบรมมหาจักรพรรดิได้เสด็จขึ้นเสวยราชย์โดยการสนับสนุนของขุนนางกลุ่มหนึ่ง ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ พม่ากำลังฮึกเหิมจากการที่พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ทรงผนวกเมืองหงสาวดีให้เข้าอยู่ในอำนาจราชวงศ์ตองอู ดังนั้นเมื่อถึง พ.ศ. 2091/2 พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ จึงทรงฉวยโอกาสยกทัพมาตีพระนครศรีอโยธยา ทั้งนี้โดยยกข้ออ้างว่า ครั้งรัชกาลพระไชยราชาธิราช พระเจ้ากรุงสยามทรงถือโอกาสขณะพม่าทำสงครามกับยะไข่หรือแคว้นอาระกันในปี พ.ศ. 2089 ส่งสมิงกาญจนบุรีและสมิงทอตะกะยกทัพไปยึดเมืองทวาย รบกันอย่างหนักในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2092 (ค.ศ. 1549 ก่อนพระนเรศประสูติ 6 ปี) และเป็นการสงครามที่ใช้ปืนใหญ่ยิงสาดเข้าหากันระหว่างทหารรับจ้างโปรตุเกสในกองทัพของทั้งสองฝ่าย (วินัย 2554 น. 80-82)

ราชวงศ์ปกรณ์ฉบับหอแก้วของพม่าเล่าว่า สมเด็จพระบรมจักรพรรดิมีพระราชสาส์นพร้อมราชบรรณาการไปขออ่อนน้อม พร้อมทั้งทรงเสนอเงื่อนไขว่าถ้าพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ทรงปล่อยพระอนุชา พระราชบุตร และพระราชบุตรเขยจะทรงถือน้ำพระพิพัทสัจจา ถวายช้างปีละ 30 เชือก เงิน 300 บาทต่อปี และยกภาษีปากเรือเมืองตะนาวศรี พร้อมทั้งช้างเผือกสองเชือก คือ Byat-Kyo และ Byat-Nge (วินัย 2554 น. 83)

ครั้นถึงวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2101 (ค.ศ. 1558 พระนเรศอายุ 3 ขวบ) พระเจ้าบุเรงนองก็ทรงยึดเชียงใหม่ได้ และได้มีหลักฐานจากจารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ว่า ในเดือนกรกฎาคม 2103 ราชสำนักอโยธยากับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้ทำสัญญาเป็นพันธมิตรกันและเป็นการเลือกพันธมิตรที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน เนื่องจากในปลายปี 2103 พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเจ้าเมืองแพร่, น่าน, เชียงราย และเชียงของ

ได้พยายามจะกู้ฐานะเมืองเชียงใหม่ แต่ในเดือนธันวาคม 2103 ทัพพระเจ้าอังวะกลับเป็นฝ่ายขับทัพพระเจ้าไชยเชษฐาออกจากเชียงแสน ที่ได้ไปตั้งมั่นอยู่ ครั้นถึงปลายปี พ.ศ. 2106 (ค.ศ. 1563 พระนเรศอายุ 8 ขวบ) พระเจ้าบุเรงนองได้ทรงหาเหตุยกทัพมาตีพระนครศรีอโยธยา โดยส่งพระราชสาส์นมาขอช้างเผือกโดยอ้างว่าสมเด็จพระบรมมหาจักรพรรดิทรงได้ช้างเผือกมาใหม่ถึง 4 เชือก น่าจะมีพระราชดำริถวายแก่พระองค์สักเชือกหนึ่ง เพราะพระเจ้ากรุงสยามในอดีตได้เคยถวายช้างเผือกแก่กษัตริย์เมืองมอญมาแล้วนับแต่สมัยพระเจ้าฟ้ารั่ว (มะกะโท) แห่งเมืองเมาะตะมะ, พระเจ้าราชาธิราชแห่งกรุงหงสาวดีและพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้แห่งราชวงศ์ตองอู สมเด็จพระบรมมหาจักรพรรดิทรงยอมอ่อนน้อมต่อพระเจ้าบุเรงนองในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2107 (วินัย 2554 น. 85-86)

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิถูกบังคับให้สละราชสมบัติและถูกนำพระองค์ไปเมืองหงสาวดีพร้อมกับรัชทายาท คือ สมเด็จพระราเมศวรและออกพระจักรี นอกจากนี้ ฝ่ายไทยยังต้องเสียช้างเผือก 4 เชือก ส่วยช้างปีละ 30 เชือก เงิน 300 บาทต่อปี และภาษีปากเรือเมืองตะนาวศรีแก่พระเจ้าหงสาวดี ยิ่งไปกว่านั้นพระเจ้าบุเรงนองยังทำความเสียหายทางด้านวัฒนธรรมด้วยเพราะพระองค์ให้กวาดต้อนเอาช่างฝีมือและศิลปินแขนงต่างๆ ไปด้วย แต่สิ่งที่สำคัญยิ่งคือ พระองค์ทรงให้นำสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของอิสรภาพและของศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัมฤทธิประติมา เช่น รูปพระโค พระสิงห์ รูปพระศิวะ รูปพระนารายณ์ จำนวน 30 ชิ้น ซึ่งแต่เดิมอาจเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 ทรงนำมาจากเมืองพระนครหลวง กัมพูชา ตั้งแต่ครั้งไปตีเมืองเขมรในพ.ศ. 1974 (ค.ศ. 1431) (วินัย 2554 น. 86-87)

กองทัพหงสาวดียกออกจากกรุงศรีอโยธยาในเดือนเมษายน และกลับถึงเมืองหลวงพม่าในเดือนมิถุนายน 2107/1564 (พระนเรศ อายุ 9) Faria Sousa ซึ่งอยู่ ณ เมืองหงสาวดี ขณะนั้นเขียนบรรยาย ความตอนหนึ่งว่า:

> “กองทัพของพระเจ้าบุเรงนองเข้าสู่พระนครหงสาวดีพร้อมด้วยชัยชนะอันยิ่งใหญ่ ขบวนแถวที่ขับเคลื่อนไปข้างหน้านั้นบรรทุกรูปประติมากรรมสัมฤทธิ์และทรัพย์เชลยอันประมาณค่ามิได้ ทางเบื้องพระพักตร์ของพระองค์ คือ ช้างสองพันเชือกที่ตกแต่งอย่างวิจิตร” (วินัย 2554 น. 87)

ประวัติศาสตร์สังเขปกษัตริย์กรุงสยาม ของ ฟาน ฟลีต (van Vliet) สะท้อนให้เห็นทัศนคติทางลบของชาวพระนครศรีอยุธยาที่มีต่อราชวงศ์สุโขทัย ไม่ว่าจะเป็นกรณีสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ซึ่งเป็นตัวการสำคัญทำให้พระเจ้าบุเรงนองตีพระนครศรีอโยธยาแตก ในกรณีสมเด็จพระนเรศวรฯ ซึ่ง “โหดเหี้ยม” และในกรณีสมเด็จ “พระเอกาทศรถ” ซึ่ง “ละโมบ” ภาพพจน์ “ผู้ร้าย” ที่ผู้บันทึกประวัติศาสตร์แห่งกรุงศรีอยุธยายัดเยียดให้พระองค์ช่างตรงกันกับกลยุทธ์ทางการเมืองที่พระองค์ทรงใช้เช่นเดียวกันในสมัยนั้น เพื่อสร้างรากฐานให้แก่ราชวงศ์สุโขทัยยุคใหม่ (วินัย 2554 น. 92)

จารึกลานเงินในพระเจดีย์เก่า เมืองพิษณุโลก ลงมหาศักราช 1487 หรือ พ.ศ. 2108 (ค.ศ. 1565 พระนเรศอายุ 10 ขวบ) บันทึกพระนามของพระองค์ไว้ว่า “เสด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ศรียุท...บรมบพิตร” สร้อย

พระนามสุดท้าย "บรมบพิตร" เป็นประจักษ์พยานแสดงความเป็นอิสรราชาจากพระนครศรีอโยธยา ส่วนคำว่า "ศรียุท..." นั้น คงมาจาก "ศรี + อยุทยา" และอาจเป็นที่มาของชื่อ พระนครศรีอยุธยาในภายหลังก็ได้ ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2111 สมเด็จพระมหาธรรมราชาเสด็จไปรายงานเหตุการณ์ที่กรุงศรีอโยธยาแก่พระเจ้าบุเรงนอง และในครั้งนั้นเอง พระเจ้าบุเรงนองทรงสถาปนาสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเป็น "เจ้าฟ้าสองแคว" และได้รับพระราชทานจุลมงกุฎและเศวตฉัตรเยี่ยงเจ้าประเทศราชของพม่า (วินัย 2554 น. 93-94)

หลักฐานไทยและพม่าให้ข้อมูลคร่าวๆ ตรงกันว่าในช่วงเวลานี้ ราชสำนักศรีอโยธยาได้พยายามใช้สัญญาพันธมิตรกับล้านช้างให้เป็นประโยชน์โดยร่วมมือกันโจมตีเอาเมืองพิษณุโลกแต่ไม่ประสบความสำเร็จ การที่สมเด็จพระบรมมหาจักรพรรดิทรงประกาศอิสรภาพและร่วมมือกับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งล้านช้างยกทัพมาโจมตีพิษณุโลกในกลางปี พ.ศ. 2111 นั้น ทำให้พระเจ้าบุเรงนองทรงต้องยกกองทัพมาแสดงแสนยานุภาพอีกครั้งหนึ่ง แล้วมีการเสียพระนครศรีอโยธยาในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2112 พอถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2112 พระเจ้าบุเรงนองปราบดาภิเษกสมเด็จพระมหาธรรมราชาเป็นกษัตริย์ของประเทศสยาม เมื่อพระเจ้าบุเรงนองเสด็จกลับถึงกรุงหงสาวดีนั้น Caesare Fredericke พ่อค้า*ชาวเวนิส*ผู้เห็นเหตุการณ์ในหงสาวดีนั้น ได้เขียนเล่าไว้ในจดหมายเหตุของเขา อ. วินัย แปลความเป็นภาษาไทยเฉพาะข้อความส่วนที่น่าสนใจไว้ สามารถสรุปความได้ ดังนี้:

> "สยามเป็นทั้งศูนย์กลางแห่งจักรวรรดิและนครอันยิ่งใหญ่แห่งหนึ่ง แต่ในปีที่ 1569 แห่งประสูติกาลของพระเยซูเจ้า นครหลวงนี้ก็เสียแก่พระเจ้าหงสาวดีผู้เสด็จกรีฑาทัพทางสถลมารคเป็นเวลาสี่เดือนพร้อมไพร่พลถึง 1,400,000 คน ... ครั้นเมื่อพระเจ้ากรุงสยามทรงทราบว่าถูกหักหลัง และบรรดาข้าศึกเข้าเมืองได้แล้ว พระองค์จึงเสวยยาพิษ ฝ่ายพระชายา ท้าวนางทั้งหลาย ราชโอรสและราชธิดา พระสหายและขุนนางซึ่งรอดชีวิตจากการจู่โจมครั้งแรกที่ประตูเปิดออก ก็ถูกจับเป็นเชลยทั้งหมดและถูกนำตัวไปหงสาวดี ณ ที่ซึ่งข้าพเจ้าได้เป็นประจักษ์พยานการเสด็จกลับคืนของพระองค์ด้วยชัยชนะอันยิ่งใหญ่ และเป็นภาพของชัยชนะจากการสงครามที่น่าดู ที่จะได้เห็นช้างศึกกลับคืนบ้านเมืองพร้อมกูบซึ่งบรรทุกเครื่องทอง เครื่องเงิน เครื่องเพชร และขุนนางกับท้าวนางทั้งหลายที่ถูกนำตัวมาอย่างเชลย" (วินัย 2554 น. 94-96)

มหาราชวงศ์ปกรณ์ฉบับหอแก้วกล่าวว่า ไม่มีนายทัพนางกองคนใดกลับเมืองหงสาวดีไปโดยไม่มีอะไรติดมือไปด้วย ซึ่งก็นับว่าตรงกับภาพที่ Caesare Fredericke ได้บรรยายไว้ และหลัง พ.ศ. 2112 เป็นต้นมา สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทรงต้องเผชิญกับการท้าทายของกลุ่มอำนาจในปริมณฑลการเมืองของกรุงอโยธยาเดิมหลายครั้ง เช่น การฉวยอำนาจของพญาละแวกเข้าโจมตีกวาดต้อนผู้คนจากหัวเมือง ซึ่งกรุงศรีอโยธยายังมีกำลังไม่เพียงพอที่จะคุ้มครองได้ เช่น เมื่อ พ.ศ. 2125 (ค.ศ. 1582 พระนเรศอายุ 27) จากหัวเมืองตะวันออก และการ

ท้าท้ายจากออกญาสวรรคโลกและออกญาพิชัย พ.ศ. 2127 (ค.ศ. 1584 พระนเรศอายุ 29) ที่ไม่เชื่อในอำนาจของพระนเรศ (วินัย 2554 น. 98)

ในด้านเศรษฐกิจและสังคมนั้น เนื่องจากกรุงศรีอโยธยาถูกยึดทรัพยากรที่สำคัญที่สุดไปคือ กำลังไพร่พล ประชากรจำนวนมาก ขวัญของชาวสยามคงตกต่ำ และ เศรษฐกิจที่เคยเจริญรุ่งเรืองต้องตกต่ำลงด้วย ในภาพการณ์เช่นนี้สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงต้องสร้างราชอาณาจักรสยามให้รุ่งเรืองขึ้นมาใหม่อย่างรวดเร็ว และต้องเลือกอโยธยาเป็นฐานต่อไป เพราะเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ ผิดกับพิษณุโลกซึ่งอยู่ใกลเข้าไปในแผ่นดิน (วินัย 2554 น. 99)

ในขณะที่ไพร่พลร่อยหรอลง พระมหาธรรมราชาได้ทรงทุ่มเท เพื่อสร้างให้พระนครศรีอโยธยามั่นคงในทางเศรษฐกิจเสียก่อน บนพื้นฐานของการค้าต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับจีนและญี่ปุ่น การรีบขอเอกสารคำหับจากราชสำนักจีนตั้งแต่ พ.ศ. 2116 (ค.ศ. 1573 พระนเรศอายุ 18) ทดแทนเอกสารคำหับที่พม่ายึดไปและได้รับจากจักรพรรดิจีนในอีกสองปีต่อมา (2118/1575 พระนเรศอายุ 20) แสดงถึงความระตือรือร้นที่จะตักตวงผลประโยชน์จากการทูตในระบบรัฐบรรณาการของจีนและการให้ได้ "ทองแดง" มาใช้เป็นวัตถุสำคัญในการหล่อปืนใหญ่ด้วย ทรัพยากรของราชสำนักส่วนหนึ่งจึงถูกนำไปใช้ในการทำนุบำรุงกองเรือที่มีขีดความสามารถสูง เพื่อคอยปกป้องผลประโยชน์ของไทยในการค้าทั้งกับจีนและการค้าชายฝั่งในภูมิภาค (วินัย 2554 น. 99)

ในด้านวัฒนธรรม อ. วินัย ถือว่า พ.ศ. 2112 เป็นการสิ้นสุด "สมัยรัฐไทกึ่งมอญ – เขมร" ซึ่งอาจมองตนเองว่าเป็นทายาททางวัฒนธรรมของ*เขมรพระนครหลวงยโสธร* นับแต่นั้นมาภาษาเขมรซึ่งเป็นภาษาชั้นสูงหรือกึ่งราชการของราชสำนักอโยธยา ค่อยๆ เสื่อมความนิยมลง ในขณะเดียวกัน ความนิยมใช้จุลศักราช (+638 = ค.ศ.) แบบพม่าและเมืองเหนือได้เริ่มเข้ามาแทนที่มหาศักราช (+78 = ค.ศ.) ซึ่งรับมาจากเขมร ถ้าเราเชื่อตามศาสตราจารย์เซเดส์ว่า ราชอาณาจักรสุโขทัยเป็นแหล่งอารยธรรมไทย เราก็น่าจะกล่าวได้ว่ารสนิยมทางอักษรศาสตร์และศิลปของราชวงศ์สุโขทัยได้เข้ามาทำให้ศรีอโยธยาเป็นไทยมากขึ้น เพราะบุคลากรทางวัฒนธรรมของราชสำนักอโยธยาเดิมได้ถูกพม่ากวาดต้อนไปเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ดูเหมือนว่า พระนามอย่างเป็นทางการของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์ใหม่ได้เปลี่ยนไปจากเดิม เช่นเดียวกับชื่อ พระนครหลวง ที่เปลี่ยนจาก "อโยธยา" เป็น "อยุธยา" (วินัย 2554 น. 99-100)

สงครามติดพันระหว่างไทยกับพม่าและสภาพความทรุดโทรมของพระนครศรีอโยธยา ซึ่งพระเจ้าบุเรงนองทิ้งไว้ให้แก่สมเด็จพระราชบิดา ที่ฝังลึกในพระทัยสมเด็จพระนเรศวรฯ ขณะยังทรงพระเยาว์ และเพราะพระองค์เองเป็นทวิวงศ์และเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นเอกภาพของเมืองเหนือและเมืองใต้ และการพยายามลดความรู้สึกเจ็บปวดที่ชาวพระนครศรีอโยธยาถือว่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาต้องรับผิดชอบอย่างเต็มที่ อ. วินัยได้ให้ข้อเสนอว่า ต้องพยายามเข้าใจบทบาทของสมเด็จพระนเรศวรฯ จากแง่มุมทางจิตวิทยาด้วย (วินัย 2554 น. 102)

สมเด็จพระนเรศวรขึ้นไปครองราชย์ที่เมืองพิษณุโลกเมื่อ พ.ศ. 2114 หลังจากเสียกรุงฯ เพียงสองปีพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศว่า ปีขึ้นไปครองราชย์ที่พิษณุโลกมีพระชนม์ได้ 16 ปี ถ้าข้อมูลนี้ถูกต้องหมายความว่า สมเด็จพระนเรศวรประสูติใน พ.ศ. 2099 หรือมีพระชนม์ได้ 13 ปีใน พ.ศ. 2112 นับว่าตรงกับที่คำนวณได้จากพระราชพงศาวดารฉบับพิสดาร และฟังดูมีเหตุผลดี ข้อมูลฝ่ายพม่า เอกสารไทยและของฟาน ฟลีต ดูสนับสนุนกันดี

"คำให้การ" ได้เล่าเคลื่อนไปจากของเดิมในประวัติศาสตร์สังเขปฯ ซึ่งยกตอนนี้ไปไว้เมื่อสิ้นรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชแล้ว และกล่าวว่าสมเด็จพระนรศวรฯ ต่างหากที่ไม่ปรารถนาจะขึ้นเป็นกษัตริย์ เพราะมีพระอุปนิสัยเฉียบขาดและจะปกครองอย่างรุนแรง

จดหมายเหตุร่วมสมัยของ Gasparo Balbi ซึ่งเขียนเล่าไว้ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2126 เกี่ยวกับการที่สมเด็จพระนเรศวรฯ ได้รับคำสั่งให้เสด็จยกทัพไปช่วยพระเจ้านันทบุเรงในการปราบปรามศึกเมืองอังวะแต่พระองค์กลับเสด็จนำทัพไปยังเมืองหงสาวดี พร้อมกับช้างศึก 50 เชือก, ม้า 800 ตัว และสรรพาวุธปืนกับไพร่พล แล้วเดินทัพกลับประเทศสยาม พระมหาอุปราชาคงจะดูถูกเหยียดหยามมิไว้เกียรติยศแก่พระองค์ จึงทำให้สมเด็จพระนเรศวรฯ ทรงยกทัพกลับทันที พร้อมทั้งกวาดต้อนผู้คนชาวมอญและกะเหรี่ยงตามหัวเมืองรายทางกลับพิษณุโลกด้วย ไม่ใช่เป็นเรื่องหนีจากการเป็นตัวประกัน แต่ไม่พอพระทัยสมเด็จพระมหาอุปราชา เมื่อพระเจ้านันทบุเรงเสด็จกลับมาถึง ทรงทราบเรื่องเข้าก็มีรับสั่งให้พระมหาอุปราชาและทัพที่กลับจากกรุงอังวะไล่ตามทัพสมเด็จพระนเรศวรฯ ทันที แต่ไม่ทัน ซึ่งทั้งในราชวงศ์ปกรณ์ ฉบับหอแก้ว และ พงศาวดารมอญ–พม่า จดไว้เหมือนกัน (วินัย 2554 น. 108-109)

อ. วินัย ได้อธิบายความเกี่ยวกับพระนามของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเพิ่มเติมว่า พระนาม "นเรศวร" นี้ปรากฏในเอกสารประเภทพระราชพงศาวดารตั้งแต่ฉบับหลวงประเสริฐฯ (พ.ศ. 2223 / ค.ศ. 1680 หลังพระนเรศสิ้นแล้ว 75 ปี) เป็นต้นมา (ราว 2 ชั่วคน) แม้แต่ปราชญ์ในราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็อาจจะไม่ทราบว่า อะไรคือพระนามที่แท้จริงของพระองค์ ราชวงศ์ปกรณ์ ฉบับหอแก้วของพม่าเรียกพระองค์ว่า "พระนริศ" ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ของชาวโยนกเรียกพระองค์ว่า "พระนเรศ" ในหลักฐานที่ย้อนเวลาขึ้นไปกว่านี้จะพบว่า ประวัติศาสตร์สังเขปฯ (รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) เรียกพระองค์ว่า "พระนเรศ ราชาธิราช" "พระไอยการกระบดศึก" ลงจุลศักราช 955 ปีขาล ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ (ราเมศวร) มีข้อความว่า "เจ้าฟ้านเรศ วรเชษฐาธิบดี" ส่วนศิลาจารึกหมายเลข k 27 (วัดรามลักษณ์/อันโลก) ในประมวญจารึกเขมร และ ดร. ไมเคิล วิกเกอรี เชื่อว่าเป็นจารึกที่ชาวสยามจารขึ้น มีข้อความกล่าวถึงการที่ "พระนเรสส" เสด็จไปตีเมืองละแวกในต้นปี พ.ศ. 2131 หลักฐานชิ้นหลังนี้เป็นหลักฐานร่วมสมัยของพระนเรศวร จึงมีน้ำหนักมาก สำหรับคัมภีร์สังคีตยวงศ์ ซึ่งพระพิมลธรรมรจนาเป็นภาษาบาลี เขียนพระนามของพระองค์ว่า "นริสสราช" อีกทั้งในประวัติศาสตร์สังเขปฯ (รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) ซึ่งบันทึกพระนามกษัตริย์ที่ถูกต้องไว้ จะเห็นพระ

นามอันถูกต้องของพระเทียรราชา เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วจากศิลาจารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก ซึ่งพอจะนำสร้อยพระนามของพระองค์มาเปรียบเทียบกับพระนามอันน่าจะถูกต้องของสมเด็จพระนเรศวรฯ ได้ดังนี้

สมเด็จพระบรมมหาจักรพรรดิ วรราชาธิราช

สมเด็จพระนเรศ วรราชาธิราช

ถ้าหากว่าอาลักษณ์ในราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ฯ ซึ่งชำระพระราชพงศาวดารและได้พบเอกสารเก่าซึ่งเผอิญมีพระนามที่ถูกต้องของสมเด็จพระนเรศวรฯ อยู่ ก็มีความเป็นไปได้ไม่น้อยที่จะตัดคำผิดเป็น "นเรศวร – ราชาธิราช" โดยเข้าใจผิดว่า "ราชาธิราช" เป็นสร้อยวลียกย่องพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระนามว่า "นเรศวร" (นร + อีศวร) อ. วินัย เชื่อว่าสร้อยพระนาม "วรราชาธิราช" มีความสำคัญในเชิงสัญลักษณ์ซึ่งแสดงสายสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระนเรศวรฯ กับสมเด็จพระบรมมหาจักรพรรดิ ผู้เป็นพระเจ้าตา (วินัย 2554 น. 110-111)

ตามพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ สมเด็จพระนเรศวรฯ ทรงเริ่มมีบทบาทในประวัติศาสตร์ไทยเมื่อเสด็จขึ้นไปครองราชย์ที่เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2114 (ค.ศ. 1571) ขณะพระชนม์ได้ 16 ชันษา แล้วต่อมาในปี พ.ศ. 2121 (ค.ศ. 1578) เอกสารจีนให้ข้อมูลว่า ประเทศสยามส่งทูตไปเมืองจีน และจักรพรรดิได้พระราชทานเอกสารคำหับมาแทนของเก่าที่พระเจ้าหงสาวดียึดไป หลักฐานนี้แสดงว่า พระนครศรีอโยธยาได้เริ่มแสดงตนเป็นรัฐอิสระ ในการติดต่อกับราชสำนักราชวงศ์หมิง แม้จะยังอยู่ในรัชกาลพระเจ้าบุเรงนองก็ตาม เหตุการณ์สำคัญอีกอันหนึ่ง คือ โจรสลัดหลินเต้ากาน ซึ่งมีฐานปฏิบัติการอยู่ที่กวางตุ้ง ได้เข้าโจมตีกองเรือบรรณาธิการของราชสำนักสยาม แต่กลับถูกตีกลับและเสียหายอย่างหนัก การได้ชัยชนะเหนือโจรสลัดร้ายรายนี้สร้างความประทับใจแก่ราชสำนักหมิงมากจนจักรพรรดิทรงพระราชทานตราให้ (วินัย 2554 น. 113-114)

ในบทความเรื่องหนึ่งของท่าน ศาสตราจารย์ ดร. โอ ดับบลิว โวลเทอร์ (O. W. Wolters) ได้เน้นถึงความสำคัญของคณะทูตสยามที่ส่งไปจีนใน พ.ศ. 2121 ท่านกล่าวว่า หนังสือ กว่อเฉีย ระบุพระนามพระเจ้ากรุงสยามว่า "หัวเจ้าชุง" (หลานชายของกษัตริย์ – ผู้วิจัยแปล) โดยมีการตรวจสอบข้อมูลจากหนังสือสารานุกรมประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยหมิง ซึ่งศาสตราจารย์ Wolfgang Franke รวบรวมไว้ได้พบว่า หนังสือ กว่อเฉีย นั้นทันเฉียนเพิ่งรวบรวมขึ้นใน พ.ศ. 2196 (ค.ศ. 1653 หลังพระนเรศสิ้นแล้ว 48 ปี) แต่ในขณะเดียวกัน พระนามพระเจ้ากรุงสยาม จากบันทึก หมิงสือลู่ ซึ่งเป็นหลักฐานร่วมสมัยของพระนเรศวร ได้เขียนพระนามของกษัตริย์สยามที่ส่งทูตไปจีนใน พ.ศ. 2121 ว่า "หัวไถจู" (ราชบุตร – ผู้วิจัยแปล) (วินัย 2554 น. 114-115)

ใน พ.ศ. 2121 นั้น สมเด็จพระมหาธรรมราชามีพระชนมายุ 63 พรรษาแล้ว (คำนวณตามพงศาวดารฉบับพิสดารและประวัติศาสตร์สังเขปฯ) ดังนั้นอาจจะทรงลดบทบาทของพระองค์ลงเป็นเพียงผู้สนับสนุนสมเด็จพระราชโอรส ในการชำระพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ผู้ชำระได้เรียก พระมหาธรรมราชา เมื่อ

สวรรคต ในปี พ.ศ. 2133 (ค.ศ. 1590 พระนเรศอายุ 35) ว่า "พระพฤทธาราช" ซึ่งต่อมาสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ ได้แก้ไขอีกรอบหนึ่ง เป็นคำว่า "พระพฤฒาธิราช" ซึ่งหมายถึง "ราชาผู้เฒ่า" หรือ Retired Emperor อย่างในระบบอินเซอิ (Insei) ของญี่ปุ่น ซึ่งจักรพรรดิชิรากาว่า ได้เริ่มใช้ในปี พ.ศ. 1628 เพื่อเปิดโอกาสให้รัชทายาทได้ฝึกบริหารราชการแผ่นดิน โดยที่จะพบว่า ประวัติศาสตร์สังเขปฯ เรียกสมเด็จพระนเรศวรฯ ว่า "ฝ่ายหน้า" และสมเด็จพระราเมศวร (เอกาทศรถ) ว่า "ฝ่ายหลัง" และมหาราชวงศ์ปกรณ์ ฉบับหอแก้ว ก็เรียกสมเด็จพระนเรศวรฯ ตั้งแต่ครั้งไปเฝ้าพระเจ้าบุเรงนองในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2125 ว่า "สมเด็จพระนริศ, พระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงอโยธยา" แม้ว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ยังมีพระชนม์ชีพอยู่ก็ตาม (วินัย 2554 น. 115-117)

ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2126 (ค.ศ. 1583 พระนเรศอายุ 28) พระเจ้าอังวะทรงคิดการกบฏและทรงชักชวนพระญาติวงศ์อันได้แก่ พระเจ้าตองอู พระเจ้าแปร และพระเจ้าเชียงใหม่ เข้าร่วมด้วย สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าพระเจ้าอังวะอาจจะได้ส่งพระราชสาส์นมาชวนกรุงศรีอโยธยาเป็นกบฏด้วย ความจากจดหมายเหตุ Gasparo Balbi พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ และมหาราชวงศ์ปรกรณ์ฉบับหอแก้ว สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทรงตกกระไดพลอยโจน ทรงส่งทูตไปหงสาวดีแจ้งตัดสัมพันธ์ไมตรี สิ่งที่ Gasparo Balbi รายงานไว้นั้นทั่วไปมีเนื้อความตรงกับราชวงศ์ปกรณ์ ฉบับหอแก้วซึ่งกล่าวว่า ในช่วงเวลาวิกฤตที่สมเด็จพระนเรศวรฯ แข็งเมืองต่อพม่าอยู่ที่พิษณุโลกนี้ ออกญาพิชัยและออกญาสวรรคโลกต่างไม่ยอมร่วมมือและฟังพระราชบัญชาของสมเด็จพระนเรศวรฯ เพราะยังเกรงอิทธิพลพม่าอยู่ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ซึ่งมีประสบการณ์มามากได้โปรดให้สมเด็จพระนเรศวรฯ เทครัวเมืองเหนือลงมาพระนครศรีอโยธยาเสีย เพื่อมิให้เมืองเหนือตกเป็นฐานปฏิบัติการของพม่า และเปิดโอกาสให้พม่าใช้ทรัพยากรคนเป็นประโยชน์อย่างในสมัยพระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์นันทบุเรงพยายามจะเผด็จศึกไทยอีกหลายครั้ง เช่น พ.ศ. 2129 สมทบกับทัพเชียงใหม่ แต่ปรากฏว่าทัพพระเจ้าเชียงใหม่ที่ยกมาก่อนได้ถูกทัพไทยตีแตกไปแล้ว ทัพสมเด็จพระมหาอุปราชาจึงมาตั้งมั่นที่เมืองกำแพงเพชรหมายใจว่าจะทำศึกยืดเยื้อ แต่พอถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2129 ทัพพม่าก็ถูกตีแตกพ่ายไปในการรบที่ตำบลลุมพลี ราชวงศ์ปกรณ์ ฉบับหอแก้วบอกว่า ถึงเวลานี้ฝ่ายไทยมี*ปืนใหญ่*ดีๆ จำนวนมาก ข้อมูลนี้ชี้ว่าราชสำนักอโยธยาได้ตักตวงผลประโยชน์จากเครือข่ายการค้ากับโลกภายนอกแล้ว โดยเฉพาะกับ *จีน, ฟิลิปปินส์ของสเปน, และพ่อค้าคนกลางชาวญี่ปุ่น* พระเจ้านันทบุเรงก็เสด็จนำทัพออกจากหงสาวดีมาล้อมกรุงศรีอโยธยาด้วยพระองค์เองในเดือนพฤศจิกายน 2129 ไม่เสด็จกลับจนกระทั่งถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2130 รวมระยะเวลา 6 เดือนเต็ม ราล์ฟ ฟิตช์ (Ralph Fitch) ซึ่งอยู่ที่หงสาวดีในช่วงนั้น ได้บันทึกว่า ทัพพม่านั้นมีขนาดใหญ่มาก มีไพร่พลถึง 800,000 คน แต่ราชวงศ์ปกรณ์พม่าชี้สาเหตุการพ่ายแพ้ของพระเจ้านันทบุเรงว่า มีอยู่หลายประการ ทั้งโรคภัยไข้เจ็บ การขาดเสบียง และยุทธวิธีการรบแบบกองโจรซึ่งสมเด็จพระนเรศวรฯ ทรงใช้ในเวลากลางคืน ความเสียหายอย่างหนักทำให้พระเจ้านันทบุเรงต้องกลับไปตั้งหลักใหม่เป็นเวลานาน พอที่จะทำให้สมเด็จพระนเรศวรฯ ทรงหันไปสนใจเรื่องปัญหาเขมร เพราะพญาละแวกได้เข้ามาก้าวก่ายต่อผู้คนชายพระราชอาณาเขตด้าน

ตะวันออกอีกในขณะที่ฝ่ายไทยต้องรับศึกจากด้านตะวันตก ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2131 สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเสด็จไปตีเมืองละแวกและกวาดต้อนคนกลับคืนมาได้มาก แม้ว่าจะยังยึดเมืองละแวกไม่ได้ การไปตีเมืองละแวกในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2131 (ค.ศ. 1588 พระนเรศอายุ 33 คือ 2 ปีสุดท้ายก่อนพระมหาธรรมราชาสิ้นฯ) นั้น ได้รับการยืนยันจากศิลาจารึกหมายเลข K 27 (หรือจารึกอันโลก) ซึ่งแสดงความแม่นยำของฉบับหลวงประเสริฐฯ (วินัย 2554 น. 120-124)

อโยธยา – จีน – ญี่ปุ่น – เกาหลี

ในระหว่างที่ศึกด้านพม่าห่างชาไปชั่วคราวนั้น ได้เกิดวิกฤตการณ์การเมืองระหว่างประเทศขึ้นในภูมิภาคตะวันออก สาเหตุนั้นมาจาก ฮิเดะโยชิ เอกบุรุษแห่งดินแดนอาทิตย์อุทัย ใน พ.ศ. 2128 (ค.ศ. 1585 พระนเรศอายุ 30) เขาสามารถขจัดคู่แข่งที่สำคัญได้หมดและสร้างเอกภาพทางการเมืองขึ้นในเกาะญี่ปุ่น เขาประกาศตัวเป็นกัมปากุหรือโชกุนในปีรุ่งขึ้น ฮิเดะโยชิเป็นผู้นำทางทหารที่มีความทะเยอทะยานสูง หนังสือ หมิงสื่อ ของจีนบรรพว่าด้วยญี่ปุ่น บันทึกว่า เมื่อสามารถพิชิตเมืองทั้ง 66 เมืองของญี่ปุ่นให้อยู่ในอำนาจแล้ว ฮิเดะโยชิยังใช้วิธีข่มขู่ริวกิว, ลูซอน, โปรตุเกสและสยาม ให้ส่งทูตไปถวายบรรณาการแก่ญี่ปุ่น พระมหาธรรมราชาเสด็จสวรรคตในวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2133 (ค.ศ. 1590 พระนเรศอายุ 35) พระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงเห็นว่า สมเด็จพระนเรศวรฯ ซึ่งทรงปราศจากพระราชบิดาคอยสนับสนุนแล้วอาจจะเสียขวัญและกำลังใจที่จะต่อต้านพม่า จึงทรงตัดสินพระทัยเข้าแทรกแซงโดยให้สมเด็จพระมหาอุปราชาพร้อมกำลังพล 200,000 คน ยกทัพผ่านกาญจนบุรีเข้ามาตีพระนครศรีอโยธยา ได้มีการรบกันระหว่างฝ่ายไทยกับฝ่ายพม่าในต้นปี พ.ศ. 2134 ที่ตำบลจระเข้สามพัน ยุทธวิธีแบบกองโจรของสมเด็จพระนเรศวรฯ ทำความเสียหายอย่างย่อยยับแก่พม่า แล้ว พระมหาอุปราชาทรงพ่ายแพ้ถอยทัพกลับไป (วินัย 2554 น. 125-126)

ในระหว่างครึ่งหลัง พ.ศ. 2134 นี้เอง คำขู่แบบก้าวร้าวของฮิเดะโยชิได้ถูกสื่อสารไปยังประเทศต่างๆ เช่น ผู้สำเร็จราชการสเปนแห่งฟิลิปปินส์ได้รับแจ้งจากโชกุนว่า “เกาหลี, ริวกิว และบรรดาชาติที่อยู่ห่างไกลต่างส่งทูตมาคำนับและคารวะเรา” ฝ่ายอุปราชโปรตุเกสที่เมืองกัวก็ได้รับสาส์นจากฮิเดะโยชิว่า “อีกไม่ช้านาน ญี่ปุ่นจะมาพิชิตอินเดีย” เนื่องจากจดหมายเหตุ หมิงสื่อ บอกว่า สยามอยู่ในบรรดาชาติที่ฮิเดะโยชิ “นโปเลียนแห่งบูรพาทิศ” ข่มขู่ด้วย ญี่ปุ่นได้เข้าแทรกแซงโดยใช้กำลังทางทหารในคาบสมุทรเกาหลีของจีนใน พ.ศ. 2135 (ค.ศ. 1592 พระนเรศอายุ 37) ทำให้เกิดความประหวั่นพรั่นพรึงทั่วไปว่า คำข่มขู่ของฮิเดะโยชิมิใช่เป็นเพียงข่าวลือ รัฐบาลสเปนที่ฟิลิปปินส์ถึงกับต้องขอกำลังหนุนจากเมืองแม่และเม็กซิโก ชาวญี่ปุ่นที่หลบภัยสงครามกลางเมืองมาพึ่งพาพระบรมโพธิสมภารก็ดี หรือพ่อค้าญี่ปุ่นที่เพิ่งได้รับอนุญาตจากรัฐบาลญี่ปุ่นให้เดินทางมาค้าขายติดต่อกับชาติโพ้นทะเลใน พ.ศ. 2135 ก็ดี น่าจะได้สร้างความเข้าใจว่า อันตรายจากการขยายอำนาจของฮิเดะโยชิเป็นเรื่องจริงและจะกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของราชสำนักสยามอย่างแน่นอน ถ้าญี่ปุ่นสามารถควบคุมหรือแทรกแซง

เส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างประเทศสยามกับจีน ซึ่งเป็นเสมือนสายโลหิตทางเศรษฐกิจของราชสำนัก อโยธยาไว้ได้ (วินัย 2554 น. 126-127)

ในวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2135 จีนแจ้งแก่กษัตริย์เกาหลีว่า จักรพรรดิมีพระราชโองการให้รัฐบรรณาการต่างๆ เตรียมกำลังไว้รบกับญี่ปุ่น ทูตจากราชสำนักจีนคงจะเดินทางมาราชสำนักอโยธยาก่อนหน้านี้แล้ว เพราะปรากฏว่าในวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2135 รัฐบาลจีนได้จัดเลี้ยงคณะทูตอโยธยาที่ปักกิ่งและในวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2135 คณะทูตสยามทั้ง 27 คนก็ได้เข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการแก่จักรพรรดิเสินจง ภารกิจของคณะราชทูตไทยก็คือการติดต่อประสานงานกับฝ่ายจีนเกี่ยวกับปัญหาความก้าวร้านของญี่ปุ่น และข้อเสนอของสมเด็จพระนเรศวรฯ ที่จะทรงส่งทัพไปตีกระหนาบญี่ปุ่น เพื่อรักษาผลประโยชน์ร่วมกันและแสดงมิตรสัมพันธ์อันใกล้ชิด ต้นปี พ.ศ. 2136 เป็นระยะเวลาวิกฤตสำหรับราชสำนักไทย เพราะในขณะที่ปัญหาการช่วยเหลือจีนรบกับญี่ปุ่นยังคาราคาซังอยู่นั้น พระเจ้านันทบุเรงก็ทรงให้สมเด็จพระมหาอุปราชายกทัพมาล้อมกรุงศรีอโยธยาอีก ตอนรุ่งสางของวันที่ 25 มกราคม 2136 (ค.ศ. 1593 พระนเรศอายุ 38) ที่ตำบลหนองสาหร่าย กองทัพพม่าก็ต้องสูญเสียสมเด็จพระมหาอุปราชา ฝ่ายไทยเรียกสงครามครั้งนี้ว่า สงครามยุทธหัตถี แต่หลักฐานฝ่ายพม่ารายงานตรงกับจดหมายเหตุของ Nicholas Piments ว่า พระมหาอุปราชาพม่าทรงถูกพระแสงปืนสิ้นพระชนม์ อย่างไรก็ตาม หลักฐานมอญและหลักฐานโปรตุเกสที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอ้างถึง บอกว่า การรบครั้งนี้มีการชนช้างจริง (แต่พระมหาอุปราชา ตายด้วยอะไรก่อนกัน ระหว่างถูกปืนยิง กับถูกฟันด้วยพระแสงของ้าว ไม่มีใครทราบได้) ในระหว่างที่กองทัพสมเด็จพระนเรศวรฯ ไล่ตีกองทัพพม่าแตกกลับไปอย่างยับเยิน ทางราชสำนักจีนก็ได้ปรึกษาหารือกันในวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2136 เรื่องการที่ประเทศสยามจะช่วยจีนรบกับญี่ปุ่น อุปราชแห่งมณฑลกวางตุ้งและมณฑลกว่างซี ชี้แจงต่อจักรพรรดิว่า สยามเป็นประเทศที่อยู่ห่างไกลมาก และจีนเป็นมหาอำนาจไม่ควรพึ่งพาอาศัยผู้อื่น สรุปแล้วก็คือ หน่วยงานที่ติดต่อกับไทยคือฝ่ายกลาโหมของจีนเห็นด้วย แต่ข้อเสนอตกไปเพราะฝ่ายการเมืองไม่เห็นด้วย (วินัย 2554 น. 127-128)

รศ. ดร. ประจักษ์ สายแสง และ ดร.ทิวารักษ์ เสรีภาพ (ประจักษ์ และ ทิวารักษ์ 2550) ยังเสริมด้วยว่า อ.ประพฤติ ศุกลรัตนเมธี (2539) อ้างถึงประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิงฉบับหลวง ในบรรพที่ว่าด้วย "สยาม" มีข้อบันทึกเอาไว้ว่า ในปีที่ 6 แห่งรัชศกว่ายลี่ (ประมาณพ.ศ. 2121 หรือ ค.ศ. 1578 สมเด็จพ่อของพระนเรศวร ยังครองราชย์อยู่) กรุงศรีอยุธยาได้ส่งราชทูตมาถวายเครื่องราชบรรณาการแก่จักรพรรดิเสินจง และในปีที่ 20 (ประมาณ ค.ศ. 1592 หรือ พ.ศ. 2135 สมเด็จพระนเรศวรครองราชย์แล้ว 2 ปี) ญี่ปุ่นได้เข้าตีเกาหลีจนแตก สยามอาสาขอยกทัพไปตีญี่ปุ่นโดยตรง ในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กรุงศรีอยุธยา เพื่อเป็นการกดดันญี่ปุ่นทางแนวหลัง สือซิงซึ่งตอนนั้นเป็นเสนาในส่วนกลางของจีนเห็นด้วยกับข้อเสนอนี้ แต่มีคนไม่เห็นด้วย คือ เซียวเอี้ยน ซึ่งเป็นผู้บัญชาการทหารมณฑลกวางตุ้ง ได้ค้านเรื่องนี้ ไม่เห็นควรที่จะให้กองทัพเรือของ

สยามเข้าไปตีญี่ปุ่น เนื่องจากหากให้กองทัพเรือของสยามเข้าไปตีญี่ปุ่นแล้วได้ชัยชนะ การยุทธทางทะเลทั้งหมดจะอยู่ในมือของสยาม ฉะนั้นจึงคัดค้านเสีย พอเชียวเอี้ยนคัดค้าน จักรพรรดิเสินจงก็เห็นด้วย ก็เลยไม่มีการยุทธครั้งนี้เกิดขึ้น

หงสาวดีแตก – ละแวกพ่าย

ในขณะที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้กอบกู้อิสรภาพและเกียรติภูมิของสยามประเทศกลับคืนมาอย่างมั่นคงแล้วนั้น พระบารมีของพระเจ้านันทบุเรงกลับตกต่ำลงในสายตาของอุปราชผู้ครองเมืองต่างๆ รวมทั้งข้าขันฑเสมาทั้งหลาย ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2136 พวกหัวเมืองมอญเริ่มเป็นกบฏ เพราะไม่อาจทนต่อการเกณฑ์กำลังคนและส่วยของพระเจ้าหงสาวดีติดต่อกันยาวนานได้ ชาวมอญทั้งหลายหนีการกดขี่ของพม่าไปเชียงใหม่ ยะไข่ และ พระนครศรีอยุธยา ส่วนเมืองสำคัญ เช่น ตะนาวศรี และ ทะวาย ก็กลับมาอยู่ในอำนาจของกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง ความวุ่นวายในแผ่นดินพม่าเปิดโอกาสให้สมเด็จพระนเรศวรฯ ทรงหันไป "คิดบัญชี" กับพญาละแวก คือ นักพระสัฏฐาได้อย่างเต็มที่ พระองค์เสด็จนำทัพเพื่อไปตีเมืองละแวก และยึดเมืองละแวกได้เด็ดขาดในเดือนมีนาคม 2137 (ค.ศ. 1594 พระนเรศอายุ 39) นั้นเอง จดหมายเหตุสเปนร่วมสมัยเล่าว่า นักพระสัฏฐาพระมเหสี และพระราชโอรสได้เสด็จหนีทัพไทยไปเมืองศรีสุนทรในเขตอาณาจักรล้านช้าง ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชากล่าวว่า พระอนุชาของพระนักสัฏฐา คือ พระศรีสุริโยพรรณ "สุริโยพรรณ" ยอมอ่อนน้อมและถวายพระธิดาแด่สมเด็จพระนเรศวรฯ แต่ถูกนำตัวมาคุมไว้ที่พระนครศรีอยุธยา ซึ่งในสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ 22 นั้น ราชวงศ์ของนักองค์จันท์ซึ่งดูเหมือนจะพยายามสร้างสิทธิธรรมเกี่ยวเนื่องกับราชวงศ์ที่เคยปกครองเมืองยโสธรโบราณมาก่อนนั้น ได้รับการยอมรับและมีอิทธิพลสูงสุดในกัมพูชา จดหมายเหตุของ Beloso กล่าวยืนยันว่า เมื่อตีเมืองละแวกได้แล้วนั้น สมเด็จพระนเรศวรฯ "ทรงสูญเสียไพร่พลจำนวนมากและมีทหารเหลือน้อย เพราะไพร่พลล้มตายในการรบกับชาวกัมพูชา" สมเด็จพระนเรศวรฯ ไม่ทรงเห็นประโยชน์อันใดที่จะปราบปรามเขมรกลุ่มอื่นๆ ซึ่งไม่สามารถเป็นภัยคุกคามต่อพระนครศรีอยุธยาอีก จึงทรงมอบหมายให้พระมหามนตรีกับทหารจำนวนน้อยคอยอยู่ดูเหตุการณ์ที่เมืองอุดงฤาชัย ความจริง อีกไม่นานต่อมาเขมรกลุ่มพระรามเชิงไพรซึ่งตั้งตัวเป็นใหญ่ในแผ่นดินเขมรก็รวบรวมกันเข้าสังหาร และขับไล่กองทหารไทยออกไป (วินัย 2554 น. 135-136)

เมื่อเสด็จศึกเมืองละแวกและลดอำนาจฐานะเมืองเขมรจนไม่สามารถเป็นภัยต่อไทยแล้ว สมเด็จพระนเรศวรฯ ได้ทรงเข้าแทรกแซงเหตุการณ์ในแผ่นดินพม่าเพื่อให้พระเจ้าหงสาวดีตกอยู่ในฐานะลำบากยิ่งขึ้น หลักฐานประวัติศาสตร์จีนว่าด้วยมณฑลยูนนาน ซึ่งอาจารย์ประพฤทธิ์ได้แปล ได้ช่วยให้เข้าใจเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2137 และ 2138 ได้กระจ่างชัดขึ้น กล่าวคือ ในขณะนั้นราชสำนักหงสาวดีกำลังมีปัญหากระทบกระทั่งทางด้านชายแดนกับรัฐบาลมณฑลยูนนานของจีนด้วย ฝ่ายจีนได้ส่งราชทูตมาขอความร่วมมือจากราชสำนักสยามให้ทำสงครามขนาบพม่าโดยให้ชักชวนพวกเต้อเลิง หรือ เตลง เข้าตีกรุงหงสาวดี ดังนั้น พม่าจึงเป็นศัตรูร่วมกันของ

สยามกับจีน ในราชวงศ์ปกรณ์ ฉบับหอแก้ว ระบุว่า ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2137 (ค.ศ. 1594 พระนเรศอายุ 39) นั้นเอง กรุงศรีอยุธยาได้ส่งเสริมให้พวกมอญ เมืองมะละแหม่ง ลุกฮือเป็นกบฏต่อพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรง ฝ่ายพระเจ้านันทบุเรงทรงให้พระเจ้าตองอูยกทัพไปปราบ แต่ต้องตกเป็นฝ่ายปราชัยเพราะมอญได้รับความช่วยเหลือจากสมเด็จพระนเรศวรฯ ครั้นถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2138 ทัพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และทัพเมืองมะละแหม่ง ได้สมทบกันไปล้อมกรุงหงสาวดี กองทัพผสมไทย–มอญล้อมหงสาวดีอยู่จนถึงเดือนเมษายน พ.ศ. 2138 ก็มีข่าวว่าทัพพระเจ้าเชียงใหม่, พระเจ้าตองอู และพระเจ้าแปรจะมาช่วยพระเจ้าหงสาวดี สมเด็จพระนเรศวรฯ จึงโปรดให้ถอนทัพด้วยเกรงศึกกระหนาบ แต่หลักฐานร่วมสมัยของชาวยุโรป ซึ่งเป็นรายงานใน พ.ศ. 2139 ได้เล่าถึงเหตุการณ์ดังกล่าวว่าสมเด็จพระนเรศวรฯ ทรงตัดสินพระทัยถอนทัพเพราะมีข่าวลือว่า *ชาวโปรตุเกส*จะมาช่วยพระเจ้านันทบุเรง ความจริงแล้ว การถอนทัพอาจจะเกิดจากสาเหตุทั้งสองอย่างได้ (วินัย 2554 น. 136-137)

พระสงฆ์บางส่วนได้เรียกร้องให้พระเจ้าเชียงใหม่ทรงยึดอำนาจจากการปกครอง และใน พ.ศ. 2139 (ค.ศ. 1596 พระนเรศอายุ 41) นั้นเอง พระเจ้าตองอูก็ตัดเสบียงที่ส่งให้แก่หงสาวดี และนัดแนะกับกษัตริย์ยะไข่หรืออาระกันให้ยกทัพมาล้อมหงสาวดี ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2140 กษัตริย์ยะไข่ก็เริ่มเข้ายึดเมืองสิเรียม และในเดือนถัดมา กองทัพยะไข่และตองอูก็ร่วมกันตั้งล้อมกรุงหงสาวดี จนชาวเมืองอดอยากมากถึงขนาด *บาทหลวงเยซูอิต*รายงานว่าต้องกินคนด้วยกัน ในที่สุด กรุงหงสาวดีก็แตกในเดือนมกราคม พ.ศ. 2143 (ค.ศ. 1600 พระนเรศอายุ 45) กองทัพอาระกันได้เข้าปล้นทำลายเมืองจนแทบไม่มีอะไรเหลือเลย ส่วนพระเจ้าตองอูได้ตัวพระเจ้านันทบุเรงและพระมหาอุปราชองค์ใหม่ไป ในภายหลังทั้งสองพระองค์ได้ถูกอุปราชเมืองตองอูปลงพระชนม์และราชวงศ์ตองอูสมัยต้นก็สิ้นสุดลง เมื่อทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไปถึงหงสาวดีในเดือนมกราคม พ.ศ. 2143 พวกอาระกันได้เข้าทำลายเมืองหงสาวดีแล้ว พอถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2143 สมเด็จพระนเรศวรฯ โปรดให้ถอนทัพ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ กล่าวถึงสาเหตุว่าเพราะ “ขาดอาหารพ้นกำลังไพร่พลทั้งปวงตายด้วยอดอาหารเป็นอันมาก” ส่วนราชวงศ์ปกรณ์ ฉบับหอแก้วได้ให้รายละเอียดเพิ่มเติมว่า เป็นเพราะพวกอาระกันซึ่งเป็นพันธมิตรของพระเจ้าตองอูได้ช่วยทำลายการลำเลียงเสบียงอาหารของทัพไทย กองทัพไทยที่กลับจากตองอูได้แยกเป็นสองทาง สมเด็จพระนเรศวรฯ เสด็จนำทัพกลับอยุธยา ส่วนสมเด็จพระ “เอกาทศรถ” ราเมศวรเสด็จไปเมืองเชียงใหม่ซึ่งขณะนั้นได้ยอมอ่อนน้อมต่ออยุธยาแล้ว เพื่อจัดการปัญหายุ่งยากภายในล้านนาเนื่องจากเจ้าเมืองบางคนไม่ยอมฟังพระเจ้าเชียงใหม่ ในช่วงนี้เองพระเจ้าตองอูได้เป็นใจให้ปลงพระชนม์พระเจ้านันทบุเรงที่คุมตัวไว้ (วินัย 2554 น. 137-139)

ในปลายปี พ.ศ. 2143 (ค.ศ. 1600 พระนเรศอายุ 45) ได้เกิดเหตุการณ์ในเมืองเขมรซึ่งจะทำให้กัมพูชากลับมาขึ้นกับไทยเอง นั่นคือ สมเด็จพระบรมราชา โอรสองค์สุดท้ายของนักพระสัฏฐาที่ยังมีประชนม์ชีพอยู่ และกลับมาครองเมืองเขมรด้วยความช่วยเหลือของ***นักเผชิญโชคสเปนสองคน*** (Belloso และ Blas Ruyz – ผู้วิจัย,

ดูบทถัดไป เรื่อง *"สเปน ในมะนิลา"*) ได้ถูกลักษมาณาขุนนางเขมรมุสลิม ปลงพระชนม์พระราชมารดาของพระองค์จึงได้ส่งทูตมาเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรฯ เพื่อขอพระราชทานพระศรีสุริโยพารณ (ศรีสุริโยพรรณ) พระอนุชาของนักพระสัฏฐากลับไปปกครองเมืองเขมร สมเด็จพระนเรศวรฯ ก็ทรงยินยอมให้พระศรีสุริโยพารณกลับไปตอนต้นปี พ.ศ. 2144 พร้อมทั้งกองทัพจำนวน 6,000 คน ไปสถาปนาอำนาจของไทยในกัมพูชาอีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม พระศรีสุริโยพารณไม่ได้รับการยอมรับจากเขมรบางกลุ่ม ซึ่งก่อกบฏขึ้น โดยเฉพาะกบฏเจ้าแก้วฟ้าใน พ.ศ. 2145 ในปีถัดมา สมเด็จพระนเรศวรฯ ทรงให้สมเด็จพระ "เอกาทศรถ" ราเมศวร ซึ่งเป็น "พระเจ้าฝ่ายหน้า" เสด็จไปปราบปรามเหตุการณ์ไม่สงบในกัมพูชา (วินัย 2554 น. 139-140)

เหตุการณ์อีกเหตุการณ์หนึ่งคือ การเสด็จไปตีพม่าเป็นครั้งสุดท้าย ในปลายปี พ.ศ. 2147 (ค.ศ. 1604 พระนเรศอายุ 49 ก่อนสวรรคต 1 ปี) สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงรื้อฟื้นเรื่องการยกไปตีเมืองตองอูอีกครั้งหนึ่ง หลังจากทัพไทยเคยไปตีแล้วแต่ไม่สำเร็จในกลางปี พ.ศ. 2143 ครั้งนั้นแผ่นดินพม่าแบ่งเป็น 4 ก๊ก 4 เหล่าด้วยกัน คือ พระเจ้าตองอู 1, พระเจ้าแปร 1, พระเจ้าอังวะ 1, และพระเจ้ายะไข่ 1 โดยมีนักเผชิญโชคได้ดีชาวโปรตุเกสหนึ่งชื่อ de Brito ยึดเมืองสิเรียมเป็นที่มั่นและทำให้ก๊กอื่นๆ เสียผลประโยชน์ทางการค้ากับโลกภายนอก การเสด็จยกทัพไปตีเมืองตองอูคราวนี้น่าจะง่ายขึ้น เพราะพระเจ้ายะไข่หรืออาระกันทรงต้องจัดการกับปัญหาเมืองสิเรียมของ de Brito ผู้ซึ่งเคยเป็นข้ารับใช้ของพระองค์มาก่อน และในภายหลังเปลี่ยนสถานภาพมาเป็นปรปักษ์คนสำคัญเพราะฉะนั้นจึงไม่น่าจะเป็นพันธมิตรช่วยเหลือเมืองตองอูได้เต็มที่ อย่างไรก็ตาม พระเจ้าสีหสุรมหาธรรมราชาแห่งเมืองอังวะ (ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าบุเรงนองอันประสูติแต่พระสนม) ก็กำลังขยายพระราชอำนาจของพระองค์อย่างกว้างขวางในเขตรัฐไทใหญ่ และได้เข้าคุกคามเมืองนายและเมืองแสนหวีซึ่งเป็นเมืองออกของพระนครศรีอยุธยา เท่ากับเป็นการท้าทายอำนาจของไทย (วินัย 2554 น. 141-142)

หากสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมิได้ทรงพระประชวรและเสด็จสวรรคตแล้วการรบกับพระเจ้าอังวะ อาจทำให้ประวัติศาสตร์พม่าพลิกผันก็ได้ เพราะพระเจ้าอังวะนยองยันพระองค์นี้คือ ผู้สถาปนาราชวงศ์ตองอูสมัยที่สอง พระราชพงศาวดารฉบับพิศดารกล่าวว่า สมเด็จพระนเรศวรฯ สวรรคตที่เมืองห้างหลวงระหว่างเดินทัพไปตีเมืองอังวะ ในเดือน 6 (ราวพฤษภาคมหรือแม้กระทั่งเดือน 5 คือ เมษายน 2148 (ค.ศ. 1605 พระนเรศอายุ 50 พรรษา)) การสวรรคตของพระองค์ได้รับการยืนยันจากจดหมายเหตุชาวตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากจดหมายของผู้แทนการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์ (voc) ซึ่งไปถึงรัฐบาลดัตช์ที่ปัตตาเวียในเดือนมกราคม พ.ศ. 2149 (วินัย 2554 น. 143)

ในด้านเศรษฐกิจและสังคมนั้น ความสามารถในการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้พระนครศรีอโยธยาสามารถฟื้นตัวต่อต้านพม่าได้ การติดต่อสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างราชสำนักไทยและราชสำนักจีนมีลักษณะเน้นไปทางด้านการเมืองและการทหารสองครั้งเพื่อต่อต้านศัตรูร่วมกันคือ ญี่ปุ่นและพม่าตามลำดับ แต่ถ้าดูจากสถิติอย่างเป็นทางการแล้วเราจะพบว่า ราชสำนักไทยส่งทูตไปจีนระหว่าง พ.ศ. 2116 ถึง 2147 เพียง

7 ครั้งเท่านั้น หรือเฉลี่ยแล้ว 4.43 ปี ต่อครั้ง ซึ่งนับว่าห่างผิดปกติมาก (ดูบทถัดไป ที่เกี่ยวกับ ***ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ ระหว่างจีนกับไทย ของ สืบแสง พรหมบุญ***) แต่มีข้อน่าสังเกตว่า เมื่อครั้งที่นายพลเรือ Wigrandt van Waerwwijck ได้พบกับราชทูตไทยซึ่งกลับจากบอร์เนียวที่ปัตตานี ราชทูตไทยบอกแก่เขาว่า ราชสำนักไทยส่งทูตไปจีนทุกปี (ดูบทถัดไป ที่เกี่ยวกับ ***มะละกา ดัตช์***) ตามความจริงแล้ว การส่งทูตไปเมืองจีนในสมัยอยุธยาอาจจะได้ส่งไปทุกปี อย่างน้อยก็ในความรับรู้ของคนอยุธยาสมัยหลังที่บอกว่าอู่สำเภานอกพระนครเป็นที่เก็บสำเภา "ส่งพระราชสาส์นจิ้มก้องกรุงปักกิ่งทุกปี" อาจเป็นไปได้ว่า ในการบันทึกเรื่องคณะราชทูตอยุธยาไปเมืองจีนในสมัยแผ่นดินราชวงศ์หมิง ฝ่ายจีนจะบันทึกเฉพาะคณะทูตที่สำคัญ หรือที่ส่งไปตามกำหนดเท่านั้น ส่วนที่ไม่มีกิจทางราชการและถือโอกาสไปค้าขายอย่างเดียวโดยข้าราชการจีนในระดับท้องถิ่นเป็นใจด้วย คงจะไม่ได้ถูกบันทึกไว้ จากการตรวจสอบเอกสารจีนสมัยราชวงศ์ชิง (พ.ศ. 2187 – 2396 ช่วงที่สยามติดต่อกับจีนในระบบรัฐบรรณาการ) พบว่า ในการส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักจีนแต่ละครั้ง สยามได้ส่งเรือไปแจ้งข่าวก่อนโอกาสหนึ่ง ตามมาด้วยเรือคณะราชทูตเป็นโอกาสที่สองและเรือถามข่าวราชทูตอีกเป็นโอกาสที่สาม เหตุที่เป็นดังนี้เพราะเมื่อไปถึงเมืองจีนแต่ละโอกาส จักรพรรดิจีนจะทรงพระราชทานพระราชานุญาตให้ซื้อขายสินค้าได้ อ. วินัย เคยตรวจสอบดู *สิปิกรมไทย–จีน* ที่พลตรีหม่อมราชวงศ์ศุภวัฒย์ เกษมศรี มอบให้มาเล่ม 1 เห็นร่องรอยของการฉ้อราษฎร์บังหลวงระหว่างข้าราชการจีนกับคณะทูตไทย เพราะรายการจำนวนสิ่งของบรรณาธิการในพากษ์ภาษาจีนนั้นน้อยกว่าพากษ์ภาษาไทย (วินัย 2554 น. 146-147)

ในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ไทยอาจส่งคณะทูตไปจีนน้อยครั้งก็เป็นไปได้ เพราะเป็นช่วงที่พ่อค้าคนกลางชาวญี่ปุ่นเข้ามามีบทบาทและคุมปริมาตรการค้าในภูมิภาคสูงขึ้น พวกญี่ปุ่นยังอาจนำสินค้าจากเมืองมาอยุธยา เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าจีนเป็นสินค้าประเภทกินเนื้อที่และน้ำหนักมากกลับไปจีนและญี่ปุ่น เมื่อลองพิจารณาดูจากพระราชกำหนดเก่า จ.ศ. 961 ซึ่งออกในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแล้ว จะพบว่าอยุธยามีลักษณะการเป็นชุมชนที่หลากเชื้อชาติอยู่ไม่น้อย เช่น กล่าวถึงทั้ง "พม่า, ลาว, มอญ, ขอม, ไทใหญ่, ชอง, จีน, จาม, กูลากระลาสี, แขกพราหมณ์ และตะนาว, ญี่ปุ่น, ญวน, ฝรั่ง, วิลันดา, ต่างประเทศทั้งปวง" (วินัย 2554 น. 147-148)

ส่วนในเรื่องการติดต่อสัมพันธ์กับชาวตะวันตกนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงยินดีเปิดประตูต้อนรับชาวต่างชาติ สเปนซึ่งตั้งมั่นอยู่ที่กรุงมะนิลาเป็นชาติแรกที่พระองค์ทรงให้ติดต่อด้วยอย่างเป็นทางการใน ค.ศ. 1595 พ.ศ. 2137 ด้วยทรงหวังว่าจะได้ประโยชน์จากการค้าขายซึ่งกันและกัน ฝ่ายสเปนเองก็ต้องการขยายอิทธิพลในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และได้เริ่มเข้าไปพัวพันอยู่ในเขมร อย่างไรก็ตาม สัมพันธภาพกับสเปนขาดสะบั้นลงกับคณะผู้แทนข้าหลวงใหญ่สเปนที่เข้ามาเป็นคณะที่สอง โดยมีมันโดซา (Mandoza) เป็นหัวหน้าคณะทูต เพราะต่างฝ่ายต่างไม่สามารถตอบสนองความต้องการของอีกฝ่ายหนึ่งได้และจบลงด้วยการที่คณะผู้แทนสเปนพยายามเดินทางออกจากสยามโดยไม่แจ้งให้กรมพระคลังทราบ และสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

โปรดเกล้าฯ ให้กองเรือสยามตามออกไปจับตัวจนเกิดสู้รบและเสียชีวิตกันทั้งสองฝ่าย (วินัย 2554 น. 148) (ดูบทถัดๆ ไป ที่ว่าด้วย ***สเปน ในมะนิลา***)

ในบรรดาชาวตะวันตกดูเหมือนว่าสมเด็จพระนเรศวรจะโปรดชาวดัตช์มากเป็นพิเศษ ซึ่งกลายเป็นแรงจูงใจอย่างหนึ่งสำหรับชาวดัตช์ที่ต้องการหาช่องทางที่จะอาศัยอภิสิทธิ์ของไทยเข้าไปติดต่อกับจีนตามที่นักประวัติศาสตร์ทราบกันดีอยู่แล้ว ชาวโปรตุเกสนั้นในชั้นต้นคงจะโปรดเสมอกัน แต่มีเหตุการณ์ที่ทำให้พระองค์ไม่ทรงพอพระทัย เมื่อเร็วๆ นี้ ได้มีการเผยแพร่เอกสารชั้นต้นเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ ฌัก เด กูต (Jacques de Coutre) พ่อค้าชาวเฟลมิสแห่งเมืองบรูจส์ Bruges) ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเบลเยียม เขาได้มาอยู่ที่พระนครศรีอยุธยาเป็นเวลา 8 เดือนในปี พ.ศ. 2139 โดยเป็นส่วนหนึ่งของคณะทูตโปรตุเกสที่ผู้ว่าราชการแห่งมะละกาส่งมาตามพระราชดำริเชิญของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (วินัย 2554 น. 148-149)

ภาพที่ 2 การเข้าเฝ้าสมเด็จพระนเรศวร ของ คณะทูตโปรตุเกส ตามคำเชิญของพระนเรศวร

ที่มา: ปกหลัง หนังสือ สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 6 ภาพปกโดย เกรียงไกร กุลพันธุ์

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงประทับใจในคำมั่นสัญญาต่างๆ ที่คณะทูตโปรตุเกสให้ไว้ในการเข้าเฝ้า ณ ท้องพระโรงขนาดที่ว่ามีพระราชดำริจะส่งคณะราชทูตสยามไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส ตัวท่าน เด กูต เองมีความกังวลในคำสัญญาลมๆ แล้งๆ ของพวกโปรตุเกส จึงไปเปิดเผยเรื่องนี้ให้พระสนมองค์หนึ่งของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชฟังเข้า พระสนมนางนี้ได้นำเรื่องที่ทราบมากราบบังคมทูลให้ทรงทราบ พระองค์ถึงกับขัดเคืองพระทัยและทรงสั่งงดการเตรียมการส่งคณะราชทูตตามที่มีพระราชดำรีไว้ ในขณะเดียวกันโปรดเกล้าฯ ให้เรียกเด กูตและคณะเข้าเฝ้าถวายของกำนัลที่นำมาด้วยและให้ก้มลงกราบถวายบังคม หลังทรงฟังคำให้การแล้วโปรดเกล้าฯ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีพระราชานุญาตให้เด กูตกับพวกตลอดจนชาวโปรตุเกสคนใดก็ตามที่ต้องการเดินทางกลับมะละกาได้พร้อมทั้งสินค้าต่างๆ เมื่อความแตกเสียเรื่องหนึ่งแล้ว ด้วยความเกรงกลัวว่า จะถูกจับ "ย่างไฟเหมือนปลา" บาทหลวงดา ม็อตตา หัวหน้าคณะทูต เปเรรา เด อาเบรอ (Pereira de Abreu) ได้เปิดเผยว่า ลูอิส เก เฟอิตัส (luis de Freitas) กัปตันเรือสำเภาได้ขโมยพระพุทธรูปทองบางองค์ไป สมเด็จพระนเรศวรฯ ทรงพระพิโรธมาก สั่งประหารชีวิตข้าราชการราว 15 คนที่ไม่กราบทูลเรื่องความเจ้าเล่ห์เจ้ากลของพวกโปรตุเกส พระองค์เสด็จออกไปล้อมช้างและกลับสั่งห้ามชาวโปรตุเกสออกนอกราชอาณาจักร เด กูตเล่าว่า เขาได้ไปในการล้อมช้างด้วย โดยหวังว่าจะหาทางหนีหากโอกาสแรกมาถึง แต่เขาก็ทำไม่ได้ อย่างไรก็ตาม ในตอนที่เสด็จกลับพระนครศรีอยุธยาจากการไปล้อมช้าง สมเด็จพระนเรศวรมีพระราชานุญาตให้เด กูตเดินทางกลับมะละกาได้ เรื่องนี้ทำให้เข้าใจได้ว่า เหตุใดจึงโปรดพวกดัตช์มากกว่าโปรตุเกส (วินัย 2554 น. 148-150) (ดูบทถัดๆ ไป ที่ว่าด้วย ***สเปน ในมะนิลา***)

ในขณะที่สภาพทางการเมืองมีความปลอดภัยและประชาชนมีขวัญดี และเศรษฐกิจได้กลับมารุ่งเรือง สภาพทางสังคมก็ย่อมจะดีด้วย มีหลักฐานบอกเล่าสืบกันมาจนถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชอาจจะทรงเข้มงวดกับเจ้านายและขุนพลซึ่งเป็นชนชั้นสูง แต่ไม่ทรงถือพระองค์และยังมีพระทัยห่วงใยสวัสดิภาพของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ขนาดทรงออกตรวจสภาพจริงอย่างไม่ให้ราษฎรรู้ตัว (วินัย 2554 น. 150) (ดังที่ได้เห็นในภาพยนตร์เรื่อง นเรศวร ที่ท่านมุ้ยสร้าง ที่ได้เห็นพระนเรศออกไปเยี่ยมราษฎร แล้วไปหลบฝนในกระท่อมของแม่เฒ่าตาค่อนข้างบอด แล้วในที่สุดได้เป็น "เพื่อนต้น")

บทที่ 3

จากหนังสือ “หนังกวาง ไม้ฝาง งาช้าง ของป่า การค้าอยุธยา สมัยพุทธศตวรรษที่ 22-23” โดย ดร.วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ (2550) นั้น ผู้วิจัยขอสรุปความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการค้าสมัยสมเด็จพระนเรศวร ดังต่อไปนี้

กรุงศรีอยุธยาที่เพิ่งฟื้นตัวจากสงครามเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2112 (ค.ศ. 1569 พระนเรศอายุ 14) ได้จัดการปรับปรุงการปกครองหัวเมืองเสียใหม่ในสมัยสมเด็จพระนเรศวร การปรับปรุงการปกครองหัวเมืองก็เพื่อป้องกันเจ้าเมืองท้าทายอำนาจของราชสำนัก จึงทรงยกเลิกเมืองพระยามหานครและทรงจัดตั้งหัวเมืองต่างๆ นอกวงราชธานี เป็น 3 กลุ่ม คือ เมืองเอก เมืองโท และเมืองตรี (น. 13)

หากพิจารณาจากประเด็นทางเศรษฐกิจจะพบว่าการปรับปรุงหัวเมืองของสมเด็จพระนเรศวรส่งผลอย่างสำคัญต่อการค้า เมื่อพิจารณาผ่านกิจกรรมการค้าที่กำลังเกิดขึ้นอย่างคึกคักในช่วงเวลานั้น ความต้องการสินค้าป่าสำหรับส่งขายตลาดญี่ปุ่น และความต้องการแร่เงิน ทองแดง และทอง จากญี่ปุ่น อาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้กรุงศรีอยุธยาจำเป็นต้องจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจกับหัวเมืองภายในเสียใหม่ เพื่อให้ “เข้าถึง” และ “ควบคุม” ตลาดพื้นเมือง ผลผลิตจากป่า รวมไปถึงสินค้าที่ผ่านกระบวนการผลิต เช่น สังคโลก และน้ำตาล ที่หัวเมืองภายในเป็นผู้ผลิตเอาไว้ได้โดยง่าย กรุงศรีอยุธยาจึงต้องควบคุมเมืองท่าการค้าทางบก และเมืองศูนย์กลางทางการค้า ซึ่งอยู่ในดินแดนตอนในของกรุงศรีอยุธยาเอาไว้ให้ได้อย่างมั่นคง และมีประสิทธิภาพมากขึ้นกว่าที่เคยเป็นมา เมืองสำคัญทางเศรษฐกิจเหล่านี้หลายเมืองเคยเป็นเมืองพระยามหานครมีอิสระในการปกครองภายใน เพียงแต่ต้องอยู่ในความควบคุมของราชธานีอย่างใกล้ชิด ต้องใช้ระเบียบแบบแผนและกฎหมายของเมืองหลวง จึงถือได้ว่ามีอิสระจากการปกครองของเมืองหลวงค่อนข้างมาก

อย่างไรก็ดียังมีประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่กรุงศรีอยุธยาได้รับจากการจัดการปกครองหัวเมืองเสียใหม่ด้วยเช่นกัน หัวเมืองที่ได้รับเลือกเป็นเมืองประเภทต่างๆ นั้นล้วนเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจมาก่อน บางเมืองเป็นเมืองท่าทางบก เป็นศูนย์กลางการค้าของดินแดนที่อยู่ใกล้เคียง บางเมืองเป็นแหล่งผลิตสินค้าผ่านกระบวนการผลิตซึ่งเป็นสินค้าส่งออกสำคัญ บางเมืองอยู่ในเส้นทางการค้าภายในที่สำคัญเชื่อมต่อกับดินแดนอื่น การจัดการปรับปรุงการปกครองหัวเมืองใหม่ย่อมเป็นหนทางจัดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างเมืองหลวงกับหัวเมืองสำคัญๆ เหล่านี้มิให้ลำเลียงสินค้าออกที่ตลาดภายนอก ต้องการไปออกทะเลยังเมืองท่าอื่นๆ บนภาคพื้นทวีปที่เป็นคู่แข่งของกรุงศรีอยุธยา อาทิ พะโค เมาะตะมะ และละแวก แต่ให้ลำเลียงสินค้ามาออก

ทะเลที่กรุงศรีอยุธยา และเมืองท่าในเครือข่ายของกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น การจัดการปรับปรุงการปกครองหัวเมืองใหม่อันเป็นผลมาจากความสำเร็จในการสงครามของสมเด็จพระนเรศวร จึงเท่ากับเป็นการ "สร้าง" เส้นทางเศรษฐกิจระหว่างเมืองหลวงกับหัวเมืองสำคัญภายในเหล่านั้นอย่างมีประสิทธภาพมากกว่าเดิม (น. 14)

หลังจากนั้นกรุงศรีอยุธยายังพัฒนาวิธีการปกครองเพื่อให้เมืองหลวงมีอำนาจควบคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ได้ใกล้ชิดยิ่งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ *(ซึ่งอยู่นอกเหนือขอบเขตการวิจัยฉบับนี้)* ด้วยการแบ่งอำนาจการดูแลหัวเมืองให้แก่สมุหนายกและสมุหพระกลาโหม ซึ่งมีผลต่อการควบคุมหัวเมืองภายใต้อำนาจของราชธานีอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และยังส่งผลให้ได้ส่วยและสินค้าออกที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยามากขึ้นเช่นเดียวกัน เพราะเมืองหลวงมีอำนาจสั่งการให้หัวเมืองหาส่วยมาส่งได้มากขึ้น

รายชื่อเมืองพระยามหานครดังที่ปรากฏในกฎมณเฑียรบาล ได้แก่ เมืองพิษณุโลก ศรีสัชนาลัย สุโขทัย แพงเพชร นครศรีธรรมราช นครราชสีมา ตะนาวศรี และทวาย และเมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงจัดความสัมพันธ์ของเมืองใหม่จึงกลายเป็นเมืองเอก โท ตรี ที่เป็นอิสระต่อกัน ขึ้นตรงต่อเมืองหลวง และมีเมืองขนาดเล็กเป็นเมืองบริวารเรียกว่าเมืองจัตวา ดังปรากฏรายชื่อเมืองเอก โท ตรี ในพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองเอก ได้แก่ เมืองพิษณุโลกและนครศรีธรรมราช เมืองโท ได้แก่ เมืองสวรรคโลก สุโขทัย กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ นครราชสีมา และตะนาวศรี ส่วนเมืองตรี ได้แก่ พิชัย พิจิตร นครสวรรค์ จันทบุรี ไชยา พัทลุง และชุมพร จะเห็นได้ว่าเมืองที่ถูกกำหนดเป็นเมืองระดับต่างๆ นั้นล้วนแล้วแต่มีความสำคัญทางการค้าทั้งสิ้น ทั้งหมดเป็นเมืองศูนย์กลางรวบรวมสินค้าและเมืองท่าทั้งทางบกและทางทะเล เป็นแหล่งทรัพยากร และอยู่ในเส้นทางลำเลียงสินค้ามาสู่เมืองหลวง ทั้งยังเป็นแหล่งแรงงานจัดหาและเก็บส่วยสินค้าตามที่เมืองหลวงต้องการ (น. 15)

จากรายชื่อเมืองเอก โท ตรี จะเห็นได้ว่า มีหัวเมืองสำคัญอีกเมืองหนึ่งในฐานะหัวเมืองโท คือ เมืองตะนาวศรี ส่วนหัวเมืองตรีนั้น ชุมพรนั้นเป็นแหล่งส่วยดีบุกที่สำคัญ และมีเมืองจันทบุรีซึ่งเป็นหัวเมืองชายทะเลตะวันออกอีกเมืองหนึ่ง เมื่อรวมความสำคัญของเมืองอก โท ตรี เข้ากับเหตุการณ์สำคัญในสมัยสมเด็จพระนเรศวรแล้วพอจะเห็นได้ว่า นอกจากปัจจัยด้านอำนาจทางการเมือง การปกครอง ยุทธศาสตร์ และการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางแล้ว การปรับปรุงการปกครองหัวเมืองยังเกิดขึ้นเพื่อรองรับผลประโยชน์ทางการค้าที่มาจากทุกด้าน

ความสำเร็จจากการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างเมืองหลวงกับหัวเมืองเสียใหม่ และการจัดการให้อัครมหาเสนาบดีมีอำนาจดูแลหัวเมืองยังได้รับการจัดการที่สอดคล้องกันยิ่งขึ้นไปอีก เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถทรงจัดระเบียบการควบคุมไพร่ใหม่ในรัชกาลของพระองค์ ทรงเริ่มสำรวจบัญชีไพร่พลและข้าทาสทั้ง

ราชอาณาจักร มูลนายทุกคนต้องส่งรายชื่อไพร่พลและข้าทาสในสังกัดให้แก่ทางการ ในรัชกาลนี้เกิดการจำแนกบุคคลที่เกิดในกรุงศรีอยุธยากับผู้อพยพเข้ามาตั้งรกรากออกจากกัน ทำให้ทราบจำนวนประชากรที่ค่อนข้างแน่นอน และสามารถปกครองคนทั้งหมดผ่านระบบมูลนาย-ไพร่ได้ (น. 16) (แต่อยู่เหนือขอบเขตของงานวิจัยฉบับนี้)

ความเติบโตทางการค้าของกรุงศรีอยุธยาจากช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 และที่ได้รับการส่งเสริมจนเกิดความคึกคักรับความต้องการของตลาดภายนอกในช่วงพุทธศตวรรษต่อมา สะท้อนให้เห็นเป็นรูปธรรมจากความต้องการสินค้าของป่าจำนวนมาก สินค้าสำคัญ คือ หนังกวาง ไม้ฝาง ช้าง งาช้าง และของป่าอื่นๆ ที่ส่งออกไปเป็นจำนวนมากจากรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเป็นต้นมา อันเป็นผลมาจากความสำเร็จในการบริหารจัดการปกครองหัวเมืองภายใน และการใช้ระบบมูลนาย-ไพร่ อย่างมีประสิทธิภาพในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถ การค้าที่เติบโตอย่างคึกคักนำความมั่งคั่งร่ำรวยมาสู่กรุงศรีอยุธยา และกลุ่มผู้ประกอบกิจกรรมการค้าอย่างมาก จนกระทั่งพระมหากษัตริย์จากรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเป็นต้นไป (ซึ่งอยู่นอกขอบเขตของงานวิจัยฉบับนี้) ต้องจัดระบบการค้าเพื่อรักษาผลประโยชน์ทางการค้าให้อยู่ในมือของพระมหากษัตริย์และกลุ่มการค้าของพระองค์ให้มากที่สุด ระบบการค้าดังกล่าวจะถูกนำมาใช้ผ่านองค์กรการค้าที่เรียกว่า พระคลังสินค้า ซึ่งเป็นองค์กรการค้าของราชสำนัก วิธีการที่ใช้มีทั้งการเพิ่มรายการผูกขาดสินค้า และการห้ามซื้อขายด้วยเงินเชื่อเป็นต้น เพื่อรวบรวมผลประโยชน์ให้เข้าอยู่กับราชสำนักให้ได้มากที่สุด ในขณะเดียวกันก็เพื่อสลายอำนาจของกลุ่มการค้าอื่นๆ ที่จะขึ้นมาแข่งขันกับราชสำนักโดยไม่ได้รับอนุญาต (น. 18)

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 กรุงศรีอยุธยาส่งสินค้าออกสำคัญจำนวนมากหลายรายการ ส่วนใหญ่เป็นสินค้าของป่าที่มีแหล่งผลิตอยู่ในดินแดนตอนใน (hinterland) อันหว้างใหญ่ของกรุงศรีอยุธยาเอง บางชนิดส่งออกจำหน่ายมาตั้งแต่ต้น ในขณะที่บางชนิดถูกกระตุ้นการส่งออกด้วยความต้องการสินค้าจากตลาดภายนอก ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 นี้เอง ที่ตลาดภายนอกของกรุงศรีอยุธยาเปลี่ยนความนิยมสินค้าจากสินค้าฟุ่มเฟือยมาเป็นสินค้าของป่า ทั้งนี้เพราะตลาดสำคัญคือ จีนเกิดความวุ่นวายภายใน แต่กรุงศรีอยุธยามีตลาดญี่ปุ่นที่เติบโตมากในช่วงเวลานั้นมารองรับ และตลาดญี่ปุ่นมีความต้องการสินค้าของป่าโดยเฉพาะหนังสัตว์ในปริมาณมาก นอกจากหนังสัตว์แล้ว กรุงศรีอยุธยายังค้าสินค้าของป่าอื่นๆ อีกหลายรายการ (น. 19-21)

ในช่วงแรกกรุงศรีอยุธยาทำการค้าสำเภากับญี่ปุ่นโดยตรง พ่อค้าจากญี่ปุ่นเข้ามารับสินค้า และกรุงศรีอยุธยาก็ส่งสำเภาไปค้ากับญี่ปุ่นด้วย การค้ากับญี่ปุ่นทวีความสำคัญยิ่งขึ้นไปอีกเมื่อบริษัทการค้าจากยุโรป ทั้งบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาและบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเข้ามาดำเนินกิจกรรมในฐานะคน

กลาง รับซื้อสินค้าจากกรุงศรีอยุธยาไปขายยังญี่ปุ่น เท่ากับช่วยกระตุ้นการผลิตและการจัดหาสินค้าที่ตลาดต้องการให้มากขึ้นกว่าเดิม ทำรายได้ให้แก่ราชสำนักและกลุ่มผู้ประกอบกิจกรรมการค้าอื่นๆ ในกรุงศรีอยุธยาได้อีกเป็นอันมาก (น. 21) (แต่กิจกรรมกับบริษัทหลังๆ นี้ อยู่นอกเหนือยุคพระนเรศแล้ว จึงขอยุติแต่เพียงเท่านี้)

การประกอบกิจการค้าอย่างกว้างขวางขึ้นโดยคนหลายกลุ่ม ทำให้เกิดความต้องการสินค้าเพิ่มสูงขึ้นกว่าเดิม มีการส่งคนเข้าไปยังแหล่งสินค้า เพื่อจัดหา รวบรวม และลำเลียงสินค้ามาออกทะเลที่กรุงศรีอยุธยาและเมืองท่าอื่นๆ ในเครือข่ายการค้าของกรุงศรีอยุธยา[1] เชื่อได้ว่าในช่วงเวลาพุทธศตวรรษที่ 22-23 มีการลำเลียงส่วยซึ่งเป็นสินค้าจำนวนมากออกจากแหล่งผลิตมาออกทะเลที่กรุงศรีอยุธยา และยิ่งไปกว่านั้น ผู้ดำเนินกิจกรรมการค้ามิได้มีเฉพาะกลุ่มพระมหากษัตริย์แต่เพียงกลุ่มเดียว ยังมีกลุ่มพ่อค้าอื่นๆ ทั้งพ่อค้าต่างชาติและพ่อค้าในกรุงศรีอยุธยาและหัวเมืองเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมดังกล่าวด้วย สินค้าจำนวนมากจึงถูกส่งมาออกทะเลที่เมืองท่ากรุงศรีอยุธยาและเครือข่าย (น. 22-24) (แต่กิจกรรมกับบริษัทต่างชาติเหล่านี้ อยู่นอกเหนือยุคพระนเรศไปเกือบ 30 ปีแล้ว จึงขอยุติแต่เพียงเท่านี้)[2]

---

[1] กรุงศรีอยุธยามีเมืองท่าในเครือข่ายการค้าหลายเมือง ทั้งเมืองท่าทางทะเลและเมืองท่าทางบก เมืองท่าทางทะเลที่สำคัญได้แก่ มะริด ตะนาวศรี ปัตตานี นครศรีธรรมราช และรัฐการค้าบางแห่งในหมู่เกาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เมืองอาเจะห์ ยะโฮร์ จัมบี ปาเล็มบัง เมืองการค้าของเกาะชวาคือ บันตัม ปัตตาเวีย หมู่เกาะบันดา และมากัสซาร์ ที่เติบโตขึ้นภายหลังจากมะละกาถูกโปรตุเกสยึดครองใน ค.ศ. 1511

[2] รายการสินค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา จากสำนักงานที่กรุงศรีอยุธยาส่งไปญี่ปุ่นในแต่ละปีโดยเฉลี่ย ระหว่าง พ.ศ. 2176 - 2206 (ค.ศ.1633 - 1663) และ พ.ศ. 2207 – 2237 (ค.ศ.1664 - 1694) ได้แก่ หนังกวาง 1,970,124 ผืน และ 1,453,000 ผืน (มีหลายชนิด ใช้ทำเครื่องหนังและเสื้อหนัง ถุงมือ รวมทั้งทำซองปืน หนังกวางเนื้ออ่อนใช้เช็ดเลนส์ ราคาหนังกวางซื้อที่กรุงศรีอยุธยา ผืนใหญ่ 100 ผืน ต่อ 5-6 ชั่ง หรือ 7-8 ชั่ง เมื่อเป็นที่ต้องการมาก ส่วนหนังกวาง 3 ชนิดคละกันคือ 100 ผืน ต่อ 3-4 ชั่ง หรือ 5-6 ชั่ง เมื่อเป็นที่ต้องการ); ไม้ฝาง 78,343 หาบ และ 17,839 หาบ (1 หาบ (1 picul) เท่ากับ 133 1/3 ปอนด์ หรือ 60 กิโลกรัม); หนังปลากระเบน 464,126 ผืน และ 500 ผืน (ใช้หุ้มด้ามดาบเพื่อกันลื่น หนังปลาฉลามก็ใช้ด้วยวัตถุประสงค์เดียวกัน); นอกจากนั้นยังมี ครั่ง (เป็นร้อยเป็นพันหาย) หนังวัวหนังควาย (กว่าแสนผืน) ไม้กฤษณา (หลายพัน catty, โดยที่ 1 แคทที (1 catty) เป็นหน่วยน้ำหนักที่ชาวจีนนำเข้ามาในคาบสมุทรมลายู 1 catty เท่ากับ 16 taels หรือเท่ากับ 625 กรัม อย่างไรก็ดีแต่ละเมืองอาจเรียกหน่วยเดียวกันแต่มีน้ำหนักไม่เท่ากันก็ได้ เช่น ในมะละกา 1 catty เท่ากับ 20 taels) ดีบุก (หลายร้อยหาบ) งาช้าง (หลายร้อยหาบ) ขี้ผึ้ง (หลายร้อยหาบ) เขาวัว เขาควาย (หลายร้อยจนถึงหลายหมื่นเขา) และ อื่นๆ อีกเล็กน้อย (รวมหญ้าฝรั่น น้ำตาลดิบ ตะกั่ว ยางไม้ gittagum หมาก นอแรด และ ผลไม้เปลือกแข็ง)

กรุงศรีอยุธยาส่งออกหนังสัตว์หลายชนิด คือ หนังกวาง หนังวัว หนังควาย รวมไปถึงหนังแพะ หนังปลาฉลาม และหนังปลากระเบน สินค้าหนังกวางขายดีเป็นอันดับต้นๆ ของกรุงศรีอยุธยาในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 22-23 โดยมีแหล่งสินค้าจากดินแดนตอนในของกรุงศรีอยุธยา (น. 27) อาทิ บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พิษณุโลก กำแพงเพชร สวรรคโลก สุโขทัย สงขลา เชียงใหม่ นครราชสีมา ตาก เพชรบูรณ์ กัมพูชา นครศรีธรรมราช ปัตตานี ล้านช้าง และล้านนา กรุงศรีอยุธยามีญี่ปุ่นเป็นแหล่งรับซื้อหนังสัตว์รายใหญ่ (น. 28)

อันที่จริงกรุงศรีอยุธยาดำเนินการค้ากับญี่ปุ่นมานานแล้วในลักษณะการค้าทางอ้อม ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ญี่ปุ่นยังไม่พร้อมสำหรับการออกทะเล มีก็แต่นักเดินเรือจากเกาะริวกิว หรือ ปัจจุบัน คือ เกาะโอกินาวา เดินเรือมาค้าขายแถบทะเลใต้ หรือ ทะเลจีนใต้ ซื้อสินค้าจากดินแดนแถบนี้กลับไปขายที่ญี่ปุ่น ริวกิวมาซื้อสินค้า เช่น ไม้ฝาง พริกไทย ผ้าฝ้ายพิมพ์ สุรา และน้ำกุหลาบ แต่ริวกิวยุติการส่งสำเภามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน พ.ศ. 2113 (ค.ศ. 1570 พระนเรศอายุ 15) เป็นต้นไป เนื่องจากสู้คู่แข่ง คือ ชาวจีนและเรือติดอาวุธของโปรตุเกสและสเปน ที่เข้ามาแข่งขันกันในน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ได้

ช่วงที่ริวกิวยุติการค้าทางทะเลกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นช่วงเดียวกับที่ญี่ปุ่นพร้อมจะเดินทางออกทะเล เรือญี่ปุ่นที่มีเจ้าของเรือ คือ พวกไดเมียว ข้าราชการ และพ่อค้าที่มั่งคั่ง ได้รับใบเบิกร่องประทับตราแดงจากโชกุน และเริ่มเดินทางเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งกรุงศรีอยุธยา สินค้าสำคัญที่เรือญี่ปุ่นเข้ามาซื้อก็คือ หนังกวาง หนังปลากระเบน ไม้ฝาง ตะกั่ว ดีบุก การค้าหนังสัตว์ทำให้ความสัมพันธ์ด้านการค้าระหว่างกรุงศรีอยุธยากับญี่ปุ่นกระชับใกล้ชิดกันเป็นอย่างมาก พ่อค้าญี่ปุ่นเป็นลูกค้ารายใหญ่ของตลาดค้าหนังสัตว์ในกรุงศรีอยุธยา

ในกรุงศรีอยุธยามีชุมชนชาวญี่ปุ่นอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ตั้งแต่ราวรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ชุมชนชาวญี่ปุ่นในกรุงศรีอยุธยาเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการค้าหนังสัตว์ เพราะเป็นผู้มีความชำนาญในการฟอกหนังและจัดเตรียมหนังเพื่อการส่งออก เนื่องจากหนังสัตว์เป็นสินค้าที่เน่าเสียได้หากไม่ได้จัดเตรียมอย่างดี จึงต้องอาศัยผู้ชำนาญการ โดยเฉพาะชาวญี่ปุ่นในกรุงศรีอยุธยาที่ทำการค้าหนังสัตว์มีเครือข่ายการค้าภายใน รู้จักแหล่งสินค้าและผู้ค้าระดับชาวบ้านเป็นอย่างดี ทั้งยังมีความเข้าใจเรื่องน้ำมากน้ำน้อยในแต่ละปี ซึ่งจะมีผลต่อการหาหนังกวางและหนังสัตว์อื่นๆ (น. 29)

เมื่อญี่ปุ่นประกาศไม่รับเรือจากต่างประเทศบางแห่งและไม่ยอมให้ชาวญี่ปุ่นที่อพยพออกไปอยู่ภายนอกกลับเข้าไปยังญี่ปุ่น ทำให้ชาวญี่ปุ่นในกรุงศรีอยุธยาหันไปทำการค้ากับเมืองท่าอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แทน และเปลี่ยนบทบาทจากผู้ส่งออกด้วยตนเองเป็นผู้ดำเนินการค้าหนังสัตว์กับบริษัท VOC

แทน และภายหลังบริษัท VOC ได้รับสัมปทานผูกขาดการซื้อสินค้าหนังสัตว์ด้วย กิจกรรมการค้าหนังสัตว์จึงยังคงอยู่

ไม้ฝางเป็นสินค้าส่งออกสำคัญอีกชนิดหนึ่งที่กรุงศรีอยุธยาส่งออกจำหน่าย และส่งเป็นบรรณาการแด่ฮ่องเต้จีนตั้งแต่เริ่มแรก นอกจากจีนแล้ว ไม้ฝางยังขายดีที่ญี่ปุ่น ไม้ฝางมีอยู่ทั่วไปในดินแดนภายในของกรุงศรีอยุธยา อาทิ เมืองฝางหรือเมืองป่าฝาง พิษณุโลก แม่กลอง เพชรบุรี ราชบุรี กุย ตะนาวศรี นครศรีธรรมราช ชลบุรี จันทบุรี และหัวเมืองทั่วไป ไม้ฝางถือเป็นส่วยที่หัวเมืองและไพร่ส่วยต้องส่งเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา แต่ภายหลังเมื่ออนุญาตให้จ่ายเงินแทนส่วยได้ มีการกำหนดอัตราการจ่ายเงินแทยส่วยไม้ฝางอยู่ที่ อัตราสกรรจ์ 7 บาท 2 สลึง เลวทาส 3 บาท 3 สลึง การกำหนดให้จ่ายเงินแทนการส่งส่วยได้นั้นอาจหมายความว่าราชสำนักต้องการเงินไปดำเนินกิจกรรมอื่น ราชสำนักประกาศผูกขาดไม้ฝาง ต้องซื้อ-ขายผ่านพระคลังสินค้าเท่านั้น (น. 32) อัตราการรับซื้อไม้ฝางของพระคลังสินค้าอยู่ที่หาบละ 2 สลึง 5 เฟื้อง พระคลังสินค้าขายต่อในราคา 6 สลึง ได้กำไรเกือบ 1 บาท ในบางปีที่มีความต้องการไม่ฝางมาก เช่น พ.ศ. 2154 (ค.ศ. 1611 หลังพระนเรศสิ้นฯ 6 ปี) พระคลังสินค้าขึ้นราคาไม้ฝางเป็นหาบละ 2 บาท

ไม้ฝางใช้ย้อมผ้าให้เป็นสีแดงหรือม่วง และยังใช้ทำหมึกแดงคุณภาพดี ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21 มีผู้นำไม้ฝางเข้าสู่ตลาดยุโรป กลายเป็นสินค้าสำคัญและขายได้ราคาดี เมื่อไม้ฝางถูกนำเข้าไปยังยุโรปครั้งแรกเมื่อยุคกลางนั้น พ่อค้าโปรตุเกสเรียกไม้ชนิดนี้ว่า "brazil wood" (น. 32)

ช้างเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา นอกจากการค้าช้าง กรุงศรีอยุธยายังค้างาช้างด้วย สินค้าทั้งสองชนิดนี้เป็นสินค้าสำคัญและมีราคาแพง ตลาดค้าช้างและงาช้างที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยา คือ อินเดีย ที่เบงกอล และ บริเวณเมืองเดคคาน (The Dekkan) จีนและญี่ปุ่นก็รับซื้อบ้าง

ช้างถือเป็นสินค้าผูกขาดของพระคลังสินค้า ผู้มีสิทธิ์ค้าช้างในทางกฎหมาย คือ พระมหากษัตริย์และเจ้านาย ขุนนางผู้มีอิทธิพลมากบางคนอาจมีส่วนในการค้าช้าง แต่ไม่อนุญาตให้พ่อค้าเอกชนค้าช้าง กิจกรรมการค้าช้างนำเงินเข้าสู่ราชสำนักเป็นอย่างมากและสม่ำเสมอ ปีหนึ่งๆ พระมหากษัตริย์ทรงให้จับช้าง 300 – 400 เชือก จากป่ามาฝึกเพื่อส่งไปขาย โดยมีพ่อค้าจากฝั่งมหาสมุทรอินเดียเดินทางนำสินค้าที่กรุงศรีอยุธยาต้องการมาแลกกับช้างที่ฝึกแล้วที่เมืองท่ามะริด ต่อมากรุงศรีอยุธยาให้ต่อเรือบรรทุกช้างออกไปขายเอง (บันทึกของชาวอังกฤษระบุว่า เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2225 (ค.ศ. 1682 ยุคพระนารายณ์) เรือของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาบรรทุกช้าง 22 เชือกส่งไปขายยังเมืองมะสุลีปะตัม แต่พ้นขอบเขตของงานวิจัยนี้ไปมากแล้ว) ช้างที่กรุงศรีอยุธยาส่งออกไปขายจับมาจากหลายหัวเมือง อาทิ เมืองนครราชสีมา เชียงใหม่ พิษณุโลก ล้านช้าง ตาก เพชรบูรณ์ ถลางและตามป่าทั่วไป (น. 33)

เหตุที่อินเดียนิยมช้างจากราชอาณาจักรอยุธยาเพราะเป็นช้างขนาดใหญ่ สูง 5 คิวบิท[3] ในขณะที่ช้างจากลังกาซึ่งเคยเป็นที่นิยมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 มีความสูงเพียง 2.5 คิวบิท[4] ช้างที่รอดชีวิตฝ่าคลื่นลมไปถึงอินเดียจะขายได้ราคาถึง 30 ตูมาน ราคาต้นทางที่ราชอาณาจักรอยุธยาคือราว 7-8 ตูมานเท่านั้น และงาช้างก็ขายได้ราคาสูงมาก ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ช้างจากอาณาจักรอยุธยามีราคาสูงเช่นเดียวกับกำยาน (benzoin) และไม้กฤษณา (eagle wood)

สำหรับงาช้างนั้นมีผู้นำออกมาจากป่าทุกปี แต่มิได้ใช้วิธีฆ่าช้างเพื่อเอางาดังที่นักวิชาการต่างประเทศบางท่านเข้าใจผิด เพราะหลักฐานร่วมสมัยระบุว่า "ฟันช้าง (งาช้าง) พบอยู่ในป่าโดย (?) ซึ่งเป็นคนนำมาจากป่าทุกปีในจำนวนประมาณ 6 ถึง 100 หาบ" บริเวณที่พบงาช้างอาจจะเป็นสุสานช้าง ที่มักมีเรื่องเล่าว่าช้างจะต้องไปตายที่สุสานช้าง อัตรารับซื้องาช้างของพระคลังสินค้ามีตั้งแต่หาบละ 8 ตำลึง ไปจนถึง 16 ตำลึง (น. 34)

น้ำตาลทรายแดง และ น้ำตาลกรวด เป็นสินค้าที่ผ่านกระบวนการผลิตและส่งออกในปริมาณมาก เฟอร์เนา เมนเดซ ปินตู (Fernao Mendez Pinto) นักเดินทางชาวโปรตุเกส ผู้ใช้เวลา 21 ปี เดินทางในตะวันออก ได้เขียนเล่าเรื่องเกี่ยวกับบ้านเมืองและเรื่องราวที่เขาพบเห็นไว้ในหนังสือเรื่อง Peregrinacao (ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1614 / พ.ศ. 2157 โดยปินตูเขียนเรื่องเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยาไว้ในบทที่ 181-189 ในชื่อ The Empire of Sornau) ซึ่งรวมถึงเรื่องเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระไชยราชา (พ.ศ. 2077-2090 ค.ศ. 1534-1547 ก่อนพระนเรศประสูติ 8 ปี) เขาได้กล่าวถึงสินค้าออกนานาชนิดของกรุงศรีอยุธยา รวมทั้งน้ำตาลว่าเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยามาตั้งแต่ช่วงเวลานั้น (น. 35) อย่างไรก็ดี น้ำตาลที่ปินตูกล่าวถึงอาจจะไม่ใช่น้ำตาลที่ทำจากอ้อย เพราะกว่าที่น้ำตาลทรายหรือน้ำตาลที่ผลิตจากอ้อยแพร่หลายเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ตกในราวพุทธศตวรรษที่ 22 (น. 36)

---

[3] หน่วยวัดโบราณ 1 คิวบิท ราวประมาณ 17-22 นิ้ว ในขณะที่ ฟาน ฟลีต รายงานว่าช้างของราชอาณาจักรสูง 6 - 7 แอสตา หรือ 9 - 10.5 นิ้วฟุต ดูรายละเอียดใน กรมศิลปากร, "พรรณาเรื่องอาณาจักรสยาม," ใน รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลีต (วัน วลิต), หน้า 155

[4] ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15 (กลางพุทธศตวรรษที่ 20) บาร์โบซารายงานว่ามีเรือจากอ่าวเบงกอลและชายฝั่งโคโรมันเดล รวมทั้งเรือที่ออกไปจากมะละกา ไปซื้อช้าง อบเชยและอัญมณีจากลังกา ตามรายงานของ โทเม ปิเรส พ่อค้าลังกาค้าขายกับเมืองตามชายฝั่งของอินเดียจากเมืองแคมเบย์ไปถึงเบงกอล แสดงให้เห็นว่าตลาดค้าช้างเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นหลังช่วงเวลานี้

ก่อนที่จะรู้จักการทำน้ำตาลทรายจากอ้อย ผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใช้น้ำผึ้งและรู้จักวิธีทำน้ำตาลจากพืชชนิดอื่น เช่น ต้นตาล มีการนำน้ำตาลมาดื่ม หรือนำไปเคี่ยวเป็นน้ำตาล แต่จะได้น้ำตาลสีคล้ำ ซึ่งสามารถเก็บไว้ได้นานและส่งออกไปขายได้ ต่อมา ชาวจีนจากฝูเจี้ยนเป็นผู้นำอ้อยเข้ามาปลูก และนำกรรมวิธีผลิตน้ำตาลทรายเข้ามาในโคชินไชน่า เขมร ชวา และที่กรุงศรีอยุธยา ชาวจีนนำอ้อยมาปลูกบริเวณภูเขาน้ำท่วมไม่ถึง ล้อมรอบที่ราบปลูกข้าวภาคกลางในราชอาณาจักรอยุธยา ชาวจีนนำอ้อยเข้ามาปลูกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็เพราะต้องการผลิตน้ำตาลใช้เอง รวมทั้งการส่งออกไปยังจีนและโดยเฉพาะญี่ปุ่นที่ไม่ผลิตน้ำตาลทรายเอง แต่นิยมใช้น้ำตาลทรายทำขนมมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20-21 ญี่ปุ่นนำเข้าน้ำตาลทรายจากกรุงศรีอยุธยาไปจนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 23 ปีหนึ่งๆ สำเภาจีน (เป็นคำเรียกรวมสำเภาแบบจีนที่ใช้กันอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้หมายถึงเฉพาะสำเภาจากจีน) นำน้ำตาลทั้งน้ำตาลกรวด น้ำตาลทรายขาว น้ำตาลทรายแดง ประมาณปีละ 2-3 ล้านชั่ง บางปีก็ถึง 5 ล้านชั่งเข้าไปยังญี่ปุ่น และสำเภาแต่ละลำจากอยุธยานำน้ำตาลเข้าไปจำหน่ายในญี่ปุ่น ในปริมาณตั้งแต่ไม่กี่ร้อยชั่งไปจนถึงเป็นหลายหมื่นชั่ง (น. 36)

ปริมาณการผลิตและการส่งออกน้ำตาลมีเป็นจำนวนมาก นอกจากตลาดญี่ปุ่นและจีนแล้ว พ่อค้าฮอลันดาก็ซื้อน้ำตาลไปส่งยุโรปด้วย[5] กลุ่มผู้ประกอบการทำน้ำตาลทรายและน้ำตาลกรวด ได้แก่ ชาวจีนและแขกจามที่ล่องเรือมาจากเมืองปากใต้ มาทอดสมอขายอยู่ที่บ้านน้ำวน บางกะจะ (ในอยุธยานั้น) (น. 37)

"ของป่า" หมายถึง ผลผลิตที่ได้มาจากการเก็บหรือหามาจากป่า ซึ่งมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ แต่ไม่ได้หมายรวมถึงสัตว์ป่าและป่าไม้ กรุงศรีอยุธยาพยายามขยายอำนาจเข้าครอบคลุมเมืองในดินแดนภาคพื้นทวีปก็เพื่อจะได้ควบคุมให้เมืองที่เป็นแหล่งของป่าขนส่งสินค้ามาออกทะเลที่กรุงศรีอยุธยาและเมืองท่าในเครือข่ายแทนที่จะส่งไปออกทะเลยังเมืองท่าสำคัญอื่นๆ อาทิ ละแวก อังวะ พะโค (น. 37)

ของป่าที่เป็นสินค้าออกของกรุงศรีอยุธยามีหลายรายการ เช่น ไม้กฤษณา (eagle wood หรือไม้บันนา Agillah Bahnah) ซึ่งเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ เนื้อไม้สีขาวหรือสีนวล ไร้กลิ่นและยาง เมื่อมีเชื้อราเจาะเนื้อไม้จะเกิดชันและเนื้อไม้มีสีเข้มขึ้น มีกลิ่นหอมใช้ทำเครื่องหอม และจุดเพื่อให้เกิดกลิ่นหอม มีแหล่งกำเนิดอยู่ที่

[5] หลังยุคพระนเรศ ใน พ.ศ. 2173-2183 บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาซื้อน้ำตาลจากกรุงศรีอยุธยาและชวาไปส่งยุโรปและเป็นเวลาถึงราวๆ 20 ปี จาก พ.ศ. 2173-2193 ที่บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาส่งออกน้ำตาลดิบ ส่วนในช่วง พ.ศ. 2223-2233 สำเภาจีนขนส่งน้ำตาลทราย 100-200 ตันจากสยามไปยังเมืองท่านางาซากิทุกปี แต่หลัง พ.ศ. 2231 เป็นต้นไป คาดว่าปริมาณการส่งออกน้ำตาลของกรุงศรีอยุธยาน่าจะลดลง แต่การส่งส่วยน้ำตาลยังคงมีอยู่ตลอดไปจนถึงปลายสมัยอยุธยา และสามารถจ่ายเป็นเงินแทนส่วยได้ในอัตราปีละ 4 บาทต่อคน

เมืองนครราชสีมา และ กัมพูชา ยังมีไม้หอมอีกชนิดหนึ่งที่เรียกว่า ไม้กะลำพัก มีแหล่งกำเนิดอยู่ในป่าใกล้เมืองญวน และ เมืองจามปา ไม้กฤษณานั้นหายาก เพราะจะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (น. 38)[6]

ชะมดเชียงเป็นสารที่มีกลิ่นหอม ได้จากกวางชะมดตัวผู้ นำมาใช้แต่งกลิ่นเครื่องหอมและทำยาได้ กวางชะมดเป็นสัตว์เคี้ยวเอื้อง มีรูปร่างเช่นเดียวกับกวางขนาดเล็ก ความยาวจากจมูกถึงก้นราว 100 เซนติเมตร สูงราว 50-70 เซนติเมตร (น. 38) ไม่มีเขาอย่างกวางทั่วไป เมื่อตัวผู้ตัวเต็มวัยจะผลิตต่อมคล้ายถุงอยู่ระหว่างอวัยวะเพศกับสะดือ ขับสารเป็นวุ้นสีน้ำตาลแกมแดง เรียก **ชะมดเชียง** ซึ่งเป็นคนละประเภทกับ **ชะมดเช็ด** ซึ่งเป็นเครื่องหอมเช่นเดียวกัน ชะมดเช็ดที่ขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยานั้นได้จากสัตว์ คือ ชะมด

ชะมดเชียงเป็นสินค้าราคาแพง เพราะมีน้อยและหายาก ชาวลาวนำเข้ามาขายในกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 กาสปาร์ ดา ครูซ (Gaspar da Cruz) บาทหลวงชาวโปรตุเกสที่พำนักอยู่เมืองละแวกเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ได้บันทึกไว้ว่า "ชาวลาวนำชะมดเชียงอย่างดีและทองเข้ามาสยาม กัมพูชา และพะโค" (น. 39)

กำยานเป็นสินค้าออกสำคัญของกรุงศรีอยุธยาอีกชนิดหนึ่ง มีมากในป่าภาคเหนือ โดยเฉพาะเชียงใหม่และบางส่วนมาจากลาว กำยานเป็นยางของไม้ยืนต้นชนิดหนึ่ง สูงราว 15 เมตร เปลือกสีน้ำตาลอมแดง มีร่องตามยาว ใบรีรูปใบหอก ใบแก่ด้านล่างมีขนขาวนุ่ม ส่วนใหญ่นำไปประกอบเครื่องยาหรือใช้ทำเครื่องหอม ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นไป มีพ่อค้าเอกชนชาวโปรตุเกส พ่อค้าจากบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา อังกฤษ และพ่อค้าจากอินเดีย ผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาแข่งขันการส่งออกทอง กำยาน ครั่ง และไม้กฤษณาไปยังตลาดอินเดีย (น. 40)[7]

---

[6] ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองมีการส่งออกไม้กฤษณาถึงปีละ 60-70 หาบ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์นั้น ออกพระศรีเนาวรัชได้สัมปทานผูกขาดการส่งออกไม้กฤษณาเป็นเวลานานถึง 30 ปี หลังจากนั้นพระคลังสินค้าได้ทำการค้าไม้กฤษณาเอง ตลาดไม้กฤษณาอยู่ที่ฮินดูสถานไฮเดอราบัด และเมืองแถบแคว้นเบงกอล กลุ่มผู้ใช้ไม้กฤษณาคือตุรกีและอาระเบีย ส่วนใหญ่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม ราคาไม้กฤษณาอย่างดีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์อยู่ที่หาบละ 16 ชั่ง ส่วนที่คุณภาพด้อยกว่าซึ่งขายที่เมกกะนั้น "ราคาถึงฟราเซลล์ (Frasell) ละ 300 เหรียญ หรือคิดเป็นเงินไทยเกือบหาบละ 1,500 บาท" ซึ่งนับว่ามีราคาสูงมาก

[7] ต่อมาใน พ.ศ. 2176 บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาออกคำสั่งให้หัวหน้าสถานีการค้าที่กรุงศรีอยุธยาซื้อทองคำ กำยาน และครั่งสำหรับส่งออก โดยหวังว่าจะกว้านซื้อจากพ่อค้าชาวลาวที่นำสินค้าบรรทุกเกวียนเดินทางข้ามภูมิภาคเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา น่าเสียดายที่ในปีนั้นพ่อค้าชาวลาวย้ายไปค้าขายที่เขมรแทน ทั้งนี้เพราะก่อนหน้านั้น พ่อค้าของพระมหากษัตริย์อยุธยาปฏิบัติต่อพ่อค้าลาวอย่างไม่เหมาะสม จนทำให้พ่อค้าลาวไม่สมัครใจเดินทางรอนแรมมายังกรุงศรีอยุธยาในปีนั้น (น. 40-41)

กานพูลเป็นไม้ยืนต้น มีกลิ่นหอม รสเผ็ดร้อน หากนำมาตากแห้งจะกลั่นเอาน้ำมันมาทำยาได้ ญี่ปุ่นใช้เป็นเครื่องเทศผสมขนมให้มีกลิ่นหอมชวนรับประทาน (น. 41)

หลักฐานในสมัยกรุงศรีอยุธยากล่าวถึง "ไม้จันทร์" หลายชนิด มีทั้งจันทร์ขาว จันทร์แดง จันทร์เทศ จันทร์หอม และจันทร์ชะมด สันนิษฐานว่าสินค้าออกสำคัญที่ใช้เป็นเครื่องหอมซึ่งเอกสารต่างประเทศเรียกว่า Sandalwood น่าจะหมายถึง ไม้จันทร์หอม ในกรุงศรีอยุธยาใช้ไม้จันทร์สำหรับเผาศพพระมหากษัตริย์และเจ้านาย และยังเป็นไม้สำหรับสำเร็จโทษพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายด้วย ไม้จันทร์พบมากที่หมู่เกาะในอินโดนีเซียปัจจุบัน โดยเฉพาะที่ติมอร์ (น. 41)

นอกจากนี้กรุงศรีอยุธยายังค้าขายสินค้าประเภทแร่ธาตุอีกจำนวนหนึ่ง แร่ธาตุที่สำคัญในกรุงศรีอยุธยาคือ ดีบุก ตะกั่ว และเหล็ก กรุงศรีอยุธยามีเมืองนครศรีธรรมราช ชุมพร ไชยา พุนพิน พัทลุง สงขลา และภูเก็ตเป็นเมืองส่งส่วยดีบุกและส่งดีบุกออกขาย โดยมีแหล่งรับซื้อคือที่เมืองปัตตาเวีย มัทราส ปอนดิเชอรี จีน และดินแดนอื่นๆทางตะวันออก วิธีการทำเหมืองดีบุกในสมัยนั้น เขาจะใช้น้ำล้างหลายๆครั้ง เพื่อชะเอาดินออกไปให้เหลือเพียงดีบุกที่มีลักษณะเป็นทรายสีดำ ส่วนเหมืองแร่เหล็กที่สำคัญอยู่ในหัวเมืองเหนือ แถบเมืองสุโขทัยและพิษณุโลก มีรายงานว่าถลุงได้มากพอใช้ในราชอาณาจักร และหากมีเหลือก็นำไปขายที่มะนิลาในราคาปกติหาบละ 6-7 บาท มีรายงานว่ากรุงศรีอยุธยาสั่งเหล็กมาขายจากฝรั่งเศสด้วย (น. 42)

เมื่อกล่าวถึงการค้าของกรุงศรีอยุธยา จะไม่กล่าวถึง "ข้าว" ซึ่งเป็นสินค้าสำคัญคงเป็นไปไม่ได้ ความจริงกรุงศรีอยุธยาผลิตข้าวได้มากมาตั้งแต่แรก และค้าข้าวและสินค้าประเภทอาหารมาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 20 เช่นมีหลักฐานที่กล่าวถึงการส่งผัก (ผักดอง) ปลาเค็ม และเหล้าหมักจากมะพร้าวไปยังมะละกาตั้งแต่ช่วงแรกตั้งเมืองมะละกา เพื่อเลี้ยงประชาชนและพ่อค้านักเดินเรือที่เข้ามาในมะละกาจำนวนมาก[8] แต่การค้า

[8] หลังจากนั้นกรุงศรีอยุธยา ยังขายข้าวให้แก่บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาแทบจะทุกครั้งที่ฮอลันดาขอซื้อ และยังมีสำเภาจากกรุงศรีอยุธยาหลายลำ เป็นสำเภาของพ่อค้าเอกชนส่งข้าวไปขายยังคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ในสมัยนั้นข้าวเปลือกขายได้ราคาดีกว่าข้าวที่สีแล้ว กระนั้นก็ยังไม่นับว่ากรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองที่ผลิตข้าวเพื่อการส่งออกอย่างเป็นล่ำเป็นสัน จนกระทั่งรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ เมื่อเกิดปัญหาทุพภิกขภัยในจีน การค้าข้าวระหว่างไทยกับจีนยิ่งเพิ่มปริมาณขึ้นมาก หลังจากยกเลิกข้อห้ามออกทะเลใต้ในสมัยพระเจ้าหย่งเจิ้น ปีที่ 5 พ.ศ. 2270 และยกเลิกการเก็บภาษีขาเข้าสินค้าทุกชนิดที่มาจากกรุงศรีอยุธยา ประกาศนี้ย่อมทำให้พ่อค้าในกรุงศรีอยุธยาตื่นตัวและเชื่อว่านอกจากข้าวแล้วพ่อค้าคงส่งสินค้าที่นิยมในจีนชนิดอื่นๆ จำนวนมากไปขายพร้อมข้าวด้วย การค้าข้าวที่เติบโตมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ทำให้ท่าเรือกรุงศรีอยุธยากลายเป็นท่าเรือหลักในการส่งออกข้าวและสินค้าอื่นๆ เช่น น้ำตาลจากอ้อยไปจีน ใน พ.ศ.2274 สำเภาของชาวจีนคิดเป็นร้อยละ 62 ของจำนวนเรือทั้งหมดที่มาจากทะเลด้านตะวันออกเพื่อไปยังปัตตาเวีย แต่แวะเข้ามาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา (น. 44-45)

ข้าวเริ่มมาถึงจุดรุ่งเรืองมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งพ้นขอบเขตของงานวิจัยนี้ไปมากจึงขอยุติแต่เพียงเท่านี้ (น. 43)

สินค้าสำคัญที่อยู่ในวงจรการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็คือ สินค้าสังคโลก ซึ่งมีแหล่งผลิตอยู่ที่ศรีสัชนาลัย-สุโขทัย โดยมีกรุงศรีอยุธยาเป็นผู้ส่งออกมาตั้งแต่อย่างน้อยราวพุทธศตวรรษที่ 20 และต่อมาได้ขยายแหล่งผลิตมาอยู่ที่สุพรรณบุรีและสิงห์บุรี ตลาดเครื่องสังคโลกจากแหล่งเตากลุ่มศรีสัชนาลัยพบแพร่กระจายในหมู่เกาะอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ เกาหลี และญี่ปุ่น นอกจากที่ผลิตขายในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังมีหลักฐานจากริวกิวระบุว่า มีสินค้าสังคโลกส่งไปริวกิวตั้งแต่ พ.ศ. 2053-2154 (ค.ศ. 1510-1611 สุดยุคพระนเรศและพระเอกาทศรถไปแล้ว 1 ปี) ซึ่งเป็นช่วงเดียวกับที่ส่งไปฟิลิปปินส์ ยังพบสังคโลกและเครื่องปั้นดินเผาที่มีลักษณะเดียวกันกับที่ส่งออกจากกรุงศรีอยุธยาไปปรากฏถึงอิหร่าน ออสเตรเลีย และแอฟริกา (น. 45) อาจจะเป็นไปได้ว่าสินค้าที่ส่งไปจากกรุงศรีอยุธยาและรับกันไปขายต่อเป็นทอดๆ หากเป็นเช่นนั้นจริง แสดงว่าสินค้าเครื่องปั้นดินเผาได้รับความนิยมและมีตลาดกว้างขวาง การผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยกำลังคนผู้มีความชำนาญเฉพาะทางหลายด้านมารวมกัน อย่างไรก็ดีแม้จะมีหลักฐานการผลิตสินค้าเครื่องสังคโลกและเครื่องปั้นดินเผาในปริมาณมาก แต่กลับไม่พบรายการสินค้าดังกล่าวนี้ในรายการสินค้าส่งออกของราชสำนัก (น. 46)

เมืองศรีสัชนาลัย-สุโขทัย เป็นเมืองสำคัญในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเคลือบเนื้อดีที่เรียกว่า สังคโลก จนกลายเป็นสินค้าสำคัญในวงการค้าทางทะเลในช่วงพุทะศตวรรษที่ 19-22 เป็นอย่างน้อย และลดความนิยมผลิตลงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นต้นไป โดยหันมาผลิตเครื่องปั้นดินเผาจากเตาแม่น้ำน้อยที่เมืองสิงห์บุรีแทน โดยเครื่องสังคโลกเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่น่าจะเกิดจากการรับฝีมือช่างพื้นเมืองเข้ากับช่างต่างถิ่น เช่น ช่างขอม ช่างสันกำแพง ช่างอันนัม และช่างจีนมาผสมผสานกัน เกิดเป็นเครื่องสังคโลกที่มีความพิเศษเฉพาะของตัวเองผลิตออกมาเพื่อสนองความต้องการเครื่องปั้นดินเผาจีนที่เป็นสินค้าสำคัญมาตั้งแต่ราวพุทธศตรรษที่ 18 และผูกขาดการผลิตและการค้าเครื่องปั้นดินเผาได้เป็นเวลานับร้อยปีจนหมดสมัยราชวงศ์มองโกล (ต้นพุทธศตวรรษที่ 20) เมื่อการค้าเครื่องปั้นดินเผาจีนตกต่ำอยู่ช่วงหนึ่ง ผลผลิตของกรุงศรีอยุธยาจากแหล่งเตาศรีสัชนาลัย สุโขทัย และเครื่องปั้นดินเผาอันนัมจึงเข้ามาแทนที่จีน แต่ในศตวรรษต่อมาจีนฟื้นฟูการผลิตเครื่องปั้นดินเผาได้อีกครั้ง เครื่องสังคโลกจึงค่อยๆ จางหายไปจากตลาด (น. 46)

“กรมพระคลังสินค้า” เป็นหน่วยงานอยู่ในกรมพระคลัง เดิมทีเดียวกรมพระคลังมีหน้าที่เกี่ยวกับรายรับ-รายจ่ายของราชสำนัก ซึ่งมีทั้งจากด้านการเก็บส่วยอากรและการค้าขาย โดยมีเสนาบดีพระคลังหรือพระคลังโกษาธิบดี หรือ มีราชทินนามเต็มว่า “ออกญาศรีธรรมราชเดชะชาติ อำมาตยานุชิตพิพิทรัตนราช

โกษาธิบดีอะภัย พิรียบรากรมภาหุ" เป็นผู้ดูแล ตำแหน่งดังกล่าวเป็นหนึ่งในสี่จตุสดมภ์ เวียง วัง คลัง นา ขุนวิจิตรมาตรา หรือสง่า กาญจนาคพันธุ์ ศึกษาเกี่ยวกับประวัติการค้าไทย ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับการผูกขาดเพื่อควบคุมสินค้าเข้าและออก ว่าเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แต่หน่วยงานพระคลังสินค้านั้นคงเกิดมาก่อนแล้ว แต่ไม่ได้กล่าวว่าเกิดขึ้นเมื่อใด แต่มีหลักฐานที่น่าสนใจชิ้นหนึ่งคือเอกสารริวกิว พ.ศ. 1962 ตรงกับสมัยสมเด็จพระนครินทราธิราช กล่าวถึงการที่กรุงศรีอยุธยาบังคับซื้อสินค้าที่พ่อค้านำมาจากริวกิวทั้งหมดในราคาที่ขุนนางกำหนด และบังคับให้ฝ่ายริวกิวซื้อสินค้าผ่านพระคลังสินค้า ซึ่งสะท้อนว่าวิธีการผูกขาดการค้าทั้งสินค้าขาเข้าและขาออกนั้นปฏิบัติมาแล้วเป็นเวลานานที่กรุงศรีอยุธยา และคงจะเกิดขึ้นก่อนรัชกาลสมเด็จพระนครินทราธิราช ซึ่งหมายถึงเกิดขึ้นก่อนรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 และรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (น. 76) เอกสารริวกิวกล่าวถึงการที่ขุนนางกรุงศรีอยุธยาบังคับซื้อสินค้าเครื่องเคลือบในราคาที่กรุงศรีอยะยากำหนด และกล่าวถึงลักษณะการค้าไม้ฝางว่า ต้องซื้อจากพระคลังสินค้าเท่านั้น ไม่สามารถซื้อจากประชาชนได้โดยตรง การค้าขายทางทะเลในสมัยโบราณนั้นอาศัยลมมรสุมเป็นสำคัญ ดังนั้นหากนำเรือออกจากท่าไม่ทันฤดูมรสุมแล้ว จะต้องอยู่รอลมในกรุงศรีอยุธยาต่อไปอีกเป็นปี เหตุผลนี้คงเป็นสาเหตุให้พ่อค้าจำเป็นต้องยินยอมตามข้อเรียกร้องของราชสำนัก เพื่อจะได้ขายสินค้าของตนและซื้อสินค้าจากกรุงศรีอยุธยาที่ตลาดอื่นๆ ต้องการเพื่อนำไปขายต่อ

คนกลุ่มสำคัญอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้เข้าร่วมเป็นผู้ประกอบกิจกรรมการค้า ก็คือ ขุนนางชั้นสูง ระดับอัครเสนาบดี และ เสนาบดีพระคลัง ขุนนางกลุ่มนี้มีโอกาสได้รับ "ส่วนลด" จากส่วยที่หัวเมืองส่งมาให้แก่เมืองหลวง มีโอกาสได้ควบคุมไพร่ ซึ่งอาจจะใช้ไพร่เป็นแรงงานออกไปหาสินค้ามาให้แก่ตนเอง ยังไม่นับวิธีการที่จะได้มาซึ่งผลประโยชน์ผ่านวิธีการใช้เส้นสาย การสร้างเครือข่ายการค้า การรับสินบน ของขวัญ และการส่งคนของตนเข้าไปกำกับดูแลกิจกรรมการค้าที่ตนสนใจ อัครมหาเสนาบดีและเสนาบดีพระคลังได้เข้าร่วมในกิจกรรมการค้าอย่างมาก[9] เนื่องมาจากการปรับปรุงวิธีการปกครองหัวเมืองเสียใหม่ของสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถ (น. 107)

---

[9] เฉกอะหมัด (ต้นสกุลบุนนาค) นำบริวารที่นับถือศาสนาอิสลามนิกายเจ้าเซ็น เข้ามาตั้งรกรากค้าขายในกรุงศรีอยุธยาราวปลายรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ท่านได้ติดต่อค้าขายจนคุ้นเคยกับเจ้านายและขุนนางในกรุงศรีอยุธยา ในที่สุดได้เป็นที่ปรึกษาราชการต่างประเทศของเจ้าพระยาพระคลังในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ต่อมาจึงโปรดเกล้าตั้งให้เป็นพระยาเฉกอะหมัดรัตนราชเศรษฐี ท่านรับใช้ราชสำนักอยู่จนกระทั่งอายุ 87 ปี สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าพระยาบวรราชนายก จางวางกรมมหาดไทย ท่านเฉกอะหมัดเป็นตัวอย่างของการเปลี่ยนสายจาก***ขุนนางชำนาญการ*** มาเป็น***ขุนนางฝ่ายปกครอง*** และยังเห็นการสืบทอดตำแหน่งลงไปสู่ลูกหลาน (น. 113-114)

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงจัดการปรับปรุงวิธีการปกครองหัวเมืองเสียใหม่ในรัชกาลของพระองค์ ทรงลดอำนาจเมืองพระยามหานคร แบ่งหัวเมืองเป็นหัวเมืองชั้นเอก โท ตรี ตามความสำคัญของเมืองและให้ความใกล้ชิดกับเมืองหลวง เพื่อให้เมืองหลวงควบคุมหัวเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นกว่าเดิม และเพื่อไม่ให้หัวเมืองมีอำนาจอย่างอิสระมากเท่าที่เคยเป็นมาก่อน สมเด็จพระเอกาทศรถยังได้ทรงสานต่อการปกครองเพื่อให้เมืองหลวงมีอำนาจเพิ่มมากขึ้น โดยการให้สำรวจจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น (น. 108) จึงเสมือนเป็นการสำรวจสำมะโนประชากรเป็นครั้งแรกของประเทศ แต่พ้นจากขอบเขตของงานวิจัยนี้ไปแล้ว และเนื่องจากกรมพระคลังสินค้าเริ่มมีบทบาทอย่างจริงจังในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ (น. 68)[10] ซึ่งพ้นจากขอบเขตงานวิจัยนี้ไปมากเกือบ 70 ปี ผู้วิจัยจึงขอยุติแต่เพียงนี้

[10] ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มีข้อปฏิบัติเพิ่มว่า เรือทุกลำไม่ว่าจะเป็นของชาวพื้นเมืองหรือชาวต่างประเทศที่มีความกว้างราว 8.5-11 ฟุต ต้องเสียภาษีในอัตราลำละ 6 ชั่งตายตัว

บทที่ 4

ข้อมูลเบื้องต้นของโปรตุเกส (Portugal) ซึ่งเป็นชาวตะวันตกชาติแรกที่เข้ามาค้าขายในเอเชียและสยาม

ประเทศโปรตุเกส เดิมปกครองโดยระบอบกษัตริย์ โดยเริ่มมีกษัตริย์องค์แรกมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1139 (พ.ศ. 1682) หรือ เมื่อ 800 กว่าปีมาแล้ว (ใกล้เคียงกับการเริ่มยุคสุโขทัยของไทย) กษัตริย์ของโปรตุเกสบางยุคก็ครองตำแหน่งหลายๆ ตำแหน่งพร้อมๆ กันไป เช่น กษัตริย์เฟร์จีนางจ์ที่ 1 (Ferdinand I) และ กษัตริย์ อะฟองโซ ที่ 5 (Afonso V) ได้ครองตำแหน่งกษัตริย์ของกาสจิลี (หรือ คาสตีล หรือ Castile ของสเปน) ไปด้วย ครั้นเมื่อราชวงศ์แฮบสเบิรกส์ หรือ ฮาบีสบูรูกิ (Habsburg) ขึ้นมามีอำนาจในย่านนั้น กษัตริย์ของสเปนและเนเปิ้ล ก็จะได้ควบตำแหน่งเป็นกษัตริย์ของโปรตุเกสรวมไปด้วย เป็นต้น

กษัตริย์ของโปรตุเกสทุกพระองค์สืบเชื้อสายมาจากบรรพชนท่านเดียวกัน คือ อะฟองโซ ที่ 1 (Afonso I) โดยที่บางพระองค์สืบเชื้อสายโดยตรงลงมาทีเดียว แต่บางพระองค์สืบจากญาติเชื้อพระวงศ์อีกที โดยเริ่มจากราชวงศ์เบอร์กันดี หรือ บูระกานจี (Burgundy) ค.ศ. 1139-1383 (พ.ศ. 1682-1926) มาถึงราชวงศ์เอวิส หรือ อะฟีส (Aviz) ค.ศ. 1385-1581 (พ.ศ. 1928-2124) และนับถึงราชวงศ์แฮบสเบิรกส์ หรือ ฮาบีสบูรูกิ (Habsburg) ค.ศ. 1581-1640 (พ.ศ. 2124-2183) ซึ่งคลุมรัชสมัยของพระนเรศวรครบพอดี (พระนเรศดำรงพระชนม์ พ.ศ. 2098-2148 หรือ ค.ศ. 1555-1605 แต่ครองราชย์ พ.ศ. 2133-2148 หรือ ค.ศ. 1590-1605) ซึ่งหากจะอธิบายถึงรัชสมัยที่พระนเรศวรครองราชย์อย่างเดียวเพียงเอ่ยถึงยุคของราชวงศ์ ฮาบีสบูรูกิ ก็เพียงพอแล้ว แต่ผู้วิจัยต้องการจะอธิบายย้อนความถึงสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ ที่ส่งผลต่อการปกครองและการค้าขายกับต่างประเทศด้วย จึงจำเป็นต้องเอ่ยย้อนเพิ่มเติมไปจนถึงยุคเก่าๆ เหล่านั้นด้วยพอสังเขป ดังต่อไปนี้

1. **ราชวงศ์เบอร์กันดี หรือ บูระกานจี** (Burgundy) ค.ศ. 1139-1383 (พ.ศ. 1682-1926) เริ่มจากการประกาศอิสรภาพ แยกตัวมาจากราชอาณาจักรกาลิเซีย (Galicia) ซึ่งอยู่ในยุโรปตะวันตกเฉียงใต้และกินบริเวณครอบคลุมบางส่วนของสเปนและแดนละตินเดิมไว้ด้วยนั้น โดยกษัตริย์อะฟองโซ ที่ 1 (Afonso I) มหาราช หรือ รู้จักกันในนาม D. Afonso Henriques *o Conquistador o Grande* หรือเทียบเป็นภาษาอังกฤษว่า King Afonso "son of Henry" and "the Conqueror" and "the Great" หรือรู้จักกันในนามของ *Ibn-Arrik* ("son of Henry" ซึ่งมาจากคำว่า "Henriques" นั่นเอง) ซึ่งเป็นศัพท์

ที่เข้าใจกันในบรรดาแขกมัวร์ (the Moors) ที่พระองค์รบด้วยตลอดพระชนม์ชีพนั้นนั่นเอง ต่อจากนี้ไป ผู้วิจัยจะขอขยายความถึงความสัมพันธ์ของสมาชิกในราชวงศ์นี้กับการค้าระหว่างประเทศ เรียงตามลำดับรัชสมัย พอสังเขป ดังต่อไปนี้

1.1 กษัตริย์อะฟองโซ ที่ 1 แต่งงานกับท่านหญิงมะฟาลดาแห่งซา-วอย (Mafalda or Matilda of Savoy) พระองค์ได้ส่งพระธิดาองค์หนึ่ง (Theresa) ไปแต่งกับเจ้าเมืองฟลานเดอร์ (Flanders ซึ่งปัจจุบันคลุมพื้นที่ทั้งฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ และ เบลเยี่ยม) และมีผลต่อการค้าระหว่างประเทศที่จะเอ่ยถึงในภายหลัง

1.2 กษัตริย์ซางคโต ที่ 1 (เป็นการออกเสียงแบบโปรตุเกส จากคำว่า Sancho I) เป็นโอรสของกษัตริย์องค์ก่อน ไปแต่งงานกับเจ้าหญิงดูลซี่ แห่ง อาระก็ง (Dulce of Aragon ซึ่งเป็นพระธิดาของเจ้าเมืองบาเซโลน่า ของสเปน กับ เจ้าหญิงแห่งอาระก็ง) และให้กำเนิดเจ้าหญิง ซึ่งต่อมา คือ ราชินีเบ-ริงกาเรียแห่งเดนมาร์ค (Berengaria, Queen of Denmark ซึ่งให้ทายาทที่ต่อมาได้เป็นกษัตริย์ของเดนมาร์ค อีก 2 พระองค์) และมีผลต่อการค้าระหว่างประเทศที่จะเอ่ยถึงในภายหลัง

1.3 กษัตริย์อะฟองโซ ที่ 2 (Afonso II) เป็นโอรสของกษัตริย์องค์ก่อน ไปแต่งงานกับเจ้าหญิงอูระกาแห่งแคว้นกาสจิลี (Urraca of Castile) ซึ่งเป็นพระธิดาของเจ้าหญิงเอเลนเนอร์ของอังกฤษ (Eleanor of England) ซึ่งก็เป็นพระธิดาของกษัตริย์เฮนรี ที่ 2 (Henry II, King of England แห่งราชวงศ์พลองตาเจเนต์ หรือ แพลนตาเจเน็ต (House of Plantagenet) ยุคแรกๆ ของอังกฤษ กับ เจ้าหญิงเอเลียนนอร์แห่งแคว้นอะกีแตน (Eleanor, Duchess of Aquitaine) ซึ่งขณะนั้นเป็นดินแดนครึ่งซ้ายเฉียงไปทางใต้ของประเทศฝรั่งเศสเลยทีเดียว) และมีผลต่อการค้าระหว่างประเทศที่จะเอ่ยถึงในภายหลัง

1.4 กษัตริย์ซางคโต ที่ 2 (เป็นการออกเสียงแบบโปรตุเกส จากคำว่า Sancho II) เป็นโอรสของกษัตริย์องค์ก่อน ไปแต่งงานกับเจ้าหญิงเมเซีย-ลอปีส แห่ง อาโร (Mécia Lopes de Haro) แต่ไม่มีทายาท และไม่มีผลต่อการค้าระหว่างประเทศต่อมาในภายหลัง จึงขอไม่เอ่ยถึง

1.5 กษัตริย์อะฟองโซ ที่ 3 (Afonso III) เป็นโอรสของกษัตริย์อะฟองโซ ที่ 2 ไปแต่งงานกับเจ้าหญิงบีอาตรีเซ แห่งแคว้นกาสตีลในสเปน (Beatrice of Castile) ซึ่งเป็นลูกสาวของกษัตริย์แห่งกาสตีลกับนางมายอร์ กีอิเยน เด กุสมาน (Mayor Guillén de Guzmán) ซึ่งเป็นธิดาของตระกูลพ่อค้าใหญ่กึ่งขุนนางในสเปน และมีผลต่อการค้าระหว่างประเทศที่จะเอ่ยถึงในภายหลัง

1.6 กษัตริย์เดนีส (Denis) เป็นโอรสของกษัตริย์องค์ก่อน ไปแต่งงานกับเจ้าหญิงอีสะเบล แห่งแคว้นอาราก็ง (Isabel of Aragon หรือ อลิซาเบ็ธ แห่ง อารากอน หรือ Elizabeth of Aragon) ซึ่งเป็นพระธิดาของกษัตริย์ปีเตอร์มหาราชแห่งอาราก็ง กับราชินีค็องซต้าน แห่งซิซิลี (Constance of Sicily ซึ่งเป็นพระธิดาของกษัตริย์แห่งซิซิลีกับท่านหญิงแห่งแคว้นซาวอย (Savoy)) กษัตริย์เดนีสสามารถขับไล่แขกม๊วร์ (Moors) ออกไปจากแผ่นดินได้ และมีผลต่อการค้าระหว่างประเทศที่จะเอ่ยถึงในภายหลัง

1.7 กษัตริย์อะฟองโซ ที่ 4 (Afonso IV) เป็นโอรสของกษัตริย์องค์ก่อน ไปแต่งงานกับเจ้าหญิงบีอาตรีเซ แห่งแคว้นกาสตีลในสเปน (Beatrice of Castile or Beatriz แต่คนละท่านกับที่ปรากฏในหัวข้อ 1.5) แต่ไม่มีผลต่อการค้าระหว่างประเทศที่จะเอ่ยถึงในภายหลัง จึงขอไม่กล่าวให้ยาวไปกว่านี้

1.8 กษัตริย์ปีเตอร์ ที่ 1 (Peter I) เป็นโอรสของกษัตริย์องค์ก่อน ไปแต่งงานกับเจ้าหญิงท่านหนึ่งของแคว้น กาสตีลและท่านอื่นๆ อีก 2 ท่าน แต่ไม่มีผลต่อการค้าระหว่างประเทศที่จะเอ่ยถึงในภายหลัง จึงขอไม่กล่าวให้ยาวไปกว่านี้

1.9 กษัตริย์เฟร์จีนางจ์ ที่ 1 (Ferdinand I) เป็นโอรสของกษัตริย์องค์ก่อน (Peter I) กับท่านหญิงก็องสต้างซี แห่งปีนาเฟียล (Constance of Peñafiel ซึ่งเป็นธิดาของเจ้าชาย Juan Manuel, Prince of Villena (ซึ่งเป็นโอรสของเจ้าชาย Manuel of Castile กับท่านหญิง Beatrice of Savoy) กับ เจ้าหญิงก็องสต้านซ์ แห่งอาราง่อน (Constance of Aragon) โดยกษัตริย์เฟร์จีนางจ์ ที่ 1 ไปแต่งงานกับท่านหญิงเลโอโน เตลเยส เด เมเนเสส (Dona Leonor Telles de Meneses) ธิดาขุนนางท่านหนึ่งของสเปนกับแม่ที่เป็นเชื้อสายของกษัตริย์ซางคโต ที่ 1 ของโปรตุเกส (Sancho I of Portugal) นั่นเอง และมีพระธิดาเบียตรีซี (Beatrice) เป็นทายาทองค์เดียวที่ถูกต้องตามกฎหมายและมีชีวิตรอดจนโตของโปรตุเกส ไปแต่งงานกับกษัตริย์จอห์น หรือ ย็ง แห่งแคว้นกาสตีล ของสเปน (John of Castile) ซึ่งขณะนั้นกษัตริย์ย็ง ยังเป็นเพียงเจ้าชายย็ง และต้องพิพาทกับเจ้าชายจอห์นแห่งก้อนต์ เจ้านครแล็งคาสเตอร์ องค์ที่ 1 (John of Gaunt, 1st Duke of Lancaster) ซึ่งต้องการเป็นกษัตริย์ของกาสตีลโดยใช้สิทธิ์ที่เป็นสวามีของเจ้าหญิงก็อนสแตนซ์ ซึ่งเป็นพระธิดาองค์โตของกษัตริย์ปีเตอร์ แห่งกาสตีลด้วยเช่นกัน[1] กษัตริย์แห่งกาสตีลจึงเจรจาต่อรองโดยขอให้พระโอรสที่ชื่อ เฮนรี แต่งงานกับท่านหญิงแคธรีน ซึ่งเป็นลูกสาวของเจ้าชายจอห์นแห่งก้อนต์ กับเจ้าหญิงก็อนสแตนซ์ อีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ

[1] J. P. Oliveira Martins (n.d.). *The Golden Age of Prince Henry the Navigator*. Translated, with additions and annotations by J. Johnston Abraham, and W. Edward Reynolds. London: Chapman and Hall, Ltd. 1914. Retrieved 1 August 2013. Accessed again 13 February 2019 from: https://archive.org/stream/goldenageofprinc00martuoft/goldenageofprinc00martuoft_djvu.txt.

สนธิสัญญาเบเยินน์ (The Treaty at Bayonne) แต่เนื่องจากกษัตริย์เฟร์จีนางจ์ ที่ 1 นี้ไม่มีทายาทชายสืบสกุลต่อ และประชาราษฎร์ในโปรตุเกสไม่ยอมให้พระธิดาเบียตรีซีและพระสวามีซึ่งเป็นชาว กาสตีลมาปกครองตน บัลลังค์จึงว่างลงถึง 2 ปี (ค.ศ. 1383-1385 หรือ พ.ศ. 1926-1928) ก่อนจะเปลี่ยนมือไปอยู่ในราชวงศ์ถัดไปข้างล่างนี้ และชื่อทั้งหลายที่เอ่ยมานี้ จะมีผลต่อการค้าระหว่างประเทศที่จะเอ่ยถึงในภายหลัง

2. ราชวงศ์เอวิส หรือ อะฟีส (Aviz) ค.ศ. 1385-1581 (พ.ศ. 1928-2124) ซึ่งตอนปลายของราชวงศ์นี้อยู่ในช่วงอายุขัยของสมเด็จพระนเรศวรแล้ว) เริ่มจากการที่กษัตริย์เฟร์จีนางจ์ ที่ 1 ข้างบนนั้นไม่มีทายาทชายสืบสกุล ราชบัลลังก์จึงไปตกอยู่กับลูกชายนอกสมรสอีกท่านหนึ่งของกษัตริย์องค์ก่อน ผู้วิจัยจะขอขยายความถึงความสัมพันธ์ของสมาชิกในราชวงศ์อะฟีสนี้กับการค้าระหว่างประเทศ เรียงตามลำดับรัชสมัย ดังต่อไปนี้

2.1 กษัตริย์จูอ็อง ที่ 1 (João I หรือ John I of Portugal คนละคนกับ John of Castile) เป็นโอรสของกษัตริย์ปีเตอร์ ที่ 1 (Peter I) ของโปรตุเกสเช่นกัน แต่เกิดจากแม่ซึ่งเป็นภรรยานอกสมรส ชื่อนางเทเรซา (Teresa) ซึ่งเป็นลูกสาวพ่อค้าในแคว้นกาลิเซีย (Galicia) ทางตอนเหนือของโปรตุเกสนั่นเอง

กษัตริย์จูอ็อง ที่ 1 นี้ได้แต่งงานกับท่านหญิงฟิลิปป้าแห่งแล็งคาสเตอร์ (Philippa of Lancaster) ซึ่งเป็นลูกสาวอีกคนหนึ่งของเจ้าชายจอห์นแห่งก้อนต์ แต่เกิดจากท่านหญิงบล็องช์ แห่งแล็งคาสเตอร์ (Blanche of Lancaster) ซึ่งเป็นทายาทรุ่นเหลนของกษัตริย์จอห์นแห่งเบอริเย็น ของเยรูซาเล็ม (John of Brienne, King of Jerusalem) และในขณะเดียวกันท่านหญิงฟิลิปป้านี้ ยังเป็นพี่สาวของกษัตริย์เฮนรี่ ที่ 4 (Henry IV, King of England) ของอังกฤษอีกด้วย ส่วนเจ้าชายจอห์นแห่งก้อนต์ (John of Gaunt, 1st Duke of Lancaster) นั้น เป็นโอรสของกษัตริย์เอ็ดเวิร์ด ที่ 3 ของอังกฤษ ในราชวงศ์พล็องตาเจเนต์ (Edward III of England, House of Plantagenet) กับ ท่านหญิงฟิลิปป้า แห่งออยโน่ต์ (Philippa de Hainault) ซึ่งเป็นทายาทชั้นเหลนของกษัตริย์ฟิลิป ที่ 3 ของฝรั่งเศส (Philip III of France) และพระนาง อิซาเบลล่า แห่งอารากึ่ง (Isabella of Aragon) เช่นกัน

การแต่งงานระหว่าง กษัตริย์จูอ็อง ที่ 1 แห่งโปรตุเกส กับ ท่านหญิงฟิลิปป้าแห่งแล็งคาสเตอร์ (Philippa of Lancaster) นี้ นับเป็นจุดเริ่มต้นของพันธมิตรระหว่างอังกฤษกับโปรตุเกส (Anglo-Portuguese Alliance) มาตราบจนทุกวันนี้ นอกจากนั้น คู่สมรสคู่นี้ยังได้ให้กำเนิดทายาทสืบสกุลคนสำคัญๆ ที่เป็นจุดเริ่มต้นของการค้าระหว่างประเทศ ดังต่อไปนี้

2.1.1 เอ็ดเวิร์ด หรือต่อมาคือ กษัตริย์เอ็ดเวิร์ดที่ 1 แห่งโปรตุเกส

2.1.2 เฮนรี่ หรือ เจ้าชายเอรี่ หรือที่ต่อมา โด่งดังในนาม เฮนรี่นักเดินเรือ (Henry, the Navigator)

2.1.3 อิสเบลล่า หรือต่อมาคือ ท่านหญิงแห่งเบอร์กันดี มเหสีของเจ้าชายฟิลิปที่ 3 ผู้ครองแคว้นเบอร์กันดี (Philip III, Duke of Burgundy)

2.1.4 จอห์น หรือ ผู้ตรวจการแผ่นดินโปรตุเกส ซึ่งต่อมาเป็นบรรพชนของราชินี อิสเบลล่า 1 แห่งกาสตีลี (Isabella I of Castile)

กษัตริย์จูอ็อง ที่ 1 แห่งโปรตุเกส ยังมีผู้สืบสกุลกับท่านหญิง อิเนส เป-รีส (Inês Peres) ที่สำคัญอีก 2 คน คือ

2.1.5 อะฟองโซ หรือต่อมาคือ เจ้าผู้ครองแคว้นบรากันซ่า (Afonso, Duke of Braganza) ซึ่งจะมีผลต่อการค้าระหว่างประเทศที่จะเอ่ยถึงในภายหลัง

2.1.6 บีอาทรีซ (Beatrice) ซึ่งต่อมาได้แต่งงานกับ โทมัส ฟิทซ์อะลัน เจ้านครอะรุนเดล (Thomas Fitzalan, 12th Earl of Arundel) เลยได้เป็นท่านหญิงแห่งอะรุนเดล และต่อมาก็ยังได้สมรสกับ จอห์น ฮอลแลนด์ แห่งฮันติงดอน (John Holland, 2nd Earl of Huntingdon) ซึ่งต่อมาได้เป็น เจ้านครเอ็กซีเตอร์ (Duke of Exeter) เลยได้เป็นท่านหญิงแห่งฮันติงด็อน และ เอ็กซีเตอร์ ด้วย ท่านหญิงผู้นี้ต่อมาได้เป็นบรรพชนของราชวงศ์อังกฤษรุ่นๆ หลังๆ ด้วย ซึ่งก็มีผลต่อการค้าระหว่างประเทศดังจะได้กล่าวในอันดับถัดๆ ไป

2.2 กษัตริย์ดูวาร์ต หรือ เอ็ดเวิร์ด ที่ 1 แห่งโปรตุเกส (Duarte หรือ Edward I of Portugal คนละคนกับ Edward I of England) เป็นโอรสของกษัตริย์จูอ็อง ที่ 1 ข้างบน ซึ่งเกิดจากท่านหญิงฟิลิปป้า แห่งแล็งคาสเตอร์ (Philippa of Lancaster) ซึ่งเป็นลูกหลานของราชวงศ์อังกฤษ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

กษัตริย์ดูวาร์ต สืบช่วงต่อพระบิดาในการสำรวจทางทะเลของทวีปแอฟริกา โดยได้ให้การสนับสนุนและให้เงินทุนแก่น้องชายที่มีชื่อเสียงในนามว่า เฮนรี่ เจ้าชายนักเดินเรือ (Henry, the Navigator) โดยริเริ่มการเดินทางตามชายฝั่งตะวันตกของทวีปแอฟริกา โดยในปี ค.ศ. 1434 อ้อมแหลมโบยาโดร์ (Cape Bojador) บนชายฝั่งตะวันตกเฉียงเหนือของทวีปแอฟริกา สำรวจต่อไปทางทิศใต้ตามแนวชายฝั่งแอฟริกา

กษัตริย์ดูวาร์ตนี้เอง ที่กำเริบริเริ่มแนวคิดการล่าอาณานิคม (Colonial Affairs) โดยคิดจะเอาเมืองท่าต่างๆ เป็นเมืองขึ้น ด้วยแรงยุยงของน้องๆ ร่วมสายโลหิตบางคน เพื่อจะได้เมืองต่างๆ เช่น เมืองเซอูต้า (Ceuta) และเมืองตานิเยร์ (Tangier) เอามาเป็นเมืองสำหรับติดต่อทำการค้า แต่ในที่สุดก็ต้องแพ้กำลังทัพของกษัตริย์แห่งโมรอคโค (Morocco) จนถึงกับต้องส่งน้องชายคนสุดท้องร่วมมารดาเดียวกัน ที่ชื่อ เจ้าชายเฟอร์ดินานด์ (Ferdinand) ไปแลกกับความเป็นอิสระของทั้งกองทัพ แต่กษัตริย์ดูวาร์ตเองก็ด่วนสิ้นพระชนม์จากโรคระบาดและการตรอมใจ และไม่นานเจ้าชายตัวประกันดังกล่าวก็เสียชีวิตในขณะถูกจับเป็นตัวประกันนั้นเช่นกัน

2.3 กษัตริย์อัลฟองซี หรือ อะฟองโซ ที่ 5 (Alphonse V หรือ Afonso V) เป็นโอรสของกษัตริย์องค์ก่อน (Duarte I) กับท่านหญิงเอเลียนอร์ แห่งอารากึง (Eleanor of Aragon ซึ่งเป็นธิดาของกษัตริย์เฟอร์ดินานด์แห่งอารากึง แห่งวาเลนเซีย แห่งซิซิลี่ และแห่งบาเซโลนา (Ferdinand of Aragon, Valencia, Sicily, and Barcelona) กับ ราชินีเอเลียนอร์ แห่งอัลบูเกร์เก้ (Eleanor de Albuquerque) ในสเปน)

กษัตริย์อะฟองโซ ที่ 5 นี้ ได้กระทำการบุกยึดแอฟริกาเหนือต่อจากบรรพชนของตน และจ่ายงบประมาณสนับสนุนการสำรวจมหาสมุทรแอตแลนติก ที่นำโดยเจ้าชายเฮนรี่นักเดินเรือ (Henry the Navigator) ซึ่งเป็นพระญาติต่อ แต่หลังจากการตายของเฮนรี่ในปี ค.ศ. 1460 ก็ไม่ได้ทำอะไรต่อทางด้านการค้าทางเรือนี้อีกเลย เพราะมุ่งความสนใจไปยังการเมืองภายในราชสำนักแทน

นอกจากนั้น ในปี ค.ศ. 1452 สมเด็จพระสันตะปาปานิโคลัส ที่ 5 ก็ได้มีโองการพิเศษอนุญาตให้กษัตริย์อะฟองโซ ที่ 5 นี้มีสิทธิที่จะจับตัวแขกซาราเซ็นส์ทั้งหลาย รวมทั้งผู้ที่ไม่นับถือคริสตศาสนา และคนลัทธิอื่น ๆ (Saracens, pagans and any other unbelievers) เพื่อเป็นทาสในเรือนเบี้ย (hereditary slavery) ได้อย่างถูกกฎหมาย โดยได้ขยายความเพิ่มเติมในปี ค.ศ. 1455 เพื่อเป็นข้ออ้างสำหรับการค้าทาสและการล่าอาณานิคมของยุโรปในปีถัดๆ มา

2.4 กษัตริย์จูอ็อง ที่ 2 (João II หรือ John II of Portugal) เป็นโอรสของกษัตริย์องค์ก่อน (Afonso V) กับท่านหญิงอิสเบลล่า แห่งโกอิงบระ (Isabella of Coimbra ซึ่งเป็นธิดาของเจ้าชายปีเตอร์แห่งโกอิงบระ ซึ่งเป็นพระญาติสายราชสกุลโปรตุเกสเดียวกันนี้เอง กับท่านหญิงอิสเบลล่า แห่งอารากึง ในสเปน)

กษัตริย์จูอ็อง ที่ 2 นี้เอง ที่ได้รื้อฟื้นการสำรวจทางเรือเพื่อสำรวจทวีปแอฟริกาต่อ และได้เพิ่มการสำรวจโลกตะวันออกขึ้น (exploration of Africa and the Orient) ทั้งนี้สาเหตุหนึ่งก็เนื่องมาจาก

สถานการณ์ที่ราชอาณาจักรกำลังจะล้มละลาย[2] การยอมสำรวจโลกต่อก็นับเป็นการลงทุนที่ให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่า ช่วยทำให้เงินตราสกุลโปรตุเกสแกร่งที่สุดในยุโรป โดยเฉพาะการได้แหล่งแร่ทองคำที่ชายฝั่งกินี (Guinea) และได้ขยายการเดินทางของท่านปู่รองเฮนรี่เจ้าชายนักสำรวจนั้น โดยเร่งสำรวจเรื่อยลงมาทางชายฝั่งอัฟริกา เพื่อค้นหาเส้นทางการเดินเรือมายังอินเดียให้ได้ เพื่อจะได้เข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการค้าเครื่องเทศ การค้นพบที่สำคัญคือ การพบช่องแคบที่อ้อมแหลมกู๊ดโฮป (passage of the Cape of Good Hope) โดย บาร์โตโลเมอู ดีอาส (Bartolomeu Dias) และนักเดินเรือคนสำคัญในยุคของพระองค์คือ คริสโตเฟอร์ โคลัมบัส (Christopher Columbus) ซึ่งค้นพบสถานที่ต่างๆ มากมายภายใต้การสนับสนุนของสเปน แต่พบในเขตครึ่งซีกโลกของโปรตุเกส จึงต้องมีการตกลงในสนธิสัญญาโตร์เดซีลยาส (Treaty of Tordesillas) ว่าเมืองไหนต้องเป็นของประเทศใด

2.5 กษัตริย์เอ็มมานูเอล ที่ 1 (Emmanuel I หรือ Manuel I หรือ Manoel of Portugal) เป็นลูกพี่ลูกน้องของกษัตริย์องค์ก่อน (John II) โดยเป็นโอรสของท่านชายเฟร์ดินาน (Infante Ferdinand, Duke of Viseu ซึ่งเป็นน้องชายของกษัตริย์ Afonso V) กับท่านหญิงบีอาตรีส แห่งโปรตุเกส (Infanta Beatrice of Portugal ซึ่งเป็นธิดาของเจ้าชายจอห์น ซึ่งก็เป็นโอรสของกษัตริย์จอห์นที่ 1 แห่งโปรตุเกสนั่นเอง กับท่านแม่เจ้าหญิงของอีกแคว้นหนึ่ง)

กษัตริย์เอ็มมานูเอล ที่ 1 นี้เอง ที่ได้ทำให้โปรตุเกสได้ครองอาณานิคมต่างแดนที่ยิ่งใหญ่มากในประวัติศาสตร์โลก เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในรัชสมัยนี้ได้แก่ วาสโก ดา กาม่า ค้นพบเส้นทางเดินเรือไปยังอินเดียได้สำเร็จในปี ค.ศ. 1498 และพอปี ค.ศ. 1505 ก็ได้เริ่มแต่งตั้งอุปราชไปประจำที่อินเดียเป็นคนแรก ชื่อ ฟรานซิสโก เดอ อาลเมอิด้า (Francisco de Almeida, viceroy of India) และได้เริ่มผูกขาดเส้นทางการค้า (monopolies) ทางเรือ ไปยังมหาสมุทรอินเดียและอ่าวเปอร์เซีย (Indian Ocean and Persian Gulf) โดยการควบคุมดูแลของพลเรือเอก อาฟองโซ่ เดอ อัลบูเกร์เก้ (Admiral Afonso de Albuquerque) ซึ่งเป็นญาติทางแม่ยายของกษัตริย์อะฟองโซที่ 5 ที่กล่าวแล้วข้างต้นนั่นเอง (พลเรือเอกท่านนี้ จะไปเกี่ยวข้องกับการค้าในมะละกา ในบทถัดๆ ไป)

รัชสมัยนี้ได้เกิดมีสนธิสัญญาและการเป็นพันธมิตรทางการทูตกับทางเมืองจีนและอาณาจักรเปอร์เซียด้วย กษัตริย์เอ็มมานูเอล ที่ 1 นี้เองที่ได้ปรับปรุงระบบการส่งเครื่องราชบรรณาการและสิทธิ

[2] Busk, M.M., "The History of Spain and Portugal from B.C. 1000 to A.D. 1814", p. 80, p.85, London: Baldwin and Cradock, 1833. Books.google.com. Retrieved 2014-08-26. Accessed again as of 13 February 2019 from: https://archive.org/details/historyofspainpo00buskrich/page/80.

ประโยชน์ต่างๆ (the concepts of tributes and rights) แต่เนื่องจากพระองค์ต้องการเสกสมรสกับเจ้าหญิงอิสเบลล่า แห่งอาราก็ง (Infanta Isabella of Aragon) ซึ่งเป็นทายาทสืบบัลลังค์ของราชวงศ์สเปน ณ ขณะนั้น เพื่อผนึกแผ่นดินทั้งสองให้เป็นทองแผ่นเดียวกัน พระองค์จึงต้องยอมทำตามเงื่อนไขของพ่อตาแม่ยาย คือ กษัตริย์ เฟร์ดินานด์ ที่ 2 แห่งอาราก็ง และราชินีอิสเบลล่า ที่ 1 แห่งคาสตีลและลีย์ง (Ferdinand II of Aragon and Isabella I of Castile and Leon) ที่จำต้องกำจัดยิวในโปรตุเกสออกไปให้หมด โดยคนยิวมีทางเลือก 2 ทาง คือ ยอมเปลี่ยนศาสนาจากยิวให้เป็นคริสต์โรมันคอธอลิก หรือ ไล่ออกจากแผ่นดินโดยห้ามเอาลูกๆ ไปด้วย แต่หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ พระนางอิสเบลล่าก็คลอดลูกแล้วตาย และโอรสก็ตายตามในปีต่อมา จึงไม่ได้ผนวกแผ่นดินกันอยู่ดี กษัตริย์เอ็มมานูเอล ที่ 1 แต่งงานอีกหลายครั้ง มีทายาทอีกหลายท่าน แต่ก็เกิดปัญหาตามมามากมาย ดังจะกล่าวต่อๆ ไป อย่างไรก็ตามการเสกสมรสครั้งต่อมาที่สำคัญคือ กับเจ้าหญิงมารีอา แห่งอาราก็ง ซึ่งเป็นน้องสาวของพระนางอิสเบลล่านั่นเอง

2.6 กษัตริย์จอห์น ที่ 3 (John III หรือ *João* III of Portugal) (ครองราชย์ คศ. 1521 – 1557 ซึ่งตรงกับสมัยที่พระนเรศวรทรงพระราชสมภพแล้ว คือในปี ค.ศ. 1555) เป็นโอรสของกษัตริย์องค์ก่อน (Emmanuel I) กับ เจ้าหญิงมารีอา แห่งอาราก็ง (Infanta Maria of Portugal ซึ่งเป็นธิดาของกษัตริย์เฟร์ดินานด์ ที่ 2 แห่งอาราก็ง และราชินีอิสเบลล่า ที่ 1 แห่งคาสตีลและลีย์ง (Ferdinand II of Aragon and Isabella I of Castile and Leon) ซึ่งก็นับเป็นลูกหลานของกษัตริย์แห่งราชวงศ์อังกฤษ ผ่านทางพระนางอิสเบลล่าแห่ง คาสตีลนี้ไปยังเจ้าชายจอห์น แห่งก้อนต์ (John of Gaunt) ซึ่งเป็นโอรสของกษัตริย์เอ็ดเวิร์ด ที่ 3 (Edward III Plantagenet of England, France and Spain) นั่นเอง และเป็นหลานของเจ้าชายเฮนรี่นักสำรวจ (Henry the Navigator) แห่งโปรตุเกสนั้นด้วยเช่นกัน

กษัตริย์จอห์น ที่ 3 นี้ได้แต่งงานกับ เจ้าหญิงแคทรีน แห่ง ออสเตรีย (Catherine of Austria) ซึ่งเป็นธิดาของ กษัตริย์ฟิลิป ที่ 1 แห่งกาสตีล (Philip 'the Handsome' of Castile, Austria and Burgundy) และราชินีโยฮันน่า (Infanta Yohanna of Portugal หรือ Queen Joanna of Castile) ซึ่งก็เป็นพี่สาวของแม่ตนเอง คือ มารีอา นั่นเอง เจ้าหญิงแคทรีนนี้ ยังเป็นน้องสาวของจักรพรรดิ์ชาร์ล ที่ 5 แห่งอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (Charles V of the Holy Roman Empire) ซึ่งแต่งงานกับเจ้าหญิงอิสเบลล่า แห่งโปรตุเกส (Isabella of Portugal) ซึ่งเป็นน้องสาวของกษัตริย์จอห์นที่ 3 นี้นั่นเอง จึงเป็นการผูกดองกันหลายชั้นหลายซ้อน

ในรัชสมัยของกษัตริย์จอห์น ที่ 3 นี้ โปรตุเกสได้ขยายอาณานิคมไปยังเอเชีย และ "โลกใหม่" โดยผ่านทางการเข้าครอบครองบราซิล โดยเกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศดังต่อไปนี้

การตั้งฐานในอินเดีย ที่เมืองกัว (Goa) ทำให้โปรตุเกสสามารถผูกขาดการค้าเครื่องเทศ จำพวกกานพลู (cloves) และลูกจันทน์เทศ (nutmeg) จากหมู่เกาะมาลูกุ (the Maluku Islands) ของอินโดนีเซีย จนกษัตริย์จอห์นที่ 3 นี้ ได้รับสมญาว่า กษัตริย์พ่อค้าของชำ (the Grocer King) ซึ่งในรัชสมัยนี้ โปรตุเกสได้เป็นประเทศแรกที่ได้เข้ามาติดต่อกับจีน (ราชวงศ์หมิง หรือ Ming Dynasty) และญี่ปุ่น (ยุคมุโระมาจิ หรือ Muromachi Period)

อย่างไรก็ตาม การขยายอาณาจักรโปรตุเกสไปยังอินเดียและตะวันออกไกลเช่นนี้ ทำให้ควบคุมลำบาก และสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก และมีปัญหาหนี้สินและการขาดดุลการค้าอย่างใหญ่หลวง ทั้งนี้ส่วนใหญ่เป็นเพราะการฉ้อราษฎร์บังหลวงของข้าหลวงที่ประจำอยู่ตามเมืองต่างๆ นั่นเอง กษัตริย์จอห์น ที่ 3 นี้ถึงกับต้องแต่งตั้งข้าหลวงใหม่ไปแทน แต่ก็เกิดปัญหามากมายตามมา เช่น ต้องไปต่อสู้แย่งชิงอำนาจกับข้าหลวงคนเดิม จนทำให้พลังอำนาจผูกขาดทางการค้าของโปรตุเกสเสื่อมถอยลงเป็นลำดับ และก่อให้เกิดสภาวะระส่ำระสายทางการทหารอย่างหนักเสียจนกระทั่งพระองค์ต้องออกประกาศสั่งให้ชายชาวโปรตุเกสทุกคนที่อายุระหว่าง 20 ถึง 65 ปี ต้องเข้ารับราชการทหาร นับตั้งแต่ วันที่ 7 สิงหาคม ปี คศ. 1549 (ก่อนพระนเรศวรทรงพระราชสมภพเพียง 6 ปี) โดยทางกองทัพทหารที่ดูแลการค้าทางเรือของโปรตุเกสในช่วงนั้น มีการทำสงครามหลักๆ กับกองกำลังของทัพเรือตุรกีทั้งในทะเลอินเดียและอัฟริกาเหนือ และปะทะกับกองกำลังของเอกชนอื่นๆ (corsairs) ที่เดินเรือค้าขายอยู่ในแอตแลนติค โดยเฉพาะชาวฝรั่งเศสที่กำลังตั้งอาณานิคมอยู่ที่บราซิล ได้รวมตัวกับชาวพื้นเมืองของอเมริกาใต้ เพื่อร่วมปะทะกับเรือโปรตุเกส แต่โปรตุเกสชนะในปี ค.ศ. 1565 (พระนเรศวร ชันษา 10 พรรษา)

ในบรรดาข้าหลวงโปรตุเกสที่ส่งมาดูแลอาณานิคมนั้น คนที่สำคัญ 8 ท่านที่มีอิทธิพลต่อการเดินเรือและการค้าระหว่างประเทศ ได้แก่

1. ฟาสโก้ ดา กาม่า (Vasco da Gama)
2. เปโดร มาสกาเรนยาส (Pedro Mascarenhas)
3. โลโป้ ฟาส เจอ ซัมปาโย (Lopo Vaz de Sampaio)
4. นูโน ดา กุเอ็นย่า (Nuno da Cunha)
6. มาร์จิง อาฟองโซ่ เจอ โซวซ่า (Martim Afonso de Sousa)
7. จูอ็อง เจอ กาสโตร (João de Castro หรือ จอห์น ณ คาสโตร)

8. เอ็นยีเก้ เจอ เมเนเซส (Henrique de Meneses หรือ เฮนรี่ ณ เมเนเซส) เป็นญาติกับพระราชินี ของกษัตริย์เฟร์จีนางจ์ ที่ 1 (Ferdinand I) ของโปรตุเกส ซึ่งก็คือท่านหญิงเลโอโน เตลเยส เด เมเนเสส (Dona Leonor Telles de Meneses) ธิดาขุนนางท่านหนึ่งของสเปนกับแม่ที่เป็นเชื้อสายลับๆ ของกษัตริย์ซางคโต (หรือ ซานโช่) ที่ 1 ของโปรตุเกส (Sancho I of Portugal) นั่นเอง

ผู้วิจัยนี้ขอกล่าวเพียงท่านเดียวที่เป็นที่รู้จักกันดีมากที่สุด คือ ท่านฟาสโก้ ดา กาม่า (Vasco da Gama)

ฟาสโก้ ดา กาม่า (Vasco da Gama) (เกิดในทศวรรษที่ 1460 – ตาย ค.ศ.1524) เป็นพลเรือเอกคนที่ 1 (First Admiral) ที่กำกับดูแลหมู่ทะเลของอินเดีย และได้ค้นพบเส้นทางเดินเรือจากยุโรปไปอินเดีย ในปี ค.ศ. 1498 ต่อมาได้ยศเป็น Dom หรือ Count of Vidigueira ในปี ค.ศ. 1519 และพอปี ค.ศ. 1524 ได้เป็นผู้ว่าการรัฐโปรตุเกสแห่งอินเดีย คนที่ 6 ภายใต้ยศ อุปราชลำดับที่ 2 (Second Viceroy) ลูกหลานรุ่นต่อๆ มา ได้รับสร้อยท้ายนามว่า Teles de Castro da Gama และ คนล่าสุด คือ Maria Constança Teles da Gama Soares Cardoso (เกิด 1926), 16th Countess of Vidigueira, 12th Marchioness of Nisa and 10th Countess of Unhão

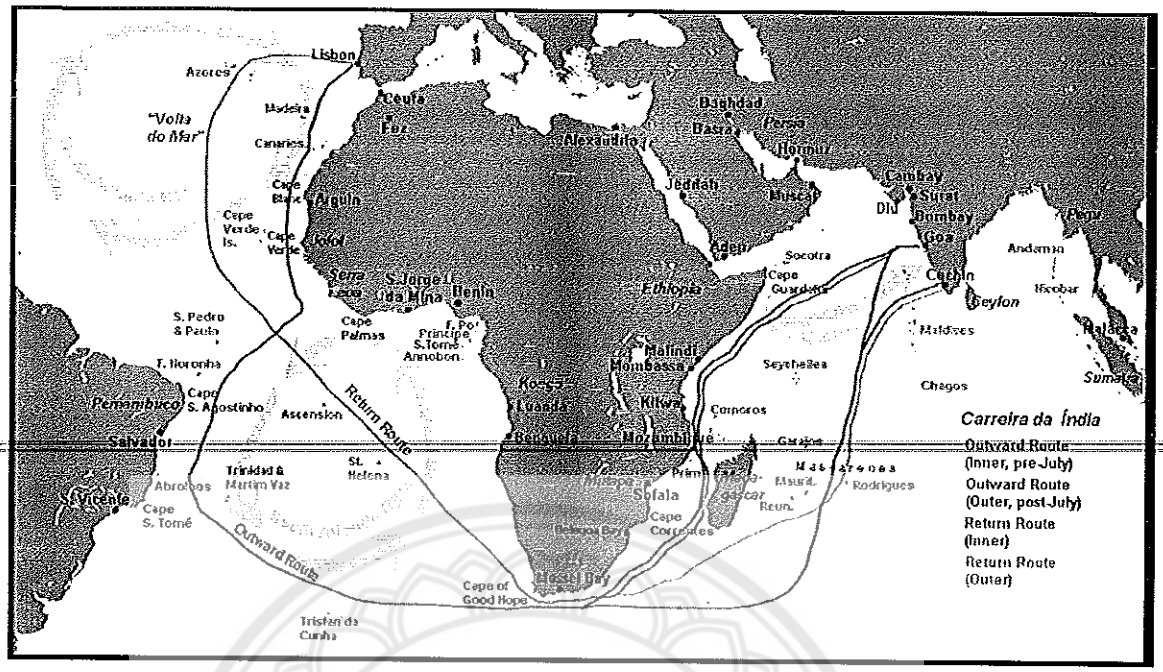
ท่านฟาสโก้ ดา กาม่า เป็นบุตรของ ท่านเอสเตเว้ว ดา กาม่า (Estêvão da Gama หรือ สตีเฟ่น ณ กาม่า) ซึ่งเป็นอัศวินประจำตระกูลของเจ้าชายเฟร์ดินานด์ ณ ฟีเซอู (Infante Ferdinand, Duke of Viseu) ซึ่งเป็นน้องชายของกษัตริย์อะฟองโซ่ ที่ 5 ของโปรตุเกสนั่นเอง โดยมีแม่คือ อิสเบล โซเดร้ (Isabel Sodré หรือ de Resende) ซึ่งนางเป็นลูกหลานของผู้มีตระกูลอันเกี่ยวเนื่องกับอังกฤษ คือ สกุล Sudley of Gloucestershire และเกี่ยวดองกับทางตระกูลของเจ้าชายดีโอโก้ ณ ฟีเซอู (Infante Diogo, Duke of Viseu) ด้วยเช่นกัน อัศวินเอสเตเวิว ดา กาม่า นี้ได้รับแต่งตั้งให้ไปกินเมือง (มีส่วนได้ในเงินภาษี) ที่เมือง Sines ชายฝั่งตะวันตกเฉียงใต้ของโปรตุเกส ส่วนท่านฟาสโก้ ดา กาม่า ได้รับราชการอยู่กับเจ้าชายจอห์น ที่ต่อมาได้ขึ้นเป็นกษัตริย์จูอ็อง ที่ 2 (John II of Portugal) ซึ่งได้รับสืบทอดโครงการสำรวจโลกต่อจากพระบิดา คือ กษัตริย์อะฟองโซ่ ที่ 5 ซึ่งมีท่านอา คือ เจ้าชายเฮนรี่ ผู้สำรวจ เป็นต้นแบบอยู่ เนื่องจากกษัตริย์จูอ็อง ที่ 2 นั้นต้องการตั้งตนห่างออกมาจากขุนนางผู้เรืองอำนาจในราชสำนัก จึงคิดที่จะสร้างรายได้ด้วยพระองค์เองด้วยการค้าขาย และได้เริ่มค้าทองและค้าทาสในย่านอัฟริกา แต่เล็งเห็นผลกำไรมหาศาลจากการค้าเครื่องเทศ (Spice Trade) ระหว่างยุโรปกับเอเชีย ซึ่ง ณ ขณะนั้นถูกผูกขาดโดยสาธารณรัฐเวนิส (Republic of Venice) ซึ่งดำเนินการค้าผ่านเส้นทางเมืองท่าย่านเลฟานจีน (Levantine ซึ่งได้แก่ ซีเรีย จอร์แดน เยรูซาเล็ม เป็นต้น) และอียิปต์ (Egypt) โดยผ่าน

ทางทะเลแดง ข้ามไปยังตลาดเครื่องเทศในอินเดีย กษัตริย์จูอ็อง ที่ 2 จึงสั่งให้กัปตันเรือทั้งหลายในสังกัดของตนช่วยกันค้นหาทางเดินทะเลโดยผ่านอ้อมทวีปอัฟริกาให้ได้ โดยใช้ข้อมูลตั้งต้นบางส่วนที่เคยมีบ้างแล้วตั้งแต่รุ่นของนักสำรวจรุ่นก่อนๆ เช่น เปโร ดา โกวิลญ่า (Pêro da Covilhã) อาฟองโซ่ เจอ ไปว่า (Afonso de Paiva) และ บาร์โตโลมีอู ดีอาส (Bartolomeu Dias) โดยกษัตริย์จูอ็อง ที่ 2 ได้มอบหมายภารกิจเชื่อมต่อข้อมูลของ 3 ท่านดังกล่าวนี้ ให้เป็นเส้นทางจริงให้ได้ แก่บิดาของฟาสโก้ ที่ชื่อ สตีเฟ่น (หรือ เอสเตเว้ว) แต่มาสำเร็จในสมัยกษัตริย์มานูเอล ที่ 1 ที่มอบให้ ฟาสโก้ ดา กาม่า สานต่องานของบิดานั่นเอง ดังนั้น พอมาถึงยุคของกษัตริย์จอห์นที่ 3 นี้ พระองค์จึงให้เกียรติส่งให้ ท่านฟาสโก้ ไปเป็นคนดูแลที่อินเดียด้วยตนเองเลย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะท่าน ฟาสโก้ ดา กาม่า ก็เป็นพ่อตาและหรือพ่อสามีของลูกหลานเหลนโหลนของกษัตริย์ของโปรตุเกสทุกสายด้วย[3]

การค้นพบเส้นทางเดินเรือจากยุโรปไปอินเดียนี้ ทำให้มีทางเลือกของการติดต่อค้าขาย โดยไม่ต้องไปทางบกอย่างเดียวอีกต่อไป และยังช่วยลดความเสี่ยงที่ต้องเดินทางผ่านย่านเมดิเตอร์เรเนียนหรือคาบสมุทรอาระเบีย ซึ่งกำลังมีปัญหาขัดแย้งและอันตรายมากไปได้ แม้เส้นทางนี้จะต้องอ้อมต้องขยายระยะเดินทางออกไปบ้าง ก็ยังดีกว่าเดิม แต่หารู้ไม่ว่า การค้นพบเส้นทางนี้ ทำให้อีก 1 ศตวรรษต่อมา โปรตุเกสได้ทำให้มีมหาอำนาจอื่นๆ ขึ้นมาแย่งชิงตำแหน่งทางการผูกขาดและการเดินเรือ นั่นก็คือ อังกฤษ เนเธอร์แลนด์ และ ฝรั่งเศส

ท่านฟาสโก้ ดา กาม่า จอดที่ฝั่งกาลิกัต (Calicut หรือ Kozhikode) ซึ่งไม่ใช่เมืองกัลกัตตาชายฝั่งตะวันออกของอินเดียที่ติดกับบังคลาเทศ แต่เป็นเมืองชายฝั่งมะละบาร์ ในแคว้นเกราล่า หรือ เกรละ (Kerala of the Malabar Coast) ทางตะวันตกสุดของอินเดีย หรือที่รู้จักกันในสมญาว่า เมืองแห่งเครื่องเทศ City of Spices) ในปี ค.ศ. 1498 ซึ่งทำให้มีเส้นทางเครื่องเทศ เกิดขึ้น ซึ่ง ณ แรกเริ่มนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นพริกไทย (pepper) กับ อบเชย (cinnamon) แต่ต่อมาก็มีหลากหลายสินค้ามากขึ้นเรื่อยๆ แต่โปรตุเกสสามารถเป็นเจ้าผูกขาดซื้อขายสินค้าอยู่ได้หลายทศวรรษ

[3] ดูรายละเอียดการสืบสายสกุลของลูกๆ หลานๆ ของท่านฟาสโก้ ดา กาม่า ได้ใน Leo's Genealogics Website ของคุณ Leo van de Pas ที่ปรึกษาการสืบสายสกุลของราชวงศ์อังกฤษ และ ราชวงศ์ต่างๆ ของยุโรป สืบค้นเมื่อ กุมภาพันธ์ 2558 http://www.genealogics.org/getperson.php?personID=I00261955&tree=LEO

Walrasiad, 2010: vasco da gama_exploration Map_of_Portuguese_Carreira_da_India 1499 จาก Wikimedia Commons. Outward and Return voyages of the Portuguese India Run (*Carreira da Índia*). แสดงเส้นทางเดินเรือขาไปจากโปรตุเกส อ้อมลงแหลมกู๊ดโฮป ไปยังกัวของอินเดีย และเส้นทางกลับมายังโปรตุเกสโดยแวะที่แหลมต่างๆ ทางฝั่ง อัฟริกาตะวันออกก่อน

การเดินเรือรอบแรกของท่านฟาสโก้นั้น แม้จะเจรจาค้าขายกับเจ้าเมืองกะลิกัต ไม่สำเร็จ แต่ขากลับก็ได้เครื่องเทศติดเรือกลับมาขายในโปรตุเกสได้ราคางามมาก จนราชสำนักโปรตุเกสเห็นแผนที่จะต้องยึดชายฝั่งอัฟริกาตะวันออกให้ได้ เพื่อไว้เป็นที่จอดเรือเพื่อหลบพายุ หรือเพื่อเติมน้ำจืด และจอดหาเสบียงกรังต่างๆ โดยเฉพาะการยึดโมซัมบิกเป็นเมืองขึ้น (the Colonisation of Mozambique) ในเวลาต่อมา และได้จัดให้มีกองทัพเรืออาทมาสติดอาวุธขึ้นเพื่อเดินทางไปแสวงหาสินค้าที่อินเดียประจำปี (the yearly Portuguese India Armadas) โดยผ่านช่องแคบโมซัมบิก เกิดเป็นการลอจิสติกส์ครั้งยิ่งใหญ่ขึ้นในโลก ดังจะได้อธิบายเพิ่มเติมโดยสังเขปเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศดังต่อไปนี้

<u>การลอจิสติกส์ของกองเรืออาทมาส (Logistics of the Armadas)</u>

กองเรืออาทมาสของโปรตุเกสไปอินเดียนี้ มีตั้งแต่ 4 ลำ ถึง 20 กว่าลำ ในแต่ละกระบวน แต่เฉลี่ยแล้วประมาณ 15 ลำ ต่อปี ในช่วงทศวรรษแรก (ค.ศ. 1500-1510) แล้วค่อยๆ ลดจำนวนเรือลงเรื่อยๆ จนปี ค.ศ.1551 เป็นต้นไปจะเหลือประมาณ 5-6 ลำ ต่อปี ยกเว้นช่วงสำคัญๆ เช่น 1551 และ

1590 จะเกินกว่า 7 ลำ และช่วง 1594 และ 1597 จะน้อยกว่า 4 ลำ เป็นต้น[4] (ซึ่งทั้งหมดนี้ เกิดในยุคสมัยที่สมเด็จพระนเรศวรมี พระชนมชีพอยู่พอดี)

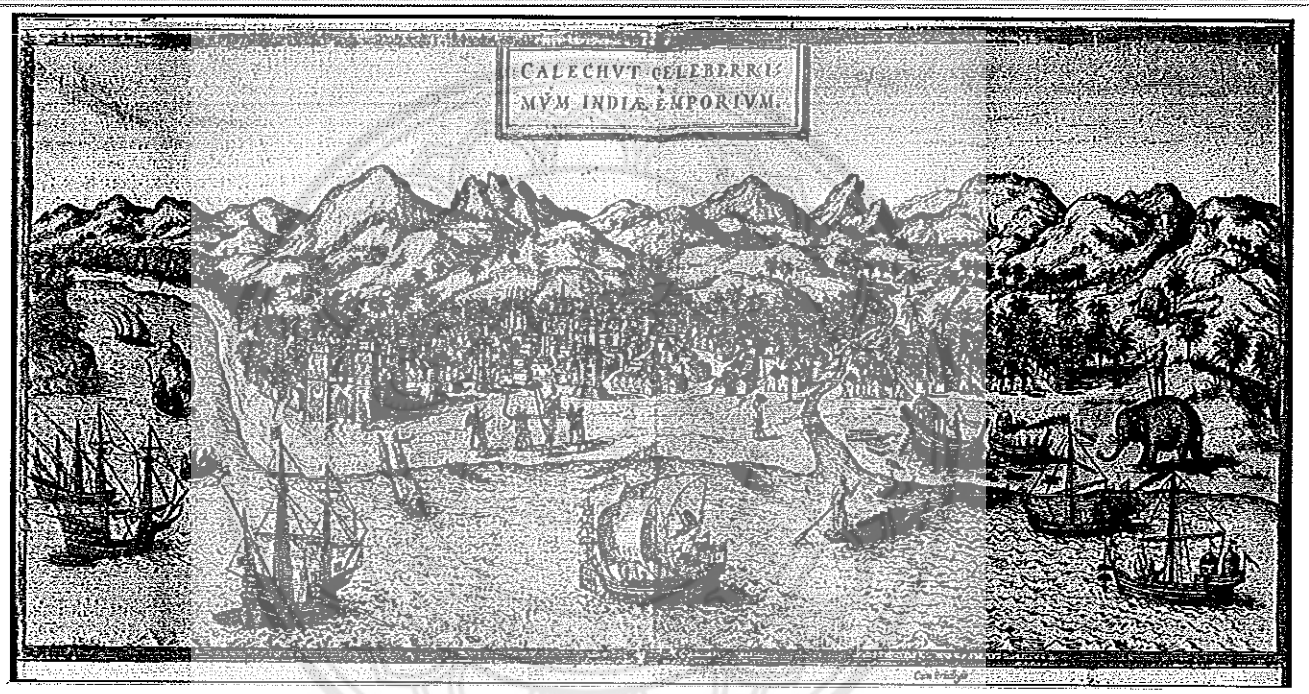
การจัดการการเดินเรือและลอจิสติกส์ทั้งหลายเรื่องไปอินเดียในยุคนั้นจะอยู่ภายใต้การควบคุมของกองพระคลังการค้า (the royal trading house) ที่ก่อตั้งขึ้นราวปี ค.ศ. 1500 (บางแห่งอ้างว่าตั้งแต่ปี 1434 แล้ว) โดยกษัตริย์มานูเอล ที่ 1 แห่งโปรตุเกส ในชื่อว่า Casa da Índia (หรือ India House) ในพระราชวังกรุงลิสบอน ของโปรตุเกส โดยทำหน้าที่เป็นศูนย์บัญชาการการค้า (feitoria หรือ factory หรือ trading post) ซึ่งคล้ายกับหน่วยงานของสเปนที่ชื่อ Casa de Contratación (หรือ House of Trade) นั่นเอง โดยกองฯ นี้จะบังคับใช้กฎหมายผูกขาดการค้าโดยราชสำนักเท่านั้นสำหรับการนำเข้าและจัดจำหน่ายเครื่องเทศ (spices) ผ้าไหม (silk) และครั่ง (shellac) และการผูกขาดการส่งออกทอง (gold) เงิน (silver) ทองแดง (copper) และปะการัง (coral) จนถึงปี 1570 (ซึ่งพระนเรศ ชันษา 15) ซึ่งเครื่องเทศในช่วงนั้น มีเพียง พริกไทย (pepper) กานพลู (cloves) และอบเชย (cinnamon) ส่วนสินค้าอื่นๆ ให้ค้าขายข้ามประเทศกันได้เองโดยตรง แต่ถูกเก็บภาษีร้อยละ 30 จากผลกำไร ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ ทำให้กษัตริย์ฟรานซิส ที่ 1 แห่งฝรั่งเศส (Francis I of France) ตั้งสมญาให้กษัตริย์มานูเอล ที่ 1 แห่งโปรตุเกส ว่า กษัตริย์พ่อค้าของชำ (le roi épicier หรือ the grocer king) การผูกขาดโดยราชสำนักนี้ยกเลิกไปหลังปี 1570 (พระนเรศ อายุ 15 ปี) เพราะล้มละลายเนื่องจากค่าใช้จ่ายบานปลายเพราะจ้างคนนอกประเทศสูงมาก โดยเฉพาะการตั้งศูนย์การค้าระหว่างประเทศที่กรุงแอนทเวิพ (Antwerp) ของเบลเยียม และสั่งซื้อทองแดงจำนวนมหาศาลจากฮังการี เพื่อจัดส่งไปขายยังอินเดียนั้น แต่ภายหลัง 1570 นั้น ราชสำนักยังคงขอผูกขาดอยู่เฉพาะเครื่องเทศ ทองแดง และ เงิน ส่วนการค้าเสรี (ที่ราชสำนักไม่ผูกขาด) ในสินค้าอื่นๆ ที่เด่นๆ ได้แก่ สิ่งทอ (textile) อาวุธ กระดาษ และ ปลาเกลือ (salted fish หรือ ปลาเค็ม เช่น ปลาค็อด (cod) หรือที่เรียกว่า บักกาเลียว (Bacalhau) ในภาษาโปรตุเกส) ปล่อยให้เป็นอิสระแก่พ่อค้าเอกชนทั่วไป โดยทางกองพระคลังฯ นี้ จะควบคุมการค้ากับทางอินเดียทุกขั้นตอน ทั้งการตรวจรับสินค้า เก็บค่าธรรมเนียม รวบรวมสินค้า เก็บรักษาสินค้า จัดตารางเดินเรือ ทำสัญญากับพ่อค้าเอกชนเพื่อรับช่วงต่อเป็นบางเรื่อง การติดต่อสื่อสารกับทางสถานีสินค้าในต่างแดน (overseas feitorias) การร่างเอกสารและดำเนินเรื่องทางกฎหมายต่างๆ

นอกจากกองพระคลังฯ ที่ว่านี้แล้ว ยังมีหน่วยงานอีกหน่วยหนึ่งที่ทำงานเคียงคู่กัน นั่นคือ *Armazém das Índias* (แปลตามตัวอักษรได้ว่า คลังสินค้าของอินดีส) ซึ่งเป็นหน่วยงานของราชสำนัก

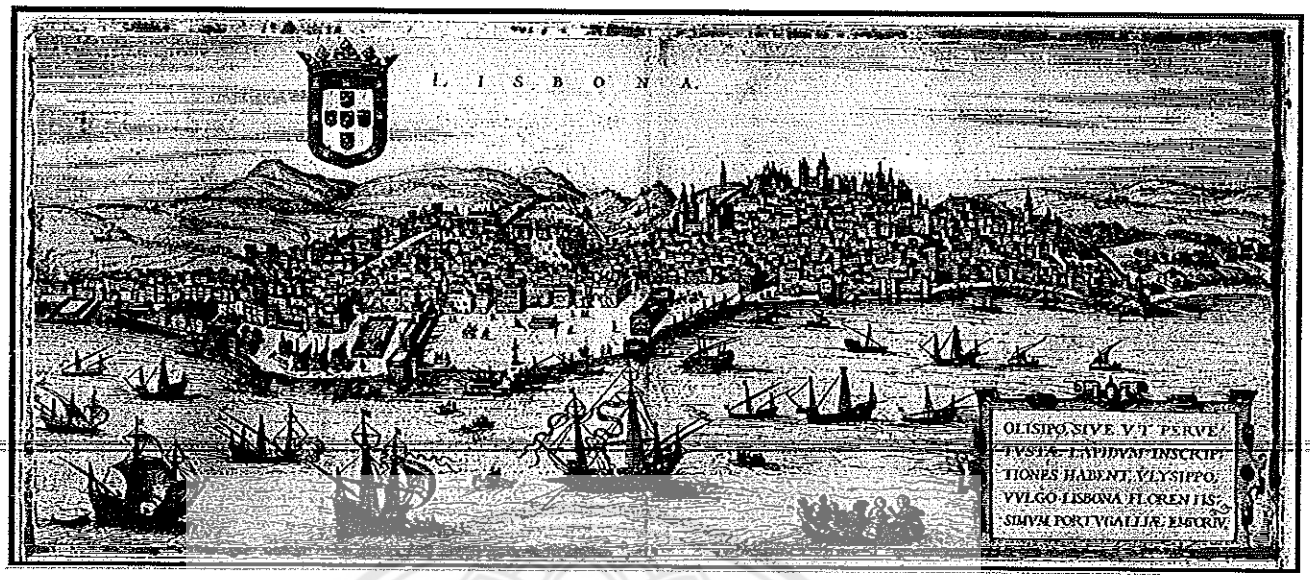
---

[4] ส่วนใหญ่ของงานวิจัยตอนนี้ได้แปลและเรียบเรียงมาจาก https://en.wikipedia.org/wiki/Portuguese_India_Armadas โดยได้มีการอ้างถึง Guinote, P.J.A. (1999) "Ascensão e Declínio da *Carreira da Índia*", *Vasco da Gama e a Índia*, Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian, 1999, vol. II, pp 7–39. ซึ่ง Retrieved from the internet as of Feb 2015: http://nautarch.tamu.edu/shiplab/01guifrulopes/Pguinote-nauparis.htm#_ftn1 Paulo Guinote, 2003, India Route Project: ASCENSÃO E DECLÍNIO DA *CARREIRA DA ÍNDIA*, World Wide Web, URL, http://nautarch.tamu.edu/shiplab/, Nautical Archaeology Program, Texas A&M University.

เช่นกัน แต่ดูแลเรื่องการเตรียมความพร้อมของเรือเดินทะเล โดยเฉพาะอู่จอดซ่อม และการดูแลเรื่องคลังแสงของกองทัพเรือแห่งเมืองลิสบอน เช่น ปืนใหญ่ที่ติดตั้งไปกับเรือ เป็นต้น หน่วยงานคลังฯ นี้ยังดูแลการฝึกอบรมคนขับเรือและ กลาสีเรือ การก่อสร้างตัวเรือและซ่อมบำรุงเรือ รวมทั้งการจัดหาเสบียงเดินเรือ เช่น ใบเรือ เชือก ปืน อุปกรณ์ และที่สำคัญที่สุด คือ แผนที่ เป็นต้น โดยหัวหน้าคนขับเรือ (chief pilot) จะทำหน้าที่อบรมคนขับเรือรองๆ ลงไป และเป็นผู้จดบันทึกลับรายละเอียดในการทำแผนที่การเดินเรือส่งราชสำนัก (*Padrão Real*)

หมายเหตุ: เมืองกาลิกัต แห่งอินเดีย ราว ค.ศ. 1572
(City of Calicut, India, c. 1572 from Georg Braun and Frans Hogenberg's atlas *Civitates orbis terrarum*) from Wikipedia.

หมายเหตุ: ภาพมุมสูงของเมืองท่าลิสบอน แห่งโปรตุเกส โดยมีพระราชวังริเบอิร่าอยู่เบื้องหน้า ราวปี ค.ศ. 1572 (พระนเรศ พระชนมายุ 17 พรรษา)

(Ribeira Palace in the foreground of this view of the city of Lisbon, Portugal from Georg Braun and Frans Hogenberg's atlas *Civitates orbis terrarum*, 1572. Licensed under Public Domain via Wikimedia Commons - access as of 9 February 2015 จาก http://commons.wikimedia.org/wiki/File:City_of_Lisbon,_1572.jpg#mediaviewer/File:City_of_Lisbon,_1572.jpg)

เรือสินค้ามักจะมีเอกชนเป็นเจ้าของ แต่ซื้อสิทธิ์เข้าร่วมในกระบวนทัพอาทมาสไปอินเดียด้วย แต่เนื่องจากต้นทุนต่างๆ สูงมาก เอกชนคนโปรตุเกสทั่วๆ ไปจึงไม่ค่อยมีโอกาส หรือเอกชนโปรตุเกสจะทำก็มาในรูปของกลุ่มการค้าพิเศษ (consortiums) ยอมลงทุนลงรอนให้ แต่ก็กู้เงินมาจากกลุ่มนายเงินซึ่งเป็นสมาคมการค้าระหว่างประเทศของเศรษฐีชาวอิตาลีและชาวเยอรมัน (wealthy Italian and German trading houses) อีกต่อหนึ่งอยู่ดี แต่เหตุการณ์แบบนี้ก็เอาแน่เอานอนไม่ได้ เนื่องจากค่าใช้จ่ายต่างๆ สูงมาก ไม่ว่าจะเป็นค่าสัมปทานที่ต้องจ่ายราชสำนัก ค่าประกอบเรือ อัตราการสึกหรอเสื่อมสภาพและล่มจมสูง ซึ่งบางทีสูงมากจนแม้กระทั่งกลุ่มเศรษฐีก็แบกรับไม่ไหว พ่อค้าเอกชนคนโปรตุเกสจึงทำเพียงแค่การรับขนถ่ายสินค้าขึ้นลงเรือ หรือขนส่งมาถึงเรือให้ เพียงเพื่อรับค่าระวางขนส่ง การประกันภัยทางทะเล (marine insurance) ยังไม่ค่อยพัฒนานัก ถึงแม้ว่าราชสำนักโปรตุเกสจะพยายามช่วยบุกเบิกอย่างไรก็ตาม (De Souza (1977), Diffie & Winius (1977: p. 38, 101.)[5]

[5] Souza, T.R. de (1977) "Marine Insurance and Indo-Portuguese Trade: An aid to maritime historiography", *The Indian Economic and Social History Review*, Vol. 14 (3), p. 377–84; Diffie, Bailey W., and George D. Winius (1977) *Foundations of the Portuguese empire, 1415–1580* Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

ราวปี ค.ศ. 1578 (พ.ศ. 2121) พระราชาคาร์ดินัลเฮนรี (Cardinal-King Henry) ซึ่งรักษาการแทนในตำแหน่งกษัตริย์ในช่วงปี 1578-1580 นั้น ทรงก่อตั้ง *Consulado* หรือ ศาลกงสุลใหญ่ ซึ่งเป็นศาลเฉพาะเพื่อวินิจฉัยคดีประกันภัยทางทะเล (ในตอนแรกถูกงดใช้ โดยสหภาพไอบีเรีย (Iberian Union ซึ่งคือการผนวกรวมการปกครองของโปรตุเกสเข้าไว้ในสเปน เนื่องจากโปรตุเกสขาดทายาทที่จะสืบราชบัลลังก์โดยกะทันหัน) ในปี ค.ศ. 1580 นั้น แล้วต่อมาศาลนี้ได้รับการฟื้นคืนชีพโดยกษัตริย์ฟิลิปที่ 2 แห่งสเปน (และโปรตุเกส) ในปี ค.ศ. 1593 (พ.ศ. 2136) โดยมีการแก้ไขเพิ่มเติมว่า สัญญาการประกันภัยในการเดินเรือทะเลของเอกชนจะต้องมีลายเซ็นของข้าราชการ (*comissário de Seguros*) จึงจะมีความถูกต้องชอบธรรมในทางศาลตามกฎหมาย) เรื่องนี้ได้กลายมาเป็นกรอบสำหรับการประกันภัยทางทะเลที่กองเรือ India Armadas ใช้ในการดำเนินการ (ต่อมาในภายหลัง ได้มีการพัฒนาเพิ่มเติมโดยรวมถึงการจัดตั้งสถานประกันภัย (*Casa de Seguros*) ขึ้นมาเป็นองค์กรหนึ่งของสภา *Junta do Comércio General* (หรือ Board of General Trade หรือ คณะกรรมการดูแลการค้าทั่วไป) โดยผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เจ้าชายปีเตอร์ ที่ 2 (Regent-Prince Peter II) แห่งโปรตุเกส ในปี ค.ศ. 1668 ซึ่งพ้นยุคพระนเรศวรไปแล้ว จากนั้นถูกแทนที่ด้วย *Mesa do Bem Comum do Comércio* (หรือ Board of Common Trade Welfare หรือ คณะกรรมการสวัสดิการการค้าร่วม) ในปี ค.ศ. 1720 (พ.ศ. 2263) ยุคก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา แล้วต่อมาในราวปี ค.ศ. 1750 (พ.ศ. 2293) ท่านมหาอำมาตย์แห่งปอมบาล (Marquis de Pombal) ได้เกลี้ยกล่อมพระราชาให้ปิดสถานเก่าแล้วจัดเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในหน่วยงานใหม่ ที่เรียกว่า *the Real Junta do Comércio* (หรือ Royal Board of Trade หรือ คณะกรรมการแห่งราชสำนักเพื่อการค้า) (DeSouza, 1977)

เรือส่วนใหญ่ในกองทัพเรืออาทมาสไปอินเดียนี้มักจะเป็นเรือบรรทุกสินค้า แบบมีหลายเสากระโดง (carrack หรือ ในภาษาโปรตุเกสว่า *nau* ซึ่งออกเสียงว่า นาว์ คล้ายภาษาไทย นาวา) เริ่มจากเรือขนาดย่อม ไม่เกิน 100 ตัน มีคนไม่เกิน 60 คน จนถึง 600 ตัน ซึ่งมีคนเรือจำนวนมาก ตามลำดับความมั่งคั่งเฟื่องฟูของการค้าขายกับทางอินเดีย แต่ตอนปลายคริสตศตวรรษที่ 16 (รัชสมัยพระนเรศวร) นั้น ส่วนใหญ่จะเฉลี่ยอยู่ที่ขนาด 400 ตัน โดยในรัชสมัยของกษัตริย์จอห์นที่ 3 ของโปรตุเกสนี้ (ช่วง ค.ศ. 1550-1559 พระนเรศประสูติในช่วงนี้ คือ ปี 1555) เคยมีเรือขนาดใหญ่ถึง 900 ตัน เพื่อให้ได้การ

Souza, T.R. de (1977) สรุปไว้ว่า ปี ค.ศ. 1293 กษัตริย์เดนีส แห่งโปรตุเกส (Denis of Portugal) ได้ก่อตั้งสมาคมพ่อค้าแห่งโปรตุเกส (*Sociedade de Mercadores Portugueses*) ขึ้นเพื่อช่วยทำประกันภัยให้กับการเดินเรือ และต่อมาอีกเกือบหนึ่งศตวรรษ คือ ปี ค.ศ. 1380 กษัตริย์เฟร์จินางค์ ที่ 1 แห่งโปรตุเกส (Ferdinand I of Portugal) ก็ได้ก่อตั้งบริษัทเรือ (*Companhia das Naus*) ขึ้นมาโดยบังคับให้มีการทำประกันแบบบังคับต้องทำด้วย โดยเจ้าของเรือต้องช่วยออกเบี้ยประกันในอัตราตายตัวร้อยละ 2 ของค่าระวางเรือ เพื่อเก็บเข้ากองกลางเผื่อไว้ช่วยชดเชยความเสียหายให้เมื่อเกิดอุบัติภัยแก่เรือสินค้าในภายหลัง แล้วต่อมาอีกหนึ่งศตวรรษ คือ ปี ค.ศ. 1488 ท่านเปโดร เจอ ซานตาเร็ม (Pedro de Santarém) หรือ เปตรูส ซานเตรนา (*Petrus Santerna*) กงสุลโปรตุเกสประจำอิตาลี ได้เขียนสนธิสัญญาร่างทฤษฎีและหลักการเกี่ยวกับการประกันภัยทางทะเลขึ้น แล้วตีพิมพ์เมื่อปี ค.ศ. 1552-1553 (ก่อนพระนเรศประสูติ 2 ปี)

ประหยัดต่อขนาดในการเดินเรือแต่ละเที่ยว (economies of scale) แต่ก็พบปัญหาต้นทุนบานปลายแพงขึ้นมากเกินเหตุ และเดินทางลำบากมาก โดยเฉพาะเมื่อผ่านช่องแคบโมซัมบิค (Mozambique Channel) ได้มีเหตุเรือใหญ่ยักษ์อัปปางถึง 3 ลำ ภายในปี ค.ศ. 1559 ซึ่งล้วนขนาด 900 ตัน ถึง 1,000 ตัน ทั้งสิ้น (Matthew, 1988: pp. 266-268; Castro, 2005: p. 58)[6] ดังนั้นเมื่อเข้าสู่รัชสมัยกษัตริย์เซบาสเตียน (Sebastian I of Portugal) จึงมีพระราชกฤษฎีกา (ordinance) ใน ปี ค.ศ. 1570 ให้เรือไปอินเดียแต่ละลำต้องไม่ใหญ่เกินระวางบรรทุก 450 ตัน (Castro, 2005: p. 58) แต่หลังจากการรวมตัวกันของกลุ่มประเทศในคาบสมุทรอิเบอเรียน (หรือ ไอบีเรียน) ใน ปี ค.ศ. 1580 (the Iberian Union) ข้อบังคับนี้ก็เลิกใส่ใจกันไป เพราะพ่อค้าหัวใสต้องการเพิ่มรายได้ในการขนสินค้ากลับจากอินเดียให้สูงที่สุดนั่นเอง โดยเพิ่มขนาดกลับขึ้นไปใหญ่เฉลี่ย 600 ตัน ในช่วงปี ค.ศ. 1580-1600 และบางลำใหญ่ถึง 1,500 ตันในช่วงทศวรรษที่ 1590 ไปแล้วนั่นเอง

แต่ก็เริ่มมีคนใส่ใจในขนาดของเรือมากขึ้นหลังจากเรือใหญ่ถูกปล้น โดยเฉพาะในเหตุการณ์ปี ค.ศ. 1592 (พระนเรศวร อายุ 37) ที่เรือนาวาลำใหญ่ขนาดบรรทุก 1,600 ตัน ชื่อ มาเดอร์ เจอ เดอูส (*Madre de Deus* ซึ่งแปลตามตัวอักษรว่า มารดาของเทวะ) ถูกปล้นจากเรือเอกชนของขุนนางอังกฤษ ที่ชื่อ เซอร์ จอห์น เบอร์โร (Sir John Burroughs หรือ Burrows หรือ Burgh)[7] ในบริเวณหมู่เกาะอาโซเรส (the Azores islands) ซึ่งอยู่ในน่านน้ำของโปรตุเกสนั่นเอง เรือที่ว่านี้ มี 7 ชั้นระวาง มีลูกเรือประมาณ 600 นาย เป็นเรือใหญ่ที่สุดของโปรตุเกสในยุคนั้น เพิ่งเดินทางกลับจากการค้าขายกับทางเมืองโคชิน (Cochin) ทางฝั่งตะวันตกของอินเดีย บรรทุกสินค้าเต็มที่ ถูกยึดโดยขุนนางท่านนี้ ซึ่งมูลค่าของสินค้าในเรือนี้ลำเดียวมีค่าเท่ากับครึ่งหนึ่งของทรัพย์ในท้องพระคลังของราชวงศ์อังกฤษ ณ ขณะนั้นเลยทีเดียว (Castro 2005) นับแต่นั้นมา ขนาดเรือ จึงกลับมาเล็กเหมือนแต่แรกเริ่มเลยทีเดียว

แรกเริ่มเดิมที เรือสินค้าที่ว่าเหล่านี้ เวลาเดินเรือไปที่ใด มักต้องมีเรือเล็กติดตามลาดตระเวน (smaller caravels หรือ Caravelas) ด้วยเสมอ ขนาดเรือติดตามนี้จะอยู่ที่ 50-70 ตัน นานๆ จึงจะมีขนาดใหญ่ถึง 100 ตัน และบรรจุคนได้ไม่เกิน 30 คน ใช้ได้กับทั้งใบเรือชนิดสามเหลี่ยม (lateen-rigged หรือ latina) และชนิดสี่เหลี่ยม (square-rigged หรือ redonda) และกินน้ำตื้น (ท้องเรือไม่จมน้ำลึกนัก) ใช้เป็นเรือจิปาถะ ทั้งการลาดตระเวน หรือแม้กระทั่งเป็นเรือรบสำหรับเหตุการณ์ฉุกเฉิน โดยที่เรือ

---

[6] Mathew, K.N. (1988) *History of the Portuguese Navigation in India*. New Delhi: Mittal.; Castro, Filipe Vieira de (2005) *The Pepper Wreck: a Portuguese Indiaman at the mouth of the Tagus river*. College Station, TX: Texas A & M Press.

[7] เซอร์เบอร์โรรายนี้ ซึ่งถือว่าเป็น *privateer* รายหนึ่ง ซึ่งหมายถึง เอกชนหรือเรือที่ได้รับอนุญาตจากทางราชการให้คอยระวังภัยและมีสิทธิ์บุกทำลายเรือของอริราชศัตรูได้ ในขณะที่ *pirate* หมายถึง โจรสลัด ปล้นเรือของผู้อื่น ซึ่งจะเรียกชื่อเป็นอย่างใดก็ขึ้นอยู่กับการตีความของผู้เรียกขานนั้นๆ แต่บางครั้ง ผู้ที่ได้รับสิทธิ์เป็น privateer ก็ลักลอบทำตัวเป็น pirate เองด้วยเลย ดังที่ระบุใน Kleinen, John; Osseweijer, Manon, ed. (2010). Pirates, Ports, and Coasts in Asia: Historical and Contemporary Perspectives. Institute of Southeast Asian Studies. p. 15. ISBN 978-9814279079.

ติดตามเหล่านี้ มักจะไม่แล่นกลับประเทศโปรตุเกส แต่ปล่อยไว้ทำธุระที่ประเทศปลายทางนั้นๆ เลย เช่น เอาไว้สำรวจสถานการณ์ชายฝั่ง เป็นต้น แต่พอเข้าคริสตศตวรรษที่ 16 นี้ เรือติดตามแบบ caravel นี้เริ่มลดความนิยมลง แล้วหันมาใช้เรือติดตามชนิดใหม่ ที่เรียกว่า เรือใบใหญ่ (galleon หรือ galeão ออกเสียงว่า กะเลียว)[8] ซึ่งมีขนาดตั้งแต่ 100 ตัน ไปจนถึง 1,000 ตัน โดยมีรูปแบบเหมือนเรือนาวาใหญ่นั่นเอง เพียงแต่จะรูปทรงผอมเพรียวกว่า และ เตี้ยกว่า และป้อมด้านหน้าลดต่ำลงหรือไม่มีเลย แต่เพิ่มจงอยปากยื่นออกมา และใช้เป็นเรือต่อสู้สำหรับกองเรือพาณิชย์สำหรับค้ากับอินเดียนี้โดยเฉพาะ โดยเรือนี้สามารถติดตั้งกระบอกปืนได้มากขึ้น บางลำสามารถติดตั้งปืนได้ถึง 366 กระบอก เลยทำให้ลดภาระการติดปืนป้องกันตัวที่เรือสินค้าใหญ่ลงไป แล้วเพิ่มพื้นที่สำหรับกองวางสินค้าได้มากขึ้น แล้วปล่อยให้ภาระการต่อสู้เป็นของเรือกะเลียวไปเลยนั่นเอง เรือพาณิชย์บางลำถึงขนาดมีเรือน้อยขนเสบียงติดตามไปด้วย เพื่อใช้ในการเดินทางเร็วล่วงหน้า เพื่อไปหาเสบียงก่อนที่เสบียงบนเรือใหญ่จะหมด และบางครั้งหากของอะไหล่เรือใหญ่หาลำบาก ก็จะทำการเผาเรือน้อยเหล่านี้ เพื่อเอาตะปูหรือชิ้นส่วนอื่นๆ ไปใช้กับเรือใหญ่แทน โดยเฉลี่ยแล้วกองทัพเรืออาหมาสพาณิชย์ของโปรตุเกสที่กล่าวมาเหล่านี้มักวิ่งได้เร็วเพียงประมาณ 2.5 น็อต (knots) หรือสูงสุดบางลำถึง 10 น็อต โดยที่ 1 น็อต คือ 1 ไมล์ทะเล (nautical mile) หรือเทียบได้กับประมาณ 1.852 กิโลเมตร ต่อ ชั่วโมง

ทางด้านความพร้อมที่จะออกทะเล (Seaworthiness) นั้น เรือนาวาโปรตุเกสสำหรับค้ากับอินเดียนี้ จะจัดสร้างขึ้นมาเป็นพิเศษ เพราะสามารถใช้งานได้ถึง 4-5 ปี ในขณะที่เรือยุคเดียวกันของชาติอื่นๆ นั้น มักจะปริแยก ตามรอยต่อรอยตะเข็บ ตั้งแต่รอบแรกที่เดินสมุทรแล้ว ทั้งนี้เพราะโปรตุเกสได้สะสมวิทยาการต่างๆ ที่ช่วยในการปรับปรุงเรือให้ทนทานและพร้อมล่องทะเล มาตั้งแต่ศตวรรษก่อนหน้า เช่น ริเริ่มการใช้ตะปูเหล็ก (iron nails) แทนที่ลูกประสัก หรือ หมุดเดือยไม้ (wooden pegs) ในการยึดแผ่นไม้กระดานเข้ากับโครงเรือ รวมทั้งการใช้ตะกั่วหยอดกลบตามตะเข็บ และเทคนิคการอุดรูรั่วโดยใช้เส้นใยไฟเบอร์ (oakum) ที่แช่ชันยาเรือ ('galagala' paste) ซึ่งมีส่วนผสมของมะนาว และน้ำมันมะกอกที่เคี่ยวผสมจนได้ที่ เป็นสารฉาบที่สามารถกดอัดร่องระหว่างไม้กระดาน และโครงลำตัวเรือ (hull) เองก็ทาเคลือบให้โชกด้วยชันน้ำมันสน (pitch and pine tar) ซึ่งนำเข้าจากภาคเหนือของเยอรมนี ทำให้นาวาที่ค้ากับอินเดียในยุคนั้นเป็นที่ร่ำลือกันว่า มีสีน้ำตาลโทนเข้มที่ออกจะน่าสะพรึงกลัวด้วยซ้ำ[9]

[8] ชื่อ "กะเลียว" ผอม เพรียว เตี้ย แต่คล่อง ทำให้ผู้วิจัยนึกถึง ชื่อม้า ของ พลายชุมพล ในเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนจะไปรบกับพระไวย์

[9] ค.ศ. 1564 (พ.ศ. 2107 พระนเรศ อายุ 9 ปี) เป็นปีกำเนิดของท่าน กาลิเลโอ กาลิลี (Galileo Galilei) นักฟิสิกส์ชาวอิตาเลียน อีกทั้งยังเป็นนักคณิตศาสตร์ นักดาราศาสตร์ และปราชญ์ ในเมืองปิซา ประเทศอิตาลี เขาได้รับสมญานามว่า "บิดาแห่งวิทยาศาสตร์สมัยใหม่", "บิดาแห่งฟิสิกส์ยุคใหม่" และ "บิดาแห่งดาราศาสตร์เชิงสังเกตการณ์สมัยใหม่" เขายังเป็นที่รู้จักจากการค้นพบกาลิเลโอมูน (ดาวบริวารของดาวพฤหัสบดี), และการพัฒนาเข็มทิศทางทหารให้ดีขึ้น รวมทั้งการประดิษฐ์ดัดแปลงกล้องโทรทรรศน์ส่องทางไกล (จาก Ann Bolyen Facebook สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ก.พ. 2558)

เรือพาณิชย์ที่จะออกเดินทะเลเพื่อติดต่อค้าขายกับต่างแดนนั้น มักจะติดตั้งอาวุธประจำเรือ เพื่อป้องกันการปล้นสดมภ์หรือการโจมตีของอริราชศัตรูต่างๆ นานา กษัตริย์จอห์นที่ 2 แห่งโปรตุเกสในขณะที่ยังคงเป็นเจ้าชายในปี ค.ศ. 1474 นั้น จะอนุญาตให้ติดตั้งอาวุธปืนใหญ่แบบเก่าไว้บนดาดฟ้าเรือได้ ต่อมา ในปี ค.ศ. 1489 ท่านได้ริเริ่มจัดให้มีทีมทหารแม่นปืนแห่งทัพเรือ (bombardeiros) ประจำอยู่ในทุก ๆ ลำเรือ และได้พัฒนายุทธวิธีของกองทัพเรือให้ดีขึ้นกว่าที่เคยใช้ในยุคกลางเดิมๆ

ราชสำนักโปรตุเกสได้จัดสรรเทคโนโลยีปืนใหญ่ที่ดีที่สุดในยุโรปในขณะนั้น โดยเฉพาะปืนใหญ่ที่หล่อด้วยโลหะสัมฤทธิ์ (Bronze) ที่ทนทานและแม่นยำยิ่งขึ้น ที่พัฒนาขึ้นแทนที่ปืนใหญ่เหล็กกล้าธรรมดา แล้วในปี 1500 โปรตุเกสได้นำเข้าทองแดงและปืนใหญ่จากยุโรปตอนเหนือและได้กลายเป็นผู้นำในการผลิตปืนใหญ่และอาวุธยุทโธปกรณ์ทางเรือขั้นสูงในยุคนั้น ราชสำนักโปรตุเกสจ่ายค่าจ้างพิเศษและโบนัสอย่างงามเพื่อดึงดูดช่างฝีมือและช่างปืนชาวยุโรปมารวมตัวกัน (โดยส่วนใหญ่เป็นชาวเยอรมัน) เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมการทำอาวุธในโปรตุเกส ทุกนวัตกรรมล้ำสมัยที่ใช้อยู่ที่อื่นถูกนำไปใช้กับปืนใหญ่ทางเรือของโปรตุเกสทันที ซึ่งรวมถึงเทคโนโลยีปืนใหญ่สัมฤทธิ์ (ของชาวเฟลมิชและเยอรมัน) เทคโนโลยีปืนหมุนเพื่อบรรจุกระสุนทางบั้นท้ายของปืน (น่าจะมีแหล่งกำเนิดจากเยอรมัน) และเทคโนโลยีอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องอื่นๆ ทั้งจากอังกฤษและฝรั่งเศส รวมถึงการตัดพื้นเรือเพื่อกรีดฐานให้ปืนใหญ่หนักติดตั้งอยู่ใต้ผิวดาดฟ้าเรือได้[10] และสามารถลดกำลังคนด้านพลแม่นปืน จาก 30 นาย ต่อลำเรือ มาเหลือเพียง 4 นาย

เรือโปรตุเกสที่เดินทางไปค้าขายทางตะวันออกถูกโจมตีจากการกระทำของข้าศึกและต่อมาถูกล่มหรือถูกทำลาย นอกจากนี้ยังไม่นับเรือที่ถูกยึดในภายหลังใน East Indies ตัวอย่างเช่น การจับกุมเรือโปรตุเกสที่ชื่อ São Filipe โดยนักปล้นทางการ (privateer) ชาวอังกฤษที่ชื่อ Sir Francis Drake ในปี ค.ศ. 1587 พร้อมด้วยการยึดร่างเส้นทางเดินเรือและแผนที่แสดงรายละเอียด ได้กระตุ้นความพยายามครั้งแรกของอังกฤษในการแล่นเรือไปยังหมู่เกาะอินเดียตะวันออก ซึ่งก็คือการส่งเรือเดินสมุทรส่วนตัวสามลำที่จัดขึ้นโดยพ่อค้าในลอนดอน นำโดย Sir James Lancaster แต่ก็พบกับหายนะ เนื่องจากเรือและลูกเรือส่วนใหญ่หายไป และท่านแลงคาสเตอร์ต้องหันไปใช้วิธีการของการปล้นสดมภ์ (piracy) แบบโจรสลัด เพื่อชดเชยความเสียหายและการลงทุนทั้งปวงของพ่อค้าอังกฤษเหล่านั้น (ดูรายละเอียดของเรื่องนี้ ในหัวข้อถัดๆ ไป ที่ว่าด้วย อังกฤษกับอิสลาม)

แต่เรือลำที่มีชื่อเสียงที่สุดของบรรเรือที่ถูกถล่มเหล่านี้น่าจะเป็นเรือโปรตุเกสอันยิ่งใหญ่ที่ชื่อ ซานตา กาตารีนา (Santa Catarina) ซึ่งถูกจับกุมในปี 1603 โดยกัปตัน จาค็อบ แวน เฮมสค์ ชาวดัตช์ (Jacob van Heemskerk) เรือซานตากาตารีนานี้ อยู่ในเส้นทางค้าขายระหว่าง "โปรตุเกสมาเก๊า"

---

[10] Cipolla, C.M. (1965) *Guns, Sails and Empires: Technological innovation and the early phases of European Expansion, 1400–1700.* New York: Minerva.; Rodrigues, J.N. and T. Devezas (2009) *Portugal: o pioneiro da globalização : a Herança das descobertas*. Lisbon: Centro Atlantico. Pp.260-264.

(Portuguese Macau) กับ "โปรตุเกสมะละกา" (Portuguese Malacca) โดยกำลังแล่นเรือซึ่งขนส่งสินค้าจำพวกเครื่องถ้วยชามแบบจีน-ญี่ปุ่น (Sino-Japanese wares) จำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้มีสินค้าประเภทผลิตภัณฑ์จากชะมด (musk) ซึ่งแม้จะมีปริมาณน้อยแต่มีมูลค่ามหาศาล อยู่ในเรือลำดังกล่าวด้วยในขณะที่ถูกนายพล Heemskerk จับยึดปล้นเรือในขณะที่อยู่ละแวกเมืองสิงคโปร์นั้น สินค้าที่ถูกจับยึดไปนั้น มีมูลค่าเกือบสองเท่าของยอดทุนรวมของบริษัทการค้า VOC ของชาวดัตช์นั้นเลยทีเดียว (ดูรายละเอียดในเรื่องนี้ ที่หัวข้อถัดไป ว่าด้วยเรื่อง ดัตช์ในมะละกา)

บทที่ 5

จากหนังสือ "สรุปการสัมมนาทางวิชาการ ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทย-โปรตุเกส" ซึ่งจัดพิมพ์เผยแพร่โดย สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (2548) โดยมีผู้แต่งบทความร่วมนำเสนอจำนวน 17 ท่าน และได้รับการรวบรวมเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ในปี 2548 นั้น ผู้วิจัยขอสรุปเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวเนื่องหรือร่วมสมัยกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในเรื่องการค้าระหว่างประเทศ และชาติพันธุ์วรรณา พอสังเขปดังต่อไปนี้

จากบทความเรื่อง "ข้อมูลที่ได้จากหมู่บ้านชาวต่างประเทศ" ของ ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์ นั้น สามารถสรุปได้ว่า จากการที่กรมศิลปากรได้รับทุนอุดหนุนจากมูลนิธิกุลเบงเกี่ยน ประเทศโปรตุเกส ร่วมฉลอง 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ โดยมอบให้หน่วยศิลปากรที่ 1 ทำการขุดแต่งโบราณสถานในบริเวณหมู่บ้านของชาวโปรตุเกสในกรุงศรีอยุธยานั้น ทำให้ได้ทราบข้อมูลว่า ถึงแม้ว่าปี พ.ศ. 2059 (ค.ศ. 1516) จะมีความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการ โดยได้มีสนธิสัญญาทางราชไมตรี ระหว่างสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 กับอุปราชแห่งเมืองกัว ซึ่งเป็นตัวแทนพระเจ้าโปรตุเกสนั้นก็ตาม แต่ยังไม่มีการพระราชทานที่ดินให้ตั้งรกรากอย่างเป็นทางการ และจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านโปรตุเกสนั้น จะเห็นได้ว่าพื้นที่บริเวณค่ายของพวกโปรตุเกสนี้ เดิมเป็นเพียงเกาะเกิดใหม่ ที่เกิดจากตะกอนของแม่น้ำที่ทับถมกัน เส้นทางน้ำเดิมที่เคยไหลผ่านทางด้านทิศตะวันตกได้เปลี่ยนสภาพเป็นเพียงลำคลองเล็กๆ เท่านั้น เมื่อชาวโปรตุเกสได้นำเรือสำเภาขึ้นมาตามลำน้ำเห็นทำเลที่ตรงเกาะนี้รกร้างว่างเปล่าจึงจอดทอดสมอและใช้ดินแดนบริเวณนี้เป็นที่พำนักอาศัย ต่อมาเมื่ออยู่ก้นมานานเข้าจึงได้ขอพระราชทานที่ดินแห่งนี้เพื่อเป็นที่ตั้งหมู่บ้านของตน โดยเป็นบำเหน็จความชอบที่ไปช่วยรบในสงครามเชียงกรานกับพม่าและเชียงใหม่ในสมัยพระชัยราชานั่นเอง (น. 24-25)

การขุดแต่งโบราณสถานบ้านนักบุญเปโตร ซึ่งจากหลักฐานต่างๆ ของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา เรียกว่า "โบสถ์ของคณะโดมินิกัน" แห่งนี้ อาจไม่มีหลักฐานใดที่แสดงให้เห็นได้ว่า มีอายุเก่าแก่ขึ้นไปถึง พ.ศ. 2098 (ค.ศ. 1555 ปีที่พระนเรศประสูติ) ซึ่งเป็นปีที่สังฆราชเฟอร์นานโด เดอ ซานมาเรีย แห่งเมืองกัว ได้ส่งบาทหลวง 2 รูป ที่ชื่อ บาทหลวง เจอโรนิโม ดา ครูซ กับ บาทหลวง เซบาสติโอ ดา คูโต ซึ่งเป็นบาทหลวงในคณะโดมินิกันให้เข้ามาเผยแผ่ศาสนาในกรุงศรีอยุธยา ดังนั้น การกำหนดอายุความเก่าแก่ของโบสถ์นี้ จึงทำได้เพียงการกำหนดอายุจากหลักฐานด้านเอกสารที่อ้างถึงเท่านั้น (น. 25-26) แต่ในการขุดค้นทางตอนหน้าของแท่นบูชา ได้พบโครงกระดูกมนุษย์เรียงรายอยู่ 7 โครง สันนิษฐานว่าเป็นบาทหลวงที่เข้ามาเสียชีวิตในระหว่างที่ปฏิบัติ

ศาสนกิจอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ซึ่ง 2 โครงจาก 7 โครงนี้ วางศรีษะต่างไปจากอีก 5 โครงที่เหลือ โดยหลังจากการตรวจสภาพของโครงกระดูกที่อยู่ทิศใต้สุดโดย ศาสตราจารย์ สุด แสงวิเชียร ผู้เชี่ยวชาญทางกายวิภาคศาสตร์แล้วนั้น พบว่า โครงกระดูกนี้ ถูกฆาตกรรม โดยมีร่องรอยของกระโหลกส่วนหน้าที่ถูกกระทบโดยของแข็งจนแตกยุบกับมีรอยถูกฟันที่ไหปลาร้าด้านซ้ายจนขาดออกจากกัน ซึ่งหากพิจารณาในแง่ที่ว่า บริเวณดังกล่าวเป็นที่ฝังศพของบาทหลวงที่เข้ามาในช่วง 200 ปีแรกของการเข้ามาของชาวโปรตุเกสและการตั้งโบสถ์ของโดมินิกัน อีกทั้งการระบุในประวัติของการเผยแผ่ศาสนาของโดมินิกันซึ่งได้ระบุไว้ว่า บาทหลวงองค์แรกนั้นได้ถูกฆาตกรรมโดยชาวมุสลิมในปี 2109 (ค.ศ. 1566 พระนเรศอายุ 11) และอีกรูปหนึ่งก็เสียชีวิตลงในระหว่างสงครามอยุธยากับพม่าใน พ.ศ. 2112 (ค.ศ. 1569 พระนเรศอายุ 14) แล้วละก็ เป็นไปได้ที่ว่า บาทหลวงทั้งสองที่หันศีรษะต่างจากที่เหลือนั้น คือ บาทหลวง เจอโรนิโม ดา ครูซ กับ บาทหลวง เซบาสติโอ ดา คูโต นั่นเอง (น. 26)

ภายหลังจากที่บาทหลวงทั้งสองรูปเสียชีวิตลงในระยะเวลาไล่เลี่ยกันแล้ว ได้มีความยุ่งยากเกิดขึ้นในประเทศโปรตุเกส ในช่วงปี พ.ศ. 2123-2141 (ค.ศ. 1580-1598 พระนเรศอายุ 25-33) อันเกี่ยวเนื่องกับการที่พระเจ้าฟิลิปที่ 2 แห่งสเปน ได้ทรงอ้างสิทธิทางสายเลือดเข้าปกครองโปรตุเกสต่อจากพระเจ้าเซบาสเตียน อย่างถูกต้องตามกฎหมาย และเมื่อสเปนแพ้สงครามทางเรือต่ออังกฤษ ก็เป็นผลให้ดินแดนต่างๆ ที่เคยอยู่ในปกครองของโปรตุเกสเกิดอันตรายขึ้นด้วย อีกทั้งในช่วงเวลาเดียวกันนี้เองที่ฮอลันดาซึ่งเคยเป็นเมืองขึ้นของโปรตุเกส ก็แยกตัวออกไปเป็นอิสระ และขยายอิทธิพลของตนไปในดินแดนต่างๆ ในเอเชีย (พวกดัตช์) และพยายามที่จะยึดแย่งชิงดินแดนของโปรตุเกสไปด้วย ทำให้อำนาจของโปรตุเกสเสื่อมลงเรื่อยๆ ซึ่งทำให้หมู่บ้านของชาวโปรตุเกสซบเซาลงไปพร้อมกับการเสื่อมโทรมลงของโบสถ์โดมินิกันแห่งนี้ด้วย (น. 26) (หลังจากนั้นอีกกว่า 10 ปี ได้มีกลุ่มผู้สอนศาสนาชาวโปรตุเกสเข้ามาฟื้นฟูรุ่งเรืองใหม่ในอยุธยา แต่พ้นขอบเขตของงานวิจัยนี้แล้ว จึงขอยุติแต่เพียงเท่านี้)

จากบทความเรื่อง "โปรตุเกสและสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 16" ของ มาเรีย ดา กังไกเซา ฟลอรีส (Maria da Conceicao Flores) ซึ่งแปลถอดความโดย ปรีดี พิศภูมิวิถี นั้น สามารถสรุปได้ว่า รุย เดอ บริตู (Rui de Brito) ซึ่งเป็นชาวโปรตุเกส ที่ถูกจับเป็นตัวประกันที่มะละกา เมื่อ ค.ศ. 1509 นั้น ได้รับการช่วยเหลือจากอุปราชของโปรตุเกสประจำเมืองกัว คือท่าน อัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์ (Afonso de Albuquerque) ซึ่งเข้ามายึดมะละกาได้ในปี 1511 แล้วส่งทูตเข้าเฝ้าเป็นพันธมิตรกับพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งสยามทันที. จากนั้นได้ตั้ง รุย เดอ บริตู เป็นเจ้าเมืองมะละกา นามว่า Rui de Brito Patalim ท่านรีบดำเนินกิจกรรมทางการค้ากับสยามในทันที โดยจัดส่งเรือสำเภา 3 ลำมาค้าขาย แต่ผลกำไรไม่ดีเท่าที่ควร เนื่องจากสินค้าจากสยาม อันได้แก่ กำยาน ไม้กฤษณา งาช้าง ดีบุก และข้าว ไม่เพียงพอต่อความคาดหวังของราชสำนักโปรตุเกส ที่มุ่งหวังจะค้าเครื่องเทศ

มากกว่า อีกทั้งความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสและอาณาจักรพะโค (หงสาวดี) ในปี 1512 ทำให้ข้าวจากพะโคสามารถขนส่งไปยังมะละกาได้รวดเร็วกว่า และในราคาที่ถูกกว่าสยามมาก นอกจากนั้น อุปราชเมืองกัวคนใหม่ที่เข้ามาแทนที่ท่านอัลบูแกร์ นามว่า โลปู โซอารีช ดือ อัลแบร์กาเรีย (Lopo Soares de Albergaria) ได้เปลี่ยนนโยบายการค้าของภูมิภาคนี้ โดยการให้บริษัทการค้าเอกชนของโปรตุเกสเข้ามาทำการค้ากับตะวันออกได้อย่างเสรี (น.31-33) กอปรกับการที่ผู้ปกครองของโปรตุเกสต่างผิดหวังกับความสำคัญทางการเมืองของสยาม โดยในช่วงปี 1525-1530 โปรตุเกสตระหนักได้ว่า สยามมิใช่อำนาจหลักในภูมิภาคนี้ โดยทั้งอาณาจักรพะโค และ ลาวก็ทวีอำนาจมากขึ้นในคาบสมุทรอินโดจีน โปรตุเกสจึงลดความสนใจในอยุธยาลง แล้วหันไปสร้างสัมพันธ์กับอาณาจักรในคาบสมุทรมาเลย์แทน อันได้แก่ ปัตตานี (Patane) และ เคดาห์ (Kedah) ทั้งนี้เนื่องจาก ปัตตานีมีความสำคัญในฐานะเมืองท่าที่ค้ากับจีน ส่วนเคดาห์นั้นเป็นแหล่งปลูกพริกไทที่มีคุณภาพ และเนื่องจากโปรตุเกสเริ่มมีความสัมพันธ์อันดีกับพะโค เพราะเป็นแหล่งอาหารชั้นดีป้อนแก่มะละกา เมื่อสยามขอความช่วยเหลือโปรตุเกสเมื่อเกิดสงครามกับพะโค (พระเจ้าหงสา) โปรตุเกสเพิกเฉยถึงสองครั้งสองคราว โปรตุเกสจึงถูกกดดันให้ออกจากอยุธยาไป แล้วในที่สุด อยุธยาก็พ่ายต่อพะโค ในปี 1569 (พระนเรศอายุ 14) แล้วเมื่อพระนเรศประกาศอิสรภาพได้ ในปี 1590 นั้น โปรตุเกสก็ดูเหมือนจะไม่ค่อยเข้าใจความเปลี่ยนแปลงนั้น และยังคงความสัมพันธ์กับทางพะโคอยู่ จนกระทั่งปลายศตวรรษที่ 16 จึงได้เริ่มมีการแลกเปลี่ยนคณะทูตจากราชสำนักสยามของสมเด็จพระนเรศวร กับ ทางเมืองมะละกา โดยท่าน Francisco da Silva de Menezes และท่าน Martim Afonso de Sousa แต่กลับไม่เกิดประโยชน์อะไรทั้งสิ้น ในที่สุดโปรตุเกสก็ถอยห่างจากสยามไป ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับที่ชาวยุโรปชาติอื่น (เช่น ดัตช์) เริ่มเดินทางมาในภูมิภาคนี้ด้วยพอดี (น. 33)

(ดูรูปหน้าถัดไป)

ภาพที่ 1 – 2 – 3 – 4 ตารางสรุปความสัมพันธ์ไทย-โปรตุเกส

สรุปความสัมพันธ์ไทย-โปรตุเกส

บุหลง ศรีกนก

สมัย / ระยะเวลา	เหตุการณ์สำคัญ
ศริสต์ศตวรรษที่ ๑๕	- โปรตุเกสเริ่มส่งกองเรือออกสำรวจทางทะเลในความอุปถัมภ์ของราชสำนักมีเจ้าชายเฮนริค (Infante Dom Henrique) หรือ เฮนรี นาวิกวาร (Henry the Navigator) ทรงส่งเสริมการค้นคว้าและเดินทาง - ผลประโยชน์จากการค้า คือ ทองคำ งาช้าง และทาสผิวดำ จากชายฝั่งแอฟริกาตะวันตกมายุโรป (แสวงหาแหล่งปลูกข้าวสาลีระยะยาว) - ค้นพบการสำนักหอยสัมปทานการค้าและการสำรวจทางทะเลให้พ้นคำชื่อ แฟร์นาว โกเมซ (Fernão Comez) แต่ภายหลังเข้าขายราว ซึ่งขึ้นกองงานมีได้เข้ามามีบทบาทและดำเนินการต่อ ราชสำนักโปรตุเกสเริ่มสำรวจชายฝั่งแอฟริกาไปยังอินเดียเรียกว่า เส้นทางสู่อินเดีย (Carreira da India) Bartholomeu Dias พบแหลม Good Hope (สินค้าจากอินเดีย คือ เครื่องเทศ ได้แก่ พริกไทย ขิง อบเชย กานพลู ลูกจันทน์ กระวาน จันทน์เทศ การบูร และสีย้อม อัญมณี ของหุ้มเฟอร์ ของแปลกต่าง ๆ ซึ่งได้ราคาดีในยุโรป)
ค.ศ. ๑๔๙๗	- วาสโก ดี กามา นำกองเรือออกไปสำรวจและสำรวจการค้าขายทางทะเล
ค.ศ. ๑๔๙๘	- ถึงอินเดีย
ค.ศ. ๑๕๐๐	- โปรตุเกส Pedro Alvarez Cabral ไปเยือนได้ ทำการค้าขายกับอินเดีย ช่วงชิงการค้าเครื่องเทศจากพ่อค้ามุสลิม
ค.ศ. ๑๕๐๒	- ใช้โคชินเป็นศูนย์กลางของโปรตุเกส (สถานีการค้า) สร้างเป็นเมืองป้อม
ค.ศ. ๑๕๐๕	- พระเจ้ามานูเอล ตั้ง Francisco de Almeida เป็นอุปราชโปรตุเกส ประจำอินเดีย เป็นโปรตุเกสคนแรกที่ได้เป็นเจ้าทะเลในมหาสมุทรอินเดียค่อนข้างยาวกว่าศตวรรษ
ค.ศ. ๑๕๐๙	- Afonso de Albuquerque เป็นผู้ว่าโปรตุเกสประจำอินเดียคนที่สอง ขยายอำนาจยึดเมืองกัว ฮอร์มุส และมะละกา (Estalo da India)
ค.ศ. ๑๕๐๙	- พระเจ้ามานูเอล ส่ง Diogo Lopes de Sequeira นำกองเรือค่อยมาบ่มมะละกา ซึ่งเป็นแหล่งเครื่องเทศที่แท้จริง (เมื่อทราบว่า Calicut มิใช่แหล่งกำเนิดเครื่องเทศ) แต่การเจรจาเปิดการค้าขันสุดท่านไปสำเร็จเกิดสู้รบกัน กลุ่มทหารโปรตุเกสที่ถูกจับได้เรียกภาษามาเลย์เป็นครั้งแรก
ค.ศ. ๑๕๑๑ (พ.ศ.)	- Afonso de Albuquerque ยกกองเรือพร้อมทหาร ๑,๐๐๐คน ยึดมะละกาได้และเริ่มเปิดการค้ากับศูนย์อำนาจต้นๆ คือ สยาม ทะโก ปาไซ และปัตตานี

๒ HF
1379
.3326 ง
2562

สมัย / ระยะเวลา	เหตุการณ์สำคัญ
	เริ่มความสัมพันธ์สยาม - โปรตุเกส - Rui de Araujo ราชโปรตุเกส ยุติสังฆที่มะละกา อธิบายเรื่องสุลต่านมะละกาและส่งบรรณาการแก่กษัตริย์สยาม - Afonso de Albuquerque อุปราชโปรตุเกสที่เมืองกัว ส่งทูต Duarte Fernandes ซึ่งรู้ภาษามลายู เข้าเฝ้าเจรจาเปิดสัมพันธไมตรีและการค้ากับอยุธยา ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒
	- อยุธยาส่งทูตกลับไปพร้อมกับ Fernandes แต่ความยังคลุมเครือที่จะเปิดการค้ากับโปรตุเกส
ปลายปี ๑๕๑๘	Albuquerque ส่งทูตชุดใหม่มี Antonio de Miranda และ Manuel Fragoso มาสยาม Fragoso ได้รับคำสั่งให้อยู่ในสยามเพื่อรวบรวมรักษาเอกสารต่าง ๆ ให้แก่ผู้สำเร็จราชการที่เมืองกัว (Joaquim de Campos, เรียบเรียง Early Portuguese Accounts of Thailand ว่าน่าจะมีเอกสารนี้ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติสยาม)
ก.ศ. ๑๕๑๓	- พระมหากษัตริย์สยามส่งเรือบรรทุกสินค้าข้าวไปรายมะละกา Miranda กลับไปครั้งนี้ - Rui de Brito Patalim กัปตันเมืองมะละกา ส่งเรือมาซื้อสินค้าที่กรุงศรีอยุธยา
ก.ศ. ๑๕๑๕	Miranda นำพระราชสาส์นจากสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เพื่อไปถวายพระเจ้ามานูแอลที่ลิสบอน
ก.ศ.๑๕๑๖	- Jorge de Brito กัปตันที่มะละกา มีเรื่องกับไทยบุรี (สุลต่านไทรบุรีเป็นศัตรูกับสุลต่านมะละกา) - Aleixo de Meneses กัปตันมะละกาคนใหม่ แต่งตั้ง Duarte Coelho ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในภูมิภาคนี้เป็นหัวหน้าคณะทูตมาเมืองอยุธยา - คณะทูตชุดนี้ได้นำพระราชสาส์น และของบรรณาการจากพระเจ้ามานูแอลมาถวายสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒
ก.ศ. ๑๕๑๘	- มีการทำสัญญาทางค้าและพระราชไมตรีระหว่างโปรตุเกส - สยามเป็นสัญญาทางพระราชไมตรีฉบับแรกที่กรุงสยามทำกับประเทศในยุโรป - โปรตุเกสรอสิทธิพิเศษในการผูกขาดการค้าเครื่องเทศ - ตั้งโรงเก็บสินค้า (Feitoria) - สร้างวัดคริสต์ในอยุธยา - โปรตุเกสขอรับหายาอุปถัมภ์และพระคุณมาขายให้ราชสำนักสยาม - ขอให้สยามไปทำการค้าที่มะละกา (เพราะท่อสำคัญสินค้าไปจากมะละกา) และระหว่างที่ติดต่อกันได้ขอยกเว้นภาษีการค้าที่ปะรัส นครศรีธรรมราช ไทรบุรี และปัตตานี แต่การค้าระหว่างอยุธยากับ (โปรตุเกส) ที่มะละกาไม่ดีนัก โปรตุเกสสรุปว่า การค้ากับอยุธยาไม่เฟื่องฟู หรือ ทำกำไร เพราะสินค้าที่โปรตุเกสต้องการ เช่น เครื่องเทศต่างหาซื้อได้จากชวะโดย ปัตตานี ข้าวจากเมืองกอด การส่งทูตจากมะละกา หรือ กัว มายังอยุธยาจึงว่างเว้นไป

สมัย / ระยะเวลา	เหตุการณ์สำคัญ
	• แต่โปรตุเกสยังรักษาระดับความสำคัญทางการค้ากับชุดท่าแห่งปัตตานี ในฐานะตลาดสินค้าจีน คือ ชา ผ้าไหม เครื่องถ้วยชามและโปรตุเกสนำเครื่องเทศมาขายที่ปัตตานีเพื่อขายต่อไปยังจีน
ค.ศ. ๑๕๓๓	Paulo da Gama กัปตันเมืองมะละกาทำสัญญาการค้ากับไมศรีกับรานีแห่งปัตตานี
ค.ศ ๑๕๓๘	มีชาวโปรตุเกสอาศัยในปัตตานี ๓๐๐ คน
	การค้าแบบไม่เป็นทางการ **มีพ่อค้าเอกชนโปรตุเกสเข้ามาค้าขายในอยุธยามากขึ้นเรื่อยๆ**
	เมื่อ Lopo Soares de Albergaria ผู้ว่าการรัฐโปรตุเกสที่มัวต่อราช Albuquerque ก่อนยึดให้เอกชนมีบทบาทการค้า ได้รับสัมปทานจากราชสำนัก การค้าเอกชนจึงเติบโตขึ้น (ค.ศ. ๑๕๑๖ Duarte Coelho เป็นผู้รับสิทธิพิเศษทางการค้ากับอยุธยาก่อนมารับตำแหน่งทูตมาอยุธยา - เขาเดินทางมากับกองเรือของ Fernao Peres de Andrade มุ่งระไปจีน แต่ค้างอยู่มะละกา จึงขออนุญาตนำเรือมาค้าที่อยุธยา) (ค.ศ. ๑๕๒๓ Andre de Brito กับพ่อค้าโปรตุเกสราว ๑๐ คน ลงทุนซื้อสินค้าเต็มลำเรือ ๒ ลำ มาค้าขายที่กรุงศรีอยุธยา แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เรือของเขาไม่ได้รับอนุญาตให้ออกจากอยุธยา Coelho เดินทางมายึดครั้งหลังนี้ได้เข้ามาช่วย แต่กลับกันโปรตุเกสประจำมะละกา ไม่สนใจเรื่องที่มาค้าขายเอง แต่ใช้วิธีขายสัมปทานการเดินเรือให้พ่อค้า ขุนนางเอกชนคนใกล้ชิด)
ค.ศ. ๑๕๖๔ - ๑๕๙๒	- ทางการโปรตุเกสขายสัมปทานมายุธยา มะริด ภูเก็ต ๓๓ เที่ยว ทำให้การค้าเอกชนขยายตัวขึ้นมากมาย และยังมีทหารหนีทัพมาเป็นพ่อค้ามากขึ้นด้วย - และได้เพิ่มบทบาทให้พ่อค้าคนกลาง นำสินค้าจากคุชราต โจฬมณฑล เบงกอล มายังทะโล อาระกัน สยาม ชุมดา เอาสินค้าเครื่องเทศไปขายตลาดจีน นำสินค้าจากจีนไปขายเบงกอล เช่น ไหม เครื่องถ้วย - เกิดชุมชนโปรตุเกสตามหัวเมืองชายทะเลของทางการขึ้นหลายแห่ง ชุมชนโปรตุเกสในอยุธยาเป็นทหารระดับล่างพ่อค้าและนักแสวงโชคราชสำนักสยามใช้ทหารช่างผู้รู้ทางการเดินเรือปลายรัชสมัยสมเด็จพระราชาธิราชที่ ๒ การค้าจึงรุ่งเรือง มีชาวโปรตุเกสที่อยุธยาทั้งถิ่นฐานราว ๓๐๐ คนสินค้าที่โปรตุเกสซื้อจากสยามที่อยุธยา และที่มะริด คือ สินค้าของป่าจัดในหมู่เครื่องยาคือ ไม้ฝาง หนังสัตว์ ถ่านยาน งาช้าง นอแรด ขี้ผึ้ง น้ำมัน เสียงยา และสมุนไพรต่างๆ สินค้าที่นำมาขาย คือ ผ้าพวกผ้าฝ้ายจากคุชราต และโจฬมณฑล เครื่องเทศ น้ำตาลกรวดบราด ทองแดง และสินค้าแปลกราคาจากยุโรป รวมทั้งแม่ปืนขนาดย่อมจากมัลลาวีป ปืน และกระสุน
ค.ศ. ๑๕๖๑	- อยุธยาเป็นตลาดสินค้าจีนให้แก่โปรตุเกส เพราะความสัมพันธ์จีน - โปรตุเกส ประสบปัญหา
ค.ศ. ๑๕๕๔	- Leonel de Sousa เจรจาเปิดความสัมพันธ์กับจีนได้

สมัย / ระยะเวลา	เหตุการณ์สำคัญ
พ.ศ. ๑๕๕๗	- โปรตุเกสขอเปิดสถานีการค้าที่มะนิลา (และเปิดการค้ากับญี่ปุ่นได้) การค้ากับสยามยังมีกำไร โดย เฉพาะน้ำตาล ๕ เท่าตัว ไม้ฝาง จากญี่ปุ่น และน้ำตาลจากญี่ปุ่นหลั่งมา **เรื่องราวของทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสในสยาม** นอกจากโปรตุเกสนำสินค้าเข้า กระตุ้นเป็นมหาอำนาจแห่งยุคสมัยแล้ว ยังมีทหารรับจ้างเข้าประจำการของทัพยุธยา สงครามใช้ปืน แต่ไพร่พลสยาม - Domingos de Seixas มาจากตระกูลผู้ดี เดินทางมาแต่วัยรุ่นในเอเชีย ถูกจับพร้อมชาวโปรตุเกสที่ตะนาวศรี ถูกส่งมาอยุธยา ได้อยู่ในกองทัพสยามนานถึง ๒๕ ปี (พ.ศ.๒๑๕๕ - พ.ศ.๒๑๘๐)
	- Fernao Mendes Pinto เดินทางมาเป็นทหารในเอเชียในปี ๑๕๓๗ ต่อมาลงหลักปักฐานเป็นพ่อค้าและนักการทูตที่ยอดเยี่ยมคนหนึ่งของยุค ปี ๑๕๓๙ ได้ชีวิตในต่างแดนสยาม พะโค รุนตา จีน ญี่ปุ่น และอีกหลายๆ ในเวลา ๒๑ ปี กลับลิสบอนปี ๑๕๕๘ เล่าชีวิตปี ๑๕๖๓ มีผลงานเขียนเล่มเดียว ชื่อ The Pilgrim มีความสัมพันธ์กับสยามค่อนข้าง เช่น ในปี ๑๕๔๘ เรือสินค้าจากมาสยาม ได้รับเชิญ เยี่ยมพระโรงยาตราทัพไปตีกรุงศรีสัตนาคนหุต ในปี ๑๕๔๕ มีทหารรับจ้างโปรตุเกส ๑๖๐ คน รวมทั้ง Domingos de Seixas อยู่ในกองทัพด้วย - ๑๕๔๖ ทหารโปรตุเกสไปช่วยรบเชียงใหม่ ได้รับอนุญาตให้สร้างโบสถ์ - ๑๕๔๙ ทหารโปรตุเกสร่วมรบกับพระเจ้าแปรพระยา
พ.ศ. ๑๕๖๖	- บาทหลวง Sebastiao de Canto และบาทหลวง Jeronimo da Cruz เดินทางจากมะละกามาประจำอยู่ในอยุธยา Jeronimo da Cruz ขัดแย้งกับชาวพุทธมุสลิมว่าสามีบาทหลวงองค์หนึ่งเดินทางมาแทน เมื่อเสียกรุง เรือสินค้าลำสุดท้ายที่ไปหาซื้อชาวโปรตุเกสชื่อ Antonio Toscano ซึ่งหนีรอดไปเมืองกัวได้ในปี ๑๕๖๗ - ๑๕๗๓ การศึกระหว่างสมเด็จพระนเรศวรกับพระมหาอุปราชามีทหารรับจ้างโปรตุเกสอยู่ในทั้งสองฝ่าย - สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถมีชาวโปรตุเกสชื่อ Tristao Golalo เป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจ - สมัยพระเจ้าทรงธรรมมีชาวโปรตุเกสใกล้ชิดพระองค์ ชื่อ Cristavao Rebelo เป็นทหารหนีโทษมาจากโคชิน
พ.ศ. ๑๖๐๕	พระเจ้าทรงธรรมส่งบูรณะไปสืบความสัมพันธ์กับโปรตุเกสที่เมืองกัว - เสนอให้มีความสัมพันธ์ทางการค้าอย่างเป็นทางการ - เสนอขอนุญาตให้โปรตุเกสสร้างป้อมที่เมืองมะละกา
พ.ศ. ๑๖๑๖	บาทหลวงโดมินิกัน Francisco da Anunciacao ได้รับแต่งตั้งจากคุมราชที่เมืองกัวนำสาส์นมายังกรุงศรีอยุธยาแต่ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ - ฝ่ายโปรตุเกสไม่ต้องการเกี่ยวข้องในการสร้างป้อมที่มะละกาเพราะระแวงไปสู่ความขัดแย้งกับพม่า - ฝ่ายสยามก็ไม่รับไมตรีเพราะคิดว่าไม่เกี่ยวข้องกับสยาม เพราะยอดสันตาปาปาที่จะช่วยเหลือสยามหากเกิดสงครามกับพม่า

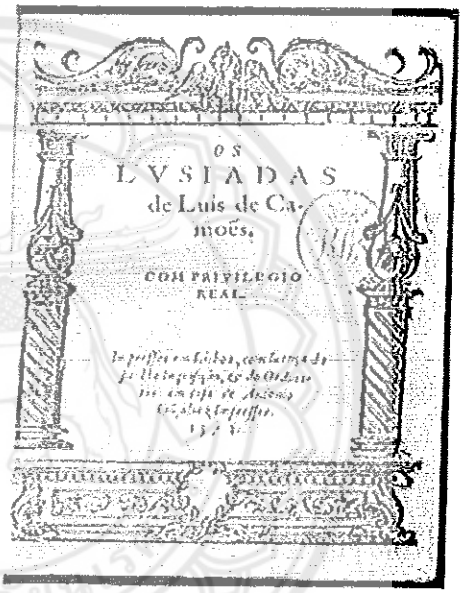
ที่มา: ปรีดี พิศภูมิวิถี “สรุปการสัมมนาทางวิชาการ ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทย-โปรตุเกส” (2548) หน้า 57-60.

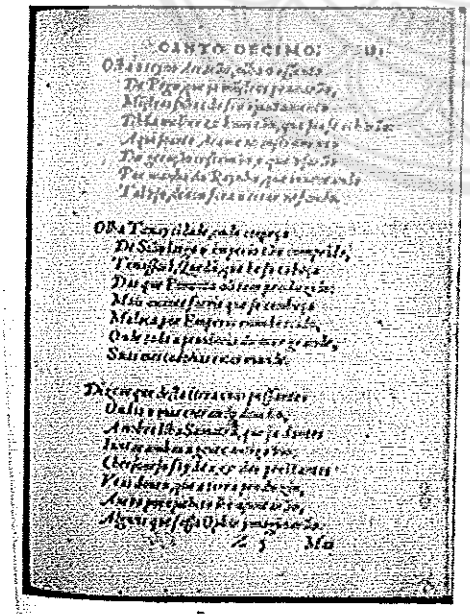
จากบทความเรื่อง “Thailand and Portugal: A Documental Perspective” (ไทย-โปรตุเกส มุมมองเชิงเอกสาร) ของ Miguel Castelo Branco หัวหน้าฝ่ายการสืบสวนเชิงวัฒนธรรมและวิทยาศาสตร์ หอสมุดแห่งชาติโปรตุเกส ณ กรุงลิสบอน นั้น ได้ค้นพบหนังสือเก่า เอกสารสัญญา พระราชสาส์น หนังสือพิมพ์ ซึ่งผู้วิจัยขอนำมาเสนอเฉพาะที่ร่วมสมัยกับพระนเรศวร แต่พอสังเขป ดังนี้

ภาพที่ 5 – 6 – 7 รูปถ่ายเอกสารโบราณ แสดงความสัมพันธ์ไทย-โปรตุเกส

CAMOES, Luis Vaz de, (1524?-1580)
Os Lusiadas/de Luis de Camoes.

Lisboa : em casa de Antonio Gocaluez, 1572.
[2], 186 f. ; 4? (20 cm).
Edição conhecida por edição Ee.
Assin: []/2,A-Y//8,Z//10.
Estrofes 123 e 125 do Canto 10º alusivas ao Reino do Siao.

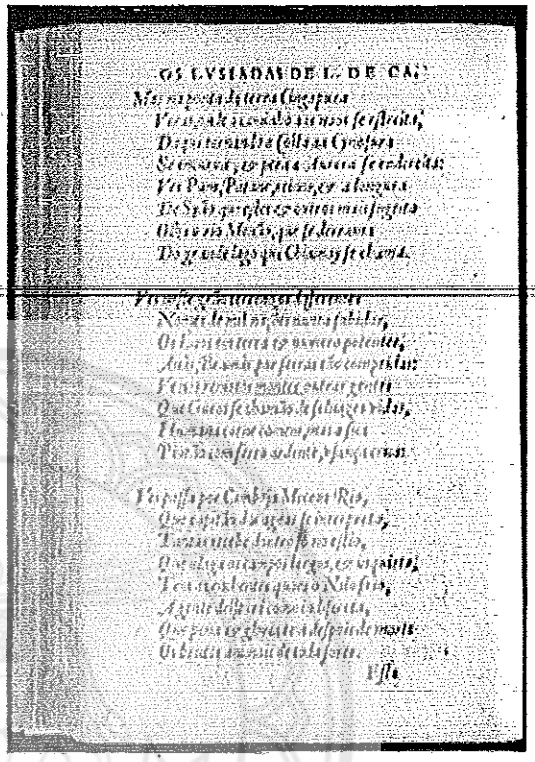

OS
LVSIADAS
de Luis de Ca-
moẽs,
COM PRIVILEGIO
REAL.

CANTO DECIMO.

CAMOES, Luis Vaz de, (1524?-1580)
Os Lusiadas / de Luis de Camoes.
Lisboa : em casa de Antonio Gocaluez, 1572.
[2], 186 f. ; 4? (20 cm).
Edição conhecida por edição Ee.
Assin: []/2,A-Y//8,Z//10.
Estrofes 123 e 125 do Canto 10º alusivas ao Reino do Siao.

CAMOES, Luis Vaz de, (1524?-1580)
Os Lusiadas / de Luis de Camoes.

Lisboa : em casa de Antonio Gocaluez, 1572.
[2], 186 f. ; 4º (20 cm).
Edicao conhecida por edicao çEeé.
Assin: []²/2,A-Y⁸/8,Z⁶/10.
Estrofes 123 e 125 do Canto 10º
alusivas ao Reino do Siao.

OS LVSIADAS DE L. DE CA.

Mas ergue-se hũa Ilha pequena
Vem a ella os Deoſes humanos ſe fingem,
Despois que a Ilha (ella ua Ceſſa)
Se esconde, o pera Deoſes ſe tornarão;
Vai Pan, Pazes, ninfas, e alegria
De Sião que ja se enxerga a fugida
Ouve ua Musa, que falarão
Despois que ja Ouve ſe tornarão.

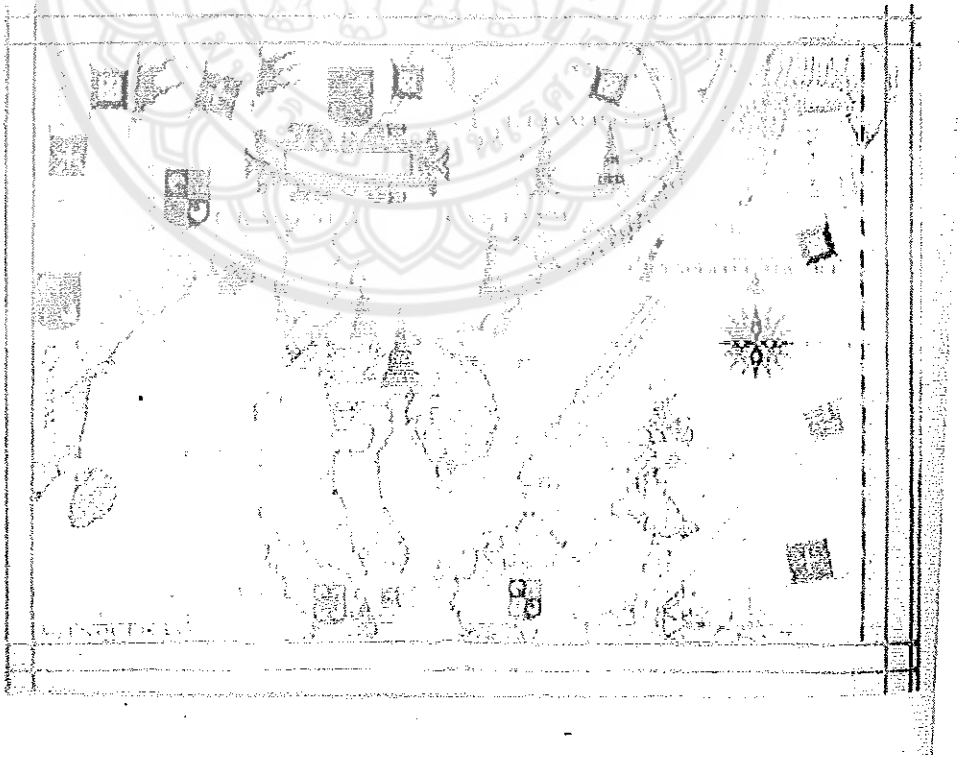
Vai-ſe ſe ſentindo a Armada
Nesta derradeira parte pobre,
Os Leſtes tanto se ouve poderão,
Ate, que a ſua furia ſe compriu:
Vem ter a ua enſeada eſtreita,
Que Cuma ſe chama da fabulosa vida,
Hũa ua cidade ouve pera ella
Vai-ſe a ella ſem ſaber, ſe ſegura ua.

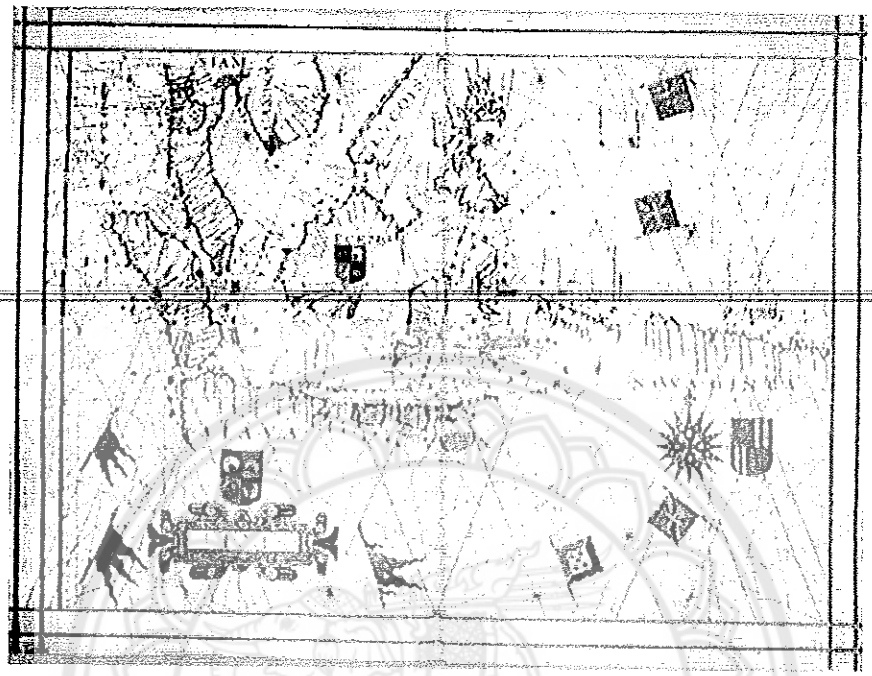
Vai-ſe pera Cochij, Maior Rio,
Que capital de ua gente ſe torna,
Tem nome de hũa ſancta,
Que alegria em ſi ouve, e em ſi pinta,
Tem nos olhos quanto Nilo ſe,
A gente delle ouve ſi ſabeis,
Que pera ſe gentes deſpouadas
Os olhos ua ſancta ſabeis.

Fim.

DOURADO,FernaoVaz,
(1520-1580)
[Atlas] / [Fernao Vaz Dourado],
ca 1576.

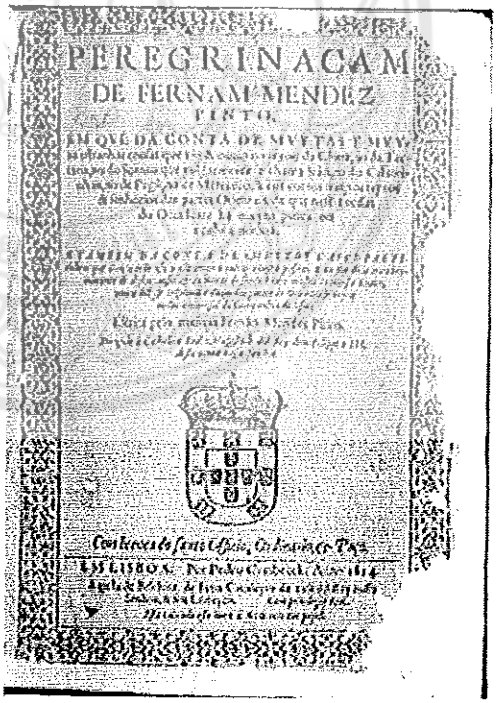
[20] f. desdobraveis ; 39 cm. - Nao
e mencionado nem autor nem data.
Atribuido ao cartografo Fernao Vaz
Dourado. - Codice iluminado,
contendo 17 plantas para alem de
tabuas de declinacao.
Cartas 12 e 13 referentes ao Siao.

DOURADO,FernaoVaz,(1520-1580)
[Atlas] / [Fernao Vaz Dourado], ca 1576.

[20] f. desdobraveis ; 39 cm. - Nao e mencionado nem autor nem data. Atribuido ao cartografo Fernao Vaz Dourado. - Codice iluminado, contendo 17 plantas para alem de tabuas de declinacao. Cartas 12 e 13 referentes ao Siao.

PEREGRINACAM
DE FERNAM MENDEZ
PINTO,

PINTO, Fernao Mendes, 1514-1583
Peregrinacam de Fernam Mendez Pinto em que da conta de muytas e muyto estranhas cousas que vio & ouuio no reyno da China, no da Tartaria, no do estranhas cousas que vio & ouuio no reyno da China, no da Tartaria, no do assi a elle como a outras pessoas... / escrita pelo mesmo Fernao Mendez Pinto (...).

ที่มา: Miguel Castelo Branco. "สรุปการสัมมนาทางวิชาการ ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทย-โปรตุเกส" (2548) หน้า 69-71.

จากบทความเรื่อง "ข้อสังเกตว่าด้วยคำยืม ไทย-โปรตุเกส" (Remarks on Thai-Portuguese Loan Words) ของ สุมาลี วีระวงศ์ นั้น ได้สรุปข้อสันนิษฐานของ "คำยืม" อันเนื่องมาจากการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนเทคโนโลยี หรือการทำศึกสงครามตามความจำเป็น ผู้วิจัยขอนำมาเสนอเฉพาะที่เกี่ยวข้องหรือร่วมสมัยกับพระนเรศวร แต่พอสังเขป ดังนี้

โปรตุเกส เคยถูกเรียกว่า "ฝรั่งพุทเกศ" ตามสำเนียงไทย เป็นชาวยุโรปชาติแรกที่เดินเรือมาถึงสุวรรณภูมิ ด้วยจุดประสงค์หลักอย่างน้อย 2 ประการ คือ เพื่อเผยแผ่ศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคอทอลิก และ เพื่อแสวงหาวัตถุดิบกับตลาด สำหรับทำการค้าขายเพื่อความมั่งคั่งของแผ่นดินตน แต่ก่อนที่โปรตุเกสจะเข้ามาถึงอยุธยาอย่างเต็มตัวนั้น โปรตุเกสได้ติดต่อกับอินเดีย และ จีน จนมั่นคงแล้ว จึงขยับขยายเข้ามาสร้างไมตรีกับไทย โดยอาศัยล่าม จากประเทศในทางผ่าน อาทิ มลายู (มะละกา) กับ จีน โดยเฉพาะเมื่อศาสนาคริสต์ได้เข้ามาสู่คนกลุ่มน้อยของไทย ซึ่งก็มีชาวจีนเป็นหลัก ดังนั้น จึงอาจเกิดการแลกเปลี่ยนศัพท์ที่เป็นชื่อสินค้า วัตถุดิบ อุปกรณ์ ฯลฯ ระหว่างกันได้บ้าง โดยอาศัย "ภาษาในระหว่าง" ซึ่งก็คือ ภาษามลายู และ ภาษาจีน เป็นอย่างน้อย เพื่อความสะดวก มากกว่าจะยืมคำกันโดยตรง (น. 151-152) ผู้วิจัยขอนำตารางสรุปคำยืมระหว่างไทย-โปรตุเกส ของ สุมาลี วีระวงศ์ มาแสดง ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 8 - 9 - 10 ตารางบัญชีคำแยกหมวด แสดงคำยืม ไทย-โปรตุเกส

ก. ศัพท์ไทยในภาษาโปรตุเกส

คำยืม (ต้นศัพท์)	ที่มา-ผู้ระบุ	ข้อสังเกต / มติวิเคราะห์
ชื่อพืช caju (จากยากหุ) Jambo (จากยมพู)	ได้รากศัพท์ประกอบภาพโดยแยก ที่มาของโปรตุเกสที่ชัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์ต่างแห่งชาติ กรุงเทพฯ	- ยากหุเป็นภาษาอินเดียของ ชาว เป็นคำยืมจากภาษามาเลย์มีอยู่หนึ่งที่ได้ แต่ใช้ในความหมายที่แตกต่าง - ชมพู่เป็นคำที่โดยยืมจากชวา ของบาลี และนำมาใช้เป็นชื่อ ผลไม้เฉพาะชนิด
ชื่อสัตว์ jacaio (จากจระเข้)	พจนานุกรมไทย-โปรตุเกส โปรตุเกส-ไทย ของจอหน่า วัชลเจตลูส - ประไทย บุญวัฒน์	- มีการสลับพยางค์

หมายเหตุเพิ่มเติม ในพจนานุกรมไทย-โปรตุเกสมีศัพท์โปรตุเกสน่าสนใจอยู่คำหนึ่ง คือคำที่แปลว่า สุก สำหรับผลไม้ สะกดว่า maduro ซึ่งชวนให้คิดถึงศัพท์ มธุรส ของบาลี/สันสกฤต

ข. ศัพท์โปรตุเกสในภาษาไทย

๑. ศัพท์การค้า

คำยืม (ต้นศัพท์)	ที่มา-ผู้ระบุ	ข้อสังเกต / บทวิเคราะห์
ของใช้ในครัวเรือน		
๑. สบู่ (sabao) ๒. ปิ่นโต ๓. จับบิ้ง ๔. กะละมัง (kallemao) ๕. หลาก	พจนานุกรมไทย-โปรตุเกส กิรติ บุญเจือ กิรติ บุญเจือ กิรติ บุญเจือ กิรติ บุญเจือ	๑. หมายเลข ๒, ๓ และ ๕ ยังต้นใน พจนานุกรมไม่พบ (อาจเป็นเพราะ พจนานุกรมไทย-โปรตุเกส ที่ใช้อยู่ ยังมีศัพท์น้อย แต่พจนานุกรมไทยก็มิได้ระบุว่าเป็นคำยืมจากภาษาอื่น เฉพาะคำปิ่นโตนั้นเคยมีผู้สันนิษฐานว่าจะมาจากศัพท์ญี่ปุ่นเบนโตะ และหลามาจาก ela ในภาษามลายู ๒. ที่จริงคำว่า กะละมัง อาจจะมาจากท้ายคำที่ลงด้วยเสียง /k) หรือแม่กกต่อกับคำ allemand (ในภาษาฝรั่งเศส) ตามที่อาจินต์ ปัญจพรรค์* สันนิษฐานก็ได้ พจนานุกรมไทยมิได้ระบุอายุหรือที่มาของศัพท์นี้ไว้ ๓. หมายเลข ๕ พบคำเสียงคล้ายใน พจนานุกรมภาษามลายู
ศัพท์การค้า/การเดินเรือ/การทูต ๑. เลหลัง (leilao) ๒. คัมประโดร์ (comprador) ๓. เหรียญ (?) ๔. กงสุล (consul)	พจนานุกรมไทย-โปรตุเกส กิรติ บุญเจือ กิรติ บุญเจือ พจนานุกรมไทย-โปรตุเกส	๑. คำว่าหมายเลข ๑ ที่กิรติ บุญเจือระบุต้นในพจนานุกรมภาษาโปรตุเกสไม่พบทั้ง ๒ เล่ม ๒. คำหมายเลข ๔ ในภาษาโปรตุเกสและฝรั่งเศสทั้งรูปและเสียงตรงกัน และหลักฐานการใช้คำนี้ในภาษาไทยไม่มีเก่าเกินยุครัตนโกสินทร์ขึ้นไปเลย การจะระบุว่ายืมมาจากภาษาใดจึงทำได้ยาก

* ดูใน แม่น้อย ปัญจพรรค์ อาจินต์ ปัญจพรรค์ กรุงเทพฯ สารคดี, ๒๕๓๙ และนวนิยายเจ้าพ่อ-เจ้าเมือง ของอาจินต์ ปัญจพรรค์ ด้วย

คำยืม (ต้นศัพท์)	ที่มา-ระบุ	ข้อสังเกต-บทวิเคราะห์
ศัพท์อาหาร/การครัว		
ตำหนัง		
๑. บ้าบิน (Barbil)	ม.ร.ว.ศึกฤทธิ์ ปราโมช [1]	๑. มีแต่หมายเลข ๑ ที่ยังสืบศัพท์ (ชี้ยเนื้อง
๒. ขนมปัง (pao)	พรรณบุตรมไทย-โปรตุเกส	ส่วน ๒,๓,และ ๕. เป็นสามัญนามซึ่ง
๓. (น้ำ) สลัด (salada)	พรรณบุตรมไทย-โปรตุเกส	พ้องคำในภาษาอื่น (pain และ coconut
๔. มะละแม	พรรณบุตรมไทย-โปรตุเกส	เป็นภาษาโปรตุเกส salad กับ caramao เป็นภาษาโปรตุเกส
๕. โคมนัต (coconut)	ม.ร.ว.ศึกฤทธิ์ ปราโมช	ยังคุม)
๖. ขนมผิง	ม.ร.ว.ศึกฤทธิ์ ปราโมช	๒. หมายเลข ๖,๗,๘,๙, และ ๑๐ เป็นคำ
๗. แป้งปี่	ม.ร.ว.ศึกฤทธิ์ ปราโมช	ยืมมัญญูศัพท์จากการที่ได้เป็น รู้เครื่องปรุง
๘. ขนมไข่	ม.ร.ว.ศึกฤทธิ์ ปราโมช	และวิธีทำ คุณลักษณะที่เป็นสัมผัสรับ แล้ว
๙. ขนมหน้านวล	ม.ร.ว.ศึกฤทธิ์ ปราโมช	นำคำไทยมาผูกขึ้นสื่อความเข้าใจ คำยืม
๑๐.ทองหยิบ/ฝอยทอง ฯลฯ	ม.ร.ว.ศึกฤทธิ์ ปราโมช	มัญญูศัพท์นี้ต้องอาศัยข้อมูลประวัติ-
๑๑.ขนมเปรี้ยงกุฏีจีน	ม.ร.ว.ศึกฤทธิ์ ปราโมช	ศาสตร์ด้านภาษา(ตัวอย่างทองหยิบ/ฝอยทอง)
๑๒.ส้มจุน	ม.ร.ว.ศึกฤทธิ์ ปราโมช	ประกอบกับข้อเขียนร่วมสมัย เพื่อความ
๑๓. มะพร้าวแก้ว	ม.ร.ว.ศึกฤทธิ์ ปราโมช	เข้าใจ

ที่มา: สุมาลี วีระวงศ์ "สรุปการสัมมนาทางวิชาการ ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทย-โปรตุเกส" (2548) หน้า 155-156, 158.

จากบทความเรื่อง "เก็บตกจากห้าร้อยปี: ประจักษ์พยานของความสัมพันธ์ระหว่างไทยและโปรตุเกส" ของ ราศี บุรุษรัตนพันธุ์ นั้น ได้สรุปข้อสันนิษฐานของชื่อเรียกชาวโปรตุเกส ในแบบต่างๆ กัน ผู้วิจัยขอนำมาเสนอเฉพาะที่เกี่ยวข้องหรือร่วมสมัยกับพระนเรศวร แต่พอสังเขป ดังนี้

โปรตุเกส เคยถูกเรียกว่า ***บรเทศ ชาวประเทศ*** และ ***แขกประเทศ*** โดย ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ได้สันนิษฐานจากหลักฐาน 3 แหล่ง คือ

1) จาก พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ กล่าวถึงเหตุการณ์ ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม เมื่อคราวกบฏญาณวิเชียร (2124/1581 พระนเรศอายุ 26) ว่า

"ศักราช ๙๔๓ มะเส็งศก ญาณประเชียร เรียนศาสตราคม และคิดเป็นขบถ คนทั้งปวงสมัครเข้าด้วยกันมากและยกมา จากเมืองลพบุรี และยืนช้างอยู่ตำบลหัวตรี และ***บรเทศ***คนหนึ่ง อยู่ในเมืองนั้นยิงปืนออกไปต้องญาณประเชียรตายกับคอช้าง..."

2) จาก พระราชพงศาวดารกรุงสยาม ฉบับบริติชมิวเซียม และ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา บันทึกเพิ่มเติมไว้ว่า

"...จึ่ง ***ชาวประเทศ*** ชื่อ อมรวดี แฝงต้นโพ ยิงปืนนกสับ ไปต้องญาณพิเชียร ซบลงกับคอช้าง..."

3) กฎหมายพระอัยการ ตำแหน่งนาพลเรือน จำแนกชนชาติต่างๆ ที่เข้ามาในกรุงศรีอยุธยา ดังนี้

"...อนึ่ง ก็พระธรรมนูนไว้ว่า ถ้าชาวกรุงก็ดี ต่างประเทศก็ดี หากพิพาทคดีถ้อยความแก่ฝรั่งอังกฤต วิลันดา ***แขกประเทศ*** แขกฉวา มลายู มักกะสัน ญวน จีน ซึ่งเข้ามาสู่พระบรมโพธิสมภารไชร้ เป็นตระหรวง ขุนพินิจใจราชปลัดได้พิจารณาว่ากล่าว..."

ซึ่งในเอกสารข้างต้น ได้มีการแยกคำว่า "แขกประเทศ" ไว้แตกต่างจากแขกอื่นๆ แต่เขียนต่อจากฝรั่งต่างๆ โดยไม่มีชาติโปรตุเกส อีกทั้ง ชาวโปรตุเกส ยังเป็นชาวต่างชาติที่เดินทางมาจากทิศตะวันตก เช่นเดียวกับแขกอื่นๆ แม้ว่าจะเป็น ฝาหรั่ง แต่ก็เป็น ฝาหรั่ง ชาติแรกที่ได้รับอนุญาตให้ตั้งถิ่นฐานอยู่แถบเดียวกับชุมชนของแขกอื่นๆ ที่ตั้งถิ่นฐานมาก่อน คือ ใกล้เคียงกับหมู่บ้านของ แขกจาม แขกชวา แขกมลายู แขกปัตตานี และแขกมักกะสัน ทางทิศใต้ของเกาะเมือง นอกจากนี้ ชาวโปรตุเกสยังอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของขุนนางกรมท่าขวา (ในสมัยพระเอกาทศรถ) คือ ขุนราชเศรษฐี และ หลวงราชมนตรี ในสังกัดของพระจุลาราชมนตรี เหมือนกับชนชาติแขกอื่นๆ ด้วย จึงเป็นไปได้ว่า ชาวบรเทศ (โปรตุเกส) จะถูกนับรวมเป็น*แขก*ไปด้วย (น. 163)

นอกจากนี้ ราศี บุรุษรัตนพันธุ์ ยังได้ระบุถึง "วิถีชีวิตชาวโปรตุเกสที่คนไทยไม่รู้จัก" โดยเอ่ยถึงกลอนบทหนึ่งว่า:

จากการอ้างถึงของผู้เขียน – ราศี	แปลโดยผู้วิจัย – วราวุธ
O Waves from the salty sea	*โอ้ คลื่นจ๋า เจ้าเค็มมา จาก 'เล เล่า*
From whence comes your salt?	*เกลือของเจ้า นั้นหนา มาจากไหน?*
From the tears shed on the	*มาจากหยาด น้ำตา รีว่าไร*
Beaches of Portugal	*หลั่งอยู่ใน หาดทราย โปรตุกรร*[1]

[1] โปรตุกรร เป็นชื่อเรียก โปรตุเกส ในบันทึกปี 1687 (ราศี น. 162) ซึ่งเป็นยุคพระนารายณ์มหาราช หลังสมัยพระนเรศราว 82 ปี

กลอนนี้ มาจากบทเพลงแนวฟาดู (Fado ซึ่งเป็นเพลงพื้นบ้านของโปรตุเกสแนวหนึ่ง ตรงกับคำว่า Fate ซึ่งหมายถึง โชคชะตา หรือ พรหมลิขิต – ผู้วิจัยค้นเพิ่มเอง)[2] ที่สะท้อนถึงความเศร้าหมองลึกๆ ของชาวโปรตุเกส ทั้งนี้ เนื่องจากชาวโปรตุเกสมาจากดินแดนตะวันตกสุดของภาคพื้นทวีปยุโรป และเป็นชนชาติแรกในโลกที่เดินเรือสำรวจโลกที่ยังไม่มีใครรู้จักและไม่ทราบว่ามีอาณาเขตสิ้นสุดอยู่ที่ใด โดยชาวโปรตุเกสเหล่านั้นได้เดินทางเยี่ยงผู้กล้าหาญ ออกไปสู่มหาสมุทรอันไกลโพ้น แล้วไม่มีใครแน่ใจเลยว่า พวกเขาจะได้กลับคืนมาสู่ดินแดนบ้านเกิดเมืองนอนของตนอีกครั้งหรือไม่ และมีจำนวนไม่น้อยที่ได้หายสาบสูญไป ทิ้งครอบครัวไว้เบื้องหลัง จนกระทั่งมีข่าวรับรู้ได้ว่า มีชาวโปรตุเกสบางกลุ่มได้ไปตั้งมั่นอยู่ถึงชมพูทวีปแล้ว และเกิดชุมชนสถานีการค้าอันมั่นคง 2-3 แห่งในโลกตะวันออก จึงเป็นสิ่งดึดดูดใจให้ทุกผู้ทุกนามเดินทางออกไปแสวงโชคในโลกตะวันออกบ้าง และส่วนใหญ่ได้แต่งงานและผสมผสานเผ่าพันธุ์กับสตรีชาวพื้นเมือง จนเกิดชาวโปรตุเกสลูกครึ่งหลายชั่วอายุคน (เฉพาะหลังสมัยพระชัยราชาลงมา ได้มีการระบุถึงจำนวนชาวโปรตุเกสในกรุงศรีอยุธยามากกว่า 1,000 คน และในบางช่วงเวลา มีมากถึง 5,000 คน อยู่กันจนถึงเสียกรุงครั้งที่สองมาตั้งกรุงธนบุรีนั่นทีเดียว) (น. 161-162)

จากบทความเรื่อง "วัฒนธรรมด้านอาหารการกินที่สืบค้นได้จากอดีตถึงปัจจุบัน" ของ เรวดี ฐิตะโลหิต นั้น ได้สรุปข้อสันนิษฐานของขนมของชาวโปรตุเกส ในแบบต่างๆ กัน ผู้วิจัยขอนำมาเสนอเฉพาะที่น่าจะเกี่ยวข้องกับโปรตุเกสในยุคที่ใกล้เคียงหรือร่วมสมัยกับพระนเรศวร เพียงหนึ่งประเภท คือ "ขนมต้มขาว" เนื่องจากท้ายบันทึกของสูตรขนมต้มของท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงศ์ (หรือ แม่ครัวหัวป่าก์) ได้ระบุกำกับขนมไว้ว่า "ตะลุ่มปุ้ม ตะเลเป ตกกลางทะเล นาคราชฉวยเอา" ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า สอดคล้องกับเพลง Fado ที่เอ่ยถึงในบทความก่อนหน้านี้ว่า เป็นวิถีชีวิตของชาวโปรตุเกสในยุคนั้น โดยระบุสูตรขนม ดังต่อไปนี้

[2] เกิดขึ้นครั้งแรกราวทศวรรษที่ 1820-1829 (ที่มา: Centre for European Studies at Chulalongkorn University, Facebook, posted as of 2 May 2012 สืบค้นเมื่อ 25 พฤษภาคม 2562)

ขนมต้มขาว

เครื่องปรุง – แป้งข้าวเหนียวขาว ฤาดำก็ได้ มะพร้าว น้ำตาลปึก ฤางบ ถั่ว

วิธีทำ – เอาข้าวเหนียวขาว ฤาดำก็ได้ เมื่อเวลาจะแช่ เติมข้าวจ้าวสัก ๒ หยิบมือ แช่ไว้จนข้าวขึ้นน้ำ จึงตำให้ละเอียด กรองด้วยผ้าขาวบางอีกทีหนึ่ง จึงจะไม่หยาบ ตากแดดไว้ให้แห้ง อบเสียด้วยควันเทียน ฤาดอกมะลิก็ได้

จึงเอาน้ำตาลปึก ฤางบ ตัดเป็นท่อนๆ สี่เหลี่ยมเล็กประมาณพอดีลูกละคำ

จึงเอาแป้งนั้นเคล้ากับน้ำพอปั้นได้ อย่าให้เหลวนัก

เอาน้ำที่ใสเทลงในหม้อ ฤาในกระทะทอง ตั้งให้เดือดพลุ่งๆ

จึงเอาแป้งห่อน้ำตาลที่ตัดไว้เป็นลูกกลมๆ ปั้นทิ้งไปในน้ำที่เดือด

พอลอยตักขึ้นเคล้ากับมะพร้าวขูดเอาแต่ขาวๆ

ถั่วเราะโรยหน้า จัดลงจานไปตั้งให้รับประทาน

หมายเหตุ – ขนมต้มนี้รับประทานร้อนๆ จึงจะรับประทานดี

มีคำทายว่า "ตะลุ่มปุ้ม ตะเลเป ตกกลางทะเล นาคราชฉวยเอา" (น. 180)

ภาพที่ 11 ขนมต้มขาว

ที่มา: Goodlife Update (สืบค้นเมื่อ 27 พฤษภาคม 2562).

ปืนใหญ่ โจรสลัด ปัตตานี ลิ้มโต๊ะเคี่ยม เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

เนื่องจากบทนี้เป็นเรื่องราวของความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกส และ สยาม ผู้วิจัยจึงขอเพิ่มเติมบทความพิเศษ ที่อยู่นอกเหนือจากหนังสือเล่มนี้เข้ามาอีกหนึ่งบทความ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสยามในยุคพระนเรศเช่นกัน

จากบทความเรื่อง "Piracy, Smuggling, and Trade in the Rise of Patani, 1490-1600 (โจรสลัด การลักลอบค้าของเถื่อน และ การค้า ในช่วงขาขึ้น ของ ปาตานี พ.ศ. 2033-2143)[3] (คือเมื่อก่อนที่พระนเรศจะประสูติ 65 ปี จนถึงก่อนที่พระนเรศจะสิ้น 5 ปี) ของ Francis R. Bradley ซึ่งลงตีพิมพ์ในวารสาร ชื่อ Journal of the Siam Society 2008, Vol. 96 นั้น ผู้วิจัยขอนำมาเสนอเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องหรือร่วมสมัยกับพระนเรศวร แต่พอสังเขป ดังนี้

นครรัฐสุลต่านปาตานี (the Patani Sultanate) ได้ผงาดขึ้นมาเป็นศูนย์กลางทางการค้าในศตวรรษที่ 16 ผ่านทางเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการค้าในย่านทะเลจีนใต้ การรุ่งเรืองขึ้นมาของปาตานีนี้เริ่มจากการค้าขายพริกไทกับเครื่องถ้วยชามกับทางเกาะริวกิว (Ryukyu) หลังปี ค.ศ. 1490 แล้วต่อมาปาตานีได้ปรากฏตัวขึ้นในฐานะเมืองท่าหลักแห่งการค้าพริกไท จากเพียงที่มีอยู่ไม่กี่เมืองท่า หลังจากการที่เมืองมะละกาตกอยู่ในการปกครองของชาวโปรตุเกส ในปี 1511 แล้วได้ดำรงสถานะนี้เรื่อยมาด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการโจรสลัด (piracy) และเครือข่ายของการลักลอบค้าของเถื่อน (smuggling trade networks) ซึ่งดำเนินงานอยู่บริเวณชายฝั่งของมณฑลฮกเกี้ยน หรือฟูเจี้ยน ของจีน (Fujian coast) แต่ต่อมา ปลายทศวรรษที่ 1560-1569 (ราวปี 1567 พระนเรศอายุราว 12 ปี หรือเป็นปีที่ใกล้จะเสียกรุงในอีกไม่ถึง 2 ปีข้างหน้า) พนักงานของราชวงศ์หมิงของจีนได้เข้มแข็งขึ้นเพียงพอที่จะขับไล่และตามจับพวกพ่อค้าเหล่านั้นออกจากเขตทะเลจีนใต้ได้ หลังจากนั้น คนพวกนี้ได้แอบหนีมาตั้งรกรากที่นครรัฐปาตานี โดยนำเงินทุนจำนวนมหาศาลมายังเมืองนี้ด้วย ด้วยกระบวนการดังกล่าวนี้ ปาตานีไม่เพียงแต่จะได้มีโอกาสประสบกับความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจอย่างไม่เคยเป็นมาก่อนเท่านั้น แต่ยังสามารถขึ้นมาเรืองอำนาจทางการเมืองในภูมิภาคนี้ ในยุคทอง (golden age) ของรุ่งอรุณแห่งศตวรรษที่ 17 นี้เลยทีเดียวด้วย (น. 27-28)

[3] ผู้เขียนบทความนี้ จะใช้ตัวสะกดว่า Patani (ปาตานี) เมื่อหมายถึง นครรัฐสุลต่านโบราณแห่งคาบสมุทรมาเลย์ทางตอนใต้ของสยาม แล้วสะกดว่า Pattani (ปัตตานี) เมื่อหมายถึง จังหวัดทางตอนใต้ของประเทศไทยในยุคปัจจุบัน

จากเดิมนั้น ปาตานี ได้เป็นเมืองท่าแบบฮินดู-พุทธ มาตั้งแต่ศตวรรษที่ 6 ในนามที่รู้จักกันว่า ลังกาสุกะ (Lankasuka) และได้เกี่ยวข้องกับขบวนการโจรสลัดและลักลอบค้าของเถื่อนในเขตทะเลจีนใต้มาตลอด และหลังจากที่ปาตานีได้เป็นศูนย์กลางของการค้าพริกไทแล้ว ได้มาเริ่มค้าขายกับเกาะริวกิวในปี 1490 (โดยปาตานีได้เริ่มปลูกพริกไทของตนเองขึ้น หลังปี ค.ศ. 1443 ที่ริวกิวเริ่มเจริญขึ้นเรื่อยๆ (หลังจากการมาเยือนของท่านเจิ้งเหอ (Zheng He หรือ ที่ทางไทยเรียกว่า ซำปอกง – ผู้วิจัย) ในช่วงปี 1400-1433 และพลังอำนาจทางกองทัพเรือของจีนราชวงศ์หมิงได้ลดลงเรื่อยๆ) ทางปาตานีได้ขยายพื้นที่ปลูกพริกไทเข้าไปในแผ่นดินชั้นในของคาบสมุทรเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ไปจนตลอดศตวรรษ) แต่ก็ไม่เคยชนะเมืองท่าอื่นๆ เลยในการแข่งค้าพริกไท โดยเฉพาะมะละกา แต่พอมะละกาตกเป็นเมืองขึ้นของโปรตุเกสในปี 1511 การค้าพริกไทของปาตานีจึงรุ่งเรืองขึ้นจนถึงขีดสุด โดยเฉพาะจนถึงช่วงปี 1543 นอกจากนั้น ริวกิว ยังนำเข้าสินค้าอื่น อันได้แก่ camphor, gold, tin, ivory, sandalwood, bezoar stones, dried prawns, birds' nests, beeswax, and dried buffalo and deer meat จากปาตานี โดยแลกกับการส่งออก sulfur horses, Chinese porcelain, silk and other cloth, copper coins, iron and ironware, and grain, and Japanese weapons, armour, an gold handicrafts โดยการที่การค้าขายย้ายทำเลจากมะละกามาเป็นปาตานีอย่างยิ่งยวดนี้ ได้ทำให้พ่อค้าชาวมุสลิมอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอย่างมากมายมหาศาล อันยิ่งเร่งทำให้เครือข่ายการค้าของปาตานีขยายตัวเติบโตอย่างไม่คาดคิดมาก่อน โดยเฉพาะได้ช่วยเชื่อมโยงไปไกลถึงสุลาเวสี และได้เชื่อมกับพ่อค้ามุสลิมทั้งหลายทั้งสองฝั่งของคาบสมุทรนี้ตลอดจนไปเชื่อมโยงกับเส้นทางการค้าทางบกเดิมในละแวกมหาสมุทรอินเดียทั้งหลายด้วย (น. 28-32) แล้วในที่สุดก็ได้ขยายความร่วมมือไปยังพ่อค้าโปรตุเกสเก่าด้วย เกิดเครือข่าย Patani-Fujian-Portuguese networks ซึ่งสามารถคุมการค้าในริวกิวได้อย่างหาที่เปรียบมิได้ (ซึ่งในเครือข่ายฮกเกี้ยนนั้น ได้เลยไปถึงพ่อค้ากวางตุ้งบางส่วนด้วย) (น. 33)

อย่างไรก็ดี การเข้าไปเกี่ยวข้องกับเครือข่ายการค้าเหล่านี้ อดไม่ได้ที่จะไปเกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับกระบวนการโจรสลัด และการลักลอบค้าของเถื่อน โดยที่พริกไทต้องถูกลอบขนเข้าไปยังฮกเกี้ยนตามเมืองท่าต่างๆ ชายฝั่งโดยความร่วมมือของพ่อค้าโปรตุเกส เนื่องจากทางราชวงศ์หมิงห้ามการค้าทางเรือกับบุคคลภายนอกที่ไม่ได้ผ่านรัฐ จึงต้องมีการแอบติดสินบนขุนนางอยู่เนืองๆ ด้วยเช่นกัน ชาวโปรตุเกสอาศัยความสัมพันธ์ทางครอบครัวกับคนที่ตั้งรกรากอยู่ในฮกเกี้ยนเพื่อให้ได้สินค้าต่างๆ จากเมืองจีนมาในราคาที่ถูกกว่าที่อื่น และจ้างคนจีนเป็นล่าม และติดต่อเจรจาค้าขายให้ได้กำไรมากกว่าปกติ ทั้งยังสามารถลักลอบค้าอาวุธปืน และเอาไว้ป้องกันตนจากการถูกตามไล่ล่าของขุนนางจีนชายฝั่งด้วย จนถึงขนาดมีผู้สันนิษฐานว่า การลุกฮือขึ้นมาก่อกบฏของชาวปาตานี ต่อสยาม ในช่วงปี 1564 นั้น น่าจะมาจากการได้อาวุธจากโปรตุเกสเหล่านี้นั่นเอง นอกจากนั้น เมื่อใดก็ตามที่พ่อค้าพบว่า ตนไม่สามารถสู้กำลังทางอาวุธของพนักงานจีนชายฝั่งได้ เมื่อนั้น พ่อค้าซึ่งส่วนใหญ่เป็นโปรตุเกสนี้ จะติดสินบน (bribery) อย่างเต็มที่ พ่อค้าจีนและพ่อค้ามุสลิมในปาตานี ก็เข้าร่วมกิจกรรมเหล่านี้ของ

โปรตุเกสด้วย อีกทั้งพ่อค้าฮกเกี้ยนเอง ก็รู้สึกสะดวกกว่าที่จะร่วมมือขนของเถื่อนเหล่านี้ไปยังท่าเรืออื่นๆ ที่ปลอดภัยและสงบสุขกว่าในท่าเรือฮกเกี้ยนเอง จนเกิดเป็นกระบวนการพ่อค้าที่ต่อต้านหมิง (anti-Ming merchants and smugglers) โดยมีท่าน Wang Chih เข้ามาสืบทอดตำแหน่งแทนท่าน Hsu Tung ในฐานะผู้นำแห่งแก๊ง (band) ของพวก *wokou* ตลอดช่วง 1550-1559 โดยเมื่อกองกำลังลาดตระเวนชายฝั่งเข้มแข็งขึ้น กลุ่มเหล่านี้จึงหนีมาอยู่ปาตานี (น. 34-38) ในปี 1567 พอรัฐบาลจีนมีนโยบายผ่อนปรนมากขึ้น โดยยอมออกใบอนุญาตให้ค้ากับต่างประเทศได้ แต่ต้องเป็นคนท้องถิ่นของฮกเกี้ยนเท่านั้น หลายๆ กลุ่มจึงอพยพโยกยากหนีหายหมด ทางพ่อค้าโปรตุเกสเริ่มมีช่องทางการค้าที่ "ถูกกฎหมาย" กับเมืองจีนในมาเก๊าแทนได้แล้ว จึงหันไปค้าขายทางช่องทางนั้นแทน ส่วนพ่อค้าที่เหลือก็ยอมรับกฎกติกาใหม่ของทางราชวงศ์หมิงไป (น. 39)

แก๊งของเหลียนเต้าเจี้ยนในปาตานี พ.ศ. 2109-2143

(The Lian Dao-Qian Band in Patani, 1566-1600) (พระนเรศ อายุ 11-45 ปี)

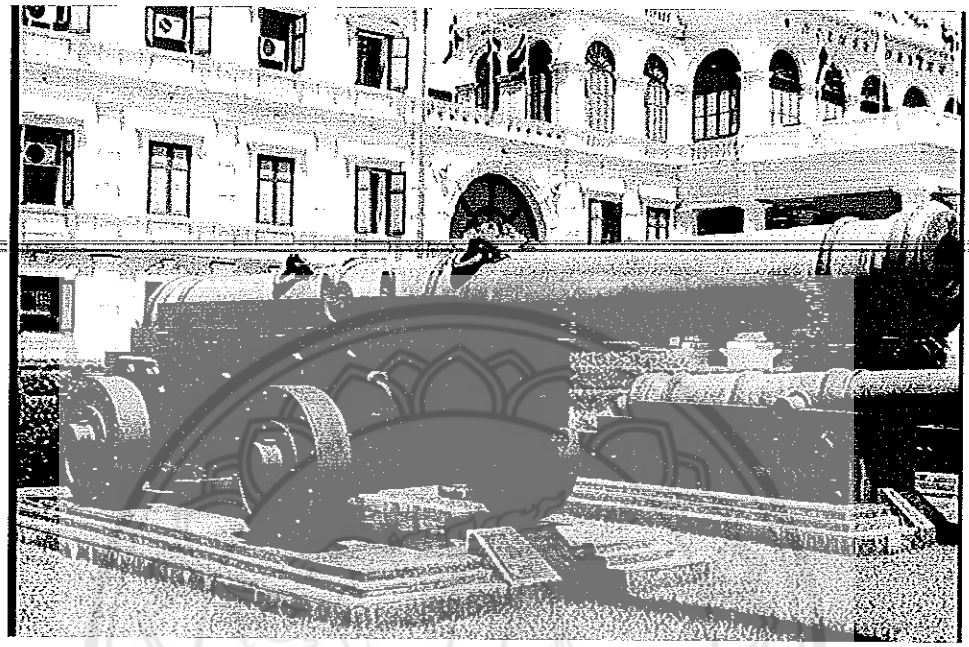
แต่มิใช่ทุกกลุ่มแก๊งของ wokou จะยอมรับกติกาใหม่ของหมิงได้ นายเหลียนเต้าเจี้ยน (Lian Dao-Qian หรือ ลิ้มโต๊ะเคี่ยม) ซึ่งเป็นคนท้องถิ่นของกวางตุ้ง และเป็นสมาชิกคนสำคัญของแก๊งโจรสลัดกลุ่มหนึ่งซึ่งถูกทางการของจีนปราบได้ (subdued) ในปี 1566 นั้น พอปี 1567 ก็ได้รวบรวมสมัครพรรคพวก และบรรดาพ่อค้าที่ถูกเล่นงานนั้น มาเป็นสมาชิกที่ตนตั้งตัวเป็นหัวหน้า แล้วเริ่มปฏิบัติการโจรสลัดต่อไปตามชายฝั่ง ทางการของหมิงได้ตั้งค่าหัวเป็นรางวัลนำจับ (bounty price) แต่ขุนนางของหมิงก็ใช้วิธีใช้โจรจับโจร โดยลักลอบมอบเรือและอาวุธให้เหลียน เพื่อไปไล่ล่าแก๊งโจรสลัดอื่นๆ และท่านเหลียนก็นำคนเหล่านั้นมาเป็นลูกน้องของตน มีบันทึกว่าภายในปี 1569 ท่านมีลูกน้องอยู่ในสังกัดมากถึง 5,000 คน และมีอาวุธจากชาวโปรตุเกสมาประจำตัวกันมากมาย แล้วในช่วง 3 ปีต่อจากนั้น ท่านเหลียนได้ทำเป็นยอมแพ้ต่อทางการจีน แล้วก็ลุกขึ้นมาต่อต้านกับทางการจีนอีกสลับกันไป พร้อมทั้งสามารถครอบครองการค้าหลักๆ และการลักลอบขนของเถื่อนตามชายฝั่งต่อไป แล้วต่อมาคุมลูกน้องอพยพหนีลงใต้ในปี 1573 บางทีอาจใช้ชีวิตอยู่ในไต้หวัน และหมู่เกาะเป็งหู (P'eng-hu Islands) แล้วไปปักหลักตั้งรกรากในเกาะคุนหลุน (K'un-lun Island หรือ Pulo Condore) ในทะเลจีนใต้ในปี 1574 และอาจจะใช้เวลาบางปีตามชายฝั่งของภาคกลางของสยาม ที่ซึ่งกล่าวกันว่า ถูกกองกำลังผสม จีน-สยาม โจมตีท่านแล้วพอปี 1578 ก็ย้ายฐานไปตั้งอยู่ในปาตานี ที่ซึ่งมีคนเชื่อว่า กองกำลังพลได้ลดลงเหลือเพียง 2,000 ราย แต่เหตุที่ย้ายไปไกลถึงใต้ขนาดนั้น อาจจะเพราะแพ้ภัยบ่อยครั้ง และพบเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการค้าใหม่กับนครรัฐสุลต่านแห่งนี้ และได้รับการต้อนรับอย่างดียิ่ง บ้างก็ว่าท่านเหลียนบุกพิชิตยึดปาตานีได้ บ้างก็ว่าท่านเพียงแต่มีอิทธิพลเหนืออาณาจักรเพราะมีอาวุธกำลังแรงมากกว่า แต่อย่างไรก็ดี บันทึกของหมิงระบุว่า ราวปี 1580-1581 ท่านเหลียนได้นำกองกำลังจากปาตานีไปบุกยึดปล้นเรือชาวจีน (น. 39-40)

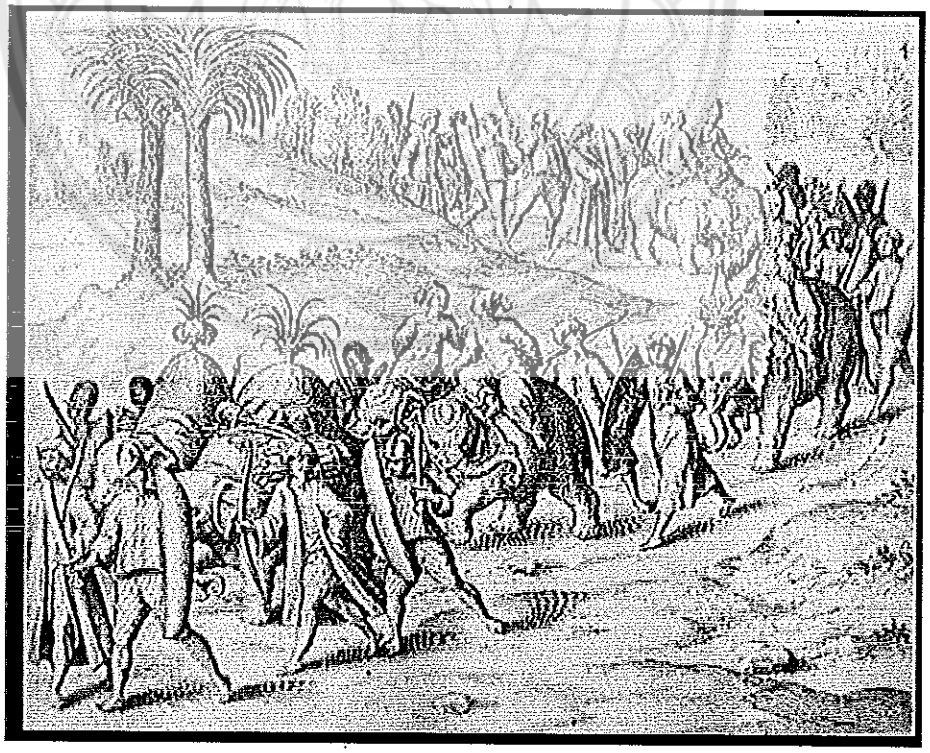
ท่านเหลียนเต้าเจี้ยน (ลิ้มโต๊ะเคี่ยม) ได้เสกสมรสกับเจ้านางแห่งปาตานี บ้างก็ว่าลูกสาวเจ้าเมือง แต่ตอนนั้น Sultan Bahadur ไม่มีทายาท จึงคาดกันว่า น่าจะเป็นน้องสาวคนใดคนหนึ่งในสามนาง แต่คาดกันว่า คือ เจ้านางอิเยาว์ (Raja Ijau) ซึ่งเป็นน้องสาวคนโต ซึ่งได้ขึ้นครองราชย์แทนพี่ชายที่ถูกลอบฆ่าในปี 1584 แล้วท่านเหลียนได้แปลงศาสนาเป็นอิสลาม แล้วลูกน้องทั้งหลาย ก็แปลงเป็นอิสลามด้วย เลยยิ่งทำให้อิทธิพลบารมีของพ่อค้าอิสลามซึ่งเดิมก็สูงมากอยู่แล้ว ยิ่งมากยิ่งขึ้นในรัฐปาตานีนี้ หลังจากปี 1581 ท่านเหลียนได้หายไปจากบันทึกแห่งราชวงศ์หมิง จึงคาดกันว่า ท่านคงเลิกทำกิจกรรมด้านการเป็นโจรสลัดไปแล้ว แต่เรื่องที่โด่งดังมากของปาตานีคือ น้องสาวของท่านเหลียน นามว่า เหลียน กูเหนียง (Lian Gu-Niang หรือ ลิ้มกอเหนี่ยว) ได้จัดทัพเรือออกตามหาพี่ชาย มาจนถึงปาตานี เกลี้ยกล่อมให้พี่ชายกลับเมืองจีน พี่ชายไม่ยอม จึงปะทะทัพกัน แม่นางกูเหนียงพ่ายแพ้ แม่ทัพทั้งปวงฆ่าตัวตาย แม่นางก็ผูกคอตายที่ต้นไม้ต้นหนึ่งด้วย หลายปีต่อมา ได้มีผู้สลักป้ายหินเพื่อรำลึกถึงนาง และได้มีวัดและอนุสรณ์สถานเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์นี้ใกล้กับมัสยิดกรือเซะ (Gresik mosque) ในเขตเมืองเก่าของปัตตานี (Pattani) (น. 40-41)

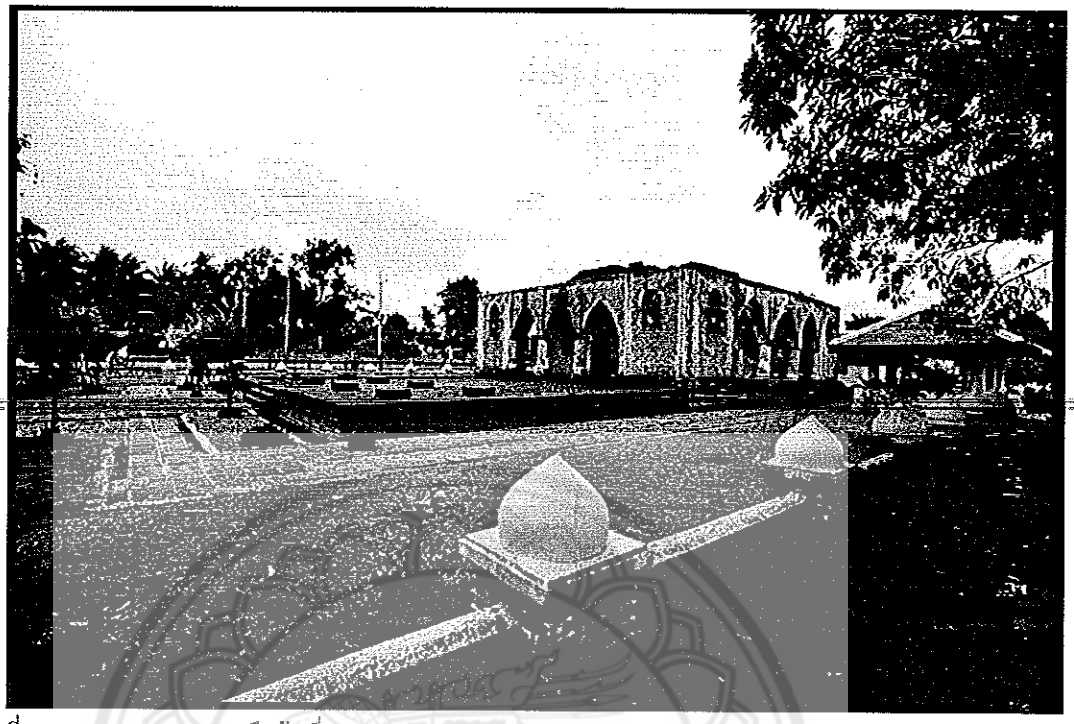
ท่านเหลียนเต้าเจี้ยน เป็นที่รู้จักในปาตานีในฐานะของผู้ที่กระทำการหล่อปืนใหญ่ 3 กระบอก แต่ในบันทึกของมาเลย์ให้เกียรติแค่เป็นคนประดิษฐ์กระสุนปืนใหญ่ เพื่อเป็นของขวัญแด่รายาปาตานี แต่ในบันทึกของชาวจีนปาตานี ปรากฏว่า รายาอิเยาว์ เป็นผู้เรียกร้องให้สร้างปืนใหญ่ขึ้น 3 กระบอก และเมื่อเหล่าพ่อค้าจัดหาทองแดงและทองเหลืองสำริดมาได้เพียงพอแล้ว ท่านเหลียนก็ได้หล่อปืนใหญ่ขึ้น โดยตั้งชื่อว่า นางปาตานี (Nang Patani) ศรีนครี (Seri Negeri) และ มหาลีลา (Maha Lela) โดยตำนานท้องถิ่นได้ระบุอีกว่า ปืนกระบอกใหญ่ที่สุดใน 3 กระบอกนั้น ยิงไม่ออก จึงต้องหล่อใหม่ แล้วในวันทดลองยิง ระเบิดใส่ท่านเหลียนจนถึงแก่ความตาย โดยยังไม่ทันได้มีทายาทกับรายาอิเยาว์ อย่างไรก็ดี การมาของท่านเหลียน ได้กระชับสัมพันธ์อันยาวนาน ระหว่างปาตานี กับพ่อค้าแห่งจีนและญี่ปุ่น (น. 41-42)

(ดูรูปหน้าถัดไป)

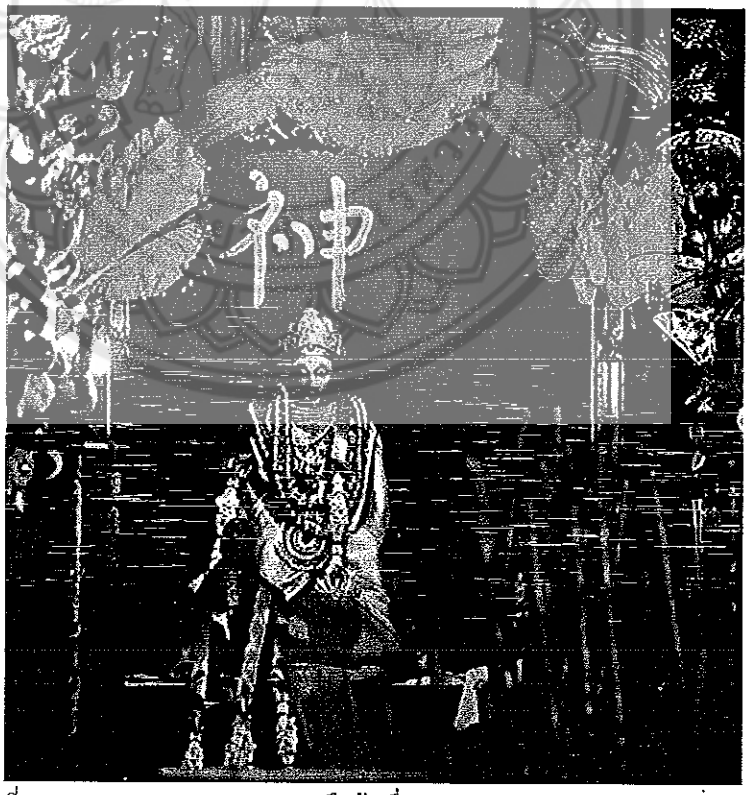
ภาพที่ 12 – 13 – 14 – 15 ปืนใหญ่นางพญาปาตานี ขบวนเสด็จของรายาอิเยาว์ มัสยิดกรือแซะ และเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

ที่มา: en.wikipedia.org (สืบค้นเมื่อ 27 พฤษภาคม 2562).

ที่มา: yaipeam.blogspot.com (สืบค้นเมื่อ 27 พฤษภาคม 2562).

รายชื่อ แม่ทัพใหญ่ และ ผู้ว่าการ (Captains-Major & Governors) ของมาเก๊า (Macau)

(1557-1605)

ผู้ว่าการมาเก๊า คือ ผู้ที่รับผิดชอบการควบคุมภายในท้องถิ่นของอาณานิคมของโปรตุเกส ส่วนความสัมพันธ์ภายนอกและความต้องการทางทหารนั้น จะได้รับการจัดการโดยรัฐบาลโปรตุเกสในกรุงลิสบอน

ช่วงปีที่ปรากฏนี้ อ้างถึงปีที่ได้รับการแต่งตั้ง (da Silva 2012) ผู้วิจัยขอตัดมาแสดงเพียงสิ้นรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ดังต่อไปนี้

Francisco Martins 1557 - 1558

Leonel de Sousa 1558 - 1559

Rui Barreto 1559 - 1560

Manuel de Mendonça 1560 - 1561

Fernão de Sousa 1561 - 1562

Pêro Barreto Rolim 1562 - 1563

Diogo Pereira 1563 - 1565

João Pedro Pereira 1565 - 1566

Simão de Mendonça (1st time) 1566 - 1567

Tristão Vaz da Veiga (1st time) 1567 - 1568

António de Sousa 1568 - 1569

Manuel Travassos 1569 - 1571

Tristão Vaz da Veiga (2nd time) 1571 - 1572

João de Almeida (1st time) 1572 - 1573

António de Vilhena 1573 - 1574

Simão de Mendonça (2nd time) 1574 - 1575

Vasco Pereira 1575 - 1576

Domingos Monteiro (1st time) 1576 - 1579

Leonel de Brito 1579 - 1580

Miguel da Gama 1580 - 1581

Inácio de Lima 1581 - 1582

João de Almeida (2nd time) 1582 - 1583

Aires Gonçalves de Miranda 1583 - 1585

Francisco Pais 1585 - 1586

Domingos Monteiro (2nd time) 1586 - 1587

Jerónimo Pereira 1587 - 1589

Henrique da Costa 1590 - 1591

Roque de Melo Pereira 1591 - 1592

Domingos Monteiro (3rd time) 1592 - 1593

Gaspar Pinto da Rocha 1593 - 1594

Manuel de Miranda 1595 - 1596

Rui Mendes de Figueiredo 1596 - 1597

Nuno de Mendonça 1598 - 1599

Paulo de Portugal 1599 - 1603

Gonçalo Rodrigues de Sousa 1603 - 1604

João Caiado de Gamboa 1604 - 1605

Diogo de Vasconcelos de Meneses 1605 - 1607

ที่มา: da Silva, Jorge. (2012). "Governadores de Macau". Powers of the Governor of Macau. Posted as of 3 December 2012. Access as of 4 June 2015. From: *http://www.geni.com/discussions/115607*.

บทที่ 6

จากหนังสือเรื่อง Hugo Grotius, the Portuguese and Free Trade in the East Indies โดย Peter Borschberg (2011) นั้น ผู้วิจัยพบว่า มีการเอ่ยถึงโปรตุเกสในสายตาและบันทึกของชาวดัตช์ ผู้วิจัยจึงขอแปลสรุปส่วนสำคัญที่อยู่ร่วมสมัยหรือเกี่ยวเนื่องกับการค้าระหว่างประเทศในสมัยสมเด็จพระนเรศวร ดังต่อไปนี้

Hugo Grotius, the "Oracle of Delft": The Man, VOC Lobbyist, Politician and Diplomat

Huig de Groot รู้จักโด่งดังมากกว่าในนามละติน ว่า Hugo Grotius เกิดราวปี ค.ศ. 1583 ที่ประเทศเนเธอร์แลนด์ และตายราวปี ค.ศ. 1645 ที่ประเทศเยอรมนี เป็นบุตรชายของอาจารย์กฎหมายของมหาวิทยาลัย ไลเดน ประเทศเนเธอร์แลนด์ เป็นลูกหลานของท่านเค้านต์ท่านดยุ้คของประเทศนั้น ท่านฮิวโกเติบโตอยู่ในช่วงเหตุการณ์กบฏปลดแอก เพื่อให้เนเธอร์แลนด์เป็นอิสระจากการปกครองสหราชอาณาจักรแห่งสเปนและโปรตุเกส (revolt against United Kingdom of Spain and Portugal) ท่านเป็นนักวิชาการ และ นักปกครอง และได้รับสมญานามว่าเป็น "บิดาแห่งกฎหมายระหว่างประเทศ" เนื่องจากช่วงปี ค.ศ. 1604 (ขณะนั้นท่านอายุเพียง 21 ปี) หลังจากที่นายพลเรือของดัตช์ยึดเรือโปรตุเกสที่ชื่อ Santa Catarina ได้แล้ว (รายละเอียดจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป) ทางบริษัท Dutch East India ได้ขอร้องให้ท่านฮิวโกช่วยร่างเอกสารปกป้องสิทธิ์ค้าขายของสเปน-โปรตุเกส เพื่อกีดกันดัตช์ออกจากการค้า ชื่องานว่า De Jure Praedae (หรือ On the Law of Prize and Booty หรือแปลความได้ว่า กฎหมายว่าด้วยรางวัลและการเป็นโจร) ซึ่งงานเขียนนี้ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ใดๆ ในช่วงชีวิตของท่าน ยกเว้นบทที่ 1 ซึ่งโด่งดังมาก เนื่องจากท่านฮิวโกเขียนขึ้นมาเพื่อปกป้องสิทธิ์ของทุกชาติที่จะสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ในน่านน้ำสากลได้ (free access to the ocean for all nations) ชื่อบทว่า Mare Liberum (หรือ The Freedom of the Seas) ซึ่งได้รับการตีพิมพ์ราวปี ค.ศ. 1609 (หลังพระนเรศสิ้นแล้ว 4 ปี) ซึ่งก่อนหน้านั้นในปี ค.ศ. 1607 ท่านฮิวโกได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้พิพากษาใหญ่ (attorney general หรือ advocaat - fiscaal) ให้แก่จังหวัดใหม่ต่างๆ ในปกครองของสหราชอาณาจักรดัตช์ อันได้แก่ Holland, Zealand และ West Friesland ซึ่งต่อมาได้มาอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าชายมอริสแห่งออเร้นจ์ (Prince Maurice of Orange รายละเอียดของท่านจะแยกพูดถึงต่อไปในบทข้างหน้า)[1]

ท่านฮิวโก ได้มีส่วนร่วมในการร่างสนธิสัญญาการค้าระหว่างเนเธอร์แลนด์กับประเทศอื่นๆ ในช่วงปี ค.ศ. 1605-1615 เพื่อดูแลผลประโยชน์ให้กับบริษัทการค้า VOC (ชื่อเต็มว่า Vereenigde Oost-Indische Compagnieหรือ United East Indies Company หรือ ถูกเรียกโดยชาวอังกฤษว่า Dutch East India

[1] Encyclopaedia Britannica 2017

Company) ในย่านอินดีสตะวันออก (East Indies) ดังตัวอย่างหนังสือสัญญาการค้า และจดหมายโต้ตอบระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างๆ ดังภาคผนวกท้ายเอกสารของ Borschberg (2011) ดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1 จดหมายจาก Adriaen ten Haeff ที่ส่งถึง Hugo Grotius เป็นระยะๆ ในช่วงปี 1607 ได้สรุปข้อมูลที่ยึดได้จากการยึดเรือสเปน และได้เห็นรายละเอียดที่กษัตริย์แห่งสเปน ส่งถึงอุปราชของสเปนในอินเดีย ซึ่งมีการเอ่ยถึงการโจมตี Melaka ในปี ค.ศ. 1606 แต่ไม่สำเร็จ แต่ Dutch กำลังได้โอกาส ที่จะเปิดตลาดทำการค้ากับ จีน ปาตานี (Patani ใต้ของสยาม) กระสิก (Gresik ใกล้กับสุราบายา ของชวาตะวันออก) และ อาเจะห์ (Aceh) โดยคณะกรรมการบริษัทคาดว่า กองเรือน่าจะเคลื่อนกำลังไปยังยะโฮร์ (Johor) เพื่อดักรอเรือสินค้าที่มาจากเมืองจีน แต่เนื่องจากพายุลมแรง เรือจึงไม่มาตามคาด แต่กลับไปขึ้นฝั่งที่เกาะมักกะสัน (Makassar) แทน รายละเอียดในจดหมายเหล่านั้น สรุปได้ความว่า จดหมายลงวันที่ 28 November 1606 (ราว 1 ปีหลังพระนเรศสิ้น) จากกรุงลิสบอน ถึงท่าน don Martin Alfonso de Castro เพื่อให้ประกาศว่า คนต่างชาติทุกชาติทุกภาษา เช่น French, Italians, Germans, Dutch ที่อาศัยอยู่ในละแวกอีสอินดีส และอาจจะเดินทางผ่านมาทาง Persia และ Turkey นั้น จะต้องถูกขับไล่ออกไปจากพื้นที่ทั้งหมด หรือ จดหมายลงวันที่ 27 January 1607 จากกรุงมาดริด ไปยัง don Andrea Furtado de Mendoza ว่าให้รายงานการทำป้อมปราการในเมืองมะละกา (Melaka) และการก่อสร้างป้อมเพิ่มเติมในละแวกนั้นและช่องแคบสิงคโปร์ (Sincapura) และลงวันที่เดียวกัน ไปยังท่าน don Martin Alfonso de Castro เพื่อให้สร้างป้อมรอบอาเจะห์และในละแวกช่องแคบ Sabam และ สิงคโปร์เช่นกัน แต่ที่ย้อนหลังกว่านั้น คือ จดหมายลงวันที่ 24 November 1606 จาก Lisbon ส่งถึงกัปตันของกรุงNagapattinam ทางชายฝั่งตะวันออก ในอินเดียใต้ เพื่อให้ขับไล่คนต่างชาติออกไปให้หมด และจดหมายลงวันที่ 13 February 1607 จากกรุงลิสบอน ไปถึงท่าน don Martin Alfonso de Castro เพื่อเตือนให้ทำป้อมให้แน่นหนา ณ กรุงมาเก๊า (Macao)

ตัวอย่างที่ 2 จดหมายจาก King Philip III of Spain หรือ ก็คือ King Philip II of Portugal ในขณะเดียวกันนั้น ที่มีถึงท่าน Dom Martim Affonso de Castro ซึ่งเป็นอุปราชของโปรตุเกส ณ เมืองอาณานิคมอินเดีย (the Portuguese Viceroy of India) 28 November 1606 โดยจดหมายนี้ เขียนเป็นภาษาโปรตุเกส แล้วค่อยแปลเป็นภาษาละติน แล้วค่อยแปลเป็นภาษาอังกฤษ แล้วผู้วิจัยนี้จึงสรุปความเป็นภาษาไทย ดังนี้

กษัตริย์ฟิลิป สั่งให้อุปราชอะฟองโซ่ พิมพ์กฎหมายใหม่ที่สั่งห้ามคนต่างชาติเข้ามาค้าขายอยู่ในดินแดนอินเดียย่านที่เป็นเมืองขึ้นของโปรตุเกสสเปนนี้ และต้องกระจายงานพิมพ์นี้ให้รับรู้ทั่วกันไปทั้งย่านที่เป็นอาณานิคม Estada da India นี้ และให้ไล่คนต่างชาติออกไปทุกคน แต่เนื่องจากพระองค์ได้รับรายงานว่า มีหลายชาติอาศัยอยู่ในละแวกนั้น ทั้ง Italians French Germans รวมทั้ง Flemish ซึ่งเดินทางผ่านมาทางบกทาง Persia และ Turkey หรือบางคนก็มาจาก Portugal ซึ่งจะได้รับผลกระทบจาก

กฎหมายใหม่นี้ไปด้วย และคงจะเคืองขุ่น แล้วหันไปเข้าข้างศัตรู คือ ชาวแขกมัวร์ (Moors) อันอาจจะทำให้ข้อมูลเรื่องการมีป้อมแต่ละทิศรั่วไหลไปให้ศัตรูรู้ แล้วรู้วิธีเข้าจู่โจม ดังนั้น ท่านอุปราชต้องหาทางป้องกันมิให้ส่งผลเสียต่อสถานีการค้า (Estado) ของเรา เขียนจากกรุงลิสบอน ประเทศโปรตุเกส

ตัวอย่างที่ 3 จดหมายจาก King Philip III/II ถึง King of Cananor (ในอินเดีย) ลงวันที่ 23 December 1606 (ภายใน 1 ปีหลังพระนเรศสิ้น) ซึ่งจดหมายนี้ถูกเก็บรักษาไว้ในเมือง Goa ประเทศ India สรุปความเป็นภาษาไทยได้ดังนี้

โจรจากฟลานเดอร์ (Fladers เป็นเมืองดัตช์ ตอนเหนือของเบลเยียม) ซึ่งเป็นเมืองขึ้น ของสเปนโปรตุเกสของข้าฯ มาแวะที่ท่าเรือคะน้าหน่อร์ ของท่าน ห้ามให้จอดทอดสมอ ห้ามมิให้ติดต่อค้าขายด้วย ห้ามทิ้งเรือเล็กเรือน้อยจอดข้ามคืนไว้ เพราะมันจะขโมยเอาไปใช้ประโยชน์ได้ มิฉะนั้นจะโดนลงโทษทำลาย โดยกองเรือ “อาทมาท” (armadas) ของข้าฯ หากทำได้ดี ข้าฯ จะบอกให้สถานีการค้าแถวนั้นให้คุณแก่ท่าน ขอพระเจ้าประทานแสงสว่างและพิทักษ์ (illuminate and guard) ท่านด้วย

ตัวอย่างที่ 4 จดหมายจาก King Philip III/II ถึงท่าน Dom Martim Affonso de Castro อุปราชของโปรตุเกส ณ อินเดีย ลงวันที่ 27 January 1607 สรุปความได้ดังนี้

ตั้งแต่แต่งตั้งท่านให้เป็นอุปราชที่อินเดีย จดหมายส่งไม่เคยมาถึงข้าฯ เลย ดีว่า ได้ชาว Armenian ที่อยู่ที่ Goa ที่เป็นคนของท่าน Aires de Saldanha ส่งข่าวให้ข้าได้รู้บ้าง ท่านจงรีบเร่งสร้างป้อมที่อาเจะห์ (Aceh) และอีกสองป้อม ที่ช่องแคบสะเบา (กุนดูร) และ สิงคโปร์ ด้วย (Straits of Sabam หรือ Kundur) เขียนโดย Anrique de Sousa

ตัวอย่างที่ 5 จดหมายจาก King Philip III/II ถึงท่าน Dom Martim Affonso de Castro อุปราชของโปรตุเกส ณ อินเดีย ลงวันที่ 27 January 1607 เช่นกัน สรุปความได้ดังนี้

เมื่อท่านอุปราชกลับไปเมืองกัวแล้ว อาจแต่งตั้งคนดูแลแทน แถวทะเลใต้นั้น ก็น่าจะดี เพราะได้ยินว่า ศัตรูชาวดัตช์ของเรา เริ่มบุกมาแดนใต้แล้ว และคนท้องถิ่นก็ต้อนรับขับสู้อย่างดีเสียด้วย คนที่ท่านอาจตั้งไว้แทนท่านได้อาจจะเป็นท่าน Andre Furtado de Mendonca หรือท่านอื่นที่ท่านเห็นสมควรก็ได้

ตัวอย่างที่ 6 จดหมายจาก Dom Joao Ribeiro Gaio ซึ่งเป็น บาทหลวงแห่งมะละกา (Bishop of Melaka) ส่งไปยัง King Philip III/II ลงวันที่ 30 April 1600 (5 ปี ก่อนพระนเรศสิ้นฯ) เพื่อแสดงความเห็นว่า ดัตช์ ไม่ได้ทำความเดือดร้อนให้อย่างที่คิดกัน แต่ตรงกันข้าม กลับส่งเสริมสันติภาพ และการค้าขายที่ซื่อสัตย์เป็นอย่างยิ่ง แต่มาแปลและตีพิมพ์เป็นภาษาดัตช์ ลงวันที่ในปี 1604 (1 ปี ก่อนพระนเรศสิ้นฯ) ซึ่งสรุปความได้ดังนี้

ข้าฯ ได้เขียนรายงานถึงพระองค์นับแต่ ธันวาคม ปี 1599 ฝากไปกับเรือที่ออกจาก East Indies ไปยังจักรวรรดิแห่งโปรตุเกส (the Empire of Portugal) จนถึง มกราคม 1600 นอกจากนั้น ยังได้ข้อมูลสถิติจากข้อมูลของคนเรือที่มามะละกา ภายในเดือนมีนาคม 1600 ซึ่งมาจากทั้งจีน มะละกาเอง และหมู่เกาะ Malukus และตรวจสอบกับคนอื่นๆ ในย่าน Indies นี้ ข้อมูลสอบทวนแล้วพบว่า มีเรือ 12 ลำ มาจาก Holland และ Zeeland ระหว่างปี 1599 ที่ผ่านมานี้ ทั้งยังมีเรือ 10 ลำ มาจอดที่ Sunda และอีก 2 ลำ มาที่ Aceh รวมเป็นอีก 12 ลำ ซึ่งออกจากประเทศของตนในปี 1598 แล้วติดฤดูหนาวที่ชายฝั่งตะวันออกของ Madagascar โดยมี พ่อค้า 16 รายที่ออกจากประเทศของตนมาโดยมีอาวุธครบครัน แต่สูญเสียนายพลผู้คุมกองเรือไปพร้อมๆ กับเสียเรือ 3 ลำ เนื่องจากพายุหนักที่ฝั่งของ Guinea และยังไม่ทราบชะตากรรมจนบัดนี้ ในบรรดาเรือ 10 ลำ ที่มายัง Sunda นั้น มี 4 ลำ ที่สามารถขนสินค้าจำพวกพริกไทยและเครื่องเทศได้ทันที แล้วแล่นกลับประเทศตนแล้วในเดือนมกราคม ปี 1599 นั้นเลย โดยมิได้ทำความวุ่นวายใดๆ ต่อคนท้องถิ่นเลย และไม่ได้ก่อปัญหาอะไรให้ชาวโปรตุเกสของเราเลยแม้แต่น้อย พวกดัตช์นี้ หาซื้อพริกไทย โดยให้ราคาถึง 30 pardaos[2] ต่อ bahar[3] ทั้งยังซื้อเปลือกของจันทน์เทศ (mace) ที่ราคา 80 ถึง 90 pardaos รวมทั้งซื้อจันทน์เทศ (nutmeg) และ กานพลู (cloves) และสินค้าอื่นๆ ด้วย โดยจ่ายราคาที่สูงที่สุด และเป็นที่ยอมรับนับถือจากคนแถวนี้มาก เพราะเป็นคนที่ซื่อสัตย์มาก และไม่กดขี่ ไม่ก่อกวน ใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งพวกดัตช์นี้ยังขนสินค้าและข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ จากดินแดนของตนมาขายให้เป็นประโยชน์แก่คนท้องถิ่นอย่างมากมายก่ายกอง ทั้งยังนำอาวุธยุทโธปกรณ์ติดมือมาขาย หรือ แลกเปลี่ยน (barter) กับของต่างๆ แบบชุดละแปด (ryals-of-eight) แล้วค่อยนำสินค้ารวมชุดละแปดนี้ ไปขายต่อให้กับชาวซุนดา (Sundanese) และพ่อค้าจีนชาวฮกเกี้ยน (Fujian) อีกต่อหนึ่ง โดยพวกดัตช์นี้จะผูกมิตรกับกษัตริย์และผู้แทนพระองค์ของซุนดาเป็นอย่างยิ่ง (ดูสนธิสัญญากับซุนดา และ อาเจะห์ ในอีกฉบับ ว่าด้วยเรื่องของ *มะละกา*)

เรือ 2 ลำ จาก 10 ลำนั้น เลียบชายฝั่งชวา เข้าสายใน ไปยังป้อม Ambon แล้วไปยังเกาะ Hitu เพื่อรับสินค้าพวกกานพลู (clove) แล้วเดินทางต่อ ในขณะที่เรืออีก 2 ลำ จาก 10 ลำนั้น แยกไปออกจากช่องแคบ Sunda ไปตามชายฝั่งชวา แล้วเข้าสายใน ไปยังหมู่เกาะ Banda ไปรับสินค้าจำพวกเปลือก

---

[2] หน่วยเงินแบบเก่า ที่ใช้อยู่ที่เมือง Goa ของ India ออกเสียงว่า ปาระดอส

[3] หน่วย เป็นภาษาฮินดี ออกเสียงว่า บารท เป็นหน่วยน้ำหนักที่ใช้ในย่าน East Indies มีค่าประมาณ 223-625 ปอนด์ โดยทาง Arab จะเรียกว่า rahab หรือออกเสียงคล้ายกับคำว่า หาบ ของทางไทยเรา

จันทน์เทศ (mace) และ จันทน์เทศ (nutmeg) แล้วกลับซุนดา แล้วค่อยแล่นกลับประเทศตนไปเลยในเดือนสิงหาคม ปี 1599 แต่ดัตช์กลุ่มนี้ ได้ฝากชาย 10-12 นายให้อาศัยอยู่บนเกาะ Ostaigo ในหมู่เกาะ Banda นี้ เพื่อส่งสัญญาณมิตรภาพ และเพื่อบอกว่า จะยังกลับมาอีก อีกทั้งยังฝากชายฉกรรจ์ ไว้ตามหมู่เกาะ Hitu และจักรวรรดิ Bali และในละแวก Sunda นั้น (Borschberg 2011 น. 191) ซึ่งในเรื่องนี้ ผู้วิจัยนี้คิดว่า เป็นการเจตนาแพร่เผ่าพันธุ์อย่างหนึ่ง และเพื่อไว้เป็นหูเป็นตา เพื่อดูแลสถานีการค้า และขอบข่ายผลประโยชน์ในละแวกนี้ทั้งหมดในระยะยาว

เรืออีก 2 ลำ จาก 10 ลำนั้น ได้มาถึงช่องแคบ Sunda จอดรออยู่ที่นั่น เพื่อรอรับ pepper แล้วเดินทางกลับในเดือนมกราคม ปี 1600 ในขณะที่ เรืออีก 2 ลำ ที่กำหนดให้ไปแวะที่ Ache ก่อนหน้านั้น ได้จอดรอติดฤดูหนาวอยู่ที่เกาะ Madagascar ก่อนจะมาถึง Aceh ตอนเดือนกรกฎาคม ปี 1599 โดยการต้อนรับของกษัตริย์เองเลย ดังนั้นผู้วิจัยนี้คิดว่า การค้าระหว่างประเทศสมัยก่อน มีความสำคัญกับประเทศหรือรัฐเป็นอย่างมาก โดยผู้นำประเทศนับการมาของเรือสำคัญแต่ละลำเสมือนการมาของทูตซึ่งเป็นตัวแทนพระองค์จากกษัตริย์ของอีกแผ่นดินหนึ่งเลยทีเดียว โดยเรือ 2 ลำดังกล่าวนี้ เข้ามาซื้อ Pepper จากกษัตริย์เองเลย แต่เนื่องจากชาวโปรตุเกสได้อยู่อาศัยและดำเนินการค้าอยู่ก่อนแล้ว ทางโปรตุเกสจึงขู่บังคับว่า หากกษัตริย์ยังค้าขายกับ Holland หรือ Zealand อยู่อย่างนี้ จะถือว่า ไม่เป็นมิตรต่อโปรตุเกส จึงได้ร้องขอต่อกษัตริย์ของอาเจะห์นี้ เพื่อขอเผาเรือ 2 ลำนั้นทิ้งเสีย แต่ทางขุนนางของทางบ้านเมืองทนไม่ได้ จึงลอบส่งข่าวให้คนในเรือทั้ง 2 ทราบล่วงหน้า จึงแล่นหนีไปทันเวลา โดยยอมทิ้งบางคนให้ตกค้างอยู่บนเกาะ ทั้งหมดจึงรอดได้ ซึ่งในจำนวนคนที่ติดค้างอยู่บนเกาะนี้ มี 2 คนที่พูดภาษาสเปนได้ กษัตริย์อาเจะห์จึงส่งให้ไปทำงานกับกัปตันใหญ่ที่ Melaka โดยที่ 1 ใน 2 คนนี้ เป็นคนโปรตุเกสที่ถูกดัตช์จับได้ มาจากเรือที่มาจาก Brazil แต่ต่อมาเรือที่หนีไปได้ทั้ง 2 ลำนั้น ได้แล่นกลับมาใหม่ แต่ 1 ลำมาล่มที่ศรีลังกา อีกลำหายสาบสูญ

ตามที่ข้าฯ ได้รายงานท่านมาตลอด ทั้งในปีที่แล้ว 1599 และปีนี้ 1600 ข้าฯ ได้แนบคำศัพท์ของทั้งภาษาเมือง Sunda เมือง Aceh เมือง Patani เมือง Gaidela เมือง Siam และ เมือง Cambodia และลำดับความสำคัญในการเลือกใช้พูดก่อนหลัง โดยเฉพาะเพื่อการติดต่อค้าขายของสถานีการค้าของเรา (Estado da India) ในละแวกนี้ และช่วงนี้มีศัตรูใหม่ปรากฏตัวในย่านทะเลใต้นี้ และมีเรือสินค้าจากญี่ปุ่นมาล่มขณะเดินทางไปมาเก๊า (ดูเรื่องเรือสินค้าล่ม แล้วคนมาเก๊าหมดตัว ในหัวข้อ ***มาเก๊า-สยาม***) ทำให้คนโปรตุเกสที่อยู่ในมาเก๊าต้องหมดเนื้อหมดตัว จนลงไปที่เดียว อีกทั้งในจักรวรรดิกัมพูชา (empire of Cambodia) คนโปรตุเกสและบาทหลวงทั้งหลายก็ถูกฆ่าตายทั้งหมด และเกิดกบฏวุ่นวาย ส่วนในจักรวรรดิสยามของเรานั้น (นี่คือศัพท์ที่ Bishop แห่ง มะละกา เอ่ยถึงสยาม คือใช้คำว่า "our empire of Siam") คนโปรตุเกสถูกฆ่าตายทั้งหมด โดยบางคนก็ถูกเผาทั้งเป็น เนื่องจากทำเรื่องให้คนสยามขุ่นเคือง

ส่วนบนหมู่เกาะ Solor คนดำ (the blacks) ก่อกบฏ และเข้ายึดป้อมของเรา แต่เรายึดคืนได้ ส่วนในจักรวรรดิปาเล็มบังของเรา ("our" empire of Balambangan) ผู้คนดูเป็นมิตรกับเรา มีโบสถ์คริสต์ มีบาทหลวง แต่กษัตริย์ Pasaruan ซึ่งเป็นคนชวา และเป็นมุสลิม ก็มาโจมตีอาณาจักรนี้ และยึด

ครองสำเร็จ ได้กลายมาเป็นกษัตริย์ของปาเล็มบัง และได้เปลี่ยนศาสนาให้คนทั้งเมืองกลายเป็นมุสลิมทั้งหมด ทั้งยังฆ่าคนคริสต์ทั้งปวง แล้วเปลี่ยนโบสถ์คริสต์ต่างๆ ให้กลายเป็นมัสยิดด้วย (Borschberg 2011 น. 192-193)

ส่วนในจักรวรรดิพะโค หรือ หงสาวดี (empire of Pegu) ได้มีการสังหารหมู่คนโปรตุเกสทั้งหมด ส่วนในหมู่เกาะ the Malukus ชาว Tidor ได้ประกาศสงครามกับชาว Ternate ส่วนในย่านเมือง Ambon นั้นเล่า สงครามก็คาดว่าน่าจะเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ ทั้งหมดที่ดูวุ่นวายนี้ น่าจะเพราะว่าแดนใต้นี้ถูกปล่อยละทิ้งมานานเกินแล้ว ฉะนั้นพระองค์ควรสนใจด่วน เพื่อประโยชน์ต่อสถานีการค้าของเรา และชาวโปรตุเกสทั้งปวง เนื่องจากละแวกนี้เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์มั่งคั่งมากๆ หวังว่าพระเจ้าจะเพิ่มจำนวนชาวคริสต์ เพิ่มจำนวนสถานีการค้า และตลให้การค้าขายสินค้ามีกำไรมั่งคั่ง

รวมเบ็ดเสร็จทั้งกลุ่มสถานีการค้า Estado da India ได้สร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำ ถึงปีละ***กว่า 1.4 ล้าน cruzados ต่อปี*** (เฉพาะส่วนที่เป็นค่าภาษีที่เรียกเก็บได้จากการค้าเหล่านั้นเท่านั้น) จึงเหมาะและ คุ้ม ที่จะจัดซื้อเสบียง และพิชิต โดยส่งกองกำลังเรืออาทมาตมายังแดนใต้นี้ให้จงได้ เพราะต้นทุนค่าใช้จ่ายทั้งปวงนั้นรวมแล้วก็ไม่มีวันเกินรายได้ แถมว่า ถ้าครองได้จริง และมีผู้บัญชาการ (conquistador) มาควบคุมจริง และมีกองกำลังอาทมาตถาวรมาประจำจริง แล้วละก็ เงินรายได้เพิ่งจากการเก็บภาษี จะยิ่งงอกงามอีกไม่รู้เท่าไรต่อเท่าไร อีกทั้งยังสามารถกะเกณฑ์ได้เลยว่า ในการยึดพิชิตทั้งหลายที่ว่ามานี้ จะทำรายได้จาก Estado ถึง 4 แสน cruzados จากเงินรวม 1.4 ล้าน cruzados ดังกล่าวนั้น เงินก้อนนี้เพียงพอที่จะใช้กับกองอาทมาตที่มีไว้ควบคุมแดนเหนือโน้น และ ยังไว้พิชิตยึดครองแดนอื่นๆ เพิ่มเติมอีก และ ยังไว้จ่ายค่ากำลังป้องกันดินแดนอื่นๆ ได้อีกด้วย (Borschberg 2011 น. 193)

เขียน ณ เมือง Goa ประเทศ India ลงวันที่ 30 เมษายน 1600 (5 ปี ก่อนพระนเรศ สิ้นฯ) ช่วยกันเขียนด้วยลายมือของหลายคน แต่ลงนามโดย Bishop แห่ง มะละกา แปลโดย นาย Jan de Zwarte ส่งสภา Holland ที่ตั้งอยู่ในกรุง Amsterdam เนื่องจากนาย Jan รู้ภาษาสเปน แปลลงวันที่ 23 ตุลาคม 1604 (ไม่กี่เดือน ก่อนพระนเรศ สิ้นฯ) (Borschberg 2011 น. 193-194)

ตัวอย่างที่ 7 จดหมายขอบคุณจาก "กรมการ" เมือง ("camara" หรือ city council) แห่งมะละกา (Melaka) ส่งไปยัง Jacob van Heemskerk ลงวันที่ 9 มีนาคม 1603 (2 ปี ก่อนพระนเรศสิ้นฯ) เป็นหนึ่ง ใน สี่ จดหมายเล็กๆ น้อยๆ (ตัวอย่างที่ 7-10) เพื่อแสดงการสื่อสาร ระหว่างชาว ดัตช์ คือ นายพลเรือเอก Admiral Jacob van Heemskerk ไปถึงเจ้าหน้าที่ชาวโปรตุเกสบนฝั่ง หลังจากที่เรือโปรตุเกสชื่อว่า Santa Catarina ถูกยึดไว้ ในช่องแคบสิงคโปร์ เมื่อ 25 กุมภาพันธ์ 1603 (ดูเพิ่มเติมรายละเอียดการยึดเรือดังกล่าว ในหัวข้อ *มะละกา*) ซึ่งสรุปความได้ดังนี้

ขอให้นายพลเรือเอกเดินทางปลอดภัย และได้รับมอบเรือจากเมืองจีนด้วยดี ขอส่งมอบเครื่องดื่มและของทานเล่น (refreshment) เพื่อแสดงความเคารพและขอบคุณ ที่ทำตามรับปากแก่ชาวโปรตุเกส

เรา เขียนโดยนาย Paulo Mendes di Vascolas ลงวันที่ 9 มีนาคม 1603 ณ มะละกา ลงนามโดย Ruglos Frammanis, Andreas Fernandes, Domingo de Monte Isaac de Gusgago ส่งถึง 4 คน ชาว Holland

ตัวอย่างที่ 8 จดหมายจากท่าน Fernao d'Albuquerque กัปตันและผู้ว่าการรัฐ แห่งมะละกา (Melaka) ส่งไปยัง Jacob van Heemskerk ลงวันที่ 9 มีนาคม 1603 เช่นกัน (2 ปี ก่อนพระนเรศสิ้นฯ) เป็น หนึ่ง ใน สี่ จดหมายเล็กๆ น้อยๆ เพื่อแสดงการสื่อสาร ระหว่างชาว ดัตช์ กับเจ้าหน้าที่โปรตุเกสบนฝั่งมะละกา สรุปความได้ดังนี้

ผลของสงครามมักไม่แน่นอน แต่ท่านโชคดีที่ได้มาพบเรือโปรตุเกสที่มั่งคั่งลำนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยพ่อค้า ที่ไม่สามารถสู้รบกับท่านได้ เนื่องจากในเรือมีผู้หญิงและผู้ที่ไม่มีปัญญาจะต่อกรกับท่านทั้งนั้น โชคดีที่ท่านไม่เจอกับข้าฯ เอง ซึ่งพร้อมรบกับท่านทุกเมื่อ เสียใจด้วยกับสิ่งที่เกิดกับชาวดัตช์ของท่านในจีน ท่าน (ใช้คำว่า Your Honour) คงทราบแล้วว่า ผู้ร้ายถูกจับได้แล้ว และจะถูกลงโทษในไม่ช้า ข้าฯ เอง ก็งดเว้นโทษให้ชาว Holland ซึ่งมาจากจีน และหมู่เกาะ Malukus เพื่อจะได้เป็นมิตรกัน ดังนั้น หวังว่าท่าน จะไม่ทำอันตรายแก่คนโปรตุเกสทั้งหลาย และเรือดัตช์ที่มามะละกานี้ก็จะปลอดภัยเช่นกัน ขอท่านได้โปรดปล่อยเรือโปรตุเกส และบาทหลวง และคนโปรตุเกสทั้งหลาย ด้วยเถิด แล้วข้าฯ จะเจรจาต่อรองกับ กษัตริย์แห่งยะโฮร์ (King of Johor) ให้ปล่อยคนมาเลย์ที่จับได้จากเรือจีนลำนึงที่จะมามะละกาคืนให้ท่านด้วย เขียน ณ มะละกา ถึง ท่านกัปตันสูงสุด แห่งกองเรืออาทมาตดัตช์ (supreme Captain of the Dutch armada)

ตัวอย่างที่ 9 จดหมายจาก Sebastiao Serrao กัปตันของเรือโปรตุเกสที่ชื่อ Santa Catarina ที่ถูกจับยึดไว้ในช่องแคบสิงคโปร์ ส่งไปยัง Jacob van Heemskerk ลงวันที่ 24 มีนาคม 1603 (2 ปี ก่อนพระนเรศสิ้นฯ) เป็น หนึ่ง ใน สี่ จดหมายเล็กๆ น้อยๆ เพื่อแสดงการสื่อสาร ระหว่างชาว ดัตช์ กับ ชาวโปรตุเกสบนฝั่งมะละกา สรุปความได้ดังนี้

ขอบคุณท่านกัปตันสูงสุดแห่งกองเรือดัตช์ที่รักษาคำพูด ยอมปล่อยตัวข้าฯ แต่เนื่องจากข้าฯ ไม่มีเสื้อผ้าใหม่ใส่ หากท่านจะกรุณายิ่งขึ้น ได้โปรดส่งผ้าสักหลาดมาให้ข้าฯ ได้ตัดเย็บชุดใหม่ด้วยเถิด ขอให้ท่านเดินทางกลับถึง Holland โดยสวัสดิภาพด้วยเทอญ เขียน ณ มะละกา

ตัวอย่างที่ 10 จดหมายจาก Fernao d'Albuquerque กัปตันและผู้ว่าการรัฐ แห่งมะละกา (Melaka) ส่งไปยัง Jacob van Heemskerk ลงวันที่ 26 มีนาคม 1603 (2 ปี ก่อนพระนเรศสิ้นฯ) เป็น หนึ่ง ใน สี่ จดหมายเล็กๆ น้อยๆ เพื่อแสดงการสื่อสาร ระหว่างชาว ดัตช์ กับชาวโปรตุเกสบนฝั่งมะละกา สรุปความได้ดังนี้

ขอบคุณที่ปล่อยตัวคนโปรตุเกส และกรุณาอย่าโกรธคนโปรตุเกสที่ถูกเล่นงานอย่างไม่เป็นธรรมในการตัดสินความที่เมืองจีนนั้น (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเรื่องนี้ ที่หัวข้อ *มะละกา*) ถ้าท่านจะกรุณา

ยิ่งขึ้น ขอท่านได้โปรดเจรจาต่อรองกับกษัตริย์แห่งยะโฮร์ (King of Johor) และอนุชาของท่านที่ชื่อ Raja Bongsu ให้ปล่อยตัวคนโปรตุเกส และชาวคริสเตียน ด้วยเถิด ส่วนสินค้าบนเรือที่ถูกยึดไปนั้นคงไม่ขอคืน ได้ทางนั้นคงได้แจกจ่ายไปให้กับนักรบทหารกล้าของเขาไปจนหมดแล้ว แต่ขอให้ปล่อยคนให้พ้นเงื้อมมือมาเลย์ (the Malays) ก็จะเป็นพระคุณยิ่งแล้ว จึงได้ส่ง 2 นาย คือ Philip Lobo และ Peter Mascarenhas เพื่อไปคุยไปรับตัวชาวโปรตุเกสเหล่านั้นกลับ เขียน ณ มะละกา

ตัวอย่างที่ 11 คำบรรยายลักษณะโดยทั่วไปของเมืองปะตูสวรรค์ (Batu Sawar) เมือง Kota Seberang และบริเวณภูมิภาคโดยรอบ โดยท่าน Cornelis Matelieff de Jonge ลงวันที่24 สิงหาคม 1606 (1 ปีหลังพระนเรศสิ้นฯ และดูรายละเอียดจากอีกฉบับที่เป็นบันทึก*มะละกา*)

นายพลเรือ Matelieff นำกองเรือออกจากเนเธอร์แลนด์ ในปี 1605 (ปีสุดท้าย ของแผ่นดินพระนเรศ)มาถึงน่านน้ำของมะละกาในปี 1606 และได้ลงนามทำสนธิสัญญาความร่วมมือ กับกษัตริย์แห่งยะโฮร์ เมื่อ พฤษภาคม 1606 (ดูรายละเอียดของสัญญา ท้ายฉบับนี้ และที่คำแปลอีกฉบับหนึ่งที่เรื่อง ***มะละกา***) ทั้งยังได้โจมตีป้อมของโปรตุเกส ณ มะละกา แต่ไม่สำเร็จ และได้สู้รบกับกองเรืออาทมาตของโปรตุเกส ณ Cape Rachado แล้วท่าน Matelieff ได้เคลื่อนกองเรือต่อไปยังเมืองหลวงของยะโฮร์ ชื่อว่า กรุงปะตูสวรรค์ (Batu Sawar) เพื่อหารือขอความร่วมมือจากกษัตริย์ Ala'uddin Ri'ayat Shah III และอนุชาชื่อ Raja Bongsu บันทึกนี้เป็นบันทึกหายาก จากสายตาที่เห็นจริง ของลักษณะเมืองหลวงดังกล่าว และ เขตวัง ของกรุงปะตูสวรรค์ นั้น อีกทั้งยังบันทึกถึงเมืองพี่น้องฝั่งตรงข้ามแม่น้ำ ชื่อเมืองคตะสัปรัง (Kota Seberang) ด้วย บันทึกนี้ทำให้บริษัท VOC สามารถประเมินความปลอดภัยได้ว่าล่อแหลมนักที่ดัตช์จะถูกโปรตุเกสโจมตีเป็นระลอกๆ ในช่วงทศวรรษแรกของศตวรรษที่ 17 แล้วต่อด้วยการถูกโจมตีของชาวอาเจะห์ในปี 1613 นั้นนั่นเอง บันทึกนี้สรุปความได้ดังนี้

เมืองปะตูสวรรค์อยู่บนฝั่งแม่น้ำยะโฮร์ ตั้งอยู่ห่างจากทะเลประมาณ 5-6 ไมล์ทะเลของดัตช์ (Dutch nautical miles) หรือประมาณ 30-35 กิโลเมตร ลักษณะแม่น้ำจะกว้างและลึก แผ่นดินสองฝั่งแม่น้ำจะเป็นที่ราบเรียบ ผู้คนอาศัยอยู่ตามริมฝั่งน้ำ บนบ้านแบบกระท่อมมีเสาสูงมีใต้ถุนบ้าน (house on stilts) มีป้อมปราการทั้งสองฝั่ง ป้อมนี้เดิน 1,300 ก้าวก็รอบ (วิธีระบุขนาดสมัยนั้น) ป้อมสูง 12 เมตร ส่วนบ้านของกษัตริย์และขุนนางจะเป็นไม้แผ่นกระดานทั้งหลัง ทั้งสองเมืองมีนักรบประมาณ 3-4 พันนาย ประชากรส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนอยู่นอกกำแพงเมือง ครั้งในยามศึกสงคราม จะเผากระท่อมตนเอง แล้วหลบไปอาศัยอยู่ในเขตกำแพงเมืองภายหลัง กำแพงเมือง Kota นั้น เดิน 4 - 500 ก้าว ก็รอบแล้ว คนในเมืองนี้จะน้อย และน้ำมักท่วมฝั่งนี้บ่อยเป็นปกติ ท่าน Matelieff สั่งให้พลเมืองที่นี่ ก่อสร้างป้อม 3 ป้อม ซึ่งวิ่งขนานกับกำแพงเมือง คนที่นี่ก็เห็นด้วย แต่ไม่ยอมช่วยทำ

ตัวอย่างที่ 12 จดหมายจากท่านอนุชา Raja Bongsu เขียนตอบในนามของกษัตริย์ยะโฮร์นามว่า Raja Seberang ส่งถึงท่าน นายพลเรือ Cornelis Matelieff de Jonge ได้รับ ณ วันที่ 14 พฤษภาคม 1606 (1 ปี หลังพระนเรศสิ้นฯ และดูรายละเอียดจากอีกฉบับที่บันทึก*มะละกา*) สรุปความได้ดังนี้

ท่านมีชื่อเสียงมาก เพราะกล้ายืนขวางการกดขี่ ของ โปรตุเกส ข้าฯ ได้พบสองคนที่ท่านส่งมาแล้ว คือ ท่าน Lodewijk Isacksen และท่าน Hans van Hagen ที่ล่วงหน้ามาแจ้งข้าฯ ว่าท่านมาถึงมะละกา จะมาช่วยปลดปล่อยการเป็นทาสแก่พวกโปรตุเกสนั้น ไม่มีกษัตริย์ใดในโลกหล้าที่จะสามารถมาช่วยพวกข้าฯ ได้อย่างท่านแล้ว ทูตสองคนของท่านนั้น จะมาช่วยกองเรือของข้าฯ โจมตีมะละกา ไม่รู้จะตอบแทนอย่างไรจึงจะหมด เพราะพวกเราคือ "คนจน" (we are a poor people)

ตัวอย่างที่ 13 บันทึกคำบรรยายของนายพลเรือ Cornelis Matelieff de Jonge ที่มีต่อท่านผู้ปกครองทั้ง 4 แห่งยะโฮร์ อันได้แก่ กษัตริย์ Ala'uddin Ri'ayat Shah III (หรือ Raja Seberang) อนุชา Raja Bongsu อนุชา Raja Siak และ อนุชา Raja Laut ณ 1606 (1 ปี หลังพระนเรศสิ้นฯ และดูรายละเอียดจากอีกฉบับที่บันทึก*มะละกา*) หลังจากที่ท่านนายพลได้เข้าเฝ้า ณ วัง Batu Sawar ได้พบขุนนางทั้งปวง และ 4 โอรสของอดีตกษัตริย์ยะโฮร์ นามว่า Raja Ali Jalla Abdul Jalil ซึ่งองค์ที่มีคนนับถือที่สุด ก็คือ กษัตริย์องค์ใหม่ Raja Seberang หรือ Raja di Ilir (รายา ดีอีหลีเอ้อร์) แห่งยะโฮร์ มาเลย์เซีย สรุปความได้ดังนี้

กษัตริย์ยะโฮร์องค์ก่อน ได้ชื่อว่า เป็นนักรบ ชอบการศึก ชอบต่อต้านโปรตุเกส มีลูกชายที่เหลือรอดชีวิตมา 4 คน สรุปได้ดังนี้

คนที่ 1 ไปเป็นผู้ปกครองใจร้ายแห่งมาเลย์ ในสมญานามว่า Yang di Pertuan ผู้ปกครองสูงสุดแห่งรัฐ

คนที่ 2 เกิดจากมเหสีอีกคน ชื่อ Raja Siak ปกครองเมือง Siak ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของยะโฮร์ และแต่งงานกับธิดาของราชินีแห่งปาตานี

ทั้งสองคน ไม่เอางานเอาการทั้งคู่ โดยเฉพาะคนที่ 1 นั้น นอนตื่นเที่ยง กิน แล้ว ดื่ม หลังเที่ยงจึงเข้าเฝ้าเจรจาใดๆ ไม่เป็นเรื่องเลย ทำได้เพียงดื่มเป็นเพื่อนเมาเท่านั้นเอง จึงต้องฝากงานราชการทั้งปวงไว้กับ คนที่ 3 และขุนนางทั้งหลาย

คนที่ 3 Raja Seberang เป็นลูกของเมียที่ 2 เดิมชื่อ Raja Bongsu แต่ครองเมืองอยู่ฝั่งตรงข้ามกับรัฐยะโฮร์ ชื่อเมือง Seberang จึงได้ชื่อว่า Raja Seberang ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของ Yang di Pertuan คนที่ 1 นั้น ท่านที่ 3 นี้ ค่อนข้างขาว เอาการเอางาน ชอบสู้กับโปรตุเกส เหมาะเป็นกษัตริย์ทั้งของยะโฮร์เอง และของมะละกามากที่สุด

คนที่ 4 เป็นลูกของเมียที่ 3 ชื่อ Raja Laut คือ ราชาแห่งทะเล ไม่เอาถ่าน (a man qualified for nothing) สูบแต่ยา ดื่มแต่ arak (แบบเหล้าขาว) เคี้ยวแต่หมาก ชอบเมา ชอบฆ่าคน ชอบนอนกับสาวๆ

จากทั้ง 4 คนนี้ คนที่ 3 เหมาะเป็นผู้สูงส่งเพียงคนเดียว

ตัวอย่างที่ 14 สนธิสัญญา 2 ฉบับ ที่ลงนามระหว่าง นายพลเรือ Cornelis Matelieff de Jonge กับ กษัตริย์ Ala'uddin Ri'ayat Shah III พร้อมด้วย อนุชา Raja Bongsu ผู้ปกครองแห่งยะโฮร์ ณ 17 พฤษภาคม และ 23 กันยายน 1606 (ภายใน 1 ปี หลังพระนเรศสิ้นฯ และดูรายละเอียดจากอีกฉบับที่บันทึก***มะละกา***) เป็นที่น่าสังเกตว่า ท่าน Shah III และ อนุชา Raja Bongsu ได้ตำแหน่งร่วม คือ "The Kings of Johor" คือ เป็นกษัตริย์คู่แห่งยะโฮร์ เทียบเคียงกับสมัยเดียวกัน คือ พระนเรศ และ พระเอกาทศรถ ซึ่งถือเป็นกษัตริย์คู่แห่งสยาม

สนธิสัญญาต้นฉบับ จะลงวันที่ 17 พฤษภาคม แต่มีภาคผนวกเสริมอีกฉบับ ลงวันที่ 23 กันยายน 1606 เพื่อร่วมมือกันโจมตีโปรตุเกสในมะละกา และเพื่อการค้าขายระหว่างบริษัท VOC และยะโฮร์ ในช่วงปี 1600 เศษ เป็นเวลา 2 ทศวรรษ ถือว่า เป็นฐานการค้าถาวรแห่งเอเชีย รายละเอียดสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

สนธิสัญญาระหว่างนายพลเรือเอก Cornelis Matelieff de Jonge ในฐานะตัวแทนผู้มีอำนาจเต็มแห่งสหรัฐปริเวณแห่งดัตช์ (the High Mighty Gentlemen States General of the United Provinces) กับ กษัตริย์แห่งยะโฮร์ ณ วันที่ 17 พฤษภาคม 1606 บนเรือ Orange ซึ่งจอดทอดสมอ ณ ช่องจอดแห่งมะละกา (Melaka roadstead)[4]

1. นายพลสัญญาว่าจะช่วยกษัตริย์ยะโฮร์ยึดมะละกามาจากโปรตุเกส แล้วเมืองภายในกำแพงนั้นจะตกเป็นของนายพล โดยไม่ต้องจ่ายภาษี และไม่ต้องยอมรับผู้ปกครอง ในฐานะรางวัลสงคราม แต่แผ่นดินมะละกายังต้องเป็นของกษัตริย์ยะโฮร์ แต่ทางนายพลสามารถขอใช้ที่ดินเพื่อทำธุระได้ตามความเหมาะสม
2. ทางสหรัฐและนายพลนั้น สามารถล้มต้นไม้ เพื่อต่อเรือ และใช้ทำประโยชน์ต่างๆ เพื่อการภายในเมืองนั้นได้
3. ทุกเมืองขึ้นของนายพลนั้น จะบรรทุกเรือสินค้าได้ ไม่ว่าจะมาจากไหน ภายในเมืองมะละกานี้ กษัตริย์จะไม่เข้ามายุ่ง และไม่เข้ามาเก็บรายได้จากอากรทั้งปวงที่เกี่ยวกับเรือพวกนี้ ไม่ว่าจะเป็นเรือสินค้าขาเข้าหรือ ขาออก

   (เงื่อนไขนี้ ผู้วิจัยนี้ เห็นว่า จัดได้ว่าเป็นสนธิสัญญาการค้าเสรี (free trade agreement/treaty) ฉบับแรกๆ ระหว่างประเทศทางเอเชียกับบรรดาเจ้าอาณานิคมจากยุโรป)
4. กษัตริย์จะไม่อนุญาตให้ชาวดัตช์หรือคนยุโรปทั้งปวง หรือ ลูกหลานรุ่นต่อมา เข้ามาค้าขายในแผ่นดินมะละกา โดยไม่ได้รับอนุญาตจากผู้ว่าการมะละกาเสียก่อน มิฉะนั้น จะถือเป็นศัตรูทันที

[4] เป็นลานทะเล เพื่อจอดทอดสมอ ไม่ถึงกับเป็นอ่าวหลบคลื่นลม แต่เป็นบริเวณชายฝั่งที่คลื่นลมค่อนข้างสงบ นิ่งพอที่เรือจะแล่นผ่านได้ และจอดทอดสมอได้ เรียกเหมือนถนนบนบก ว่า road stead

5. กษัตริย์สามารถนำคนมาตั้งรกราก และ ปกครอง ชานเมืองที่เรียกว่า เขต Kampung Kling ซึ่งได้ถูกเผาวอดเป็นเมืองร้างนั้นได้ โดยนายพลดัตช์ห้ามยุ่ง และกษัตริย์อาจมาอาศัยที่นี่ และสร้างป้อมปราการป้องกันตนได้ โดยทางนายพลฯ จะให้คำปรึกษาและช่วยเหลือ
6. หลังจากพิชิตยึดครองเมืองมะละกาได้แล้ว กษัตริย์จะขอยึดอาวุธทั้งหมดที่หาพบในเมือง โดยให้ชาวยะโฮร์ขนออกไปได้ครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งแบ่งไว้เพื่อป้องกันเมือง
7. ครึ่งหนึ่งของการค้า ของสินค้า ของเงิน และข้าวของที่พบเจอในเมือง จะแบ่งแจกจ่ายให้เมืองขึ้นทั้งปวงของรัฐดัตช์และนายพลในกองเรือนี้ อีกครึ่งหนึ่งให้ตกเป็นของกษัตริย์
8. การค้าทั้งปวงที่มิได้เป็นของเมืองขึ้นทั้งหลายของนายพลฯ และรัฐดัตช์นั้น จะต้องเอาของขึ้นที่ท่าชานเมือง ภายใต้การดูแลของกษัตริย์ยะโฮร์ แต่เมืองขึ้นทั้งปวงของรัฐดัตช์และนายพลฯ นั้น ยังคงมีอิสระที่จะมาหาซื้อสินค้าข้าวของเครื่องใช้เข้าไปในเขตเมืองของตนได้
9. ทั้ง 2 ฝ่าย จะพยายามเต็มที่ที่จะทำลายชาวโปรตุเกสและชาวสเปนให้มากที่สุด เพราะเป็นศัตรูร่วมของทั้ง 2 ฝ่าย แต่ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะไปทำสงครามกับชาวอื่นใดที่มิใช่ 2 ชาวนี้แล้วละก็ อีกฝ่ายหนึ่งจะไม่ถูกผูกมัดว่าต้องเข้าร่วมด้วย เว้นเสียแต่ว่า จำเป็นต้องป้องกันตนเองจริงๆ เท่านั้น
10. ห้ามฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแอบเข้าเจรจาสงบศึกกับกษัตริย์ของสเปน โดยไม่ได้รับความยินยอมของอีกฝ่ายหนึ่งก่อน
11. หากมีเรื่องอื้อฉาวใดๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนา ให้ผู้กระทำผิดนั้นได้รับโทษตามฝ่ายผู้ปกครองของตนเอง ทั้งฝ่ายผู้กระทำ และอีกฝ่ายหนึ่ง
12. ถ้ามีการร้องเรียนอันเกี่ยวกับหนี้สิน หรือ อื่นใด ก็ตาม ผู้ถูกกล่าวหาจะต้องไปให้ปากคำกับเจ้าพนักงานฝ่ายตนเท่านั้น
13. ถ้าคน Holland ทำผิดต่อกษัตริย์ของยะโฮร์ หรือ คนของยะโฮร์ทำผิดต่อดัตช์ ต้องส่งคนผิดไปยังผู้ปกครองของเขาเอง

ทั้งข้อ 12 และ 13 นี้ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการตกลงเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ที่นำมาเป็นกฎหมายระหว่างประเทศในชั้นหลัง

ทั้งสองกษัตริย์แห่งยะโฮร์ ได้สาบาน ต่อหน้าเทพเจ้าของตนเอง ในขณะที่นายพลฯ แห่งดัตช์นี้สาบานต่อพระเจ้าของตน

ข้อตกลงฉบับที่ 2 ซึ่งเป็นฉบับผนวก ลงวันที่ 23 กันยายน 1606 (หลังพระนเรศสิ้นฯ ได้ไม่กี่เดือน) ณ เมืองปะตูสวรรค์ สรุปความได้ดังนี้

เนื่องจากว่านับจากวันที่มีสนธิสัญญา บนเรือ Orange ที่น่านน้ำ แห่งมะละกา ณ 17 พฤษภาคม 1606 นั้น ทั้งสองฝ่ายยังไม่สามารถตีเมืองมะละกาได้ (4 เดือนแล้ว) ตีเมืองชานเมืองก็ไม่ได้ จึงขอเลื่อนข้อตกลงไปก่อน จนกว่าโอกาสที่พระเจ้าจะประทานมาให้ใหม่ แต่เนื่องจากทางรัฐของนายพลต้องตั้งรกราก และขนสินค้า อาวุธ เสบียง กันแล้ว และเริ่มประชาสัมพันธ์ส่งเสริมการค้าขาย (the promotion

of trade) ในย่าน East Indies อีกทั้งต้องนำผู้เชี่ยวชาญ ช่างฝีมือ และครอบครัวของตนมาจากประเทศแผ่นดินแม่ กษัตริย์แห่งยะโฮร์จึงขอมอบที่ดิน ให้ทางดัตช์ตามต้องการ ทั้งบนแผ่นดินใหญ่ และตามเกาะแก่งต่างๆ เพื่อก่อสร้างบ้านเรือน สถานที่พักอาศัย เสมือนที่เคยคิดจะตั้งบ้านตั้งเมืองในมะละกานั้น แต่ทางรัฐและนายพลฯ จะยังคงต้องทำตามเงื่อนไขต่างๆ ในสนธิสัญญาฉบับก่อน ณ มะละกา นั้น

ตัวอย่างที่ 15 รายงานเชิงจดหมายบันทึกความทรงจำ (Epistolary Memorial) โดย นายพลเรือ Cornelis Matelieff de Jonge ส่งถึงท่าน Hugo Grotius ลงวันที่ 12 พฤศจิกายน 1608 ซึ่งเป็นเวลา 2 ปี นับจากเหตุการณ์การบุกยึดมะละกานั้น และนับเป็น 3 ปี หลังพระนเรศสิ้นฯ แต่มีกิจกรรมหรือเหตุการณ์ต่อเนื่อง อีกทั้งบันทึกยังลงรายละเอียดถึงชีวิตแห่งการแล่นเรือมาค้าขายในละแวกนี้ จึงยังควรศึกษาเข้าใจอยู่ จึงขอสรุปความ จากทั้งสิ้น 18 หน้า ให้เหลือเพียงประเด็นสำคัญๆ เพื่อให้เห็นภาพการติดต่อสัมพันธ์ค้าขายระหว่างดัตช์กับละแวกเมืองสยาม พอสังเขปดังต่อไปนี้

ท่าน Matelieff ใช้ชื่อเรียกกลุ่มตนอยู่ 3 ชื่อหลักๆ คือ the High Mighty Gentlemen States General, the East India Company, United Netherlands และเรียกคนกลุ่มอื่นๆ ว่า ศัตรู (the enemy) ทั้งสิ้น ถ้าไม่ใช่กลุ่มคนที่ร่วมมือกับตน โดยเฉพาะ "ศัตรูโปรตุเกส" ซึ่งท่านระบุว่า "อยู่ในละแวกอีสต์อินดีสมาก่อนพวกเรานับเป็นเวลากว่า 100 ปี จึงมิใช่เรื่องง่าย ที่จะขับไล่ (dislodge) เขาออกไปได้ในเวลาอันสั้น และเราต้องเดินทางรอนแรมมาจากแดนไกล และนำกองทัพมาด้วยต้นทุนอันสูงลิ่ว...เราจึงต้อง...ชนะ และปลอดภัย และมั่งคงต่อไปในอนาคต...ด้วยการหาวิธีตอบกลับศัตรู ที่ใช้ต้นทุนต่ำที่สุด และสะดวกที่สุด ด้วย" (Borschberg 2011 น. 241-242)

ศัตรูของดัตช์ใน Indies มี 3 กลุ่มหลักๆ คือ

1) โปรตุเกสและสเปน ซึ่งจ้องทำลายเราด้วยอาวุธรุนแรง

2) อังกฤษ และ ฝรั่งเศส และชาติอื่นๆ ซึ่งใช้โอกาสที่ดัตช์และสเปนตีกัน ลอบทำการค้าโดยสงบสุข โดยเสียค่าใช้จ่ายน้อยมาก ในขณะที่ปล่อยให้ดัตช์ลงทุนลงแรงต่อสู้กับศัตรูด้วยค่าใช้จ่ายมหาศาลเองในฐานะนายใหญ่ผู้ปกป้องพวกเขา แล้วพวกเขาก็แอบทำร้ายตลาดยุโรปโดยการลอบขายสินค้าเครื่องเทศเหล่านี้ในราคาที่ถูกมากโดยไม่เคยต้องจ่ายค่าธรรมเนียมการคุ้มกันขบวนเรือสินค้านี้ (convoy fees) ให้ดัตช์เลยสักนิด

3) คนท้องถิ่น (ใช้คำเหมารวมว่า Indians) ซึ่งขอบคุณดัตช์ในการปกป้องเขา และปลดแอกเขาให้เป็นอิสระจากพวกโปรตุเกสและพ่อค้าสองจำพวก นั่นคือ คนดัตช์เอง และ คนอังกฤษ ที่อยู่ในตลาดของเขา คนท้องถิ่นเหล่านี้ต่างก็มุ่งหากำไรสูงสุด โดยไม่เคยตอบแทนพระคุณดัตช์เลย แถมยังเรียกราคาสินค้าเสียแพงมาก

จะเห็นว่า ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ค่าใช้จ่ายทั้งปวงมาตกอยู่กับเรา (ดัตช์) แต่ผลประโยชน์ผลกำไรไปตกอยู่แก่พวกเขา คลังของเราก็เริ่มมีปัญหา ฉะนั้น ต่อให้เราปกป้องคุ้มภัยได้ดี แต่การค้าการคลังมีปัญหา ก็ล้มเหลวอยู่ดี จึงขอเสนอแนวปฏิบัติดังนี้

1) ต้องเลือก จุดนัดพบ หรือ ชุมทาง (rendezvous) กลางย่านอินดีสนี้ เพื่อเป็นที่ให้เรือสินค้ามาจอดรวมกัน พอเรือมาถึง ก็สามารถขนถ่ายสินค้าขึ้นเรือได้ทันที รับของ-ส่งของ ได้รวดเร็ว เนื่องจากการกองของบนฝั่งจะเกิดค่าใช้จ่ายที่สูงมากตามมา และไม่สะดวกสำหรับเรือใหญ่ที่ต้องแล่นเข้าไปในแม่น้ำ เพื่อไปถึงแผ่นดินใหญ่นั้นๆ เรือใหญ่ควรจอดเอาไว้ห่างๆ เพื่อไว้แสดงอำนาจป้องกันศัตรูภายนอกเท่านั้น แต่เนื่องจาก Banten และ Melaka ไม่สะดวกด้วยประการทั้งปวง อีกทั้ง Aceh ก็ยังไม่พร้อม จึงขอเสนอจุดนัดพบเรือและสินค้า 2 จุด คือ จาการ์ต้า (Jayakerta หรือ Jacatra) และ ปาเล็มบัง บนเกาะสุมาตรา แต่เนื่องจาก ปาเล็มบัง ก็ไม่สะดวกในหน้ามรสุม ดังนั้น ทางเลือกสุดท้าย คือ การเจรจากับ กษัตริย์แห่ง Jayakerta เพื่อขอสร้างป้อมปราการ จัดหาน้ำจืดไว้ขึ้นเรือ และ เก็บสินค้า ไว้รอขาย โดยผ่านทางสายที่อ้อมมาจากแหลม Good Hope นั้น แต่ทั้งนี้ ทาง Banten ก็อาจจะเคือง แล้วหันไปเข้ากับฝ่ายโปรตุเกสกลับมาเล่นงานเรา (ดัตช์) และจาการ์ต้า ก็เป็นได้ จึงจำเป็นต้องแสร้งทำเป็นพบปะค้าขายกับทาง Banten ไปก่อน โดยเอาผ้า ไปแลกซื้อกับ พริกไทย ในช่วงที่กำลังจัดตั้งสถานีการค้าในจาการ์ต้านั่นเอง (ซึ่งในการเลือกสถานที่จัดตั้งมีรายละเอียดตัวแปรมากมาย พันขอบข่ายของงานวิจัยนี้ จึงขอยุติแต่เพียงเท่านี้ในเรื่องนี้)

2) ควรเจรจาทำสัญญากับกษัตริย์แห่งจาการ์ต้า เหมือนกับที่ทางโปรตุเกสได้ทำไว้กับทาง Cochin China (ละแวกเวียตนาม) และกษัตริย์ควรให้ที่ดินเราที่ติดกับแม่น้ำจาการ์ต้า เพื่อพร้อมทำป้อมป้องกันตนเอง เผื่อโปรตุเกสบุกมาจะเข้ายึดทรัพย์สินของเรา โดยที่ดินผืนนี้ต้องใหญ่พอที่จะให้ชาวดัตช์ที่จะมาค้าขายในย่านนี้ สามารถมาตั้งรกรากหลักแหล่งอาศัยได้ด้วยกันภายในเขตป้อมนี้ และสินค้าทุกอย่างที่ขนมานี้โดยคนในเครือรัฐดัตช์ จะต้องได้สิทธิ์ จ่ายภาษีไม่เกิน 4% หรือมากที่สุดก็ต้องไม่เกิน 5% ในขณะที่คน Indians คนจีน คนต่างชาติอื่นๆ ต้องจ่ายภาษีให้กษัตริย์ แล้วกษัตริย์ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการทำเขื่อนกั้นคลื่นซัด (Break Waters) ฝั่งหนึ่งให้ แล้วดัตช์เองจ่ายทำอีกฝั่งหนึ่งให้ อีกทั้งต้องห้ามคนยุโรปชาติอื่นเข้าเมือง ถ้ามิใช่คนของสหรัฐดัตช์ ทั้งนี้โดยต้องผ่านดุลยพินิจของผู้บังคับการ (commanders) ของเรา(ดัตช์)ก่อน และควรต้องให้คนของกษัตริย์มาอยู่อาศัยรอบๆ เราบ้าง เพราะคนโปรตุเกสกำลังร้อนแรง จะได้ปกป้องเราได้ส่วนหนึ่ง เพราะคนโปรตุเกสพร้อมที่จะเข้าเล่นงานดัตช์ได้เสมอ ฉะนั้น หากคิดจะลดปัญหาเรื่องนี้ ควรจะหาสถานที่ตั้งที่ดีๆ ใกล้แม่น้ำ มากกว่าที่จาการ์ต้า จะได้ไปแย่งการค้าขายของพวก Banten ได้อย่างแนบเนียน

3) หาทางดึงประชากรมาตั้งรกราก (to populate the place) จากคนในกลุ่มสหรัฐดัตช์ เพราะการจ้างทหารมาประจำการ จะสู้ค่าแรงค่าเงินเดือนไม่ไหว แต่ถ้าให้คนมาตั้งรกรากหลักแหล่งทำมาหากินเลี้ยงชีพของตนเองได้ จะดีกว่า และปัจเจกชนจะทำกำไรได้สะดวกกว่าการที่บริษัทจะลงมือทำการค้าเองทั้งหมด ถ้าคนนั้นๆ ขยันจริง เพราะถ้ากำไรดีเมื่อใด คนจะอยากทำเพื่อตนเอง มิใช่ทำเพื่อให้คนอื่นรวย ให้ดูคนโปรตุเกสเป็นแบบอย่าง คือ พิชิตเมืองใดได้ ก็ให้เอาคนที่ถูกเนรเทศ (exiled people) ทั้งหลาย มาอาศัยอยู่เสียเลยให้เต็ม โดยมีโบนัสให้ด้วย (ถือเป็นการทำโปรโมชั่นชนิดหนึ่ง เพื่อดึงดูดใจให้คนอยากเสี่ยงมา

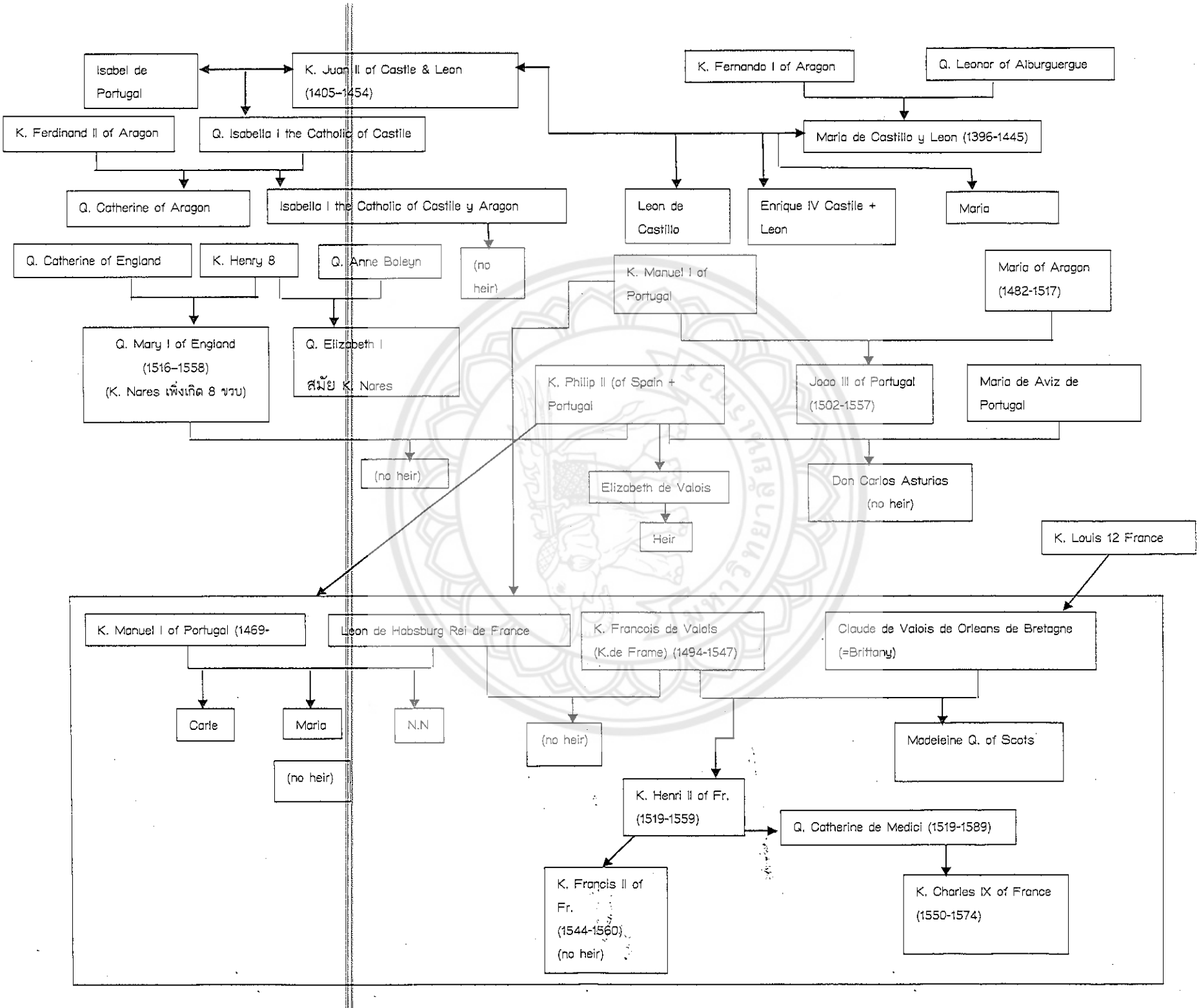
อยู่อาศัยให้เต็มเมือง) และหลังจากชาวดัตช์ยึดแหล่งหลักๆ ของเมืองได้แล้ว ค่อยล่องเรือไปค้าขายกับเมืองต่างๆ อันรวมถึง ปาตานี และ สยาม ด้วย แต่ทั้งนี้ต้องพยายามออกเรือก่อนกลางเดือนมีนาคมของแต่ละปี มิฉะนั้น หากล่าช้า จะเจอ "ลมต้านใบเรือ" และ "กระแสน้ำย้อน" (contrary winds and currents) ทุกที่ที่เรือแล่นผ่าน แล้วจะทำให้ต้องจอดพักเรือเพื่อรอลมดี ณ อ่าวแห่ง Sao Tome (ที่อาฟริกากลาง) นานมาก จนถึงพฤศจิกายน หรือ ธันวาคม เลยทีเดียว ซึ่งจะทำให้ถึงเมืองท่าปลายทางต่างๆ ในย่าน Indies ช้าเกินการณ์ไป ซึ่งบางที การ delay นี้ อาจกินเวลารอถึง 1 ปี เลยทีเดียว บางทีก็ 6 เดือน ดังนั้น พึงรักษากำหนด การออกเดินทาง ไม่เช่นนั้น ศัตรูที่ตั้งอยู่แล้วทุกหนทุกแห่งจะเล่นงานเรา ซึ่งก็เหนื่อยล้ากับการเดินทางไกลนั้นมาแล้ว และนอกจากต้นทุนที่สูงขึ้นมากแล้วนั้น เรายังจะไม่สามารถนำคนที่แข็งแรง (fresh people) เพียงพอ มาขึ้นท่าเรือเพื่อค้าขายที่ย่านอินดีสได้เลย มีแต่คนที่อ่อนล้าเพื่อมาสู้กับศัตรูซึ่งมาถึง 6 เดือนล่วงหน้าพวกเรา และยิ่งออกจากประเทศเราช้าเพียง 2 เดือน เราจะมาถึงแหล่งค้าขายช้าถึง 1 ปี คนของเราก็ยิ่งระโหยโรยแรง เพราะการเดินทางไกล และ อาหารที่เก่ามากๆ ที่ต้องกินเข้าไปในแต่ละมื้อ ดังนั้น พึงรักษาเวลา ให้เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด มิฉะนั้น ทุกอย่างจะขัดสนไปหมด โดยเฉพาะคนที่ต้องจากไปต่างประเทศนานๆ และกินอาหารเก่าเก็บนานมากถึง 4 ปี ทั้งขนมปังเก่าและเนื้อเก่า แล้วยังต้องดื่ม arak แทนเครื่องดื่มอื่นๆ ย่อมไม่เป็นผลดีต่อสุขภาพเป็นแน่ ดังนั้น ควรจัดหาทุกอย่างสดใหม่จากย่านอินดีสให้ได้มากที่สุด ซึ่งจะเป็นเช่นนี้ได้ก็ต่อเมื่อ เรามีดินแดนที่ไว้ใจได้ (a secure location) ที่เป็นแหล่งสะสมและจัดหาเสบียงกรังต่างๆ (necessary victuals)

4) เมื่อเราได้ที่มั่นแล้ว (a stronghold there) จำเป็นต้องมีผู้บังคับการ (commander) มาตั้งรกรากอยู่อย่างถาวร เพราะการขาดคนคุมในย่านอินดีส คือ การปล่อยให้เกิดเหตุโกลาหล ทั้งในด้านการสงครามและการค้า เนื่องจากบุคลากรของเราไม่พอ ไม่มีหลักแหล่งแน่นอน เดี๋ยวก็ต้องย้ายไปช่วยประจำการที่นู่นที่นี่ พอจะรู้เรื่องรู้ปัญหา ลงตัว ก็ถูกย้ายไปประจำที่ใหม่อีกแล้ว จึงต้องคอยส่งไม้ผลัดให้ท่านอื่นที่มาใหม่ มาสานงานต่อ จึงไม่ค่อยได้งานที่ต่อเนื่องก้าวหน้าเท่าที่ควร

ภาพที่ 1 รูปวาดที่คาดกันว่า คือ Hugo Grotius

ที่มา: bonhams.com (สืบค้นเมื่อ 27 พฤษภาคม 2562).

Isabel de Portugal
K. Juan II of Castle & Leon (1405–1454)
K. Fernando I of Aragon
Q. Leonor of Alburguergue
K. Ferdinand II of Aragon
Q. Isabella I the Catholic of Castile
Maria de Castillo y Leon (1396-1445)
Q. Catherine of Aragon
Isabella I the Catholic of Castile y Aragon
Leon de Castillo
Enrique IV Castile + Leon
Maria
Q. Catherine of England
K. Henry 8
Q. Anne Boleyn
(no heir)
K. Manuel I of Portugal
Maria of Aragon (1482-1517)
Q. Mary I of England (1516–1558) (K. Nares เพิ่งเกิด 8 ขวบ)
Q. Elizabeth I สมัย K. Nares
K. Philip II (of Spain + Portugal
Joao III of Portugal (1502-1557)
Maria de Aviz de Portugal
(no heir)
Elizabeth de Valois
Don Carlos Asturias (no heir)
Heir
K. Louis 12 France
K. Manuel I of Portugal (1469-
Leon de Habsburg Rei de France
K. Francois de Valois (K.de Frame) (1494-1547)
Claude de Valois de Orleans de Bretagne (=Brittany)
Carle
Maria
N.N
(no heir)
(no heir)
Madeleine Q. of Scots
K. Henri II of Fr. (1519-1559)
Q. Catherine de Medici (1519-1589)
K. Francis II of Fr. (1544-1560) (no heir)
K. Charles IX of France (1550-1574)

บทที่ 7

SPAIN, 1469 – 1714 A SOCIETY OF CONFLICT

จากหนังสือ Spain, 1469 – 1714, A SOCIETY OF CONFLICT (Fourth Edition) แต่งโดย Henry Kamen 2014 อาจารย์ทางด้านสเปนศึกษา ซึ่งจบปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยอ๊อกซ์ฟอร์ด ท่านเกิดที่ย่างกุ้ง เมื่อปี ค.ศ. 1936 เป็นลูกครึ่ง Anglo-Irish-Burmese-Nepalese มีบิดาเคยทำงานที่บริษัท Shell Oil

เพิ่งทราบจากหน้า "บทนำสำหรับฉบับตีพิมพ์ครั้งที่ 4" (Preface to the fourth edition) นี้ว่า เดิมคำว่า "Spain" ยังไม่มีใช้ แต่ใช้คำว่า "Castile" และหน่วยเงินตั้งแต่สมัยศตวรรษที่ 15 นั้น ใช้คำว่า maravedis แต่ในศตวรรษต่อๆ มาใช้คำว่า ducats (โดยที่ 375 maravedis = 1 ducat) และนำค่าเงินแบบทีละ 1 ใน 8 ว่า escudos (คือมีค่าประมาณ ducat นั่นเอง) (Kamen 2014 2014 น. viii) และจากหน้า "หมายเหตุเกี่ยวกับเหรียญตรา" (A note on coinage) นั้น ผู้แต่งอธิบายว่า ...

"ในพระราชกำหนด (decree) ค.ศ. 1497 กษัตริย์ต่างๆ ที่เป็นคาทอลิกจะทรงกำหนดเทียบค่าเหรียญทองคำ 3 สกุลหลักของสเปน อันได้แก่ เหรียญ excelente หรือ ducat ของคาสติเล่ (Castile) เหรียญ excelente ของวาเลนเซีย (Valencia) และ เหรียญ principat ของคาตาโลเนีย (Catalonia) แต่ละอาณาจักรยังคงมีสกุลเงินและสกุลเงินแยกต่างหากของตน แต่ในทางปฏิบัติ เหรียญ Castilian จะได้รับการยอมรับแพร่หลายกว่า ในอาณาจักรของราชรัฐแห่งอารากอน สกุลเงินจะมีหน่วยเป็น ปอนด์ ชิลลิ่ง และ เพนนี (libras, sueldos และ dineros แบบเดียวกับที่ใช้ในอังกฤษในปัจจุบัน) ใน Castile นั้น นับแต่ปี ค.ศ. 1497 เหรียญทองคำหลักๆ จะใช้เป็นหน่วย ducat เหรียญเงินหลักๆ จะใช้เป็นหน่วย real (อาจจะเป็นที่มาของคำว่า เหรียญ ในเขมรและสยามในเวลาต่อมา) และเหรียญ vellon (ส่วนผสมระหว่างทองแดงและเงิน) หลักๆ จะใช้หน่วย blanca แต่ในเรื่องการทำบัญชีใน Castile กลับไม่ได้อยู่ในหน่วยของเงินเหรียญเหล่านี้ แต่กลับบันทึกในหน่วย maravedis (ซึ่งเหรียญที่นำออกใช้ มักผลิตอยู่ในหน่วยของ 2 นั่นคือ 2 maravedis) ตัวอย่างการใช้ เช่น เหรียญ Blanca เท่ากับครึ่ง maravedi, เหรียญ Real มีค่า 34 maravedis, และเหรียญ ducat มีค่า 375 maravedis พอถึงในศตวรรษที่ 16 รัฐบาลได้เปลี่ยนกลับไปบันทึกบัญชีในหน่วย ducat อีกครั้ง ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1537 เงินเหรียญทองคำใหม่ในหน่วย escudo เริ่มถูกผลิตมาใช้ แล้วค่อยๆ แทนที่ ducat ซึ่งก็ยังใช้ต่อไปได้เป็นหน่วยของบัญชี (แต่ไม่มีเหรียญใช้จริงแล้ว) ต่อมาเมื่อเหรียญ ducat มีมูลค่า 11 reales หรือ 375 maravedis ทางเหรียญ escudo ก็เทียบเป็นมูลค่า 10 reales หรือ 340 maravedis แม้ว่าค่าของมันจะยังคงเปลี่ยนไปเรื่อยๆ ในการออกเหรียญครั้งต่อๆ ไป ต่อมา หลังจากที่เหรียญกษาปณ์ของกษัตริย์ฟิลิป ที่ 3 ซึ่งเรียกว่า vellon ค่อยๆ หยุดที่จะผลิตโดยผสมเนื้อเงินนั้น เหรียญ vellon จึงทำด้วยโลหะทองแดงเพียงอย่างเดียว กรมธนารักษ์ของพระคลังมักเรียกเงินที่ผลิตจาก vellon และ copper ในหน่วย ducats และเรียกเหรียญเงิน (สำหรับการชำระเงินนอก Castile) ในหน่วย escudos แต่เนื่องจากความแตกต่างในมูลค่าระหว่างสองหน่วยเงินนับเป็นเศษส่วนเพียงเล็กน้อย ระบบบัญชีจึงบันทึกไว้อย่างไม่สนใจอีกต่อไปว่าจะเป็นหน่วย ducats หรือหน่วย escudos และต่อมาในสกุลเงิน American bullion ซึ่งสามารถนับเป็นหน่วยในสกุลเงิน pesos ดังนั้น เงินเปโซ-

อเมริกัน จึงนับให้มีมูลค่า 272 maravedis และเปโซทองคำ นับให้มีค่าอยู่ที่ 450 maravedis" (Kamen 2014 2014 น. xiii)

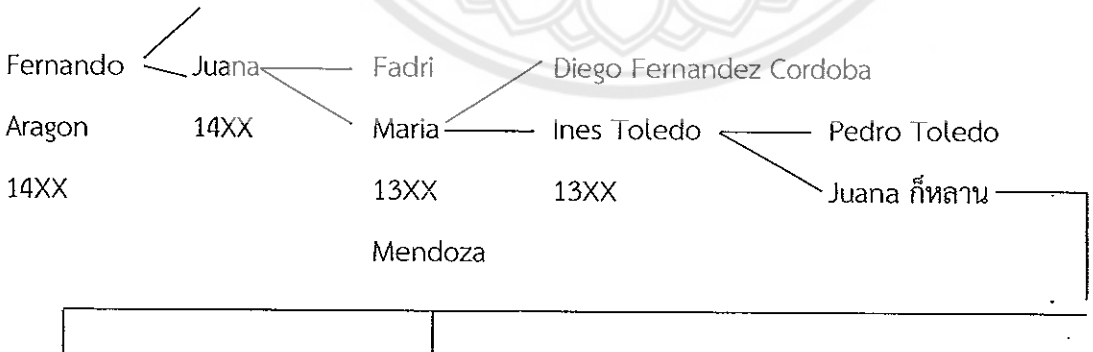
ผู้วิจัยขอเท้าความไปยังช่วงเวลาก่อนยุคพระนเรศเล็กน้อย เนื่องจากจะสามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์มาให้เห็นความสัมพันธ์กับเหตุปัจจัยต่างๆ ในช่วงสมัยของพระองค์ได้ชัดเจนขึ้น โดยขอเรียบเรียงสรุปความตามหัวข้อของหนังสือ ดังนี้

บทที่ 1 กษัตริย์คาทอลิค (The Catholic Monarchs 1469 – 1516)

การพิชิตกรานาด้า (The Conquest of Granada)

ชายแดนสเปนอยู่ติดรัฐมุสลิม (Muslim emirate) มีเหตุรุกรานและพักรบกันอยู่เนืองๆ แต่เหตุการณ์สำคัญคือ การไม่จ่ายค่าบรรณาการจากกรานาด้า (Granada) มาให้กาสตีล (Castile) เพราะในกรานาด้าเองก็มีสงครามกลางเมืองระหว่างลูกกับพ่อ แล้วลูกถูกทางคริสเตียนจับตัว จึงยอมเป็นเมืองขึ้นต่อกษัตริย์ Ferdinand ในปี 1483 แต่พอปี 1485 ท่าน emir เองก็ถูกน้องยึดอำนาจ แต่ปี 1487 ก็ถูกหลานยึดบัลลังก์คืน ทางคริสต์ก็เริ่มโจมตีตั้งแต่ปลาย 1489 (Kamen 2014 2014 น. 14)

(<u>หมายเหตุ</u> จากการค้นคว้าส่วนตัวของผู้วิจัย จะสามารถสรุปผังแผนภูมิการสืบสายสกุลคร่าวๆ พอเห็นความเกี่ยวพันโดยสังเขประหว่างราชวงศ์สเปน ราชวงศ์โปรตุเกส และราชวงศ์อังกฤษ ดังนี้...

Diego Gomez Toledo (1334-1373) Inea Ayala และ Sancha de Ayala (ซึ่งสมรสกับทางสายสกุล Blount และ Sutton และ Dudley ที่เป็นขุนนางในอังกฤษซึ่งสืบเชื้อสายราชวงศ์อังกฤษ) ซึ่งทั้งหมดนี้ก็เป็นลูกหลานของกษัตริย์โปรตุเกส)

การพิชิตกรานาด้านี้ ราชินีอิสาเบลล่า (Isabella I of Castile แห่งสเปน) ไม่ค่อยเห็นด้วย เพราะพระนางไม่ชอบการเสียเลือดเนื้อ แต่ปล่อยให้เป็นธุระของสวามี คือ กษัตริย์เฟร์จินาง (Ferdinand II of Aragon แห่งสเปน) ซึ่งในขณะนั้นถือว่า จะเป็นการเสริมบารมี หากมีสงคราม แล้วได้ชัยชนะ ซึ่งการสงครามกับชาติมุสลิมแบบนี้ นับเป็นหนึ่งในสงครามครูเสดของยุโรป จึงมีทหารอาสาสมัครหลั่งไหลมาจากประเทศต่างๆ ในยุโรป รวมทั้งคนฝรั่งเศส สวิส อังกฤษและคนต่างด้าวอื่นๆ ทางทัพเรือก็มีกองเรือของอิตาลีและคะตะลันมาช่วย และทั้งอิตาลีและเยอรมันก็จะมาช่วยดูอาวุธยุทโธปกรณ์ให้ เงินทุนที่จ่ายช่วยทำสงครามนั้นมาจากทั้ง Castile, Aragon และจากสันตะปาปา (Pope) ผ่านทางธนาคารของชาวเจนัวส์ (Genoese) ในเมืองเซบียะ (Seville) ของสเปน จนเมืองกรานาด้าล่มลงในปี 1492 (ยุค พระรามาธิบดี 2 หรือ พระเชษฐาธิราช) (Kamen 2014 2014 น. 15)

อันกองทัพของกรานาด้านี้ เคยสามารถเอาชนะเมืองแขกมัวร์ต่างๆ ได้ โดยได้รื้อหลายป้อมหลายกำแพงทิ้งอย่างสามารถ เพราะขณะนั้นเมืองมัวร์ยังไม่มี "ปืนใหญ่" และทางมุสลิมก็ไม่ค่อยมาช่วยรบ เนื่องจากรู้สึกว่าเหตุผลฟังดู "ไร้หวัง" โดยค่าใช้จ่ายของทางฝ่ายกองทัพคริสต์ไม่ได้มาจากราชสำนักอย่างเดียว (holy brotherhood) แต่มาจากเงิน bull จากสันตะปาปา และเงินช่วยเหลือจากพี่น้อง (ภารดา) แห่งศาสนจักร โดยที่สันตะปาปาถึงกับเจียดเงิน 1 ใน 10 ของงบศาสนจักรแห่งสเปนมาช่วย และได้มีงบเงินช่วยเหลือในการทำสงครามสูงถึง 800 ล้าน maravedis ในช่วงปี 1484-1492 ในจำนวนนี้มีเงินจากยิวชนกลุ่มน้อยแห่งคาสตีลถึง 58 ล้าน maravedis และสงครามนี้ก็มีงบสนับสนุนตนเองได้บางส่วนด้วยการขาย "ทาส" ได้ถึง 56 ล้าน maravedis นอกจากนั้นก็จะเป็นเงินกู้ยืมที่เริ่มนำมาใช้ 315 ล้าน maravedis แล้วทยอยจ่ายคืนเป็นเงิน (ผ่อน) ดอกเบี้ย 10% เป็นจุดเริ่มของหนี้แห่งชาติ ผู้ให้กู้ก็คือ Duke ต่างๆ ในยุโรปนั่นเอง ในสงครามนี้ ชาวมุสลิมในอียิปต์ระบุว่า เป็นหายนะครั้งใหญ่ที่สุดของคนอิสลาม (Kamen 2014 น. 16)

กษัตริย์เฟร์จินางด์ ส่งสาส์นไปยังกรุงโรมว่า "ได้กรานาด้าคืน หลังจาก 780 ปีที่ต้องไปอยู่ภายใต้การปกครองของคนนอกศาสนา (infidel) เพื่อพระเจ้าและชาวคาธอลิก" แต่ในทางกฎหมายนั้น จริงๆ แล้วกรานาด้ามิได้ถูก "พิชิต" แต่อย่างใด เพียงแต่ "ยอมจำนน" ผู้คนยังมีสิทธิปฏิบัติตนดั่งเดิม ทั้งจารีต, กฎหมาย, ทรัพย์สิน, ศาสนา และเจ้าหน้าที่ของตนเอง แต่ต้องถูกควบคุมภายใต้คนของคาสตีล จากประชากรราว 500,000 มุสลิมในเมืองนั้น ได้มีการตายและถูกจับเป็นเชลย 100,000 ราย อพยพออกไปอยู่ที่อื่น 200,000 ราย เหลือในเมืองเพียง 200,000 คน และชนชั้นสูงหลายคนก็ทนความเป็นคริสต์ไม่ได้ จึงอพยพลงไปอยู่อัฟริกาเหนือ การค้าระหว่างประเทศกับทางอัฟริกาเหนือก็พังทลายลงเพราะคนมุสลิมย้ายออกจากกรานาด้านั่นเอง ทางบาทหลวงของคริสต์ต้องยอมให้ผู้คนใช้ภาษาอาหรับในการพิธีทางศาสนาคริสต์ในโบสถ์ของกรานาด้าได้ เพื่อดึงดูดจิตใจของประชาชนไว้ (Kamen 2014 น. 17)

ควีนอิสเบลล่าทนไม่ได้กับพฤติกรรมดังกล่าว จึงเร่งบังคับว่า ทุกคนต้องเข้ารีตเปลี่ยนเป็นคริสต์ให้หมด ใครกบฏก็ถูกปราบแล้วจับเปลี่ยนศาสนาให้หมด หรือไม่ก็ต้องอพยพออกไปอยู่ที่อื่น ในปี 1501 ทุกคนที่เหลืออยู่ในแผ่นดินคืออาหรับชาวคริสต์ (ได้มีการเผาตำราเดิมที่เป็นภาษาอาหรับทั้งหมด) แล้วค่อยๆ เริ่มจากปี 1502 ขยับทั้ง

ประเทศห้ามถือศาสนาอื่น และในปี 1526 ห้ามประเพณีอิสลามเดิมทั้งสิ้น ห้ามแต่งกายแบบอาหรับและอื่นๆ ทั้งหมด แล้วเริ่มพิธีกรรม "สอบสวนล้างบางคนนอกรีต" (The Inquisition) ทั้งแผ่นดินสเปน (Kamen 2014 น. 18)

ทรัพยากรเพื่อสร้างอำนาจ (Resources to create power)

ปลายศตวรรษที่ 15 สเปนมีทรัพยากรน้อยมาก ชลประทานไม่ดี อากาศรุนแรง ดินไม่ดี บ้านเมืองยากจนไปหมด รายได้ของทั้ง Castile และ Aragon ก็ไม่เพียงพอ ดีที่ว่ามีสงคราม Granada มาช่วยทำให้สภาวะทางการเงินดีขึ้นเพราะงบสนับสนุนจากภราดาและสันตะปาปาที่ส่งมาช่วยนั้น อีกทั้งทุกคนในราชวงศ์นั้นยังช่วยกันประหยัดค่าใช้จ่ายต่างๆ แต่เนื่องจากกิจกรรมทางการทหารต้องใช้ต้นทุนสูงมาก และการต่างประเทศเองก็ใช้ต้นทุนมหาศาลมาก การจัดการส่งทหารไปช่วยรบใน Napales 2 รอบนั้น ต้องใช้เงินทุนไปกว่า 400 ล้าน, การจัดการส่งเจ้าหญิง Catherine Aragon ไปเป็นเจ้าสาวที่อังกฤษ (ดูรายละเอียดในบทที่เรียบเรียงจากหนังสือเล่มที่ว่าด้วย กษัตริย์ Henry ที่ 7 ใน Winter King ของ Thomas Penn) ก็ต้องใช้เงินทุนเป็นสินสอดและค่าใช้จ่ายอื่นๆ สูงถึง 60 ล้าน การทูตต่างๆ ก็จำเป็นต้องใช้งบประมาณไม่น้อยเช่นกัน (เหมือนสร้างภาระหนี้สินให้แก่ผู้สืบทอดบัลลังก์ต่อนั้นเป็นจำนวนมิใช่น้อย) (Kamen 2014 น. 43)

อีกทั้งยังถูกกดดันให้ลดภาษีให้แก่เจ้าเมืองท้องถิ่นต่างๆ รายได้ของแผ่นดินจึงลดลง โชคดีที่ว่าได้มีภาษีการค้าขนสัตว์เข้ามาทดแทน เนื่องจากอุตสาหกรรมปศุสัตว์เจริญมาก เพราะการครองเมืองไม่จำเป็นต้องมีคนอยู่ติดถิ่นแบบการทำเกษตรกรรม แต่มักเป็นคนที่ต้องเคลื่อนย้าย จึงเหมาะกับการคุมฝูงปศุสัตว์ อีกทั้งมีขนสัตว์ (wool) คุณภาพดีจากแกะพันธุ์ Merino ซึ่งได้นำมาสู่สเปนโดยคนมุสลิม เป็นที่มาแห่งรายได้สำคัญของ Castile และของสเปนโดยรวม นอกเหนือจากการเกษตรและสำคัญต่อเศรษฐกิจของต่างจังหวัดและต่ออุตสาหกรรมสิ่งทอภายในของสเปน (domestic textile production) กษัตริย์คาธอลิคแห่งสเปนยุคนี้จึงขอผูกขาดการค้า wool (อาศัยบารมีของกิลด์ทางการค้าขนแกะเก่าแก่ที่ชื่อว่า สมาคม Mesta) โดยแต่งตั้งขุนนางให้ไปประจำอยู่ตามกลุ่มสมาคมของผู้ค้าขนแกะต่างๆ และยิ่งไปกว่านั้น การค้า wool (ซึ่งนับเป็นสินค้าส่งออกหลักของชาว Castile) นั้น ได้ถูกจัดการใหม่ ซึ่งแต่เดิม wool มักจะถูกส่งออกผ่านทางท่าเรือ Bruges ใน Flanders *(Bruges* เมืองใกล้ทะเล ปัจจุบันอยู่ทางตอนเหนือของประเทศเบลเยี่ยม*)* แต่ก็มีเส้นทางการค้าหลักอีกทางหนึ่งโดยส่งออกไปยังอังกฤษ (โดยมักจะผ่านทางท่าเรือ Bristol เป็นหลัก) และ ไปยังฝรั่งเศส ซึ่งทั้ง 3 ช่องทางหลักนี้ ทางคนสเปนจะส่งออกในรูปของวัตถุดิบ (ขนแกะ ไวน์ เหล็ก จากรัฐ Basque) เพื่อแลกกลับในรูปของสิ่งทอ (textiles) ซึ่งพ่อค้าชาวคาลตีลนี้ บางคนก็เป็นพวกเปลี่ยนศาสนา (converso) จะตั้งรกรากอยู่ในท่าเรือของ Normandy และ Brittany เลย ในขณะที่ใน Bruges พวกเขาจะเป็นกลุ่มชนชั้นพ่อค้าต่างด้าว ที่ใหญ่ที่สุดกลุ่มหนึ่งของเมืองเลยทีเดียว เรือของชาวคาสตีลซึ่งมีฐานอยู่ในท่าเรือของ Cantabrian และ Basque เหล่านั้นจะคอยช่วยรักษาผลประโยชน์ในทางพาณิชย์ให้ (Kamen 2014 น. 44) กษัตริย์คาธอลิคแห่งสเปนจะกระชับสัมพันธ์กับแคว้นฟลานเดอร์ส (Flanders) โดยแต่งตั้งตัวแทนในเมือง*บรูจส์* และเมืองต่างๆ ในต่างประเทศ

เพื่อไว้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่ในสเปน โดยมีศูนย์การส่งออกที่สำคัญ 2 แห่งคือ Burgos และ Bilbao (เมืองใกล้ทะเลตอนเหนือของสเปน) (Kamen 2014 น. 45)

แม้ว่าจะเป็นเมืองที่อยู่เข้ามาภายในแผ่นดินแล้วก็ตาม แต่เมือง Burgos ก็มีพ่อค้าต่างๆ ที่เป็นผู้ควบคุมการส่งออกส่วนใหญ่ของขนแกะของชาว Castile เลยทีเดียว และในปี 1494 ตัวแทนซื้อขาย ที่เรียกว่า consulado ได้ถูกตั้งขึ้น โดยเป็นผู้ผูกขาดการค้าที่จะผ่านไปทั่วยุโรปเหนือ เมือง Bilbao ซึ่งเป็นเมืองท่าของแคว้นบาสเก้ (Basque) ซึ่งสินค้าส่วนใหญ่ได้ส่งทำขึ้นนั้น ได้แก้เผ็ดโดยกล่าวอ้างร้องขอส่วนแบ่งทางการค้าด้วย และได้ก่อตั้ง consulado ของตนเองขึ้นมาบ้างในปี 1511 การประนีประนอมยอมความระหว่างเมืองทั้ง 2 ได้ลุล่วงไปในปี 1513 แต่ก็ถูกแย่งชิงโดยเมืองท่าตอนเหนือทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองท่า Santander ซึ่งไม่เคยประสบความสำเร็จในการชนะเมือง Bilbao ได้เลย การแข่งขันระหว่าง Basque กับ Burgos ดำเนินต่อไปจนถึงปี 1558 (พระนเรศ อายุ 3 ปี) เมื่อพระราชกำหนด (royal decree) ได้ระบุบทบาทหน้าที่งานของแต่ละเมืองที่เกี่ยวข้องให้เด็ดขาดลงไป ในระหว่างเวลาที่กล่าวถึงทั้งหมดนี้ เมือง Burgos นับว่ายังคงดำรงศักดิ์เป็นเมืองหลวงทางการพาณิชย์ของชาว Castile โดยให้บริการอุตสาหกรรมสิ่งทอ ในย่าน Segovia (มณฑลภาคกลางของสเปน) และจัดระเบียบการค้าไม่เพียงแต่ที่จะส่งไปค้าขายกับแคว้นฟลานเดอร์ส (ทางทิศเหนือของสเปน) เท่านั้น แต่ยังเลยไปถึงการค้าขายกับอิตาลี (ทางทิศตะวันออกของสเปน) อีกด้วย กิจกรรมเชิงพาณิชย์ของคาสตีลตอนเหนือ และ การต้องพึ่งพาการนำเข้าสิ่งทอเพื่อแลกเปลี่ยนกับวัตถุดิบที่ส่งออกนั้น เป็นหลักฐานของฐานการอุตสาหกรรมที่อ่อนแอ ซึ่งกษัตริย์คาทอลิกนี้ไม่อยู่ในสถานะที่จะแก้ไขอะไรได้เลย อย่างไรก็ดี กิจกรรมการซื้อขายต่างๆ เหล่านี้ ล้วนแต่เป็นเหตุสำคัญต่อความขัดแย้งช่วงชิงกันระหว่าง Aragon และ Castile ซึ่งก็คือระหว่าง ประเทศที่มีประสบการณ์เชิงพาณิชย์อย่างยิ่ง กับ ประเทศที่ไม่มีอะไรนอกจากกิจกรรมทางการทหาร แต่ก็มิใช่จะแปลว่า สถาบันต่างๆ ของอารากอน จะถูกนำมาบังคับใช้กับชีวิตทางเศรษฐกิจของคาสตีลเสมอไป ดังจะเห็นได้ว่า Consulado ของ Burgos ของคาสตีลก็ได้ถูกนำไปเป็นแบบอย่างของ Consulados ของ Valencia และ Barcelona (ของทาง Aragon) เช่นกัน ระบบกิลด์ (the guild system) ก็มิได้นำเข้าจากอารากอน เพราะคาสตีลก็มีกิลด์ของตัวเองในเมืองชั้นใน (urban guilds) ซึ่งพัฒนาขึ้นมาในศตวรรษที่ 15 ตามความต้องการของผู้ผลิตในเมืองใหญ่ กษัตริย์เฟอร์ดินานด์ (ของ อารากอน) และควีนอิซาเบลลา (ของ คาสตีล) ก็เคยมีความเห็นไม่สอดคล้องกันเกี่ยวกับนโยบายทางเศรษฐกิจ และก็ไม่มีความคิดที่จะยอมรับแนวทางกลางๆ แบบคาตาลัน (ของทางอารากอน) มาใช้ในคาสตีล และก็ไม่มีนโยบายร่วมกันที่จะรวมวิถีเศรษฐกิจของอารากอนและคาสตีลเข้าด้วยกัน ต่างคนต่างอยู่ และแข่งขันกันทุกประการ ภายในคาสตีลเองนั้น กำลังใจจากกษัตริย์ที่ขอให้มีการปรับปรุงการสื่อสารและการขนนั้น ล้วนเกิดขึ้นจากประสบการณ์โดยตรงของความยากลำบากในการเดินทางข้ามคาบสมุทรนั้น โดยจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องมีบริการไปรษณีย์ที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อเกี่ยวกับงานการสื่อสารทางการทูตกับอิตาลี ซึ่งถูกแก้ไขได้โดยการตั้งศูนย์ไปรษณีย์ในบาร์เซโลนา แต่ก็ต้องรอจนถึงรัชสมัยของกษัตริย์ชาร์ล ที่ 5 (Charles V, 1500-1558 พระนเรศ อายุ 3 ขวบ) ที่อนุมัติให้มีการควบคุมแบบผูกขาดการบริการแก่ครอบครัวอิตาเลี่ยน สายสกุล Tassis ที่ก่อนหน้านี้ได้จัดระบบไปรษณีย์ของราชรัฐเบอร์กันดี (duchy of Burgundy) (Kamen 2014 น. 45)

นอกจากนั้น ทางกษัตริย์สเปนยังได้ให้สิทธิพิเศษมากมายแก่กลุ่มผู้เลี้ยงแกะต่างๆ แต่ได้ขอให้ร่วมมือปฏิบัติตามกติกาเพื่อมิให้มีปัญหาอื่นตามมา โดยที่ฝูงแกะเดินทุ่งเหล่านี้ห้ามผ่าน 5 แหล่งต้องห้ามคือ ทุ่งข้าวโพด, ไร่องุ่น, สวนผลไม้, ทุ่งหญ้าแห้ง, ทุ่งปศุสัตว์อื่น ทั้งนี้เพื่อลดการขาดแคลนอาหาร และลดการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศอีกด้วย (Kamen 2014 น. 46)

ในปีที่พืชผลอุดมสมบูรณ์ดี จะมีการอนุญาตให้ส่งออกไปขายยังต่างประเทศได้บ้าง ตัวอย่างหลักคือ สำหรับกลุ่มผู้ไปก่อตั้งอาณานิคมใหม่บนทวีปอเมริกา (American colonists) ซึ่งมีความต้องการใช้ข้าวสาลี (wheat) มาก เนื่องจากข้าวสาลีเป็นสินค้าใหม่ในทวีปอเมริกา ใครๆ ก็อยากซื้อ แต่สเปนเองก็ต้องนำเข้าข้าวสาลีจากประเทศอื่น เช่น ทางแคว้น Valencia ต้องนำเข้าจาก Sicily (ของอิตาลี) แต่ชาว Castile โดยทั่วไปต้องนำเข้าจากอังกฤษบ้าง แล้วจาก North Africa บ้าง แล้วจาก Flanders (ของเบลเยี่ยม) บ้าง เนื่องจากจำนวนการขยายประชากรอัตราโตขึ้นมาก และเนื่องจากภาวะแล้งประกอบด้วย จนถึงปี 1508 ที่เริ่มอุดมสมบูรณ์พอที่จะปลูกพอกินเองในประเทศ จึงเริ่มลดการนำเข้าข้าวสาลีดังกล่าวเหล่านั้น (Kamen 2014 น. 47)

ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ไม่พบว่า ได้เกิดมีเทคนิควิธีทางทหารใดๆ พิเศษเกิดขึ้นในสเปน ที่จะกระตุ้นให้สเปนนิยมการก่อสงครามเพื่อไปพิชิตยึดเมืองอื่น จึงไม่ค่อยมีการจ้างทหารอาชีพถาวรมาประจำการ มีเพียงปล่อยให้ขุนนางท้องถิ่นเลี้ยงทหารของตนเอง แล้วใช้วิธีจ้างทหารรับจ้าง (mercenaries) เลียนแบบทางสวิสมาใช้ในยามจำเป็น ส่วนทางทะเลนั้น สเปนพึ่งอิตาลีในด้านการสำรวจทางเรือ (naval expedition) แม้กระทั่งหลักในการทำสงครามก็ใช้พื้นฐานมาจากตำราพิชัยสงครามของ Machiavelli (Art of War) ของอิตาลี ซึ่งต่อมาทหารคนหนึ่งในกองทัพของท่านนายพลเรือ Diego de Salazar ของสเปนก็เลียนแบบตำราของท่าน Machiavelli มาเขียนเป็นตำราพิชัยสงครามในแนวของตน (Treatise on Warfare) เป็นต้นแบบในการทำสงครามชื่อดังในยุคต่อๆ มาของ Castile สเปน (Kamen 2014 น. 48)

สเปนไม่ค่อยมีทุนในการขยายจักรวรรดิเหมือนผู้อื่นเขาในยุคต้น 1500 นี้ เงินทุนไม่เพียงพอที่จะจ่ายค่าปืน ค่าทหาร ค่าเรือ อีกทั้งสงครามกลางเมืองที่ผ่านๆ มาก็ทำให้มีหนี้สินมากมาย ที่ผ่านมานั้น เงินที่ช่วยทำสงครามทั้งปวงมักมาจากการตั้งกลุ่มแบบพ่อค้าลงทุนโดยนักการเงินจากเจอนัว (Genoese) และจากฟลอเรนทีน (Florentine) (ซึ่งมาจากอิตาลีทั้งสิ้น) ก่อให้เกิดการใช้ "ตั๋วแลกเงิน" (bill of exchange) จากนักการเงินในเวนิสและโรม โดยเฉพาะเพื่อสนับสนุนงานการทูตทั้งหลายทั่วยุโรป (Kamen 2014 น. 49)

จะเห็นได้ว่าทั้ง Naples และ Sicily และเมืองอื่นๆ ของอิตาลีร่วมมือในการสำรวจทางเรือไปยึดอัฟริกาด้วยกัน ดังนั้นจึงมิใช่ความสำเร็จของสเปนตามลำพังในการที่พิชิตอัฟริกาแล้วต่อด้วยอินดีสตะวันออกและโลกใหม่ คืออเมริกา นั้น (Kamen 2014 น. 50)

การค้นพบอเมริกา (The discovery of America)

ช่วงที่เริ่มออกแอตแลนติกนั้น Castile สเปนยังไม่ชำนาญการเดินเรือ ยังต้องพึ่งชาว Catalan และชาว Neapolitans แล้วยังอาศัยเทคโนโลยีและอุปกรณ์การเดินเรือจากทางโปรตุเกสและ Basgue แต่การค้นพบ New World เป็นอุบัติบังเอิญจากชายชื่อ Christopher Columbus ซึ่งชื่อจริงคืออะไรไม่มีใครทราบ พบแต่ว่าน่าจะเป็นกะลาสีชาว Genoese ซึ่งถูกปฏิเสธทุนสนับสนุนจากราชสำนักสเปน ในปี 1486 แต่กลับไปได้ทุนจากนักการเงินแห่ง Aragon ในปี 1492 เพื่อให้แล่นเรือไปทางตะวันตก เผื่อจะพบอินเดีย (Kamen 2014 น. 50)

พอกลับมาถึงในปี 1493 ราชสำนักสเปนชิงจดทะเบียนเมืองใหม่ที่พบทั้งหลายในครั้งนี้กับทางสันตะปาปา อเลกซานเดอร์ ที่ 6 (Pope Alexander VI) ซึ่งเป็นชาวสเปนพอดี ตัดหน้าโปรตุเกส ดังนั้น สเปนจึงขอเจรจาต่อรองเงื่อนไขในสนธิสัญญาทอร์เดสิลลาส (the Treaty of Tordesillas) เสียใหม่ โดยขอให้เส้นแบ่งครึ่งโลกถูกขยับใหม่ไปทางซ้ายอีกเล็กน้อย Brazil จึงตกไปอยู่กับโปรตุเกส ต่อมาโคลัมบัสแล่นเรือสำรวจอีก 4-5 รอบ ได้พบเกาะและชายฝั่งเพิ่มเติมอีกเล็กน้อย เช่น Trinidad และ Honduras เขาหวังว่ากำไรจากการเสี่ยงตายสำรวจแผ่นดินใหม่เหล่านี้ยังอาจจะช่วยปลดเมืองเยรูซาเล็มออกจากการครอบครองของพวกเติร์กออตโตมันได้ด้วย แต่เขาตายลงเสียก่อน ในปี 1506 ด้วยความผิดหวังที่ยังไม่พบ Cathay (คำเรียก ตะวันออก หรือ จีน ในตำนานการเดินทางของมาร์โคโปโล) สักที (Kamen 2014 น. 51)

ถึงปี 1527 พบเพียง West Indies โดยเมืองสเปนเมืองแรกคือ ซานโตโดมิงโก้ ในทะเล Caribbean ครอบครัวสเปนที่มาตั้งรกรากที่นี่ แต่ละบ้านจะมีคนอินเดียนแดง 2-3 คน เป็นบริกร ช่วงแรกๆ ยังคงยากที่จะจูงใจให้คนขาวยอมไปตั้งรกราก และหลายคนเมื่อไปอยู่ ในไม่ช้าก็อพยพกลับสเปน ในละแวกเกาะ Canaries คนที่มาอยู่ก็พยายามหา 2 สิ่ง คือ ที่ดินและทาสมาเป็นแรงงาน เนื่องจากมีสงคราม มีการไล่ล่าแรงงาน และมีโรคระบาดเกินขึ้นเนืองๆ ประชาชนท้องถิ่นล้มตายไปเป็นจำนวนมาก คนที่อยู่ในละแวกนี้จึงแข่งกันแย่งล่าทาสไปยังเกาะที่อยู่ละแวกใกล้เคียง (Kamen 2014 น. 52) และได้มีสถิติคร่าวๆ ว่า ได้มีการพิชิตกวาดต้อนอินเดียนแดงถึง 40,000 คนไปเป็นทาสจากบาฮามา และมีการตั้งรกรากที่ Puerto Rico ในปี 1508 ที่ Cuba ในปี 1511 และมีการขุดทองส่งขายสเปนเป็นปริมาณมากมาย (เช่น ในปี 1520 นับได้มากกว่า 30 ตัน) และได้มีการตั้งเมืองใหม่ที่ปานามา ในปี 1519 และท่าน Cortes ได้ยกพลขึ้นบกที่ Mexico และถล่มทำลายจักรวรรดิ Aztec และจ้างกัปตัน Ferdinand Magellan จากโปรตุเกสให้คุมกองเรือแล่นฝ่าแปซิฟิก พร้อมลูกเรือ 240 นาย แล้วเกิดเรือล่มอัปปางลง 4 ลำ เหลือเพียงเรือ Victoria ที่คุมโดยกัปตัน Sebastian Elcano และลูกเรือ 21 คนเท่านั้นที่รอดกลับมาขึ้นฝั่งที่ท่า Cadiz ของสเปน ในปี 1522 จึงเท่ากับเป็นการเดินทางครบรอบโลกครั้งแรกของโลก โดยนักประวัติศาสตร์ในภายหลัง คือ ค.ศ. 1552 (ก่อนพระนเรศประสูติ 3 ปี) ได้ระบุว่า ทางราชวงศ์ได้แต่เพียงส่งกำลังใจ แต่มิได้ออกทุนเองให้ มีเพียงเอกชนออกค่าใช้จ่ายในการเดินเรือทั้งสิ้น ทั้งนักธุรกิจ ชาว Genoese และ Andalusian (Kamen 2014 น. 53)

การก่อเกิดตัวตนทางวัฒนธรรมสเปน (The emergence of a cultural identity)

ในยุคต้น 1500 นั้น คนหมู่มากอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ ภาษายุ่งยากมาก ถึงขนาดที่ 1 ใน 4 ของคนสเปนไม่สามารถพูดภาษา Castile ได้ ชนกลุ่มน้อย (แต่ชั้นสูง) เท่านั้นที่ใช้ภาษาหนังสือได้ ถ่ายทอดความรู้ได้ผ่านทางอักษร (manuscript books) (Kamen 2014 น. 53)

แม้สเปนจะได้รับเทคนิคการพิมพ์จากเยอรมันมาตั้งแต่ปี 1470-1479 แต่ผู้ที่ดูแลงานพิมพ์ในยุค 1500-1509 ยังคงเป็นชาวต่างชาติ เช่น เยอรมัน, ฝรั่งเศส, อิตาเลียน คนสเปนเองจะตั้งตารอหนังสือจากโรงพิมพ์เสมือนรอของฝากจากอเมริกา อีกทั้ง บรรดาหนังสือที่ไปตีพิมพ์ใน New World ก็กระทำโดยช่างชาวเยอรมันที่ไปจาก Seville (ในสเปน) และที่ Mexico ก็ช่างชาวอิตาลี โดยในปี 1539 การศึกษายุค Renaissance นี้ ชาวสเปนมักไปสำเร็จการศึกษามาจากอิตาลี หลายท่านที่มาขายบริการให้การศึกษาข้ามชาติที่ Castile สเปนนี้ มักมาจากอิตาลี และ Sicily (ขณะนั้นสองแผ่นดินนี้ยังแยกกัน) งานเขียนที่ตีพิมพ์ฉบับแรกในสเปนโดยกวีสเปน Catalian คือ นาย Juan Boscan นั้นเกิดขึ้นในปี 1534 (ก่อนพระนเรศ ประสูติเพียง 21 ปี) ชื่อหนังสือ The Courtier (ข้าราชสำนัก) แล้วนักมานุษยวิทยาอิตาเลียนที่ชื่อ Lorenzo Valla (ชื่อคล้ายนางละเวง วัลลา! ในวรรณคดีเรื่อง พระอภัยมณี ของกวีเอกสุนทรภู่) ร้องขอให้ภาษา Latin ถูกบังคับให้เริ่มสอนเพราะเป็นรากของศาสนาและรัฐคริสเตียน ดังนั้นราชสำนักของกษัตริย์ Ferdinand และ พระนาง Isabella จึงบังคับให้ทุกคนที่จะมารับราชการเป็นขุนนางระดับทูต ผู้บริหาร และงานโบสถ์ ในสเปนต้องใช้ภาษาละตินได้ (Kamen 2014 น. 54)

แต่เนื่องจากสเปนในขณะนั้นยังไม่มีเมืองหลวงที่ตายตัว การศึกษาจึงไม่สามารถพัฒนาไปถึงไหนได้มากนัก ไม่สามารถสร้างนักคิดเชิงมานุษยวิทยาเพื่อเป็นผู้บริหารเมือง (civic humanism) ได้เหมือนกับที่กำลังโด่งดังในอิตาลี ทำได้เพียงการสร้างนักคิดเพื่อราชสำนัก (court humanism) อีกทั้ง คนที่มาเรียนภาษาละติน ส่วนใหญ่ก็มีแต่ Duke, Don และครอบครัวขุนนาง และท่องแต่วรรณคดี Juvenal (โรมัน) และ Horace (โรมัน) และในราชสำนักเองก็นำโดยสายสกุล Mendoza ที่เป็นผู้นำศิลปะและวิทยาการเรเนอซองจากอิตาลี ศิลปะตกแต่งก็ผสมจากอิตาลีมาใส่เพิ่มในศิลปะเดิม ซึ่งคือ Mudejar งานภาพเขียนและการดนตรีก็รับอิทธิพลจากต่างประเทศทั้งสิ้น สถาปัตยกรรมก็รับจากที่อื่น ไม่ว่าจะเป็น Flanders, Burgundy, Flemish ทั้งวัฒนธรรมและวรรณกรรมก็บ่งความสัมพันธ์ทางการค้าที่แนบแน่นระหว่างสเปนกับเนเธอแลนด์ (ดัตช์) ส่วนทางด้านการละครก็รับจากโปรตุเกส (Kamen 2014 น. 55) แต่ภาษาสเปนคาสตีลกลับเป็นที่นิยมมากโดยเฉพาะในแวดวงการเมืองการปกครอง ซึ่งใช้แพร่หลายไปยัง Valencia, Catalan, Galicia และแม้แต่ในโปรตุเกส อิตาลี และ New World อเมริกา ในขณะที่คนเริ่มไม่นิยมเรียนรู้ภาษา Jewish และรัฐไม่สนับสนุนภาษา Arabic แล้ว (Kamen 2014 น. 56)

ตำนานกษัตริย์คาธอลิค (The legend of the Catholic Monarchs)

เหตุการณ์ทั้งหมดทั้งปวงนี้เกิดขึ้นในยุคนั้นผู้คนเชื่อกันว่า เพราะคู่บารมีคาธอลิค จนมีคนกล่าวว่า "จักรวรรดิสเปน" เริ่มจากท่าน Ferdinand หรือบางคนเรียกว่า ฟ้าส่งมาคู่ขวัญเบิกสเปน (Don Ferdinand and Doña Isabella , the blessed monarchs) (Kamen 2014 น. 56)

นักประวัติศาสตร์เทิดทูนท่านแม้กระทั่งในปี 1600 (ก่อนพระนเรศสิ้นฯ 5 ปี) เมื่อสเปนเริ่มตกต่ำในยุคของกษัตริย์ชาร์ลสที่ 5 (Charles V) ซึ่งยุคคู่กษัตริย์เฟร์ดินานด์และพระนางอิสเบลล่านั้น นับเป็นคู่ผู้ครองสเปนคู่สุดท้ายก่อนสเปนจะถูกครองต่อโดยราชสกุล Habsburgs ของเยอรมัน (1516) แล้วต่อด้วยราชสกุล Bourbons ของฝรั่งเศส (หลัง 1700 ซึ่งพ้นขอบเขตของงานวิจัยนี้แล้ว) ซึ่งทั้งคู่ของท่านนั้นครองใจคนเพราะความสมถะ แต่งกายก็พอเพียง สวมแค่ผ้าขนแกะง่ายๆ และมักเยี่ยมเยียนรัฐท้องถิ่นด้วยพระองค์เอง ประชาชนจะได้เห็นตัวจริงของทั้งสองท่านอย่างน้อย 1 ครั้ง ในช่วงชีวิต ยุคทั้งสองท่านนั้นสเปนยังไม่มีรัฐชาติ ไม่มีระบบชั้นปกครอง ไม่มีสมบูรณาญาสิทธิราชกษัตริย์เป็นเพียงแต่ผู้ดูแลแผ่นดิน มิใช่ครองแผ่นดิน มิใช่เป็นเจ้าของทรัพย์สินทั้งปวง จะปกครองด้วยความยินยอมจากผู้ถูกปกครองเท่านั้น แต่ไม่อนุญาตให้มีพหุวัฒนธรรม ทุกอย่างต้องวัฒนธรรมคริสต์เดียวกัน ไม่อนุญาตให้ใช้วัฒนธรรมยิวและวัฒนธรรมมุสลิม (Kamen 2014 น. 57) คนมุสลิมก็ยังคงปฏิบัติตนได้ใน Aragon จนเบาบางไปเอง ในรุ่นถัดๆ ไป วิทยาการของสเปนในยุค 2 ท่านนี้ ถือกันว่า ก้าวหน้าที่สุดในยุโรป (Kamen 2014 น. 58)

การผงาดขึ้นของจักรวรรดิสเปน ในยุคกษัตริย์ชาร์ลส ที่ 5 (The rise of empire: Charles V of Austria 1516-1558 (the holy Roman Emperor))

กษัตริย์ชาร์ลส์ที่ 5 เป็นโอรสของเจ้าหญิง Juana ของสเปน (ธิดาของกษัตริย์ Ferdinand กับ พระนาง Isabella นั่นเอง) กับสวามี Philip the Fair ซึ่งเป็นลูกหลานของทางราชสกุล Habsburg สายเยอรมนี (ไม่ใช่สายสเปน) แต่เติบโตที่ฮอนแลนด์กับป้า ซึ่งคือ Margaret of Austria ซึ่งเป็นชายาของผู้ว่าการรัฐ ณ Netherlands (the Low Country หรือ ประเทศเมืองต่ำ สมญาในขณะนั้น) ซึ่งเติบโตมาแบบฝรั่งเศส (French) ถนัดภาษาฝรั่งเศส Flemish และละติน แต่พอได้ภาษาสเปนและเยอรมันบ้าง ในปี 1516 กษัตริย Ferdinand สิ้น Charles จึงได้มาครองสเปน แต่มีเงื่อนไขว่า ต้องครองบัลลังก์คู่กับแม่ที่ Castile และ Aragon ด้วย (เพราะตายายไม่มีลูกชายสืบราชสมบัติต่อ) (Kamen 2014 น. 59)

แต่เนื่องจากชาวสเปนพอใจให้เจ้าชายเฟร์ดินานด์ (Infante Ferdinand) ขึ้นครองมากกว่า จึงเกิดกลุ่มกบฏแต่พ่ายแพ้ จึงส่งเจ้าชาย Ferdinand ไปอยู่เยอรมนี แต่ขณะที่จะมารับตำแหน่งที่สเปนนี้ โดยขึ้นเป็น กษัตริย์ชาร์ลส์ที่ 1 แห่งสเปน สมเด็จปู่ของท่านสิ้นพระชนม์ที่เยอรมันนี ท่านชาร์ลส์นี้เลยได้เป็นจักรพรรดิชาร์ลส์ ที่ 5 (Emperor Charles V) แห่งกลุ่มประเทศ Holy Roman Empire ด้วยเลย ในปี 1520 ท่านจึงกลายเป็นกษัตริย์สเปนที่ไม่ได้อยู่ที่สเปน แต่คุมทุกที่ของบรรพบุรุษ นั่นคือ เบอร์กันดี ซึ่งศูนย์กลางอยู่ Netherlands, ดินแดนแห่งวงศ์ Habsburg ซึ่งรวมถึง Austria Hungary และ Spain (Kamen 2014 น. 60) รวมถึงดินแดนที่ครองในเมดิเตอร์เรเนียนด้วย

โดยเฉพาะ Naples และ Sicily และทวีปอเมริกา พระองค์มีภาระหน้าที่ต้องเวียนไปทุกหนทุกแห่ง และในวันที่ท่านสละราชสมบัติ ณ กรุงบรัสเซลส์ (เบลเยียม) ในปี ค.ศ. 1555 (ปีที่พระนเรศประสูติพอดี) ท่านเล่าว่า ท่านได้เดินทางไปดูแลเยอรมนี 9 ครั้ง ไปสเปน 6 ครั้ง ไปอิตาลี 7 ครั้ง ไปฝรั่งเศส 4 ครั้ง ไปเนเธอร์แลนด์ 10 ครั้ง ไปยังประเทศอังกฤษ 2 ครั้ง ไปแอฟริกานับครั้งไม่ถ้วน และได้เดินทาง 11 เที่ยว (Voyages) ทางทะเล เฉลี่ยแล้วท่านใช้เวลาทุกๆ 1 ใน 4 วันของการครองราชย์ของพระองค์เดินทาง ท่านกล่าวเปรียบเปรยไว้ว่า: "ชีวิตของฉัน คือ การเดินทางอันยาวไกล" ท่านไปๆ มาๆ ในแต่ละประเทศ แต่อยู่ที่สเปนนานที่สุด โดยเฉพาะในช่วงสุดท้ายคือ ปี 1556 จนสิ้นพระชนม์ในปี 1558 (พระนเรศอายุ 3 ขวบ) การครองหลายแผ่นดินแล้วต้องหายพระองค์ไปเรื่อย ทำให้ผู้คนไม่พอใจ (Kamen 2014 น. 61) อย่างไรก็ดี ในช่วงที่ท่านมีชีวิตอยู่นั้น ข้อมูลเพิ่มเติมที่สำคัญคือ ในปี 1526 ท่านได้เสกสมรสกับญาติ คือ เจ้าหญิง Isabella of Portugal มีลูกชายในปี 1527 คือ เจ้าชายฟิลิป ซึ่งต่อมา คือ กษัตริย์ฟิลิปที่ 2 แห่งสเปน (Philip II) นั่นเอง (Kamen 2014 น. 61)

ราชสำนักสเปนเริ่มการหรูหราฟู่ฟ่าเลียนแบบราชสำนัก Burgundy นับแต่ 1548 เป็นต้นมา โดยมีขุนนางและพนักงานในราชสำนักสูงถึง 762 ราย โดยในปี 1558 ค่าใช้จ่ายสูงมาก ประมาณถึง 200,000 ducats ต่อปี (Kamen 2014 น. 62)

ในปี 1548 นั้น เจ้าชายฟิลิป พระโอรส ไปรับช่วงมรดกจาก Netherlands และ Germany ต่อมาในปี 1554 เจ้าชายฟิลิปเดินทางไปอังกฤษเพื่อเสกสมรสกับเจ้าหญิง Mary Tudor (ดูบทที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ในอังกฤษ ในบทถัดไปของผู้วิจัยนี้) เพื่อเป็นกษัตริย์ แล้วต่อมากษัตริย์ชาร์ลส์ที่ 5 นี้ กลับมาปกครองคาบสมุทร Iberia (สเปนและโปรตุเกส) อีกครั้งในปี 1556 ก่อนสิ้นพระชนม์ในปี 1558 ดังได้กล่าวแล้วครั้งหนึ่งข้างต้นนั้น (Kamen 2014 น. 63)

สงครามในอัฟริกา (Wars in Africa)

ในปี 1529 สเปนได้ไปทำสงครามที่อัฟริกาเหนือ ผู้นำถูกจับได้และสเปนชนะ Turk ต่อมาปี 1530 ยึด Malta ได้ กองทัพเรือของสเปนเริ่มแกร่งขึ้นเรื่อยๆ พอปี 1535 ยึด Tunis ได้ แล้วได้ท่าน Muley Hassan จึงยอมเป็นเมืองขึ้นประเทศราช (vassal) และได้รับมอบหมายให้เป็นเมืองปราการแห่งอิตาลีใต้ (Kamen 2014 น. 67)

แต่พอปี 1555 (เป็นปีที่พระนเรศประสูติ) พลังคริสเตียนอ่อนลง เพราะกษัตริย์ชาร์ลสมุ่งความสนใจไปแต่ยุโรปเหนือ มีการสำรวจทางเรือโดยร่วมมือกับ Doria และ Venice และ Pope ทั้งนี้ทางมุสลิมยึดครอง Tripoli ในปี 1551 ยึด Peñón de Vélez ปี 1554 และยึด Bougie ในปี 1555 ภายในปีท้ายๆ ของรัชกาล สเปนมีอำนาจอยู่ในอัฟริกาเหนือเพียงแค่เมือง Melilla, Orán, Mers-el-Kebir และ La Goleta เท่านั้น (Kamen 2014 น. 68)

ยุโรปเหนือ (Northern Europe)

ทางแคว้นเนเธอร์แลนด์ได้รวบรวมจังหวัดต่างๆ เพิ่มเติม เช่น ปี 1543 ได้เมือง Artois, Utrecht, Groningen, Gelderland แล้วปี 1548 จัดการปกครองให้ 17 จังหวัดเป็น 1 แคว้น ภายใน Holy Roman Empire แล้วเมื่อใดที่

ท่านไปปกครองประเทศอื่นก็ให้ท่านป้า Margaret of Austria ดูแล แล้วต่อมาก็ฝากพี่สาว คือ Mary of Hungary ปกครอง และ Netherlands และ Burgundy ใกล้ชิดกับ Spain ท่านจึงรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสเปนเลย และเนื่องจาก Netherlands โดยเฉพาะเมืองหลวง Antwerp นั้นเป็นเมืองท่าค้าขายที่รุ่งเรืองที่สุดในอาณาจักร จึงทำเป็นศูนย์กลางของเส้นทางการค้าของยุโรป และเป็นแหล่งอุตสาหกรรมทั้งหนักและเบา แต่ที่เยอรมันขณะนั้น ลัทธิ Lutheranism เริ่มโด่งดัง จึงปกครองยากขึ้น จึงต้องใช้กระบวนการ Inquisition (คือการสอบสวนพวกนอกรีตอย่างรุนแรง ซึ่งเริ่มในปี 1522) แต่รุนแรงถึงขั้นประหารชีวิตสำหรับข้อหา Heresy ตั้งแต่ปี 1550 (5 ปีก่อนพระนเรศประสูติ) (Kamen 2014 น. 68)

อีกทั้งยังต้องการปกป้องการรุกรานกระด้างกระเดื่องทั้งของฝรั่งเศสและเยอรมัน จึงจำต้องหันไปผูกไมตรีกับอังกฤษโดยจัดให้เจ้าชาย Philip แห่งสเปน แต่งงานกับเจ้าหญิง (ซึ่งต่อมาคือ พระราชินี) Mary Tudor ของอังกฤษ ในปี 1554 (1 ปีก่อนพระนเรศเกิด) โดยหวังว่าจะเพิ่มคนในอังกฤษให้เปลี่ยนมาเป็น Catholic มากขึ้น แต่เนื่องจากกษัตริย์ฟิลิปเริ่มป่วย จึงให้เจ้าชาย Ferdinand คุยเจรจาสงบศึกกับเยอรมัน (กันยายน 1555) แล้วให้เจ้าชาย Philip คุยเจรจากับทาง Brussels (ธันวาคม 1555) และสละราชสมบัติเนเธอร์แลนด์ให้เจ้าชาย Philip ในปี 1555 แล้ว 3 เดือนต่อมา คือ มกราคม 1556 ได้สละทุกอย่างจากสเปน แล้วแต่งตั้งให้เจ้าชาย Ferdinand คุมสเปน (Kamen 2014 น. 69)

การก่อความวุ่นวายในคาสตีลสเปน (Revolution in Castile)

ช่วงที่มีการแต่งตั้งคน Flemish (1517-1522) เป็นที่ปรึกษาราชการนั้นมีเรื่องขัดแย้งวุ่นวายขึ้นมากมาย (Kamen 2014 น.70) ฝูงชนต่อต้านชาว Flemings เรียกร้องให้หยุดจ้างคนต่างชาติมาดำรงตำแหน่งต่างๆ ได้แล้ว (Kamen 2014 น.71)โดยเฉพาะเมืองที่เสียผลประโยชน์จากการส่งออก Wool มีการประท้วงก่อจราจลเป็นระยะๆ โดยเฉพาะจากการนำของคนในตระกูล Pacheco และ de Mendoza และก็มีการปราบกบฏเป็นระยะๆ เช่นกัน (Kamen 2014 น. 72) กบฏต่างๆ นั้นปรากฏจนปี 1591 จึงราบคาบลงได้ (Kamen 2014 น. 76) (พระนเรศวร อายุ 36 แล้ว)

การปกครองโดยกษัตริย์ไม่อยู่ (Government under an absent king)

ในปี 1555 รัชสมัยกษัตริย์ฟิลิป ที่ 2 นั้น รัฐอิตาลีซึ่งเคยอยู่ภายใต้รัฐของ Aragon ได้รับสิทธิ์ให้แยกออกไปบริหารตนเองได้ และในปี 1588 (พระนเรศอายุ 33) เมืองชายแดน Flanders ก็ได้สิทธิ์แยกมีทีมกรรมการบริหารเช่นกัน แต่การที่ดูแลเมืองมากมายโดยไม่มีเครือข่ายขุนนางที่ส่งตรงต่อส่วนกลางนั้น ทำให้ทำงานไม่บรรลุผล โดยเฉพาะส่วนปกครองที่ดูแลทวีป America และ Council of the Indies ก็บริหารงานอ่อนแอและไม่เชื่อฟังคำสั่งจากส่วนกลาง (Kamen 2014 น.78)

ผลกระทบจากสงครามที่มีต่อระบบการเงินการคลัง (The impact of war on finances)

สเปนเพียงมีทหารไว้เป็นพิธีอย่างนั้นเอง ไม่เคยทำสงครามกับใครในยุโรปโดยตรง แม่ทัพใหญ่คือท่านดยุคแห่ง Alba ตัวอย่างการไปยึด Africa (ช่วง 1521-1544) ได้จ้างทหาร 348,000 นาย มีสเปนเพียง 15% แต่จ้างข้ามประเทศ โดยเป็นคนจากเยอรมันนี 44% จากอิตาลี 30% และจากสวิส 5% เป็นต้น อีกตัวอย่างคือ เมื่อปี 1532 ตอนที่กรุงเวียนนา ถูกยึดโดยกองทัพออตโตมัน Turks นั้น กองทัพรับจ้างสเปนก็ถูกส่งมาดูแล (Kamen 2014 น. 80) แต่ไม่มีอะไรจึงถอยกลับไปอิตาลี พอช่วงปี 1540-1547 กองทัพ Castile ก็ช่วยดูแลเยอรมันให้กษัตริย์ Charles แต่รีดเงินภาษีจากที่ต่างๆ ที่ครองอยู่ทั้ง Netherlands และ Italy ทั้งๆ ที่สเปนเป็นประเทศใหญ่แต่ยากจน เงินภาษีรีดเท่าไหร่ก็ไม่พอจ่ายหนี้ จึงต้องเริ่มพึ่ง the Indies อย่างไรก็ดีช่วงที่ผ่านมาภาษีที่ราชวงศ์สเปนเก็บได้มากที่สุด มี 4 แหล่ง คือ Castile, Aragon, The Church, America แต่แหล่งที่ทำรายได้ให้แผ่นดินสูงสุดคือ The Church (ศาสนจักร)!!! ซึ่งมาในรูปเงินบริจาคประจำของศาสนาสมาชิก (tithes) โดยในปี 1561 (พระนเรศอายุ 6 ขวบ) เรียกเก็บเป็นอัตราตายตัวเลย ระหว่างกษัตริย์ Philip II กับ Pope Pius IV คือขอเก็บปีละ 420,000 ducats (Kamen 2014 น. 81) โดยมีนักธนาคารดูแลเงินยอดนี้เพื่อไปใช้จ่ายในทัพที่เยอรมันนี เช่น ตระกูล the Fuggers ได้สิทธิผูกขาดดูแลนับแต่ปี 1525 เรื่อยมา (Kamen 2014 น.82)

ตัวอย่างในปี 1550 Castile เก็บภาษีได้รวม 1.25 ล้าน ducats โดย 30% มาจากภาษีอากรต่างๆ เช่น ภาษีศุลกากร นำสินค้าเข้าผ่านด่านชายแดนที่ Aragon Navarre และโปรตุเกส และภาษีเกี่ยวกับ sheep (แกะ) และผ้าไหม (Kamen 2014 น. 82) แต่ไปๆ มาๆ ขุนนางได้รับงดเว้นไม่ต้องเสียภาษี ภาระภาษีจึงตกแก่ชนชั้นล่างๆ โชคดีที่ว่าสเปนได้เงินภาษีอุดหนุนมาจาก America ตกราวปีละ 270,000 ducats และสูงขึ้นเรื่อยๆ ภายในปี 1560 (พระนเรศวร 5 ขวบ) โดยนับจนถึงปี 1530 โลหะมีค่าที่ส่งมาสเปน คือ "ทอง" ซึ่งหลักๆ มาจากหมู่เกาะแคริบเบียน แต่หลังจากค้นพบเหมืองเงินใน Bolivia ในปี 1545 แล้ว โลหะเงินจะมาสเปนมากที่สุด ถัดมาคือ เหมือง จาก Mexico (1548) ราชสำนักสเปนได้รายได้จากทวีป America จากการเก็บ quinto (หรือค่าฤชาธรรมเนียม royal fifth หรือ 5 ชัก 1) แต่ทั้งหมดทั้งปวงก็ยังไม่พอชำระหนี้ที่ก่อไว้สะสมตั้งแต่สมัยกษัตริย์ Ferdinand และ พระนาง Isabella นั้น และหนี้ใหม่ในสงครามยึด Metz ปี 1552 นั้นอีกด้วย จึงเริ่มมีการขายตำแหน่งขุนนาง และยึดเงินที่มาจาก America และขายตำแหน่งอื่นๆ และขายที่ราชพัสดุ ประกอบกับเงินกู้ยืมต่างๆ (Kamen 2014 น.83)

แต่ภาระเงินกู้นั้นทำให้สเปนต้องจ่ายเงินคืนพร้อมดอกเบี้ยรวมแล้วสูงถึง 68% ของเงินรายได้ทั้งหมด ในปี 1556 (พระนเรศ อายุ 1 ขวบ) ในจำนวนนี้เป็นค่าดอกเบี้ยถึง 48.8% โดยกษัตริย์ Charles ส่งให้นายแบงค์จ่ายเงินสดให้ที่เมืองต่างๆ ไปก่อน แล้วท่านออก "ตั๋วแลกเงิน" ให้ไปรอขึ้นเงิน โดยนายแบงค์ Genoe รายหนึ่งคิดดอกเบี้ยถึง 67.4% นายแบงค์เยอรมันหลายรายสามารถมาซื้อตำแหน่ง ซื้อที่ดิน ซื้อสิทธิผูกขาด ซื้อสิทธิบริหารกองทัพ 3 กอง และซื้อเหมืองแร่ปรอทที่ Almaden ได้ และภาวะเศรษฐกิจสเปนขึ้นอยู่กับคนต่างชาติอย่างยิ่ง (Kamen 2014 น. 84)

ตาราง แสดงสัญญากู้ยืมเงินในช่วงการครองราชย์ของกษัตริย์ชาร์ลส์ที่ 5

ช่วงเวลา Period	จำนวนสัญญาหนี้ No. of asientos	จำนวนเงินที่กู้ยืม Ducats borrowed	อัตราดอกเบี้ย Interest (%)	จำนวนเงินที่ต้องจ่ายคืน Ducats repaid	เจ้าหนี้ (นายธนาคารใด) Bankers (%)*
1520-32	101	5,379,053	17.6	6,327,371	G48, I37, S15
1533-42	86	5,437,669	21.3	6,594,365	G47, I41, S12
1543-51	183	8,397,616	27.8	10,737,843	G34, I30, S27, F9
1552-56	132	9,643,869	48.89	14,351,591	G24, I51, S9, F16
รวม	502	28,858,207	31.7	38,011,170	

หมายเหตุ * G: German, I: Italian, S: Spanish, F: Flemish

ที่มา: Table 2.1 Asientos concluded during the reign of Charles V (Kamen 2014 น. 84)

หนี้เหล่านี้ พอกษัตริย์ Philip II เริ่มครองราชย์ในเดือนเมษายน 1557 ท่านได้ตกลงในลอนดอนว่า ขอพักจะไม่จ่ายหนี้ แต่จะให้เป็นพันธบัตร juros และดอกเบี้ย 5% แทน ซึ่ง juros นี้นายแบงค์หลายคนยินดีรับเพราะขายตั๋วได้ราคาเพิ่ม 50% แต่ราชวงศ์ Habsburg ของสเปนก็ขึ้นชื่อลือชาในเรื่องหนี้สินล้นแต่ไม่พ้นตัว และภาวะเงินเฟ้อในช่วง 1554-1566 (พระนเรศอายุ 11) ทำให้สเปนต้องการเงินงบประมาณสูงขึ้นจาก 3 ล้าน ducats เป็น 5.5 ล้าน ducats คนถูกรีดภาษีมากขึ้นแต่คนรอดตัวคือพวกพ่อค้าและเจ้าของที่ดินอยู่ดี ทำให้ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนยิ่งห่างมากขึ้น (Kamen 2014 น. 85)

ทวีปอเมริกา : ดินแดนใหม่ (America : a new frontier)

ผู้บุกเบิกรุ่นแรกๆ หลังจากจักรพรรดิ Charles ทราบข่าวการล่องเรือรอบโลกในปี 1522 แล้ว ท่านขอตกลงกับโปรตุเกสแบ่งสิทธิการเข้าถึงหมู่เกาะเครื่องเทศ (the Spice Islands) แล้วส่งกองเรือเดินทางบุกเบิกรอบโลกอีกตั้งแต่ปี 1525 แต่ก็ประสบกับหายนะตลอดมา จึงยอมขายสิทธินั้นคืนโปรตุเกส ในปี 1529 เพื่อแลกเงิน โดยสนธิสัญญา Treaty of Saragossa แต่หันมาสนใจที่ New World แทน แม้จะใช้คำว่า conquest แต่แท้ที่จริงคนสเปนที่ไปขึ้นทวีปอเมริกามีจำนวนน้อยมาก จึงเหมาะกับคำว่า adventure มากกว่า แต่เผอิญคนจำนวนน้อยนี้ได้ทำให้เมืองบนทวีปอเมริกาแตกได้จริง จึงมีคนเรียกว่า พิชิต (Kamen 2014 น. 85) ทั้งนี้เพราะกรุง Tenochtitlán เมืองหลวงของ Aztec (ซึ่งปัจจุบันคือ Mexico) ล่มสลายพอดี ชาวเมืองจึงยอมรับกองทัพ 400 นายของสเปนเข้าเมือง แต่ก็ถูกจักรพรรดิ Montezuma ตีแตก แล้วในที่สุดจึงกลับมาตีใหม่ด้วยกองกำลังของกบฏท้องถิ่นเอง แต่โดยแกนนำคือท่านนายพล Cortes จากสเปน ในปี 1521 และต่อมาปี 1532 เมือง Inca ก็ล่มสลาย ชาวสเปนชื่อ Francisco Pizarro กับคน 160 คน ก็ยกพลขึ้นบกพอดี 2 เหตุนี้จึงอ้างว่าสเปนพิชิต America ได้ ทั้งๆ ที่ไม่มีเหมืองทองอยู่จริง ทุกคนที่มาก่อตั้ง “ยากจน” ทั้งหมด แม้จะผจญภัยตามริมลำน้ำ Amazon ก็เพื่อจะเจอทองหรือโลหะมีค่าอื่นๆ แรงขับใน

การมาก่อร่างสร้างตัวที่แดน South America นี้ มาจากตำนานเรื่อง มนุษย์ทองคำ (the Golden Man หรือ El Donardo) ทั้งสิ้น (Kamen 2014 น.86-87) แต่หลายรายก็หายสาบสูญไป แต่การแสวงหาทองนี้ก็มีเหตุผลเนื่องมากจากการที่ผู้คนตกงานจากสงคราม Granada และสงครามกับอิตาลีจบลงนั้น หลายคนมีความรู้และมีวิชาชีพติดตัวมาแทบทั้งนั้น เช่นในปี 1560 (พระนเรศอายุ 5 ขวบ) ในเปรูนั้น 1 ใน 10 ล้วนเป็นช่างฝีมือมาจากสเปน หลายๆ คนหนีภาษีขูดรีด จึงพาลูกๆ "มาสู่ดินแดนอันมีอิสระและน่ารื่นรมย์" (to leave our sons in a free and pleasant land) (Kamen 2014 น. 87)

ภายในปี 1580 (พระนเรศวร อายุ 25) มีจำนวนถึง 35 เมืองในสเปน นำโดย Seville และ Toledo ที่มาขอใบอนุญาตถึง 45% ของคนที่ไป เข้าสู่ทวีปอเมริกา โดยผู้หญิงช่วงแรกมีเพียง 5% ต่อมามีถึง 28% และในปีก่อน 1550 มีคนไปทั้งสิ้น 150,000 คน แต่พอมานับรวมทั้งศตวรรษมีจากสเปนไปทั้งสิ้นกว่า 250,000 คน แต่หลายคนก็อพยพกลับสเปนบ้างเหมือนกัน โดยทวีปอเมริกาได้ชื่อว่ามีแต่ความรุนแรง แต่ใครที่รอดก็ร่ำรวย โดยเฉพาะใน Caribbean ทองถือว่าเป็นจุดสนใจสูงสุด (Kamen 2014 น. 87)

ทุกการมาเยือน การมาบุก ชอบอ้างว่าทำเพื่อ God และกษัตริย์ มาเพื่อเปลี่ยนศาสนาและมีบาทหลวงมาด้วยเสมอ และไม่ใช่เพียงแค่คนสเปนที่มา กษัตริย์ Charles ที่ 5 ซึ่งครองกว่าครึ่งของยุโรปตะวันตกก็ได้ออกพระราชกำหนดอนุญาตให้พสกนิกรในเขตปกครองของพระองค์ทุกถิ่นที่ สามารถมาทวีปอเมริกาได้ อีกทั้งคนจากเอเชียและอัฟริกาก็มาสมทบด้วย โดยในปี 1588 ได้มีรายงานร้องเรียนบ่นว่า ชาวโปรตุเกส บางเมืองมีจำนวนสูงกว่าชาวสเปนเสียอีก และในบางประเทศ เช่น Venezuela และ Paraguay ก็มีชาวเยอรมันมายึดครองมาก และเมื่อมีการค้าทาสมากขึ้นคนดำจึงมีจำนวนมากกว่าคนขาวในบางเมืองเสียอีก เช่น ใน Chile ปี 1590 (พระนเรศอายุ 35) มีคนขาว 9,000 คน แต่มีคนดำ 20,000 คน แต่ในไม่ช้าทองคำก็หมดไป แต่ความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินและแรงงานมากมายชาวอินเดียนแดงยังคงดึงดูดคนให้อพยพมาเพื่อเสาะหาความมั่งคั่งร่ำรวยอยู่ดี (Kamen 2014 น. 88)

บาทหลวงกลุ่ม Franciscans มาก่อนใน Mexico ตั้งแต่ปี 1524 แต่ล่าสุดคือกลุ่ม Jesuits มาปี 1560 เป็นต้นไป เพื่อมาก่อตั้งกลุ่มคนคริสต์รุ่นใหม่ จากคนท้องถิ่นซึ่งยังบริสุทธิ์อยู่ โดยปราศจาก "มลพิษจากกลุ่มโลกเก่า" เพื่อสร้างโลกสวย Utopia ตามวรรณคดีของ Thomas More แต่ไม่ค่อยสำเร็จเพราะภาษาและวัฒนธรรมของชาวอินเดียนแดงทำให้ไม่เข้าใจกัน จึงมักใช้ความรุนแรงเพื่อบังคับให้เข้ารีต โดยเฉพาะกับชาว Maya ในขณะที่ทางราชสำนักสเปนไม่อยากให้จับคนท้องถิ่นเป็นทาส แต่ทางผู้มาตั้งรกรากอยากใช้แรงงานทาสฟรีๆ จึงเกิดบาดหมางใจกันระหว่างราชสำนักกับคนมายึดครอง ตัวแทนราชสำนักค้นพบวัฒนธรรมชั้นสูงของ Aztecs จึงอยากให้ปฏิบัติอย่างชาวคริสต์ทั่วไป แต่ผู้มายึดกลับคิดว่า เป็นเพียงชนป่าเมืองเถื่อน ต้องปราบให้เกิดอารยธรรม !!! (Kamen 2014 น. 89)

ฝ่ายหนึ่งทำเพื่อศาสนา อีกฝ่ายคือคนรวย ทำเพื่อใช้แรงงานทาสฟรีๆ จนกระทั่งกษัตริย์ Charles ที่ 5 ยอมออกกฎหมายปล่อยทาสเป็นอิสระทั่วทั้งทวีปอเมริกา ในปี 1542 แต่ถูกต่อต้านนองเลือดมากมาย จนปี 1550 ต้องแต่งตั้ง "ผู้พิทักษ์ชาวอินเดียน" (Protector of the Indians) และสั่งห้ามเหยียบยึดครองอเมริกาอีก จนกว่าจะยุติการทำให้สเปนเสื่อมเสีย แต่ก็ไม่ค่อยมีใครฟัง จนนาย Bartolomé de Las Casas ตีพิมพ์หนังสือประท้วงนักลงทุน

สเปนทั้งปวง แล้วต่อมานาย Bartolomé de Carranza ก็หนุนต่อในการประชุมที่ลอนดอน ปี 1554 (Kamen 2014 น. 90)

จักรวรรดิใหม่ (The new empire)

นับจากการมาถึงอเมริกาของ Columbus ทั้งหมู่เกาะแคริบเบียนและแผ่นดินใหญ่ ก็เริ่มมีแต่ความตาย ส่วนใหญ่เกิดจากการทำเหมือง โดยเฉพาะเหมืองเงิน (silver mines) และโรคระบาดต่างๆ ที่มาพร้อมกับชาวสเปน ซึ่งคนท้องถิ่นไม่มีภูมิต้านทาน ได้แก่ ฝีดาษ (small pox) ไทฟอย (typhus) เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ใน Central Mexico ชาวท้องถิ่นอินเดียนลดลงจาก 25.2 ล้านคน ในปี 1518 มาเหลือ 2.65 ล้านคนในปี 1568 แล้วเหลือ 1 ล้านคนเศษ ในปี 1605 (ปีที่พระนเรศวรสิ้น) (Kamen 2014 น. 90)

พอมีคนตายมากๆ เข้า แรงงานเกิดขาดแคลน ทางการจึงเข้ามากำกับอย่างจริงจัง โดยใช้ระบบการจ้างงานแบบยืมตัว (leased out) โดยจ่ายเงินให้เจ้าของที่อยู่ และภายในครึ่งศตวรรษหลังโคลัมบัสมาเยือน คนสเปนได้มาอาศัยอยู่ทุกมุมของ Atlantic แต่ก็ยังมีจำนวนน้อยมากอยู่ดี เช่น ในคิวบามีเพียง 322 ครัวเรือนในปี 1550 ส่วนปี 1570 ทั่วทั้ง New World มีสเปนเพียง 25,000 ครัวเรือน จากการสำรวจทางภูมิศาสตร์โดย Lopez de Velasco ซึ่งเทียบได้กับ 1 เมืองเล็กๆ เช่น Seville เท่านั้นเอง (Kamen 2014 น. 91)

การจัดตั้งระบบอำนาจของสเปนนั้นคือ เมื่อไปยึดที่ใดได้ก็จะออกใบมอบอำนาจ (encomienda) ให้มีสิทธิ์ถือครองแรงงานซึ่งเป็นคนท้องถิ่นได้ โดยได้ความร่วมมือกับหัวหน้าในท้องถิ่นนั่นเอง ไม่ว่าจะเป็นชาว Aztec(s) หรือชาว Inca(s) ระบบการส่งบรรณาการ (tribute) ยังคงใช้อยู่ โดยชาว Peru ต้องการปลดแอกอำนาจของ Inca อยู่แล้ว จึงร่วมมือกับสเปนอย่างดียิ่ง โดยในเมืองใช้ระบบสเปนดำเนินงาน แต่ใช้ระบบอินเดียนแดงในด้านวัฒนธรรมและชนชั้นสูง (Ruling Elite) และต่อๆ มาก็หลอมรวมกัน รัฐบาลของกษัตริย์เริ่มที่หลังโดยมีระบบอุปราชต่างพระเนตรพระกรรณปกครองเป็นเจ้าเมืองแทน (Viceroy) ให้ไปช่วยบริหารงานราชการ ณ ดินแดนที่พิชิตได้หรือครองอยู่ เช่น มะนิลา (เริ่มใช้ปี 1583 พระนเรศอายุ 28) เป็นต้น (Kamen 2014 น. 91) โดย Viceroy และตุลาการ (judges) จะส่งตรงไปจากสเปนเองทั้งหมด แต่อาศัยความประนีประนอมร่วมมือจากคนท้องที่เป็นหลักใหญ่ โดยมี Viceroy คนดังได้แก่ ท่านอุปราช ฟรานซิสโก เดอ โตเล่โด (Francisco de Toledo) ของเปรู (1569-1581 ร่วมสมัยพระนเรศ) เป็นต้น โดยในช่วงปลายของทศวรรษ 1500-1509 นั้น อำนาจในการปกครองและอำนาจเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับผู้มาตั้งรกรากมากว่าทางราชสำนักเอง แต่ในช่วง 1550-1559 การผลิตเงินเริ่มตื่นตัว สเปนและทวีปอเมริการ่วมมือกันดี แต่ต่อต้านคนอินเดียนแดงท้องถิ่น ถึงขนาดที่บางเมืองสูญพันธุ์ จึงต้องมีการขอใบอนุญาต (Licences) เพื่อขนทาสคนดำมาจากอัฟริกา มาใช้แรงงานแทนคนท้องถิ่นในทวีปอเมริกา ซึ่งหากนับรวมตั้งแต่ปี 1450 ถึงปี 1600 ทั่วทั้งทวีปอเมริการับคนงานมาประมาณ 290,000 ราย เป็นของอเมริกาสเปนประมาณ 75,000 ราย มาเป็นคนงานตามโรงงานน้ำตาล (sugar mills) และเกษตรกรในนิวสเปนภาคกลาง (central New Spain) ยุค 1590-1599 ส่วนจำนวนคนดำเป็นที่ 2

รองจากคนท้องถิ่นอินเดียน โดยมีจำนวนสูงกว่าคนขาวสเปนถึง 2 ต่อ 1 ทีเดียว ภายในปี 1599 (พระนเรศวร อายุ 44 ปี) เมือง Lima ของเปรู มีประชากรเป็นอัฟริกันครึ่งหนึ่งเลยทีเดียว (Kamen 2014 น. 92)

คนสเปนช่วยนำพืชและสัตว์มาเสนอต่อชาวทวีปอเมริกา เช่น ได้ขนม้ามาด้วยเพื่อใช้งาน ขนหมูมาด้วยเพื่อไว้กินเนื้อ (เพราะในเปรูมีแต่ตัวลามา lama) นอกจากนั้น เรือสเปนยังขนทั้งปศุสัตว์ ลา สัตว์ปีก ไก่ฟ้า หมาต่างๆ และที่เห็นได้ชัด คือ แกะและวัว ซึ่งทำกำไรให้ผู้มาตั้งรกรากมาก แต่ทำลายชนพื้นเมืองมากๆ เพราะแย่งอาหารกินจนเกิดการขาดแคลนอาหารเลยทีเดียว พืชสำคัญที่นำมาคือ ข้าวสาลี, ไม้เถา, ต้นมะกอก โดยภายในปี 1600 ข้าวสาลีกลายเป็นธัญพืชที่สำคัญที่สุด ขยายวงกว้างที่สุดในโลกใหม่ (New World) ส่วนในด้านวัฒนธรรมนั้น ชาวสเปนได้ตั้งรกรากริมชายฝั่งทะเลเป็นหลักเพื่อจะได้ทำการค้าขายกับต่างแดน (trade) แต่ลึกเข้าในแผ่นดินเข้าไปจะทำเพียงเหมือง จะไม่ช่วยส่งอิทธิพลทางศิลปะสถาปัตยกรรมมากนัก ส่วนใหญ่จะผสานไปกับศิลปะอินเดียนท้องถิ่นไปแล้ว ศาสนาคริสต์ก็รับไว้อย่างผิวเผิน โดยชาวอินเดียนมิได้เปลี่ยนแปลงธรรมเนียมเดิมของท้องถิ่นนัก ภาษาสเปนก็ใช้เพียงเป็นภาษาค้าขาย (lingua franca) จนมาถึงยุค 1800s แล้วจึงเริ่มใช้เป็นภาษาปกติในชีวิตประจำวันและภาษาราชการอย่างแท้จริง (Kamen 2014 น. 93) อิทธิพลเพียงอย่างเดียวที่การครอบครองอเมริกาส่งผลต่อสเปนกลับคืน คือ การนำคนดำมาเป็นทาส เริ่มเห็นเป็นครั้งแรกแถวเมืองชายทะเลอย่างเช่น Cadiz และ Seville โดยเฉพาะตลาดค้าทาสที่ Seville (ออกเสียงว่า เมืองเซบีย่า) ได้มีการขายทาสคนดำถึง 1,000 คนต่อปี และเริ่มได้เห็นพืชของอเมริกาบางอย่างที่สเปน ได้แก่ มันฝรั่ง (potato) และ มะเขือเทศ (tomato) เป็นต้น แล้วต่อมาก็เริ่มเห็นข้าวโพด (maize) ที่สเปนและเริ่มกินกันอย่างจริงจัง แล้วเริ่มนำยาสูบ (tobacco) มาใช้ และกลายเป็นสินค้าผูกขาดของรัฐ ที่ทำรายได้งดงามให้กับประเทศสเปน (Kamen 2014 น. 93)

เหตุการณ์ในทวีปอเมริกานับจากปี 1530 เป็นต้นมาส่งอิทธิพลให้บาทหลวง Dominican แห่งเมือง Salamanca ที่ชื่อ Francisco de Vitoria ไม่สบายใจกับสิ่งที่เกิดกับชาวอินเดียน จนต้องสร้างกฎแห่งการอยู่ร่วมกัน ซึ่งเป็นฐานสำหรับกฎหมายระหว่างประเทศ (international law) และสิทธิมนุษยชน (the rights of man) ในภายหลัง การมาทวีปอเมริกายังเปิดโอกาสให้มีการเลื่อนชนชั้นทางสังคม (social mobility (Kamen 2014 น. 93) หรือ personal advancement (Kamen 2014 น. 94)) เช่น ตระกูล Cortés ซึ่งได้กลายเป็นเจ้าเมือง (marquis) ในปี 1529 และได้ครองเมืองขึ้นชาวอินเดียนอีกมากมายหลายเมือง นอกจากนี้ อเมริกายังเป็นแดนที่เปิดโอกาสให้คนที่ด้อยจาก Old World เช่น คนยากจนและคนยิวทั้งหลาย อีกทั้งคนโปรตุเกสอีกมากมายหลายคน ยอมเสี่ยงเดินทางไกลมาในเรือกินเวลานานเฉลี่ย 1-6 เดือน เพื่อมาเสี่ยงโชค หลายคนได้กลายเป็นขุนนางตำแหน่ง “don” หลายคนขอให้ญาติมาจากสเปนเพื่อมาอยู่ที่อเมริกา เช่น มีตัวอย่างในปี 1589 (พระนเรศอายุ 34) ระบุว่า ภรรยาเจ้าของโรงสีข้าวในเมือง Puebla ได้ขอให้น้องชายของตนจากเมือง Seville ของสเปน ให้มาอยู่ทวีปอเมริกา โดยบอกว่ามีโอกาสดีๆ มากมายรอคนที่จะมาทำอาชีพเกษตรกร และ “entrepreneur” (ผู้ประกอบการรายใหม่) โดยเฉพาะการค้าขาย (commerce) เป็นอาชีพที่มีเกียรติมากๆ ในทวีปอเมริกา (Kamen 2014 น. 94)

เศรษฐกิจและการปรับขึ้นของราคาค่าครองชีพ (Economy and the price revolution 1500-1600)

ช่วงปี 1503 ถึง 1600 (ก่อนพระนเรศวรสิ้น 5 ปี) มีทองคำจากทวีปอเมริกามาถึงสเปนประมาณ 153,500 กิโลกรัม มีเงิน (silver) มา 7.4 ล้านกิโลกรัม ซึ่งทำให้พลังอำนาจทางการเงินสำรองของยุโรปทะยานขึ้นอย่างยิ่ง ทำให้ค่าครองชีพใน Castile สูงขึ้นอย่างมากมาย เช่น ค่าครองชีพสูงขึ้นเป็น 2 เท่า ในปี 1550 และมีพลเมืองเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าเช่นกัน ก่อนปี 1580 (Kamen 2014 น. 95) (พระนเรศอายุ 25) อีกทั้ง การนำเข้าทองและเงินมาสเปนนี้ทำให้เกิดเงินเฟ้อ (ดังกราฟ ในภาคผนวกท้ายบทนี้)

อีกทั้งอุปสงค์ของสินค้าและอาหารยังสูงขึ้นจากผู้คนที่ไปตั้งอาณานิคมในทวีปอเมริกานั้นนั่นเอง จึงมีการส่งออกจากสเปนไป โดยรับชำระเงินเป็นเงิน (silver) มา แล้วพ่อค้าก็ยิ่งมีทุนมาหมุนขยายกิจการค้าขายและลงทุนในการผลิตมากยิ่งขึ้น ผ้าไหมขายดีมากทั่วทั้งสเปน แต่ผลิตได้ไม่ดีเท่าอิตาลี จากเมือง Seville นั้น จะมีการส่งสินค้ามากมายไปยัง West Indies ทั้งแป้งสาลี, ไวน์, เสื้อ, กางเกง, รองเท้า, ข้าวของเครื่องใช้ โดยแคว้นต่างๆ ทางตอนเหนือของคาสตีล จะมีการส่งออกวัตถุดิบต่างๆ แล้วนำเข้าสินค้าที่ผลิตเสร็จแล้วมาขาย ในเมือง Medina del Campo คนมีแต่พ่อค้าร่ำรวย ค้าขายไม่เพียงในสเปน แต่ค้าทั่วโลก อย่างไรก็ตาม ค่าครองชีพที่สูงขึ้นมากนี้ก็ทำให้คุณภาพชีวิตด้อยลงเพราะสินค้าแพงขึ้นมากทุกอย่าง (Kamen 2014 น. 96)

จากปี 1511 ถึง 1550 ค่าแรงสูงขึ้นเพียง 30% แต่ราคาของกินสูงขึ้น 40-64% ค่าเช่าที่สูงขึ้น 86% ค่าเช่าบ้านสูงขึ้น 80% ได้มีบันทึกของวิศวกรชาวอิตาลี ในปี 1581 (พระนเรศอายุ 26) ระบุว่า รายรับปกติไม่สามารถทำให้ทุกชนชั้นอยู่รอดได้เลย เพราะเศรษฐีใหม่ไม่ค่อยจ่ายทำอะไรเหมือนเศรษฐีในยุค Renaissance ก่อนหน้านี้ เงินจึงไม่กลับมาสะพัดในระบบ ยอดส่งออกวัตถุดิบสูงแต่ยอดนำเข้าสินค้าสำเร็จรูปสูงมากกว่า และพ่อค้านำเข้าที่มาจากต่างประเทศมักไม่ได้รับเป็นเงินค่าสินค้า แต่ต้องรับเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนกลับไปแทน เงินทองเริ่มไหลออกจากสเปน เพราะการใช้แต่สินค้านำเข้า ทำให้ขาดดุลดุลการชำระเงินอย่างหนัก (Kamen 2014 น. 97)

โดยเฉพาะที่ราชสำนักสเปน ต้องจ่ายเป็นค่าวัสดุที่ส่งมาขายจากเนเธอร์แลนด์ และเพื่อชดใช้แก่ธนาคารต่างประเทศเหล่านั้น ยิ่งพ่อค้าต่างชาตินำเข้าสินค้ามาขายในสเปนเท่าใดก็ยิ่งรับเงินออกมากเท่านั้น และยิ่งส่งออกวัตถุดิบมากเท่าไร ก็ยิ่งรับสินค้าสำเร็จรูป (ซึ่งแพงกว่า) เข้ามามากเท่านั้น โดยมีหน่วยงานพระคลังที่เรียกว่า House of Trade (หรือ Casa de la Contratación) ผูกขาดการค้ากับทางทวีปอเมริกา (ตั้งแต่ปี 1503 ถึง 1680) โดยตั้งศูนย์การค้าระหว่างประเทศ ณ เมือง Seville แต่นักธุรกิจผู้มั่งคั่งส่วนใหญ่ของ Seville คือ ชาวต่างชาติที่มีเงินทุนหนาพอที่จะไปลงทุนที่ New World นั้น เช่น กลุ่มพ่อค้าชาว Genoese และนักธนาคารชาว German โดยห้ามชาว Catalans และเมืองขึ้นต่างๆ ของราชสำนัก Aragon มายุ่งในการค้าด้วย (Kamen 2014 น. 98) แต่อนุญาตให้ชาว Aragon อพยพไปอยู่อเมริกาได้ และต่อมาก็อนุญาตให้คนต่างด้าวแปลงสัญชาติ (naturalisation) ได้ แล้วมีสิทธิค้าขายได้เองโดยตรง แต่บางคนยังคงใช้ชาว Castile เป็น agent ค้าขายให้อยู่ต่อไป (Kamen 2014 น. 99)

การปฏิรูป และ พวกนอกรีต (Reformation and heresy)

มีนักเขียนชื่อดังหลายรายถูกจับในข้อหามีความเห็นอุตรินอกรีต (heresy) โดยศาลสอบสวนพวกนอกรีตทางศาสนา (Inquisition) โดยเฉพาะช่วงปี 1558 (พระนเรศวร อายุ 3 ขวบ) แล้วมักตายในคุก ยกเว้นว่าจะเนรเทศตนเองไปอยู่ต่างประเทศ ในจำนวนนี้มีลูกท่านหลานเธอรวมอยู่ด้วย เช่น คนจากตระกูล de León ลักลอบนำหนังสือของลัทธิโปรเตสแตนท์เข้ามาขาย ต้องหนีไปอยู่เยอรมันนีบ้าง ฝรั่งเศสบ้าง (Kamen 2014 น. 105) และในช่วงปี 1559 ถึง 1562 (พระนเรศอายุ 7 ขวบ) มีการสยบ Protestantism ให้หมดไปจากสเปน ในการนี้ได้มีการสั่งห้ามนำเข้าหนังสือจากต่างประเทศที่จะมายั่วยุใดๆ ได้ เช่นหนังสือของ Luther ต้องมีการขอ License ก่อน มิฉะนั้นอาจรับโทษถึงตายและริบทรัพย์ หรือในปี 1559 พลเมืองคาสตีลที่เรียนจบจากเมืองนอกหรือสอนหนังสืออยู่เมืองนอกต้องรีบกลับประเทศภายใน 4 เดือน แต่คนก็ไม่ค่อยเชื่อฟังคำสั่งนี้มากนัก และยังคงไปเรียนเมืองนอกจนถึงปี 1600 (พระนเรศอายุ 45) โดยเฉพาะบาทหลวงต่างๆ นิยมไปเรียนที่เยอรมันนีและอิตาลี (Kamen 2014 น. 106-107)

ตอนที่ 3 การเป็นมหาอำนาจของโลกรายหนึ่ง ในยุคกษัตริย์ฟิลิป ที่ 2 (A world power: Philip II 1556-1598)

การเมือง (Politics 1556-98)

ในปี 1554 ราชินีแมรี่แห่งอังกฤษ (Queen Mary of England) ได้เสกสมรสกับรัชทายาทของจักรพรรดิชาร์ลส์ที่ 5 นามว่า เจ้าชายฟิลิปแห่งสเปน (Charles V's son and heir Philip prince of Spain) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งอ๋องแห่งมิลาน และกษัตริย์แห่งซิซิลี (duke of Milan and king of Sicily) ด้วย และพอสมรสกับพระราชินีแห่งอังกฤษท่านก็ได้ตำแหน่งกษัตริย์ของอังกฤษ ("king of England") ด้วย และในปีถัดมา ปี 1555 บิดาของพระองค์สละราชสมบัติจาก the Netherland ท่านก็ได้เป็นอ๋องแห่งเนเธอร์แลนด์ด้วย แล้วพอถึงเดือนมกราคม 1556 (พระนเรศอายุ 1 ขวบ) ท่านชายฟิลิปก็ได้ขึ้นครองราชย์สมบัติที่สเปน โดยได้ครองจักรวรรดิที่ขยายอาณาเขตกว้างขวางมากองค์หนึ่งของโลก ท่านกลายเป็น King Philip of Spain, England, America, the Netherlands with Franche-Comté, and half of Italy แล้วเริ่มทำสงครามกับฝรั่งเศส แต่ไม่นานพระราชินี Mary สิ้นพระชนม์ในปี 1558 ซึ่งตามสัญญาของการสมรสนั้น สิทธิ์ทุกอย่างของกษัตริย์ Philip ที่อังกฤษจะจบลงเมื่อควีน Mary ตาย ท่านจึงทำสัญญาสงบศึกกับฝรั่งเศสในปี 1559 โดยมีเงื่อนไขว่า กษัตริย์ Philip ต้องแต่งงานกับลูกสาวของกษัตริย์ Henry ที่ 2 ของฝรั่งเศส ที่ชื่อ Elizabeth of Valois (Kamen 2014 น. 108) (ซึ่งเจ้าหญิงท่านนี้มีแม่คือคนของสกุล de Medici และมีลูกหลานสืบต่อมาคือ สายราชสกุล Bourbon และสายราชสกุล Stuart)

เนื่องจากมีการขยายอำนาจตุรกีมายังประเทศใกล้เคียงในช่วงปี 1560-1569 (พระนเรศอายุ 14 ประทับอยู่หงสาวดีแล้ว) ทางสเปนจึงต้องเร่งดูแลกองกำลังทางตอนใต้ ทำให้ละเลยการดูแลเขตตอนเหนือ อันเป็นเหตุนำไปสู่การสูญเสียเนเธอร์แลนด์ไปในเวลาต่อมา (Kamen 2014 น. 111) และในช่วงใกล้กันนั้น พระนาง Elizabeth of Valois ราชินีแห่งสเปน สิ้นพระชนม์ (จากการคลอดลูก) ในปี 1568 อีกทั้ง คนสนิทคู่พระทัยของกษัตริย์ฟิลิป คือ ท่าน

ชาย Ruy Gómez da Silva, Prince of Eboli, Grandee of Spain ก็เสียชีวิตกะทันหัน ในปี 1573 แล้วภริยาท่านคือ ท่านหญิง Ana de Mendoza ก็ถูกจับจองจำพร้อมกับผู้ที่ถูกกล่าวหาด้วยคู่กันว่าเป็นกบฏ คือ ท่าน Antonio Pérez ในปี 1579 กษัตริย์จึงไม่เหลือเพื่อนคู่คิดที่จะคอยเป็นกำลังสนับสนุนอย่างจริงใจนับแต่นั้นมา

การเติบโตอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจ (Economic boom 1530-80)

ช่วงบูมถึงปี 1580 ของสเปนนั้น (พระนเรศอายุ 25) ส่วนใหญ่มาจากการที่มีรายรับมาจากทวีปอเมริกา และการที่สเปนเป็นศูนย์กลางการเมืองของยุโรป ทำให้พลเมืองเพิ่มขึ้นมาก ทำให้เกิดอุปสงค์ต่ออาหารและสินค้าเพิ่มขึ้นมหาศาล แม้จะก่อให้เกิดภาวะเงินเฟ้อ แต่กำไรที่เพิ่มและการขยายตัวของการค้าระหว่างประเทศ รวมทั้งการขยายการผลิตแบบมหาศาล ทำให้ทุกอย่างดีไปหมด เนื่องจากมีเงินทุนไหลเวียนมาก และอัตราดอกเบี้ยต่ำลงเรื่อยๆ (Kamen 2014 น. 112)

ความต้องการอาหารส่งผลให้การเกษตรเจริญมาก ป่ารกชัฏเริ่มหายไป กลายเป็นทุ่งเกษตรเพื่อปลูกข้าวสาลี ทุ่งองุ่นทำไวน์ และทุ่งข้าว rye การสิ่งทอยิ่งเจริญขยายตัวเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในวงการผ้า wool คนเดินผ่านไปมาล้วนเกี่ยวกับการผลิต wool ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง รวมทั้งการผลิตผ้าไหมและการเลี้ยงหนอนไหม เป็นอุตสาหกรรมรองลงมา แต่การบูมนี้เกิดเพียงชั่วคราว เพราะเริ่มมีโรคระบาดแพร่กระจาย ทั้งในปี 1565, 1580, 1590 (พระนเรศอายุ 35) คนงานแทบจะหมดเมือง การเงินตกต่ำ เศรษฐกิจทรุด คนอพยพหนีตาย อย่างไรก็ดี พ่อค้าและนักการเงินดังๆ มักเกี่ยวข้องกับการค้าขาย wool ระหว่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่ม Medina del Campo หรือกลุ่ม Burgos ซึ่งมีเครือข่ายหลายเมืองในสเปน (Kamen 2014 น. 113)

เฉพาะคนสเปนคาสตีลตระกูลที่มีสายป่านยาวจึงอยู่รอดได้ในช่วงนี้ ซึ่งได้แก่ พ่อค้า Maluenda, Bernuy และ Curiel จาก Burgos และ Simon Ruiz จาก Medina del Campo ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีเนื่องจากเอกสารประจำตระกูลของเขายังคงเหลือรอดมาให้อ่านกัน ตราบเท่าที่ระบบการค้าของสเปนยังคงอยู่เหมือนเดิมดั่งในช่วงต้นศตวรรษนั้น นักลงทุนพื้นเมืองเหล่านี้จะยังคงมีความสามารถในการเล่นเป็นตัวสำคัญอยู่ต่อไป แต่เนื่องจากคาสตีล (และต่อมาก็กลายเป็นสเปน) นั้น เป็นประเทศที่มีการย้ายเข้าสู่ระบบของโลกที่มีขนาดใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ 3 ทางระบายออกหลักๆ สำหรับขนสัตว์จาก Burgos ก็คือ แฟลนเดอร์ส อิตาลี และฝรั่งเศส ตามลำดับความสำคัญ โดยที่ตลาดแฟลนเดอร์สมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นตลาดที่ดูดซับประมาณ 60 เปอร์เซ็นต์ของผลผลิตขนสัตว์ทั้งหมดของสเปน เนเธอร์แลนด์ยังเป็นผู้ส่งสินค้าจำพวกวัตถุดิบให้สเปน ซึ่งรวมถึง ข้าวสาลีจากย่านทะเลบอลติก (Baltic wheat) กับอุปกรณ์เกี่ยวกับการเดินเรือ (naval supplies) และ สิ่งทอ (textiles) ซึ่งเป็นเหตุผลที่สำคัญสำหรับสเปนที่จะต้องปราบปรามเมืองที่เป็นกบฏให้จงได้ การควบคุมการค้าจากภายนอกถูกจัดการโดยหลักๆ จากผู้ค้าในเมือง Antwerp และ Genoa ซึ่งเป็นเมืองท่าหลักของต่างประเทศ ที่ถูกเลือกใช้โดยศูนย์กลางทางการเงินการให้ทุนที่ก้าวหน้าสูงสุดของสเปนและยุโรปในขณะนั้น ซึ่งผู้ค้าชาวสเปนไม่ค่อยสามารถจะแข่งขันได้ คาสตีลสเปนเป็นเพียงตัวประกอบ แต่ไม่ใช่ตัวหลัก ในระบบทางการเงินระหว่างประเทศซึ่งอธิบายโดย โทมัส เดอ เมอร์คาโด (Tomás de

Mercado) ในงานเขียนเรื่อง Suma de Tratos (Sum of Deals หรือ ผลรวมแห่งการเจรจาค้าขาย) ของเขา (ค.ศ. 1569 พระนเรศอายุ 14) งานแสดงสินค้าที่เมืองเมดินานั้น เมอร์คาโดเขียนไว้ว่า เข้าร่วมโดยผู้คนจากทุกส่วน ทั้งจากเซบียา (Seville), ลิสบอน, บูร์โกส บาร์เซโลนา, แฟลนเดอร์ส, ฟลอเรนซ์ เพื่อจัดการด้านการประกันภัยหรือการแลกเปลี่ยน "จะแลเห็นภูเขาของกองกระดาษที่แทบไม่มีโลหะเข้ามาเกี่ยวข้อง มีแต่เพียงตั๋วแลกเงิน (bills) เท่านั้น" เมอร์คาโดเล็งเห็นได้อย่างชัดว่า สเปนเป็นผู้เข้าร่วมรุ่นเยาว์ เกี่ยวกับการค้ากับทางทวีปอเมริกา เขากล่าวว่า "เพื่อจะเอาประกัน คุณต้องทำประกันใน ลิสบอน ลียง (Leon) และแฟลนเดอร์ส เนื่องจากการทำประกันภัยไม่เพียงพอในเซบียา (Seville)" (Kamen 2014 น. 114)

จากสถานะที่อ่อนแอในช่วงแรกของระบบนายทุน (capitalists) ของสเปน ได้ถูกทำให้แย่ลงอีกในศตวรรษที่ 16 โดยการพัฒนาหลักๆ 3 เรื่อง คือ 1) การขยายตัวอย่างมหาศาลของการค้าของทวีปอเมริกา ซึ่งทำให้เกิดตลาดทุน (capital market) ซึ่งบทบาทของคาสตีลสเปนมีน้อยลงมาก 2) การขยายตัวของการทุ่มทุนของจักรวรรดิอาณานิคม (imperial commitment) ได้สร้างความต้องการสินเชื่อ ซึ่งนักการเงินของสเปนลำพังฝ่ายเดียวไม่มีทางสามารถตอบสนองได้ และ 3) การอนุญาตให้นักการเงินจากต่างประเทศเพื่อส่งออกเงิน (silver) จากคาบสมุทร นับแต่ปี 1566 ทำให้พวกเขามองว่าประเทศสเปนไม่ได้เป็นประเทศที่จะน่าลงทุนมากกว่าประเทศใดประเทศหนึ่งที่สามารถดึงความมั่งคั่งทางโลหะออกมาได้อย่างง่ายดายโดยผ่านทางการค้า (หมายถึงว่า ประเทศใดที่มีโลหะเงินและทอง ก็ไปค้าขายด้วยเลยโดยตรง ไม่ต้องผ่านสเปนอีกต่อไป) (Kamen 2014 น. 114)

จากปลายศตวรรษที่ 16 นั้น การพัฒนาเหล่านี้ได้เปลี่ยนประเทศสเปนจากประเทศที่อาจกลายเป็นประเทศที่ร่ำรวยผ่านการเชื่อมต่อของจักรวรรดิอาณานิคม และการเข้าถึงทวีปอเมริกา กลายไปเป็นประเทศที่ชะตากรรมทางเศรษฐกิจได้รับผลกระทบจากระบบทุนนิยมระหว่างประเทศ ความดึงดูดของตลาดอเมริกา และตลาดสเปนที่อ่อนแอนั้น ดึงดูดสินค้าที่ผลิตเสร็จแล้วเข้ามาในประเทศ เมอร์คาโดรายงานว่า "ยอดเดบิตของคาสตีลสเปนในบรรดาประเทศยุโรปเริ่มมากกว่ายอดเครดิตของตน" "เป็นไปตามจำนวนของสินค้าจำนวนมากที่ป้อนเข้ามาจากทุกส่วน เพื่อการบริโภคภายในและเพื่อการค้าของทาง [West] Indies" เขาวิพากษ์วิจารณ์ว่า "การที่เรายอมให้ชาวต่างชาติควบคุมทุกสิ่งที่สำคัญที่สุดในประเทศโดยไม่ได้ตั้งใจนี้ เป็นสิ่งที่มีคนบอกคนเตือนมาหลายปีแล้ว ทรัพย์สินที่ดีที่สุดก็เป็นของพวกเขาไปแล้ว นั่นคือ อสังหาริมทรัพย์ที่ใหญ่ที่สุด ชิ้นส่วนก้อนใหญ่ของราชอาณาจักร อยู่ในมือของพวกเขาหมดแล้ว" (Kamen 2014 น. 114)

- ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของการควบคุมจากต่างประเทศ คือ เมืองเซบียา (Seville) ซึ่งการค้ากับทวีปอเมริกาได้ทำให้เมืองนี้กลายเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมระดับนานาชาติ จากเดิมที่มีจำนวนประชากรเพียง 35,000 คนในปี ค.ศ. 1480 ก็ได้เติบโตขึ้นเป็น 50,000 คนในปี ค.ศ. 1533 และราวๆ 120,000 คน ในทศวรรษ 1590-1599 (ก่อนพระนเรศสิ้นฯ 6 ปี) ทำให้เป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดในคาบสมุทรไอบีเรียนี้ (Kamen 2014 น. 114) และเมื่อมีโอกาสทางธุรกิจมากขึ้น ก็ได้มีการค้าขายมากขึ้น โดยที่ระหว่างปี 1562 ถึง 1608 จำนวนเรือบนเส้นทาง Indies [ตะวันตก] ได้เพิ่มขึ้น 176 % ปริมาณระวางน้ำหนักบรรทุกสินค้าเพิ่มขึ้น 238 % และด้วยการเพิ่มขึ้นของการผลิต bullion (เงินสเปน) จาก Potosi และ Zacatecas ปริมาณเงิน (silve) ที่เข้าสู่ Seville เพิ่มขึ้น 3 เท่า ระหว่างทศวรรษ 1560-1569 และ 1590-1599 พ่อค้าชาวอิตาลี ฝรั่งเศส และ ชาวต่างชาติอื่น ๆ เริ่มมีอิทธิพลต่อชุมชนธุรกิจที่เฟื่องฟูของ Seville (Kamen 2014 น. 115)

ชีวิตทางเศรษฐกิจของ Castile ในศตวรรษที่ 16 ตอนปลายนั้น แม้ว่าจะเกิดจากทรัพยากรพื้นเมืองจำพวกขนแกะ และผลผลิตทางการเกษตรนั้น แต่ก็มีสาเหตุกระตุ้นเพิ่มเติมมาจากการที่เงิน American bullion กำลังอยู่ในความสนใจในบรรดาการเงินระหว่างประเทศในขณะนั้น ความเจริญในเซบียา (Seville) เช่นเดียวกับการบูมของเครดิตในเมดินา (Medina) และบูร์โกส (Burgos) ถูกกระตุ้นโดยการลงทุนภายนอกมากกว่าความสำเร็จภายในการค้าของเซบีย่ามีความเจริญรุ่งเรือง แต่ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับสินค้าจากต่างประเทศ เงิน bullions ไหลเทลงในสเปน แต่ส่วนใหญ่ไหลไปหาพ่อค้าคนต่างด้าว คาสติลสเปนในช่วงนี้จึงได้รับการยกย่องให้เป็นช่วงเวลาแห่งความมั่งคั่งที่ผิวเผิน ซึ่งมีรากเหง้าเพียงไม่กี่แห่งในทรัพยากรของตนเอง และผู้สังเกตการณ์ที่เข้าใจจะสามารถรับรู้ได้อย่างรวดเร็วว่าเป็นภาพลวงตา (ต่อมาจึงมีพ่อค้าของเซบียาประท้วง ในปี 1626 โดยร้องเรียนว่า "คนของเราไม่มีรายได้และความมั่งคั่งที่แท้จริง เพราะรายได้ส่วนใหญ่ไปช่วยให้ชาวต่างชาติรวย และสเปนแทนที่จะเป็นแม่ของลูกชายของเธอ ได้กลายเป็นแม่บุญธรรม และละเลยลูกของเธอเอง" (Kamen 2014 น. 115)

การป้องกันต่อต้านชาวเติร์ก (Defence against the Turk)

จากช่วงทศวรรษ 1550-1559 ถึงปี 1566 ประเด็นสำคัญของสเปนคือการป้องกันตนเองจากพลังอำนาจของชาวเติร์ก ในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน การแต่งงานกับอลิซาเบธแห่งวาลัวส์ (ธิดากษัตริย์อองรีที่ 2 แห่งฝรั่งเศส) ทำให้มั่นใจได้ว่ากษัตริย์ฟิลิปแห่งสเปนพยายามอย่างเต็มที่ที่จะรักษาสถานะ แต่ฝรั่งเศสก็กำลังประสบกับปัญหา การแข่งขันระหว่างพรรคพวกของ Guise และขุนนางกลุ่ม Huguenot ทำให้เกิดความวุ่นวายทางการเมืองและนำไปสู่การสังหารหมู่ที่เกิดขึ้นในปี 1562 ที่เมือง Vassy ซึ่งเป็นการเร่งรัดให้เกิดสงครามกลางเมืองขึ้น แม้ว่าพวกเขาจะเป็นผู้นำของความสนใจของชาวคาทอลิก แต่กษัตริย์ฟิลิปก็ไม่ไว้วางใจกลุ่ม Guise ซึ่งนำโดยท่านดยุคแห่ง Guise และพระคาร์ดินัลแห่งลอร์เรน (Lorraine) ที่มีแรงทะเยอทะยานทางราชวงศ์โดยมีจุดศูนย์รวมอยู่ที่พระนาง Mary Stuart ราชินีของชาวสก็อตโดยกำเนิด และได้เป็นราชินีแห่งฝรั่งเศสในปี 1559 ในฐานะภรรยาของกษัตริย์ฟรานซิสที่ 2 (Francise II of France) และยังเป็นผู้สามารถอ้างสิทธิในราชบัลลังก์แห่งอังกฤษโดยที่ตนเป็นคาทอลิค (อังกฤษเป็นโปรเตสแตนท์แล้ว) สหภาพของทั้ง 3 ประเทศภายใต้การปกครองของ Stuart และ Guise นั้นสามารถเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของสเปนได้ กษัตริย์ฟิลิปจึงกฎตัวออกมาเป็นผู้พิทักษ์ราชินีแห่งอังกฤษ (Queen Elizabeth I) เพื่อปิดกั้นความพยายามของกรุงโรมที่จะคว่ำบาตรนาง (excommunication) ในปี ค.ศ. 1561 และ ค.ศ. 1563 (Kamen 2014 น. 115) จนถึงขณะนั้น ลักษณะของการบริหารของควีนเอลิซาเบธว่าเป็นแบบโปรเตสแตนต์ก็ชัดเจนขึ้น และจัดเป็นภัยคุกคามที่เกิดขึ้นจากความเป็นไปได้ที่จะเป็นพันธมิตรกันระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสโปรเตสแตนต์ ฉะนั้นในการประชุมที่สำคัญที่เมืองชายแดนของบายอน (Bayonne) ในปี 1565 (พระนเรศอายุ 10 ปี) เอลิซาเบธแห่งวาลัวส์ (Valois ฝรั่งเศส) และดยุคแห่งอัลบ้า (Alba สเปน) ได้กดดันพระนางแคทเธอรีน เดอ เมดิชิ (Catherine de Medici) แม่ของกษัตริย์ฝรั่งเศสและหัวหน้ารัฐบาลตัวจริงในทางปฏิบัตินั้น (เพราะเป็นรีเจ้นท์สำเร็จราชการแทนกษัตริย์ลูกชายซึ่งสุขภาพไม่ดี) จำเป็นที่จะต้องปฏิบัติอย่างจริงจังมากยิ่งขึ้นต่อพวกนอกรีต (heresy) และ ละเว้นจากการเข้าเป็นพันธมิตรกับเติกส์ (Kamen 2014 น. 115)

ยุคนี้เป็นปีของการขยายตัวทางทหารของตุรกี ทั้งนี้ได้กองทัพชาวสเปนเดินทางกลับไปตีเอาเมืองตริโปลี (Tripoli) คืน นำโดยดยุคแห่ง Medinaceli และพลเรือเอก Gian Andrea Doria แล้วถูกจับตัวให้ติดอยู่ที่เกาะ Djerba ในปี 1560 โดยที่มีเรือ 28 ลำถูกจม และทหาร 10,000 คนถูกบังคับให้ยอมจำนน ภัยพิบัตินี้บังคับให้กษัตริย์ ฟิลิปต้อง

กลับมายกเครื่องเปลี่ยนแปลงกองกำลังของท่านใหม่ทั้งหมด ซึ่งทำให้ท่านสามารถตอบสนองต่อการโจมตีครั้งต่อมาของตุรกีคือ การโจมตีมอลต้า (Malta) ในปี ค.ศ. 1565 ได้ดีขึ้น โดยได้รับการปกป้องอย่างกล้าหาญโดยอัศวินแห่งเซนต์จอห์น (the Knights of St John) ซึ่งเป็นป้อมปราการ 2 แห่งของเกาะ ที่ถูกล้อมไว้ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม จนถึงเดือนกันยายน จนกระทั่งได้รับการปลดปล่อยโดยกองทัพสเปน ชัยชนะครั้งนี้ทำให้กษัตริย์ฟิลิปโล่งใจ แล้วหันมาสนใจปัญหาที่กำลังเพิ่มขึ้นในทางแถบเหนือแทน (Kamen 2014 น. 116)

ในปีต่อมา การตายของสุลต่านสุไลมานผู้เกรียงไกรแห่งออตโตมันตุรกี (Suleiman the Magnificent) ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1566 (พระนเรศอายุ 11 และถูกนำตัวไปหงสาวดี) อาจเป็นจุดสิ้นสุดของช่วงเวลาที่ยิ่งใหญ่ของการขยายตัวของออตโตมัน แต่การคุกคามทางทหารต่อคริสเตียนตะวันตกยังคงเป็นจริงเป็นจัง ความตระหนักถึงขีดความสามารถที่ยืดออกไปมากเกินกำลังของสเปน ทำให้ดยุคแห่งอัลบ้าปฏิเสธที่จะหันเหความสนใจไปจากเนเธอร์แลนด์เพื่อช่วยเข้าแทรกแซงในอังกฤษ เป็นการปฏิเสธที่ไม่ได้ช่วยให้เจ้าเมืองชาวเหนือ (northern earls) เหล่านั้น ลุกขึ้นสยบควีนเอลิซาเบธแห่งอังกฤษ ในปี ค.ศ. 1569 ความสนใจของสเปนตอนนี้เกือบจะถูกกลืนหายไปกับพวกเติร์กซึ่งเป็นภัยคุกคามต่อไซปรัส ซึ่งได้กระตุ้นให้ทางแคว้นเวนิสและสมเด็จพระสันตะปาปา (ปิอุส ที่ 5 หรือ Pius V) เข้าสู่การจัดตั้งกองทัพรวมเพื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Holy League) ซึ่งบรรลุข้อตกลงกันในเดือนพฤษภาคม ปี ค.ศ. 1571 โดยมีจุดมุ่งหมายในการจัดตั้งกองทัพเรือ ซึ่งสเปน (และ พันธมิตรของตน คือ อิตาลี นั้น) จะจ่าย 3 ใน 5 ของค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น และเวนิส จะจ่าย 2 ใน 5 และเมื่อกองกำลังนาวิกโยธิน (naval forces) ชุมนุมกันที่จุดนัดพบในเมืองเมสสินา (Messina) ในฤดูร้อนปี ค.ศ. 1571 พวกเขารวบรวมเรือได้ทั้งสิ้นกว่า 200 ลำ นับเป็นการชุมนุมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของเรือที่เคยพบเห็นอยู่ในน่านน้ำของยุโรปตะวันตก การมีส่วนร่วมโดยตรงของสเปนคือเรือ 14 ลำ; ส่วนที่เหลือมาจากเมืองเวนิส (106), สันตะปาปา (12) และจากรัฐต่างๆ ของอิตาลีที่เป็นของสเปน (63) ซึ่งถ้านับกันจริงๆ แล้วจะจัดว่าเป็นกองทัพเรือของอิตาลีและเวนิสมากกว่า แต่ทั้งนี้สเปนและพันธมิตรของสเปนมีสัดส่วนจำนวนทหารที่เข้าร่วมรบสูงที่สุด ถึงเกือบ 1 ใน 3 ของทหาร 28,000 นายบนเรือทั้งปวงนั้น (Kamen 2014 น. 116)

ภายใต้คำสั่งโดยรวมของน้องชายพ่อเดียวกัน (half-brother) ของกษัตริย์ Philip ที่ 2 คือ ท่าน Don Juan แห่งออสเตรีย วัย 24 ปี กองทัพเรืออาหมาท (Armada) ได้ออกจากเมือง Messina ในวันที่ 16 กันยายน 1571 มุ่งหน้าไปยัง Corfu เมื่อพระอาทิตย์ขึ้นเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม ได้มาพบเรือศัตรูที่ปากทางเข้าอ่าว Lepanto นอกชายฝั่งกรีก เรือของทั้งสองฝ่ายกระจายเต็มท้องทะเลเท่าที่สายตาจะมองเห็น เรือท้องแบนก้นกว้างของทางคริสเตียนครอบครองพื้นที่บนพื้นน้ำกินบริเวณมากเสียจนเรือบางลำต้องจอดรออยู่ที่ด้านหลังของกระบวนทัพ กองทัพเรือของทางฝ่ายออตโตมันมีเรือประมาณ 208 ลำ และมีทหารราว 25,000 คน เกือบจะเท่ากันสูสีกัน แม้จะไม่มีปืนใหญ่และปืนอื่นๆ ติดอาวุธทางด้านเรือคริสเตียนก็ตาม ความทำบัญชีนับจำนวนผู้ถูกสังหารในตอนท้ายของวันแทบจะไม่มีการสงครามใดเปรียบเทียบได้เลยในประวัติศาสตร์ยุโรป ชาวคริสต์สูญเสียเรือ 15 ลำ และคนเสียชีวิตเกือบ 8,000 คนและบาดเจ็บ 8,000 คน ด้านตุรกีผู้บัญชาการ คือ ท่านอำมาตย์อาลี (Ali Pasha) ถูกฆ่าตาย ชาวเติร์กสูญเสียเรือ 15 ลำ อีก 190 ลำถูกจับ อีกทั้งมีผู้เสียชีวิต 30,000 คนและถูกจับเป็นนักโทษ 8,000 คน นอกจากนี้ยังมีนักพายเรือคริสเตียน 12,000 คนที่ได้รับอิสรภาพจากเรือของพวกเขา สงครามนี้ได้รับการยกย่องให้เป็นผลงานทางทหารที่น่าจดจำที่สุดของสเปนซึ่งเป็นชัยชนะที่เกิดขึ้นได้เนื่องมาจากทรัพยากรทางเรือ รวมทั้งอุปกรณ์ยุทธภัณฑ์ และกำลังทหารของอิตาลี ค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่เรียกเก็บจากท้องพระคลังของคาสตีลสเปน คำนวณไว้ที่ 5 ล้านเหรียญ ducats ซึ่งส่วนใหญ่ของเงินจำนวนนี้จ่ายโดยเงินกู้จากธนาคารของชาว Genoe (Kamen 2014 น. 116-117)

การเข้าไปยุ่งเกี่ยวในเนเธอร์แลนด์ (Intervention in the Netherlands)

กษัตริย์ฟิลิป ที่ 2 แห่งสเปน หลงรักเนเธอร์แลนด์ตั้งแต่ยังเป็นมกุฎราชกุมารแล้วเสด็จมาเยือนที่ประเทศนี้ พอได้ขึ้นครองบัลลังก์ก็ยังทรงเป็นห่วงที่นี่อยู่ แต่เนื่องจากอยู่ไกลจากสเปนจึงไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องมากนัก เจ้าชาย William of Orange คิดก่อการกบฏ ขุนนางคงแบ่งเป็น 2 ฝ่าย บ้างอยากให้ลงโทษพวกนอกรีต (heretics) บ้างก็ไม่ ในปี 1566 (พระนเรศอายุ 11) ขุนนางชั้นสูงทำการสไตร์ค ประท้วงด้วยการลาออก เหลือแต่ขุนนางชั้นล่าง เนื่อง อยากให้มีอิสระทางด้านศาสนา ไม่อยากให้มีการสอบสวนลงโทษคนนอกรีต (Inquistion) พอเดือนสิงหาคม 1566 ชาวลัทธิ Calvinists ประท้วงตามเมืองใหญ่ๆ ในเนเธอแลนด์ เริ่มทำลายโบสถ์และทุปรูปเคารพ (Kamen 2014 น. 117)

เมษายน 1567 ดยุคแห่ง Alba ยึดเนเธอแลนด์ ฆ่าราชวงศ์และขุนนาง แต่ท่าน William แห่ง Orange หนี ไปต่างประเทศได้ทัน การที่สเปนยึดครองเนเธอแลนด์ได้นั้น ทำให้อังกฤษหวั่นเกรงมาก ความสัมพันธ์จึงเริ่มแตกหัก โดย กันยายน 1568 กองเรือของท่าน John Hawkins ของอังกฤษปะทะกับกองเรือสเปนที่ Vera Cruz เม็กซิโก พอ เดือนพฤศจิกายน 1568 อังกฤษยึดเรือสเปนได้ กษัตริย์ Philip II ก็กำลังวุ่นกับกรณีของ Don Carlos และการก่อ กบฏของพวก Morisco (Christian Arabs) จึงทำให้ไม่สามารถมาทุ่มเทกับกองทัพเรือได้มากนัก ความสัมพันธ์กับทุก มหาอำนาจยุโรปช่วงนั้น ซึ่งรวมทั้งฝรั่งเศสด้วย ก็แย่ลงทันที ปี 1568 นี้จึงนับเป็นปีที่วิกฤตปีหนึ่งของราชสำนักสเปน (พระนเรศ อายุ 13 ปี และยังเป็นตัวประกันอยู่ที่หงสาวดี) และเป็นจุดเริ่มต้นของ "สงคราม 80 ปี" (the Eighty Years War ระหว่างสเปนและเนเธอแลนด์) พอปี 1572 William of Orange เริ่มนำทัพกลับมากบฏในเนเธอแลนด์ โดยมีฝรั่งเศสแอบช่วยโดยทัพเรือของ Admiral Coligny ซึ่งเป็นผู้นำของ Huguenots แต่ได้มีเหตุการณ์ฆ่านองเลือด (the Massacre of St. Bartholomiew) ในช่วง ค.ศ. 1572 ซึ่งหนุนหลังโดย พระนาง Catherine de Medici (แม่ ของกษัตริย์ฝรั่งเศสซึ่งกำลังป่วยอยู่นั้น) จึงเป็นเหตุให้ขจัด Coligny ออกจากการช่วยกบฏได้ แต่เพราะท่าน Alba ไม่ สามารถคุมกบฏในเนเธอแลนด์ได้ กษัตริย์ Phillip จึงเรียกตัวกลับสเปน ในปี 1573 แล้วตั้ง Luis de Regusén ไป แทน โดยใช้นโยบายผ่อนปรน แต่ท่าน Regusén ก็ตายลงในปี 1576 จึงตั้งท่าน Don Juan of Austria ไปเป็นผู้ว่า การแทน แต่สเปนประกาศล้มละลายปี 1575 (พระนเรศวร อายุ 20 ปี) และไม่สามารถจ่ายหนุนกองทัพได้อีกต่อไป ทหารจึงกบฏและบุกยึดทำลายเมืองพาณิชย์ Antwerp โดยฆ่าคนตาย 8,000 ราย และทำลายทรัพย์สินต่างๆ เป็น จำนวนมหาศาล จึงเกิดการทำสัญญาสันติภาพที่เมือง Ghent โดยให้สเปนถอนทหารและรับสภาพศาสนาตามที่เป็น นั้น แต่ชาวลัทธิ Calvinist ไม่รักษาสัญญา ท่าน Don Juan จึงตีกลับและชนะกองทัพที่นำโดยท่าน William of Orange ได้ในปี 1578 แต่เผอิญท่าน Don Juan ตาย จึงวุ่นวายมาก แต่พอดีเปลี่ยนผู้บริหารในมาดริดในปี 1579 แล้วสถานการณ์การคลังดีขึ้นมาก จึงส่งทุนมาบำรุงทัพได้ ทหารสเปนจึงชนะกบฏในเนเธอแลนด์อีกครั้ง ในปี 1581 (พระนเรศอายุ 26) โดยตั้ง Duke of Aragon ครอง และได้ชัยชนะในการรวมโปรตุเกส (annexation of Portugal) ด้วย (Kamen 2014 น. 118)

โปรตุเกสและการรวมยูเนียนของคาบสมุทร (Portugal and the union of the peninsula)

ในฤดูร้อนของปี ค.ศ. 1578 กษัตริย์เซบาสเตียนแห่งโปรตุเกส (ซึ่งนับเป็นหลานชายของกษัตริย์ฟิลิป ผ่าน การแต่งงานของน้องสาวของท่าน คือ Juana กับเจ้าชาย João และได้เป็นผู้ปกครองของประเทศของท่าน เซ

บาสเตียนเองตั้งแต่อายุ 3 ขวบ (ปี 1557) นั้น) ได้พากองทัพออกไปในทะเลทรายของโมร็อกโก โดยออกแบบกองทัพมาอย่างไม่ดีนัก เพื่อดำเนินการสงครามครูเสดในแอฟริกา กองกำลังของท่านเซบาสเตียนถูกทำลายลงในศึก Alcázarquivir ในเดือนสิงหาคม แล้วไม่เคยมีใครได้พบเห็นท่านอีกเลย ซึ่งในปีต่อๆ มามีผู้เล่าลือกันว่า ท่านรอดชีวิตมาได้ และจะกลับมาสักวันหนึ่งเพื่อเรียกร้องบัลลังก์คืน อาผู้ยิ่งใหญ่ของท่าน คือ พระคาร์ดินัลเฮนรี ได้รับการประกาศให้เป็นกษัตริย์องค์ต่อไป แต่เนื่องจากท่านได้เข้าพิธีสาบานตนไปแล้วว่า จะเป็นโสด (celibacy) อีกทั้งการที่ท่านป่วยและชรา จึงมีคำถามเกี่ยวกับการสืบทอดราชบัลลังก์ตามมา (Kamen 2014 น. 119)

คนมักลืมกันไปแล้วว่ากษัตริย์สเปน ((ฟิลิป ที่ 2) ซึ่งมีพ่อ (จักรพรรดิชาร์ลส์ที่ 5) เป็นชาวเฟลมิช (เบลเยียม) และมีแม่เป็นชาวโปรตุเกส (จักรพรรดินี Isabella)) นั้นไม่ใช่สเปนคาสตีล (Castilian) เขาได้รับการเลี้ยงดูมาในแวดวงของความเป็นโปรตุเกสในราชสำนัก แม่นมอภิบาลของท่านก็เป็นชาวโปรตุเกส และภาษาโปรตุเกสอาจเป็นภาษาที่ไม่ใช่ภาษาคาสตีลสเปนภาษาเดียวที่ท่านเข้าใจมากที่สุด ท่านพอใจในการมีสิทธิในราชบัลลังก์โปรตุเกสผ่านทางแม่ของท่าน แต่มีคนอื่นอีกหลายคนที่มีสิทธิ์เรียกร้องนี้ด้วย รวมทั้งดัชเชสแห่งบราแกนซา (Duchess of Braganza) และอันโตนิโอผู้พิทักษ์แห่งรัฐกราโต้ (Antonio, Prior of Crato) หลานชายนอกสมรส ของพระคาร์ดินัลเฮนรีนั้น อีกทั้งยังมีอุปสรรคต่างประเทศขัดขวางอยู่ด้วย เพราะทั้งฝรั่งเศสและอังกฤษจะคัดค้านการรวมกันของราชสำนักทั้งสองแห่งคาบสมุทร Iberian นี้ กษัตริย์ฟิลิปไม่สามารถพึ่งได้เพียงการสนับสนุนภายในโปรตุเกสเพียงอย่างเดียว แต่ต้องพิจารณาความเป็นไปได้ในการเข้าแทรกแซงด้วยอาวุธด้วย เพื่อให้มั่นใจว่าตำแหน่งของท่านจะได้รับการรับรอง (Kamen 2014 น. 119)

เพื่อเป็นการเตรียมตัวที่ดีในเรื่องนี้ กษัตริย์ฟิลิปได้ส่งทูตไปที่ลิสบอน คือ ท่านที่ปรึกษาชาวโปรตุเกสของท่านนามว่า Cristóbal de Moura ความคิดเห็นในหมู่ชนชั้นสูงของโปรตุเกสนั้นชื่นชมนิยมในการจะมาครองบัลลังก์ของท่าน เนื่องจากทุกคนโปรดปรานสเปน ตามคำรายงานของผู้สื่อข่าวของตระกูล Fuggers ในเดือนกุมภาพันธ์ 1580 (Kamen 2014 น. 119) พระคาร์ดินัลเฮนรี ขุนนางและพระสงฆ์สนับสนุนฟิลิป แต่เมืองต่างๆ ตรงกันข้าม เข้าสนับสนุนสิทธิของ Crato พระคาร์ดินัลเฮนรีเสียชีวิตในเดือนมกราคม 1580 อันโตนิโอจะไม่ยอมรับการประนีประนอมต่างๆ กษัตริย์ได้รับความช่วยเหลือทางกองกำลังจากเยอรมนี และมีการนำเข้าอาวุธจากอิตาลีมาช่วยปราบจลาจล โดยในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1580 กองทัพ 47,000 คนได้ข้ามพรมแดนภายใต้การบัญชาการของอัลบ้า ในเวลาเดียวกันจากกองเรือรบของสเปน-อิตาลี ก็เข้ามาช่วยคุมสถานการณ์ ท่านอันโตนิโอแห่ง Crato หนีไปได้และต่อมาก็ตายในปี 1595 (Kamen 2014 น. 120)

หลังจากนั้น ได้มีการลงนามสงบศึกกับทาง Turks ในปี 1581 (พระนเรศอายุ 26) ทางเนเธอแลนด์สงบลง และสเปนไปตั้งเมืองใหม่เพิ่มใน***ฟิลิปปินส์*** อีกทั้งท่านอุปราช de Toledo ปราบอินคาในเปรูได้และขยายเมืองขึ้นไปถึงทางใต้ของสหรัฐอเมริกา และผ่านทางกองกำลังโปรตุเกสเดิมนั้น สเปนเลยได้ครองอำนาจไปยังอินเดีย อินโดนีเซีย และจีนด้วย เนื่องจากโปรตุเกสยอมแพ้จึงไม่มีการใช้คำว่า "พิชิต" (conquest) ทุกอย่างแยกกันปกครองดังเดิม เพียงแต่ยอมรับ Philip ว่าเป็นกษัตริย์ของโปรตุเกสด้วย ตั้งแต่ปี 1581-1582 นั้น (Kamen 2014 น. 120) (พระนเรศอายุ 27) อย่างไรก็ดี คนโปรตุเกสก็ยังคงเกลียดสเปน ทั้งนี้เพราะเงินที่จัดส่งให้สเปนนั้นส่วนใหญ่มาจากการที่โปรตุเกสค้าขายกับเอเชียและ Brazil (Kamen 2014 น. 121)

กองเรืออาทมาทที่ยิ่งใหญ่ และกลยุทธ์ทางตะวันตก (The Great Armada and strategy in the west)

การทูตพุ่งเข้าไปยังยุโรปเหนือ เช่น อังกฤษ ส่ง Drake เดินทางรอบโลก กึ่งโจรสลัด และ กษัตริย์ฟิลิปได้พยายามหาทางต่อรองเพื่อช่วยพระนางแมรี่ ควีนของสก๊อต (Mary Queen of Scots) ให้ได้ครองบัลลังก์อังกฤษ เลยทำให้ท่านทูต de Mendoza ถูกขับออกจาก London ในปี 1584 โดยอ้างว่าสมรู้ร่วมคิดกับแผนการของท่าน Throckmorton และในปีเดียวกันนั้น (1584) ท่าน William of Orange ถูกลอบฆ่า กองกำลังกบฏแห่งเนเธอแลนด์จึงขาดผู้นำที่เป็นทางการนี้จากนั้นเป็นต้นมา ในปี 1585 คนสเปนเริ่มยึดบางเมืองของเนเธอแลนด์คืนได้อีกและยึดเรืออังกฤษที่จับตัวเป็นโจรสลัด ควีน Elizabeth ของอังกฤษส่งกองทัพเรือมายึดกองเรือสเปน เปิดสงครามและอนุมัติให้ท่าน Drake คุมกองทัพเรือโจมตีสเปนด้วย (Kamen 2014 น. 122)

กองเรืออาทมาทแห่งสเปน (the Armada) ประกาศบุกเพื่อความมั่นคงแห่งหมู่เกาะ Indies และยึดเนเธอร์แลนด์ อีกทั้งยังประกาศศักดาหนุน ควีน Mary of Scots ให้เป็น Queen ของอังกฤษ แต่ความลับนี้ถูกเปิดเผยในปี 1586 ควีนแมรี่จึงถูกประหาร ในปี 1587 กองเรือสเปนในปี 1588 เป็นกองทัพเรือที่ยิ่งใหญ่ มีเรือทั้งสิ้นราว 130 ลำ มีกะลาสีลูกเรือ 7,000 นาย มีทหาร 17,000 คน และจะไปรับทหารเพิ่มอีก 17,000 คนจากกองทัพของเมือง Flanders แต่ทหาร 2 ใน 3 ของจำนวนทั้งหมดนี้ได้รับสมัครมาใหม่ ยังไม่เคยออกทะเล ไม่เคยผ่านศึก แต่ก็สามารถยึด Paris ได้ จับ ตัวกษัตริย์อองรี ที่ 3 (Henry III) ของฝรั่งเศสเข้าคุกได้ แต่พอจะบุกเนเธอแลนด์และอังกฤษต่อ กลับมีปัญหาเรื่องการบรรทุกคน การที่น้ำตื้นเขินเกินไป การลำเลียงเสบียงกรัง และการบริหารจัดการ โดยเฉพาะการรับคนเพิ่มลงเรือจากเมือง Flanders นั้นมีปัญหามาก (Kamen 2014 น. 123)

ปัญหาใหญ่คือเรือ 112 ลำ ถูกลมพัดไปเลยชายฝั่ง Flanders เรือหลายลำอับปางอีก โดยอย่างน้อยคน 15,000 นาย จมน้ำตาย กองเรือสเปนลองออกเรืออีกในปี 1596 และ 1597 แต่ก็ล้มเหลวทั้งหมด กษัตริย์อองรี ที่ 3 (Henry III ของฝรั่งเศสก็ลุกฮือขึ้นมาลอบฆ่าดยุคของ Guise ได้สำเร็จ แต่ท่านเองก็ถูกลอบฆ่าเช่นกันในปี 1589 เหลือเพียนท่าน Henry of Navarre ซึ่งถือนิกายโปรแตสเต้นท์ ได้ครองบัลลังก์แทน เป็นกษัตริย์อองรี ที่ 4 (Henry IV) แล้วได้เกิดการสู้รบกันไปมาระหว่างสเปนกับฝรั่งเศส จนกระทั่งลูกชายของท่าน Orange ชื่อท่าน Maurice of Nassau ลุกขึ้นมานำกบฏเนเธอแลนด์ ในปี 1591 ต่อมาแม่ทัพสเปนที่ชื่อ Farnese นี้ตายในปี 1592 แต่พอปี 1593 ท่าน Henry ได้ยินการกระซิบ (heresy) จึงเปลี่ยนตนเป็นชาวลัทธิ Catholic จึงได้รับความช่วยเหลือจากขุนนางและพระสันตะปาปาอย่างล้นหลาม ท่าน Henry IV นี้จึงประกาศสงครามกับสเปนในปี 1595 และในปี 1596 ได้ชวนอังกฤษและดัตช์เข้าร่วมด้วยในฝ่ายตน (คือฝรั่งเศส) (Kamen 2014 น. 124) ไม่นานนักเงินทุนอุดหนุนในสเปนเริ่มแย่ลง สเปนจึงต้องเจรจาสงบศึกกับฝรั่งเศส ในปี 1598 เพราะเริ่มมีการล้มละลายและมีโรคระบาดในปี 1596 นั้น อีกทั้งเริ่มมีการบ่นเกี่ยวกับการเก็บภาษีหนักหน่วงเกิน (heavy Taxation) และประชากรเริ่มร่อยหรอหนีตาย นอกจากนั้นกษัตริย์ Philip เองก็เริ่มสุขภาพแย่จากโรคเกาท์และข้ออักเสบ (Kamen 2014 น. 125) สเปนจึงเริ่มให้อิสรภาพแก่เนเธอแลนด์ทางตอนใต้เพราะจะแต่งงานกับลูกสาวตน (เมื่อถึงปี 1599) ในเดือนพฤษภาคม 1598 แต่ท่าน Philip เองก็สิ้นในปีนั้น (1598) (Kamen 2014 น. 126)

ข้อโต้แย้งกรณีของจักรวรรดิ (The debate over empire)

ได้มีความรู้สึกที่ไม่เห็นด้วยกับการครอบครองจักรวรรดิอาณานิคม เนื่องจากยากต่อการบริหารจัดการ และใช้เงินทุนค่อนข้างสูง อย่างเช่นท่านตัวแทนว่าการรัฐเนเธอร์แลนด์ ท่าน Luis de Regusén ก็เคยได้กล่าวไว้ในปี 1565 (ก่อนท่านจะสิ้นในปี 1575) ว่า "บรรดาผู้อาวุโสของคาสตีลสเปน อยากให้บ้านเมืองมีเพียงเท่าที่เคยมี อยากให้กลับไปสู่อดีตก่อนมีแว่นแคว้นในปกครองเต็มมือไปหมดเยี่ยงนี้" ส่วนเรื่องการเลิกทาสคนดำก็เริ่มมาเรื่อยตั้งแต่ปี 1550 (จนมาถึงการตีพิมพ์ประกาศอย่างเป็นทางการในปี 1627) โดยมีทั้งฝ่ายประท้วงไม่เห็นด้วย และฝ่ายสนับสนุนให้เลิกทาสเป็นระยะๆ (Kamen 2014 น.126 - น.129)

ข้อท้าทายของจักรวรรดิ: ทรัพยากร (The challenge of empire: resources)

โลหะมีค่า (precious metals) ของทวีปอเมริกามีค่ามากกว่าความสุขใจที่ได้เป็นผู้พิชิต โลกใหม่ (the New World) ได้กลายเป็นหีบสมบัติ ไม่เพียงแต่ของรัฐสเปนเท่านั้น แต่ยังเป็นของผู้ที่มาตั้งถิ่นฐานใหม่ พ่อค้า และนายธนาคาร ของทุกชาติ ที่ซึ่งการลงทุนในทุกองค์กรกำลังเริ่มจ่ายเงินปันผล ผลที่ตามมาคือ ตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง ราชสำนักสเปนจะถูกเข้ามาเกี่ยวข้องโดยผู้ที่ไม่ใช่ชาวสเปน ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญเสมอ เพราะพวกเขามีความสุขกับผลกำไร จะเห็นได้จากพยานหลักฐานในตอนท้ายของศตวรรษที่ 16 ที่ผู้ว่าราชการจังหวัดของภูมิภาค La Plata รายงานว่า เงิน (silver) ที่ส่งออกไปทั่วพื้นที่ไม่ได้ไปสเปน "เงินบางส่วนอาจไปที่ลิสบอน แต่ก็แทบไม่มีเลย ส่วนใหญ่จะถูกส่งไปยังแฟลนเดอร์สและอังกฤษ เรือเกือบทั้งหมดที่มาถึงชายฝั่งบราซิลเป็นของคนเฟลมิชและเยอรมัน" ในเกือบทุกพื้นที่ของกิจกรรมของสเปนนั้น ผู้ค้าและนายธนาคารของต่างประเทศเข้ามามีบทบาทสำคัญทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่น ในปี 1569 จำนวนเงินที่มากของ bullions จาก West Indies ถูกส่งไปยังเมืองเจนัว เพื่อจ่ายเงินให้กับสงครามในกรานาดา ซึ่งขึ้นอยู่กับอาวุธที่นำเข้าจากคน Genoese จากอิตาลี นายธนาคาร Genoese ช่วยในการจัดหาเงินทุนให้กับช่วงน้ำขึ้นของอาณาจักรสเปน และจากปี 1557 ไปจนถึงปี 1627 พวกเขาเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของสเปน (Kamen 2014 น. 147)

ความร่ำรวยของจักรวรรดิได้กลายเป็นรางวัลที่ยิ่งใหญ่ในช่วงศตวรรษที่ 16 คาสตีลสเปนเป็นส่วนหนึ่งของตลาดท้องถิ่นในประเทศ ซึ่งมีขนาดเล็ก อาศัยอยู่ได้ด้วยผลิตผลทางการเกษตรและการส่งออกวัตถุดิบไม่กี่อย่าง แต่ตอนนี้กลายเป็นศูนย์รวม (Emporium) ขนาดใหญ่ที่ผลิตผลของโลกทั้งมวลมากองรวมกัน เพียงบางส่วนเท่านั้นที่บริโภคภายในสเปน แต่ทั้งหมดนี้ทำขึ้นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมทางธุรกิจของทั้งดาวเคราะห์โลก การนำเข้าที่จดทะเบียนไว้ของการเข้าจอดของเรือที่ยิ่งใหญ่ที่เข้ามายังเซบียา (Seville) ซึ่งเต็มไปด้วย ยาสูบ หนังสัตว์ สีย้อม น้ำตาล และอัญมณี เป็นเพียงส่วนเล็กๆ ของการผลิตที่ล้นหลามในดินแดนอาณานิคมต่างๆ ทั้งปวงของสเปน เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่เกิดจักรวรรดิสากลอันเป็นที่รวมของตลาดต่างๆ ของทั่วโลก เช่นเรือจาก St Lawrence, Rio de la Plata จาก Nagasaki, มาเก๊า, มะนิลา, Acapulco, Callao, Vera Cruz, Havana, Antwerp, Genoa และ Seville แล่นผ่านข้ามเส้นทางกันไปมาในห่วงโซ่การค้าที่แลกเปลี่ยนสินค้าและผลกำไรกัน โดยช่วยให้พ่อค้ามั่งคั่ง และอารยธรรมเกิดโลกาภิวัตน์ขึ้น ทาสแอฟริกันเดินทางไปเม็กซิโก ก้อนเงินเม็กซิโกเดินทางไปจีน ผ้าไหมจีนไปมาดริด การค้าอันยิ่งใหญ่ที่สร้างโดยอาณาจักรและก้อนเงินที่อาณาจักรมีเหล่านี้ไม่เคยอยู่ภายใต้การควบคุมของสเปนเองเลย พระคลังข้างที่ได้คำนวณคร่าวๆ ว่าในปี 1594 ซึ่งมีสินค้าเป็นจำนวนมากถึงเซบียาในแต่ปี หลังจากหักการลักลอบค้า และการฉ้อโกงออกแล้ว มีเพียงไม่เกิน 10 ล้าน ducats ที่ยังคงเหลือบนแผ่นดิน และ 6 ล้านในจำนวนนั้นได้ถูกนำออก

จากประเทศโดยทันทีเพื่อจ่ายหนี้ให้แก่ราชวงศ์และพ่อค้าต่างๆ คงเหลือเพียง 4 ล้าน ducats เท่านั้น องค์กรการค้าขนาดใหญ่จึงมีอาณาจักรนอกจากอาณาจักรที่กำกับโดยสเปน มองจากด้านในแล้วจะพบว่า โครงสร้างนี้เป็นโครงสร้างที่หลอดเลือดแดงสำคัญทั้งหมดถูกควบคุมโดยคนที่ไม่ใช่ชาวสเปน ประเทศสเปนถูกทิ้งไว้เหมือนเดิมโดยมีปัญหาในการทำให้ระบบทำงานได้ ขอบเขตอันกว้างใหญ่ของดินแดนของฟิลิปทำให้ยากที่จะติดต่อกับเหตุการณ์ต่างๆ ได้ครบถ้วน และปัจจัยด้านเวลากับระยะห่างยังคงเป็นอุปสรรคที่ไม่สามารถแก้ไขอะไรได้ (Kamen 2014 น. 147)

ความล่าช้าในการสื่อสารถือเป็นสิ่งขัดขวางการตัดสินใจและทำให้วิตกกังวล กษัตริย์จะดำเนินมาตรการตอบโต้ได้อย่างไรถ้าข้อมูลมาล่าช้า เฉกเช่นที่เคยเกิดขึ้นในปี 1586 ที่พระองค์ได้ยินข่าวเรื่องการเข้าปล้นชิงทรัพย์ของเรือ Santo Domingo โดยกัปตัน Drake 3 เดือนหลังจากเกิดเหตุแล้ว กษัตริย์ต่างๆ ในยุโรปเองก็ไม่สามารถเข้าถึงได้มากไปกว่าอเมริกา เช่น แม้ว่ากรุงบรัสเซลส์อาจห่างเพียง 10 วันจากกรุงมาดริดทางจดหมายเท่านั้นก็ตาม แต่ในปี ค.ศ. 1575 ท่าน Requeséns ก็บ่นว่าเขาไม่เคยได้ยินข่าวสารจากกษัตริย์มา 3 เดือนแล้ว และในปี ค.ศ. 1567 ท่านดยุคแห่งอัลบา ก็ต้องใช้เวลา 4 เดือนครึ่ง เพื่อเคลื่อนย้ายบุคลากรออกจากสเปนไปยังประเทศเนเธอร์แลนด์ ฉะนั้นระยะทางที่ไกลถึงทวีปอเมริกา ยิ่งเป็นเรื่องที่ยากลำบากมาก เนื่องจากการเดินทางมาจากสเปนมาถึงอเมริกานั้น มีความแตกต่างกัน คือ ระหว่าง 39 วัน ถึง 175 วัน และเส้นทางกลับมาจากอเมริกามาถึงสเปนนั้น ใช้เวลา 70 วันจนถึง 298 วัน และที่จะเดินทางไปยังกรุงมะนิลา ในฟิลิปปินส์นั้น ผู้เดินทางจาก Acapulco จะต้องเผื่อเวลาไว้ 4-6 เดือน นักประวัติศาสตร์ในศตวรรษที่ 17 ท่านหนึ่งบันทึกไว้ว่า "มันคือการเดินทางที่ยาวนานเพียงพอที่จะทำลายมนุษย์คนหนึ่ง หรือทำให้เขาไม่เหมาะที่จะทำอะไรต่ออีกแล้ว ตราบเท่าที่เขายังมีชีวิตอยู่" (Kamen 2014 น. 148)

การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ (การไปรษณีย์ การคมนาคม การทูต) เป็นสิ่งที่จำเป็น ระบบไปรษณีย์ที่ยังคงควบคุมโดยครอบครัว Tassis นั้น ยังคงเป็นสิ่งที่รัฐบาลผูกขาด แต่ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1580 ก็มีให้บริการแก่ประชาชนทั่วไปที่สามารถจ่ายได้ในอัตราที่สูงด้วยบ้าง การคมนาคมขนส่งนั้นได้รับความสนใจเป็นพิเศษหลังจากที่สเปนเลือกเอากรุงมาดริดเป็นศูนย์กลางของรัฐบาล ในปี 1561 กษัตริย์ฟิลิปตั้งใจที่จะปรับปรุงถนนและเครือข่ายแม่น้ำทั้งหมดของคาบสมุทรไอเบอเรียนั้น เมื่อวิศวกรอิตาเลียนนามว่า Antonelli มาถึงสเปนในปี 1559 นั้น เขาเสนอให้สร้างเครือข่ายของคลองต่างๆ ขึ้น กษัตริย์ฟิลิปได้รับเงินช่วยเหลือจากตระกูลคอร์เทส (Cortes) เพื่อทำให้แม่น้ำตาโฆ (Tajo) สามารถเดินเรือได้ไกลถึงเมือง Toledo ซึ่งเป็นข้อเสนอที่จะสามารถเชื่อมโยงกรุง Lisbon ของโปรตุเกสเข้ากับหัวใจของ Castile ได้เลย แต่โครงการนี้ก็ถูกยุบไป การบริการด้านการทูตได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นด้วยการทำงานร่วมกันของตัวแทนที่สมควร เช่น ท่าน Bernardino de Mendoza ซึ่งมีระยะเวลาดำรงตำแหน่งเป็นทูตในอังกฤษ และต่อด้วยในฝรั่งเศส ในทศวรรษ 1580-1589 ได้มีบทบาทสำคัญในนโยบายระหว่างประเทศของกษัตริย์ที่รุ่งเรืององค์นี้ (Kamen 2014 น. 148)

นโยบายของจักรวรรดิที่ประสบความสำเร็จได้นี้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการปรับใช้คนและเงินให้ถูกกาละและเทศะ การติดต่อและการแลกเปลี่ยนระหว่างส่วนต่างๆ ของจักรวรรดิ เป็นเรื่องที่สำคัญ เนื่องจากคาสตีลสเปนมีประชากรที่น้อยเกินไปและมีเศรษฐกิจที่ยังไม่พัฒนาพอที่จะสามารถใช้งานโปรแกรมต่างๆ แบบจักรวรรดิ จากทรัพยากรของตนเองเท่าที่มีอยู่ได้ รัฐบาลจึงต้องพึ่งพาทหารและนักการเงินชาวอิตาลี ทหารและนายธนาคารของเยอรมัน พ่อค้าชาวเฟลมิช และผู้คนอีกนับไม่ถ้วนที่มีอาชีพหลากหลายและมีสัญชาติต่างกัน ซึ่งยืนหยัดที่จะได้ผลประโยชน์จากการให้บริการต่อมหาอำนาจหนึ่งเดียวของยุโรปนี้ ถ้าส่วนประกอบต่าง ๆ ของโครงสร้างไม่สามารถร่วมมือกันได้อย่างถูกต้องลงตัว สเปนก็จะเริ่มอ่อนแอและอาจเป็นอัมพาตได้ (Kamen 2014 น. 148)

การบริหารจัดการเกี่ยวกับเงินก็อ่อนแอมาก เช่น การยึดครองเรือขนเงิน (pay-ships) ของดยุคแห่งอัลบา ในปี ค.ศ. 1568 บังคับให้กษัตริย์ฟิลิปต้องหันไปหาวิธีขนส่งทางบกผ่านทางฝรั่งเศสแทน โดยเริ่มในปี 1572 เพื่อขนส่งเหรียญ bullions จำนวนมากไปยังเนเธอร์แลนด์ สงครามกลางเมืองในฝรั่งเศสครั้งแล้วครั้งเล่าก็ทำให้เส้นทางดังกล่าวไม่ปลอดภัยในไม่ช้า ดังนั้นหลังจากปี 1578 รัฐบาลต้องส่งเงินทางบกผ่านไปที่บาร์เซโลนาก่อน แล้วจากนั้นจึงส่งทางทะเลต่อไปยัง Genoa และต่อไปยังประเทศเมืองต่ำ (the Low countries หรือ the Netherlands) หรือต่อไปยังเยอรมนี เส้นทางเหล่านี้กลายเป็นช่องทางหลักที่เงินอเมริกัน (silver) จะหลั่งไหลมาสู่ย่านเมดิเตอร์เรเนียนในยุค 1580-1589; และจากอิตาลี เหรียญเหล่านี้ได้มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่นำเข้าจากต่างประเทศ และได้ไปต่อถึง Levant และเอเชีย อย่างไรก็ตาม เส้นทางมาดริดไปยังบาร์เซโลนานี้ บางครั้งบางคราก็มีเหตุให้เกิดความไม่ปลอดภัยโดยโจรผู้ร้ายบ้าง ซึ่งในปี 1587 และอีกครั้งในปี 1613 ที่ได้เกิดเหตุการณ์ปล้นเหรียญ bullions ครั้งสำคัญขึ้น (Kamen 2014 น. 149)

โชคดีที่ว่าการขนส่งเหรียญครั้งละมากๆ นั้น ไม่จำเป็นเสมอไป ในสาส์นที่กษัตริย์ฟิลิปเขียนถึง ท่าน Requeséns ในปี 1576 นั้น มีความตอนหนึ่งว่า "วิธีการที่มั่นใจได้มากที่สุดและรวดเร็วที่สุดในการส่งเงินให้ท่าน ก็คือโดยตั๋วแลกเงิน (bills of exchange)" การใช้ตั๋วเงินและระบบสัญญา (asiento) ซึ่งทำให้รอดพ้นจากการล้มละลายของราชวงศ์มาแต่ละครั้งได้นั้น ได้ช่วยหล่อลื่นให้กงล้อของจักรวรรดินิยมหมุนไปต่อได้ ในการใช้ระบบเครดิตนี้ รัฐบาลต้องพึ่งพาเครือข่ายนักการเงินของประเทศต่างๆ ทั่วโลก ซึ่งเป็นการให้บริการที่จักรพรรดิชาร์ลส์ ที่ 5 ได้ดำเนินการมาอย่างกว้างขวางแล้ว จากปี ค.ศ. 1516 ถึงปี ค.ศ. 1556 กลุ่มตระกูลฟูกเกอร์ (Fuggers) และนักการเงินเยอรมันรายอื่นๆ ได้ทำตัวเป็นหัวหน้าของราชสำนักสเปน แต่นับจากปี ค.ศ. 1557 ถึงปี ค.ศ. 1627 (วันที่อ้างถึงว่ามีการล้มละลายของรัฐ) เป็นช่วงเวลาของคนจากแคว้น Genoe ซึ่งจริงๆ แล้วก็กระทำกิจการดังกล่าวมานับตั้งแต่ 10 ปีแรกของศตวรรษที่ผ่านมาแล้วนั่นเอง และหลังจากนั้น หลังจากการตกต่ำลงของ Antwerp และการล่มสลายของงานแสดงสินค้าของชาว Genoese ที่เมือง Piacenza ในอิตาลีนั้น รัฐก็เข้าสู่การเจรจากับนักลงทุนชาวโปรตุเกสผู้มีส่วนร่วมในฐานะนักลงทุนที่มีเครดิตอยู่ในศูนย์กลางทุนนิยมแห่งใหม่ในอัมสเตอร์ดัม (Kamen 2014 น. 149)

สเปนกลายเป็นมหาอำนาจโดยตนเองภายใต้การนำของกษัตริย์ Philip ที่ 2 เท่านั้น ภายใต้จักรพรรดิก่อนหน้านั้น ไม่มีกองทัพสเปนที่สำคัญจับต้องได้ในยุโรปเลย กองกำลังสเปนทำหน้าที่เป็นเพียงส่วนเสริมของกองกำลังขนาดใหญ่อื่นๆ เท่านั้น ตัวอย่างเช่น เสริมกองทัพของท่านชาร์ลส์ในเยอรมนี เป็นต้น (Kamen 2014 น. 149) แม้แต่ในทวีปอเมริกาตามที่ได้เห็นข้างต้น มีการพิชิตเล็กๆ น้อยๆ โดยสิ่งที่เรียกว่า ผู้พิชิต (conquistadors) ซึ่งเป็นหนี้บุญคุณความสำเร็จเหล่านั้นต่อความช่วยเหลือของชาวพื้นเมือง กองทัพเรือที่ไปสำรวจทวีปอเมริกานั้นผู้ริเริ่มก็ไม่ใช่ราชสำนัก แต่เป็นกิจการของเอกชน นั่นคือ ในช่วงต้นศตวรรษนั้น ไม่มีเรือรบหลวงเลยในเส้นทางแอตแลนติกนั้น (Kamen 2014 น. 150)

บทบาทที่จำกัดของสเปนในช่วงที่อยู่ในจักรวรรดิของชาร์ลส์ ที่ 5 นั้น ช่างเป็นเรื่องตรงกันข้ามกับบทบาทใหม่ของสเปนภายใต้กษัตริย์ฟิลิป จักรพรรดิชาร์ลส์บังคับให้สเปนเข้ายึดครองยุโรปเหนือซึ่งทั้งสองหน้าที่ เหนือกำลังของสเปนทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นด้านการทหารหรือความสามารถทางเศรษฐกิจ พอมาถึงยุคของกษัตริย์ฟิลิป ท่านจึงตระหนักดีถึงปัญหาเหล่านี้ หลังจากช่วงปีแรกๆ ที่จุดอ่อนของการป้องกันชายแดนได้กฎชัดขึ้นแล้วนั้น รัฐบาลได้รับความเดือดร้อนครั้งใหญ่ครั้งแรกที่หน้าบ้านของตนกับการกบฏของแคว้น Granada นั้น (1568-1571 พระนเรศอายุ 16) ซึ่งได้เปิดเผยความล้มเหลวทางการทหาร คาสตีลสเปนเพิ่งทราบว่าตนเองไม่มีทหารรักษาการณ์ (militia); เมือง

ขาดแคลนอาวุธ; ชายฝั่งมีการป้องกันที่ไม่ดี เจ้าหน้าที่คนหนึ่งร้องเรียนว่า ในปี 1575 (พระนเรศอายุ 20) "แม้กระทั่งเมื่อแผ่นดินถูกพิชิตโดยชาวมัวร์ (Moors) สเปนอยู่ในสถานะที่...ไม่มีม้า ไม่มีอาวุธ หรือใครก็ตามที่รู้ว่าจะจัดการกับม้าอย่างไร" ต่อมาจึงได้เริ่มมีการจัดโปรแกรมสร้างป้อมปราการที่จริงจังขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชายฝั่ง Levant ที่อ่อนแอ ซึ่งทำให้ค่าใช้จ่ายด้านการป้องกันประเทศเพิ่มขึ้น 5 เท่า ระหว่างปี 1577 ถึง 1611 (ร่วมสมัยพระนเรศวรและจนถึงพระเอกาทศรถสิ้นฯ ในปี 1610) แต่ในแง่มุมที่สำคัญอื่นๆ อีกหลายประการของประเทศ ไม่ได้รับการเหลียวแลเท่าที่ควร ตัวอย่างเช่น 4 ใน 5 ของอาวุธปืนที่ใช้ในการปราบปรามกบฏ Granada นั้น เป็นอาวุธนำเข้าทั้งสิ้น (Kamen 2014 น. 150)

ในอดีตใช้วิธีเช่าเรือรบมากว่า แต่พอเกิดภัยพิบัติที่ Djerba ในปี 1560 ทำให้การสร้างพลังทางทะเลในทะเลเมดิเตอร์เรเนียนกลายเป็นความจำเป็นเร่งด่วน และโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่ได้เริ่มขึ้น กล่าวคือ ในระหว่างปี 1560 และ 1574 (พระนเรศอายุ 19) ได้มีการสร้างเรือใหญ่ประมาณ 300 ลำ รวมมูลค่ากว่า 3.5 ล้าน ducats โดยกษัตริย์ฟิลิปขณะนี้ได้มีกองเรือที่อยู่ภายใต้การควบคุมของท่านที่อาจจะมากกว่าพ่อของท่าน ถึง 4 เท่า การเติบโตของพลังทางทะเลนี้สามารถวัดได้จากการออกเดินทางสำรวจที่ยิ่งใหญ่ที่เกิดขึ้นโดยสเปน อันได้แก่ การเดินทางไป Peñón de Vélez ในปี 1564 โดยมีเรือบรรทุกสินค้าถึง 93 ลำ และเพื่อเดินทางไปตูนิส (Tunis) ในปี 1573 ด้วยเรือถึง 107 ลำ เป็นต้น ในระหว่างเวลาเหล่านี้ ได้มีการสนับสนุนอย่างมหาศาลไปยังเมือง Lepanto ในปี 1571 นั่นคือ สเปน (และรัฐต่างๆ ในอิตาลีที่ครอบครองอยู่นั้น) ได้ระดมเงินเพิ่มขึ้นถึง 3 ใน 5 ของค่าใช้จ่าย และ 1 ใน 3 ของกำลังคน (Kamen 2014 น. 151)

การเข้าครอบครองโปรตุเกสนั้น เป็นสิ่งที่ทำกำไรงามทั้งในด้านการทหารเรือ และในด้านกิจการทางทหารบก ความสำคัญของการบำรุงรักษาเส้นทางทะเลไปยังประเทศเนเธอร์แลนด์ และการเพิ่มขึ้นของการบุกยึดเรือเยี่ยงโจรสลัด (privateering) ของชาวนิกายโปรเตสแตนต์ในน่านน้ำที่บ้าน และในอินดีสนั้น เป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วง เช่น ในปี ค.ศ. 1570 กองเรือ 8 ลำ ภายใต้การนำของท่าน Pedro Menéndez de Avilés ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อปกป้องการค้าขายของเส้นทางเดินเรือไปทวีปอเมริกา แต่น่าเสียดายที่ทำต่อไปมากกว่านี้ไม่ได้ เพราะสเปนไม่มีกองทัพเรือใดๆ ที่จะสามารถแล่นฝ่าทะเลหลวงน้ำลึก (high seas) ได้ ทันทีหลังปี ค.ศ. 1580 คณะกรรมการหนึ่งในลิสบอนได้ริเริ่มโครงการใหม่ที่มีค่าใช้จ่ายสูงที่ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นสเปนในฐานะที่เป็นมหาอำนาจของมหาสมุทรแอตแลนติก และเมื่อถึงปี ค.ศ. 1587 กษัตริย์ฟิลิปสามารถมีกำลังบำรุงรักษาเรือได้ถึง 106 ลำในมหาสมุทรแอตแลนติก และนับจากปี1594 (พระนเรศอายุ 39) กองกำลังนี้ได้รับการขนานนามว่า กองเรืออาทมาทแห่งทะเลหลวง (the Armada of the Ocean Sea) การปฏิรูปในครั้งนี้ช่วยให้กษัตริย์ฟิลิปสามารถทุ่มกำลังเต็มตัวในการต่อสู้ในมหาสมุทรแอตแลนติก และแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนถ่ายครั้งสำคัญออกจากทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ความพ่ายแพ้ของกองเรือรบที่เชื่อว่าอยู่ยงคงกระพัน (the defeat of the Invincible Armada) ในปี 1588 ก่อนหน้านั้น แทนที่สามารถทำลายอำนาจของสเปนลง แต่กลับยิ่งเพิ่มความมุ่งมั่นที่จะบรรลุอำนาจสูงสุดทางทะเล ดังที่ได้เห็นเพิ่มเติมต่อมาในกองทัพเรืออาทมาทของปี 1596 และปี 1597 ซึ่งครั้งหลังนี้ มีเรือ 98 ลำ พร้อมกำลังคน 17,000 นาย โดยจากปี 1580 มาถึงปี 1598 จำนวนคนโดยรวมในกองทัพเรือและกองกำลังทางบกที่ปฏิบัติราชการให้คาสตีลสเปนนี้ เพิ่มขึ้นจาก 20,000 คน เป็น 50,000 คน (Kamen 2014 น. 151)

ภายใต้การปกครองยุคของกษัตริย์ฟิลิปนั้น ระบบนาวิกโยธิน (naval system) สำหรับมหาสมุทรแอตแลนติกได้เริ่มเกิดขึ้น ด้วยเหตุผลด้านความมั่นคงและเพื่อให้สามารถควบคุมทางการเงินได้มากขึ้นนั้น ปี 1564

(พระนเรศอายุ 9 ขวบ) รัฐบาลสเปนจึงได้ออกพระราชกำหนดตราเป็นมาตรการควบคุมการเดินทางข้ามมหาสมุทรแอตแลนติกขึ้น ต่อจากนี้ไปเรือที่จะเดินทางข้ามไปยังทวีปอเมริกานั้น จะสามารถทำเช่นนี้ได้ ต่อเมื่อเข้าเป็นส่วนหนึ่งของขบวนประจำปี (annual convoys) ที่จัดขึ้น 2 ขบวนจากแม่น้ำที่เซบียา (Seville) ขบวนหนึ่งออกเดินทางเมื่อเดือนเมษายน โดยได้แล่นเรือมุ่งหน้าสู่นิวสเปน (New Spain) และอีกขบวนจะออกเดินทางในเดือนสิงหาคม โดยจะมุ่งไปยังคอคอดปานามา (isthmus of Panama) หลังจากตั้งขบวนพักหลบหนาวหนึ่งฤดูในทวีปอเมริกาแล้ว กองกระบวนเรือนี้จะเดินทางเที่ยวกลับ โดยมาพร้อมกับการบรรทุกสินค้าของตนไปยังจุดนัดพบร่วมกันที่อ่าวฮาวานา (Havana) จากนั้นจะแล่นมารวมกันเป็นขบวนผ่านช่องแคบบาฮามาส (Bahamas Channel) ก่อนที่จะเริ่มฤดูพายุเฮอริเคน และกลับมาถึงสเปนในฤดูใบไม้ร่วงพอดี (Kamen 2014 น. 152)

ชาวสเปนคาสตีล (Castilians) ไม่เคยยืนเด่นออกมาเป็นประเทศเดินเรือเลย และพึ่งพาอาศัยประสบการณ์ของชาวโปรตุเกส ชาวบาสเก้ (Basques) ชาวอิตาเลียน และ ชาวดัตช์ (Netherlanders) โดยที่ชาว Basques จะเป็นหัวหอกผู้บุกเบิกการประมงในย่านนิวฟันด์แลนด์ (Newfoundland) ในทศวรรษที่ 1540-1549 และโปรตุเกสจะเป็นผู้บุกเบิกการแล่นเรือไปทวีปอเมริกาและเอเชีย ทุกคนจะต้องเป็นหนี้บุญคุณของการเดินทางมหากาพย์ของ Vasco de Gama ไปยังอินเดียในปี ค.ศ. 1498 นั้น ชาวโปรตุเกสได้รู้จักมหาสมุทรในทวีปเอเชีย และได้จัดตั้งฐานการค้าถาวรขึ้นที่มาเก๊าในปี 1553 (ก่อนพระนเรศประสูติ 2 ปี) การปรากฏตัวของพวกเขาที่เมืองนั้นได้มีส่วนกระตุ้นให้สเปนสนใจด้วย โดยในปี ค.ศ. 1564 (พระนเรศอายุ 9 ปี) นั้น กษัตริย์ฟิลิป ที่ 2 ได้ช่วยสนับสนุนทางการเงินในการเดินทางไปเอเชียจากชายหาดด้านแปซิฟิคของนิวสเปน (Pacific Coast of New Spain) ภายใต้การบัญชาการของชาว Basque ที่ชื่อ Miguel López de Legazpi พวกเขาได้แตะแผ่นดินนอกชายฝั่งของประเทศจีน แต่ได้เกิดขึ้นหลังจากความทรมานถึง 6 ปีที่ยาวนานและความหายนะที่พวกเขาต้องพบเจอ จนสามารถบริหารจัดการสำเร็จในปี 1571 เพื่อให้ได้ฐานที่มั่นที่ถาวรมากขึ้นในการตั้งถิ่นฐาน ณ กรุงมะนิลา (settlement of Manila) ท่ามกลางหมู่เกาะน้อยใหญ่ ที่พวกเขาให้ชื่อว่า "ฟิลิปปินส์" (Philippines) ฟิลิปปินส์ยังคงเป็นอาณานิคมของสเปนในอีกหลายศตวรรษต่อมา แต่ผลกระทบจากสเปนมีอยู่น้อยมาก และกรุงมะนิลาก็ยังคงดำรงตนอยู่ได้ด้วยดีด้วยความพยายามของชาวฟิลิปปินโน (Filipino) เองและชาวจีน การมีส่วนร่วมสำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นกับผลประโยชน์ของสเปน ได้แก่ การส่งเรือสินค้า (galleon) ประจำปีซึ่งเรียกชื่อว่า "Manila galleon" ซึ่งบรรทุกสินค้าต่างๆ เครื่องเทศต่างๆ และสิ่งทอ ไปยังท่าเรือ Acapulco ในเม็กซิโก โดยที่ เรือสินค้าลำแรกแล่นเข้ามาในปี 1565 (พระนเรศอายุ 10 ปี) และลำสุดท้ายในปี ค.ศ. 1815 (Kamen 2014 น. 152)

แต่บารมีของสเปนไม่ได้คุมน่านน้ำต่างๆได้จริง เห็นได้จากการมีโจรสลัดอยู่ทุกน่านน้ำ โดยคอยปล้นเรือของชาติศัตรู แต่จะไม่ทำให้การค้าของชาติตนเสียหาย ทางสเปนส่งคนไปสร้างป้อมปราการไว้ตามเมืองท่าต่างๆ ไว้ทำทีเป็นป้องกันตน แต่ก็ไม่ได้ลงทุนส่งเรือติดอาวุธลาดตระเวนใดๆ แม้กระทั่งเรือ the Manilla ของสเปน ที่ส่งสินค้ามาจากฟิลิปปินส์ไปยังสเปน ก็โดนกัปตันอังกฤษคนหนึ่งจับยึดได้เช่นกันในปี 1587 (Kamen 2014 น. 152) (พระนเรศอายุ 32)

เนื่องจากกองกำลังต่างๆ ถูกนำไปใช้ดูแลเหตุการณ์ที่ต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นความปลอดภัยในละแวกคาบสมุทรไอบีเรียของสเปนเองจึงทำไม่ได้เต็มที่นัก ชาวอังกฤษจึงเริ่มฉวยโอกาสนี้ การจู่โจมที่กล้าหาญทำขึ้นต่อท่าน Vigo โดยท่าน Drake ในปี 1585 และ 1589 และเมืองท่า Cadiz ของสเปนเองถูกโจมตีใน 2 โอกาสที่สำคัญทั้งในปี 1587 และ 1596 (พระนเรศอายุ 22 และ 41) การสูญเสียของสเปนในช่วงท้ายนี้มีมูลค่าประมาณ 20 ล้าน

เหรียญ ducats และคนบันทึกหลักฐานถึงความหายนะเหล่านี้ว่า "ไม่มีดินปืน ไม่มีดาบ ไม่มีอาวุธใดๆ ไว้เพื่อป้องกันตนเลย" ความอ่อนแอของสเปนช่วยให้มองเห็นแหล่งที่มาที่แท้จริงของความสามารถในการทำสงครามครั้งใหม่ของประเทศ จะเห็นได้ว่า ศักยภาพของอุตสาหกรรมและประชากรในคาบสมุทรของสเปนเองนั้น ไม่สามารถเป็นพื้นฐานที่มั่นคงสำหรับลัทธิจักรวรรดินิยมได้ หากมิได้ทรัพยากรจากแต่ละส่วนของจักรวรรดิต่างๆ ของสเปน ในย่านทะเลเมดิเตอร์เรเนียนนั้น การสนับสนุนทางทัพเรือนั้น ส่วนใหญ่มาจากอิตาลี จากเรือ 93 ลำที่เหตุการณ์ Peñón ในปี 1564 นั้น 63 ลำเป็นเรือของอิตาลี; และหากยกเว้นการเดินทางครั้งนั้นแล้วละก็ การระดมพลจัดทัพเรือที่ยิ่งใหญ่ทั้งหมด ได้แก่ เหตุการณ์ที่ Djerba, Malta, Lepanto, Tunis นั้นส่วนใหญ่ได้จัดตั้งในอิตาลี และเป็นเรือส่วนใหญ่ของอิตาลีแทบทั้งนั้นในกองทัพเรือนั้นๆ ในมหาสมุทรแอตแลนติกนั้น ชาวโปรตุเกสเป็นส่วนประกอบสำคัญของกองเรืออาทมาท (armadas) ทั้งหมด และถ้าหันมามองทางด้านกำลังคนแล้ว ภาพก็เหมือนกัน เป็นที่น่าสงสัยว่าสเปนมีชาวพื้นเมืองของตนมากกว่า 20,000 คนที่ให้บริการในต่างประเทศในช่วงปีหรือไม่ และมีกองกำลังสนับสนุนจากเยอรมันและอิตาลีเป็นหลัก ตัวอย่างเช่น ในจำนวน 67,000 คนภายใต้การทำของท่าน Alba ในเนเธอร์แลนด์ในปี 1572 นั้น ถึง 57,000 คนที่ไม่ใช่ชาวสเปน; และในจำนวน 35,500 คนภายใต้การนำทัพของท่าน Farnese ใน 1588 นั้น (พระนเรศอายุ 33) เพียง 5,000 นายเป็นคนสเปน (Kamen 2014 น. 153)

การมีทรัพยากรอย่างจำกัดของสเปนนั้น เป็นหลักฐานที่ชัดเจนว่า ไม่เคยมีช่วงเวลาใดของชีวิตเลย ที่กษัตริย์ฟิลิปจะได้ฟูมฟักริเริ่มออกแบบพลังอำนาจทัพที่ยิ่งใหญ่เพื่อการเป็นมหาอำนาจจักรวรรดินิยม และไม่แสวงหาความเชี่ยวชาญระดับโลก (global mastery) มาช่วยอะไรนัก ไม่มีแม้เอกสารหรือพระวจนะของกษัตริย์ใดๆ เลย ที่สามารถแสดงความคิดเห็นเพื่อสนับสนุนแนวคิดนี้ กองกำลังของท่านกำลังสาละวนอยู่ตลอดเวลาในส่วนหนึ่งส่วนใดของยุโรป ทำให้ท่านกลายเป็นผู้ปกครองที่ยุ่งเกี่ยวกับสงครามมากที่สุดในสมัยของท่าน (เทียบได้กับทางพระนเรศ ในฟากของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) และไม่มีแม้สักสงครามเดียวที่สเปนจะยึดไปเพื่อการผนวกแผ่นดินหรือพิชิตเป็นเมืองขึ้น (ยกเว้นอยู่กรณีเดียว คือ การยกทัพไป เมื่อปี 1570 โดยกองทหารของทางมิลาน เพื่อยึดครองท่าเรือแห่ง Finale บนชายฝั่งใกล้เมืองเจนัว ด้วยเหตุผลทางยุทธศาสตร์) ตลอดช่วงรัชสมัยของพระองค์ ไม่มีการบุกพิชิตอย่างเป็นทางการในทวีปอเมริกา (กษัตริย์ห้ามพวกเขาไว้ ในปี ค.ศ. 1571) และไม่มีการสนับสนุนใดๆ จากรัฐบาลสำหรับการขยายตัวทางทหารและในราชสำนักก็ได้มีการวิจารณ์อย่างรุนแรง ต่อเหตุการณ์ความขัดแย้งในเนเธอร์แลนด์และการยึดครองโปรตุเกส ความลับอันยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิภายใต้กษัตริย์ฟิลิป คือ การสนับสนุนที่มิได้เกิดจากการรุกราน (aggression) แต่ด้วยความร่วมมือ (collaboration) แน่นอนที่ว่าชาวคาสตีลสเปนเป็นแกนของทุกกิจกรรมในจักรวรรดินิยม แต่รายชื่อของผู้ที่ไม่ใช่ชาวสเปนที่เป็นผู้ช่วยในประเด็นสำคัญในการรักษาอาณาจักรนี้แทบไม่มีที่สิ้นสุด นั่นคือ มีกัปตันเรือรบที่เป็นชาวโปรตุเกส มีนักการเงินและวิศวกรด้านอาวุธยุทโธปกรณ์ที่เป็นชาวเยอรมัน มีผู้สร้างสะพานที่เป็นชาวอิตาเลียน ช่างเทคนิคชาวเบลเยียม และ พ่อค้าชาวจีน ผู้ประกอบการที่มีความทะเยอทะยานที่ต้องการหาเลี้ยงชีพมาให้บริการต่อจักรวรรดิสเปน (Kamen 2014 น. 153)

ความท้าทายของจักรวรรดิ คือ ค่าใช้จ่าย (The challenge of empire: costs)

วิกฤตการณ์ทางการเงินที่เกิดจากความพ่ายแพ้ของกองเรืออาทมาท (armadas) ในปี ค.ศ. 1588 นั้น ได้ทำให้หน่วยงานคอร์เทส (Cortes) ต้องให้เงินอุดหนุนก้อนใหม่เป็นจำนวน 8 ล้านเหรียญ ducats ในปี ค.ศ. 1590 (พระนเรศอายุ 35) โดยจะต้องเก็บเงินทุก 6 ปี และจะได้รับการชำระเงินเพิ่มเติมจาก servicios ที่ได้รับทุกๆ 3 ปี สิ่ง

ที่รู้จักกันในชื่อ millones นี้เป็นการจัดเก็บภาษีใหม่ ซึ่งเรียกเก็บจากอาหารพื้นฐาน 4 อย่าง (เนื้อ ไวน์ น้ำมัน และน้ำส้มสายชู) และกลายเป็นที่เกลียดชังอย่างกว้างขวาง (Kamen 2014 น. 155)

ความจำเป็นต้องใช้เงินของราชสำนักนั้น ทำให้กษัตริย์ฟิลิปต้องหาเงินวิธีใหม่ๆ การขายที่ดินสาธารณะ (Baldíos) ถึงจุดสูงสุดในทศวรรษ 1580-1589 เช่นเดียวกับ การขายเมือง (sales of towns) การขายเขตอำนาจศาล (sales of jurisdiction) ก็เป็นการขายหน้าอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการมอบอำนาจในการหารายได้ให้ผู้อื่น โดยเจ้าเมืองที่เป็นเจ้าของใหม่เหล่านี้จะได้รับอำนาจในการเก็บภาษี alcabala (คล้ายระบบกินเมืองของสยาม ที่เจ้าเมืองประมูลแผ่นดินจากกษัตริย์ แล้วมีสิทธิ์เก็บภาษีกินเอง) นอกจากนี้ ยังมีอีก 2 สิ่งที่มีความสำคัญมากสำหรับการหาเงินเข้าคลัง กล่าวคือ การขายตำแหน่งของขุนนาง และ การขายสำนักงาน สิทธิพิเศษของขุนนางชนชั้นสูง (hidalguía) ถูกเสนอขายตั้งแต่ปี 1552 แต่ก็ไม่ได้เป็นที่นิยมในการบรรลุสถานะอันสูงส่งและขายได้ไม่มากนัก การขายออฟฟิศทั้งในสเปนและในทวีปอเมริกากลับประสบความสำเร็จอย่างมาก กล่าวคือ แนวปฏิบัตินี้เริ่มขึ้นเมื่อประมาณปี 1540 แต่ถึงจุดสูงสุดภายใต้สมัยของกษัตริย์ Philip II ยอดขายส่วนใหญ่เกิดขึ้นทั้งในเมืองใหญ่ (cities) และเมืองเล็ก (towns) ที่ผู้มีอำนาจ (oligarchies) บางคนพยายามที่จะควบคุมชีวิตทางการเมืองของตน นอกเหนือจากมาตรการดังกล่าวแล้วกษัตริย์ยังขอให้ขุนนางและพระสงฆ์ต่างๆ ถวายของขวัญให้แก่พระองค์ฟรีๆ (donativos) และขอให้จัดเงินให้กู้ยืม (loans) แก่ตนด้วย (Kamen 2014 น. 155-156)

เมื่อกษัตริย์ฟิลิปขึ้นมาครองบัลลังก์ในปี 1556 (พระนเรศเพิ่งอายุ 1 ขวบ) นั้น 2 ใน 3 ของรายได้ของรัฐตกอยู่ในภาวะค้ำประกันจำนองเสียแล้ว จากแหล่งที่มาของรายได้นั้นเอง โดยตกเป็นเงินจ่ายค่างวดประจำปี (juros) เนื่องจากไม่มีรัฐบาลใดเลยในช่วงนั้น ที่จะรักษาสมดุลระหว่างรายได้และค่าใช้จ่ายอย่างประณีตระแวดระวัง (ซึ่งเป็นไปไม่ได้อยู่ดีเนื่องจากวิธีการทางบัญชีที่ไม่แน่นอน) ตัวเลขงบประมาณสำหรับรัชกาลนั้นไม่ค่อยจะเชื่อถือได้นัก สิ่งที่แน่ชัดที่สุด ก็คือ หนี้ที่สะสมที่เกิดจากค่าใช้จ่ายของจักรวรรดิที่ได้เพิ่มสูงขึ้น อันจะนำไปสู่การคำนวณคร่าวๆ เมื่อปี 1574 โดยผู้รักษาการแทนสภาการคลังว่า หนี้สินหมุนเวียนมีอยู่ที่ประมาณ 74 ล้านเหรียญ ducats และมีรายได้เพียงปีละ 5.6 ล้านเหรียญเท่านั้น สถานการณ์ที่ยากลำบากซึ่งทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างเปิดเผยต่อหน่วยงานคอร์เทส (Cortes) ได้นำไปสู่การที่กษัตริย์ฟิลิปขอระงับการชำระหนี้ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1575 (พระนเรศอายุ 20) พระราชกำหนด (decree) นี้ถูกตราขึ้นโดยเจตนาที่จะยับยั้งการบีบคั้นของพวก Genoese เกี่ยวกับสภาวะการเงินของสเปนดังที่นักการเงินของสเปนได้แสดงความเห็นไว้ ว่า "พวกเขาทำลายรายได้และวิถีชีวิตของพวกเรา" มาตรการนี้ได้ช่วยให้เกิดนักการเงินชาวสเปนหน้าใหม่ขึ้น เช่น นาย Simón Ruiz จาก Medina del Campo และ Juan de Maluenda จาก Burgos แต่การโจมตีเมือง Antwerp โดยพวกผู้ก่อการร้าย (mutineers) ของสเปนในปี 1576 นั้น ได้บีบบังคับให้การเงินราชสำนักต้องกลับมาอยู่ในมือของนักการเงินระหว่างประเทศ เพราะเครดิตของพวกเขาสามารถช่วยพระคลังได้ ในเดือนธันวาคม 1577 กษัตริย์ฟิลิปได้ออกกฎบัตร medio general (ข้อตกลงทั่วไปเพื่อการประนีประนอม)ที่ไปยกเลิกคำสั่งของกันยายน 1575 ที่ว่าจะไม่ชำระหนี้นั้น โดยสัญญาว่าจะจ่ายเงินคืนพวก Genoese บางส่วนด้วยการสร้าง juros แบ่งจ่ายคืน โดยบางส่วนมาจากการขายเหมาเขตอำนาจศาลดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นนั้น ส่วนสงครามกลางเมืองที่เกิดขึ้นต่อเนื่องในฝรั่งเศส ซึ่งขัดขวางการซื้อขายที่ศูนย์การธนาคารใหญ่ของเมืองลียง (Lyon) นั้น ก็เช่นเดียวกัน ที่ได้บีบบังคับให้กษัตริย์ฟิลิปต้องเจรจาต่อรองเรื่องการโอนเงิน bullions ผ่านทางศูนย์การธนาคารอิตาเลียน ซึ่งครองอำนาจโดยพวก Genoese ที่เมือง Piacenza อยู่ดี (Kamen 2014 น. 156)

กษัตริย์ฟิลิปพยายามอีกครั้งโดยการระงับการจ่ายชำระหนี้ ณ เดือนพฤศจิกายนปี 1596 เพื่อปลดปล่อยตัวเองออกจากพวกเจ้าหนี้ Genoese โดยคราวนี้หันไปหานักการเงินจากโปรตุเกส พวก Genoese รีบกลับมาทำสัญญาต่อรองใหม่ ว่าจะเพิ่มจำนวนเงินให้กู้ยืมให้ ในอัตราดอกเบี้ยต่ำมาก คือเพียงร้อยละ 10 แต่ก็ได้รับเพียงใบ medio general อีกใบหนึ่งกลับคืนมา (พฤศจิกายน 1597 พระนเรศอายุ 42 แล้ว) ซึ่งได้ก่อให้เกิดภาระผูกพันขึ้นเป็นจำนวน 7 ล้าน ducats ของยอด juros รัชกาลสิ้นสุดลงด้วยกระแสของหนี้ภาครัฐที่ไม่มีที่สิ้นสุด เนื่องจากแหล่งรายได้ต่างๆ ของประเทศนั้น ถูกดึงไปเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันการจ่ายเงินค่างวดสะสมมากขึ้นเรื่อยๆ หนี้รัฐในรูป juro เดิมรวมเป็น 36 ล้านเหรียญ ducats ในปี 1557 เพิ่มขึ้นไปเป็น 85 ล้าน ในปี 1598 ซึ่งในช่วงหลังๆ นี้ยอดการจ่ายดอกเบี้ย ขึ้นไปเกินกว่า 4.6 ล้านเหรียญต่อปี เมื่อเทียบกับที่เคยจ่ายอยู่ประจำปีเพียง 349,000 ducats ขณะที่จักรพรรดิชาร์ล ที่ 5 (Charles V) เริ่มขึ้นนั่งบัลลังก์ (Kamen 2014 น. 157)

คำถามคือ คุ้มค่ากับความพยายามไหม? การอยู่รอดโดยผ่านกระแสคลื่นของการเพิ่มขึ้นของหนี้สินนั้น เผยให้เห็นถึงความสามารถอันน่าอัศจรรย์ของประเทศที่ยากจนเช่นสเปนนี้ ในการควบคุมจักรวรรดิทั่วโลกได้เป็นเวลา 300 ปี อย่างไรก็ตาม ถ้ามองในแง่มุมพื้นฐาน 4 ประการแล้วละก็ การควบคุมโลกของสเปนนี้เป็นเพียงภาพลวงตา ประการที่ 1) ชาวสเปนไม่เคยครอบครองมากกว่าส่วนเล็กๆ ของมิติที่กว้างใหญ่ของ "จักรวรรดิ" ในอเมริกาและเอเชีย และ "การควบคุม" ถูกจำกัดให้อยู่ในพื้นที่ชายฝั่งทะเลและศูนย์แห่งการตั้งถิ่นฐานใหม่เพียงไม่กี่แห่ง ความพยายามของพวกเขาใช้เฉพาะในการยึดมั่นในสิ่งที่พวกเขามีอยู่เท่าที่มี แต่เพียงน้อยนิด ประการที่ 2) อุปสรรคในเรื่องระยะห่างและเวลา (space-time obstables) เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่ต้องยอมปล่อยการตัดสินใจให้เป็นของผู้ที่อาศัยอยู่ในอาณานิคมท้องถิ่นเองไปก่อน จึงเป็นที่ยอมรับกันโดยปริยายว่า เจ้าหน้าที่สามารถยึดเอาหลักการของยุคกลางที่ว่า "ฉันเชื่อฟัง แต่ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตาม" (*obedezco pero no cumplo*) เพื่อระงับการออกกฎหมายที่พวกเขาคิดว่าไม่เหมาะสม ตัวอย่างเช่น ท่านอุปราช เมนโดซา แห่งนิวสเปน (Viceroy Mendoza of New Spain) เคยระงับการดำเนินการตามกฎหมายใหม่ในปี ค.ศ. 1542 ตามหลักการนี้ การควบคุมเมืองย่อย (townships) ซึ่งเป็นศูนย์กลางในการปกครองของรัฐในทวีปอเมริกานั้น ได้รับอนุญาตให้เข้าไปอยู่ในเงื้อมมือของผู้มีอำนาจในกลุ่มผู้ตั้งถิ่นฐานใหม่นั้นได้ (settler oligarchies หรือ คณาธิปไตยของพวกตั้งถิ่นแดนใหม่) การขายสำนักงานโดยกษัตริย์ฟิลิปที่ 2 ได้ยืนยันแนวโน้มนี้ ในช่วงต้นศตวรรษที่ 17 (ก่อนพระนเรศสิ้นฯ) ความเป็นจริงของอำนาจทางการเมืองอยู่ในเงื้อมมือของพวกชนชั้นนำครีโอล (creole elite หรือ criollos, ชาวอเมริกันที่มาจากชาวสเปน) ของโลกใหม่ (New World) ประการที่ 3) สเปนมีอำนาจทางทหารน้อยหรือไม่มีเลยที่จะปกป้องทรัพย์สินของชาวอเมริกันใหม่นี้ ไม่มีกองกำลังสเปนประจำที่จะนำไปใช้ที่นั่นก่อนยุคทศวรรษ 1760-1769 และกองกำลังท้องถิ่น (โดยทั่วไปมักจะเป็นพวกทาสผิวดำ) เป็นเพียงกองกำลังที่จัดตั้งเพื่อป้องกันตนเท่านั้น กองทัพเรือไม่มีอยู่จริง เลยทำให้เป็นไปได้ว่า ได้เกิดการโจมตีที่มีชื่อเสียง ซึ่งนำโดยท่าน Francis Drake ในทศวรรษ 1580-1589 นั้น หลังจากทศวรรษที่ผ่านมานั้น สเปนจึงได้รับคำแนะนำจากวิศวกรนามว่า Antonelli ให้เริ่มเสริมกำลังตามป้อมเมืองท่า และจัดให้มีเรือลาดตระเวนของกองทัพเรือในย่านทะเลแคริบเบียนและชายฝั่งแปซิฟิก อย่างไรก็ตาม ได้กลายเป็นปฏิการที่มีราคาแพง และด้วยเหตุนี้จึงยุติลงในเวลาอันรวดเร็ว ซึ่งส่งผลให้ดินแดนแคริเบียนยังคงเป็นเหยื่อของการรุกรานจากต่างประเทศได้อย่างง่ายดาย ในศตวรรษที่ 17 และ ประการที่ 4) ระบบการค้า ซึ่งในทางทฤษฎีจัดเป็นการผูกขาดที่ดำเนินการมาจากสเปนนั้น ก็ได้ถูกชาวต่างชาติเข้ามาครอบครองอย่างรวดเร็ว เนื่องจากความต้องการจากผู้ตั้งถิ่นฐานชาวอเมริกันสำหรับสินค้าต่างๆ และสิ่งทอที่ผลิตได้ไม่เพียงพอ จากศักยภาพอุตสาหกรรมของสเปนที่จำกัด สินค้าเหล่านี้จึงถูกนำเข้ามาในประเทศ

สเปนและส่งออกไปยัง New World อีกครั้ง จากยุคทศวรรษ 1570-1579 เมื่อศูนย์อเมริกันบางแห่งเริ่มสามารถผลิตสินค้าของตัวเองได้แล้วนั้น ความต้องการสำหรับผลผลิตของสเปนก็เริ่มลดลง ถึงแม้ว่าจะยังคงมีความต้องการสินค้าสิ่งทอคุณภาพสูงจากต่างประเทศอยู่ก็ตาม ผลที่ได้เป็นภัยร้ายสำหรับอุตสาหกรรมของสเปน ดังที่นายTomás de Mercado ได้ให้ความเห็นไว้ในปี 1571 ว่า "ชาวต่างชาติเข้ามาดำเนินการซื้อขาย และความมั่งคั่งก็ได้ค่อยๆ หายไปจากแผ่นดิน" (Kamen 2014 น. 157) ส่วนพ่อค้าชาวเซบีย่า (Sevillle) คนหนึ่งก็ได้บ่นไว้ในปี 1578 ว่า "การค้าทั้งหลายก็ตกอยู่ในมือของชาว Flemings คนอังกฤษ และคนฝรั่งเศส" เนื่องจากไม่สามารถใช้ประโยชน์จากตลาดอเมริกาได้จากแหล่งทรัพยากรของสเปนเอง สเปนจึงประณามตัวเองว่าได้กลายเป็นเพียงจุดพักสินค้า (entrepot) สำหรับนำเข้าสินค้าต่างประเทศที่จะเดินทางต่อไปยังอินดีส สิ่งนี้ส่งผลต่อเศรษฐกิจของสเปนเป็นระยะเวลายาวนานทีเดียว (Kamen 2014 น. 158)

การประสบความสำเร็จทางวัฒนธรรมในยุคของจักรวรรดิ (Cultural success in the age of empire)

การค้าระหว่างประเทศนั้น อาศัยเทคโนโลยีจากนักคิดอย่าง Juan Pérez de Moya ที่ตีพิมพ์เผยแพร่วิธีการทางคณิตศาสตร์ (Practical Arithmetic, 1562) ในสาขาวิทยาศาสตร์นั้น งานที่ผลิตโดยชาวสเปนมักจะจำลองแบบขึ้นตามอย่างผู้ที่ทำการศึกษาก่อนหน้านี้ซึ่งโดยปกติมักเป็นชาวอิตาเลียน การศึกษาวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์ได้แก่เรื่องทางกลศาสตร์ ทางวิศวกรรม (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตำราว่าด้วยเรื่องอาวุธปืนใหญ่ (the treatises on artillery) โดย Luis Collado (1592) และโดย Diego Ufano (1613)) ในการนำทางสำรวจทางเรือ (navigation โดย Pedro de Medina, 1545 และ Martín Cortés, 1551 เขียนตำรา ซึ่งในเวลาไม่ถึงศตวรรษ ได้ถูกเผยแพร่ออกมา 42 ครั้งของฉบับตีพิมพ์ ใน 5 ภาษา) และการต่อเรือ (Diego García de Palacio ในชื่อเรื่อง Instrucción náutica; 1587 ซึ่งเป็นตำราเล่มแรกของโลกในเรื่องดังกล่าว ขณะพระนเรศอายุ 32) การขยายตัวของจักรวาล ได้เข้าสู่การสอนของมหาวิทยาลัย โดย ในปี ค.ศ. 1561 กฎเกณฑ์ของหลักสูตรที่ Salamanca ได้ระบุให้ Copernicus เป็นหนังสือชุดสำหรับนักศึกษาดาราศาสตร์ ชั้นปีที่ 2 และในปี ค.ศ. 1584 นักบวชลัทธิออกัสติน ชื่อ สาธุคุณ ดิเอโก เดอ ซูนิกา (friar Diego de Zuniga) ยืนยันในความเห็นของเขาเกี่ยวกับงานเล่มดังกล่าวว่า ทฤษฎี Copernican นั้นไม่ได้ขัดแย้งกับคัมภีร์แต่อย่างใด (Kamen 2014 น. 179)

ทวีปอเมริกาเป็นแรงผลักดันเดียวที่ยิ่งใหญ่ที่สุด มันกระตุ้นสาขาวิชาภูมิศาสตร์และการพิมพ์แผนที่ (cartography) วิธีการทางโลหะ (metallurgical method, กระบวนการที่ใช้ส่วนผสมที่มีปรอท สำหรับการสกัดเงินซึ่งถูกนำเข้าสู่เม็กซิโกในช่วงกลางศตวรรษ) และด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ซึ่งนำไปสู่การเดินทางสำรวจโลกในปี ค.ศ. 1570 ซึ่งสนับสนุนทางการเงินโดยกษัตริย์ฟิลิป ที่ 2 และนำขบวนโดย Dr Francisco Hernández "เพื่อไปศึกษาประวัติความเป็นมาของสิ่งมีชีวิตในหมู่เกาะอินดีส, ร่างภาพของต้นไม้ และอธิบายถึงดินแดน" และก่อนที่จะมีการสำรวจนิวสเปนในช่วงระยะเวลา 6 ปีครั้งยิ่งใหญ่ที่ทำโดย Hernández นั้น บาทหลวงลัทธิฟรานซิสกัน นามว่า เบอร์นาร์ดิโน เดอ ซาฮากุน (the Franciscan Bernardino de Sahagun) ได้เขียนหนังสือ "ประวัติของสิ่งต่างๆ ของนิวสเปน" (the Hitsory of the Things of New Spain) ซึ่งเป็นผลงานชิ้นเอกของการวิจัยด้านมานุษยวิทยาที่จัดทำขึ้นด้วยความช่วยเหลือจากนักวิชาการชาวเม็กซิกัน จบเล่มสมบูรณ์ในปี 1569 (Kamen 2014 น. 179)

การแพร่ขยายของภาษาคาสตีลสเปน (Castilian language) ไปตามการตั้งรกรากของคนสเปนที่ไปค้าขายนั้น โดยหนังสือจะถูกตีพิมพ์เป็นภาษาคาสตีล แล้วส่งจากมะนิลา ไปยังเม็กซิโก ซึ่งมักส่งผลต่อความเสียหายของภาษา

ในท้องถิ่นภูมิภาค ด้วยการดำรงอยู่ของอาณาจักรนี้ ผู้ใช้ภาษา Castilian จึงมีข้อได้เปรียบที่ไม่มีใครอื่นใดในยุโรปสามารถได้ประโยชน์เสมอเหมือน แตกต่างจากภาษาอังกฤษที่คาดว่าจะเผยแพร่หนังสือภาษาอังกฤษได้เฉพาะแต่ในประเทศของตน แต่ชาว Castilians มีทางเลือกในการตีพิมพ์เผยแพร่ในอาณาจักรใดๆ ก็ได้ ภายในจักรวรรดิของคาบสมุทรของตน รวมทั้งในรัฐอื่นๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของราชาแห่งคาสตีลนี้ (ทั้งอิตาลี และเนเธอร์แลนด์) และแม้กระทั่งในประเทศฝรั่งเศสและโปรตุเกส ประเทศอื่นๆ ไม่สามารถคาดหวังที่ให้หนังสือของตนเผยแพร่ในทวีปอเมริกาและเอเชียเฉกเช่นเดียวกับของทางชาว Castilians ได้เลย ในช่วงทศวรรษที่ 1540-1549 นั้น หนังสือของชาวสเปนได้รับการตีพิมพ์นอกคาบสมุทรมากกว่าในคาบสมุทรไอบีเรียของตนเสียอีก หนังสือภาษาคาสตีลของพวกเขาได้ปรากฏตัวส่วนใหญ่ในเมือง Antwerp, Venice, Lyon, Toulouse, Paris, Louvain, Cologne, Lisbon และ Coimbra อีกทั้งงานแปลจากภาษา Castilian ไปเป็นภาษาอื่น กลายเป็นที่รู้จักไปทั่วยุโรป ช่วงเวลาที่ความสนใจของอังกฤษขึ้นถึงจุดสูงสุดนั้น อยู่ในรัชสมัยของควีนเอลิซาเบธ เมื่อทั้งสองประเทศกำลังขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง และ Richard Hakluyt ได้ตีพิมพ์บทสรุปที่ยิ่งใหญ่ของวรรณคดีการท่องเที่ยวตะวันตก (โดยเน้นเรื่องของสเปน) เรื่อง The Principal Navigations ในปี ค.ศ. 1589 (พระนเรศอายุ 34) แม้แต่ในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ซึ่งไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิสเปน สำนักพิมพ์ของ Basel ได้ตีพิมพ์ผลงานจำนวน 114 ฉบับ ที่เป็นงานของชาวสเปน ระหว่างปี ค.ศ. 1527 ถึง ค.ศ. 1564 และอีก 70 ผลงาน ระหว่างปี ค.ศ. 1565 ถึง ค.ศ. 1610 (สิ้นพระเอกาทศรถ) แต่ในทางตรงกันข้าม ชาวสเปนมีความสนใจน้อยมาก ในการพิมพ์งานของชาวยุโรปอื่นๆ (Kamen 2014 น. 180)

ความสำเร็จของสิ่งพิมพ์ในภาษา Castilian นั้น ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อความสำคัญของการพูดภาษาประจำภูมิภาค เมื่อท่านตาละเวร่า (Talavera) อ้างถึงสถิติของการใช้ภาษาคาสตีลใน ค.ศ. 1492 นั้น ประชากรเกือบครึ่งหนึ่งของสเปน (กล่าวคือ นับรวมเอาดินแดนอิสลามในแคว้นอันดาลูเซีย (Andalusia) และวาเลนเซีย (Valencia) รวมทั้งคาตะโลเนีย (Catalonia ประเทศแห่งชาวบาสเก้ Basque) นาวาเร่ (Navarre) และกาลิเซีย (Galicia)) ไม่ได้พูดภาษาคาสตีลเป็นภาษาแม่ภาษาหลัก และแน่นอนว่า กว่าร้อยละ 95 ไม่สามารถเขียนได้ และภาษา Castilian ก็ไม่ได้รับการแพร่กระจายมากนักในยุโรป ไม่สามารถแข่งขันกับภาษาอิตาเลียน และภาษาฝรั่งเศส เพื่อเป็นภาษาสากลในการทูตได้เลย ในจักรวรรดิในต่างประเทศนั้น บทบาทของภาษาคาสตีลยิ่งน้อยลงไปใหญ่ นั่นคือ จวบจนกระทั่งยุคหลังอาณานิคม (post-colonial) ในศตวรรษที่ 19 ภาษาคาสตีลสเปนถูกใช้เป็นภาษาหลักก็เพียงเฉพาะสัดส่วนเล็กๆ ของประชากรในโลกใหม่ (New World) เท่านั้น และยิ่งในเอเชียด้วยแล้ว ภาษาค้าขาย (lingua franca) ที่ใช้โดยชาวยุโรปมักจะเป็น***ภาษาโปรตุเกส*** (Kamen 2014 น. 180)

อย่างไรก็ตาม ยังมีมุมด้านวัฒนธรรมที่ไม่ดีนัก ของจักรวรรดิสเปน กล่าวคือ แม้ว่ารัฐบาลจะขึ้นอยู่กับความร่วมมือทางทหารและเศรษฐกิจของรัฐอื่นๆ ภายใต้ราชาธิปไตยเดียวกันนี้ และความช่วยเหลือด้านเทคโนโลยีจากวิศวกร ช่างต่อเรือ (shipwrights) และช่างฝีมือ (artisans) ที่เป็นชาวต่างชาติก็ตาม แต่ทัศนคติของจักรวรรดินิยมที่ได้เริ่มบ่มฟัก (อยู่ในจักรวรรดิทั้งปวงนั่นแล) ซึ่งความยโส ที่ได้เริ่มเปิดเผยตัวเองในแง่ของการดูหมิ่นประเทศอื่นๆ ความเย่อหยิ่งที่ Arias Montano ตั้งข้อสังเกตในการดำเนินการใน Flanders ที่สะท้อนให้เห็นในอิตาลี ได้ปรากฏในจดหมายฉบับหนึ่งถึงกษัตริย์ของตน จากเจ้าพนักงานของทางการสเปนที่อยู่ใน Milan ในปี 1570 ความตอนหนึ่งว่า "ชาวอิตาเลียนเหล่านี้ ถึงแม้จะไม่ใช่อินเดียน แต่ก็ต้องได้รับการปฏิบัติเช่นอินเดียนนั้นแล เพื่อที่ว่า พวกเขาจะเข้าใจว่าเราต้องเป็นผู้ สั่ง พวกเขา ไม่ใช่พวกเขาเป็นผู้สั่งพวกเรา" ความเคารพวัฒนธรรมอื่นๆ ที่แสดงให้เห็นตัวอย่างเช่นในกรณีของท่าน Cortés ในความสัมพันธ์ของท่านกับคนของเม็กซิโก ที่ได้เสื่อมถอยทรุดโทรมลงไป กลับกลายไปเป็น

ความรังเกียจและความรุนแรง เอกอัครราชทูตสเปนประจำกรุงปารีสFrancés de Álava ได้ให้ความเห็นต่อกษัตริย์ฟิลิปที่ 2 เกี่ยวกับเรื่องการเหยียดผิว ("Racialism") ที่เขาเห็นในช่วงหลังการพิชิตกรานาด้า เมื่อมีพิธี mass แล้ว บาทหลวงบังคับให้ชาว Moriscos ต้องคุกเข่าให้ตน และแสดงอาการดุดันหยามเหยียดตลอดเวลา ชาวสเปนมักใช้ทัศนคติของความเหนือกว่า (attitude of superiority) นี้ ต่อพันธมิตรของตนในจักรวรรดิและต่อประเทศคาธอลิกอื่นๆ ชนชั้นนำตัวเด่นๆ เช่น ดยุคแห่งอัลบ้า มักแสดงอาการไม่เกรงใจใครใส่คนอื่น ทั้งต่อชาวฝรั่งเศส ชาวอิตาเลียน ชาวอังกฤษ และชาวเยอรมัน เป็นต้น (Kamen 2014 น. 181)

ประสบการณ์ของจักรวรรดิ ที่เราได้เห็น ทำให้เกิดความไม่เห็นด้วยอย่างลึกซึ้งท่ามกลางชาวสเปนด้วยกันเอง ในทิศทางที่ประเทศของตนกระทำ ไม่ว่าจะเป็นในเนเธอร์แลนด์หรือในอเมริกา ชาว Catalans มีชื่อเสียงอื้อฉาวในเรื่องของความไม่เห็นด้วยกับนโยบายส่วนใหญ่ของกษัตริย์ Philip II แต่แม้ในวง Castile ด้วยกันเอง ก็มีการวิพากษ์วิจารณ์บ่อยๆ ในหน่วยงาน Cortes เกี่ยวกับการขึ้นภาษีและนโยบายด้านอื่นๆ อีกเรื่องคือ ความอดทนอดกลั้นในเรื่องของศาสนา ซึ่งก็มีการปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยวิธีต่างๆ กันไปในบรรดาผู้นำชาวสเปน เช่น ในปี ค.ศ. 1555 (ปีที่พระนเรศประสูติ) อนุศาสนาจารย์ประจำกองทัพ (chaplain) ของกษัตริย์ฟิลิป นามว่า อัลฟองโซ เดอ คาสโต (Alfonso de Castro) ได้เทศน์ต่อสาธารณชนในกรุงลอนดอนว่า มโนธรรมของคนนอกรีตไม่สามารถบังคับได้ด้วยการเผา และในปี ค.ศ. 1582 (พระนเรศอายุ 27) อนุศาสนาจารย์อีกคนหนึ่ง คือ ลูอิส เดอ กรานาดา (Luis de Granada) ก็ระบุไว้ในสิ่งพิมพ์ว่า ไม่ควรใช้ความรุนแรงกับคนนอกรีต และแม้กระทั่งเมื่อปลายปี ค.ศ. 1582 รัฐบาลได้ตัดสินใจเอง ว่า การสืบสวนคนนอกรีตแบบรุนแรง ณ วาเลนเซีย (the Inquisition of Valencia) นั้น ได้คัดค้านการขับไล่ชาว Moriscos ออกไปเสีย โดยอ้างว่า "พวกเขาก็เป็นชาวสเปนเหมือนตัวเราเองนั่นแล" ในเกือบทุกแง่มุมของการเมืองและศาสนามักมีคนสเปนบางกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับคนอื่นๆ เสมอ และไม่น่าแปลกใจเลยที่พวกเขายังมีความเห็นแตกต่างกันไปในเรื่องของกษัตริย์ของตน ตลอดทั่วอาณาจักรทั้งปวงในคาบสมุทรไอบีเรียของกษัตริย์เอง ก็ช่างมีความคิดเห็นอยู่ไกลจากความคาดหมาย แม้กระทั่งในปี 1580 ซึ่งดูเหมือนจะเป็นช่วงเวลาที่กษัตริย์ฟิลิปอยู่ในระดับความสูงสุดของอำนาจแล้วนั้น (Kamen 2014 น. 181) แต่คนก็ยังไม่ค่อยพอใจกษัตริย์ของตนท่านนี้เท่าใด (Kamen 2014 น. 182)

ถึงแม้สเปนภายใต้กษัตริย์ฟิลิป ที่ 2 นี้จะได้รับอำนาจอันยิ่งใหญ่ของจักรวรรดินิยม และการขยายขอบเขตทางวัฒนธรรมของตนไปอย่างไม่หยุดยั้ง แต่ "ยุคทอง" (the golden age) นี้ก็ยังประสบกับการตอบโต้ที่สำคัญๆ หลายประการ การขยายตัวทางวรรณกรรมของ Castilian เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ "การเซ็นเซอร์" ได้รับการยอมรับว่าเป็นสิ่งยับยั้งชั่งใจที่จำเป็น ต่อการใช้อิทธิพลทางวัฒนธรรมนั้น กล่าวคือ การขยายอาณาเขตของจักรวรรดิไปยังประชาชนกลุ่มใหม่ ทั้งในโปรตุเกส และ ในฟิลิปปินส์ ที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการปฏิเสธที่จะเข้าใจอารยธรรมนี้ ไม่เพียงแต่ในหมู่ของชนชาติเหล่านั้นเท่านั้น แต่รวมถึงในบรรดาชนกลุ่มน้อยของสเปนเองอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาว Moriscos (ชาวมุสลิมสเปน) อีกทั้ง การเอาชนะทางด้านศรัทธาถูกยึดครองโดยตั้งใจละเลยข้อเท็จจริงที่ว่า ชาวคาธอลิกในอิตาลี ฝรั่งเศส และเนเธอร์แลนด์ เป็นหนึ่งในนักวิจารณ์ชั้นนำของนโยบายจักรวรรดินิยมของสเปน ความเหลื่อมล้ำเชิงขัดแย้งนี้ยังคงดำเนินต่อไปในช่วงต้นศตวรรษที่ 17 เมื่ออิทธิพลทางวัฒนธรรมที่หลากหลายของคนรุ่นก่อนๆ ได้ผลิตผลงานของนักเขียนและศิลปินซึ่งผลงานของพวกเขากลับกลายเป็นการทำลายตนเองในบทบาทจักรวรรดิของสเปนในที่สุด ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา Miguel de Cervantes ถือว่าเวลาของเขาเองเป็น "ยุคเหล็ก" (an iron age) แต่แตกต่างจากยุคเหล็กสมัยโบราณนานมาแล้วนั้น ในขณะที่รุ่นอื่นๆ ก่อนตัวเขาเองนี้ ผู้คนจะผ่าน

ประสบการณ์ใน "ยุคแห่งความสุข (a happy age) และศตวรรษแห่งความสุข ที่พวกเขาได้ให้ชื่อว่า ยุคทอง" (Kamen 2014 น. 182)

วิกฤตของรัฐบาล (The crisis of government 1598-1660)

กษัตริย์ฟิลิป ที่ 3 (1598-1621 ก่อนพระนเรศสิ้นฯ 7 ปี จนถึง หลังพระเอกาทศรถสิ้นฯ 11 ปี) มีอายุ 20 เมื่อท่านได้ขึ้นครองบัลลังก์ ทันทีหลังจากที่ท่านขึ้นครองราชย์ กษัตริย์ฟิลิป ที่ 3 ได้คืนอำนาจให้กับระบบที่เพิ่งเลิกใช้ไปของสภาต่างๆ โดยในปี 1600 (ก่อนพระนเรศสิ้น 5 ปี) ระบบสภาของรัฐ (Council of State) ได้กลับมาดำเนินงานอย่างเต็มตัว ไม่เหมือนกับรุ่นพ่อของท่าน เพราะกษัตริย์ฟิลิป ที่ 3 นี้ไม่สนใจกิจการการเมืองแบบวันต่อวัน (day-to-day business of politics) การถอนตัวของพระองค์จากรัฐบาลนี้ สามารถคาดเดาได้แล้วตั้งแต่การที่พระองค์ขอลางานในปี 1599 (พระนเรศอายุ 44) ออกจากกรุงมาดริด (เดือนมกราคม ถึง เดือนตุลาคม) เพื่อที่จะได้เดินทางไปพบกับเจ้าสาว คือ พระนางมาร์กาเร็ต แห่งออสเตรีย (Margaret of Austria) วัย 14 ปี ซึ่งกำลังเดินทางอยู่ระหว่างทางจากออสเตรียมาแต่งงานกับท่านอยู่แล้วนั้น (Kamen 2014 น. 183)

ต่อจากนี้ไป ผู้แต่งก็ได้บรรยายถึงการท่องเที่ยว การย้ายวัง ตกแต่งวัง และอื่นๆ ซึ่งพ้นขอบเขตงานการค้าของยุคพระนเรศวรมหาราชไปแล้ว ผู้วิจัยจึงขอยุติแต่เพียงเท่านี้

ผู้แต่งได้สรุปลำดับเวลาของการเกิดเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ในราชวงศ์สเปน (Chronology) (Kamen 2014 น. 291-292) ซึ่งผู้วิจัยขอถอดความแล้วคัดเลือกแสดงมาให้เห็นพอสังเขปจนสิ้นรัชสมัยพระนเรศวร ดังนี้

1469 การแต่งงานของเจ้าหญิง Isabella of Castile กับท่าน Ferdinand เจ้าชายแห่งอารากอนและกษัตริย์แห่งซิซิลี
1474 Isabella เป็นราชินีแห่งคาสตีล
1478 การเริ่มใช้กระบวนการสอบสวนพวกนอกรีตแบบรุนแรงของสเปน (the Spanish Inquisition)
1492 การยอมจำนนของกรานาด้า (Capitulation of Granada) (มกราคม);
พระราชกำหนดให้ขับไล่ชาวยิว (มีนาคม); โคลัมบัสแตะแผ่นดินใหม่ในแคริบเบียน (ตุลาคม)
1494 สนธิสัญญา Tordesillas (ที่ลากเส้นแนวดิ่งแบ่งครึ่งโลก) ระหว่างสเปนและโปรตุเกส
1504 เฟอร์ดินานด์ได้เป็นกษัตริย์แห่งเนเปิลส์ด้วย (เดือนมีนาคม); การตายของ Isabella (พฤศจิกายน)
1505 Juana และ Philip I เป็นผู้ปกครองของคาสตีล
1512 การผนวกอาณาจักรนาวาเร่ (Navarre) เข้าสู่คาสตีล 1515
1516 ชาร์ลส์แห่งเบอร์กันดี ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งคาสตีลและอารากง;
ซึ่งต่อมาได้รับเลือก (1519) ให้เป็นจักรพรรดิชาร์ลส์ ที่ 5
1519 Cortés ขึ้นบกที่เม็กซิโก; Magellan ออกเดินทางพร้อมเรือ 5 ลำจากที่เรือเมือง Cadiz
1521 Cortés และพันธมิตรอินเดียนแดง โค่นล้ม Aztecs ของเม็กซิโก;
การห้ามครั้งแรกเกี่ยวกับหนังสือลัทธิลูเธอรันมิให้เข้าสู่สเปน
1522 Sebastian Elcano และสหาย เดินทางทางเรือครบรอบโลก เป็นครั้งแรกของโลก

1532 Francisco Pizarro และคนของท่าน เข้ายึดเมือง Atahualpa ของชาว Inca

1535 ชาร์ลส์ ที่ 5 เข้ายึดเมืองตูนิส

1543 เจ้าชายฟิลิปเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินของสเปนในกรณีที่ไม่มี Charles V

1545 การเปิดเหมืองเงินของ Potosi ในโบลิเวีย

1553 การประหารท่าน Servet โดยท่าน Calvin ที่เจนีวา

1554 ฟิลิปแห่งสเปน แต่งงานกับ Mary Tudor of England; ไม่อยู่ครองสเปนเป็นเวลา 5 ปี

1555 การสละราชสมบัติของชาร์ลส์ ที่ 5 (พระนเรศประสูติ); ฟิลิปที่ 2 ขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งสเปน (1556)

1557 การรบ ณ เซนต์เคว็นติน (St Quentin) ได้ชัยชนะด้วยทัพของแฟลนเดอร์สต่อทัพของฝรั่งเศส

1558 การตายของชาร์ลส์ ที่ 5; การตายของ Mary Tudor, Elizabeth ที่ 1 ขึ้นเป็นราชินีแห่งอังกฤษแทน

1559 การลงโทษพวกนอกศาสนาครั้งใหญ่ครั้งแรกต่อพวกลัทธิ Protestants ในสเปน

1561 มาดริด ได้รับเลือกให้เป็นเมืองบริหารหลักของราชสำนักสเปน (พระนเรศอายุ 6 ขวบ)

1566 รูปเคารพต่างๆ ถูกทุบทำลายในเนเธอร์แลนด์; Legazpi และเรือของเขาแตะแผ่นดินใน***ฟิลิปปินส์******
(พระนเรศอายุ 11 ขวบ)

1567 ดยุคแห่งอัลบ้า กับกองทัพของท่านไปยังประเทศเนเธอร์แลนด์ และยังคงรักษาการต่อไปจนถึงปี ค.ศ. 1573

1568 การตายของดอน คาร์ลอส; การจราจลของ Morisco ใน Granada

1571 ยุทธการ Lepanto

1572 การสังหารหมู่ ในคืนก่อนถึงวันเซนต์บาร์โธโลมิว (St Bartholomew's eve) ในประเทศฝรั่งเศส

1579 การจับกุมของ Antonio Pérez และเจ้าหญิงแห่ง Éboli (ในข้อหาว่ากบฏ)

1580 สเปนเริ่มบุกโปรตุเกส (พระนเรศอายุ 25)

1588 ความพ่ายแพ้ของกองทัพเรืออาทมาท (Armada) ของสเปน (พระนเรศอายุ 33)

1598 ความตายของฟิลิปที่ 2; ฟิลิป ที่ 3 ขึ้นเป็นกษัตริย์; ดยุคแห่ง Lerma ในฐานะหัวหน้าคณะรัฐมนตรี

1605 ตีพิมพ์หนังสือ Cervantes' Quijote (การผจญภัยของเซร์บันเตส) ชื่อดังเป็นครั้งแรก (***พระนเรศสวรรคต***)

(1665 การตายของฟิลิป ที่ 4; ชาร์ลส์ที่ 2 ขึ้นเป็นกษัตริย์)

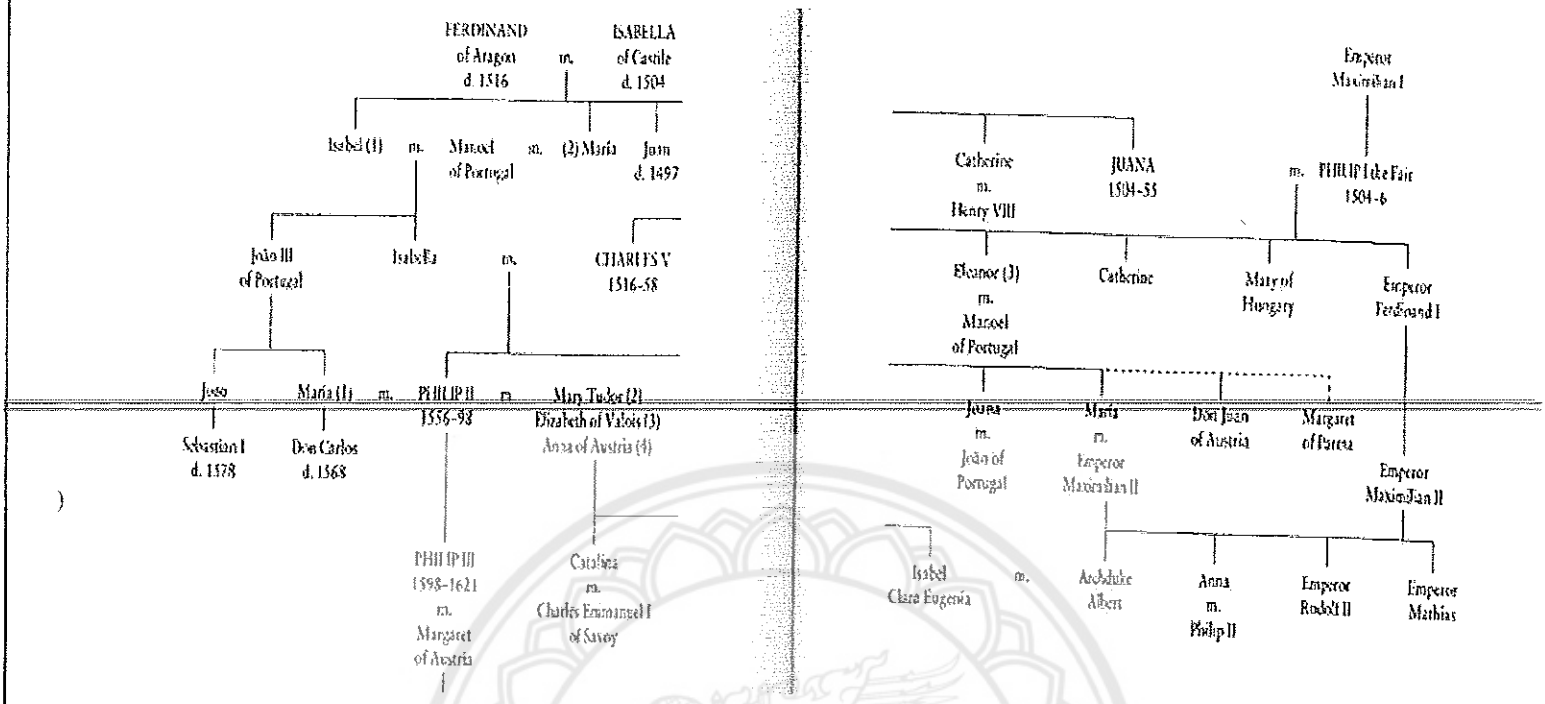
(1668 อิสรภาพของโปรตุเกส ได้รับการยอมรับจากสเปน)

(1700 ปลายราชวงศ์ Habsburg กับการตายของชาร์ลส์ที่ 2;
เริ่มราชวงศ์ Bourbon ใหม่ โดยเจ้าชายฟิลิปแห่งอองชู (Philip of Anjou) ขึ้นเป็นกษัตริย์ฟิลิปที่ 5 (Philip V)

(1714 บาร์เซโลนายอมจำนนต่อกองกำลังสเปน สนธิสัญญา Rastatt)

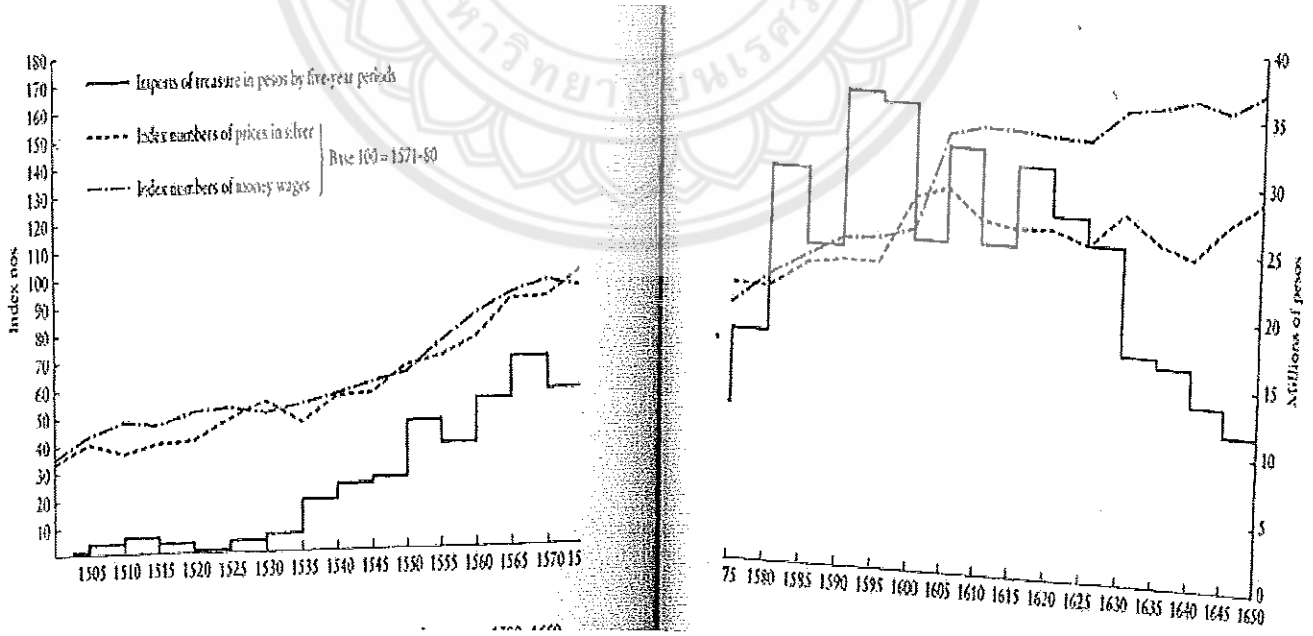
ในภาคผนวกท้ายเล่มหนังสือ ผู้แต่งยังได้นำเสนอกราฟแสดงการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจของสเปน และ ภาพแผนที่ต่างๆ ในยุคนั้น ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่างๆ ในคำบรรยายในหนังสือเล่มนี้ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 ผังราชวงศ์ที่ปกครองสเปน จนถึงสมัยพระนเรศวร

ที่มา: Spain, 1469-1714, Henry Kamen (2014) หน้า 286-287.

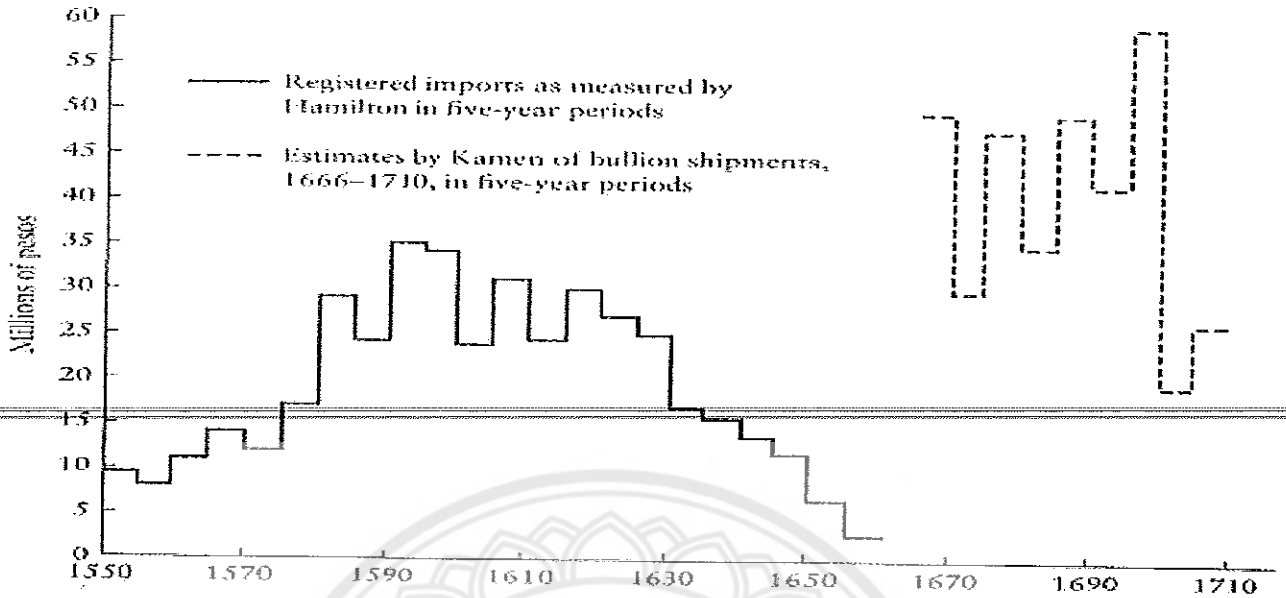
ภาพที่ 2 สถิติของสถานะทางเศรษฐกิจแบบเติบโตก้าวกระโดด (ยอดนำเข้า ราคาตามภาวะเงินเฟ้อ ค่าแรง)

| สมัยพระนเรศวร ตั้งแต่ ปี 1555 ถึงปี 1605 |

ที่มา: Spain, 1469-1714, Henry Kamen (2014) หน้า 288-289.

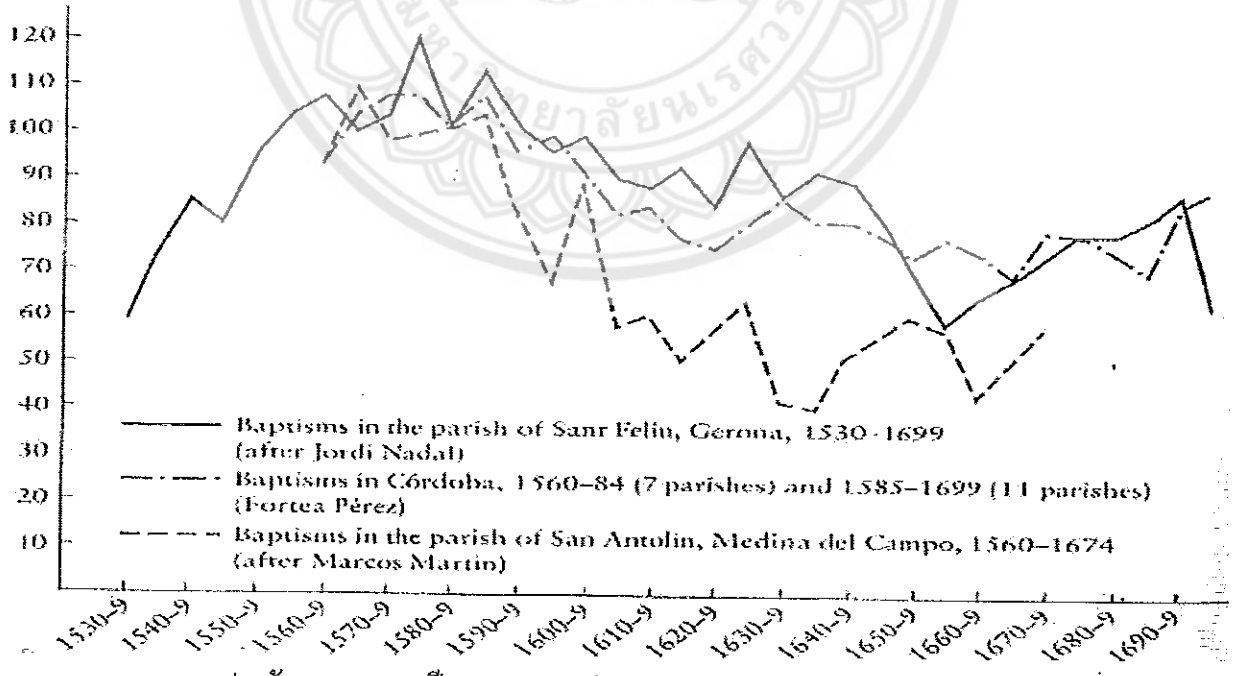
ภาพที่ 3 ยอดนำเข้า (ปี 1550-1660) และ ยอดการขนเงิน bullions (ปี 1666-1710)

| สมัยพระนเรศวร ปี 1555-1605 |

ที่มา: Spain, 1469-1714, Henry Kamen (2014) หน้า 290 (บน).

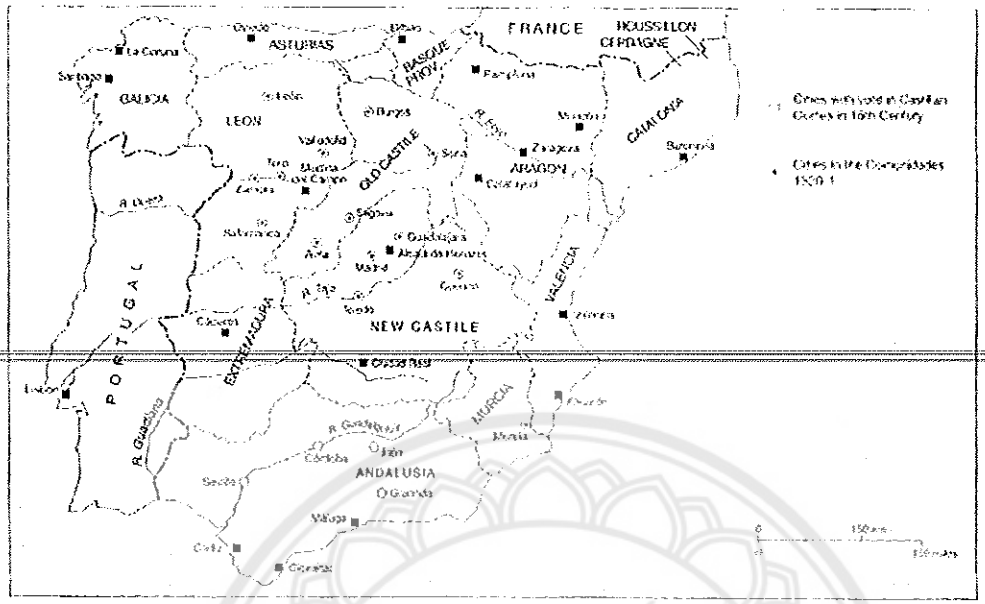
ภาพที่ 4 ยอดของคนที่จดทะเบียนเป็นชาวคริสต์ (ทั้งทารกเกิดใหม่ และ ผู้ใหญ่ที่แปลงศาสนา) ณ เมืองสำคัญๆ

| สมัยพระนเรศวร ปี 1555-1605 |

ที่มา: Spain, 1469-1714, Henry Kamen (2014) หน้า 290 (ล่าง).

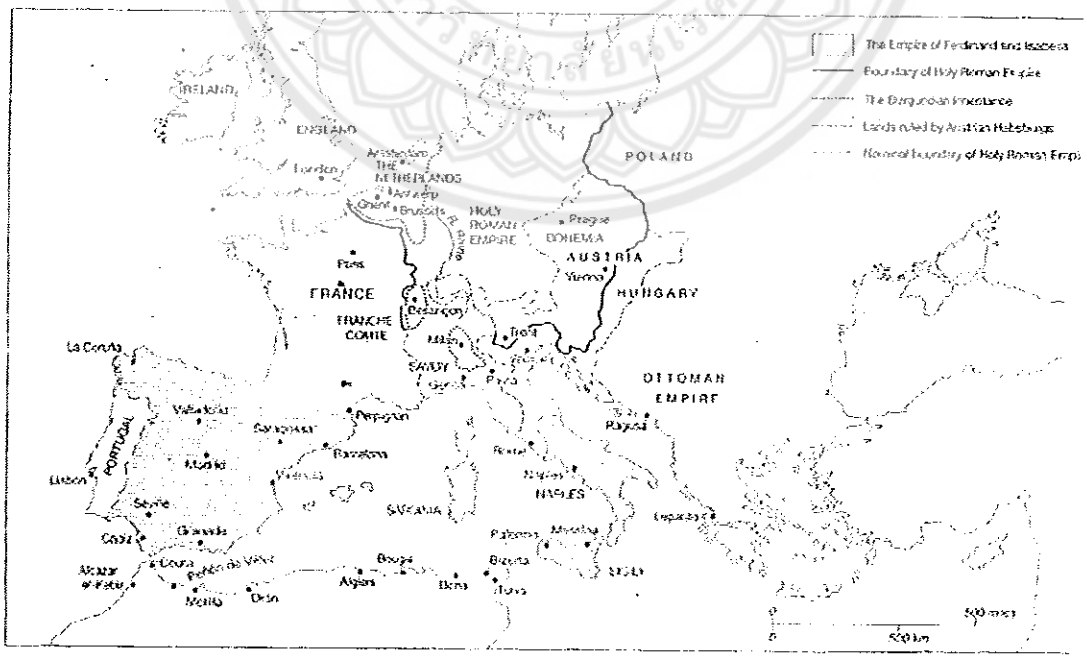
ภาพที่ 5 แผนที่คาบสมุทรไอบีเรีย ในยุคปี 1469-1714

Map 1 Spain 1469–1714

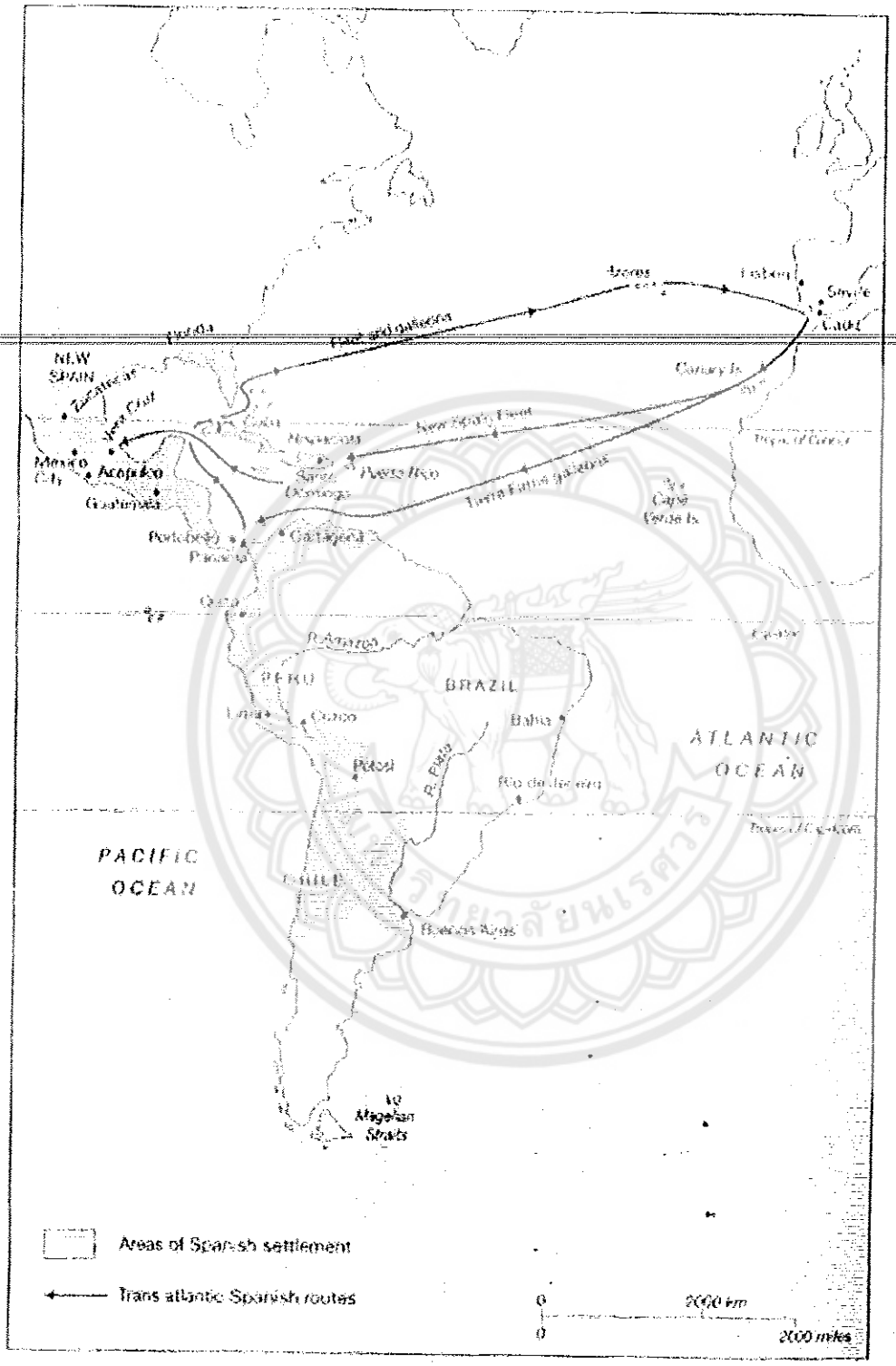
ที่มา: Spain, 1469-1714, Henry Kamen (2014) หน้า 293.

ภาพที่ 6 แผนที่แสดงอาณาจักรภายใต้การปกครองของสเปนในยุโรป ในศตวรรษที่ 16 (1501-1600) ระบายเทา

ที่มา: Spain, 1469-1714, Henry Kamen (2014) หน้า 294.

ภาพที่ 7 แผนที่แสดงการเดินทางจากสเปนไปยังอาณานิคมทางตะวันตก (West Indies) ในทวีปอเมริกา

ที่มา: Spain, 1469-1714, Henry Kamen (2014) หน้า 296.

บทที่ 8

จากหนังสือของ Antonio de Morga (1559-1636) เรื่อง The Philippine islands, Moluccas, Siam, Cambodia, Japan, and China, at the Close of the Sixteenth Century ซึ่งเดิมเป็นภาษาสเปน และแปลโดย Henry Edward John Stanley ของอังกฤษ ในสมาคม Hakluyt Society และผ่านการตีพิมพ์มาหลายครั้ง จนมาอยู่ในรูป eBook ฉบับปี ค.ศ. 2010 (จากฉบับปี ค.ศ. 1868) ของห้องสมุดแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น ผู้วิจัยขอแปลเรียบเรียงสรุปมาเท่าที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศในสมัยพระนเรศวรมหาราช ดังต่อไปนี้

ภายใต้ยุคของกษัตริย์ฟิลิป ที่ 2 แห่งสเปน (Don Philip II of Spain) นั้น ในปี 1571 (พระนเรศมีพระชนมายุ 16 พรรษา) เมื่อชนพื้นเมืองของฟิลิปปินส์ยอมแพ้แล้ว (de Morga 2010 p. 18) ท่านนายพลเลกาซปี (commander-in-chief Miguel Lopez de Legazpi) ได้ก่อตั้งเมืองชื่อว่า the city of the Most Holy Name of Jesus ณ หมู่เกาะ the Pintados และก่อตั้งอีกเมืองชื่อว่า the city of Manila ณ เกาะ Luzon และสามารถยึดเกาะเล็กเกาะน้อยอีกหลายเกาะด้วยกัน และได้ตั้งอัตราเครื่องบรรณาการ (rate of tribute) ที่ชนพื้นเมืองต้องจ่ายจากทุกเกาะ จนกระทั่งท่านสิ้น ในปี 1574 ที่มะนิลา โดยฝังศพไว้ที่วิหารแห่ง St. Augustine (de Morga 2010 p. 20) ผู้ว่าการคนใหม่ที่ถูกส่งตัวมาจากนิวสเปน คือ Guido de Labazarris ในรัฐบาลท่านนี้การพาณิชย์มีอยู่มั่นคงแล้วระหว่างเมืองจีนแผ่นดินใหญ่ (great China) และมะนิล่า (Manila) มีเรือบรรทุกสินค้ามาขายแต่ละปี ผู้ว่าการรัฐได้ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี ดังนั้น ทุกปีจึงมีเรือมาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ผู้ว่าการรัฐมะนิลานี้ได้แบ่งปันแผ่นดินที่อยู่ภายใต้การปกครอง (subjected land) ทั้งหลายในเมืองลูซอน (Luzon) และหมู่เกาะที่อยู่ใกล้เคียง โดยแบ่งกันระหว่างผู้พิชิตได้และผู้มาก่อตั้งถิ่นฐาน และท่านได้มอบให้ตนเองเพียงหมู่บ้าน Betis และ Lubao ในจังหวัดพรรณ-พงา (Pampanga) และเมืองในเขตสำคัญอื่นๆ แต่ผู้ว่าการรัฐที่มารับตำแหน่งต่อจากท่านนั้น ได้ยึดเมืองเหล่านี้คืนหมด แต่กษัตริย์ได้ให้รางวัลแก่ท่านที่ทำคุณแก่บ้านเมืองมาตลอด จึงมอบเมืองเหล่านี้คืนให้ท่านดังเดิมทั้งหมด ให้ท่านเก็บกินผลประโยชน์ตลอดช่วงอายุขัยของท่าน (de Morga 2010 p. 22)

เมื่อทางสเปนได้ทรวบข่าวการพิชิตหมู่เกาะฟิลิปปินส์ของท่าน Miguel Lopez de Legazpi แล้ว และทราบว่าท่านถึงแก่อนิจกรรม กษัตริย์จึงได้แต่งตั้งผู้ว่าการรัฐท่านใหม่ โดยให้รั้งตำแหน่งแม่ทัพเรือ (captain-general) ประจำหมู่เกาะเหล่านี้ด้วย นามว่า ดร. ฟรานซิสโก เดอ ซานเด้ (Dr. Francisco de Sande) ซึ่งเป็นชาวเมือง Caceres และเป็นนายกเทศมนตรีประจำศาลสูงของเม็กซิโก (alcalde of the Audiencia of

Mexico) ให้แล่นเรือมา แล้วมาปกครองฟิลิปปินส์ ในปี 1575 (พระนเรศอายุ 20) ตั้งเมืองสเปนขึ้นในฟิลิปปินส์ (Spanish town) และได้มีการยกทัพไปยึดเกาะบอร์เนียวได้ (de Morga 2010 p. 22) ซึ่งบนเกาะบอร์เนียวนั้นมีกษัตริย์ปกครองอยู่ก่อนแล้ว แต่ท่านทนอยู่ไม่ได้นาน เพราะลูกเรือและบริวารป่วยไข้กันมาก จึงยกทัพกลับมะนิลา ยึดเกาะจูลู (Jolo, Sulu, Holo) ให้ในนามกษัตริย์สเปน และออกตระเวณยึดเกาะนั้นเกาะนี้ แต่ประสบเหตุเรือล่มทรัพย์สินหายทั้งหมด พอผู้ว่าการรัฐคนใหม่มาดำรงตำแหน่ง ท่านก็กลับเดินทางกลับไปเป็นผู้ตรวจการ ณ นิวเม็กซิโก (de Morga 2010 p. 23)

ภาพที่ 1 รูปวาดของ Miguel Lopez de Legazpi ผู้พิชิตหมู่เกาะฟิลิปปินส์

ที่มา: de Morga 2010, รองปก.

ผู้ว่าการรัฐท่านใหม่ คือ Don Gonzalo Ronquillo de Peñalosa นำผู้คนจาก Castile สเปนมาถึง 600 คน มาตั้งรกรากที่ฟิลิปปินส์ (เรือลำหนึ่งสูญหายกลางทะเล) โดยมาถึงในปี 1580 (พระนเรศวรพระชนมายุ 25 พรรษา) ก่อตั้งเมืองสเปน (Spanish town) บนเกาะ Panay ทำการค้าขายกับจีน เกิดตลาดค้าผ้าไหม และตลาด parian (ตลาดเปรียญ) ได้มีการนำเรือไปรับสินค้ามาจากเปรูเพื่อมาขายในฟิลิปปินส์ โดยเก็บค่าอากรร้อยละ 2 (de Morga 2010 p. 24) แต่ถ้าคนจีนนำสินค้าจากจีนเข้ามาขายในฟิลิปปินส์จะคิดค่าอากร ร้อยละ 3 ช่วงปีนี้ทั้งสเปนและโปรตุเกสถูกปกครองโดยกษัตริย์คนเดียวกัน (โปรตุเกสถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของสเปน *ดูบทที่ว่าด้วย Spain*) ผู้ว่ามะนิลาติดต่อสัมพันธ์เป็นอันดีกับทางเกาะ Tidore ที่อยู่ใน Moluccas ต่อมาได้ไปยึดเกาะ Terrenate แต่ยึดไม่ได้ ในขณะเดียวกัน เมือง Cagayan บนเกาะลูซอน ซึ่งเกาะอยู่ตรงข้ามกับฝั่งเมืองจีน ถูกยึดได้โดยกัปตัน Joan Pablos de Carrion และเป็นผู้ก่อตั้งเมืองสเปน (Spanish town) ในถิ่นนี้ โดยตั้งชื่อว่า โนวา สกอวา (Nueva Segovia) และสามารถขับไล่โจรสลัดญี่ปุ่น (Japanese corsair) ออกไปได้ แล้วท่านดอน กอนซาโล ได้ส่งกัปตัน Gabriel de Ribera ไปค้นพบเกาะบอร์เนียว แล้วเดินทางต่อไปราชอาณาจักรปาตาน (kingdom of Patan) บนแผ่นดินใหญ่ แล้วได้เริ่มซื้อหา "พริกไทย" (pepper) (de Morga 2010 p. 25)

ท่านได้ไปเข้าเฝ้ากษัตริย์สเปนที่โปรตุเกส โดยได้มอบทอง และของถวายอื่นๆ จนได้ตำแหน่งจอมพล (Mariscal de Bonbon, แม่ทัพ; Marshall) ได้มีการแต่งตั้งสังฆราช (bishop) องค์แรกของฟิลิปปินส์ ชื่อ ดอน เฟรย์ โดมิงโก เดอ ซาลาสซา (Don Fray Domingo de Salazar) โดยลำดับศักดิ์ของสายนิกายเซนต์โดมินิก บิชอบท่านนี้ได้ก่อสร้างโบสถ์เป็นอาสนวิหาร (cathedral) ในเมืองมะนิลา อยู่ได้ด้วยงบประมาณจากคลังสเปน แล้วต่อด้วยเงินบริจาคของศาสนิกชนและรายได้สงฆ์อื่นๆ (tithes and ecclesiastical revenues) มีการคิดค่าบริการในการสอนศาสนาและแปลงศาสนาให้ชนพื้นเมืองมาเป็นคริสต์ อีกทั้งค่าช่วยปรึกษาให้คนสเปนสบายใจ และค่าสอนหนังสือให้เด็กๆ ที่อยากรู้หนังสือด้วย ต่อมาไม่นานผู้ว่าการท่านนี้ก็ได้เสียชีวิตลง (de Morga 2010 p. 26) ในปี 1583 โดยมีญาติมารับช่วงบริหารบ้านเมืองต่อ นามว่า Diego Ronquillo โดยเฉพาะดำเนินการช่วยเหลือเกาะ Moluccas (หมู่เกาะทางขวาของอินโดนีเซีย อยู่ใต้ฟิลิปปินส์) และการทำให้คนบริสุทธิ์ (ด้วยศาสนาคริสต์ pacification) ตามหมู่เกาะอื่นๆ ในมหาสมุทรแปซิฟิก โดยในปีนี้เองได้เกิดอัคคีภัยใหญ่ ที่เมืองมะนิลา เพราะอารามต่างๆ และสิ่งก่อสร้างส่วนใหญ่ทำจากไม้ ไฟไหม้ทำลายเมืองเกือบทั้งหมด ทำให้ต้องนำเงินทองและทรัพย์สินทั้งหลายมาสร้างเมืองใหม่ ชาวสเปนจึงมีฐานะตกต่ำถึงขีดสุดจากเหตุการณ์ดังกล่าว แล้วข่าวการตายของผู้ว่าการรัฐ ดอน กอนซาโล่ ได้ไปถึงสเปน จึงมีการตั้งผู้ว่าคนใหม่มาแทน นามว่า ดร. ซานติอาโก้ เดอ เวร่า (Dr. Santiago de Vera) โดยเริ่มเรียกว่า ประธานาธิบดี (President) (de Morga 2010 p. 27)

ในปี 1584 (พระนเรศวรมีพระชนมพรรษา 29 พรรษา) ภายใต้การนำของท่าน เดอ เวร่า นี้ ได้มีการไปบุกเกาะ Terrenate อีก แต่ก็ไม่สำเร็จเช่นเดิม แล้วได้มีการพยายามที่จะทำให้บริสุทธิ์ (pacification) ตามหมู่เกาะต่างๆ ให้จงได้ จึงเกิดการต่อต้านชาวสเปนโดยคนพื้นเมืองฟิลิปปินส์ โดยเฉพาะชาวมะนิลาและชาวพรรณพงา ฉะนั้นจึงเริ่มสร้างป้อมปราการทำด้วยหินขึ้น (de Morga 2010 p. 28)

ในยุคของท่าน de Vera นี้ ได้มี Thomas Escander[1] ชาวเรืออังกฤษ กำลังล่องเรือผ่านช่องแคบแมเจลแลนไปยังทะเลใต้ และได้จับยึดเรือลำหนึ่งที่ชายฝั่งของนิวสเปน (ใกล้แคลิฟอร์เนีย) เรือนี้ชื่อว่า Sta. Ana ซึ่งกำลังขนทั้งทองและสินค้ามูลค่าสูงจากฟิลิปปินส์ แล้วแล่นกลับไปยังอินเดีย แล้วค่อยแล่นต่อกลับไปยังอังกฤษ ตามเส้นทางเดิมที่เคยใช้โดยท่าน Francis Drake ซึ่งทำกำไรมหาศาลจากเส้นทางช่องแคบแมเจลแลนไปยังเปรูนั้นเช่นกัน[2] (de Morga 2010 p. 29)

เนื่องจากฟิลิปปินส์เป็นประเทศใหม่ จึงต้องมีการรายงานกลับไปยังประเทศแม่ คือ ราชสำนักสเปน โดยจะต้องเข้าเฝ้าสันตะปาปา ณ ราชสำนักโรมันคาธอลิกที่กรุงโรมด้วย ในการนี้ บาทหลวงสาธุคุณ หลวงพ่อ อลองโซ ซานเชส (Padre Alonzo Sanchez) จึงได้รับเลือก ในฐานะราชทูตจากฟิลิปปินส์ (de Morga 2010 p. 30)

เมื่อได้รับจดหมายแต่งตั้งแล้ว จึงเข้าเฝ้ากษัตริย์สเปน คุยคดีความ เสร็จแล้วจึงกลับฟิลิปปินส์ เมื่อกลับมาจึงได้มีการล้มเลิกศาลสูงของมะนิลา ขอให้แต่งตั้งผู้ว่าการรัฐคนใหม่ (เดิมเคยเป็นนายกเทศมนตรีของเมือง Leon) คือ นายโกเมซ เปเรซ ดาสมารีนญาส (Gomez Perez Dasmariñas) ซึ่งมีเงินเดือนสูงมาก ถึง 10,000 ducats ต่อปี และมีการแต่งตั้งกองกำลังทหาร 400 คน โดยได้รับเงินเดือนจากกษัตริย์สเปนส่งตรงมายังฟิลิปปินส์ (มะนิลา p. 31) เรือของกองกำลังขึ้นฝั่งฟิลิปปินส์ในเดือนพฤษภาคม ปี 1590 (de Morga 2010 p. 32) (ซึ่งตรงกับช่วงที่พระนเรศวรครองราชย์พอดี และมีพระชนมายุ 35 พรรษา)

Gomez Perez Dasmariñas มาเป็นผู้ว่าการคนใหม่ของฟิลิปปินส์ ได้เข้ามาบริหารโดยยกเลิกคณะลูกขุน สร้างกำแพงเมือง และป้อมปืนใหญ่แทนที่ป้อมปราการไม้เก่า โดยตั้งชื่อว่า Santiago แต่ท่านได้เสียชีวิตก่อนจะสร้างเสร็จ ในทางศาสนา ท่านได้สร้างมหาวิหารเป็นโบสถ์ที่ทำจากหินและได้ขอให้ประชาชน

---

[1] ชื่ออังกฤษคือ Thomas Candish ซึ่งในบันทึกของ R. Hakluyt 1588 ระบุว่า ตัวท่านเองอ้างตนว่า ได้เผาและทำให้เรือล่มแล้วได้ถึง 19 ลำ และลำที่ทำให้ท่านได้ผลกำไรสูงสุดจากพฤติกรรมโจรสลัดเยี่ยงนี้คือ เรือที่ขนสินค้ามาจากฟิลิปปินส์ ณ ชายฝั่งละแวกแคลิฟอร์เนีย เพราะเต็มไปด้วยสินค้าราคาสูง

[2] ตามบันทึกการเดินทาง เที่ยวปี 1577-1580 โดยท่าน Nuño da Silva กัปตันเรือ (และนักปล้นเรือ privateer) ชาวโปรตุเกส ซึ่ง Drake เดินทางไปด้วยนั้น ท่านได้ระบุว่า เดรก ขนเอาข้าวของ โดยเฉพาะสิ่งประดับที่ทำด้วยเงิน จากโบสถ์ St. Lago จากอเมริกาใต้ขึ้นเรือมาด้วย นอกจากนั้น ในงานเขียนของ de Morga ก็พบว่ามีบันทึกของ Blas Ruys นักผจญภัยชาวสเปน ก็ประพฤติตนแบบเดียวกับ Drake ซึ่งทุกท่านเห็นตรงกันว่า การกระทำเหล่านั้นจะไม่ถือว่าเป็น pirate หรือ privateer เหมือนกับความหมายของ "โจรสลัด" ในยุคปัจจุบันนี้

สร้างบ้านที่ทำจากหินด้วยเช่นกัน (เพื่อจะได้ทนทาน และในยามเกิดเพลิงไหม้ จะได้ไม่เสียหายนัก) ในทางการค้า ท่านได้เพิ่มการค้าขายกับจีน และเพิ่มการเดินเรือจากฟิลิปปินส์ไปยัง New Spain (de Morga 2010 p. 32) จนกลายเป็นเส้นทางเดินเรือสายประจำ ท่าน Gomez ยังจัดตั้งกองเรือลาดตระเวนชายฝั่ง เมื่อท่านปราบกบฏได้ ก็จับเปลี่ยนศาสนา (pacified) นอกจากนั้น ท่านยังบุกเบิกแผ่นดินรกร้างขึ้นมาใหม่ และรุกคืบไปในดินแดนใจกลางเกาะ อีกทั้งได้จัดตั้งโรงหล่อปืนใหญ่ขึ้นในมะนิลา การค้าระหว่างสเปนในมะนิลาและญี่ปุ่นถูกรบกวน เรือที่มาจากท่าเรือนางาซากิมายังมะนิลาจะขนส่งแป้งสาลีและสินค้าอื่นๆ ท่านไทโคซามะ (Taicosama) ถูกนายฟารางดากิ เอมอน (Farandaguiemon) ยื่นจดหมายขู่บังคับให้ส่งบรรณาการ และขอให้ร่วมตีประเทศจีน มิฉะนั้นจะยกทัพมาบุก ทางสเปนมะนิลาจึงสอบถามไปทางจักรพรรดิญี่ปุ่นว่าได้ส่งจดหมายนี้มาจริงหรือไม่ เนื่องจากทางกลุ่มนักบวชเยซูอิต (Jesuits) ไม่เห็นแจ้งใดๆ จักรพรรดิจึงจะเล่นงานกลุ่มเยซูอิตกลับ โดยหาว่าเป็นสายลับ และขณะกำลังรอคำตอบอยู่ พอดีท่านไทโคซามะสิ้นชีพเสียก่อน (de Morga 2010 p. 33-34)

ในขณะที่ญี่ปุ่นกำลังข่มขู่สเปนมะนิลานั้น ทางกษัตริย์กัมพูชาได้ส่งทูตมาพร้อมนาย Diego (ชาวโปรตุเกส) และช้างอีก 2 ช้าง และได้ขอให้สเปนมะนิลาช่วยตีสยาม ที่มาก่อกวนกัมพูชาอยู่ ผู้ว่าการฯ ก็ตอบกลับ พร้อมของกำนัลต่างๆ แต่เรื่องกลับเงียบหาย แต่กลับอยากยกทัพไปตีหมู่เกาะโมลุกกะมากกว่า จนกระทั่งปี 1593 จะเข้ายึดโดยนำกำลังชาวสเปน 900 นาย พร้อมเรือ 200 ลำ (de Morga 2010 p. 34) โดยเรือรบที่นำไปออกศึกมีฝีพายเป็นชาวจีน แต่ในขณะที่เรืออยู่กลางทะเล ฝีพายชาวจีนได้ก่อกบฏยึดเรือรบและของมีค่าในเรือไว้ (de Morga 2010 p. 35) โดยได้ฆ่าชาวสเปนในเรือรบเกือบทั้งหมด และได้ฟันผ่าหัวผู้ว่าการรัฐ ท่าน Gomezจนถึงแก่ความตาย (de Morga 2010 p. 36) จากนั้นได้หันหัวเรือแล่นกลับประเทศจีน แต่ไปไม่ถึงเพราะถูกชาวเวียตนามยึดเรือไว้เสียก่อนขณะที่แวะพักที่เวียตนาม (ขณะนั้นชื่อว่า ราชอาณาจักรโคชินไชน่า Kingdom of Cochin China) รัฐบาลสเปนยุติการทำสงครามหลังจากพยายามมาถึง 3 ปี มีผู้ถูกเสนอชื่อเพื่อยืมมือมาใช้งาน (de Morga 2010 p. 37) ทั้งลูกชายของท่าน Gomez คือท่าน Don Luys Dasmariñas (หรือ de las Mariñas) และ คนที่ถูกเสนอชื่อ คือ กัปตัน Estevan Rodriguez de Figueroa ได้รีบมารายงานตัวที่มะนิลา เพราะคิดว่าตนได้สืบตำแหน่งแทน (de Morga 2010 p. 38) แต่ในที่สุดก็ได้เห็นสาส์นตราตั้งให้ท่าน Don Luys รับตำแหน่งต่อจากบิดา (de Morga 2010 p. 39)

เรือจากจีนมาที่ท่ามะนิลา เห็นว่ากำลังพลมีน้อยจึงคิดจะยึดครอง แต่กลับเจอทหาร จึงหันหัวกลับประเทศจีน และในปีดังกล่าว ณ ท่าเรือ New Spain ทางอเมริกานั้น เฝ้ารอคอยเรือที่จะมาจากฟิลิปปินส์เพราะเรือมาล่าช้ากว่าปกติมาก จึงเกิดข้อสงสัยว่าเกิดอะไรขึ้น (การสื่อสารสมัยก่อนไม่เหมือนสมัยนี้ เนื่องจากเรือทั้งสองติดพายุ จึงต้องแวะขึ้นฝั่ง แล้วไม่สามารถออกเรืออีกเลยจนกว่าจะปีถัดมา) ทางนิวสเปนเกรงว่า จะเกิดเหตุขึ้นที่หมู่เกาะฟิลิปปินส์ และข้อมูลก็มีเพียงเท่าที่มีคนได้รู้ได้ทันเห็น ไม่กล้าพูดต่อเกินกว่านั้น ซึ่งต่อมาก็

มีข้อมูลที่ท่าเรือของอินเดีย แล้วจดหมายต้องเดินทางผ่านเปอร์เซีย ไปเวนิส แล้วค่อยมาทราบในสเปน ซึ่งได้จัดตั้งกระบวนการแต่งตั้งผู้ว่าการรัฐท่านใหม่ทันที (de Morga 2010 p. 40)[3]

ในปี 1593 เช่นกัน กับที่ท่าน Gomez สิ้นนี้ (พระนเรศอายุ 38) ทางสภาปกครอง ปรึกษากับกษัตริย์สเปนแล้ว และขอให้พระองค์ต้องเข้าตัดสินการอุทธรณ์เองทุกคดีที่มูลค่าตั้งแต่ 1,000 ducats ของ Castile ขึ้นไป (ซึ่งเป็นมูลค่าที่สูงมากในสมัยพระนเรศนั้น) อีกทั้งท่าน Pedro de Rojas ซึ่งพลาดหวังจากการเป็นผู้ว่าการรัฐฟิลิปปินส์นี้ ได้กลับไปรับตำแหน่ง alcalde of Mexico (เทียบได้กับ Mayor คือ เจ้าเมือง) แล้วกษัตริย์สเปนได้แต่งตั้งให้ Dr. Antonio de Morga มาเป็นผู้ว่าการรัฐ (แต่ยศเพียง lieutenant-general) ของฟิลิปปินส์ (de Morga 2010 p. 40)

ท่าน de Morga ลงเรือ ณ วันที่ 22 มีนาคม 1595 (พระนเรศอายุ 40) แล้วมาถึงฝั่งท่าเรือ Cabit ของฟิลิปปินส์ได้อย่างปลอดภัย เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน ปีเดียวกันนั้น แต่ขณะที่ท่าน Don Luys Dasmariñas (หรือ de las Mariñas) รักษาการณ์นั้น ยังคงมีความหวั่นวิตกต่อพวกญี่ปุ่น และจีน จึงส่งญาตินามว่า Don Fernando de Castro ไปยื่นเรื่องต่ออุปราชแห่งกวางตุ้ง (Canton) และ อุปราชแห่งจินเจียว (Chincheo) ร้องเรียนว่าชาวจีนได้ฆ่าผู้ว่าการรัฐคนก่อนของตน และขอให้ส่งมอบคืนปืนใหญ่และอื่นๆ ที่ยึดไปให้ทางฟิลิปปินส์ด้วย (แต่ไม่ได้อะไรคืนเลย เนื่องจากเรือที่ยึดไปนั้นโดนพายุ จึงต้องขึ้นฝั่งที่เวียตนามโคชินไชน่าแทนนั้น) (de Morga 2010 p. 42) ไม่นานนัก กลุ่มโจรจีนเหล่านั้นก็ถูกจับได้จากมะละกา แล้วส่งตัวมาที่มะนิลาโดย Captain-Major Francisco de Silva de Meneses[4] แล้วถูกพิพากษาโทษ (de Morga 2010 p. 43)

อีกทั้ง ในปี 1594 ที่ท่าน Don Luys Dasmariñas (หรือ de las Mariñas) รักษาการณ์นั้น (พระนเรศอายุ 39) ยังมีเรือสินค้าลำใหญ่ลำหนึ่งเดินทางมาถึงฟิลิปปินส์ เต็มไปด้วยคนกัมพูชา (Cambodians) และชาวสยาม (Siamese) แต่มีคนจีนบ้าง และมีคนสเปน 3 คน คนหนึ่งเป็นชาวคาสตีล นามว่า บลาส รูยส์ (Blas Ruyz de Hernan Gonzalez) อีกทั้งมีคนโปรตุเกส 2 คน นามว่า Pantaleon Carnero และ Antonio Machado โดยเมื่อตอนที่พวกเขาเหล่านี้อยู่ในกัมพูชานั้น อยู่ที่เมืองจตุรมุข (Chordemuco)[5] นั้น พระอังคาร

---

[3] ผู้วิจัย สามารถสรุปว่า ช่องทางสำหรับการสื่อสารทางการค้า (channel of trade information) มีดังนี้: ฟิลิปปินส์ → อินเดีย → เปอร์เซีย → เวนิส → สเปน → นิวสเปน (อเมริกา)

[4] ซึ่งผู้วิจัย ค้นคว้าข้อมูล Genealogy ส่วนบุคคล แล้วสามารถสรุปได้ว่า ท่าน de Silva de Meneses นี้ เป็นเหลนของกษัตริย์ Sancho I of Portugal (1154-1212) ซึ่งก็คือเหลนของสายราชสกุล Capet และ Anjou ของทางฝรั่งเศสด้วยเช่นกัน

[5] ผู้เขียนระบุไว้ว่า Cho-da-mukha ในภาษาสยาม หมายถึง สถานที่ที่ขุนนางชั้นสูงมาประชุมกัน ซึ่งหมายถึง เมืองหลวง (capital) แต่ด้วยการค้นคว้าเพิ่มเติมของผู้วิจัย ในกัมพูชายุคนั้น เดิมก่อนหน้านั้นตรงกับยุคจตุรมุข (พ.ศ. 1974-2068 หรือ ค.ศ. 1431-1525) ซึ่งมีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองจตุรมุข ที่ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของกรุงพนมเปญ แต่ในขณะที่เกิดเหตุการณ์นี้ เข้าสู่ยุคละแวกแล้ว (พ.ศ. 2068-2136 หรือ ค.ศ. 1525-1593) คือ มีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองละแวก และเมื่อถูกยึดเมือง จึงเข้าสู่ยุคศรีสันธร (พ.ศ. 2136-2162 หรือ ค.ศ. 1593-1619) ซึ่งมีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองศรีสอซ่อ หรือ ศรีสุนทร (Srei Sonthor) นั่นเอง-

ลงกรณ์ กษัตริย์กัมพูชา (Pra Uncar Langara, King of Camboja)[6] ได้ถูกกษัตริย์สยามโจมตีด้วยคนและช้าง ยึดทุกอย่างในแผ่นดิน กษัตริย์กัมพูชาพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ได้อพยพหนีไปอยู่ทางทิศเหนือ ในเขตของราชอาณาจักรลาว (เสตึงตรึง หรือ สตึงแตรง – ผู้วิจัย) กษัตริย์แห่งสยาม (พระนเรศอายุ 39) ได้ทิ้งขุนนางบางท่านไว้ตรึงเมือง พระองค์จับตัวเชลยศึกไว้ มีชาวโปรตุเกสบ้าง ชาวคาสตีลสเปนบ้าง แล้วส่งลงเรือ พร้อมด้วยข้าวของทั้งปวงที่ยึดได้ แล้วส่งไปทางบกไม่หมด โดยมีผู้คุมชาวสยาม และมีกลาสีเรือชาวจีน แต่ในขณะที่แล่นเรืออยู่กลางทะเลนั้น ชาวคาสตีล 3 นาย ด้วยความช่วยเหลือของชาวจีน ได้จับหรือฆ่าผู้คุมชาวสยามเสีย แล้วพวกตนเข้าควบคุมเรือแทน (de Morga 2010 p. 43) จากนั้นชาวคาสตีลได้เจรจาตกลงแบ่งสมบัติในเรือกับชาวจีน แต่ตกลงกันไม่ได้ ชาวคาสตีลจึงพิชิตฆ่าคนจีนทิ้งเสีย แล้วควบคุมเรือกลับสู่มะนิลา แล้วได้ปล่อยตัวเชลยที่เป็นคนกัมพูชาและคนจีนที่เหลือให้เป็นอิสระ (de Morga 2010 p. 44)

ในปี 1594 พระนเรศเห็นว่าเรือที่จับเชลยออกจากกัมพูชาไม่มาถึงอยุธยาสักที จึงได้ส่งเชลยศึกคนหนึ่งที่ได้เดินทางมาพร้อมพระองค์ด้วยนั้น ซึ่งเป็นชาวโปรตุเกส นามว่า ดิเอโก้ เบโลโส (Diego Belloso หรือที่ในอีกบันทึกหนึ่ง ซึ่งผู้วิจัยเอ่ยถึงในบทอื่นที่ว่าด้วยเรื่องของโปรตุเกส ได้สะกดชื่อแบบโปรตุเกสว่า Veloso ซึ่งทางสเปนออกเสียงเป็น Bel) ซึ่งเคยถูกส่งไปมะนิลามาแล้ว ในสมัยของท่าน Gomez โดยพระอังคารใช้ให้ไปเจรจาของให้ทางมะนิลาส่งทัพมาช่วยต้านทัพสยามนั้นนั่นเอง ซึ่งพระนเรศเห็นว่าเป็นผู้ที่คุ้นเคยกับคาบสมุทรละแวกนี้เป็นอย่างดี พระนเรศจึงส่งมาหาข่าวเรื่องเรือจากกัมพูชานี้ และวานให้ช่วยติดต่อสัมพันธไมตรีกับชาวคาสตีลสเปนในมะนิลาด้วยเลย อีกทั้ง ยังฝากให้ช่วยหาซื้อสินค้าหายากจากยุโรปจากกรุงมะนิลาให้ด้วย อาทิ หินสี (coloured stone) ก้อนใหญ่พอที่จะนำมาทำด้ามมีดดาบ 1 ดาบ ที่พระนเรศนิยมใช้ แบบต้องจับ 2 มือ พร้อมกัน (แบบดาบซามูไรญี่ปุ่น) และมักถือเวลาทรงช้าง (de Morga 2010 p. 44-45) พระองค์ได้สั่งจัดเตรียมทัพเรือ และให้มีคนสยามติดตาม และเป็นต้นหนเรือ และฝากถวาย 2 ช้าง ถวายแด่ผู้ว่าการรัฐแห่งมะนิลาด้วย นอกจากนั้นยังฝากสินค้ามีค่าไปมอบด้วย อันได้แก่ กำยาน (benzoin) งาช้าง และสินค้าอื่นๆ ที่จะนำไปขายได้ แต่เนื่องจากเรือนี้ต้องพายุ จึงถูกพัดไปขึ้นฝั่งที่มะละกาแทน แล้วได้ข้อมูลว่า มีเรืออีกลำของกษัตริย์สยาม คนสยามถูกฆ่าทิ้ง คนสเปนที่ติดเรือมาด้วยในฐานะเชลยนั้น ได้ควบคุมเรือไปขึ้นฝั่งที่มะนิลาเรียบร้อยแล้ว นาย Belloso จึงลักลอบขายของในเรือที่มะละกานั้นบ้างบางส่วน แล้วจะลักลอบกลับ

(จากเว็บไซต์ www.royalark.net/Cambodia/camboa2.htm สืบค้นเมื่อ 5 พฤษภาคม 2562) แต่ต่างชาติยังคุ้นอยู่กับคำว่า จตุรมุข ที่เคยใช้กันติดปากมาช้านาน

[6] ตามที่บันทึกในประวัติศาสตร์ไทย จะระบุไว้ว่า พระนเรศวรจับนักพระสัฏฐา (สัตถา) ได้ แล้วลงโทษ ดังนั้น ผู้วิจัยเข้าใจว่าชาวต่างชาติเข้าใจผิด คิดว่า พระอังคารคือกษัตริย์กัมพูชาในขณะนั้น ท่านอาจเป็นเพียงอุปราช-หรือเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงที่เหลือรอดอยู่ เช่น พระไชยเชษฐาที่ 1 ซึ่งพระสัฏฐาผู้เป็นบิดา ได้สถาปนาให้เป็นกษัตริย์ด้วยอีกองค์หนึ่งพร้อมกันนั้น ชาวต่างชาติจึงนับเป็น king เช่นกัน

สยาม แต่เพราะพนักงานสยามชื่อ อากรสี (Aconsi) ตาย จึงอยากหนีไปมะนิลาเองมากกว่า จึงขนข้าวของที่เหลือบางส่วน และ ช้าง ลงเรือ แล้วพอถึงมะนิลา ได้เข้าพบผู้รักษาการแทนผู้ว่าการรัฐ คือท่าน Don Luys และมอบสิ่งของ มอบช้าง (de Morga 2010 p. 45)

Belloso ได้พบ Blas Ruyz de Hernan Gonzales และสหายท่านอีก 2 นาย ในกรุงมะนิลานั้น และตกลงร่วมกันว่า จะช่วยกันพูดชักชวนให้ท่าน Don Luys นั้นยกทัพเรือมาช่วยกัมพูชา แล้วจะได้ช่วยกันตั้งศูนย์ใหม่ให้แก่คนคาสตีลสเปนบนผืนแผ่นดินใหญ่นั้น แล้วจะได้ตั้งรกรากเป็นเมือง มีป้อมปราการ และอื่นๆ อีกมากมาย โดยมีพระบาทหลวงของนิกาย St. Dominic มาอยู่ประจำการด้วย ทางท่าน Don Luys ด้วยแรงสนับสนุนของสภาขุนนางของมะนิลา ก็ได้ยกกองทัพเรือ นำโดยท่าน sergeant-major Juan Xuarez Gallinato ในเรือใหญ่ขนาดกลาง ตามมาด้วยเรือสำเภาอีก 2 ลำ โดยที่ลำหนึ่งกำกับโดย Belloso และอีกลำหนึ่งกำกับโดย Blas Ruyz พร้อมด้วยทหารสเปน 120 นาย และทหารญี่ปุ่น ทหารอินเดียนของคนตามหมู่เกาะนั้น (ต่างชาติจะเรียกคนท้องถิ่นว่า Indians เสมอ) ออกจากมะนิลามา (de Morga 2010 p. 46)

แต่ทั้งนี้ ไม่แน่ใจในผลได้ผลเสีย เนื่องจากทหารถูกดึงออกจากเมืองต่างๆ ที่สเปนปกครองอยู่ อีกทั้งไม่ทราบว่าผลแห่งการเดินทางนี้จะเป็นเช่นไร และทราบกันอยู่ว่ากัมพูชาเป็นเมืองขึ้นของสยามอยู่ก่อนแล้ว ฉะนั้น สิ่งที่น่าจะเป็นผลเสียตามมาก็คือ จะได้กษัตริย์สยามเป็นศัตรูเพิ่มอีกหนึ่งราย ทางท่าน Dr. de Morga จึงรีบส่งหนังสือท้วงติงมายังท่าน Don Luys แต่ท่านดอนก็ไม่เปลี่ยนแผนการใดๆ และยังคงส่งกองทัพเรือมาช่วยกัมพูชารบตั้งแต่ต้นปี 1596 แต่ในขณะเดียวกัน ก็ส่งคนสยามที่ติดตามท่าน Beloso ไปนั้นมาคืนสยามด้วย พร้อมด้วยของกำนัลอีกมากมายมาถวายพระนเรศ อย่างไรก็ดี เรือ 1 ลำในกระบวนนั้น ถูกพายุพัด มาขึ้นฝั่งที่สิงคปุระ ใกล้มะละกา (สิงคโปร์ ในปัจจุบัน – ผู้วิจัย) กองทัพเรือที่เหลือ สามารถไปถึงกัมพูชาได้ และขับไล่ขุนนางสยามออกจากราชอาณาจักรได้ ซึ่งขณะนั้นขุนนางกัมพูชา นามว่า ท่าน อนาคปรัญ (Anacaparan) ได้ตั้งตนเป็นกษัตริย์ แต่ผู้คนต่อต้าน ทางกลุ่มสเปนมะนิลาซึ่งนำโดยท่าน Belloso และท่าน Blas Ruyz นั้น จึงฉวยโอกาสความวุ่นวายนี้ พร้อมกับการที่ท่าน Gallinato และเรือรบหลวงกำลังจะมาถึงในอีกไม่ช้านั้น เข้าพักทัพในกรุงจตุรมุข (de Morga 2010 p. 47) แล้วเจรจาความร่วมมือกับท่าน Anacaparan ซึ่งพักอยู่ที่เมือง Sistor (หรือ เมืองศรีสอซ่อ หรือ ศรีสุนทร (Srei Sonthor) – ผู้วิจัย) ซึ่งห่างออกไป 9 โยชน์ (leagues หรือ ลี้) นั้น แต่ในขณะเดียวกัน ได้มีเรือ 6 ลำ จากเมืองจีน เดินทางมาค้าขายพอดี ที่เมืองจตุรมุขนี้ จึงเข้าตียึดเรือยึดสินค้าในเรือ และฆ่าคนจีนทั้งปวงตาย ทำให้ท่าน Anacaparan ไม่พอใจ จึงคิดจะช่วยจีนแก้แค้น แต่ท่านพ่อบาทหลวงนิกายโดมินิค สาธุคุณ Fray Alonzo Ximenez ซึ่งอยู่ในกลุ่มคนสเปนมะนิลานั้น ได้พาท่าน Belloso และท่าน Blas Ruyz พร้อมด้วยคนญี่ปุ่นและคนมะนิลาที่เหลือทั้งปวง หนีลงเรือเล็กท่าน Anacaparan ที่เมืองศรีสุนทรนั้น แต่ท่านไม่ให้เข้าพบ และสั่งจับกุม ทุกคนจึงหนีกลับจตุรมุขทันที (de Morga 2010 p. 48)

เมื่อตกอยู่ในสภาวะคับขันเช่นนั้น จึงบีบบังคับให้ทุกคนหาญกล้า กลับมาลอบวางเพลิงวัง และฆ่าท่าน Anacaparan และบริวารตายมากมาย แล้วหนีกลับขึ้นเรือได้ ขณะเดียวกันนั้น ท่าน Gallinato และเรือรบหลวงได้มาถึงเมืองจตุรมุขพอดี คนกัมพูชาประทับใจที่ชาวคาสตีลสเปนที่สังหารท่านอนาคปรัญได้ จึงอยากเรียกร้องให้ท่านอังคารลงกรณ์กลับมาเป็นกษัตริย์ จึงได้มาเชิญชาวสเปนคาสตีลกลุ่มของท่าน Gallinato นี้ถึงเรือเพื่อให้ร่วมงานด้วย (de Morga 2010 p. 49) แต่ท่านไม่ไว้วางใจ อีกทั้งท่านยังไม่พอใจสเปนกลุ่มนั้นที่ลักลอบทำอะไรโดยท่านไม่ทราบเรื่องด้วย อย่างไรก็ดี ท่าน Belloso และ Blas Ruyz ได้ชักชวนท่าน Gallinato ให้เดินทางกันไปต่อ อย่างน้อยจนถึงโคชินไชน่า (Cochinchina ซึ่งปัจจุบันคือ เวียตนาม) ที่ซึ่งมีคนเล่าขานกันว่า เรือใหญ่ที่เคยมีท่าน Gomes ถูกฆ่า และได้ถึงยึดปืนใหญ่ และข้าวของมากมายไว้นั้น เพื่อเรียกเอาคืน โดยจะไปต่อทางบก เพื่อให้ถึงเขตแดนลาว ที่ซึ่งท่านอังคารลงกรณ์ของกัมพูชาพักอยู่ เพื่อรับท่านคืนกลับแผ่นดิน กัปตัน Gallinato เห็นด้วย ล่องเรือไปจนถึงโคชินไชน่า แต่ไม่ยอมลงจากเรือ แต่ได้ส่งท่าน Gregorio de Vargas ไปเข้าเฝ้ากษัตริย์แห่งตังเกี๋ย (King of Tunquin ซึ่งเป็นหัวหน้าของราชอาณาจักรโคชินไชน่านั้น) แทน เพื่อเจรจาขอคืนซึ่งเรือและสมบัติทั้งปวงนั้น และขอเดินทางต่อไปลาว (de Morga 2010 p. 50)

หลังจากนั้น ท่าน Belloso และ Blas Ruyz ได้ขอเข้าเฝ้ากษัตริย์ซีหนัว (King Sinua) โอรสของกษัตริย์แห่งตังเกี๋ย เพื่อขอความร่วมมือ จะผ่านไปยังกรุงอลานชาน (Alanchan หรือ Lantchang หรือ Lanxang ล้านช้าง) เมืองหลวงของราชอาณาจักรลาว ที่อยู่เหนือกัมพูชา (de Morga 2010 p. 50) แต่เมื่อไปถึง กลับพบว่า เจ้ากัมพูชาสิ้นพระชนม์กันแล้วเกือบทั้งหมด เหลือแต่เพียง พระโอรส นามว่า พระอังคาร (Prauncar) เช่นกัน และแม่เลี้ยง ย่า และป้าๆ ทั้งหมดพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน และพบว่า ชาวกัมพูชาคนหนึ่งได้ข้อมูลมาว่า หลังจากที่ท่านอนาคปรัญถูกฆ่าตายแล้ว ลูกชายคนเล็ก นามว่า Chupinanu ขึ้นปกครองต่อ บ้านเมืองแตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่า แต่คนก็ยังเคารพพระอังคาร ยินดีจะเลิกฟัง Chupinanu และยอมมาสวามิภักดิ์ต่อพระอังคาร (de Morga 2010 p. 51)

การตระเตรียมการต่างๆ ได้สำเร็จลุล่วงผ่านพ้น แล้วได้มีขุนนางจากกัมพูชา นามว่า ออกญาเดโช (Ocuña de Chu) มาถึงล้านช้างพอดี พร้อมเรือแจว 10 ลำ (10 prahus) มารับเสด็จพระอังคารและบรมวงศ์ที่เหลือชีวิต กลับกัมพูชา ผู้คนหลั่งไหลเข้ามาสวามิภักดิ์ ซึ่งรวมถึงชาวมาเลย์ 2 คน คือ ออกญาลักษมัณ (Ocuña Lacasamana) และ จันจนะ (Cancona) (ที่เหลือถูกฆ่าไปแล้วทั้งหมด) พระอังคารจึงแต่งตั้งคนมะนิลา 2 ท่านผู้ใหญ่ คือ Belloso และ Blas Ruyz นี้ให้เป็นขุนนางในกองทัพ แล้วต่อมาเลื่อนยศเป็นถึงเจ้าฟ้า (Chofas) (de Morga 2010 p. 51) และตั้งให้ครองเมืองน้อย คนละเมือง และแก้วแหวนเงินทองอื่นๆ อีกมากมาย แต่ก็ได้เกิดเหตุวุ่นวายขึ้นในราชสำนัก เนื่องจากพระอังคารยังอายุน้อย จึงติดน้ำจันทน์ (wine)

เป็นอย่างหนัก อีกทั้ง ขุนนางมาเลย์ 2 นายนั้น เกิดอิจฉาริษยาคนมะนิลา 2 ท่านนี้ และเนื่องจาก 2 มาเลย์นี้เป็นคนโปรดของแม่เลี้ยงพระอังคาร หาทางบั่นทอนทั้ง 2 เจ้าฟ้าลงให้จงได้ (de Morga 2010 p. 52)

ทางฝ่ายกัปตัน Gallinato นั้นเล่า ยังคงอยู่ในโคชินไชน่า และได้เจรจาขอคืนซึ่งเรือและสินค้าที่ถูกยึดปล้นไว้นั้นจากกษัตริย์แห่งตังเกี๋ยให้จงได้ แต่ไม่สำเร็จ ถูกไล่ฆ่า แต่ก็สามารถหลบหนีกลับไปยังฟิลิปปินส์ได้ (de Morga 2010 p. 52) โดยทิ้งบาทหลวงและพวกไว้บนฝั่งโคชินนั้น (de Morga 2010 p. 53)

ขณะเดียวกันนั้น ทางราชสำนักสเปน มีรับสั่งมาว่า ถ้าใครอยากครองเมือง เช่น เกาะมินดาเนา ก็ให้ลงทุนลงแรงเอาเองก่อน แล้วพอได้ครองเมืองแล้วก็จะได้ทรัพย์สฤงคารคืนเอง กัปตัน Estevan Rodriguez de Figueroa ได้นำกำลังคนและเรือต่างๆ โดยมีคนสเปนทั้งสิ้น 214 นาย ไปบุกเกาะมินดาเนา (Isle of Mindanao) แล้วยึดได้ในเดือนกุมภาพันธ์ 1596 นั้น (พระนเรศอายุ 41) โดยได้มอบหมายให้กัปตันฮวน เดอ ลา ฆารา (Captain Juan de la Xara) ดูแลการตั้งถิ่นฐาน และให้บาทหลวงต่างๆ อยู่ช่วยสอนและบริการทางศาสนาแก่คนพื้นเมืองที่นั่น (de Morga 2010 p. 53)

แต่ชาวเกาะมินดาเนานั้น โดยเฉพาะชาวเมืองบน Buhahayen ได้ลุกฮือขึ้นต่อต้าน แม้มีเพียงอาวุธแบบดั้งเดิม (ดาบ โล่ หลาว) ก็ตาม อีกทั้งภูมิประเทศเป็นโคลนตม ไม่คุ้นเคย ทหารทำการไม่คล่อง ทางคนสเปนจึงพ่ายแพ้แก่คนพื้นเมืองนั้น และถูกฆ่าตายเป็นอันมาก ทางกัปตัน Estevan เองก็บาดเจ็บ แล้วในที่สุดก็ตาย ท่านกัปตัน la Xara จึงได้รับเลือกเป็นผู้ว่าการคนใหม่ ตั้งเมืองใหม่ขึ้นที่ตำบล Tampacan นี้ แล้วให้ชื่อเมืองสเปนใหม่ (new Spanish town) นี้ว่า มุระเซีย (Murcia) แล้วตีตนออกห่าง ไม่ขึ้นกับรัฐบาลแห่งมะนิลาอีกต่อไป (de Morga 2010 p. 54-55)

ทางเมืองมะนิลานั้น ทุกคนรอฟังข่าวของกัปตัน Gallinato และผู้ว่าการ Estevan แต่ไม่มีข่าว จนมีการส่งขุนนางมาใหม่จากทางสเปน นามว่า Don Francisco Tello de Guzman อัศวินท่านหนึ่ง และเคยเป็นพระคลังของสภาหอการค้าแห่งอินดีสมาก่อนด้วย ให้มาเป็นผู้ว่าการรัฐมะนิลาท่านใหม่ และได้มี Archbishop ท่านใหม่ แทนท่านเดิมที่สิ้นไป (de Morga 2010 p. 55) ระบบศาลสูงแห่งมะนิลาก็ได้นำกลับมาใช้ใหม่อีกครั้ง นอกจากนั้น เนื่องจากท่าน Estevan สิ้น ทางท่าน de Xara จึงขอแต่งงานกับภริยาหม้ายของท่านแทน (de Morga 2010 p. 56) ไม่นานท่านผู้ว่าการรัฐท่านที่มาใหม่จึงสั่งจับท่าน de Xara นำตัวมามะนิลา แต่ท่านสิ้นลงเองเสียก่อน อย่างไรก็ดี ทางเกาะมินดาเนายังคงเกิดสงครามอยู่เนืองๆ อีกทั้งคนเกาะใกล้เคียงก็เริ่มทยอยสวามิภักดิ์ต่อทางคนสเปนแห่งมินดาเนาแล้ว และได้พยายามชักชวนคนให้เข้ารีตทั้งเกาะ และให้เป็นสัพเยก (Subjects คนในปกครอง) ของกษัตริย์สเปน ตามที่ท่าน Estevan ได้ลงทุนไปก่อนตามคติที่กษัตริย์ตั้งไว้นั้น ทางทนายผู้ดูแลลูกๆ ของท่าน Estevan จึงร้องเรียนต่อศาล ขอให้ยกเลิกเงื่อนไขที่ต้องจ่ายทั้งหลายเหล่านั้น เนื่องจากท่าน Estevan ก็ได้จากไปแล้ว ผู้ว่าการคนใหม่จึงเลือกคนไปมินดาเนา นามว่า Don Juan Ronquillo (de Morga 2010 p. 57) โดยพยายามผูกมิตรกับคนท้องถิ่น และจะคืนสภาพเมืองของสเปนให้จง

ได้ แต่เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นโคลนตมมากเหลือเกิน อีกทั้งเสบียงและทุนรอนก็เริ่มร่อยหรอ ยากที่จะเลี้ยงดูกองกำลัง จึงขอถอนกำลังกลับมะนิลา (de Morga 2010 p. 58) ทางมะนิลาอนุญาต แต่จะต้องโจมตีทัพของเมือง Buhahayen ให้ได้เสียก่อน และต้องเผาเมืองสเปนและป้อมให้หมดสิ้นเสียก่อน แล้วขนทุกอย่างไปไว้ในเมือง Calders จึงค่อยกลับมามะนิลาได้ (de Morga 2010 p. 59)

ท่าน Silonga และผู้นำท่านอื่นๆ แห่งเมือง Buhahayen นั้น ไม่ยอมแพ้ง่ายๆ จึงร้องขอให้ช่วยรบกับคนสเปนมะนิลานี้ โดยร้องขอไปยัง King of Terrenate ซึ่งก็ได้จัดส่งกองทัพเรือเล็กเรือน้อยมาช่วย โดยได้สู้รบกับกลุ่มต่างๆ อย่างเข้มแข็ง (de Morga 2010 p. 59) แต่ในที่สุดก็ส่งสาส์นไปยังท่านผู้ว่าการ Ronquillo เพื่อเจรจาขอสงบศึก แล้วลงเอยด้วยการแต่งงานระหว่างผู้นำท้องถิ่นท่านนั้น กับเจ้าหญิงของอีกเผ่า แต่สัญญาว่าต้องรื้อป้อมหอรบทิ้ง (de Morga 2010 p. 60) ทางผู้ว่าการ Don Tello แห่งมะนิลา ได้ตอบไปยัง Don Ronquillo แห่งมินดาเนาว่า อย่าเพิ่งยกทัพกลับ แต่ไม่ทันการณ์ เพราะบางส่วนยกทัพกลับมามะนิลาแล้ว (de Morga 2010 p. 61) อย่างไรก็ดี ได้มีการเผาทำลายป้อมปราการทิ้ง และเมื่อมาถึงมะนิลาแล้ว ผู้ว่าการ Tello ได้สั่งคนไปล้อมจับท่าน Ronquillo ข้อหาว่า ขัดคำสั่ง ว่าห้ามกลับมามะนิลา ทางท่าน Ronquillo ก็โต้แย้งว่าได้ทำตามคำสั่งที่หนึ่ง คือ เผาป้อม แล้วก็ยกทัพกลับ โดยไม่ทันเห็นสาส์นฉบับที่สอง ที่ห้ามกลับนั้น (ความล่าช้าของการข่าวสารในยุคนั้น) (de Morga 2010 p. 62)

ทางฝ่ายกัปตัน Gallinato ได้นำเรือรบหลวงออกจากโคชินไชน่ากลับมาถึงมะนิลา และได้รายงานข่าวว่า ท่าน Belloso และ Blas Ruyz ไปถึงลาวแล้วนั้น (de Morga 2010 p. 62) ในขณะเดียวกัน ทางทูต Luys Ortiz ถูกพายุพัดพาเรือไปขึ้นบกที่มะละกา จนรอพายุสงบและรอลมพัดหวนคืนมายังมะนิลา (de Morga 2010 p. 63)

ในตอนต้นของรัฐบาลของท่าน Don Tello นี้ มีหัวหน้าของชนอินเดียนท้องถิ่น 2 ท่าน ในเมือง Cagayan ได้ไล่ฆ่าชาวสเปน โดยมีท่าน Magalat เป็นหัวหน้าคนกลุ่มนี้ เนื่องจากมีบาทหลวงโดมินิกันหลายท่านจะไปที่เมือง Segovia ซึ่งเป็นเมืองหลวงของเมือง Cagayan นี้ จึงไม่สบายใจ จึงร้องขอให้ผู้ว่าการรัฐช่วยส่งคนไปจับ 2 หัวหน้าถิ่นนี้ให้ด้วย แต่ 2 ท่านนี้ก็ตระเวนของความร่วมมือไปทุกตำบล และฆ่าทุกคนที่ไม่ช่วยเล่นงานชาวสเปน (de Morga 2010 p. 63) จนผู้ว่าการรัฐต้องจัดส่งหัวหน้าค่าย นามว่า Pedro de Chaves จากมะนิลาพร้อมกองทหาร ไปตามจับ จนได้ตัวผู้ร้าย และสามารถฆ่าลงได้ ด้วยการปราบตัวหัวหน้านั้น โดยให้สินบนคนกันเอง ให้ลอบกำจัด ทุกอย่างจึงสงบสุขลง (de Morga 2010 p. 64)

อีกทั้ง เมื่อย้อนไปเล็กน้อย ในปี 1595 นั้น ผู้บัญชาการ Commander Alvaro de Mendaña de Neira ได้ออกเดินทางจากเมือง Callao กรุง Lima ประเทศ Peru พร้อมด้วยทัพเรือ และครอบครัว รวมทั้งเครือญาติ และพลทหารราว 400 นาย เพื่อมาตั้งรกราก ณ เกาะ Solomon ที่เพิ่งพบเมื่อปี 1568 นั้น แต่ได้เกิดพายุพัดพาเรือมาขึ้นที่เกาะใกล้ๆ นิวกินี (New Guinea) ซึ่งท่านตั้งชื่อให้ว่า St. Cruz แต่ท่านและญาติ อีก

ทั้งผู้คนได้เจ็บป่วยล้มตายไปเป็นอันมาก ทัพเรือที่เหลือจึงย้ายไปอยู่ที่ฟิลิปปินส์ (de Morga 2010 p. 64) โดยถึงมินดาเนาและมะนิลา ภรรยาหม้ายของท่านจึงแต่งงานใหม่กับท่าน Don de Castro แล้วย้ายไปอยู่ที่นิวสเปน ในทวีปอเมริกาในปี 1596 โดยในบันทึกของท่านผู้บัญชาการ de Neira นี้ แต่ลงนามตอนท้ายโดยท่าน Pedro Fernandez de Quiroz สรุปความได้ว่า...

"วันศุกร์ที่ 9 เมษายน 1595 ออกจากท่าเรือ Lima แวะรับคน 400 คน ... ระหว่างทาง พบเจอแต่คนอินเดียน (ชาวต่างชาตินิยมเรียกชนพื้นเมืองว่า Indians ทั้งหมด) ... ผิวไม่คล้ำ ตัวสูงใหญ่ หญิงงามมาก เหมือนหญิงในกรุง Lima ค่อนข้างขาวด้วย ตามท่าเรือจะพบ หมู ไก่ อ้อย เป็นหลัก บางเกาะที่แล่นผ่าน จะเห็นต้นฟักทอง ซึ่งเป็นไม้จากคาสตีล ปลูกอยู่ตามพื้นดินด้วย ... ณ ท่าเรือที่ตำแหน่งละติจูดที่ 9 องศา ครึ่ง ไปทางใต้นั้น ผู้บัญชาการได้สั่งไม้กางเขน 3 อัน มาติดตั้ง ณ เมืองนั้น ... เกาะที่อยู่ห่างลิม่ามา 1,800 โยชน์นั้น มีป่าไม้น่าตัดมาใช้งาน ... ไปทางเหนือของเกาะนี้ได้สัก 7 โยชน์ก็เจอภูเขาไฟ กำลังปะทุ ... เกาะที่ตั้งชื่อว่า Santa Cruz นี้ มี หมู ไก่ กล้วย มัน ถั่วอัลมอนด์ ฟักทองคาสตีล กระเพรา ขิงที่ขึ้นเอง หอยทากเหมือนที่มาจากจีน ... เจ้าเกาะชื่อว่า Malope ... ตัวดำคล้ำทั้งเกาะ ใช้เรือที่ขุดจากท่อนซุง ... มีการฆ่าเกิดขึ้นโดยคำสั่งของผู้บัญชาการ ... มีจันทคราสเต็มดวง[7] ... ล้มป่วยกันมาก จึงขอร้องให้หม้ายพาออกจากเกาะ ไปยังเกาะ St. Christopher ... เพื่อไปยังมะนิลา ... โดยได้เห็นเกาะไซปัน (Serpana หรือ Isle of Seypan) และ กวน (Guan) ... ในวันที่ 3 มกราคม 1596 ได้เห็นแหลม Espiritu Santo และพอวันที่ 15 ได้จอดทอดสมอในอ่าว Cobos ... ทุกคนเริ่มป่วย ผ่ายผอม ... 10 กุมภาพันธ์ ถึงท่าเรือ Cabite และอื่นๆ ... ขอร้องให้ท่านปกปิดเรื่องเกาะต่างๆ ที่พบเจอระหว่างนิวสเปน ของเปรู มาจนถึงประเทศนี้ไว้จนกว่ากษัตริย์จะสั่ง เพราะมิฉะนั้น หากทางอังกฤษรู้ อาจจะขนคนมาตั้งรกรากตัดหน้าชาวเราเสียก่อน" (de Morga 2010 p. 65-74)

โดยจดหมายบันทึกนี้นำเรียนไปยังท่าน Dr. Antonio de Morgo ซึ่งเป็นผู้ว่าการคนเก่าของฟิลิปปินส์ แต่พอท่าน Don Francisco Tello ได้เข้ามารับตำแหน่งต่อ ในปี 1596 นั้น ได้พบเรือลำหนึ่ง ชื่อ San Geronymo (ซึ่งเป็นเรือที่ ท่าน Deon Fernando de Castro และ Doña Ysabel Barreto ภรรยาหม้ายที่มาแต่งกับท่านใหม่นี้ กำลังเดินทางกลับนิวสเปน) อีกทั้งเรือ San Felipe ซึ่งพร้อมออกทะเลไปยังนิวสเปนเช่นกัน โดยบรรทุกสินค้าจากฟิลิปปินส์ และทันทีที่ท่าน Tello มารับตำแหน่งที่ฟิลิปปินส์ เรือสองลำนี้ก็ได้แล่นออกจากฝั่งไปแล้ว โดยที่เรือ San Geronymo ถึงนิวสเปน ปลายปี 1596 แต่เรือ San Felipe ซึ่งลำใหญ่กว่า และบรรทุกของหนักกว่า อีกทั้งขนผู้โดยสารจำนวนมาก ต้องประสบกับพายุบ่อยครั้งระหว่างทาง จนกระทั่งมาถึงตำแหน่งหนึ่งพายุแรงมาก จึงต้องตัดสินใจทิ้งสินค้าให้เรือเบาลง แต่วิ่งได้อีกสักพัก หางเสือเรือ (rudder) ขาด

[7] ผู้แต่งระบุว่า ได้มีการคำนวณจันทคราส (eclipse of the moon) ขึ้นตามหลักโหราศาสตร์แล้ว ในขณะนั้น โดยคนสเปนจากตารางฮัลเลย์ (the tables of Halley) ในปี 1595 พระนเรศมีพระชนมายุ 40 พรรษา

หล่นหาย ณ ตำแหน่งพิกัดละติจูด 37 องศา โดยห่างจากฟิลิปปินส์ 600 โยชน์ และห่างจากญี่ปุ่น 150 โยชน์ แต่เนื่องจากเล็งเห็นว่า คงจะซ่อมแซมไม่ไหวแล้ว จึงตัดสินใจหันหัวเรือกลับฟิลิปปินส์ แต่เนื่องจากไม่มีหางเสือเรือ จึงคุมทิศทางไม่ได้ จนหลงทิศ อีกทั้งใบเรือที่กางขึ้นไปก็โดนพายุกระหน่ำจนฉีกกระจัดกระจาย แล้วในที่สุด ก็มาปรากฏตัวที่เกาะญี่ปุ่น (de Morga 2010 p. 75) จึงตัดสินใจจะเข้าจอดที่ท่าเรือนางาซากิ (Nangasaqui) ซึ่งค้าขายกันอยู่กับทางฟิลิปปินส์อยู่ก่อนแล้ว จะได้หาที่ซ่อมเรือได้ แต่พยายามอยู่ 6 วันก็ยังไม่ถึง กลับพบชายฝั่งของจังหวัดโตซ่า (Toza) และจอดทอดสมอในเวลากลางคืน พอตื่นมา ก็พบว่า เรือถูกกระแสน้ำพัดพาไปยังจุดใหม่อีกแล้ว ไม่นานก็มีเรือเล็กหลายลำเดินทางมาที่เรือใหญ่นี้ โดยแจ้งว่ามาจากท่าเรือที่ชื่อว่า ฮูรันโด (Hurando) และอ้างว่ากษัตริย์ของเมืองนั้น เชื้อเชิญให้ทางเรือแวะจอดพัก เรือจึงตัดสินใจแวะเข้าที่ท่าเรือดังกล่าว แล้วทยอยขนของออกจากเรือ เพื่อเตรียมจะซ่อม (de Morga 2010 p. 76) แต่ทางคนบนฝั่งกลับอ้างว่า ในการจะซ่อมเรือนั้น ต้องขอใบอนุญาตจากท่าน Taicosama พระเจ้าแผ่นดินของญี่ปุ่น (lord of Japan) ผู้ซึ่งพำนักอยู่ในราชสำนัก Miaco ซึ่งอยู่ห่างจากท่าเรือไปราว 100 โยชน์นั้นเสียก่อน ส่วนทางนายพล Don Matia de Landecho และผู้ร่วมเดินทาง รีบจัดทูตเพื่อไปเข้าเฝ้าท่าน Taico โดยทันใด เพื่อมิให้เสียเวลา โดยฝากของกำนัลอันมีค่าจากเรือไปถวายด้วย โดยท่านทูตคือ Christoval de Mercado ถือสาส์นไป พร้อมกับบาทหลวงออกัสติน 3 ท่าน เพื่อจะไปคุยกับบาทหลวงฟรานซิสกันซึ่งเผยแผ่ศาสนาอยู่ใน Miaco อยู่แล้วด้วยความสนับสนุนของทูตจากมะนิลาที่ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ เมืองนั้นแล้ว แม้จะถูกการต้านทางจากกลุ่มบาทหลวงของ the company of Jesus บ้างก็ตาม กษัตริย์จากฮูรันโด ได้รีบรายงานไปยังราชสำนักเช่นกันว่า มีเรือจากมะนิลามาจอดที่ท่าเรือตนนี้ พร้อมด้วยพวกบาทหลวง Nambaji (monk) (de Morga 2010 p. 77) ทางท่าน Taicosama ได้ส่งคนมาที่ฮูรันโด ยึดข้าวของต่างๆ นั้น แล้วจับคนสเปนกักขัง ทางคณะทูตที่เดินทางไปยังราชสำนัก ก็ไม่สามารถเข้าพบท่าน Taico หรือเจรจาใดๆ ได้ ทั้งยังมีคนมาใส่ความอีกว่า กลุ่มสเปนพวกนี้ นิยมบุกยึดประเทศอื่นๆ โดยทำเป็นส่งบาทหลวงมาก่อนแบบนี้ แล้วค่อยส่งกำลังทหารมาบุกยึดทีหลัง (de Morga 2010 p. 78)

บาทหลวงทั้ง 5 ท่าน และคนสเปนทุกคนจึงถูกจับกุมตัว และมีข่าวว่า อาจจะจับตัวคริสเตียนทุกคนในแผ่นดิน (de Morga 2010 p. 79) แต่ท่าน Taico ได้จับประหารเฉพาะบาทหลวงและคนสอนศาสนาที่จับได้นี้เท่านั้น แต่ให้ปล่อยคนสเปนอื่นๆ ที่มากับเรือให้กลับมะนิลาได้ บาทหลวง 6 คน และคนสอนศาสนาอีก 18 ราย ถูกตัดหูขวา แล้วลงโทษด้วยการตรึงไม้กางเขน (crucified) ในเมืองนางาซากินี้ ในต้นปี 1597 (de Morga 2010 p. 80-81) (พระนเรศอายุ 42) โดยสาธุคุณหลวงพ่อ Fray Martin de la Ascencion ได้เขียนจดหมายลาตายไปแจ้งยังท่านผู้ว่าการ de Morga ที่มะนิลา โดยความตอนหนึ่งสรุปได้ว่า "ให้ระวังกษัตริย์ญี่ปุ่นท่านนี้จะไปลูซอนปีหน้า เพราะปีนี้ติดสงครามกับทางเกาหลีอยู่ แล้วจะเลยไปยึดหมู่เกาะลิวชิว (Lequios หรือ

Lu Tchu) และฟอร์โมซ่า (Hermosa หรือ Formosa หรือ ไต้หวัน) ก่อนจะเลยไปบุกตีมะนิลาด้วย" (de Morga 2010 p. 82)

ร่างของผู้อุทิศตนเพื่อศาสนา (martyrs) เหล่านี้ ได้ถูกนำลงมาจากไม้กางเขน ชิ้นส่วนได้ถูกนำไปเคารพบูชา แต่ในเหตุการณ์นี้ได้มีบาทหลวง 2 ท่านหลบหนีได้ทัน ได้เข้าไปอาศัยอยู่ในพื้นที่ชั้นในของญี่ปุ่น แล้วได้รับการช่วยเหลือแอบส่งไปตัวไปเกาะมาเก๊า ส่วนนายพล Don Mathia และชาวสเปนที่ถูกปล่อยตัวนั้น ได้ออกจากนางาซากิกลับมะนิลาแบบหมดเนื้อหมดตัว (de Morga 2010 p. 82) โดยอ้างการเดินเรือนั้นว่าเป็นของโปรตุเกสและญี่ปุ่นแทน ถึงมะนิลาในปี 1597 มูลค่าของทรัพย์สินที่ถูกยึดนั้นนับได้ 1 ล้าน ducats ซึ่งถือว่ามหาศาลมากในยุคนั้น ชาวสเปนมะนิลาจึงตกอยู่ในสภาพยากจนอย่างที่สุด แล้วทางรัฐบาลแห่งฟิลิปปินส์ได้ส่งทูตชื่อ Captain Don Luis Navarrete Fajardo นำสาส์นและของขวัญมากมาย รวมทั้งช้าง 1 เชือกมาเข้าเฝ้าท่าน Taico ทั้งนี้เพื่อเจรจาขอข้าวของ และขอศพของบาทหลวงเหล่านั้นคืน โดยจอดที่ท่านางาซากิเช่นกัน (de Morga 2010 p. 83) ท่าน Taico ดีใจมาก โดยเฉพาะท่านชอบ "ช้าง" และขอแสดงความเสียใจที่ได้ทำไปเช่นนั้น แต่เพราะบาทหลวงขัดต่อกฎหมายที่ไม่ให้สอนศาสนา และกฎหมายญี่ปุ่นมีอยู่ว่าเรือทุกลำที่หลงทะเลมาขึ้นที่เกาะญี่ปุ่น จะต้องตกเป็นสมบัติของพระเจ้าแผ่นดินทันที ซึ่งก็เหมือนกันกับกฎหมายของประเทศยุโรปทั้งหลายนั่นแล แล้วท่าน Taico ก็ได้สัญญาว่าจะจัดส่งคืนศพ และข้าวของต่างๆ เท่าที่เหลือให้ และรับปากว่า ในอนาคตจะต้อนรับเรือจากมะนิลาให้ดีขึ้น ทั้งยังฝากของขวัญมากมายมาให้รัฐบาลมะนิลาด้วยเช่นกัน แต่ท่านทูตนั้นป่วย และเสียชีวิตลง เลยไม่ได้นำส่งของเหล่านั้นให้รัฐบาลเอง (de Morga 2010 p. 84) แต่ในความเป็นจริง ญี่ปุ่นก็มิได้ส่งอะไรคืนเลยทั้งสิ้น ทั้งยังให้นับว่า ของขวัญจากสเปนมะนิลาที่นำมามอบนั้น คือ "เครื่องบรรณาการ" ถวายแด่กษัตริย์ญี่ปุ่น เพราะเกรงพระบารมีนั่นเอง (de Morga 2010 p. 85)

ต่อมาไม่นานนัก ได้มีขุนนางญี่ปุ่นนายหนึ่ง ชื่อ Faranda Quiemon มาเสนอตัวขอบุกมาตีมะนิลา ท่าน Taico ก็สนับสนุน แต่เผอิญท่านตายเสียก่อน และท่าน Taico ก็สิ้นด้วยเช่นกัน เลยจึงยังมิได้ลงมือจัดทัพบุกตีแต่อย่างใด (de Morga 2010 p. 85) แต่ทางฝ่ายมะนิลาก็เกรงว่าจะมีเหตุการณ์ขึ้นจริงๆ จึงพยายามเตรียมการ โดยต้อนรับพ่อค้าญี่ปุ่นเป็นอย่างดี แต่ก็รีบให้ออกจากประเทศโดยเร็วที่สุด ไม่ให้อยู่นาน (de Morga 2010 p. 86) อีกทั้ง พ่อค้าที่มากับเรือสินค้าของญี่ปุ่น จะถูกขอยึดอาวุธไว้ก่อนจนหมด จนกว่าจะกลับจึงคืนอาวุธให้ แต่เนื่องจากได้ยินว่า ท่าน Taico เตรียมจะไปยึดเกาะฟอร์โมซ่า (ไต้หวัน) ซึ่งอยู่ใกล้กับลูซอนมาก เลยเกรงว่า เมื่อญี่ปุ่นยึดฟอร์โมซ่าได้แล้ว อาจเอาเกาะนั้นเป็นฐานที่มั่น แล้วหันมายึดมะนิลาต่ออยู่ดี จึงรีบยกทัพไปยึดท่าเรือต่างๆ ของเกาะฟอร์โมซ่าก่อนญี่ปุ่น หรืออย่างน้อย ก็ไปกระตุ้นเตือนอุปราชแห่งกวางตุ้งและจินเจียว ซึ่งเป็นศัตรูเก่าแก่ของญี่ปุ่นมาก่อนนั้น ให้เตรียมตัวให้พร้อม (de Morga 2010 p. 86)

ไม่กี่วันหลังจากที่ สาธุคุณ Fray Alonso Ximenez ถูกจับตัวเข้าคุกของโคชินไชน่าแล้ว พอกัปตัน Juan Xuarez Gallinato จากมาแล้ว กษัตริย์แห่งตังเกี๋ยและกษัตริย์แห่งชีหนัวก็ปล่อยตัวสาธุคุณผู้นี้ให้กลับมะนิลาได้ โดยลงเรือของโปรตุเกสไปทางมาเก๊าก่อน สาธุคุณแนะนำท่านที่มะนิลาว่าควรจัดเที่ยวเรือไปกัมพูชาอีก (de Morga 2010 p. 86) เพราะท่าน Don Luys ได้เบิกทางไว้มากแล้ว ด้วยทุนส่วนตัวที่ออกไปก่อนนั้น ทางท่าน Don Luys จึงไปเจรจาต่อรองกับผู้ว่าการ Don Tello ว่าจะออกค่าใช้จ่ายเองก่อนทั้งหมด (de Morga 2010 p. 87)

ใกล้เกาะมินดาเนานั้น มีเกาะหนึ่งชื่อว่า Jolo มีราชาของเกาะเอง คนทั้งหมด 3,000 คน เป็น Mussulmans (มุสลิม) ทั้งหมด เคยยอมเป็นเมืองขึ้น โดยถวายบรรณาการแก่สเปน แต่ก็กระด้างกระเดื่องเป็นระยะๆ เช่น พอท่าน Don Juan Ronguillo ตาย พอคนสเปนมะนิลาไปขอแลกซื้อ wax ก็ถูกฆ่าทิ้ง เป็นต้น (de Morga 2010 p. 88)

ในเดือนพฤษภาคม 1598 (พระนเรศอายุ 43) เรือจากนิวสเปน (ละตินอเมริกา) มาเพิ่ม เพื่อแต่งตั้งศาลของพระราชา ณ ฟิลิปปินส์ หลังจากนั้นก็มีตราประทับของศาลส่งมาถึง (de Morga 2010 p. 89) มีกระบวนแห่เกียรติยศ และพอปลายปี ที่ศาลสูงแห่งมะนิลา จะเริ่มมีการพิจารณาคดี ทั้งคดีแพ่งและคดีอาญาที่เกิดเหตุขึ้นทั้งในเกาะต่างๆ ของฟิลิปปินส์ และแผ่นดินใหญ่ของจีน ต้องมาขึ้นศาลสูงที่นี่ได้ (de Morga 2010 p. 91)

ข่าวสารจากกรุงกัมพูชา มีมาถึงว่า เจ้าชายพระอังคารนั้น ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ ด้วยความช่วยเหลือของ Belloso และ Blas Ruyz ทางกัมพูชาจึงมีราชสาส์นมาขอบคุณยังมะนิลา โดยเขียนเป็นภาษา ***คาสตีล*** (Castilian) (de Morga 2010 p. 91) โดยในจดหมายจากกษัตริย์พระอังคาร ส่งมาถึงท่าน Dr. Antonio de Morga สรุปความได้ว่า:

"กัปตัน เจ้าฟ้า ดอน บลาส ชาวคาสตีล (Captain Chofa Don Blas Ruyz Castile) และ กัปตัน เจ้าฟ้า ดอน ดิเอโก้ ชาวโปรตุเกส (Captain Chofa Don Diego Belloso Portugal) พร้อมด้วยเหล่าทหารกล้านั้น ได้ตามหาบิดาของข้าฯ คือ กษัตริย์พระอังคาร และช่วยฆ่า อนาคาปรัญ (Anacaparan) แล้วติดตามไปยังโคชินไชน่า และเมืองลาว จนพบข้าพเจ้า และด้วยความช่วยเหลือของสเปนท่านอื่นๆ จึงได้ครองทุกอย่าง จึงจะสร้างโบสถ์คริสต์ให้ และอนุญาตให้ชาวกัมพูชาที่สมัครใจสามารถเข้ารีตได้ ส่วน 2 เจ้าฟ้านั้น ข้าฯ ให้ครองเมือง โดยที่ เจ้าฟ้าบลาส คาสตีล ให้ครองจังหวัดตราน (Tran) ส่วนเจ้าฟ้าดิเอโก้ ให้ครองจังหวัดบรรพาโณ (Bapano)"

แต่ทาง ดร. มอร์ก้า ไม่ค่อยชอบ กรณี Bellosò และ Ruyz นัก เพราะขจัดขุนนางสยามท่านนั้นออกไป เกรงจะมีปัญหากับทางกษัตริย์สยาม (de Morga 2010 p. 92-93)

ทางท่าน Blas Ruyz de Hernan Gonzales ได้มีจดหมายถึงท่าน Dr. Morga รายงานเรื่องราวทั้งหมด โดยสามารถสรุปความได้ว่า

"ได้สำรองออกค่าใช้จ่ายทั้งหมดไปก่อน และยอมรับตรงๆ ว่า ได้ทำกิจกรรมเยี่ยงโจรสลัดด้วยเช่นกัน (ทางคณะลูกขุนและนักสอนศาสนาของมะนิลาจึงไม่ค่อยยอมรับ Blas Ruyz เท่าใดนัก) ทั้งนี้ ทรัพย์สมบัติที่ตนได้รับนี้ ครึ่งหนึ่งนับเป็นของกษัตริย์แห่งสเปนด้วยเช่นกัน และมีแนวโน้มว่า กษัตริย์แห่งกัมพูชานี้ อาจจะแปลงศาสนาเข้ารีตเป็นคริสต์แบบพลเมืองของท่านก็เป็นได้ และอนึ่งขอค้านว่า แผ่นดินนี้ คนจีนไม่มีสิทธิ์เช่นพวกเราชาวสเปนดอกหนา (de Morga 2010 p. 94) เพราะชาวสเปนได้มาแบบยกกองทัพมาพิชิต ตีชนะ ก็ได้สิทธิ์บนแผ่นดินใหญ่นี้เช่นกัน และผู้กบฏก็จะฆ่าสเปน เราก็ปราบได้ ฉะนั้น เราควรรักษาชื่อเสียง ไม่ควรถอยหนีล้มเลิกออกไป ... ได้เคยใช้หลักของสเปน คือ ส่งเรือไปคุยด้วยเชิงการทูต ก็จะยึด จะฆ่าตลอดเวลา ให้เซ็นสัญญา ก็ไม่เซ็น เราจะขอเรือคืน ก็ไม่ให้ จะฆ่าจะแกงอย่างเดียว แต่เราได้รับความช่วยเหลือจากชาวคริสเตียนที่อยู่ที่นี่ หนึ่งในนั้นคือ ลูกครึ่ง จากมะละกา พูดภาษาคาสตีลของพวกเราได้ ... เราจึงเริ่มโจมตี ไม่ใช่รอให้เขามายึดเรือ แล้วจับฆ่าหมด แต่โชคดีที่เราฆ่ากษัตริย์ของพวกเขาได้ในสนามรบ (ขุนนางอนาคาปรัญที่ตั้งต้นเป็นใหญ่นั้น) จึงกลับขึ้นเรือได้ โดยไม่เผาบ้าน ไม่ปล้นบ้านใครเลย จะได้ไม่ถูกครหาว่า ปล้นฆ่าเขากิน เราปราบกบฏได้ กัปตันและทหารต่างๆ ต่อว่าเราแล้วก็จากไป เราฟังคนกัมพูชา เราจึงเดินทางไปโคชินไชน่า เพื่อบุกไปรับว่าที่กษัตริย์ตัวจริงกลับมา ด้วยค่าใช้จ่ายของเราเอง เรา (Blas Ruyz และ Belloso) ไปต่อจนถึงเมืองลาว ส่วนกัปตัน de Vargas ไปตังเกี๋ย โดยนำของจากเรือคนจีนนั้นออกจัดประมูลจนหมดสิ้น ท่านกษัตริย์แห่งซีหน้วของโคชินไชน่านั้น ช่วยจัดแจงให้พวกเราไปลาว โดยมีคนอำนวยความสะดวก ตลอดทุกที่ที่ผ่านไป ผู้คนต้อนรับขับสู้ช่วยเหลือตลอดทาง จนเราถึงล้านช้าง เมืองหลวงที่กษัตริย์ซ่อนตัวอยู่นั้น ประชากรที่นั่นเบาบาง เพราะเพิ่งถูกล้างเมืองโดยชาวพะโค (หงสาวดี) ณ ที่นี้เป็นแหล่งเหมืองทอง เหมืองเงิน เหมืองทองแดง เหล็กดีบุก ทองเหลือง (โดยท่าน Blas Ruyz นี้คงไม่ทราบ ณ ขณะนั้นว่า brass คือโลหะผสม) และเป็นเมืองที่เต็มไปด้วยไหม กำยาน (bezoin) ครั่ง (lac) ไม้ฝาง (brasil) ขี้ผึ้ง (wax) งาช้าง อุ่น และช้างมากมาย และม้าตัวใหญ่กว่าที่พบในเมืองจีน ทางตะวันออกของล้านช้างนี้ติดโคชินไชน่า ทางตอนเหนือติดจีน และเติร์ก (Tartary) ซึ่งทำให้มีสินค้าพวกแกะ และ ลา ซึ่งช่วยขนสินค้าออกไปขายได้มากทีเดียว ทางตะวันตกติดพะโค ทางตะวันตกเฉียงใต้ติดสยาม ทางใต้ติดกัมพูชา และทางตะวันออกเฉียงใต้ติดอาณาจักรจามปา (Champa) ล้านช้างนี้เป็นประเทศที่มั่งคั่ง ทุกอย่างที่นี่ราคาแพง และมักมาจากต่างแดน (de Morga 2010 p. 98) ที่ล้านช้างนี้มีลูกพี่ลูกน้อง (cousin) ของกษัตริย์กัมพูชาองค์ก่อน และญาติๆ ลี้ภัยมาอาศัยอยู่ สองแม่ (แม่จริงและแม่เลี้ยง) ของเจ้าชายได้ฝากจดหมายไปยังมะนิลาเพื่อให้คนสเปนสัญญาก่อนว่าจะปราบกัมพูชาให้สงบ ก่อนจะนำลูกชายไปครองเมือง ส่วนในกรุงกัมพูชานั้นเล่า พอข่าวของท่าน Anacaparan สิ้น พระญาติของกษัตริย์องค์ก่อนชื่อ เจ้าปิ่นแก้ว (Chupinaqueo) ก็ได้แหกคุก ออกมาระดมพล เตรียมรับรัชทายาท และไล่ปราบลูกๆ

ของท่าน Anacaparan นั้น แต่ก็ถูกฆ่าตายโดยขุนนางที่ชื่อ เจ้าปิ่นหนุ (Chupinanu) ซึ่งขึ้นครองชั่วคราว แต่เผอิญมีเรือทูตมาจากมะละกา มาตามหาพวกเราพอดี แต่ที่เมืองใกล้ๆ ก็ลุกฮือ ช่วยกันปราบท่าน Chupinanu ได้ แต่พวกสเปนและญี่ปุ่นที่มาจากมะละกานั้นถูกฆ่า ท่าน Chupinanu จึงรวบรวมไพร่พล ซึ่งรวมทั้ง 2 ขุนนางมาเลย์ ที่หนีสงครามไปครองเมืองอยู่ใกล้ๆ กันนั้น เนื่องจากรบกับสยามแล้วแพ้ จึงรวบรวมชาวมาเลย์และชาวกัมพูชา หนีไปอยู่จามปา แล้วยึดจามปาด้วย แล้วจะกลับมาครองกัมพูชาในภายหลัง แต่ถูก Anacaparan นั้นชิงครองไปก่อน แล้วแบ่งเมืองให้พวกตนครองเป็นขุนนางใหญ่ แล้วกลับไปยึดจามปาอีก แล้วนี่พอท่าน Anacaparan สิ้น ขณะนี้จึงกลับมากัมพูชาอีกครั้ง (de Morga 2010 p. 99-101) เราได้นำขบวนรัชทายาทออกจากลาว กษัตริย์ของโคชินไชน่าช่วยเหลือตลอดทาง เพื่อมายึดตีกัมพูชาคืน อีกทั้งได้มีข่าวลือว่า ได้มีเรือสเปน 4 ลำ มาจอดปิดปากแม่น้ำแล้ว พวกขุนนางทั้งปวงจึงสมคบกับ 2 มาเลย์นั้น โจมตีกษัตริย์ชั่วคราวนั้นเสีย ขุนนางได้ส่งเรือมารับรัชทายาทถึงเมืองลาว บางคนถึงกับส่งเรือมารอรับกลุ่มสเปนที่ช่วยนี้ด้วย เพื่อแย่งผลงาน โดยเฉพาะออกญา แห่งเมืองชู (Ocuña of Chu) ถึงกับคุมเรือเอง ขึ้นไปรับถึงล้านช้าง แต่เนื่องจากมาเป็นกองทัพเรือ 10 ลำ ผู้คนจึงกระเจิดกระเจิงหนีหายด้วยความหวั่นเกรง แต่เราไปทางบก ถึงโคชินไชน่าแล้ว กษัตริย์บอกให้เรารีบเดินทางกลับล้านช้าง และกษัตริย์ลาวส่งกองทัพมาช่วย เรากลับถึงกัมพูชา แต่ทุกฝ่ายแย่งครองอำนาจกันเอง กำจัดกันเอง แม้กระทั่งหัวหน้ามาเลย์ ที่ชื่อ ออกญาลักษมัน (Ocuña Lacasamana) นั้น และเรือของญี่ปุ่นมาจากโคชินไชน่า มาช่วยเจ้าปิ่นหนุ (Chupinanu) ขุนนางบางคนก็ทำเป็นขึ้นต่อท่านนั้นๆ แต่พอรู้ว่าเราเข้าเมืองมาพร้อมกับรัชทายาท เขาก็รีบกำจัดทางนั้น แล้วรีบมารับเราเลย ท่านขุนนาง 2 มาเลย์นั้นก็มาสวามิภักดิ์ ทางญี่ปุ่นก็มาสวามิภักดิ์ แล้วไล่ตามกำจัดทุกคนที่ต่อต้านให้เสร็จสรรพ เรือจากมะละกามาถึงพอดี มาพร้อมกับสเปน 14 คน ที่เคยช่วยกำจัดคนแย่งบัลลังก์นั้น และได้รับการยอมรับมาก กัปตัน Belloso อยากให้สวามิภักดิ์ตามที่หนังสือจากมะละกาบอกมา แต่ข้าพเจ้าห้ามไว้ จึงต้องแยกทางกัน ข้าพเจ้าจึงไม่ขอกษัตริย์เพื่อสร้างป้อมปราการ (fort) เพื่อความปลอดภัยและไว้เพื่อทำธุรกิจใดๆ (de Morga 2010 p. 105) แล้วออกญา แห่งเมืองชู นั้น ก่อกบฏ และ 1 ใน 2 มาเลย์นั้นก็เข้าร่วมด้วย กษัตริย์จึงขอให้เราและ Belloso และคนสเปนต่างๆ มาช่วยรบ เราและชาวสเปนได้ช่วยปราบกบฏได้ ฆ่าตายหมด ทั้งพ่อทั้งลูก และผู้ก่อการต่างๆ ทั้งกษัตริย์และประชาราษฎร์เคารพรักพวกเราชาวสเปนมาก พอมีเรือจากสยามมาถึง ซึ่งมีการส่งทูตจะไปมะนิลา โดยมีสาธุคุณหลวงพ่อ Padre Fray Pedro Custodio และชาวโปรตุเกสบางคนมาด้วย กษัตริย์จึงตั้งโบสถ์ให้ แล้วชาวลาวก็เริ่มเข้ามาอยู่ แล้วเริ่มฆ่าคนสเปน กษัตริย์ก็ไม่ตัดสินให้ โยนให้ขุนนางดูแลแทน เราจึงเริ่มบอกทางญี่ปุ่น แต่ลาวก็บุกฆ่าเกือบหมด ทั้งชาวสเปนและชาวญี่ปุ่น เราเลยหนีขึ้นเรือญี่ปุ่น กษัตริย์ก็ทรงร้องขอให้ ชาวลาวก็ไม่ฟัง แล้วลาวก็ตั้งค่ายทหาร 6,000 คน ห้ามกษัตริย์ส่งอาวุธให้เราด้วย เราเริ่มหมดตัว หมดอาวุธ หมดกษัตริย์ช่วย กษัตริย์แค่ส่งอาหารและเสื้อผ้าให้ใช้บ้าง พอดีว่ามีเรือ 1 ลำกำลังจะไปมะละกา หลายๆ คนหนีไปพร้อมกับเรือนั้น แต่กษัตริย์และแม่ๆ นั้น ไม่อยากให้เราและ Belloso จากไป

บางคนหนีเข้าสยามไปเลยก็มี ส่วนชาวญี่ปุ่นก็ขึ้นเรือหนีไป กษัตริย์ได้ร้องขอให้ทัพลาวช่วยทำสงครามปกป้องประเทศให้ด้วย แต่ทัพลาวก็แพ้ทั้งหมด ท่าน Chupinanon จึงกลับมาใหม่ กษัตริย์จึงขอให้เราและชาวญี่ปุ่นจัดทัพขึ้นมาใหม่เพื่อปกป้องกษัตริย์ พวกเราชนะ Chupinanon ได้ ยึดได้ข้าวและเสบียงมากมาย พอดีเรือโปรตุเกสกับสินค้าจากมาเก๊ามาถึง 1 ลำ ชาวลาวก็พายเรือจ้ำหนีกลับเมืองลาวไป แต่เราได้เรียกร้องขอความเป็นธรรม หากกษัตริย์ไม่อยากเสียความสัมพันธ์กับลูซอนและมะละกา กษัตริย์ไม่กล้ากักตัวพวกเขาไว้ แต่ถ้าเราปรารถนา ให้พวกเราออกติดตามจับเอาเอง โดยท่านจะแอบช่วยเหลือ เราตามไม่ทันนัก จับได้บางส่วน ยึดเรือเล็กได้บางส่วน (de Morga 2010 p. 108) ถึงตอนนี้ ผู้คนนับถือเรามาก กษัตริย์ถึงกับยกตำแหน่งสูงสุดให้ข้าพเจ้าและกัปตัน Belloso ให้ครองเมืองคนละเมืองเมื่อท่านขึ้นครองราชย์ (ตำแหน่ง "เจ้าฟ้า") แต่เราก็ยังต้องระวังออกญาลักษมัน ที่กษัตริย์นับถือมาก เพราะมีกองกำลังมากที่สุด ซึ่งเราก็ถ่วงดุลกันอยู่ ที่ข้าพเจ้ารายงานเรื่องสงครามต่างๆ มาเสียยืดยาวนี้ ก็เพื่อให้ท่านได้เข้าใจว่า กษัตริย์สเปนของเรามีสิทธิ์ในแผ่นดินกัมพูชามากเพียงใด และศัตรูเราเกรงเรานัก โดยเฉพาะพวก Mussulmans (มุสลิม)[8] (de Morga 2010 p. 109) ข้าพเจ้ารายงานมา เพื่อขอร้องท่าน ไม่ให้ละทิ้งสิทธิ์ที่เราได้มา โดยยากลำบาก และจะได้ที่มั่นบนผืนแผ่นดินใหญ่นี้ อีกทั้งขณะนี้รัชทายาทแห่งกัมพูชา ชอบน้ำจัณฑ์ (wine มิใช่เหล้า อย่างที่คนไทยเข้าใจ) มาก และชอบล่าสัตว์ยิงนกตกปลา ไม่ใส่ใจกิจการบ้านเมือง แต่ต่อให้ขนคนมามากมายจากฟิลิปปินส์ก็ยังไม่มากพอ (อยากให้ขนคนมาจากสเปนเลย?) ไม่ใช่แค่ติดมาพร้อมกับบาทหลวงเพียงไม่กี่คน โดยท่าน Belloso ก็ส่งข่าวไปมะละกา เพื่อไปขอกำลังและบาทหลวง แล้วทำไม่ไม่ให้ฟิลิปปินส์มาครองเองเลย จะได้ทำให้ชาวกัมพูชาเกรง (de Morga 2010 p. 110) แต่ข้าพเจ้าเอง ก็ยากจนแล้ว ลงทุนไปกับสงครามจนหมดตัวแล้ว กษัตริย์ที่นี่ก็ยากจนมาก เพราะหมดไปกับสงครามมาก ดังนั้น ขอให้ท่านช่วยมากัมพูชา จะได้เห็นความอลังการของกษัตริย์สเปน เชื่อว่าคุ้ม เพราะกัมพูชาอุดมสมบูรณ์มาก และกษัตริย์และแม่ๆ ไม่อยากให้ข้าพเจ้าจากไป ให้อยู่ช่วยกัน เพราะกษัตริย์ไม่ร่ำรวยแล้ว จึงส่งมาได้เพียงงาช้าง 2 งา กับ ทาส 1 คน แต่ปีหน้าคงส่งได้มากกว่านี้ (de Morga 2010 p. 111) เราสองคนจึงขู่กษัตริย์ว่า ถ้าไม่ได้ครอง 2 เมืองนี้ คงกลับลูซอน ไม่เช่นนั้นคงล้มละลาย กษัตริย์ก็เลยยกเมืองให้เราสองคนจริงๆ แต่ข้าพเจ้าก็ต้องจ่ายชำระหนี้สงครามเอาเอง จึงไม่ค่อยเหลืออะไร จึงจัดส่งอะไรไปให้ท่านไม่ได้มาก นอกจากขวดและกระปุกงาช้างที่ส่งมานี้ ปีหน้าจะดีกว่านี้ รบกวนท่านปกป้องเราด้วย ... จากกัมพูชา วันที่ 21 กรกฎาคม 1598 (พระนเรศอายุ 43) ... ลงชื่อ Blas Ruyz de Hernan Gonzales" (de Morga 2010 p. 95-112)

[8] ผู้วิจัยเชื่อว่า คำนี้ น่าจะเป็นที่มาของแกงมัสมั่น ซึ่งกร่อนเสียงมาจาก มุสสุลละหมั่น ซึ่งบางแห่งยังเรียก แกงมัสมั่น ว่า แกงสะละหมั่น – ผู้วิจัย

ท่าน Don Luis Dasmariñas สนใจในเรื่องนี้มาก และขันอาสาว่า หากกษัตริย์กัมพูชาอนุญาต จะยึดทุกอย่างจากจามปาแทนกษัตริย์พระอังคาร และจะขอปล้นสดมภ์ทุกเรือ ทุกโปรตุเกส และทุกชนชาติอื่นๆ ที่ผ่านชายฝั่งของพระองค์เพื่อไปค้าขายกับจีน มาเก๊า ญี่ปุ่น และอื่นๆ ผู้ว่าการ Tello ปรึกษาทุกฝ่ายแล้วตัดสินว่า เนื่องจากท่าน Don Luis ทำเอง ด้วยค่าใช้จ่ายของตนเอง จึงอนุญาตให้เดินหน้าในเรื่องดังกล่าวต่อไปได้ (de Morga 2010 p. 113)

ผู้ว่าการ Tello จึงส่ง Don Juan de Zamudio แล่นเรือไปยังจีน เพื่อขออนุญาตจากอุปราชแห่งกวางตุ้ง ให้ชาวสเปนมาติดต่อค้าขายได้ และสามารถขนออกซึ่งสินค้าจำพวกดินประสิว (saltpetre) และโลหะต่างๆ เพื่อไปทำอาวุธ ณ คลังกระสุนที่มะนิลา แต่ชาวโปรตุเกสที่มาเก๊า ใกล้กวางตุ้งนั้น ได้วิ่งเต้นทุกวิถีทางเพื่อกีดกันมิให้ขุนนางดังกล่าวได้ให้ใบอนุญาตแก่ชาวคาสตีลสเปนจากมะนิลานี้ โดยกล่าวหาว่า พวกสเปนเป็นโจรสลัด และยึดทุกเมืองที่ไปค้าขายด้วยเสมอ แต่โชคดีที่ชาวสเปนก็ยังมีโอกาสได้ค้าขายด้วยกับจีน แต่ต้องไปจอดที่ท่าเรือ Pinal เท่านั้น (de Morga 2010 p. 114)

พ่อค้าชาวสเปนสามารถกระจายสินค้าที่เมืองจีนนั้นโดยเรือหล่อช่า (lorchas) และเรือสัมปั้น (champans) ไปตามลำน้ำต่างๆ ของจีน อีกทั้งเดินตามถนนได้ พกอาวุธได้ ซึ่งทำให้ชาวโปรตุเกสงงงวยมาก เพราะตนไม่เคยได้รับสิทธิ์นี้ อิจฉามาก ถึงขนาดลอบล่องเรือเล็กมาจากมาเก๊ายามค่ำ มาลอบวางเพลิงเรือใหญ่ของชาวสเปนเลยทีเดียว แต่ป้องกันกันได้ทัน จนค้าขายเสร็จ จึงกลับมะนิลา ในต้นปี 1599 (พระนเรศอายุ 44)

หลังจากท่าน Don Luys ได้แต่งเรือสำเภาค้าขายเสร็จ 2 ลำขนาดกลางแล้ว ได้จัด 1 เรือรบ พร้อมคน 200 นาย มาค้ากับกัมพูชา โดยมีบาทหลวงมาด้วย 3 ท่าน อีกทั้งยังมีคนญี่ปุ่น คนอินเดียของมะนิลามาด้วย แต่มีพายุมา จึงต้องแวะเข้าจอดที่ท่าเรือ Bolinao (บอร์เนียว ปัจจุบันอยู่ตอนเหนือของอินโดนีเซีย) (de Morga 2010 p. 115) แต่เนื่องจากพายุมาตลอดเวลา จึงไม่สามารถถึงกัมพูชาได้สักที อีกทั้งเรือยังต้องแยกกระบวนกัน ไปขึ้นฝั่งที่นู่นที่นี่คนละที่ เรือรบมาจอดที่ฝั่งใกล้ลูซอนตรงข้ามกับจีน กัปตัน Luis Ortiz เป็นผู้ควบคุมเรือรบนั้น ในที่สุด ก็มาถึงกัมพูชาได้ เรือสินค้าอีกลำตามมาได้ทัน แต่พอจะออกก็โดนพายุ จึงต้องจอดที่ท่าของเมืองจีน ที่เกาะเล็กๆ ใต้มาเก๊า (de Morga 2010 p. 116) อีกลำก็สามารถตามมาถึง แต่สินค้าสูญหายหมดไปกับพายุ แล้วพายุมาอีก เรือจึงแตกกระจายเป็นเสี่ยงๆ คนจีนละแวกนั้นต้องล่องเรือมาช่วย ให้เรือเล็กเข้าสู่ฝั่งแถวมาเก๊าและกวางตุ้ง ท่าน Don Luis ส่งทหารไปขอความช่วยเหลือ แต่ถูกชาวโปรตุเกสในมาเก๊าจับตัว และเล่นงาน แล้วส่งกลับมาบอกให้พวกเรือสเปนจงจากไปเสีย (de Morga 2010 p. 117) กัปตัน Hernando de los Rios พาพวกไปขอความช่วยเหลือจากกวางตุ้ง แต่ทางชาวโปรตุเกสก็รีบไปแจ้งว่า เป็นโจรสลัด ให้รีบจัดการ พอดีไปพบท่าน Domingo de Artacho จากเรือของท่าน Don Juan จึงขอความช่วยเหลือ

อุปราชและขุนนางของกวางตุ้งได้ทราบการมา จึงต้อนรับและให้ไปจอดที่ท่าเรือ Pinal ได้ แล้วจัดหาสินค้าลงเรือเพื่อจะไปกัมพูชาต่อ (de Morga 2010 p. 118)

ท่าน Don Juan de Zamudio จึงออกจากท่า Pinal ไปยังมะนิลาในต้นปี 1599 ส่วนท่าน Don Luys ได้ส่งคนธง (the ensign) นามว่า Francisco Rodriguez และพวก ไปขอความช่วยเหลือจากทางมะนิลาจะได้ไปกัมพูชาต่อ แต่ผู้ว่าการ Tello ส่งคนมาบอกว่า ให้ทุกคนกลับฟิลิปปินส์ ไม่ให้ไปกัมพูชาต่อแล้ว แต่ท่าน Don Luys ได้ให้กัปตัน Hernando (Fernando) de los Rios ซึ่งเป็นผู้ช่วยท่านในกวางตุ้งนั้น ได้ส่งจดหมายมาชี้แจงต่อท่าน Antonio de Morga ซึ่งเป็นตัวแทนกษัตริย์อยู่ในสภาฟิลิปปินส์ ที่มะนิลา (de Morga 2010 p. 119) ความสรุปได้ว่า:

"ข้าพเจ้าต้องชวนพวกไปขอความช่วยเหลือที่กวางตุ้ง แต่เจอพวกโปรตุเกส กล่าวหา ว่าเราฆ่าพวกคนเซ็งลี้ (Sangleys พ่อค้าจีน คนเร่ขายของ) เราเลยต้องไปขึ้นศาลเป็นเดือนๆ เรียกจะเอา "เงิน" ถึง 50 ก้อน (50 taes of silver) (de Morga 2010 p. 120) อีกทั้งถูกกล่าวหาว่าเป็นโจร เป็นกบฏ เป็นคนชอบยึดดินแดนทุกที่ที่ไป ต้องต่อสู้และจ่าย "เงิน" ไปหลายก้อน จนชาวคาสตีลสามารถพำนักในกวางตุ้งได้ ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน กับชาวโปรตุเกส เขาจึงก่อกวนเรามาก ตามที่พวกเซ็งลี้ บอกเองว่า กลัวคนสเปนมาก เอ่ยชื่อไม่ได้เลย กลัวจริงๆ (ทั้งๆ ที่คนสเปนและคนโปรตุเกสก็อยู่ภายใต้กษัตริย์ฟิลิป ที่ 2 เช่นกัน (fellow-subjects of Philip II) แล้วต้องใช้พลังไกล่เกลี่ยของ สันตะปาปาอเล็กซานเดอร์ ที่ 6 (Pope Alexander VI) ซึ่งเรียกว่า การเจรจาสงบศึกแบบแบ่งโซนกัน (Demarcation) ดังที่ได้อธิบายละเอียดในบทที่ผู้วิจัยอธิบายถึงสเปนแล้วนั้น) (de Morga 2010 p. 121) รัฐบาลของกวางตุ้งนี้ไม่ได้ปล้นคนต่างชาติโดยตรง แต่ใช้วิธีอื่นๆ ทางอ้อม Señor Don Juan ถูกเรียกเก็บเงินไป 7,000 เหรียญ และเกือบถูกเผาทั้งเป็นในเรือของท่านนั้น แต่ถ้าสำเร็จ รัฐท้องที่ก็จะคุ้ม ชาวบ้านผู้ยากจนสามารถหารายได้จากฝีมืองานของตน และขายสินค้าได้ราคาดีมาก ยิ่งถ้าสินค้ามาจากอินเดีย ยิ่งสามารถโก่งราคาได้สูงมาก และถ้าพวกเซ็งลี้รู้ว่าเรือจะมาแค่ปีละหน ก็จะกว้านซื้อสินค้าไปจนหมด และเรือก็จะขนมาครั้งละมากๆ แม้ถ้าเข็ม (needles) ขายดี ทั้งลำเรือก็จะบรรทุกเต็มไปด้วยเข็ม แต่ปัญหาสำหรับเราก็คือ สิ่งที่เขาใช้ ไม่ใช่สิ่งที่เราจะซื้อ โดยเฉพาะไหมดิบ (raw silk) ดังนั้น เพื่อประโยชน์ของมะนิลาควรจะขนเฉพาะสิ่งที่จะไปทำกำไรได้มากๆ แต่เมืองทางนี้ไม่ต้องการ จะได้ซื้อทีละมากๆ แต่ราคาถูกๆ และจะได้ช่วยลดจำนวนกิจกรรมของพวกจีนเซ็งลี้ในมะนิลาลงบ้าง เพราะทำตัวไม่เหมาะสมหลายเรื่อง อีกทั้งจะลดการโก่งราคาเอากำไรเกินงาม และลดการไปเสี้ยมสอนให้คนพื้นเมืองพลอยเก่งกลโกงไปด้วย (de Morga 2010 p. 123)

"สินค้าจากกวางตุ้งจะถึงมะนิลาในช่วงคริสตมาส แล้วกว่าจะเตรียมแยกขายปลีกเสร็จ และต่อให้เรือจากคาสตีลสเปนมาถึงเร็วๆ ราคาสินค้าก็จะปรับขึ้นอีกราว 100% อยู่ดี

"ตารางเวลาแล่นเรือใบนั้น มีดังนี้ เรือต่างๆ จะต้องทยอยขนสินค้าลงท้องเรือตลอดเดือนพฤษภาคม และต้องรีบฉวยประโยชน์จากลมที่พัดในทิศตะวันตกเฉียงใต้ในรอบแรก ซึ่งบางทีจะพัดในช่วงกลางเดือนมิถุนายน หรือก่อนหน้านั้น และการออกเรือไปในช่วงเวลานี้จะเสี่ยงน้อยกว่า และจะไปถึงนิวสเปนได้เร็วขึ้น 1 เดือนกว่า หรือแม้แต่ 2 เดือน แล้วจะสามารถออกจากนิวสเปนได้ในเดือนมกราคมและกลับมาที่นี่ภายในเมษายน (เพราะต้องรอลมพัดหวนกลับ) โดยไม่ได้รับอันตราย ซึ่งถ้ามาช้ากว่านี้ ก็ให้ลองหาดูตามเกาะแถวๆ นี้นั่นแล (เพราะคงโดนพายุพัดไปเกยที่ฝั่งใดฝั่งหนึ่ง)

"ความไม่สะดวกต่างๆ จะหลีกเลี่ยงได้ ณ เวลาซื้อของ (โดยใช้กุศโลบายการค้าผูกขาด ที่ว่า...) ถ้าพูดถึงเรื่องค่าใช้จ่าย และการกระจายค่าใช้จ่ายแล้วนั้น อย่าใช้เงินของเม็กซิโก (หรือเงินในเครือนั้น) ซึ่งจะทำให้มะนิลารุ่งเรืองขึ้นในเวลาอันสั้น เนื่องจาก ถ้าเฉพาะคนที่อยู่อาศัยเท่านั้นที่จะส่งของที่ซื้อไปกับการขนส่ง ก็คงต้องใช้กระบวนการทางการเงินของเม็กซิโก ในตัวสินค้าที่ไปจากที่นี่ ซึ่งหมายถึง มะนิลา ถ้าไม่อนุญาตให้ซื้อสินค้านี้ในมะนิลา และมีสินค้าน้อยลงออกจากที่นี่ไป และมีคนต้องการซื้อมากขึ้นที่นั่น สิ่งของนั้นๆ ราคาก็พุ่งสูงขึ้นมีมูลค่าเป็น 2 เท่า (de Morga 2010 p. 124) และถ้าผู้ค้าสินค้าเริ่มที่จะแก้ไขปัญหานี้ เขาเริ่มขนสินค้าไปมากขึ้นๆ มะนิลาก็ยิ่งร่ำรวยๆ เพราะขายดี เนื่องจากไม่ขนสินค้าจากที่อื่นไปขายเลย ขนจากมะนิลาเท่านั้น และเร่งซื้อสินค้าจากแดนกวางตุ้ง จะเห็นได้ว่ากษัตริย์สเปนได้มอบโอกาสดีๆ มาให้เราแล้ว ถ้าเราปล่อยให้หลุดมือไปอยู่ในมือผู้อื่น ก็คงต้องน้ำตาร่วง และหากใครมาแย้งว่า ค่าฤชาธรรมเนียมต่างๆ ที่พวกเซ็งลี้จ่ายไว้ และ บรรณาการที่ถวายจะหดหายไปละก็ ได้มีการชดเชยเกิดขึ้นด้วยการประหยัดค่าระวางเรือในการขนส่งนั่นเอง อีกทั้งการซื้ออาวุธและอื่นๆ ที่ใช้ในการป้องกันแผ่นดินนี้ จะถูกลง 2 เท่า และมีจำนวนมหาศาล และไม่ต้องรออารมณ์ผู้ขายว่าอยากจัดส่งให้หรือไม่อย่างไรเลย และไม่ต้องไปหอบมาเองอย่างที่ผ่านมาด้วย และบรรณาการจะดีขึ้นหากไม่มีพวกเซ็งลี้เลย จะดีกว่ามีแต่ทำเป็นส่งบรรณาการเสียอีก และจะได้สอนศาสนา และเปลี่ยนศาสนากันได้สะดวก ตามที่กษัตริย์สเปนต้องการมากกว่า แต่พวกโปรตุเกสก็คอยขัดขวาง (ทั้งๆ ที่อยู่ภายใต้กษัตริย์สเปนองค์เดียวกันอยู่แล้ว) (de Morga 2010 p. 125) คนโปรตุเกสไม่ยอมให้เราเข้ากัมพูชา และ สยาม ด้วย เขาบอกว่าเป็นถิ่นของเขา แม้ถิ่นใดที่เป็นถิ่นของเรา เช่นใกล้ช่องแคบมะละกา ซึ่งแบ่งเส้นครอบครองไปแล้ว และตกเป็นของแผ่นดินคาสตีล (สเปน) แล้ว แม้กระทั่งในประวัติของหมู่เกาะ Indies ซึ่งท่านสันตะปาปาได้ขีดแบ่งขยับให้เขา 370 โยชน์ไปทางซ้ายให้แล้ว ของหมู่เกาะ Cape Verde ซึ่งเรียกว่า หมู่เกาะ Hesperian Isles 180 องศา ของเส้นแวง (แนวตั้ง) เป็นของเขา "ที่เหลือเป็นของเรา" และยิ่งตกอยู่ภายใต้กษัตริย์องค์เดียวกันแล้ว พวกโปรตุเกสมีสิทธิ์อะไรมากีดนั่น มาห้ามนี่ โดยเฉพาะมาปิดกั้นทั้งโมลุกกุ (Maluco) สยาม กัมพูชา โคชินไชน่า จีน และที่เหลืออื่นๆ อีกของคาบสมุทรนี้ ทั้งๆ ที่อุดมสมบูรณ์ กินฝ่ายเดียวก็ไม่หมดอยู่แล้ว ชายฝั่งนี้ดีที่สุด เท่าที่เคยพบมา สะดวกสำหรับเรือใหญ่ต่างๆ มาก (de Morga 2010 p. 126) เป็นแผ่นดินที่สมบูรณ์มั่งคั่ง เมืองกวางตุ้งเองก็สะดวก พรั่งพร้อม พ่อค้านายหนึ่ง Theatine Sangley

บอกว่า ในปักกิ่ง (Paquien หรือ Pekin) ซึ่งกษัตริย์อยู่ และในนานกิง (Lanquien หรือ Nankin) มีบาทหลวงหลายท่าน (กลุ่มเยซูอิต หรือ Jesuits ก่อตั้งขึ้นในกวางตุ้ง ในปี 1583 พระนเรศอายุ 28) มีท่านหนึ่งนามว่า Padre Rugero สามารถคำนวณแก้ปฏิทิน แก้เรื่องโลกแบน และสามารถทำลูกโลก โดยคนเชื่อกันว่า พวกนี้มาจากสวรรค์ และที่เมืองกวางตุ้งนี้ คนต่างชาติมิใช่ของแปลก และพบว่า นานกิง อยู่ในเส้นระนาบละติจูดเดียวกับเมือง โตเลโด้ (Toledo) (ซึ่งผู้เขียนท่านบอกว่าไม่ใช่ เพียงแต่ใกล้เคียงกัน) (de Morga 2010 p. 127) แผ่นดินนี้เดินทางทางน้ำได้สะดวก จึงพรั่งพร้อมทุกอย่าง เพราะบรรทุกทางน้ำง่ายกว่าบรรทุกทางบกบนหลังสัตว์ ท่าน Blas Ruyz เองก็ได้ส่ง caman guian 50 ชิ้น กษัตริย์ยกข้าราชบริพารให้ 9,000 คน แก่ท่าน Blas Ruyz และจำนวนเดียวกันแก่ท่าน Belloso ด้วย เขียน ณ ท่าเรือ Pinal เมืองกวางตุ้ง จดหมายลงวันที่ 23 ธันวาคม 1598 (พระนเรศอายุ 43) ลงชื่อโดย Colonel Fernando de los Rios (de Morga 2010 p. 128-129)"

หลังจากที่ท่าน Don Juan de Zamudio ได้ออกจากท่าเรือ Pinal แล้ว แต่ท่าน Don Luis Dasmariñas ยังคงอยู่รอในเรือ เพื่อรอความช่วยเหลือสงเคราะห์ (succour สังเกตว่า เสียงคล้ายกันมาก) จากทางมะนิลานั้น เนื่องจากทางมะนิลายังเงียบ ไม่มีคำตอบใดๆ ทางท่าน Don Luis จึงต้องตัดสินใจออกเรือ เพราะอากาศหนาวมาก และอากาศไม่เอื้ออำนวยให้จอดรออีกต่อไป แต่ทางโปรตุเกสจากมาเก๊าได้ส่งสาส์นมาข่มขู่ ให้ออกไปให้พ้นชายฝั่งของตนโดยด่วน มิฉะนั้นจะจับและยึดทรัพย์ และส่งตัวไปตัดสินคดีถึงอินเดียให้ลงโทษให้สาสม ท่าน Don Luis จึงตอบว่า ตนมาเพื่อ God และ King จะไปกัมพูชา แต่เรือแตกอับปาง อีกทั้งชาวโปรตุเกสจากมาเก๊ามาช่วยไว้ได้ทัน และรอเรือจากมะนิลามาช่วย (de Morga 2010 p. 129) ท่าน Don Luis จึงจัดเวรยามเข้มข้นขึ้น คนมาเก๊าก็ตระเวนมายุ่มย่ามที่เรือจริงๆ อีกทั้งมีกองเรือของโปรตุเกสมาโจมตี แต่ถูกระดมยิงกลับ จนต้องล่าถอยไป เรือกัปตัน Francisco Rodriguez มาจากมะนิลาพอดี จึงซื้อหาของ โดยแลกกับสินค้าที่ขนมาจากมะนิลากับทางเมืองมาเก๊า และประจวบกับที่ชาวโปรตุเกสต้องการสินค้าพอดี จึงยอมซื้อขายแลกเปลี่ยนกันแต่โดยดี แต่ก็ต้องหลบๆ ซ่อนๆ อีกทั้งบาทหลวงบางท่านก็เริ่มล้มเจ็บและเสียชีวิตลง บางท่านก็ขอไม่กลับมะนิลาด้วย แต่ขออยู่ต่อที่มาเก๊านั้น แล้วจะเดินทางต่อไปยังเมือง Goa และไปสเปนต่อเลย (de Morga 2010 p. 130) ในที่สุด ท่าน Don Luis ที่ค้างจากกัมพูชาก็ได้ติดเรือ 2 ลำกระบวนนี้กลับมะนิลาเสียที และตามที่ได้กล่าวมาก่อนนี้แล้วว่า เรือของท่าน Don Luis นี้ได้ตามไปกัมพูชาและชายฝั่งโคชินไชน่าและจามปา และสันดอน Aynao จนถึงสันดอนปากกัมพูชา จึงเข้าไปในแม่น้ำ ไปจนถึงเมืองจตุรมุข จึงไปพบกับท่าน Belloso และท่าน Blas Ruyz และสเปนอื่นๆ และโปรตุเกสจากมะละกา และช่วยกู้ชาติให้กษัตริย์พระอังคารนั้น ท่าน Blas Ruyz และชาวสเปนดีใจที่จะมาช่วย แต่ท่าน Belloso และพวกที่เข้าข้างโปรตุเกสและรัฐบาลของอินเดียนั้น กลับไม่ค่อยยินดีนัก (de Morga 2010 p. 131) แต่ก็พยายามตามน้ำ แล้วรวมตัวกันทั้งหมด เข้าเฝ้าพระอังคาร ทั้งโปรตุเกสและสเปน และท่าน Luis Ortiz โดยที่กษัตริย์และขุนนางชอบ และ

อยากช่วยสเปน เพราะได้ประโยชน์อยู่ แต่แม่เลี้ยงของกษัตริย์ และขุนนางของตนโดยเฉพาะออกญาลักษมัน และมาเลย์ Mussulman นั้นไม่ชอบสเปน เพราะมีคนเป็นจำนวนมาก เกรงจะมาเป็นนายในทุกเรื่อง (de Morga 2010 p. 132)

ก่อนที่ท่าน Don Luis จะออกจากมะนิลานั้น ท่านกัปตัน Juan de Mendoza Gamboa ได้เสนอต่อผู้ว่าการ Tello ว่า จะขออนุญาตไป*สยาม* ด้วยเรือขนาดกลาง เพื่อไปแลกเปลี่ยนสินค้า จึงขอจดหมายถึงกษัตริย์สยาม (พระนเรศ) ในตอนต้นปี 1599 (พระนเรศอายุ 44) (de Morga 2010 p. 132) ว่าจะมาโดยสันติและเพื่อทำการค้า ตามที่ท่าน Juan Tello de Aguire ได้มาแล้วปีก่อน เพื่อทำสนธิสัญญากับสยาม (ในปี 1597 นั้น) เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว ท่าน Juan de Mendoza ได้ออกเรือจากมะนิลา โดยนำกัปตัน Juan Martinez de Chave ที่เคยนำร่องให้กับท่าน Juan Tello มาสยามด้วย พร้อมกะลาสีและคนท้องถิ่นอื่นๆ โดยขนสินค้ามาแลกเปลี่ยน โดยเฉพาะอาวุธยุทโธปกรณ์ ทั้งนี้มีบาทหลวงคือ Fray Joan Maldonado และคณะทำงานของท่านมาด้วย ทุกท่านแล่นเรือออกมาจากมะนิลาโดยไม่ทราบว่า เรือของท่าน Don Luis ได้อับปางลงแล้ว แต่ไม่นานก็ตามไปพบทุกท่านที่กัมพูชานั้น ไปถึงวังของกษัตริย์กัมพูชา แต่ทางกษัตริย์ไม่ยอมให้ท่าน Mendoza ออกเรือมาจากแผ่นดิน จนกว่าจะได้ข่าวเกี่ยวกับท่าน Don Luis (de Morga 2010 p. 133)

หนุ่มลูกครึ่งโปรตุเกส-ญี่ปุ่นคนหนึ่ง นามว่า "โกวิญะ" (Govea) ซึ่งมีเรือสินค้าของตนเอง อยู่ที่ท่านางาซากิ ได้หาสมัครพรรคพวกลูกครึ่งด้วยกัน รวมทั้งคนญี่ปุ่นและคนโปรตุเกส เพื่อเดินเรือมาค้าขายที่ชายฝั่งของจีน จามปา และกัมพูชา อีกทั้งยังมีชาวสเปนคาสตีลนายหนึ่ง ที่เรือ San Felipe ที่จะไปนิวสเปนอับปางลงในปี 1596 นั้น มาร่วมขบวนด้วย นามว่า Don Antonio Malaver ซึ่งเคยเป็นทหารในอิตาลี และมาจากนิวสเปน มายังฟิลิปปินส์ แต่อยากกลับไปอินเดียและสเปน จึงร่วมขบวนไปกับ Govea แต่ชวนให้เข้าแม่น้ำกัมพูชา แล้วไปเจอกับพวกคาสตีลและโปรตุเกสและบาทหลวงต่างๆ รวมทั้งท่าน Belloso และท่าน Blas Ruyz แล้วขอทำสนธิสัญญากับกษัตริย์พระอังคารแห่งกัมพูชา (ซึ่งเป็นสนธิสัญญาเอกชน ซึ่งเป็นธรรมดาของนักผจญภัยสมัยนั้น เมื่อสบโอกาส จะเข้าหาประโยชน์นี้ โดยมิได้เจรจาในนามของรัฐ) (de Morga 2010 p. 134) โดยได้ร้องขอที่ดิน และข้าว และอื่นๆ ตามที่กษัตริย์ได้เคยสัญญาไว้กับท่าน Belloso และท่าน Blas Ruyz แต่ทางแม่เลี้ยงของกษัตริย์และขุนนางของพระนางไม่ยอม เนื่องจากต้องการให้พวกสเปนออกไป ทางคณะจึงต้องเข้าพบเจรจากับกษัตริย์บ่อยครั้ง อีกทั้งยังมีกลุ่มพวกออกญาลักษมัน พวกมาเลย์ และมุสลิมเหล่านั้นไม่ค่อยลงรอย คอยกีดกันอยู่ตลอดเวลา และไม่นานก็ได้เกิดการวิวาทขัดแย้งระหว่างคนสเปนกับคนมาเลย์ มีการบาดเจ็บร้ายแรงมากมาย หนึ่งในนั้นคือกัปตัน Luys Ortiz นั้น ซึ่งสเปนบางคนจึงหันไปรวมตัวกับลูกครึ่ง Govea นั้น (de Morga 2010 p. 135) แล้วไปโจมตีพวกมาเลย์ แล้วยึดทรัพย์สินไว้ได้มาก อีกทั้งเร่งสร้างกำแพง ไว้คุ้มกันพวกตน แล้วแอบไปอยู่ในเรือญี่ปุ่นบ้าง กษัตริย์ขุ่นเคืองมาก อีกทั้งท่าน Belloso ท่าน Blas Ruyz และบาทหลวงต่างๆ ก็ไม่สบายใจ จึงไปที่กำแพงนั้น เพื่อเจรจา แต่ไม่เป็นผล ตัวกษัตริย์เองก็พูดให้

ไม่ได้ กษัตริย์จึงแนะให้ชาวสเปนดูแลตัวเองดีๆ เพราะสถานการณ์ไม่ดีแล้ว ทางบาทหลวง Maldonado และ 2 เจ้าฟ้า คือ ท่าน Belloso และท่าน Blas Ruyz จึงหลบไปอยู่ในเรือของท่าน Juan de Mendoza เพื่อความปลอดภัย ท่านลักษมันและขุนนางฝ่ายตนที่ได้รับแรงหนุนจากแม่เลี้ยงกษัตริย์ก็รวมตัวทั้งทัพบกทัพเรือมาตีกลุ่มสเปนคาสตีล โปรตุเกส ญี่ปุ่น นี้ จนแตกพ่ายไปคนละทิศละทาง (de Morga 2010 p. 136) โดยที่ท่าน Belloso และท่าน Blas Ruyz ก็แยกไปทางหนึ่ง และเผาทุกสิ่งทุกอย่างทิ้งหมด ส่วนท่าน Juan de Mendoza ก็หนีลงไปปากทะเล พร้อมบาทหลวง Maldonado และพรรคพวก ตกค้างเพียงบาทหลวง 1 คน และคนท้องถิ่นอินเดียนจากมะนิลา 5 คน และ สเปนคาสตีล 1 คน ชื่อ Juan Dias ซึ่งกษัตริย์แอบหาที่ซ่อนตัวให้ แต่ก็มีบางคนที่หนีออกมา แต่ก็ถูกฆ่าตาย ด้วยเหตุนี้สเปนในกัมพูชาจึงยุติลง เหลือแต่มาเลย์ที่ไม่เคารพกษัตริย์ และในที่สุดก็ฆ่ากษัตริย์พระอังคารทิ้งด้วย แล้วจึงเกิดจลาจลในแผ่นดินกัมพูชาอีกครั้ง (de Morga 2010 p. 137)

เรือรบต่างๆ ของสเปนในเมือง Caldera ก็ย่ำแย่เช่นกัน เพราะขาดเสบียง อีกทั้งมีสงครามบนฝั่งกันตลอดเวลา คนส่งเสบียงไม่สะดวก จึงขอให้ผู้ว่า Tello ส่งเสบียงและอาวุธให้ ไม่ก็ขอให้สั่งถอนเรือออกเสีย (de Morga 2010 p. 137) เพื่อกลับมะนิลาหากเป็นไปได้ แต่คำสั่งของศาลสูงให้เรือรบยังคงอยู่เพื่อดำรงความเป็นสเปน แต่ผู้ว่าการสั่งให้เผาป้อม Caldera และถอนทุกอย่างกลับมะนิลา (de Morga 2010 p. 138) หลังจากนั้นคนพื้นเมืองจึงเริ่มบุกเมือง ไล่ฆ่าชาวสเปน โดยกลางปี 1599 (พระนเรศอายุ 44) เรือเล็ก 50 ลำ และไพร่พล 3,000 นาย ได้ผ่านเกาะแก่งต่างๆ และไล่ฆ่าทุกคนที่ขวางหน้า และไล่เผาทุกอย่างที่เป็นคริสเตียน และจับคนคริสเตียนเป็นเชลย (de Morga 2010 p. 139) ชาวสเปนต่างหนีตาย ขึ้นเขา หลบซ่อน คริสเตียนที่เหลือถูกจับเป็นเชลยกว่า 800 ราย (นอกเหนือจากที่ถูกฆ่าทิ้ง) เสร็จแล้วกลับไปตั้งฐานที่มินดาเนา แบ่งปันทรัพย์สินที่ยึดมาได้ เตรียมการจะทำศึกต่อในปีถัดไป แต่ได้ทำความฉิบหายให้กับหมู่เกาะ Pintados เป็นอย่างมาก หลายเมืองที่เป็นชนอินเดียนได้ลุกฮือ ถอนกำลังทัพ และเข้าชั้นในของเกาะ ผู้ว่าการมีกองกำลังไม่เพียงพอที่จะปกป้องอะไรได้เลย (de Morga 2010 p. 140)

ชาวเมือง Mindanao และ Jolo เคลื่อนทัพเรือกว่า 70 ลำ อาวุธครบ และกำลังพลกว่า 4,000 นาย จะบุกตีเมืองสเปนที่ชื่อ Arevalo ในเกาะ Oton ทางท่านกัปตัน Juan Garcia de Sierra จึงรวบรวมชาวสเปนมาซ่อมป้อมไม้และต้อนหญิงและทรัพย์สินเข้าลี้ภัยในป้อมดังกล่าว โดยมีสเปนดูแล 70 นาย แต่มีศัตรูมาล้อม 1,500 นาย ไม่นานนักกัปตัน Juan Garcia de Sierra ก็ถูกล้อมและฆ่าตาย (de Morga 2010 p. 141) แต่ทางศัตรูก็ล้มตายเป็นอันมาก แต่ก็ได้ตั้งทัพไว้ที่เกาะ Guimaraez รักษาผู้บาดเจ็บ ทำศพผู้ที่ล้มตาย แล้วกลับ Mindanao ด้วยความพ่ายแพ้สูญเสียอยู่ดี แต่จะกลับมาบุกหมู่เกาะ Pintados ใหม่เมื่อมีโอกาส (de Morga 2010 p. 142)

ส่วนทางด้านญี่ปุ่นนั้น เรือ San Felipe ซึ่งอัปปางสูญเสียไปในท่า Hurando ของจังหวัด Toza และสูญเสียบางหลวงฟรานซิสกันในนางาซากิ (ซึ่งเป็นคนญี่ปุ่นนั่นเอง) นั้น คนสเปนและบาทหลวงหนีออกมาได้ทั้งหมด ยกเว้นบาทหลวง Fray Geronymo of Jesus ซึ่งซ่อนตัวอยู่ชั้นในของแผ่นดิน ทางท่าน Taico ตอบกลับผู้ว่าการของมะนิลา ผ่านทางท่านทูต Don Luis Navarrete ว่าขออภัยในสิ่งที่เกิดขึ้น และตามที่ได้หลงตามคำชวนของ Faranda Quiemon และพวก ที่ยุให้จัดทัพเรือไปบุกมะนิลา และขอให้ส่งเสบียง ข้าว และอื่นๆ แต่ Faranda Quiemon ล้มเลิก และท่าน Taico เองก็ล้มป่วย และสิ้นไป รัชทายาทเพิ่งอายุ 10 ขวบ (de Morga 2010 p. 142) จึงได้เลือกให้ขุนนาง นามว่า เยยะสุโดโนะ (Yeyasudono) เจ้าเมืองควันโตะ (lord of Quanto, the greatest Tono ภาษาญี่ปุ่น โตโน่ แปลว่า lord คล้ายคำว่า ตนกู ของมาเลย์ หรือ ตนหนู ของเวียตนาม) ซึ่งเป็นแคว้นทางเหนือ ให้มาดูแลแผ่นดินแทน โดยขอให้ลูกชายท่าน Yeyasudono มาแต่งงานกับหลานสาวของท่าน ทั้งนี้โดยให้ท่าน Yeyasudono ทำงานร่วมกับสมาชิกสภาขุนนางที่ท่านไว้ใจ อันได้แก่ ท่าน Guenifiun, Fungen, Ximonojo, Xicoraju จนกว่าเจ้าชายรัชทายาทลูกชายของท่านจะเติบโตพอที่จะบริหารบ้านเมืองเองได้ (de Morga 2010 p. 143) ท่าน Taicosama สิ้นลงในปี 1599 (ด้วยโรคบิด หรือ ตามบันทึกของดัตช์เรียก Dysentery) โดยฝาก 5 ขุนนางใหญ่ดูแลรัชทายาทนี้ในป้อมแห่งเมือง Usaca การจะไปมะนิลาของท่าน Faranda Quiemon จึงหยุดไว้ก่อน เนื่องจากสถานการณ์ในญี่ปุ่นเองก็ยังไม่ยุติดี ซึ่งท่านต่างๆ ในทัพเพิ่งไปสงครามต่างๆ กับทางท่าน Coray และกษัตริย์แห่งเมืองจีนมา อีกทั้งญี่ปุ่นก็จลาจลแตกแยกอยู่ตลอดเวลา (de Morga 2010 p. 143) แต่ท่าน Yeyasudono ก็อยากได้แผ่นดินไว้เอง อีกทั้งเจ้าๆ โตโน่ทั้งหลายก็คิดแบบเดียวกันนี้ จึงชักชวนผู้ว่าการเมืองต่างๆ ให้ต่อต้านท่าน Yeyasudono ท่าน Yeyasudono จึงย้ายออกจากราชอาณาจักร Miaco ไปยังราชอาณาจักร Quanto ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทางผู้ว่าการต่างๆ จึงรวบรวมไพร่พลได้ 200,000 นาย รวมทั้งชาวคริสเตียนด้วย มาสู้กับ 100,000 คนของท่าน Yeyasudono แล้วในไม่ช้า ทุกคนในฝ่ายผู้ว่าการต่างๆ ก็ย้ายข้างไปเข้ากับฝ่ายท่าน Yeyasudono (de Morga 2010 p. 144) อีกทั้งเจ้าเมืองต่างๆ โตโน่ต่างๆ ก็ถูกฆ่าตายไปเป็นจำนวนมาก ท่านเยยะฯ จึงสั่งประหารผู้ว่าการทั้งปวงนั้น และลงโทษบาทหลวงทั้งปวงด้วย โดยให้เข้าใจกันว่า God เป็นผู้ลงโทษบาทหลวงเหล่านี้ตั้งแต่ยังอยู่ในโลกใบนี้ (เป็นผู้สละชีวิตเพื่อศาสนา หรือ martyrs) ดังนั้น ท่านเยยะ ยังคงครองตำแหน่งสูงสุดในรัฐบาลของญี่ปุ่น และเปลี่ยนนามตนเองให้สูงขึ้น ชื่อว่า Daifusama (de Morga 2010 p. 145)

ทางบาทหลวง Fray Geronymo of Jesus นั้น หลังจากซ่อนตัว ปลอมตัวเพื่อให้รอดจากท่าน Taico นั้น ในที่สุดก็ได้เผยตัวตนกับลูกน้องของท่าน Daifusama (หรือ Dayfu) ว่าเป็นคนของฟิลิปปินส์ และกษัตริย์ของสเปน และทรัพย์สมบัติที่ตนถือครองอยู่ในนิวสเปนและเปรู ซึ่งทางฟิลิปปินส์ต้องพึ่งพาอยู่ ดังนั้นทางท่าน Dayfu จะได้ประโยชน์หากยินดียินยอมติดต่อกับทางสเปน (de Morga 2010 p. 145)

ลูกน้องของท่าน Dayfu นี้ก็ได้เล่าให้ท่านฟัง ซึ่งเผอิญว่าท่าน Dayfu นี้ปรารถนามาช้านานแล้วที่จะติดต่อค้าขายกับโปรตุเกสที่ได้ตั้งรกรากอยู่ในนางาซากิ ในราชอาณาจักร Quanto ของตนนั่นเอง ท่าน Dayfu จึงเรียกให้บาทหลวง Geronymo นี้เข้าเฝ้า และเล่าเรื่องราวต่างๆ ให้ฟัง บาทหลวงจึงเล่าว่าตนมาจากผู้ว่าการแห่งมะนิลา ได้กระทำการแปลงศาสนาให้คนญี่ปุ่นเป็นคริสเตียน ได้สร้างโรงพยาบาลต่างๆ และบ้านพักต่างๆ ในราชสำนักและตามเมืองต่างๆ เพื่อช่วยเหลือผู้ป่วย และเพื่องานการกุศลอื่นๆ โดยไม่ได้เอาประโยชน์ใดๆ นอกจากบริการ God และสอนเรื่องจิตวิญญาณ โดยไม่มีทรัพย์สมบัติใดๆ และอยู่ได้ด้วยการให้ทานของคนอื่นๆ อีกทั้งยังเล่าเรื่องของกษัตริย์สเปน การเป็นคริสเตียน การครองนิวสเปน เปรู ฟิลิปปินส์ และอินเดีย ด้วย รวมทั้งเรื่องความศรัทธาที่มีต่อพระเยซูคริสต์ และเรื่องที่ว่า God สร้างจักรวาล และถ้าหวังมิตรกับทางกษัตริย์และเมืองขึ้นของมะนิลาละก็ ตนจะช่วยให้ และจะติดต่อกับอุปราชแห่งนิวสเปนและเปรูให้ ซึ่งจะทำกำไรงามให้กับทางญี่ปุ่นได้ (de Morga 2010 p. 146)

ปรากฏว่า เรื่องสุดท้ายที่เกี่ยวกับการทำกำไรงามและการค้าขายกับชาวสเปนนั้น เป็นที่ต้องใจท่าน Dayfu มากกว่าการศาสนา แม้จะไม่กีดขวางใดๆ และอนุญาตให้ประกอบกิจกรรมทางศาสนาได้ ท่าน Dayfu ได้ผูกมิตรกับผู้ว่าการแห่งมะนิลา และชาวสเปนที่มากับเรือและค้าขายทุกปีที่ราชอาณาจักร Quanto นี้ อีกทั้งยังอนุญาตให้ชาวญี่ปุ่นเดินทางแล่นเรือไปค้าขายกับนิวสเปนเอาเองได้เลย และเพราะทราบว่าระยะทางแสนไกล และต้องใช้เรือสเปนจึงจะเหมาะ ท่านจึงเสนอว่าให้ผู้ว่าการแห่งมะนิลาจัดส่งผู้เชี่ยวชาญและคนงานมาสร้างเรือให้บ้าง และให้ท่าเรือต่างๆ ของ Quanto ซึ่งเป็นเขตตอนเหนือของญี่ปุ่น ที่เต็มไปด้วยภูเขา และเหมืองแร่เงิน แต่ไม่ได้ทำประโยชน์อะไร เพราะไม่มีใครรู้วิธีนำแร่เงินมาใช้ (!!!) บาทหลวง Geronymo จึงขอเรียกความเป็นบาทหลวงและอำนาจการเปลี่ยนศาสนาให้คนเป็นคริสต์กลับคืนมาดังเดิม (de Morga 2010 p. 147) ท่าน Dayfu รับปาก ว่าจะดูแลชาวสเปน และหากเรือมาในสภาพประสบภัยมา หรืออยู่ในสภาวะที่ไม่ดีจะจัดการซ่อมบำรุงให้ และห้ามคนญี่ปุ่นไปทำอันตรายชายฝั่งฟิลิปปินส์อีกเด็ดขาด แล้วในปีนั้น ได้มีเรือญี่ปุ่น 6 ลำ ได้ไปเกาะ Zazuma (Satsuma) และเกาะอื่นๆ และไล่จับเรือค้าขายของจีน 2 ลำที่จะมาค้ากับมะนิลา ท่านจึงสั่งตามหา จับกุมได้กว่า 400 คน นำตัวมาลงโทษ และตรึงไม้กางเขน และท่านสั่งห้ามเรือจากนางาซากิไปมะนิลา ขนแป้งสาลี และสินค้าอื่นๆ ไปมากนัก เอาเท่าที่ทางมะนิลาต้องการ จะได้ไม่ก่อความเสียหายกับทางมะนิลาเขา (คุม supply ให้) อีกทั้งท่าน Dayfu รบเร้าให้บาทหลวง Geronymo นี้เขียนสาส์นบอกผู้ว่าการแห่งมะนิลา และส่งกัปตัน Chiquiro ติดไปกับเรือด้วย รวมทั้งฝากของกำนัลเป็นอาวุธต่างๆ ไปให้ท่านผู้ว่าการนั้น (de Morga 2010 p. 148) และรับรองว่า คนสเปนจากมะนิลาจะสามารถมาค้าขายกับเมือง Quanto ได้ และขอว่าทางผู้ว่าการได้โปรดจัดส่งช่างฝีมือมาต่อเรือให้สามารถวิ่งจากญี่ปุ่นไปยังนิวสเปนได้ และจะจัดให้มีการค้า และไมตรี กับทางอุปราชแห่งนิวสเปน และอนุญาตให้พระทางศาสนาคริสต์มาเปลี่ยนศาสนาคนที่

ญี่ปุ่นได้ และอนุญาตให้ตั้งโบสถ์ได้ ทุกที่ในญี่ปุ่น อีกทั้งจะผลักดันให้บาทหลวงจากฟิลิปปินส์เร่งมา (de Morga 2010 p. 149)

ในช่วงรัฐบาลของท่าน Tello นี้เอง ปี 1600 (พระนเรศอายุ 45) เรือ 1 ลำมาจากจังหวัด Camarines นำข่าวว่ามีเรือ 2 ลำจากต่างประเทศ มาขอแลกเปลี่ยนค้าขายด้วย จอดอยู่ที่ปากอ่าวแถว Cape of Espiritu Santo และมีคนดำ (negro) นายหนึ่งโดดหนีจากเรือไปยังเกาะ Capul (de Morga 2010 p. 149) และมีชาวอังกฤษนายหนึ่ง (ซึ่งในบันทึกของ van Noort ระบุว่า ชื่อ John Calleway of London นักดนตรี) ซึ่งคนพื้นเมืองจับตัวไว้ได้บนฝั่ง เรือพวกนี้มาจาก Holland โดยมีใบอนุญาตจากท่าน Count Maurice of Nassau ซึ่งได้รับสมญาว่า Prince of Orange เพื่อเป็นรางวัลในการควบคุมหมู่เกาะแห่งอินดีสได้ และคนเหล่านี้ได้เข้าสู่ทะเลใต้ผ่านทางช่องแคบแมเจลแลน โดยกระบวนเรือ 5 ลำ สูญหายไป 3 ลำ อีก 2 ลำวิ่งเลียบชายฝั่งแห่งชิลี ไปรับเรือเพิ่มอีก 2 ลำ แล้วออกจากท่าชายฝั่ง Lima แห่งเปรู แล้วมุ่งสู่ฟิลิปปินส์โดยไม่จอดแวะที่ใดเลย โดยคาดว่าจะมีเรือ Santo Tomas จากนิวสเปนที่หอบเงินค่าสินค้าจำนวน 2 ปี มาให้เพื่อขนสินค้าจากมะนิลาไปนิวสเปน โดยคาดว่าจะมีเรือสินค้าจากเมืองจีนเอาสินค้ามาส่งมอบให้พอดี โดยคาดว่าช่วงนี้ เป็นฤดูกาลที่ไม่มีเรือติดอาวุธมาโจมตีปากอ่าวมะนิลาพอดี ซึ่งเรือ Maurice นี้ มีผู้บัญชาการชื่อ Oliver de Nort of Amsterdam มีคน 100 นาย มีปืนใหญ่ทองเหลืองสำริด 24 กระบอก ซึ่งเป็นเรือลำเดียวกับที่ 2-3 ปีก่อนได้ไปช่วย Count of Leste ในการบุกพิชิตยึดเมือง Cadiz ของสเปนมาแล้ว ในปี 1596 (ไปช่วยอังกฤษ) และในเรือรบ Concordia มีกัปตัน Lambert Viesman of Rotterdam กับคน 40 นาย และปืน 10 กระบอก (de Morga 2010 p. 150) เมื่อตอนที่มีคนเห็นเรือเหล่านี้บนฝั่งชิลีนั้น ท่านอุปราช Don Luis de Velasco (Viceroy of Peru) ได้สั่งคนไปติดตามดูตามชายฝั่งของเปรูและนิวสเปน ไปจนถึง California แล้วพบว่า กองเรือนี้ มีอาวุธพร้อม คนพร้อม แล่นจากชายฝั่ง Callao เมือง Lima แห่งเปรู ภายใต้การบังคับการของท่าน Don Juan de Velasco ไม่มีศัตรู จะมุ่งไปฟิลิปปินส์ แต่โดนพายุซัด เรือหลวงลำหลักสูญหาย (de Morga 2010 p. 151)

ผู้ว่าการ Don Francisco Tello ได้เห็นว่า มีพวกโจรสลัด (corsair) ท่องทั่วหมู่เกาะ โดยเฉพาะตระเวนแถวชายฝั่งเกาะลูซอน ไม่มีเรือที่มีป้อมสูงบังอันตรายได้ และทหารก็น้อยมาก เพราะถูกนำไปกับกองเรือของกัปตัน Juan Xuarez Gallinato ไปจังหวัด Pintados เพื่อไปป้องกันเรือบุกรุกจากมินดาเนาและโจโล ซึ่งออกปล้นบ่อยๆ นั้น จึงได้เตรียมการล่องเรือไปโจโล เพราะต้องใช้กำลังลมมรสุมรอบแรก เลื่อนไม่ได้แล้ว ผู้ว่าการอยู่ในสถานะอึดอัด และเกรงศัตรูชาวดัตช์จะมาบุกทำลายเมือง จึงร้องขอมายังศาลสูงให้ช่วย (de Morga 2010 p. 151) โดยขอใช้ท่าเรือ Cabit เป็นอ่าวตั้งทัพป้องกันประเทศ ใครมาบุกก็หมดทางที่จะป้องกันตน ต้องถอยออกไปเองเมื่ออาวุธและเสบียงหมด ทั้งนี้ Dr. Antonio de Morga เดินทางไปมะนิลา ปี 1600 (5 ปี ก่อนพระนเรศสิ้นฯ พระนเรศอายุ 45) มีทหารพร้อมอาวุธ 150 นาย ได้เก็บรวบรวมเรือที่อยู่ละแวกอ่าว

นั้น ทั้งเรือจาก Sebu รวมทั้งเรือเล็กของโปรตุเกส ที่ขนสินค้ามาจากมะละกาด้วย แล้วติดตั้งปืนใหญ่ทองเหลืองสำริด 12 กระบอกขนาดกลาง บนฝั่ง และอีก 2 กระบอกขนาดใหญ่หน้าปากทางเข้าท่าเรือด้วย (de Morga 2010 p. 152) นอกจากนั้นยังทำรั้วไม้ หนุนดิน ไว้เป็นทุ่นเนินให้ทหารหลบเวลาถูกข้าศึกรุกราน และพยายามต่อเรือที่ยังทำค้างอยู่ให้เสร็จ แล้วติดตั้งใบเรือ และซ่อมเรือ Sebu อีกทั้งติดตั้งอาวุธครบทุกลำเรือ โดยปืนเหล่านี้ส่งมาให้จากกรุงมะนิลา (de Morga 2010 p. 153)

โจรสลัด (corsair) บุกมาถึงปากอ่าว ห่างท่า Cabit เพียง 8 โยซน์ ไม่เข้าใกล้ฝั่ง เพราะพวกพ่อค้าเซ็งลี้ (Sangley) เตือนไว้แล้วว่ามีกองกำลังประจำการอยู่ จึงแล่นไปแล่นมา ไล่จับเรือเล็กที่จะมาแวะจอดท่าแถวๆ บริเวณปากอ่าวนั้นเอง (de Morga 2010 p. 153)

ทางผู้ตรวจการแผ่นดิน (auditor) ของมะนิลา ก็ควบคุมมิให้เรือเล็กทั้งหลายหลุดลอดออกไปจากอ่าวได้ จะได้ไม่แอบส่งข่าวสารให้ทางโจรสลัดรู้ข้อมูลของกองกำลังของทางฝั่งท่าได้ ทางท่าเองก็พยายามจะแต่งเรือติดอาวุธ ออกไปปราบ แต่ก็ไม่มีใครอาสาออกไปเสี่ยงกับโจรสลัดเหล่านั้นเลย และแย่งกันเป็นผู้บัญชาการเองด้วย (de Morga 2010 p. 154) ผู้ว่าการจึงแต่งตั้งตัวเองให้เป็นจอมทัพ นำกองเรือออกไปจับโจรสลัดด้วยตนเอง เพราะเกรงอาญาว่าไม่ทำเพื่อ God และเพื่อกษัตริย์แห่งสเปน และอาจจะสั่นคลอนตำแหน่งของผู้ว่าการเองได้ (de Morga 2010 p. 155) โดยออกค่าใช้จ่ายของตนเองไปก่อน แต่หากมีข้าวของอันใดยึดได้จากเรือเหล่านั้น (the spoil) ขอจัดแบ่งปันกันไปตามสัดส่วนของผู้ได้ชัยชนะ (de Morga 2010 p. 160) (รายละเอียดของบันทึกต่างๆ เกี่ยวกับการสั่งการ และการเตรียมการจัดกองเรือ ผู้วิจัยขอละเว้นไว้ เนื่องจากอยู่นอกเหนือขอบเขตของงานวิจัยฉบับนี้) ได้มีการเคลื่อนกระบวนทัพเรือ แต่มีพายุทำเรือบางลำแตกกระจัดกระจาย เรือบางลำไปถึงหมู่เรือโจรสลัดได้ มีการยิงปะทะกัน เรือโจรสลัดเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ มีเรือบางลำจมหายไป บางลำลุกติดไฟมอดไหม้ไปหมด ทางฝ่ายสเปนมีกัปตันคนสำคัญๆ เสียชีวิตเกือบทั้งหมด ผู้ที่เหลือรอดก็ออกติดตามเรือที่ไปติดเกยตื้นอยู่ตามชายฝั่งต่างๆ ได้ข้าวของที่ยึดได้เพียงเล็กน้อยที่ขนกลับมะนิลา ผู้ว่าการมะนิลาสั่งประหารแม่ทัพเรือและคนดัตช์ที่จับได้จากเรือสลัดเหล่านั้น และออกหนังสือรับรอง (certificate) ให้แก่ ดร. มอร์ก้า เพื่อเป็นรางวัลแด่การลงทุนและเสี่ยงตายในครั้งนี้ (de Morga 2010 p. 166-173) (หน้า 173-187 หนังสือของ ดร. มอร์ก้า นี้ ได้เปิดเผยถึงการจัดกองเรือ และการผจญภัยของ Oliver van Noort ซึ่งเป็นบันทึกของดัตช์ ว่าด้วยเรื่องการเตรียมข้าวของ การเสี่ยงตายต่างๆ จนมาถึงการปะทะกับเรือสเปนแถวฟิลิปปินส์ที่กล่างถึงอยู่นี้ และมีการเอ่ยถึงคนอังกฤษนามว่า John Calleway, of London, a musician ที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ซึ่งอยู่นอกเหนือขอบเขตงานวิจัยฉบับนี้)

ในปี 1600 เช่นกันนี้ (ก่อนพระนเรศสิ้น 5 ปี) มีเรือ 2 ลำ บรรทุกสินค้าต่างๆ ออกจากมะนิลาไปยังนิวสเปน แต่เจอพายุระหว่างทาง ตลอดเวลา 9 เดือนที่ฝ่าฟันอยู่ในทะเล มีคนตายไปมาก สินค้าเสียหาย สูญหาย และต้องถูกโยนทิ้งไปเป็นอันมาก เพื่อประคองเรือไว้ เรือลำหนึ่ง ชื่อ San Geronymo กลับไปฟิลิปปินส์

ได้ แต่ก็ล่มอับปางลง ลูกเรือที่เหลือได้รับการช่วยเหลือ และรอดชีวิต ส่วนอีกลำหนึ่ง ชื่อ Sta. Margarita นั้น หลังจากกัปตันและกะลาสีส่วนมากเสียชีวิตไปหมดแล้ว เรือได้ไปถึงหมู่เกาะ Ladrone และได้จอดทอดสมอที่เมือง Zarpana แต่คนพื้นเมืองได้มาพบเรือที่เกือบร้าง จึงยึดข้าวของในเรือไปเสียสิ้น แล้วฆ่าคนที่ยังเหลือรอดลงไปบ้าง แล้วจับที่เหลือไปไว้ตามหมู่บ้านต่างๆ (de Morga 2010 p. 188)

ในเดือนพฤษภาคม ปี 1601 เรือใหญ่ ชื่อว่า Santo Tomas จากนิวสเปน มาถึงฟิลิปปินส์ พร้อมด้วยผู้โดยสารและทหาร ได้นำเงินกำไรส่วนต่างจากการขายสินค้าที่ค้างชำระจาก Mexico มาให้ด้วย ส่วนเรือเล็กติดตาม วิ่งมาไม่เร็วเท่า จึงแล่นตามมาทีหลัง และแวะรับคนสเปนได้เพียง 5 คน ที่ตกค้างอยู่ที่หมู่เกาะ Ladrone นั้นขึ้นเรือมาด้วย แต่ยังมีคนสเปนอีก 26 คนหลงเหลืออยู่บนเกาะเหล่านั้น เพราะเรือ Santo Tomas ไม่ยอมรอให้อากาศดีก่อน ตามที่บาทหลวงร้องขอ แล้วบางคนก็เจ็บป่วยและล้มตาย เรือใหญ่นี้มาถึงฟิลิปปินส์ แต่เจอพายุฝน จึงเข้าจอดไม่ได้ เรือไปกระแทกหิน รุ่งเช้าจึงเอาเรือเล็กมาทยอยขนสินค้าออกจากเรือใหญ่ ทั้งผู้โดยสาร ก้อนเงิน และสินค้าทั้งปวง ขนมาทั้งทางน้ำ และทางบก เป็นระยะทาง 80 โยชน์ จึงถึงมะนิลา แต่ต้องสูญเสียเรือใหม่ลำนั้นไป โดยไม่ได้ผลกำไรอะไรเลย (de Morga 2010 p. 189-190)

ความกล้าหาญและบ้าบิ่นของชาวมินดาเนาและชาวโจโล ได้ส่งผลให้พวกเขาจัดกองทัพเรือขึ้นแล่นฝ่าเข้าไปยังท่ามกลางหมู่เกาะ Pintados และอาจจะมาถึงมะนิลา ผู้ว่าการ Don Francisco Tello จึงต้องเร่งหยุดยั้งพวกนี้ โดยเริ่มที่ต้นปี 1602 ที่ต้องยกทัพเรือไปยังโจโลก่อน โดยส่งกองกำลังไปช่วยกัปตัน Juan Xuarez Gallinato ที่ตั้งมั่นอยู่ใน Sebu และ Pintados พร้อมด้วยเสบียงกรังต่างๆ เพื่อเอาชนะกษัตริย์และชนพื้นเมืองเหล่านั้นให้ได้ และยังจะหาโอกาสบุกยึดมินดาเนา ซึ่งอยู่ใกล้โจโลนั้นนั่นเอง โดยเจ้ากรุงโจโลได้ขอความช่วยเหลือสงเคราะห์ (succour) ไปยังมินดาเนา บอร์เนียว และ Terrenate ทั้งสองฝ่ายผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ ทางกัปตัน Gallinato จึงสั่งสร้างป้อมขึ้นมาก 2 ป้อม แต่เป็นไม้ เพื่อไว้ป้องกันคนที่อยู่บนฝั่งและป้องกันกองเรือที่จอดอยู่ แต่เนื่องจากฝนกำลังจะมา และเสบียงกำลังจะหมด ท่านกัปตันจึงส่งสาส์นไปยังผู้ว่าการแห่งมะนิลา ราวปลายพฤษภาคม 1602 (de Morga 2010 p. 191-193)

ในขณะเดียวกันนั้น ทางราชอาณาจักรกัมพูชา คนมุสลิมที่ชื่อ ออกญา ลักษมัน และพวกพ้อง ได้ฆ่าท่าน Diego Belloso และท่าน Blas Ruyz de Hernan Gonzalez และคนคาสตีล และคนโปรตุเกสที่อยู่ด้วยนั้นไปเสียสิ้น โดยมีเพียงท่าน Juan de Mendoza Gamboa ที่อยู่บนเรือและบาทหลวงทั้งหลายเหลือรอดชีวิต โดยรีบล่องเรือออกจากแม่น้ำ มายังทะเล โดยต้องต่อสู้กับกระบวนเรือพายเรือแจวของชาวกัมพูชาและชาวมาเลย์ที่ไล่ตามมานั้น จนกระทั่งเรือพ้นปากสันดอน แล้วแล่นเข้าสู่ชายฝั่ง*สยาม* แล้วรีบเข้าสู่แม่น้ำไปยังกรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้รับสาส์นนำจากผู้ว่าการ Tello จากทางกรุงมะนิลาก่อนหน้าแล้ว แต่ได้รับการต้อนรับที่ต่ำกว่าความคาดหมาย เนื่องจากท่าน Mendoza มัธยัสถ์มากเกินไป และไม่ให้ของขวัญของกำนัลแด่กษัตริย์และขุนนางคนโปรดมากเพียงพอ กษัตริย์ (พระนเรศ) ถึงกับขออาวุธยุทโธปกรณ์จากเรือของตน เนื่องจากอยาก

ได้มานานแล้ว ท่าน Mendoza ถึงกับแอบจมเรือของตนเองโดยแอบผูกทุ่นพยุงอยู่ แล้วทำเป็นลงเรือเล็กที่มีเพียงปืนเหล็ก 1 กระบอก และ ปืนใหญ่อย่างเบาเพียงกระบอกเดียว ซึ่งในขณะนั้น ในอยุธยามีพระโดมินิกันชาวโปรตุเกสอยู่คนหนึ่ง อาศัยอยู่ในราชสำนักมานาน 2 ปีแล้ว คอยดูแลชาวโปรตุเกสที่ค้าขายอยู่แถวนั้น ซึ่งบางคนนั้นก็คือผู้ที่กษัตริย์แห่งสยามนำกลับมากับทัพด้วยเมื่อครั้งไปตีกัมพูชาและพะโค คนโปรตุเกสพวกนี้รวมทั้งคนโปรตุเกสอื่นๆ ได้สร้างความรำคาญแก่เมืองสยามอยู่บ้าง และได้ฆ่าคนรับใช้ของกษัตริย์ไป 1 คน เนื่องจากไม่ยอมอนุญาตให้พวกตนออกจากเมืองหรือออกจากราชอาณาจักรเลย และเนื่องจากถูกกดดันไม่ให้มีอิสระเสรีภาพเช่นนี้ จึงได้นัดแนะกับบาทหลวง Fray Juan Maldonado ว่า เมื่อใดที่เรือจะออกเดินทางจากสยาม พวกเขาจะแอบหนีขึ้นเรือไปด้วย และเนื่องจากกัปตัน Mendoza เจรจาการค้าไม่ได้กำไรดีนัก จึงรับคำแนะนำจากบาทหลวง Maldonado ให้กู้เรือที่แกล้งจมนั้นขึ้นในเวลากลางคืน แล้วทั้งบาทหลวงโปรตุเกสและพวกพ้องซึ่งรวมแล้วน่าจะถึง 12 นาย จะแอบหนีตามมาด้วย โดยจะหลบซ่อนตัวห่างออกไป 8 โยชน์ ก่อนขึ้นเรือด้วย พอกษัตริย์ (พระนเรศ) ทรงทราบว่า คณะของกัปตันนี้แอบหนีมาโดยไม่ขออนุญาต อีกทั้งยังแอบขนพวกบาทหลวงและคนโปรตุเกสอีก 12 คนมาด้วยนั้น จึงพิโรธมาก พระองค์ได้ส่งเรือแจว 40 ลำ พร้อมอาวุธและทหารหาญ ตามไล่ล่ากลุ่มนี้ ไม่ว่าจะจับเป็นหรือจับตาย แต่เนื่องจากเรือของกัปตัน Mendoza นี้เป็นเรือใหญ่ที่ไม่มีจุดให้พายเรือ และใบเรือก็ทำงานบ้างไม่ทำงานบ้าง ขึ้นอยู่กับลม จนในที่สุดเรือแจวทั้ง 40 ลำตามมาได้ทัน แต่เรือใหญ่ยิงกระหน่ำ จึงไม่มีใครกล้าเข้าใกล้ ได้แต่ยิงสู้กัน และเรือเล็กยิงระเบิดเพลิงเทียมมาบนเรือใหญ่บ้าง ปะทะกันอยู่ถึง 8 วัน 8 คืน แต่เมื่อเรือใหญ่กำลังจะออกจากสันดอนปากอ่าวแล้ว ทั้ง 40 ลำจึงเร่งจ้ำฝีพายมาล้อมกั้น แต่เนื่องจากบาดเจ็บล้มตายกันเป็นส่วนใหญ่ จึงทำอะไรเรือใหญ่ไม่ได้ แต่ทางเรือใหญ่นั้น คนสำคัญๆ ก็บาดเจ็บหนักกันเกือบทั้งสิ้น แม้กระทั่งตัวกัปตันเองก็บาดเจ็บสาหัส กลุ่มเรือเล็กของสยามพากันพายกลับขึ้นลำน้ำไป เรือใหญ่ออกทะเลไปได้ แต่เสียหายย่อยยับ อีกทั้งสภาพอากาศไม่เป็นใจ จึงไม่สามารถหันเรือไปทางมะนิลาได้ ไปมะละกาก็ไม่ได้ จึงต้องหันเรือไปทางฝั่งโคชินไชน่า (เวียตนาม) ซึ่งพอดีไปพบกับเรือโปรตุเกสซึ่งจอดรอเตรียมออกเดินทางไปมะละกาอยู่พอดี แต่เนื่องจากทนพิษบาดแผลไม่ไหว ทั้งบาทหลวง Maldonado และกัปตัน Mendoza เสียชีวิต โดยบาทหลวงได้ฝากบันทึกถึงเหตุการณ์การเดินทางและสาระสำคัญของกัมพูชาไปให้กับทางคณะสงฆ์ที่ฟิลิปปินส์ด้วย โดยเปิดใจหมดเปลือกก่อนตายว่า อย่าให้บาทหลวงต้องหลงเป็นเครื่องมือให้กับใครอีก ทั้งสองเจ้าฟ้ามิได้ทำเพื่อพระเจ้าหรือเพื่อกษัตริย์แห่งสเปนโดยแท้จริง แต่ทำเพื่อผลประโยชน์ของพวกเขาเองมากกว่า (de Morga 2010 p. 193-196)

เหตุการณ์ใน Maluco เลวร้ายลงทุกวัน เนื่องจากผู้ปกครองแห่ง Terrenate ได้ประกาศสงครามอย่างเปิดเผยแล้วต่อเพื่อนบ้านอย่าง Tidore และต่อชาวโปรตุเกสที่ช่วยพวกนั้นอยู่ โดยท่านได้ยอมรับเรือ (ของชาวดัตช์) จากทาง Holland และ Zealand ที่ผ่านมาทางเส้นทางผ่านอินเดีย เพื่อการค้าขายนั้น และได้ฝากพวกดัตช์นี้ได้ส่งคณะทูตไปยังอังกฤษและ Prince of Orange เพื่อขอเจรจาสันติภาพ การค้า และการพาณิชย์ กับ

ทั้งคนอังกฤษและคนดัตช์ ซึ่งก็ได้รับการตอบกลับที่เป็นบวก และรอต้อนรับกองเรือจากอังกฤษและเกาะฮอลแลนด์และซีแลนด์นั้น ซึ่งก็คาดไว้ว่าจะเป็นประโยชน์ในการต่อต้านกับพวก Tidore และ Philippines ได้ในอนาคต ในขณะเดียวกันนี้ ผู้ปกครองแห่ง Terrenate นี้ ยังอ้าแขนต้อนรับชาว Fleming และชาวอังกฤษซึ่งมาในฐานะตัวแทนมัดจำ (pledges) ซื้อหากานพลู (cloves) โดยคนพวกนี้ได้นำอาวุธชั้นดีมาในการค้าขายครั้งนี้ด้วย ดังนั้นแคว้น Terrenate จึงจะพร้อมบริบูรณ์ด้วยเสบียงอาวุธเหล่านี้เป็นอย่างยิ่ง แต่ในการนี้ กษัตริย์แห่ง Tidore และน้องชายของท่าน ได้แนะนำว่าให้ผู้ว่าการรัฐขอความสงเคราะห์ (succour) โดยขออนุญาตไปยังกษัตริย์แห่งสเปนโดยด่วน เพื่อขอตั้งทัพบุก ก่อนที่ชาวอังกฤษและชาวดัตช์จะมาถึง Terrenate นั้น ทางกษัตริย์แห่ง Tidore ได้ส่งจดหมายขอความช่วยเหลือ แต่แทนที่จะส่งมาที่ผู้ว่าการมะนิลา กลับส่งมาที่ Dr. de Morga แทน เนื่องจากพระองค์คุ้นเคยมากกว่า แต่เขียนเป็นภาษาโปรตุเกส (!!!) (de Morga 2010 p. 197-199)

ในเดือนพฤษภาคม 1602 (3 ปี ก่อนพระนเรศสิ้น) มีเรือ 4 ลำ จากนิวสเปนมาถึงมะนิลา พร้อมด้วยผู้ว่าการ และ ประธานศาลสูง ท่านใหม่ นามว่า Don Pedro de Acuña (อัศวินแห่งราชสำนัก หรือ Knight of the Order of St. John, และผู้บัญชาการแห่งซาลามานจา หรือ Commander of Salamanca, อดีตเคยเป็น Governor of Cartagena จากแผ่นดินใหญ่สเปน) โดยที่ท่าน Tello ต้องรออยู่ในมะนิลาก่อนจนกว่าท่านใหม่จะมาถึง แต่ท่านก็ป่วยกะทันหันและเสียชีวิตลงในเดือนเมษายน ในปี 1603 โดยที่ท่านใหม่นี้ มาถึงอยู่ในช่วงสถานการณ์ตึงเครียด และเงินในท้องพระคลังก็เหลือน้อยเต็มที แต่ท่านก็ต้องเร่งระดมจัดหากองเรือพร้อมรบ และป้องกันโจรสลัด (corsairs) จากหมู่เกาะอื่นๆ โดยเฉพาะจากมินดาเนา ท่านจึงเร่งจัดการปัญหาในหมู่เกาะ Pintados นั้นก่อน แล้วค่อยจัดการปัญหาทางญี่ปุ่น แล้วจึงโจโล แล้วค่อยว่ากันเรื่องเรือสินค้าไปยังนิวสเปน (de Morga 2010 p. 199-200)

ท่าน Chiquiro ชาวญี่ปุ่นที่เอ่ยถึงข้างต้น ได้มาถึงมะนิลา ได้มอบสาส์นแด่ผู้ว่าการรัฐท่านใหม่ คือ Don Pedro de Acuña ซึ่งเพิ่งเข้ามารับตำแหน่งได้เพียงไม่กี่วัน แต่ต้องรีบดำเนินการเพื่อจะได้รับประโยชน์จากการช่วยเหลือและเป็นมิตรกับท่าน Dayfusama และถึงแม้ว่าการเดินเรือและการพาณิชย์กับทางแคว้น Quanto ของญี่ปุ่นจะไม่ค่อยเหมาะกับชาวสเปนเท่าใดนักก็ตาม อีกทั้งหากสอนการสร้างเรือให้กับทางญี่ปุ่นแล้ว ญี่ปุ่นอาจบุกมาตีมะนิลา หรือแม้กระทั่งสร้างเรือน้ำลึกเดินทางไปถึงนิวสเปนเสียเองก็ได้ (ซึ่งเป็นการคิดเพียงแง่ลบแง่เดียว หากมองการณ์ไกล การได้ค้าขายกับญี่ปุ่นอาจสร้างความมั่งคั่งให้กับสเปนมะนิลามากกว่าที่เป็นอยู่นี้ – ผู้เขียนหมายเหตุไว้) แต่จะตัดสินใจเองก็เกรงจะผิดพลาด จึงมีหมายปรึกษาไปยังกษัตริย์สเปนและอุปราชในนิวสเปน แต่ขณะเดียวกันก็ส่งของขวัญมอบไปให้ท่าน Dayfu เบื้องต้นก่อน และสัญญาว่า ในปีนี้ทางมะนิลาจะส่งเรือพร้อมสินค้าไปยัง Quanto ส่วนเรื่องการส่งช่างต่อเรือไปสอนยังญี่ปุ่นนั้น ต้องปรึกษาไปยังกษัตริย์สเปนและอุปราชที่นิวสเปนเสียก่อน ซึ่งก็ต้องใช้เวลากว่าสาส์นจะไปถึงและตอบกลับมานั้น อาจถึง 3

ปี แต่อากาศไม่อำนวย ท่าน Chiquiro ผู้ถือสาส์นนี้กลับไปญี่ปุ่นนั้น เรือล่มกลางทาง ละแวกเกาะฟอร์โมซ่า (Hermosa หรือ ไต้หวัน) ทั้งเรือทั้งคนไม่มีใครรอด จนเป็นระยะเวลายาวนานจึงมีผู้ทราบข่าวนี้ ทั้งในญี่ปุ่นและในมะนิลา (de Morga 2010 p. 201-202)

ทางบาทหลวง Fray Geronymo de Jesus ได้ทราบข่าวสารเรื่องการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในญี่ปุ่น และการอนุญาตของท่าน Dayfu ให้ชาวคริสเตียนมีอิสระเสรีและสร้างโบสถ์ได้ ทั้งในกลุ่มของบาทหลวงลัทธิ St. Francis ลัทธ St. Dominic และลัทธิ St. Augustine ต่างได้รีบมุ่งหน้าเข้าสู่ญี่ปุ่น โดยการไปหาเรือญี่ปุ่นที่จอดที่กรุงมะนิลา โดยนำแป้งสาลีติดลงเรือไปด้วย แล้วกระจายไปตามเมืองเอกต่างๆ ของญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็นเมือง Zazuma, Firando, Nangasaki, หรือ Miaco แต่ก็แปลงคนเป็นคริสต์ไม่ได้มากตามหวังนัก อีกทั้งบรรดากษัตริย์และเจ้าเมืองโตโน่ต่างๆ สนใจแต่ต้องการจะเปิดตัวให้ได้รู้จักกับชาวสเปนเพื่อการค้าการพาณิชย์มากกว่าเรื่องของการศาสนา (de Morga 2010 p. 202-203)

ท่านผู้ว่าการ Don Pedro de Acuña ได้ส่งเรือขนาดกลาง ชื่อว่า Santiago el menor ไปยังกรุง Quanto พร้อมด้วยสินค้าต่างๆ อาทิ ไม้สีต่างๆ เขากวาง ไหมดิบ และอื่นๆ แต่ท่าน Daifusama ซึ่งรอลูกน้องที่ชื่อ Chiquiro ไม่เห็นมาสักที และสงสัยว่าจะเกิดภัย และไม่นานบาทหลวง Fray Geronymo de Jesus จากฟิลิปปินส์ก็มาถึงญี่ปุ่น พร้อมด้วยของฝากจากท่านผู้ว่าการ อันได้แก่ กระจกจากเวนิส ขนาดใหญ่ แก้ว เสื้อผ้าจากคาสตีล น้ำผึ้ง เหยือกใหญ่จากเมืองจีน และอื่นๆ ที่ทราบว่าท่าน Dayfu น่าจะพอใจ และแจ้งข่าวว่าเรือของ Chiquiro น่าจะอัปปาง (de Morga 2010 p. 205)

ทางฝ่ายผู้ว่าการมะนิลานั้น เมื่อเข้ามารับตำแหน่งก็พบว่า มีเรือใหญ่ 2 ลำที่ต่อค้างอยู่ที่ท่าเมือง Cabit กำลังจะแล้วเสร็จ เพื่อจะไปนิวสเปน ลำหนึ่งเป็นของท่าน Don Luys Dasmariñas ซึ่งตามข้อตกลงที่ทำไว้กับท่าน Don Francisco Tello ผู้ว่าการคนก่อนนั้น จะต้องไว้ใส่สินค้าไปขาย ชื่อเรือ Jesus-Maria ส่วนอีกลำ ชื่อเรือ Espiritu Santo ซึ่งได้ถูกสั่งสร้างโดยท่าน Juan Tello de Aguirre และคนอื่นๆ แห่งมะนิลานั้น จะต้องขนสินค้าไปนิวสเปน แล้วเรือจะต้องตกเป็นของกษัตริย์สเปน ตามข้อตกลงและเงื่อนไขในสัญญาที่ทำไว้กับท่าน Don Francisco Tello เช่นกัน ท่านผู้ว่าการ Don Pedro de Acuña รีบร้อนมาก ถึงขนาดเร่งให้แล่นเรือพร้อมสินค้าออกจากท่าตั้งแต่ต้นเดือนกรกฎาคม 1602 โดยให้ท่าน Don Lope de Ulloa บัญชาการเรือ Espiritu Santo และให้ท่าน Don Pedro Flores บัญชาการเรือ Jesus-Maria แต่ทั้งสองลำโดนพายุ เกือบสูญเสียหลายหน และต้องทำเรือให้เบาโดยยอมสละทิ้งสินค้าบางส่วนลงทะเล โดยเรือ Jesus-Maria สามารถกลับมายังมะนิลาได้ ด้วยความยากลำบาก และต้องไปลอยลำอยู่ท่ามกลางหมู่เกาะ Ladrone อยู่กว่า 40 วัน และได้มีโอกาสนำลูกเรือชาวสเปนที่ติดค้างรอดชีวิตอยู่ละแวกนั้นจากการที่เรือ Sta. Margarita เคยอัปปางนั้น โดยมีชนพื้นเมืองแล่นเรือมาส่ง แล้วได้รับเหล็ก (iron) เป็นรางวัลกลับไป ส่วนเรือ Espiritu Santo ได้หลบภัยไปขึ้นฝั่งญี่ปุ่น ได้ที่เมือง Firando แต่กลับออกมายากมาก เพราะลมแรง และผาและเขาสูงมากมาย ยากต่อ

การเดินเรือมาก และเมื่อขอขึ้นฝั่ง ก็ถูกทหารยามควบคุมเรือไว้ และคนที่ขึ้นฝั่งไปแล้วก็ไม่ได้รับอนุญาตให้กลับลงเรือมาอีก และได้รับการเสนอซื้อสินค้าในราคาต่ำมากมาย และถูกล่อให้ขนสินค้าออก แต่ทางกัปตันเกรงว่าจะเกิดกรณีซ้ำรอยกับที่เกิดขึ้นต่อเรือ San Felipe เมื่อปี 1596 จึงยิ่งควบคุมเรืออย่างแน่นหนา และงดการขนของ และงดการให้คนขึ้นบก แต่ได้ส่งน้องชายที่ชื่อ Don Alonso de Ulloa พร้อมด้วยท่าน Don Antonio Maldonado ให้นำของกำนัลรีบไปเข้าเฝ้าท่าน Dayfu ที่เมือง Miaco เพื่อขออนุญาตออกจากประเทศ และขอให้มีอุปกรณ์เพื่ออำนวยการออกจากท่าเรือด้วย ทั้งหมดนี้เดินทางโดยทางบก แต่ขณะเดียวกัน เรือที่จอดรออยู่ที่ท่าเรือนั้น ถูกรบกวนอยู่ตลอดเวลา และไม่พอใจกับของที่ได้รับมอบเป็นของกำนัลเล็กน้อยนั้น และพยายามหยิบฉวยสิ่งที่อยากได้เพิ่มเติมเท่าที่เห็น แล้วได้มีบาทหลวงในละแวกนั้น ซึ่งเป็นคนลัทธิ Augustin นามว่า Fray Diego de Guevara ซึ่งอยู่ในเมือง Firando ได้มาพบที่เรือ และบอกว่าท่าเมืองนี้มีแต่คนนอกศาสนาและนิสัยไม่ดี ควรรีบหาโอกาสแอบเอาเรือออก เพื่อไป Firando ให้ได้ และท่านออกจากเรือไปพร้อมผ้าไหมที่จะเอาไปใช้ที่โบสถ์ แต่คนญี่ปุ่นมายึดไปหมด อีกทั้งมีคนสเปนประมาณหนึ่งโหลครึ่ง ที่ขึ้นบกไปแล้วถูกกักขังหน่วงเหนี่ยวไว้ มิให้กลับขึ้นเรือ กัปตันส่งสัญญาณว่าเรือจะแอบออกแล้ว ขอให้หาทางขึ้นเรือให้ได้ แต่มีเพียง 4-5 คนที่ทำได้ ที่เหลือยังคงตกค้างอยู่ เช้าตรู่วันรุ่งขึ้น เรือกางใบออกไปจากท่าอย่างเร็วที่สุด คนญี่ปุ่นรีบจ้ำเรือตามมาสองข้างเรือใหญ่ แล้วเกี่ยวสายเชือกที่ทำด้วยต้นอ้อย เรือจึงไม่สามารถเคลื่อนออกจากฝั่งได้ มีการขัดขืนต่อสู้กันขึ้นมา แต่ไม่สามารถทำอะไรกันได้ ทางกัปตันจึงสั่งเร่งเรือสุดแรงเพื่อฝ่าสายเชือกนี้ออกไป โดยให้คนดำ (a negro) นายหนึ่ง ซึ่งกัปตันสัญญาว่าจะปล่อยเป็นอิสระ ถือมีดพร้าโน้มตัวลงเตรียมสับเชือกนั้นเมื่อหัวเรือพุ่งเข้าใกล้ และเมื่อสบโอกาส ก็สับได้จริง เรือหลุดออกปากช่องแคบได้ แต่เส้นทางคดเคี้ยวมากจนไม่อาจรอดได้ด้วยความเร็วเรือสูงสุดเช่นนี้ แต่ด้วยความเมตตาของพระเจ้า เรือผ่านออกไปได้ แต่คนญี่ปุ่นเร่งระดมไปอยู่บนเขา ระดมยิงธนูใส่คนสเปนในเรือบาดเจ็บกันมาก ส่วนทางเรือใหญ่ก็ยิงปืนสู้เช่นกัน จนพ้นออกไปได้ แล้วมีลมเหนือพัดมาที่ใบพอดี จึงตัดสินใจกลับมะนิลา แทนที่จะไปแวะที่ท่าญี่ปุ่นอื่นๆ อีก ใน 12 วัน ก็เข้าสู่เขตลูซอน แล้วเข้าสู่อ่าวมะนิลา แล้วพบกับเรือ Jesus-Maria ซึ่งจอดอยู่เช่นกัน เป็นอันว่า ทั้งสองลำประสบกับหายนะ ขาดทุนย่อยยับ เป็นปัญหาต่อพระคลังของมะนิลา (de Morga 2010 p. 206-209)

ส่วนทางท่าน Don Alonso de Ulloa พร้อมด้วยท่าน Don Antonio Maldonado ที่ได้เดินทางพร้อมของกำนัลรีบไปเข้าเฝ้าท่าน Dayfu นั้นได้ถึงเมือง Miaco และได้รับความกรุณามากมาย และได้รับ passports ได้เดินทางผ่านเมืองต่างๆ ได้ และห้ามโตโน่หรือเจ้าเมืองใดๆ ทำอันตราย และสามารถเข้าซ่อมเรือพร้อมรับการจ่ายเพียงพอสมควร แล้วเจ้าเมืองและคนทั้งหลายของญี่ปุ่นต้องคืนข้าวของทั้งปวงที่ยึดจากเรือพวกเขากลับคืนให้ทั้งหมด อีกทั้งพอทราบข่าวว่า เรือได้ออกจากท่าไปได้ แต่โดนญี่ปุ่นทำร้ายนั้น ท่าน Dayfu ได้ขอโทษ และออกสาส์นรับรองให้ อีกทั้งชดเชยค่าเสียหายให้ และให้ลงโทษชาวญี่ปุ่นพวกนั้น (บันทึกของญี่ปุ่นระบุว่า ท่านจักรพรรดิมอบดาบน้อยมาให้คนพวกนี้กระทำการ hara-kiri ควักท้องฆ่าตัวตายเอง) อีกทั้ง

ให้ปล่อยตัวคนสเปนที่ถูกกักตัวที่ชายฝั่งนั้นกลับคืนมะนิลาเสีย พร้อมคืนข้าวของทั้งหมดให้ และได้มอบคำสั่งฉบับสำเนา 8 ฉบับ (8 chapas) เมื่อถึงมะนิลาแล้ว สาส์นนี้ได้ถูกแจกจ่ายไปยังทุกเรือที่จะไปนิวสเปน ว่าหากเกิดเหตุเช่นนี้อีก ให้ใช้สิทธิตามที่ท่าน Dayfu ได้มอบใบคำสั่งที่ให้มานี้ได้ (de Morga 2010 p. 209-210)

อีกทั้ง ณ เวลาเดียวกันที่ท่านผู้ว่าการ Don Pedro de Acuña ได้เข้ามารับตำแหน่งนี้ ท่านกัปตัน Pedro Cotelo de Morales ได้มาถึงจากเมือง Jolo พร้อมข่าวสารและคำแนะนำของท่าน Juan Xuarez Gallinato ซึ่งดูแลควบคุมเกาะนั้นอยู่ว่า ให้สงเคราะห์ (succour) เสบียงไปช่วยทัพที่นั่นด้วย พอไปถึงก็พบว่าท่าน Gallinato และไพร่พล อ่อนล้ามากแล้ว ทำสงครามต่อไม่ได้เลย ทำได้เพียงประคองป้องกันพวกเขาออกมาจากวงล้อม แล้วเผาป้อมปราการทั้งปวงทิ้งเสียให้หมด แล้วขึ้นเรือกลับมา Pintados แต่พวกคนแห่ง Jolo และ Mindanao ก็ตามมา และบุกเข้ามาในหมู่เกาะ Pintados ด้วย ทางฝ่ายผู้ว่าการเดินทางออกจากมะนิลาทันที เพื่อไปดูเหตุการณ์ด้วยตาตนเอง โดยหยุดทัพเรืออยู่ละแวกเกาะ Panay และเมือง Arevalo โดยฝากกรุงมะนิลาไว้กับ Don Antonio de Ribera ผู้ปกครองแห่งศาลสูง กลุ่มโจรสลัดบุกยึดเมือง เผาบ้าน เผาโบสถ์ในละแวกใกล้มะนิลา กัปตัน Martin de Mendia ถูกจับเป็นตัวประกัน ท่านเสนอให้ปล่อยตัว แล้วจะส่งทรัพย์สมบัติมาให้ใน 6 เดือนที่ถึงมะนิลา หัวหน้าโจรสลัดตกลงยินยอม แต่ให้ทุกคนลงนามในสัญญา แล้วจึงเคลื่อนทัพเรือกลับไปได้จนถึงมินดาเนาพร้อมข้าวของที่ยึดได้ทั้งปวง ท่านผู้ว่าการ Don Pedro de Acuña พร้อมไพร่พล พอทราบข่าวการถูกโจมตีละแวกมะนิลา จึงรีบกลับ แล้วกองเรือบางส่วนสวนกับกองเรือโจรสลัดพวกนี้พอดี ทำการหลบหนีและสู้รบป้องกันตัวกันพอสมควร ทุกท่านกลับถึงมะนิลาโดยปลอดภัย (de Morga 2010 p. 211-214)

ก่อนหน้านี้ หลายปี กษัตริย์สเปนได้สั่งให้ทางบริษัท Portuguese India เตรียมกองเรือเพื่อบุกป้อมแห่งเมือง Terrenate ในหมู่เกาะ Maluco ซึ่งอยู่ในการครอบครองของพวกมุสลิม ซึ่งได้ตั้งตัวขึ้นเป็นใหญ่แล้วขับไล่ชาวโปรตุเกสออกไปจากเมือง จึงได้มีการเตรียมการตามบัญชาโดยการเริ่มจัดทัพเรือในอินเดีย โดยได้เลือกให้ท่านขุนนาง (hidalgo) นามว่า Andrea Furtado de Mendoza เป็นแม่ทัพ ท่านเป็นทหารผู้มากประสบการณ์ในย่านอินเดีย ได้ผ่านศึกมาหลายศึกและได้ชัยชนะทั้งทางบกและทางน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศึกที่เมืองฉัพพรรณปทาน (Jabanapatan) ซึ่งท่านยกทัพเรือมาจากเมือง Goa พร้อมด้วยเรือใหญ่ 6 ลำ เรือเล็กอีก 14 ลำ มีอาวุธยุทโธปกรณ์ครบครัน และทหารหาญอีก 1,500 นาย แต่โดนพายุ เรืออลหม่านแตกฝูง เหลือรอดเพียงไม่กี่ลำ ขึ้นฝั่งที่เมือง Amboino ซึ่งพอดีที่กำลังเกิดจลาจล จึงยึดครองเกาะ Amboino และเมืองบริวารละแวกนั้นบางเมืองได้ ครองเป็นอาณานิคมของราชบัลลังก์โปรตุเกส ปกครองควบคุมอยู่ 6 เดือน ภายใต้การปะทะต่อต้านจากข้าศึกศัตรู แต่ท่านก็ชนะตลอด แต่ความช่วยเหลือสงเคราะห์ที่ท่านร้องขอจากทางมะละกาไม่มาสักที อีกทั้งท่านได้รับคำสั่งให้ไป Terrenate แต่อาวุธร่อยหรอลง และกำลังคนลดลง จึงขอความช่วยเหลือสงเคราะห์ (succour) มายังผู้ว่าการแห่งฟิลิปปินส์ มิฉะนั้นแล้วทางพระคลังแห่งราชบัลลังก์โปรตุเกส

จะมีปัญหา เพราะกำลังทำงานให้ราชสำนักแห่งสเปน จึงขอให้คนคาสตีลสเปนมาช่วยกันด้วย และขอให้ทุกอย่างมาถึงในปี 1603 ซึ่งคาดว่าจะถึงหน้าป้อมแห่ง Terrenate พอดี โดยฝากจดหมายไปกับท่านสาธุคุณหลวงพ่อ padre Andre Pereira บาทหลวงเยซูอิต และท่านกัปตัน Antonio Fogoza ซึ่งออกเรือจาก Amboino ไป ถึงมะนิลาโดยปลอดภัย เข้ารายงานท่านผู้ว่าการและท่านศาลสูง ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงๆ ใน Amboino และเหตุการณ์ที่จะไปจริงใน Terrenate นั้น เนื่องมาจากคำขอของกษัตริย์ของ Tidore และกัปตันแห่งป้อมนั้น และได้รับอนุมัติมาจากษัตริย์สเปนให้เข้าช่วยเหลือจริงๆ (de Morga 2010 p. 214-216)

แม้ว่า ณ ขณะที่ได้รับตำแหน่งนั้น ท่านผู้ว่าการ Don Pedro de Acuña เคยตั้งใจจะบุกยึด Terrenate ก็ตาม โดยขณะที่ท่านแล่นเรือจากมา โดยผ่าน Mexico ได้เจรจาเรื่องนี้กับขุนนางที่นั่น และพูดถึงข้อมูลต่างๆ ของ Maluco และได้ส่งสาส์นจากนิวสเปนไปกราบทูลกษัตริย์สเปน และไปยังกลุ่มบาทหลวงเยซูอิต Gasper Gomez ซึ่งอยู่ในมะนิลามาหลายปีแล้ว และเคยอยู่ใน Maluco ในยุคของท่านผู้ว่าการ Gomez Perez Dasmariñas เพื่อขอให้ท่านพูดกับกษัตริย์สเปนให้นั้น แต่พอได้รับคำบัญชาจากกษัตริย์สเปนให้ไปช่วย แทนที่จะไปตี Terrenate ตามที่ตนใฝ่ฝันไว้ก็ตาม ท่านก็ต้องปฏิบัติตามพระบัญชา ท่านผู้ว่าการ Don Pedro de Acuña ปรึกษากับทางศาลสูง และเห็นพ้องต้องกันว่า ต้องส่งเสบียงสงเคราะห์ไปช่วยกองทัพเรือโปรตุเกสตามที่ร้องขอนั้น โดยท่านสาธุคุณหลวงพ่อ padre Andre Pereira และท่านกัปตัน Antonio Fogaza จึงลงเรือออกจากฟิลิปปินส์ ชื่อเรือว่า Sta. Potenciana และเรือใหญ่ขนาบข้างอีก 3 ลำ พร้อมด้วยทหารสเปนติดอาวุธ 150 นาย อีกทั้งข้าว 10,000 ถัง (fanegas หรือ butchel) เหล้าไวน์จากปาล์ม 1,500 ไห เนื้อวัวเค็ม 200 ตัว ปลาซาร์ดีนและของหมักดองและยาต่างๆ อีก 20 ลัง โดยมีผงปืนใหญ่ถึง 50 ถังแบบ 100 ส่วน อีกทั้งลูกปืนใหญ่ และกระสุนปืนต่างๆ และอาวุธยุทโธปกรณ์อื่นๆ ภายใต้การบังคับบัญชาของท่านกัปตัน Juan Xuarez Gallinato ซึ่งมาจาก Jolo และผ่านมาถึง Pintados พอดี เข้ารับงานนี้ นำเสบียงสงเคราะห์ทั้งปวงมาส่งถึง Terrenate ให้ถึงมือฝ่ายกัปตันโปรตุเกส ณ ที่นั้น โดยท่านใช้เวลาเดินทาง 15 วันถึงหน้าป้อม โดยมีเรือของท่าน Andrea Furtado de Mendoza ทอดสมอรอความช่วยเหลืออยู่พอดี ทุกคนโห่ร้องดีใจเป็นพ้นประมาณ (de Morga 2010 p. 216-217)

ในเดือนมีนาคม 1603 (ก่อนพระนเรศสิ้น 2 ปี) มีเรือลำหนึ่ง เข้าสู่อ่าวมะนิลา เดินทางมาจากจีนแผ่นดินใหญ่ มีขุนนางจีน มาด้วย 3 ท่าน มาถึงฝั่ง ลงจากเรือ ไม่เดินเอง นั่งบนเก้าอี้แคร่หาม บนบ่าของบ่าวไพร่ เก้าอี้เหล่านี้ทำด้วยงาช้าง และไม้ชั้นดี ปิดทอง เดินทางไปยังอาคารหลวงของศาลสูงแห่งมะนิลา ซึ่งมีท่านผู้ว่าการรัฐ และกัปตันต่างๆ รอต้อนรับอยู่ ทั้งในห้องโถงท้องพระโรง และสองข้างทาง ทั้ง 3 ท่านมาถึงประตูอาคาร ลงเดิน เครื่องกระบวนเกียรติยศต่างๆ วางพักอยู่ด้านนอก เข้าไปโค้งคำนับผู้ว่าการ แล้วกล่าวคำโดยมีล่ามแปลให้ ความว่า กษัตริย์จีนส่งท่านทั้ง 3 มาดูให้เห็นกับตา ตามที่หนุ่มจีนคนหนึ่ง ซึ่งล่ามโซ่มาด้วยนี้ว่าที่เมือง Cabit ใกล้มะนิลานี้ มีทองคำมากจริงตามอ้างหรือไม่ หากไม่ ให้ลงโทษชายผู้นี้ให้ถึงตาย กล่าว

ทักทายแล้วให้เชิญไปพักผ่อนเสียก่อน แต่ทางฟิลิปปินส์เห็นผิดสังเกต และน่าจะเป็นการเล่นละครตบตา เนื่องจากกองเรือขุนนางจีนนี้ มีเรือสินค้าพาณิชย์ร่วมขบวนมาด้วยถึง 8 ลำ และจีนผู้ที่ตั้งรกรากอยู่ในมะนิลานี้ แอบกระซิบว่า น่าจะมาดูลาดเลา เนื่องจากกษัตริย์จีน ต้องการจะขาดสัมพันธ์กับทางชาวสเปนอยู่เต็มประดา และเตรียมจะยกทัพเรือออกจากจีนก่อนสิ้นปีนี้ พร้อมกำลังคน 100,000 นาย เพื่อมาบุกยึดแผ่นดินนี้ ทางผู้ว่าการรัฐและศาลสูงจึงเร่งรัดสอดส่องดูแลป้องกันเมือง ปฏิบัติต่อกลุ่มขุนนางจีนนี้อย่างดี แต่ไม่ให้ออกไปไหน และไม่ให้ตัดสินความใดๆ ต่อคนจีนกลุ่มเซ็งลี้ (Sangley) ได้เลย ขุนนางจีนจึงรู้สึกไม่ค่อยชอบใจ เพราะต้องการจะคุยธุรกิจด้วยเดินทางกลับจีน พอกลุ่มขุนนางนี้เข้าพบผู้ว่าการอีก ผู้ว่าการจึงกล่าวล้อเล่นว่า หากมีทองจริงดังว่า ชาวสเปนของขนกลับแผ่นดินหมดแล้ว เนื่องจากฟิลิปปินส์เป็นสมบัติของกษัตริย์แห่งสเปน และเพื่อให้ขุนนางจีนนี้สบายใจ จึงนำส่งพวกเขาไปยังเมือง Cabit ห่างออกไป 2 โยชน์จากมะนิลา พอจะลงจากเรือทางเมืองก็ยิงปืนใหญ่ต้อนรับ ขุนนางจีนกลัวจนสั่น และขอขุดดินไป 1 ตระกร้า เพื่อนำกลับไปให้กษัตริย์จีนดู ทุกคนกลับมะนิลา คนสเปนกดดันให้ชายจีนคนที่ถูกล่ามโซ่นั้นตอบ จึงได้ข้อมูลว่า ชายจีนนี้ต้องการให้กษัตริย์จีนจัดทัพมายึดเมืองแถวนี้ เนื่องจากทราบว่า มีทองและความมั่งคั่งอยู่ในความครอบครองของคนสเปนและชาวมะนิลา ดังนั้นหากกองเรือจากลูซอนและเมืองที่เกี่ยวข้องมาบุกยึดได้ และนำเรือกลับไป เรือจะมีทองและความมั่งคั่งมากมายรออยู่ ด้วยวาจาของชายจีนนี้ ผนวกกับสิ่งที่ท่าน Don Fray Miguel de Benavides สังฆราชแห่งมะนิลา (archbishop-elect of Manila) ผู้รู้ภาษาจีน. และแปลความได้มากกว่าที่ขุนนางจีนพยายามพูดอยู่นี้ ท่านสังฆราชและบาทหลวงท่านอื่นๆ จึงช่วยกันเตือนผู้ว่าการและกรมการเมือง ทั้งในทางสาธารณะ และในทางลับ ให้เตรียมการป้องกันประเทศ เนื่องจากมั่นใจว่าอีกไม่นาน กองทัพเรือจากเมืองจีนจะมาบุกยึดตีเอาเมือง ทางผู้ว่าการได้ส่งขุนนางจีนและไพร่พลขึ้นเรือ พร้อมของกำนัลจำพวกก้อนเงินและสิ่งของทั้งปวง แล้วผู้ว่าการได้เตรียมเรือ ซ่อมป้อม Santiago สร้างกำแพงเมืองที่มีฐานด้านในเสริมแน่นหนาเป็นอย่างยิ่ง เพื่อไว้ป้องกันป้อมปราการ (de Morga 2010 p. 217-220)

ปลายเดือนเมษายน 1603 (เพียง 1 เดือนกว่า หลังเกิดเหตุการณ์นั้น ก่อนพระนเรศสิ้น 2 ปี) วันก่อนวันฉลอง St. Philip และ St. James ได้เกิดเพลิงไหม้จากบ้านไม้อ้อ ซึ่งคนพื้นเมืองและคนดำอาศัยอยู่ ราวบ่าย 3 และลุกลามไปยังบ้านเรือนใกล้เคียงอย่างรวดเร็ว เพราะมีลมแรง จึงลุกไหม้หมดทั้งบ้านไม้บ้านหิน รวมทั้งโบสถ์แห่ง St. Dominic บ้านและโบสถ์แห่งโรงพยาบาลราชสำนักสเปนละแวกนั้นทั้งปวง ลามไปถึงคลังแสงสรรพาวุธ มีคนตายหลายคน รวมทั้งปืนใหญ่ของมหาวิหาร บ้าน 260 หลังที่วอด พร้อมด้วยทรัพย์สินมากมาย ค่าเสียหายประเมินได้ว่ามากกว่า 1 ล้านเหรียญ (ณ ขณะนั้น ซึ่งน่าจะเทียบได้เป็นร้อยเป็นพันล้านบาทในปัจจุบัน) (de Morga 2010 p. 221)

ทางด้านกรุงกัมพูชานั้น ออกญาลักษมัน คนมาเลย์มุสลิม ซึ่งได้รับความช่วยเหลือของบรรดาขุนนางของกัมพูชาและพวกพ้องของตน อีกทั้งแม่เลี้ยงของกษัตริย์พระอังคารนั้น ได้ฆ่าเจ้าฟ้า Blas Ruyz de Hernan

Gonzales และเจ้าฟ้า Diego Belloso และบรรดาชาวคาสตีลสเปนและชาวโปรตุเกสและชาวญี่ปุ่น ซึ่งเป็นสมัครพรรคพวกของทั้งสองเจ้าฟ้าไปเสียสิ้น ความอาจหาญของออกญาลักษมันนี้ขึ้นสูงถึงจุดที่ในที่สุดก็ฆ่ากษัตริย์พระอังคารเองลงด้วย แล้วแผ่นดินก็แตกแยกออกเป็นก๊กเป็นเหล่า และมีการจลาจลมากมายกว่าที่เคยปรากฏมาก่อน เมื่อออกญาลักษมันนี้คิดจะตั้งต้นเป็นกษัตริย์ ผู้นำชาวกัมพูชาตามเมืองต่างๆ จึงรวมตัวกันมาต่อตี และเอาชนะได้ ชาวมาเลย์กลุ่มออกญาลักษมันพวกนี้จึงต้องหนีไปจนถึงราชอาณาจักรจามปา (ตอนใต้ของเวียตนาม) แล้วโจมตีผู้ที่ตั้งต้นเป็นใหญ่ยึดครองจามปาอยู่พอดีนั้น แต่ปราชัย ออกญาลักษมันถูกฆ่าตาย ขุนนางกัมพูชาต้องการจะรื้อฟื้นกัมพูชา แม้สงครามยังไม่สงบดี แต่พระอังคารก็สิ้นแล้ว รัชทายาทของพระอังคารลงกรณ์ที่เป็นชายก็สิ้นก่อนหน้านั้นแล้วในเมืองลาว จึงนึกถึงน้องชายของพระอังคาร (พระศรีสุริโยพรรณ – ผู้วิจัย) ซึ่งกษัตริย์สยาม (พระนเรศ) จับเป็นเชลยไว้ที่อยุธยา (Odia) เนื่องจากท่านนี้มีสิทธิสูงที่สุดโดยสายโลหิตที่จะได้ครองแผ่นดินกัมพูชา ขุนนางกัมพูชาเหล่านี้จึงส่งคณะทูตไปยังสยาม เพื่อขอตัวท่านนี้คืนมาครองเมือง ซึ่งกษัตริย์สยาม (พระนเรศ) ก็ทรงเห็นชอบด้วย จึงปล่อยตัวเป็นอิสระ พร้อมมอบกำลังคน 6,000 นาย เดินทางกลับกัมพูชา มาถึงเมืองสิตถอ (Sistor หรือ Srei Sonthor หรือ ศรีสุนทร) และจังหวัดอื่นๆ และตั้งรกรากอยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชาอีกครั้ง แล้วขยายกำลังไปยึดเมืองอื่นๆ ที่ห่างไกลออกไปจนเป็นปึกแผ่น (de Morga 2010 p. 221-223)

กษัตริย์กัมพูชาองค์ใหม่นี้ ได้สั่งการให้ค้นหาทหารคาสตีลสเปนคนหนึ่ง นามว่า Juan Diaz ซึ่งได้ออกจากคณะของท่านเจ้าฟ้า Blas Ruyz ไปก่อนถูกสังหาร และได้สั่งให้เดินทางไปมะนิลา เพื่อรายงานทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นกับราชอาณาจักรนี้และคนสเปนที่นี่ ต่อผู้ว่าการรัฐที่มะนิลา และหากจะสืบสานความสัมพันธ์ต่อก็จะอนุญาตให้บาทหลวงและชาวสเปนมาราชสำนักกัมพูชาได้ และสามารถแปลงคนให้เป็นคริสต์ได้ตามแต่จะปรารถนา ทางผู้ว่าการรัฐพอทราบข่าว จึงสนใจที่เผยแผ่คำสอนของพระเยซู ดังที่พระเจ้าเปิดประตูให้อีกหน จึงส่งเรือสำเภาไปยังกัมพูชา พร้อมด้วยบาทหลวงโดมินิกัน 4 นาย โดยมีหัวหน้าคือ Fray Yñigo de Santa Maria เจ้าคณะแห่งมะนิลา และทหารอีก 5 นาย ซึ่งรวมนาย Juan Diaz นี้ด้วย ทั้งหมดไปถึงเมืองจตุรมุขอย่างปลอดภัย แล้วกษัตริย์ให้สร้างโบสถ์ และอนุญาตให้เทศน์และแปลงศาสนาให้ชนพื้นเมืองได้ โดยเรือที่มาส่งขอกลับมะนิลา กษัตริย์ก็อนุญาตและมอบของกำนัลไปฝากผู้ว่าการรัฐด้วย อันมี งาช้าง กำยาน (benzoin) และของหายากอื่นๆ เพื่อเป็นการขอบคุณ และขอให้ส่งบาทหลวงและชาวสเปนมาเพิ่มได้อีก โดยที่บาทหลวง Fray Yñigo ก็ลงเรือนี้มาด้วย เพื่อมาเล่าด้วยตนเอง แต่ล้มป่วยลง และเสียชีวิตในเรือเสียก่อน (de Morga 2010 p. 223-224)

ต่อมาราวสิ้นเดือนพฤษภาคม 1603 นั้น (ก่อนพระนเรศสิ้น 2 ปี) เรือ 2 ลำ จากนิวสเปนมาถึงมะนิลา บัญชาการโดยท่านนายพล Don Diego de Zamudio พร้อมด้วยเสบียงสงเคราะห์ (succours) สำหรับฟิลิปปินส์ พร้อมด้วยข่าวที่ว่า บาทหลวง Fray Diego de Soria ของลัทธิโดมินิกัน bishop แห่ง Cagayan นั้น

ได้คงอยู่ที่ Mexico และได้นำตราตั้ง (the Bulls) และ เสื้อคลุมประจำตำแหน่ง (pallium) มาให้พระสังฆราช (archbishop) แห่งมะนิลา และมาให้ bishop แห่ง Camarines แทนที่ Fray Francisco de Ortega ซึ่งเสียชีวิตไปนั้น ในเรือลำเดียวกันนี้ มีผู้ตรวจการของศาลสูงแห่งมะนิลามาใหม่อีก 2 ท่าน คือ Andres de Alcarez และ Manuel de Madrid y Luna (de Morga 2010 p. 224-225)

ทางฝ่ายกัปตัน Juan Xuarez Gallinato พร้อมเรือ Sta. Potenciana และกองกำลังที่ไปเกาะ Maluco เพื่อไปสงเคราะห์ (succour) กองทัพเรือโปรตุเกสของท่าน Andrea Furtado de Mendoza ที่กำลังจะโจมตีป้อมแห่ง Terrenate นั้น ได้บุกขึ้นบก โจมตีทัพของมุสลิมบนเกาะนั้น แต่กำลังเสบียงร่อยหรอลงอย่างรวดเร็ว จึงต้องถอยทัพ ขึ้นเรือหนีไปยังเกาะ Amboino และ Banda แล้วส่งคนและสาส์นไปขอความช่วยเหลือเพิ่มเติมจากผู้ว่าการรัฐที่มะนิลา (รายละเอียดของสาส์นนี้ ผู้วิจัยขอไม่กล่าวถึงเพราะอยู่นอกเหนือขอบเขตของการวิจัยนี้) (de Morga 2010 p. 225-229)

ภาพที่ 2 รูปวาดของ André Furtado de Mendonça แม่ทัพของโปรตุเกสอินเดีย

ที่มา: Manuel de Faria e Sousa (1590-1649): Asia Portuguesa (1695, Volume III, น. 160)
ภาพจาก Wikipedia.com สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2562.

ในปีเดียวกันนี้ คือ 1603 วันที่ 10 กรกฎาคม เรือ Espiritu Santo และเรือ Jesus-Maria ได้ออกจากท่าเรือ Cabit ตามเรือเล็ก 2 ลำ ที่ได้ออกเดินทางล่วงหน้าเพื่อเคลียร์พื้นที่ 15 วันก่อนหน้าแล้วนั้น พร้อมด้วยสินค้าต่างๆ ของฟิลิปปินส์ เพื่อไปยังนิวสเปน ผู้บัญชาการของเรือพวกนี้คือ ท่าน Don Lope de Ulloa และผู้บังคับการในเรือหลวง Espiritu Santo คือ ท่าน Dr. Antonio de Morga เองเลย ออกจากหมู่เกาะของฟิลิปปินส์ไปเพื่อจะไปรับตำแหน่งนายกเทศมนตรีแห่งเม็กซิโก (Alcalde of the cout of Mexico) แต่ทว่าก่อนออกจากอ่าวไปนั้น ได้มีลมแรง ลากเรือพัดพาไป แม้จะทอดสมอแล้ว ไปยังเกาะพรรณพงา (Pampanga) 10 โยชน์จากมะนิลา พายุโหมกระหน่ำอีก 3 วันติดต่อกัน จนทุกคนคิดว่าคงจะไม่สามารถออกเดินทางได้อีกต่อไปแล้ว แม้อากาศจะดีขึ้น แต่เรือก็บรรทุกของหนักมาก ท้องเรือก็ติดอยู่กับทราย จึงมีผู้แนะว่าให้ขนของขึ้นบก ขนส่งไปทางมะนิลาก่อน แล้วค่อยลงเรือสินค้าของจีน แต่ด้วยความพยายามของทุกคน และความเฉลียวฉลาดทางยุทธวิธี จึงอาศัยกระแสน้ำ และใบรับกระแสลม กระเพื่อมยกเรือขึ้นให้ลอยลากไปตามสันทรายถึง 1 โยชน์ จนลอยพ้นมาที่น้ำได้ในวันแห่ง St. Magdalen พอดี คือวันที่ 22 กรกฎาคม เตรียมมุ่งหน้าสู่นิว-สเปนตามเดิม แม้เรือจะไม่มีบาดแผล น้ำไม่เข้าเรือ แต่กำลังลมอ่อนแรงมาก จึงเดินทางไปได้ช้ามาก จนกระทั่งมีลมพัดหวน ทางใต้-ใต้-ตะวันตก พร้อมด้วยฝนตกหนักมาก อีกทั้งลูกเห็บและมวลอากาศหนาว กระหน่ำเรือ Espiritu Santo ในวันที่ 10 พฤศจิกายน 1603 ณ พิกัดละติจูดที่ 42 องศา เรือจึงเกือบอัปปางหลายหน เชือกรอกต่างๆ มีรอยขาดแหว่ง กะลาสีอ่อนแรงลงเพราะการเดินทางและเพราะความหนาว พายุกระหน่ำไปจนถึงวันที่ 22 พฤศจิกายน และเช้าวันเดียวกันนั้น ขณะที่เรืออยู่ในร่องน้ำกลางทะเล เสากระโดงเรือตั้งขึ้น น้ำฝนโหมลงใส่ ลูกเห็บกระหน่ำใส่ ความมืดครอบคลุม ฟ้าผ่าลงมากลางลำเรือ วิ่งลงมาตามเสากระโดงเรือนี้ ผ่าคนตาย 3 คน บาดเจ็บหลายคน พิการอีกหลายคน สายฟ้าพุ่งลงไปยังฝาท้องเรือ ผ่าเปิดฝาท้องเรือออกด้วยพลังเพลิงแล่บ มองเห็นด้านในของท้องเรือ แล้วสายฟ้าพุ่งผ่าลงมาที่เสากระโดงเดิมอีกหน ท่ามกลางกะลาสีที่ยืนอยู่ทำให้ 16 คนยืนอึ้ง บางคนยังคงพูดไม่ออกและไม่มีความรู้สึกไปตลอดทั้งวันนั้น และก็ผ่าอีกหนแต่ตรงจุดอื่นของเรือ วันต่อมาลมเปลี่ยนทิศเป็น เหนือ-เหนือ-ตะวันออก เมื่อเรือกางใบแล่นต่อแล้วได้แวะเข้าฝั่งซึ่งลมแรงมาก จนกระทั่งวันที่ 19 ธันวาคม ได้จอดเข้าเทียบท่าที่ท่าเรือ Acàpulco (ชายฝั่งตะวันตก ตอนใต้ของเม็กซิโก) และได้พบกับเรือเล็ก 2 ลำที่นำทางออกจากมะนิลาล่วงหน้ามาก่อนนั้นจอดที่ท่านี้ด้วย อีก 3 วันต่อมา ท่านนายพล Don Lope de Ulloa ก็ได้แล่นเรือเข้ามาจอดที่ท่าเรือนี้ได้ด้วยเช่นกัน พร้อมเรือ Jesus-Maria ซึ่งได้ประสบกับพายุต่างๆ ดุจเดียวกับเรือ Espiritu Santo นี้ โดยที่ตั้งแต่ถูกแยกออกจากกระบวนเรือตั้งแต่พ้นจากท่า Capul ของฟิลิปปินส์แล้วนั้น ยังไม่เจอกันอีกเลยจนกระทั่งมาจอดอย่างปลอดภัยนี้ (de Morga 2010 p. 229-231)

ในปี 1603 เช่นกันนี้ ท่านผู้ว่าการ Don Pedro de Acuña ได้ส่งเรือ Santiago จากมะนิลาไปยังญี่ปุ่น พร้อมด้วยสรรพสินค้าและได้สั่งให้ไปที่เมือง Quanto เพื่อทำให้ท่าน Daifusama ได้สมหวังดังปรารถนา

โดยมีบาทหลวง 4 ท่าน ซึ่งตำแหน่งสำคัญมากของมะนิลา ได้ลงเรือลำนี้ไปด้วย แต่ Fray Geronymo de Jesus ได้เสียชีวิต จึงมีท่าน Fray Diego de Bermeo ซึ่งเป็นคนประจำจังหวัดท้องที่, Fray Alonso de la Madro de Dios, และ Fray Luys Sotelo และผู้ติดตามอีก 1 ท่าน (de Morga 2010 p. 231)

เมื่อเรือ Jesus-Maria และเรือ Espiritu Santo ได้ไปนิวสเปน และเรือ Santiago พร้อมด้วย 4 บาทหลวง ได้ไปญี่ปุ่น ยังคงเหลือเรื่องราวที่เริ่มจากการมาของขุนนางจากเมืองจีน และโอกาสเพิ่มเติมที่จะได้ติดตามเรื่องนี้ และการไม่มีอะไรจะทำนอกจากพยายามจะกีดกันพ่อค้าจีนเซ็งลี้ต่างๆ และพยายามหาทางป้องกันเรื่องไม่ชอบมาพากลอื่นๆ ซึ่งทางท่าน Archbishp และบาทหลวงต่างๆ ได้รับรองยืนยันว่าอาจจะเกิดขึ้นได้ ทั้งในที่แจ้งและที่ลับ และในช่วงฤดูกาลนี้ ได้มีคนจีนมากมายในมะนิลาและเมืองใกล้เคียงต่างๆ โดยที่จีนบางคนยอมเข้ารีตเป็นชาวคริสต์ (baptized Christians) บางคนยังไม่เข้าลัทธิใดๆ มีทั้งเป็นพ่อค้า และทำอาชีพอื่นๆ แต่ส่วนใหญ่คนจีนที่นี่จะทำการประมง เป็นคนท่าเรือ (quarrymen) คนค้าถ่านหิน (coal dealers) ผู้ขนของ (carriers) ช่างก่ออิฐ (masons) และแรงงานรายวัน (day-labourers) สำหรับในกลุ่มจีนพ่อค้านั้น มักจะไม่ต้องห่วงในเรื่องความปลอดภัย เพราะจีนพวกนี้ค่อนข้างเป็นคนดี และห่วงทรัพย์สมบัติของตน แต่สำหรับจีนที่ทำอาชีพอื่นนั้น เรื่องความปลอดภัยจะมีน้อยกว่า แม้บางคนจะเป็นคริสต์แล้วก็ตาม แต่เพราะพวกเขามักจะยากจน และละโมบ จึงมีแนวโน้มที่จะก่อเหตุที่ไม่ดีขึ้นได้ แม้ว่าพวกจีนเหล่านี้จะยังทำอะไรหรือเคลื่อนไหวไม่ได้มากนัก จนกว่าเรือจีนจะเข้ามา เพราะต้องพึ่งพาเสบียงและอื่นๆ จากเรือเหล่านั้น และหลายคน โดยเฉพาะที่เป็นคริสต์แล้ว พยายามจะพูดถึงศาสนาและสิ่งดีๆ ทั้งปวง ทำตัวเสมือนเป็นพลเมืองที่ดี แต่ท่านผู้ว่าการรัฐก็ยังไม่ปลงใจเชื่อ จึงจัดเวรยาม และทหารติดอาวุธ คอยดูแลเมืองตลอดเวลา อีกทั้งคนจีนค้าขายก็พลอยสบายใจไปด้วย เพราะเป็นห่วงทรัพย์สมบัติของตนมาก ส่วนชนพื้นเมืองของเกาะพรรณพงา (Pampanga) และจังหวัดอื่นๆ ที่ใกล้เคียงนั้น ได้รับมอบหมายให้จัดส่งข้าวปลาเสบียงอาหารต่างๆ มาให้ยังเมือง และเตรียมพร้อมที่จะส่งคนและอาวุธมาช่วย หากเกิดการร้องขอ และผู้ว่าการก็ใช้วิธีการเช่นเดียวกันกับชาวญี่ปุ่นที่อยู่ในเมืองมะนิลานี้ แต่อย่างไรก็ดี ทุกอย่างมุ่งเป้าไปที่ชาวจีนเซ็งลี้ที่อยู่ในเมือง โดยมีการเหน็บแนม เหยียดหยาม และแม้กระทั่งมีการเรียกสมญานามว่า สุนัขกบฏ (dogs of traitors) และมีการขู่ฆ่าทันทีหากเกิดเหตุการณ์อะไรไม่ดีขึ้น แต่ด้วยจำนวนคนจีนซึ่งมีมากกว่าคนสเปน คนจีนจึงเริ่มมีหัวหน้าลับ มีการเตรียมป้อมปราการและอาวุธเก็บซ่อนไว้ ในที่ไม่ห่างไกลจากเมืองมะนิลานัก และพร้อมจะให้ทุกคนหนีไปหลบซ่อนได้หากเกิดเหตุ โดยเป็นที่เข้าใจกันว่า ผู้ที่เป็นหัวหอกของคนเหล่านี้ก็คือ คนจีนคริสเตียนที่เป็นพ่อค้าเซ็งลี้คนหนึ่งนั่นเอง นามว่า Juan Bantista de Vera ซึ่งอาศัยอยู่ในประเทศนี้มานานมากแล้ว เป็นคนรวยที่ชาวสเปนหลายคนชื่นชอบ เป็นที่เคารพและยำเกรงของชาวเซ็งลี้ และเคยผู้ว่าการในกลุ่มพวกเขามาหลายสมัย และรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม (god-children) มากมาย และดูเหมือนเป็นคนสเปนเป็นอย่างยิ่ง เป็นคนที่มีเครือข่ายกว้างขวาง มีบัญชีรายชื่อของคนรู้จักมากมาย โดยได้ขอร้องให้ทุกคนที่รู้จักนำเข็มมาให้ 1 เล่ม และ

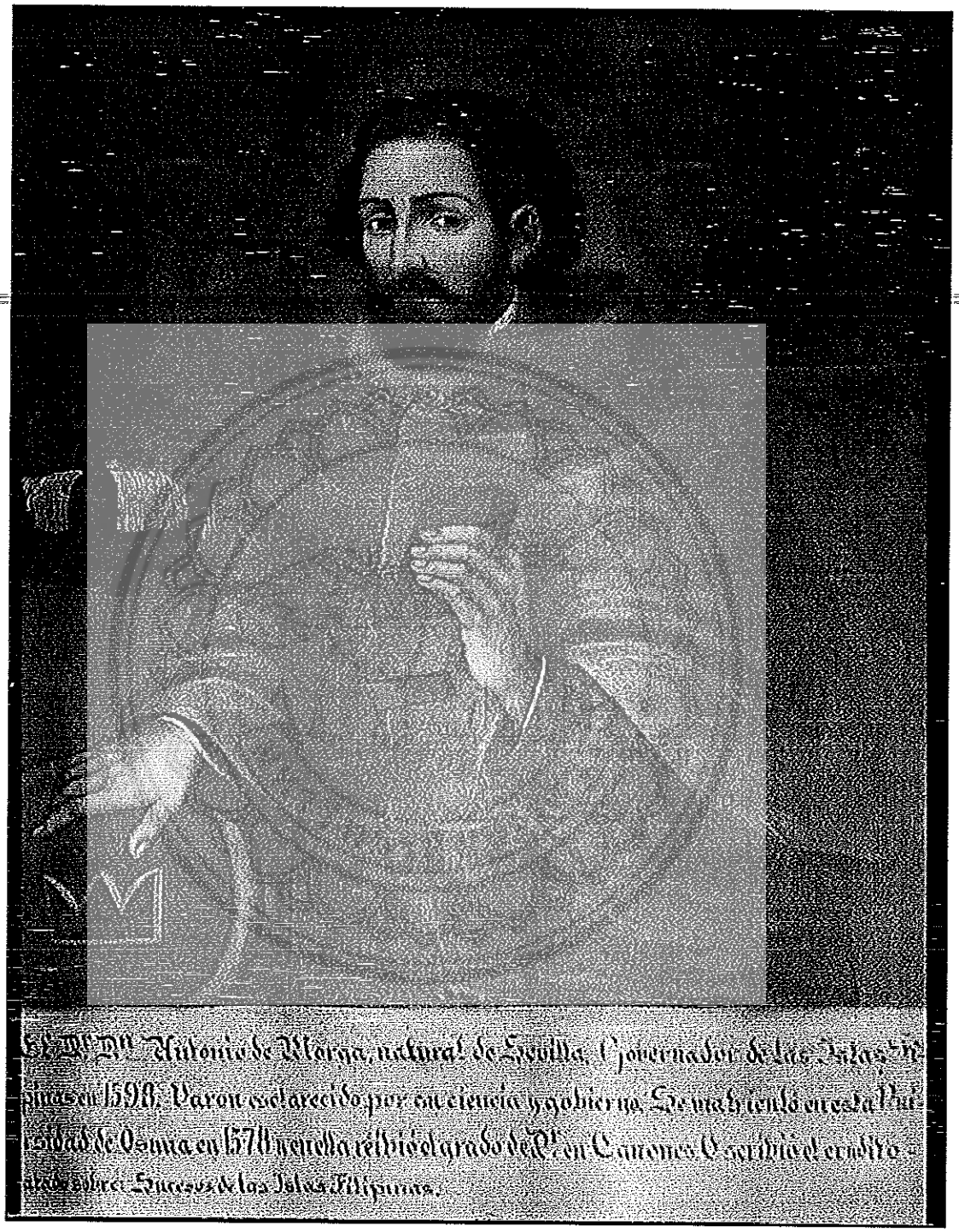
ทุกคนเริ่มช่วยกันก่อสร้างป้อมหลบภัย ห่างเพียงครึ่งโยชน์จากเมือง Tondo โดยเป็นสถานที่ซ่อนเร้นอยู่ใกล้ทะเลสาบและห้วยหนองคลองบึง แอบทยอยนำข้าวปลาอาหารและอาวุธเล็กๆ น้อยๆ ต่างๆ ไปเก็บสะสมไว้แล้วเริ่มระดมคนจน คนสามัญธรรมดา และแรงงานรายวัน ไปรวมตัวกันอยู่ รวมได้ประมาณ 2,000 นาย แล้วในที่สุด Juan Bantista de Vera ก็ทำตัวเป็นจอมโจรที่ดี บุกเข้าไปที่มะนิลาประกาศว่าพวกตนจะบุกมายึดมะนิลาแล้ว จึงถูกล้อมจับและประหารทิ้งเสีย ชาวจีนเซ็งลี้ที่เหลือจึงก่อจลาจลขึ้นทั้งในมะนิลาเอง และเมืองรอบข้าง ปะทะรบราฆ่าฟันกับชาวสเปนอยู่นาน มีการวางเพลิงเผาเมืองกระจายไปทั่ว ผู้คนทั้งสองฝ่ายล้มตายกันไปนับไม่ถ้วน จนกองทัพจากเกาะอื่นๆ มาช่วย และรบจนถึง 20 วัน สเปนในมะนิลาจึงชนะ และจับตัวจีนเซ็งลี้ที่ยังรอดชีวิตเอาไว้ได้ 200 คน (de Morga 2010 p. 231-240 รายละเอียดของการปะทะรบพุ่งอยู่นอกเหนือขอบเขตของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงขอละไว้ไม่อธิบายถึง แต่มีจดหมายระบุว่าคนจีนตายกว่า 30,000 ราย ในตอนท้ายหลังจากนี้ ที่หน้า 244)

แม้สงครามจะสงบลงแล้ว แต่เพราะไม่มีจีนพ่อค้าเซ็งลี้เหลือไว้ทำธุรกิจหรืออาชีพใดๆ ในเมืองอีกเลย ไม่มีคนซื้อของมาขาย ไม่มีอาหารเหลือให้กิน ไม่มีรองเท้ามาขายให้ใส่ แม้จะยอมจ่ายราคาแสนเพง ก็ไม่มีของให้ซื้อเลย ชนพื้นเมืองอินเดียนของฟิลิปปินส์เองก็ไม่สามารถเติมเต็มงานเหล่านี้ได้เลย โดยเฉพาะงานทางด้านปศุสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ปีก การทำผ้าฝ้าย การท่อผ้า เหมือนกับตอนที่ชนพื้นเมืองเหล่านี้ยังเป็นคนป่าอยู่ และไม่ได้ถูกพิชิตนั้น (เพราะคนจีนเข้ามาทำทุกอาชีพแทนคนอื่นๆ เกือบทั้งหมด) และเพราะการปฏิรูปปราบจลาจลนี้ เรือต่างๆ พร้อมสินค้าต่างๆ จากเมืองจีน ไม่กล้าเข้ามาที่หมู่เกาะและมะนิลาเลย อีกทั้งสาส์นที่ส่งไปสเปนโดยท่านเจ้าคณะแห่งมะนิลา ด้วยเส้นทางผ่าน อินเดีย ไป เปอรเซีย ไป เวนิสอิตาลี ไป มาดริดสเปนนั้นต้องใช้เวลาถึง 2 ปี จึงจะถึงสเปน แต่ขณะเดียวกันได้ส่งกัปตัน Marco de la Cueva พร้อมด้วยบาทหลวง Fray Luys Gandullo ไปยังมาเก๊า (Macao) ที่เมืองจีน ซึ่งเป็นเมืองของโปรตุเกส เพื่อไปส่งสาส์นให้ทางผู้ดูแลเมืองและหอการค้าทราบ ถึงการลุกฮือก่อจลาจลของชาวจีนเซ็งลี้นี้ และผลของสงครามนี้ด้วย เผื่อว่า ถ้าทางเขาได้ยินข้อมูลข่าวลืออะไรเกี่ยวกับการเคลื่อนกำลังทหารจากเมืองจีน พวกเขาจะได้ส่งข้อมูลมาบอกกล่าวได้ทัน อีกทั้งยังส่งสาส์นจากผู้ว่าการไปบอกทาง Tutons, Aytaos, และผู้ตรวจการจากมณฑลกวางตุ้งและจินเจียว เพื่อแจ้งข่าวการลุกฮือของพวกจีนนี้ และการถูกกดดันที่ทำให้ชาวสเปนต้องลุกขึ้นมาฆ่าพวกนั้น พอท่านกัปตัน Marco de la Cueva และบาทหลวง Fray Luys Gandullo ไปถึงมาเก๊า (Macao) ก็ไม่พบข่าวใดๆ เกี่ยวกับการจะเคลื่อนทัพของจีน ทุกอย่างเงียบสนิท แม้ข่าวเรื่องการก่อจลาจลของชาวจีนเซ็งลี้ได้มาถึงแล้ว ตามปากของพ่อค้าจีนเซ็งลี้ซึ่งเดินทางมาโดยเรือสำปั้นหนีจากมะนิลามาในคราวนั้น ในเมืองจินเจียวเป็นที่รู้กันว่าคนสเปนกลุ่มนี้มาที่มาเก๊า และ 2 กัปตันชื่อดัง คือ Guansan Sina และ Guachan ซึ่งเป็นคนรวยที่เคยค้ากับทางมะนิลาอยู่นั้น ได้เดินทางมาพบพวกเขา และได้เล่าข้อเท็จจริงให้ฟัง พวกเขารับสาส์นไปเพื่อจะไปมอบให้ขุนนางจีน และจะกระตุ้นชักจูงให้พ่อค้าและเรือสินค้าต่างๆ จากจินเจียวยอมไปขายที่มะนิลาในปีนั้น

เพราะพวกเขาไม่อยากไปเอง แต่มั่นใจว่าจะกำไรงาม เพราะทางมะนิลากำลังต้องการสินค้าต่างๆ เป็นอย่างยิ่ง และหลังจากปฏิบัติหน้าที่นี้เสร็จ ตัวท่านกัปตัน Marco de la Cueva เอง ก็ได้หาซื้อผงดินปืน ดินประสิว และตะกั่วสำหรับปืนของตน แล้วออกจากมาเก๊า แล่นเรือกลับมะนิลา ซึ่งนำข่าวที่น่ายินดีมาแจ้งแต่คนที่รออยู่นั้น และก็เป็นจริงดังคาด นั่นคือ เริ่มจะเห็นเรือถึง 13 ลำ พร้อมเสบียงและสินค้าต่างๆ จากเมืองจีนมาที่มะนิลา (de Morga 2010 p. 241-242)

ในปี 1603 เช่นเดียวกันนี้ ในเดือนมิถุนายน เรือ 2 ลำได้ออกจากมะนิลาจะไปสเปน ภายใต้การควบคุมของท่าน Don Diego de Mendoza ผู้ซึ่งท่านอุปราช Marquis of Montesclaros ได้ส่งมาปีนั้น เพื่อนำของสงเคราะห์ตามปกติมาส่งให้แก่หมู่เกาะนั่นเอง และบรรดาคนรวยทั้งหลายแห่งมะนิลา เมื่อตื่นกลัวจากเหตุการณ์ร้ายแรงที่เกิดขึ้นนั้น จึงขนย้ายครอบครัวและทรัพย์สมบัติลงเรือพวกนี้ไปนิวสเปนด้วย จึงมีความมั่งคั่งที่พ้นออกจากฟิลิปปินส์ไปอยู่ในเรือ 2 ลำนี้อย่างเต็มเปี่ยม แต่เนื่องจากประสบกับพายุร้ายแรงก่อนผ่านญี่ปุ่น เรือลำหนึ่งจึงต้องกลับมะนิลา ขาดทุนย่อยยับเนื่องจากต้องโยนสินค้าทิ้งทะเลเพื่อพยุงเรือไปเป็นอันมาก ส่วนอีกลำหนึ่ง ซึ่งมีคนรวยมากและมีสมบัติมหาศาลมากที่สุดนั้น ถูกกลืนหายไปในทะเล ไม่มีใครรอด ซึ่งเป็นประวัติการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ ส่วนที่เหลือของปี 1603 และในปี 1605 (ปีเดียวกับที่พระนเรศสิ้น) จนกว่าจะถึงวันที่ส่งเรือต่างๆ ออกไปคาสตีลอีกครั้งหนึ่งนั้น ท่านผู้ว่าการรัฐได้ทุ่มเทให้กับการฟื้นฟูเมือง เตรียมจัดหาเสบียงและอาวุธ และรับความช่วยเหลือจากราชสำนักสเปน และเตรียมการเดินทางไปเกาะ Maluco ตามที่เคยมีพระบัญชา อีกทั้งมีขุนนางใหม่คือ ท่าน Juan de Esquivel เดินทางมาจากสเปน พร้อมด้วยทหารจากเม็กซิโก 600 นาย และอาวุธยุทโธปกรณ์ เสบียงกรัง เงินทอง ซึ่งท่านอุปราชด้วยบัญชาของกษัตริย์สเปน ได้ส่งมาให้จากนิวสเปน ในเดือนมีนาคม 1605 เพื่อให้กับท่านผู้ว่าการรัฐเพื่อนำไปใช้กับการเดินทางไป Maluco ซึ่งทุกอย่างมาถึงอย่างปลอดภัยและทันเวลา ที่มะนิลานี้ และไม่นานหลังจากนั้น ในปี 1605 นี้ เรือต่างๆ ก็ทยอยมาจากเมืองจีน พร้อมสินค้ามากมาย แต่ในจดหมายจากขุนนางจีนเมืองจินเจียว ถึงผู้ว่าการฟิลิปปินส์ จะมีระบุข้อความตอนหนึ่งว่า *"หากคนสเปนแห่งลูซอนไม่ปฏิบัติดีต่อคนจีนที่อยู่ค้าขายในเมืองตนแล้วละก็ กษัตริย์จีนจะงดส่งเรือสินค้าไปค้าขายด้วย แต่จะส่งกองทัพไปบุกทำลายพิชิตเมืองเสีย แล้วจะมอบเกาะลูซอนให้แก่ผู้อื่นที่ยอมจ่ายบรรณาการให้แก่เมืองจีนแทน"* แล้วในที่สุดกระบวนการไปยึดเกาะ Maluco ก็เริ่มขึ้นในต้นปี 1606 (de Morga 2010 p. 242-249) (ซึ่งพ้นขอบเขตของงานวิจัยนี้แล้ว และพระนเรศวรมหาราชสวรรคตในปี 1605)

ภาพที่ 3 รูปวาดของ Don Antonio de Morga ผู้ว่าการรัฐฟิลิปปินส์ในยุคพระนเรศวรมหาราช ประจำกรุงมะนิลา

ที่มา: Francisca Perujo (2007) ภาพจาก Wikipedia.com สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2562.

บทที่ 9

จากหนังสือ "Proceedings of the International Symposium, Crossroads of Thai and Dutch History". (รวมบทความที่นำเสนอในงานประชุมวิชาการนานาชาติการติดต่อสัมพันธ์ในประวัติศาสตร์ระหว่างไทยกับดัตช์) ในวันที่ 9-11 September, 2004. ณ National Museum of Ethnology, Leiden, the Netherlands. 2007, by SEAMEO-SPAFA, Bangkok โดยคำแนะนำของ อาจารย์ ดร. Kannikar Sartraproong ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร นั้น ผู้วิจัยได้ขอคัดสำเนามาจากต้นฉบับที่มีอยู่ที่หอสมุดกลางของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และพบว่า เนื้อหาส่วนใหญ่ของทั้งเล่มเกิดขึ้นหลังจากที่พระองค์เสด็จสู่สวรรคาลัยนานแล้วทั้งสิ้น มีเพียงบางบทความที่เอ่ยถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปีสุดท้ายของพระชนม์ชีพของพระนเรศวร ซึ่งทุกฉบับเพียงแต่เอ่ยคร่าวๆ ตรงกันเพียงว่า มีการติดต่อมาเปิดสถานีการค้าของดัตช์ ในปี 1604 ในกรุงศรีอยุธยา ผู้วิจัยจึงขอสรุปเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว หรือเนื้อหาบางตอนที่เกี่ยวเนื่องกับรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวร ดังต่อไปนี้

จากบทความเรื่อง "From Pepper Trade to Tin Rush: The Crossroad of Thai and Dutch History in Ligor" (จากการค้าพริกไท จนถึง การมาขุดดีบุก: จุดเชื่อมของประวัติศาสตร์ระหว่าง ไทย และ ดัตช์ ในลิกอร์) ของ Supaporn Ariyasajsiskul นั้น สามารถสรุปได้ว่า นอกจากในอยุธยาเองแล้ว ยังมีสถานีการค้า (trading entrepôts) ตามเมืองท่าชายฝั่ง (the coastlines) ของคาบสมุทรไทย-มาเลย์ด้วย โดยที่บริษัท Dutch East India ได้ทำการค้ากับนครศรีธรรมราช ("Ligor") และมีสำนักงานเล็กๆ แห่งหนึ่งตั้งอยู่ที่เมืองนี้ถึงกว่าศตวรรษ โดยช่วงแรกจะเป็น "ยุคพริกไท" ช่วงหลังจะเป็น "ยุคดีบุก" โดยยุคพริกไท จะคลุมถึงช่วงเวลาราว 3 ทศวรรษแรก ของศตวรรษที่ 17 นั่นคือราวปี 1600-1630 ส่วนยุคดีบุก จะเริ่มจากราวปี 1640 ไปจนถึงการยุติสำนักงานในลิกอร์นั้นราวปี 1756 (พ.ศ. 2299 ปลายสมัยอยุธยา) อย่างไรก็ตาม แม้ในยุคพริกไทจะมีสำนักงานสาขาอยู่ในลิกอร์ แต่สำนักงานหลัก (main office) ที่คอยควบคุมสำนักงานสาขานี้ก็ยังตั้งอยู่ในปัตตานี (Patani) ในช่วงปี 1607-1630 (หลังพระนเรศสิ้น 2 ปี จนเข้ายุคหลังพระเอกาทศรถอีก 20 ปี) หลังจากนั้น สำนักงานหลักนี้จึงย้ายมาอยู่มะละกา (1641-1670) แล้วจึงย้ายมาตั้งในอยุธยาในที่สุด (1671-1756) ซึ่งในช่วงเวลาเหล่านี้ สำนักงานใหญ่ (headquarter) ตั้งอยู่ในปัตตาเวีย (Batavia ซึ่งปัจจุบันคือ Jakarta, Indonesia) โดยบริษัท Dutch East India นี้ได้ทำสงครามการค้ากับคู่แข่งอื่นๆ ทั้งในเอเชียและยุโรป (น. 54)

เมืองนครศรีธรรมราช (Ligor) นี้ ได้ดำรงความเป็นรัฐอิสระ มาจนถึงปีช่วงปี 1630-1639 จึงเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสยาม โดยก่อนหน้านั้นคนจะรู้จักกันในนามย่อว่า Lakorn จึงเป็นที่มาของการสะกดโดยชาวต่างชาติ

ว่า Ligor ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผู้สืบทอดรัฐโบราณ นามว่า Tambralinga (ตามพรลิงค์) ซึ่งในอดีตได้มีการติดต่อค้าขายมาช้านานกับชาวอินเดียใต้ แล้วค่อยเริ่มติดต่อทำการค้าอย่างเฟื่องฟูกับชาวจีนในคริสตศตวรรษที่ 12 แล้วมีกษัตริย์ (King of Ligor) ปกครอง ก่อนจะมาเป็นเพียง เจ้าเมือง (Governor of Ligor) อีกทั้งยังปรากฏในบันทึกของชาวโปรตุเกสในช่วงกลางศตวรรษที่ 16 (ราวปี 1550 ก่อนพระนเรศเกิด 5 ปี) ว่า "เมืองของสยามเมืองนี้" (this city of Siam) มี อุปราช (Viceroy) ปกครองอยู่ เป็นเมืองท่าชายฝั่ง ที่มั่งคั่งมาก มีเรือเข้าออกแน่นหนามาก มีพ่อค้าสาระพันนานาชาติ ทั้งชาวจีน ชาวมาเลย์ ชาวกัมพูชา และอย่างน้อยต้องมีเรือสำเภาสินค้า 1 ลำจากลิกอร์นี้เองหรือจากเมืองท่าใกล้เคียง คือ เมืองท่าปัตตานี นั้น หมุนเวียนกันไปแวะค้าขายยังเมืองท่าต่างๆ ทางตอนใต้ของจีน อีกทั้งยังมีกุศโลบายสารพัดวิธีที่จะดึงดูดให้พ่อค้าจากทั้งท้องถิ่นและจากต่างแดน ให้มาแวะค้าขาย ไม่ว่าจะเป็นนโยบายการยกเว้นภาษีศุลกากร (granting of customs exemptions) หรือ การอนุญาตให้จ่ายค่าสินค้าเป็นทองหรือหินมีค่าเพชรนิลจินดาแทนก็ได้ (payment in gold and precious stones) สินค้าต่างๆ จากเมืองจีน และสินค้าท้องถิ่นจากเมืองลิกอร์เอง โดยเฉพาะ พริกไทดำ คุณภาพชั้นหนึ่ง (black pepper of first-rate quality) เป็นที่เสาะแสวงหาของเหล่าพ่อค้าบรรดามีเป็นอย่างยิ่ง ชาวดัตช์เองระลึกเป็นอย่างดีถึงสถานการณ์ดังกล่าวนี้ และได้มีบันทึกเป็นรายงานไว้ว่า เรือสินค้าใหญ่ 4 ลำ แวะค้าขายที่เมืองลิกอร์ทุกปี และได้บรรทุกพริกไทดำกลับขึ้นเรือไปหลายลำ ปริมาณพริกไทที่ค้าขายกันอยู่ทั้งในปัตตานีและเมืองท่าอื่นๆ ตลอดทั้งคาบสมุทรนี้ส่วนใหญ่ล้วนมาจากเมืองลิกอร์นี้แทบทั้งสิ้น[1] (ต่อมาในปี 1612 (หลังพระนเรศสิ้นแล้ว 7 ปี และพระเอกาทศรถสิ้นแล้ว 2 ปี) บริษัท Dutch East India จึงได้ทำสัญญาค้าขายแบบผูกขาดแต่เพียงผู้เดียวกับ King of Ligor โดยได้สิทธิ์ค้าขายทั่วเขตแดนของกษัตริย์ท่านนี้โดยมิต้องเสียภาษีอากรใดๆ ทั้งสิ้น) (น. 59-60)

จากบทความเรื่อง "Schouten's Siam: A Dutch Construction of Siam in the First Half of the Seven-teenth Century" (สยาม ในสายตาของ สเค้าเต้น: การสร้างสยาม แบบดัตช์ ในครึ่งแรกของศตวรรษที่ 17) ของ Bhawan Ruangsilp นั้น สามารถสรุปได้ว่า นาย Joost (Justus) Schouten ได้ทำงานกับบริษัท Dutch East India โดยได้มาปฏิบัติการที่สยาม ในช่วงปี 1624-1636 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พระนเรศสิ้นไปแล้ว 19 ปี และพระเอกาทศรถสิ้นไปแล้ว 14 ปี แต่ยังถือได้ว่า ใกล้เคียงกับสมัยของพระองค์ทั้งสองเป็นอย่างมาก จึงยังคงได้ยินได้ฟังข้อมูลมาไม่ผิดเพี้ยนมากนัก โดยนาย Schouten ได้บันทึกรายงานไว้ความสรุปพอสังเขปได้ว่า ณ ห้วง

[1] ข้อมูลเรื่องพริกไทดำจากเมืองลิกอร์นี้ เป็นบันทึกร่วมสมัยพระนเรศวร โดยท่าน Roelof Roelofsz ซึ่งเป็นบาทหลวงชาวดัตช์ที่ร่วมกระบวนเรือในการสำรวจครั้งที่ 4 ของเรือ Amsterdam ภายใต้การบังคับบัญชาของท่านนายพลเรือ ยาค็อบ วาน เน็ค (Admiral Jacob van Neck) (1599-1604) (พระนเรศ อายุ 44-49 ก่อนสิ้น 1 ปี) ใน Journaal van Roelof Roelofsz, in: Foreest, *De Vierde Schipvaart*, p. 235 en 253.

เวลาที่ดัตช์มาถึงนี้ สยามเพิ่งเริ่มฟื้นตัว จากการประกาศตนเป็นอิสระจากพม่าในปี ค.ศ. 1590 นั้น (พระนเรศอายุ 35) แล้วใช้เวลาอีก 15 ปีในการทำสงครามอีกหลายครั้งกับทั้งพม่า กัมพูชา และแคว้นต่างๆ ของลาวเหนือ (จนถึงปี 1605 ปีที่พระนเรศสิ้น อายุ 50) ดังนั้น การค้าขายกับต่างประเทศจึงเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญในการสร้างอำนาจให้กับรัฐใหม่อีกรอบ รวมทั้งในการสนับสนุนการดำเนินงานของราชสำนักด้วยเช่นกัน เหตุผลทางเศรษฐกิจนี่เองที่เป็นแรงผลักดันให้สยามยอมต้อนรับชาวต่างชาติและติดต่อสานสัมพันธ์มากยิ่งขึ้นกับพัฒนาการทางการค้าระหว่างประเทศ บริษัท VOC (บริษัท ดัตช์ อีสต์ อินเดีย) ได้เริ่มติดต่อกับราชอาณาจักรสยามเป็นครั้งแรกในปี 1604 (ก่อนพระนเรศสิ้น 1 ปี) การปรากฏตัวอย่างต่อเนื่องยาวนานของ VOC ในสยาม ซึ่งในช่วงแรกเพียงเพื่อวัตถุประสงค์ในด้านการค้าขายเท่านั้น แต่ต่อมาได้กลายเป็นความเกี่ยวข้องทางการเมือง (โดยเฉพาะในช่วงแรกของศตวรรษที่ 17 นั้น) และในที่สุดก็เกี่ยวข้องทางด้านสังคมด้วย ในเบื้องต้นนั้น ดัตช์หวังเพียงเพื่อจะอาศัยประโยชน์จากสยามในด้านความเป็นเครือข่ายกับจีน เพื่อการขยายตัวทางการค้าของดัตช์เอง แต่ต่อมา ทางบริษัทได้เพิ่มสัดส่วนการเข้าไปเกี่ยวข้องกับการค้าภายในของภูมิภาคเอเชีย (intra-Asian trade) ด้วย โดยเฉพาะการค้ากับทางญี่ปุ่น เพราะอยุธยาได้กลายเป็นแหล่ง supplier ของสินค้าจำพวก หนังกวาง (deer skin) หนังปลากระเบน (ray skin – ซึ่งญี่ปุ่นนำไปหุ้มด้ามดาบซามูไร) และ (sapanwood) ไม้กฤษณา ซึ่งเป็นสินค้าที่กำลังเป็นที่นิยมในตลาดญี่ปุ่น ซึ่งบริษัทของดัตช์นี้นำไปขายให้นั่นเอง นอกจากนั้น ยังมีความพยายามของสองแผ่นดินที่จะส่งความช่วยเหลือต่อกัน ในทางทหาร ทั้งกองกำลังทางเรือ อาวุธยุทโธปกรณ์ และแม้กระทั่งบุคลากรในกองทัพ โดยทางบริษัทดัตช์ได้เป็นผู้นำเสนอวัสดุและความช่วยเหลือทางเทคโนโลยี และบริการต่างๆ แด่ราชสำนักสยาม[2] (แต่ในที่สุดก็มีปัญหาทะเลาะเบาะแว้ง ระหว่างบริษัท กับทางขุนนางของราชสำนักสยาม เนื่องจากทั้งสองฝ่ายต่างแย่งชิงการเป็นผู้ผูกขาด เนื่องจากผลกำไรงามมาก จนถึงขนาดมีกองกำลังทางเรือปิดล้อมแม้น้ำ

[2] ในปี 1634 (หลังพระนเรศสิ้น 29 ปีแล้ว) บริษัท Dutch East India (VOC) ได้เข้าช่วยกองทัพสยามทำสงครามปราบปัตตานี ซึ่งเป็นกบฏ และในปีเดียวกันยังบันทึกด้วยว่า ในการทำการค้ากับราชสำนักสยามนั้น ทางบริษัท VOC ได้กระทำการแลกเปลี่ยนก้อนเงินให้เป็นเงินสกุลสยามเสียก่อน กับขุนนางบางท่าน เช่น ออกญานครราชสีมา และ ออกญายมราช (ฝ่ายตุลาการ Justice Minister) โดยไม่มีท่านใดที่ทำงานเกี่ยวข้องอยู่ในพระคลังสินค้าเลย อีกทั้งยังมีขุนนางบางท่าน ที่ถูกร้องเรียนว่า เอาใจช่วยพวกดัตช์มากเกินไป จนละเลยงานราชการ เช่น ออกพระราชมนตรี ถูกจองจำ และถูกแทนที่โดย ออกหมื่นตรงพาณิชย์ ซึ่งในขณะที่ออกพระราชมนตรีนั้นเชี่ยวชาญในการใช้ภาษาโปรตุเกสและภาษามาเลย์ และมีภูมิรู้ในการติดต่อกับชาวดัตช์ แต่คนที่มาแทนที่นั้น ได้ช่วยงานของออกญาจักรีซึ่งกำลังเรืองอำนาจ รู้เพียงภาษาของแขกมัวร์ (Moor language) เท่านั้น และทาง VOC ยังไม่สามารถได้ที่ดินที่ขอตั้งสถานีการค้าแห่งใหม่ตามที่กำลังได้รับการเสนอช่วยโดยออกพระราชมนตรีนั้น โดยคาดว่า ทางตนให้ของขวัญแก่ล่ามผู้แปลและขุนนางน้อยใหญ่นั้นน้อยเกินไป และกษัตริย์ทรงธรรมยังอ้างว่า ดัตช์ไม่หุ่มเทช่วยปราบกบฏปัตตานีเท่าที่ควร แต่ทาง VOC เชื่อว่าอาจจะเพราะการเมืองในราชสำนักที่กำลังห้ำหั่นท่านราชมนตรีนี้อยู่นั่นเอง (น. 132-133)

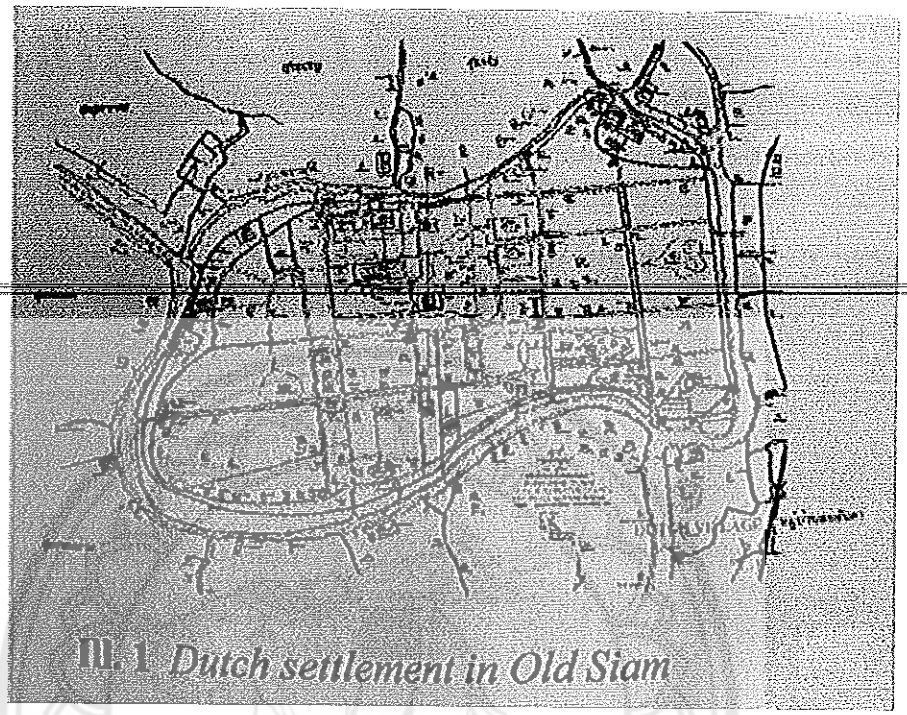
เจ้าพระยา ในปี 1663-1664 นำไปสู่สนธิสัญญาไทย-ดัตช์ 1664 ซึ่งพ้นขอบเขตงานวิจัยนี้ไปมาก จึงขอยุติแต่เพียงเท่านี้) (น. 122-124)[3]

จากบทความเรื่อง "Excavation of the Dutch United East India Company (V.O.C. Historic Site Ayuthaya)" (การขุดค้นบริเวณบริษัท สหภาพ อีสต์ อินเดีย ของดัตช์ ณ ทำเลประวัติศาสตร์ ของ VOC ในอยุธยา) ของ Anek Sihamat นั้น สามารถสรุปได้ว่า ในบรรดาพ่อค้าชาวยุโรปที่มาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยานั้น พ่อค้าชาวดัตช์นับว่ามีอิทธิพลสูงที่สุด โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรม (1610-1628 คือหลังจากพระนเรศสิ้น 5 ปี และพระเอกาทศรถเพิ่งสิ้น) แล้วอีกช่วงในสมัยพระนารายณ์มหาราช (1656-1688) โดยในสมัยพระนเรศวรนั้น (ค.ศ. 1590-1605 พระนเรศอายุ 35-50) ท่านนายพล Wybrand van Warwijck ซึ่งประจำอยู่ที่สถานีการค้า ณ ปัตตานี นั้น ได้ส่งตัวแทนของตนเป็นคณะทูตไปเข้าเฝ้าพระนเรศวรที่อยุธยา (คือ ท่าน Cornelis Specx และ Lambert Jacobsz Heijn) เพื่อขออนุญาตเปิดสถานีการค้า ณ กรุงศรีอยุธยาเลย และได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระนเรศวรด้วย (น. 402) (ดูรายละเอียดในบทที่เกี่ยวกับ "บันทึกมะละกา") ผู้วิจัยขอคัดรูปที่เกี่ยวข้องมาแสดง ดังต่อไปนี้

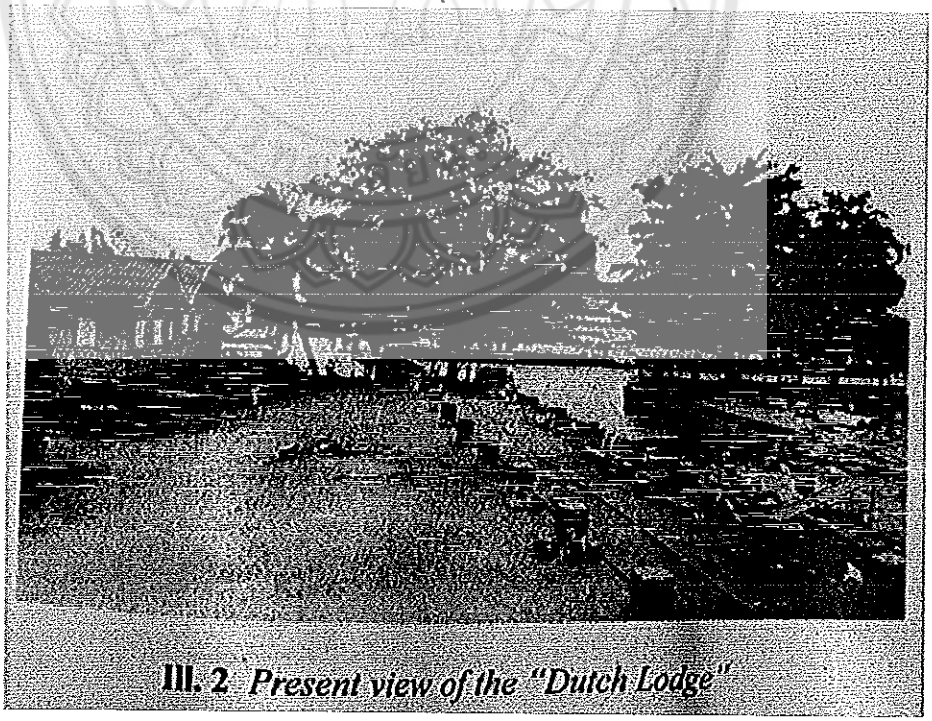
(ดูรูปหน้าถัดไป)

[3] มีบันทึกด้วยว่า พนักงานของบริษัท Dutch East India หลายนาย ได้อยู่กิน หรือแม้กระทั่งแต่งงาน กับหญิงท้องถิ่นของสยาม โดยเฉพาะชาวสยามเชื้อสาย*มอญ (Mon)* ซึ่งได้ก่อให้เกิดลูกครึ่งไทย-ยุโรป (Eurasian offspring) ซึ่งก็เป็นต้นกำเนิดของความขัดแย้งระหว่างบริษัท VOC และขุนนางสยามด้วย เนื่องจากแย่งกันมีอำนาจควบคุมปกครองบรรดาลูกครึ่งเหล่านี้ (น. 124)

ภาพที่ 1 – 2 แผนที่แสดงหมู่บ้านดัตช์ในกรุงศรีอยุธยา และ ตำแหน่งในปัจจุบันในจังหวัดอยุธยา

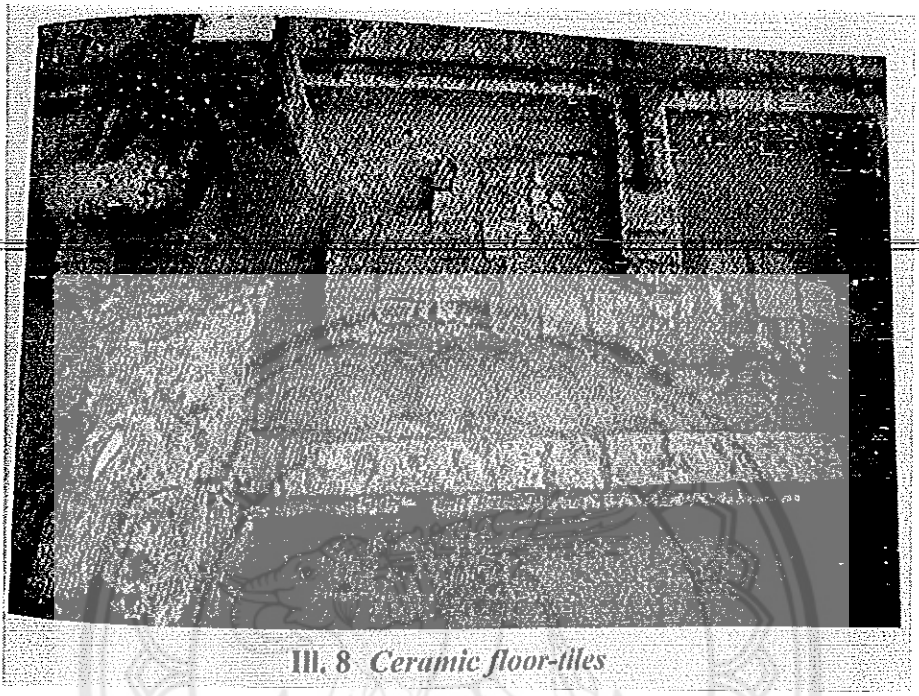
III. 1 *Dutch settlement in Old Siam*

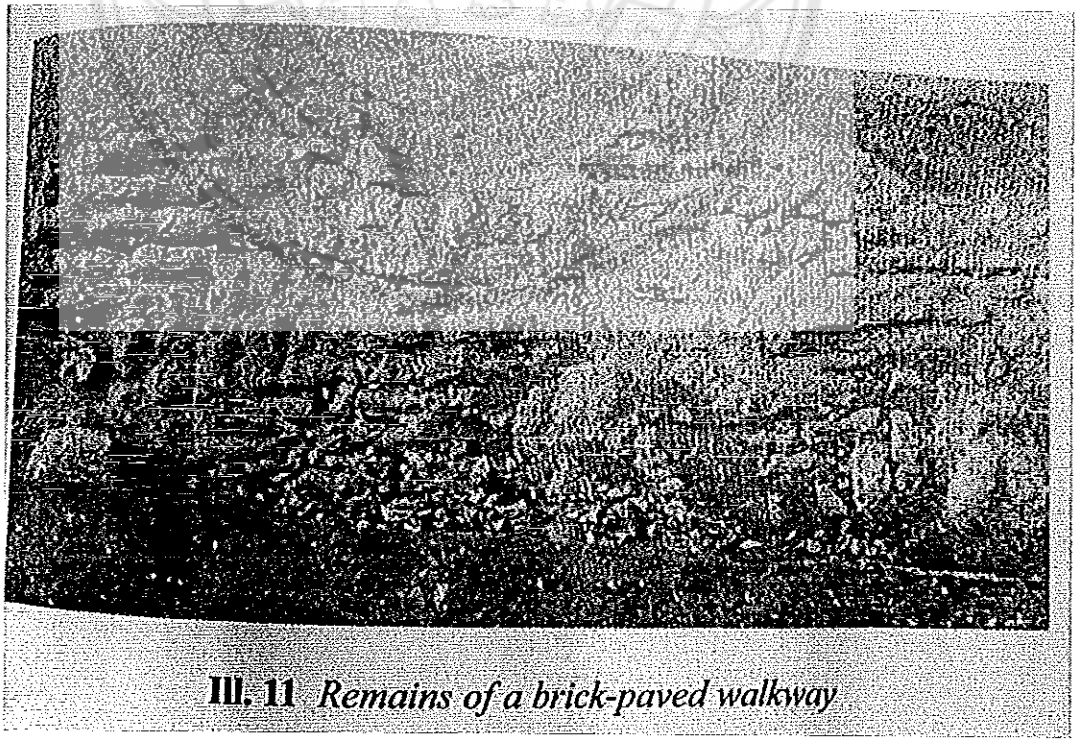
III. 2 *Present view of the "Dutch Lodge"*

ที่มา: Anek Sihamat "Proceedings of the International Symposium, Crossroads of Thai and Dutch History" (2007) หน้า 402, 403.

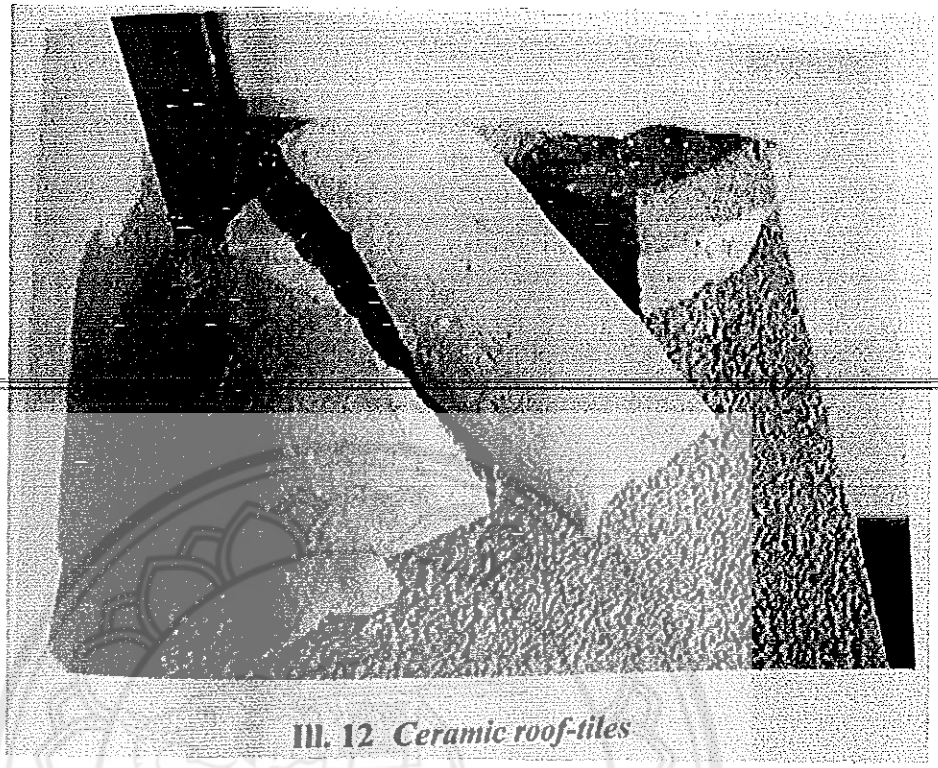
ภาพที่ 3 – 4 – 5 รูปพื้นกระเบื้องเซรามิค พื้นทางเดินลายก้างปลา และกระเบื้องมุงหลังคาเป็นเซรามิค ที่พบในบริเวณหมู่บ้านดัตช์ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Ill. 8 *Ceramic floor-tiles*

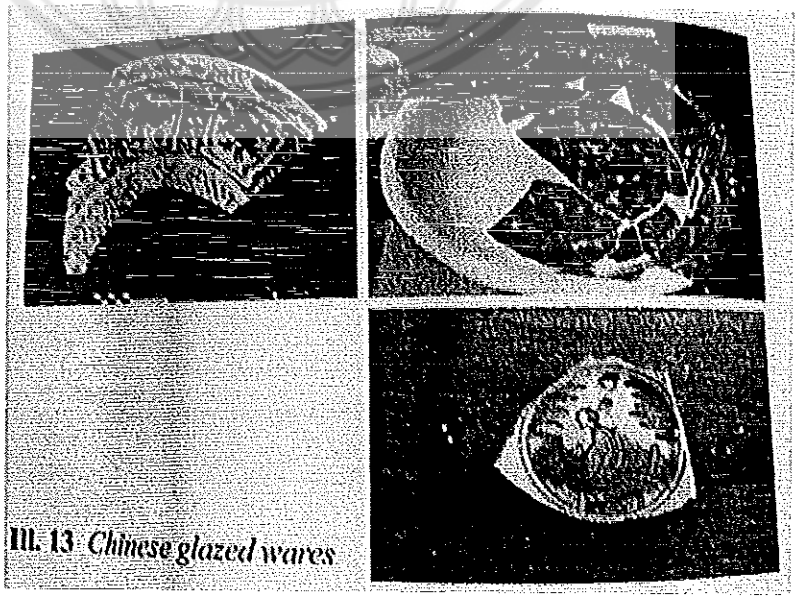
Ill. 11 *Remains of a brick-paved walkway*

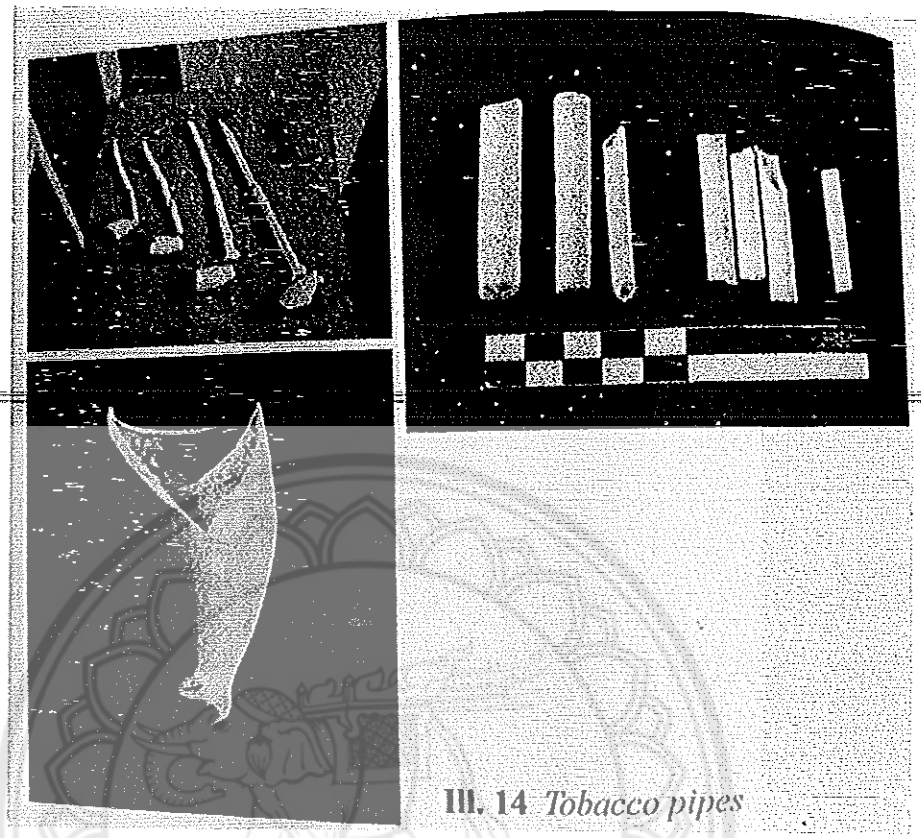
Ill. 12 *Ceramic roof-tiles*

ที่มา: Anek Sihamat "Proceedings of the International Symposium, Crossroads of Thai and Dutch History" (2007) หน้า 407, 411.

ภาพที่ 6 – 7 เครื่องกระเบื้องจีนราชวงศ์หมิง และ กล้องยาสูบ ที่นำเข้ามาสู่อยุธยา โดยชาวดัตช์ ทำด้วยเกาลิน (kaolin) ที่พบในบริเวณหมู่บ้านดัตช์ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Ill. 13 *Chinese glazed wares*

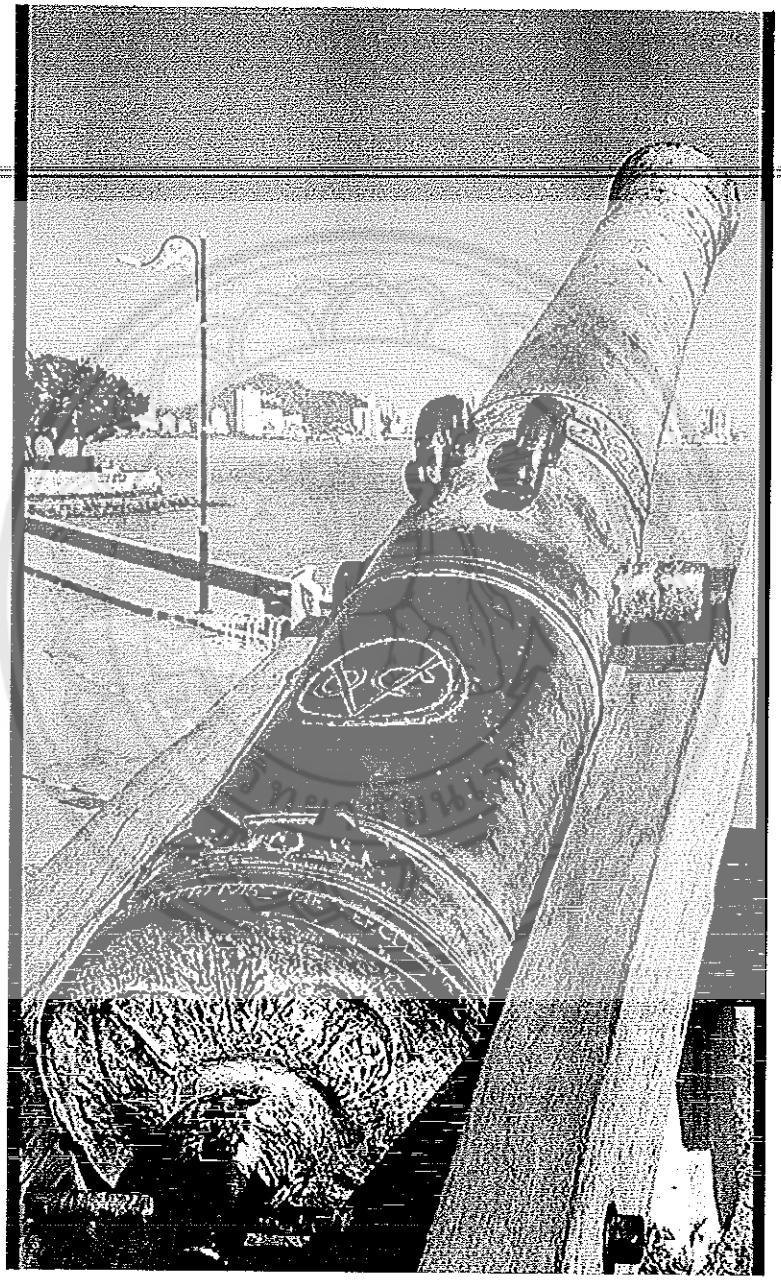
Ill. 14 *Tobacco pipes*

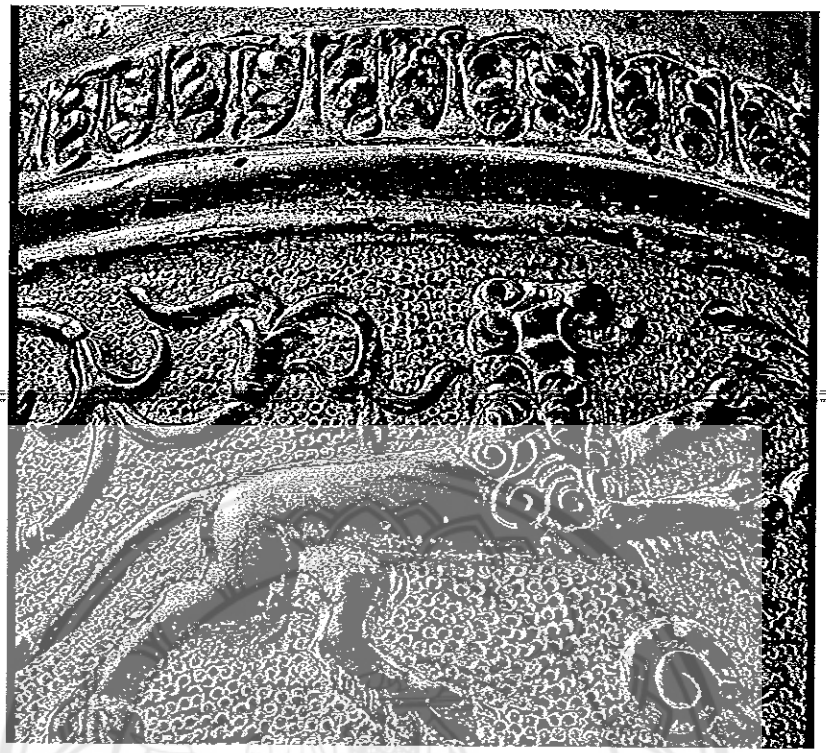
ที่มา: Anek Sihamat "Proceedings of the International Symposium, Crossroads of Thai and Dutch History" (2007) หน้า 412.

จากบทความเรื่อง "Monuments Related to the Dutch in Malaysia" (อนุสรณ์สถาน ที่เกี่ยวกับชาวดัตช์ ในมาเลเซีย) ของ Moh. Kamaruzaman A. Rahman นั้น เนื้อหาในบทความนี้ส่วนใหญ่อ้างถึงโบราณสถานหรือเหตุการณ์ในภายหลังเป็นส่วนมาก (1641 เป็นต้นไป คือหลังสมัยพระนเรศสิ้นไปแล้ว 36 ปี และไม่มีรูปใดที่เกี่ยวข้องกับสมัยของท่านเลย) ผู้วิจัยขอสรุปเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้อง หรือ ใกล้กับยุคสมัยของพระนเรศวรมาแสดงพอสังเขป ดังต่อไปนี้

เมือง Georgetown มีป้อมโบราณ ชื่อว่า Fort Cornwallis ตั้งอยู่บนยอดเนินของแหลม Georgetown (Penang, Malaysia) แต่เดิมเป็นไม้ทั้งหมด ต่อมาจึงสร้างใหม่เป็นอิฐถือปูน จุดสำคัญของป้อมนี้ คือ ปืนใหญ่ ที่ดัตช์มอบให้สุลต่านแห่งยะโฮร์ (Johor) เป็นของกำนัล ในปี 1606 (น. 576) (หลังพระนเรศสิ้นไม่ถึง 1 ปี) (ดูรายละเอียดในบทที่เกี่ยวกับ "บันทึกมะละกา")

ภาพที่ 8 – 9 ปืนใหญ่ Seri Rambai (ศรี รำไพ) ที่ป้อม Cornwallis, Georgetown, Penang, Malaysia
(ทำด้วย Bronze มีลายหัวสิงโต เชื่อว่า หล่อโดย Jan Burgerhuis เสร็จในปี 1603 ก่อนพระนเรศสิ้นฯ 2 ปี)

ที่มา: en.wikipedia.org (สืบค้นเมื่อ 27 พฤษภาคม 2562).

ผู้ปกครองแห่งยะโฮร์นั้น ได้พยายามบุกยึดเรือสินค้าของชาวโปรตุเกส ในน่านน้ำละแวกนี้อยู่เนืองๆ ชาวโปรตุเกสแก้แค้นคืนโดยการส่งกองทัพเรือมาโจมตี โดยมีครั้งหนึ่งที่กองทัพดังกล่าวนั้นสามารถโจมตีเมืองหลวงของยะโฮร์ คือเมือง Johor Lama ได้ในปี 1587 (พระนเรศอายุ 32) ต่อมาเมื่อชาวดัตช์มาถึง ในต้นศตวรรษที่ 17 (ราว 1600 เป็นต้นมา) สุลต่านยะโฮร์ได้เข้าเป็นพันธมิตรกับดัตช์ทันที พันธมิตรยะโฮร์-ดัตช์นี้ ในที่สุดก็สามารถขับไล่ชาวโปรตุเกสออกจากมะละกาได้ แล้วดัตช์ได้ขึ้นเป็นมหาอำนาจชาวยุโรปรายใหม่ในภูมิภาคนี้ (และต่อมาดัตช์ก็ยึดครองมะละกาเสียเอง ราวปี 1641) (น. 583) (ดูรายละเอียดในบทที่เกี่ยวกับ "บันทึกมะละกา")

ประวัติของ VOC (จนสิ้นสมัยพระนเรศวร)

การขยายตัวของดัตช์ในเอเชียนั้นเริ่มมาจากการเดินทางไกลทางเรือเพื่อสำรวจโลก ซึ่งได้เงินสนับสนุนจากกลุ่มบริษัทการค้าหลากหลายกลุ่มซึ่งได้ก่อตั้งอยู่ตามเมืองท่าต่างๆ ในสหพันธรัฐของดัตช์ (the Dutch Republic) โดยมีเป้าหมายร่วมกันคือ การค้าพริกไท และเครื่องเทศต่างๆ ณ แหล่งต้นกำเนิดในย่านเอเชีย แต่เนื่องจากการเป็นอริกันอย่างรุนแรงทางการค้าได้ส่งผลให้ราคาของสินค้าจำพวกเครื่องเทศเหล่านี้ตกต่ำอย่างมาก

เมื่อไปวางขายใน Holland ฉะนั้น ในปี 1601 (พระนเรศอายุ 46 ราว 4 ปีก่อนท่านสิ้นฯ) ท่านผู้สนับสนุนรายใหญ่ (raadspensionaris หรือ advocate) ของผู้ว่าการสูงสุด (Dutch States General) นามว่า Johan van Oldebarnevelt ได้เสนอแนวคิดปฏิรูปว่า ให้ควบรวมบริษัททั้งหมดเข้าเป็นบริษัทยักษ์ใหญ่หนึ่งเดียว นามว่า the United East India Company (Verenigde Oost-Indische Compagnie) หรือ VOC แล้วพอเดือนมีนาคม 1602 บริษัทนี้ก็ได้ก่อตั้งขึ้นเป็นลักษณะของบริษัทร่วมหุ้น (joint-stock company) (ดูรายละเอียดในบทที่เกี่ยวกับ Sultan and the Queen) โดยมีทุนตั้งต้นสูงถึง 6.5 ล้านเหรียญ Dutch guilders เลยทีเดียว และได้มอบสิทธิผูกขาดในเส้นทางการค้าย่านตะวันออกของแหลมกู๊ดโฮป ("East of the Cape of Good Hope" trade monopoly)

VOC ถูกปกครองโดย the Seventeen Gentlemen ซึ่งคือ 17 ผู้อำนวยการ ซึ่งเป็นผู้แทนจากหอการค้าจากเมืองต่างๆ อันได้แก่ Amsterdam, Hoorn, Enkhuizen, Rotterdam, Delft และ Zeeland โดยทางบริษัทได้รับอนุมัติให้เป็นตัวแทนทำสนธิสัญญาทางการค้า กับเจ้าชายและผู้ครองนครทั้งหลายแห่งเอเชีย ในนามของ สหพันธรัฐแห่งดัตช์ (the Dutch Republic) สามารถก่อสร้างป้อมปราการ เรือรบ (garrison) และสามารถแต่งตั้งผู้ว่าการ และสามารถดูแลคดีความต่างๆ เอง ในดินแดนต่างประเทศนั้นด้วยเลย นับว่าเป็นบริษัทข้ามชาติ (multinational company) แห่งแรกของโลก และมีบุคลากรเป็นคนของประเทศต่างๆ ทั่วโลก และมีเครือข่ายการค้าครอบคลุมเกือบทั่วทั้งเอเชีย นับตั้งแต่อ่าวเปอร์เซีย ไปจนถึง แปซิฟิค อย่างไรก็ดี บริษัทนี้มิใช่ก่อตั้งเพื่อเป็นหน่วยธุรกิจทำกำไรเท่านั้น ยังมีเจตนาแฝงที่จะนำพาชาวดัตช์ออกจากการปกครองของราชสำนักสเปน โดยที่ผู้ปกครองของสหพันธรัฐดัตช์นั้น ได้มอบทั้งปืนและอาวุธยุทโธปกรณ์ทั้งปวงที่เพียงพอที่จะโจมตีบุกยึดพิชิตอาณานิคมของทั้งสเปนและโปรตุเกสในละแวกเอเชียได้เลย จนในที่สุดก็ประสบความสำเร็จในการปลดแอกได้อิสรภาพจากราชสำนักสเปนในสงครามอันยาวนานเพื่อกู้อิสรภาพ (1568-1648) (โดยในช่วงเวลาหลังพระนเรศสิ้นแล้วหลายปี บริษัท VOC สามารถยึดมะละกาได้ ในปี 1641 และปราบกบฏมักกะสันลงได้ ในปี 1667 และได้เกาะต่างๆ จนสามารถได้อำนาจในการดูแลสินค้าจำพวกเครื่องเทศจากแหล่งต่างๆ มากมาย จนสิ้นสลายตัวลงในปี 1795 เพราะสงครามกับอังกฤษและการฉ้อราษฎร์บังหลวงในบริษัทเอง แต่พ้นขอบเขตของงานวิจัยนี้ จึงขอยุติแต่เพียงเท่านี้) (น. 588-589) (ส่วนการร่วมมือทางการทหารกับยะโฮร์ในปี 1603 และบุกมะละกาในปี 1606 ให้ดูรายละเอียดในบทที่ว่าด้วย "บันทึกมะละกา" ของ Warwick)

บทที่ 10

จากหนังสือ Siam & THE WEST 1,500-1700 ของ Dirk Van Der Cruysse (2002) นั้น ผู้วิจัยได้พบข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับดัตช์ และโปรตุเกส ในละแวกเอเชีย มีบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับสยาม ทั้งที่ร่วมสมัยและเกี่ยวเนื่องกับสมเด็จพระนเรศวร ผู้วิจัยจึงขอแปลและสรุปเรียบเรียงมาพอสังเขป ดังนี้

ในหน้า "กิตติกรรมประกาศ" DIRK VAN DER Cruysse ได้เอ่ยถึงความช่วยเหลือของอาจารย์ Michael Smithies หลังจากที่หนังสือเล่มนี้ปรากฏตัวครั้งแรกในภาษาฝรั่งเศส ท่านอาจารย์ Smithies เพิ่งตีพิมพ์นิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่องของท่านโกษาปาน (Kora pan) ท่านรับแปลหนังสือเล่มนี้ เป็นภาษาอังกฤษ โดยได้เปลี่ยนแปลงข้อความต้นฉบับบางประการ เพื่อให้ทันสมัยและเหมาะสมยิ่งขึ้นสำหรับบุคคลทั่วไปที่อ่านภาษาอังกฤษ

ในหน้าคำนำ DIRK VAN DER Cruysse ได้เอ่ยถึงว่า...

เมื่อหนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2534 เราต้องย้อนกลับไปกว่าศตวรรษเพื่อพบกับหนังสือเล่มล่าสุดในภาษาฝรั่งเศสที่อุทิศให้กับประวัติศาสตร์ที่มีสีสันของความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ของฝรั่งเศสและสมเด็จพระนารายณ์แห่งสยาม อีกทั้ง ยังรู้สึกว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศส – สยาม โดยไม่คำนึงถึงประเทศในยุโรปอื่น ๆ ที่นำหน้าฝรั่งเศสในสยาม อันได้แก่ โปรตุเกส, ดัตช์, และอังกฤษ และเนื่องจาก DIRK VAN DER Cruysse มาจากสภาพแวดล้อมที่พูดภาษาดัตช์และใช้เวลาหลายเดือนในบราซิล ท่านจึงสามารถอ่านเอกสารจำนวนมากในภาษาโปรตุเกสและดัตช์ที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนระหว่างยุโรปและสยามก่อนปี 1662 เมื่อชาวฝรั่งเศสกลุ่มแรกมาถึงสยามนั้น และการวิจารณ์ถึงคนเหล่านั้นตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

สี่บทแรกของหนังสือเล่มนี้อุทิศให้กับยุคก่อนฝรั่งเศสในความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับยุโรป คงไม่มีใครสามารถเข้าใจปัญหาที่นักเผยแผ่ศาสนาฝรั่งเศสเผชิญในขณะได้เลย หากไม่ทราบประวัติของเอสตาโดดาอินเดีย (the *Estado* da India) รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสกับสยามในศตวรรษที่ 16 และ Padroado ในทำนองเดียวกันเราจำเป็นต้องเข้าใจการมีอยู่ในสยามของบริษัทการค้าของดัตช์ในอีสอินเดีย (the VOC หรือ Verenigde Oostindische Compagnie) ซึ่งอธิบายว่าทำไมพระนารายณ์จึงหาพันธมิตรกับ

หลุยส์ที่ 14 ซึ่งเอาชนะชาวดัตช์ได้ชั่วคราว ในท้ายที่สุดก็ไม่สามารถเข้าใจการก้าวขึ้นมายิ่งใหญ่ของกรีก Phaulkon ที่เข้ามาในเอเชียพร้อมกับบริษัทอีสอินเดียของอังกฤษ หากไม่รับรู้การมีอยู่ของชาวอังกฤษในสยามและการค้าที่ดำเนินการโดยพนักงานชาวอังกฤษของบริษัทดังกล่าวนั้น

นักประวัติศาสตร์ของยุคนั้นพบกับปัญหาใหญ่ คือ การขาดเอกสารชั้นต้นของจริงของไทยย้อนกลับไปในศตวรรษที่ 17 ซึ่งตรงกันข้ามกับความมั่งคั่งของเอกสารดัตช์และฝรั่งเศส และที่อ่อนด้อยลงเล็กน้อยคือเอกสารโปรตุเกสและอังกฤษ ทั้งแบบที่ลงตีพิมพ์เผยแพร่และแบบที่ไม่ได้เผยแพร่ การปล้นสะดมของเมืองหลวงโบราณอยุธยาในปี ค.ศ. 1767 ได้ทำลายเอกสารที่แม้จะไม่มีเหตุการณ์เหล่านี้ก็ยังคงจะถูกทำลายโดยความชื้นและแมลงอย่างแน่นอนอยู่ดี

นอกเหนือจากเอกสารสยามจะหายากมีจำนวนน้อยมากแล้ว เอกสารที่มี ก็มักจะอยู่ในรูปของพระราชพงศาวดาร (royal chronicles) และ คำให้การชาวกรุงเก่า ที่เป็นคนสยามที่ถูกส่งไปยังพม่าในปี ค.ศ. 1767 (พ.ศ. 2310) ซึ่งลักษณะการบอกเล่าด้วยวาจา แล้วต่อมาจึงมีเป็นสิ่งพิมพ์จึงไม่ได้รับความเชื่อถือมากนัก ในความเห็นของนักประวัติศาสตร์ไทยในปัจจุบัน โดยเอกสารยุโรปโดยเฉพาะอย่างยิ่งของชาวโปรตุเกส ชาวดัตช์ ชาวอังกฤษ และชาวฝรั่งเศส จะมีความน่าเชื่อถือมากกว่าลักษณะบันทึกเชิงบทกวีที่ทำเป็นพงศาวดารในอุดมคติของอาณาจักรอยุธยา

ต้องนิยามคำศัพท์บางคำก่อน ณ ที่นี้ ว่า ประเทศไทยในปัจจุบันถูกเรียกว่า สยาม จนถึงปี 1939 ตำราจากยุโรปในศตวรรษที่ 16 และ 17 ใช้คำว่า Sião หรือ สยาม เพื่อกำหนดทั้งราชอาณาจักรและเมืองหลวง ในขณะที่คำว่า.อยุธยา หรือที่รู้จักกันในนาม Odia, Iuthia หรือ ถูกทำลายในปี พ.ศ. 2310

เพื่อหลีกเลี่ยงความสับสน Dirk Van Der Cruysse ใช้คำว่า สยาม เพื่อหมายถึง อาณาจักร และใช้คำว่า อยุธยาและลพบุรี เพื่อระบุเมืองหลวงและที่อยู่อาศัยรอง เมื่อมีการกล่าวถึงเมืองสยามอื่น ๆ ชื่อโบราณของพวกเขาจะตามด้วยชื่อที่ทันสมัยเช่น Pourcelouc (พิษณุโลก), Singor (สงขลา), Joncelang (ภูเก็ต) เป็นต้น

ต่อจากนี้ไป ผู้วิจัยจะขอถอดความ เรียบเรียง สรุปย่อ เท่าที่จะเกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศในสมัยสมเด็จพระนเรศวร

ส่วนที่ 1

ชาวโปรตุเกส ชาวดัตช์ และชาวอังกฤษ

บทที่ 1

ยุคทองของโปรตุเกส กับ สยาม (PORTUGAL'S GOLDEN AGE และ SIAM (1510-1580))

(คือถึงพระนเรศ พระชนมายุ 25 ปี)

Nicolo di Conti พ่อค้าชาวเวนิสนักเดินทาง ดูเหมือนจะเป็นชาวยุโรปคนแรกที่ได้ไปเยือนและได้บันทึกอธิบายถึงสยาม สามในสี่ของศตวรรษก่อนที่จะค้นพบเส้นทางทะเลไปยังหมู่เกาะอินเดียตะวันออกโดย Bartolomeu Dias และ Vasco da Gama เนื่องจากติดใจอย่างยิ่งกับเอเชียและพูดภาษาตะวันออกได้หลายภาษา เขาได้เดินทางผ่านเปอร์เซีย อินเดีย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเวลาถึง 25 ปี เขาประสบกับเหตุการณ์ผจญภัยต่างๆ มากมายและช่วยปกป้องชีวิตของตนเองและครอบครัวได้ด้วยการยกเลิกนับถือศาสนาคริสต์

เนื่องจากได้เห็นเหตุการณ์ที่ขัดมโนธรรมของเขา จึงได้บันทึกการเดินทางเอาไว้ และเมื่อเขากลับมาที่เวนิสในปี ค.ศ. 1444 นิโคโลเต็มไปด้วยความสำนึกผิด จึงไปคุกเข่าต่อหน้าพระสันตะปาปายูจีนิอุส ที่ 4 (Pope Eugenius IV) เขาได้รับการให้อภัยโดยมีเงื่อนไขว่าเขาต้องเล่าเหตุการณ์ของเขาในเอเชียให้เลขานุการของสังฆ-ราชาซึ่งเป็นนักมนุษยนิยมชาวฟลอเรนซ์ที่ชื่อ Poggio Bracciolini ฟังเพื่อจดบันทึกไว้ คำบรรยายนี้เผยให้เห็นโลกที่ไม่เคยมีใครรู้จักมาก่อน และเปิดเผยการดำรงอยู่ของอาณาจักรสยาม ซึ่ง ณ ขณะนั้นปกครองโดยพระบรมราชา ที่ 2 (Borommaracha II) (ค.ศ. 1424-1448) พระราชาองค์ที่ 8 แห่งอยุธยา

ระหว่างปี ค.ศ. 1425 และ ค.ศ. 1430 Nicolo di Conti ได้แวะที่เมืองมะริด (Mergui) และ ตะนาวศรี (Tenasserim) เมืองสำคัญทางชายฝั่งตะวันตกของสยาม โดยมีบันทึกที่สามารถสรุปความสำคัญได้พอสังเขปว่า :

โดยรอบเต็มไปด้วยช้างและไม้ฝาง (sappanwood) ช้างมีมากมายในย่านคอคอดกระ (the Kra isthmus) หรือที่รู้จักกันว่า ย่าน "งวงช้าง" (the elephant's trunk) ซึ่งกั้นแบ่งแยกทะเลอันดามันออกจากอ่าวสยาม ช้างจะยังคงดึงดูดนักท่องเที่ยวชาวยุโรปผู้อุทิศตนให้กับสัตว์ในตำนาน (mythical) ของยุโรปชนิดนี้ อย่างไม่น่าเชื่อว่าจะมีตัวตนจริง

การขยายตัวในต่างประเทศของโปรตุเกส

แม้จะมีการสำรวจแบบเดี่ยวของพ่อค้าที่กล้าได้กล้าเสียอย่าง Nicolo di Conti และมิชชันนารีผู้กล้าหาญบางคน (เช่น บาทหลวงชาวเฟลมมิช อย่าง สาธุคุณ วิลเลียม ณ รูบรุ๊ค (Flemish Franciscan William of Rubruck) ซึ่งส่งโดยเซนต์หลุยส์ไปยังราชสำนักของมหาข่านในปี 1253) ก็ตาม ยุโรปก็ยังเพิ่งรู้ได้เพียงแค่หนึ่งในสามของโลกในตอนท้ายของยุคกลางนั้น ต้องสรรเสริญชาวโปรตุเกสผู้มีพลังที่อยู่ไม่นิ่ง ซึ่งแม้จะมีเพียงจำนวนน้อยราย และวิสัยทัศน์ของเจ้าชายน้อยแห่งราชวงศ์อาวิช ท่านเฮนรี่ ผู้เดินเรือ (House of Avis, infante Dom Henrique O Navegador (the Navigator) (ค.ศ. 1394-1460)) ที่ใช้เทคนิคการก่อสร้างทางเรือและการสำรวจทางทะเล ที่ได้รับการคิดค้นขึ้นมาใหม่ หรือทำให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นจากของเก่า เพื่อให้สามารถขยายพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ได้อย่างเหลือเชื่อ ในช่วงประมาณปี ค.ศ. 1500 นั้น

การขาดแคลนโลหะมีค่าในยุโรปยุคกลาง และการแพร่กระจายอย่างกว้างขวางของดินแดนมุสลิม ทำให้การค้าเป็นอัมพาต และได้ทำให้สินค้าจากเอเชีย เช่น ผ้าไหม อัญมณี และเครื่องเทศ หายากมาก ความต้องการกำจัดพ่อค้าคนกลางที่มักขึ้นราคาสินค้าแปลกใหม่ที่ขนส่งโดยกองคาราวานไปยังศูนย์กลางการค้าเมดิเตอร์เรเนียนของไบแซนเทียมและเวนิสนั้น ได้กลายเป็นจุดประสงค์หลักที่จุดประกายให้จินตนาการของชาวโปรตุเกสผู้กล้าหาญนั้นเริ่มเป็นจริงขึ้น

ท่านชายเฮนรี่ ผู้เดินเรือ (Henry the Navigator) เคยอ่านงานของ Raymond Lull ผู้ซึ่งในตอนต้นของศตวรรษที่ 14 ได้แนะนำให้ขัดขวางการกุมอำนาจของมุสลิมในกิจการการค้าระหว่างยุโรปและเอเชียโดยการเดินทางอ้อมแอฟริกาแทน ความคิดที่ค่อนข้างก้าวหน้าของประเทศที่พยายามทำลายการผูกขาดและเสาะหาเสบียงโดยตรงจากประเทศที่ผลิตนั้น เป็นรากฐานของการก้าวกระโดดของโปรตุเกสในศตวรรษที่ 15 โดยผู้คนที่เมื่อราวปี ค.ศ. 1400 มีประชากรเพียงไม่ถึงหนึ่งล้านคน

ก่อนอื่นต้องสร้างเรือที่สามารถแล่นในทะเลน้ำลึก (high seas) ให้ได้เสียก่อน จากนั้นจะต้องค้นหาเทคนิคการนำทาง (navigation) ที่น่าเชื่อถือมากขึ้นเพื่อจะได้ลดการแล่นเรือเลียบชายฝั่งไปเรื่อยๆ ซึ่งกินระยะทางและเวลายาวนานกว่าโดยไม่จำเป็น การคำนวณความสูงของเส้นเมริเดียนของดวงอาทิตย์ซึ่งใช้กำหนดละติจูด ซึ่งช่วยเปิดโลกให้โปรตุเกสค้นพบสถานที่ต่างๆ มากมาย แม้ว่าการคำนวณที่แน่นอนของลองจิจูดจะยังคงเป็นปัญหาสำคัญจนถึงกลางศตวรรษที่ 18 ก็ตาม ผู้สำรวจรุ่นแรกๆ ที่สำรวจมหาสมุทรแอตแลนติก ก็เพียงแต่ใช้การกะคาดคะเนโดยประมาณเท่านั้น

ความคืบหน้าในวิทยาศาสตร์ทางการเดินเรือ (ไม่ว่าจะเป็น การนำร่อง การสังเกตเชิงวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับลมและกระแสน้ำทางทะเล) เป็นแรงบันดาลใจให้นักทำแผนที่ก้าวพ้นการจินตนาการภาพของโลกตามหลักของ ปโตเลมี (Ptolemic) นวัตกรรมที่ค้นพบโดยชาวโปรตุเกส (การเพิ่มขึ้นของเส้นเมริเดียน การเพิ่มขึ้นของเส้นลอง-กิจูด ที่ทำเครื่องหมายไว้บนเส้นศูนย์สูตรและต่อมาก็เกิดทฤษฎีของการลากเส้นเชื่อมเส้นรุ้งแต่ละเส้นโดยวนจากบนลงล่างจนครบลูกโลก หรือ loxodromics) ซึ่งเกิดจากการมองผ่าน Mercator รูปทรงกระบอก และการทำแผนที่ที่เริ่มกำหนดตำแหน่งของเกาะและเค้าโครงของภาคพื้นทวีปไปตามทิศทางการสำรวจเดินเรือที่แท้จริง

ท่านชายเฮนรี่ นาวิเกเตอร์ ใช้คำขวัญฝรั่งเศสที่ว่า "Talent de bien faire" (แปลโดยประมาณว่า "ความสามารถในการทำให้ดี") เพื่อต่อสู้กับความเชื่อแบบอคติที่ว่า "คนผิวขาวที่เดินทางไปใต้เส้นศูนย์สูตรจะกลายเป็นคนผิวดำทันที" เจ้าชายมีทักษะในการโน้มน้าวใจให้ทีมงานของท่านออกสำรวจด้วยความกล้าหาญไปเรื่อยๆ แม้ตัวท่านเองจะไม่เคยออกทะเลน้ำลึกเพื่อสำรวจจริงกับเขาเลยสักครั้ง จนท่านสิ้นในปี 1460 การค้นพบแต่ละครั้งถูกทำเครื่องหมายไว้บนแผนที่ซึ่งใช้ในการสำรวจครั้งถัดไป หินเขตแดนในอาณัติของโปรตุเกส (padrões) ถูกปักตั้งขึ้นบนชายหาดทุกที่ที่กองเรือของพวกเขาสำรวจพบใหม่ เป็นสัญลักษณ์ของการผนวกดินแดนใหม่ในนามของกษัตริย์โปรตุเกสในยุคนั้นๆ ตามลำดับ (กษัตริย์จอห์นที่ 1 (D. João I), กษัตริย์เอ็ดเวิร์ด (D. Duarte), กษัตริย์อะฟองโซ่ ที่ 5 (D. Afonso V) และ กษัตริย์จอห์น ที่ 2 (D. João II) ตามลำดับ)

การสำรวจทางเรือทั้งหลายมีค่าใช้จ่ายที่หนักมาก ทั้งชีวิตมนุษย์และมูลค่าเรือ กว่าจะนำไปสู่เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ของการสำรวจโดย Bartolomeu Dias ที่พบแหลมตอนใต้สุดของแอฟริกาใต้ ที่เรียกว่า Cape of Storms (ต่อมาได้รับการ rebaptized ให้ชื่อใหม่ว่า Cape of Good Hope) ซึ่งเปิดศักราชใหม่ของการตามหาฝันในยุโรปแบบเก่า ซึ่งก็คือ การค้นหาเส้นทางทะเลไปยังหมู่เกาะ Indies

ความยิ่งใหญ่ในการเดินเรือทางทะเลของโปรตุเกส และ "ESTADO DA ÍNDIA"

การเดินทางสำรวจทางทะเลนำโดย Vasco da Gama ได้ดำเนินไปในปี ค.ศ. 1497 เก้าปีหลังจากการกลับมาของ Bartolomeu Dias ในขณะเดียวกัน Christopher Columbus ที่ไม่สามารถโน้มน้าวใจกษัตริย์จอห์นที่ 2 (King D. João II) แห่งโปรตุเกสได้นั้น ได้พบแรงสนับสนุนในสเปนแทน เพื่อบรรลุฝันของเขาในการข้ามมหาสมุทรแอตแลนติกและลงจอดใน Indies ในปี 1492 แม้จะเข้าใจผิดว่า West Indies คือ

East Indies แต่ความสำเร็จนั้นก็สำคัญพอๆ กัน การแข่งขันที่รุนแรงในการเร่งค้นหาดินแดนใหม่ ระหว่างญาติสายโปรตุเกส กับ ญาติสายสเปน (ซึ่งได้รับอิสรภาพจากพวกแขกมัวร์แล้ว) ได้เพิ่มความร้อนแรงขึ้นแล้ว

ทั้งนี้ เนื่องจาก ในตอนต้นของศตวรรษที่ 15 นั้น สมเด็จพระสันตะปาปา มาร์ติน ที่ 5 โคโลนญ่า (Pope Martin V Colonna) ได้ตกลงว่า จะมอบดินแดนที่ชาวโปรตุเกสค้นพบได้ ทั้งหมด ยาวรวมตลอดไปจนถึงย่านที่เรียกว่า อินดีส (the Indies) โดยข้อตกลงนี้ได้รับการยืนยันต่อเนื่องมาทุกสมัยของสันตะปาปาองค์ใหม่ ทั้งสันตะปาปายูเจนีอุส ที่ 4 (Popes Eugenius IV Condulmer), สันตะปาปานิโคลาส ที่ 5 (Nicholas V Parentucelli) และ สันตะปาปาซิกตุส ที่ 4 (Sixtus IV Della Rovere) โดยที่สนธิสัญญาทอร์เดซิลลาส (The Treaty of Tordesillas) ซึ่งได้รับการเมตตาตัดสินไกล่เกลี่ยโดยสมเด็จพระสันตะปาปาอเล็กซานเดอร์ที่ 6 บอร์เกีย (Pope Alexander VI Borgia) ซึ่งเป็นชาวสเปน และลงนามในปี ค.ศ. 1494 นั้น ได้แบ่งเค้กชิ้นหนึ่งให้ชาวสเปน โดยท่านได้กำหนดแนวเขตแดนซึ่งลากแนวดิ่งผ่านแหลมเวรระเด้ (Cape Verde) แล้วมอบดินแดนทั้งปวงที่สเปนสามารถค้นพบไปทางตะวันตกได้ถึง 370 โยชน์ (370 leagues) ของเส้นนี้ แต่การขาดความแม่นยำในการคำนวณเส้นแวง หรือ ลองกิจูด เส้นแนวตั้งนั้น ได้นำไปสู่ข้อพิพาทที่ร้ายแรง กล่าวคือ ก่อให้เกิดการแย่งเกาะโมลูก-กะ ("the Molucca question") ที่ทับซ้อนกันพอดี ท่ามกลางปัญหาอื่นๆ อีกหลายประเด็น เพราะทั้งสองแผ่นดินเน้นจะครอบครองคาบสมุทรแห่งการผลิตเครื่องเทศนี้ตามคำสั่งเส้นแวงสังฆราชา (the pontifical longitude) ในฟากฝั่งของตน

การแบ่งส่วนของโลก ระหว่างสองประเทศของคาบสมุทรไอบีเรียนี้ ดูราวกับว่า เป็นการแบ่งผลแอปเปิ้ล การประกาศข่าวประเสริฐ (evangelization) ระหว่างโปรตุเกสและสเปน เพื่อแนะนำพระวรสาร (the Gospels) และการไต่สวนลงโทษพวกนอกรีต (the Inquisition) และการได้สิทธิในงานเผยแผ่ศาสนา (missionary work) เลยกลายเป็นว่ามีความสำคัญน้อยกว่าการแบ่งทรัพย์สินใหม่ของพวกเขา เนื่องจากในสมัยนั้น แผนที่โลกที่ไม่มีทวีปอเมริกา โอเชียเนีย (Oceania) หรือ สามในสี่ของทวีปแอฟริกา เลย และดูเหมือนจะไม่มีคนอาศัยอยู่ทั้งสองด้านของเส้นที่ลากไปนั้น ยกเว้นแต่เพียงอาณาจักรตะวันออกบางแห่งที่มีเอ่ยถึงบ้างในตำนาน

หนึ่งปีหลังจากที่มีสนธิสัญญา Tordesillas กษัตริย์ D. João II ของโปรตุเกสสวรรคตเพราะตรอมใจเนื่องจากสูญเสียรัชทายาทนามว่า เจ้าชาย D. Afonso ด้วยอุบัติเหตุจากการขี่ม้า เมื่ออายุเพียง 16 ปี ดังนั้น ราช-บัลลังค์จึงตกไปอยู่กับหลานชาย คือ ท่าน D. Manuel ซึ่งก็ได้สั่งให้มีการดำเนินงานด้านการสำรวจของ Bartolomeu Dias ที่ทำค้างไว้ต่อ โดยท่าน Vasco da Gama และได้มีบันทึกไว้ว่า ในปี ค.ศ. 1497 กษัตริย์

มานู-เอล ได้ส่งเรือ 4 ลำไปทำการสำรวจดินแดนใหม่ และไปตามหาเครื่องเทศ . .” โดยหลักการจัดหาเงินทุนด้วยตนเองได้เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรก

และในที่สุด Vasco da Gama ได้เดินทางข้ามไปยังกาลิกัต (Calicut) ของอินเดียได้สำเร็จในเดือนพฤษภาคม ปี 1498 และ Vasco da Gama ได้กลับมาที่เมืองนี้อีกครั้งในปี ค.ศ. 1502 พร้อมกับตำแหน่งพลเรือเอกแห่งอินเดีย (Almirante da India) และพร้อมกับการก่อตั้งจักรวรรดิโปรตุเกส ณ แดน Indies นามว่า Estado da India (รัฐ แห่ง อินเดีย)

แต่ทั้งนี้ มิใช่ความบังเอิญ หากแต่เกิดจากการเตรียมการมาเป็นระยะเวลานานของท่านชายเฮนรี่ นาวิเก-เตอร์ ซึ่งได้เสาะหาข้อมูลจากพ่อค้าชาวเบอร์เบอร์อาหรับและเปอร์เซีย และกษัตริย์ D. João II ก็เคยส่ง Pedro de Covilhão ไปยัง Aden และได้ลองมา Calicut และ Goa บ้างแล้ว ดังนั้นเขาจึงส่งรายงานโดยละเอียดถึง D. João จึงทำให้วาสโก ดา กามา พบนักเดินเรือชาวอาหรับที่มีประสบการณ์ที่เมือง Malindi เพื่อนำทางท่านมาที่ กาลิกัต แห่งอินเดีย ได้ดังกล่าวนั้น

เอสตาโด ดา อินเดีย ก่อตั้งและวางรากฐานอย่างมั่นคงโดยท่านอุปราช ฟรานซิสโก เดอ อัลเมอิด้า (Viceroy Francisco de Almeida (1505-1509)) และท่านอุปราช อะฟองโซ เดอ อัลบูเกรเก้ หรือ เทพพระอังคารแห่งโปรตุเกส (Viceroy Afonso de Albuquerque, “Portuguese Mars” (1509-1515)) นิคมใหม่ (principalities) จำนวนมากได้ถูกก่อตั้งขึ้นในอนุทวีปอินเดีย เพื่ออำนวยความสะดวกในการก่อตั้ง feitorias (โรงงานหรือคลังสินค้าที่มีป้อมปราการ) บนชายฝั่ง Malabar และที่ Calicut, Cochin และ Goa ซึ่งต่อจากนี้ไป ได้กลายเป็นเมืองหลวงของโปรตุเกส ณ อินเดีย ตามลำดับ ท่านอัลบูเกรเก้ได้เขียนถึงกษัตริย์ D. Manuel ในเดือนเมษายน ค.ศ. 1512 ความว่า “เมืองกัว จะเป็นตำแหน่งที่เหมาะที่สุด ที่จะใช้เป็นฐานที่มั่น...และท่าเรือที่จะเอาไว้พิชิตย่านอินดีสได้ และสามารถต้านทานการโจมตีทั้งหมดได้” คำประกาศนี้เป็นเสมือนคำพยากรณ์อันศักดิ์สิทธิ์ เพราะไม่มีใครยึดเมืองกัวได้เลย จนถึงปี 1962 สี่ศตวรรษครึ่งต่อมา ที่อินเดียเพิ่งจะผนวกกัวเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศต่อจากโปรตุเกส

กษัตริย์มานูเอลและอุปราชทั้งหลายรู้ซึ้งถึงปัญหาอันยิ่งใหญ่ที่เกิดจากการที่ประเทศยุโรปเล็กๆ อย่างโปรตุเกสของตน ไปพิชิตแผ่นดินอื่นจนเป็นอาณานิคมอันกว้างใหญ่ ณ ปลายอีกด้านหนึ่งของโลก ถ้าจะให้อาวุธยุทโธปกรณ์และพลังอำนาจทางทะเลของโปรตุเกสดีขึ้นกว่านี้ ต้องระวังว่าค่าใช้จ่ายทางทหารจะสูงเกินกว่าผลกำไรทั้งหมดที่เกิดจากการค้าขาย ด้วยเหตุนี้ โปรตุเกสจึงตัดสินใจที่จะไม่จำกัดตัวเองอยู่กับ การติดต่อแลกเปลี่ยนระหว่างรัฐผู้ปกครองและรัฐอาณานิคมเท่านั้น แต่ต้องเข้าไปยึดเส้นทางการค้าระหว่างเอเชีย (inter-Asiatic trade routes) เส้นหลักๆ ให้ได้ เพื่อผลกำไรของราชสำนักกลางซึ่งจะนำไปเป็นทุนสนับสนุน

กองกำลังทางการทหารได้ ดังนั้นการพิชิตอาณานิคมใด จะต้องมีเครือข่ายของ feitorias ที่มีป้อมปราการที่ดีที่จะต้องมีส่วนร่วมในการทำธุรกรรมเชิงพาณิชย์อย่างสงบที่สุด บรรยากาศของกองกำลังติดอาวุธ (armed détente) นี้ มีไว้เพื่ออำนวยความสะดวกในการประกาศข่าวประเสริฐ (evangelization) เผยแผ่ศาสนาให้แก่ชาวเอเชีย นั่นคือ ทหารโปรตุเกส พ่อค้า และ ผู้สอนศาสนา จะเดินทางจับมือไปด้วยกันเสมอ

การผูกขาดของราชวงศ์นำไปสู่การก่อตั้ง Casa da Índia ในกรุงลิสบอน ของโปรตุเกส เพื่อไว้ดูแลรับผิดชอบกิจกรรมเชิงพาณิชย์นอกแผ่นดิน และองค์กร Carreira da Índia ซึ่งก็คือ กองเรือติดอาวุธที่เดินทางออกจากโปรตุเกสทุกปีในเดือนมีนาคมหรือเมษายน ถึงอินเดียในเดือนกันยายนหรือตุลาคม แล้วออกจากอินเดียในช่วงคริสต์มาสและกลับไปถึงที่ลิสบอนในช่วงกลางฤดูร้อน บางครั้งอัตรากำไรจากการค้าขายระหว่างประเทศทางกองเรือนี้ประมาณได้ถึง 5,000 % ซึ่งเป็นที่อิจฉากันทั่วทั้งยุโรป

การพิชิตมะละกา ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าเครื่องเทศและเป็นสถานที่ยุทธศาสตร์สำหรับการควบคุมช่องแคบระหว่างเกาะสุมาตราและคาบสมุทรมลายูได้ในปี ค.ศ. 1511 นั้นถือเป็นความสำเร็จของท่านอุปราชอัลบูเกร-เก้ แม้กระทั่งก่อนที่จะเข้ามายึดเมือง ท่านอุปราชได้ต้อนรับทูตจากสุลต่านแห่งสุมาตราและสุลต่านแห่ง ชวา และยังได้ส่งทูตไปยังราชสำนักของพระรามาธิบดี ที่ 2 แห่งสยาม ซึ่งเป็นกษัตริย์องค์ที่ 12 แห่งกรุงศรีอยุธยา คณะทูตอื่น ๆ ก็ได้ติดต่อกับอาณาจักรแห่งพะโค (Pegu หรือ เมืองมอญหงสาวดี) และ หมู่เกาะ Moluccas ในปีเดียวกันนั้น อีกทั้งยังมีคณะผู้แทนการค้าชุดแรกในรูปของเรือสำเภาโปรตุเกส (Portuguese junk) บรรทุกเครื่องเทศเต็มลำเรือ ออกเดินทางไปประเทศจีน ในปี ค.ศ. 1513 (พ.ศ. 2056) แต่เมื่อท่านอุปราชอัลบูเกรก้สิ้นชีวิตลง ในปี 1515 (2058) ศักดิ์ศรีของโปรตุเกสอยู่ในระดับที่ผู้ปกครองทุกคนในเอเชียนับตั้งแต่จักรพรรดิต่างๆ จากอ่าวเปอร์เซียไปยังฝั่งทะเลจีนใต้ ยังคงรักษาความสัมพันธ์กับอุปราชของโปรตุเกสด้วยความเคารพ

การจัดตั้งโปรตุเกสในสยาม

การพิชิตมะละกาได้นั้นทำให้โปรตุเกสอยู่ในขอบเขตอิทธิพลของสยาม เพราะเมืองนี้ปกครองโดยสุลต่านมาเลย์ ซึ่งเป็นเมืองขึ้น (vassal) ของกษัตริย์แห่งสยาม สุลต่านได้กบฏต่อกษัตริย์สยามในปี 1489 แต่พระอินท-ราชาที่ 2 ได้ปราบปรามจนสุลต่านยอมจำนน

อัลบูเกรก้ไม่ได้รอให้เห็นการพ่ายแพ้ของมะละกา แต่ได้รีบส่งท่าน Duarte Fernandes ซึ่งพูดภาษามลายูได้ ไปยังราชสำนักอยุธยา เมืองหลวงของสยาม โดยท่านเฟอร์นันเดสได้ลงเรือสำเภาจีน ถือจดหมายที่

สุภาพที่สุดที่แสดงให้เห็นถึงชัยชนะของโปรตุเกส และได้ถวายดาบฝักทองคำฝังเพชรที่อุปราชฝากมาให้กษัตริย์สยามก็ไม่ได้คัดค้านการพิชิตของโปรตุเกสต่อมะละกาแต่อย่างใด

เฟอร์นันเดสกลับไปที่มะละกาพร้อมด้วยตัวแทนนักการทูตชาวสยามที่นำของขวัญมามอบแด่อุปราช อัลบู-เกรเก้ และให้คณะทูตสังเกตหาข้อมูล "ลิสบอนแห่งตะวันออก" ณ มะละกานี้ และให้ประเมินความเหนือกว่าทางทหารและทางเทคนิคของโปรตุเกสกลับไป จดหมายที่นำมาโดยเอกอัครราชทูตแสดงให้เห็นว่ากษัตริย์เห็นด้วยอย่างมากกับการยึดครองมะละกานี้ เสียจนกระทั่งในปี ค.ศ. 1512 อัลบูเกรเก้ได้ส่งทูตคณะที่ 2 นำโดย António de Miranda de Azevedo เข้ามาพร้อมกับ Manuel Fragoso โดยใช้เวลา 2 ปีในอยุธยาและกลับไปที่กัวในปี 1514 พร้อมกับคณะทูตสยามที่มีจดหมายจากพระรามาธิบดีที่ 2 จ่าหน้าถึงกษัตริย์แห่งโปรตุเกสโดยตรง

อีกสองปีต่อมาผู้ว่าการรัฐมะละกาชาวโปรตุเกสได้ส่งทูตคณะที่ 3 ไปยังกรุงศรีอยุธยา นำโดย Duarte de Coelho ผู้มีส่วนร่วมในคณะทูตของ Miranda de Azevedo ในคราวก่อน และกลับไปที่อยุธยาเพราะเรือสำเภาที่เขาควรจะเดินทางไปเมืองจีนนั้น ได้อับปางลงกลางทาง ท่านทูต Coelho ลงนามในสนธิสัญญามิตรภาพและการค้าระหว่างโปรตุเกสและสยาม นับเป็นครั้งแรกที่สยามได้เป็นพันธมิตรกับประเทศในยุโรป (และนับเป็น Bi-latereal Treaty ฉบับแรกของแผ่นดินไทย)

โปรตุเกสรับหน้าที่จัดหาปืนคาบศิลา ผงดินปืน และอาวุธยุทโธปกรณ์อื่นๆ (muskets, powder, and munitions) ให้แก่สยาม โดยแลกเปลี่ยนกับสิทธิที่จะ สร้างโกดัง (godowns หรือ warehouses) ในอยุธยา, ลิกอร์ (นครศรีธรรมราช) และปัตตานี ในภาคใต้ และ ที่ ตะนาวศรี (Tenasserim) และ มะริด (Mergui) บนชายฝั่งตะวันตก สองเมืองสุดท้ายนี้ซึ่งตอนนี้อยู่ในอาณาเขตของพม่านั้นเดิมคือเมืองที่ตั้งอยู่ที่ปลายเส้นทางเชื่อมโยงเมืองหลวงอยุธยากับทะเลอันดามันและสามารถควบคุมการค้าในอ่าวเบงกอลไปไกลจนถึงชายฝั่ง Coromandel โดยโกดัง หรือ feitorias เหล่านี้ประสบความสำเร็จอย่างรวดเร็ว เรารู้ว่าโกดังแห่งหนึ่งในปัตตานีซึ่งก่อตั้งขึ้นในปีสนธิสัญญาโดย มานูเอล ฟัลเกา (Manuel Falcão) ในปี 1538 มีชาวโปรตุเกส 300 คน ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางด้านการค้าขาย

สนธิสัญญาของปี ค.ศ. 1516 ได้ให้สิทธิ์แก่ชาวโปรตุเกสในการปฏิบัติศาสนากิจของพวกเขาได้โดยปราศจากอุปสรรคขัดขวาง จึงเท่ากับเป็นการเปิดประตูให้มิชชันนารีผู้สอนศาสนาเข้ามาได้ สปิริตจิตวิญญาณแห่งความอดทนต่อความต่างทางวัฒนธรรมของพวกเขานี้ (ลองนึกถึงการต่อต้านชาวยิวของกษัตริย์ D. João II และกษัตริย์ D. Manuel ในโปรตุเกสเอง) ทำให้บรรดาทูตโปรตุเกสชื่นชมยินดีเป็นอย่างมาก ไม่ต้องสงสัยเลยว่าทำไมพวกเขาถึงไม่คัดค้านการตั้งรกรากของพ่อค้าและช่างฝีมือชาวสยามในมะละกา พระ

รามาธิบดีที่ 2 เองก็ได้อนุญาตให้ท่าน Duarte de Coelho ปักหลักหมุดหิน padrão ขึ้นที่อยุธยาได้ โดยสามารถติดไม้กางเขนได้

ชาวสยามได้เฝ้าสังเกตการณ์ชาวโปรตุเกสเป็นเวลา 5 ปี และลงเอยว่า พวกเขามาด้วยแรงบันดาลใจเชิงพาณิชย์ มากกว่าการจะเอาอาณาเขตใดๆ พวกเขาต้องการเพียงค้าขายแลกเปลี่ยนกับชาวยุโรปด้วยกัน โดยหาซื้ออาวุธปืนทั่วๆ ไป สงครามต่อเนื่องของกษัตริย์อยุธยาต่อผู้ปกครองของเชียงใหม่ พะโค อังวะ และกัมพูชา ก็ได้สร้างความต้องการเร่งด่วนสำหรับอาวุธยุทโธปกรณ์ทางทหารชนิดล่าสุด ชาวโปรตุเกสไม่ได้จำกัดตัวเองอยู่แต่เพียงการขายอาวุธให้คนสยามเท่านั้น พวกเขายังช่วยจัดตั้งกองทัพให้สยามและมีส่วนร่วมในการรณรงค์ทางทหารโดยร่วมออกรบด้วย

จาว เดอ บารอส (João de Barros) แจ้งให้ทราบว่า ฟรานซิสโก เดอ คาสโตร (Francisco de Castro) ถูกส่งโดย กษัตริย์ D. João III ไปยังสยามในปี 1540 (2083) เพื่อทวงคืน โดมิงโก เดอ เซยสาส (Domingo de Seixas) จากพระไชยราชา กษัตริย์องค์ที่ 15 ของอยุธยา เพราะเชื่อว่าถูกจับเป็นเชลยในสยามตั้งแต่ปี 1517 แต่ผิดคาด เพราะ Seixas ได้ร้องขอให้กองทัพสยามอนุญาตให้เขากลับไปยังโปรตุเกสพร้อมกับเพื่อนร่วมคณะอีก 16 คน หลังจากจ่ายค่าบริการที่ร่วมทัพครบถ้วนแล้ว ซึ่ง Fernão Mendes Pinto ก็ได้บันทึกไว้ว่า ทหารรับจ้างโปรตุเกส (mercenaries) 120 คน โดดเด่นอยู่ในกองทัพของพระไชยราชา ในปี 1538 ต่อต้านกองทัพพม่าที่มาจากพะโค และเนื่องจากทหารโปรตุเกสเหล่านี้ไม่พอใจกับการที่ต้องทำเพียงเป็นตัวเสริมทัพของกองทัพสยามและต้องกัดฟันทนทำตัวให้คุ้นเคยกับอาวุธอื่นๆ จากยุโรป ทหารรับจ้างเหล่านี้จึงสอนทหารสยามให้สร้างปืนคาบศิลา (muskets) และหล่อปืนใหญ่ (cannons) เอง แต่ชาวโปรตุเกสทั้งหลายก็ให้บริการแบบเดียวกันกับทางทัพพม่าด้วย

พระไชยราชาได้มอบที่ดินทางตอนใต้ของเมืองหลวงระหว่างเจ้าพระยาและคลองตะวันตกแก่ทหารรับจ้างชาวโปรตุเกส 120 นายที่ต่อสู้กับพม่าที่เมืองเชียงกรานในปี 1540 (2083) นั้น ชุมชนชาวโปรตุเกสจำนวนมากได้พัฒนาขึ้น ณ ที่แห่งนั้น กลายเป็น หมู่บ้านโปรตุเกส หรือ “ค่าย” โปรตุเกส

ทุกอย่างชี้ไปที่การแสดงตนของโปรตุเกสในสยามที่มีความสุขและทำกำไรตลอดศตวรรษที่ 16 นับจากโกดังของพวกเขาในปัตตานี ชาวโปรตุเกสเริ่มติดต่อกับชาวจีนของยุคหมิง ซึ่งครั้งแรกมาถึงกวางตุ้ง (Canton) ในปี 1517 (2060) ซึ่งการขยายตัวครั้งใหม่นี้ นำไปสู่ความสำเร็จที่ยั่งยืน โดยในปี ค.ศ. 1557 (*พระนเรศ ประสูติแล้ว 2 ปี*) จักรพรรดิหมิง ที่ชื่อ ฉือ-ซุง (Shih-tsung) อนุญาต “ให้คนจากฝั่งอื่น” (the people from the other shore) มาเพื่อก่อร่างสร้างตัวในมาเก๊า (Macao ซึ่งเมื่อแรกตั้งได้ชื่อว่า ปอร์โต โด โนเม เดอ เดอุส หรือ Porto do Nome de Deus หรือ Port of the Name of God หรือ เมืองท่าในนาม

ของพระเจ้า) ซึ่งตั้งอยู่ที่ปากแม่น้ำเพิร์ลซึ่งเป็นทำเลทอง ห่างต่างจากตัวเมืองกวางตุ้งราว 100 กิโลเมตร การค้าขายที่ทำกันอยู่จริงจังในขณะนั้น ได้เชื่อมโยง มาเก๊า ญี่ปุ่น และ ฟิลิปปินส์ เข้าด้วยกันในไม่ช้า และมาเก๊ายังคงเป็นของโปรตุเกสอย่างเป็นทางการเรื่อยมาจนถึงปี 1999 นี้เอง

"ล้อมรอบด้วยพวกนอกรีตมากมาย" (Surrounded by so many infidels)

องค์กรอาณานิคมโปรตุเกสขนาดใหญ่ในเอเชียในศตวรรษที่ 16 มาควบคู่กับความพยายามที่จะทำให้เป็นคริสเตียนทั่วทั้งทวีปเอเชีย โปรตุเกสไม่ลืมเงื่อนไขที่ว่าจะได้ส่วนแบ่งครึ่งหนึ่งของโลก ท่าน Camões สรุปสถานการณ์ว่า "พวกเขามาเผยแพร่กฎของพระคริสต์และลองใช้ขนบธรรมเนียมใหม่และกษัตริย์องค์ใหม่"

พวก padroado หรือ Ius Patronatus ซึ่งเป็นข้อตกลงระหว่างสเปนและโปรตุเกสที่จัดโดยสมเด็จพระสันตะปาปานั้น ได้อนุมัติให้ราชสำนักโปรตุเกสมีสิทธิพิเศษในเรื่องศาสนาระหว่าง แหลมกู๊ดโฮป และญี่ปุ่น เพราะได้รับอนุญาตให้จัดส่งคณะมิชชันนารีไปทำงานได้ กฎระเบียบที่เข้มงวดมากได้ตั้งกฎไว้ว่าจำเป็นต้องมีมิชชันนารีอย่างน้อยหนึ่งคนบนเรือแต่ละลำที่ออกเดินทางไปยังอีสต์อินดีส เอกสารหลายฉบับแสดงให้เห็นว่า ในบางกรณีที่กัปตันเรือไม่สามารถอดทนที่จะรอลมที่เหมาะต่อการออกเรือ อีกต่อไปแล้ว จึงฉวยจับตัวนักบวชในถนนของกรุงลิสบอนเพื่อให้สามารถออกแล่นเรือได้ และไม่ว่าจะถูกนำตัวไปสู่เอเชียด้วยความเต็มใจหรือโดยการบังคับก็ตาม บรรดาผู้สอนศาสนาเหล่านี้ก็จะมีคำพูดหว่านล้อมที่ดีซึ่งนำมาพร้อมด้วยความสำเร็จอยู่เสมอมา แต่พวกเขาก็มักจะถูกติว่า เร่งไวเชิงปริมาณจนเกินไป จนบางทีคนที่พวกเขารับบัพติศมาอย่างเร่งรีบนั้น (แชมป์เปี้ยนบางคนโอ้อวดว่าได้รับบัพติศมาเป็นพันรายในวันเดียว) มากกว่าคุณภาพและความเป็นปึกแผ่นของการเปลี่ยนศาสนานั้น

เมื่อเขาออกจากลิสบอนในปี 1503 Afonso de Albuquerque ก็มาพร้อมกับมิชชันนารีมิชชันนารี 5 คน ท่านบิชอปคนแรกที่บริหารศาสนจักรในอินดีส คือ Eduardo Nuñez เป็นชาวลัทธิโดมินิกัน นอกนั้นมักเป็นบาทหลวงผู้เยาว์ หรือ นักบวชลัทธิฟรานซิสกัน

ทั้งสองลัทธิคืบหน้าดีมากจนน่าประทับใจ โดยภายในปี ค.ศ. 1549 มีโบสถ์โดมินิกันหรือคอนแวนต์ไม่น้อยกว่า 18 แห่ง ในคาบสมุทรมะละกาและหมู่เกาะใกล้เคียง และในไม่ช้าบาทหลวงโดมินิกันชาวโปรตุเกสชุดแรกได้เข้ามาในสยาม กัมพูชา และจีน ในปี ค.ศ. 1557 (พระนเรศ อายุ 2 ปี) สมเด็จพระสันตะปาปาปอล ที่ 4 Carafa ได้สร้าง 3 สำนักสงฆ์ที่อยู่ในปกครองของโปรตุเกส นั่นคือ : กัว ซึ่งเป็นนคร

หลวงและเจ้าคณะของภาคตะวันออก แล้วมีบิชอปในมะละกาและโคชิน (Cochin หรือ Malabar) โดยที่อัครสังฆราช (archbishop) แห่งกัว คนแรก คือ ท่าน แกสปาร์ด เดอ ลีออง เปเรร่า (Gaspard de Leon Pereira) ซึ่งเป็นผู้ช่วยบาทหลวงแห่งเอโวรา แต่บิชอป2 คนของเขาเป็นชาวลัทธิโดมินิกัน

คณะสงฆ์เยซูอิตก่อตั้งโดย Ignatius Loyola ในปี 1534 และได้รับการยอมรับจาก Pope Paul III Farnese ในปี 1540 (2083) ตามด้วย โดมินิกัน และ ฟรานซิสกัน เมื่อฟรานซิสซาเวียร์ขึ้นฝั่งที่กัวในปี 1542 เขาประทับใจที่เห็นทั้งเมืองเป็นเมืองที่นับถือศาสนาคริสต์อย่างแท้จริง และ 10 ปีต่อมา (1552) เมื่อเขาต้องการเข้าประเทศจีน แต่เขาเสียชีวิต หมดแรงลงใกล้เมืองมาเก๊า หลังจากประกาศพระวรสารและบัพติศมาด้วยพลังทั้งหมดของเขาในมาลาบาร์, โมลูกกาส และญี่ปุ่น

นิกายเยซูอิต (the Jesuit order) มีบทบาทสำคัญในความพยายามในการเผยแผ่ศาสนาในเอเชีย แต่เป็นชาวโดมินิกันที่พยายามแนะนำศาสนาคริสต์ในสยาม ในอยุธยา

สาธุคุณหลวงพ่อ Jeronimo da Cruz และ พ่อ Sebastiao do Couto เดินทางมาจากมะละกา ถึงอยุธยาในปี 1555 (พระนเรศ เพิ่งประสูติ) หรือปี 1567 (พระนเรศ อายุ 12 แล้ว) ตามที่บางคนบันทึกไว้ "พวกเขาต้องการเวลาเล็กน้อยในการศึกษาภาษาสยามและ . . ในการแปลงคนนอกศาสนาได้เป็นจำนวนมาก ชาวมุสลิมอิจฉาความก้าวหน้าของศาสนาคริสต์และกลัวการค้าขาย โดยได้รับอำนาจจากชาวโปรตุเกส จึงตัดสินใจฆ่ามิชชันนารีผู้สอนศาสนาทิ้งเสีย" พ่อท่าน Jeronimo da Cruz ถูกลอบสังหารด้วยหอกไม่นานหลังจากเขามาถึง และสหายสามคนของเขาถูกสังหารหมู่ในเดือนกุมภาพันธ์ 1569 (พ.ศ. 2112 พระนเรศอายุ 14) ในระหว่างการล้อมกรุงศรีอยุธยาโดยชาวพม่า ซึ่งกำจัดพระมหาจักรพรรดิ แล้วสถาปนาพระมหาธรรมราชาขึ้นนั่งบนบัลลังก์ สาธุคุณบาทหลวงเหล่านี้ไม่ได้ถูกหั่นเป็นชิ้นๆ โดยชาวพุทธ แต่ด้วยชาวมุสลิม "แขกมัวร์" ผู้ซึ่งหวั่นเกรงต่ออิทธิพลและผลประโยชน์ทางการค้าของพวกโดมินิกัน ความโชคร้ายเหล่านี้และปัญหาที่สั่นคลอนสยามในช่วงหลายปีต่อมานั้น เป็นเหตุให้โปรตุเกสโดมินิกันทยอยออกจากสยามเมื่อปี ค.ศ. 1575 (พระนเรศ อายุ 20) เช่นเดียวกับชาวสเปน-ฟรานซิสกันซึ่งพยายามสร้างตัวเองในสยามในปี 1582 (พระนเรศ อายุ 27) ก็ถูกบังคับให้ละทิ้งสยามหลังจากอยู่ได้เพียง 2 ปี แต่สงครามต่างๆ ที่พระนเรศวรได้ชัยชนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพิชิตเมืองหลวงของกัมพูชา ที่ชื่อ กรุงละแวก ในปี ค.ศ. 1593 (พระนเรศ อายุ 38) นั้น ได้นำพวกโดมินิกันกลับมาที่สยาม

หลวงพ่อ 2 คน คือ ฮอร์เฆ ดา โมตะ และ หลุยส์ ดา ฟอนเซคา เป็นตัวอย่างของเชลยศึกที่ถูกนำตัวออกจากละแวกไปอยุธยา พวกเขาได้รับความเชื่อมั่นจากกษัตริย์ ผู้ซึ่งมอบหมายให้เขาประกาศพระกิตติคุณ (to preach the Gospels) หลวงพ่อ Fr Meynard ได้บันทึกความตอนหนึ่งสรุปได้ว่า:

"ความสำเร็จของพวกเขาไม่ได้ยั่งยืน หลุยส์ ดา ฟอนเซคา ถูกสังหารหมู่ที่แท่นบูชา และ ฮอร์เฆ ดา โมตะ เสียชีวิตจากบาดแผลเมื่อกลับไปที่มะละกา ... กษัตริย์สยามยังไม่รู้ว่าพวกเขาตาย จึงยังขู่ว่า ถ้าจับได้จะต้องนำตัวมาทอดในกระทะตั้งไฟ Belchior da Luz มาถึงที่ท่าเรือ Martaban ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของสยามได้อย่างปลอดภัย ...และ เจ้าชายผู้นี้ (กษัตริย์สยาม พระนเรศ)...ก็ให้อำนาจเขาอย่างเต็มที่ในการประกาศข่าวประเสริฐในอาณาจักรของท่านและแม้กระทั่งการสร้างโบสถ์ก็จะช่วยออกค่าใช้จ่ายให้"

การต้อนรับอย่างเสรีที่ให้กับหลวงพ่อ Fr Belchior da Luz นั้น ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า กษัตริย์ไม่มีอะไรที่เป็นปฏิปักษ์ต่อคริสเตียน บาทหลวงต่างๆ ยังคงทำงานในหมู่ชาวโปรตุเกสที่อาศัยอยู่ในสยาม มากกว่าในหมู่ชาวสยามซึ่งไม่กลับใจเปลี่ยนศาสนาได้อย่างง่ายดาย

สยาม ในสายตาของ เฟอร์เนา เมนเดส ปินโต (FENAO MENDES PINTO)

Fernao Mendes Pinto เคยใช้เวลาราว 10 ปีในสยาม ในช่วงกลางศตวรรษที่ 16 ความน่าเชื่อถือของบันทึกของเขายังเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์อยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นงานฉบับแปล เราควรไว้วางใจสาธุคุณหลวงพ่อชาวโปรตุเกสนิกายเยซูอิต Fr Cardim ซึ่งใช้เวลา 3 ปี ในอยุธยา จาก 1626 ถึง 1629 ซึ่งสรุปได้ความว่า :

"แม้ว่าหนังสือ Peregrinacão ของ Pinto ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีหลักฐาน แต่เขาก็พูดไว้ได้อย่างถูกต้องในสิ่งที่เขาเกี่ยวข้องกับอาณาจักรของสยาม ขุนนางสยามที่สอนให้ฉันอ่านและเขียนภาษาสยามบอกฉันว่าประวัติศาสตร์และบันทึกของประเทศเกี่ยวกับการมาถึงของโปรตุเกสในอาณาจักรนั้นและการกระทำเยี่ยงวีรบุรุษที่พวกโปรตุเกสได้ช่วยพระราชาพิชิตอาณาจักรหลายแห่งนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องราวของออกขุนชินราช (Ok-khun Chinnarat สวามีท้าวศรีสุดาจันทร์) ให้หาอ่านได้ในบันทึกของปินโต"

Fernao Mendes Pinto บันทึกว่า เขาเห็น ฟรานซิส ซาเวียร์ (Francis Xavier) ในญี่ปุ่น ในขณะที่หารือกับพระสงฆ์ชาวพุทธ เนื่องจากต่อมาท่านฟรานซิสถูกจับโดยอัครสาวกของกลุ่มเยซูอิต ท่านปินโตจึงต้องติดตามไปที่มะละกาด้วย แต่ท่านปินโตนั้นก็จากไปเมืองกัวตามลำพัง หลายปีต่อมา เมื่อเขารอเรือที่จะพาเขากลับไปยังโปรตุเกสเขาเห็นศพของท่านฟรานซิส ซาเวียร์ ถูกนับถือบูชาในฐานะนักบุญ ได้ถูกอัญเชิญมาถึงเมืองกัว ในท่ามกลางพิธีอันยิ่งใหญ่อลังการ เหตุการณ์นี้เปลี่ยนชีวิตของเขา เขาตัดสินใจที่จะอุทิศทรัพย์สมบัติของเขาและปีที่เหลืออยู่ของชีวิตเขาเพื่อเป็นทำให้คนญี่ปุ่นเป็นคริสตศาสนิกชน (the Christianization of Japan) และตัวท่านเองได้เข้าสู่กลุ่มผู้สอนศาสนา (the Company of Jesus) ในฐานะสามเณรสามัญผู้

บวชใหม่ (a lay novice) แต่ชะตาชีวิตพลิกผันในระยะสั้น เขาต้องกลับไปที่โปรตุเกสในปี ค.ศ. 1558 (พระนเรศ อายุ 3 ปี) และเสียชีวิตที่นั่นในปี ค.ศ. 1583 (พระนเรศ อายุ 28) หลังจากได้เขียน Peregrinacao ที่ยิ่งใหญ่ของเขาเสร็จสิ้นลง

ตลอดเวลา 21 ปี ที่เขาเดินทางในเอเชีย Mendes Pinto ถูกจับเข้าคุก 13 ครั้ง และถูกขายเป็นทาส 7 ครั้ง "ในดินแดนของอินเดีย เอธิโอเปีย อาระเบีย เฟลิกซ์ จีน ทาร์ทารี มากาสซาร์ (Macassar หรือ มักกะสัน) สุมาตรา และที่อื่น ๆ" ท่านทำมาแล้วแทบจะทุกอาชีพเท่าที่จะจินตนาการได้ ไม่ว่าจะเป็น นักผจญภัย ตัวแทนนาย (ทนาย หรือ gentleman's squire) นายทหารรับจ้าง (mercenary) ทาส พ่อค้า โจรสลัดในทะเลจีน แพทย์ เอกอัครราชทูต และ สาธุคุณสามเณร (novice) แต่เหนือสิ่งอื่นใด คือ ท่านเป็นผู้เขียนหนังสือ Peregrinacao ที่ตีพิมพ์ในปี 1614 ที่เป็นคำอธิบายภาษาโปรตุเกสที่เก่าแก่ที่สุดของ "ราชอาณาจักร Sornau ซึ่งเราเรียกกันว่า สยาม"

หนังสือเล่มใหญ่เล่มนี้ มีถึง 9 บทที่อุทิศให้สยาม โดยที่ 8 บทแรก (บทที่ 181-188) อธิบายการมาถึงของ Mendes Pinto ในเมืองหลวงอยุธยาตอนกลางของทศวรรษที่1540; ส่วนที่เขาเล่นร่วมกับชาวโปรตุเกสคนอื่น ๆ ในความพยายามที่ล้มเหลวของพระไชยราชา (1534-1547) ที่จะยึดครองอาณาจักรเชียงใหม่ซึ่งในขณะนั้นเป็นพันธมิตรกับราชาแห่งพะโค; การสิ้นพระชนม์ของพระไชยราชา ซึ่งถูกวางยาพิษโดยพระนางศรีสุดาจันทร์ (เมนเดส ปินโต พลาด ณ จุดนี้ เพราะไม่ใช่พระไชยราชาที่ถูกวางยาพิษ แต่หากเป็น เจ้ายอดฟ้า ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1548); การแย่งชิงบัลลังก์โดยออกขุนชินราช (Ok-khun Chinnarat) ที่น่าสะพรึงกลัว คนรักและผู้สมรู้ร่วมคิดของราชินีศรีสุดาจันทร์ (มิถุนายน - กรกฎาคม 1548); การลอบสังหารพวกเขาในงานเลี้ยง และการมาครองบัลลังก์ของพระเธียรราชา ซึ่งเป็นน้องชายลูกพ่อเดียวกัน (half-brother) ของพระไชยราชา ซึ่งสึกออกจากอารามไปครองเมืองด้วยชื่อใหม่ว่า พระจักรพรรดิ; การโจมตีกรุงศรีอยุธยาโดยกษัตริย์พะโคหรือหงสาวดีนามว่า ตะเบงชะเวตี้ (Peguan King Taben Shwehti) เมื่อต้นปี 1559 (พระนเรศ อายุ 4 ปี); วีรกรรมอันถึงแก่ชีวิตของสมเด็จพระราชินีสุริโยทัยบนช้างศึก; การถอนตัวของชาวพม่าที่ได้จับตัวเจ้าชาย 2 องค์ คือ พระราเมศวร และ พระมหาธรรมราชา เป็นเชลยกลับไปด้วย; และ การแลกเปลี่ยนช้างศึก 2 เชือก

บันทึกของ Mendes Pinto นั้นมีสีสันจนน่าสับสน โดยเฉพาะเรื่องของวันที่ และชื่อของบุคคล เขาเป็นคนแรกที่เรียกอยุธยาว่า "เวนิสแห่งตะวันออก" กษัตริย์ทรงยอมรับการปฏิบัติของทุกศาสนาในเมืองหลวงของท่าน

ชาวมัวร์หรือเปอร์เซียมีมัสยิด 7 แห่ง และ "สัญชาติ" ของพวกเขา (their "nation") ประกอบด้วย 30,000 ครัวเรือน และบทที่ 189 ของปินโต แสดงถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจและศักยภาพทางทหารของประเทศ ภายใต้รูบริกเรื่องความอุดมสมบูรณ์อันยิ่งใหญ่ของราชอาณาจักรสยามและลักษณะเฉพาะอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง สิ่งนี้ให้ความเข้าใจที่ดีขึ้นเกี่ยวกับความสนใจของโปรตุเกสในสยาม พื้นที่ราบลุ่มมีความอุดมสมบูรณ์และมีกำลังผลิตมากกว่าที่คนในประเทศจะบริโภค และพื้นที่สูงเป็นป่าและเป็นขุมทรัพย์แห่งต้นไม้สำรองขนาดใหญ่ เอาไว้เพื่อสร้าง "เรือทุกชนิดนับพัน" นอกจากนั้น ยังมี ทอง, เงิน, เหล็ก, เหล็กกล้า, ตะกั่ว, ดีบุก, ดินประสิว (saltpetere) กำมะถัน ทับทิม และพลอยไพลิน (แซฟไฟร์) ซึ่งล้วนถูกขุดได้ในปริมาณมาก, อีกทั้งงาช้าง, ผ้าไหม, ฝ้าย, ขี้ผึ้งสำหรับปิดผนึก, กำยาน, ยางไม้ (gum), สารส้ม (alum), คราม (indigo), น้ำผึ้ง และน้ำตาล มีมากมายเสียจนประเทศนี้สามารถบันทุก "มากกว่า 100 ลำเรือ (junks)" ในแต่ละปี โดยจัดเป็นสินค้าส่งออกไปยังประเทศจีนและประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนั้น ราวกับว่ายังไม่เพียงพอสาสม อาณาจักรที่ได้รับพรแห่งสวรรค์นี้ ยังเต็มไปด้วย ขิง อบเชยการบูร (camphor) มะขาม และกระวาน (cardamons)

นอกจากนี้ ยังมีการเพิ่มข้อพิจารณาทางทหารที่เกี่ยวข้องด้วยมาก ดังนี้

"ชุมชนสยามส่วนใหญ่ไม่มีป้อมปราการใด ๆ ยกเว้นไม้รั้วซึ่งหมายความว่าใครก็ตามที่ใช้พลังมากสักหน่อย ก็สามารถโจมตีพวกเขาได้อย่างง่ายดาย ... ผู้อยู่อาศัยเป็นชาวเมืองนี้ นอกจากว่าโดยธรรมชาติจะเป็นสายพันธุ์ที่อ่อนแอมากแล้ว โดยปกติก็ยังไม่มีอาวุธป้องกันตนแต่อย่างใด"

เห็นได้ชัดว่า *"ประเทศนี้จะทำกำไรให้เราได้มากกว่าสิ่งอื่นใดที่เรามีในอินดีสนี้ และจะง่ายกว่าที่จะยึด"*

จิตวิญญาณของชาวโปรตุเกสที่ยึดครองเอเชียโดยการใช้ดาบและละอองน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์นั้น อยู่ในบทสรุปที่ว่า:

"นี่คือหนึ่งในอาณาจักรที่ดีที่สุดในโลกและเป็นอาณาจักรที่ง่ายที่จะเอาชนะและยึดครองได้มากกว่าเมืองอื่นๆ ทุกสิ่งที่ฉันเห็นในเมืองอยุธยาเพียงลำพังก็เหลือเฟือเกินกว่าที่จะพูดถึงทั่วทั้งอาณาจักร"

หลังจากที่เขาพบกับฟรานซิส ซาเวียร์ ซึ่งเป็นเวลานานก่อนที่จะเขียน Peregrinação จดหมายที่ปินโตเขียนในมะละกาในปี 1554 และจ่าหน้าถึงชาวโปรตุเกสนิกายเยซูอิตให้คำอธิบายโดยสรุปเกี่ยวกับความเชื่อและไสยศาสตร์ของสยาม ข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงความไม่สามารถพื้นฐานของชาวยุโรปในการทำความเข้าใจกับศาสนาอื่นที่ไม่ใช่ของพวกเขาเองหรือเพื่อยอมรับความสูงส่งที่ปฏิเสธไม่ได้ของพุทธศาสนาเถรวาทซึ่ง

เป็นศาสนาที่สามารถดูดซึมองค์ประกอบของความเชื่อในท้องถิ่น เช่นเดียวคริสตศาสนายุคแรกๆ สรุปความได้ว่า :

"ผู้อยู่อาศัยของประเทศนี้พิจารณาองค์ธาตุเป็นเทพและเมื่อพวกเขาตายคนที่เชื่อในน้ำจะถูกโยนลงไปในแม่น้ำ ผู้ที่เชื่อในไฟก็ถูกเผาในกองเพลิง บุคคลที่ชื่นชอบโลกก็จะขอถูกฝังอยู่ในดิน และคนที่เชื่อในอากาศนั้นก็ถูกทิ้งร้างใกล้ลำธารซึ่งเขาถูกกินโดยนกแร้งและนกอื่น ๆ กระนั้น ในเมืองสยาม [อยุธยา] มี 7 มัสยิดที่ผู้นมัสการเป็นชาวเติร์กและชาวอาหรับ และยังมีชาวบ้านมัวร์ 30,000 ครัวเรือน นี่เป็นสิ่งที่ควรทำให้ทหารของพระคริสต์อับอาย แขกมัวร์เหล่านี้อ่านอัลกุรอานของมูฮัมหมัดซ้ำๆ บ่อยครั้ง ... กษัตริย์ปล่อยให้พสกนิกรเลือกนับถือเองตามแต่ตนจะชอบ หรือแม้กระทั่งจะเลือกไม่นับถืออะไรเลย ... ในตอนท้ายของฤดูหนาวกษัตริย์ไปล้างตัวเองในแม่น้ำ และผู้คนสามารถดื่มน้ำจากแหล่งน้ำนั้นๆ โดยไม่เป็นอันตราย น้ำที่กษัตริย์ล้างเท้านั้นขุนนางอัญเชิญเข้ามาในบ้านเพื่อเป็นศิริมงคล ระหว่างที่ฉันพักที่สยามมีจันทรคราสตอนสักหนึ่งชั่วโมงหลังเที่ยงคืน คนเหล่านี้คิดว่างูเห่ากำลังกินพระจันทร์อยู่ พวกเขายิงปืนคาบศิลาจำนวนมากขึ้นไปในอากาศ พวกเขาทำเสียงดังเพื่อล่องูให้พ้นจากดวงจันทร์และไม่กลืนมัน ชาวโปรตุเกสที่อยู่ที่นั่นคิดว่ามีการกบฏ และการปฏิวัติครอบครองเมืองนี้"

ผู้เขียนเอกสารนี้ยังให้ความเห็นไว้ด้วยว่า "Mendes Pinto และ ชาวยุโรปอื่น ๆ ที่มาถึงสยามหลังจากเขา เก่งเพียงแต่สังเกตอย่างผิวเผินที่สุดและ ล้อเลียนวัฒนธรรมและศาสนาที่แปลกใหม่นี้ โดยไม่สามารถมองเห็นกุศโล-บายเฉพาะในการวางมนุษย์ให้สัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และโลกียโลก ความไม่เข้าใจนี้จะเกิดขึ้นบ่อยครั้งและเป็นลักษณะเฉพาะของชาวตะวันตกที่เชื่อว่าตนเป็นผู้รู้ความจริงเพียงผู้เดียวซึ่งแยกออกจากผู้อื่นในโลก"

บทที่ 2

ยุโรปเหนือ ค้นพบสยาม (1580-1600)

(พระนเรศ อายุ 25-45)

"มืออันเมื่อยล้าของเราไม่มีทางลอยพ้นเปลวไฟได้"

การพิชิตและการเอารัดเอาเปรียบอาณาจักรโพ้นทะเลของโปรตุเกสนั้น ได้เกิดต้นทุนซึ่งมีค่ามากกว่าชีวิตมนุษย์ สินค้าสิ่งของ และเรือที่จม ในช่วงปลายศตวรรษที่ 16 และโดยเฉพาะหลังจากที่โปรตุเกสถูกผนวกรวมกับสเปนในปี 1580 (พ.ศ. 2123) แล้วนั้น (เนื่องจากสายสกุลทางโปรตุเกสหมดราชสกุลที่เป็นชายจึงต้องไปเชิญญาติทางสเปนมาครองโปรตุเกสด้วยอีกทางหนึ่ง) โปรตุเกสก็ดูเหมือนว่าจะสูญเสียสปิริตจิตวิญญาณไปเสียแล้ว พลังงานที่ไม่ย่อท้อ ซึ่งเคยทำให้การค้นพบโลกใหม่ของโปรตุเกสได้กลายเป็นสิ่งที่น่าสนใจที่สุดในประวัติศาสตร์ของโลกนั้น ดูเหมือนว่าจะเหือดหายไป

การพิชิตเอเชียมากกว่าประเทศยุโรปอื่น ๆ ราวปี 1500 นั้น เริ่มกลับมาทำร้ายโปรตุเกสเอง ด้วยความเสื่อมทางศีลธรรม "มือที่อ่อนล้าของเราไม่สามารถลอยพ้นเปลวไฟที่ลุกโชน" ตามที่ Jaime Cortesão อธิบายไว้ ว่า "เปลวไฟที่เราเคยจุดเพื่อจะส่องแสงสว่างให้โลกนั่นเอง (ที่กำลังกลับมาทำร้ายเราผู้จุด)"

ได้มีผู้สังเกตการลดบทบาทลงของชาวโปรตุเกสในเอเชีย ตามบันทึกของนักเดินทางจำนวนมากที่มาถึงหมู่เกาะอินดีสตะวันออก เช่น ในปี ค.ศ. 1580 สองปีหลังจากความหายนะของอัลคาซาร์ – คิบีร์ ที่กษัตริย์ D. Sebastião และ ดอกไม้ของผู้สูงศักดิ์ชาวโปรตุเกสเสื่อมสลายลง การตายของพระราชา-พระสงฆ์เฮนริค (the Cardinal-King D. Henrique) กษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์อาวิส ก่อให้เกิดสุญญากาศทางราชวงศ์ ซึ่งต้องรีบเติมเต็มด้วยการเชิญกษัตริย์ฟิลิป ที่ 2 (Philip II) แห่งสเปน หลานชายทางพระมารดาของกษัตริย์ D. Manuel มาครองแผ่นดินแทน แม้จะมีการต่อต้านหลายครั้ง ในที่สุดท่านดยุคแห่งอัลบา (Duke of Alba) ได้เข้าผนวกโปรตุเกสในสามเดือนพร้อมกับอาณาจักรที่รวมทั้ง เอเชีย แอฟริกา และบราซิล อันกว้างใหญ่ไพศาลที่โปรตุเกสเพิ่งพิชิตได้นั้น

การจัดตั้งระบอบกษัตริย์สองหัวและการสูญเสียอัตลักษณ์ทางการเมืองของโปรตุเกส (ประเทศจะได้อิสรภาพอีกครั้ง ในปี 1640 ภายใต้ราชวงศ์ Braganza ที่ตั้งขึ้นใหม่นั้น) ก่อให้เกิดสถานการณ์ที่คลุมเครือใน

เอเชีย จากการที่ประเทศเดินเรืออื่น ๆ พร้อมที่จะทำกำไร เนื่องจากเป็นผู้กล้าทำกิจการและมีประสบการณ์ทางเรืออยู่มาก ทางกลุ่มคาลวินิสต์ยูไนเต็ด (the Calvinist United Provinces) ประกาศสงครามกับกษัตริย์ฟิลิปที่ 2 เพื่อปลดแอกเป็นอิสระจากสเปน พวกเขาค้นหา Estado da Índia ซึ่งก็คือโกดังโบราณของโปรตุเกสและเครือข่ายเชิงพาณิชย์ทั้งหลาย การล่มสลายของกองเรือสเปนที่เคยเชื่อกันว่าไม่มีวันเอาชนะได้ (Invincible Armada) โดยชาวอังกฤษ ชาวดัตช์ และโดยพายุ ในปี ค.ศ. 1588 นั้น ได้ทำลายอำนาจสูงสุดของชาวคาบสมุทรไอบีเรีย (สเปนและโปรตุเกส) ในทะเล ต่อจากนั้นไปอาณาจักรอาณานิคม "ซึ่งดวงอาทิตย์ไม่เคยตกดิน" นั้นจะได้สัมผัสกับกิจกรรมของพวกมหาอำนาจทางทะเลที่มาจากทางเหนือแทนบ้าง

แวน ลินสโชเตน (Van Linschoten) กับการสืบราชการลับทางการทหาร

ประเทศเมืองต่ำ (หรือ the Low Countries หรือ Netherlands) ทั้งผู้ถือลัทธิคาลวิน และชาวสเปนได้ติดตามการพิชิตยึดครองของโปรตุเกสและความสำเร็จทางการค้าในเอเชียอย่างใกล้ชิด ชาวเฟลมมิ่งจำนวนมากและชาวดัตช์ได้เดินทางไปยังโปรตุเกสที่ซึ่งพวกเขาเรียนรู้ภาษาและพยายามที่จะลงเรือขององค์กร Carreira da Índia ในฐานะพ่อค้า มิชชันนารี คนดูแลปืนใหญ่ (cannoneer) แต่ละคนไปตามความสามารถหรือความเชื่อของเขา แม้แต่คำขอของท่านฟรานซิส ซาเวียร์ ส่งถึง Ignatius Loyola โดยใช้คำว่า "Da Mihi Belgas" (จัดส่งชายฉกรรจ์จากประเทศเมืองต่ำมาให้ฉันหน่อย) ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี

ในบรรดาผู้ชายจากประเทศเมืองต่ำที่เดินทางผ่านโปรตุเกส เพื่อถ่ายเรือแล้วเดินทางต่อไปยังเอเชียนั้น คนที่มีชื่อเสียงที่สุด คือ แจน ฮุยเก็น แวน ลินสโชเตน (Jan Huyghen Van Linschoten มีชีวิตอยู่ระหว่างปี 1563-1611) เขามาถึงเมืองลิสบอนในปี 1580 (พ.ศ. 2123 พระนเรศ อายุ 25) เมื่ออายุ 17 ปี และได้รับตำแหน่งเป็นเลขานุการของนักบวชผู้ได้รับแต่งตั้งเป็นอาร์คบิชอปแห่งกัว (Archbishop of Goa) เขาอาศัยอยู่บนชายฝั่ง Malabar เป็นเวลา 6 ปี ซึ่งเขาเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประเทศ ประชาชนผู้อยู่อาศัย พืช และสัตว์ แหล่งทองคำและพลอยมีค่า รวมถึงสถานประกอบการเชิงพาณิชย์และอุตสาหกรรม สภาพภูมิอากาศ และสภาพสุขาภิบาล เขาสนใจเป็นพิเศษในสิ่งที่ชาวโปรตุเกสมีความหวงแหนปิดบังซ่อนเร้นมากที่สุด นั่นคือ รายละเอียดของการนำร่องของเส้นทางทะเลสู่อินดีส เขาสามารถทำกิจกรรมจารกรรมสืบหาข้อมูลนี้ เนื่องจากการสังเกตการณ์ของผู้รักชาตินายหนึ่ง คือ Dirk Gerritszoon Pomp (หรือที่รู้จักกันในชื่อ Dirk China) ซึ่งเคยไปญี่ปุ่นและจีนถึง 2 ครั้ง ในฐานะคนดูแลปืนใหญ่ (cannoneers) ในเรือโปรตุเกส

การตีพิมพ์ในปี 1596 (2139) ที่กรุงอัมสเตอร์ดัม สำหรับหนังสือชื่อ the Itinerario, voyage ofte schipvaert van Jan Huyghen Van Linschoten near Oost ofte Portugaels Indien (หรือ Itinerary, voyage or navigation of J. H. V. L. to the Orient or the Portuguese Indies หรือ เส้นทางการเดินเรือของแจน ไปยังตะวันออก หรือ อินดีสของโปรตุเกส) เป็นเหตุการณ์ที่ใหญ่โตทีเดียว สารานุกรมนี้ให้ข้อมูลอันมีค่าเกี่ยวกับหมู่เกาะอินดีสตะวันออกและเส้นทางที่จะไปถึงที่นั่น ในเวลาเดียวกันกับที่สมาคม the United Provinces เตรียมที่จะถอนสมาชิกภาพของอาณาจักรอาณานิคมโปรตุเกสออกไป ซึ่งต่อมาในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 เนเธอร์แลนด์จึงมีมติตัดสินใจเชิดชูเกียรติแด่ Van Linschoten โดยก่อตั้งสมาคมลินสโชเตน (Linschoten Vereniging) เช่นเดียวกับสมาคม Hakluyt ที่มีชื่อเสียง โดยช่วยตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานคอลเลคชั่นอันทรงเกียรติเกี่ยวกับการเดินทางของชาวดัตช์ซึ่งยังคงอยู่ในรูปแบบต้นฉบับออกสู่สายตาชาวโลก

จากส์ เดอ กูเตร์ (Jacques de Coutre): เรื่องราวของชาวบรูจส์ในสยามในปี 1595 (พระนเรศ อายุ 40)

Van Linschoten และ Pomp ไม่ได้ย่างเท้าเข้ามาในสยามเลย แต่ Jacques de Coutre ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองของ Bruges ซึ่งหนังสือชื่อ Vida (แปลว่า ชีวิต เขียนขึ้นเป็นภาษาสเปนโดย Estebán ลูกชายของเขาและพิมพ์ในมาดริดในปี 1640) ได้รับการตีพิมพ์ไม่กี่ปีหลังจากนั้น ในงานแปลที่เป็นภาษาดัตช์ และเมื่อไม่นานมานี้ก็ปรากฏเป็นฉบับภาษาสเปนเล่มใหม่อีก Jacques de Coutre เป็นพ่อค้าผู้กล้าหาญที่มีการผจญภัยมากมาย ในปี ค.ศ. 1591 อายุ 15 หรือ 16 ปี เขาจากเมืองบ้านเกิดของเขาไปยังลิสบอนซึ่งเขาก็จากมาอีกในปีต่อมา เพื่อไปยังหมู่เกาะอินดีสตะวันออก พร้อมกับน้องชายที่ชื่อ โยเซฟ เป็นเวลา 30 ปี ที่เขาพเนจรไปทั่วเอเชีย รวบรวมและสูญเสียทรัพย์สมบัติเกือบเท่ากับ Mendes Pinto และเขาก็ถูกจับและถูกขายเป็นทาสหลายครั้งเหมือนปินโต แต่ก็ไม่มีการประดิษฐ์คิดเขียนบันทึกอะไรออกขายเหมือนปินโตเลย สิ่งที่เราสูญเสียในเชิงตัวอักษร เรากลับได้รับชดเชยในเชิงประวัติศาสตร์ บันทึกส่วนตัวของเรื่องราวของ 8 เดือนที่เขาใช้ชีวิตในสยามในปี 1595 ในรัชสมัยของพระนเรศวร (ครองราชย์ 1590-1605) เป็นที่เชื่อกันว่าเชื่อถือได้ (เพราะร่วมสมัยอย่างแท้จริง ไม่ได้ฟังเขาเล่าแล้วค่อยมาเขียน และไม่ใช่แต่งเพื่อขายเอาเงิน) แม้ว่านายคนนี้ดูเหมือนจะขยายเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในราชอาณาจักรให้ดูน่าสนใจน่าตื่นเต้นเกินจริงไปบ้างก็ตาม

Jacques de Coutre มีโชคลาภที่ได้มาถึงสยามในช่วงเวลาที่สำคัญและได้ทันดูวิธีที่พระนเรศวร (หรือที่เรียกว่าพระนเรศ) ขณะปกครองแผ่นดิน บุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ของสยามท่านนี้อยู่ร่วมสมัย

กับควีนอลิ-ซาเบธแห่งอังกฤษ และออง์รีที่ 4 ของฝรั่งเศส และได้รับสมญานามว่า มหาราช (ราชาผู้ยิ่งใหญ่) สำหรับการกู้อิสรภาพของราชอาณาจักร ซึ่งในปี ค.ศ. 1569 ได้ตกเป็นเมืองประเทศราชของอาณาจักรพะโค ของพม่า ที่ปกครองด้วยกำปั้นเหล็กของกษัตริย์บุเรงนอง (King Bayin Naung)

*พระนเรศวร*สามารถสลายอำนาจของพม่าและพิชิตอาณาจักรของกัมพูชาและเชียงใหม่ การสู้รบที่หนองสาหร่าย เมื่อวันที่ 18 มกราคม 1593 (พ.ศ. 2136 พระนเรศ อายุ 38) ซึ่งพระนเรศวรทำลายกองทัพพม่าที่นำโดยพระมหาอุปราชา อยู่ในใจของไทยทุกคนที่เรียนหนังสือ

Jacques de Coutre มีโอกาสสังเกตอย่างใกล้ชิด บันทึกของเขามีค่า เพราะเป็นบันทึกเดียวที่ร่วมสมัย และโดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถ (1605-1611) น้องชายและผู้สืบทอดราชบัลลังก์ของพระนเรศวรที่ความสัมพันธ์อันมั่นคงระหว่างสยามกับตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับฮอลแลนด์และอังกฤษได้เริ่มขึ้น และพิมพ์เป็นหนังสือให้ผู้อ่านชาวยุโรปได้เห็น นักผจญภัยจากบรูจส์นี้ได้แนะนำให้เรารู้จักกับอาณาจักรของสยามที่ไม่มีใครรู้ในโลกตะวันตกยกเว้นชาวโปรตุเกส นอกจากการติดต่อกับสเปนฟิลิปปินส์เป็นครั้งคราว แต่เราสามารถสรุปข้อมูลราว 30 หน้า ที่เขาอุทิศให้กับสยามได้พอสังเขปดังนี้

"Jacques de Coutre อยู่ในมะละกาเมื่อเขารู้ว่าพระนเรศวรได้พิชิตกัมพูชาและเนรเทศชาวกัมพูชาหลายพันคนมายังสยาม ในหมู่พวกเขามีทหารรับจ้างชาวโปรตุเกส และบาทหลวงโดมินิกันบ้าง รวมถึง สาธุคุณหลวงพ่อ Frei Jorge da Mota"

พระนเรศวรพยายามที่จะลงโทษพระสัตถา ราชาแห่งละแวก ซึ่งได้ประโยชน์จากการโจมตีกรุงศรีอยุธยาของพม่า ด้วยการบุกสยามและยึดปราจีน พระสัตถาซึ่งกลัวว่าจะถูกตอบโต้ จึงได้ดึงดูดทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสเข้ามาในดินแดนของตน รวมแม้กระทั่งรับเอา Diogo Veloso ผู้นำของพวกเขามาเป็นกองกำลังทหารรักษาพระองค์ กษัตริย์แห่งกัมพูชาได้เขียนจดหมายไปถึงผู้ว่าการรัฐมะละกาของโปรตุเกสเพื่อหากำลังเพิ่มเติม แต่ผู้ว่าการไม่มีทั้งคนและเงินจะแบ่งให้ พระสัตถาจึงหันไปติดต่อกับผู้ว่าการกรุงมะนิลาของสเปนฟิลิปปินส์ คือ ท่าน โกเมซ เปเรอิรา ดาสมารีนยาส (Gomez Pereira Dasmarinas) โดยส่งเป็นจดหมายเขียนบนแผ่นทองคำเพื่อขอความช่วยเหลือจากสเปน เพื่อช่วยต่อต้านทัพสยาม โดยแลกกับการมอบสิทธิพิเศษให้กับคณะมิชชันรีผู้สอนศาสนาและสิทธิพิเศษทางการค้า แต่ดาสมารีนยาสได้แต่เพียงหน่วงเหนี่ยวและสัญญาแบบแบ่งรับแบ่งสู้

ในขณะเดียวกันพระนเรศวรบุกเข้าประเทศกัมพูชาด้วยกองทหาร 3 ทัพ ยึดได้เมืองเสียมเรียบ พระตะบอง และเมืองหลวงที่ชื่อ ละแวก ในปี 1594 (พ.ศ. 2137 พระนเรศ อายุ 39) พระสัตถาเสด็จหนีไปพร้อม

กับลูกชายสองคน ไปที่หลวงพระบางในลาวที่ซึ่งท่านเสียชีวิตในปี 1596 พระนเรศวรจัดส่งเชลยศึกจำนวนมากจากกัมพูชามาตั้งรกรากอยู่ทดแทนคนสยามที่ตายไปด้วยสงคราม และในเวลาเดียวกันได้กวาดต้อนพวกมิชชันนารีและทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสและสเปนทุกคนที่พบในเมืองหลวงของกัมพูชากลับมาฝั่งสยามด้วย กษัตริย์ผู้ชนะดูเหมือนจะต้องการจัดการกับชาวสเปนอย่างแนบเนียนและด้วยเหตุนี้จึงส่ง Diogo Veloso กลับไปที่มะนิลา

ความยืดหยุ่นของพระนเรศวรเกี่ยวกับโปรตุเกสตามที่ Jacques de Coutre เปิดเผยนั้น ได้สอดคล้องกับสิ่งที่เรารู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของท่านกับสเปน พระองค์ส่งสาธุคุณหลวงพ่อ Fr Jorge de Mota เพื่อหารือเกี่ยวกับการปล่อยตัวเจ้าโปรตุเกสตัวแสบนั้นกับผู้ว่าการรัฐมะละกา (ไม่ใช่การพลีชีพเพื่อศาสนาอย่างที่โจษจันกันนั้น) ในทางกลับกันผู้ว่าการรัฐมะละกาได้ส่งคณะผู้แทนไปยังกรุงศรีอยุธยาซึ่งประกอบด้วยทูตส่วนตัวชื่อ Manuel Pereira de Abreu อีกทั้งพ่อค้า 10 ราย (Fr da Mota ได้เล็งเห็นถึงผลกำไรที่น่าดึงดูด) Jacques de Coutre และคณะโดมินิกันผู้กล้าได้กล้าเสีย

ในวันที่ 8 พฤษภาคม ค.ศ. 1595 (พระนเรศ อายุ 40) บุคคลเหล่านี้ลงเรือสำเภาขนาดใหญ่ (heavy junk) ชื่อ ซานโต โดมิงโก (Santo Domingo) และทอดสมอหลังจากเผชิญกับความยากลำบากตามปกติที่ "สันทรายแห่งสยาม" (the bar of Siam) ซึ่งเป็นจุดรวมตะกอนโคลนที่ถูกพัดพามาโดยเจ้าพระยา ซึ่งก็คือแม่น้ำไนล์แห่งสยาม (Siamese Nie) หรือที่รู้จักกันในนามว่า แม่น้ำ (the Maenam) หรือ "แม่แห่งสายน้ำ" (mother of the waters) พวกเขาต้องลงเรือเล็ก เพื่อแล่นสวนกระแสน้ำ ขึ้นไปยังเมืองหลวง หลังจากรอนแรมกันถึงหนึ่งสัปดาห์ พวกเขาได้เรียนรู้ระหว่างเส้นทางว่า ชาวโปรตุเกสที่ถูกจับเป็นเชลยจากกัมพูชานั้นกำลังเดินตามถนนของอยุธยาด้วยเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ แต่เข่นฆ่าสังหารกันและกัน โดยที่พระราชาไม่เคยชี้นิ้วสั่งเลย ที่เลวร้ายยิ่งกว่านั้นก็คือ ผู้เปลี่ยนศาสนาซึ่งเป็นชาวญี่ปุ่นนั้นได้สังหารหมู่คณะโดมินิกัน สาธุคุณหลวงพ่อคนอื่น ๆ ได้หลบภัยในโบสถ์ แต่ชาวโปรตุเกสบางคนได้ตามไปฆ่าพวกเขาที่เชิงแท่นบูชานั่นเอง

การสังหารหมู่ของนักเผยแผ่ศาสนามิชชันนารีโปรตุเกสในอยุธยา ในปี 1595 นี้ (พระนเรศ อายุ 40) เช่นเดียวกับเมื่อปี 1569 (พระนเรศ อายุ 14) แต่อย่างไรก็ตาม ผู้จู่โจมไล่ฆ่าพวกเขาไม่ได้เป็นชาวโปรตุเกสหรือญี่ปุ่นที่เปลี่ยนศาสนานี้ แต่เป็นชาวมุสลิมเปอร์เซียหัวรุนแรง (hot-heads) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากความคืบหน้าของศาสนาอิสลามในมาลายา ชวา และฟิลิปปินส์ ซึ่งหวังว่าจะเปลี่ยนสยามและกษัตริย์ให้เป็นมุสลิม มิชชันนารีชาวโปรตุเกสในสายตาของพวกเขาก็คือ ศัตรูคู่แข่ง ที่ต้องทำให้ท้อแท้ไม่ว่าด้วยวิธีใดก็ตาม จะต้องกล่าวว่า วิธีการที่เลือกใช้นั้น ร้ายแรงกว่าการปฏิบัติตามอัลกุรอาน ซึ่งก็เน้นย้ำถึงความเมตตาของพระเจ้าเช่นกัน

พระนเรศวรก็เต็มใจที่จะให้คณะทูตผู้แทนจากมะละกาเข้าเฝ้าได้ในทันที แต่ทว่าสาธุคุณ Fr da Mota ยืนยันที่จะขอพูดคุยเป็นการส่วนตัว เพราะ "ต้องหารือเรื่องที่เป็นความลับอย่างยิ่ง" อันโตนิโอ และมิเกล อันส์ (Antonio and Miguel Ans) บุตรชายทั้งสองของชาวเฟลมมิ่ง (Fleming) ซึ่งมีภรรยาในมะละกาได้ทำหน้าที่เป็นล่าม และได้แอบแจ้งผู้ร่วมชาติของพวกเขาอย่างเงียบๆ คณะโดมินิกันได้นำเสนอตัวแทนทูตของผู้ว่าการรัฐมะละกาในฐานะ "ลูกพี่ลูกน้องของกษัตริย์โปรตุเกส" (ณ ขณะนั้น ไม่มี "กษัตริย์แห่งโปรตุเกส" แล้ว เพราะรวมกับสเปนเป็นเวลา 15 ปี) ซึ่งเป็นผู้พิชิตเกาะศรีลังกาเพียงลำพังแต่ผู้เดียว และพร้อมที่จะให้บริการแด่กษัตริย์แห่งสยาม พระราชาแห่งสยาม (พระนเรศ) ประกาศว่าตนเองมีความยินดีราวกับว่าได้รับช้างเผือก (การเปรียบเทียบนั้นนับเป็นการเยินยอมาก) และได้มอบของกำนัลราคาแพงให้มากมายถึงขนาดที่ต้องใช้คน 18 คนช่วยขนออกไปให้

ผู้เข้าเฝ้าเงียบขรึมทั้งหมด ทุกคนหมอบกราบต่อหน้าพระนเรศวรในห้องโถงใหญ่ในวังที่ซึ่งขุนนางของอาณาจักรมารวมตัวกัน นักการทูตที่มีชื่อเสียงไม่ได้อ้าปากสักคำ และทิ้งทุกอย่างไปให้คณะบาทหลวงโดมินิกัน ซึ่งถือจดหมายจากผู้ว่าการรัฐมะละกา ที่เขียนเป็นภาษามลายูและปิดผนึกไว้ในกระบอกทองคำปิดผนึก เขารู้ว่ามันมีเพียงคำร้องขอให้ปล่อยตัวชาวโปรตุเกสที่ถูกควบคุมตัวในสยาม โดยโปรยด้วยการอ้างมิตรภาพ เมื่อพบว่าข้อความนี้แข็งกร้าวเกินไป สาธุคุณหลวงพ่อ Fr da Mota ประกาศว่าเขามีฉบับภาษาโปรตุเกสซึ่งเขาจะแปลเป็นภาษาสยามทันที จากนั้นเขาก็หยิบเอกสารที่เขาเรียบเรียงเป็นภาษาโปรตุเกสออกมาจากกระเป๋า ซึ่งเขาเองได้ถอดความให้เป็นภาษามลายู พูดกับ มิเกลเดอ ปิน่า คนทรยศชาวสเปน (a Spanish renegade, Miguel de Pina) ที่ช่วยเปลี่ยนให้เป็นภาษาสยาม เพื่อให้ฟังดูเป็นประโยชน์ต่อพวกขุนนาง ที่จะแปลเป็น ราชาศัพท์ (ภาษาที่ใช้ในราชสำนักสยาม) อีกต่อหนึ่ง ผลที่ได้คือคำพูดพล่อยๆ ลมๆ แล้งๆ อันเต็มไปด้วยการโกหกและคำสัญญาที่ดูหรูหราฟุ่มเฟือย

พระนเรศวรรู้สึกประทับใจมากเสียจนพระองค์ตัดสินใจในทันทีที่จะส่งคณะทูตไปยังกษัตริย์แห่งโปรตุเกส โดยให้ขนของกำนัลอันมีค่ามากมายและสินค้าอันมีค่าสูง จำนวนถึง 1,500 ตัน เพื่อนำไปบรรทุกลงเรือใบของคณะผู้แทนทางการทูต และส่งมอบให้กับสาธุคุณ Fr da Mota ในขณะเดียวกันนักบวชผู้นี้จรรโลงใจทุกคนด้วยการพาตัวเองไปนั่งบนเกี้ยวพระที่นั่ง (royal palanquin) ล้อมรอบด้วยทาสบริวาร และสวมหมวกแหลมที่ใช้โดยขุนนาง แต่สมาชิกบางคนของคณะผู้แทนรวมทั้ง Jacques de Coutre มีความกังวลเพราะพวกเขามั่นใจว่ากษัตริย์จะ "ทอด" คริสเตียนทั้งหมด "เหมือนปลาซาร์ดีน" ทันทีที่คำโกหกของคณะโดมินิกันถูกจับได้ ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อจดหมายฉบับแรกของผู้ว่าการรัฐมะละกาแปลมาจากภาษามาเลย์ พวกเขาตัดสินใจที่จะไว้วางใจนางสนมของราชวงศ์นางหนึ่งซึ่งเป็นที่เลื่องลือในเรื่องความเลื่อมใสในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะนาง "แสวงบุญอย่างมากต่อรูปเคารพต่างๆ และปีศาจทั้งปวง ที่มีศาลสถิตอยู่นอกเมือง"

กษัตริย์หยุดการเตรียมการสำหรับคณะทูตทันทีที่นางสนมเปิดเผยความจริงต่อพระองค์ และเชิญท่านฌาคส์ เดอ คูเตร และเพื่อน ๆ ของเขาให้มาเฝ้า พวกเขาไปที่พระราชวังโดยใช้ถาดแลกเกอร์สีแดง (เครื่องถมเครื่องเขิน) บรรจุของกำนัลที่คุ้นเคย อันได้แก่ เหรียญทองและเหรียญเงิน, น้ำหอม 12 ขวด, และขนนกไก่ฟ้าปักษาสวรรค์ (bird-of-paradise feathers) 6 ช่อ "นกเหล่านี้อาศัยอยู่ในต้นไม้แห้งในเกาะโมลูกกาสเท่านั้น พวกมันอาศัยอยู่ในอากาศและไม่มีตีน ผู้คนในหมู่เกาะอินดีสตะวันออกชื่นชอบพวกมันอย่างมาก" พวกเขาหมอบลงต่อหน้าพระนเรศวร หัวใจของพวกเขาเต้นรัว พระราชาประทับอยู่บนบัลลังก์สูง 3 ศอก (3 ells หรือ เขาระบุว่า สามเมตรครึ่ง ซึ่งไม่น่าจะใช่ ควรเป็น หนึ่งเมตรครึ่ง มากกว่า – ผู้วิจัย) ที่ขาของบัลลังก์มี เสือ 2 ตัวถูกล่ามโซ่ไว้ กษัตริย์ต้อนรับพวกเขาอย่างสมเกียรติ รับฟังคำอธิบายของพวกเขา และอนุญาตให้พวกเขากลับมะละกาได้ พระองค์ได้มอบเรือสำเภาลำหนึ่งบรรทุกไม้ฝางล้ำค่า (sappanwood) เต็มลำ ให้พวกเขา และอนุญาตให้พวกเขานำชาวโปรตุเกสทั้งหมดที่ต้องการออกไปจากแผ่นนี้ ออกไปด้วยได้

สาธุคุณ Fr da Mota และผู้แทนทางการทูต ท่าน Pereira de Abreu กลัวอนาคตของตัวเอง จึงพยายามที่จะหยุดพวกเขา โดยเปิดเผยว่ากัปตันของเรือสำเภานั้น คือ ท่าน Luis de Freitas ได้ขโมยพระพุทธรูปหุ้มทองบางองค์มาด้วย พอทรงทราบเรื่อง พระนเรศวรโมโหมาก จึงสั่งประหารขุนนาง 15 นาย ซึ่งถือว่ามีความผิดที่ไม่เปิดเผยความลับของชาวโปรตุเกสเหล่านี้ และรับสั่งห้ามคนพวกนี้ออกจากแผ่นดิน และทรงออกไปล่าช้างเพื่อลดความเครียดจากเรื่องนี้ คณะสงฆ์โดมินิกัน "ร้องไห้เหมือนเด็กทารก" วิงวอนให้ฌาคส์ เดอ โกเตร์ ช่วยพวกเขาหนีออกนอกประเทศ แต่ท่านฌาคส์ไม่ต้องการที่จะยุ่งเกี่ยว จึงทำเป็นไปล่าช้างป่ากับพระองค์ด้วย แล้วคิดจะหลบลี้หนีหายไปเมื่อสบโอกาส

แต่พอกลับมาถึงกรุงศรีอยุธยาในกระบวนเสด็จของกษัตริย์ได้ไม่นาน ต้นปี 1596 ฌาคส์และคณะของพวกเขาก็ได้รับอนุญาตให้เดินทางกลับมะละกาได้ และไม่กี่เดือนต่อมาพวกเขาก็เห็นว่า นักการทูต Pereira de Abreu และ Fr da Mota หนีกลับมาถึงมะละกาได้ แต่ทั้งคู่ตายหลังจากนั้นไม่นานอันเป็นผลมาจากบาดแผลที่ได้รับขณะหลบหนีจากสยาม

"เกี่ยวกับสิ่งโหดร้าย และสิ่งอื่น ๆ ที่ฉันเห็นในสยาม" (Of the cruelties and other things I have seen in Siam)

นักผจญภัยจากบรูฉส์จบบันทึกเรื่องราวการเดินทางของเขาในสยามโดยการประกาศว่า "ฉันเคยเห็นความโหดร้ายในสยามที่พวกเขาทำให้ฉันตกใจเพราะความไม่น่าจะเป็นไปได้ นี่คือเหตุผลที่ฉันไม่ยอมพูดถึง

เป็นส่วนใหญ่" สองบทซึ่งตามมานำเสนอคำบรรยายพร้อมๆ กันทั้งสิ่งที่ดุร้ายและสิ่งที่น่าตื่นตาแปลกใหม่ของสยาม ภายใต้หัวข้อเรื่องว่า "เกี่ยวกับสิ่งโหดร้ายและสิ่งอื่น ๆ ที่ฉันเห็นในสยาม ในช่วง 8 เดือนที่ฉันเป็นนักโทษของกษัตริย์องค์นี้" และ "เกี่ยวกับความเป็นธรรมและการกดขี่ ที่กษัตริย์สยามใช้ และพวกเขากระทำการเผาและเคารพช้างที่ตายอย่างไร เพราะราชาถือว่ามันเป็นพ่อของท่าน"

ข้อมูลส่วนใหญ่เล่าเพื่อให้ตื่นตาตื่นใจกับการที่กษัตริย์ให้เกียรติช้างเผือกมาก และให้ใช้เครื่องทองคำทั้งหมดกับช้างเหล่านั้น ส่วนเรื่องความโหดร้ายนั้นเล่า มักจะเป็นเรื่องเกินจริง และผู้แต่งเล่าว่า คนจีนเล่าให้ฟังมาอีกต่อหนึ่ง และไม่เกี่ยวกับการค้าระหว่างประเทศในสมัยพระนเรศวรแต่อย่างใด ผู้วิจัยจึงขอยุติเรื่องทั้งสองดังกล่าวแต่เพียงเท่านี้

บทที่ 3

ชาวดัตช์ตั้งร้านค้าในสยาม (ค.ศ. 1601-1608)

"รับช่วงต่อ จากคนอื่น" (Taking the game flushed out by others)

หากสปิริตจิตวิญญาณของวิสาหกิจความเป็นผู้ประกอบการของชาวโปรตุเกสฉายแสงจ้าในเอเชียตลอดศตวรรษที่ 16 แล้วละก็ ความรวดเร็วและความกล้าได้กล้าเสียที่ชาวดัตช์รื้อจักรวรรดิอาณานิคมของโปรตุเกสลงเพื่อผลกำไรของพวกเขาเองนั้นน่าจะทำให้ผู้คนหยุดหายใจได้เลยทีเดียว ท่าน Abbé Raynal กล่าวไว้ในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 ความว่า "สาธารณรัฐแห่งฮอลแลนด์ (The Republic of Holland) เป็นที่น่าเกรงขามสำหรับประเทศอื่น ๆ และเป็นตัวอย่างสำหรับอนุชนรุ่นหลัง ที่จะได้เห็นความอุตสาหะ วิริยะโดยเฉพาะอย่างยิ่งในย่านทะเลต่างๆ และทวีปต่างๆ ของอินดีส" หรือถ้ามองในเชิงประชดประชันแล้วละก็ นักสำรวจชาวดัตช์ที่ชื่อ วิลเล็ม บอสแมน (Willem Bosman) ได้กล่าวไว้ในช่วงปลายศตวรรษที่ 17 ในการเดินทางไปกินีของตนว่า บทบาทของชาวโปรตุเกสผู้พิชิต ประกอบไปด้วย "การเอาฝูงสุนัขไปลุย เพื่ออาละวาดล้างพื้นที่ แล้วรอให้ผู้อื่นไปยึด (ฝูงนกอันมีค่า ที่หลบซ่อนในพุ่มไม้เหล่านั้น)"

ผู้อยู่อาศัยของ United Provinces ที่ก่อตั้งใหม่นี้ ไม่พอใจกับการยึดอิสรภาพคืนจากกษัตริย์ Philip II แห่งสเปน ในช่วงทศวรรษที่ 1580 เป็นต้นไปนั้น และต้องการล้างแค้นสำหรับการกดขี่ข่มเหงที่พวกเขาต้อง

ทนมานั้น ในวันที่ 29 พฤษภาคม ค.ศ. 1585 (พระนเรศ อายุ 30) กษัตริย์ Philip II ได้ออกคำสั่งให้ยึดเรือดัตช์ทุกลำที่จอดอยู่ในท่าเรือต่างๆ ของคาบสมุทรมลายู แต่อีก 3 ปีต่อมาหลังจากการสูญเสียกองเรืออาทมาตไป (ในสงครามทางทะเลกับอังกฤษและชาติอื่นๆ) ท่านต้องใช้เรือ caraks ของดัตช์เพื่อขนส่งข้าวโพดที่อยู่ในช่วงอาหารขาดแคลนอย่างมากในสองอาณาจักรที่ท่านปกครองอยู่นั้น (ทั้งสเปนและโปรตุเกส) หลังจากได้รับความทุกข์ยากจากการเก็บเกี่ยวที่เกิดหายนะเนื่องจากทุพพิกภัย

ชาวดัตช์จึงสามารถสังเกตเห็นได้ว่า ใกล้จะถึงการลดลงของฤทธิอำนาจของอาณาจักรไอบีเรีย (สเปนและโปรตุเกส) ที่เริ่มจะปราศจากกองทัพเรือที่มีบารมีแรงกล้าแล้ว พวกเขาจึงเริ่มอยากได้อาณาจักรอาณานิคมมหึมาเหล่านั้นมาครองเสียเอง อาศัยที่ตนดำรงชีพอยู่ใกล้กับทะเลมาตลอด พวกดัตช์จึงรู้สึกสบายใจมากบนเรือใหญ่ต่างๆ พวกเขาทำตัวเป็นผู้จัดจำหน่ายกระจายสินค้าตัวหลักให้ผู้อื่นมาเป็นเวลาครึ่งศตวรรษ ทั้งของแปลกใหม่ที่เป็นสินค้ามาถึงที่ท่าเรือต่างๆ ของโปรตุเกส และพยายามที่จะเข้าครอบครองใช้เส้นทางการค้าไปและกลับจากเอเชีย

แน่นอนว่าชาวโปรตุเกสได้ประท้วงอย่างแข็งขันในการที่จะมีใครบุกรุกจักรวรรดิเอเชียของพวกเขาโดยการพุ่งพรวดที่แข็งแกร่งกว่านี้ โดยการกล่าวอ้างถึงสิทธิ์ตามสนธิสัญญา Tordesillas และสิทธิในการเข้ามาเป็นคนแรกของโปรตุเกสนั้น แต่พวกเขาลืมไปอย่างชัดเจนว่ามีชาวเอเชียในเอเชียอยู่แล้ว ก่อนที่วาสโก เดอ กามา จะมาถึง และเรื่องราวของแมวขโมยก็ถูกฉายซ้ำ ว่ากันไปว่ากันมา แม้แต่สาธุคุณ Frei Serafim de Freitas ก็ยังอธิบายข้อโต้แย้งของโปรตุเกสในบทความ (treatise) ของท่านชื่อ De Iusto Imperio Lusitanorum Asiatico (จักรวรรดิเอเชียแห่งโปรตุเกสโดยชอบธรรม) ซึ่งตีพิมพ์เผยแพร่ในกรุงบายาโดลิด (Valladolid) ของสเปน ในปี 1625 (หลังสมัยพระนเรศและพระเอกาทศรถสิ้นแล้วไม่นาน) และอุทิศแด่กษัตริย์หนุ่ม ฟิลิปที่ 4 (Philip IV of Spain and Philip III of Portuguese)

ดังนั้นจึงเริ่มเกิดสงครามโลกครั้งเล็กๆ ขึ้น เนื่องจากการต่อสู้แก่งแย่งกันอยู่ใน 4 ทวีป และ 7 ทะเล อีกทั้งยังยกความขัดแย้งทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เนื่องจากทั้งสองฝ่ายที่เป็นคู่สงครามนั้น ต่างกล่าวอ้างว่า ฝ่ายตรงข้ามกำลังสนับสนุนปีศาจร้ายอยู่ ในสายตาของลัทธิคาลวินชาวดัตช์นั้น โบสถ์แห่งกรุงโรมจัดเป็น "โสเภณีที่ยิ่งใหญ่แห่งบาบิโลน" และสมเด็จพระสันตะปาปาเป็นบุคลาธิษฐานของกลุ่มต่อต้านพระคริสต์นั่นเอง ส่วนทางฟากชาวโปรตุเกส ซึ่งการเป็นคาทอลิกที่ดีนั้น จะต้องยังคงอยู่ภายใต้การควบคุมของ "การสอบสวนทางธรรม" (The Inquisition) จึงไม่สามารถมองเห็น "ความรอดพ้น" ใดนอกเหนือจากโบสถ์ศักดิ์สิทธิ์แห่งคาทอลิกและการเผยแผ่ศาสนาได้ (ในปี ค.ศ. 1624 ผู้เขียนชาวโปรตุเกสท่านหนึ่ง ได้แสดงการประณาม ซึ่งเชื่อถือกันอย่างกว้างขวางในหมู่เพื่อนร่วมชาติของเขาในขณะนั้นว่า "ชาวดัตช์เป็นคนดูแลปีน

ใหญ่ (cannoneers) ที่ดีได้เท่านั้น อย่างอื่นแล้ว พวกเขาสมควรที่จะถูกเผาในฐานะคนนอกศาสนาที่นำความเสื่อมเสียมาให้ (reprobate heretics)" นักเขียนท่านนี้กล่าวไว้)

เรือชาวดัตช์เริ่มห่างไกลจากชายฝั่งยุโรปและแอฟริกาเหนือประมาณปี ค.ศ. 1580 (พระนเรศ อายุ 25) เพื่อเดินทางไปไกล จนถึงบาเฮีย (Bahia) และเปร์นัมบูโก (Pernumbugo) ในบราซิล แล้ว 10 ปีต่อมา (1590 พระนเรศ อายุ 35) พวกเขาได้สำรวจชายฝั่งต่างๆ ที่อยู่ระหว่างปากแม่น้ำอเมซอนและปากแม่น้ำโอรีโนโก (Orinoco) แล้วในปี ค.ศ. 1593 Barent Erickszoon แห่ง Enkhuizen ได้ไปเยือนกินีเป็นครั้งแรก ซึ่งเป็นที่ที่เขาฉกฉวยเอาทองคำและงาช้างต่อหน้าต่อตาชาวโปรตุเกส

แต่เหนือสิ่งอื่นใดก็คือความสมบูรณ์มั่งคั่งร่ำรวยของเอเชียที่ดึงดูดชาว The United Provinces ให้มาเอเชีย โดยในปี 1592 (พระนเรศ อายุ 37) พ่อค้ากลุ่มหนึ่งจากอัมสเตอร์ดัมได้ส่งท่านคอร์เนลิส (Cornelis de Houtman) และ ท่านเฟรด-เดอริค เดอ ฮูทแมน (Frederik de Houtman) ไปยังลิสบอนเพื่อไปเก็บรายละเอียดเกี่ยวกับเส้นทางการเดินเรือไปยังหมู่เกาะอินดีสตะวันออก พวกเขากลับมาในปี 1594 และความสำเร็จของภารกิจจารกรรมทางทะเลนั้นยิ่งใหญ่เสียจนกระทั่งในปีเดียวกันนั้นเองบริษัท Compagnie van Verre (บริษัทของการค้าทางไกล หรือ the Company of Distant Commerce) ได้ถูกก่อตั้งขึ้น การตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1596 เรื่องกำหนดการเส้นทางการเดินทางของแจน ฮวยเฉิน ฟาน ลินโชเท็น (Jan Huyghen van Linschoten) ที่กล่าวถึงข้างต้นนั้น ก็คือ อีกหนึ่งข้อมูลที่ช่วยเติมเต็มให้สมบูรณ์ซึ่งข่าวสารข้อมูลอันเกี่ยวกับท่าเรือหลักต่างๆ ของเอเชียทั้งหมด

การเดินทางสำรวจทางทะเลครั้งแรกที่ได้รับเงินทุนจากบริษัทใหม่นี้ ออกแล่นเรือเมื่อวันที่ 2 เมษายน ค.ศ. 1595 (พระนเรศ อายุ 40) เรือขนาดเล็ก 4 ลำโดยมีน้ำหนักระวางเฉลี่ย 200 ตันต่อลำ และนับรวมสมาชิกลูกเรือทั้งหมด 247 คน แล่นเรือออกจากเมือง Texel ภายใต้คำสั่งของท่านคอร์เนลิส เดอ เฮาต์มัน (Cornelis de Houtman) พวกเขาต้องใช้เวลาเดินทางถึง 15 เดือน เพื่อจะไปถึงชวา (Java) ที่แม้จะมีการประท้วงของโปรตุเกสและความเย่อหยิ่งของพลเรือเอกดัตช์ สนธิสัญญาการค้า (trade treaty) ก็สรุปกันได้ลงเอยด้วยดีกับสุลต่านแห่งบันตัม (Sultan of Bantam หรือแปลว่า เมืองแห่งไก่แจ้) และช่องของท้องเรือก็สามารถบรรจุเต็มไปด้วยเครื่องเทศ Houtman อยากจะเดินทางต่อไปยัง Moluccas แต่คนงานของเขานั้นหลังจากใช้เวลาถึง 7 เดือนอยู่กับหมู่เกาะและเครื่องหมายหลักเขตทั้งปวงในอินโดนีเซียแล้ว ต้องการกลับไปยุโรปทันที ซึ่งก็จะใช้เวลาอีก 7 เดือน จากคนเรือ 247 นาย ที่จากบ้านเมืองมาเมื่อ 29 เดือนก่อนนั้น มีเพียง 94 คนเท่านั้นที่เหลือรอดลงจากเรือที่จอดที่ Texel เมื่อปลายเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1597 (พระนเรศ อายุ 42)

ประโยชน์เชิงพาณิชย์ของการสำรวจครั้งแรกนี้ค่อนข้างน่าผิดหวัง แต่ข้อมูลที่ได้รับและมุมมองที่เปิดกว้างขึ้นนั้น ทำให้รู้สึกว่าคุ้มที่จะจัดส่งกองเรือครั้งที่ 2 แต่คราวนี้มี 8 ลำ ที่บรรจุลูกเรือ 580 นาย ซึ่งนำกระบวนโดยท่าน Jacob van Neck พวกเขาออกเดินทางในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1598 (พระนเรศ อายุ 43) และกลับมาในอีก 2 ปีต่อมา (พระนเรศ อายุ 45) ด้วยสินค้าที่มีค่ามากมาย ซึ่งทำให้ผู้ถือหุ้นมีฐานะร่ำรวยเสียจนกระทั่งมีบริษัทเอกชนใหม่ๆ หลายแห่งถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อพัฒนาการค้ากับทางอินดีสตะวันออกบ้าง

ในปี ค.ศ. 1598 เพียงปีเดียว (พระนเรศ อายุ 43) ได้มีการเดินทางของชาวดัตช์ถึง 5 ครั้ง โดยนับรวมจำนวนเรือได้ทั้งสิ้น 22 ลำ ซึ่งออกเดินทางสู่เอเชีย โดยที่ 3 ครั้งใช้เส้นทางเดินทางอ้อมลงไปผ่านแหลมกู๊ดโฮป และอีก 2 ครั้ง (รวมถึงครั้งที่นำกระบวนโดยกัปตันคนใหม่ คือ โอลิเวียร์ วาน นอร์ต (Olivier van Noort) แล้วด้วยนั้น) เดินทางไปทางอเมริกาใต้และช่องแคบมาเจลลัน (Magellan Strait) แต่ขากลับนั้น ท่าน van Noort กลับมาเส้นทางผ่านแหลมกู๊ดโฮป หลังจากการเดินทางที่มีปัญหารบกวนมากมาย และท่านนับเป็นชาวดัตช์คนแรกที่เดินทางอ้อมครบรอบโลก เขาตีพิมพ์หนังสือขายในปี 1602 (พระนเรศ อายุ 47 ก่อนพระองค์สิ้นเพียง 3 ปี) โดยใช้ชื่อเรื่องว่า Beschryvinghe vande voyagie om den geheelen wereldcloot (หรือ Description of a voyage around the whole world หรือ คำบรรยายของการเดินทางไปทั่วโลก) ซึ่งยังคงทำให้ผู้รักการอ่านตื่นเต้นหลงใหลกันอยู่ในทุกวันนี้

กิจกรรมทางการเดินเรือทะเล (maritime activity) ที่เข้มข้นเช่นนี้ ทำให้เกิดความต้องการเรือลำใหม่ที่สามารถข้ามมหาสมุทรได้ แทนที่เรือท้องแบนขนาดใหญ่ทั่วไป ที่ใช้กันอยู่ในฮอลแลนด์ และแทนที่เรือ caravel ที่เล็กเกินไป และเรือ carak ที่ลอยสูงเกินไปในน้ำ เรือพาณิชย์ชนิดใหม่นี้ เป็นเรือท้องลึกไว้เก็บบรรจุของ (the store ship) ออกแบบโดย Pieter Janszoon Liorne จาก Hoom และได้ให้การบริการที่มีค่าตลอดเวลาถึง 2 ศตวรรษ เรือบรรทุกแบบนี้จะถูกใช้มากกว่าเรืออื่นใดในการค้าระหว่างเอเชียด้วยกัน (inter-Asian trade) นำสินค้าไปยังโกดังของต่างประเทศ (overseas godowns) เพื่อบรรจุลงในเรือกรอบท้ายสูงลำใหญ่ (spiegelschepen หรือ stern-framed vessels) หรือที่เรียกว่า "เรือขากลับ" (retourschepen หรือ returning ships)

ปัตตานี ธรณีประตูของแดนสยาม (Patani, the Threshold of Siam)

การสำรวจครั้งที่ 5 ที่ส่งโดย Compagnie van Verre ไปยัง Java เป็นการเปิดมุมมองที่น่าตื่นเต้น เรือ 6 ลำออกแล่นในปี 1600 (พ.ศ. 2143) ภายใต้คำสั่งของนายพลเรือเอก ยาค็อบ วาน เน็ค (Jacob van Neck) แต่เพื่อให้ได้เวลาเพิ่ม เขาจึงเร่งออกเดินทางก่อน ไปพร้อมกับเรือที่เร็วที่สุด 3 ลำ แต่ก็ต้องจอดทอดสมอหลายเดือนต่อมา หลังจากการเดินทางที่ประสบกับปัญหาลำบากเป็นพิเศษ กองสินค้าเครื่องเทศที่รออยู่ที่เมืองบันตัมได้ถูกบรรทุกขึ้นเรือลำหนึ่งซึ่งกลับไปที่ฮอลแลนด์ แต่ท่าน van Neck ออกจากหมู่เกาะ Moluccas พร้อมกับเรืออีก 2 ลำ คือ Amsterdam และ Gouda เพราะเมื่อไม่สามารถซื้อเครื่องเทศในปริมาณที่เพียงพอได้ เขาจึงต้องตัดสินใจไปที่ปัตตานีในอ่าวสยาม แต่ลมที่พัดหวน และแผนที่ที่นำทางผิด ได้ทำให้เขาไปชี้นบกที่เมืองมาเก๊า (Macao) เขาจึงเป็นพลเรือเอกชาวดัตช์คนแรกที่มาแวะชายฝั่งของจีน แต่พวกชาวโปรตุเกสกีดกันไม่ให้เขาได้ทำการค้าขายที่นั่น van Neck จึงต้องนำเรือที่ว่างเปล่า ออกเดินทางไปยังปัตตานีอีกครั้ง ซึ่งเขาทอดสมอในวันที่ 7 พฤศจิกายน 1601 (พระนเรศ อายุ 46 หรือ 4 ปีก่อนพระองค์สิ้น) จังหวัดทางภาคใต้ของประเทศไทยนี้ ขณะนั้นเป็นรัฐเล็กๆ ของมาเลย์ ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของสยาม และกำลังถูกปกครองโดยราชินี

ถึงแม้ว่าจะมีการประท้วงของพ่อค้าชาวโปรตุเกส จีน และญี่ปุ่นก็ตาม ท่าน van Neck ก็ยังสามารถได้ลงนามในสนธิสัญญาที่ได้ประโยชน์ยิ่งกับราชินีใน 3 วันที่เดินทางมาถึง พระนางอนุญาตให้ผู้มาใหม่ทั้งหลายนี้สามารถตั้ง*โกดัง (godown)* ในปัตตานี และค้าขายพริกไทย (pepper) ได้ เรือ 3 ลำที่ van Neck ทิ้งไว้ให้ตามมาทีหลังนั้น ได้มาถึงบันตัม หลังจากการเดินทาง 13 เดือน หนึ่งในนั้นเดินทางกลับทันทีเต็มไปด้วยสินค้าพวกเครื่องเทศ อีก 2 ลำซึ่งกำกับดูแลโดยท่าน Jaspar van Groesbergen ต้องการไปประเทศจีนต่อ แต่เกิดความผิดพลาด จึงพลัดขึ้นไปจอดที่ปากแม่น้ำโขง พวกเขาจึงเป็นเรือดัตช์ชุดแรกที่ไปถึงกัมพูชา (ค.ศ. 1601) แต่เนื่องจากไม่สามารถค้าขายในอาณาจักรดังกล่าวได้ Groesbergen จึงต้องย้อนกลับไปที่ปัตตานี ซึ่งเขาพบว่า van Neck กำลังกำกับดูแลการก่อสร้างโกดังของดัตช์อยู่

Van Neck ออกเดินทางจากปัตตานีในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1602 พร้อมด้วย 4 ห้องของท้องเรือที่เต็มไปด้วยเครื่องเทศต่างๆ ก่อนหน้านั้น เรือดัตช์อีก 2 ลำก็ได้เข้ามาจอดทอดสมอเทียบท่าที่ปัตตานีนี้ และได้พบสินค้าพร้อมมูล และได้แต่งตั้งพ่อค้า 8 รายในปัตตานี อีกทั้ง 3 วันก่อนออกเดินทางนั้น ก็มีท่าน Jacob van Heemskerck ได้มาถึงพร้อมกับเรือ 2 ลำ เขาสามารถที่จะเติมเต็มท้องเรือของเขา และทิ้งคนงาน 10 นายไว้บนฝั่ง พร้อมด้วยคำสั่งให้คอยขายสินค้าที่เขาทิ้งไว้ในโกดังให้ด้วย และในตอนท้ายของปี 1602 อาณานิคมดัตช์ที่ปัตตานีประกอบด้วยชาย 26 คน ที่ทำงานให้กับ บริษัทการค้าต่างๆ ถึง 3 แห่ง พวกเขาไม่ทราบ

ว่าการตัดสินใจครั้งประวัติศาสตร์ในกรุงอัมสเตอร์ดัมนั้น ได้เปลี่ยนแปลงพื้นฐานของการผงาดขึ้นของชาวดัตช์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ชนิดที่ไม่อาจต้านทานได้

เหตุการณ์เรือซานตา คาตารีน่า (The Santa Catarina Affair)

Jacob van Heemskerck มีชื่อเสียงโด่งดังในการค้นหาเส้นทางเดินเรือไปทางตะวันออกเฉียงเหนือและเป็นหนึ่งในวีรบุรุษที่มีชื่อเสียงที่สามารถรอดชีวิตในฤดูหนาวที่เมือง Novaya Zemlya (หมู่เกาะในมหาสมุทรอาร์กติก ตอนเหนือของรัสเซีย) ได้ ในปี ค.ศ. 1596-1597 (พระนเรศ อายุ 41-42) จากนั้นเขาก็มีส่วนร่วมในการเดินทางครั้งที่ 2 ไปยังหมู่เกาะอินดีสตะวันออก (1598-1600 พระนเรศ อายุ 43-45) ภายใต้การกำกับนำขบวนของท่าน ยาค็อบ วาน เน็ค และหลังจากกลับสู่ยุโรปในเดือนพฤษภาคมปี 1600 นั้น เขาก็ได้กลับไปยังเอเชียอีกครั้งในเดือนเมษายน ค.ศ. 1601 คราวนี้ในฐานะพลเรือโทของกองทัพเรือ 8 ลำที่ติดอาวุธ ของ 2 บริษัทที่รวมตัวกัน เรือลำหนึ่งได้กล่าวถึงแล้วข้างต้น ว่าอยู่ในปัตตานีในฤดูใบไม้ร่วงปี 1602

การเดินทางของ van Heemskerck ได้สร้างประวัติศาสตร์ เพราะพลเรือเอกดัตช์ท่านนี้ได้โจมตีเรือโปรตุเกสหลายลำในช่องแคบต่างๆ ของมาเลย์และของอินโดนีเซีย หากการกระทำที่แสดงความกล้าหาญของท่าน André Furtado de Mendonça ได้ดึงดูดความสนใจของนักประวัติศาสตร์ชาวโปรตุเกสเหนือเรื่องอื่นๆ ทั้งปวงแล้วละก็ ทางด้านดัตช์ก็ให้ความสนใจต่อผลพวงที่ได้รับทั้งทางด้านการเมือง กฎหมาย และศีลธรรม ของการยึดครองผลประโยชน์ที่มีชื่อเสียงที่สุดของท่าน van Heemskerck ในน่านน้ำเอเชีย ที่เรียกว่า การจับกุมเรือซานตา คาตารีน่า ของโปรตุเกส (the carak Santa Catarina) และได้ยึดสินค้ามากมายในเรือนั้น

พลเรือเอกชาวดัตช์ท่านนี้ ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับตารางเวลาและเส้นทางของการเดินเรือค้าขายระหว่างเมืองในเอเชีย ของชาวโปรตุเกส (Portuguese inter-Asiatic trade routes) จากสุลต่านแห่งยะโฮร์ซึ่งเป็นศัตรูดั้งเดิมและเพื่อนบ้านของชาวโปรตุเกสในมะละกา โดยในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1603 เขาไปพร้อมกับเรือติดอาวุธ 2 ลำ เพื่อสกัดกั้นเรือเล็กต่างๆ (Caraks) ที่มาจากมาเก๊าจะไปเมืองกัว ผ่านช่องแคบสิงคโปร์บรรทุกสินค้าจีนและญี่ปุ่น โดยเฉพาะผ้าไหม ทองคำ และเครื่องเคลือบ (porcelain) ในตอนเช้าของวันที่ 25 กุมภาพันธ์เขาได้พบกับซานตากาตารีนาซึ่งเป็นเรือเล็กแต่ขนาดมหึมา ที่มีน้ำหนักรวมบรรทุกถึง 1,500 ตัน ซึ่งกัปตันคือ เซบาสเตียน เซร์ราว (Sebastião Serrão) เรือนี้บรรทุกลูกเรือและผู้โดยสารรวม 750 คน ซึ่งรวมทั้งผู้หญิงและเด็กราว 100 คน ชาวโปรตุเกสปกป้องตนเองอย่างกล้าหาญตลอดทั้งวัน แต่

ความเหนือกว่าของชาวดัตช์ทำให้เหยื่อของพวกเขาอยู่ภายใต้แรงกดดันอย่างหนัก ในตอนเริ่มพลบค่ำหลังจากสูญเสียชาย 70 นาย ท่าน Serrão ได้ชักธงขาวยอมแพ้ การเจรจาต่อรองที่มีเกียรติได้เริ่มขึ้น van Heemskerck สัญญาว่าจะเคารพชีวิตและเสรีภาพของผู้โดยสาร และต้องรักษาเกียรติกระทำตามข้อตกลงนี้

ผู้ร่วมสมัยด้วยกันเอง แม้แต่ชาวโปรตุเกสเอง ก็ยังชื่นชมในความมีน้ำใจของ van Heemskerck ซึ่งพิสูจน์ได้ว่า ได้เคารพในสัญญาครบตามกติกา พลเรือเอกชาวดัตช์ท่านนี้ยอมแม้กระทั่งเป็นผู้ปล่อยให้นักโทษขึ้นฝั่งที่ มะละกา ท่านได้รับจดหมายขอบคุณจากหอการค้าและผู้ว่าการรัฐมะละกา และแม้กระทั่งจากกัปตัน Serrão เอง ผู้แสดงความยินดีกับการได้พบกับศัตรูที่ใจดีเช่นนี้และได้ขอให้ช่วยเพิ่มเติมเพื่อการกุศลอื่นๆ

รายละเอียดของการที่โปรตุเกสในเอเชียตกต่ำลงมาแบบนี้ ไม่ได้บันทึกไว้มากนักในยุคนั้นซึ่งเป็นระยะหลังของช่วงเวลาที่ยิ่งใหญ่ของ Afonso de Albuquerque ผู้พิชิตของ Goa และ Malacca แต่ดูเหมือนว่าอาณัติของสวรรค์ได้ผ่านจากโปรตุเกสไปยังดัตช์ ในไม่ช้า จะพบการเปลี่ยนแปลงสถิติของ Carreira da Índia แม้จะยังมีเรือของพ่อค้าชาวโปรตุเกส 6 ลำที่ออกเดินทางทุกๆ ปีสำหรับ East Indies ในช่วงกลางทศวรรษ 1620 แต่ตัวเลขดังกล่าวลดลงครึ่งหนึ่งจากครึ่งหลังกลางทศวรรษ 1603

เป้าหมายของการถูกปล้นกลางทะเล (piracy) โดย van Heemskerck คือเรือ Santa Catarina นี้ได้ถูกห้อมล้อมนำกลับมาด้วยเรือลำอื่นๆ ในเที่ยวล่องกลับ มูลค่าของสินค้าสูงมากเสียจนท่านสาธุคุณ Jesuit Farnão Guerreiro จดไว้ในบันทึกของท่านว่า:

"วันที่ 30 มิถุนายน ในปี 1603 (พระนเรศ อายุ 48 หรือก่อนท่านสิ้นเพียง 2 ปี) ระหว่างเวลา 11:00 น. ถึงเที่ยงวัน พวกเขามาถึงมาเก๊า ด้วยเรือสำเภา (a junk ship) จากสยาม พร้อมกับข่าวที่ว่า เมื่อเดือนมีนาคมที่ผ่านมา เรือจากประเทศจีนที่ไปยังมะละกา ลำที่มั่งคั่งที่สุด และบรรทุกขนสินค้าได้หนักที่สุดเป็นเวลาหลายปีนั้น ถูกจับโดยชาวดัตช์ในช่องแคบสิงคโปร์"

ข่าวของรางวัลนำจับนี้ได้นำหน้าการมาถึงของเรือ Santa Catarina ในเนเธอร์แลนด์ ที่ซึ่งจิตใจของผู้คนถูกรบกวนอย่างประหลาด หนึ่งในการถกเถียงที่มีชื่อเสียงที่สุดในประวัติศาสตร์กฎหมายระหว่างประเทศได้เกิดขึ้นในเรื่องแนวความคิดเกี่ยวกับอิสรภาพของทะเล ซึ่งก็คือ คำว่า "น่านน้ำสากล" (International Waters) นอกจากนี้ คำถามที่ตามมา ถามว่า เรือดัตช์มีสิทธิ์ที่จะโจมตีและยึดเรือที่ไม่ได้ทำร้ายพวกเขาและที่ชักธงของประเทศที่ไม่ได้ทำสงครามกับ the United Provinces ได้หรือไม่ เนเธอร์แลนด์

กำลังทำสงครามกับสเปนเท่านั้นก็จริง แต่ราชอาณาจักรโปรตุเกส ขณะนั้นก็ถือเป็นประเทศที่อำนาจอธิปไตยอยู่ภายใต้สเปน

คำถามเหล่านี้ทำให้ผู้ถือหุ้นของ Oude Compagnie และ Noord-Hollandse compagnie ซึ่งได้ร่วมทุนให้เงินสนับสนุนการเดินทาง เริ่มกังวลด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดี และความส่องแง่ส่องง่ามของมโนธรรม บางคนปฏิเสธที่จะแตะต้องเงินปันผลที่ผิดศีลธรรมและเรียกร้องขอคืนเงินลงหุ้นของพวกเขา บางคนเล็งเห็นถึงการออกไปก่อตั้งบริษัทใหม่ที่จะจัดตั้งขึ้นในประเทศฝรั่งเศสภายใต้การคุ้มครองของกษัตริย์อองรี ที่ 4 (Henri IV of France) ซึ่งจะมอบเงินทุนสนับสนุนให้เฉพาะกับการค้าที่สงบสุข

ฉะนั้น เพื่อที่จะเอาชนะปัญหาเชิงศีลธรรมเหล่านี้พนักงานอัยการของ the United Provinces ได้ขอคำแนะนำจากศาลสูงของกองทัพเรือ (the Admiralty) ซึ่งเป็นผู้เดียวที่มีความสามารถในเรื่องนี้ เพื่อตัดสินความถูกต้องในเรื่องความถูกกฎหมายของรางวัลที่ยึดมาได้นี้ การตัดสินคดี ได้ออกเผยแพร่สู่สาธารณะเมื่อวันที่ 9 กันยายน ค.ศ. 1604 (1 ปี ก่อนพระนเรศสิ้น) แสดงให้เห็นความชอบธรรมของการกระทำของ van Heemskerck ผู้ซึ่งถูกติดตามไล่ล่าในการเดินทางขาออก โดยเรือติดอาวุธของชาวโปรตุเกสที่อยู่ใกล้ๆ หมู่เกาะคานารี (the Canaries) นอกจากนี้ ในละแวกหมู่เกาะอินดีสตะวันออกนี้ เป็นเวลาหลายปีที่ผ่านมาเป็นย่านของการแข่งขันกับโปรตุเกส ซึ่งทำให้เกิดการตายของลูกเรือชาวดัตช์หลายคน ที่ให้บริการภายใต้การนำของท่าน ยาค็อบ วาน เน็ค (Jacob van Neck) สภาสงครามของกองทัพเรือ (The Admiralty's council of war) และท่านอ๋อง เจ้าชาย มอริส แห่งออเรนจ์–นัสเซา (the stadtholder Prince Maurice of Orange-Nassau) ได้แอบอนุมัติมอบหมายให้ van Heemskerck ทำการโจมตีศัตรูและสร้างความเสียหายให้มากที่สุด และท่านพลเรือเอกท่านนี้ก็ไม่ได้ทำอะไรมากไปกว่าการปฏิบัติตามคำสั่งลับเหล่านี้ ดังนั้นจึงเหมาะสมที่เขาจะนำเรือ carak โปรตุเกสลำนั้นมาและยึดสินค้าที่ขนส่งอยู่เหล่านั้นมาได้ ซึ่งสมควรได้รับการพิจารณาว่าเป็นของกำนัลสงคราม เพื่อขายให้กับผู้ประมูลสูงสุด และแบ่งปันผลตอบแทนไปตามผู้ถือหุ้น ตามข้อกำหนดทางกฎหมาย เอกสารสรุปอย่างเคร่งเครียดว่า "ในความจริงแล้ว ทะเลควรเป็นอิสระ เพื่อให้การค้าในอินดีส ซึ่งมีความสำคัญต่อ the United Provinces นั้น สามารถดำเนินการต่อได้โดยไม่ต้องกระทำการสงคราม"

การประมูลเริ่มขึ้นในเดือนสิงหาคม (1604 ซึ่งคือ 1 เดือนล่วงหน้าก่อนการตัดสิน เพราะทุกคนคาดว่าจะมีคำตัดสินของศาลสูงกองทัพเรือไปในทางนี้อยู่แล้ว) และดำเนินการต่อเป็นเวลาหลายสัปดาห์ เหนือสิ่งอื่นใดคือ "เครื่องลายครามยุคราชวงศ์หมิง" (Ming porcelain) ที่ยอดเยี่ยมและมีปริมาณมากมาย ซึ่งดึงดูดผู้ซื้อมากจนถึงจุดที่ว่า เครื่องลายครามนี้ถูกเรียกมาเป็นเวลานานในฮอลแลนด์ว่าเป็น Kraakporselein (carak

porcelain หรือ เครื่องลายครามจากเรือ) ในขณะที่คอลเลกชั่นของเครื่องถ้วยเหล่านี้กำลังเป็นที่นิยมขึ้นมานั้น ผู้ผลิตตู้ชาวดัตช์เริ่มออกแบบและทำตู้โชว์ไม้โอ๊คหรือไม้วอลนัทที่มีปุ่มวางของ ซึ่งนับเป็นจุดเปลี่ยนของการตกแต่งภายในบ้านเรือนของชนชั้นกลางที่เริ่มร่ำรวยกันเลยทีเดียว รายได้จากการขายเครื่องลายครามนั้น มีมูลค่ามหาศาล ราว 3.5 ล้าน กิลเดอร์ และผู้ถือหุ้นได้รับเงินปันผลถึง 200 เปอร์เซ็นต์ ชิ้นที่ดีที่สุดทั้งหลายถูกแยกนำไปวางไว้อีกด้านหนึ่งเพื่อเสนอให้กับบุคคลที่สำคัญต่างๆ เช่น เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสแนะนำว่าไม่ควรลืมกษัตริย์อองรี ที่ 4 (Henri IV) เป็นต้น

อย่างไรก็ตามข้อสงสัยยังคงทรมานจิตสำนึกที่ละเอียดอ่อนบางอย่าง ท่าน Hugo Grotius ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย ซึ่งเป็นผู้บันทึกพงศาวดารอย่างเป็นทางการ (official chronicler) ของ the United Provinces แม้ว่าอายุเพียง 21 ปี ก็ได้รับเชิญให้ศึกษาเอกสารทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ และขอให้มีข้อสรุปออกมาอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร บทความเรียงอย่างหนามาก ที่ชื่อว่า De Iure Praedae Commentarius (Commentary on the law of seizure หรือ ความเห็นเกี่ยวกับกฎหมายการจับยึด) ซึ่งเพิ่งจะได้รับการตีพิมพ์ฉบับเต็มในปี 1868 (พ.ศ. 2411 นี้เอง) โดยมีเพียงบทเดียวที่ถูกตีพิมพ์ในปี 1608 (หลังพระนเรศสิ้นเพียง 3 ปี ในสมัยพระเอกาทศรถ ก่อนพระเอกาฯ สิ้นเพียง 2 ปี) ภายใต้หัวข้อเรื่อง Mare liberum, sive de Iure quod Batavis competit ad Indiana Commercia (The open seas, or the right of the Dutch to trade in the Indies หรือ ทะเลเปิด หรือ สิทธิเสรีภาพทางทะเล หรือสิทธิที่ชาวดัตช์จะทำการค้าขายทางเรือได้ในย่านอินดีส) โดยที่ท่านเป็นผู้ที่ต่อต้านโปรตุเกสอย่างเฉียบขาด ท่าน Grotius จึงยืนยันว่า ทะเลเป็นเขตเสรี และดังนั้นจึงเปิดให้ทุกคน และไม่มีชาติใดที่มีสิทธิ์ที่จะเรียกร้องเอาเป็นของตนแต่เพียงฝ่ายเดียว ไม่ว่าพวกเขาจะมีข้ออ้างของการเป็นคนแรกที่สำรวจพบหรือไม่ก็ตาม

เรื่องเหตุการณ์ Santa Catarina นี้ ทำอะไรให้มากกว่าการเติมเงินในกระเป๋าและการเป็นกรณีศึกษาให้แก่ชนชั้นกลางผู้ถือลัทธิ Calvinist เสียอีก เพราะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ณ ช่วงเวลาที่ความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสและฮอลแลนด์ในเอเชียกำลังถึงจุดวิกฤต จิตวิญญาณของวิสาหกิจของสาธารณรัฐอายุน้อยนี้ (the United Provinces of Holland) เริ่มมองไม่เห็นอุปสรรคอีกต่อไป การจ่ายเงินปันผลอันงามยิ่ง และการโต้เถียงอย่างหนักหน่วงของ Grotius ทำให้คนที่ยังสงสัยอยู่เริ่มเห็นพ้องต้องกัน ทั้งพ่อค้า กะลาสี และนักลงทุน ชาวดัตช์ทั้งหลายนั้น ตอนนี้รู้แล้วว่า อินดีสตะวันออก ที่มีเครื่องเทศและสมบัติต่างๆ นั้นตอนนี้เป็นของพวกเขานั่นเอง เมื่อรู้พระคัมภีร์ไบเบิลเป็นอย่างดี พวกเขาเริ่มมุ่งสมาธิโดยเฉพาะอย่างยิ่งไปยังคำสอนของเซนต์แมทธิวที่ว่า: “อาณาจักรแห่งสวรรค์มักจะประสบกับความรุนแรง และความรุนแรงก็จะต้องก่อให้เกิดสวรรค์โดยต้องใช้กำลัง” (the lines of St Matthew: “the Kingdom of Heaven suffereth violence and the violent take it by force”) พวกเขามีความรุนแรงอย่างแน่นอน แต่พวกเขาก็มี

คุณสมบัติที่ช่วยทำให้ความรุนแรงดูเหมือนน่าสนใจใครเสาะหา นั่นคือ ความไม่แยแส (they kept a cool head) ความรุนแรงของพวกเขาไม่ใช่เพื่อผลิตพลุดอกไม้ไฟ แต่เพื่อผลิตเงินสดที่ไหลมาอย่างมั่นคง หลายคนไปไกลเกินเรียกกลับแล้ว ด้วยหลักการดังกล่าว

ชาวดัตช์สามารถเผชิญหน้ากับอนาคตด้วยความมั่นใจที่มากขึ้นในขณะนั้น เสียจนได้เริ่มก่อตั้งองค์กรการค้าที่น่าเกรงขามขึ้นมาใหม่ ชื่อว่า Verenigds Oost-Indische Compagnie (United East India Company หรือ VOC)

The VOC: "ทำให้ศัตรูอ่อนแอ อ้างแผ่นดินพ่อ"

ในตอนท้ายของปี 1602 (3 ปีก่อนพระนเรศสิ้นฯ) มีบริษัทของดัตช์ 3 แห่งที่ดำเนินกิจการอยู่ที่ปัตตานี สถานการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดความเสี่ยงสูงในการสร้างการแข่งขัน ซึ่งจะทำให้การบุกรุกเอเชียของ the United Provinces ลดพลังลง ตัวแทนของทั้ง 3 บริษัท ไม่ทราบว่าได้มีการทำข้อตกลงทางประวัติศาสตร์ในอัมสเตอร์ดัมเมื่อวันที่ 20 มีนาคมนั้น หลังจากการเจรจาต่อรองที่ยากลำบากระหว่างผู้ว่าการรัฐ (the States General) (ซึ่งได้ให้ตัวแทน คือ ท่าน van Oldenbarneveldt) และผู้อำนวยการของบริษัท 6 แห่งที่ดำเนินงานอยู่ในตะวันออก และหลังจากการแทรกแซงส่วนตัวของอ๋องเจ้านคร (stadtholder) นั้น ได้มีการตัดสินใจแล้วว่า บริษัทย่อยๆ ทั้งหลายเหล่านั้น (the precompanies) จะรวมตัวกันเป็น บริษัทสหกิจแห่งอินดีสตะวันออก (the Verenigde Oost-Indische Compagine หรือ VOC)

เหตุผลหลักที่อยู่เบื้องหลังการตัดสินใจครั้งนี้ ก็คือ เพื่อบังคับให้บริษัทที่ค่อนข้างลังเลในการเข้าร่วมกองกำลังนั้น ต้องเข้าร่วม นั่นคือ ต้องการกำจัดการแข่งขันภายใน ซึ่งจะลดผลกำไรลง แต่บริษัทก็ตระหนักว่าการต่อสู้ด้วยอาวุธที่โปรตุเกสใช้อยู่ แสดงให้เห็นว่า การแยกกันอยู่ตามลำพังไม่สามารถจะอยู่รอดได้ ท่าน van Oldenbarneveldt ได้สรุปโปรแกรมของบริษัท ใหม่นี้ ด้วยคำพูดง่ายๆ ความว่า "เพื่อทำให้ศัตรูอ่อนแอลง และยืนยันสิทธิของแผ่นดินพ่อ ณ ที่แห่งนี้" *("to weaken the enemy and assert the fatherland")* อีกเหตุผลหนึ่งที่ไม่น่าเชื่อ ก็คือ การก่อตัวในลอนดอน เมื่อปลายปี 1600 ชื่อ บริษัท อินเดียตะวันออกของอังกฤษ (the English East India Company) ก่อตั้งขึ้นเพื่อทำลายการผูกขาดทางการค้าในเครื่องเทศในเอเชียที่ชาวดัตช์ครอบครองสงวนไว้เพื่อตนเองแต่ลำพัง ชาวฮอลแลนด์ (ดัตช์) ตระหนักถึงทักษะการเดินเรือและทักษะเชิงพาณิชย์ที่น่าเกรงขามของพวกอังกฤษ และจำเป็นที่จะต้องทำทุกอย่างเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน

ตรงกันข้ามกับโครงสร้างที่รวมศูนย์แบบบริษัทอีสอินเดียของอังกฤษนั้น ทาง VOC ของดัตช์จะเป็นการรวมกันของหอการค้าระดับภูมิภาค 6 แห่ง ส่งอำนาจไปยังผู้มีอำนาจของสภาบริหารที่ประกอบด้วยตัวแทน 17 นาย ที่เรียกว่า Heren XVII หรือ "Seventeen Gentlemen" พวกเขาพบกันปีละ 2 ครั้ง ในฤดูใบไม้ผลิและฤดูใบไม้ร่วงเพื่อตัดสินใจเกี่ยวกับปริมาณและการแบ่งส่วนของการลงทุนประจำปี จำนวนเรือและอาวุธยุทโธปกรณ์ที่จะใช้ รวมถึงการจัดขายสินค้าเมื่อพวกเขาเดินทางกลับมา เงินทุนหมุนเวียนอยู่ที่ 6 ล้าน กิลเดอร์ ซึ่งนับเป็น 10 เท่า ของบริษัทอังกฤษนั้น (นับจากปี ค.ศ. 1650 คือหลังจากพระนเรศสิ้นแล้ว 45 ปี Heren XVII ได้ปลดภาระหน้าที่ในการอ่านและเขียนคำตอบสำหรับการติดต่อกับชาวเอเชียด้วยการตั้งคณะกรรมการถาวรในกรุง เฮก ขึ้นมาทำงานแทน)

(หมายเหตุ โกดังแห่งแรกๆ ของ VOC ยังคงทำงานแยกเป็นอิสระอยู่เรื่อยมา จนถึงปี 1609 เมื่อ Heren XVII ตัดสินใจแต่งตั้งผู้ว่าการ (governor-general) ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในแหน่งเป็นเวลา 3 ปี แต่ก็สามารถต่ออายุใหม่ได้อีกอย่างง่ายดาย ซึ่งในปี ค.ศ. 1619 บัตตาเวีย (Batavia ซึ่งปัจจุบันคือจาการ์ตา) ได้รับเลือกให้เป็นที่ตั้งประจำตำแหน่งของผู้ว่าการ และของสภาแห่งอินดีส (the Council of the Indies) ผู้ดำรงตำแหน่งอันทรงเกียรตินี้เป็นคนแรก ก็คือ Pieter Both (1610-1614) แต่ผู้ว่าการที่มีชื่อเสียงที่สุดในประวัติศาสตร์ของ VOC อย่างไม่ต้องสงสัยคือ ท่าน Johan Maetsuyker ซึ่งการปกครองของท่านในช่วงหนึ่งในสี่ของศตวรรษนั้น (1653-1678) นับเป็นยุคทองของบริษัทนั่นเอง ซึ่งตรงกับยุคพระนารายณ์ของสยาม)

คนที่ VOC จ้างทำงาน ประกอบด้วย พ่อค้า ศิษยาภิบาล (pastors) ทหาร และ กะลาสีเรือ โดยพ่อค้าจะมีความสำคัญมากกว่าบุคลากรของกองทัพ ทั้งนี้เพราะการปฏิบัติการทางทหารมักจะเกี่ยวข้องความจำเป็นในเชิงพาณิชย์อยู่เสมอ ส่วนศิษยาภิบาลนั้นไม่ค่อยได้อุทิศตนเพื่อการเกลี้ยกล่อมชาวพื้นเมืองให้เปลี่ยนศาสนาเท่าใดนัก แต่จ้างมาเพื่อความรอดของจิตวิญญาณของกะลาสีและทหารที่ทำงานใน VOC มากกว่า ทุกสิ่งชี้ให้เห็นว่าพวกเขาทุกคนต้องมีอะไรให้ทำอย่างเต็มที่ ไม่ให้ว่างจนเครียด บรรดาสมาชิกในทีมทำงานของพวกเขาเองนั้นเล่า บ่อยครั้งที่ได้คัดเลือกมาจากนักผจญภัยที่มีอะไรซ่อนอยู่ในอดีต และมักจะประกอบไปด้วยมารยาทที่ค่อนข้างไม่สุภาพ จึงมักจะมีความต้องการความช่วยเหลือทางจิตวิญญาณอยู่ไม่มากก็น้อย อีกทั้งเงินเดือนที่ให้ก็มักจะน้อยนิดเสียจนพนักงานของ VOC ต้องได้รับการฝึกอบรมอย่างเข้มงวดเกี่ยวกับข้อห้ามต่างๆ อย่างเป็นทางการและห้ามทำการค้าด้วยตนเองอันจะนำผลเสียหายมาให้บริษัท

ผู้อำนวยการจะจัดการกับการปฏิบัติแบบไม่เหมาะสม (interloping) เหล่านี้ด้วยความรุนแรง เนื่องจากอาจก่อให้เกิดภัยคุกคามที่ร้ายแรงมากต่อบริษัทอีสอินเดียได้

(หมายเหตุ ... แม้จะมีปัญหาเหล่านี้ บริษัท VOC ก็ได้กลายเป็นมหาอำนาจทางทะเลกระแสหลักๆในเอเชีย ในปี 1619 จาการ์ต้าได้ถูกยึดคืน โดยการโจมตีเอาจาก Sultan ของ Bantam และเปลี่ยนใหม่ให้เป็นปัตตาเวียอีกรอบ (rebaptized Batavia) ด้วยทำเลที่ตั้งที่ได้เปรียบ เมืองนี้จึงถูกกำหนดให้เป็นเมืองหลวงของจักรวรรดิอาณานิคม VOC แล้วโกดังที่ห้อมล้อมป้องกันด้วยป้อมปราการก็ถูกสร้างขึ้นด้วยความรวดเร็ว ทั้งที่อยุธยา (1607), ที่ Hirado ในญี่ปุ่น (1609), ที่ Pulicat บนชายฝั่ง Coromandel (1613), ที่เมือง Surat ใน Gujerat (1616), ที่ Moka ใน Arabia (1616), ที่ Palembang ในเกาะสุมาตรา (1619), ที่ไต้หวัน (1624), ที่ Shiraz และ Isfahan (1625) และที่อื่นๆ ส่วนที่เกาะ Ambon ในหมู่เกาะโมลูกกาส (The Moluccas) ซึ่งขึ้นชื่อเรื่องพริกไทยและกานพลู (cloves) นั้น ถูกยึดไปจากโปรตุเกสในปี 1605 (ปีที่พระนเรศสิ้นฯ) โดยที่ยังไม่ได้ยิงปืนใหญ่เลยและได้กลายเป็นศูนย์กลางของการค้าเครื่องเทศ ส่วนเรื่องการพิชิตมะละกานั้น ได้เกิดขึ้นหลังจากการต่อสู้อย่างหนักหน่วงกับชาวโปรตุเกส ด้วยความช่วยเหลือของสุลต่านแห่งยะโฮร์ (มกราคม 1641) ซึ่งในที่สุดก็ทำลายอำนาจของชาวโปรตุเกสได้ ซึ่งต่อจากนี้ไปจะไม่เป็นภัยคุกคามอีกต่อไป)

(การแข่งขันระหว่างอังกฤษ-ดัตช์ (Anglo-Dutch rivalry) ทางดินแดนตะวันออกนี้ เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1619 แต่ตามมาด้วยการเป็นพันธมิตรเพื่อต่อต้านสเปนและโปรตุเกส ความสัมพันธ์ระหว่างสองอำนาจทางทะเลทางเหนือยังคงตึงเครียด ความอิจฉาและความหวั่นเกรงดัตช์ ทำให้อังกฤษลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพกับโปรตุเกสในปี 1635 ซึ่งทั้งหมดนี้อยู่นอกสมัยพระนเรศแล้ว)

ควันจากดินปืน ไม่สามารถหยุด VOC จากการประสบความสำเร็จได้ ดินปืนเหล่านี้ได้นำพาเครื่องเทศอันมีค่าหลายชนิดไปยังยุโรป เช่น กานพลู (cloves) และลูกจันทน์เทศ (nutmeg) จาก Moluccas หรืออบเชยจากศรีลังกา (Ceylon) พริกไทยในปริมาณมากจากสุมาตราและปัตตานี ไหมดิบหรือไหมที่ทำแล้ว จากจีนและอินโดจีน ฝ้ายจากอินเดีย ครามและสารย้อมสีอื่นๆ อีกทั้งผลิตภัณฑ์ทางเภสัชกรรม เช่น บอแรกซ์กำยาน (benzoin) และมัสค์ (musk) น้ำตาล จากจีน สยาม และเบงกอล เงินและทองแดงจากญี่ปุ่น เครื่องกระเบื้องเคลือบ (porcelain) จากจีน เช่นเดียวกับชาวโปรตุเกสในศตวรรษที่ 16 บริษัท ดัตช์นี้มีบทบาทมากในการค้าระหว่างเอเชียด้วยกันเอง (inter-Asian trade) ปริมาณที่ทำการค้าขายกันอยู่นั้น

เหนือกว่าการแลกเปลี่ยนระหว่างบ้านเกิดและอาณานิคมเสียอีก มีการส่งออกสินค้าเพียงไม่กี่ชนิดจากยุโรปไปยังเอเชีย ซึ่งได้แก่ ปรอท ตะกั่ว อาวุธ ผ้าสีแดง งาช้างแอฟริกา และ ปะการังเมดิเตอร์เรเนียน ห้องต่างๆ ในห้องเรือของ VOC นั้นจึงว่างเปล่ามากเมื่อวิ่งขาออกไปทางแดนตะวันออก เสียจนกระทั่งต้องถ่วงท้องเรือ (ballast) ด้วยอิฐหนักของดัตช์ ซึ่งนำมาใช้สำหรับการก่อสร้างที่ปัตตาเวีย

การติดต่อครั้งแรกระหว่างเนเธอร์แลนด์และสยาม

ตัวแทน VOC รุ่นแรกจากปัตตานีที่เดินทางมาถึงอยุธยาไม่ต้องสงสัยเลยว่าได้รับประโยชน์จากชื่อเสียงของการดำเนินการเชิงพาณิชย์และการทหารที่มีประสิทธิภาพเป็นที่ประจักษ์นั้น ทั้งๆ ที่มีข้อผิดพลาดบางอย่างอยู่บ้าง พวกเขาประสบความสำเร็จในสยามมากกว่าชาวโปรตุเกสหรือชาวอังกฤษ และความสำเร็จนี้เกิดจากลักษณะประจำชาติของพวกเขาซึ่งสามารถผนวกลักษณะของความสุขุมสำรวม (sobriety) แบบผู้ถือลัทธิ Calvin กับความอ่อนโยนเป็นมิตร (pliancy) แบบพ่อค้าเข้าด้วยกันได้อย่างเหมาะเจาะ

นี่คือสิ่งที่ François-Henri Turpin อธิบายในหนังสือ Histoire de Siam (1771) ถึงความไม่เท่าเทียมกันของสถานการณ์ของคนชาวยุโรป 3 ชาติ ที่ตั้งรกรากให้ตัวเองในสยาม:

"[ชาวโปรตุเกส] เสนอภาพความยากจนที่น่ากลัว ความขี้เกียจตามธรรมชาติของพวกเขา เลวร้ายลงโดยความแย่ของสภาพอากาศ ที่กีดกันพวกเขาจากการแสวงหาผลประโยชน์จากความได้เปรียบของประเทศที่พวกเขานำความชั่วร้ายมาสู่ โดยไม่ดูดซับความดีงามกลับไปได้เท่าใดนัก . . . อังกฤษ ผู้สร้างพื้นฐานของสถานประกอบการ แต่ความภาคภูมิเชิดยโสของเชื้อชาตินี้และความริษยาในความเป็นอิสระไม่ขึ้นแก่ใครของพวกเขา ไม่สามารถทำให้พวกเขายอมก้มหัวอ่อนข้อต่อแอกของพวกเผด็จการที่มีอำนาจอันไม่จำกัดได้ การขาดความอ่อนน้อมถ่อมตนทำให้พวกเขาหมดศักดิ์ศรี และถูกบังคับให้ต้องออกจากประเทศ"

แต่นี่คือวิธีที่คู่แข่งของพวกเขาได้รับการบรรยาย:

"ชาวฮอลแลนด์ที่ยืดหยุ่น ผู้ซึ่งพร้อมที่จะประทับใจกับผู้ที่สามารถทำให้ตนร่ำรวยได้ เป็นชาวยุโรปเพียงชาติเดียวที่สร้างสถานประกอบการด้วยรากฐานที่มั่นคง ทุกอย่างเหมาะสมกับพวกเขาเมื่อทุกอย่างมี

ประโยชน์สำหรับพวกเขา ความเรียบง่ายของมารยาทของพวกเขาเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดความเชื่อมั่นของคนในชาติที่พร้อมจะระแวดระวังทุกคนที่อยู่ท่ามกลางความหรูหรา"

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยาม-ดัตช์เริ่มต้นขึ้นอย่างสวยงาม ดังพอจะสรุปได้ดังนี้

หนึ่งในกลุ่มกองเรือรุ่นแรกๆ ที่ทางบริษัท VOC ได้ออกเดินทางเมื่อต้นปี 1603 (ก่อนพระนเรศสิ้นฯ 2 ปี ขณะพระนเรศอายุ 48) ภายใต้คำสั่งของพลเรือเอก วีเจบรันต์ วาน แวร์วีค (Admiral Wijbrant van Waerwyck) เมื่อมาถึงอินดีส เขาได้ส่งเรือ 2 ลำไปยังปัตตานี ที่ซึ่งพวกเขาได้ทอดสมอในเดือนธันวาคม 1603 เขาตามมาถึงเพียงไม่กี่เดือนต่อมา ชาวดัตช์ถือว่าปัตตานีเป็นประตูไปสู่จีน และเมื่อ van Waerwyck พบกับทูตของพระนเรศวรที่ปัตตานี ผู้ซึ่งบอกเขาว่า สยามส่งคณะราชทูตไปยังประเทศจีนทุกปี เขาจึงมีความคิดที่จะเพิ่มตัวแทนของบริษัทเข้าไปในคณะทูตนี้ด้วยเสียเลย เพื่อรับสิทธิพิเศษทางการค้าจากชาวจีน ด้วยเหตุนี้เขาจึงเขียนจดหมายถึงกษัตริย์แห่งสยาม (พระนเรศ) โดยมอบหมายให้ท่าน Cornelis Speckx และหลานชายของเขา เป็นผู้นำจดหมายนี้ไปยังอยุธยาในเดือนมิถุนายน 1604 พวกเขาได้รับการตอบรับอย่างดีจากพระนเรศวร แต่เหตุการณ์ของการเดินทัพไปรบกับพม่า การสิ้นพระชนม์ของพระนเรศวร ในเดือนเมษายน 1605 (พ.ศ. 2148) และการขึ้นสืบทอดบัลลังก์ใหม่ของพระเอกาทศรถ ได้ชะลองานของพวกคณะทูตนี้ลง ท่าน Speckx ถูกเรียกกลับในปี 1606 เขากลับไปที่ปัตตานี โดยได้มีข้าราชบริพารของกษัตริย์องค์ใหม่ (พระเอกาทศรถ) เข้าร่วมกระบวนด้วย เพื่อที่จะนำเสนอของขวัญที่พระองค์จัดถวายไปให้เจ้าชายมอริสแห่งออเรนจ์-นาสเซา (Prince Maurice of Orange-Nassau เจ้าอ่องผู้ปกครองฮอลแลนด์ซึ่งเพิ่งจัดตั้งใหม่ในขณะนั้น) พวกเขาเดินทางไปด้วยกันไปที่เมือง Bantam ทางตะวันตกของชวา (Java) ในเดือนธันวาคม 1607 (2 ปีหลังพระนเรศสิ้นฯ)

คณะผู้แทนทางการทูตชุดที่ 2 ประกอบด้วย Jacques van de Perre และ Willem Tonnemann มาถึงอยุธยาตอนปลายปี 1606 เพื่อสำรวจทรัพยากรทางเศรษฐกิจของสยามและเตรียมพร้อมที่จะเปิดโกดัง (godown) ในเมืองหลวงที่ชื่ออยุธยานั้น การติดต่อกับราชสำนักนั้นเป็นไปอย่างราบรื่นยอดเยี่ยมมาก จนกระทั่งถึงเหตุการณ์อับโชคที่ชาวดัตช์ 2 คนมีความคิดอุตริ ที่เอ่ยปากขอหีบหมากหีบพลูทองคำจากพระราชา (golden sirih pinang หรือ betel boxes) ซึ่งปกติเป็นเครื่องเชิดชูเกียรติที่สงวนไว้สำหรับขุนนางชั้นสูงของสยามเท่านั้น พระเอกาทศรสพิโรธมาก ชาวดัตช์คู่หู 2 นายนี้ต้องถูกเรียกกลับ ท่าน Sprinckel หัวหน้าของพวกเขา ต้องเขียนจดหมายขออภัยโทษและต้องส่งของขวัญไปขอร้องให้มองข้ามเหตุการณ์ดังกล่าว

อย่างไรก็ตามความซุ่มซ่ามของชาวดัตช์เหล่านี้ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอะไรได้นานนัก เนื่องจากความรู้สึกที่ดีที่กษัตริย์ (พระเอกาฯ) มีต่อประเทศของพวกเขา เมื่อรู้ว่าพวกเขาประสบความสำเร็จในการต่อสู้กับโปรตุเกสและสเปน พระเอกาทศรถจึงอนุญาตให้พวกเขาเปิดโกดัง (godown) ในอยุธยาได้ในเดือนกุมภาพันธ์ 1608 ผู้อำนวยการ (opperhoofd) ที่ชื่อ Lambert Jacobszoon Heijn เป็นพนักงาน VOC หนึ่งใน 50 คนแรกที่เข้าดำรงตำแหน่งนี้ ในช่วงมากกว่า 150 ปี จนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาถูกทำลายลงโดยพม่าในปี 1767 (พ.ศ. 2310)

(นับจากจุดนี้เป็นต้นไป ผู้แต่งได้เล่าถึงการที่พระเอกาทศรถส่งคณะทูตไปเข้าเฝ้ากษัตริย์ที่ต่างแดน และพระนารายณ์ส่งคณะทูตไปเข้าเฝ้าท่านอ๋องและเจ้านางแห่งออร์ลีนส์ (Duke และ Duchess of Orléans) ซึ่งนำโดยท่านทูตโกษาปาน โดยเริ่มหัวข้อเป็นบทย่อยๆ นับตั้งแต่... "ราชาแห่งสยาม (สมัยพระเอกาแล้ว) ส่งคณะทูตไปยัง ราชาแห่งฮอลแลนด์" และมีหัวข้อ "โกดัง (Godowns) ของดัตช์และอังกฤษในอยุธยา (1609-1664)" แล้วเริ่มสาธยายถึงเรื่องของ "การแข่งขันจาก บริษัท อินเดียตะวันออก (the East India Company)" แล้วต่อด้วย "บริษัท อีสต์อินดีสแห่งเดนมาร์ก (The Danish East Indies) ค้นพบสยาม" ไปจนถึง "ชาวดัตช์ที่อยุธยา Joost Schouten ผู้สังเกตการณ์ที่รอบรู้" แล้วตามด้วยนายวันวลิต นักบันทึกชื่อดัง ในหัวข้อ "Jeremias van Vliet และ "เรื่องราวการปิกนิก" ในอยุธยา" แล้วเข้าสู่ยุค "พระนารายณ์และชาวดัตช์" แล้วจึงมาเริ่มเรื่องของ "บริษัท อินเดียตะวันออกของอังกฤษ (The English East India Company) กลับสู่สยาม" แล้วจึงเอ่ยถึงข้อมูลทั้งหลายในยุค "สมเด็จพระนารายณ์มหาราช" ซึ่งมีการเอ่ยถึง "มิชชันนารีและพ่อค้า" แล้วต่อด้วย "บริษัท Royal East Indies ของฝรั่งเศส "Compagnie des Indes orientales" (CIO)" และ "นิกายเยซูอิตในสยามตามด้วยผู้สอนศาสนาชาวฝรั่งเศส" แล้วตามมาด้วย "ภารกิจต่างประเทศในปารีส" มาจนถึง "การเดินทางของนาย de Berythus สู่อาณาจักรแห่งสยาม" แล้วพูดเรื่อง "คาราวานแบกแดดและการเปิดตัวของกาแฟในยุคพระนารายณ์มหาราช" ตามด้วย "สยามตามที่บันทึกจากสายตาของ Jacques de Bourges" และ "ภารกิจของทีมชาวฝรั่งเศสที่อยุธยา (1662-1670)" จนถึง "Jacques de Bourges กลับสู่ยุโรป" แล้ว "ทีมที่สองจากฝรั่งเศสมาถึงที่สยาม" ไปเรื่อยๆ จนถึง "Phaulkon, กรีกที่เป็นคนโปรด" อีกทั้ง "ละครของการตั้งสถานทูตในสยามครั้งแรก (1680-1681)" และช่วงของ "การก้าวขึ้นสูงอย่างไม่อาจต้านทานของ Constantine Phaulkon" และ "การล่มสลายของพระคลัง Kosathibodi (โกษาเหล็ก)" แล้วตามด้วย "คณะทูตสยามครั้งที่สอง (1682-1684)" และ "จากอยุธยาผ่านลอนดอนถึงปารีส" ตามมาด้วยบาทหลวงคนดัง "Abbé de Choisy ก้าวเข้ามาบนเวทีความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสและสยาม" และมีเอ่ยถึงคณะทูตที่ยิ่งใหญ่ ที่เดินทางครั้งโด่งดังในประวัติศาสตร์ "จากเบรสต์

ไปจนถึงแหลม The Cape" และ "จาก Cape ไปยัง Batavia บาตาเวีย ซึ่งเป็นเมืองหลวงของหมู่เกาะอินดีสของดัตช์ (Batavia, Capital of the Dutch Indies)" แล้ว "จากบาตาเวียถึงบาร์สยาม" อีกทั้ง "Forbin ค้นพบสยาม" เรื่อยไปจนถึงอีกบาทหลวงชื่อดัง "บาทหลวง Tachard อยู่เบื้องหลังการทูต" ได้มีการเอ่ยถึง "สนธิสัญญาเกี่ยวกับศาสนาและการค้า" จนถึง "จุดสิ้นสุดของคณะทูต" แล้ว "คณะทูตสยามไปยังฝรั่งเศส (มกราคม 1686 - กุมภาพันธ์ 1687)" อีกหน จนได้มีหลักฐานชื่อดังคือ "หนังสือพิมพ์เบรสต์" (The "Brest Journal" of Kosa Pan)" ที่เอ่ยถึงท่านโกษาปาน และเรื่อยไปจนถึงจุดแตกหัก "พระเจ้าอยู่หัวได้มีมติให้โจมตีบางกอก" แล้วตามมาด้วย "คณะทูต La Loubère / céberet (มีนาคม - ธันวาคม 1687) และต่อด้วย "Forbin และ กบฏมักกะสัน (the Makassar Revolt)" แล้วพูดถึงสาธุคุณหลวงพ่อ "Fr Tachard เข้าควบคุมสถานการณ์" เรื่อยไปจนโยงกับเหตุการณ์เมืองมะริดในหัวข้อ "การสังหารหมู่แห่ง Mergui" ตามมาด้วย "การกบฏในสยาม (1688)" แล้วสาธยายเรื่อง "พระเพทราชา Ok-phra Phetracha, ผู้กำกับของช้าง และ "การทรยศของ Desfarges" จนถึง "การรัฐประหารของ Ok-phra Phetracha (Ok-phra Phetracha's coup d'état)" แล้วตามด้วย "จุดสิ้นสุดของ Phaulkon" และ "กษัตริย์สิ้นพระชนม์" แล้วมี "การบุกโจมตีบางกอก" รวมไปถึง "ชาวฝรั่งเศสถอนตัวจาก Mergui" ไปจนถึง "บทส่งท้าย: กองไฟแห่งความไร้สาระ" และปิดท้ายด้วย การปิดตัวลงของ "Fr Tachard?" และ "จุดสิ้นสุดของ Kosa Pan" ซึ่งทั้งหมดอยู่นอกขอบเขตของงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยจึงไม่สาธยายถึงรายละเอียด และขอยุติแต่เพียงเท่านี้)

บทที่ 11

จากบทความเรื่อง "Valentyn's Account of Malacca" ของ Francois Valentyn แปลเป็นภาษาอังกฤษโดย D.F.A. Hervey แล้วลงตีพิมพ์ใน Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society, June (1885): 119-138. นั้น ผู้วิจัยพบว่า เป็นบันทึกของดัตช์ที่เกี่ยวข้องกับการค้าขายในละแวกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ และมีบริบทเกี่ยวข้องกับสยามในยุคพระนเรศวรไม่มากก็น้อย ผู้วิจัยจึงขอแปลและเรียบเรียงสรุปถอดความพอสังเขป ดังนี้

ย้อนหลังไปก่อนสมัยพระนเรศประสูติไม่กี่ปี โปรตุเกสเรืองอำนาจอยู่ในละแวกมะละกา (ซึ่งคือตอนใต้ของด้ามขวานของสยาม ปัจจุบันคือส่วนหนึ่งของประเทศมาเลเซีย) ได้มีบันทึกของนาย Valentyn ซึ่งเป็นพ่อค้าชาวดัตช์ หรือ ฮอลันดา เกี่ยวกับมะละกา ในบันทึกเรื่อง Valentyn's Account of Malacca (1885) ซึ่งสามารถสรุปความสำคัญได้ดังนี้

Malakka ได้ถูกวางแผนต้านการมาพิชิตโดย ท่านอุปราช อัลบูเคอร์กี้ (Albuquerque ของทางโปรตุเกส) อยู่ก่อนแล้ว ราชา Isutinutis ซึ่งมักจะถูกเข้าใจผิดว่าคือ กษัตริย์ Mahmud ก็ได้พยายามที่จะ ขับไล่เจ้าชายที่ครองเมืองมะละกาอยู่ก่อนที่อัลบูเคอร์กี้จะมาถึงแล้ว ได้ตัดสินใจที่จะครอบครองเมือง ด้วยความช่วยเหลือของชาวชวาและท่าน Pati[1] จาก Japara ท่านคิดว่าตอนนี้เป็นเวลาที่เหมาะสมที่จะลองเข้ายึดอีกครั้ง แม้จะมีกองทหารโปรตุเกสอยู่บ้างแต่ก็น้อยมาก

ดังนั้นท่านจึงส่งจดหมายไปยังลูกชายของกษัตริย์ ที่ได้หลบหนีไปยังเกาะ Bintam (หรือ Bintang หรือ Bentan) เพื่อแจ้งถึงความตั้งใจดังกล่าว แต่จดหมายถูกจับได้ ตัวท่านเอง (อายุราว 80 ปี) รวมทั้งลูกชายของท่านที่ชื่อ Patiagus และพี่เขยของท่าน ที่พยายามจะบุกป้อมปราการให้ได้นั้น ถูกจับกุมและถูกประหารชีวิตต่อหน้าสาธารณชน ในขณะที่บ้านเรือนและทรัพย์สมบัติของพวกท่านถูกทำลายทิ้งร้าง ถึงแม้ว่ามเหสีม่ายของท่านได้เสนอว่าจะจ่ายหนึ่งแสน ducats ถ้าไว้ชีวิตของพวกท่าน

มเหสีม่ายนี้เจตนาจะแก้แค้น ท่านจึงทำสัญญาว่าจะยกลูกสาวของท่านให้แต่งงานกับแขกมัวร์คนหนึ่งที่ชื่อว่า Paticatir (ที่ท่าน Osorius เรียกเขาว่า Pasecatir และ Maffejus, Quitirius) ที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็น*หัวหน้าของชาวมัวร์* โดยท่านอัลบูร์เคอร์กี้ (Albuquerque) โดยมีเงื่อนไขว่า เขา

[1] "Pati Unus" ซึ่งภายหลังกลายเป็นกษัตริย์ของชุนดา ตามที่ Faria y Souza หรือ Manuel de Faria e Sousa (1590-1649) บันทึกไว้ในหนังสือ Portuguese Asia หรือ Asia Portuguesa

ต้องแก้แค้นให้กับการตายของสวามี ลูกชาย และน้องเขย เสียก่อน Paticatir นั้นได้เคยขอแต่งงานกับเธอในขณะที่ Isutinutis ยังมีชีวิตอยู่ แต่ไม่สำเร็จ (Valentyn 1885, น. 119)

การแต่งงานทำอย่างหลบซ่อน มเหสีม่ายรวมกองกำลังทหารได้ 6,000 นาย และด้วยความช่วยเหลือของพวกทหารเหล่านี้ ก็ได้ช่วยกันพยายามที่จะดำเนินตามแผนการของราชา แต่อัลเบอร์เคอร์กี้เข้าร่วมในการสู้รบตั้งแต่ครั้งแรกนี้เลย และทำให้อำนาจและอิทธิพลบารมีของท่านเป็นที่เลื่องลือ

เมื่อได้ทำให้บ้านเมืองมีความสงบสุขได้ในปี ค.ศ. 1511 อัลเบอร์เคอร์กี้ ได้แต่งตั้งให้ท่าน Rodrigo Brit Patalyn เป็นผู้ว่าราชการคนแรกของมะละกา และได้ให้เป็น Ninachetu shahbandar และเป็นหัวหน้าของชาวมัวร์เหล่านั้น ส่วนท่าน Saina- lahdin กษัตริย์แห่ง Pasi (Pasei) ที่ครั้งหนึ่งได้หนีไปอยู่กับท่าน Mahmud นั้น ได้กลับมารับตำแหน่งดังเดิมอีกครั้ง

อัลเบอร์เคอร์กี้ ปล่อยให้มะละกาอยู่ในความดูแลของ Patalyn กับทหารโปรตุเกส 300 นาย และได้ส่งกัปตันคนหนึ่งไปกับกองกำลัง 10 นาย แล่นเรือไปยังช่องแคบสิงคโปร์ และกลับมาพร้อมกับเรือ 4 ลำ ไป Malaar (หรือ Malabar) เพื่อให้จับตามองความเคลื่อนไหวที่จะก่อการ ของ Abadilchain ที่จะมีต่อเมือง Groa แต่ล้มเหลวในการดำเนินการ และรอดหวุดหวิดจากพายุแถวเมือง Pasi บนเกาะสุมาตรา ในที่สุดทุกคนก็มาถึงที่ Cucheen (หรือ Cochin บนชายฝั่งตะวันตกของอินเดีย) อย่างปลอดภัย ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1512

ในขณะเดียวกัน ชาวโปรตุเกส (ที่มะละกา) ถูกโจมตีอีกครั้งโดยท่าน Paticatir แต่ก็พ่ายแพ้อย่างราบคาบต่อท่าน Petrejus Andrado โดยคำว่า ท่าน Pati Onius (หรือ Pati Onus) ที่กล่าวถึงก่อนหน้านี้ว่ามาจาก Japara ที่เมื่อแปดปีก่อนได้สัญญาช่วยเหลือราชา Isutinutis นั้น มาบัดนี้ได้มาปรากฏตัวต่อหน้า Malakka กับกองทัพเรือ 3,000 นาย[2] และยังมีสมัครพรรคพวกที่อยู่ในเมืองที่พร้อมจะออกมาช่วยรบอีกจำนวนหนึ่งอีก แต่ก็ได้พบกับความพ่ายแพ้เช่นเดียวกัน (Valentyn 1885, น. 120)

ท่านหลบหนีไปได้ด้วยเรือเล็กเพียงคนเดียว ทหารของท่านสูญเสียไปมากกว่า 8,000 คน[3] แต่ทางฝ่ายโปรตุเกสบนเกาะ ตายไม่เกิน 20 คน ส่วนที่เหลือนั้นเพียงได้รับบาดเจ็บ ผู้ว่าการโปรตุเกสท่าน Patalyn และกัปตัน Andrado ได้รับการยกย่องอย่างยิ่งจากท่านอัลเบอร์เคอร์กี้

---

[2] Faria y Souza กล่าวว่า 90 ลำเรือ ซึ่งดูน่าเชื่อถือกว่า เพราะมีคนเพียง 1,200 คน (เฉลี่ย 133 คนในแต่ละลำเรือ) และมีอาวุธยุทโธปกรณ์พร้อมเพรียง

[3] จากบันทึกของ Faria y Souza ก็บันทึกตรงกันถึงความพ่ายแพ้ของ Pati Onus แต่มีความแตกต่างในขนาดของเรือเดินสมุทร โดยระบุว่า เป็นเรือขนาดที่ใหญ่ที่สุดในกองเรือของโปรตุเกส และ มีขนาดใหญ่กว่าเรือใด ๆ ที่สร้างขึ้นโดยชาวยุโรป และ ยังระบุด้วยว่า หลังจากการต่อสู้ และพ่ายแพ้แล้ว Onus หนีไป Java ก็ยังเก็บรักษาเรือใหญ่นี้ไว้จนกระทั่งผู้ประกอบการค้าจาก Malakka เสนอที่จะรับซื้อเรือนี้ ในราคาถึง 10,000 ducats

อีกครั้งหนึ่งที่ Malakka เสี่ยงต่อการถูกพิชิตอีก โดยกษัตริย์มลายูท่านต่างๆ ท่านหนึ่งนามว่า Taehar Madjelis (หรือ Tuanno Maselis ตามที่นักประวัติศาสตร์โปรตุเกสบันทึกไว้) เป็น *แขกมัวร์จาก เบงกอล* เป็นผู้ริเริ่มการบุกยึดมะละกาครั้งใหม่นี้ โดยได้ตั้งใจว่าจะสังหารท่าน Peteh Person ซึ่งเป็นเพื่อนของผู้ว่าการก่อน แล้วค่อยลงมือสังหารหมู่คนอื่นๆ ต่อ พอไม่กี่วันหลังจากนั้น ท่านได้รับเชิญไปเสวยอาหารกับ Person แล้วลงมือฆ่า แต่พลาด แค่บาดเจ็บ จึงเกิดการระแวดระวังกันไปหมด[4] (Valentyn 1885, น. 121)

เมื่อกษัตริย์ของยะโฮร์ (Djohor) พบว่า พลาด ท่านจึงยอมเจรจาสงบศึกกับโปรตุเกส (1514) ซึ่งก็ราบรื่นเป็นเวลาหลายปี อุปราชอัลฟองโซ่ อัลบูร์เคอร์กี้ (แต่บันทึกแบบดัตช์ว่า Viceroy Alfonsus Albukirk) ได้ส่งลูกพี่ลูกน้องที่ชื่อ จอร์จ Albukirk มาในปีเดียวกัน (1514) เพื่อปกครอง Malakka ต่อจาก Rodrigo Patalyn ในฐานะผู้ว่าการรัฐท่านที่สองของ Malakka

Ninachktu ถูกไล่ออกในเวลาเดียวกัน และกษัตริย์ของ Campar (ผู้วิจัยไม่แน่ใจว่า เป็น จามปา ของทางตะวันออกเฉียงใต้นี้ หรือ กัมปาร์ หรือ จัมปาร์ ของทางพิหาร อินเดีย) ได้แต่งตั้ง Shahbandar[5] มาแทนที่เขา (ไม่มีใครรู้สาเหตุของการเลิกจ้างของเขา); เขาผิดหวังอย่างมากเสียจนต้องฆ่าตัวตายโดยการเผาตัวเองบนกองฟืน หลังจากปราศรัยให้ประชาชนฟังเสร็จสิ้นแล้ว

หลังจากนั้น กษัตริย์อับดุลลาห์ แห่งจัมปาร์ (Abdallah, the King of Campar) ก็ถูกโจมตีโดยกษัตริย์แห่ง Bentan ด้วยความช่วยเหลือของคนโปรตุเกส แต่ไม่กี่ปีต่อมากษัตริย์ของยะโฮร์ (Djohor) ทำกลลวงชาวโปรตุเกสโดยใส่ความเท็จแก่กษัตริย์ของ Campar ซึ่งเป็นลูกเขยของตนนั้น แล้วติดสินบนมือสังหารให้ลอบฆ่าให้ แต่ก็มีผู้กล่าวว่า ท่านถูกประหารต่อหน้าสาธารณชนในข้อหาสมคบคิดที่จะยอมมอบ Malakkaให้กับศัตรูของโปรตุเกส[6]

แต่ก็มีการอ้างถึงว่า กษัตริย์มุฮัมมัด (Mahomet) และพรรคพวกได้รับการต้อนรับเข้าไปในป้อมตามปกติ แล้วก็เริ่มที่จะลอบสังหารทหารโปรตุเกสทันที ด้วยกริช (daggers) ท่าน Brito ก็สะดุ้งตื่น

---

[4] จากบันทึกของ Faria y Souza เรื่องนี้จะเป็นดังนี้: "กษัตริย์มุฮัมมัด (คราวนี้สะกดว่า Mahomet) ไม่ได้ลดละความพยายามที่จะเอามะละกาคืน แต่ได้ขอความช่วยเหลือไปยัง ฆวน มากซีลีส (Juan Maxiltz) เพื่อจะเลียนแบบพฤติกรรมของ Zopirus ที่กรุงบาบิโลน (Zopirus at Babylon) ฆวนทำเป็นถูกทำร้าย แล้วทำเป็นหนีตายไปกับสหายไปยังมะละกา โดยให้ออกอุบายว่าเขาได้หลบหนีจากความโหดร้ายเผด็จการ ของ Kuy ue Brito ผู้สั่งการอยู่ในป้อมของ Malakka

[5] Faria y Souza บันทึกว่า Bandara หรือ Bendahara

[6] นี่คือบันทึกโดย Faria y Souza ที่บอกว่า Mahomed กษัตริย์แห่งยะโฮร์ เจตนาให้เล่าลือกันไปยังต่างแดนว่าท่านอับดุล-ลาห์ บุตรเขยของท่านได้ไปมะละกาเพราะได้รับข่าวสารว่ามีโอกาสที่จะยึดป้อมได้ด้วยการโจมตีอย่างฉับพลันและไม่คาดคิด ซึ่งเป็นข่าวเท็จ

ขึ้นมาขับไล่กบฏและขบวนดังกล่าวจากป้อมนั้นได้ทัน ก่อนที่กองกำลังติดอาวุธชาวมาเลย์จะลงมืออีกได้เป็นซ้ำสอง ผู้บัญชาการทหารของกองนี้ชื่อฆวน คาลาสกาว (Juan Calascau) เมื่อทราบความล้มเหลวของท่าน ฆวน มักซีลีส (Juan Maxiliz) ก็ทำทีแสร้งทำเป็นว่าเขามาให้ความช่วยเหลือท่าน Brito ดังนั้นก็เลยได้รับอนุญาตให้ถอยหนีออกไปได้ (Valentyn 1885, น. 122)

จอร์จ บริต (Brit) สืบทอดตำแหน่งต่อจาก จอร์จ อัลบูเคอร์กี้ (ค.ศ. 1515) ในฐานะผู้ว่าการรัฐ คนที่ 3 ของ Malakka ก่อนการมาถึงของอุปราชใหม่ของอินเดีย ท่านโลเปซ (Lopez Toarez Alvarenga) ผู้สืบทอดตำแหน่งต่อจากท่าน Alfonsus Albukirk แต่ไม่มีอะไรที่มีความสำคัญเกิดขึ้นในขณะที่ท่าน Brit ปกครองอยู่ ท่านเสียชีวิตที่นี่ (ที่ Malakka) ในปี ค.ศ. 1517 การตายนี้ก่อให้เกิดข้อพิพาทระหว่างเจ้าหน้าที่โปรตุเกสตำแหน่งสูง 2 ท่าน เกี่ยวกับการสืบทอด และท่าน เฟอร์ดินานด์ (Ferdinand Petrejus Andrado) ที่มาถึง Malakka ในการเดินทางกลับไปบ้านของเขาจากเมืองจีนได้พยายามที่จะช่วยไกล่เกลี่ยกรณีพิพาท แต่ก็ไร้ผล ในขณะเดียวกันนั้น ในขณะที่ Nuguez Vasco Pereira ได้เริ่มรักษาการการบริหารรัฐบาลเป็นการชั่วคราว ท่าน Alfonsus Lopez Costa ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ว่าการคนที่ 4 ของ Malakka โดยกษัตริย์เอ็มมานูเอล ของโปรตุเกส (King Emmanuel of Portugal)

กษัตริย์ของ Djokor ซึ่งอดรนทนไม่ไหวแล้ว กับการกุมอำนาจของโปรตุเกส แล้วตนต้องทำเป็นครองมะละกาอยู่อย่างเงียบๆ นี้ จึงได้เริ่มก่อสงครามอีกครั้ง โจมตีอย่างฉับพลัน และต่อกรกับ Alexis de Menezes[7] ซึ่งเป็นผู้บัญชาการทหารโปรตุเกส แต่ก็ไม่ได้ผลใดๆ นัก เมื่อ De Menezes ถอยไป กษัตริย์ก็กลับเข้าโจมตีเมือง และทำการล้อมป้อมปราการไว้ เป็นเวลา 17 วัน และทำการโจมตีเป็นระยะๆ แต่ถูกผลักดันกลับโดยชาวโปรตุเกส หลังจากความพ่ายแพ้ในครั้งนี้ ท่านก็ทำตัวเงียบสงบอยู่ระยะหนึ่ง

อุปราชใหม่ Didacus Lopez Sequeira ได้แต่งตั้งกัปตันจาก Correa ในกองบัญชาการกองทัพโปรตุเกสมาประจำการที่นี่ ในปี ค.ศ. 1519 เพื่อชลอการเข้าโจมตีซ้ำของกษัตริย์อาเหม็ด Sjah และยังได้แต่งตั้ง ท่าน การ์เซีย เดอ สาลา (Garcia de Sala) เป็นผู้ว่าการรัฐคนที่ 5 เพื่อทดแทนผู้ว่าการรัฐที่ตั้งขึ้นมาอย่างไม่ถูกต้องอย่างท่าน Alfonsus โลเปซ คอสตา นั้น

ก่อนหน้านี้เล็กน้อย กษัตริย์ของยะโฮร์ (Djohor) ได้ทำการโจมตีเมืองนี้อีกครั้ง แต่ถูกผลักดันให้ถอยกลับ จากผู้บัญชาการทหารโปรตุเกส และนำไปสู่การล่มสลายของกษัตริย์อับดุลลาห์ท่านนี้ ซึ่ง

[7] ตามบันทึกของ Faria y Souza การโจมตีนี้ เกิดขึ้นในช่วงเวลาของท่าน Brit (หรือ Brito) และท่าน de Menezes มาดูแลรัฐบาล ด้วยกำลังคนเพิ่ม 300 คน ทันเวลาพอดีที่จะป้องกันไม่ให้ Malakka ตกอยู่ในมือของศัตรู และได้แต่งตั้งรองผู้ว่าการ Costa เข้าแทนท่าน Brito ที่กำลังจะตาย

กล่าวกันว่า ได้ทำให้ชาวบ้านที่นิยมการบริหารปกครองของท่านอับดุลลาห์นั้นไม่พอใจ และทยอยอพยพหนีออกจากมะละกาเป็นจำนวนมาก จนถึงขนาดที่อาจกล่าวได้ว่า บ้านเมืองเกือบร้าง (Valentyn 1885, น. 123) ทั้งสูญเสียและอับอาย เขาจึงละทิ้งแผนการของเขาเป็นเวลานาน[8]

ต่อมา ในปี ค.ศ. 1521 การ์เซีย เดอ ศาลา (Garcia de Sala) ก็ถูกสืบต่อโดยผู้ว่าการคนใหม่ และระหว่างช่วงเวลาปกครองของท่าน ท่าน จอร์จ Albukirk และ ท่าน อันโตนิโอ บริต ก็พยายามยึดปิดล้อม Bintam แต่ก็ไม่สำเร็จ[9] ท่าน การ์เซีย เดอ ศาลา ลาออกในปี ค.ศ. 1521 นี้เอง โดยสละตำแหน่งผู้ว่าการรัฐให้แก่ท่าน จอร์จ Albukirk จอร์จ ซึ่งเป็นผู้ว่าการรัฐ คนที่หก ที่เป็นชาวโปรตุเกส

ต่อมาในปี ค.ศ. 1522 ชาว Bintam ก็ออกมาบุกมะละกาอีกครั้งด้วยเรือ 80 ลำ แต่ จอร์จ Albukirk ซึ่งได้รับแจ้งแล้วว่า ***พระลักษมณ์*** จากยะโฮร์ (Laksamana of Djohor) จะยกกองทัพเรือมาประชิด ก็ได้รีบรุดนำกองเรือโปรตุเกสเข้าปะทะต่อสู้ ทหารโปรตุเกสถูกฆ่าตายเพียง 65 นายและเรือของพวกเขาก็ถูกบังคับให้ล่าถอยกลับไป Malakka ในขณะที่ทางท่าน Laksamana ก็ถอนตัวกลับไปอย่างเงียบ ๆ เช่นกัน

ในขณะเดียวกันนั้น ชาวโปรตุเกสที่ได้บุกเข้าปะหัง ทั้งที่ทราบว่ากษัตริย์ที่เมืองนี้ก็คือ บุตรเขยของกษัตริย์ของยะโฮร์ (Djohor) ก็ได้ถูกฆ่าตายหลายราย คนอื่น ๆ ที่เหลือรอดอีกมากมายก็ถูกบังคับโดยกษัตริย์ของยะโฮร์ (Djohor) ***ให้เข้ารีตรับศาสนาความเชื่อของศาสดาโมฮัมหมัด (Mahomedan) ผู้ที่ปฏิเสธ จะต้องถูกผูกติดอยู่กับปากกระบอกของปืนใหญ่และถูกยิงฉีกร่างแหลกออกเป็นชิ้น ๆ***

ในระยะเวลาเดียวกันนี้ ได้มีกองกำลังจาก Bintam ปรากฏตัวที่เมือง (Malakka) จับเอาท่านไซมอน เด เบรโอ (Breo) และชาวโปรตุเกส 13 รายไว้อย่างอุกอาจ ฆ่าพวกเขาทั้งหมด และเผาเรือของพวกเขา ท่าน เฮนริก (Garcias Henrik) ที่เพิ่งเดินทางกลับมาจาก the Moluccas และกำลังแล่นเรือใกล้เกาะของ Bintam ก็ได้ถูกดึงเข้าสู่สมรภูมิด้วย โดยเรือของ Laksamana สูญเสียเรือ 2 ลำ และถูกบังคับให้ล่าถอยไป Malakka คนในกองเรือของเขาถูกฆ่าตายเกือบหมด

---

[8] ตามบันทึกของ Faria y Souza ระบุว่า กษัตริย์ของ Bintang (Bentan) เป็นสิ่งเดียวกัน และโปรตุเกสประสบความสำเร็จในการยึดท่าเรือของมาเลย์ที่เมือง Moar ได้ด้วยปืนใหญ่ 300 กระบอก

[9] Faria y Souza บันทึกว่า Bentan มีปราสาทที่แข็งแกร่ง 2 ปราสาท และแม่น้ำต่างๆ ของเมืองก็ขวางกั้นการเข้าถึงของเรือข้าศึก จนได้ชื่อว่า เกือบจะเข้าโจมตีไม่มีวันได้ (impregnable, ผู้เรียบเรียงเห็นว่า คล้ายกับความหมายของคำว่า อยุธยา) และแม้ว่า ท่านอัลบูเคอร์กี้จะนำทัพเรือถึง 18 ลำ และกำลังพลอีก 630 นาย ก็ยังต้องยอม "ถอย"

ทั้งหมดนี้ ทำให้กษัตริย์ของยะโฮร์ (Djohor) ภูมิใจมากที่ชนะโปรตุเกสได้ ท่านจึงหาทางเข้าโจมตี Malakka อีกครั้งทั้งทางทะเลและทางบก (Valentyn 1885, น. 124) และในความพยายามที่จะขับไล่โปรตุเกสนั้น ได้มีการรวบรวมไพร่พลได้ถึง 20,000 นาย โดยที่ 16,000 นาย อยู่ภายใต้คำสั่งของกัปตันโปรตุเกสที่ทรยศ นามว่า AmlaaRj ในขณะที่ท่าน Laksamana ดูแลเอง 4,000 คน เพื่อที่จะปิดล้อม Malakka แต่ ท่าน จอร์จ Albukirk ก็ได้ป้องกันเมืองได้อย่างแข็งขัน ทั้งยังมีกองกำลังส่งมาช่วยจากเมืองกัว (Goa) ในปี ค.ศ. 1525 ท่านมาร์ติน อัลฟองโซ เดอ ซูซ่า (Martyn Alfonso de Souza) มาช่วยต้านศึก พร้อมกับกองทัพเรือ เพื่อช่วยชีวิตของเมือง และได้รับรายงานว่า ในระหว่างการปิดล้อม 1 เดือนนั้น ประชาชนต้องยอมจ่ายเงินถึง 50 ducats เพื่อจะซื้อนกซื้อไก่กินสักตัว (ข้าวยากหมากแพง)

ผู้ว่าการจังหวัด ได้แต่งตั้ง de Souza ผู้นี้ ให้เป็นพลเรือเอกของกองทัพเรือโปรตุเกส แทนที่ลูกพี่ลูกน้องของตน ที่ชื่อ Garcias Henrik นั้น และแม่ทัพเรือคนใหม่นี้ ได้เริ่มปิดล้อมแม่น้ำ Bintam ด้วยเรือ 5 ลำ เพื่อป้องกันไม่ให้มีใครเล็ดลอด เข้าหรือออกใดๆ ทั้งสิ้น

ในปี ค.ศ. 1528 ปีเตอร์ มาสกาเร็นยาส (Peter Mascarenhas) ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ว่าการรัฐ Malakka ของโปรตุเกส คนที่ 7 แล้วกษัตริย์ของยะโฮร์ (Djohor) ก็กลับมาปิดล้อมเมืองอีกครั้ง แต่ท่านมาสกาเร็นยาส ก็ไม่ย่นย่อ ได้ประกาศสงครามกับกษัตริย์ของ Bintam ที่ได้เรียกบุตรเขยของตนที่ครองรัฐปะหังอยู่ ให้มาช่วยรบ แต่ทั้ง Laksamana ของ Bintam และแม่ทัพเรือของกษัตริย์จากปะหังก็พ่ายแพ้และหลบหนีไป และโปรตุเกสก็ได้ครอบครองทั้งเกาะ (นั่นคือ รวม Bentan)[10] กษัตริย์ของ Bintam ดังกล่าว (ซึ่งเป็นตัวแทนของกษัตริย์แห่งยะโฮร์ (Djohor) ที่เป็นกษัตริย์ที่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่ได้ถูกเนรเทศไปแล้วนั้น) เสียชีวิตจากความเศร้าโศกไม่นานหลังจากนั้น กษัตริย์องค์ใหม่ก็กลับปรากฏตัวขึ้น แล้วยอมอ่อนข้อต่อโปรตุเกส ที่ได้ช่วยส่งตนขึ้นครองบัลลังก์ (Valentyn 1885, น. 125)

หลังจากยึด Bintam ได้แล้ว กษัตริย์ของยะโฮร์ (Djohor) ก็เลิกยุ่งกับโปรตุเกสไปอีกนานทีเดียว ต่อมา ในปี ค.ศ. 1527 ท่าน Gteorg Kapraal ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ว่าการรัฐคนที่ 8 ของ Malakka และไม่มีอะไรสำคัญเกิดขึ้นในช่วงนี้ และ กษัตริย์ของยะโฮร์ (Djohor) ก็ยังคงอยู่อย่างสันติกับโปรตุเกส

[10] Faria y Souza ระบุว่า ท่านมาสการันยาสนั้น ได้ยึด Bentan ด้วยเรือ 20 ลำ และใช้ทหารโปรตุเกส 400 นาย ทหารมาเลย์ 600 นาย ภายใต้การนำของ Tuan Mahomed และท่าน Sinai Iiaja แม้ว่าป้อมปราการหอคอยจะมีกำลังพลรักษาอยู่ถึง 7,000 คน

ในปี ค.ศ. 1528 อุปราช โลเปซ (Lopez de Sampajo) ได้แต่งตั้ง ท่าน ปีเตอร์ เดอ ฟาร์ (Peter de Far) ให้เป็นผู้ว่าการรัฐคนที่ 9 ของ Malakka และรัฐบาลของท่านนี้ก็ยังคงสงบเงียบ และกษัตริย์ของยะโฮร์ (Djohor) ก็ยังไม่ฟื้นคืนอำนาจ

แต่พอถึงปี ค.ศ. 1529 (พ.ศ. 2072 ซึ่งตรงกับสมัย*ที่สมเด็จพระสุริโยไท ยายของพระนเรศวร* ยังมีพระชนมชีพอยู่ และเพิ่งอายุประมาณ 18 ปี) ท่านการ์เซีย เด สา (Garcia de Sa ซึ่งทางฝั่งบิดา สืบสายสกุลมาจากกษัตริย์สเปนโบราณ ราวพันปีที่แล้ว ทางฝั่งมารดาเป็นหลานของท่านอุปราช Afonso Albuquergue ซึ่งก็เป็นเหลนโหลนของกษัตริย์เดวิดแห่งโปรตุเกส และเป็นพระญาติของกษัตริย์โปรตุเกสในขณะนั้นเองด้วย) มาถึง Malakka ในฐานะของผู้ว่าการรัฐ คนที่ 10 ของโปรตุเกส ผู้ที่อาศัยอยู่ใน Atsjien (เกาะสุมาตรา) สร้างปัญหามาก แต่จะเอ่ยถึงในภายหลัง แต่ท่านการ์เซียถูกท่าน Sanage ซึ่งได้สมคบคิดกับศัตรู จับท่านการ์เซียโยนออกจากหอของป้อมปราการจนได้

หลังจากนั้น ก็ไม่มีข้อมูลว่าใครเป็นผู้ว่าการรัฐของ Malakka ต่อ จนกระทั่ง ท่าน Stephanus Gama ในปี ค.ศ. 1537, Ruy Paz Pareira ในปี ค.ศ. 1545, Simon Melo ในปี ค.ศ. 1547, Pedro de Sylva ใน ในปี ค.ศ. 1551 และน้องชายของท่าน คือ Don Albaro Ataydo ในปี ค.ศ. 1552 หลังจากนั้น ก็ไม่ทราบชื่อของผู้ปกครองรัฐอีกเลย จนกระทั่งปี ค.ศ. 1604 (ก่อนพระนเรศวรสิ้นฯ 1 ปี) เมื่อผู้กล้าโปรตุเกส ที่ชื่อ Don Andrea Purtado de Mendoza (ซึ่งจะกล่าวถึงในภายหลัง) ได้เข้ามามีอำนาจสูงสุด เป็นผู้ว่าการของสถานที่แห่งนี้ (เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในยุคนั้น นักประวัติศาสตร์โปรตุเกสไม่บันทึกอะไรไว้เลย แต่ผู้วิจัยจะรวบรวมจากที่อื่นมาเสริมต่อไปภายหลัง ในหัวข้ออื่น)

อาเหม็ด Sjah "กษัตริย์หมดไฟ แห่งยะโฮร์" (Djohor) (กล่าวคือหลังจากที่ล้มเหลวจากการโจมตีซ้ำแล้วซ้ำเล่าของท่านต่อชาวโปรตุเกสที่มะละกานั้น) ได้ปกครองแผ่นดินของท่านจนถึงปี ค.ศ. 1540 รวมเวลาครองราชย์ได้ 27 ปี และสืบต่อราชสมบัติโดย สุลต่าน Alawoddin Sjah (Ala-eddin Shah, หรือ Malaice "Ala-Udin") ซึ่งนับเป็นกษัตริย์องค์ที่ 14 ของชาวมาเลย์ และนับเป็นองค์ที่ 2 ของยะโฮร์ (Djohor) และนับเป็นองค์ที่ 8 ของชาวมุสลิม (Mahomadian) (Valentyn 1885, น. 126) (และยังอยู่ร่วมสมัยกับ*สมเด็จพระสุริโยไท*)

ช่วงรัชสมัยของกษัตริย์องค์นี้ (9 ตุลาคม 1547)[11] ที่ Achinese เข้าปิดล้อม Malakka และก่อให้เกิดความเสียหายมูลค่ากว่าล้าน และเพิ่มความอดอยากแร้นแค้นให้กับมะละกา พระองค์ทรง

[11] Faria y Souza บันทึกว่า เกิดขึ้นในเดือนตุลาคม 1571 และระบุว่า ชาวอาเจะห์ (Achinese) ยกล้อม Teistran Vazus Vega และสามารถเอาชนะกองเรือมาเลย์ในแม่น้ำ Moar ได้ แต่อาจจะเป็นคนละเหตุการณ์กันก็ได้ แต่ทั้งนี้ก็เป็นไปไม่ได้ที่ Souza จะลืมบันทึกเหตุการณ์ ณ วันที่ที่ระบุในข้อความดังกล่าวนั้น เพราะดูจะเป็นเหตุที่ร้ายแรงเกินกว่าที่จะมองข้ามได้

ครองราชย์ 19 ปี คือ ค.ศ. 1540-1559 (พ.ศ. 2083-2102) และสืบทอดต่อโดย สุลต่าน อับดุล (Sultan Abdul Djalil S.jah) ซึ่งนับเป็นกษัตริย์องค์ที่ 15 ของชาวมาเลย์ และนับเป็นองค์ที่ 3 ของยะโฮร์ (Djohor) และนับเป็นองค์ที่ 9 ของชาวมุสลิม (Mahomadian) (และยังอยู่ร่วมสมัยกับสมเด็จพระนางเจ้าวิสุทธิกษัตรีย์ พระธิดาของพระสุริโยไท ซึ่งสิ้นบนคอช้างไปแล้ว และสมเด็จพระนเรศวร มีพระชนมายุ 4 พรรษา ใน ค.ศ. 1559 นั้น)

เจ้าชายท่านนี้ปกครองอยู่ 32 ปี สิ้นในปี ค.ศ. 1591 (สมเด็จพระนเรศวร มีพระชนมายุ 36 พรรษา ในขณะนั้น) และสืบทอดต่อโดยสุลต่าน Alawoddtn Sjai i-III ซึ่งนับเป็นกษัตริย์องค์ที่ 16 ของชาวมาเลย์ และนับเป็นองค์ที่ 4 ของยะโฮร์ (Djohor) และนับเป็นองค์ที่ 10 ของชาวมุสลิม (Mahomadian) ครองราชย์ 19 ปี และนับเป็นครั้งแรกที่ชาวดัตช์ได้ปรากฏตัวเป็นครั้งแรก อาจจะใน Malakka หรือ ที่ยะโฮร์ (Djohor) ในปีที่ 12 หรือ 13 ของการครองราชย์นี้ (ประมาณ ปี ค.ศ. 1603 หรือ 1604 ซึ่งเป็นปลายสมัยพระนเรศวรแล้ว)

ท่านอะลาวดินชาห์ ที่ 3 (Alawoddin Sjah III) ผู้นี้ ยังได้รับการขนานนามว่า Yangdipertuan (Head of State หรือ กษัตริย์ นั่นเอง) และบันทึกว่าท่านอาศัยอยู่ใน Batoe Sabar[12] 6 ไมล์ถัดขึ้นไปตามแม่น้ำ (คือ เหนือเมืองยะโฮร์ละมะ) และยังมีบันทึกว่า ท่านมีน้องชายที่ชื่อว่า Kadja Bongsoe (ขัตติยพงศ์ – ผู้วิจัย) ที่อยู่กันฉันท์มิตรกับชาวดัตช์

นอกจากนี้เขายังกล่าวถึงการที่ท่าน เด เวก้า (de Vega) เข้าโจมตีมะละกาโดยกองทัพเรือซึ่งส่งมาจากราชินีแห่ง Japara ที่ประกอบไปด้วยเรือ 80 ลำใหญ่ และ 220 เรือเล็ก แต่ก็ยังพ่ายแพ้ หลังจากที่ล้อมเมืองมาถึง 3 เดือน แล้วก็ตามด้วยการโจมตีโดยชาวอาเจะห์ (Achinese) ที่ยกเลิกกะทันหันเพราะเกรงว่าจะถูกอุบายปิดล้อมปองร้ายตลบหลังเอาได้ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วชาวโปรตุเกสกำลังอยู่ในสภาวะย่ำแย่อยู่ และอาจเอาชนะได้โดยง่ายดายด้วยซ้ำ (Valentyn 1885, น. 127)

ท่าน Roche de Mello เป็นผู้ว่าการรัฐมะละกา ใน ปี ค.ศ. 1598 (พระนเรศ อายุ 43) และสันนิษฐานกันว่า พลเรือเอก ยาขอบ (Admiral Jacob Heemskerk) เป็นคนแรกที่มีการค้ากับกษัตริย์ของ ยะโฮร์ (Djohor) เขาจับเรือสินค้าโปรตุเกส (carrack) ขณะเดินทางกลับมาจากประเทศจีน แวะเมืองยะโฮร์ (Djohor) แล้วก็เดินทางจากไปในปี ค.ศ. 1603 ท่าน Olio Jacob Buyzen ได้รับการต้อนรับในฐานะที่เป็นมิตร กษัตริย์เป็นศัตรูคู่อาฆาตของโปรตุเกส และพยายามทำทุกอย่างที่จะเล่นงานชาวโปรตุเกสอยู่ตลอดเวลา

[12] Sawar อาจหมายถึง ชนิดของฝ่ายเขื่อนเพื่อการประมง

ในเดือนตุลาคม 1603 (2 ปี ก่อนสิ้นรัชสมัยของพระนเรศวร) เรือ Ziericzee และ Holiandse TJiuyn (หรือ สวนดัตช์) ภายใต้การบังคับบัญชาของพลเรือจัตวา ยาค็อบ (Jacob Pieterzoon van Enkhuyzen) (จัดตั้งเป็นกองทัพเรือภายใต้การควบคุมของ Wybrand van Warwick) ซึ่งมาถึงที่ช่องแคบสิงคโปร์ และได้พบกับเรือ prahu (หรือเรือแคนูของ กษัตริย์ของยะโฮร์ (Djohor) ซึ่งได้นำจดหมายจาก ยาค็อบ ที่แจ้งให้ทราบว่าในช่วงสองเดือนที่ผ่านมานั้น เรือรบโปรตุเกส 2 ลำ เรือแจว 4 ลำ และเรือเล็กอีก 20 ลำ ได้มาถึงที่นั่น ภายใต้คำสั่งของ Estevan Texeira de Made ผู้มีชื่อเสียง ซึ่งมารอเรือซึ่งคาดว่าจะมาถึงที่นั่นภายในไม่กี่เดือนจากประเทศญี่ปุ่นและ Maccassar และที่พวกเขาจะต้องพาไปส่งอย่างปลอดภัยถึง Malakka เพื่อให้พ้นจากอันตรายจากเรือชาวดัตช์

ในจดหมายของตัวแทนคุมกองเรือของท่าน ยาค็อบ Buyzen ลงวันที่ 7 ตุลาคม 1603 ได้ระบุว่า ชาวโปรตุเกสใน Malakka กำลังล้อมยะโฮร์ (Djohor) และกษัตริย์ทรงเขียนถึงพลเรือจัตวาของดัตช์ ที่จะขอให้เขาช่วยปลดปล่อยเมืองนี้ จากการปิดล้อม ท่าน Buyzen ได้ระบุเพิ่มด้วยว่า ท่าน Radja Bongsoe น้องชายของกษัตริย์ ตั้งใจที่จะเดินทางมาบนเรือของท่านพลเรือจัตวาด้วย และจะอยู่ช่วยรบจนกว่าจะขจัดพวกโปรตุเกสไปได้ มีผู้พบเห็นท่าน Radja Bongsoe นี้ อยู่กับ ท่านพลเรือเอก Heemskerk เมื่อเข้าจับกุมเรือ Carrack ที่กล่าวมาแล้วนั้นได้

พลเรือจัตวาของดัตช์ได้ทำการต่อสู้กับกองทัพเรือของโปรตุเกสตลอดทั้งวันจนฝ่ายนั้นต้องหนีไป ท่าน Radja Bongsoe ได้แสดงความขอบคุณ และมอบกริช (kris) ให้เป็นที่ระลึก แล้วลาจากไป (Valentyn 1885, น. 128)

ทางฝ่ายดัตช์สูญเสียเพียง 5-6 คน มีบาดเจ็บบ้าง กษัตริย์ของยะโฮร์ (Djohor) ยินดีมากกับชัยชนะครั้งนี้ และเดินทางมาถึงในคืนนั้นด้วยกระบวนเรือ prahus 40 ลำ พร้อมเรือแจวอีก 4-5 ลำ มาถึงเรือใหญ่ 2 ลำของทางดัตช์ ทางดัตช์ส่งพลเรือจัตวาไปเข้าพบเจ้าชายดังกล่าว ท่านมอบกริชอันอลังการให้เป็นของขวัญ

เมื่อพลเรือจัตวาสอบถามข้อมูลบางอย่างเกี่ยวกับ***พริกไทย (pepper)*** กษัตริย์รับปากว่าจะส่งมอบให้ภายในระยะเวลาอันใกล้นั้น ถ้าแม่น้ำของท่านถูกเปิดทางให้เป็นอิสระ ทางฝ่ายท่าน Radja Bongsoe พร้อมกับสุภาพบุรุษมาเลย์จำนวนมาก ก็เข้ามาพบอีกครั้งที่บนเรือ Ziericzee ในวันที่ 10 ตุลาคม 1603 นั้น ทางดัตช์ก็ต่อสู้กับทางโปรตุเกสในวันนั้น และทำให้พวกเขาล่าถอยไป แต่กษัตริย์แม้จะมากับเรือ prahus ของท่าน ก็ไม่ทำอะไรเลย ปล่อยให้ทางดัตช์ผจญศึกอยู่ฝ่ายเดียว ท่านเฝ้ามองเฉยๆ

จากนั้นท่านก็เข้าพบพลเรือจัตวา พร้อมกับน้องชายสองคน (หนึ่งในนั้นคือ กษัตริย์แห่ง Siak ของมาเลย์) และ ขอบคุณพลเรือจัตวานั้น แล้วก็มอบดาบญี่ปุ่นที่มีด้ามและปลอกเป็นเงินให้ (Japanese

sword with a silver hilt and sheath) แล้วก็มอบปืนคาบศิลา (flue musket) ให้ท่าน Radja Bongsoe ครั้นแล้วเจ้าชายก็ลาจากไป

ก่อนหน้านี้ประมาณ 5 สัปดาห์ คือ ณ วันที่ 1 กันยายน ค.ศ. 1603 (2 ปี ก่อนพระนเรศสวรรคต) ท่าน Andrea Furtado de Mendoza สืบทอดตำแหน่งต่อจากท่าน Fernando Albukjrk ขึ้นเป็นผู้ว่าการรัฐ Malakka และเป็นผู้สำเร็จราชการทั่วไปของจังหวัดชายแดนภาคใต้ของอินเดีย และเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุดของกองทัพเรือ (as Governor of Malakka, as Governor-General of the Southern Provinces of India, and as Commander-in-Chief of the royal fleet) โดยได้ถูกส่งตัวมาเป็นทูต ณ เมืองของกษัตริย์ของยะโฮร์ (Djohor) ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1601 เพื่อทำให้กษัตริย์คุ้นเคยกับการเปลี่ยนแปลงนี้ และขออยู่ด้วยกันอย่างสงบ กษัตริย์ส่งสาส์นตอบกลับว่า ต้องการความสงบสุขเช่นกัน แต่ต้องการจะเรียนรู้เงื่อนไขของความสงบสุขให้ถ่องแท้เสียก่อน ท่าน Don Andrea Furtado ได้เสนอแนะว่า กษัตริย์ควรจะแยกตัวจากชาวดัตช์ (มีการเกี่ยวข้องอยู่แล้วมากเกินไป) ส่งมอบชาวดัตช์ให้แก่เขาและกีดกันพวกเขาจากทรัพย์สมบัติที่ครองอยู่ และขู่ด้วยว่าจะไม่มีความสงบสุขเกิดขึ้นได้ ถ้ากษัตริย์ของยะโฮร์ (Djohor) ยังไม่ยอมรับเงื่อนไขดังกล่าว ในวันที่ 8 กุมภาพันธ์ (1604) กษัตริย์ตอบปฏิเสธ และพูดสั้น ๆ ว่า ยอมเห็นบ้านเมืองของท่านพินาศเสียยังดีกว่าที่จะทรยศหรือส่งมอบชาวดัตช์ที่อยู่ภายใต้การคุ้มครองของท่านให้แก่โปรตุเกส (Valentyn 1885, น. 129)

3 พฤษภาคม 1604 พลเรือตรี Warwyck ได้กลับไปยังแม่น้ำยะโฮร์ (Djohor) กษัตริย์ได้ส่งมอบ***พริกไทย*** *(pepper)* จำนวน 2.5 bharas ให้แก่เขา และเขาก็มอบผงดินปืนและลูกดินปืนจำนวนหนึ่งในฐานะ*สินค้าแลกเปลี่ยน*กับกษัตริย์ท่าน แล้วก็ล่องเรือจากไป ในวันที่ 20 พฤษภาคม 1604 นั้น (1 ปี ก่อนสิ้นพระนเรศวร)

ในเดือนกุมภาพันธ์ 1605 (ปีสุดท้ายในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร ก่อนท่านสิ้นฯ 2 เดือน ท่านสิ้นฯ ปลายเดือนเมษายน) ท่าน Don Andrea Furtado de Mendoza ของทางโปรตุเกส มีมติที่จะปิดล้อม Batoe Sabar แต่เมื่อเขาได้ยินว่าพลเรือเอก Wybrand van Warwyck ของทางดัตช์.....อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง เขาจึงระงับแผนการณ์ดังกล่าว

ในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ (1605) นั้นเอง พลเรือเอก Wybrand van Warwyck ของทางดัตช์ได้รับแจ้งว่ากองทัพเรือโปรตุเกสได้รับการเสริมแรงเพิ่มกำลังเป็นอย่างมาก ในขณะนี้มีเรือรบถึง 7 ลำ มีเรือ banting 30 ลำ มีเรือแจว 20 ลำ และเรือ sampan แบบชวา อีก 10 ลำ และท่าน Andrea Furtado ขู่กษัตริย์ว่าจะแวะมาเยี่ยมเร็วๆ นี้ และถ้าพิชิตยึดครอง Batoe Sabar ไม่ได้แล้วละก็ ท่านจะถวายส่วยบรรณาการแก่กษัตริย์ด้วยความเต็มใจเลยทีเดียว

ในขณะเดียวกันเรือบางส่วนของกองทัพเรือของทางดัตช์ ภายใต้คำสั่งของพลเรือเอก C. Sebastiaanse ได้ตียึดเรือ carrack ของโปรตุเกสลำหรู่ได้นอกฝั่งปัตตานี ชื่อว่า เรือ St. Anthony และกลุ่มทหารหนึ่ง (The Wissingen ซึ่งเป็นคนเยอรมันทางตะวันตกสุด ติดกับดัตช์ทางตะวันออกสุด - ผู้วิจัย) ซึ่งต่อมาได้เข้าร่วมกองเรือของท่านพลเรือเอกแถวน่านน้ำปัตตานี ก็ได้เข้ายึด เรือ carrack ของโปรตุเกสอีกลำที่เพิ่งเดินทางขนสินค้าออกจาก Cochin-China และกำลังจะไปส่งของให้กับท่าน Don Andrea Furtado ที่ มะละกา ได้ที่นอกฝั่งของ Pedra Bianca ในวันที่ 14 มกราคม 1605

ในเรือ Carrack ลำแรกนั้น พบสินค้าดังต่อไปนี้ (Valentyn 1885, น. 130) :

-น้ำตาลทรายขาว 2,000 หาบ (piculs) และ ลูกกวาดที่ทำจากน้ำตาล (sugar-candy) หลายตะกร้า;

-สังกะสี (Tintenaga หรือ Spelter) 4,500 หาบ (piculs);

-การบูรจีน (Chinese camphor) 223 หีบ (fardels);

-ไม้กฤษณา (Angel wood) หรือ ที่เรียกว่า Kayu gaharu (ภาษาอินโดนีเซีย หมายถึง ไม้กฤษณา) 90 หีบ (fardels);

-ขี้ชะมด (musk-balls) 15 กล่องตะกั่ว (อาจนำไปเข้ายาและผสมน้ำหอม-ผู้วิจัย);

-ชาด 11 กล่อง (ซึ่งทำจาก mercury sulfide (หรือ cinnabar) – ผู้วิจัย);

-พัดจีน (Chinese fans) 22 กล่อง;

-ไหมดิบ 209 หีบ (fardels) และ ผ้าไหมสีเหลืองเนื้อเลว 75 หีบ (fardels);

-เครื่องเคลือบดินเผาชนิดต่างๆ กัน 6,000 ชิ้น;

-ดินสำหรับทำเครื่องถ้วยทั้งเนื้อหยาบและละเอียด 10 ถังใหญ่;

-มีเตียงนอนเล่นบุทอง (gilt couches) และของกระจุกกระจิก (knick-knacks) จำนวนหนึ่ง และโสมจีนวิเศษ 1 ห่อ[13] กำยาน (benzoin) 1 ห่อ

-ผ้าไหมพร้อมตัดเย็บ กำมะหยี่ แพรยกดอกสองด้านสีแดงเข้มดะมัสก์ (damask), ผ้าแพรแข็ง (taffeta) และผ้าไหมเนื้อละเอียด 150 ตะกร้า นอกจากนี้ยังมีทองเส้น (gold-wire) อีกบ้างหลายกล่อง

ใน Carrack ลำที่สอง พบสินค้าดังต่อไปนี้ (Valentyn 1885, น. 131) :

[13] "จินเส็ง" หรือ "Jinsam" เป็นยากระตุ้นให้กระชุ่มกระชวย เล่ากันว่าพบเฉพาะที่ใกล้ภูเขา คนต้องยิงลูกศรออกไป ถ้าศรไปตกตรงไหนที่มี "จินเส็ง" ก็จะเห็นเปลวไฟปรากฏขึ้น นำทางให้ไปขุดหาได้ง่าย

-ไม้กฤษณา (Angel wood) 174 หาบ (piculs);

-กำยาน 33 หาบ (piculs);[14]

-การบูรจีน 2 ถังขนาดเล็ก

-และ ผ้าถุงทั่วๆ ไป (common sarongs) บ้างบางส่วน

พวก Wissingen จับเรือโปรตุเกสลำเล็กได้ อีก 1 ลำ นอกฝั่ง Solor ซึ่งบรรทุก ไม้จันทน์หอม (Sandal-wood) 92 bharas และ กระดองเต่า (tortoise-shell) 21 หาบ (piculs) (Valentyn 1885, น. 131)

ถัดจากนี้ไป เป็นบันทึกนับตั้งแต่วันที่ 10 กันยายน 1605 ซึ่งอยู่ในรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถแล้ว (พระนเรศวรสิ้นฯ เมื่อ 28 เมษายน ค.ศ. 1605) แต่ยังอยู่ในรัชสมัยของเจ้าชายมอริส แห่งดัตช์ (H. H. Prince Maurice) ผู้วิจัยขอสรุปต่ออีกเพียงเล็กน้อย เพราะแม้จะอยู่นอกเหนือขอบเขตของงานวิจัยฉบับนี้ แต่ยังมีความสืบเนื่องต่อกันมาจากสมัยพระนเรศ ดังต่อไปนี้

เรือวิสซิงเงิน (Wissingen) แล่นไปพร้อมกับเรือสินค้าใหญ่ (Carrack) ชื่อ เซนต์แอนโทนี่ (St. Anthony) ที่จับยึดไว้ได้ก่อนหน้านั้น โดยเดินทางในวันที่ 10 กันยายน 1605 แล่นจากปาตานี ไปยัง ยะโฮห์ (Djohor) เพื่อไปรับสินค้า ส่วนท่าน วีบร็อง ฟอง วาร์วิค (Wybrand van Warwyck) ตามไปในวันที่ 27 ตุลาคม 1605 และทอดสมอในอ่าวที่ปากแม่น้ำยะโฮร์ ใกล้กับเรือสินค้าดังกล่าวนั้น เรืออัมสเตอร์ดัม และเรือดอร์เดร็กท์ (Amsterdam and Dordrecht) อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของท่านส่วนกองบังคับการของท่านพลเรือเอก กอร์เนลิส สบาสติอานเซอ (Admiral Cornelis Sebastiaanse) ของดัตช์ ก็ตั้งอยู่บนถนนแถวนั้น กษัตริย์ของยะโฮร์ เรียกหาความช่วยเหลือของทั้งสองนายพลนี้ ซึ่งท่าน สบาสติอานเซอ ตกปากรับคำว่าจะช่วย แต่ท่าน ฟอง วาร์วิค ขอตัวในครั้งนี้

จดหมายต่างๆ จาก เจ้าชายมอริซ ของดัตช์ (H. H. Prince Maurice) นำส่งมาถวายแด่กษัตริย์ยะโฮร์ ซึ่งท่านก็ได้รับไว้ด้วยความเคารพ ท่านนายพล สบาสติอานเซอ เป็นผู้นำมาส่งมอบ และถวายปืนทองเหลือง 2 กระบอกด้วย ส่วนทางนายพล ฟอง วาร์วิค นั้น ได้ถวาย...ผงดินปืน 4 ถังเล็ก

[14] "Kcmenyan" ออกเสียงคล้าย "กำยาน" เผาโดยชาวมาเลย์และชาวพื้นเมืองในการทำเสน่ห์และท่องบ่นมนต์คาถา

กระสุนปืนใหญ่ 40 ลูก ดาบญี่ปุ่น 12 ดาบ ปืนโปรตุเกส (Portuguese muskets) 4 กระบอกพร้อมด้วยเข็มขัดคล้องไหล่ ผ้าไหม 2-3 ผืน และ เสื้อเกราะกันกระสุน

นายพลทั้งสองยังนำเสนอสิ่งที่กษัตริย์ร้องขอไว้ คือ ปืนใหญ่ปากกว้าง ขนาดเล็ก 2 กระบอก (Valentyn 1885, น. 131) และกระสุนปืนใหญ่ จากเรือดอร์เดร็กท์ พร้อมด้วย pederero เหล็ก (ชิ้นส่วนขนาดเล็ก) และผงดินปืน 10 ถังเล็ก และกระสุนปืน จากเรือลำหนึ่งในกองเรือของท่าน วาร์วิค เพื่อที่ว่าท่านจะได้สามารถต่อต้านการรุกรานของพวกโปรตุเกสได้

พลเรือเอก ฟอง วาร์วิค ออกจากยะโฮร์ ในวันที่ 10 ธันวาคม 1605 ในเรือวิสชิงเงินของท่าน หลังจากที่ได้ขอร้องให้กษัตริย์ได้โปรดดูแลคนของท่านที่ถูกทิ้งไว้พร้อมกับสินค้าราคาสูงเหล่านั้น แล้วท่านพลเรือเอก สบาสติอานเซอ ก็ออกเดินทางตามไปด้วยเรืออัมสเตอร์ดัม และเรือสินค้าที่ชื่อ เซนต์แอนโทนี่ นั้น

ต่อมาในช่วงต้นเดือนมกราคม 1606 (ซึ่งอยู่ในรัชสมัยพระเอกาทศรถแล้ว แต่เหตุการณ์เกี่ยวพัน สืบเนื่องมาจากปลายรัชสมัยพระนเรศวร เพียงไม่กี่เดือน) พลเรือเอก กอร์เนลีส มาตะลีฟ ดียงเงอ (Cornelis Matelief de Jonge) ได้พบกับ พลเรือเอก สตีเว่น ฟาน เดอร์ ฮาเกิ่น (Steven van der Hagen)[15] นอกเกาะมอริเชียส (Mauritius) และได้ฟังรายงานสภาวะของมะละกาจากท่าน แล้วก็รุดนำกองเรือไปยังเมืองนั้น แต่ ท่าน ดอน อันเดรีย ฟูระตาโด (Don Andrea Furtado) ได้เสริมป้อมปราการเอาไว้เต็มที่ในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา (ตั้งแต่ปลายสมัยพระนเรศวร) และได้ปิดล้อมยะโฮร์ไว้ด้วยกองทัพ 8,000 นาย พลเรือเอกดังกล่าวแล่นไปยังมะละกา ในวันที่ 27 เดือนมกราคม และทอดสมอในวันที่ 30 มกราคม 1606 ห่างเมืองประมาณ ครึ่งไมล์ (Valentyn 1885, น. 132).

ท่านได้สั่งยิงจุดไฟเผาเรือ 4 ลำ แล้วคืนนั้น ท่านมะตะลีฟ ได้แจ้งกษัตริย์เรื่องการมาถึงของท่านนี้ และวันก่อนหน้านี้กองเรือของดัตช์ก็จับเรือแจว 3 ลำของกษัตริย์แห่งเคดะห์ (Quedah) ได้ ในเรือมีแต่สินค้าจำพวกผ้าถุงโสร่ง (sarongs) ท่านนายพลก็ได้ส่งคืนทั้งหมด และบอกว่าจะอยู่กันอย่างสงบสุข แล้วท่านนายพลได้เรียกประชุมพลคนทั้งหลาย ทั้งที่เป็นนายเรือ (shipmasters) และ ***บรรดาฟอค้า*** (merchants) เพื่อเคลื่อนเข้าใกล้มะละกา แล้วถล่มเมืองด้วยกองทัพเรือ แต่ยิงเท่าไรกระสุนก็ถูกบ้านคนบ้างไม่กี่หลัง แต่ก็ไม่สามารถเข้าถึงป้อมปราการได้ (Valentyn 1885, น. 132)

กองทหารปืนใหญ่ของทางฝั่งเมืองได้ยิงตอบโต้ทางกองเรือดัตช์กลับมา เรือวิตตะเลโอ (Witte Leeuw หรือ White Lion หรือ เจ้าสิงโตขาว) ของดัตช์เป็นเรือลำเดียวที่ถูกยิงถึง ในขณะที่การยิงที่มี

[15] พลเรือเอก สตีเว่น ฟาน เดอร์ ฮาเกิ่น (Steven van der Hagen) เป็นแม่ทัพเรือคนแรกของบริษัทค้าขายในย่านอินเดียตะวันออกของดัตช์ (The Dutch East India Company หรือ VOC)

ประสิทธิภาพมากที่สุดจากข้างของกองเรือดัตช์ได้ไปโดนโบสถ์เซนต์ปอล (St. Paulus) ซึ่งท่านอัลบูเคอร์กี (Albuquerque) ได้อุทิศให้แด่ "พระแม่แห่งการประกาศฟื้นคืนชีพ" (Our Lady of the Annunciation) ที่เป็นส่วนหนึ่งของนิกายเยซูอิต (the order of the Jesuits)

ในระหว่างนั้น ท่านมาตะลีฟได้สั่งเรือ 4 ลำ ให้แล่นสำรวจทางด้านทิศเหนือของเมือง และจะใช้หยั่งดูเชิงสำหรับลงจอด แต่ก็ต้องล้มเลิกแผนการ เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเต็มไปด้วยโคลนตม พวกโปรตุเกสได้มีการยกรั้วเพนียด (Stockades) ที่แข็งแกร่งเพื่อปกป้องบ้านเรือนของตน ท่านมาตะลีฟจึงสั่งให้สร้างแท่นปืนใหญ่ (battery) ขึ้น เพื่อติดตั้งปืนใหญ่ขนาด 24 ปอนด์ ที่เกาะอิลยา ดาส นาออส (Ilha das-Naos)[16] ซึ่งเป็นหนึ่งในเกาะเล็กเกาะน้อยที่อยู่ใกล้เมืองนั้น และเป็นทำเลที่จะถล่มเมืองได้ใกล้ชิดกว่าที่จะฝืนยิงจากเรือที่ทอดสมออยู่ใกล้ๆ นั้นเสียอีก

ท่านพลเรือเอกได้รับรายงานว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะขึ้นบกทางด้านทิศใต้ของเมือง จึงตั้งใจจะลงจอดทางด้านทิศเหนือแทน ท่านจึงส่งกองกำลังทหารไปรักษาการณ์ที่เกาะน้อยที่ว่านั้นจำนวน 30 นาย จากนั้นทางฝ่ายดัตช์ก็เปิดการระดมยิงจากแท่นตั้งปืนใหญ่ขนาด 24 ปอนด์นั้นเองในช่วงบ่ายของวันที่ 2 พฤษภาคม 1606 นั้น และแท่นปืนใหญ่ด้านทิศใต้ของเมืองก็สงบเสียงลง

กองปืนใหญ่ของเมืองก็ทยอยยิงเรือของฝ่ายดัตช์บ้าง แต่ไม่มีผลกระทบใด ๆ แต่พวกเขาก็ไม่ได้ยิงไปยังแท่นตั้งปืนของทางดัตช์แต่อย่างใด ครั้นเมื่อท่านมาตะลีฟเห็นว่า ยิงกันไปยิงกันมาอย่างนี้ไม่มีประโยชน์อะไร ท่านจึงปรึกษากับกัปตันทั้งหลายว่า ควรเลิกยิงถล่มเมือง แต่หันไปยิงถล่มกองเรือของโปรตุเกสจะดีกว่าหรือไม่ หรือควรยึดเมืองให้ได้เสียก่อน แต่ในที่สุดก็หันไปเรียนถามความเห็นจากกษัตริย์ของยะโฮร์แทน เพราะท่านคาดว่ากษัตริย์อาจให้ความช่วยเหลืออะไรได้บ้าง พวกเขาไม่ได้คาดหวังความช่วยเหลือของกษัตริย์ของ ยะโฮร์นัก แต่พวกเขาก็ส่งข้อความไปยังพระองค์ และจะรอคำตอบของพระองค์ก่อน แต่ก็ไม่ทราบอะไรเกี่ยวกับการเคลื่อนมาของกองทัพเรือโปรตุเกส (Valentyn 1885, น. 133)

ในขณะเดียวกันนั้นเอง โปรตุเกสได้เผาย่านชานเมืองทางตอนใต้ของเมืองลง ท่านมาตะลีฟได้สั่งลูกเรือ 10 คนจากแต่ละเรือ ให้ไปเกาะปูเลา ซับตะ (Pulau Sapta)[17] ซึ่งเป็นเกาะที่ค่อนข้างใหญ่ตั้งอยู่ประมาณสองไมล์จากมะละกา เพื่อให้สิบนายจากเรือแต่ละลำนั้นพร้อมที่จะใช้เมื่อจะโจมตีเมือง

---

[16] Pi A ilan Jawa ตั้งอยู่ตรงข้ามกับเขาเซนต์ปอลนั้นเอง

[17] อาจคือเมือง Pulau Upeh (ซึ่งเป็นที่ใดที่หนึ่งประมาณ 2-3 ไมล์จากเมือง กระท่อมต่างๆ จะเห็นได้ตามโขดหินที่เรียงรายอยู่ชายฝั่ง และต่อเนื่องไปจนถึงเมือง) ขณะที่พวกเขากำลังจะไปโจมตีทางด้านทิศเหนือ

ท่านมาตะลีฟได้รับแจ้งเมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 1606 ว่า การถล่มยิงของฝ่ายดัตช์นี้ได้ทำให้ชาวเมืองได้รับบาดเจ็บบางส่วน และว่า กองทัพเรือโปรตุเกส พร้อมด้วยท่านอุปราช (Viceroy) และหัวหน้าบาทหลวง (Archbishop) จากเมืองกัว กำลังเดินทางมาเพื่อช่วยเหลือมะละกา และหลังจากนั้นก็จะเข้าพิชิตบุกยึดหมู่เกาะโมลูกกัส (the Moluccas) อีกครั้ง และจะเข้าต่อสู้กับกษัตริย์ของยะโฮร์ และว่าสถานที่นี้มีเสบียงอาหารน้อยมาก แต่มีปืนหลายกระบอก มีกระสุนมากมาย และมีทาสีทาสาและชาวมาเลย์รวมกว่า 3,000 รายในเขตเมือง แต่มีชาวยุโรปไม่เกิน 80 ราย

ในวันที่ 5 พฤษภาคม 1606 (พระนเรศเพิ่งสิ้นได้ไม่นานนัก) เรือแจวของกษัตริย์แห่งยะโฮร์ พร้อมกับ Sjahbandak ของสิงหะปุระ ณ ศรีราชานครา[18] (น่าจะหมายถึง เกาะ "สิงคโปร์" – ผู้วิจัย) เดินทางมาถึงกองทัพเรือของดัตช์ ท่านมาเพื่อดูว่ามีเรือชาวดัตช์ในละแวกนี้หรือไม่

พอวันที่ 13 พฤษภาคม 1606 ท่านนายพลได้รับจดหมายจากกษัตริย์ของยะโฮร์ แจ้งว่าท่านควรจะเข้าร่วมรบกับพระองค์ภายในสี่วัน และควรจะนำกองกำลังทหารมากที่สุดเท่าที่เขาสามารถรวบรวมได้มาด้วย

หลังจากได้รับจดหมายแบบเดียวกันในวันที่ 14 เลยทำให้ในวันที่ 17 พฤษภาคม 1606 เรือบางส่วนที่มีทหารสามร้อยนายภายใต้คำสั่งของน้องชายของกษัตริย์นามว่า ราชาสะปรัง (Radja Sabrang) แต่ตัวของกษัตริย์เองมิได้มาด้วย

กษัตริย์ที่ครองยะโฮร์ขณะนั้น เป็นพี่คนโตของพี่น้องทั้งสามนาย ท่านเป็นเจ้าชายเกียจคร้านไร้สาระ นอนเกือบทั้งวัน สำราญกับสุราและนารี (Valentyn 1885, น. 134) แล้วปล่อยภารกิจงานบ้านงานเมืองไว้กับน้องชายของท่านชื่อ ราชาสะปรัง (Radja Sabrang) หรือ ราชาพงศ์โส (Radja Bongsoe) และไว้กับบุคคลสำคัญต่างๆ ในศาลสูง (หรือ ราชสำนัก)

น้องชายอีกองค์ของท่าน คือ กษัตริย์แห่ง Siak (ที่ได้แต่งงานกับลูกสาวของกษัตริย์หรือน้องสาวของราชินีแห่งปาตานี) ก็เป็นผู้ปกครองที่ใช้ไม่ได้ ท่านไม่ค่อยได้มายะโฮร์บ่อยนัก แต่มักอยู่ที่ Siak ซึ่งเป็นเมืองประเทศราชหนึ่งของยะโฮร์

น้องชายองค์ที่สาม (ซึ่งก็เช่นเดียวกับกษัตริย์ของ Siak ที่เกิดจากแม่อีกคนหนึ่ง) มีนามว่าราชาลาอุต (Radja Laut) แต่เจ้าชายทั้งสามที่กล่าวมานี้พึ่งไม่ได้ เนื่องจากรักการดื่ม แต่ท่าน Radja Sabrang เป็นเพียงท่านเดียวที่ยกเว้น

[18] กลองหลวง; หรืออาจเชื่อมโยงกับสันสกฤต คือ คำว่า นครา หรือ นครี ซึ่งแปลว่า เมือง ประเทศ

จากนั้นพระองค์ก็มาต้อนรับท่านนายพลเรือเอก และมอบกริชทองฝังเพชรให้กับท่าน ทุกท่านได้มีการพูดคุยกันอยู่นาน ท่านมะตะลีฟ และท่านราชาปงโส ตกลงจะยึดมะละกา แต่ใครช่วยใครยึดเพื่อใคร ยังไม่ยอมกัน จนท่านมะตะลีฟถามว่า แล้วเขาและชาวดัตช์จะได้อะไรจากการช่วยยึดมะละกา ท่านราชาปงโส หรือ ราชาสะปรัง สัญญาว่า จะจัดสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับการสร้างโกดังเก็บสินค้า (store-houses) และได้รับ***ยกเว้นภาษีอากรสำหรับการนำสินค้าเข้า (นำเข้าปลอดภาษี)*** แต่ท่านนายพลเรือมะตะลีฟ ก็ตัดพ้อว่า เจ้าชายพื้นเมืองหลายคนก็ยื่นข้อเสนอเดียวกันนี้ทั้งสิ้น ท่านก็เลยไม่ยอมเข้าช่วยใครเลย นอกจากนี้ท่านยังชี้ให้เห็นว่าปัจจุบันเมืองมะละกาก็ไม่ได้เป็นของกษัตริยะโฮร์สักหน่อย แต่เป็นเมืองที่ก่อตั้งขึ้นมาใหม่ โดยชาวโปรตุเกส และว่ามีเพียงเมืองโดยรอบเท่านั้นที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นสมบัติของกษัตริย์ยะโฮร์

ในที่สุดเจ้าชายราชาปงโสก็ยินยอม และตกลงที่จะยกมะละกาให้อยู่ในความครอบครองของทางดัตช์ ถ้าท่านมะตะลีฟยอมสัญญาว่าจะทำสงครามกับชาวอาเจะห์ (Atsjien) ให้ แต่ท่านมะตะลีฟปฏิเสธ เพราะยังอยากเป็นมิตรแบบสันติกับรัฐอาเจะห์อยู่ดังเดิม แต่ท่านสัญญาว่า ท่านจะช่วยกษัตริย์ของยะโฮร์เมื่อใดก็ตามที่อาเจะห์บังอาจประกาศสงครามกับยะโฮร์ หรือไม่ก็จะพยายามให้ถึงที่สุดที่จะเอาใจและขอร้องกษัตริย์อาเจะห์ให้ (Valentyn 1885, น. 135)

ในที่สุดบุคคลจากหลายฝ่ายด้วยกัน ก็ได้ร่วมลงนาม ณ วันที่ 17 พฤษภาคม 1606 (พระนเรศวรเพิ่งสิ้นได้ประมาณ 1 ปี) ใน***ข้อตกลง*** ดังต่อไปนี้ (Valentyn 1885, น. 135-137) :

1. พลเรือเอกมะตะลีฟ (Matelief) สัญญาว่าจะยึดมะละกามาจากโปรตุเกสด้วยความช่วยเหลือจากยะโฮร์ (Djohor) หลังจากนั้นเมืองนี้จะยังคงอยู่ในอำนาจของข้าหลวงใหญ่จากฮอลแลนด์ (States-General of Holland) แต่ประเทศโดยรอบจะอยู่ภายใต้กษัตริย์ของยะโฮร์ โดยมีเงื่อนไขว่า ดัตช์จะได้รับอนุญาตให้ครอบครองบางส่วนบ้าง เท่าที่จำเป็น เพื่อเสริมสร้างเมือง;

2. ข้าหลวงใหญ่ได้รับอนุญาตให้ตัดไม้ซุงในดินแดนของกษัตริย์ได้ เพื่อใช้ในการต่อเรือ และเพื่อใช้สำหรับทุกๆ กิจธุระที่จำเป็นอื่นๆ ของเมือง;

3. เมืองประเทศราช (vassals) ทั้งหมดของข้าหลวงใหญ่ได้รับอนุญาตให้ขนถ่ายของออกจากเรือของตน และให้นำสินค้าขึ้นมากองในเมืองได้ โดยไม่ต้องจ่ายภาษีอากรใดๆ;

4. ห้ามมิให้พ่อค้าชาวดัตช์หรือพ่อค้าชาวยุโรปรายอื่น ๆ เข้ามาค้าขายในบรรดาประเทศทั้งหลายของกษัตริย์นี้ โดยไม่ได้รับอนุญาตจากผู้ว่าการของเรา (ดัตช์) ที่มะละกาเสียก่อน และพวกเขาจะถูกนับว่าเป็นศัตรูทันที หากลักลอบทำการค้าโดยไม่ได้รับอนุญาตดังกล่าวนั้นก่อน;

5. พระเจ้าอยู่หัวสามารถจัดผู้คนมาตั้งรกราก (re-people) และเข้าปกครองชานเมือง (ที่รู้จักกันในนาม Campo Clin)[19] ที่ถูกเผาทำลายลงนั้นได้ โดยปราศจากการแทรกแซงใด ๆ ของข้าหลวงใหญ่ พระเจ้าอยู่หัวอาจจะใช้สิทธิ์มาตั้งที่อยู่อาศัยในสถานที่นั้น และเสริมความแข็งแกร่งของที่อยู่นั้น โดยข้าหลวงใหญ่ต้องเข้าช่วยเหลือในการกระทำทั้งหลายดังกล่าว;

6. ปืนและปืนใหญ่ทุกกระบอกที่พบในเมืองหลังจากบุกเข้ายึดได้แล้ว จะต้องตกเป็นของกษัตริย์ โดยที่ส่วนหนึ่งของปืนเหล่านั้นจะได้รับอนุญาตให้เคลื่อนย้ายออกไปในทันทีได้บ้าง แต่ต้องเหลือบางส่วนไว้บ้างเพื่อใช้สำหรับการป้องกันเมือง จนกว่าท่านข้าหลวงใหญ่จะจัดหาอาวุธยุทโธปกรณ์อื่นๆ มาให้จนครบเสียก่อน;

7. สินค้าทั้งหลาย เงินทอง และข้าวของทั้งปวงประดามี ที่จะพบได้ในเมือง จะต้องถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งให้ข้าหลวงใหญ่ อีกส่วนหนึ่งให้กษัตริย์;

8. สินค้าใดที่ไม่ได้เป็นของประเทศราชของข้าหลวงใหญ่แล้วละก็ จะต้องไปจอดเอาของขึ้นในย่านชานเมืองดังกล่าวนั้น [คือ เมือง Campo Clin]; แต่พลเมือง (subjects) ของข้าหลวงใหญ่จะได้รับอนุญาตให้ไปเลือกซื้อสินค้าเหล่านั้นที่นั่นได้อย่างอิสระ และสามารถเคลื่อนย้ายสินค้าเหล่านั้นจากที่แห่งนั้นกลับเข้ามาที่เมืองแห่งนี้ได้;

9. ทั้งสองฝ่ายได้ตกลงสัญญาว่า จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อย่างซื่อสัตย์ เพื่อจะต่อต้านชาวโปรตุเกสและชาวสเปน (Spaniards) แต่ไม่ใช้ในกรณีที่เกิดสงครามกับชนชาตินั้นๆ เว้นแต่ว่าจำเป็นจะต้องทำเพื่อการป้องกันเท่านั้น;

10. ห้ามมิให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแอบตกลงสันติภาพกับกษัตริย์ของสเปน โดยปราศจากความยินยอมของอีกฝ่ายหนึ่งก่อน;

11 ถ้าพลเมืองของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้กระทำผิดในเรื่องอันเกี่ยวข้องกับศาสนา ผู้กระทำผิดนั้นจะต้องถูกนำขึ้นพิจารณาคดีและลงโทษโดยเจ้าหน้าที่ของฝ่ายตนเท่านั้น;

12. ถ้าพลเมือง (subject) ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย มีข้อร้องเรียนในลักษณะของหนี้ ที่มีต่ออีกฝ่ายแล้วละก็ ให้ฝ่ายผู้ต้องหานั้นสามารถเข้าให้ปากคำต่อเจ้าหน้าที่ของฝ่ายตนเองเท่านั้น;

13. ทั้งสองฝ่ายผูกมัดตนเองที่จะยอมมอบตัวผู้หนีทัพ หรืออาชญากรที่หลบหนี ให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง.

สนธิสัญญาดังกล่าวได้รับการสาบานและลงนามโดยทั้งสองฝ่ายโดยแต่ละวิธีของฝ่ายตน ตามประเพณีของประเทศของตน พลเรือเอกได้มีจดหมายส่งไปยังราชาสะปรัง โดยจ่าหน้าไปยังกษัตริย์ โดย

[19] กล่าวคือ เมือง Kanipoug Kling

จดหมายนี้มีมาจากเจ้าชายมอริซ ซึ่งจดหมายนี้ได้มาพร้อมกับของขวัญเพื่อถวายแด่กษัตริย์โดยเจ้าชายเป็นผู้นำไปถวายให้เอง ของขวัญดังกล่าวประกอบด้วย Fusil ปืนยาวสองกระบอกลำกล้องฝังเม็ดมุก (mother-of-pearl) ปืนพกสองกระบอก ดาบเกียรติยศ (sword of honour) และ ง้าว (halberd) นอกเหนือจากสิ่งของอื่นๆ ที่ส่งมาจากผู้อำนวยการท่านต่างๆ ของ บริษัท อินเดียตะวันออก (the Directors of the East India Company) อันประกอบไปด้วย อานหลังม้า 1 อาน ง้าว 2 เล่ม และ cuirasses แล้วหลังจากนั้นท่าน Matelief ก็ยกพลขึ้นบก ณ วันที่ 18 พฤษภาคม 1606 จำนวน 700 คน โดยได้เข้าปะทะกับทหารโปรตุเกสและทหารผิวดำ จำนวน 400 นาย ซึ่งติดอาวุธที่มีปืนและหอก ท่านโจมตีคนพวกนี้และขับออกไปอยู่ชานเมือง สักพักหนึ่งคนพวกนี้ก็เข้ามาตีกลับ และมีเหตุการณ์อื่นๆ ต่อมาอีกมากมาย ซึ่งเกินขอบเขตของงานวิจัยฉบับนี้ไปมากแล้ว จึงขอยุติแต่เพียงเท่านี้ (ผู้วิจัยเห็นว่าข้อตกลงดังกล่าว นับเป็นทั้งข้อตกลงการค้าผูกขาด และข้อตกลงการเปิดการค้าเสรี พร้อมๆ กัน ฉบับแรกๆ ของโลก)

Time line

K. บรมไตรโลกนาถ (1431-1488) (r.1448-1488)

K. Henry 7 (1457-1509) (reign 1485-1509)

K. บรมราชาธิราชที่ 3 (xxxx-1491) (r.1488-1491)

K. รามาธิบดีที่ 2 (1472-1529) (r.1491-1529)

K. Henry 8 (1491-1547) (r.1509-1547)

K. บรมราชาธิราชที่ 4 (xxxx-1533) (r.1529-1533)

K. พระรัษฎาธิราชกุมาร (1529-1534) (r.1533-1534, 5 เดือน)

พระไชยราชาธิราช (1499-1546) (r.1534-1546, 12 ปี)

K. พระยอดฟ้ากุมาร (c.1536-1548) (r.1546-1548, 2 ปี)

สำเร็จราชการโดย แม่ ท้าวศรีสุดาจันทร์ (1546-1548, 2 ปี)

K. ขุนวรวงศาธิราช (xxxx-1548) (r.1548-1548, 42 วัน)

K. Edward 6 (1537-1553) (r.1547-1553)

สำเร็จราชการโดย ลุง Edward Seymour, 1st Duke of Somerset KG (c. 1500 – 22 January 1552)

K. พระมหาจักรพรรดิ (1505-1568) (r.1548-1568, 20 ปี)

Q. Lady Jane Grey (c.1536-1554) (r.1554, 9 วัน)

Q. Mary 1 (1516-1558) (r.1554-1558)

โดยแต่งงานกับ K. Philip 2 of Spain

Q. Elizabeth 1 (1533-1603) (r.1558-1603, 45 ปี)

K. พระมหินทราธิราช (1539-1569) (r.1568-1569, 1 ปี)

K. พระมหาธรรมราชาธิราช (1514-1590) (r.1569-1590, 21 ปี)

K. พระนเรศวร (1555-1605) (r.1590-1605, 15 ปี)

9 ขวบ ไปเป็นตัวประกันที่หงสา

16 ขวบ กลับพิษณุโลก (หลังพระมหินทร์สิ้น 2 ปี)

บทที่ 12

จากหนังสือ Sultan and the Queen โดย Jerry Brotton (2016) นักเขียนผู้จบปริญญาเอกด้านการเขียนแผนที่ (Cartography) จากมหาวิทยาลัย Queen Mary University of London และเป็น Professor of Renaissance Studies ที่มหาวิทยาลัยดังกล่าว ท่านมีชื่อเสียงโด่งดังจากหนังสือ A History of the World in 12 Maps ซึ่งได้รับการแปลไปทั่วโลกแล้วมากกว่า 10 ภาษา หนังสือเรื่อง Sultan and the Queen นี้ เป็นการเรียบเรียงประวัติศาสตร์การค้าและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ของอังกฤษ กับประเทศในกลุ่มอาหรับอิสลาม โดยเฉพาะออตโตมันตุรกี ซึ่งเป็นเจ้าอาณานิคมของโลกในยุคนั้น ผู้วิจัยขอเรียบเรียงและสรุปความสำคัญเท่าที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศในสมัยพระนเรศวรมหาราช ดังต่อไปนี้

ปลายเดือนกันยายนปี ค.ศ. 1579 (พระนเรศอายุ 24 ปี) สคริปต์ภาษาอาหรับโดยสุลต่านออตโตมันมูรัดที่ 3 (Murad III) เขียนขึ้นเพื่อตอบสนองต่อพ่อค้าชาวอังกฤษ William Harborne ผู้ขอสิทธิทางการค้าที่เหนือกว่าผู้ที่ได้รับรางวัลจากประเทศคริสเตียนอื่น ๆ โดย Ottomans พร้อมกับคำแปลภาษาละตินว่า "สั่งให้ Elzābet ซึ่งเป็นราชินีแห่งอาณาจักร Anletār" (Brotton 2016, น. 1) หากว่าตัวแทนและพ่อค้าของพระนางจะมาทางทะเลก็อย่าให้ผู้ใดก้าวก่าย ตราบเท่าที่ราชินีคนนี้ยอมรับความเหนือกว่าของ Murad และทำหน้าที่เป็นพสกนิกรของท่านได้ ท่านก็ยินดีที่จะปกป้องพ่อค้าของพระนาง (Brotton 2016, น. 1-2)

สมเด็จพระราชินีเอลิซาเบธ ตอบ ณ วันที่ 25 ตุลาคม 1579 (2122) อธิบายถึงตัวเองและ Murad ที่ 3 ว่าตนและท่าน คือ:

> "เอลิซาเบธ (ด้วยพระบารมีของพระผู้เป็นเจ้าอันยิ่งใหญ่ ผู้สร้างสวรรค์และแผ่นดิน) ราชินีแห่งอังกฤษ ฝรั่งเศส และไอร์แลนด์ ผู้พิทักษ์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดและทรงพลังที่สุดของความเชื่อของคริสเตียนที่ต่อต้านรูปเคารพทั้งหลาย และของทุกผู้ทุกนามที่มีชีวิตอยู่ท่ามกลางคริสเตียน และยอมรับชื่อของพระคริสต์อย่างผิดๆ ไปยัง เจ้าชาย Zuldan Murad Chan จักรพรรดิผู้ทรงอำนาจที่สุดของอาณาจักรแห่งตุรกี แต่เพียงผู้เดียว และเหนือกว่าผู้อื่นทั้งหลาย ราชาธิปไตยสูงสุดของจักรวรรดิตะวันออก, ขอสวัสดีทักทายและขอให้เป็นปีที่แสนสุขและโชคดีไปอีกหลายๆ ปีที่จะตามมา" (Brotton 2016, น. 2)

ผู้อ่านพระราชสาส์นนี้ จะเห็นได้ว่า กษัตริย์ทั้งสองพระองค์มีชื่อยาวเป็นสร้อยพระนามดังเช่นพระมหากษัตริย์ไทย โดยส่วนประกอบของชื่อนั้นแสดงถึงพระราชอำนาจและขอบเขตในการปกครองนั่นเอง อีกทั้งยังอาจเห็นได้ว่า ทั้งสองชื่อมีคำว่า "invincible" ประกอบอยู่ด้วยเสมอ เช่นเดียวกับชื่อของกษัตริย์หลายพระองค์ของไทย เพื่อประกอบเกียรติยศว่า อันมิมีผู้ใดโค่นล้มลงได้ ซึ่งคำว่า "invincible" นี้ ตรงกับคำว่า "อยุธยา" ซึ่งเป็นการร่วมสมัยเดียวกันกับสมเด็จพระนเรศวรแห่งอยุธยา

สมเด็จพระราชินีเอลิซาเบธ โอ้อวดว่าพระนางเป็นราชินีแห่งฝรั่งเศสและยืนยันกับมูรัดว่าพระนางได้ร่วมวง เห็นด้วยกับความเกลียดชังของมูรัด ที่มีต่อ "การสักการะบูชา" ของคาทอลิก แต่ความสนใจหลักของพระนางคือความสัมพันธ์ทางการค้ากับพวกออตโตมัน แม้จะต้องจำยอมเขียนสาส์นนี้ในสถานะของผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองดูแลของมูรัด ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างของการใช้คำพูด เช่น "เราได้รับจดหมายจากฝ่าพระบาทผู้เรืองอำนาจ" "การอุทธรณ์อันนอบน้อมของวิลเลี่ยม ฮาร์บอร์น ... พ่อค้าของเรายัง ... กลับบ้านด้วยการอำลาที่ดีและเสรีภาพเป็นเช่นนั้น ได้รับการเหลียวแลจากพระองค์ซึ่งเป็นมหาจักรพรรดิ์ผู้เรืองเดชเป็นที่สุด" (Brotton 2016, น. 2) ซึ่งคล้ายคลึงกับลักษณะการใช้คำพูดในการค้าแบบจิ้มก้อง ที่ทางสยามได้กระทำแด่จักรพรรดิจีนเสมือนหนึ่งเป็นเมืองบรรณาการ (ดูหัวข้อเกี่ยวกับการ "จิ้มก้อง" ในเอกสารไทย ตอนต้นของงานวิจัยฉบับนี้)

สมเด็จพระราชินีเอลิซาเบธ (ซึ่งจากนี้ไป ขอใช้คำว่า "ควีนเอลิซาเบธ") ยังคงสืบสานการติดต่อกันฉันท์มิตรอย่างต่อเนื่องเป็นเวลา 17 ปีกับสุลต่าน ในการเผชิญหน้ากับฝ่ายค้านคาทอลิกที่ไม่ฝักใฝ่ต่อการปกครองของพระนางเพื่อให้แน่ใจว่าพระนางจะมีความอยู่รอดทางการเมือง (Brotton 2016, น. 3) นับตั้งแต่การคว่ำบาตรของควีนเอลิซาเบธโดยสมเด็จพระสันตะปาปาปิอุส ที่ 5 (Pope Pius V) เมื่อปี ค.ศ. 1570 ประเทศมหาอำนาจของคาทอลิกในยุโรปได้อนุญาตให้พ่อค้าชาวอังกฤษมีโอกาสเข้าถึงท่าเรือและเมืองต่างๆ ของตนอย่างจำกัด ในการตอบสนองต่อวิกฤติเศรษฐกิจนั้น พ่อค้ากลุ่มหนึ่งได้รวมตัวกันและต่างเสนอความเป็นไปได้ในการค้าขายโดยตรงกับดินแดนในจินตนิยายทางทิศตะวันออกเหล่านั้น หากพระราชินีอนุญาต และที่ผ่านมาชาวเวนิสและชาวสเปนทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางในการค้าทางดินแดนตะวันออกมาอย่างยาวนาน และเครื่องเทศและผ้าไหมส่วนใหญ่ที่ได้รับการยอมรับจากประเทศเปอร์เซียและหมู่เกาะอินดีสนั้น ส่วนใหญ่มาจากท่าเรือของเวนิสและสเปนนี้เอง (Brotton 2016, น. 3)

ควีนเอลิซาเบธได้อนุมัติให้จัดตั้งบริษัทร่วมทุนแห่งแรกของอังกฤษที่ชื่อ บริษัท มัสโกวี (the Muscovy Company) โดยที่ค่าใช้จ่ายและความไม่แน่นอนในการเดินทางไปทางทิศตะวันออกที่ยาวนานทั้งหลายนั้น พ่อค้าจะต้องร่วมมีส่วนเฉลี่ยกันทั้งค่าใช้จ่ายและผลกำไรที่เกี่ยวข้องกับระดับการลงทุนของตน (Brotton 2016, น. 3)

สุลต่านหนุ่มแห่งออตโตมันซึ่งเป็นพันธมิตรกับ "สุลต่านน่า แห่ง Anletār" เป็นส่วนหนึ่งของภูมิการเมืองที่มีขนาดใหญ่กว่าในระดับโลก (geopolitical world picture) (Brotton 2016, น. 3) (เรื่องนี้สอดคล้องกับเรื่องของ ภูมิการเมือง (Geopolity) ซึ่งเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ โดยอาศัยกิจกรรมทางการทูต (diplomatic) ซึ่งได้แนะนำโดย Gogwilt, Chris (2000)[1] ที่ได้แนะนำให้มองโลกอย่าง "globe-wide world") เนื่องจากในขณะนั้นสุลต่านของออตโตมันเผชิญกับความท้าทายในหลายด้าน ทั้งสงครามกับราชวงศ์ซาฟาวิดของเปอร์เซียทางทิศตะวันออก การปฏิวัติต่อต้านการปกครองของออตโตมันในคาบสมุทรบอลข่าน ความท้าทายจาก

[1] Gogwilt, Christopher (2000). *The Fiction of Geopolitics: Afterimages of Culture, from Wilkie Collins to Alfred Hitchcock*. Stanford University Press. ISBN 978-0804737319. Retrieved 04-01-2019.

สเปนและจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (the Holy Roman Empire) ในยุโรป และการแตกก็กแตกเหล่า (factionalism) ภายในประเทศตุรกี ในราชสำนักของกรุงคอนสแตน-ติโนเปิลเอง (Brotton 2016, น. 3-4)

สุลต่าน Murad ที่ 3 เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ในประเทศของท่านในพระราชวัง Topkapi มากกว่าการปกครองของจักรวรรดิซึ่งเขาได้มอบให้กับขุนนาง (viziers) และผู้ว่าราชการจังหวัด นอกจากนี้ท่านยังอนุญาตให้หัวหน้านางสนมของท่านที่เป็นชาวแอลเบเนียโดยกำเนิดนามว่า Safiye Sultana ใช้อำนาจภายในฮาเร็มและให้อิสรภาพแก่สมเด็จแม่ ซึ่งก็คือ พระนาง Nurbanu Sultana ในการจัดการนโยบายเกี่ยวกับพระสนมนางในของท่าน ซึ่งนำมาซึ่งผลร้ายในตอนท้ายที่สุด โดยทุกอย่างที่ราชสำนักของ Murad ต้องการก็คือ การให้พ่อค้าของ Elizabeth กลายเป็นมุสลิม (Brotton 2016, น. 4)

พ่อค้าชาวอังกฤษได้เริ่มทำธุรกิจกับโลกอิสลามไม่กี่สิบปีก่อน Queen Elizabeth จะขึ้นครองราชย์ ทั้งในโมร็อกโกและซีเรีย ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1550-1559 (ช่วงราวพระนเรศประสูติหรือก่อนประสูติเล็กน้อย) กษัตริย์เฮนรี่ ที่ 8 (พระบิดาของพระนาง) มักจะปรากฏตัวขึ้นในงานฉลองที่แต่งกายด้วยแฟชั่นตุรกีในชุดผ้าไหมและกำมะหยี่ และในการเล่นกีฬาด้วยชุดที่มีผ้าโพกศีรษะ (turban) และดาบสั้น (scimitar) พ่อค้าของท่านนำเข้าผ้าไหมและผ้าทอที่สลับซับซ้อนเลอค่า และสินค้าแปลกใหม่ทั้งหลาย เช่นผักชนิดหนึ่ง ชื่อว่า rhubarb แล้วยังมี ลูกเกด (currants) และไวน์หวานจากตะวันออก เช่นเดียวกับน้ำตาลโมร็อกโคที่ลูกสาวของท่านคือควีนเอลิซาเบธนี้บริโภคในปริมาณมากมหาศาลเสียจนทำให้ผิวฟันของพระนางหม่นคล้ำ (Brotton 2016, น. 4) พระธิดาของท่านเพิ่มระดับการซื้อขายแลกเปลี่ยนและเริ่มดำเนินการตามนโยบายใหม่ในการเข้าถึงโลกมุสลิม การค้าระหว่างประเทศถึงระดับที่ว่าในปลายรัชสมัยของควีนเอลิซาเบธนั้น สามารถพบพสกนิกรจำนวนนับพันของพระนางได้ในโลกอิสลาม บางคนทำงานด้านการค้า และบางคนทำงานด้านการทูต หรืออาชีพอื่น ๆ เช่น โจรสลัด หรือนักผจญภัย และหลายคนถูกบังคับให้เปลี่ยนศาสนา และใช้ชีวิตเป็นทาส พวกเขาเดินทางผ่านดินแดนต่างๆ และอาศัยอยู่ในสถานที่ต่างๆ เช่น เมือง Aleppo, Raqqa, Fallujah, Baghdad, Tripoli และ Algiers (Brotton 2016, น. 4)

พ่อค้าและนักผจญภัยที่เดินทางออกจากอังกฤษซึ่งได้เดินทางไปทางทิศตะวันออกแล้วกลับมาพร้อมกับสินค้าโภคภัณฑ์ใหม่ และแนวคิดใหม่ ๆ ที่ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนวัฒนธรรมและสังคมภายในประเทศอังกฤษเอง บ้านช่องห้องหอในยุคเอลิซาเบธนั้น ไม่มีบ้านใดที่ไม่มี "พรมตุรกี" และแขวนโชว์ผนังด้วยผืนผ้าที่มีลวดลายศาสนาอิสลามที่ทำโดยช่างทอผ้าชาวอนาโตเลีย อียิปต์ ซีเรีย หรือเปอร์เซีย รวมทั้งผ้าห่มไหม หรือผ้าแขวนผนังปักดิ้นเป็นลายต่างๆ แม้แต่ภาษาอังกฤษเองในสมัยศตวรรษที่ 16 ก็เต็มไปด้วยคำที่มาจากการแลกเปลี่ยนทางการค้ากับประเทศอิสลาม คำว่า “sugar” “candy” “crimson” (จากภาษาตุรกี “kirmiz”) “turquoise” (หรือ “Turkey stone”) “indigo” “tulip” (จากการออกเสียงภาษาตุรกีของ “dulband” ของภาษาเปอร์เซียหรือ “turban”) และ “zero” ทั้งหมดเข้ามาในภาษาอังกฤษ และเข้าร่วมสมาคมสมัยใหม่ของพวกเขาในช่วงเวลานี้เนื่องจากการค้าแบบอังกฤษ-อิสลาม (Anglo-Islamic trade) (Brotton 2016, น. 4-5)

อย่างไรก็ต'าม คำว่า มุสลิม (Muslim) เพิ่งเริ่มใช้ในภาษาอังกฤษเมื่อปี ค.ศ. 1615 (หลังพระนเรศสิ้นแล้ว 10 ปี) เพื่อหมายถึง คนที่มีความเชื่อใน "the Mohammetanes" ในขณะที่คำว่า Islam เพิ่งเริ่มมีในภาษาอังกฤษในปี ค.ศ. 1625) เมื่อนักเขียนเกี่ยวกับเรื่องการเดินทาง นามว่า Samuel Purchas อ้างถึงเจ้าชายชาวซวาคนหนึ่ง ซึ่งกล่าวไว้ว่า "ศาสนาอิสลามไม่เห็นด้วยกับศาสนาคริสต์" (Brotton 2016, น. 5) แต่มีคำอื่น ๆ ที่ใช้กันในรัชสมัยพระนางอลิซาเบธแทน อันได้แก่ Mahometans, Ottomites, Saracens, Persians, Moors, หรือแม้แต่คำว่า Pagans และ Turks ซึ่งเป็นศัพท์ยอดนิยมที่ใช้อ้างถึงทุกคนในฐานะมุสลิม คำเหล่านี้ทำให้เกิดความเชื่อและข้อสันนิษฐานหลากหลายประการ อาทิ "ความสยองขวัญและน่ารังเกียจ" ไปจนถึง "สิ่งที่น่าพิศวงและน่าสนใจอยากรู้อยากเห็น" (from horror and disgust to wonder and curiosity) บางคนพยายามที่จะเข้าใจศาสนาอิสลามในแง่เทววิทยาของตัวเองในเวลานั้น อย่างไรก็ตาม ตลอดยุคทิวดอร์ (Tudor) นั้น ได้เกิดความเข้าใจผิดและบิดเบือนต่างๆ นานาขึ้นระหว่างสองศาสนานี้ตลอดเวลา (Brotton 2016, น. 5)

ในขณะที่ยุคปัจจุบันประเทศอังกฤษยังคิดว่าตนคือประเทศมหาอำนาจชาติหนึ่งของโลกอยู่นี้ ในช่วงศตวรรษที่ 16 อังกฤษเป็นเพียงประเทศที่ตั้งอยู่บนขอบของโลกมนุษย์ที่รู้จักกันอยู่ และสุลต่านออตโตมันซึ่งจักรวรรดิของท่านแผ่ขยายอาณาเขตจากอียิปต์ไปยังยุโรปกลางและเป็นประเทศที่เป็นที่รู้จักกันอย่างดีในฐานะมหาอำนาจและหมากตัวสำคัญของเวทีโลก (Brotton 2016, น. 5) ในปี ค.ศ. 1603 (ก่อนพระนเรศสิ้น 2 ปี) ริชาร์ด นอลลส์ (Richard Knolles) ครูโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายจากเมือง Kent ประเทศอังกฤษ ได้ตีพิมพ์หนังสือที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นอนุสรณ์สถานแห่งบรรดาหนังสือทั้งปวง ซึ่งมาจากการสำรวจวิจัย จำนวน 1,200 หน้า ชื่อเรื่องว่า The General Historie of the Turks จากเริ่มแรกของการก่อตั้งประเทศ จนถึงการเติบโตของ Othoman Familie ซึ่งเป็นเรื่องราวพงศาวดารของจักรวรรดิออตโตมันเรื่องแรกที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษ ได้มีการอธิบายภาพเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ของภาคพื้นทวีปยุโรปที่อธิบายรายละเอียดการก่อตัวขึ้นของชาวเติร์กส์ (Turks) ในรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ ทำให้หนังสือของ Knolles กลายเป็นมาตรฐานสำหรับเรื่องอาณาจักรออตโตมัน (Brotton 2016, น. 6)

ทุกสิ่งทุกอย่างจากโลกตะวันออก (the Orient) จะไปถึงโรงละครอังกฤษในยุคอลิซาเบธ โดยในปี ค.ศ. 1601 ฟิลิป เฮ็นสโลว์ (Philip Henslowe) ได้บันทึกว่าเขาจ่ายเงิน 10 ชิลลิงและ 4 เพนนีสำหรับละครเรื่องใหม่เกี่ยวกับศาสดามูฮัมหมัดที่รวมถึง "เครื่องแต่งกายสำหรับ Mahewmet" และ "การทำมงกุฎและสิ่งของอื่น ๆ สำหรับ Mahewmet" องค์ประกอบฉาก (Props) และการชำระเงินเกี่ยวข้องกับการเล่น "โมฮัมเหม็ด" ที่มีคุณลักษณะซึ่งรวมถึงรายการที่ระบุไว้เมื่อเดือนมีนาคมปี ค.ศ. 1598 ว่าเป็น "หัว Mahemetes เก่า" (old Mahemetes head) (Brotton 2016, น. 6)

เสน่ห์นี้ทวีความรุนแรงมากขึ้นในปี ค.ศ. 1600 เมื่อสุลต่านโมร็อกโก นามว่า อาหมัด อัล-มันซูร์ (Ahmad al-Mansur) ได้ส่งคณะผู้แทนซึ่งนำโดยอัครราชทูต มูฮัมหมัด อัล-อันนุรี (Muhammad al-Annuri) ไปยังกรุงลอนดอน เพื่อไปเข้าเฝ้าสมเด็จพระราชินีเอลิซาเบธ และเสนอพันธมิตรทางทหารเพื่อต่อต้านคาทอลิกสเปน ชาว

มุสลิมเพิ่งถูกขับไล่ออกจากประเทศสเปนตอนใต้และอัล-มันซูร์ก็กระตือรือร้นที่จะเข้ายึดแผ่นดินเหล่านี้อีกครั้ง ควีนอลิซาเบธรู้สึกกระตือรือร้นพอกันที่จะเบี่ยงเบนความสนใจของกองทัพเรือสเปนออกจากทิศเหนือเสีย (เช่นเคยพยายามหลายครั้งนับตั้งแต่กองเรือรบ armada ที่ล้มเหลวครั้งแรกของปี ค.ศ. 1588 (พศ. 2131)) เพื่อโค่นล้มรัฐบาลของพระนาง และทำให้อังกฤษเข้าสู่ยุคคาทอลิกดังเดิม งานทางการทูตเป็นจุดสุดยอดของความสัมพันธ์อันดีระหว่างกว่า 20 ปี ระหว่าง Elizabeth และชาว Moroccans และประสบความสำเร็จในการจัดตั้งพันธมิตรที่คล้ายคลึงกับราชินีและสุลต่าน Murad ที่ 3 ซึ่งเป็นการต่อต้านพันธมิตรระหว่างอังกฤษโปรเตสแตนต์ และมุสลิมโมร็อกโกและนำไปสู่การสร้าง บริษัท Barbary ในปี 1585 (พระนเรศอายุ 30 ปี) บริษัทนี้เปิดโอกาสให้พ่อค้าชาวอังกฤษสามารถขายผ้าขนสัตว์และอาวุธให้ Moroccans และในทางกลับกันพวกเขานำเข้าดินประสิว (เพื่อใช้ทำดินปืน) ไหม ฝ้าย เครื่องเทศ ทอง และน้ำตาลอันเลื่องชื่อ ความสัมพันธ์ฉันท์มิตรของอลิซาเบธกับชาวมัวร์แห่งโมร็อกโกมิได้เกิดขึ้นจากความกล้วของพระนางต่อการคว่ำบาตรของคริสเตียน แต่เกิดขึ้นจากความเสียหายที่อาจเกิดจากมิตรภาพของพระนางกับพวกออตโตมันซึ่งเป็นคู่แข่งของอาณาจักรโมร็อกโกของอัล-มันซูร์ ซึ่งกำลังแข่งขันกันที่จะเข้าควบคุมย่านแอฟริกาเหนือในขณะนั้น (Brotton 2016, น. 6-7)

ในช่วงท้ายของปี ค.ศ. 1601 ไม่กี่เดือนหลังจากที่เอกอัครราชทูตโมร็อกโกเดินทางถึงกรุงลอนดอน วิลเลียม เชคสเปียร์ ได้เริ่มละครเรื่อง โศกนาฏกรรมของอ็อตเทลโล มัวร์แห่งเวนิส (The Tragedy of Othello, the Moor of Venice) ที่สร้างขึ้นในช่วงที่เชคสเปียร์ มีอำนาจสูงมากในด้านการละคร Othello ยืนเคียงข้างกับโศกนาฏกรรมที่ยิ่งใหญ่เรื่องอื่น ๆ ของเชคสเปียร์ อย่างเช่น Hamlet, Macbeth และ King Lear ซึ่งเขียนขึ้นในช่วงที่ท่านมีความคิดสร้างสรรค์ที่เข้มข้น ตั้งแต่ปี 1599 (เมื่อเขาเริ่ม Hamlet) ไปจนถึงปี ค.ศ. 1606 (พระนเรศเพิ่งสิ้นได้ 1 ปี) (Brotton 2016, น. 7)

คาทอลิกยุโรปแสดงปฏิกิริยาไม่พอใจต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระราชินีเอลิซาเบธกับสุลต่านออตโตมันตุรกีและโมร็อกโก และพยายามที่จะผสมผสานศาสนานิกายโปรเตสแตนต์กับศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็น "สองด้านของเหรียญนอกคอกเหรียญเดียวกัน" ในยุคที่จักรวรรดิออตโตมันถูกมองว่าเป็นเครื่องจักรทางการทหารที่มีอำนาจและประสบความสำเร็จมากที่สุดในโลกนั้น พันธมิตรแองโกล-ออตโตมันถูกมองว่าเป็นสัญญาณอันตรายต่อสเปนและอิตาลีว่าเป็นภาวะคุกคามโดยตรงต่อการเป็นเจ้าโลกของคาธอลิคในยุโรป (Brotton 2016, น. 8-9)

นักปรัชญาการเมืองชาวฝรั่งเศสผู้ทรงอิทธิพล นามว่า Jean Bodin เขียนสรรเสริญอิสลามและสุลต่านออตโตมันในปี ค.ศ. 1576 ว่าท่านเป็นเจ้าของส่วนที่ร่ำรวยที่สุดในเอเชีย แอฟริกา และยุโรป และครองทั่วทั้งทะเลเมดิเตอร์เรเนียน หลังจากการล่มสลายของกรุงคอนสแตนติโนเปิลในปี ค.ศ. 1453 ชาวเวนิสเห็นพ้องกับสนธิสัญญาทางการค้ากับสุลต่านเมห์เม็ดที่ 2 แห่งออตโตมัน และในปี ค.ศ. 1536 กษัตริย์ฟรานซิส ที่ 1 ของฝรั่งเศส ได้ให้สัตยาบันเป็นพันธมิตรอย่างเป็นทางการกับสุลต่านสุไลมาน ที่ 1 (Süleyman I) เพื่อเผชิญหน้ากับศัตรูร่วมของพวกเขา คือ จักรพรรดิ ชาร์ลส์ ที่ 5 (Charles V) ของอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (Brotton 2016, น. 9)

ตัวละครสำคัญ อย่างเช่น แอนโทนี่ เจนกินสัน (Anthony Jenkinson) พ่อค้าที่ในยุคทศวรรษ 1560-1569 นั้น ได้พบกับสุลต่านออตโตมัน ชาร์รัสเซีย และชาห์แห่งเปอร์เซีย และเปิดการค้าของอังกฤษกับเอเชีย; วิลเลียม ฮาร์บอร์น (William Harborne) เอกอัครราชทูตคนแรกของอังกฤษประจำจักรวรรดิออตโตมัน; พ่อค้าอย่างนาย แซมสัน โรวลี่ (Samson Rowlie) ผู้ซึ่งถูกจับ ถูกตอน ถูกแปลงศาสนา และใช้เวลาที่เหลือในชีวิตของเขาในฐานะหัวหน้าขันทีและเหรัญญิกของแอลเจียร์ภายใต้ชื่อใหม่ว่า ฮัสซัน อาโก (Hassan Ago); อีกทั้ง เซอร์ แอนโทนี่ เชอร์ลีย์ (Sir Anthony Sherley) ผู้ทรยศ จอมหักหลัง และนักฉวยโอกาส ได้เดินทางไปทุกเส้นทาง จนทะลุถึงเปอร์เซีย ที่ซึ่งท่านได้ไปเป็นเพื่อนสนิทกับชาห์อับบาส ที่ 1 (Shah Abbas I) และ "กลายเป็นคนพื้นเมือง" (went native) ได้กลายไปเป็นทูตส่วนตัวของชาห์ ได้ท่องเที่ยวไปยังเมืองหลวงต่างๆ ของยุโรป โดยได้สวมเสื้อคลุมแบบคนเปอร์เซียและยกย่องความเป็นพันธมิตรทางทหารของ Euro-Persian เพื่อต่อต้านชาวเติร์กส์นั้น แต่ละคนได้สร้างประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลามทั้งสิ้น (Brotton 2016, น. 10)

เรื่องราวของคนยุคเอลิซาเบธ (Elizabethan) ที่มีส่วนร่วมกับโลกมุสลิมแทบจะไม่ได้เห็นกันในมุมมองของนักประวัติศาสตร์ยุคหิวดอร์ ผู้คนคิดว่าแผ่นดินอังกฤษของเช็คสเปียร์เป็นเพียง "เกาะที่คดเคี้ยว" ที่แยกตัวออกจากส่วนที่เหลือของโลกและจะเผชิญหน้ากับพวกเติร์ก ซาราเซ็นส์ (แขกเจ้าเซ็น) และ คนอิสลาม (Mahometans) เฉพาะในจินตนาการทางวรรณคดีเท่านั้น ในความเป็นจริงแล้ว ควีนอลิซาเบธเป็นเพียงผู้เล่นรายย่อยที่อยู่แถวๆ ขอบของโลกทางการเมือง ที่มีอำนาจปกครองโดยจักรวรรดิเปอร์เซีย, ออตโตมัน, Habsburgs และสเปน ซึ่งจะสลับกันยอมรับความเหนือกว่าของชาติมุสลิมแต่ละราย ด้วยเงื่อนไขการเป็นพันธมิตร อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์เหล่านั้นมักจะมาพร้อมกับความสงสัยเคลือบแคลง ความเข้าใจผิด และความสับสนกังวลใจ (Brotton 2016, น. 10)

ขอเท้าความย้อนกลับไปเล็กน้อย ตั้งแต่ก่อนพระนเรศประสูติ 1 ปี ช่วงเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1554 Prince Philip แห่งสเปน แล่นเรือขึ้นไปตามช่องแคบอังกฤษภายใต้เงื่อนไขของการแต่งงานกับเจ้าหญิง Mary Tudor แห่งอังกฤษ กษัตริย์แห่งสเปนและโปรตุเกสในอนาคตท่านนี้ (และต่อมาได้เป็นเจ้าผู้ปกครองพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศโลกใหม่ (the New World) ด้วย) กำลังจะกลายเป็นกษัตริย์แห่งอังกฤษและไอร์แลนด์ โดยสิทธิจากการแต่งงานกับภรรยาที่เป็นควีน (jure uxoris หรือ by right of (his) wife) เมื่ออายุได้ 6 ขวบนั้น เจ้าหญิงแมรี่ (Mary Tudor) ซึ่งเป็นพระธิดาคนโตของกษัตริย์เฮนรี่ที่ 8 จากมเหสีคนแรก คือ พระนางแคทเธอรีนแห่งอารากอน ซึ่งเป็นชาวสเปนนั้น ได้ถูกหมั้นหมายไว้กับหลานชายของแม่ของนาง คือ ท่าน ชาร์ลส์ ที่ 5 จักรพรรดินิกายโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (the Holy Roman Emperor Charles V) แต่เนื่องจากท่านชาร์ลส์ได้พบภรรยาที่ใกล้ชิดที่ประเทศบ้านมากขึ้นเสียแล้ว ดังนั้น ควีนแมรี่จึงได้ถูกเสนอตัวให้เป็นพระภรรยาของโอรสของท่านแทนในที่สุด ซึ่งก็คือเจ้าชายฟิลิปนี้นั่นเอง ก่อนที่คิงเฮนรี่ 8 จะตัดสินใจแยกระบบคริสตจักรของอังกฤษ(the Church of England) ออกจากคริสตจักรนิกายโรมันคาทอลิก (the Roman Catholic Church) การเป็นพันธมิตรกันระหว่างสเปนและ

อังกฤษจะถือได้ว่าเป็นระบบที่สะดวกอย่างยิ่ง ระหว่างญาติๆ ของพระราชวงศ์เดียวกัน แต่การปฏิรูปศาสนาดังกล่าว ก็ได้เปลี่ยนทุกอย่างไปทันที เมื่อถึงเวลาที่น้องชายที่อ่อนแอและไร้บุตรของ Mary นามว่า Edward สิ้นพระชนม์ลงในปี 1553 ทำให้พี่สาวอย่างท่านต้องสืบทอดราชบัลลังก์อังกฤษ และสเปนที่อยู่ฝั่งตรงข้ามกันคนละฝั่งช่องแคบนั้นจึงกลายเป็นจุดแบ่งทางนิกายของศาสนาคริสต์ที่สำคัญขึ้นมาทันที (Brotton 2016, น. 13) ด้วยการแต่งงานแบบนี้คนอังกฤษกลัวว่าพวกตนจะถูกกดขี่เป็นทาส เนื่องจากคิดว่าราชินีท่านนี้ถูกคิดว่าเป็น "ผู้หญิงชาวสเปนโดยหัวใจ" (เนื่องจากมีแม่เป็นคนสเปน) และพระนางบีบบังคับให้สถาปนาพระสวามีขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ โดยการบังคับและกีดกันเลดี้เอลิซาเบธ (น้องสาวพ่อเดียวกัน แต่คนละแม่) ออกจากสิทธิ์อันชอบธรรมในราชบัลลังก์ และบังคับใช้กฎหมายต่างๆ ตามอำเภอใจของพระนางเอง (Brotton 2016, น. 14)

แมรี่ อายุ 38 ปี แต่งงานกับเจ้าชายฟิลิป ซึ่งอายุเพียง 27 ปี ฟิลิปพูดภาษาสเปนในขณะที่แมรี่แม้จะเข้าใจภาษาแม่ของเธอ แต่พูดภาษาสเปนไม่ดี จึงมักจะตอบเป็นภาษาฝรั่งเศสแทน ท่าน Ruy Gómez ซึ่งเป็นที่ปรึกษาของเจ้าชาย (Brotton 2016, น. 14) บันทึกไว้ว่า การเสกสมรสนี้ จะนำอังกฤษกลับมาอยู่ภายใต้อำนาจของสมเด็จพระสันตะปาปาของคาทอลิกอีกครั้ง และจะทำให้คิงชาร์ลส์ ที่ 5 มีอำนาจมากขึ้นเหนืออาณาจักรโปรเตสแตนต์ที่มีปัญหามากในเขตประเทศเมืองต่ำ (เนเธอร์แลนด์ หรือ the Low Countries (the Netherlands)) ซึ่งนี่จะเป็นการดึงอังกฤษเข้าสู่การเป็นพันธมิตรเพื่อต่อต้านกับฝ่ายตรงข้ามที่ยิ่งใหญ่ของท่าน คือ กษัตริย์แห่งฝรั่งเศส ท่าน ฟรานซิส ที่ 1 ผู้ซึ่งเข้าเป็นพันธมิตรกับศัตรูตัวฉกาจอีกรายของราชวงศ์ฮับสบวร์กส์ (สเปน) นั่นคือ จักรวรรดิออตโตมันและสุลต่านสุไลมาน ที่ 1 (Süleyman I) (Brotton 2016 น. 15)

เมื่อควีนแมรี่อายุได้ 17 ปี สมเด็จพ่อของพระนาง คือ คิงเฮนรีที่ 8 นั้น ได้สั่งลบล้างการแต่งงานกับมารดาของพระนาง คือ แคทเธอรีนแห่งอารากอน เพื่อไปแต่งงานใหม่ กับ นางแอนน์ โบลีน (Anne Boleyn) เลยทำให้แมรี่กลายเป็นลูกนอกสมรส จึงทำให้นางถูกกีดออกจากการสืบทอดราชบัลลังก์ โดยน้องชายของพระนางเอง ที่ชื่อ เอ็ดเวิร์ด แต่เมื่อท่านเอ็ดเวิร์ดสิ้นพระชมน์ลง พระนางได้นำการกบฏเพื่อคัดค้านผู้สืบทอดคนใหม่ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากคิงเอ็ดเวิร์ดนั้น ซึ่งมีศักดิ์เป็นญาติ (first cousin) ชาวโปรเตสแตนต์ นามว่า เลดี้ เจน เกรย์ (Lady Jane Grey) แล้วแมรี่ ซึ่งเป็นคาทอลิก ได้ปราบดาภิเษกกลายเป็นสมเด็จพระราชินีและทรงแต่งงานกับฟิลิปแห่งสเปนซึ่งเป็นคาทอลิกด้วยกัน ในวันที่ 25 กรกฎาคม ค.ศ. 1554 (Brotton 2016, น. 15) (1 ปี ก่อนพระนเรศประสูติ) ทั้ง 2 ท่านจึงกลายเป็นสมเด็จพระราชินีและกษัตริย์สวามี ผู้เป็นประมุขแห่งอังกฤษ ฝรั่งเศส เนเปิล เยรูซาเล็ม และไอร์แลนด์ และยังเป็นผู้พิทักษ์แห่งศรัทธา; เจ้าชายเจ้าหญิงแห่งสเปนและซิซิลี; เจ้าครองแคว้นแห่งออสเตรีย; ดุ๊กแห่งมิลาน เบอร์กันดี และ Brabant; เค้าน์ต์ของฮับสบวร์กส์ แฟลนเดอร์ส และทิโรล (King and Queen of England, France, Naples, Jerusalem and Ireland, Defenders of the Faith; Princes of Spain and Sicily; Archdukes of Austria; Dukes of Milan, Burgundy and Brabant; Counts of Habsburg, Flanders and Tyrol) (Brotton 2016, น. 16)

เพื่อเป็นการบรรเทาความรู้สึกคลางแคลงในเกี่ยวกับการแต่งงานดังกล่าวนี้ จึงได้มีการแจ้งเตือนให้ทราบโดยทั่วกันว่าฟิลิปก็เป็นลูกหลานของกษัตริย์เอ็ดเวิร์ดที่ 3 แห่งอังกฤษเช่นกัน ดังนั้น ก็นับว่าเป็นคนอังกฤษได้ด้วย และแมรี่เองก็นับเป็นชาวสเปน ด้วยสายเลือดทางมารดา คือ แคทเธอรีนแห่งอารากอน เช่นกัน (Brotton 2016, น. 16) (สรุปความได้ว่า ทั้งสองท่าน คือ ลูกผสม อังกฤษ สเปน ด้วยกันทั้งคู่)

ของขวัญจากพระบิดาของฟิลิป ได้แก่ ผ้าพรมทอมือขนาดใหญ่ 12 ชิ้น สำหรับแขวนบนผนัง ทอด้วยด้ายทองคำ ด้ายเงิน และเส้นไหม ทอเป็นภาพจิตรกรรมแสดงเรื่องราวของชัยชนะของกองทัพท่านชาร์ลส์ ที่ 5 ต่อชาวเติร์ก ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบันนี้ว่า "พรมเรื่องการพิชิตแห่งตูนิส" (Conquest of Tunis Tapestries) ซึ่งแสดงเรื่องราวการเดินทัพของชาร์ลส์ ที่ 5 ไปตูนิส ในฤดูร้อน ปี ค.ศ. 1535 เพื่อบดขยี้มหาอำมาตย์ตุรกีและแม่ทัพเรือของกองทัพเรือออตโตมัน นามว่า Kheir ed-Din ซึ่งเป็นที่รู้จักของชาวตะวันตกในนาม Barbarossa ซึ่งนับเป็นการปะทะกันครั้งที่ยิ่งใหญ่ที่สุดระหว่างศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ (Brotton 2016, น. 16-17)

"Barbarossa" หมายถึง เคราสีแดง ในภาษาอิตาเลียน แม้ว่าจะมีความสัมพันธ์กับ "barbarous" ซึ่งหมายถึงชื่อเสียงที่น่ากลัวของ Kheir ed-Din ในการโจมตีเมืองคริสเตียนและทำลายเรือคริสเตียนข้ามทะเลเมดิเตอร์เรเนียนก็ตาม ในปี ค.ศ. 1534 สุลต่านสุไลมาน ผู้ผ่านฟ้าเกริกยศ ผู้เกรียงไกร (Süleyman the Magnificent) ได้แต่งตั้งท่าน Kheir ed-Din ให้เป็นหัวหน้ากองเรือรบออตโตมันที่ปล้นชายฝั่งของอิตาลีและแอฟริกาเหนือ เพื่อพยายามที่จะยึดเมือง Tunis โดยท่าน Kheir ed-Din ได้ปลดกษัตริย์ Mulay Hassan ซึ่งเป็นเจ้าเมืองประเทศราชของจักรวรรดิฮับบวร์กส์ลง ท่าน Barbarossa มาพร้อมกับอาวุธที่ส่งมอบให้โดยกษัตริย์ฟรานซิส (หรือ ฟรองซัว) ที่ 1 แห่งฝรั่งเศส ผู้ซึ่งพบว่า พันธมิตรของฝรั่งเศสกับออตโตมันนั้นสามารถคุกคามอิทธิพลของสเปนในเขตลุ่มน้ำริมทะเลเมดิเตอร์เรเนียนได้ (Brotton 2016, น. 17)

จักรพรรดิ ชาร์ลส์ ที่ 5 รณรงค์ต่อต้านพวกนอกรีตในแอฟริกาเหนือ โดยเห็นว่าตัวเองเป็น "ผู้พิทักษ์แห่งศรัทธา" (Defender of the Faith) ในปี 1534 ท่านเริ่มรวบรวมกองเรือรบอาทมาททัพใหญ่ (armada) (มารดาของท่าน ชื่อ โจแอนนา เป็นผู้สืบทอดบัลลังก์สเปน) ท่านได้ทุนในการเดินทางครั้งนี้ ส่วนหนึ่งมาจากทองคำซึ่งส่งกลับมายังสเปนโดยพวกผู้บุกเบิกแผ่นดินใหม่ (conquistadors) ที่จะใช้ "ในองค์กรศักดิ์สิทธิ์ของสงครามกับเติร์ก" โดยมีเป้าหมายที่จะให้ตนเอง คือ ชาร์ลส์ ที่ 5 นี้ ได้ถูกนำเสนอขึ้นเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ (canonization) และเพื่อให้ตนได้เป็นเซ้นต์ (sainthood) (Brotton 2016, น. 17) ท่านได้ว่าจ้าง William de Pannemaker ผู้ผลิตพรมแขวนผนังทอมือที่ดีที่สุดของบรัสเซลส์ เบลเยี่ยม เพื่อทอผ้าทอแขวนผนังขนาดมหึมา 12 ชิ้น โดยใช้ช่างทอผ้า 42 ราย และใช้เวลาเกือบ 20 ปีในการรังสรร ถักทอ จนสำเร็จครบชุด โดยมีค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น 15,000 ปอนด์เฟลมิช ณ ขณะนั้น (Brotton 2016, น. 18) (ซึ่งเทียบเป็นราคาปัจจุบัน น่าจะประมาณ 60 ล้านบาท) เพื่อส่งตรงมายังลอนดอน เป็นของขวัญวันแต่งงานของโอรสท่าน คือ ฟิลิป กับ พระนางแมรี่แห่งอังกฤษ ในปี 1554 นั้น (Brotton 2016, น. 18) (1 ปี ก่อนพระนเรศประสูติ) พรมแขวนผนังนี้ แสดงรูปกองทัพ และรูปการฆ่าคนที่เป็นมุสลิมแม้กระทั่งผู้หญิงและเด็ก หรือการจับไปทำทาส เป็นการส่งสารข่มขวัญอย่างชัดแจ้งต่อทางราชสำนักโปรแตสแตนต์

ของอังกฤษว่า ทางกษัตริย์สเปนจะทำทุกวิถีทางเพื่อทำลายล้าง "พวกนอกรีต" และการแตกแยกทางลัทธิกับทางศาสนจักรแห่งโรมนั้นจะไม่มีวันอยู่รอดได้ (Brotton 2016, น. 18)

เนื่องจากคำว่า "อิสลาม" และ "มุสลิม" เพิ่งปรากฏในภาษาอังกฤษในศตวรรษที่ 17 แต่ก่อนหน้านั้น คำที่ระบุชาติพันธุ์ เช่น "มัวร์" และ "อาหรับ" เคยถูกนำมาใช้อยู่ก่อนแล้ว แต่เนื่องจากความยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิออตโตมัน จึงทำให้คำว่า "เติร์ก" มักจะหมายรวมถึงชาวมุสลิมที่มาจากเชื้อชาติใด ๆ ก็ได้ทั้งหมดในโลก ในกรณีที่มีการกล่าวถึงเรื่องของศาสนาก็มักจะมีการโยงกับ "กฎหมายของมูฮัมหมัด" (law of Muhammad) แต่ความสำคัญของความเชื่อแบบอิสลามนั้น ต้องอธิบายผ่านทางพระคัมภีร์ไบเบิ้ล ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดการใช้คำศัพท์ในยุคกลางนั้น อันได้แก่คำว่า "ซาราเซ็น" (Saracen), "อิชมาเอไลท์" (Ishmaelite) และ "ฮาการีน" (Hagarene) ซึ่งเป็นกลุ่มชื่อที่ได้จากลูกหลานของอับราฮัม ในพระคัมภีร์ไบเบิ้ลเดิมนั้น ท่านอิชมาเอลเป็นบุตรของอับราฮัมที่เกิดนอกกฎหมายกับภรรยาซึ่งเป็นนางข้าหลวงของซาร่าห์ ที่ชื่อว่า ฮาการ์ ท่านอิชมาเอลมีชีวิตอยู่จนได้เป็นบิดาของเจ้าชายถึง 12 คนที่นักเขียนชาวคริสต์และชาวยิวได้ยกย่องว่าเป็นผู้ก่อตั้ง 12 ชนเผ่าอาหรับ (ชื่อเอ่ยไว้ในปฐมกาล หรือ Genesis 25: 12-16) สำหรับนักเขียนยุคกลางนั้น คำเหล่านี้ – โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำว่า "Saracen" – ได้กลายเป็นคำที่ใช้แทนกันได้กับคำว่า "ชาวอาหรับ" แล้วต่อมาก็ใช้แทนกันกับคำว่า "ชาวมุสลิม" ทุกคน (Brotton 2016, น. 20-21)

โทมัส มอร์ (Thomas More) ผู้เขียน "ยูโทเปีย" (Utopia) เป็นสมาชิกสภาองคมนตรีท่านหนึ่งของกษัตริย์เฮนรี ที่ 8 ในปี ค.ศ. 1528 อ้างถึงลัทธิ "ลูเธอรัน" ว่า "แย่กว่าพวกเติกส์ ซาราเซ็นส์ และคนนอกศาสนาทั้งปวง" เสียอีก (Brotton 2016, น. 25) เพื่อนสนิทคนหนึ่งของมอร์คือนักวิชาการ นามว่า Erasmus แห่ง Rotterdam (เนเธอร์แลนด์) พยายามหาทางออกสายกลางระหว่างคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ หนังสือเอกสารของ Erasmus (Erasmus's treatise) เขียนขึ้นในปี ค.ศ. 1530 ซึ่งเผอิญสอดคล้องกับการทำ Diet of Augsburg ซึ่งเป็นการประชุมสมัชชาโดยชาร์ลส์ ที่ 5 เพื่อหารือเกี่ยวกับสิ่งที่เขามองว่าเป็นภัยคุกคามที่ยิ่งใหญ่ที่สุด 2 เรื่อง ที่คริสตจักรเผชิญอยู่ ซึ่งก็คือ ลูเธอรัน และ อิสลาม ที่ปรึกษาของชาร์ลส์สนับสนุนให้ท่านใช้ที่ประชุมเพื่อดำเนินตามนโยบายที่ใช้สืบต่อกันมา ตั้งแต่ยุคปู่ย่าตายาย คือ ท่าน Ferdinand II แห่ง Aragon และ Isabella I of Castile ที่ปฏิบัติต่อชาวมุสลิมในสเปน คือ การบังคับให้เปลี่ยนศาสนา หรือ การยอมถูกขับไล่เนรเทศออกไปจากแผ่นดิน (Brotton 2016, น. 25) แต่ "ลูเธอร์" เป็นเพียงครึ่งหนึ่งของปัญหาของชาร์ลส์ อีกครึ่งหนึ่งคือการผงาดขึ้นมาของจักรวรรดิออตโตมัน ซึ่งในปี 1530 นั้นกำลังเคาะประตูคริสตจักร ครั้งเมื่อชาวเติร์กออตโตมันครองกรุงคอนสแตนติโนเปิลในปี ค.ศ. 1453 (พ.ศ. 1996) ได้พิชิตอียิปต์และซีเรีย และกำลังเข้าไปท้าทายชาวโปรตุเกสในมหาสมุทรอินเดีย (ซึ่งเกี่ยวพันกับอยุธยาทางอ้อม ในรัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ) ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 1520-1529 การยกทัพข้ามคาบสมุทรบอลข่านนำไปสู่การยึดครองเบลเกรดและการบุกรุกฮังการีทำให้เกิดการก่อตัวของจักรวรรดิอิสลามที่ทอดตัวครอบคลุม 3 ทวีปและปกครองประมาณ 15 ล้านคน เพียงไม่กี่เดือนก่อนที่ Erasmus ได้เขียนบทความปกรณัม (treatise) ในปี ค.ศ. 1530 นั้น การขยายจักรวรรดิออตโตมันเข้าไปในยุโรปถึงจุดสูงสุดพอดี โดย

มีกองทัพออตโตมันปักหลักอยู่ที่ประตูกรุงเวียนนา ท่านสุลต่านสุไลมาน (Süleyman the Magnificent) ยั่วยุกองกำลังคริสเตียนที่ถูกล้อมอยู่นั้น โดยการแห่ขบวนพาเหรด วนอยู่นอกประตู โดยสวมหมวกทรงสูงที่ประดับด้วยเพชรนิลจินดา ที่ประดิษฐ์ประดอยด้วยช่างทองหลวงชาวเมืองเวนิส ที่เลียนแบบมงกุฎของราชวงศ์ฮับสบวร์กสเปนและมงกุฎของสมเด็จพระสันตะปาปาอย่างจงใจ แทบจะเป็นไปไม่ได้เลยในขณะนั้น ที่จะรวมพลังทัพคริสเตียนเพื่อมาต้านทัพของออตโตมัน เนื่องจากทางเวนิสกำลังเป็นมิตรทางการค้ากับออตโตมัน ในขณะที่ทางฝรั่งเศสเองก็ได้สืบสานความสัมพันธ์แบบพันธมิตรทั้งทางการทูตและการทหารอีกครั้งกับ Suleyman ในฐานะที่เป็นฉนวนกั้นกลาง เพื่อต่อต้านทางฝ่าย Habsburgs (สเปน) (Brotton 2016, น. 25-26)

ในสถานการณ์ที่หลายรัฐของเยอรมันซึ่งตกอยู่ในกำมือของพวก Lutheranism ได้รวมตัวกันในด้านหนึ่ง และ ออตโตมันซึ่งกำลังควบคุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของยุโรปตะวันออกอยู่อีกด้านหนึ่ง นี่เป็นช่วงเวลาที่สำคัญสำหรับศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก Erasmus จึงได้เวลาเขียนบทความปกรณัมเพื่อเตือนสติ (Brotton 2016, น. 26) แต่คนที่มาชุมนุมกันที่ Augsburg (เยอรมนี) ไม่สนใจบทความดังกล่าวของ Erasmus และคำแนะนำทางมนุษยนิยมอื่น ๆ นั้น โดยระบุว่า คำแนะนำเหล่านี้ กำกวมเกินไปในทางปฏิบัติ ตลอดยุคทศวรรษที่ 1540-1549 ชาร์ลส์ที่ 5 ได้ต่อสู้กับ "ความเห็นนอกรีต" ทั้งสองฟาก และประสบความสำเร็จกับความล้มเหลว สลับกันไป ในปี ค.ศ. 1541 ท่านพยายามที่จะดำเนินการพิชิตตูนิสต่อ ผนวกกับการโจมตีเมืองแอลเจียร์ (Algiers) แต่ล้มเหลว ต่อมา ในปี ค.ศ. 1545 ท่านก็เข้าทำสงครามกับกองกำลังลูเธอรันในเยอรมนีและชนะในการรบแห่งมึลเบอร์ก (Mühlberg) ในปี ค.ศ. 1547 (Brotton 2016, น. 27)

การมาถึงของผ้าพรมทอแขวนผนังแสดงถึงการพิชิตตูนิสยังกรุงลอนดอนในปี 1554 นี้ (ก่อนพระนเรศประสูติ 1 ปี) ทำให้พวกเขาระลึกถึงชัยชนะของชาร์ลส์ ที่ 5 เกี่ยวกับชัยชนะเหนือศาสนาอิสลามและพวกลูเธอรัน ทั้ง Mary และ Philip พร้อมที่จะกำจัด Lutheranism ที่กระจายอยู่ในประเทศอังกฤษตั้งแต่รัชสมัยของท่านเอ็ด-เวิร์ดที่ 6 (Edward VI) และแล้วในเดือนพฤศจิกายน 1554 พระราชบัญญัติหนึ่งได้รับการอนุมัติเพื่อช่วยลดการนอกรีต พอเดือนกุมภาพันธ์ ปี ค.ศ. 1555 (ปีเดียวกับที่พระนเรศประสูติ) การเผาทั้งเป็นครั้งแรกของพวก "ลูเทอร์" นอกรีตได้เริ่มขึ้น จุดเริ่มต้นของคำศัพท์อันโด่งดังฉาวโฉ่ว่า "นางระห่ำแมรี่ผู้บ้าเลือด " (Bloody Mary) (Brotton 2016, น. 27) จะเห็นได้ว่า ต่อมาจะเห็นบันทึกของชาวต่างชาติ ที่ระบุว่า พระองค์ดำ คือ ราชาไฟ ชอบย่างคนที่ทำผิดทั้งเป็น ทั้งนี้การบันทึกขึ้นอยู่กับปลายปากกาของผู้ชนะ หรือ ผู้ที่มาทีหลัง แต่อยากกลบชื่อเสียงของผู้ที่มาก่อน เนื่องจากบันทึกที่เห็นนี้ เกิดขึ้นโดยนักประวัติศาสตร์ ที่ต่อต้านนิกายโรมันคาทอลิกรัชสมัยของแมรี่ โดยคำศัพท์ที่ว่านี้ เกิดขึ้นตลอดรัชกาลโปรแตสแตนต์ช่วง 45 ปีของ น้องสาวบิดาเดียวกันอย่าง ควีน Elizabeth (Brotton 2016, น. 27) แต่การแต่งงานของควีนแมรี่กับฟิลิปแห่งสเปนนั้นได้รับการต้อนรับจากหลายคนด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะบรรดาพ่อค้าชาวลอนดอนที่กระตือรือร้นที่จะรับประกันตำแหน่งการเป็นเมืองศูนย์กลางเครือข่ายทางการค้าที่หมายตาไปยังสเปนและประเทศเมืองต่ำ (the Low Countries หรือ เนเธอร์แลนด์ซึ่งสเปน

ยังควบคุมปกครองอยู่) สำหรับตลาดการส่งออกส่วนใหญ่ที่พ่อค้าเหล่านั้นพยายามวางแผนออกแบบและจ่ายเงินไปเป็นจำนวนมาก เพื่อให้โด่งดังให้จงได้ (Brotton 2016, น. 28)

เมื่อควีนแมรี่ได้ขึ้นครองราชย์ ท่านเร่งทำหน้าที่กระตุ้นการค้าระหว่างประเทศโดยการเน้นย้ำถึงความต่อเนื่องของนโยบายด้านการต่างประเทศและการค้าของบิดาของท่าน (เฮนรี่ ที่ 8) และน้องชายบิดาเดียวกันกับท่าน (Edward ที่ 6) พ่อค้าของท่าน Henry ที่ 8 ได้แนะนำท่านตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษที่ 1520 ว่าการครอบงำการค้าทั่วโลกของจักรวรรดิสเปนโปรตุเกสและออตโตมันนั้น ทำให้เหลือเพียงพื้นที่เล็ก ๆ ที่จะหาผลประโยชน์ทางการค้าของชาวอังกฤษอย่างพวกตนได้ ทางตะวันตกนั้นสเปนได้เข้าครองทวีปอเมริกาที่เพิ่งค้นพบใหม่ และได้กอบโกยเงินและทองของพวกนั้นไปแล้วมากมาย ส่วนลงไปทางทิศใต้ โปรตุเกสผูกขาดแอฟริกาและเส้นทางการค้าตะวันออกทั้งหลาย และคัดค้านตลอดเวลาเมื่อพ่อค้าชาวอังกฤษพยายามที่จะสร้างการค้ากับโมร็อกโกและกินี และเมื่อมองไปทางฟากทิศตะวันออกนั้นเล่า เส้นทางทางบกไปยังเอเชียก็ตกอยู่ในมือของพวกออตโตมัน โดยในปี ค.ศ. 1527 โรเบิร์ต ธอร์น (Robert Thorne) นักธุรกิจชาวอังกฤษในเมืองเซบียา (Seville ของสเปน) ได้ให้คำแนะนำแก่กษัตริย์เฮนรี่ ที่ 8 ว่า วิธีเดียวที่จะมีอำนาจเหนือกว่าคู่แข่งของจักรพรรดิและเข้าถึงหมู่เกาะเครื่องเทศในอินโดนีเซียได้คือ การสั่งให้พ่อค้าของอังกฤษแล่นเรือไปทางเหนือ การผ่านขั้วโลกเหนือลงไปยังแนว Equinoctal พวกเขาจะผ่านเกาะเหล่านี้สั้นกว่าพวกสเปนหรือโปรตุเกส Thorne คาดการณ์ว่าพื้นที่ขั้วโลกเหนืออาจมีพื้นที่เส้นทางพาดผ่านที่อยู่ในแนวเขตทางเดินเรือที่อยู่เหนือทะเลน้ำแข็งแห่งนอร์เวย์ก็ได้ เขาหวังว่าพ่อค้าชาวอังกฤษจะสามารถพัฒนาการส่งออกผ้าได้ในขณะที่นำเข้าเครื่องเทศจากอินโดนีเซียนั้น (Brotton 2016 น. 28-29)

ในช่วงทศวรรษที่ 1550-1559 การส่งออกผ้าอังกฤษล้มพินาศลงเนื่องจากความไม่มั่นคงทางการเมืองในประเทศเมืองต่ำ (เนเธอร์แลนด์) เนื่องจากเจ้าหน้าที่ของสเปนมีปัญหากับหลาย ๆ ประเทศที่ถือลัทธิคาลวินของชาวดัตช์ (Dutch Calvinist) พ่อค้าหลายคนเริ่มสนับสนุน "เส้นทางใหม่และแปลก" ของ Thorne ซึ่งเป็นเส้นทางที่รู้จักกันในชื่อ ทางสายพายัพ (Northwest Passage) และในเดือนพฤษภาคมปี 1553 ที่ปรึกษาของ King Edward ที่ 6 ได้ตกลงกับผู้ค้าต่างๆ แห่งกรุงลอนดอนและนักสำรวจท่านหนึ่งที่ชื่อ Sebastian Cabot ออกพระราชกำหนดและโฆษณาสำหรับ การเดินทางสู่ "Cathay" (voyage to Cathay) นำโดยท่านคาบ็อต ในฐานะผู้ว่าการ “การผจญภัยอันลึกลับ เพื่อค้นหาแผ่นดินที่ไม่เคยมีใครรู้จักมาก่อน” (Mystery adventurers for the discovery of places unknown) จุดหมายปลายทาง คือ คาเธ่ย์ ซึ่งเป็นภาษาอังกฤษที่มาร์โคโปโลตั้งชื่อให้สำหรับ “เมืองจีน” แต่การเดินทางครั้งนี้ ที่จริงแล้วขยายไปสู่สถานที่อื่น ๆ ที่ไม่รู้จักมาก่อนบนเส้นทางนี้ทั้งหมดด้วย (Brotton 2016, น. 29)

พระราชกำหนดเรื่องการผจญภัยของพ่อค้าฉบับต่างๆ เหล่านี้ ได้แสดงถึงความพยายามครั้งแรกในการจัดทำเงื่อนไขของ "บริษัท ร่วมทุน" (joint-stock company) ของอังกฤษซึ่งเป็นสมาคมที่ผู้ถือหุ้นร่วมอยู่นั้นเข้าเป็นผู้ถือหุ้นร่วมกันตามสัดส่วนของเงินลงทุนที่มีผลกำไรและขาดทุนหารแบ่งกันไปตามสัดส่วนของผู้ถือหุ้นเหล่านั้น เคยมีตัวอย่างยุคกลางของ บริษัท ร่วมหุ้นในยุโรป แต่ไม่เคยมีในอังกฤษมาก่อน เมื่อมีระยะห่างทางกายภาพและ

รายจ่ายที่มากมหาศาลที่ต้องจ่ายสำหรับผู้ค้าแต่ละราย ดังนั้น การร่วมลงทุนของบริษัทร่วมทุนนี้จะช่วยลดความเสี่ยงของแต่ละคนลงได้มาก (Brotton 2016, น. 29) นอกจากนี้ยังเป็นสัญลักษณ์ของพลังการเติบโตและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนการค้าในกรุงลอนดอนว่าสามารถสร้างโครงการดังกล่าวได้โดยปราศจากอิทธิพลของกษัตริย์ สมาชิกทั้งหมด 240 รายซึ่งรวมถึงพ่อค้าจำนวนมากและที่ปรึกษาทางการเมืองที่ใกล้ชิดที่สุดของคิงเอ็ดเวิร์ดได้ลงทุนกันคนละ 25 ปอนด์ เพื่อรวบรวมเงินให้ได้ 6,000 ปอนด์ ที่จำเป็นสำหรับการเดินทางสายคาเธย์ของคาบ็อตในครั้งนี้ ซึ่งนับเป็นความคิดริเริ่มระดับโลกที่มุ่งสร้างให้อังกฤษยุคราชวงศ์ทิวดอร์ (Tudor) นี้ เป็นผู้เล่นตัวสำคัญในเวทีโลกในคริสตศตวรรษที่ 16 (Brotton 2016, น. 29-30)

เมื่อการเดินทางจริงเริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 1553 (ก่อนพระนเรศประสูติ เพียง 2 ปี) ซึ่งนำโดย Sir Hugh Willoughby (แทนที่ท่าน Cabot ซึ่งขณะนั้นอายุมากแล้ว) และกัปตันเรือชื่อ Richard Chancellor นั้น กษัตริย์เอ็ดเวิร์ด ที่ 6 (Edward VI) ป่วยหนักปางตาย เรือแล่นออกไปยังทะเลนอร์เวย์ เผชิญกับสภาพอากาศแปรปรวนรุนแรง อุณหภูมิลดลงไปถึงติดลบ 30 องศาฟาเรนไฮต์ เขาและลูกเรือของเขา เสียชีวิต 70 ราย จากการแข็งตาย ส่วนกัปตัน Chancellor โชคดีกว่าเพื่อน สามารถแล่นเรือไปที่ทะเลขาว (White Sea) บนชายฝั่งตะวันตกเฉียงเหนือของรัสเซียได้ แล้วจากนั้นเดินทางต่อไปยังมอสโคว์ด้วยการใช้เลื่อน เขาได้เข้าเฝ้าซาร์แห่งรัสเซีย นามว่า อีวาน ที่ 4 ผู้เหี้ยมโหด (Ivan IV Vasilyevich หรือ Ivan the Terrible) (Brotton 2016 น. 30)

กัปตัน Chancellor กลับมายังกรุงลอนดอนด้วยชัยชนะในฤดูร้อนของปี ค.ศ. 1554 แต่ ควีน Mary และคิง Philip ได้ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์คู่ใหม่ของอังกฤษ และในขณะที่ กัปตัน Chancellor ได้เดินทางขึ้นเหนือไปยังรัสเซีย สมาชิกคนอื่น ๆ ของกลุ่ม Merchant Adventurers ได้เดินทางล่องลงใต้สู่แอฟริกาตะวันตก และได้เริ่มสร้างกระบวนการทางการค้าอันทรงคุณค่าและกำไรสูง ทั้ง ทองคำ พริกไทย งาช้าง และการค้าทาส แต่คิงฟิลิปไม่ชอบองค์กรนี้เนื่องจากจะไปคุกคามการผูกขาดการค้าทาสในเขตแอตแลนติกของสเปนเอง และอาจมีความเสี่ยงต่อการบั่นทอนการควบคุมการค้าของแอฟริกาตะวันตกได้อีกด้วย (ขณะนั้น โปรตุเกสอยู่ภายใต้การปกครองของกษัตริย์องค์เดียวกันกับของสเปน) ดังนั้นท่านจึงชักชวนภรรยาของท่านคือ พระนาง Mary เพื่อให้หันไปสนับสนุนการค้าของพ่อค้าในเส้นทางการค้าแถบสายเหนือนั้นแทน (Brotton 2016 น. 30)

เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1555 (ปีที่พระนเรศประสูติ) กฎบัตรพ่อค้าของรัสเซีย (the Charter of the Merchants of Russia) ได้รับอนุมัติจากกษัตริย์ฟิลิปและควีนแมรี นับเป็นข้อบังคับอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกสำหรับ บริษัท ร่วมทุนของอังกฤษซึ่งเป็นที่รู้จักในนามของ บริษัท มัสโควี (The Muscovy Company) ซึ่งเป็นบริษัทที่ได้รับการผูกขาดในการแล่นเรือไปทางเหนือ ตะวันออกเฉียงเหนือ ตะวันตกเฉียงเหนือ รวมถึงการแล่นเข้า-ออกจากรัสเซีย เพื่อปราบ และครอบครอง เมืองใหญ่เมืองน้อย เกาะ และแผ่นดินใหญ่ ของพวกนอกรีต แต่ส่วนใหญ่มีเพื่อไปทำการค้าและการแลกเปลี่ยนโดยมุ่งที่จะไม่บุกโจมตีเพื่อพิชิตใดๆ (Brotton 2016, น. 30-31)

ความตั้งใจเดิมของ บริษัท คือการเข้าถึงคาเธ่ย์ และหมู่เกาะเครื่องเทศ (the Spice Islands) โดยการมุ่งหน้าไปทางเหนือ แต่กลับปักหลักแทนโดยฝังรากที่รัสเซีย โดยทำหน้าที่เป็นหุ้นส่วนตัวกลางการค้า อย่างไรก็ตามใน

กระบวนการนี้ ได้ปรากฏมีปลายทางอื่น ๆ โผล่เพิ่มขึ้นมา โดยในปี ค.ศ. 1557 (พระนเรศ อายุ 2 ปี) ควีนแมรี่และคิงฟิลิปได้เขียนจดหมายถึงซาร์อีวาน แห่งรัสเซีย เพื่อยืนยันถึงพันธมิตรทางการค้าของตนและร้องขอเส้นทางที่ปลอดภัย เพื่อทะลุผ่านทางไปยังสถานีพาณิชย์ที่ใกล้เคียงอีกแห่ง คือ ราชวงศ์ซาฟาวิดของเปอร์เซีย (Brotton 2016, น. 31) ข้อน่าขันคือ ควีนและคิงของอังกฤษพยายามหลีกเลี่ยงนิกายโปรเตสแตนต์นอกรีตที่บ้านของตนในอังกฤษ แต่กลับมองหาความสัมพันธ์ใหม่กับพวกนอกรีตอีกรายแทน นั่นคือ อิสลาม

ย้อนหลังไป 2 ปี คือในเดือนสิงหาคม 1555 ราวปีเศษหลังการเสกสมรสระหว่างกษัตริย์ฟิลิปและควีนแมรี กษัตริย์ฟิลิปออกจากอังกฤษไปบรัสเซลส์ (เบลเยี่ยม) จักรพรรดิชาร์ลส์ที่ 5 บิดาของท่านได้วางแผนที่จะสละราชบัลลังก์และแบ่งดินแดนภายใต้การปกครองของราชวงศ์ฮับสบวร์กส์ ระหว่างฟิลิป ลูกชาย กับ เฟอร์ดินานด์ น้องชายของจักรพรรดิชาร์ลส์ ที่ 5 นั้น ฟิลิปจะเป็นผู้ปกครองของสเปนและเนเธอร์แลนด์ ในขณะที่เจ้าชายเฟอร์-ดินานด์จะกลายเป็นจักรพรรดิแห่งราชอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (Holy Roman Emperor) พระองค์ใหม่แทนชาร์ลส์ ควีนแมรี่รู้สึกเสียใจและรู้ว่าสามีของพระนางรักแผนที่มาก พระนางจึงได้มอบหมายให้ชาวโปรตุเกสผู้สร้างแผนที่ นามว่า Diogo Homem สร้างแผนที่โลกสำหรับท่าน เรียกว่า Queen Mary Atlas ประกอบด้วยแผนที่ที่วาดด้วยมือทั้งสิ้น 9 ฉบับ (Brotton 2016, น. 31)

แต่ Homem ใช้เวลา 3 ปีในการวาดภาพแผนที่ชุดนี้จนเสร็จ ซึ่งก็สายเกินไปที่จะส่งมอบให้กับ ควีน Mary ที่เสียชีวิตในเดือนพฤศจิกายน ปี 1558 คิงฟิลิปก็ไม่เคยเห็น Atlas ซึ่งได้นำทูลเกล้าถวายต่อสมเด็จพระราชินีนองค์ใหม่แห่งอังกฤษ คือ พระนางเจ้าอลิซาเบธ ที่ 1 แทน นับเป็นการยุติความสัมพันธ์ของอังกฤษ-สเปน และสิ้นสุดการกลับมาของอังกฤษสู่การควบคุมปกครองของสมเด็จพระสันตะปาปาแห่งกรุงโรม ควีน Elizabeth พยายามใช้ประโยชน์จากโปรเตสแตนต์อังกฤษโดยเชื่อมโยงกับคาทอลิกยุโรปและโลกเชิงพาณิชย์แห่งมุสลิมแทน (Brotton 2016, น. 32)

ควีน Elizabeth ขึ้นครองราชบัลลังก์ในเดือนพฤศจิกายน ปี 1558 และเข้าพิธีราชาภิเษกสวมมงกุฎ เมื่อวันที่ 15 มกราคม 1559 (Brotton 2016, น. 33) (พระนเรศ อายุ 4 ปี) ควีนเอลิซาเบธเริ่มดำเนินการทั้ง 2 ฝาก ระหว่างการปฏิรูปฟื้นคืนนิกายโปรเตสแตนต์ของพี่ชายพ่อเดียวกัน (แต่คนละแม่) อย่างกษัตริย์เอ็ดเวิร์ดที่ 6 และการรื้อถอนคาทอลิก ของพี่สาวพ่อเดียวกัน (แต่คนละแม่) อย่างควีน Mary ท่านพยายามที่จะเอาใจทั้ง 2 ด้านของลัทธิศาสนาที่เป็นมรดกตกทอดมานี้ แต่การปรับเปลี่ยนของทั้งกิจศาสนาและกิจราชวงศ์ทำให้พระนางไม่สามารถหา “ทางสายกลาง” เพื่อโต้ฝ่าความขัดแย้งไปได้ (Brotton 2016, น. 33)

กษัตริย์ฟิลิป ซึ่งตอนนี้ต้องกลับไปเป็นเพียงกษัตริย์แห่งสเปน และเจ้าฟ้าแห่งเนเธอร์แลนด์ ได้พยายามที่จะ “เสนอสมรส” ระหว่างตัวท่านเอง กับน้องสาวของภริยา อย่างควีนอลิซาเบธ เพื่อจะได้รับใช้พระผู้เป็นเจ้า โดยจะขอให้อังกฤษยังคงเป็นคาทอลิก และพยายามที่จะป้องกันไม่ให้พวกโปรฝรั่งเศสหนุนเอาพระนางแมรี่ สจ๊วต แห่งสก็อตแลนด์ (Mary Stuart) มาอ้างสิทธิ์สืบราชบัลลังก์ของอังกฤษแทน และสร้างสิ่งที่จะเป็นอันตรายต่อราชวงศ์ Habsburgs ของสเปน โดยก่อตั้งพันธมิตรอังกฤษ-ฝรั่งเศสขึ้นมาให้จงได้ แต่ควีนเอลิซาเบธปฏิเสธการ

เสนอสมรสนี้ แต่ก็ยังพยายามหลีกเลี่ยงการทำให้สเปนรู้สึกแปลกแยก เพราะอาจเป็นการขัดขวางการค้าของพ่อค้าของพระนางเองในประเทศเมืองต่ำ (เนเธอร์แลนด์) นั้น (ซึ่งขณะนั้นอยู่ใต้การปกครองของสายราชวงศ์ฮับสบวร์กแห่งสเปน) (Brotton 2016, น. 33-34)

สองเดือนต่อมา ณ วันที่ 3 มีนาคม ค.ศ. 1559 กษัตริย์ฟิลิปแห่งสเปน และกษัตริย์เฮนรีที่ 2 แห่งฝรั่งเศสได้ลงนามในสนธิสัญญา Cateau-Cambrésis ซึ่งประกาศเป็นฝ่ายตรงข้ามกับโปรเตสแตนต์ พระราชินีองค์ใหม่แห่งอังกฤษจึงต้องพยายามหลีกเลี่ยงอำนาจของภาคพื้นทวีปยุโรป โดยต้องบุกเบิกเสาะหาตลาดใหม่ผ่านเส้นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ก็ขาดแคลนบุคลากร เพราะ Willoughby ก็แข็งตายไปแล้ว ส่วนกัปตัน Chancellor ซึ่งลองซ้ำการเดินทางในปีต่อไป ก็ต้องมาจมน้ำตายเพราะเกิดพายุกระหน่ำนอกชายฝั่งสกอตแลนด์ในการเดินทางกลับมาของเขาในปี ค.ศ. 1556 และจากนั้น ในปี 1557 Cabot กรรมการบริหารอาวุโสของ บริษัท Muscovy ก็มาเสียชีวิตลงอีก มีเพียงผู้ชายคนเดียวที่เหลืออยู่ และมีประสบการณ์เพียงพอ ณ ขณะที่ควีน Elizabeth เป็นราชินีในปี 1559 แต่เขาก็กำลังดำเนินธุรกิจของ บริษัท มัสโกวี อยู่ที่เมือง Bukhara เขาคือ แอนโทนี่ เจนกินสัน (Anthony Jenkinson) (Brotton 2016, น. 34)

Anthony Jenkinson เกิดในเมือง Leicestershire ของอังกฤษ เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านผ้าและสิ่งทอ (จัดเป็นผู้ค้าผ้าผืน หรือ เมอร์เซอร์ (mercer)) ในปี ค.ศ. 1546 ท่านได้ออกจากประเทศอังกฤษไปยังแฟลนเดอร์ส เยอรมนี อิตาลี โปรตุเกส และสเปน แล้วข้ามไปยังทวีปแอฟริกาเหนือ และหมู่เกาะเมดิเตอร์เรเนียน และท่องไปทั่วทั้ง "ดินแดนศักดิ์สิทธิ์" (the "holy land") พอถึงเดือนพฤศจิกายน 1533 เขาถึงเมืองซีเรียของ Aleppo หนึ่งในเมืองที่เก่าแก่ที่สุดในโลก พร้อมกับเมืองใกล้เคียงที่ชื่อว่าเมือง ดามัสกัส (Damascus) โดยแคว้น Aleppo นั้นตั้งอยู่ที่ปลายด้านตะวันตกของเส้นทางสายไหม (the Silk Road) ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในด้านการค้าผ้าไหมจาก อิหร่านและเครื่องเทศของอินเดีย อาเลปโปอยู่ภายใต้การควบคุมของออตโตมันตั้งแต่ปี ค.ศ. 1517 หลังจากที่พวกออตโตมันได้รับชัยชนะเหนืออียิปต์และได้ดึงดูดกลุ่มชาวยิวอาร์เมเนียและชาวอิตาเลียนให้เข้ามาทำการซื้อขายโดยสร้างสถานีการค้าขึ้นที่นั่น ณ เวลาที่ Jenkinson เข้ามาถึง ในปี 1533 นั้น ผ้าไหมได้ผ่านตลาด 56 แห่งและ ซุค (suq หรือ ตลาด) กลาง ได้ทำให้สถานที่นี้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าและเป็นโลกแห่งอิสลามเชิงพาณิชย์ เทียบเท่ากับเมืองเวนิส (Brotton 2016, น. 35)

Jenkinson มาถึงพฤศจิกายน 1553 ทันเวลาที่จะได้เห็นกระบวนพยุหายาตราสถลมาร์ค (การเดินทัพทางบก) ของสุลต่าน Süleyman ซึ่งเสด็จนำทัพออตโตมันอันเกรียงไกร นับทหารได้ 88,000 นาย ในการรณรงค์สงคราม ต่อต้านจักรวรรดิ Safavid แห่งเปอร์เซีย เพื่อนบ้านกันนั้น ออตโตมันเป็นอิสลามซุนนี (Sunni) แต่เปอร์เซียเป็นอิสลามชี'อะ (Shi'a) ซุนนียอมรับ Mu'awiyah ว่าเป็นผู้นำของตนที่รู้จักกันในชื่อ Sunnis โดยชื่อของพวกเขาจาก "ซุนนะฮ์" ซึ่งเป็นคำสอนแบบดั้งเดิมของมูฮัมหมัด ในขณะที่พวกชนกลุ่มน้อยที่เรียกว่า The Shī'atu Ali หรือ "พรรคพวกของอาลี" เป็นสาวกผู้ติดตามอาลี หลังจากผู้สืบสายของอาลีหายไปในคริสตศตวรรษที่ 9 แล้วนั้น พวกเข้าได้พัฒนาตำแหน่งอิหม่าม ที่หายไปทั้ง 12 ตำแหน่งขึ้นมาใหม่ ชุนนีจึงประณามชี'อะ ว่าเป็น

นวัตกรรมทางศาสนา ซึ่งสร้างทำขึ้นมาใหม่ แบบเดียวกับที่คาทอลิกในศตวรรษที่ 16 ประณามโปรเตสแตนต์ (Brotton 2016, น. 37)

เมื่อข่าวความขัดแย้งระหว่างออตโตมัน-Safavid ไปถึงเมืองหลวงต่างๆ ของยุโรปในปลายปี ค.ศ. 1501 เวนิส ฝรั่งเศส โปรตุเกส และแม้แต่สันตะปาปา ก็เริ่มติดต่อชาห์ อิสมาอิลแห่งเปอร์เซีย (Shah Ismail of Persia) เพื่อสร้างพันธมิตรต่อต้านออตโตมันขึ้นมา เพื่อโยนเติร์กออกจากยุโรป ในปี ค.ศ. 1502 สายลับชาวเวนิส ที่ชื่อ คอนสแตนติโน่ ลาสคารี่ (Constantino Laschari) รายงานว่า ชาห์ อิสมาอิลแห่งเปอร์เซีย ได้รับการนับถือว่าเป็นศาสดา เป็นคนมั่งคั่ง และใจกว้าง และเป็นที่รักในฐานะเสมือนคาทอลิกในแบบหนึ่งเช่นกัน (Brotton 2016, น. 38-39) เวนิสเห็นประโยชน์ของการรักษาเขตการค้าทางด้านเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออกให้พ้นจากอำนาจของออตโตมัน โดยเข้าพันธมิตรกับชาห์อิสมาอิลของเปอร์เซีย โปรตุเกสก็ขอความกรุณาในการต่อสู้ทางเรือกับพวกออตโตมันในมหาสมุทรอินเดีย (Brotton 2016, น. 39) แต่อย่างไรก็ดี ออตโตมันชนะอิสมาอิลแห่งเปอร์เซีย ในปี 1514 เนื่องจากกองทัพมีอาวุธยุทโธปกรณ์เหนือกว่า อิสมาอิลถอยทัพกลับไปทางทิศตะวันออกแล้วท่านก็สิ้นในปี 1524 โอรสของท่าน นามว่า Tahmasp ที่ 1 ถูกรุกรานโดยชาวออตโตมันหลายครั้งในช่วงทศวรรษที่ 1530-1539 และ 1540-1549 พอมาในยุค 1550-1559 ชาห์ Tahmasp ตอบโต้ด้วยการบุกรุกเข้าไปในอานาโตเลียตะวันออกของออตโตมัน สุลต่าน Süleyman ตอบโต้ด้วยการเคลื่อนกองทัพในปี 1553 และเดินทัพไปยัง Aleppo (Brotton 2016, น. 39) Jenkinson มาถึง Aleppo ในปี 1553 นี้ไม่เพียงแต่มีโอกาสได้เข้าเฝ้าสุลต่านเท่านั้น เขายังสามารถให้สุลต่านเซ็นสัญญาสิทธิพิเศษทางการค้าอย่างเป็นทางการ ซึ่งโดยปกติจะออกให้เฉพาะกับประมุขแห่งรัฐเท่านั้น (Brotton 2016, น. 40) อาจจะเป็นโชคดีหรืออะไรไม่มีใครทราบ แต่นี่ได้กลายเป็นความสัมพันธ์อังกฤษ-ออตโตมันครั้งแรกในประวัติศาสตร์โลก โดยเริ่มจากคนคริสเตียนที่ชื่อ Jenkinson ซึ่งมีอายุเพียง 24 ปีจากพื้นเพเป็นเพียงพ่อค้าผ้าในอังกฤษ

ฤดูใบไม้ผลิปี 1554 (1 ปี ก่อนพระนเรศประสูติ) สุลต่านสุไลมานเดินทางไปทางทิศตะวันออกไปยังเปอร์เซีย Jenkinson ไปทางตะวันตกกลับไปยังกรุงลอนดอนที่ บริษัท พ่อค้าผ้าแห่งอังกฤษ (Mercers) ยอมรับเขาเป็นสมาชิกเต็มรูปแบบในปี 1555 (พระนเรศประสูติปีนี้พอดี) และ 2 ปีต่อมาคือในปี 1557 เมื่อทุกท่านไม่ว่าจะเป็น Willoughby หรือ Chancellor หรือ Cabot ทั้งหมดเสียชีวิตหมดสิ้น Jenkinson จึงเป็นหนึ่งเดียวที่มีประสบการณ์ทั้งเชิงการทูตและพาณิชย์ที่เหลืออยู่ จึงเป็นคนเดียวที่เหมาะสมที่สุด ที่จะนำการเดินทางไปสู่รัสเซียของ บริษัท มัสโกวี รอบต่อไป สำหรับคนที่อายุเพียง 27 ปีในฐานะกัปตันควบคุมเรือ 4 ลำมุ่งหน้าไปยังรัสเซียผ่านทางทะเลขาว (White Sea) อันต้องห้าม เพื่อใช้ประโยชน์จากสิทธิในการค้าขายที่ได้อนุมัติให้ท่าน Chancellor โดยท่าน ซาร์ อีวาน แห่งรัสเซีย ผู้เหี้ยมโหด (Tsar Ivan the Terrible) นั้น ในเดือนพฤษภาคม ปี ค.ศ. 1557 เรือเจนกินสันได้แล่นเรือออกเดินทางแล้วต่อไปมอสโคว์โดยทางบก จนถึงราชสำนักของซาร์ ในเดือนธันวาคม 1557 (การเดินทางประมาณ 7-8 เดือน, พระนเรศเพิ่งอายุ 2 ปี) (Brotton 2016, น. 40)

ซาร์ อีวาน แห่งรัสเซีย ให้สิทธิ์การค้าแก่เจนกินสัน เพื่อเข้าสู่ทะเลแคสเปียนและค้าขายกับเปอร์เซียได้ อังกฤษจำเป็นต้องเดินทางไปทางทิศตะวันออกโดยเลี่ยงเส้นทางทางบกผ่านเส้นทางแผ่นดินใหญ่ในยุโรปและเส้นทางการเดินเรือทางทะเลที่ควบคุมโดยสเปนและโปรตุเกส เมื่อเร็ว ๆ นี้ซาร์อีวานเพิ่งพิชิตคาซาน (Kazan) และอัสตราคาน (Astrakhan) ซึ่งเป็นรัฐมุสลิมชาวเติร์ก (Turkic Muslim khanates) ซึ่งเป็นผู้ควบคุมดินแดนสามเหลี่ยมแห่งแม่น้ำโวลก้า และทะเลแคสเปี้ยน การได้สิทธิ์นี้จะช่วยให้เขาสามารถเสนอให้พ่อค้ายุโรปเข้าถึง Persia และบางทีก็เข้าสู่จีนได้ เพื่อแลกกับความร่วมมือทางการค้าและการทหาร แต่การเป็นปรปักษ์อย่างต่อเนื่องกับโปแลนด์ ลิทัวเนีย และลิโวเนีย บนพรมแดนทางตะวันตกนั้น ทำให้เส้นทางการค้าขายทางบกในประเทศเมืองต่ำ (เนเธอร์แลนด์) นั้นยากลำบากมากขึ้น ดังนั้น Jenkinson และพ่อค้าอังกฤษ ดูเหมือนจะให้ทางออกโดยเสนอเส้นทางทางทะเลผ่านทะเลขาวให้แทน อย่างไรก็ตามเส้นทางการค้าที่ว่านี้ เกี่ยวข้องกับการเดินทางทางทะเล 1,700 ไมล์จากลอนดอนไปยัง White Sea และบวกกับต้องเดินทางทางบกอีก 3,000 ไมล์เพื่อไปยังเปอร์เซีย การเดินทางของ Jenkinson จากลอนดอนไปมอสโคว์เป็นเรื่องง่าย แต่การเดินทางอื่นๆ จากมอสโกไปยังเปอร์เซียเป็นเรื่องที่น่ากลัว เจนกินสันออกจากมอสโก ในเดือนเมษายน 1558 กับเพื่อนชาวอังกฤษ 2 คน และล่ามชาวเติร์กตาตาร์ 1 คน เขามุ่งหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ถึงคาซาน (Kazan) โดยใช้แม่น้ำโวลก้าและมุ่งหน้าไปทางทิศใต้ไปยังเมือง Astrakhan จากนั้นเขาเดินทางโดยม้า แล้วเรือ และอูฐไปอีก เขาได้พบกับความหายนะรวมทั้งความทุรกันดาร ขาดแคลนอาหารและพบกับโรคระบาด ซึ่งเกิดจากการสังหารหมู่โดยกองทัพของซาร์อีวาน ต่อมาในเดือนกรกฎาคม ปี ค.ศ. 1558 (ราว 4 เดือน ของการเดินทาง) เขาไปถึงเมือง Astrakhan ที่เพิ่งถูกพิชิต และการค้าขายมีน้อยมาก จนไม่คุ้มที่จะมาค้าขายด้วย จากนั้นเขาก็ได้พบกับการคุกคาม การโจรกรรม และกรรโชกทรัพย์ ในขณะที่เขาเดินทางไปในคาราวานกับอูฐพร้อมกับสินค้าที่แทบจะขาดแคลนหมดตัวของเขา โดยได้เข้าทำข้อตกลงการเป็นนายหน้าขายของเมื่อเขาได้พบกับขุนศึกชาวตาตาร์ซึ่งยังติดพันในสงครามกับทั้งรัสเซียและเปอร์เซีย ในที่สุดปลายปี ค.ศ. 1558 เจนกินสันเดินทางถึงกรุงบูคารา (Bukhara) ของเปอร์เซีย หลังจากควีนแมรี่สิ้นพระชนม์ลงและควีนเอลิซาเบธขึ้นครองบัลลังก์ (ถึงแม้เขาจะไม่ทราบเหตุการณ์ทั้งสองเรื่องนี้เลย) (Brotton 2016, น. 41-42) Jenkinson ไม่สามารถไปต่อไปได้เนื่องจากความขัดแย้งระหว่างชุนนีกับชี'อะ กรุง Bukhara (หรือ Boghar) นี้ ทำให้พ่อค้าทุกคนผิดหวังกับศักยภาพทางการค้า เพราะในยามสงบนั้น เมืองนี้เคยมีพ่อค้าในกองคาราวานจากประเทศอินเดีย, เปอร์เซีย, รัสเซียและแม้แต่คาเธ่ย์ใช้ทางผ่านเส้นนี้ แต่ในช่วงเวลาของสงครามที่ต่อเนื่องนี้ พ่อค้าจะอยู่ในสภาวะยากจนและไม่มีความหวังในการค้าใดๆ ที่แย่ยิ่งกว่าก็คือ สภาพอากาศที่ร้อนมากในเอเชียกลางนี้ทำให้พ่อค้าไม่ค่อยสนใจในผ้าขนสัตว์หนาหนักเนื้อหยาบๆ ของอังกฤษ (หรือ ที่เรียกกันว่า ผ้า Kerseys) ที่นำมาโดย Jenkinson แต่พ่อค้าชาวอินเดียและชาวยิวจะหันมาสนใจซื้อขายผ้าไหมและผ้าฝ้ายแทน และจะไม่แลกเปลี่ยน (barter) กับผ้าเคอร์ซีส์นั้นเลย (Brotton 2016, น. 43)

Jenkinson พิจารณาว่าอยากไปต่อยังประเทศจีน แต่มีสงครามเป็นเวลา 3 ปีแล้ว ระหว่างตาร์ต้าร์เติร์กและขุนศึกชาวเปอร์เซีย และเขารู้สึกว่าจีนอยู่ไกลเกินไป อาจใช้เวลาถึง 9 เดือนจึงจะไปถึง เขาพยายามแม้แต่จะไป

ถึงเปอร์เซีย แต่เป็นการปล้นและสังหารพ่อค้าไปเรื่อยระหว่างทางไปเปอร์เซีย ดังนั้นเมื่อวันที่ 8 มีนาคม 1559 เขาจึงออกจากเมือง Bukhara และไปยังมอสโคว์และวางแผนที่จะใช้เวลาช่วงฤดูหนาวที่นั่น ก่อนที่จะเดินทางกลับผ่านทะเลขาวกลับไปยังอังกฤษ (Brotton 2016, น. 43)

นักภูมิศาสตร์และนักเขียนด้านการเดินทางแห่งยุคอลิซาเบธ นามว่า ริชาร์ด ฮาคลุยต์ (Richard Hakluyt) ได้เผยแพร่หนังสือจดหมายของ Jenkinson โดยที่ตีพิมพ์ฉบับที่ 2 โดยเป็นฉบับปรับปรุงมาจากเล่มแรกที่ชื่อ "การนำร่องเส้นทางสายหลัก การเดินทาง การค้ามนุษย์ และการค้นพบของชาติอังกฤษ" (Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation (1598-1600)) Jenkinson กล่าวถึงหญิงสาวตาร์ต้าร์นางหนึ่ง ชื่อว่า ออร่า โซลตาน่า (Aura Soltana) ซึ่งเป็นทาสที่เขาซื้อมาและมอบให้เป็นของขวัญให้แก่ควีน Elizabeth การค้าทาสเป็นส่วนหนึ่งของภารกิจทางการค้าของเขา เช่นเดียวกับพ่อค้าคนอื่น ๆ ที่ทำการค้าอยู่ในเอเชียกลางในเวลานั้น "ฉันสามารถซื้อ ... เด็กผู้ชายคนหนึ่งหรือเด็กผู้หญิง (a wench) ก็ได้ ในราคาที่ซื้อขนมปังก้อนหนึ่ง มูลค่า 6 เพนนีในอังกฤษ" และสาวออร่า โซลตานา นี้เป็นผู้หญิงมุสลิมคนแรกที่ได้รับการบันทึกไว้ว่าได้เข้ามาในราชอาณาจักรทิวดอร์ของอังกฤษ (Brotton 2016, น. 44)

เมื่อถึงปลายฤดูใบไม้ร่วง ปี ค.ศ. 1560 Jenkinson กลับมาที่ลอนดอน (กับสาวทาสโซลตาน่านางนี้) (พระนเรศ อายุ 5 ปี) อังกฤษที่เขาจากไปเมื่อ 3 ปีที่แล้วเป็นประเทศคาทอลิกที่ปกครองโดยสมเด็จพระราชินีแมรี่และพระสวามี กษัตริย์คาทอลิกชาวสเปนชื่อคิงฟิลิป แต่ตอนนี้เขากลับไปอีกครั้งกลายเป็นประเทศโปรเตสแตนต์กับราชินี Elizabeth คนใหม่ เขารายงานไปยังกรรมการบริหารของ บริษัท มัสโกวี ในเรื่องการขยายการค้ากับเปอร์เซีย หากอังกฤษสามารถใช้ประโยชน์จากความขัดแย้งของซุนนีและชี'อะ และเข้าถึงการจราจรเชิงพาณิชย์ผ่านอ่าวเปอร์เซียได้แล้วละก็ อาจเป็นประโยชน์ต่อราชอาณาจักรโปรเตสแตนต์ของสมเด็จพระราชินีเอลิซาเบธ ที่มีหนี้ของชาติเกือบ 300,000 ปอนด์ที่เกิดขึ้นโดยบิดาผู้ล่วงลับของพระนาง คือ กษัตริย์เฮนรี่ที่ 8 ที่ใช้ไปในการทำสงครามกับฝรั่งเศส รวมทั้งภาวะการเก็บเกี่ยวที่ไม่ดีและความตกต่ำในธุรกิจการค้าผ้าที่ผ่านมา เจ้าหนี้ของพระนางขู่ว่าจะยึดทรัพย์สินของอังกฤษออกไปยังต่างประเทศ ทั้งทางบริษัท และทางพระราชินี จึงได้สนับสนุนรีบตอบรับการเดินทางกลับของเจนกินส์คืนสู่เปอร์เซียโดยผ่านทางรัสเซียนั้นโดยเร็ว และคราวนี้มีเป้าหมายเพื่อเข้าถึงผู้ปกครองของเปอร์เซีย ที่ชื่อ ชาห์ ตะห์มาสป์ (Shah Tahmasp) (Brotton 2016, น.45)

บริษัท มัสโกวี ได้รับความเห็นชอบจากคุณแมรี่และคิงฟิลิปให้ดำเนินกิจการทางเขตเหนือได้ แต่ไม่สามารถรุกล้ำเข้าไปในย่านพื้นที่ครอบครองของจักรวรรดิสเปนในแอฟริกาและทวีปอเมริกาได้ แต่ควีนเอลิซาเบธไม่มีปัญหากับเรื่องแบบนั้นเลย เข้าได้หมดทุกที่ ควีน Elizabeth เอง พอได้แรงสนับสนุนจากที่ปรึกษาทั้งหลายซึ่งส่วนมากก็ได้มีส่วนร่วมลงทุนอย่างเต็มที่ในบริษัทมัสโกวีนั้น และรอผลสำเร็จอยู่เต็มที่นั้น ได้เขียนจดหมายถึง "จักรพรรดิแห่งรัสเซีย" และ "มหาราชแห่งเปอร์เซีย" (Great Sophy of Persia) เพื่อขอความปลอดภัยและสิทธิพิเศษด้านการค้า ในนามของท่านเจนกินส์ (Brotton 2016, น. 45)

แต่จดหมายของควีน Elizabeth ที่เขียนถึงจักรพรรดิเปอร์เซียนามว่า ชาห์ ตะห์มาสพ์ (Shah Tahmasp) นับเป็นฉบับแรกที่พระนางเขียนถึงผู้ปกครองชาวมุสลิม สมเด็จพระราชินีและที่ปรึกษาของพระนางไม่รู้เรื่องศาสนาการเมืองหรือตัวตน Shah แห่งชี'อะ ของราชวงศ์ Safavid ผู้นี้เลย จดหมายจึงขึ้นต้นว่า...

> "เอลิซาเบธ ด้วยพระคุณของพระผู้เป็นเจ้า ราชินีแห่งอังกฤษ และอื่นๆ ถึง เจ้าชายผู้ยิ่งใหญ่ผู้ทรงฤทธานุภาพ มหาราชผู้เรืองฤทธิ์ จักรพรรดิแห่งเปอร์เซีย เมเดช ปาร์เธียน ไฮรเคนส์ คาร์มานาเรียน มาร์เจียน และประชาชนบนฝั่งนี้ และฝั่งที่เลยถัดไปจากแม่น้ำไทกริส และของทุกผู้ทุกนาม ทุกชาติ ระหว่างทะเลแคสเปียนและอ่าวเปอร์เซีย ขอทักทาย สวัสดี" ("Elizabeth, by the grace of God, Queen of England, &c. To the right mighty and right victorious Prince, the great Sophy, Emperor of the Persians, Medes, Parthians, Hyrcanes, Carmanarians, Margians, of the people on this side, and beyond the river of Tigris, and of all men, and nations, between the Caspian sea, and the gulf of Persia, greeting." Brotton 2016, น. 45)

ถ้อยคำเกริ่นทักทายของควีนเอลิซาเบธนี้ ได้ถอยกลับไปสู่สมมติฐานโบราณ และข้อพระคัมภีร์เกี่ยวกับภูมิภาคนี้ สิ่งที่พระนางสาธยายอยู่นี้ไม่ใช่ความเป็นท่านชาห์แห่งเปอร์เซียและอาณาจักรของชาฟาวิดของพระองค์เลย แต่กลายเป็นการเอ่ยถึงจักรวรรดิ Achaemenid ของไซรัสมหาราช (ปกครอง 558-529 ปี ก่อน ค.ศ.) ผู้ซึ่งได้รับการยกย่องจากนักศาสนศาสตร์คริสเตียนในฐานะผู้พิชิตบาบิโลนและช่วยชาวยิวให้เป็นอิสระ ซึ่งเป็นสิ่งที่ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติความเป็นมาของความเชื่อในศาสนาคริสต์ ซึ่งแตกต่างจากเติร์กออตโตมันซึ่งดูเหมือนจะผุดขึ้นมาจากที่ใดก็ไม่ทราบได้นั้น ทางเปอร์เซียอาจจะสามารถเทียบวางไว้ในประวัติศาสตร์พระคัมภีร์ไบเบิลได้ง่ายกว่า จึงช่วยให้ควีนเอลิซาเบธหลีกเลี่ยงการพูดถึงความจริงที่ว่าพระนางกำลังมองหาพันธมิตรทางการค้ากับจักรวรรดิมุสลิม (Brotton 2016, น. 45-46)

ควีนเอลิซาเบธสัญญากับชาห์ว่าองค์กรของเจนกินสันมีเป้าหมายเพียงเพื่อ "สร้างการค้ากับพสกนิกรของท่าน" เพื่อหลีกเลี่ยงการอ้างอิงถึงความเชื่อของคริสเตียน พระราชสาส์นนี้เขียนขึ้นเป็นภาษาฮีบรู ละติน และอิตาเลียน ลงนามและประทับตราเมื่อวันที่ 25 เมษายน ค.ศ. 1561 (Brotton 2016, น.46) โปรดสังเกตภาษาที่ใช้ในราชสาส์นถึงเปอร์เซีย ไม่มีภาษาอังกฤษ ไม่ใช่ภาษาฝรั่งเศสหรือสเปนคาสตีลที่นิยมใช้กัน แต่เป็นภาษาแขกฮิบรู ภาษาละติน และภาษาอิตาเลียน ซึ่งน่าจะนิยมในทางการค้าสืบเนื่องมาจากเวนิส ราชสาส์นนี้ฝากไปกับนาย Jenkinson ซึ่งขึ้นเรือชื่อ the Swallow ในวันที่ 14 พฤษภาคม 1561 (พระนเรศ อายุ 6 ปี) โดยเรือลำนี้บรรทุกผ้า kerseys อังกฤษ 400 พับ ใน 80 หีบห่อ fardles (parcels) ขณะจะเดินทางไปรัสเซีย การเดินทางครั้งที่ 2 นี้เรียบร้อยดี ไม่มีปัญหาอะไร เป็นเรื่องการเมืองโดยตรง มิใช่การหาแหล่งใหม่ทางภูมิศาสตร์อีกต่อไป Jenkinson รอเกือบหนึ่งปี จึงได้เข้าเฝ้า tsar Ivan เนื่องจากทางราชสำนักกำลังวุ่นกับการเตรียมการเสกสมรสของท่านอีวาน

กับ มาเรีย เตมะริวคอฟนา (Maira Temryukovna) เจ้าหญิงชาวเซอร์กาส (Circassian) ที่เป็นคน "ในพระบัญญัติพระมะโฮหมัด" (of Mahometicall law) คือเป็นมุสลิมเช่นกัน (Brotton 2016 น. 46)

Jenkinson ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นตัวแทน (factor) ของบริษัท Muscovy Company และเป็นเอกอัครราชทูตในทางพฤตินัยของควีน Elizabeth และในขณะนี้ยังได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของซาร์ Ivan เมื่อเขาไปถึงเปอร์เซีย เขาออกจากมอสโกเมื่อวันที่ 27 เมษายน ค.ศ. 1562 เพื่อมุ่งหน้าไปยังโวลก้า (Volgo) กับทูตเปอร์เซีย เขากลับไปตามเส้นทางของการเดินทางครั้งแรกของเขาโดยเดินทางผ่าน Astrakhan ไปยังทะเลแคสเปียน เขาไปทางตะวันออกเฉียงใต้และผ่านเข้าไปในดินแดนของชาฟาวิดในเดือนสิงหาคมปี ค.ศ. 1562 เขาเดินทางถึงเมืองเดอร์เบนท์ (Derbent) แห่งย่านทะเลสาบแคสเปี้ยน แถวเชิงเขาคอเคซัส และ 2-3 สัปดาห์ต่อมาเขาก็มาถึงเมืองเชอร์วัน (Shirvan) และได้พบกับลูกพี่ลูกน้องของ Shah Tahmasp นามว่า อับดุล-ลาห์ ข่าน อูสตัจลู (Abdullah-Khan Ustajlu) เขาได้เสื้อผ้าที่ทำจากผ้าไหมสีทองซึ่งเขาสวมไว้ตลอดเวลาที่อยู่ในเปอร์เซีย (Brotton 2016, น. 46-47)

Jenkinson แจ้งท่านข่านว่า "มีประเทศชื่อเวนิส ... ซึ่งอยู่ในลีกกับพวกเติร์ก" และพันธมิตรเหล่านี้ปิดกั้นชาวอังกฤษจากการเข้าถึง Safavids ในประวัติศาสตร์แล้ว ชาวเวนิส มักจะทำพันธมิตรกับพวกออตโตมัน นับจากการล่มสลายของกรุงคอนสแตนติโนเปิลในปี ค.ศ. 1453 (สมัยพระบรมไตรโลกนาถ) เพื่อต่ออายุสิทธิพิเศษทางการค้าหลังจากการพิชิตอียิปต์โดยออตโตมัน ในปี ค.ศ. 1517 (Brotton 2016, น. 47-48) (สมัยพระรามาธิบดีที่ 2)

Jenkinson มาถึงเมืองหลวงของจักรวรรดิเปอร์เซียของ Shah Tahmasp ชื่อว่า เมืองกาสวิน (Qazvin) ซึ่งตั้งอยู่ 90 ไมล์ทางตะวันตกเฉียงเหนือของกรุงเตหะรานของยุคปัจจุบันนี้ ณ วันที่ 2 พฤศจิกายน ค.ศ. 1562 (พระนเรศอายุ 7 ปี) ท่านชาห์ ตามาสพ์ ได้ลงนามสันติภาพ ณ อามาซิยาห์ (Amasya) กับพวกออตโตมัน (ตั้งแต่ปี 1555 ซึ่งเป็นปีที่พระนเรศประสูติ) ตามด้วย "พระราชกฤษฎีกาเกี่ยวกับการกลับใจอย่างจริงใจ" (an Edict of Sincere Repentance (ปี ค.ศ. 1556) พระนเรศ พระชนมายุ 1 ปี) ซึ่งเป็นความพยายามที่จะทำให้กฎหมายชี'อะเป็นระเบียบแบบแผนยิ่งขึ้น โดยการห้ามภาพวาด ไวน์ และพิธีกรรม Sufi หลายอย่าง ซึ่งได้เคยเป็นศูนย์กลางของความเชื่อของราชวงศ์ชาฟาวิดทิ้งเสีย (Brotton 2016, น. 48)

ขณะที่เจนกินสันมาถึงเมืองกาสวินนั้น ท่านชาห์เพิ่งเสร็จสิ้นการเปลี่ยนจากเมืองสุหนี่ให้เป็นศูนย์กลางชิอิเตะของชี'อะ ทั้งทางด้านอำนาจทางการเมืองและทางการศาสนาของชี'อะ ซึ่งรวมถึงห้องอาบน้ำแบบหลวง ตลาดสด สวนหลวงแห่งใหม่ พร้อมทั้งพระราชวัง ทางเดินเล่น คลอง และบริเวณสวนสนาม ที่เอาไว้สำหรับฝึกโปโลและยิงธนู (Brotton 2016, น. 49) (โปรดสังเกตว่า กีฬาโปโล หรือที่รู้จักกันในเมืองไทยว่า ตีคลี ได้เป็นที่นิยมในเปอร์เซียในยุคพระนเรศแล้ว)

Shah Tahmasp ต้องการทราบว่าทำไมจดหมายของ ควีน Elizabeth จึงถูกเขียนเป็นภาษาฮีบรู ละติน และอิตาเลียน ในขณะที่ไม่มีใครในอาณาจักรของท่านเข้าใจภาษาเหล่านั้นเลย นอกจากนี้ท่านยังถามเจนคินสันว่า

เขามาจาก "ประเทศฝรั่ง (แฟรงค์ หรือ [คริสเตียนยุโรป]) อะไร?" (Brotton 2016, น. 50) เขาตอบว่าเขามาจากเมืองที่มีชื่อเสียงของอังกฤษ ชื่อว่า กรุงลอนดอน และเขาไม่ใช่ผู้ไม่เชื่อศาสนา หรือ Mahometan แต่เป็นคริส-เตียน ท่าน ชาห์ Tahmasp เชื่อมโยงศาสนาคริสต์ไปกับศาสนาคริสต์นิกายออร์โธดอกซ์ตะวันออกของกษัตริย์จอร์เจีย นามว่า คิงเดวิด ที่ 11 (David XI) ผู้ที่เปลี่ยนจากคริสเตียนเป็นมุสลิมในขณะที่ท่านหนีจากมหากษัตริย์พี่ชายของเมืองกัทลี (Kartli) และกลายเป็นเมืองบรรณาการประเทศราช ขึ้นตรงต่ออาณาจักรเปอร์เซีย (และได้รับการแต่งตั้งให้เป็น ข่าน ดาวิด แห่งกัทลี หรือ Khan Daud of Kartli) Jenkinson ถูกเนรเทศออกจากราชสำนักของชาห์ แต่เขาได้เรียนรู้อย่างรวดเร็วว่า ลัทธิทางศาสนาไม่ได้เป็นเพียงสาเหตุเดียวของการที่เขาถูกขับไล่นั้น (Brotton 2016, น. 50-51)

เพียง 4 วัน ก่อนที่ Jenkinson จะมาถึง Qazvin (ค.ศ. 1562) นั้น ท่านเอกอัครราชทูตตุรกีได้เดินทางมาถึงก่อน เพื่อขอเจรจาสนธิสัญญาสันติภาพระหว่างเติร์กกับท่านชาห์ ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อ 9 ปีก่อนหน้านั้น คือ ในปี ค. ศ. 1553 โอรสของสุลต่านสุไลมาน 2 คน คือท่าน Selim และ Bayezid ได้ต่อสู้กัน เพื่อแย่งสิทธิที่จะสืบราชสมบัติต่อจากบิดาของตน แต่บายาซิดเสียท่าในการรบในปี ค.ศ. 1559 Bayezid จึงหนีไปและขอลี้ภัยที่ราชสำนักของ Shah Tahmasp ในเมือง Qazvin ชาห์ของทางเปอร์เซียนี้รู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่งที่จะให้ที่พักพิงแก่กบฏจากศัตรูชาวเติร์กของท่านนี้ ด้วยความหวังที่จะชนะสนธิสัญญาสันติภาพของ Amasya โดยสุลต่าน Suleyman และ Selim เรียกร้องให้ส่งตัวท่านบายาซิดคืนให้ ในปี ค.ศ. 1561 Shah Tahmasp ได้ตอบตกลงโดยท่าน Bayezid และบุตรอีก 4 คนถูกส่งตัวคืนไปในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1562 (Brotton 2016, น. 51-52) (พระนเรศอายุ 7 ปี) แต่พอมาวันนี้ พฤศจิกายน 1562 เอกอัครราชทูตออตโตมันมาถึง Qazvin เพื่อให้สัตยาบันต่อสนธิสัญญาสันติภาพฉบับแก้ไขกับชาห์ โดยได้ปรึกษาพ่อค้าชาวเติร์กที่อาศัยอยู่ในเปอร์เซีย ผู้ซึ่งได้แจ้งว่า Jenkinson ไม่ดีสำหรับธุรกิจ เพราะเขามาจากประเทศอังกฤษเพื่อที่จะทำลายการค้าของพวกเขา และอังกฤษเป็นศัตรูกับเติร์ก ถ้าชาห์ยังยืนยันที่จะเป็นพันธมิตรกับอังกฤษและรู้ถึงหูชาวเติร์กแล้วละก็ อาจจะทำลายลีกและมิตรภาพใหม่ของพวกเขาลงได้ เจนกินสันจึงไม่ได้รับสัมปทานการค้าและโทษว่า "มาผิดเวลา" (Brotton 2016, น. 52-53)

พฤษภาคม 1563 Jenkinson กลับไปที่มอสโก ถึงเมื่อเดือนสิงหาคม 1563 (พระนเรศอายุ 8 ปี) นำเสนอให้กับซาร์ Ivan 1 หีบสมบัติล้ำค่า ซึ่งเต็มไปด้วย ผ้าไหมและอัญมณี และเครื่องแต่งกายที่ฝากมาให้ท่านซาร์อีวาน โดยท่านชาห์ตะห์มาสพ์ และในทางกลับกัน เขาก็ได้รับสิทธิพิเศษทางการค้าเพิ่มขึ้นจากท่านซาร์ของรัสเซีย เขาพักหลบฤดูหนาวในกรุงมอสโกก่อนที่จะไปทางเหนือสู่ทะเลขาว แล้วเริ่มล่องเรือต่อไปในเดือนกรกฎาคมปี ค.ศ. 1564 (พ.ศ. 2107) โดยเผชิญหน้ากับอุปสรรคอันตรายนานัปการ แล้วเดินทางถึงกรุงลอนดอนเมื่อวันที่ 28 กันยายน 1564 นั้นเอง เกือบสามปีครึ่งนับจากที่เขาเดินทางจากไป (Brotton 2016, น. 53)

กว่า 10 ปี ที่เจนกินสันเดินทางไกลกว่าใครในยุคทิวดอร์ เขาได้พบกับผู้ปกครองที่ทรงอิทธิพลที่สุด 3 คนของเอเชีย อันได้แก่ ซาร์รัสเซีย ชาห์เปอร์เซีย และสุลต่านออตโตมัน เขารอดมาได้เพราะคนไม่ค่อยรู้จักอังกฤษ

ของอลิซาเบธ จึงไม่ค่อยแยแสอะไรนัก ทั้งท่าน Sultan Suleyman และ Shah Tahmasp ซึ่งดูเหมือนจะไม่ทราบว่ามันอยู่ที่ไหนในโลก โดยคิดเอาเองว่าคงเป็นตัวแสดงชายขอบบนเวทีโลก (Brotton 2016, น. 53)

ในอีก 2 ทศวรรษต่อมา ได้มีการเดินทางอีก 5 ครั้ง ในช่วงปลายยุคทศวรรษ 1560-1569 ทายาทสายตรงของเจนกินสัน ชื่อ อาร์เธอร์ เอ็ดเวิร์ดส์ (Arthur Edwards) ได้เจรจาต่อรองที่ราชสำนักชาฟาวิดของเปอร์เซียดูอีกที และได้รับสิทธิพิเศษทางการค้าจากชาห์ หุ้นใน บริษัท Muscovy ซึ่งเดิมราคา 25 ปอนด์ ตอนนี้พุ่งขึ้นเป็น 200 ปอนด์ต่อหุ้น แต่การค้าไม่สามารถรับประกันผลกำไรที่คงที่ได้เลย การเดินทางไกลเกินไป ผลตอบแทนน้อยเกินไป เงื่อนไขในท้องถิ่นผันผวนมากเกินไป ผนวกกับการต่อสู้ทำสงครามกันซ้ำ ๆ ในหมู่ชาวเติร์ก ชาวเปอร์เซีย และพวกตาตาร์ ซึ่งนำไปสู่การลักพาตัว การเรียกค่าไถ่ การโจรกรรม และการฆาตกรรม ต่อพ่อค้าชาวอังกฤษที่ทำงานในภูมิภาคนี้ (Brotton 2016, น. 53-54)

Jenkinson กลับไปรัสเซีย 2 ครั้งในปี 1566 และในปี 1571 เพื่อฟื้นฟูข้อตกลงทางการค้าที่เป็นมิตรกับซาร์อีวาน ซาร์อีวานได้เสนอการสมรสกับสมเด็จพระราชินีเอลิซาเบธแห่งอังกฤษอีกด้วย ในช่วงปลายยุค 1570-1579 เจนกินสันกลับไปอังกฤษอย่างถาวร ประกอบธุรกิจพาณิชย์และอสังหาริมทรัพย์ใน Northamptonshire เขาเสียชีวิตในปี ค.ศ. 1610 ในฐานะเศรษฐี (Brotton 2016 น. 54) (เสียชีวิตปีเดียวกับที่พระเอกาทศรถสวรรคต)

ในหนังสือฉบับที่สองของ Richard Hakluyt เรื่อง การนำร่องเดินเรือหลักๆ ของเขานั้น ได้อ้างว่าการเดินทางครั้งแรกของอังกฤษในราชอาณาจักรโมร็อกโก "ในย่าน Barbary นี้" เกิดขึ้นเร็วที่สุดตั้งแต่ปี ค.ศ. 1551 แล้ว (4 ปีก่อนพระนเรศประสูติ) "บาร์บารี" เข้ามาสู่ภาษาอังกฤษจากการควบรวมคำของกรีกและละตินที่ใช้สำหรับ "ดินแดนแห่งคนป่าเถื่อน" และคำภาษาอาหรับที่ว่า "Berber" (Brotton 2016, น. 56) คนยุคเอลิซาเบธรู้ว่าบาร์บารีเป็นอาณาจักรโมร็อกโกหรือชายฝั่งแอฟริกาเหนือ ตลอดลงไปทางใต้จนถึงกินี (Guinea) สิ่งที่พ่อค้าชาวอังกฤษที่ตั้งกิจการในสเปนทราบ ก็คือ การจัดส่งสินค้าโดยตรงทางทะเลลงไปตามชายฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติกจากท่าเรือหนึ่งแห่ง (เช่น Bristol) ไปยังอีกแห่งหนึ่ง (เช่น Agadir) ในสภาพอากาศที่ค่อนข้างดีละก็ จะกินระยะทางประมาณ 1,800 ไมล์นั้น เป็นเรื่องที่ค่อนข้างง่ายเลยทีเดียว (Brotton 2016, น. 56)

จากปลายศตวรรษที่ 15 ราชวงศ์วัตตาซิด (Wattasid) ของพวกเบอร์เบอร์ (Berber) จะปกครองส่วนใหญ่ของทางเหนือของโมร็อกโก แต่ก็ไม่สามารถต่อต้านการรุกรานจากโปรตุเกสเข้าสู่บริเวณชายฝั่งของตนได้ ในช่วงต้นศตวรรษที่ 16 ราชวงศ์ใหม่เกิดขึ้นมาทางตอนใต้ ชื่อว่า ราชวงศ์ซาอาเดียน (The Sa'adians) ซึ่งเป็นเชื้อสายอาหรับ และได้อ้างเอา มาราเกช เป็นเมืองหลวงของพวกเขา โดยสามารถชนะชาวโปรตุเกสที่เมืองอากาดีร์ (Agadir) ในปี 1537 (พ.ศ. 2080) และในที่สุดก็โค่นล้มราชวงศ์ Wattasids ลงได้ ในปี ค.ศ. 1554 (Brotton 2016, น. 56) (1 ปีก่อนพระนเรศประสูติ)

ในปี ค.ศ. 1551 ขณะที่การควบคุมของ Wattasid เริ่มล่มสลายลง กลุ่มผู้ค้าชาวอังกฤษได้ให้ทุนสนับสนุนโทมัส วินด์แฮม (Thomas Wyndham) ให้แล่นเรือไปยังท่าเรือทางตอนใต้ของโมร็อกโก เพื่อค้าผ้าลินิน ผ้าขนสัตว์ และสิ่งอื่น ๆ ของอังกฤษ "ที่ได้รับการยอมรับจากชาวมัวร์" เพื่อแลกกับอัลมอนด์ อินทผาลัม (dates) และน้ำตาล

โมร็อกโก (ซึ่งต่อมาได้สร้างหายนะต่อฟันของ ควีน Elizabeth) (Brotton 2016, น. 56) ส่วนใหญ่ผู้หนุนหลัง Wyndham จะมองว่า Barbary เป็นการขยายธุรกิจตามธรรมชาติของการค้าที่อิ่มตัวแล้วในตลาดสเปน และหลายคนอาจจะต้องการสำรวจค้นหาตลาดทางตะวันออก ซึ่งอยู่ห่างไกลออกไปด้วยก็ได้ (4 ผู้สนับสนุนการเดินทางของ Wyndham ในไม่ช้าก็ได้กลายเป็นสมาชิกชั้นสัญญาบัตรของ บริษัท มัสโกวี) (Brotton 2016, น. 56-57)

แต่ก็ไม่ใช่ทุกคนที่จะรู้สึกประทับใจในการมาของชาวอังกฤษ ชาวโปรตุเกสก็ไม่พอใจกับการค้าของอังกฤษในย่านบาร์บารี พวกเขาอ้างว่าตนค้าขายผูกขาดรอบชายฝั่งนั้นอยู่ก่อน ชาวสเปนเองก็ตกใจเพราะนักการทูตต่างรายงานว่าเรือของอังกฤษไม่เพียงแต่บรรทุกผ้าลินินและผ้าขนสัตว์มาขายเท่านั้น แต่ยังมี หอก หลาว และเกราะ และต่อมาก็ยังมีอาวุธยุทโธปกรณ์หลากหลายประเภทเต็มไปหมด (Brotton 2016, น. 57)

เอลิซาเบธแทบไม่มีปัญหาอะไรเกี่ยวกับการค้าขายกับโมร็อกโก และในปี 1559 รัฐสภาชุดแรกของพระนางได้จัดทำการปฏิรูปด้านเศรษฐกิจเป็นชุดๆ ที่ทำให้ประเทศซึ่งถูกแยกตัวออกจากประเทศอื่นๆ มาก่อนอย่างอังกฤษนั้น โดยการจำกัดการนำเข้า แต่สนับสนุนการส่งออกไปยังประเทศต่างๆ และจัดให้มีกองทัพเรือที่เข้มแข็งขึ้นใหม่ บนเส้นทางใหม่ ๆ ทั้งไปกินี, ไปบาร์บารี, ไปมัสโกวี ภายในหนึ่งทศวรรษเท่านั้น อังกฤษได้นำเข้าน้ำตาลโมรอคโค 250 ตันต่อปี มูลค่า 18,000 ปอนด์ จากการนำเข้าทั้งหมดซึ่งมีมูลค่ารวมกว่า 28,000 ปอนด์ ซึ่งคิดเป็นเกือบร้อยละ 25 ที่สูงกว่ารายได้ทั้งหมดสำหรับการค้าระหว่างประเทศของโปรตุเกสทีเดียว (Brotton 2016, น. 57)

ในปี ค.ศ. 1562 (พระนเรศอายุ 7 ปี) ขณะที่เรือรบโปรตุเกสและเรือเดินสมุทรเพื่อการค้าของอังกฤษเริ่มปะทะกันบริเวณชายฝั่งแอฟริกา เอกอัครราชทูตโปรตุเกสประท้วงไปยังควีนอลิซาเบธว่า พ่อค้าของพระนางกำลังลอบขายอาวุธอีกครั้งเพื่อให้ชาวโมร็อกโกสามารถทำสงครามกับโปรตุเกสได้อีกแล้ว ควีนอลิซาเบธตอบอย่างสบายใจในบันทึกข้อตกลงซึ่งร่างขึ้นโดย William Cecil ซึ่งเป็นท่านลอร์ด Burghley และเป็นเลขานุการรัฐของพระนางว่า ยิ่งมีคนคริสเตียนหันไปหาคนต่างชาติและชาวซาราเซ็นส์มายิ่งขึ้นเท่าใด ยิ่งทำให้ความเชื่อในศาสนาเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น และว่า พระนางไม่สามารถถือเอาการผูกขาดส่วนบุคคลและการเดินเรือภาคเอกชน ให้สำคัญมากไปกว่าการที่จะนึกถึงสาธารณประโยชน์ของคริสตจักรทั้งมวล (Brotton 2016, น. 57)

มันเป็นสัญญาณหนึ่งของการทำกำไรทางการค้า (และความเชื่อมั่นของ ควีน Elizabeth ที่ขยับสูงขึ้นด้วย) ว่าเมื่อถูกกดดันโดยโปรตุเกสที่จะห้ามการค้าเหล่านี้ในปี 1571 นั้น พระนางจึงปฏิเสธ โดยอ้างว่า โมร็อกโกไม่ได้อยู่ในครอบครองของโปรตุเกส ดังนั้นจึงมีอิสระที่จะค้ากับใครก็ได้ตามที่ประสงค์ (Brotton 2016, น. 58)

มีเหตุผลที่ดีพอที่ควีนเอลิซาเบธจะต่อต้านการกดดันทางการเมืองดังกล่าว นั่นคือ การค้ากับโมร็อกโกได้ให้ผลกำไรมากและเกี่ยวข้องกับพ่อค้าที่มีอำนาจมากที่สุดกว่า 30 รายของลอนดอน ซึ่งบางคนทำกิจการนี้ด้วยตัวคนเดียวและบางคนทำในรูปห้างหุ้นส่วน แต่เกือบทุกกรณีโดยไม่คำนึงถึงสินค้าโภคภัณฑ์เฉพาะชนิดแล้วละก็ การค้าถูกดำเนินการโดยผูกขาด ผ่านตัวกลางชาวยิว ที่ราชวงศ์ Sa'adian รายใหม่นี้ได้พึ่งพาทุกสิ่งทุกอย่างนับตั้งแต่การฝากให้เรียกค่าไถ่เชลยศึกคริสเตียนไปจนกระทั่งการทำฟาร์มน้ำตาลที่ทำกำไรเด่นที่สุดของประเทศ

หนึ่งในผู้ทรงอิทธิพลที่สุดของบรรดาเจ้าสัวค้าน้ำตาลของชาวยิวในโมร็อกโก ก็คือ ท่าน อิซาค คาเบซา (Isaac Cabeça) อิซาคและพี่ชายของเขา ที่ชื่อ อับราฮัม มาจากครอบครัวของชาวยิวเซฟาร์ดิค (Sephardic) ที่อพยพหนีการบังคับให้เปลี่ยนศาสนาในประเทศสเปน เพื่อขอลี้ภัยไปอยู่ในโมร็อกโก ซึ่งพวกเขาก็ยอมเปลี่ยนศาสนาไปเป็นยูดาย (Judaism) อยู่ดี และเจริญรุ่งเรืองภายใต้การอุปถัมภ์ของพวกมุสลิม โดยในตอนแรกก็ทำอาชีพเป็นนักแปลและล่าม แล้วต่อมาก็เปลี่ยนอาชีพเป็นพ่อค้าและนายธนาคาร ปลายยุคทศวรรษ 1560-1569 อิซาคขายน้ำตาลและซื้อผ้าจากสมาคมพ่อค้า (consortium) อังกฤษ 6 คนที่นำโดยเซอร์วิลเลียม เจอร์ราด (Sir William Garrard) หนึ่งในพ่อค้าผ้าที่มีอิทธิพลมากที่สุดในลอนดอน Garrard ทำการซื้อขายในโมร็อกโกตั้งแต่ปี ค.ศ. 1552 รวมถึงการสนับสนุนการเดินทางไปสู่แอฟริกาตะวันตกเพื่อค้าทาส และสนับสนุนการเดินทางสายรัสเซียที่โชคร้ายของท่าน Richard Chancellor นั้นด้วย ซึ่งทำให้เขาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหนึ่งในกงสุลผู้ใหญ่ผู้ร่วมก่อตั้ง บริษัท มัสโควี ด้วย (Brotton 2016, น. 58)

ในปี ค.ศ. 1568 Cabeça ถูกประกาศเป็นบุคคลล้มละลาย และถูกคุมขังโดยสุลต่านอับดุลลาฮ์ อัล-กาลิบ (Sultan Abdullah al-Ghalib) เพื่อหาค่าเช่าค้างชำระจำนวน 50,000 ออนซ์ของโลหะเงิน เป็นค่าค้างชำระในการทำฟาร์มน้ำตาลให้แก่ราชสำนัก ถึง 3 แห่ง สมาคม (consortium) ของ Garrard ตกใจมาก เนื่องจาก Cabeça เป็นหนี้ค่าผ้า มากกว่า 1,000 ปอนด์ ซึ่งเป็นการซื้อเชื่อ ซึ่งก็เป็นธรรมเนียมปฏิบัติตามมาตรฐานปกติ ซึ่งการจ่ายเงินมักมีดอกเบี้ยรวมอยู่ด้วยโดยอาจจ่ายในรูปของตั๋วแลกเงินหรือจ่ายเป็นน้ำตาลก็ได้ แต่ขณะนี้เขาไม่มีทั้ง 2 อย่าง ตัวแทนการค้าของอังกฤษ (factors) จึงประกาศต่อรองกับ Cabeça ว่า "ถ้าเขาสัญญาว่าจะชำระกลบหนี้เก่า" ให้ได้ 1,000 ปอนด์และจะจัดให้น้ำตาล อีก 16,000 ปอนด์ ให้แก่ทาง consortium พวกเขาจะเข้าขอร้องกับสุลต่านให้เองในนามของเขาเลย พวกเขาได้ว่าจ้าง "Moor คนหนึ่ง ซึ่งเป็นหัวหน้าอยู่แถวนั้น" นามว่า Tangarffe เพื่อยื่นคำร้องต่อ Abdullah al-Ghalib เพื่อปลดปล่อย Cabeça ในตอนแรก Tangarffe ยืนยันว่า ตัวแทนการค้าชาวอังกฤษต้อง "สัญญาว่าจะผูกมัดกับเขา" สำหรับค่าใช้จ่ายใด ๆ ก็ตามที่จะเกิดขึ้นในการชำระหนี้ของ Cabeça ซึ่ง 2 ตัวแทนการค้าของอังกฤษก็ตอบตกลง และ Cabeça ก็ได้รับการปล่อยตัว แต่ในห่วงโซ่ที่ซับซ้อนของหนี้และเครดิตที่มีผลผูกพันคริสเตียน ชาวยิว และชาวมุสลิม เข้าด้วยกันนั้น ก็เลยทำให้กลายเป็นเรื่องยากที่จะกำหนดยอดที่ค้างชำระ เสียจนทำให้พ่อค้าชาวอังกฤษเริ่มฟ้องกันและกันในศาลสูงของกองทัพเรือและจากนั้นก็ในศาลฎีกาเป็นอันดับไป ทั้งยุ่งเหยิงและไม่สามารถสรุปสำนวนปิดคดีได้ ซึ่งเกิดการลากคดีกันยาวนาน ตลอดช่วงทศวรรษที่ 1570-1579 คำพิพากษาโดยไม่มีการปรากฏตัวของ Cabeça นั้น ท่านถูกเรียกว่าเป็น "พ่อค้าที่มีชื่อเสียงและร่ำเริง" ผู้ซึ่งศาสนาไม่เกี่ยวกับการเล่นเล่ห์เพทุบายทางการเงิน ซึ่งได้นำมาสู่การจ้องกำจัดเขา (Brotton 2016, น. 58-59)

ขณะที่พ่อค้าชาวอังกฤษซื้อขายกับชาวมุสลิมและชาวยิวในประเทศโมร็อกโก เหตุการณ์ห่างออกไปหลายพันไมล์ในกรุงลอนดอนและกรุงโรมกำลังจะเปลี่ยนสถานะของอังกฤษภายในยุโรปและเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับโลกอิสลาม ณ วันที่ 24 พฤษภาคม ค.ศ. 1570 จอห์น เฟลตัน (John Felton) นักปลอบโยน

ชาวคาทอลิกที่มีชื่อเสียงในเมือง Bermondsey ทางใต้ของแม่น้ำเทมส์ ได้ข้ามสะพานลอนดอนและตอกตะปูใบพิมพ์เอกสารชิ้นหนึ่งไปบนประตูวังของบิชอปแห่งกรุงลอนดอนใกล้กับมหาวิหารเซนต์ปอล มันเป็นสำเนาของศาสนสาส์น (papal bull) ที่ออกจากกรุงโรมเมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 1570 โดยสมเด็จพระสันตะปาปาปิอุส ที่ 5 (Pope Pius V) มีชื่อของสารตรานี้เป็นภาษาละตินว่า Regnans in Excelsis ("ปกครองจากเบื้องบน") ประกาศการคว่ำบาตร (excommunication) ควีนเอลิซาเบธ ที่ 1 พระศาสนสาส์นนี้ (เรียกว่า Bull ตามรูปตราบนตะกั่วหรือ bulla ซึ่งเป็นรูปวัวกระทิง) ซึ่งเรียกชื่อตามคำกล่าวเปิดตั้งต้นของสาส์นนั้น โดยประกาศประณาม "อลิซาเบธ ผู้แสร้งทำเป็นราชินีแห่งอังกฤษ" ("Elizabeth, the pretended Queen of England") เพราะ "ยึดครองราชอาณาจักรและบังอาจขึ้นสู่ตำแหน่งของผู้ปกครองสูงสุดแห่งคริสตจักร (Supreme Head of Church) ในอังกฤษเยี่ยงปีศาจร้าย" และได้ลด "อาณาจักรดังกล่าวเข้าสู่ความทุกข์ยากและสภาพทรุดโทรมโทมนัส ซึ่งเมื่อเร็วๆ นี้ได้เรียกคืนความเชื่อแบบคาทอลิกมาได้แล้วนั้น" ภายใต้การปกครองของ ควีน Mary และ คิง Philip (Brotton 2016, น. 59)

ศาสนสาส์นนั้น ประกาศให้ Elizabeth เป็นคนนอกรีตและเป็นผู้สนับสนุนพวกนอกรีตทั้งหลาย ทำให้เกิดการลงอาญาคว่ำบาตรและจะถูกตัดขาดจากสมาพันธ์ขององคาพยพแห่งพระคริสต์ (the Body of Christ) และประกาศว่าพระนางจะถูกลิดรอนตำแหน่งที่ตนแกล้งทำดังกล่าวแล้วนั้น ศาสนสาส์นนี้ได้ออกพระราชบัญชาท้ายที่สุดว่า ขอให้สั่งและเรียกเก็บค่าปรับขุนนางทุกคน พสกนิกรทุกคน และอื่น ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ว่าพวกเขาต้องไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง กฎกติกามารยาท และกฎหมายของนางทั้งหมดทั้งปวงทั้งสิ้น (Brotton 2016, น.60)

ขณะที่วาทศิลป์ชักจูงคนเข้าศาสนาเริ่มเพิ่มมากขึ้น และยุโรปเริ่มแบ่งแยกออกเป็นเสี่ยงๆ ตามแนวนิกายต่างๆ นั้น ควีน อลิซาเบ็ธ พบว่าเป็นการยากที่ตนจะรักษาความเป็นกลางไว้ได้ ในปี ค.ศ. 1562 พระนางจึงเริ่มให้การสนับสนุนทางทหารแก่ชาวฝรั่งเศสโปรเตสแตนต์ ที่เรียกกันว่า พวกอูเกโนต์ (Huguenots) และแม้ว่าการลงทุนลงแรงในครั้งนี้จะล้มเหลว แต่ในปี 1566 พระนางได้ให้ทุนแก่กบฏคาลวิน (Calvinist rebels) เพื่อต่อสู้กับการปกครองของสเปนในประเทศเมืองต่ำ (the Low Countries หรือ เนเธอร์แลนด์) ในที่สุด ในปี 1568 สเปนก็ได้ยึด (อายัด) สินค้าอังกฤษในท่าเรือสำคัญทางเศรษฐกิจของเมือง Antwerp (เนเธอร์แลนด์) และในปีเดียวกันนั้นเอง ลูกพี่ลูกน้องของควีนเอลิซาเบธ นามว่า ควีนแมรี่ สจ๊วต แห่งสก๊อต (Mary Stuart "Queen of Scots") ได้หนีสงครามกลางเมืองที่กำลังร้อนแรงในสกอตแลนด์ อพยพมาลี้ภัยในอังกฤษ ซึ่งทำให้พระนางกลายเป็นจุดสนใจของชาวคาทอลิกของอังกฤษที่หวังว่าจะให้พระนางเป็นตัวตายตัวแทนสืบราชบัลลังก์แทนที่ควีนเอลิซาเบธ ภายในหนึ่งปีพระนางได้เป็นตัวเร่งปฏิกิริยาให้เกิดการจลาจลในแคว้นเหนือ ซึ่งเป็นการจลาจลที่นำโดยเอิร์ลต่างๆ ที่ทรงอิทธิพลของฝ่ายคาทอลิก ทั้งเอิร์ลแห่งเวสต์มอร์แลนด์ และเอิร์ลแห่งนอร์ธัมเบอร์แลนด์ ที่สาบานว่าจะขจัดให้เอลิซาเบธออกไป และจะช่วยปราบดาภิเษกพระนางแมรี่ขึ้นสู่บัลลังก์แทน ถึงแม้ว่าการจลาจลจะถูกกำจัดราบคาบ แต่ก็ได้รื้อฟื้นพลังเคลื่อนไหวของสันตะปาปาปิอุส ที่ 5 ที่จะเป็นปฏิปักษ์ต่อควีนเอลิซาเบธ (Brotton 2016, น. 61)

ข้อสงสัยของอังกฤษต่อการสมคบคิดของคาทอลิกระหว่างประเทศดูเหมือนจะได้เริ่มยืนยันเป็นจริงเป็นจัง เมื่อทางราชวงศ์กีส์ (House of Guise) แห่งฝรั่งเศส ดำเนินการสังหารหมู่ครั้งอื้อฉาวที่สุดที่รู้จักกันทั่วโลกในนามว่า การสังหารหมู่แห่งบาร์โตโลเมียว (St. Bartholomew's Day Massacre) ในวันที่ 24 สิงหาคม 1572 (พระนเรศ อายุ 17 ปี เป็นปีที่พระองค์กลับจากการเป็นตัวประกันที่หงสาวดี มาช่วยปกครองพิษณุโลกพอดี) โดยมีการฆ่ามากกว่า 3,000 ศพ ซึ่งล้วนเป็นชาวโปรเตสแตนต์ Huguenots บนท้องถนนของกรุงปารีสและอีกเป็นพันๆ คน ณ ที่อื่น ๆ อีกมากมายทั่วทั้งประเทศฝรั่งเศส ข่าวดังกล่าวส่งสัญญาณคลื่นช็อกไปทั่วยุโรป (Brotton 2016, น. 61) โรมแสดงความชื่นชมยินดีอย่างเปิดเผย และฟิลิปที่ 2 แห่งสเปน ก็ประกาศว่าการสังหารหมู่ครั้งนี้ "เป็นหนึ่งในความสุขที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิตของข้าฯ" (Brotton 2016, น. 62) (ซึ่ง ณ ขณะนั้น ทางฝรั่งเศสคือยุคของควีนแคเธอลีน เดอ เมดิชี มเหสีของคิงเฮนรี่ ที่ 2 ซึ่งสิ้นพระชนม์ไปตั้งแต่ปี 1559 แล้ว แต่พระนางกุมอำนาจในฐานะซูสีไทเฮาของโอรสของตน คือ คิงชาร์ลส์ ที่ 9 (Charles IX) ซึ่งกำลังป่วยเป็นวัณโรคอยู่ในขณะนั้น)

เนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากชุมชนการค้าของลอนดอนเพื่อบุกเบิกการค้าเข้าไปในรัสเซีย เปอร์เซีย และโมร็อกโก ควีนอลิซาเบธและที่ปรึกษาของพระนางจึงตัดสินใจที่จะขยายการค้นหาพันธมิตรของพวกเขาออกไปนอกยุโรป นับตั้งแต่คริสตศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา พ่อค้าคริสเตียนได้ค้าขายกับ "ซาราเซ็นส์" (Saracens หรือ ที่คนไทยรู้จักกันในนามว่า แขกเจ้าเซ็น) ซึ่งนำไปสู่การขู่เตือนของสมาคมละเตอรัน (Lateran ซึ่งเก่าแก่ที่สุดในบรรดามหาวิหารคาทอลิคในโรม) ภาคที่ 4 ในปี ค.ศ. 1215 เพื่อขู่ว่าจะคว่ำบาตรคริสเตียนทั้งหมดซึ่งเป็นผู้จัดหาอาวุธ เหล็ก และไม้ ให้แก่ชาวซาราเซ็นส์ (Brotton 2016, น. 62) ข้อห้ามนี้ถูกละเลยโดยรัฐคริสเตียนจำนวนมาก และพ่อค้าจากประเทศตนที่ดำเนินงานอยู่ในเขตทะเลเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออก ชาวเวนิสยังคงค้าขายกับออตโตมันก่อนและหลังการล่มสลายของกรุงคอนสแตนติโนเปิลในปี ค.ศ. 1453 และฝรั่งเศสเองก็ได้เสนอข้อตกลงเชิงพาณิชย์กับออตโตมันโดยให้สิทธิ์การค้าขายแก่พ่อค้าของตนมาอย่างน้อยตั้งแต่ปี ค.ศ. 1535 สนธิสัญญาเหล่านี้ให้ฝรั่งเศสมีข้อได้เปรียบอย่างมากในการค้าขายกับประเทศในย่านลิวองต์ (Levantine trade) และได้เป็นพันธมิตรทางทหารและนาวิกโยธินกับสุลต่าน Süleyman เพื่อคอยตรวจสอบการขยายตัวของจักรวรรดิฮับสบวร์กส์ของสเปน (Brotton 2016, น. 62) ประเทศอังกฤษมีขนาดเล็กเกินไปและไกลเกินไปที่จะส่งผลใดๆ เนื่องจากเป็นประเทศนิกายโปรเตสแตนต์ที่นำโดยพระนางที่ถูกคว่ำบาตรจากการลงโทษของสมเด็จพระสันตะปาปาและมีประสบการณ์ในการค้ากับโมร็อกโก ทำให้อังกฤษและพ่อค้าของตนเป็นอิสระกว่าประเทศคริสเตียนอื่น ๆ ที่จะค้าขายกับโลกอิสลาม (Brotton 2016, น. 62)

ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1566 (พระนเรศอายุ 11 ปี) เพียงไม่กี่เดือนหลังจากที่สมเด็จพระสันตะปาปา ปิอุสที่ 5 ผู้ร่วมงานสงครามครูเสดก้าวขึ้นสู่ตำแหน่ง ท่านสุลต่านสุไลมาน ผู้เกรียงไกร (Süleyman the Magnificent) ก็สิ้นพระชนม์ ผู้สืบทอดบัลลังก์ต่อจากท่าน คือ สุลต่าน เซลิม ที่ 2 (Selim II) ซึ่งได้เร่งหันห่างจากความขัดแย้งระหว่างออตโตมันกับเปอร์เซียทันที แต่เลือกที่จะเผชิญหน้ากับศาสนาคริสต์ในย่านทะเลเมดิเตอร์เรเนียนแทน ในขณะที่มีพระสันตะปาปาก้าวร้าวในกรุงโรม และ สุลต่านที่ฮึกเหิมในกรุงคอนสแตนติโนเปิล ท่านคิงฟิลิปที่ 2

แห่งสเปนก็ถูกท้าทายจากทุกด้าน ในปี ค.ศ. 1568 ในขณะที่ท่านกำลังเผชิญหน้ากับกบฏดัตช์ลัทธิคาลวินอยู่แล้ว ท่านก็ยังต้องมาเผชิญกับกบฏ Morisco ในกรานาดา (Granada) อีก Moriscos หรือ "ชาวคริสเตียนใหม่" เป็นชาวมุสลิมที่เกิดในสเปนที่ถูกบังคับให้เปลี่ยนมาถือศาสนาคริสต์ (Brotton 2016, น. 62-63) ด้วยความโกรธแค้นที่นโยบายของคิง Philip ที่ 2 เข้มงวดต่อพวกตนมากขึ้น พวกเขาจึงเสนอที่จะยอมรับอำนาจปกครองของกษัตริย์ออตโตมันแทน หาก Selim ให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่พวกตน และสุลต่านก็ได้เริ่มจัดส่งกำลังทหารและอาวุธไปยังกรานาด้าจริงๆ (Brotton 2016, น. 63)

สุลต่าน Selim ที่ 2 ให้ความสนใจในโมร็อกโกเช่นกัน แต่คำนึงถึงเรื่องอาณาเขตมากกว่าผลประโยชน์ทางการค้า ความสนใจของท่านอยู่ที่เมืองตูนิส เมืองนี้ตกอยู่ในอำนาจการปกครองของราชวงศ์ Habsburgs ของสเปนในปี ค.ศ. 1535 และในช่วงปลายปี ค.ศ. 1569 กองทัพออตโตมันก็เข้ายึดเมืองตูนิสคืนจากผู้ปกครองต่างๆ ของราชวงศ์ฮัฟซิด (Hafsid) ที่ได้รับการสนับสนุนจากสเปนมาได้ ตอนนี้สุลต่าน Selim ดูแลชายฝั่งแอฟริกาเหนือไปจนถึงโมร็อกโกและพร้อมที่จะผลักดันเข้าไปในภาคใต้ของสเปนหากการจลาจลของกลุ่ม Morisco นี้ประสบความสำเร็จ (Brotton 2016, น. 63)

หลังจากที่ได้เข้าควบคุมทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของทะเลเมดิเตอร์เรเนียนแล้ว ท่านสุลต่าน Selim ที่ 2 มุ่งไปทางทิศตะวันออกและวางแผนบุกไซปรัส แล้วเล็งเห็นผลจากสงครามกับผู้ปกครองชาวเวนิสของเกาะนี้ สุลต่านต้องการจะได้เกาะนี้ เพื่อครอบครองแหล่งไวน์ดีมีคุณภาพ (ในขณะที่อิสลามไม่สามารถดื่มไวน์ได้ เพราะมีแอลกอฮอล์ !!!) (Brotton 2016, น. 63-64) ใครก็ตามที่ครอบครองตูนิสและไซปรัสได้ จะสามารถควบคุมการไหลเวียนของการค้าทั่วอ่าวทะเลเมดิเตอร์เรเนียน (Brotton 2016, น. 64)

การเตรียมยึดไซปรัสของออตโตมันนี้ นำไปสู่การประกาศสงครามกับเวนิสในปี 1571 (พ.ศ. 2113) และต่อมาในเดือนพฤษภาคมปี 1572 (2114) (พระนเรศ อายุ 16 ก่อนออกจากหงสา กลับพิษณุโลก) เมื่อกองทัพตุรกีปิดล้อมฐานที่มั่นสุดท้ายของ Famagusta สมเด็จพระสันตะปาปาปิอุส ที่ 5 และขุนนางเวนิส ได้ตกลงเข้าร่วมกลุ่มกองทัพศักดิ์สิทธิ์ (Holy League) ซึ่งรวมถึงสเปน เมืองอัศวินแห่งมอลตา และเมืองมลรัฐเกือบทั้งหมดในอิตาลีด้วย Holy League นี้ได้รวบรวมกองเรือคริสเตียนมากกว่า 200 ลำ ซึ่งนำโดยอนุชาของกษัตริย์ฟิลิปที่ 2 นามว่าท่าน ดอน จอห์น แห่งออสเตรีย (Don John of Austria) แต่กองทัพเรือมาช้าเกินไป เพราะว่าเมือง Famagusta ได้ยอมจำนนต่อออตโตมันเสียแล้ว จากนั้น Don John ก็พากองเรือไปยังเมือง Lepanto ในย่าน Peloponnese ของกรีก ซึ่งเรือของกองทัพเรือออตโตมันทอดสมออยู่ 300 ลำ และแล้ว ณ วันที่ 7 ตุลาคม 1571 การรบทางเรือได้เริ่มขึ้นและพวกออตโตมันได้รับความพ่ายแพ้จากกลุ่มกองทัพศักดิ์สิทธิ์ของอาณาจักรแห่งคริสต์ (Holy League of Christendom) (Brotton 2016, น. 64)

ชัยชนะที่ Lepanto นี้ระเหยหายไปภายในเวลาไม่กี่ปี ฟิลิปที่ 2 และสมเด็จพระสันตะปาปา ปิอุส ที่ 5 กำลังเริ่มลึกใหม่ เพื่อกำจัดพวกนอกรีตโปรเตสแตนต์ในยุโรปรวมทั้งอังกฤษและเอลิซาเบธ ควีนอลิซาเบธหันไปหาที่ปรึกษาที่ท่านไว้ใจและเชื่อถือที่สุดสองคน คือ William Cecil (ตำแหน่ง Lord Burghley) และ Francis

Walsingham (ซึ่งเป็นเอกอัครราชทูตประจำประเทศฝรั่งเศสและหัวหน้าสายลับที่ไร้ความปรานี) ซึ่งแนะนำให้พระนางสร้างพันธมิตรทั้งสองด้านของทะเลเมดิเตอร์เรเนียน คือ ทั้งกับโปรตุเกสและกับออตโตมัน กับทางโปรตุเกสนั้นอาจเป็นเรื่องที่ยากลำบากสักหน่อย เพราะเพิ่งจะเกิดรอยร้าวล่าสุดที่โมร็อกโก แต่อย่างน้อยก็มีการทูตอยู่ในทั้งสองประเทศที่อาจทำให้เกิดการประนีประนอมกันได้ (Brotton 2016, น. 65) แต่ทางพวกออตโตมันนั้นเป็นอีกกรณีหนึ่ง เพราะในยุคทศวรรษ 1570-1579 นั้น เป็นช่วงเรืองอำนาจของจักรวรรดิออตโตมันและการเข้ายึดดินแดนต่างๆ ถึงแม้ว่าควีน Elizabeth และที่ปรึกษาของพระนางในขณะนั้นอาจจะยังไม่สามารถรู้ได้ พวกออตโตมันดูเหมือนจะชนะทุกที่ ใครก็ตามที่สามารถกำจัดสันตะปาปาและสเปนได้ ก็จะได้รับการต้อนรับไม่ว่าจะอยู่ในลัทธิศาสนาใด แต่เนื่องจากระยะห่างจากกรุงลอนดอนและไม่มีทูตอังกฤษประจำถิ่นหรือพ่อค้าอยู่ในพื้นที่เลย ความพยายามใดๆ ในการเจรจากับสุลต่านอาจเป็นเรื่องยากหรือแม้กระทั่งเข้าข่ายอันตรายทีเดียว ดังนั้นข้อเสนอกับทางออตโตมันจึงเงียบจางหายไปและ ลอร์ด Burghley ได้เปิดฉากเจรจากับโปรตุเกส โดยตกลงกันที่จะเสียสละความสนใจในเชิงพาณิชย์ของอังกฤษในประเทศกินี เพื่อรักษาฐานที่มั่นในโมร็อกโก เมื่อถึงปี ค.ศ. 1576 สนธิสัญญาแองโกล – โปรตุเกส ได้ช่วยแก้ไขข้อพิพาททางการค้าที่ค้างคาอยู่เกือบทั้งหมดลงได้ แต่ก็มักจะลืมโมร็อกโก โดยปล่อยให้อังกฤษมีอิสระเสรีในการค้าขายที่นั่นได้ โดยไม่ต้องรับโทษ (Brotton 2016, น. 66)

แม้กระทั่งก่อนที่จะลงนามในข้อตกลงดังกล่าว พ่อค้าชาวอังกฤษได้ใช้ประโยชน์จากความไม่แน่นอนภายในราชวงศ์ซะ'อะเดียน (Sa'adian) เพื่อดำเนินการเกี่ยวกับการค้าอาวุธที่เป็นทางการมากขึ้นด้วยการสนับสนุนอย่างลับๆ จากราชสำนัก หนึ่งในตัวแสดงที่สำคัญในการค้านั้น คือ เอ็ดมันด์ โฮแกน (Edmund Hogan) ซึ่งเป็นสมาชิกคนหนึ่งใน บริษัทผู้ค้าผ้า (Mercers) จากเมืองแฮ็คนีย์ (Hackney) ซึ่งมีผลประโยชน์ทางการค้าในประเทศเยอรมนีและสเปนและได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในบรรดา "พ่อค้าที่ฉลาดและดีที่สุดในลอนดอน" ในปี ค.ศ. 1572 โฮแกนได้ส่งชายคนหนึ่งชื่อ จอห์น วิลเลียมส์ (John Williams) ไปยังโมร็อกโกเพื่อตรวจสอบรายงานเกี่ยวกับความมหาศาลของโพแทสเซียมไนเตรต (potassium nitrate) ที่มีคุณภาพสูงหรือ ที่เรียกว่า ดินประสิว (saltpeter) สารประกอบตัวทำละลายซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญในการทำดินปืน ซึ่งหาได้ยากมากในยุโรปตะวันตก และมักจะต้องนำเข้ามาจากประเทศเปอร์เซีย และอินเดีย (Brotton 2016, น. 66) ความพยายามของอังกฤษในการผลิตดินประสิวสังเคราะห์นั้น เป็นเรื่องยากลำบากมากและสกปรกมาก (เกี่ยวข้องกับปัสสาวะและมูลสัตว์) และให้ผลผลิตต่ำ เป็นผลให้มีความตื่นเต้นมากเมื่อวิลเลียมส์กลับมาพร้อมกับดินประสิวของโมร็อกโก ซึ่งเขาบอกโฮแกนว่า "ปริมาณมากกว่าที่เขาจะสามารถจัดหาให้ได้ จากสถานที่อื่นใดที่เขาได้เคยเดินทางไปในโลกใบนี้" ปัญหาเดียวที่มีก็คือ สุลต่านองค์ใหม่แห่งโมรอคโค คือ ท่าน อาบู อับดัลละห์ มูฮัมหมัดที่ 2 อัล-มุตะวักกิล (Abu Abdallah Muhammad II, Al-Mutawakkil) ผู้ซึ่งสืบราชบัลลังก์ต่อจากบิดา ในปี 1574 หลังจากที่ได้ต่อสู้กับอาของตน ที่ชื่อ อับดุลอัลมาลิก (Abd al-Malik) อยู่พักใหญ่ เมื่อต้องเผชิญหน้ากับการต่อต้านของอัลมาลิก ท่าน Abdallah ก็ไม่สนใจที่จะค้าขายดินประสิวเพื่อแลกผ้าอังกฤษอีกต่อไป ที่ปรึกษาของสุลต่านก็ให้คำแนะนำคัดค้าน

ท่านเกี่ยวกับการค้าขายกับผ้า พวกเขาต้องการแลกกับเม็ดกระสุน (เป็นแท่งเหล็กหรือลูกกระสุนปืนใหญ่) (Brotton 2016, น. 66-67)

ในปี ค.ศ. 1575 (พระนเรศ อายุ 20) จอห์น วิลเลียมส์ กลับไปอังกฤษพร้อมด้วยตัวอย่างดินประสิว และขนส่งไปที่ปราสาท Killingworth เพื่อแสดงต่อท่าน Burghley และท่านโรเบิร์ต ดัดลีย์ เอิร์ลคนแรกแห่งเลสเตอร์ (Robert Dudley, 1st Earl of Leicester) ทั้งสองท่านชื่นชอบในคุณภาพและได้อนุมัติการส่งออกลูกปืน และกระสุนปืนใหญ่ และอาวุธอื่น ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนกับดินประสิว แต่คำสั่งจากอังกฤษมาสายเกินไปสำหรับท่าน Abdallah เพราะท่านพ่ายแพ้แก่อาของตน คือ ท่านอัลมาลิก ในเมืองหลวงชื่อ Fez และ al-Malik ประกาศตัวว่าเป็นสุลต่านคนที่ 4 แห่งราชวงศ์ Sa'adian ของประเทศโมร็อกโกไปแล้ว ท่าน Abdallah จึงหนีไปอยู่เซอูตา (Ceuta) เพื่อขอการคุ้มครองจากศัตรูที่ยิ่งใหญ่ของเขา นั่นคือ กษัตริย์หนุ่มแห่งโปรตุเกส ท่านเซบาสเตียน ที่ 1 (Sebastian I) ผู้ซึ่งเพิ่งเซ็นสนธิสัญญาแองโกล–โปรตุเกส กับทางอังกฤษนั่นเอง (Brotton 2016, น. 67)

ควีน Elizabeth ใช้โฮแกนเป็นตัวกลางในการติดต่อกับสุลต่านอัลมาลิกเพื่อให้คนอังกฤษสามารถค้าขายในโมร็อกโกได้ และพฤษภาคม 1577 (พระนเรศอายุ 22) โฮแกนได้เป็นเอกอัครราชทูตของเอลิซาเบธที่โมร็อกโก (Brotton 2016, น. 69) เขาได้ผลผลิตดินประสิวจำนวน 300 quintals (13 ตัน) สำหรับการค้าขายส่วนตัวของเขาเอง (Brotton 2016, น. 70) และหลังจากอัล–มาลิกเปิดเผยความเชื่อในนิกายโปรเตสแตนท์แล้ว โฮแกนใช้อิทธิพลของเขาเพื่อให้แน่ใจว่าเรืออังกฤษและพ่อค้าชาวอังกฤษทุกคนสามารถผ่านเข้ามาในย่านทะเลของลิวองต์ (the Levant seas) ได้อย่างปลอดภัยและสามารถติดต่อกับอาณาจักรในเขตปกครองของเติร์กได้ โดยการใช้ผู้ปกครองกึ่งโปรเตสแตนต์ผู้นี้ เพื่อการค้าเสรีทั่วราชอาณาจักรโมร็อกโกของท่านได้ (Brotton 2016, น. 70)

การเรียกร้องของโฮแกนว่าโมร็อกโกสามารถให้การเข้าถึงตลาดออตโตมันได้ฟื้นคืนความสนใจอันยาวนานของวอลซิงแฮมในการสร้างการค้ากับกรุงคอนสแตนติโนเปิล เมื่อกลุ่มศักดิ์สิทธิ์ (The Holy-League) สลายตัวลงอย่างรวดเร็วเมื่อสมเด็จพระสันตะปาปา ปิอุส ที่ 5 สิ้นพระชนม์ในเดือนพฤษภาคม ปี 1572 และเวนิส ซึ่งกำลังดิ้นรนที่จะสร้างความสัมพันธ์ทางการค้ากับออตโตมันนั้นได้ลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. 1573 ได้ยอมรับอำนาจปกครองของสุลต่าน Selim ที่ 2 เหนือไซปรัสและยอมแม้กระทั่งจ่ายเงินค่าบรรณาการให้แก่สุลต่านด้วย!!! (Brotton 2016, น. 72)

ขณะที่พวกออตโตมันเริ่มสร้างตัวแทนใหม่ ทางราชวงศ์ Habsburgs ของสเปน ก็เข้ายึดเมืองตูนิสอีกครั้งในปี 1573 (2116) ครั้นพอปีถัดมา 1574 (2117) กองทัพเรือตุรกีทัพใหม่เข้ายึดเมืองและรื้อฟื้นอำนาจปกครองของออตโตมันในย่านทะเลเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออก ออตโตมันมีพลังมากขึ้นกว่าเดิมและควบคุมการเข้าถึงเอเชียผ่านทะเลเมดิเตอร์เรเนียน แต่ท่านสุลต่าน Selim ที่ 2 สิ้นพระชนม์อย่างกะทันหันในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1574 และสืบทอดราชบัลลังก์โดยโอรสคนที่อ่อนแอและเป็นตัวของตัวเอง นามว่า มูรัด ที่ 3 (Murad III) ผู้ซึ่งถอยกลับเข้าไปในงานราชสำนักของตนโดยไม่ค่อยสนใจเรื่องพลังอำนาจของสเปนในยุคราชวงศ์ฮับสบวร์กส์ (Habsburg Spain) อีกต่อไป ท่านสุลต่าน Murad ที่ 3 คนใหม่นี้ สั่งให้รัดคอน้องชาย 5 คนทิ้งเสีย เพื่อป้องกันความท้าทายใน

การสืบราชสมบัตินี้ และท่านก็ได้อนุญาตให้มเหสีของท่าน นามว่า ซาฟีเย สุลต่าน (Safiye Sultan) มีสิทธิ์ใช้อำนาจทางการเมืองภายในฮาเร็มของวังทอปกาปิ (Topkapi Palace) ได้อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน นอกจากนี้ท่านยังมอบอำนาจแด่พระมารดาของตน นามว่า นูรบานู สุลต่าน (Nurbanu Sultan) ซึ่งเป็นธิดาของขุนนางเวนิสที่ถูกจับมาเป็นเชลยภายในวังของจักรพรรดินี้ ได้มีอำนาจในการกำหนดนโยบายต่างๆ ในการบริหารราชการได้ด้วย (Brotton 2016, น. 72)

นโยบายหนึ่งที่ดึงดูดความสนใจ ท่านสุลต่าน Murad ที่ 3 โดยเฉพาะ ก็คือ ความปรารถนาที่จะสานสัมพันธ์กับทางโปรเตสแตนต์ ซึ่งมีการเน้นความคล้ายคลึงกันระหว่างความเชื่อของชาวโปรเตสแตนต์กับความเชื่อของศาสนาอิสลาม จดหมายฉบับหนึ่งที่เขียนขึ้นในปี ค.ศ. 1574 ให้แก่สมาชิกนิกายลูเธอรันในเมืองแฟลนเดอร์ส (หรือ Flanders รวมทั้งเมืองอัยโนต์ หรือ Hainault) และสเปนนั้น ได้กล่าวว่า พวกปฏิรูปชาวโปรเตสแตนต์นั้นได้รับการยกย่องเพราะพวกเขาไม่บูชารูปเคารพและภาพเหมือนของบุคคลใดๆ และความเชื่อที่ว่า "การนมัสการรูปเคารพและภาพเหมือน ... เป็นการกังขาต่อความเป็นเอกภาพของพระผู้เป็นเจ้า" (Brotton 2016, น. 73)

ค่อนข้างคล้ายกับแฟนตาซีของโฮแกนที่ว่า ท่านอัลมาลิคนั้น "เกือบโปรเตสแตนต์" ("nearly Protestant") ในขณะที่ความรู้สึกของทางออตโตมันเองก็จะรู้สึกว่า นิกายออร์ทอดอกซ์ลูเทอร์สนั้น กลายเป็น "เกือบมุสลิม" ("almost Muslim") และชาวเติร์กก็กระตือรือร้นที่จะใช้ประโยชน์จากความแตกแยกทางการเมืองระหว่างนิกายโรมันคาทอลิกกับนิกายลูเธอรัน (Brotton 2016, น. 73) ในขณะที่โฮแกนกำลังยุ่งอยู่กับการเจรจาต่อรองในโมร็อกโกนั้น ทางออตโตมันก็ถูกดึงความสนใจไปยังราชวงศ์ของชี'อะ ในเปอร์เซีย และเนื่องจากประสงค์จะใช้ประโยชน์จากความสับสนวุ่นวายภายในประเทศหลังการสิ้นพระชนม์ของท่านชาห์ ตะห์มาสพ์ (Shah Tahmasp) เมื่อปีที่แล้ว ท่านสุลต่าน Murad ที่ 3 จึง ประกาศสงคราม ซึ่งในการรุกรานของตุรกีในเทือกเขาคอเคซัสในคราวนี้ ได้ทำให้บริษัทการค้ามัสโกวี (the Muscovy Company) ในเขตเปอร์เซียล้มเหลวลงอย่างฉับพลัน พวกออตโตมันเป็นจักรวรรดิที่มีอำนาจแต่เห็นใจกลุ่มโปรเตสแตนต์ที่จำเป็นต้องใช้อาวุธและจัดหาเสื้อผ้าให้แก่คนทั้งกองทัพ! (Brotton 2016, น. 73) ดังนั้นพวกเขาจึงร้องขอสินค้าหลักของอังกฤษ อันได้แก่ ผ้าและปืน (Brotton 2016, น. 74)

สองบริษัทการค้าที่ใหญ่ที่สุดของกรุงลอนดอนและพ่อค้าของบริษัททั้ง 2 นั้น มาถึงจุดสรุปเดียวกัน ในปี ค.ศ. 1575 (พระนเรศ อายุ 20 กำลังฟื้นฟูพิษณุโลก) เอ็ดเวิร์ด ออสบอร์น (Edward Osborne) และคู่ค้าหุ้นส่วนที่ชื่อ ริชาร์ด สเตเปอร์ (Richard Staper) ทั้งสองเป็นสมาชิกของ บริษัทคนโรงงานผ้า (Cloth-workers' Company) โดยมีผลประโยชน์ทางธุรกิจที่กว้างขวางหลากหลาย ทั้งในสเปน โปรตุเกส บราซิล และประเทศเมืองต่ำ (the Low Countries หรือ เนเธอร์แลนด์) ได้เสนอให้เปิดการค้ากับตุรกีผ่านโปแลนด์ ในปี ค.ศ. 1577 โทมัส คอร์เดลล์ (Thomas Cordell) แห่ง บริษัท พ่อค้าผ้า (the Mercers' Company) ได้รับใบอนุญาตจากออตโตมัน (หรือที่เรียกเป็นคำตุรกีว่า firman ซึ่งแปลว่า บริษัท) เพื่อรับรองความปลอดภัยในการค้าผ้า ดีบุก ตะกั่ว และเหล็กกล้าสำหรับการเดินทางในเส้นทางของตริโปลี (Tripoli) อเล็กซานเดรีย และคอนสแตนติโนเปิล ท่านคอร์เดลล์อาจ

ได้รับใบอนุญาตนั้นมาจากพ่อค้าชาวฝรั่งเศส ซึ่งได้ดำเนินการค้าขายภายใต้สนธิสัญญายอมรับข้อตกลงฝรั่งเศส-ออตโตมัน (Franco-Ottoman Capitulations) ที่ได้ลงนามให้สัตยาบันกันไว้ในปี ค.ศ. 1569 ซึ่งภายใต้เงื่อนไขของข้อตกลงทางการค้านั้นชาวออตโตมันจะยกย่องให้พ่อค้าคริสเตียนเป็น ฮาร์บิส (*harbis*) หรือ ชาวต่างชาติที่ไม่ใช่ชาวมุสลิม (alien non-Muslims) โดยได้รับการคุ้มครองจาก อะมาน (*aman*) หรือ ใบอนุญาตชั่วคราว จากนั้นพวกเขาก็จะได้รับสถานะเป็นชาวมุสลิมที่ได้รับใบอนุญาต และแล้วก็จะได้รับการยกเว้นจากการจ่ายภาษีเป็นเวลา 1 ปี (Brotton 2016, น. 74) ในฤดูใบไม้ผลิปี 1578 (พระนเรศอายุ 23) ชาวอังกฤษก็พร้อมที่จะทำธุรกิจกับพวกออตโตมัน (Brotton 2016, น.75)

นับตั้งแต่การขึ้นครองราชย์ของอัลมาลิกใน ปี 1576 (พ.ศ. 2119) หลานชายของท่าน คือ ท่าน Abdallah Muhammad ที่ถูกขับออกจากเมือง ได้ลี้ภัยอยู่ที่เมือง Ceuta ในเขตปกครองของโปรตุเกส ในสมัยรัชกาลก่อนหน้านี้ท่านอับดัลลาห์เป็นที่อื้อฉาวในเรื่องความเกลียดชังต่อชาวคริสเตียน แต่ตอนนี้เขาอยู่ภายใต้การคุ้มครองของคิงเซบาสเตียนแห่งคริสเตียนโปรตุเกส ท่านเสนอข้อเสนอให้กษัตริย์นี้ว่า ถ้าท่านรุกรานโมร็อกโกแล้วปลดอัลมาลิกได้และช่วยยกตนขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองโมร็อกโกได้แล้วละก็ ท่าน Abdallah สัญญาว่าจะปกครองอาณาจักรของโมร็อกโกในฐานะรัฐประเทศราชของโปรตุเกส (Brotton 2016, น.75)

กษัตริย์เซบาสเตียนแห่งโปรตุเกสเป็นหนึ่งในกษัตริย์ที่ถูกเข้าใจผิดมากกว่าผู้อื่นในศตวรรษที่ 16 ท่านโชคร้ายที่ต้องสืบราชสมบัติต่อจากปู่ของท่าน คือ กษัตริย์จอห์นที่ 3 แห่งโปรตุเกส เมื่อตอนที่ท่านเพิ่งอายุได้เพียง 3 ขวบเพราะว่าบิดาของท่าน คือ เจ้าชายจอห์น มานูเอล นั้นสิ้นพระชนม์อย่างกะทันหัน ภายใต้รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าจอห์นที่ 3 นั้น จักรวรรดิโปรตุเกสถึงจุดสูงสุด สามารถผูกขาดการค้าเครื่องเทศที่ในเขตตะวันออกไกล สามารถยึดบราซิลเป็นอาณานิคมได้ และได้เข้าถึงจีนและญี่ปุ่นด้วย แต่ในยุคทศวรรษที่ 1570-1579 หลังจากที่ท่านเซบาสเตียนบรรลุนิติภาวะ จักรวรรดิโปรตุเกสอยู่ในช่วงตกต่ำ ตรงกันข้ามกับจักรวรรดิสเปนที่ปกครองโดยลูกพี่ลูกน้องของท่าน คือ ท่านฟิลิปที่ 2 นั่นเอง ความจงรักภักดีทางศาสนาของกษัตริย์เซบาสเตียนและความหลงใหลในการนำทัพครูเสดออกไปเพื่อขจัดแอฟริกาให้พ้นจากม๊วร์ ได้ทำให้ท่านมัวเมา หลงบุกโจมตีโดยไม่คำนึงว่าตนมีกำลังน้อยกว่ามาก และได้รับการสนับสนุนจากคริสตจักรน้อยมาก ในขณะที่กองทัพโมร็อกโกได้รับการสนับสนุนอย่างลับๆ จากพวกออตโตมัน เมื่อถึงฤดูใบไม้ผลิของปี 1578 เซบาสเตียนแห่งโปรตุเกสได้เริ่มรวบรวมเกณฑ์ทหารเข้ากองทัพโปรตุเกส ชาวโมร็อกโกบางคนที่ยังจงรักภักดีต่ออับดัลลาห์ อีกทั้งทหารเยอรมันบางคนในกลุ่มลัทธิคาลวิน (Calvanist) และนักผจญภัยชาวกาสตีล ของสเปน (Castilian) และชาวอังกฤษชื่อกระฉ่อน นามว่า โทมัส สตูคลีย์ (Thomas Stukeley) ผู้ซึ่งเป็นทั้งทหาร ฝ่ายสอดแนม โจรสลัด และผู้แจ้งเบาะแส (informer) (Brotton 2016 น. 75)

โทมัส สตูคลีย์ ถูกลือว่าเป็นลูกนอกกฎหมายของกษัตริย์เฮนรี่ ที่ 8 (Henry VIII) แห่งอังกฤษ เขาหนีออกจากอังกฤษก่อนที่เขาจะอายุ 30 ปีเพื่อหลบหนีการจับกุมจากคดีปลุกระดมและฉ้อฉล เขาร่วมทัพต่อสู้ด้วยความกล้าหาญและความโดดเด่นบนภาคพื้นทวีปยุโรปแผ่นดินใหญ่ ตลอดทศวรรษที่ 1550-1559 (ร่วมสมัยพระนเรศวัย

เด็ก) ก่อนที่จะเดินทางกลับประเทศอังกฤษและได้เป็นคนโปรดของควีนอลิซาเบธ ในฐานะของการเป็นตัวแทนรับปล้นสดมภ์ (privateer) เรือขนส่งสินค้าของสเปนและฝรั่งเศส (Brotton 2016, น. 76) (สังเกตว่า แบบเดียวกับท่านเซอร์ ฟรานซิส เดรก หรือ Sir Francis Drake) แต่ในปี 1568 (พ.ศ. 2111) เขาถูกจับในข้อหากบฏและสมรู้ร่วมคิดกับกลุ่มกบฏคาทอลิกชาวไอริช เขาหนีไปจากอังกฤษอีกครั้ง ตอนแรกไปสเปน และต่อมาก็ไปโรม มาถึงตอนที่สารตราของสมเด็จพระสันตะปาปาสั่งคว่ำบาตรต่อกษัตริย์โปรเตสแตนต์เอลิซาเบธพอดี เขาเปิดตัวเป็นกบฏต่อเอลิซาเบธอย่างเปิดเผย โดยเบื้องต้นได้เข้าสนับสนุนกษัตริย์ฟิลิปที่ 2 แห่งสเปน และต่อมาได้เข้าขอให้พระสันตะปาปาปิอุสที่ 5 จะให้เงินสนับสนุนการรุกรานส่วนบุคคลของเขาในไอร์แลนด์ ในปี 1571 เขาเป็นกัปตันนำทัพเรือสเปนเข้าต่อสู้ในสงครามเลปานโต้ (Battle of Lepanto) และในปี ค.ศ. 1578 เขาได้การสนับสนุน (อย่างไม่เต็มใจ) จากสมเด็จพระสันตะปาปาองค์ใหม่ เกรกอรี ที่ 13 สำหรับการผจญภัยในไอร์แลนด์ของเขาต่อ ซึ่งก็ได้รับเรือเพียง 1 ลำและทหารอิตาลีเพียง 600 คน (ซึ่งน้อยเกินกว่าที่จะเรียกว่า กองทัพ) (Brotton 2016, น. 76)

เมื่อเรือของ Stukeley มาถึงท่าเรือลิสบอนของโปรตุเกส ในเดือนพฤษภาคมปี ค.ศ. 1578 ระหว่างทางไปสู่การรุกรานไอร์แลนด์ของเขานั้น กษัตริย์เซบาสเตียนแห่งโปรตุเกสก็กำลังขาดแคลนทหาร จึงขอถอนตัวจากการช่วยเหลือการบุกไอร์แลนด์ของ Stukeley และชักชวนให้เขาเข้าร่วมการเดินทัพของท่าน ไปบุกแอฟริกาด้วยกันแทน (ซึ่งก็ไม่มีแนวโน้มว่าจะสำเร็จดุจเดียวกันนั่นเอง) กษัตริย์เซบาสเตียนได้เขียนจดหมายถึงกรุงโรมเพื่อขออนุญาต โดยทางท่าน Stukeley เองก็เห็นด้วย กษัตริย์เซบาสเตียนจึงรวบรวมกองทัพขึ้นมา ซึ่งรวมถึงบาทหลวง และนักบวชต่างๆ อีกทั้งคนรับใช้ ทาสชายทาสหญิง คนนิโกร ลูกครึ่งผิวสี (mulattoes) หนุ่มเลี้ยงม้า คนชักอบรีด และบรรดาเด็กผู้หญิงหวาน ๆ ที่ชาวฝรั่งเศสเรียกขานอย่างร่าเริง ว่า "ลูกสาวแห่งความสุข" (the daughters of delight) เข้าร่วมเป็นทหารในกองทัพด้วย (Brotton 2016, น. 76-77)

ในวันที่ 26 มิถุนายน ค.ศ. 1578 กองเรืออาทมาท (armada) ของกษัตริย์เซบาสเตียน ซึ่งมีเรือหลายร้อยลำออกจากท่าเรือลิสบอน ของโปรตุเกส แล้ววันที่ 12 กรกฎาคม ค.ศ. 1578 กองทัพเรือได้หยุดจอดที่ Asilah บนชายฝั่งตะวันตกเฉียงเหนือของโมร็อกโก กษัตริย์เซบาสเตียนเลือกการเดินทัพ 1 สัปดาห์เต็มๆ ท่ามกลางฤดูร้อนที่เสมือนการฆ่าตัวตายทางอ้อม แล้วพอวันที่ 3 สิงหาคม ค.ศ. 1578 ถึงแม่น้ำมะกะสัน (Mekhazen) บนที่ราบทางตอนเหนือของเมืองที่เรียกเป็นภาษาท้องถิ่นว่า El-Ksar el-Kebir (แต่ในโปรตุเกสเรียกว่า Alcácer-Quibir) พวกเขาถูกล้อมด้วยกองทัพของอัลมาลิกที่มีทหารชาญศึกประมาณ 60,000 คน ซึ่งเป็นชาวเบอร์เบอร์ อาหรับ เติร์กส์ และ Moriscos ขนาด 4 เท่าของกองกำลังของกษัตริย์เซบาสเตียนนั้น กองทัพของกษัตริย์เซบาสเตียนใช้ทหารราบที่มีเพียงหอก แต่กองทัพของอัลมาลิกใช้ทหารม้า ทหารปืนไฟ (arquebusiers) พรั่งพร้อมด้วยอาวุธยุทโธปกรณ์ของอังกฤษ และเลือกที่จะสู้รบในเวลาที่ร้อนที่สุดของวัน (Brotton 2016, น. 77) แต่อัลมาลิกรู้สึกไม่สบาย สงสัยว่าตัวเองถูกวางยา กระโดดขึ้นหลังม้า แต่ฟุบตัวลง ร่วงจากม้า และเสียชีวิตภายในเวลาไม่ถึงหนึ่งชั่วโมง (Brotton 2016, น. 78) และ Abdallah ต่อสู้ต่อไป และหนีข้ามแม่น้ำ Mekhazen แต่ท่านถูกเหวี่ยงออกไปโดยม้าของตนเอง และท่านไม่ชำนาญในการว่ายน้ำ จึงจมน้ำตาย ส่วนท่าน Stukeley นั้น ก็ดิ้นรนไม่แพ้กัน ได้พยายามหนี

ออกจากกองกำลังอิตาลีของเขา ในท่ามกลางการโจมตีของ Moors แต่ชิ้นส่วนของปืนใหญ่กระเด็นมาตัดขาทั้ง 2 ข้างขาด และตาย ทหารราบชาวมัวร์ทำให้กษัตริย์องค์ที่3 ล้มลง กษัตริย์เซบาสเตียนแห่งโปรตุเกสได้ร่วงลงจากม้าหายไปโดยไม่รู้ชะตากรรม เป็นอันจบและเป็นการสิ้นสุดลงของราชวงศ์อาวิส (House of Avis) ของโปรตุเกส ซึ่งปกครองโปรตุเกสตั้งแต่ปี ค.ศ. 1385 (ปี ค.ศ. 1385-1578 รวม 193 ปี) (Brotton 2016 น. 78 -79) ยุโรปเรียกสงครามนี้ว่า สงคราม 3 กษัตริย์ (Battle of the Three Kings) ชาวมัวร์ เรียกว่า Battle of Wad el-Mekhazen ชาวอังกฤษเรียกว่า Battle of Alcazar ท่านอัลมาลิกถูกสืบทอดราชบัลลังก์ต่อโดยน้องชายของท่าน นามว่า อาห์หมัด อัล-มันซูร์ (Ahmad al-Mansur) ซึ่งก็ต่อสู้ในสงครามครั้งนี้ด้วยเช่นกัน และเรียกร้องอ้างเอาราชบัลลังก์ต่อเลยทันที (Brotton 2016, น. 79)

ชาวโปรตุเกสปฏิเสธที่จะเชื่อว่ากษัตริย์ของพวกเขา คือท่านเซบาสเตียนนี้เสียชีวิตจริงๆ โดยอ้างว่า ท่านอาจจะหนีไปและจะกลับมาช่วยประเทศในวันหนึ่งข้างหน้า จึงเกิดเป็นลัทธิความเชื่อ ในชื่อว่า ลัทธิเซบาสเตียน "Sebastianism" และยังคงเป็นส่วนหนึ่งของแนวความคิดของโปรตุเกสสมัยใหม่ ที่ชื่อว่า "ลัทธิแห่งความคิดถึง" (saudosismo) ซึ่งหมายถึง การรอคอย หรือ ความคิดคำนึงถึงสิ่งที่หายไปและอาจจะยังมีโอกาสได้คืน (Brotton 2016, น. 80)

พวกออตโตมันหวังว่าอัล-มันซูร์จะยังคงเป็นพวกนิยมตุรกี และผนึกกำลังของตนในการครองแอฟริกาเหนือ กษัตริย์ฟิลิปที่ 2 แห่งสเปนเสียขวัญเมื่อได้รับข่าวการตายของญาติของท่านคือท่านเซบาสเตียนของโปรตุเกสนี้ ถึงแม้เขาจะเห็นโอกาสที่จะใช้ประโยชน์จากสุญญากาศทางอำนาจการปกครองในลิสบอนก็ตาม เอกอัครราชทูตของพระสันตปาปาประจำสเปนได้เขียนจดหมายไปถึงกรุงโรมเพื่อตำหนิอลิซาเบธในการสนับสนุนอัลมาลิกนั้น อันนำมาซึ่งความพ่ายแพ้ของเซบาสเตียนโดยการจัดหาอาวุธยุทโธปกรณ์ให้นั่นเอง อังกฤษตกใจกับโอกาสที่โปรตุเกสจะต้องตกอยู่ในมือของคิงฟิลลิปที่ 2 แห่งสเปนในที่สุด ซึ่งนั่นจะทำให้กษัตริย์สเปนสามารถควบคุมความมั่งคั่งมากมายทั่วทั้งย่านคาบสมุทรไอบีเรีย (Iberia) ประเทศเมืองต่ำ (the Low Countries หรือ เนเธอร์แลนด์) ประเทศโลกใหม่ (the New World) และทรัพย์สินของโปรตุเกสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (southeast Asia) และเนื่องจากยังไม่มีรัชทายาท กษัตริย์เซบาสเตียนจึงได้รับการสืบทอดราชบัลลังก์ต่อโดยน้องปู่ (great-uncle) ของพระองค์ คือพระคาร์ดินัลเฮนรี แต่การสืบตระกูลโดยวิธีนับแบบนี้ของท่านเฮนรี่ถูกคัดค้านโดยหลานชายของตน นามว่า ท่าน ดอน อันโตนิโย (Don António) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองคราโต้ (Prior of Crato) และเป็นหลานชายสายตรงของกษัตริย์มานูเอล ที่ 1 แห่งโปรตุเกส (Manuel I of Portugal) (Brotton 2016, น. 80)

Don António ได้ร่วมต่อสู้อย่างกล้าหาญที่สงคราม Alcazar ด้วย แต่เขาถูกจับกุม แต่ก็สามารถหาทางไถ่ตัวเองออกมาได้ ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสได้สนับสนุนผู้อ้างสิทธิ์แห่งบัลลังก์โปรตุเกสนี้ ด้วยความพยายามอันริบหรี่ที่จะหยุดคิงฟิลิป ที่ 2 แห่งสเปน แต่การสนับสนุนจากต่างประเทศอันไกลโพ้นแบบนี้ แทบจะไม่ช่วยให้เขาอ้างสิทธิ์ในราชบัลลังก์โปรตุเกสได้เท่าใดเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรวมเอาแรงหนุนจาก "คนนอกรีต" อย่างคนอังกฤษที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้จัดหาอาวุธให้เอาชนะกษัตริย์เซบาสเตียนลงได้นั้น ในเดือนสิงหาคมปี ค.ศ. 1580 กองกำลัง

ของกษัตริย์ฟิลิปที่ 2 เดินขบวนทัพเข้ามาในโปรตุเกสและสามารถปราบกองกำลังของ Don António ได้ และชนะสงคราม Alcântara นี้ ส่วนตัวของท่าน Don Antonio หนีไปฝรั่งเศสก่อนแล้วก็ไปอังกฤษอีกต่อหนึ่ง ด้วยความหวังอันริบหรี่ในการสร้างแรงต้านทางการเมืองต่อการครอบครองโปรตุเกสของสเปน และพอเดือนเมษายน 1581 (พระนเรศ อายุ 26) กษัตริย์ฟิลิปที่ 2 แห่งสเปนได้ขึ้นนั่งบัลลังก์ครองตำแหน่งเป็น กษัตริย์ฟิลิปที่ 1 แห่งโปรตุเกสและอัลการ์ฟโดยครองราชสมบัติทั้งหมดของโปรตุเกสใน (The New World) ประเทศโลกใหม่ ทำให้เป็นหนึ่งในอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่โลกเคยพบเห็น พันธมิตรของเอลิซาเบธกับโลกมุสลิมกำลังอยู่ในความหายนะ พระนางถูกปล่อยให้โดดเดี่ยว (Brotton 2016, น. 80-81)

เมื่อข่าวเกี่ยวกับความพ่ายแพ้ในโมร็อกโกถึงลอนดอนในปี 1578 ฟรานซิส วัลซิงแฮม รู้ว่าเป็นจุดสิ้นสุดของพันธมิตรแองโกล-โมรอคกัน เขาหันไปหาพวกออตโตมัน ประสบการณ์ของอังกฤษในรัสเซีย เปอร์เซีย และโมร็อกโก สอนเขาว่า ควรสร้างฐานการค้าระหว่างกันให้มั่นคงเสียก่อนที่จะมีพันธมิตรทางการเมืองอย่างเป็นทางการ ดังนั้นเขาจึงวางแผนที่จะมีส่วนร่วมในการค้ากับราชอาณาจักรที่เป็นเขตปกครองของพวกเติร์ก เขาเสนอว่า การค้าระหว่างประเทศจะเสริมสร้างความแกร่งของกองทัพเรือในการป้องกันประเทศและการค้าระหว่างประเทศอีกต่อหนึ่ง ทั้งยังช่วยให้พ่อค้าสามารถส่งออกสินค้าอังกฤษได้โดยตรง ไปยังตลาดตุรกี แทนที่จะผ่านพ่อค้าคนกลางที่คิดราคาแพงและยังช่วยทำให้สามารถนำเข้าสินค้าตุรกีที่ปลอดภาษี ซึ่งสามารถขายต่อได้ทั่วทั้งภาคพื้นทวีปยุโรป แต่ประเทศมหาอำนาจคาทอลิกต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ในการค้าขายในทะเลเมดิเตอร์-เรเนียนจะพยายามหยุดการค้าขายของทางอังกฤษเสีย โดยการใช้กลเม็ดเด็ดพรายและโดยการใช้กำลังบังคับ (by finesse and by force) (Brotton 2016, น. 82) Walsingham ยังตั้งข้อสังเกตว่าสเปนจะสร้างสรรปั้นเสกความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสและเวนิสเพื่อเอาไว้กีดกันการค้าขายของอังกฤษโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกษัตริย์ฟิลิป ที่ 2 แห่งสเปนเข้าควบคุมราชอาณาจักรแห่งโปรตุเกสได้ด้วย (Brotton 2016, น. 83)

แผนการของ Walsingham คือ การส่งคนหัวไว (apt man) กับ จดหมายของควีน ไปยังเติร์กในกรุงคอนสแตนติโนเปิล เพื่อจัดหาแนวทางปลอดภัยในการอยู่รอด ยอมอาศัยอยู่ที่นั่นโดยเก็บงบประมาณค่าใช้จ่ายจากบรรดาพ่อค้าต่างๆ ข้อเสนอที่มีเล่ห์เหลี่ยมเพื่อใช้ประโยชน์จากเส้นบางๆ ระหว่างการค้ากับการเมือง โดยเดินทางภายใต้ใบรับรองคุ้มครองของราชวงศ์ (royal warrant) แต่ค่าใช้จ่ายทั้งปวงจ่ายโดยพ่อค้าในกรุงลอนดอน ทำให้สมเด็จพระราชินีฯ ได้รับผลตอบแทนสูงสุดจากการทูตแบบนี้ โดยลงทุนน้อยที่สุด เขาคนนี้ก็จะยังคงอยู่ในคอนสแตนติโนเปิลเพื่อขัดขวางความพยายามใด ๆ ก็ตามโดยชาวเมืองเวนิส ฝรั่งเศส และสเปน ไม่ว่าจะโดยพ่อค้าหรือนักการทูตของชาติเหล่านั้นเพื่อขัดขวางการค้าของอังกฤษ (Brotton 2016, น. 83)

แผนการระยะยาวอันแสนทะเยอทะยานของวอลซิงแฮม คือ การใช้เรืออังกฤษจำนวน 20 ลำ เดินทางไปทุกปี ในย่านทะเลเมดิเตอร์เรเนียนในช่วงเดือนฤดูหนาว โดยมีสินค้าบรรทุกไปให้เพียงพอที่จะทำกำไรได้ในตุรกี แต่ Walsingham กังวลว่า... ชาวอังกฤษสามารถจัดหาผ้าได้เพียงพอที่จะบรรทุกลงในเรือ 20 ลำหรือไม่? ว่าแต่ว่ากองเรือเล็กดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อตลาดตุรกีโดยมีสินค้าล้นตลาด และอาจทำให้ราคาตกต่ำจนพินาศหรือไม่?

แล้วจะมีช่องทางระบายสินค้าหรือการซื้อขายเสื้อผ้าของอังกฤษในช่วงสงครามระหว่างเติร์กกับทางสุลต่านนั้นๆ แบบนี้หรือ? ในที่สุด เขาก็ยอมให้แผนของเอ็ดมันด์ โฮแกนที่จะเชื่อมต่อการค้าโมร็อกโกกับคอนสแตนติโนเปิลโดยเชื่อว่า การค้านี้จะช่วยทำให้จดหมายของเติร์กจะถูกส่งไปให้กับกษัตริย์แห่งบาร์บารีและเจ้าชายทั้งหลายแห่งแอฟริกา ว่าขอให้ดูแลท่าเรือของพวกท่านเหล่านั้นให้เปิดเสรีต้อนรับพ่อค้าของอังกฤษนั่นเอง (Brotton 2016, น. 83) นับว่าเป็น Free Trade Agreement อีกชิ้นหนึ่งในอดีตนั้น

"คนหัวไว" (the apt man) ที่ได้รับเลือกให้เป็นผู้นำในการบุกตลุยของชาวอังกฤษในตลาดการค้าของตุรกี คือ วิลเลียม ฮาร์บอร์น (William Harborne) ซึ่งเกิดในตระกูลสุภาพชนระดับล่างของระบบชนชั้นของอังกฤษ Harborne เริ่มเดินทางไปต่างประเทศในฐานะตัวแทนการค้า (factor) ตั้งแต่ปี 1559 (2112) ต่อมาในปี 1577 (หรือ 2120) (พระนเรศอายุ 22) เขาได้รับการขนานนามว่า เป็นหนึ่งในสมาชิกคนสำคัญของบริษัทการค้าสเปน (Spanish Company) ที่เพิ่งตั้งขึ้นใหม่ โดยได้ดำเนินงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับ เอ็ดเวิร์ด ออสบอร์น (Edward Osborne) ริชาร์ด สเตเปอร์ (Richard Staper) และ แอนโทนี่ เจนกินสัน (Anthony Jenkinson) วันเวลาของเจนกินสันที่จะเดินทางไปรัสเซียและเปอร์เซียได้จบลงแล้ว เขาอายุมากแล้ว (Brotton 2016, น. 84)

เช่นเดียวกับพ่อค้าชาวอังกฤษหลาย ๆ คนในเวลานั้น Harborne ถูกว่าจ้างให้เป็นสายลับของรัฐบาลอังกฤษ นอกจากนี้เขายังเดินทางโดยใช้เส้นทางทางบกไปถึงคอนสแตนติโนเปิลกินเวลา 4 เดือน เขาเดินทางผ่านประเทศเยอรมนีไปยังประเทศโปแลนด์ ซึ่งเขาได้พบกับพี่เขยของเขา พร้อมกับล่ามและนักการทูต (dragoman) ชาวออตโตมันที่รู้จักกันในนามว่า มูสตาฟา เบ็ก (Mustafa Beg) พวกเขามาถึงทันเวลาที่จะได้เห็นการต่ออายุของสนธิสัญญาสันติภาพระหว่างโปแลนด์และสุลต่านตุรกีท่านใหม่ คือ สุลต่านมุรัด ที่ 3 (Murad III) Harborne เข้าร่วมคาราวานคณะทูตของมูสตาฟานี้ ในขณะที่คาราวานเดินทางกลับไปที่กรุงคอนสแตนติโนเปิลโดยใช้เส้นทางที่เคยบุกเบิกโดย Jenkinson เมื่อปี 1561 ผ่านมอลดาเวีย (Moldavia) โรมาเนีย และบัลแกเรีย เขามาถึงเมืองหลวงของออตโตมัน คือ กรุงคอนสแตนติโนเปิล เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม ค.ศ. 1578 (Brotton 2016 น. 84)

กรุงคอนสแตนติโนเปิลซึ่งเป็นหนึ่งในเมืองหลวงของจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของโลก ได้ตกมาอยู่ในมือของสุลต่านเมห์เม็ด ที่ 2 (Mehmed II) เมื่อปี ค.ศ. 1453 ชาวออตโตมันได้เปลี่ยนเมืองไบเซนไทน์ที่กำลังเสื่อมลง โดยมีประชากรเพียง 50,000 คนนั้น ให้กลับขึ้นมาเป็นเมืองหลวงของโลกอิสลาม เมืองมหานครแห่งนานาชาติพันธุ์ (multiethnic city) โดย ณ เวลาที่ Harbourne มาถึง คือ ปี ค.ศ. 1578 นั้น (พระนเรศ อายุ 23) ประชากรของมหานครนี้ อาจนับได้ราว 500,000 คน ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าลอนดอน (200,000 คน), ปารีส (220,000 คน), เนเปิล (280,000 คน) หรือเวนิส (160,000 คน) ท่านสุลต่านเมห์เหม็ด ที่ 2 และผู้สืบทอดของท่านต่อๆ มานั้น (รวมถึง Murad III) ได้ทำให้กรุงคอนสแตนติโนเปิลเป็นเมืองหลวงแบบพหุชาติพันธุ์ (cosmopolitan capital) โดยได้มีการมาตั้งรกรากเพิ่มเติม (repopulating) ผ่านการบังคับให้ตั้งถิ่นฐานใหม่ของบรรดาพ่อค้าและช่างฝีมือจากภูมิหลังทางเชื้อชาติและศาสนาอันหลากหลาย โดยมีเพียง 58% ของเมืองที่เป็นมุสลิม ในขณะที่ 32% เป็นคริสเตียน และ

10% เป็น "ยิว" ชาวยิวกลุ่มนี้จัดเป็นชาวกรีกบ้าง ชาวอาร์เมเนีย (Armenians) บ้าง และเป็นชุมชนต่างๆที่ถูกเนรเทศออกจากกลุ่มประเทศในเขตทะเลบอลข่านที่ถูกพิชิตมาเมื่อเร็ว ๆ นี้ (Brotton 2016, น. 85)

โดยคำสั่งของสุลต่าน Mehmed ที่ 2 มหาวิหารคริสต์ออร์โธดอกซ์แบบกรีกแห่งฮาเกียโซเฟีย (Hagia Sophia) ได้เปลี่ยนเป็นมัสยิด นอกจากนั้นพระราชวังอิมพีเรียลแห่งใหม่ชื่อว่า ทอปกาปี ซารายี (Topkapi Sarayi) มัสยิดฟาติห์ (Fatih) และอาคารชุดที่ชื่อว่า กิลลีเย (Külliye) และย่านการค้าที่โดดเด่นด้วย bedestan (ตลาดที่รู้จักในปัจจุบันนี้ ในนาม Grand Bazaar) และหมู่ตึกอาคารชุดในรูปแบบของ khans (หรือ urban caravanserais ซึ่งมีลักษณะเป็นโรงแรมขนาดใหญ่ เป็นที่พักสำหรับขบวนเกวียน) (Brotton 2016, น. 85) (ดูรูปที่ท้ายบท)

นับตั้งแต่ท่านได้ขึ้นครองราชย์ในปี 1574 นั้น ท่านสุลต่านหนุ่ม Murad ที่ 3 ผู้เคร่งศาสนานี้ มุ่งสนใจที่จะทิ้งเครื่องหมายของตนไว้ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในเมืองเมกกะและเมดินา ท่านจึงสั่งให้สร้างวิหารคดศาลารายใหม่ขึ้นรอบ ๆ หินศักดิ์สิทธิ์ที่ชื่อว่า กะ'บ๊ะ (Ka'ba) ที่เมืองเมกกะและดัดแปลงสร้างเสริมมัสยิดของท่านศาสดาให้ใหม่ในเมืองเมดินานั้น (Brotton 2016, น. 86)

การเผชิญหน้าครั้งแรกของ Harborne กับระบบราชการทางการเมืองการปกครองแบบมีขั้นบรรดาศักดิ์แบบวกวนนี้ ปัญหาแรกคือการสื่อสาร Harborne ได้โต้ตอบกับคู่หูออตโตมันโดยใช้ภาษาละตินหรืออิตาเลียน ซึ่งแปลเป็นภาษาตุรกีทำให้เปิดช่องโหว่ ให้เกิดความเข้าใจผิดเชิงกลยุทธ์แบบสร้างสรรค์ขึ้นได้บ้าง ไม่มากก็น้อยแก่ใครบางคน จากนั้นก็จะมีความยากลำบากในการเข้าถึงราชสำนักแห่งออตโตมัน (Brotton 2016, น. 86)

กองงานในราชฐานฝ่ายใน (The Inner Service) ถูกครอบงำโดยฮาเร็ม เป็นส่วนที่ดูแลรับผิดชอบด้านสวัสดิการของสุลต่าน อำนาจที่ถูกมอบไปยังมเหสี Safiye Sultan ของ Murad ที่ 3 ซึ่งมีอิทธิพลต่อนโยบายของจักรวรรดิเช่นเดียวกัน ส่วนงานด้านการคลังและการทูตได้มอบหมายไปยัง "กองบริการฝ่ายนอก" (The Outer Service) และสถาบันที่เรียกว่า "สถานพระอักษร" (Scribal Institution) ซึ่งทั้งสองหน่วยงานนี้อยู่ภายใต้การควบคุมของอัครมหาเสนาบดี (the grand vizier) ที่แต่งตั้งโดยสุลต่าน ท่านอัครมหาเสนาบดีนี้ควบคุมดูแล "สภาที่ปรึกษา" (divan) ซึ่งประกอบด้วยเสนาบดีต่างๆ (viziers) และ ขุนนางอื่นๆ (pashas) ระบบบริหารงานของฝ่ายปกครองของออตโตมันนี้ แบ่งออกเป็น ชนชั้นสูงของตุรกี กับ devsirme (หนุ่มคริสเตียนที่ถูกลักพาตัวมา) ซึ่งเปลี่ยนศาสนามาเป็นอิสลาม ระบบนี้ได้นำมาใช้โดยถือว่าเป็นกลวิธี "แบ่งแยกแล้วปกครอง" (divide and rule) โดยเจตนาให้แต่ละกลุ่มคอยจับผิดเล่นงานอีกกลุ่มหนึ่ง (Brotton 2016, น. 86-87)

อัครมหาเสนาบดีของสุลต่าน Murad ที่ 3 คือ ท่าน โซโกลลู เมห์เหม็ด ป่าชาห์ (Sokollu Mehmed Pasha) วัย 73 ปี ท่านเป็นคนบอสเนียโดยกำเนิด!!! ท่าน Sokollu ผู้นี้เป็น devsirme ที่ได้ก้าวข้ามผ่านแถวของพวกออตโตมันขึ้นมา แต่ ณ เวลาที่ Harbourne มาถึงนี้ ท่าน Sokollu นี้ตกอยู่ในวงล้อมของการต่อสู้กับอำนาจของมเหสี Safiye Sultan (Brotton 2016, น. 87)

Harborne ร้องเรียนว่า เขาได้สั่งซื้อสินค้าและเงินที่เหลืออยู่ใน Lvov เพื่อส่งไปให้เขาโดยคนรับใช้คนใดคนหนึ่ง แต่คนรับใช้นั้นถูกลอบสังหารโดยฝูงโจรและพวกเขาปล้นข้าวของ สินค้า และเงินของเขาไป รวมกันเป็น

มูลค่า 4,000 ducats ซึ่งคิดเป็นเงินประมาณ 1,300 ปอนด์ โดยปกติเรือบรรทุกสินค้าของอังกฤษจะบรรทุกสินค้าโดยเฉลี่ยมีมูลค่าประมาณ 7,000 ปอนด์ ดังนั้นนี่จึงนับเป็นความสูญเสียอย่างสูงมากทีเดียว (Brotton 2016, น. 87-88)

สินค้าที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์นี้ คือ ผ้าขนสัตว์เนื้อหยาบ (woolen kersey) อันแพร่หลายขึ้นชื่อลือชา รวมถึง ดีบุก และตะกั่ว ซึ่งเป็นการละเมิดอย่างชัดแจ้งในเรื่องการห้ามค้าขายสินค้าดังกล่าวกับชาวมุสลิมนั่นเอง ท่านอัครมหาเสนาบดีรู้จักพวกฆาตกรนี้ แต่พวกนายตำรวจตุรกีไม่ได้ดำเนินการใดๆ ต่อ ท่าน Harborne จัดการยุติคำร้องขอของเขาด้วยคำร้องขอด้านความปลอดภัยในการค้าขายทั่วทะเลเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออกที่อยู่ในความควบคุมของออตโตมันและขอใบอนุญาตให้ส่งออกตะกั่วส่วนเกินได้ด้วย (Brotton 2016, น. 88)

ทูตของจักรวรรดิที่ประจำอยู่ที่กรุงคอนสแตนติโนเปิล นามว่า โจอาคิม ฟอน ซินเซนดอร์ฟ (Joachim von Sinzendorf) รายงานไปยังราชสำนักฮับสบวร์กส์ ในกรุงเวียนนาว่า พ่อค้า Harborne ผู้นี้ ตั้งสถานีการค้าโดยการรู้เห็นของควีน และแม้ว่าจะไม่มีคำสั่งอย่างเป็นทางการจากสมเด็จพระราชินีเอลิซาเบธ Harborne ก็ได้แอบติดสินบนท่าน Sokollu ด้วยผ้าจากอังกฤษจำนวนหนึ่ง เพื่อให้ได้ข้อตกลงในเรื่องความปลอดภัยในการค้านั้น (Brotton 2016, น. 88)

Sinzendorf อ้างว่าการเจรจาของ Harborne กับอัครมหาเสนาบดีนั้น เป็นส่วนหนึ่งของ "การสมรู้ร่วมคิด ตุรกี-โปรเตสแตนต์ (Turco-Protestant conspiracy) ที่ช่วยทำให้ Murad ที่ 3 สามารถก่อตั้งท่าเรือที่ปลอดภัยขึ้นได้ในอังกฤษ โดยหวังว่าจะเดินเท้าต่อไปยังยุโรปตะวันตก (Brotton 2016, น. 89)

ราชสาส์นที่ตามมา (ซึ่งกล่าวถึงแล้วในตอนต้นของบท นี้) เป็นการติดต่อครั้งแรกๆ ในการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างสุลต่านออตโตมันและ พระมหากษัตริย์ของอังกฤษ ซึ่งจะสืบสานยืนยาวไปอีก 17 ปี จดหมายฉบับแรกในปี ค.ศ. 1579 ท่านมูรัด ที่ 3 ส่งไปยังเอลิซาเบธ ใช้ตัวอักษรทิวานี (Diwani) ซึ่งใช้ตัวประยุกต์ของตุรกีออตโตมัน ซึ่งรู้จักกันในนามของ Fasih Turkce ซึ่งเป็นภาษาของกวีนิพนธ์ แต่ท่าน Harborne ได้จัดให้แปลเป็นภาษาละติน เพื่ออ่านออกเสียงในลอนดอน เวอร์ชั่นภาษาละตินนั้นสามารถแปลเป็นภาษาอังกฤษ ความตอนหนึ่งมีอยู่ว่า:

> "... ในความยิ่งใหญ่ ... เอลิซาเบธ ราชินีที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด ... ผู้ว่าการแผ่นดินที่ฉลาดที่สุดของ ... คนและครอบครัวแห่งเมืองนาซาเร็ธ (เมืองหลวงเก่าของอิสราเอล เชื่อว่าเป็นที่ประสูติของพระเยซู) ... ธิดา และทายาทแห่ง ... Anletār (อังกฤษ) ..." (Brotton 2016, น. 89-90)

การใช้คำว่า "ครอบครัวแห่งนาซาเร็ธ" (family of Nazareth) นั้น ต้องการจะสื่อถึงความเป็นไปได้ของพันธมิตรโปรเตสแตนต์-อิสลาม ว่าอยู่บนฐานการยอมรับร่วมกันของพระเยซูในฐานะองค์ศักดิ์สิทธิ์ (holy figure) ท่าน Murad ที่ 3 ยืนยันต่อ ควีน Elizabeth ว่าท่านได้สั่งให้กษัตริย์ทั้งหลาย ผู้พิพากษาทั้งปวง และนักเดินทางทางทะเลทั่วจักรวรรดิออตโตมัน จงดำเนินการเพื่อให้แน่ใจว่าผู้คนจากประเทศอังกฤษโดยเรือเพื่อค้าสินค้าสามารถ

เข้ามาในอาณาเขตปกครองได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย และกลับออกไปได้อย่างอิสระ โดยไม่ให้มีอุปสรรคหรือสิ่งรบกวนใดๆ ทั้งสิ้น (Brotton 2016, น. 90) คำแปลภาษาละตินได้เตือน ควีน Elizabeth ด้วยเช่นกันว่า พระราชินีเองก็เช่นเดียวกัน ที่ควรจะอนุญาตให้พสกนิกรและพ่อค้า ของท่าน Murad ที่ 3 ได้เข้ามาในอาณาเขตครอบครองของพระนาง และค้าขายได้ด้วยเสรีภาพ จดหมายที่ส่งไปยัง ควีน Elizabeth เหล่านี้ ถูกส่งไปในถุงผ้าแพรไหมซาตินที่ผูกติดอยู่ในแคปซูลเงินแท้ ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้ในการเขียนจดหมายถึงเจ้าชายฝรั่ง (Caucasian princes) ท่านอื่น ๆ ในเวลานั้น (Brotton 2016, น. 91)

ควีน Elizabeth ใช้การเชื่อมความสัมพันธ์นี้เพื่อขอให้มีการปล่อยตัวนักโทษชาวอังกฤษ โดยการขอให้ปล่อยตัวในครั้งนี้ ควีนอลิซาเบธได้รับรู้ถึงความชอบธรรมทางการเมืองของออตโตมันภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศ (แม้จะไม่ได้เขียนไว้) พันธมิตรแองโกล–ออตโตมัน ที่มีนัยสำคัญอย่างยิ่งยวดภายใต้การคว่ำบาตรต่อพระนาง โดยสมเด็จพระสันตะปาปาที่ได้แยกพระนางออกจากส่วนที่เหลือของยุโรป (Brotton 2016, น. 92)

ในเดือนกันยายน 1579 (พ.ศ. 2122) เบอร์นาร์ดิโน เดอ เมนโดซา ซึ่งเป็นทูตประจำในกรุงลอนดอนของคิงฟิลิป ที่ 2 ได้เขียนเรื่องของ มุสตาฟา เบ็ก (Mustafa Beg) ที่ดูเหมือนจะขยายความให้ยิ่งเห็นความสำคัญของพันธมิตรแองโกล –ออตโตมัน และพลังสำคัญของความสัมพันธ์ทางการค้าที่ใกล้ชิดแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ในขณะที่เขาอ่านจดหมายฉบับที่แปลเป็นภาษาละตินของท่านสุลต่าน Murad ที่ 3 นี้ (Brotton 2016, น. 92-93) (ฤาษีแปลงสาส์นมีมาแล้วตั้งแต่อดีต แม้กระทั่งในเมืองฝรั่ง และเมืองแขก ทั้งนี้เพื่อหวังผลประโยชน์ที่งอกเงยเพิ่มขึ้นของตนนั่นเอง)

การแจ้งเตือนของท่านทูตเมนโดซานี้ สะท้อนให้เห็นถึงเพทภัยที่รับรู้ได้โดยทางราชสำนัก Habsburgs ของสเปน ณ จุดที่บารมีเพิ่มขึ้นของอิทธิพลของการค้าอังกฤษในกรุงคอนสแตนติโนเปิลนั่นเอง ท่าน Murad ที่ 3 สัญญาว่าจะให้การต้อนรับที่ดีต่อพ่อค้าอังกฤษในระดับเดียวกับ มิตรภาพที่มีให้กับกษัตริย์แห่งฝรั่งเศส ท่านคิดว่าคิง ของฝรั่งเศสจะพอใจถ้าควีนอลิซาเบธแต่งงานกับดยุคแห่งอาเลงซ็อง (Alençon) น้องชายของท่าน กษัตริย์แห่งสเปนรู้สึกว่าถูกคุกคามด้วยแนวโน้มของแกนพันธมิตร อังกฤษ–ฝรั่งเศส–ออตโตมัน (Anglo-Franco-Ottoman axis) ซึ่งสามารถควบคุมการเดินเรือและการค้าพาณิชย์ทั้งหลายในเขตทะเลเมดิเตอร์เรเนียนได้ (Brotton 2016, น. 93)

ชาวเติร์กต้องการดีบุกของอังกฤษเป็นอย่างมาก เนื่องจากไม่สามารถหล่อปืนได้หากไม่มีดีบุกนี้ อังกฤษสามารถทำผลกำไรมหาศาลจากดีบุก สินค้าเพียงอย่างเดียวนี้ทำให้พวกเขารักษาความสัมพันธ์กับทาง Levant ได้เลย ในเรืออังกฤษแต่ละลำพวกเขาจะขนแท่งดีบุกมูลค่าเกือบ 20,000 คราวน์ (จากเรือทั้งสิ้น 5 ลำ) ดังนั้นผู้ปกครองได้รับการขอร้องว่าจะไม่อนุญาตให้มีการเดินทางผ่านหอประภาคารแห่งเมสซีนา (Messina light house) (สร้างโดยจักรพรรดิ Charles ที่ 5 ในปี 1546 เพื่อป้องกันซิซิลีจากการรุกรานของตุรกี) หากขัดต่อประสงค์ของพระเจ้าและศาสนาคริสต์ ท่านอุปราชแห่งซิซิลี (Viceroy of Sicily) ได้รับรายงานว่าเรือเหล่านี้จะลงจอดที่ปาแลร์โมซึ่งสามารถเข้ายึดดีบุกได้เลย แล้วยังมีเรืออีกจำนวนหนึ่งที่จะไป Chios ซึ่งบรรทุกระฆังโลหะและ

ดีบุก พันธมิตรนี้จะกระจายเผยแผ่ความเชื่อของนิกายโปรเตสแตนต์และศาสนาอิสลามสุหนี่ และด้วยการลงโทษคว่ำบาตรต่อพระราชินีของตน พ่อค้าชาวอังกฤษโปรเตสแตนท์จึงพร้อมใจกันรื้อขัดโลหะออกจากอาคารสำนักสงฆ์ของพวกเขาออกเสีย ซึ่งรวมถึงหลังคาตะกั่วและระฆังโลหะด้วย และส่งลงเรือไปยังกรุงคอนสแตนติโนเปิลเพื่อช่วยเพิ่มอาวุธให้แก่ชาวมุสลิมในการต่อสู้กับชาวยุโรปคาทอลิก (Brotton 2016, น. 93-94)

หลังจากได้รู้ว่าชาวออตโตมันได้ให้สิทธิพิเศษทางการค้าแก่ลูเธอรันแล้ว ควีนอลิซาเบธได้นำเสนอตัวเองในฐานะผู้ปกครองศาสนาที่ปฏิเสธทั้งรูปเคารพและผู้ที่รับเอาพระเยซูคริสต์อย่างไม่ถูกต้อง (ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่เหมือนกันระหว่างคริสต์โปรเตสแตนท์และอิสลาม) ตอนนี้พระนางร้องขอสิทธิพิเศษด้านการค้าให้ขยายไปครอบคลุมยังทุกพสกนิกรภายใต้การปกครองของพระนาง รวมทั้งทุกคนที่เป็นเชลยและเป็นทาสก็ควรได้รับการคืนเสรีภาพด้วย (Brotton 2016, น. 94)

ณ วันที่ 12 ตุลาคม ค.ศ. 1579 ท่าน Sokollu Mehmed Pasha ถูกแทงตาย ทำให้เกิดการเปลี่ยนอำนาจภายในพระราชวังของ Murad ที่ 3 นโยบายด้านการค้าและการต่างประเทศ ที่นุ่มนวล และมุ่งเป็นมิตรไปทางทิศตะวันตกมากขึ้นนั้น จะถูกลบออกไป Harborne พยายามแสวงหาพันธมิตรแองโกล–ออตโตมัน โดยใช้การให้สินบน เรื่องนี้ทำให้นักการทูตยุโรปคนอื่น ๆ โกรธเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเอกอัครราชทูตฝรั่งเศส ท่าน ชาค เดอ เจอมิงญี (Jacques de Germigny) (Brotton 2016, น. 95) ท่านประท้วงว่า Harborne กำลังพยายามให้ได้เหล็กกล้า ดีบุก และ โลหะ latten (โลหะผสมทองแดง เป็นอัลลอยด์) และกล่าวว่า ชายอังกฤษคนนี้จะได้รับสิทธิพิเศษทางการค้าจากสุลต่านอย่างเต็มพิกัด โดยมีสัญญาณของการสร้างสายสัมพันธ์ที่กำลังเติบโตขึ้น ระหว่างสุลต่าน Murad ที่ 3 และฟิลิปที่ 2 ของสเปน ซึ่งเป็นการส่งสัญญาณว่าจะกีดกันฝรั่งเศสออกไป (Brotton 2016, น. 96)

แต่มันสายเกินไปเสียแล้ว สุลต่าน Murad ที่ 3 ได้ตกลงในสนธิสัญญาสันติภาพกับสเปนไปแล้ว และพอเดือนพฤษภาคม 1580 ท่านยังได้ลงนามในกฎบัตรสิทธิพิเศษเพื่อให้สิทธิ์ทางการค้าแบบเต็มรูปแบบ (charter of privileges) แก่อังกฤษ ในเขตปกครองของราชอาณาจักรออตโตมัน และการยินยอมในข้อตกลง แองโกล–ออตโตมัน (Anglo-Ottoman Capitulations) เหล่านี้ จะพิสูจน์ว่ามีความสำคัญยิ่งกว่าบันทึกข้อตกลงของท่านวอลซิงแฮม 1578 (พ.ศ. 2121) เสียอีก (และข้อตกลงเหล่านี้ยืนยาวมาถึง 343 ปี จนเพิ่งจะถูกยุบภายใต้เงื่อนไขใหม่ของสนธิสัญญาโลซานในปี พ.ศ. 2466 (the Treaty of Lausanne 1923) ตามหลังการล่มสลายของจักรวรรดิออตโตมันและการเกิดขึ้นของสาธารณรัฐตุรกีใหม่นั้น) (Brotton 2016, น. 96) กฎบัตร (Charter) ที่ว่านี้ เรียกควีน Elizabeth ว่าเป็นสมเด็จพระราชินีแห่งอังกฤษ ฝรั่งเศส และไอร์แลนด์ โดยสุลต่าน Murad ที่ 3 ตกลงที่จะให้ใบอนุญาตแก่พสกนิกรทุกคนและพ่อค้าของพระนางได้สามารถเข้ามาค้าขายได้อย่างปลอดภัย โดยไม่ต้องถูกฟ้องร้องกล่าวโทษใดๆ และให้สามารถใช้ศุลกากรของตนเอง และสามารถซื้อขายได้ตามขนบธรรมเนียมของประเทศของตนได้เลย เรือของพวกเขาจะได้รับการรับรองความปลอดภัยและช่วยเหลือในยามที่ต้องเผชิญกับโจรสลัด เรืออับปาง หรือแม้กระทั่งการเป็นหนี้ และในกรณีของการตาย สินค้าจะถูกส่งกลับไปยังดินแดนของพ่อค้า

นั้นๆ ในกรณีของข้อพิพาททางการค้า ทั้งสองฝ่ายตกลงที่จะปฏิบัติตามคำวินิจฉัยของ cadi ของท้องถิ่น (*cadi* แปลว่า judge ออกเสียงเหมือน คดี) โดยขึ้นอยู่กับกฎหมายอิสลาม (sharia law) ซึ่งพ่อค้าอังกฤษจะได้รับการยกเว้นจากการจ่าย *kharāj* (ซึ่งเป็นค่าธรรมเนียมบำรุงท้องถิ่น ออกเสียงคล้ายคำว่า ค่าราช[การ]) และยังได้รับอนุญาตให้แต่งตั้งกงสุลของตนเองขึ้นที่เมือง Alexandra, Damascus, Tunis, Algiers และ Cairo ได้อีกด้วย และถ้าโจรสลัด หรือผู้ว่าการเรืออิสระอื่น ๆ ที่ทำการค้าขายในทะเลมาจับเอาคนอังกฤษคนหนึ่งคนใดไปและขายเขา ... ถ้าชาวอังกฤษคนนั้นเลือกที่จะเปลี่ยนเป็นอิสลามแล้วละก็ จะขอให้เขาได้รับการปล่อยตัวได้เสรีภาพอีกครั้ง แต่ถ้าเขายังเป็นคริสเตียนก็ขอให้เขาได้รับการส่งคืนให้กับชาวอังกฤษดังเดิม และผู้ซื้อจะเรียกร้องเงินคืนจากผู้ขายทาสคนนั้นก็ย่อมได้ (Brotton 2016, น. 96-97)

ข้อตกลงยินยอม (Capitulations) เหล่านี้ นับเป็นชัยชนะของ Harborne แต่สำหรับทางฝรั่งเศสแล้วนับเป็นภัยพิบัติ เพราะข้อตกลงกับอังกฤษในครั้งนี้ได้ถูกจำลองขึ้นอย่างใกล้เคียงกับข้อตกลงยินยอมฝรั่งเศส–ออตโตมัน ในปี 1569 (Franco-Ottoman Capitulations of 1569) ซึ่งยังไม่ได้รับการต่ออายุเลยนับตั้งแต่ Murad ที่ 3 ขึ้นสืบต่อราชบัลลังก์ในปี ค.ศ. 1574 แต่ตอนนี้อังกฤษมีสิทธิทางการค้าแล้ว และออตโตมันเองก็อยู่ในลีกกับสเปน มีเพียงฝรั่งเศสเท่านั้นซึ่งมัวแต่หมกมุ่นอยู่กับความขัดแย้งทางศาสนาภายในประเทศของตัวเองที่ถูกทิ้งไว้ประเทศเดียวทั้งในทางการเมืองและในเชิงพาณิชย์ เพียงไม่กี่สัปดาห์หลังจากการลงนามใน Capitulations กับอังกฤษ ทางท่าน Murad ที่ 3 ได้ส่งจดหมายสั้น ๆ ไปยัง คิง Henry ที่ 3 แห่งฝรั่งเศส ปฏิเสธข้อกล่าวหาที่ว่าการเป็นพันธมิตรระหว่างออตโตมันกับประเทศต่าง ๆ เช่นอังกฤษ ได้ละเมิดข้อตกลงก่อนหน้ากับฝรั่งเศส และได้ตอกย้ำให้มั่นใจว่าจะไม่มีอันตรายอะไรเลยต่อมิตรภาพอันเก่าแก่ของพวกเขา ในขณะที่ผู้ปกครองยุโรปท่านอื่น ๆ จากหลากหลายลัทธิศาสนาเริ่มต่อแถวที่จะมาเจรจากับท่าน Murad ที่ 3 ฝรั่งเศสจึงเสี่ยงที่จะสูญเสียอิทธิพลอันยาวนานของพวกเขาที่ Porte นั้น (Porte แปลว่า ประตูพระราชวัง เรียกตามภาษาตุรกี เทียบเคียงได้ว่า ตลาดแห่งสุลต่านนั้นๆ) (Brotton 2016, น. 97)

ในขณะที่ทางฝรั่งเศสกระเสือกกระสน ทาง Harborne กลับเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว เขาใช้ Capitulations เพื่อสร้างเครือข่ายทางการค้าทั่วทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ด้วยการสนับสนุนทางการเงินของ Osborne และ Staper เขาจึงค้าขายกับพ่อค้าที่อยู่ไกลไปทางเหนือ เช่น โปแลนด์ และทะเลบอลติก และเลยไปจนถึงทางตะวันตกถึงเมืองแอลเจียร์ (Algiers) แล้วขยายทอดยาวไปจนถึงซีเรียทางตะวันออก รวมทั้งชาวเติร์กส์ ชาวอียิปต์ ชาวกรีก และชาวอิตาเลียน เขาซื้อเส้นใยฝ้ายและพรมจากตุรกี ผ้าป่านจากอียิปต์และทะเลดำ ไวน์ น้ำมัน และลูกเกด (currants) จาก ครีต (Crete) และ ซานเต้ (Zante) ตลอดเวลาท่านได้ขยายการค้าของตนในด้านผ้า kerseys ของอังกฤษที่โด่งดังแพร่หลาย รวมทั้ง ตะกั่ว ดีบุก และทองแดง ท่านมีคนติดตามไปทุกหนทุกแห่งโดย 2 องครักษ์ (Janissaries) ซึ่งนับเป็นสัญลักษณ์ของความสูงศักดิ์ที่สุลต่านตุรกีจัดขึ้นให้แก่ชายคนหนึ่ง ที่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง (Brotton 2016, น. 97) ท่านใช้เครดิตของท่านไปเยือนเยรูซาเล็มอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุม

ของออตโตมันในเวลานั้น ทั้งในฐานะที่เป็นสถานที่ที่เป็นไปได้สำหรับธุรกิจและสำหรับจิตวิญญาณของท่าน (Brotton 2016, น. 98)

Harborne ประสบภัยพิบัติอีกครั้ง ในปี ค.ศ. 1580 เรือ Bark Roe ซึ่งเป็นเรือสินค้าที่บรรทุกสินค้ามูลค่ากว่า 1,000 ปอนด์ โดยที่สินค้านั้นมีทั้ง ผ้า Kerseys, ดีบุก, ไม้สวาด (brazil wood), ไม้แมดเดอร์ (madder ซึ่งรากใช้ย้อมสีแดง), ตะกั่ว และ "โลหะจากระฆัง" แต่แตกๆ หักๆ จากโบสถ์คาทอลิกต่างๆ ในอังกฤษ ซึ่งออกจากลอนดอนไปยังทะเลเมดิเตอเรเนียน กัปตันของเรือนี้ชื่อ ปีเตอร์ เบเกอร์ (Peter Baker) ซึ่งเป็นคนรับใช้ของท่านเอ็ดเวิร์ด เดอ เวียร์ เอิร์ลแห่งอ็อกฟอร์ด (Edward de Vere, Earl of Oxford) (ซึ่งเป็นหนึ่งในที่ปรึกษาที่ใกล้ชิดที่สุดของควีนอลิซาเบธ และเป็นผู้ที่คนทั่วไปยังคงเชื่อว่า เป็นผู้ที่เขียนบทละครของเชคสเปียร์ตัวจริง) กัปตันปีเตอร์ เบเกอร์ เป็นที่รู้จักในฐานะพ่อค้า แต่มีชื่อเสียงในเรื่องการเป็นโจรสลัด (pirate) ด้วย (Brotton 2016, น. 98)

มกราคม 1581 (2124) ระฆังแตกๆ หักๆ จากอังกฤษไปมอลตา ได้ถูกปลดถูกถอดลงจากโบสถ์คริสต์คาทอลิกเพื่อนำไปเป็นโลหะสำหรับใช้โดยชาวเมือง "อัศวินมอลตา แห่งเซนต์จอห์น" (the Maltese Knights of St. John) ในเดือนกุมภาพันธ์เรือไปถึงเกาะชิออส (Island of Chios) ซึ่งออตโตมันได้ยึดมาจากพวก Genoese ในปี ค.ศ. 1566 โดยมีกลุ่มพ่อค้าชาวฝรั่งเศสและชาวเฟลมิชอยู่ที่นั่น ทุกคนรู้ว่าข้อตกลง Capitulations นั้นได้ยุติสิทธิการค้าของชาวอังกฤษภายใต้สิทธิพิเศษของฝรั่งเศสที่ก็เริ่มหมดอายุแล้ว Harborne ผลิต Capitulations ใหม่เพื่อแสดงให้เจ้าหน้าที่ศุลกากรชาวยิวที่มอลตา และเรือของท่านก็ได้รับอนุญาตให้ออกจากเกาะไปได้อย่างอิสระโดยไม่ต้องจ่ายค่าธรรมเนียมใด ๆ (Brotton 2016, น. 98-99)

หลังจากขายสินค้าทั้งหมดแล้ว Peter Baker ได้อำลา Harborne เขาได้โจมตีเรือ 2 ลำในระหว่างการเดินทาง โดยคิดว่าเรือทั้ง 2 เป็นของตุรกี แต่แท้ที่จริงทั้ง 2 ลำเป็นเรือกรีก เรือทั้ง 2 บรรทุกสินค้าจำพวก camlets (ผ้าทอที่ทำจากขนอูฐหรือขนแพะ) และผ้าไหมดิบ และที่แย่ไปกว่านั้นก็คือ เจ้าของสินค้าเป็นคนของสมาคม (consortium) ผู้ค้าชาวกรีกและชาวเมืองเวนิส และผู้โดยสารของเรือนั้นรวมถึงนักบวชกรีกออร์โธด็อกซ์จาก Patmos เป็นคนซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจศาลของออตโตมัน ซึ่ง Peter Baker กำลังละเมิดอยู่ในขณะนี้ เบเคอร์ได้นำมาซึ่งความโกรธเกรี้ยวของเจ้าหน้าที่ตุรกี กรีก และเวนิส ไปลงที่คนอังกฤษ เจ้าหน้าที่ได้เริ่มดำเนินคดีกับ Baker ตามการเรียกร้องของชาวกรีก (ผู้ที่ต้องการเรียกร้องสินค้าของตนกลับคืน) และชาวเวนิส (ผู้ซึ่งเรียกร้องค่าเสียหาย 12,000 ducats เพื่อชดเชยการสูญเสียของพวกเขา) (Brotton 2016, น. 99-100) นักบวชกรีกที่ถูกจับไปด้วยนั้นอยู่ภายใต้เขตอำนาจของขุนนางตุรกีท่านหนึ่ง ท่านพลเรือตรีท่านนี้ตำหนิคนอังกฤษคนนี้โดยประณามเขาว่า เป็นสายลับและโจรสลัดและขอให้เพิกถอน Capitulations เสีย ท่าน Harborne รีบกลับไปที่กรุงคอนสแตนติโนเปิลเพื่อเคลียร์ตัวเองกับเจ้าหน้าที่ของออตโตมันและเขียนจดหมายกลับไปยัง Lord Burghley เพื่อแจ้งเหตุการณ์ในวันที่ 9 มิถุนายน ค.ศ. 1581 นั้น (Brotton 2016, น. 100)

Harborne ถูกจับกุมโดยเจ้าหน้าที่ของออตโตมันและเขายอมรับกับ Lord Burghley ว่า เขาต้องใช้เครดิตในการซื้อสินค้าเพื่อส่งกลับไปยังกรุงลอนดอนเนื่องจากการทำตัวเป็นโจรสลัดของ Baker นั้น สินทรัพย์ทั้งหมดของเขาถูกยึดและเขาไม่มีเงินเพื่อชำระหนี้ของเขา เขาต้องขอร้องให้เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสทำหน้าที่เป็นผู้ค้ำประกันให้ ซึ่งท่านทูตเยอร์มินญี่ (Germigny) ก็ทำให้ด้วยความกรุณา (Brotton 2016, น. 100) เอกอัครราชทูต Germigny ได้แจ้งข่าวต่อคิงเฮนรีที่ 3 แห่งประเทศฝรั่งเศสถึงการที่กระแสลมเปลี่ยนทิศ พฤติกรรมของเบเคอร์และฮาร์บอร์นทำให้อังกฤษเสื่อมเสีย และ Murad ที่ 3 ได้เพิกถอนข้อตกลงกับอังกฤษทั้งหลายและเซ็นสัญญาฉบับใหม่กับชาวฝรั่งเศสแทน เมื่อถึงเดือนกรกฎาคมปี ค.ศ. 1581 ฝรั่งเศสได้เข้ามาควบคุมการค้าของยุโรปในตุรกีอีกครั้งและภารกิจของ Harborne ดูเหมือนจะพังทลายลง (Brotton 2016, น. 101) Harborne หนีไปกรุงคอนสแตนติโนเปิล ณ วันที่ 17 กรกฎาคม 1581 (2124) และตอนนี้ "พ่อคนหัวไว" (apt man) ของ Walsingham กำลังกลับไปลอนดอนในฐานะคนที่ถูกไล่ล่าและตกอับยากจน (Brotton 2016, น. 102)

ในปี ค.ศ. 1601 (พระนเรศ อายุ 46 นับเวลาเหลืออีก 4 ปี ก่อนพระนเรศสิ้นฯ) จอห์น วีลเลอร์ (John Wheeler) เลขานุการของ บริษัท พ่อค้านักผจญภัย (Merchant Adventurers Company) ได้ตีพิมพ์บทความเกี่ยวกับการค้าของเขาโดยถกเถียงเข้าข้างบริษัทร่วมทุน และอ้างว่า พ่อค้าส่วนใหญ่ของกรุงลอนดอนเชื่อว่าจะมีผลกำไรมากที่สุดต่อเจ้าชายและต่อประเทศ โดยการใช้บริษัทที่เป็นหน่วยงานควบคุมโดยรัฐ และไม่อนุญาตให้มีการค้าขายส่วนตัวที่กระจัดกระจาย อย่างไรก็ตามความคิดนี้ดูเหมือนจะสนใจตัวเองมากเกินไป แต่ก็มีเหตุผล เมื่อซื้อขายกับตลาดทางไกล เช่น รัสเซีย เปอร์เซีย และทะเลเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออก เมื่อถึงเวลาที่หนังสือของ Wheeler นี้ออกสู่ตลาดลอนดอน ชุมชนค้าขายของลอนดอนเริ่มต้นการค้าขายแบบต้องมีการควบคุมดูแลภายใต้กฎ (regulated companies) ในดินแดนของชาวมุสลิมต่างๆ จากโมเดลของ บริษัท ร่วมทุน ซึ่งบุกเบิกโดย บริษัท Muscovy เพื่อเข้าควบคุมบริษัทต่างๆ ที่ได้รับสิทธิพิเศษทางการค้าโดยการออกกฎบัตรของรัฐบาล (charter) เพื่อแลกกับเปอร์เซ็นต์ของภาษีศุลกากรสำหรับสินค้านำเข้า (Brotton 2016, น. 104)

การเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาลที่เกิดจากวิกฤตเรือ Bark Roe นี้ ส่งผลกระทบต่อการค้าของตุรกี โดยเฉพาะ ในเดือนกันยายน 1581 (2124) ราชสำนักอังกฤษออก "สารตราสิทธิบัตรหรือสิทธิพิเศษที่ได้รับจากสมเด็จพระราชินีฯ ไปยังท่าน เซอร์ เอ็ดเวิร์ด ออสบอร์น ท่านริชาร์ด สเตเปอร์ และพ่อค้าคนอื่น ๆ ของลอนดอน เพื่อการค้าของพวกเขาในอาณาจักรเขตปกครองแห่งมหาราชเติร์กพระองค์นั้น" ภายใต้เงื่อนไขของสารตรานี้ Osborne ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ว่าการของ บริษัท ร่วมทุน ที่เสนอขึ้นนั้น เพื่อเป็นการรับรู้ถึงประสบการณ์และการลงทุนของเขาที่เกิดขึ้นในการจัดตั้งสถานีการค้าที่ตุรกี ความรู้ของเขาเกี่ยวกับการค้าผ้าและความคุ้นเคยกับตลาดต่าง ๆ ที่ครอบคลุมถึง บราซิล โปรตุเกส และบอลติค ทำให้เขาเป็นตัวเลือกที่โดดเด่น เขาจะนำทีมพ่อค้าที่จะร่วมกันแต่งตั้งผู้ร่วมขบวนเพิ่มอีกจนครบ 12 คน (Brotton 2016, น. 104) ซึ่งจะเป็นผู้ที่จะได้รับอนุญาตให้ค้าเป็นเวลา 7 ปีได้อย่างเสรีเพื่อการค้าต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดยอดรวมของผลตอบแทน 500 ปอนด์ของภาษีศุลกากรต่อ

ปี ส่งเข้าท้องพระคลัง ทีมงานนี้จะเรียกตัวเองว่า บริษัท ตุรกี (ของอังกฤษ) (The Turkey Company) (Brotton 2016, น. 105)

หลังจาก 3 ทศวรรษของการค้าขายกับมหาอำนาจมุสลิมแล้ว ควีนเอลิซาเบธก็เริ่มแสดงความสนใจเพิ่มขึ้น นับตั้งแต่โรงละคร (playhouses) เชิงพาณิชย์แห่งแรกได้เปิดตัวขึ้นในปี 1576 เวทีละครได้กลายเป็นสถานที่เพื่อแสดงความใฝ่ฝันและความตื่นกลัวที่กำลังเป็นที่นิยมไม่ว่าจะเป็นเรื่องแม่มดหมอผี ไปจนถึงเรื่องการประพฤติผิดประเวณี และการแต่งกายข้ามเพศ (cross-dressing) ตลอดช่วงยุค 1580-1589 และยุค 1590-1599 มีการสร้างโรงละครใหม่ขึ้นทั่วกรุงลอนดอน (Brotton 2016, น. 105) ผู้ปฏิบัติงานของโรงละครทำงานและอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ยากจนที่สุดของกรุงลอนดอนควบคู่ไปกับชุมชนชายขอบอื่น ๆ อย่างเช่น โสเภณี และคนแปลกหน้า ซึ่งก็รวมถึงคนที่หลบหนีการลงทัณฑ์ทางศาสนา และหนีจากการเป็นทาสจากประเทศเมืองต่ำ (the Low Countries หรือ เนเธอร์แลนด์) จากแอฟริกาเหนือ จากจักรวรรดิออตโตมัน และ แม้แต่หนีมาจากประเทศโลกใหม่ (the New World) โรงละครถูกดึงไปเกี่ยวข้องกับเรื่องราวต่างๆ ที่มาถึงกรุงลอนดอน จากโลกอิสลามที่เต็มไปด้วยการค้าทาส การจับไปแปลงศาสนา การปล้นสะดมของโจรสลัด และการผจญภัยอันกล้าหาญของพวกฮีโร่ เพราะพวกเขาได้มองผ่านกระจกเงาแล้วเห็นความเป็นตนเอง ทั้งแนวปฏิบัติ และคนของกลุ่มตัวเอง (Brotton 2016, น. 106)

ในฤดูร้อนปี ค.ศ. 1581 มีละครเรื่องหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงปัญหาเรื่องการค้า เงิน ศาสนา และความแตกต่างระดับชาติ ที่เกิดจากเหตุการณ์ล่าสุดในประเทศตุรกี และรอบ ๆ ประเทศตุรกี ผู้เขียนคือ โรเบิร์ต วิลสัน (Robert Wilson) ซึ่งเป็นนักเขียนบทละครที่ได้รับการสนับสนุนจากคนโปรดของควีนเอลิซาเบธ นามว่า โรเบิร์ต ดัดลีย์ เอิร์ลแห่งเลสเตอร์ (Robert Dudley, the Earl of Leicester) อีกสองปีต่อมาวิลสันย้ายไปที่ บริษัท ละครที่ชื่อว่า "คนของควีนอลิซาเบธ" (Queen Elizabeth's Men) และละครที่มีชื่อเสียงเรื่องนั้น คือ "3 นางแห่งลอนดอน" (The Three Ladies of London) (Brotton 2016, น. 106-107)

Three Ladies of London ดึงเอาความรู้สึก 3 ประการ มาแสดงให้เห็นเป็นตัวละคร 3 ตัว คือ ความรัก (Love) ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี (Conscience) และ ความมีเงิน (Lucre) โดยที่ Lady Love และ Lady Conscience บ่นว่า Lady Lucre และพนักงานของเธอที่เป็นตัวละครรองๆ ทั้งหลาย อันได้แก่ นายปกปิด (Dissimulation) นายหลอกลวง (Fraud) นายฉ้อโกงวัด (Simony) และ นายขูดรีด (Usury) ว่าได้ทำลายคุณธรรมของพลเมืองดีแบบดั้งเดิมและแทนที่ด้วยการแสวงหาเงิน เนื่องจากสินค้าจากต่างประเทศที่เข้ามาในอังกฤษต้องซื้อในราคาที่สูงโดยใช้เงินที่ยืมมาโดยมีอัตราดอกเบี้ยที่มากเกินไป ซึ่งเป็นวิธีการที่เรียกว่า การออกดอกแบบขูดเลือดขูดเนื้อ (usury) และถูกตราหน้าว่าผิดศีลธรรม (immoral) บทละครเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าผู้ชายของ นาง Lucre มักมาจากประเทศอิตาลี บาร์บารี ตุรกี และเป็นชาวยิว และคนป่าเถื่อน ไม่ถือศาสนา การค้าระหว่างประเทศที่ปฏิบัติกันอยู่ในราชอาณาจักรมุสลิม เช่น โมร็อกโกและตุรกี โดยพ่อค้าเช่นโฮแกน และ Harborne ถูกระบุว่าเป็นแหล่งที่มาของปัญหาดังกล่าว ซึ่งมีผลต่อการเสื่อมลงของความสัมพันธ์ทางสังคมอันดีงามแต่ดั้งเดิมของประเทศอังกฤษ นายขูดรีด (Usury) และ นายฉ้อโกงวัด (Simony) ในละครนั้น เป็นชาวคาทอลิกชาวอิตาเลียนจากเมืองเว

นิสและกรุงโรม (Brotton 2016, น. 107) พ่อค้าชาวอิตาลีที่ชั่วร้าย นามว่า เมอร์กาโดรุส (Mercadorus) ขายสินค้าให้แก่ Lady Lucre โดยนางได้สั่งให้พ่อค้าคนนี้ไปค้าขายกับชาวมัวร์ ชาวเติร์ก และชาวไร้ศาสนาอื่นๆ เพื่อขายธัญพืช หนังสัตว์ และเนื้อสัตว์ของอังกฤษ เพื่อแลกกับสินค้าจากดินแดนเอเชียตะวันออก ที่แปลกใหม่ เช่น อัญมณี หยก ปะการัง และสิ่งของราคาแพงอื่นๆ ที่มีคุณค่าจริงเพียงเล็กน้อย บทละครนี้เชิญชวนให้ผู้ชมหัวเราะเยาะความอ่อนแอของอังกฤษในเรื่องของโก้เก๋ และความเต็มใจที่จะส่งอาวุธมอบให้ชาวมุสลิมด้วยการปลดแกะโลหะออกมาจากโบสถ์ ประเทศถูกมองว่า ป่วย หันมาส่งออกทรัพยากรอันมีค่า แต่กลับดูดซับเอาของเด็กเล่นจอมปลอม (baubles) ที่ไม่ค่อยมีประโยชน์ และแม้กระทั่งยื่นอาวุธให้แก่ฝ่ายตรงข้าม (Brotton 2016, น. 108)

นักเขียนบทละครที่ชื่อ โรเบิร์ต วิลสัน นี้ ลงเอยด้วยการตำหนิพ่อค้าชาวอิตาลีคาทอลิกเพราะความด้อยของละครเอง ในขณะที่สร้างเรื่องให้มุสลิมและชาวยิวพ้นผิด ในฉากสุดท้ายผู้พิพากษาที่ชื่อ Nemo พิพากษาโทษต่อนางทั้ง 3 แล้วจำขังไว้ ด้วยความพยายามที่ไร้หวังว่า จะทำให้ผู้คนของอังกฤษไม่ได้รับความเสียหายด้วยความปรารถนาที่ไม่รู้จักพอในเรื่องโลกียสุขเหล่านั้น ชื่อของ Nemo ซึ่งหมายถึง "ไม่มีใคร" (no one) เป็นภาษาละติน ซึ่งแทบจะไม่ได้สร้างแรงบันดาลใจให้เชื่อมั่นว่า วัตถุนิยมอาละวาดแห่งลอนดอนจะถูกกำจัดลงไปได้ (Brotton 2016, น. 109-110)

สำหรับโรเบิร์ต วิลสัน แล้วละก็ อิทธิพลที่ส่งผลเสียหายต่อการค้าระหว่างประเทศเป็นอาการของปัญหาของการออกดอกขูดเลือดขูดเนื้อนั่นเอง เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 1581 ได้มีการออกประกาศให้มีการฟื้นฟูพระราชบัญญัติต่อต้านการกู้ยืมเงินโดยให้มีกำหนดอัตราดอกเบี้ยคงที่ร้อยละ 10 เท่านั้น ผู้ให้กู้เงินรายย่อยพยายามที่จะเกินอัตราที่กำหนด ส่วนหนึ่งเพื่อตอบสนองต่อปริมาณการค้าต่างประเทศที่เพิ่มขึ้น รวมทั้งที่ค้ากับโมร็อกโกและตุรกี การประพฤติผิดศีลธรรมที่เมื่อครั้งหนึ่งในอดีตเคยถูกประณามจากอำนาจของพระคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ แต่ตอนนี้เห็นได้ชัดขึ้นตามความจำเป็นอันเนื่องมาจากการขยายการค้าในต่างประเทศ ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของยุคเอลิซาเบธนี้ อาศัยเงินกู้ก้อนโตจากพวกออกดอกนี้นั่นเอง แต่ไม่มีใครยอมรับความจริง ได้แต่ซ่อนมันไว้เบื้องหลังชาวคาทอลิก ชาวยิว หรือแม้กระทั่งชาวมุสลิม (Brotton 2016, น. 110)

พ่อค้าโปรเตสแตนต์อย่างเช่น Anthony Jenkinson, Edmund Hogan และ William Harborne นั้นจำเป็นต้องได้รับเครดิตในการซื้อสินค้าจากพ่อค้าชาวมุสลิมและพวกเขาก็หันไปขอความช่วยเหลือจากนายหน้าชาวยิว แม้ว่าศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลามห้ามปฏิบัติการดังกล่าวอย่างเป็นทางการ แต่คัมภีร์โตราห์ (Torah) และ ตาลมูด (Talmud) (ของชาวยิว) ยอมรับการใช้เงินกู้ได้ ดังนั้นชาวอังกฤษสามารถขอให้พ่อค้าชาวยิวหรือผู้ให้กู้เงินให้กู้ยืมแก่พวกเขาได้ ความแตกต่างทางศาสนาในเรื่องการกินดอกนี้ ก่อให้เกิดทัศนคติที่ต่อต้านชาวยิว (anti-Semitic prejudice) ในช่วงเวลานี้ (Brotton 2016, น. 110-111) แต่ในช่วงทศวรรษถัดไปนั้น ภาพของชาวยิวและการเงินระหว่างประเทศบนเวทีละครยุค Elizabethan ก็จะดูมืดเทากว่าและซับซ้อนมากขึ้นในมือของกวีเอกอย่าง คริสโตเฟอร์ มาร์โลว์ (Christopher Marlowe) และ วิลเลียม เชคสเปียร์ (William Shakespeare) (Brotton 2016 น. 111)

ในขณะที่อังกฤษเห็นโอกาสทางการค้าใหม่ สเปนกลับเห็นภัยคุกคามร้ายแรงต่อผลประโยชน์ทางการเมืองระดับภูมิภาค (geopolitical interests) ท่านทูต เมนโดซา เอกอัครราชทูตสเปนประจำกรุงลอนดอน ได้เขียนบันทึกข้อตกลงฉบับยาวถึงกษัตริย์ฟิลิปที่ 2 แห่งสเปนในปี ค.ศ. 1582 ซึ่งแสดงความวิตกกังวลเกี่ยวกับการค้าอังกฤษ–ออตโตมัน และเป็นเรื่องที่ทำกำไรได้มากสำหรับชาวอังกฤษ เพราะพวกเขาได้ดีบุกและตะกั่วปริมาณมหาศาล ซึ่งพวกเติร์กจะซื้อเกือบทั้งหมดนั้น โดยจ่ายเป็นทองคำน้ำหนักเท่ากัน!!! โดย ดีบุก เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการหล่อปืนและตะกั่วนำไปใช้ในการสงคราม (Brotton 2016, น. 112)

เอกอัครราชทูต เมนโดซา เตือนว่า อังกฤษกำลังเจรจากับออตโตมันเพื่อนำเข้าสินค้าจากเปอร์เซียผ่านกรุงคอนสแตนติโนเปิล และทางบกโดยผ่านทางรัสเซีย โดยไม่ต้องผ่านอิตาลีเหมือนปกติ เขาเตือนว่าการสมรู้ร่วมคิดกับพวกออตโตมันอาจทำให้อังกฤษผูกขาดการค้าจำพวกยา และเครื่องเทศ และอาจลดกำลังของกษัตริย์สเปนลงโดยหันเหความสนใจของการค้าขายของอังกฤษไปจากอิตาลีโดยตรง (Brotton 2016, น. 112)

ในที่สุด สมเด็จพระราชินีได้แต่งตั้ง Harborne เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน ค.ศ. 1582 เป็นคณะกรรมการอย่างเป็นทางการเพื่อเป็นทูตหรือตัวแทนของพระนาง ในส่วนต่างๆของประเทศตุรกี (Brotton 2016, น. 113) เขาได้กลายเป็นทูตคนแรกของอังกฤษในจักรวรรดิออตโตมันและตัวแทนอย่างเป็นทางการของบริษัทตุรกีของอังกฤษที่เพิ่งตั้งขึ้นใหม่นั้น (Brotton 2016 น. 114)

พ่อค้าในกรุงลอนดอนยังได้ทำการประเมินการค้าในโมร็อกโกอีกครั้ง เพื่อตอบสนองต่อความสนใจอย่างกะทันหันของนักลงทุนรายใหม่ และมีอำนาจบารมีอย่างยิ่ง อย่างท่าน โรเบิร์ต ดัดลีย์ เอิร์ลแห่งเลสเตอร์ ท่านเป็นหนึ่งในว่าที่คู่ครองที่เหมาะสมที่สุดคนหนึ่งของควีนอลิซาเบธ ท่านได้รับการแต่งตั้งให้เป็นองคมนตรี ในปี 1562 และต่อมาได้ทำหน้าที่เป็นเลขาธิการพระราชวัง (lord steward of the royal household) นอกเหนือจากการเป็นผู้สนับสนุนศิลปะและเป็นผู้อุปถัมภ์ของโรเบิร์ต วิลสัน และ บริษัทแสดงละครของเขาแล้ว ท่านเลสเตอร์ยังเป็นผู้สนับสนุนการค้าและการสำรวจนำร่องเดินเรือด้วย โดยท่านร่วมทุนในบริษัท Merchant Adventurers และบริษัท Muscovy และทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนหลักของ Sir Francis Drake ในการสำรวจเดินทางด้วยการเดินเรือรอบโลก (global circumnavigation) ในช่วง 1577-1578 แล้วในปี 1581 (2124) ท่านเลสเตอร์ได้เริ่มหันไปสนใจโมร็อกโก (Brotton 2016 น. 114)

เอิร์ลเลสเตอร์ท่านนี้ มีเหตุผลที่ดีที่จะหันไปสนใจโมร็อกโก โมร็อกโกมีความเป็นไปได้ทางการค้า แม้ว่าจะยังไม่ได้รับการพัฒนานัก หลังจากผลพวงจากสงคราม Alcácer-Quibir แต่พันธมิตรทางการเมืองและทางทหารระหว่าง Queen Elizabeth และ al-Mansur นั้นช่างยั่วเย้าเป็นอย่างยิ่ง ถ้าเลสเตอร์สามารถเป็นนายหน้าพันธมิตรแองโกล-โมร็อกโกได้ละก็ จะตอบสนองความทะเยอทะยาน 2 ข้อของเขา นั่นคือ (1) เข้าใกล้เอลิซาเบธ และ (2) เป็นปรปักษ์ต่อสเปน (Brotton 2016 น. 114)

ในเดือน มิถุนายน 1581 (2124) ควีนเอลิซาเบธออกใบอนุญาตให้จอห์น ซิมคอต (John Symcot) พ่อค้าที่ซื้อขายในพื้นที่บาร์บารี่ โดยอนุญาตให้เขาขายไม้อังกฤษ 600 ตัน และนำกลับมาซึ่งดินประสิว (saltpeter)

Symcot เป็นตัวแทนของเลสเตอร์ เลสเตอร์ได้ชักจูงให้ควีนเอลิซาเบธให้สัมปทานที่กำไรงามแก่เขา เอกอัครราชทูตสเปน ท่านเมนโดซา ได้รายงานกษัตริย์ฟิลิปว่า ไม้อังกฤษนี้ใช้ในการต่อเรือรบสำหรับกษัตริย์โมร็อกโก และปริมาณไม้ที่มีมากมายนี้ ไม่สามารถดัดแปลงเป็นข้าวของเครื่องใช้ได้ทันในโมร็อกโก จึงต้องส่งต่อไปยังฮอลแลนด์ (เนเธอร์แลนด์) ให้ช่วยทำให้ (Brotton 2016, น. 115)

โชคร้ายสำหรับเลสเตอร์ การเสี่ยงของท่านนั้นกลายเป็นเรื่องหายนะร้ายแรง Symcot กำลังมีปัญหากับนายกเทศมนตรีของกรุงลอนดอนผู้ซึ่งจับกุมตัวเขาในข้อหาหลอกลวง เลสเตอร์เรียกร้องให้ปล่อยตัวและอ้างว่าเขารับใช้พระนางอยู่ โดยมีภารกิจที่จะนำดินประสิว และสินค้าอื่น ๆ กลับมาจากประเทศบาร์บารี และก็ได้ผล เพราะ Symcot ได้รับการปล่อยตัวและออกเดินทางสู่โมร็อกโกในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1582 (Brotton 2016, น. 115)

พ่อค้าชาวอังกฤษที่ทำการค้าในโมร็อกโกแบบไม่ได้จดทะเบียนตามกฎหมาย (unregulated trade) นั้นเริ่มไม่พอใจกับการมาถึงของ Symcot พ่อค้าพวกนี้แสวงหากำไรโดยแอบค้าพวกน้ำตาล ผ้า และไม้ซุง กับท่านอาห์หมัด อัล-มันซูร์ (Ahmad al-Mansur) อย่างเงียบๆ ตั้งแต่ท่านเริ่มครองราชย์ ในปี 1578 แต่ท่าน Symcot เริ่มใช้สิทธิที่ได้รับมาจากควีน และอิทธิพลบารมีของท่านเลสเตอร์ และทำตัวราวกับว่า พวกเขาเป็นผู้ผูกขาดเสียเอง เพื่อให้ได้รับความยินยอมจากท่านอัล-มันซูร์ เพื่อให้เขาสามารถควบคุมการค้าเหล็ก ตะกั่ว และดีบุก เขาเริ่มยึดจับกักขังสินค้าของพ่อค้าบางรายที่ขนส่งไปยังประเทศอังกฤษ พ่อค้าอังกฤษเริ่มร้องเรียนไปยังท่าน Walsingham เกี่ยวกับ Symcot (Brotton 2016, น. 115)

พ่อค้าอังกฤษต่างก็หงุดหงิดโดยพ่อค้าอังกฤษด้วยกันเอง ที่เริ่มส่งสินค้ามาแข่งกันขายจนท่วมตลาดโมร็อกโก ซึ่งทำให้ราคาลดต่ำลงและผลกำไรก็ลดลง พ่อค้ายกเหตุผลอธิบายประกอบข้อร้องเรียนของพวกเขาโดยหันไปอ้างศาสนา! พวกเขาอ้างว่าบรรดาพ่อค้าที่มาใหม่เหล่านี้ขาย "สินค้าต้องห้าม" ให้พวก Barbary ทำให้เกิดปัญหาวุ่นวายระบาดไปยังประเทศอื่น ๆ การขายอาวุธและสิ่งที่คล้ายกันนั้นจะช่วยพวกคนนอกรีตนอกศาสนา ซึ่งก็จะทำให้คนตั้งคำถามกับศาสนาของตนได้ การมอบอาวุธให้พวกนอกรีตจะเสริมสร้างพวกแก๊งโจรสลัดโมร็อกโกและอาจข่มขู่ว่าจะจับกุมผู้คนที่นับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งรวมไปถึงพสกนิกรอื่นๆ ของพระนาง ที่ค้าขายอยู่ในสเปนด้วย นอกจากนี้พวกเขายังอ้างว่า การค้าสิ่งที่ต้องห้ามในโมร็อกโกนี้ จะทำให้ชาวอังกฤษโปรเตสแตนต์ตกอยู่ในภาวะเสี่ยง 2 ต่อ คือ การถูกจับกุมโดยชาวมุสลิมติดอาวุธ และ การล้มละลายจากชาวคาทอลิกชาวสเปนที่เป็นปฏิปักษ์อยู่นั้น (Brotton 2016, น. 116)

นอกจากนี้ ยังมีการแอบให้เงินช่วยเหลือชาวยิวที่เช่าโรงงานน้ำตาลเพื่อให้สามารถส่งมอบน้ำตาลให้แก่พ่อค้าคนอื่น ๆ ได้เป็นเวลานานก่อนที่จะชำระเงินจริง สิ่งนี้อาจเป็นอันตรายต่อการค้าขายด้วย การค้าขาย 3 ทางระหว่างพ่อค้าชาวอังกฤษ ผู้ปกครองชาวมุสลิม และพ่อค้าคนกลางของชาวยิว ได้ดำเนินการต่อเนื่องมาในโมร็อกโกเป็นเวลาหลายทศวรรษ แต่เมื่อการค้าขายภาคเอกชนอยู่ภายใต้การคุกคามดังที่เห็นนี้ ผู้ค้าขาประจำจึงเริ่มคัดค้านผู้ผูกขาดโดยการเล่นงานทางศาสนา โดยเผยให้เห็นเรื่องราวแบบนิยายที่น่ากลัวเกี่ยวกับพ่อค้าอังกฤษที่ไร้ศีลธรรม

ได้เข้าร่วมก๊กในลีกกับคนชั่วร้ายชาวมุสลิม และพ่อค้านายเงินชาวยิวที่หยาบละโมบโลภมากนี้!!! (Brotton 2016, น. 116-117)

ผู้ร้องเรียนได้ขอร้องให้ Walsingham เขียนจดหมายถึง Symcot และขอให้ท่านใช้แรงกดดันต่อท่านเลสเตอร์เพื่อให้หยุดการแทรกแซงด้วยน้ำมืออันมากบารมีของทั้งสองคนทางนั้น แต่วัลซิงแฮมไม่สามารถประท้วงคนโปรดของราชินีได้ นอกจากนี้ท่านเองยังให้ความสนใจกับข่าวที่ได้รับจากคอนสแตนติโนเปิลมากกว่า นั่นคือ William Harborne ได้เดินทางมาถึงเมืองนี้อย่างปลอดภัยในวันที่ 29 มีนาคม ค.ศ. 1583 (Brotton 2016 น. 117)

เมื่อวันที่ 24 เมษายน ค.ศ. 1583 Harborne ได้เข้าเฝ้าท่าน Murad ที่ 3 ที่พระราชวัง Topkapi เขานำเสนอของกำนัลซึ่งรวมถึงชุดนาฬิกาที่ประดับด้วยอัญมณีและไข่มุก รองเท้า 10 คู่ สุนัขสำหรับเลี้ยงบนตัก 2 ตัว (lap dogs) (แสดงว่า ในอดีตยุคนั้น สุนัข มิใช่สิ่งต้องห้ามในศาสนาอิสลามฤา???) ผ้าปูที่นอน 12 ชิ้น ผ้าลินินสีขาว 2 ผืน และเงินชุบกะไหล่ทองคำ 13 ชิ้น ในฐานะทูตนั้น ท่าน Harborne ได้รับการตอบแทนด้วยการต่ออายุสนธิสัญญาแองโกล--ออตโตมัน ที่ถูกยกเลิกไปในปี 1581 นั้น เรื่องนี้ได้ทำให้เขาสามารถแต่งตั้งกงสุลทั่วดินแดนออตโตมัน เพื่อเป็นตัวแทนผลประโยชน์เชิงพาณิชย์ของอังกฤษได้อย่างทั่วถึง (Brotton 2016, น. 117)

Harborne เจรจาเรื่องอัตราภาษีศุลกากรที่เรียกเก็บจากสินค้าของอังกฤษโดยลดอัตราภาษีศุลกากรของออตโตมันลงจาก 5% เป็น 2% ทำให้ บริษัท ตุรกีของอังกฤษมีความได้เปรียบเหนือคู่แข่งทั้งปวงในยุโรป (Brotton 2016, น. 118)

หลังจากที่ได้เข้าเฝ้าสุลต่านมูรัด ที่ 3 แล้ว ฮาร์เบอร์นได้แต่งตั้ง ฮาร์วี่ มิลเลอร์ (Harvie Millers) เป็นกงสุลประจำกรุงไคโร อเล็กซานเดรีย ประเทศอียิปต์ และประเทศที่อยู่ติดกันทั้งหลาย เพื่อความปลอดภัยของสินค้าและชีวิตของพสกนิกรในคุ้มครองของควีน แล้ว 2 เดือนต่อมา Harborne ได้แต่งตั้ง Richard Foster เพื่อดูแลเมือง Aleppo, Damascus, Amman, Tripoli (ในเลบานอน) และกรุงเยรูซาเล็ม ส่วนการแต่งตั้งกงสุลอื่น ๆ ก็ทยอยตามมา มีทั้งกงสุลประจำเมือง Chios และ Patras เช่นเดียวกับในอัลเจียร์และตูนิส ซึ่งสามารถสร้างเครือข่ายที่แข็งแกร่งของชาวอังกฤษที่ตั้งรกรากค้าขายอยู่ในละแวกทะเลเมดิเตอร์เรเนียนทั้งในส่วนโค้งอันกว้างใหญ่นับจากช่องแคบยิบรอลต้าไปยัง Holy Land และเลยไปยัง Ionian Sea และท่าน Murad ที่ 3 ยังตกลงที่จะปลดปล่อยเชลยชาวอังกฤษที่เป็นทาสอยู่ด้วยนั้น ตามคำขอของพวกเขา (Brotton 2016, น. 118)

Harborne ได้สร้างเครือข่ายของตัวแทนที่จงรักภักดีกับ Walsingham ที่ช่วยเชื่อมโยงจุดย่อยของเครือข่ายได้ต่อเนื่องตลอดแนวชายทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เพื่ออำนวยความสะดวกในความสัมพันธ์อันราบรื่น (และหวังว่าจะหลีกเลี่ยงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเช่นกรณีของเรือ Bark Roe) รวมถึงการให้ข่าวกรองทางทหารที่สำคัญเกี่ยวกับกิจกรรมของสเปนและออตโตมัน และเพื่อเป็นการตอบโต้กับกลยุทธ์ที่รับมาใช้ต่อต้านเขาโดยพวกทูตคาทอลิกที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามที่นั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวฝรั่งเศสและทูตชาวเวนิส (Brotton 2016, น. 118-119)

เมื่อเร็ว ๆ นี้ Staper และ Osborne ได้ให้การสนับสนุนทีมพ่อค้าอีกกลุ่มหนึ่งเพื่อให้มุ่งหน้าไปทางทิศตะวันออกโดยมีความทะเยอทะยานอย่างยิ่งที่จะไปยังเปอร์เซีย ราชสำนักของท่านอัคบาร์มหาราช แห่งราชวงศ์โมกุลแห่งอินเดีย (the Mughal court of Akbar the Great) และแม้แต่ประเทศจีน ในเดือนกุมภาพันธ์ 1583 (2126) กลุ่มของพ่อค้าที่นำโดย ราล์ฟ ฟิทช์ (Ralph Fitch) และ จอห์น นิวเบอร์รี (John Newberry) ออกจากลอนดอนไปยังซีเรีย บนเรือที่ชื่อว่า พยัคฆา (Tiger) โดยนำจดหมายจากสมเด็จพระราชินีเอลิซาเบธไปยังกษัตริย์แห่งกัมปายา (Cambaya อินเดีย) และกษัตริย์แห่งประเทศจีน พวกเขามาถึงตริโปลี (Tripoli) ในเดือนเมษายนปี ค.ศ. 1583 และต้องเดินทางต่อทางบกไปยัง Aleppo แล้วจากนั้นก็ไปที่ Basra และ Hormuz ที่ซึ่งพวกเขาถูกจับโดยเจ้าหน้าที่โปรตุเกสและถูกส่งตัวลงเรือไปที่ Goa (อินเดีย) หลังจากได้รับการปล่อยตัวโดยความช่วยเหลือของบาทหลวงนิกายเยซูอิตในท้องถิ่นนั้นแล้ว พวกเขาจึงหลบหนีไปที่เมืองอักกรา (Agra อินเดีย) ที่ซึ่งพวกเขาอ้างว่าได้เป็นชาวอังกฤษกลุ่มแรกที่ได้เข้าเฝ้ากษัตริย์อัคบาร์แห่งกัมปายา ในปี 1585 นั้น ซึ่งยังไม่มีใครทราบรายละเอียดที่แท้จริงในเรื่องนี้เท่าใดนัก จากนั้นทีมก็เริ่มแตกแยกและนิวเบอร์รีก็หายตัวไป แต่นายฟิทช์ผู้กล้าหาญได้เดินทางต่อ ไปเยือนเบงกอล พม่า และ มะละกา ก่อนที่จะเดินทางกลับอังกฤษในเดือนเมษายนปี ค.ศ. 1591 (Brotton 2016, น. 119) (ขณะนั้น มะละกา เป็นเมืองขึ้นของไทยในยุคพระนเรศ ซึ่งอายุ 36) ข่าวการผจญภัยของฟิทช์ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานพอสมควรจนท่านเชคสเปียร์ได้พูดถึงแทรกๆ อยู่ในละครของตน อย่างเช่นใน Macbeth (1606) ที่เขากล่าวถึงเรือ Tiger (Brotton 2016, น. 119) แม้ว่ากิจการดังกล่าวไม่ได้ส่งผลต่อการพัฒนาเชิงพาณิชย์ที่สำคัญใดๆ แต่ก็เป็นสัญญาณของความเชื่อมั่นที่เพิ่มขึ้นของชุมชนค้าขายในกรุงลอนดอน (Brotton 2016, น. 119)

ความร่ำรวยและโชคเข้าข้างของ Harborne ในกรุงคอนสแตนติโนเปิลนั้น เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับโชคชะตาของ Symcot ในโมร็อกโก เพราะ Symcot เสียชีวิตอย่างกะทันหันในฤดูร้อนปี ค.ศ. 1583 ในขณะที่เขากำลังจะเดินทางกลับประเทศอังกฤษ (Brotton 2016, น. 119) ท่านเลสเตอร์ได้ล็อบบี้เกลี้ยกล่อมให้ก่อตั้ง บริษัทที่มีการควบคุม (regulated company) ซึ่งสามารถผูกขาดการค้าโมร็อกโกได้ แต่เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 1585 (พระนเรศ อายุ 30 ปี) คำฟ้องร้องจากพ่อค้าต่างๆ ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ พวกเขาต่อต้านบริษัทที่ชอบอ้างเรื่องความแตกต่างทางศาสนา ชาวคริสเตียนจะเชื่อถือมุสลิมได้อย่างไร พวกเขายังเรียกร้องให้รื้อฟื้นหลักปรัชญาเศรษฐกิจเสรีนิยม (laissez-faire) แบบคลาสสิคดั้งเดิมนั้น โดยแย้งว่า ใยกฎระเบียบจึงจำเป็น ในเมื่อมีเสรีภาพในการจราจรและการค้าในภูมิภาคที่พ่อค้าแต่ละคนยืนอยู่บนสิ่งที่ตัวเขาเองกำหนดขึ้นมาเองได้อยู่แล้ว (Brotton 2016, น. 120)

พ่อค้าที่สนับสนุนการออกกฎระเบียบของเลสเตอร์ ได้นำวิธีการที่มองในแง่ดีมากแบบกฎหมายจารีตทั่วไปมาใช้ในการควบคุมการค้า โดยเชื่อว่า กฎเกณฑ์ที่พวกเขาเสนอนั้น จะจัดระเบียบคนให้เข้าที่เข้าทาง ในขณะที่จะช่วยฉุดรั้งคนที่ไม่มีเหตุผลสมควรในการทำการค้ากับบาร์บารี ด้วยการบังคับจดทะเบียนเป็นบริษัทภายใต้การควบคุมนี้เสียเลย พวกเขาชี้ไปที่อุปทานส่วนเกินของสินค้าอังกฤษที่ล้นตลาดแล้วทำให้ขายได้ในราคาที่ต่ำกว่าที่ควร

จะเป็น ซึ่งตรงกันข้ามกับความต้องการสินค้าโมรอคโค อันได้แก่ น้ำตาล ซึ่งอาจถูกยับยั้งโดยการจัดตั้ง บริษัท ที่ได้รับการควบคุม (องค์กรที่มีกฎบัตรรัฐบาลคุ้มครองอยู่โดยให้สิทธิพิเศษในการค้าในภูมิภาคใดโดยเฉพาะ) พวกเขาเสนอว่าการล่วงละเมิดของอังกฤษในโมร็อกโกอาจถูกยับยั้งโดยคำสั่ง และโดยความกลัวที่จะถูกลงโทษที่อังกฤษ (ตอนกลับไปบ้านเมืองตน) และหากใครล่วงละเมิด (impeached) เพื่อนร่วมชาติตนในเขตโมร็อกโกเขาจะกลายเป็นคนนอกศาสนาและต้องละทิ้งประเทศของเขาและไม่สามารถจะกลับคืนประเทศได้อีก (Brotton 2016, น. 120)

ในวันเดียวกันนั้นเอง คือ วันที่ 15 กรกฎาคม ค.ศ. 1585 ได้มีการประกาศใช้สารตราสิทธิบัตรหรือสิทธิพิเศษที่ได้รับจากพระนางเจ้า ที่มอบให้แก่ขุนนางชั้นสูง และพ่อค้าบางราย เพื่อทำธุรกิจค้าขายกับบาร์บารี โดยจัดให้มีกฎบัตรเพื่อเป็นรากฐานของสิ่งที่ต่อมารู้จักกันในนามว่า บริษัท บาร์บารี (the Barbary Company) ซึ่งข้อบังคับส่วนใหญ่ในสารตรานี้ ถูกคัดลอกเกือบจะทุกคำมาจากสิทธิพิเศษเดิมที่ได้มอบแก่ บริษัท ตุรกี (the Turkey Company) ไม่ถึง 4 ปีก่อนหน้านั้นเอง แต่มี 2 ข้อแตกต่างที่สำคัญ นั่นคือ

1) สิ่งที่ริเริ่มใหม่นี้ ไม่ได้เป็นหุ้นร่วม (joint-stock) แต่เป็น บริษัทที่ได้รับการควบคุม (regulated company) (ซึ่งบริษัทร่วมทุนอันก่อนหน้านั้น สมาชิกจะได้รับอนุญาตให้ซื้อขายหลักทรัพย์ของตนเองและเสี่ยงเองในขณะที่ บริษัทอย่างหลังนี้ เป็นทางการกว่า และร่วมลงทุนและร่วมรับผลกำไรขาดทุนโดยตรงมากกว่า)

2) ท่านเลสเตอร์ได้รับอำนาจบริหารอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในแง่เฉพาะเรื่องการค้าที่บริษัทนี้เกี่ยวข้อง (Brotton 2016, น. 121)

เคียงข้างท่านเลสเตอร์และท่านโรเบิร์ต ริช เอิร์ลคนแรกแห่งวอริก (Robert Rich, 1st Earl of Warwick) ยังมีพ่อค้าลอนดอนอีก 40 คนที่ค้าขายอยู่ในโมร็อกโกที่ได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่สูญเสียมากจากการเกิดอุปทานส่วนเกินที่กล่าวข้างต้นนั้น และเพื่อหลีกเลี่ยงการสูญเสียดังกล่าว นับแต่นี้เป็นต้นไป จะไม่มีใครอื่นใน 12 ปีนับจากนี้ ที่สามารถมีเสรีภาพในการค้าและการขนส่งไปยังและมาจากประเทศดังกล่าวของย่านบาร์บารี่อีกต่อไป และอาวุธยุทโธปกรณ์ (ordnance) ทั้งหลายต้องได้รับความยินยอมจากเอิร์ลแห่งเลสเตอร์ก่อนทั้งสิ้น ดูเหมือนจะเป็นของขวัญจากควีน Elizabeth ที่ให้แก่ท่านเลสเตอร์และบริวารของท่าน เพื่อที่จะดำเนินการค้าในโมร็อกโกตามที่พวกเขาปรารถนา และจากนี้ไป ท่านเลสเตอร์สามารถขนส่งไม้และกระสุนไปยังโมร็อกโกได้โดยไม่ต้องได้รับโทษ และในทางกลับกัน ควีน Elizabeth ยังได้รับเงินค้ำประกันที่จ่ายให้แก่ตัวแทนบริษัทที่มีถิ่นที่อยู่ในโมร็อกโกนั้นโดยไม่เก็บค่าใช้จ่ายใด ๆ จากราชสำนัก ซึ่งสามารถดำเนินพันธมิตรทางการทูตกับท่านอัล-มันซูร์ เพื่อต่อต้านภัยคุกคามที่เพิ่มขึ้นจากสเปน (Brotton 2016, น. 121)

ในระหว่างนี้ มีตัวอย่างหนึ่งของตัวแทนที่อยู่อาศัยในโมร็อกโกที่ทำงานได้ดีให้เห็น เช่น ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1585 วิลเลียม ฮาร์บอร์น ได้เข้าไปแทรกแซงเหตุการณ์ทางทะเลอีกครั้งที่คุกคามความสัมพันธ์ระหว่าง แองโกล-อิสลาม แต่คราวนี้เป็นการกระทำที่เป็นปรปักษ์ต่ออังกฤษเอง เมื่อเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นของตริโปลี (ลิเบีย) ยึดเรืออังกฤษโดยผิดพลาด ในปี 1584 และทีมงานคนเรือชาวอังกฤษถูกจับกุมและขายเป็นทาสและบังคับด้วยการขลิบ

และบีบให้เปลี่ยนศาสนา กลายเป็น "เติร์ก" ("turn Turk" ซึ่งหมายถึง กลายเป็นคนของอิสลาม) ฮาร์บอร์นเขียนถึงมหาอำมาตย์ Ramadan Pasha ผู้ปกครองของตริโปลิ ขอให้ปล่อยลูกเรือเหล่านั้น มิฉะนั้นจะแจ้งไปยังสุลต่านมูรัด ที่ 3 (Brotton 2016, น. 122)

เมื่อ Harborne ได้กลายเป็นทูตและมีอำนาจควบคุมเครือข่ายกงสุลอังกฤษทั่วทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เขาจึงมีบทบาททางการเมืองที่ชัดเจนมากขึ้นอีกครั้ง ปกติเขาติดต่ออยู่กับ Walsingham ผู้ซึ่งกระตุ้นให้เขาหว่านล้อมให้ Murad เข้าร่วมพันธมิตรต่อต้านสเปนอยู่แล้ว เมื่อต้นปี ค.ศ. 1585 วอลซิงแฮมได้ร่าง "แผนสำหรับสร้างความรำคาญใจแก่กษัตริย์สเปน" (A Plot for the Annoying of the King of Spain) โดยใช้เซอร์ฟรานซิส เดรก โจมตีกองเรือเดินสมุทรของสเปน ควีนอลิซาเบธได้อนุมัติและอนุญาตให้เรือแก่ Drake 25 ลำ ให้นำมาใช้ในการถล่มเรือสเปนทั่วทั้งมหาสมุทรแอตแลนติกและทะเลแคริเบียน แล้วเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม ค.ศ. 1585 ควีนเอลิซาเบธก็ลงนามในสนธิสัญญาน็อนซูค (The Treaty of Nonsuch) กับชาวดัตช์ในลัทธิคาลวิน (Calivinists) เพื่อต่อสู้กับสเปนในย่านประเทศเมืองต่ำ (the Low Countries หรือ เนเธอร์แลนด์) ภายใต้เงื่อนไขของสนธิสัญญานี้ พระราชินีเสนอมอบเงินให้ชาวดัตช์ 125,000 ปอนด์ รวมทั้งการสนับสนุนกองทัพอังกฤษที่นำโดยท่านเลสเตอร์ กษัตริย์ฟิลิปที่ 2 แห่งสเปนตีความสนธิสัญญาว่าเป็นการประกาศสงครามกับสเปน และในเดือนตุลาคมปี ค.ศ. 1585 พระองค์ทรงแจ้งสมเด็จพระสันตะปาปา Sixtus ที่ 5 ถึงความตั้งใจที่จะบุกรุกรานอังกฤษ พอถึงเดือนธันวาคม 1585 แผนของกองทัพสเปนได้ถูกเตรียมขึ้นโดยมีเรือเดินสมุทรขนาดใหญ่ที่พร้อมจะแล่นไปถล่มอังกฤษ (Brotton 2016, น. 123) เนื่องจากคาดหมายว่าจะมีการโจมตีของสเปน ท่านวอลซิงแฮมจึงได้ติดต่อกับตัวแทนของเขาในประเทศเมืองต่ำนั้น และติดต่อกับ Harborne ในกรุงคอนสแตนติโนเปิล เกี่ยวกับความจำเป็นที่จะต้องสร้างพันธมิตรแองโกล-อิสลาม เพื่อให้ช่วยต่อต้านการคุกคามของสเปน เขาหวังว่า Harborne จะสามารถชักชวน Murad ให้ส่งพวกออตโตมันมาช่วยโจมตีกองเรือสเปนคาทอลิกในย่านทะเลเมดิเตอร์เรเนียนนั้น (Brotton 2016, น. 124)

แม้ในขณะที่ Walsingham กำลังเปลี่ยนพ่อค้าให้กลายเป็นนักสอดแนมที่มีประสบการณ์ในเรื่องทางทหารนั้น ทางท่านเลสเตอร์กลับส่งทหารไปดูแลเรื่องการค้าในโมร็อกโก ท่านเลสเตอร์จำเป็นต้องแต่งตั้งเอกอัครราชทูตอังกฤษคนแรกของโมร็อกโก ท่านเลือก เฮนรี่ โรเบิร์ตส์ (Henry Roberts) ซึ่งเป็นลูกน้องหรือคนในอุปถัมภ์ (client) ของท่าน เป็นทหารที่มีประสบการณ์การต่อสู้ในไอร์แลนด์ และเคยปล้นสดมภ์กองเรือ (privateering) ของสเปนมาก่อน แต่ยังมีความรู้น้อยทางด้านการค้าหรือการทูต การแต่งตั้งโรเบิร์ตส์นี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของเขากับท่าน Don António ซึ่งเป็นเจ้าเมืองกราโต้ (Prior of Crato) ผู้สูญเสียราชบัลลังก์โปรตุเกสไปให้กับกษัตริย์ฟิลิป ที่ 2 แห่งสเปน เมื่อปี ค.ศ. 1580 นั่นเอง และได้ใช้การสนับสนุนของเอลิซาเบธ เพื่อสนับสนุนการอ้างสิทธิของตนต่อบัลลังก์โปรตุเกสนั้นมาแล้ว ควีนเอลิซาเบธและท่านเลสเตอร์เลือกที่จะแต่งตั้งโรเบิร์ตส์โดยไม่เพียงแต่จะสร้างความสัมพันธ์ทางการค้าอย่างเป็นทางการผ่านทาง บริษัท บาร์บารี เท่านั้น แต่ยังเพื่อเป็นการรักษาฐานการสนับสนุนของ al-Mansur เพื่อให้ท่าน Don António สามารถกลับไปทวงบัลลังก์

โปรตุเกสคืนได้ ทั้งยังเป็นนโยบายที่จะทำให้โปรเตสแตนต์อังกฤษและพันธมิตรมุสลิมโมร็อกโกอยู่ในเส้นทางการปะทะกับฟิลิป ที่ 2 ของคาทอลิกสเปนของท่านเองอีกประการหนึ่งด้วย (Brotton 2016, น. 125)

โรเบิร์ตส์ได้เดินทางออกจากประเทศอังกฤษเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ. 1585 ในฐานะเอกอัครราชทูตอังกฤษคนแรกของประเทศโมร็อกโก เขาคุ้นเคยกับพ่อค้าชาวอังกฤษ ฝรั่งเศส และเฟลมิช (Flemish) ที่ตั้งถิ่นฐานค้าขายในโมร็อกโก (Brotton 2016, น. 125) เขาต้องเดินทางโดยทางบกต่อไปจนถึงเมืองหลวงที่ 2 นามว่า มาราเกช (Marrakesh) ซึ่งเป็นประตูสู่การค้าแบบกองเกวียนข้ามทุ่งทะเลทรายแบบทรานส์ซาฮารา (the trans-Saharan caravan) ที่ทำการค้าขายสินค้าจำพวก เกลือ งาช้าง เครื่องเทศ ทอง และ ทาส ณ เวลาที่เขามาถึงนั้น ท่าน Murad ที่ 3 กำลังเปลี่ยนมาราเกชให้กลายเป็นเมืองหลวงของจักรวรรดิอันยิ่งใหญ่แห่งหนึ่งของอิสลาม (Brotton 2016, น. 126)

ขณะที่พระราชวังใหม่ของฟิลิปที่ 2 คือ วังเอสโกรียาล (Escorial) ในกรุงมาดริดกำลังอยู่ภายใต้การก่อสร้าง ซึ่งได้รับการชำระเงินด้วยทองคำและเงินที่ส่งมาจากประเทศโลกใหม่ (New World) พระราชวังใหม่ของ al-Mansur ที่ชื่อว่าวังดาร์อาล-มักเสน (Dar al-Makhzen) ในกรุง Marakesh นี้สร้างขึ้นจากผลกำไรจากการค้าน้ำตาลโมรอคโค โดยมีการนำเข้าหินอ่อน การ์รารา (Carrara) มาจากแคว้น Tuscany ของ Italy และเชลย 2,000 คน ถูกนำตัวมาจากเมือง Fez (ของโมร็อกโก รวมถึงชาวโปรตุเกสหลายคนที่รอดชีวิตจากการรบจากสงคราม Alcácer-Quibir นั้น) เพื่อมาสร้างพระราชวังและอาคารอื่น ๆ สำหรับสุลต่าน โดยที่อาคารเหล่านั้นได้รวมสถานที่สำหรับร้านค้าคริสเตียนและร้านค้ากับสินค้าทั้งหลายจากฝรั่งเศส, อิตาลี, อังกฤษและสเปน ซึ่งถูกขายในราคาที่ต่ำกว่าในดินแดนที่สินค้าเหล่านั้นถูกผลิตขึ้นมาเองเสียอีก (Brotton 2016, น. 126)

โรเบิร์ตส์รายงานว่าตนเองอาศัยอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า Juderia ซึ่งชาวยิวอาศัยอยู่และเป็นสถานที่ที่ดีที่สุดในเมือง Marrakesh แต่มันก็แตกต่างจากสลัมของชาวยิวที่สร้างขึ้นในเมืองคริสเตียนของเวนิส (ในปี 1516) และโรม (ในปี 1555 ซึ่งเป็นปีที่พระนเรศประสูติ) ในยุโรปนั้น การลงทัณฑ์ทางศาสนาต่อชาวยิวทำให้เกิดการกีดกันที่รุนแรงเกี่ยวกับสิทธิของยิวในการทำงาน การเป็นเจ้าของทรัพย์สิน และเสรีภาพในการเคลื่อนย้าย แต่ภายใต้การปกครองของชาวมุสลิมนั้น ชาวยิวกลับได้รับสถานะของชนกลุ่มน้อยที่ได้รับการปกป้อง (dhimmi) และสามารถดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ ในรัฐบาลและในงานด้านการเงิน ซึ่งรวมถึงการผูกขาดการค้าน้ำตาลและการค้าเชลยคริสเตียนได้ด้วย ซึ่งยิวส่วนใหญ่เป็นชาวยิวเซฟาร์ด (Sephardic Jews) โดยที่ชาวยิวพวกนี้มีประสบการณ์ความเป็นสากล (cosmopolitan experience) และมีความสามารถในการเป็นนายหน้า ทั้งทางด้านการเมือง วัฒนธรรม และการค้าระหว่างประเทศ ในนามของผู้ปกครองคนใหม่ของโมร็อกโก จึงทำให้มั่นใจได้ว่า ท่านอัล-มันซูร์ จะพากเพียรในการสร้าง mellah (ย่านตลาดยิว หรือ Jewish quarter) ใน Marrakesh ที่พรั่งพร้อมด้วยคฤหาสน์อันใหญ่โต ตลาดต่างๆ รวมทั้งศาสนสถานของยิว (synagogues) และโบสถ์คริสเตียนสำหรับชาวต่างชาติที่ได้รับการยกย่อง เช่น Roberts นี้ เป็นต้นด้วย (Brotton 2016, น. 127)

มาราเกชเป็นเมืองนานาชาติ (multinational city) ที่มีคนหลากเผ่าหลายชาติพันธุ์อยู่รวมกัน ทั้งชาวเบอร์เบอร์ (Berbers) ชาวอาหรับ ชาวยิวเซฟาร์ด (Sephardic Jews) ชาวแอฟริกัน ชาว Moriscos (ลูกผสมขาวดำ) และชาวคริสเตียน หลายคนเป็นพ่อค้าและนักการทูต หลายคนเป็นทาสและเชลย ที่หลากหลายไปด้วยความเชื่อต่างๆ ของหลากหลายลัทธิศาสนา หากเดินผ่านเมืองนี้ ท่านโรเบิร์ตส์อาจจะได้ยินทั้งคนพูดภาษาอาหรับ ฮีบรู สเปน (ซึ่งเป็นภาษากลาง หรือ ที่เรียกว่า the lingua franca ของชาวยุโรปส่วนใหญ่) อีกทั้งภาษาโปรตุเกส อิตาเลียน ฝรั่งเศส และแม้แต่เยอรมัน (Brotton 2016, น. 127)

โรเบิร์ตใช้เวลาส่วนหนึ่งของ 3 ปีของการใช้ชีวิตของเขาที่นี่ในการซื้อขายอาวุธ ในนามของท่านเลสเตอร์ (โดยมีการสนับสนุนอย่างลับๆ ของควีนเอลิซาเบธ) เวลาส่วนที่เหลือของเขาใช้ไปกับการพยายามที่จะชักจูงให้อัล-มันซูร์เข้าร่วมกลุ่มลึกต่อต้านสเปน เพื่อสนับสนุนการเรียกร้องราชบัลลังก์โปรตุเกสคืนของท่าน Don António ในขณะที่โรเบิร์ตส์ทำงานด้านโมร็อกโก ทาง Harborne ในกรุงคอนสแตนติโนเปิลทำงานโดยตรงตามแนวทางต่อต้านสเปน กับท่าน Murad ที่ 3 (Brotton 2016, น. 129)

เมื่อถึงเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1586 (พระนเรศ อายุ 31) กษัตริย์ฟิลิปที่ 2 แห่งสเปนได้สรุปแผนการบุกอังกฤษโดยกองเรือรบอาทมาทสเปนขนาดใหญ่ (ที่รู้จักกันในนามว่า Spanish armada) และการเป็นปรปักษ์กันระหว่างราชอาณาจักรทั้งสองแห่งได้แพร่กระจายเข้าสู่โมร็อกโกด้วย กัปตันชาวอังกฤษบางคนโจมตีและจับยึดเรือสเปนและสินค้าของพวกเขาในย่านท่าเรือของโมร็อกโก ท่านอัล-มันซูร์จับกุมพ่อค้าชาวอังกฤษทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นี้ และโรเบิร์ตส์ต้องเข้าเจรจาเพื่อขอร้องให้ปล่อยตัว โดยมีค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อชดเชยความเสียหาย (Brotton 2016, น. 129) ความขัดแย้งภายในของ บริษัท บาร์บารี เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ท่านเลสเตอร์เองไม่เคยพยายามที่จะทำให้ บริษัท บาร์บารี เป็นธุระในด้านการค้าที่ดีเลย ความสนใจของท่านมีแต่ทางเรื่องการเมืองเสียมากกว่า โดยเฉพาะเพื่อผูกขาดการค้าอาวุธในโมร็อกโกและชักจูงให้อัล-มันซูร์เข้าร่วมพันธมิตรต่อต้านสเปน โดยท่านเลสเตอร์ตกลงที่จะจ่ายเงินจำนวนมากสำหรับผ้า ตะกั่ว เหล็ก และดีบุก จากโมร็อกโก เพียงเพื่อให้แน่ใจว่าจะสามารถผูกขาดการนำเข้าโลหะซึ่งส่วนใหญ่เอามาใช้ทำเป็นอาวุธจากอังกฤษในภายหลังเสียมากกว่า พ่อค้าที่นำเข้า น้ำตาล ถั่วอัลมอนด์ และทองคำ จากโมร็อกโกนั้น ส่วนมากมักจะขาดทุน ทั้งนี้ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากต้นทุนค่าขนส่งที่สูงกว่าต้นทุนค่าใช้จ่ายในตัวของสินค้าเองเสียอีก (Brotton 2016, น. 130-131)

ภายในปี 1586 (พระนเรศ อายุ 31) บริษัท บาร์บารี และบริษัท ตุรกี ของอังกฤษ ดูเหมือนจะช่วยลดการข่มขู่ว่าจะบุกรุกของสเปนลงได้บ้าง ทั้ง 2 บริษัทได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์จากพันธมิตรทางธุรกิจที่ทำกำไร และเพื่อบ่มเพาะพันธมิตรทางทหารในเวลาที่ต้องเผชิญหน้ากับการรุกรานของคาทอลิก ในขณะที่พันธมิตรทางการเมืองได้ผลที่ดีบางอย่างบ้าง แต่ผลทางการค้าจะเห็นว่าผสมปนเปกันอยู่ นั่นคือ ตรงกันข้ามกับการค้าอ่อนด้อยทางโมร็อกโก ของ บริษัท บาร์บารี นั้น ทางฝ่าย บริษัท ตุรกี กลับเจริญรุ่งเรืองดี เงินเริ่มต้นของ บริษัท คือ 45,000 ปอนด์ ซึ่งเริ่มโดยการส่งออกผ้าและโลหะเพื่อแลกกับผ้าไหม เครื่องเทศ ผ้าฝ้าย ลูกเกด (currants) ผ้าขนแกะ (mohair) พรม ครามและ ยาหลากหลายชนิด ในตอนเจริญสูงสุดของการทำงานทูตของท่าน Harborne นั้น

ได้มีการส่งออกโดยเรือ 19 ลำ น้ำหนัก 100-300 ตัน กับลูกเรือ 800 นาย โดยเฉลี่ย 5 เที่ยวการเดินทาง ต่อปี เพื่อค้าขายกับท่าเรือ 10 ท่า ที่ทางออตโตมันควบคุมอยู่ ในเขตชายทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ผลกำไรต่อเที่ยวการเดินทางเหล่านี้ บางครั้งอยู่ที่ประมาณกว่า 70,000 ปอนด์ (ในยุคนั้น) ส่งผลให้ได้ผลตอบแทนสูงถึงเกือบ 300% ซึ่งทั้ง Murad ที่ 3 และ ควีน Elizabeth ที่ 1 ต่างได้รับประโยชน์อย่างมหาศาลจากการค้าและพันธมิตรเชิงกลยุทธ์ที่มาพร้อมกันนั้น ชาวสเปนและมหาอำนาจชาวคาทอลิกอื่น ๆ กำลังโกรธต่อเรื่องนี้ แต่ไม่มีอะไรที่พวกเขาสามารถทำได้ด้วยวิธีทางการทูตเลย (Brotton 2016, น. 131-132)

มีรายงานบางอย่าง เช่น ชาวเติร์กส์ 100 คน ถูกนำตัวมาโดยเซอร์ฟรานซิส เดรก โดยออกจากเวสต์อินดีส (the West Indies) ที่พวกเขาทำหน้าที่เป็นทาสในเรือรบของสเปนนั้น การค้าขายได้ทำให้ทาสชาวตุรกีได้ถูกขนถ่ายนำกลับประเทศกลายไปเป็นทาสของอังกฤษในดินแดนออตโตมัน และพวกเขาได้รับศีลล้างบาปในฐานะมุสลิมที่เปลี่ยนเป็นโปรเตสแตนต์ของอังกฤษ ชาวมุสลิมผู้ยากจนและน่าสงสารเหล่านี้มักถูกเรียกเหมาพวกไปด้วยกันในฐานะ "พวกชนชาติมัวร์ ซาราเซ็น และเติร์ก" ("the nations of Moors, Saracens and Turks") และมูฮัมหมัดถูกอธิบายว่าใช้เวทมนตร์เพื่อ "ทำให้ผู้คนหลงใหล" และแพร่กระจาย "กฎหมายของ Mahomet" ไปทั่ว Arabia, Persia และแอฟริกาเหนือ (Brotton 2016, น. 133-134)

เซอร์ ฟรานซิส เดรก (Sir Francis Drake) และ กัปตัน วิลเลียม ฮอว์กินส์ (William Hawkins) เป็นที่รู้จักอย่าง "ฉาวโฉ่" ในสมัยนั้น Drake คือขุนนางที่จดทะเบียนเป็นทั้งโจรสลัดที่ได้รับอนุญาตทั่วไป (a licensed pirate) และเป็นทั้ง "โจรสลัดภายใน" (corsair ไว้เรียกโจรสลัดในเขตเมดิเตอร์เรเนียนโดยเฉพาะ) และฮอว์กินส์เองก็เป็นพ่อค้าทาสที่มีชื่อเสียงอื้อฉาว ซึ่งได้ก่อความวุ่นวายในทะเลคาริบเบียน และได้นำมาซึ่งความตาย การกดขี่ข่มเหง และการจับไปเป็นทาส ต่อชาวสเปน ชาวพื้นเมืองอเมริกัน (Native Americans) และชาวต่างชาติ (renegadoes หรือหมายถึงคนทรยศเปลี่ยนแผ่นดินเปลี่ยนศาสนา) จำนวนนับไม่ถ้วน (Brotton 2016, น. 135-136) พวก Chinano (อาจเป็น วิธีการถอดเสียงให้เป็นคำภาษาอังกฤษ หรือ Anglicization ของคำตุรกีว่า "Sinan") (Brotton 2016, น. 133) คือพวกที่ประกาศว่าพระมะโฮเหม็ด (Mahomet) คือศาสดาที่เป็นเท็จ ของชาวมัวร์ ซาราเซ็นส์ และเติร์กส์ แล้วโอบกอดต้อนรับเอาพระตรีเอกานุภาพ (the Trinity) และความเชื่อที่ว่าพระเยซูคริสต์เป็นบุตรของพระเจ้านั้นมาไว้ในใจตน และรับการจุ่มศีลล้างบาป (baptized) กลายมาเป็นคริสเตียนที่สัตย์ซื่อ (Brotton 2016, น. 137) แต่อย่างไรก็ตาม ก็มีคนจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในกรณีที่การแปลงศาสนาเกิดขึ้นในลักษณะตรงกันข้าม กล่าวคือ ชาวโปรเตสแตนต์ชาวอังกฤษโอบกอดต้อนรับอิสลามเข้ามาสู่ใจตน แล้วกลายเป็นมุสลิม ตัวอย่างเช่นลูกเรือเหล่านี้ ที่ถูกคุมขังโดยผู้ปกครองของตริโปลี แล้ว "หันมาเป็นเติร์ก" (turned Turk) นั่นคือ เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามโดยสมัครใจ (และยอมรับการขลิบ) (Brotton 2016, น. 138)

ในช่วงต้นปี 1588 นั้น ท่าน Harborne เริ่มร้องทุกข์ต่อ Walsingham และ บริษัท ตุรกี ที่จ่ายเงินเป็นสปอนเซอร์แก่ท่านนั่นเอง ในเรื่องการเรียกตัวคืน งานหน้าที่ทูต 5 ปีของท่านกำลังจะหมดอายุลง แต่เงินเดือนประจำปีของท่านเป็นหนี้ที่ค้างชำระ (Brotton 2016, น. 145) ปลายเดือนเมษายนปี 1588 เมื่อ Harborne กำลัง

จะถูกเรียกตัวกลับลอนดอนนั้น กองเรืออาทมาทของสเปน 130 ลำ พร้อมลูกเรือ 8,000 คน และทหารอีก 18,000 นาย เตรียมพร้อมที่จะล่องเรือออกจากลิสบอนของโปรตุเกส เพื่อมุ่งสู่ช่องแคบอังกฤษ พอมาถึงเดือนกรกฎาคม ปี 1588 (พระนเรศ 33) กองเรือเดินสมุทรของอังกฤษนำโดยนายพลเรือ ชาร์ลส์ ฮาวเวิร์ด (the lord high admiral Charles Howard) ท่าน ฟรานซิส เดรค และ ท่าน จอห์น ฮอว์กินส์ ได้มาปะทะกับสเปนที่เมืองพลีมัทพอดี พอถึงต้นเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1588 หลังจากการปะทะในส่วนต่างๆของช่องแคบอังกฤษแล้ว ทางอังกฤษก็ตกอยู่ในตำแหน่งที่เหนือกระแสน้ำกว่า ได้เข้าตีเรือเดินสมุทรสเปนแตกกระจาย และไล่ตามพวกนั้นขึ้นไปตามชายฝั่งตะวันออกของอังกฤษ สิ่งที่เหลืออยู่ของกองเรืออาทมาท (Armada) ก็ถูกทำลายลงโดยสภาพอากาศที่มีพายุรุนแรงบนชายฝั่งที่เต็มไปด้วยโขดหินของสก็อตแลนด์และไอร์แลนด์ (Brotton 2016, น. 145-146) ท่าน Harborne ได้เขียนจดหมายถึง Walsingham จากกรุงคอนสแตนติโนเปิล โดยอ้างว่า กองเรือของท่านสุลต่านนั้น "พร้อมที่จะออกเดินทาง ณ บัดนี้" แต่ไม่เคยมาถึงสักที ท่าน Harborne เชื่อว่าพวกออตโตมันยังคงสนใจอยู่กับเปอร์เซียมากกว่ากับสเปน และเสนอความหวังอันริบหรี่ว่า จะสามารถนำกำลังต่อต้านสเปนนี้ พาท่าน Don António ไปยึดบัลลังก์โปรตุเกสคืน และจะลดอำนาจของสเปนในเขตคาบสมุทรไอบีเรีย (ซึ่งมีสเปนและโปรตุเกสเป็นหลัก) แอฟริกาเหนือ และเลยไปยังเมืองอื่น ๆ ลงได้ (Brotton 2016, น. 146)

เมื่อ Harborne ถึงฮัมบูร์กเมื่อ 19 พฤศจิกายน 1588 (2131) ในขณะเดินทางกลับไปลอนดอนนั้น เขาเพิ่งได้รู้ว่าอังกฤษได้ชัยชนะในสงครามกับสเปนแล้ว (เขาใช้ชีวิตในวัยเกษียณในเมืองนอร์ฟอล์ก (Norfolk) จนถึงวันสิ้นอายุขัย ในปี ค.ศ. 1617 หลังพระนเรศสิ้นถึง 12 ปี) (Brotton 2016 น. 147)

ในกรุงมาราเกชนั้น ท่าน เฮนรี โรเบิร์ตส์ ต้องเผชิญหน้ากับการดิ้นรนต่อสู้ที่คล้ายกัน เพื่อชักชวนให้ผู้ปกครองชาวมุสลิมอีกท่านหนึ่งซึ่งยังลังเลใจในการสนับสนุนควีนเอลิซาเบธ เพื่อต่อสู้กับสเปนเช่นเดียวกับท่าน Murad ที่ 3 นั่นเอง ในกรุงคอนสแตนติโนเปิลนั้นสุลต่าน อัล-มันซูร์ ดูไม่มั่นใจว่าอังกฤษจะคุ้มค่ากับความเสี่ยง ท่าน Don António เองก็มาถึงข้อสรุปเดียวกัน ในฤดูใบไม้ผลิของปี 1588 ท่านเฮนรี่ได้ยื่นอุทธรณ์โดยตรงต่อท่านอัล-มันซูร์ เพื่อขอความช่วยเหลือในการชักจูงให้ควีนเอลิซาเบธยอมโจมตีสเปน แต่ al-Mansur ผู้เขี้ยวลากดินนี้เริ่มพูดกลับกลอก ขอรอดูสิ่งที่จะมาจากการบุกรุกของสเปนในอังกฤษก่อนที่จะทำอะไรต่อไป (Brotton 2016, น. 147)

ทั่วทุกเมืองหลวงของยุโรปและแอฟริกาเหนือ รัฐบุรุษทั้งหลายต่างกระหายรอข่าวชะตากรรมของกองเรือรบอาทมาทของสเปน ในมาราเกชเองนั้นชาวสเปนยังแกล้งเผยแพร่ข่าวลือลวงว่า กองเรือของพวกเขาได้รับชัยชนะ แต่สมเด็จพระราชินีเอลิซาเบธได้ส่งหนังสือแจ้งท่านอัล-มันซูร์ถึงเรื่องชัยชนะของพระนาง พ่อค้าต่างกำหนดการเฉลิมฉลอง บางคนเดินถือหน้าหุ่นเหมือน (effigies) ของผู้ปกครองสเปนและสมเด็จพระสันตะปาปา Sixtus แล้วจุดไฟเผา ท่ามกลางความตื่นตะลึงของพ่อค้าสเปนและอิตาเลียนที่มองดูอยู่ แต่มีรายงานว่าพ่อค้าอังกฤษ 3-7 คน ถูกทำร้าย โจมตี และสังหาร ชาวยิวและชาวมุสลิมเฝ้าดูอย่างสะพรึงกลัว ขณะที่ชาวคาทอลิกฆ่าชาวโปรเตสแตนต์ (Brotton 2016, น. 147-148)

แต่การพ่ายแพ้ของสเปนในเงื้อมมือของกองทัพเรืออังกฤษนี้ ได้สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ท่าน อัล-มันซูร์ 2 สิ่ง คือ (1) สเปนอันยิ่งใหญ่ไม่ได้อยู่ยงคงกระพัน (invincible) ดังที่เขาเคยเชื่อกัน และ (2) อังกฤษและผู้ปกครองที่เป็นหญิง ไม่ได้เป็นตัวหมากชายขอบของโลกการค้าและการทูตของทะเลเมดิเตอร์เรเนียนอีกต่อไป ความล้มเหลวของกองเรืออาทมาท (Armada) ของสเปนนั้น ได้กระตุ้นให้ศัตรูทั้งหลายของสเปนหันกลับมาประเมินพันธมิตรของพวกเขาเสียใหม่ นั่นก็คือ พันธมิตรของอังกฤษ-โมร็อกโก (Anglo-Maroccan alliance) ดูเหมือนจะมีความเป็นไปได้มากขึ้น และการเปลี่ยนวิธีการของ al-Mansur ที่มีต่อความสัมพันธ์กับประเทศอังกฤษได้ถูกบันทึกไว้ในงานเขียนของอาลักษณ์ในราชสำนักของท่าน โดยที่สมเด็จพระราชินีเอลิซาเบธ ถูกเรียกว่า "ซุลตาน่าอิซาเบล" (sultana Isabel) และกษัตริย์ฟิลิป ที่ 2 แห่งสเปน ถูกขนานนามว่า "ศัตรูของศาสนา จ้าวคนนอกรีต ทรราชย์แห่งคาสตีล" (the enemy of religion, the infidel, the tyrant of Castile) (Brotton 2016, น. 148)

ตอนนี้ Al-Mansur เชื่อมั่นในความสามารถของอังกฤษและยินดีที่จะหารือเกี่ยวกับการเป็นพันธมิตรเพื่อต่อต้านสเปน และส่งเสริมผลักดันให้ Don António ขึ้นสู่บัลลังก์โปรตุเกส แต่เอิร์ลแห่งเลสเตอร์ ผู้อุปถัมภ์ของ Henry Roberts เสียชีวิตกะทันหัน ในวันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 1588 (2131) หลังจากป่วยเพียงไม่นาน โรเบิร์ตส์ตัดสินใจละทิ้งโมร็อกโก ช่วงเวลาของโรเบิร์ตในโมร็อกโกไม่น่าประทับใจ พันธมิตรกับอัล-มันซูร์ไม่ได้ข้อสรุป ผลกำไรเล็ก ๆ น้อย ๆ และไม่สม่ำเสมอในสินค้าส่งออกส่วนใหญ่ซึ่งเป็นผ้า ก็ไม่ดึงดูดใจสักเท่าใด แต่ความสูญเสียที่สำคัญในการนำเข้านั้น ส่วนใหญ่เป็นน้ำตาล โรเบิร์ตส์ไม่ได้มีประสบการณ์ในเชิงธุรกิจมากพอที่จะเลี่ยงไม่ให้ตกหลุมพรางของการต้องขายผ้าของอังกฤษในราคาที่ถูกเกินไป แล้วไปซื้อน้ำตาลของโมร็อกโกในราคาที่แพงเกินไป (Brotton 2016, น. 149)

เฮนรี่ โรเบิร์ตส์ ออกจากโมร็อกโกกับนายมาร์โชค เรอีซ (Marshok Reiz) หรือ อาห์หมัด บิลกาซิม (Ahmad Bilqasim) ซึ่งนับเป็นเอกอัครราชทูตคนแรกของโมร็อกโกประจำประเทศอังกฤษ งานการทูตนี้นับเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่นำไปสู่แกนพันธมิตรทางทหาร อังกฤษ-โปรตุเกส-โมร็อกโก (Anglo-Portuguese-Moroccan military axis) ในภายหลัง ผู้ที่อ้างบัลลังก์โปรตุเกส คือ ท่าน Don António นั้น ได้ตกลงที่จะส่งน้องชายของท่าน คือ Don Cristóbal ไปยังราชสำนักของ al-Mansur เพื่อเป็นตัวประกันในการรักษาคำมั่นต่อสุลต่านที่มีต่อพันธมิตรทางทหารที่ได้เสนอไว้ เจ้าโปรตุเกสท่านนี้ออกจากลอนดอนเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน ค.ศ. 1588 และเดินทางมาถึงเมืองมาราเกชในเดือนมกราคม ค.ศ. 1589 (Brotton 2016, น. 150)

เมื่อประมาณ 34 ปีก่อนหน้านั้น ฟิลิปที่ 2 ของสเปนได้เข้าสู่แผ่นดินอังกฤษในฐานะคู่สมรส (consort) ของสมเด็จพระราชินีแมรี่ และในปี ค.ศ. 1588 นี้ หากกองเรือสเปนได้รับชัยชนะแล้วละก็ พระองค์จะเข้าสู่อังกฤษในฐานะกษัตริย์แห่งอังกฤษ แต่ตอนนี้กองเรืออาทมาท (Armada) อยู่ในสภาพหายนะ เอกอัครราชทูตคนแรกของโมร็อกโก ท่าน Bilqasim ถูกส่งตัวไปยังกรุงลอนดอนเพื่อพันธมิตรที่วางแผนไว้นี้ (Brotton 2016, น. 152) แผนการที่เสนอโดย al-Mansur ของโมร็อกโกคือการคืน Don António ไปยังราชอาณาจักรโปรตุเกส โดยควีน Elizabeth ควรส่งเรือไปกับท่านด้วยทั้งหมด 100 ลำ เพื่อเคลื่อนขบวนเข้าสู่ช่องแคบยิบรอลตาร์ และเมื่อท่าน

สามารถเข้าสู่ประเทศสเปนได้ละก็ ท่านควรจะส่งมอบเงินให้กับพระนาง จำนวน 150,000 ducats (Brotton 2016, น. 153) พล็อตแผนการนี้เป็นไปตามแผนการตีโต้กลับ (counterstrike) ต่อสเปน โดยตัวท่านเซอร์ฟรานซิส เดรก เองได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายพลทัพเรือ (admiral) และเซอร์จอห์น นอร์ริส (Sir John Norris) เป็นนายพล (general) โดยควีนอลิซาเบธได้อนุมัติการจัดตั้งทัพเพื่อบุกยึดเมืองลิสบอน (ของโปรตุเกส) ด้วยความหวังว่าจะกระตุ้นให้มีการก่อกบฏที่จะหนุนให้ Don António ขึ้นครองบัลลังก์ และเพื่อโจมตีเมืองเซบียา (Seville ของสเปน) และจัดตั้งฐานทัพเรือขึ้นในเมืองอะโซเรส (Azores เมืองเกาะของโปรตุเกส) เพื่อโจมตีหน่วยย่อยของกองเรือรบของสเปน (Brotton 2016, น. 153-154) แต่ปัญหาของควีนเอลิซาเบธ คือ การที่พระนางอยู่ในสภาวะที่เทียบได้ว่า "ล้มละลาย" และ Drake และ Norris จึงเสนอว่า การเดินทางนี้ต้องได้รับเงินสนับสนุนจากบริษัทร่วมทุน นั่นคือ ควีนเอลิซาเบธจะบริจาค 20,000 ปอนด์ และอีก 40,000 ปอนด์จะถูกรวบรวมจากพ่อค้าในลอนดอน ซึ่งจะเห็นผลตอบแทนจากการลงทุนของตนนี้จากของที่ยึดได้ในการปล้นมานั้น (booty) ชาวดัทช์คาลวินนั้นได้รับการขอร้องเพิ่มเติมว่า ให้จัดหากองกำลัง กองเรือ และเสบียงต่างๆ มูลค่าราว 10,000 ปอนด์ แต่เมื่อควีนเอลิซาเบธเรียนรู้ว่าอัล-มันซูร์กำลังเตรียมที่จะจ่ายเงิน 150,000 ducats (หรือในอัตราแลกเปลี่ยนของศตวรรษที่ 16 นั้น คือ ประมาณ 70,000 ปอนด์ หรือเท่ากับงบประมาณทั้งหมดของสงครามครั้งนั้นเลยทีเดียว) ความเป็นไปได้ของพันธมิตรดังกล่าวจะต้องมีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง (Brotton 2016, น. 154)

ในสถานการณ์ที่ท่านฟรานซิส วอลซิงแฮม กำลังป่วย และไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ในฐานะองคมนตรีได้อีกต่อไปนั้น (ต่อมา ท่านจะเสียชีวิต ในเดือนเมษายน ปี 1590 คือในปีถัดไปนั้น) จึงเป็นธุระของท่านลอร์ด Burghley (ท่าน Cecil) ที่จะต้องเป็นผู้นำในการเจรจากับท่าน Bilqasim ในที่สุดควีนเอลิซาเบธเห็นด้วยกับข้อเสนอของ al-Mansur และในเดือนมกราคม 1589 (2132) เดรคและนอร์ริสเข้ามาอยู่ในประเทศเมืองต่ำ (เนเธอร์แลนด์) มาเกณฑ์ทหารสรรหาชาวลัทธิคาลวินเข้าร่วมกองทัพเรือและล่องเรือไปยังลิสบอนในเดือนถัดไป (Brotton 2016, น. 154)

ละครเวทีที่กำลังโด่งดังในกรุงลอนดอนและได้รับความนิยมมากที่สุดในเวลานี้คือ Tamburlaine (มหาราช) ละครซึ่งแสดงครั้งแรกในปลายปี 1587 (2130) โดยคณะละคร "คนของแม่ทัพเรือ" (the Admiral's Men ซึ่งตั้งชื่อตามผู้อุปถัมภ์ คือ ท่านนายพลเรือ ชาร์ลส์ โฮเวิร์ด หรือ the lord high admiral Charles Howard) (Brotton 2016, น. 155) ละครเรื่องนี้แต่งขึ้นโดยผู้ประพันธ์หนุ่ม ซึ่งโตเกินวัย ที่เพิ่งจบจากเคมบริดจ์ โดยใช้ชื่อว่า คริสโตเฟอร์ มาร์โลว์ (Christopher Marlowe) ผู้ถูกกล่าวหาว่า เป็นสายลับ เป็นคนที่เชื่อว่าไม่มีพระเจ้า (Atheist) และเป็นคนที่ชอบเสพสังวาสทางทวาร (sodomite) (Brotton 2016, น. 156) บทละครเรื่องนี้กล่าวถึงกษัตริย์ตัมบูร์ลาอีนมหาราช (Tamburlaine the Great) และพระผู้สร้างของตัวท่านเอง ในฐานะของผู้ที่ไม่เชื่อว่ามีพระผู้เป็นเจ้าต่างๆ (Atheists) ท่าน Tamburlaine ใช้เวลาส่วนใหญ่ในชีวิตไปในการต่อต้านเทพต่าง ๆ รวมทั้งพระศาสดามูหะหมัด ละครนี้บ่งบอกว่ามาร์โลว์คงได้เคยอ่านพระคัมภีร์อัลกุรฮานและรู้รายละเอียดบ้างไม่มากก็น้อย (Brotton 2016, น. 160-161)

หนึ่งในเพื่อนร่วมยุคของ Marlowe คือ จอร์จ พีล (George Peele) ซึ่งได้หันมาใช้แรงบันดาลใจด้วยเรื่องของความขัดแย้งในช่วงก่อนหน้านี้ของคาบสมุทร Iberia (ซึ่งมีสเปนและโปรตุเกสเป็นหลัก) โดย Peele นั้น เขียนละครเรื่อง สงครามแห่งอัลกาซาร์ (Battle of Alcazar) และเลียนแบบท่าน Ahmad al-Mansur โดยตั้งชื่อตัวละครว่าเป็น "Muly Mahamet Seth" เป็นละครเรื่องแรกในประวัติศาสตร์อังกฤษที่เริ่มใช้พรีเซนเตอร์มาแนะนำการแสดงแต่ละองก์ และเป็นละครเรื่องแรกที่แต่ละฉากเกิดขึ้นในโมร็อกโกเท่านั้น โดยจะวางตัวชาวมัวร์บนเวทีละครของอังกฤษ สิ่งที่ Peele ทำกับตัวละคร "Moorish" ของเขาจะมีผลต่อละครยุคอลิซาเบธที่จะตามมาทั้งหลาย (Brotton 2016, น. 163-164)

Peele เรียกตัวละครที่เป็นสุลต่านอับด์ อัล-มาลิก ที่ 1 (Abd al-Malik I) ซึ่งยังมีตัวตนปกครองอยู่จริงในโมร็อกโก โดยใช้ชื่อว่า "อับเดลเมเลก" (Abdelmelec) หรือที่เรียกว่า "มูลี่ โมโลกโก้ กษัตริย์ที่ถูกต้องตามสิทธิ์แห่งโมร็อกโก" (Mully Molocco, rightful King of Morocco) หลานชายจอมวางแผนของท่าน คือ Abu Abdallah ผู้ถูกเนรเทศนั้น Peele เรียกเขาว่า "มูลี่ มะฮะเหม็ด มัวร์" (Muly Mahamet Moor แต่ต้องไม่สับสนกับ Muly Mahamet Seth) ในขณะที่ Peele แต่งให้ Abdelmelec ได้แสดงเป็นคนที่กล้าหาญ และได้สมญาว่า "Barbarian Lord Muly Molocco" Peele กลับแต่งให้นายหลานชายที่ชื่อ Abu Abdallah นั้นว่าเป็น "Barbarous Moor" หรือ "The Negro Muly Mahamet" หรือ "ทรราชย์ (Tyrant)" หรือ "ตัวก็ดำ การกระทำก็กระหายเลือด (Black in look and bloody in his deeds)" Peele ดึงแหล่งข้อมูลร่วมสมัยของเขาเพื่อยืนยันว่า Moors มี 2 ชนิด คือ 1) White หรือ Tawny Moors และ 2) Negroes and black Moors ในขณะที่ Abdelmelec เป็น "มัวร์ผิวสีน้ำตาลอ่อน" (tawny Moor) ผู้มีคุณธรรม ซึ่งนี่แหละเป็นตัวแสดงที่เหมาะสมสำหรับพ่อค้าอังกฤษจะทำธุรกิจด้วยได้ ต่างกับพวกคนชั่วร้ายจอมวางแผนอย่างนาย "blackamoor" เช่นหลานชายของเขา คือ นาย Muly Mahamet เป็นคนพาล (a negro) และมัวร์ที่ไม่ดี (bad moor) (Brotton 2016, น 164) คำว่า "มัวร์" มาจากคำภาษากรีก ที่หมายถึง คนที่อาศัยอยู่ในเมืองมาวเรตาเนีย (Mauretania ซึ่งเป็นดินแดนโบราณที่ครอบคลุมบริเวณชายฝั่งโมร็อกโกในปัจจุบัน) และยังหมายถึง "มืดหรือมัว" (dark or dim) ทั้งในยุคกลางนั้น ในภาษาละติน "Maurus" เป็นคำพ้องของ "นิกายของ Mahomet" ของชาวมุสลิมนั่นเอง (Brotton 2016, น. 164) (โปรดสังเกต คำว่า "มัวร์" พ้องเสียงกับคำว่า "มัว" ของไทย ซึ่งแปลว่า ไม่สว่าง (ทั้งกายและใจ???))

•เมื่อถึงเดือนมกราคม ค.ศ. 1589 การเตรียมการสำหรับการเดินทางไปโปรตุเกสก็เริ่มแสดงให้เห็นถึงความตึงเครียด ผู้บัญชาการชาวดัตช์และอังกฤษในประเทศเมืองต่ำ (เนเธอร์แลนด์) ได้ทะเลาะกันว่าจะใช้ทหารจำนวนเท่าใด และอื่น ๆ เท่าใด อย่างไร สิ่งต่างๆ เริ่มผิดพลาดเกือบจะในทันที เริ่มตั้งแต่ Drake และ Norris โจมตีผิดชายฝั่ง ณ เวลาที่กองเรือถึงลิสบอนในเดือนพฤษภาคม ปี 1589 เมืองนั้นได้รับการปกป้องอย่างเต็มที่แล้ว กองทัพอังกฤษเผชิญความเจ็บป่วยและการถูกทอดทิ้ง ปลายเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1589 อังกฤษได้ถอยทัพและเดินทางกลับบ้าน พบว่ามีทหารเสียชีวิตถึงประมาณ 11,000 ราย และเสียเงินเป็นจำนวนมาก Drake และ Norris ตกอยู่

ในความอัปยศเป็นอย่างยิ่ง และ Don António ก็ต้องหวนกลับไปอังกฤษอีกครั้งอย่างสิ้นหวัง (Brotton 2016, น. 167)

สุลต่านอัล-มันซูร์ ของโมร็อกโกล้มเหลวในการส่งกองเรือไปช่วยอังกฤษ ทั้งนี้เนื่องจากหลังจากการสงคราม ณ Alcácer-Quibir แล้ว กษัตริย์ฟิลิป ที่ 2 ของสเปนได้จับตัว 2 เจ้าชายโมร็อกโกเอาไว้ ถ้า al-Mansur ช่วยอังกฤษแล้วละก็ คิงฟิลิป ที่ 2 จะส่งเจ้าชาย 2 คนนั้นกลับไปที่โมร็อกโกเพื่ออ้างสิทธิ์ในราชบัลลังก์ และจะเกิดสงครามกลางเมืองขึ้นทันที และเพื่อเป็นการตอบแทนท่าน อัล-มันซูร์ (ถ้าไม่เข้ากับอังกฤษแล้วละก็) ท่านฟิลิปที่ 2 ได้ตกลงที่จะคืนเมือง 2 แห่งบนชายฝั่งโมร็อกโกกลับสู่ความปกครองของโมร็อกโกอีกครั้ง แล้วพอฤดูใบไม้ร่วงปี ค.ศ. 1589 มาถึง ทางคาทอลิกสเปน โปรเตสแตนต์อังกฤษ และมุสลิมโมร็อกโก ก็ถูกขังอยู่ในการต่อสู้ทางอำนาจ 3 เส้า (a 3-way power struggle) (Brotton 2016, น. 168)

Don António ส่งทูตชื่อ John de Cardenas ไปยัง Marrakesh เพื่อขอร้องให้อัล-มันซูร์ให้เงินสนับสนุนให้ท่านได้ทำการอ้างสิทธิ์ในราชบัลลังก์โปรตุเกส (Brotton 2016, น. 168) ท่านทูต Cardenas มีมุมมองที่เหยียดหยามในคำมั่นสัญญาของ al-Mansur ท่านอ้างว่า เจ้ามัวร์คนนี้ไม่รักษาสัญญา มุมมองที่มีต่อเจ้ามัวร์ของท่านทูตคนนี้แสดงให้เห็นว่า ท่านได้ชม Turks and Moors ตามเวทีละครของกรุงลอนดอนมาบ้างไม่มากก็น้อย ในตอนต้นของยุค 1590-1599 นั้น แนวคิดเรื่อง "มัวร์" ได้ผสมผสานเข้ามาในภาษา ไม่เพียงแค่บทละครเวทีของยุคเอลิซาเบธเท่านั้น แต่ยังเข้ามาเกี่ยวข้องกับการทูตอีกด้วย (Brotton 2016, น. 170)

ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1590 สมเด็จพระราชินีเอลิซาเบ็ธได้เขียนจดหมายถึงอัล-มันซูร์ของโมร็อกโกร้องเรียนเรื่องมิตรภาพจอมปลอมของท่าน โดยท่านไม่สามารถส่งกองเรือไปช่วยโจมตีเมืองลิสบอน และไม่สามารถส่งเงินไปช่วยพระนางได้สักที พระนางขู่ว่าจะ "ข้ามหัว" (go over his head) ไปยังสุลต่านแห่งออตโตมัน โดยเชื่อเอาเองว่า ท่านอัล-มันซูร์กลัวออตโตมันมากกว่าที่จะกลัวสเปน สุลต่านอัล-มันซูร์เขียนจดหมายกลับมาเพื่อยืนยันความรักและมิตรภาพที่มีต่อพระนาง เมื่อถึงเดือนมกราคม 1591 (2134) แม้แต่ท่าน Murad ที่ 3 แห่งออตโตมันตุรกีก็เริ่มหงุดหงิดต่อพฤติกรรมของอัล-มันซูร์ โดยแสดงความคิดเห็นในจดหมายที่ท่านเขียนถึงควีนเอลิซาเบธ โดยใช้คำว่า "เจ้าชายผู้ไร้ศาสนาแห่งเฟซ" (the faithless prince of Fez) นั้น (Brotton 2016, น. 170-171)

ในฤดูใบไม้ร่วงปี ค.ศ. 1590 กองทัพโมร็อกโกได้ข้ามทะเลทรายซาฮาราลงมาและได้ชัยชนะในสงครามกับ Songhai (ปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศ Niger) ชัยชนะนี้นำความมั่งคั่งมาให้ al-Mansur ตอนนี้ท่านได้ควบคุมเส้นทางการค้าทรานส์–ซาฮาราสายหลักได้แล้ว ซึ่งสามารถเรียกเครื่องบรรณาการจาก Songhai ได้ เป็นทาสจำนวน 1,000 คน และทองคำ 100,000 ชิ้น ในแต่ละปี (Brotton 2016, น. 171) พ่อค้าในยุโรปพากันมาถึงเมือง Marrakesh ในขณะที่ทองคำหลั่งไหลมาสู่เมืองหลวงของจักรวรรดิแห่งนี้ ตอนนี้อัล-มันซูร์เขียนจดหมายถึงอลิซาเบธ ขอโทษที่ไม่ได้ช่วยพระนางก่อนหน้านี้ แต่สัญญาว่าเงินที่เขาได้รับจาก Songhai ตอนนี้จะช่วยกันเสริมกำลังเพื่อไปเอาชนะสเปนได้ และในประวัติศาสตร์ของราชสำนักตอนนี้ท่านสามารถอ้างว่า ตนเองเป็นมะห์ดิ (Mahdi) ทายาทที่ถูกต้องตามกฎหมายของหัวหน้าศาสนาอิสลาม ซึ่งเชื่อกันว่าสืบเชื้อสายมาจากท่านศาสดามูฮัมหมัด (ซึ่ง

ไม่เหมือนกับสุลต่านแห่งออตโตมัน) ซึ่งจะรวบรวมอิสลามและนำสงครามศักดิ์สิทธิ์ไปต่อต้านศาสนาคริสต์ (Brotton 2016, น. 171) หากทองคำและเงินจากประเทศในโลกใหม่สามารถช่วยคาทอลิกสเปนให้ต่อสู้กับชาวโปรเตสแตนต์และชาวมุสลิมทั่วยุโรปและเมดิเตอร์เรเนียนได้แล้วละก็ มาตอนนี้ทองจากแอฟริกากลางก็จะถูกนำมาใช้เพื่อมอบความถูกต้องตามกฎหมายของจักรวรรดิและศาสนาให้แก่อัล-มันซูร์ และควีนอลิซาเบธ ก็ต้องการการสนับสนุนจากท่านเช่นกัน (Brotton 2016, น. 172)

นักเขียนบทละครยุคเอลิซาเบธเกือบทุกคนเริ่มมีตัวละครอย่างสุลต่านจอมเผด็จการ ชาวมัวร์จอมหลอกลวง คริสเตียนจอมทรยศหักหลัง ชาวยิวจอมสังหาร และเจ้าหญิงผู้อ่อนแอ เป็นตัวแสดงหลักในละครของตน นับได้ว่ามีบทละครมากกว่า 60 เรื่องที่มีชาวเติร์ก มัวร์ และเปอร์เซีย ที่ได้แสดงในโรงละครสาธารณะของกรุงลอนดอนในช่วงปี 1576-1603 (Brotton 2016, น. 172) ขบวนแห่ต่างๆ เริ่มมีการแต่งกายแหวกแนว ตามสไตล์ตะวันออก (orientalism) ในการแสดงละครเวทีของอังกฤษ ซึ่งครั้งแรกบุกเบิกโดยมาร์โลว์ซึ่งดัดแปลงจากรายงานที่ส่งมายังลอนดอนจากพวกพ่อค้าและนักเดินทางที่อาศัยและทำงานไปทั่วแอฟริกา จักรวรรดิออตโตมัน รัสเซีย เปอร์เซีย และแม้แต่อินเดีย (Brotton 2016, น. 174) สิ่งที่ทำให้มาร์โลว์สนใจในฐานะนักเขียนบท ไม่ใช่กลไกของการค้า แต่เป็นประเด็นลึกซึ้งซ่อนเร้น ในเรื่องความไว้วางใจและการทรยศหักหลัง ความศรัทธาและการเปลี่ยนศาสนา และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่พ่อค้าชาวอังกฤษกำลังดิ้นรนต่อสู้ให้ผ่านพ้นมานานหลายสิบปีแล้ว (Brotton 2016, น. 175) ละครเรื่อง "ยิวแห่งมอลต้า" (*The Jew of Malta*) ประสบความสำเร็จในการแสดงให้เห็นว่า ตัวละครที่มีลักษณะเด่น เช่น Barabus สามารถก้าวข้ามขอบเขตที่กำหนดไว้ของศีลธรรม ศาสนา และเชื้อชาติได้ แต่ Marlowe ถูกแทงตายเมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม ค.ศ. 1593 แต่แล้วชายคนหนึ่งที่เกิดมาพร้อมกับมาร์โลว์ ในปี ค.ศ. 1564 และได้ดูดซึมสไตล์ของเขา และได้กลายเป็นนักเขียนบทละครชื่อดังคนใหม่ ชื่อของท่าน คือ วิลเลียม เชคสเปียร์ (William Shakespeare) (Brotton 2016, น. 176-177)

ยิวแห่งมอลตา ของมาร์โลว์นั้น เป็นละครยอดนิยมที่เขียนโดยอิงเรื่องราวแปลกใหม่จากต่างประเทศ แต่เช็คสเปียร์นั้น นิยมเขียนเรื่องในบ้านเมืองของอังกฤษเอง อย่างเช่น ละครเรื่อง เฮนรี่ ที่ 6 (Henry VI ซึ่งเริ่มขึ้นแสดงบนเวทีในปี 1592) ที่ได้อ้างอิงถึงราชวงศ์เก่า คือ ราชวงศ์แพลนตาเจเน็ต (Plantagenets) ซึ่งเป็นตำนานของกษัตริย์ยุคก่อนราชวงศ์ Tudors (ซึ่งเป็นสมัยของเชคสเปียร์และควีนอลิซาเบธนั้น) (Brotton 2016, น. 178) ประเด็นใหญ่ใจความหลักของเรื่องอยู่ที่นักสู้สตรีชาวฝรั่งเศส นามว่า เจน ลา พูเซล (Jeanne La Pucelle) ผู้ซึ่งเป็นที่รู้จักในสหราชอาณาจักรกันในนามว่า โจน ออฟ อาร์ก (Joan of Arc) ซึ่งเป็นผู้นำกองทัพและได้ชัยชนะเหนืออังกฤษ เช็คสเปียร์เปรียบเปรยในบทละครว่า หาก Mahomet มีนกพิราบลึกลับคอยช่วยแล้ว Joan เองก็ต้องได้รับแรงบันดาลใจจากนกอินทรี นกอินทรีและนกพิราบเป็นสัญลักษณ์แทนสงครามและสันติภาพ (Brotton 2016, น. 179) ท่านพ่อ Meredith Hanmer กล่าวอ้างในพระธรรมเทศนาของท่านว่า มูฮัมหมัดสอนนกพิราบให้มากินอาหารที่หูของท่าน แล้วชักชวนภรรยาและคนอื่น ๆ เข้าใจว่า ท่านเป็นศาสดา พระวิญญาณของพระผู้เป็นเจ้าเสด็จลงมาที่ท่าน โดยให้เทพกาเบรียล (Angel Gabriel) จำแลงร่างมาในรูปของนกพิราบ มาที่หูของท่าน และ

เปิดเผยความลับจากพระผู้เป็นเจ้าแด่ท่าน (Brotton 2016, น. 180) (เทียบได้กับ กรณี "พรายกระซิบ" ของไทย ที่ผู้เข้าทรงหรือผู้มีองค์ชอบอ้าง) การเป็นศาสดา "เท็จ" ของมูฮัมหมัด (the "false" prophecy of Muhammad) ตามมาด้วยคำกล่าวอ้างของกษัตริย์ชาร์ลส์ ว่ามีศาสดาของคาธอลิกที่ชัดเจนกว่า นั่นคือ จอห์น อัครสาวก (John the Apostle) และนกอินทรีของท่าน (Brotton 2016, น. 180)

บรรยากาศที่ตื่นเต้นและยั่วยุในละครเรื่องเฮนรี่ ที่ 6 ของเชคสเปียร์นั้น ได้เก็บเอาอารมณ์จริงๆ ของคนในประเทศอังกฤษ ณ ขณะนั้นที่การเคยมองโลกในแง่ดีนับตั้งแต่ชัยชนะเหนือกองเรืออาทมาทของสเปน ในปี 1588 นั้นได้เริ่มแห้งเหือดหายไป ความล้มเหลวของการเดินทางสำรวจโปรตุเกสของ Drake และ Norris ในช่วงฤดูร้อนของปี ค.ศ. 1589 นั้นนับเป็นครั้งแรกที่นโยบายต่างประเทศเริ่มตกต่ำพอที่จะบอกว่า ควีนเอลิซาเบธซึ่งขณะนี้อยู่ในช่วงวัย 50 กลางๆ ได้ปกครองแผ่นดินมานานกว่า 3 ทศวรรษแล้ว ว่าอาจจะอยู่ในยุคเสื่อมลง ท่านวอลซิงแฮมเองก็อยู่ในช่วงเดือนท้ายๆ ของชีวิต และท่านเลสเตอร์ก็ตายไปแล้ว เช่นเดียวกับที่ปรึกษาที่ไว้ใจคนอื่น ๆ อีกหลายคน จะมีก็เพียงท่าน Burghley (ท่าน Cecil) ที่ยังคงอยู่ แต่ท่านก็วัย 70 กว่าแล้ว ข่าวจากฝรั่งเศสก็ไม่ดีนัก ความพยายามของคิงเฮนรี ที่ 3 แห่งฝรั่งเศส ในการไกล่เกลี่ยระหว่างชาวคาทอลิกกับฮิวโกนอทส์ (Huguenot) ก็ได้ส่งผลให้ท่านเองถูกฆาตกรรมในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1589 (พระนเรศ 34) และชาว Huguenot อีกท่านหนึ่ง คือ เฮนรี่ แห่ง นาวาเร่ (Henry of Navarre the Huguenot) ก็ได้ขึ้นสืบราชบัลลังก์แทน ในชื่อว่า กษัตริย์เฮนรี่ที่ 4 แห่งฝรั่งเศส (King Henry IV of France) (Brotton 2016, น. 181) (ซึ่งก็เป็นเหลนคนหนึ่งของกษัตริย์ Edward ที่ 3 แห่งอังกฤษ).

ความเป็นไปได้ที่เมืองหลวงของฝรั่งเศสจะตกอยู่ในมือของโปรเตสแตนต์นั้นทำให้กษัตริย์ฟิลิปแห่งสเปน ซึ่งเป็นคาธอลิก ทนไม่ได้ จึงสั่งให้กองทัพสเปนบุกฝรั่งเศสโดยผ่านประเทศเนเธอร์แลนด์ (เนเธอร์แลนด์) เอลิซาเบธกังวลว่าสเปนจะใช้เขตปกครองของตนทางตอนเหนือของฝรั่งเศสนั้นเป็นทางผ่านมาบุกรุกประเทศอังกฤษอีกครั้ง ดังนั้นพระนางจึงส่งกองทัพอังกฤษจำนวน 3,600 คน เพื่อไปสนับสนุนทัพของคิงเฮนรี่ที่ 4 ของฝรั่งเศส ในนอร์มังดี และในเดือนพฤษภาคมปี ค.ศ. 1591 พระนางได้ส่งทหารไปช่วยอีก 4,000 คน อย่างไรก็ตามดูเหมือนจะไม่ประสบความสำเร็จ (Brotton 2016, น. 181)

ในกรุงคอนสแตนติโนเปิลนั้น ผู้ที่สืบทอดงานของ Harborne คือ ท่าน เอ็ดเวิร์ด บาร์ตัน (Edward Barton) นั้นได้ใช้ประโยชน์จากหน่วยงานภายในชุมชนนักการทูตฝรั่งเศส บาร์ตันใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ใกล้ชิดกับมเหสีที่แข็งแกร่งของ Murad ที่ 3 คือพระนาง Safiye Sultan โดยมีความเชื่อกันว่า Murad กำลังเตรียมเรือเดินสมุทรใหม่ของตุรกีเพื่อเดินทางไปตีสเปนในลีกกับเอลิซาเบธนี้เอง (Brotton 2016, น. 181-182)

ในขณะที่บาร์ตันได้เชื่อมโยงพันธมิตร 3 ประเทศ คือ ฝรั่งเศส อังกฤษ และออตโตมัน ทางท่านเฮนรี่ที่ 4 ผู้นำ Huguenot ในฝรั่งเศสก็กำลังวางแผนที่จะเปลี่ยนศาสนามาเป็นคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ควีนเอลิซาเบธจึงตอบโต้ด้วยการปฏิเสธการสนับสนุนทางการทหารนับจากนี้เป็นต้นไป (Brotton 2016, น. 182) ยุโรปประณามพันธมิตรของเอลิซาเบธ กับ "Mahometains" ที่เป็นตุรกีและโมร็อกโก และพยายามโดดเดี่ยวประเทศอังกฤษออก

จากคริสตจักร (Brotton 2016, น. 183) เรื่องนี้เกิดจากการที่พ่อค้าต่างๆ ต่างมีตัวแทนของตนในกรุงคอนสแตน-ติโนเปิล และผู้ปกครองชาวคริสเตียนทุกคนต่างก็มีทูตและพ่อค้าในเมืองนั้น และการเป็นปรปักษ์ของอังกฤษต่อความกร้าวของสเปนในภูมิภาคนี้นั้น ได้เพิ่มเพื่อนมากกว่าสูญเสียเพื่อน ความแตกต่างด้านอุดมการณ์และศาสนาอาจถูกแยกไว้ก่อน ในขณะที่มีการแสวงหากำไรทางการค้า (Brotton 2016, น. 184)

ข่าวลือแพร่สะพัดไปทั่วยุโรปว่าควีนเอลิซาเบธให้การสนับสนุนทางการเงินและการทหารเพื่อช่วยเจ้าเติร์กให้บุกคริสตจักร ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจบางส่วนจากความสำเร็จของงานทางการทูตของเอ็ดเวิร์ด บาร์ตันนี้ ท่านทูต Barton ยังได้ร้องขอต่อท่าน Burghley (ท่าน Cecil) เพื่อให้ส่งของขวัญมาถวายท่าน Murad จากราชินีของอังกฤษ เพื่อรับรองการแต่งตั้งเป็นทูตของเขานั้น (Brotton 2016 น. 185)

ในเดือนกันยายน ปี 1593 ท่าน Burghley (ท่าน Cecil) ยอมอ่อนข้อให้ และจัดส่งเรือ ชื่อ Ascension (ขึ้นสวรรค์) จากกรุงลอนดอนมาจอดที่กรุงคอนสแตนติโนเปิล โดยได้ขนของกำนัลมาน้อมถวายแด่องค์สุลต่าน ท่านทูต Barton ได้นำเสนอของขวัญ อันมี แผ่นทองคำ ผ้า และผ้าซาติน ไปยังท่าน Murad และบริวาร และยังให้ของขวัญแด่พระนาง Safiye Sultan ซึ่งเป็นมารดาของสุลต่านด้วย ของขวัญนั้น ได้แก่ ล็อคเก็ตทองคำ ฝีมือของนิโคลัส ฮิลเลียร์ด (Nicholas Hilliard) ซึ่งมีพระรูปของควีนอลิซาเบธล้อมรอบด้วยเพชรและทับทิม นอกจากนั้นยังมีแผ่นทองคำเคลือบ 3 ชิ้น เสื้อผ้า 10 ชิ้นที่ทำด้วยผ้าและเส้นทองคำ หีบใส่ขวดแก้วที่ทำด้วยเงินและหุ้มทอง เครื่องถ้วยลายคราม (Fine Holland) 2 ชิ้น บาร์ตันคาดหวังว่าพระนางสุลต่านคงจะมอบของขวัญกลับไปให้สมเด็จพระราชินีบ้าง เช่นชุดสูทหรูแบบอย่างแฟชั่นตุรกีซึ่งกำลังเป็นของหายากและเป็นที่ยอมรับในอังกฤษ แต่พระนางกลับมอบชุดชั้นบนทำด้วยผ้าตาดเส้นไหมทองคำอันสูงค่า และชุดเบื้องล่างทำด้วยผ้าเส้นไหมเงิน อีกทั้งผ้าคาดเอวของตุรกีที่ดูหรูหราและสวยงามมาก (Brotton 2016 น. 185)

พระมารดาของสุลต่าน คือท่าน Safiye นี้ยังส่งสาส์นแนบไปกับของขวัญเหล่านี้ด้วย เรียกว่า "จดหมายแห่งความขอบคุณ" (letter of gratification) ซึ่งสรรเสริญเอลิซาเบธ แต่เน้นย้ำให้เอลิซาเบธยอมจำนนต่อมูรัด โดยท่าน Safiye ถือว่า Elizabeth อยู่ภายใต้การปกป้องคุ้มครองของท่านมูรัด ทั้งทางจักรวรรดิและทางศาสนา โดยอังกฤษถูกนับเป็นเมืองประเทศราช (vassal state) !!! แห่งจักรวรรดิออตโตมัน ซึ่งเตรียมพร้อมที่จะค้าขายอะไรก็ได้ นับตั้งแต่ผ้า ไปจนถึงลัทธิความเชื่อ !!! (Brotton 2016, น. 186)

ปลายปี ค.ศ. 1593 การเริ่มระเบิดของสงครามระหว่างพวกออตโตมันและทางฮับสบวร์กส์ (สเปน) หลังจากการรุกรานของสุลต่านที่ฮังการีในเดือนกรกฎาคมนั้น ความขัดแย้งนี้จะลากต่อไปยาวนานถึง 13 ปี (ถึงปี 1606 หลังพระนเรศสิ้น 1 ปี) โดยยังไม่ปรากฏผลเด็ดขาด (Brotton 2016, น. 186) ข่าวของสงครามครั้งนี้ถึงโรงละครของกรุงลอนดอน โดย ณ วันที่ 24 มกราคม 1594 (2137) ละครใหม่โดยเช็คสเปียร์แสดงโดยคณะละคร "คนของเอิร์ลแห่งซัสเซ็กซ์" (the Earl of Sussex's Men) เรื่อง "โศกนาฏกรรมโรมันที่แสนโทมนัสของติตูส อันโดรนิคูส" (The Most Lamentable Roman Tragedy of Titus Andronicus) (Brotton 2016, น. 187) การแยกแยะระหว่างอารยธรรม (civilization) และความป่าเถื่อน (barbarism) เป็นความหมกมุ่นของชาวโปรเตส

แตนท์ในยุคอลิซาเบธที่พะวงอยู่กับความสัมพันธ์ของตนกับโลกของอิสลามเป็นเวลาหลายทศวรรษ ที่ผ่านมาเป็นการยากที่จะเห็นว่าใครเป็นคนป่าเถื่อนมากกว่ากัน ระหว่าง ชาวคาทอลิกที่พยายามที่จะขจัดโปรเตสแตนต์นอกรีตหรือมุสลิมนอกใจที่ยอมส่งกำลังทหารและการช่วยให้พ้นบาปทางศาสนา (Brotton 2016, น. 189) ในละครนั้น ท่าน Aaron the Moor เป็นคนนอกที่ปฏิเสธที่จะหลอมรวมเข้ากับโรมหรือสังคมใด ๆ โดยท่านแอรอนนี้เป็นคนรักของ Tamora ซึ่งนำไปสู่การเกิดของเด็กลูกผสม ที่เรียกว่า "blackamoor" ซึ่งนับเป็น "พวกมัวร์ไร้ศาสนา" ("irreligious Moor") (Brotton 2016, น. 189)

ด้วยการตั้งชื่อให้เขาว่า อารอน นั้น ท่านเช็คสเปียร์ ได้เชื่อมโยงตัวละครของท่านกับความวิตกกังวลเกี่ยวกับชาวมุสลิมและชาวยิว ซึ่ง "อารอน" เป็นศาสดาผู้พยากรณ์ในคัมภีร์พันธสัญญาเดิม (Aaron, the Old Testament prophet) และท่านเป็นพี่ชายของท่านโมเสส (Moses) คัมภีร์อัลกุรอานให้ความสำคัญกับท่านเพราะเป็นญาติกับพระแม่มารี ในขณะที่ลัทธิยูดายจะฉลองลูกหลานของท่านในฐานะผู้สืบทอดขนบประเพณีของชาวยิว (Brotton 2016 น. 190) เช็คสเปียร์ใช้ประโยชน์ทุกแบบของการเหมาพวก (stereotype) ท่านขอให้ผู้ชมของท่านมอง Moor เป็นศูนย์รวมของความล้มเหลวของ "อารยะ" ของโลกโรมัน (Brotton 2016, น. 191)

แม้ในขณะที่ละครเรื่อง Titus Andronicus แสดงตลอดทั้งปี ค.ศ. 1594 ในกรุงลอนดอน การเจรจาระหว่างควีนเอลิซาเบธกับท่านอัล-มันซูร์ก็กำลังดำเนินอยู่ เพื่อจะส่งคณะผู้แทนชาวมัวร์ไปเยือนอังกฤษเป็นครั้งที่ 2 ในเดือนพฤษภาคมปี ค.ศ. 1595 เอ็ดเวิร์ด โฮล์มเดน (Edward Holmden) เจ้านายของ บริษัท คนขายของชำ (master of the Grocers' Company) และเป็นพ่อค้าที่มีชื่อเสียงใน บริษัท ตุรกี ของอังกฤษ ได้เขียนจดหมายถึงองคมนตรีของอังกฤษ จากประเทศโมร็อกโก แม้ว่าจะไม่รู้เหตุผลของคณะทูตก็ตาม แต่ผู้นำของคณะทูตก็กำลังเดินทางไปอังกฤษเพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับการปฏิบัติการทางทหารแองโกล–โมร็อกโก เพื่อจะต่อต้านสเปน (Brotton 2016, น. 193)

ความตึงเครียดทางการทูตระหว่างอังกฤษและสเปนทำให้เกิดความขัดแย้งอย่างเปิดเผย การรุกรานทางทะเลกลับไปกลับมา (Tit-for-tat) ของ 2 ฝ่าย ตลอดปี ค.ศ. 1595 ทำให้กษัตริย์ฟิลิปที่ 2 แห่งสเปนลงโทษอังกฤษอีกครั้ง แต่คราวนี้กองทัพสเปนได้เข้าจอดเรือในคาทอลิกไอร์แลนด์ แล้วค่อยโจมตีแผ่นดินใหญ่ของอังกฤษอย่างเต็มรูปแบบในภายหลัง ควีนอลิซาเบธได้อนุญาตให้โจมตีที่ Cadiz ซึ่งเป็นท่าเรือหลักของสเปนบนฝั่งแอตแลนติก และเป็นที่ตั้งของกองทัพเรือสเปนที่จะเดินทางไปค้าขายกับทางอินดีสได้ คณะผู้แทนของโมร็อกโกได้รับการออกแบบมาเพื่อเจรจาต่อรองเรื่องการสนับสนุนด้านลอจิสติกส์สำหรับการปฏิบัติงานด้านการทหารเรือของเอลิซาเบ็ธ รวมถึงกองเรือและทหารของโมร็อกโก และการสร้างป้อมปราการที่อะกาดีร์ (Agadir) ซึ่งอังกฤษจะสามารถโจมตีเรือเดินสมุทรที่ขนทองคำของสเปนได้ระหว่างเดินทางไปและกลับจากอเมริกา ท่านอัล-มันซูร์ส่งเรือและเสบียงหลายครั้งเพื่อสนับสนุนการโจมตีอังกฤษในกาดิซ (Cadiz) นี้ (Brotton 2016, น 193)

หลังจากที่มีการประสานงานให้เกิดพันธมิตรที่ไม่น่าเป็นไปได้ที่เกี่ยวข้องกับชาวมุสลิมโมร็อคโก และ ชาวดัตช์ Calvinists แล้ว กองทัพเรือของเอลิซาเบธจำนวน 150 ลำและทหาร 6,000 นาย ก็แล่นออกจากพลีมัท

(Plymouth) เมื่อเดือนมิถุนายนปี ค.ศ. 1596 ภายใต้การบัญชาการร่วมของนายพลผ่านศึกผู้จงรักอย่างท่านชาร์ลส์ โฮเวิร์ด ซึ่งเป็นแม่ทัพเรือแห่งอังกฤษ (lord high admiral) และอีกท่านหนึ่งคือ คนโปรดคนใหม่ของควีนอลิซาเบธ ที่ชื่นชอบความหรูหรา วัยเพียง 30 ปี ชื่อ ท่าน โรเบิร์ต เดอเวโรซ์ เอิร์ลแห่งเอสเซ็กซ์ (Robert Devereux, Earl of Essex) อังกฤษได้ทำลายเรือรบหลายลำของสเปน ซึ่งหนึ่งในนั้นถูกระเบิดโดยทาสชาวมัวร์ ที่แอบจุดไฟวางเพลิงในห้องเก็บดินปืนของเรือ ข่าวชัยชนะของอังกฤษแพร่กระจายไปทั่วยุโรปและแอฟริกาเหนือ แม้ว่าการเดินทางนี้จะไม่สามารถยึดครองความมั่งคั่งของกองเรือของหมู่เกาะอินดีสมาได้ แต่ผู้บัญชาการทั้งหลายของเรือก็ได้ฉลองโห่ร้องว่า นี่เป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่แล้ว (Brotton 2016, น. 193-194)

อังกฤษไม่ได้ผูกขาดผู้เดียวในการอ้างชัยชนะนี้ ทาสมัวร์คนนั้นได้รายงานกลับไปที่มาราเกช แห่งโมร็อคโก ดังนั้นท่าน อัล-มันซูร์จึงอ้างด้วยเช่นกันว่าท่านก็เป็นส่วนหนึ่งของชัยชนะครั้งนี้ นักประวัติศาสตร์ราชสำนัก เรียกกษัตริย์ฟิลิปที่ 2 แห่งสเปนว่า ทรราชย์กีชตาลา (Qishtala the tyrant) และเรียกควีนอลิซาเบธว่า "อิสาเบลลา สุลตาน่าแห่งอาณาจักรแห่งดินแดนแห่งอังกฤษ" (Isabella the sultana of the kingdoms of the lands of England) นักประวัติศาสตร์ผู้นี้อ้างว่า ท่านอัล-มันซูร์ได้ช่วยพระราชินีโดยการจัดหาทองแดงเพื่อใช้ในปืนใหญ่ และดินประสิวเพื่อใช้สำหรับกระสุนดินปืนทั้งปวง อังกฤษและโมร็อกโกได้เข้าร่วมสงครามศักดิ์สิทธิ์ (a holy war) เพื่อต่อต้านสเปนคาทอลิก (Brotton 2016, น. 195)

ยังมีชาวมัวร์อีกคนหนึ่งปรากฏตัวขึ้นที่ลอนดอน แต่อยู่บนเวทีละคร ในปลายปี 1596 (พระนเรศ อายุ 41) เช็คสเปียร์เขียน The Merchant of Venice (คนไทยรู้จักกันในนาม "เวนิสวานิช" ในสมัยรัชกาลที่ 6 แต่เพิ่งทราบว่า เรื่องนี้เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนเรศแล้ว!!!) หรือชื่อเต็มเมื่อได้รับการตีพิมพ์เป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1600 (5 ปี ก่อนพระนเรศสวรรคต) ว่า "ประวัติที่ยอดเยี่ยมที่สุดของพ่อค้าแห่งเวนิส พร้อมด้วยความโหดเหี้ยมอย่างสุดขีดของไชล็อกชาวยิว" (*The Most Excellent History of the Merchant of Venice with the Extreme Cruelty of Shylock the Jew*) เชคสเปียร์บรรยายให้ Shylock ซึ่งเป็นผู้ให้กู้เงินชาวยิวที่เรียกร้องเนื้อ 1 ปอนด์จากพ่อค้าชาวเวนิสที่ชื่อ อันโตนิโอ (Antonio) เพื่อปิดบัญชีหนี้เสีย ซึ่งได้ทำให้ผู้ชมแบ่งกลุ่มแตกแยกมาเป็นเวลาหลายชั่วอายุคนเลยทีเดียว อันโตนิโอได้ขอยืมเงินเพื่อช่วยเพื่อนผู้อ่อนแอของเขาที่ชื่อว่า บัสสานิโญ (Bassanio) เพื่อให้สามารถไล่ตามทายาทผู้มั่งคั่ง นามว่า แม่นางปอร์เชีย (Portia) ผู้ซึ่งกำลังถูกตามเกี้ยว โดยกลุ่มผู้หมายปองจะเอานางมาเป็นคู่ครอง ซึ่งรวมถึงเจ้าชายแห่งโมร็อกโกด้วย ละครเล่นถึงจุด climax ตรงฉากศาลอันเลื่องชื่อ ซึ่งจะมี Shylock ที่เตรียมมีดที่จะเฉือนเนื้อของอันโตนิโอออก 1 ปอนด์ แต่ได้รับการปกป้องโดยปอร์เชีย ซึ่งได้ปลอมตัวมาเป็นทนายความ ที่โต้คดีให้ โดยระบุว่า หาก Shylock ทำให้เลือดเพียงหนึ่งหยดของคริสเตียนออก ที่ดินของเขา และสินค้าทั้งปวงจะถูกยึดโดยรัฐเวนิส เมื่อไม่สามารถทำอะไรได้ Shylock เลยถูกตราหน้าว่าเป็น "คนต่างด้าว" ที่แสวงหาชีวิตของชาวเมืองเวนิส เขาถูกปลดออกจากความมั่งคั่ง และถูกสั่งให้เปลี่ยนเป็นคริส-เตียน และเดินลงจากเวทีในสภาพหมดตัว และยอมรับข้อตกลงทั้งหมดของคริสเตียน (Brotton 2016, น. 195-196) ผู้ชมหัวเราะกับความหายนะของ Shylock และพฤติกรรมการต่อต้านยิวจาก Portia และ Antonio ตัว

ละคร Shylock ปรากฏตัวในฉากต่างๆ เพียง 5 ฉาก แต่เขาได้กล่าวคำวิงวอนต่อมนุษยชาติโดยทั่วไป เขาเป็นชาวยิว เขาบอกกับผู้อื่นว่า "*ถ้าท่านทิ่มแทงเรา เราจะไม่เลือดออกฤา?*" (If you prick us, do we not bleed?) และ "*ถ้าท่านทำผิดต่อเรา เราจักต้องไม่แก้แค้นฤา?*" (If you wrong us, shall we not revenge) (Brotton 2016 น. 197-198)

ภายใต้เงื่อนไขของพินัยกรรมของบิดาของนาง นางสามารถแต่งงานกับผู้ชายคนที่สามารถระบุได้ว่า หีบใดใน 3 หีบ คือ หีบทองคำ หีบเงิน และหีบตะกั่ว ที่บรรจุรูปของนาง Portia ไว้ภายใน ละครได้แสดงให้เห็นถึงผู้หมายปองที่ทยอยกันเข้ามาเสี่ยงทาย แต่ล้มเหลวในการระบุหีบได้ถูกต้องดังที่กล่าวนั้น คนที่มาทายหีบ มีหลากหลาย ทั้งหนุ่มหยิ่งอิตาเลียน คนเยอรมันจอมเมาเหล้า คนฝรั่งเศสจอมกระดี๊กระด๊า (capering) คนอังกฤษที่แต่งตัวไม่ดี และคนสก๊อตที่ช่างโวยวายชวนทะเลาะวิวาท ว่าที่คู่ครองคนใหม่ที่กำลังจะลองเสี่ยงโชคคนต่อไป คือ เจ้าชายแห่งโมร็อกโก นาง Portia แซว ล้อเลียนว่า เฉพาะคนที่มีสภาพของนักบุญและผิวของซาตานแล้วละก็ "เขาควรจะล้างบาปให้ฉัน มากกว่าที่จะเป็นสามีฉัน" (เป็นร้อยกรองที่เน้นเสียงสัมผัส นั่นคือ he should shrive me than wive me) แต่เมื่อ Prince of Morocco เข้ามา เขาไม่ใช่สิ่งที่ผู้ชมคาดหวัง เขาเป็นคนมัวร์ที่มีผิวสีน้ำตาลอ่อน สวมชุดสีขาว และถามปอร์เชียว่า ระหว่างสิ่งมีชีวิตที่ผิวขาวที่สุด ที่ถือกำเนิดขึ้นทางเหนือๆ...และตัวเขา...เลือดของใคร แดงที่สุด? ("that between her fairest creature northward born and him whose blood is reddest") (Brotton 2016, น. 198-199)

ไม่มีเหตุผลที่แท้จริงว่าเพราะเหตุใดเจ้าชายแห่งโมร็อกโกจึงควรอยู่ในละครตลกโรแมนติกเกี่ยวกับพ่อค้าชาวเมืองเวนิสและชาวยิวผู้เห็นแก่เงินผู้นี้ แต่เชคสเปียร์มีกรณีตัวอย่างอย่างน้อย 2 อย่าง ในการใส่มุสลิมเข้าไปในบทละครเกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างชาวยิวและคริสเตียน ในบทละครเรื่อง "สามนางแห่งลอนดอน" (Three Ladies of London) ของวิลสันนั้น ผู้ให้กู้เงินชาวยิว นามว่า เกอร์รอนตูส (Gerontus) ร้องเรียนต่อผู้พิพากษาชาวตุรกีเกี่ยวกับพ่อค้าหน้าซื่อใจคดชาวคริสเตียน ชื่อว่า เมอร์กาโดรูส (Mercadorus) ในขณะที่ละครเรื่อง "ยิวแห่งมอลตา" (Jew of Malta) ของมาร์โลว์นั้น Barabas ได้สร้างพันธมิตรฆาตกรรมกับชายตุรกีชื่อ Ithamore (Brotton 2016, น. 186)

หากมองทางด้านศาสนศาสตร์แล้ว คริสตจักรได้มองชนชาวมุสลิมและชาวยิวในฐานะคนนอกศาสนา ที่ปฏิเสธว่า พระเยซูคริสต์เป็นพระบุตรของพระเจ้า และจัดเป็นคนนอกรีต (heretics) "ทั้งสองด้านของเหรียญแห่งการคิดผิดเกี่ยวกับศาสนาเหรียญเดียวกัน" นั่นเอง แต่หากมองทางด้านการค้าแล้ว คน 2 พวกนี้ ก็เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่ดี กล่าวคือ ชาวยิวทำหน้าที่เป็นคนกลางในการทำธุรกรรมทางการค้าพาณิชย์กับราชสำนักมุสลิมทั้งในโมร็อกโก ตุรกี และเปอร์เซีย ในความเป็นจริงแล้ว คนอังกฤษมีประสบการณ์มากกว่าจากพ่อค้าชาวยิว ผู้ให้กู้ชาวยิว และตัวกลางทางการเมืองชาวยิว ในโมร็อกโกในยุค 1590-1599 มากกว่าในเวนิสเสียอีก คดีความอันโด่งดังเรื่องเจ้าสัวค้าน้ำตาล (sugar baron) ที่ชื่อ อิซาค คาเบซา (Isaac Cabeça) ชาวยิวโมร็อคโคที่ล้มละลายถูกยึดทรัพย์ ในปี ค.ศ. 1568 (พระนเรศ อายุ 13 ยังเป็นตัวประกัน อยู่หงสาวดี) และการพิจารณาคดีในศาลยุติธรรมชั้น

ต่างๆ และในศาลสูงของกองทัพและศาลฎีกา จะเป็นที่คุ้นเคยกับชาวลอนดอนที่ดูละครเวทีของเชคสเปียร์มากกว่ากิจกรรมของพ่อค้าชาวเมืองเวนิสเรื่องอื่นๆ และแม้ Shylock จะไม่ใช่ตัวละครที่น่าสนใจ แต่เชคสเปียร์จงใจเลือกที่จะลองเปลี่ยนแนวออกไปจากรูปแบบที่ชั่วร้ายอย่างเต็มที่เห็นชัด ให้กลายเป็นเรื่องคลุมเครือ ระหว่าง Shylock และเจ้าชายแห่งโมร็อกโก ความจำเป็นทางการเมืองและการค้า ทำให้การสร้างพันธมิตรกับชาวยิว ชาวเติร์ก และชาวมัวร์ กลายเป็นเรื่องที่จำเป็น ในขณะที่ทุกคนได้ประโยชน์ ทุกอย่างก็จะลงเอยด้วยดี แต่เมื่อปัญหามาถึง เสียงหัวเราะก็จะหยุดลง และอีกฝ่ายหนึ่งก็มักจะเล่นงาน (หาหลุมฝังกลบ) ฝ่ายอื่นๆ ทันที ในตอนท้ายของละครของเช็คสเปียร์ ผู้ชมมักจะตกอยู่ในสถานะที่อึดอัด กลืนไม่เข้า คายไม่ออก รู้สึกต่อต้านสะอิดสะเอียนทั้งต่อคนคริสเตียนที่ชอบคิดว่าตนเองถูกต้องชอบธรรม และต่อชาวโมร็อกโกที่หยิ่งผยอง กับ ชาวยิวผู้พยาบาทนั้นๆ เช็คสเปียร์ได้ทำให้ชาวมัวร์ ชาวยิว และคริสเตียน – และแม้กระทั่งตัวผู้ชมเอง - ทั้งหมดสมควรโดนตำหนิอย่างเท่าเทียมกัน!!! (Brotton 2016, น. 200)

ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1597 หนึ่งปีหลังจากที่เช็คสเปียร์เขียน “เวนิสวาณิช” (The Merchant of Venice) นั้น (พระนเรศ อายุ 42) บริษัท บาร์บารี ก็ล้มละลายลงอย่างเงียบ ๆ กฎบัตรหมดอายุลงแล้วและการค้าที่ควบคุมโดยราชการก็ไม่ค่อยมีผลต่อความสามารถในการทำกำไรที่ไม่ค่อยได้เรื่องอยู่แล้วนั้น เป็นเรื่องยากที่จะใช้หนี้คืนพ่อค้าโมร็อกโกได้หมด และพ่อค้าชาวอังกฤษเองก็ขนผ้ามาขายจนล้นตลาดไปหมด เพียงเพื่อจะแลกกับน้ำตาลที่มีราคาแพงมากนั้น พ่อค้าในย่าน Levant เองก็กำลังบ่นเกี่ยวกับผลกระทบของการค้าย่านบาร์บารี่ที่จัดการกันอย่างไม่ดี แล้วมาส่งผลต่อการค้าขายทั่วทั้งทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เร็วที่สุดก็คือต้นปี 1591 ที่มีคนกลุ่มหนึ่งเขียนถึงท่าน Burghley ร้องเรียนว่า พ่อค้าบาร์บารี “ได้นำผ้าอังกฤษของเราเข้าไปให้เขาดูถูก และไปผลักดันให้ น้ำตาลเบื้องต้นพื้นฐานกระจอกๆ กลายเป็นของราคาสูงลิ่ว และไม่เพียงแต่ทำให้เสียนิสัยและล้มล้างการค้าเท่านั้น แต่ยังทำลายตัวเอง และพ่อค้าหลายคนที่ค้าขายอย่างซื่อสัตย์ด้วย” กฎระเบียบได้ล้มเหลวอย่างชัดเจน และการค้าแบบเอกชนเองก็ดูเหมือนจะให้ผลตอบแทนที่ดีกว่า การสลายตัวของ บริษัท บาร์บารี่ ไม่ได้แสดงให้เห็นความแตกต่างจากการค้าย่านบาร์บารีตลอดช่วงปลายยุค 1590-1599 เพราะการค้าก็กลับไปอยู่ในมือของเอกชนที่ดำเนินการนอกการควบคุมของรัฐเหมือนเดิมอยู่ดี ตอนนี้ทุกคนทำเพื่อตัวเองในโมร็อกโก เนื่องจากแผนการณ์ที่จะสร้างพันธมิตรอย่างเป็นทางการได้สะดุดหยุดชะงักลง และความสนใจของราชสำนักอังกฤษที่มีต่อการค้านั้นเสื่อมถอยลง ควีนอลิซาเบธและที่ปรึกษาของพระนางได้หันมาให้ความสำคัญกับด่านการค้าแห่งออตโตมัน (Ottoman Porte) ในกรุงคอนสแตนติโนเปิลมากขึ้นแทน (Brotton 2016, น. 201)

ณ วันที่ 15 มกราคม 1595 (2138) สุลต่านมูรัด ที่ 3 แห่งออตโตมัน สิ้นพระชนม์ในพระราชวัง Topkapi ในกรุงคอนสแตนติโนเปิล มกุฎราชกุมารเมห์เหม็ด ได้ขึ้นสืบต่อราชบัลลังก์เป็นสุลต่านเมห์เหม็ดที่ 3 (Sultan Mehmed III) ข่าวนี้ถูกรายงานไปยังลอนดอนโดยชาวยิวโปรตุเกสที่ชื่อ อัลวาโร เมนเดส (Alvaro Mendès) ซึ่งเป็นที่รู้จักในราชสำนักออตโตมันในชื่อ ซาโลมอน อาเบน ยาอีกซ์ (Salomon Aben Yaèx) ซึ่งเป็นผู้ร่วมค้าของท่านเอ็ดเวิร์ด บาร์ตัน ที่ได้รับสิทธิพิเศษในการเข้าถึงราชสำนักชั้นใน (divan) เขารายงานว่าน้องชาย 19 คนของ

ท่านเมห์เหม็ดที่เป็นลูกของบิดาเดียวกันคือท่าน Murad ที่ 3 เช่นกันนั้น โดยน้องชายคนโตอายุสูงสุดเพียง 11 ปี ทุกคนถูกนำตัวไปจูบมือของเมห์เหม็ดทีละคน แล้วถูกรัดคอตายด้วยผ้าเช็ดหน้า ทีละคน ทั้งหมดทุกคน!!! (Brotton 2016, น. 202) การกระทำที่โหดร้ายหลังการขึ้นสืบทอดราชบัลลังก์นี้ เป็นธรรมเนียมปฏิบัติเพื่อป้องกันการกบฏในอนาคตของออตโตมัน (Brotton 2016, น. 203)

การตายของ Murad ที่ 3 นั้น เป็นช่วงเวลาที่สำคัญในความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษ-ออตโตมัน ความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้าของเอลิซาเบธกับออตโตมันมีพื้นฐานอยู่บนความสัมพันธ์ฉันท์มิตรกับ Murad ที่ 3 มานานกว่า 17 ปีและเมื่อเร็ว ๆ นี้ก็เพิ่มความสัมพันธ์กับพระนาง Safiye Sultan ซึ่งตอนนี้ได้ยกระดับให้เป็นพระราชชนนี พระพันปีหลวง Valide Sultan (Queen Mother) แต่ความสัมพันธ์กับกษัตริย์องค์ใหม่ Mehmed ที่ 3 นั้น ไม่แน่นอน จดหมายของ Salomon ไปยังลอนดอน ทำให้ท่าน Burghley รู้สึกว่าต้องส่งของขวัญที่เหมาะสมไปถวายแด่ Mehmed ที่ 3 แต่เนื่องจากยังไม่เห็นของขวัญที่ส่งมาเสียที ท่าน Barton จึงรู้สึกว่าจำเป็นต้องแสดงการสนับสนุนสุลต่านคนใหม่โดยเข้าร่วมในกองทัพเพื่อโจมตีกองทัพคาทอลิกของท่านดยุค แมกซี-มีเลียนในฮังการี แล้วในปี 1596 (2139) ท่านบาร์ตันได้สังเกตุการณ์กองทัพตุรกีและชัยชนะเหนือกองกำลังของฮับสบวร์กในออสเตรีย–ฮังการี และส่งรายงานรายละเอียดทั้งปวงแก่ท่านลอร์ด Burghley (Brotton 2016, น. 203)

ตรงกันข้ามกับความไม่สม่ำเสมอของผลกำไรของ บริษัท บาร์บารี นั้น ทางด้านของบริษัท ตุรกี เองกลับประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก มากเสียจนกระทั่งกระตุ้นให้เกิดการควบรวมกิจการกับทาง บริษัท เวนิส ในปี 1592 ทั้งนี้เนื่องจากพ่อค้าหลายรายในกรุงลอนดอนรู้สึกว่าการแยกการค้าระหว่างประเทศของเวนิสกับของตุรกีออกจากกัน ดูไม่สมเหตุสมผลเท่าใดนัก ดังนั้นเมื่อถึงเวลาที่กฎบัตรใหม่ได้ถูกนำเสนอ ทางสมาชิกของ บริษัท ตุรกีส่วนใหญ่จึงได้ยื่นคำร้องต่อรัฐบาลเพื่อให้ขยายเขตอำนาจของตนให้รวมถึงเมืองเวนิสด้วย รวมถึงการขอขยายจำนวนสมาชิกไปยัง 53 พ่อค้า โดยมีที่นั่งว่างให้รับเพิ่มได้อีก และเพื่อตอบรับกับการขยายตัวทางภูมิศาสตร์ของการดำเนินงานนี้ ทางองค์กรจึงเปลี่ยนชื่อตัวเองเป็น บริษัท ลิวองต์ (the Livant Company) และเพื่อเป็นการรับรู้ถึงความสำเร็จของเขาในเรื่องการค้าออตโตมันที่ผ่านมานั้น ท่าน Edward Osborne จึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ว่าการขององค์กรนี้ นับเป็นความสำเร็จอย่างรวดเร็วทันทีและในตอนท้ายของทศวรรษนี้เอง มีเรือส่งออกผ้าถึง 20 ลำ รวมมูลค่าถึง 150,000 ปอนด์ต่อปี ไปยังย่านทะเลเมดิเตอร์เรเนียนนี้ (Brotton 2016, น. 204)

หนังสือที่พิมพ์ออกมาเกี่ยวกับการค้าในโลกมุสลิมในช่วงปลายศตวรรษที่ 16 เพิ่มขึ้นมหาศาล ประมาณ 60 เล่มที่ตีพิมพ์ในรัชสมัยของเอลิซาเบธเกี่ยวกับพสกนิกรของท่านที่เกี่ยวข้องกับออตโตมัน (Brotton 2016, น. 204) คอลเลกชันศิลปะของนายกเทศมนตรีกรุงลอนดอน คือ ท่าน เซอร์ ราลฟ์ วอร์เรน (Sir Ralph Warren), ของผู้ว่าการอาณานิคมแห่งเวอร์จิเนีย คือ ท่าน จอห์น เวสต์ (John West), และของนักวิชาการแห่ง Oxford อย่างท่านโทมัส คีย์ (Thomas Key) ทั้ง 3 ท่านระบุว่ามีภาพ "the Great Turk" อยู่ในครอบครอง และในปี 1575 กวีขุนนางราชสำนัก และทหาร อย่างท่าน เซอร์ฟิลิป ซิดนีย์ (Sir Philip Sidney) รู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้รับภาพ "มูรัด จักรพรรดิองค์ใหม่ของพวกเติร์กส์"(Murad the New Emperor of the Turks) ฝีมือช่างวาดจากเวนิส

จากคนรู้จักคนหนึ่งของเขาในสตราสบูร์ก ภาพนี้มีอิทธิพลต่อบทกวีและร้อยแก้วของซิดนีย์ เช่นใน *"ปกป้องวงวรรณกรรม"* (*Defense of Poesy* 1579) ซึ่งเขาระบุว่า ตรงกันข้ามกับที่อังกฤษเอง แม้แต่เติร์กส์และตาร์ต้าก็ยังมีความยินดีปรีดากับกวีทั้งหลาย (Brotton 2016, น. 205)

ภาพวาดของคนในยุคเอลิซาเบธ จะสนุกไปกับการเลียนแบบสินค้านำเข้าจากตะวันออก (oriental) ที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในกรุงลอนดอน ของเหล่านี้รวมถึงผ้าหรูหรา, พรมเช็ดเท้า, พรมปูพื้น, งานเย็บปักถักร้อยดุนดิ้นด้ายไหมทอง และแม้กระทั่งเครื่องปั้นดินเผา Iznik ซึ่งทำใน Bursa ประเทศตุรกี เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีไข่มุก เพชร พลอยไพลิน ผ้าไหม ผ้าตาด (brocades) และ ผ้าแดงชาด (damasks) ปรากฏให้เห็นอยู่ในภาพวาดจำนวนมากของยุคเอลิซาเบธ ซึ่งรวมถึงภาพของพระราชินีเอง ก็แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของการค้าแบบแองโกล-อิสลาม อีกทั้งเจ้าของ "พรมตุรกี" ผ้าห่มสอยมือ (quilts) และพรมเช็ดเท้าแบบ Anatolian ที่มีตัวอักษรสคริปต์แบบ Kufic (ตัวอาหรับ) ก็เป็นสิ่งบ่งบอกถึงความมั่งคั่งและความสัมพันธ์ส่วนบุคคลกับทางโลกอิสลาม บัญชีของท่านโรเบิร์ต ดัดลีย์ เอิร์ลแห่งเลสเตอร์ ก็ได้ชี้ให้เห็นว่า ณ เวลาที่เขาเสียชีวิตในปี 1588 (2131) นั้น ท่านสะสมคอลเล็กชั่นพรมกว่า 80 ผืน ที่ระบุได้ว่า เป็นพรมตุรกีหรือพรมเปอร์เซีย ซึ่งมีมูลค่าหลายร้อยปอนด์ (ในยุคนั้น ซึ่งนับเป็นมูลค่าหลายล้านบาทในยุคปัจจุบัน) สินค้าของขุนนางอีกท่านหนึ่งในยุคเอลิซาเบธ คือ ท่าน จอห์น ลอร์ด ลัมลีย์ (John, Lord Lumley) และของใช้ในครัวเรือนของท่านในตำหนักน็อนซูค (Nonsuch Palace) และปราสาทลัมลีย์ (Lumley Castle) นั้นก็พบในทำนองเดียวกันว่าแสดงรายการ "พรมผ้าไหมแบบตุรกี" มากกว่า 100 ผืน เช่นเดียวกับขุนนางอื่น ๆ อีกมากมาย ท่าน Lumley ยังเป็นเจ้าของภาพต่างๆ ที่บรรยายภาพเมืองหลวงของออตโตมันอย่างกรุงคอนสแตนติโนเปิลนั้นด้วย (Brotton 2016, น. 205)

ความหรูหรานี้ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะกับกษัตริย์ ราชินี และขุนนางเท่านั้น มัดฝ้ายจากพ่อค้าตุรกีได้กระตุ้นอุตสาหกรรมสิ่งทอที่กำลังขยายตัวในเมืองแลงคาเชียร์ (Lancashire) ของอังกฤษด้วย และในช่วงท้ายๆ ของการครองราชย์ของควีน Elizabeth การผลิตผ้าไหมดิบจากอิหร่านได้เพิ่มการจ้างงานหลายร้อยคนให้กับการผลิตเสื้อผ้า "ในลักษณะตุรกี" (in the Turkish manner) และข้าวของเครื่องใช้เฟอร์นิเจอร์ในครัวเรือนสำหรับการบริโภคของชนชั้นกลาง วัสดุและสินค้าที่เกิดขึ้นเป็นคุณลักษณะทั่วไปที่เห็นได้ในบ้านเศรษฐีในยุค Elizabethan และวิถีชีวิตปกติในประเทศอังกฤษเสียจนกระทั่ง Shakespeare รู้สึกมั่นใจพอที่จะอ้างถึงครั้งแล้วครั้งเล่า ในละครตลกคอมเมดี้ของเขาที่เขียนขึ้นในทศวรรษ 1590-1599 ถึง "หมอนอิงตุรกีที่ปักลายด้วยไข่มุก" (Turkey cushions bossed with pearl) ในละครเรื่อง *ปราบตัวแสบให้เชื่อง* (*The Taming of the Shrew*) และ "พรมทอแขวนผนังของตุรกี" (Turkish tapestry) ในเรื่อง *ข้าขันเพราะผิดพลาด* (*The Comedy of Errors*) เป็นต้น (Brotton 2016, น. 205-206)

คนอังกฤษได้เริ่มเลียนแบบสิ่งทอที่พวกเขานำเข้ามา เช่น ในปี ค.ศ. 1579 Richard Hakluyt ได้ส่งนักย้อมผ้า นามว่า มอร์แกน ฮับเบิลธอร์น (Morgan Hubblethorne) ไปยังเปอร์เซีย เพื่อหา "พรมขนสัตว์ที่เส้นใยเป็นเกลียวใหญ่ ที่ดีที่สุดในโลก" (carpets of coarse thrummed [twisted] wool, the best of the world)

ขอให้เขากลับมาพร้อมกับ "ศิลปะการทำพรมตุรกี" แต่ก็ไม่ชัดเจนว่าฮับเบิลธอร์นได้ปฏิบัติตามหรือไม่อย่างไร แต่ในปี 1590-1599 นักทอชาวอังกฤษ (ทั้งชายและหญิง) ก็ได้ลอกเลียนแบบพรมเปอร์เซียและตุรกีโดยใช้คำว่า "งานแบบตุรกี" (Turkish work) ที่ราคาถูกกว่าและเรียบง่ายกว่าเดิม ซึ่งเป็นการผูกเน้นปมผ้าขนสัตว์ลงบนผืนผ้าลินินหรือผ้าป่านใยกัญชงใยกัญชา (hemp) เอาแบบง่ายๆ เท่านั้น (Brotton 2016, น. 206)

การนำเข้าสินค้าของ บริษัท Muscovy บริษัท ตุรกี และ บริษัท Barbary ของอังกฤษทั้ง 3 บริษัทนั้น ได้ช่วยให้คนในยุคเอลิซาเบธ ได้สวมผ้าไหมและผ้าฝ้ายในรูปแบบใหม่ ๆ ดื่มไวน์หวาน และรวมเอาเครื่องปรุงรสมากมายหลายอย่างเข้าไว้ในอาหารของพวกเขา รวมทั้ง เมล็ด aniseed, จันทน์เทศ (nutmeg), ดอกจันทน์เทศ (mace), ขมิ้น (turmeric) และ ถั่วพิสตาชิโอ (pistachios) ความต้องการสำหรับลูกเกด (currants) เพียงอย่างเดียวจากหมู่เกาะกรีกที่ควบคุมโดยออตโตมันนั้น มีปริมาณสูงมากเสียจนในช่วงที่ถึงจุดสูงสุดในยุคอลิซาเบธนั้น มีการนำเข้าลูกเกดถึง 2,300 ตัน ต่อปี กิจกรรมของนายจอห์น แซนเดอร์สัน (John Sanderson) ซึ่งเป็นพ่อค้าคนหนึ่งของ บริษัท Levant ที่ทำงานในดินแดนออตโตมัน นับแต่ปี 1585 ได้เป็นตัวอย่างให้เห็นว่า สินค้าจากตะวันออกนั้นซึมแผ่เข้ามาในสังคมยุคเอลิซาเบธอย่างไร แซนเดอร์สันมอบของขวัญวันแต่งงานให้น้องสาวของเขาเองที่ชื่อ เกรซ ในรูปของ "พรมตุรกีมูลค่า 1.10.0 ปอนด์" และพี่ชายของเขาซึ่งเป็นบาทหลวง ได้รับหนังสือ "หนังสือที่มีภาพระบายสี 6 เล่มจากตุรกี" (อาจเป็นหนังสืออ้างอิงถึงการแต่งกายเป็นชุดๆ ของชาวออตโตมัน) มูลค่า 3 ปอนด์และ "พรมตุรกี 4 ผืน" มูลค่ากว่า 5 ปอนด์ (Brotton 2016, น. 206)

การโชว์โอ้อวดและการบริโภควัตถุและสิ่งประดิษฐ์จากดินแดนมุสลิมนั้น ไม่ได้ จำกัด อยู่ที่กรุงลอนดอนเท่านั้น ดังเช่น ในปี 1601 (4 ปี ก่อนพระนเรศสิ้น) เอลิซาเบธ ทัลบอต เคาน์เตส แห่งชรูว์สเบอรี่ (Elizabeth Talbot, Countess of Shrewsbury) เป็นที่รู้จักกันดีในนามของ เบสส์ แห่ง ฮาร์ดวิค (Bess of Hardwick) ได้มีคอลเลคชั่นของงานเย็บปักถักร้อยแนวตะวันออก (oriental embroidery) และพรมแบบที่มีคุณภาพและขนาดใหญ่พอที่จะแข่งขันกับท่านเลสเตอร์และท่านลัมลีย์ ซึ่งนางจัดแสดงอยู่ในบ้าน 2 หลัง ที่เดอร์บีไชร์ (Derbyshire) ทั้ง คฤหาสน์ Chatsworth House และ คฤหาสน์ Hardwick Hall อันประกอบไปด้วย "พรมตุรกี" 46 ชิ้น รวมถึงชุดผ้าปักแขวนผนังผืนใหญ่ 3 ชิ้น (Brotton 2016, น. 206)

ครั้งแล้วครั้งเล่าที่เช็คสเปียร์และหมู่คนร่วมสมัยของเขาคิดเกี่ยวกับชาวเติร์กว่าเป็นพวกทรราชย์ กดขี่ข่มเหง ชอบฆ่าพี่ฆ่าน้อง (fratricidal) ไม่มีศรัทธา และเข้าใจยาก (Brotton 2016, น. 208) โดยในปี 1600 เค้าลางละครของมาร์โลว์ได้จางหายไป เช็คสเปียร์ได้สร้างส่วนผสมใหม่ คือ "มัวร์–เติร์ก" โดยเช็คสเปียร์ไม่มีความสนใจในการตัดสินทางศีลธรรมเกี่ยวกับตัวละครดังกล่าว ท่านค่อยๆ เปลี่ยนรูปแบบของ anti-hero แบบตะวันออกที่มักจะทำตัวเป็นวายร้าย ฆาตกร ไปเป็นตัวละครแบบใหม่ ที่ลึกลับซับซ้อนกว่า แต่ก็เศร้าและขัดแย้งกันเองในตัว ชาวมัวร์ของเช็คสเปียร์เป็นสิ่งที่แปลก เท่ แต่ไม่สามารถสรุปอะไรได้ ยืนอยู่ระหว่างกรุงโรมและเวนิส พวกเขาขู่ว่าจะบุกทำลายเศรษฐกิจในประเทศ และก่อมลทินให้แก่ผู้หญิงอังกฤษ และสายเลือดสืบสกุล สำหรับผู้ชมยุคเอลิ-

ซาเบธที่คุ้นเคยกันแล้วกับการแลกเปลี่ยนสินค้าและผู้คนระหว่างอังกฤษกับโมร็อกโกอย่างกว้างขวางในตอนนี้ (Brotton 2016, น. 216)

แม้เช็กสเปียร์จะแต่งให้ตอนอวสานของบทละครเรื่อง พระเจ้าเฮนรี่ที่ 5 (*Henry V*) เป็นข้อเสนอที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ เรื่องของการจัดสงครามครูเสดอีกครั้งเพื่อสู้กับเติร์ก แต่ก็มีชาวอังกฤษกลุ่มหนึ่งที่มีส่วนร่วมในการผจญภัยที่กล้าหาญน้อยกว่าในคอนสแตนติโนเปิลนั้น แต่อย่างน้อยก็ช่วยทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างควีนอลิซาเบธกับออตโตมันกลับมาอยู่ที่อันดับต้นๆ ของวาระทางการเมืองระหว่างประเทศได้ไม่น้อยเลยทีเดียว ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1598 ท่านทูต เอ็ดเวิร์ด บาร์ตันได้เสียชีวิตลงด้วยโรคบิด (dysentery) อันเป็นการสิ้นสุดลงของตำแหน่งเอกอัครราชทูตอังกฤษประจำเมืองศูนย์กลางอำนาจของออตโตมัน (the Porte) สุลต่านเมห์เหม็ดไม่เคยให้สัตยาบันอย่างเป็นทางการต่อข้อเสนอของ Barton การผจญภัยของเขาในฮังการีได้ส่งผลต่อการจัดส่งของขวัญของพระราชสำนักที่ล่าช้า ตัวตายตัวแทนของ Barton คือ ท่าน เฮนรี่ เลลโล (Henry Lello) ได้รับช่วงเพื่อเจรจาใหม่ให้กับข้อตกลงยินยอม (Capitulations) เชิงพาณิชย์ของอังกฤษในการเผชิญหน้ากับฝ่ายฝรั่งเศสซึ่งได้รับการต่ออายุใหม่แล้วนั้น (Brotton 2016, น. 217)

ในขณะที่ทีมที่ปรึกษาของควีนอลิซาเบธกำลังถกเถียงกันว่า จะส่งอะไรเป็นของกำนัลให้กับท่านเมห์เหม็ดดีนั้น ริชาร์ด ฮากลู้ยท์ (Richard Hakluyt) กำลังอยู่ในขั้นตอนสุดท้ายของการเตรียมพิมพ์ครั้งที่ 2 ของหนังสือ "การนำร่องเส้นทางทะเลสายหลัก" (Principal Navigations) ของเขานั้น โดยที่ Hakluyt ได้อุทิศฉบับพิมพ์ครั้งแรกให้กับผู้มีอุปการะคุณของเขา คือ ท่าน Walsingham และอีกไม่นานเขาก็จะอุทิศฉบับที่ 2 นี้ให้แก่ ท่าน Burghley บุตรชายของท่าน โรเบิร์ต เซซิล เอิร์ลคนแรกแห่งซอลสเบอรี่ (Robert Cecil, first Earl of *Salisbury*) ซึ่งกลายเป็นรัฐมนตรีคนโปรดของควีนอลิซาเบธ ในปี 1596 (2139) นั้น หลังจากการถอยสมรรถภาพของบิดาท่านเพราะสุขภาพไม่ดี (และอีก 2 ปีต่อมาก็เสียชีวิต) (Brotton 2016, น. 217)

เช่นเดียวกับที่กษัตริย์ฮีรามแห่งเมืองไทร์ (King Hiram of Tyre) ได้มอบไม้ซุงที่จำเป็นในการสร้างพระวิหารศักดิ์สิทธิ์ของกรุงเยรูซาเล็มให้แก่ท่านโซโลมอน ดังนั้นควีนเอลิซาเบธก็จะทำธุรกิจกับใครก็ตามที่ทำให้พระนางสามารถสร้างวิหารโปรเตสแตนต์ของพระเจ้าในอังกฤษได้ หันไปมองคนตีสองหน้าอย่างพวกศัตรูคาธอลิกของอังกฤษแล้ว แต่ละประเทศก็จะมีพ่อค้าของตนแอบไปตั้งสถานีการค้าในคอนสแตนติโนเปิลของตุรกีออตโตมันแดนมุสลิมกันทั้งสิ้น Hakluyt ได้รายงานว่า ชาวฝรั่งเศส ชาวเจนัวส์ (Genoese) ชาว Florentines ชาว Ragusans ชาวเวนิส (Venetians) และ ชาว Polonians ก็ล้วนแต่อยู่ในกลุ่มลีกกับสุลต่าน (Grand Signior) และใช้การค้าและการจราจรในเขตปกครองของอาณาจักรของพระองค์ทั้งสิ้น ชาวสเปนและชาวโปรตุเกสในบาร์บารี่ ในอินดีสและที่อื่น ๆ ได้ทำการซื้อขายกับชาวมัวร์ หรืออาจกล่าวได้ว่า ไม่มีใครสามารถตำหนิอังกฤษในการยุ่งเกี่ยวกับเติร์กส์หรือมัวร์ได้ เพราะทุกคนก็ทำอยู่ด้วยกันทั้งนั้น (Brotton 2016, น. 218)

ในเดือนมกราคม 1599 (พ.ศ. 2142) ข่าวอื้อฉาวมีว่า ควีนเอลิซาเบธเลือกของขวัญที่จะส่งไปยังแกรนด์เติร์ก (สุลต่านออตโตมัน) ด้วยตนเอง หนึ่งในนั้นคือ รถโค้ช (coach) หรือ ราชยาน ซึ่งเป็นรถลากมูลค่า 600

ปอนด์ สำหรับพระนางราชชนนี Safiye Sultan ซึ่งเชื่อว่าจะช่วยให้ควีนเอลิซาเบธได้บ่มเพาะความสัมพันธ์กับผู้หญิงที่เชื่อว่าสามารถใช้อำนาจสูงสุดที่ราชสำนักตุรกีตั้งแต่โอรสของพระนางได้ขึ้นสู่อำนาจราชบัลลังก์นั้น ส่วนอีกชิ้น คือ นาฬิกาผสมออร์แกนดนตรี ซึ่งได้สร้างและลองเล่นให้ราชินีชมแล้ว โดยนักดนตรีและช่างตีเหล็กชื่อดังคนหนึ่งจากเมืองวอร์ริงตัน (Warrington) ใน Lancashire ชื่อ Thomas Dallam (Brotton 2016, น. 218-219) เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม ค.ศ. 1599 เรือ Hector ของ Levant Company เดินทางถึงกรุงคอนสแตนติโนเปิล Lello ตกใจมากที่ได้พบว่า ชิ้นส่วนนาฬิกาของ Dallam นี้ ได้รับความเสียหายจากการเดินทางไกลในน้ำทะเลเค็มๆ พร้อมทั้งผ้าเป็นหีบๆ นับไม่ถ้วนที่ถูกทำลายย่อยยับ (Brotton 2016, น. 219)

อย่างน้อยพระราชยานได้มาถึงอย่างปลอดภัย สุลต่านและพระราชชนนีได้ประทับนั่งพระราชยานนี้รอบเมือง เมื่อซ่อมแซมชิ้นส่วนของออร์แกนนาฬิกาเสร็จสมบูรณ์ Dallam ถูกเรียกตัวไปแสดงการใช้งานต่อหน้าสุลต่านและแล้วในวันที่ 25 กันยายน ค.ศ. 1599 (6 ปี ก่อนพระนเรศสิ้น) ช่างตีเหล็กวัย 24 ปีจากแลนคาเชียร์ได้เล่นออร์แกนต่อหน้าพระพักตร์ของผู้ปกครองที่มีอำนาจมากที่สุดในโลก ที่ด้านบนของออร์แกนซึ่งสูงประมาณ 16 ฟุตนี้มีพุ่มไม้ที่เต็มไปด้วยนกสีดำและนกดุริยางค์ (thrushes) ซึ่งในตอนท้ายของเพลง จะโผล่หน้าออกมาส่งเสียงร้องและตีปีกพรึบพรับ สุลต่านเมห์เหม็ดหลงเสน่ห์เครื่องเล่นนี้มาก (Brotton 2016, น. 220) Dallam ได้รับทองคำมูลค่าถึง 20 ปอนด์ และได้รับอนุญาตให้เลือกนางสนม 2 นาง หรือสาวบริสุทธิ์ (virgins) 2 นางจากฮาเร็มของสุลต่านได้ นาย Dallam จึงนับเป็นชาวอังกฤษคนแรกที่ได้เห็นฮาเร็มของสุลต่าน แต่แล้วเขาก็หลบหนีไปโดยใช้ข้ออ้างเรื่องความเจ็บป่วยและแอบขึ้นเรือกลับไปลอนดอนในสิ้นปีนั้นนั่นเอง (Brotton 2016, น. 221)

ในเดือนพฤษภาคมปี ค.ศ. 1600 เรือ *Hector* จอดเทียบท่าในอังกฤษพร้อมกับของขวัญจากท่านชนนี Safiye Sultan และจดหมายถึงควีน Elizabeth โดยของขวัญที่ส่งมาตอบแทนคืนบ้างนั้น รวมถึง มงกุฎประดับทับทิมผสมมุกด้วย การแลกเปลี่ยนของขวัญดูเหมือนจะมีผลดีทางการทูตที่สามารถโน้มน้าวให้เมห์เหม็ดลงนามให้สัตยาบันต่อข้อตกลงยินยอมแองโกล-ออตโตมัน (Anglo-Ottoman Capitulations) นั่นเอง ท่านชนนี Safiye sultana ยืนยันต่อควีน Elizabeth ว่า พระนางคอยเตือนลูกชายของพระนางว่าให้ทำตามสนธิสัญญาเสมอ (Brotton 2016, น. 222) แต่งานทางการทูตของ Lello ก็ล้มเหลวในการสืบต่อมิตรภาพที่ Safiye Sultan เคยมีกับ Barton นั้นอยู่ดี ท่าน Lello ได้ดิ้นรนพยายาม จนกระทั่งปี 1607 (2 ปีหลังพระนเรศสิ้น) เขาก็ถูกเรียกตัวกลับอังกฤษอย่างถาวร (Brotton 2016, น. 223)

ชาวอังกฤษอีกคนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในดินแดนของชาวมุสลิมในช่วงเปลี่ยนศตวรรษ ผู้ซึ่งเคยกระจายข่าวเกี่ยวกับการกระทำตัวของตนเองอย่างกว้างขวาง จนได้รับการกล่าวถึงในบทละครตลกของเช็คสเปียร์ ท่านนี้คือ เซอร์ แอนโทนี่ เชอร์ลีย์ (Sir Anthony Sherley) อัศวินชาวอังกฤษที่มีชื่อเสียงอื้อฉาวเสียจนต้องจารึกความปรารถนาและความหายนะที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์อังกฤษกับโลกอิสลามในปีสุดท้ายของรัชกาลควีนเอลิซาเบธ ชื่อของ Sherley ปรากฏตัวครั้งแรกบนเวทีละครในกรุงลอนดอนในเรื่อง *ราตรีที่สิบสอง* (*Twelfth Night*) ของเช็คสเปียร์ ตั้งแต่ต้นปี ค.ศ. 1601 (4 ปี ก่อนพระนเรศสิ้น) ละครเรื่องนี้กำหนดว่าเกิดเหตุการณ์ขึ้นที่ เมือง อีลลีรียา

(Illyria) บนชายฝั่งดัลเมเชี่ยน (Dalmatian ซึ่งกินบริเวณจากโครเอเชียสมัยใหม่ลงไปจนถึงแอลเบเนีย) เป็นที่ที่ท่านเซบาสเตียน (Sebastian) และนางไวโอลา (Viola) เรือแตกมาเกยตื่น และใช้เวลาทั้งเรื่องติดตามพยายามหากันและกัน (Brotton 2016, น. 225)

นาง Viola ปลอมตัว แต่งกายข้ามเพศ (cross-dresses) ทำเป็นชายที่เป็น "ขันที" (สมัยนั้นใช้คำว่า "an eunuch") เป็นมหาดเล็กหนุ่มที่ใช้ชื่อว่า เซสาริโอ (Cesario) เพื่อให้ได้ทำงานในตำแหน่งของผู้ให้บริการที่ราชสำนักของเคาน์เตส โอลิเวีย ผู้ซึ่งจ้างให้นางเป็นสื่อกลางระหว่างตัวนางโอลิเวียเอง กับ ท่านออร์สิโน่ (Orsino) ซึ่งเป็นดยุคแห่งอีลลีรีอานั้น แต่เคาน์เตสโอลิเวียนี้กลับตกหลุมรัก Viola ซึ่งก็ตกหลุมรัก Orsino เองอีกต่อหนึ่ง ละครนี้จบลงด้วยการไกล่เกลี่ยจนลงเอยด้วยดี แต่มีจำนวนครั้งของการอ้างอิงถึง "ตะวันออก" (Orient) และโลกอิสลาม บ่อยเสียจนน่าตกใจ และได้ครอบงำความคิดของเช็คสเปียร์และนักแต่งละครร่วมยุคสมัยเดียวกับท่านจนตลอดยุค 1590-1599 นั้นทีเดียว ในตอนนั้นเมือง Illyria ไม่ใช่เมืองในจินตนาการแต่อย่างใด แต่เป็นดินแดนจริงของจักรวรรดิออตโตมันซึ่งควบคุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของฮังการี คาบสมุทรบอลข่าน ดินแดนเมโสโปเตเมีย (สมัยปัจจุบันคือ ซีเรีย อิรัก และ คูเวต) อียิปต์ ปาเลสไตน์ ตะวันตกของอาระเบีย ส่วนใหญ่ของเทือกเขาคอเคซัส และตะวันตกของอิหร่าน โดยรัฐสาขาที่เป็นเมืองประเทศราช และอาณาเขตกึ่งอิสระของแคว้น Illyria ได้แก่ ทรานซิลวา-เนีย มอลโดวา แหลมไครเมีย ตริโปลี ตูนิส และ แอลเจียร์ (Brotton 2016, น. 226)

ขอบเขตของจักรวรรดิออตโตมันนั้นต้องชัดเจนอยู่ในความคิดของเช็คสเปียร์แล้ว ในขณะที่ท่านแต่งบทละคร "ราตรีที่สิบสอง" นั้น เพราะทั้งเรื่องเต็มไปด้วยการอ้างอิงถึงชโมยชาวอียิปต์, "ประตูของตาร์ต้าร์" (the gates of Tartar), โจรสลัด "ผู้อื้อฉาวนั้น" ("notable" pirates), "คนทรยศเปลี่ยนศาสนา" (renegado), คนนอกศาสนา (heathens), และแม้แต่ "แผนที่ใหม่กับการเพิ่มเติมหมู่เกาะอินดิสเข้าไป" (new map with the augmentation of the Indies) นี่คือการอ้างอิงถึงแผนที่โลกของเอ็ดเวิร์ด ไรท์ (Edward Wright) นักคณิตศาสตร์แห่ง Cambridge ซึ่งทำขึ้นเพื่อแสดงภาพให้เห็นถึง "เส้นทางการนำร่องเดินเรือเส้นทางหลัก" ของ Richard Hakluyt ในหนังสือฉบับที่ 2 ที่ออกตีพิมพ์ใหม่นั้น แผนที่ของไรท์นี้ได้รับการยกย่องอย่างกว้างขวางว่าเป็นแผนที่โลกที่ทันสมัยที่สุดแห่งยุค ซึ่งรวมเอาการค้นพบดินแดนต่างๆ ที่สเปน โปรตุเกส และดัตช์ ได้ผนวกเอาไว้ในดินแดน "อินดีส" ตะวันออกและตะวันตก (the East and West "Indies") เช็คสเปียร์ยังพาดพิงถึงพวกออตโต-มันในการอ้างอิงถึงนางไวโอลาในช่วงต้นของบทละคร ว่าเป็น "ขันที" วลีที่ผู้ชมจะโยงไปยังขนบธรรมเนียมและประเพณีของออตโตมันได้ทันที (Brotton 2016, น. 226)

ต้นปี ค.ศ. 1601 (ก่อนพระนเรศสิ้น 4 ปี) หนังสือและแผ่นพับที่ตีพิมพ์เผยแพร่ด้วยการสนับสนุนอย่างลับๆ ของผู้ทระนงและมีความทะเยอทะยานสูงอย่างท่าน Sir Anthony Sherley ผู้นี้ได้ออกวางตลาด เรื่องการผจญภัยของพวกพี่น้องตระกูล Sherley นี้ได้กลายเป็นหัวข้อหลักของการซุบซิบนินทาทั่วกรุงลอนดอนในช่วงนั้น เซอร์แอนโทนีได้เดินทางออกจากประเทศอังกฤษในช่วงฤดูร้อนปี ค.ศ. 1598 เพื่อเดินทางไปอิตาลี แต่ภายในไม่กี่เดือนเขาได้ปรากฏตัวพร้อมกับน้องชายของเขาที่ชื่อ Robert Sherley ที่ราชสำนักของชาห์อับบาสที่ 1 (Shah

Abbas I) ซึ่งเป็นผู้ปกครองสายราชวงศ์ซาฟาวิด องค์ที่ 5 และเป็นหลานชายของคู่ปรับคนสำคัญของแอนโทนี่ เจนกินสัน คือ ท่านชาห์ตาห์มัสพ์ แห่งเปอร์เซีย นั่นเอง ท่านโรเบิร์ต เชอร์ลีย์ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายทหารครูฝึกฟันดาบของชาห์ และตัวของท่านเชอร์แอนโธนีเองก็ได้รับเงินบำนาญจำนวน 30,000 คราวน์ต่อปี เพื่อฝึกหัดทหารในกองทัพของท่านชาห์นั้นเช่นกัน (Brotton 2016, น. 227) (ดูรูปของ Shah Abbas และ Tahmasp ที่ท้ายบท)

กว่า 5 ทศวรรษที่พี่น้องตระกูลเชอร์ลีย์ท่องเที่ยวไปตามประเทศต่างๆ ทั้งประเทศเมืองต่ำ (the Low Countries หรือ เนเธอร์แลนด์) ไอร์แลนด์ สแกนดิเนเวีย อิตาลี สเปน ตุรกี แอฟริกา เปอร์เซีย กรีซ รัสเซีย นิวฟันด์แลนด์ แคริบเบียน เม็กซิโก หมู่เกาะอะซอเรส (the Azores ของโปรตุเกส) หมู่เกาะเคปเวรเด้ (the Cape Verde Islands) และแม้แต่ อินเดีย ในหลาย ๆ ครั้งที่พวกเขาทำงานสลับกันให้กับพระมหากษัตริย์และเอิร์ลของอังกฤษ กษัตริย์ฝรั่งเศส ชาห์ของเปอร์เซีย ซาร์ของรัสเซีย สุลต่านของออตโตมัน จักรพรรดิแห่งราชวงศ์ฮับสบวร์ก (ท่านหนึ่งของสเปน อีกท่านหนึ่งของออสเตรีย) กษัตริย์โมร็อกโก และ รัฐแห่งเวนิส (Brotton 2016, น. 228) พวกพี่น้องตระกูลเชอร์ลีย์นี้ เป็นอัจฉริยะสำหรับการประชาสัมพันธ์ส่งเสริมตนเอง ทั้งในรูปของบันทึกความทรงจำ (memoirs) และการติดต่อสื่อสารทางจดหมาย (correspondence) และด้วยการอุปถัมภ์ของกิจการสิ่งตีพิมพ์ต่างๆ ที่ชื่นชมการผจญภัยของพวกเขา อย่างไรก็ตามการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชีวประวัติล่าสุดเมื่อไม่นานมานี้ ได้เปิดเผยถึงเรื่องราวเพิ่มเติมของการทรยศหักหลัง หนี้สินล้นพ้นตัว การเข้าปล้นเรือเยี่ยงโจรสลัด (privateering) การก่อกบฏ ความเมาเหล้า และการฆาตกรรมทุกที่ที่พี่น้องสกุลนี้เดินทางไปถึง !!!! (Brotton 2016, น. 229)

เช่นเดียวกับคนหนุ่มทั้งหลายในยุคอลิซาเบธ หนุ่มแอนโทนี เชอร์ลีย์ ก็ได้ไปสู้กับชาวสเปนในประเทศเมืองต่ำ (เนเธอร์แลนด์) พร้อมด้วยบิดาและพี่ชายนามว่า โทมัส เชอร์ลีย์ (Thomas Sherley) เมื่อถึงปี ค.ศ. 1586 พวกเขาก็ได้ทำงานรับใช้อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของเอิร์ลแห่งเลสเตอร์ แต่หลังจากการตายของท่านเลสเตอร์ ท่าน แอนโทนี่ได้เข้าเสนอตัวรับใช้คนโปรดของควีนอลิซาเบธคนใหม่ ซึ่งเป็นผู้ซึ่งหลงระเริงไม่แพ้กัน นามว่า เอิร์ล แห่งเอสเส็กซ์ (Earl of Essex) ท่านเดินทางเข้าไปสมทบกับกองกำลังของนอร์ริสในปี 1591 (2134) ซึ่งเดินทางไปช่วยทัพฝรั่งเศส ซึ่งทำให้กษัตริย์เฮนรี่ที่ 4 ได้แต่งตั้งให้ท่านเป็นอัศวิน (Knight) คนหนึ่งของพระองค์ (Brotton 2016, น. 230) ท่านได้เข้าร่วมการเดินทางไปที่นั่นที่นี่ตามที่ท่านเอสเส็กซ์จะบัญชาให้ไปในต่างประเทศนั้น จนในที่สุดท่านได้เห็นโอกาสงามอย่างหนึ่งในเมืองเวนิส (Brotton 2016, น. 232)

การค้าขายทางบกกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของชาวเวนิสนั้น ได้รับผลกระทบอย่างหนักจากการที่โปรตุเกสได้ค้นพบเส้นทางเดินเรือในทะเลไปยังตลาดเดียวกันตามเส้นทางการเดินทางของ Vasco de Gama ไปยังอินเดียในปี ค.ศ. 1497-1499 ตั้งแต่โปรตุเกสถูกผนวกเข้ากับสเปนในปี 1580 นั้น (พระนเรศ อายุ 25, ทั้งนี้เนื่องจากกษัตริย์ของโปรตุเกสหายสาบสูญหลังจากสงครามสามกษัตริย์ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้น และหาผู้สืบทอดราชบัลลังก์ไม่ได้ จึงต้องให้ญาติที่สนิทที่สุดที่ครองสเปนอยู่ มาครองโปรตุเกสด้วยนั่นเอง) จักรวรรดิของท่านฟิลิปที่ 2 นี้ได้ผูกขาดการค้าทางทะเลทางสายตะวันออกด้วย ป้อมปราการของโปรตุเกสที่ Hormuz บนชายฝั่งในอ่าวเปอร์เซียนั้นสามารถช่วยควบคุมการเดินเรือเข้าและออกจากอ่าวและส่วนใหญ่ของการขนส่งทางทะเลแดง (Red

Sea) ซึ่งได้ค่อยๆ ทำลายความสำคัญของเมืองเวนิสลงเรื่อยๆ อย่างไรก็ตามในปี ค.ศ. 1597 ได้มีข่าวถึงกรุงลอนดอนและเวนิสว่า กองทัพเรือชาวตัตช์ได้ทำลายการผูกขาดของโปรตุเกสนั้นแล้ว โดยการแล่นเรือไปยังเกาะชวา (Java) ผ่านทางแหลมกู๊ดโฮป (Cape of Good Hope) และกลับไปยังประเทศฮอลแลนด์ด้วยกองสินค้าจำพวกเครื่องเทศและพริกไทย ท่านเอสเส็กซ์เองก็กระตือรือร้นที่จะพัฒนายุทธศาสตร์ระหว่างประเทศที่จะขยายอิทธิพลทางการเมืองของเขาและท้าทายสเปน โดยเริ่มที่จะสำรวจความเป็นไปได้ของพันธมิตรทางการเดินเรือทางทะเลระหว่างอังกฤษและเนเธอร์แลนด์ (Anglo-Dutch maritime alliance) ที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ทางทะเลและบนบกกับเปอร์เซีย และทำลายอำนาจในกำมือของพวกควบสมุทรไอบีเรีย (คือ สเปน และ โปรตุเกส) ไปทั่วภูมิภาคได้ ผลที่ตามมาก็คือพันธมิตรอังกฤษ-ดัตช์–เปอร์เซีย (Anglo-Dutch-Persian coalition) ที่สามารถท้าทายการครอบครองได้ไม่เพียงแต่กับพวกสเปนและโปรตุเกสเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงพวกออตโตมันได้ด้วย สิ่งนี้ทำให้ท่านเอสเส็กซ์ขัดแย้งกับนโยบาย "โปร-ตุรกี" ของควีนเอลิซาเบธ แต่ที่ปรึกษาของเขาซึ่งชอบการทหารมากกว่าเรื่องการค้านั้น ก็กำลังพยายามผลักดันให้เขาท้าทายนโยบายต่างประเทศของราชินีนี้ด้วยเช่นกัน (Brotton 2016, น. 233)

เซอร์ เชอร์ลีย์ อ้างว่านี่คือ "ประสบการณ์อันล้ำค่าที่ฉันได้เห็นจากประเทศเหล่านี้โดยเฉพาะในส่วนของจักรวรรดิของสเปน และตอบสนองต่อการค้าของพ่อค้าในสังกัดของควีนทั้งในตุรกีและมัสโกวี (มอสโก) และนอกจากนั้น จะมีบางแห่งที่เป็นไปได้ ที่จะเหมาะสำหรับการนำร่องไปอินเดียแล้วก็ริเริ่มขึ้นใหม่ในฮอลแลนด์ และเก็บมาบ่นกันกระหึ่มในอังกฤษ" (Brotton 2016, น. 233)

หลักฐานหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ชาวเวนิสเขี้ยวลากดินทั้งหลายได้หลอกแนะถึงความน่าสนใจของการผจญภัยในเปอร์เซียไว้ในจินตนาการของเชอร์ลีย์ นั่นคือ รัฐบุรุษชาวเวนิส นามว่า จีอาโกโม่ ฟอสการีนี่ (Giacomo Foscarini) ได้สนับสนุนให้ท่านเชอร์ลีย์ไป เพราะมันจะ "เป็นประโยชน์แก่คริสตจักร และโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเวนิส ซึ่งจากการจราจรขนส่งสินค้าบนบกจาก[เปอร์เซีย]นั้นจะได้มั่งคั่ง ก่อนที่พวกโปรตุเกสจะเข้าไปเป็นเจ้าของอาณาบริเวณเหล่านั้น" ไม่ต้องสงสัยเลยว่า Sherley ได้รับการแนะนำให้รู้จักกับพ่อค้าชาวเปอร์เซีย ซึ่งเล่าให้เขาฟังว่า "ราชสำนักของท่านซาห์ (Sophy) พอใจ เซอร์ แอนโธนี เป็นอย่างมาก" นอกจากนี้เขายังได้พบกับ "นักเดินทางที่ยิ่งใหญ่ ที่เพิ่งมาถึงเวนิส จากราชสำนักของท่านซาห์ (Sophy) ชื่อ Angelo [Corrai] ซึ่งเกิดในตุรกี แต่เป็นคริสเตียนที่ดี ซึ่งเดินทางมา 16 ปี และพูดภาษาต่างๆ ได้ 24 ภาษา" Corrai บอก Sherley ถึงความคุ้มค่าของกษัตริย์แห่งเปอร์เซียและว่าเขาเป็นคนใจกว้างกับคนแปลกหน้าและว่า จะเป็นการดีอย่างมากสำหรับความก้าวหน้าของตัวเขาเอง (Brotton 2016, น. 234)

ในเดือนพฤษภาคมปี ค.ศ. 1598 Sherley เดินทางไปเปอร์เซีย ทีมเล็ก ๆ ของเขารวมถึงแองเจโล Corrai ท่านนั้น ในฐานะไกด์ และล่าม และคนฝรั่งเศส 1 นาย ชื่อ อาเบล ปิงซอง (Abel Pinçon ซึ่งเป็นสายลับที่ทำงานให้ท่าน Burghley) สุภาพบุรุษชาวอังกฤษอีกหลายท่านรวมทั้ง ท่านจอร์จ เมนแวริง (George Mainwaring) และท่านวิลเลียม แพร์รี่ (William Parry) (ซึ่งในตอนท้าย ทั้งสองคนรอดชีวิตมาได้ เพื่อเขียนเรื่องการผจญภัยของพวก

เขาให้พวกเราได้อ่านกัน) และน้องชายของท่านเชอร์ลีย์เอง คือ ท่านโรเบิร์ต เชอร์ลีย์ (Robert Sherley) (Brotton 2016, น. 234)

ความสามารถด้านโลจิสติกส์และการเตรียมเสบียงที่ไม่ได้เรื่องในครอบครัวนี้จะเห็นได้ชัด ทันทีที่เชอร์แอนโธนีออกจากเวนิส เขาทิ้งหนี้ไว้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้เขายังล้มเหลวในการเตรียมเสบียงที่เพียงพอ เพราะภายในไม่กี่สัปดาห์หลังจากออกเดินทางไป Zante เขาก็อาหารหมด เขาต้องขอทานอาหารกินตลอดทาง ในช่วง 6 เดือนนั้น ท่าน Sherley โกหก ข่มขู่ และขอยืมตลอดทางที่ข้ามไปยังดินแดนของออตโตมัน เส้นทางของเชอร์ลีย์เป็นเส้นทางที่อันตรายและพวกเขาเผชิญหน้ากับการคุกคามซ้ำ ๆ จากชาวเติร์กที่พวกเขาพบกันตลอดทาง (Brotton 2016, น. 235)

ในช่วงต้นเดือนกันยายนปี ค.ศ. 1598 ขณะที่กลุ่มคนในทีมของ Sherley เตรียมพร้อมที่จะออกจาก Aleppo กษัตริย์ฟิลิปที่ 2 ซึ่งอายุ 71 ปี กำลังจะสิ้นพระชนม์ ในวัง Escorial นอกกรุงมาดริดโดยมีไข้ โรคเกาต์ และภาวะโลหิตเป็นพิษ ด้วยความมานะหมั่นเพียร องค์กษัตริย์ทรงปฏิบัติงานจนจบ ด้วยการลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพกับฝรั่งเศส และกำลังเสนออีกอันหนึ่งกับอังกฤษ แม้ในขณะที่ท่านกำลังจะตาย ในที่สุดท่านก็สิ้นพระชนม์ลงในวันที่ 13 กันยายน ค.ศ. 1598 หลังจากปกครองประเทศสเปนมานานกว่า 40 ปี แล้วโอรสของท่าน คือ ท่านฟิลิปที่ 3 สืบต่อราชสมบัติ ด้วยความทะเยอทะยานน้อยมากที่จะครองโลกตามแบบอย่างของจักรวรรดิสเปนเดิมของพระบิดา (Brotton 2016, น. 236)

ขณะที่กษัตริย์ฟิลิปที่ 2 สิ้นแล้ว ผู้คนของเชอร์ลีย์ก็มุ่งหน้าไปทางทิศตะวันออกผ่าน Al Fallujah ก่อนจะถึงกรุงแบกแดดที่ควบคุมโดยออตโตมัน พวกเขาเห็น "สถานที่รกร้างถูกทำลาย ซึ่ง Tamberlane ได้พิชิตทิ้งไว้" และไม่ได้รับการปรับปรุงใหม่ เมื่อพวกเขาเดินทางเข้าไปถึงเขตที่ครองโดยอาณาจักรเปอร์เซีย พวกเขาได้รายงานว่าคนเหล่านั้นเป็นคนใจดีและสุภาพมาก ซึ่งอุปนิสัยห่างไกลจากพวกเติร์กเลยทีเดียว แล้วเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม ค.ศ. 1598 กลุ่มนี้ก็ไปถึงเมืองกาสวิน (Qazvin) เมืองหลวงของราชวงศ์ Safavid แห่งเปอร์เซีย (Brotton 2016, น 237)

Sherley ไม่สามารถกะเวลาที่จะมาถึงได้ดีไปกว่านี้อีกแล้ว เพราะเมื่อ 36 ปีก่อน ท่านแอนโธนี่ เจนกินสันเป็นชาวอังกฤษคนแรกที่เข้ามาในเมืองนี้ และท่านชาห์ ตะห์มาสพ์ ก็เพิ่งได้ลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพกับออตโตมัน และไม่มีความสนใจในการเป็นพันธมิตรกับคริสเตียน ฉะนั้น ท่าน Jenkinson จึงถูกขับไล่ออกไปทันที แต่มาในครั้งนี้ ท่าน Sherley มาถึงที่นี่ในขณะที่หลานชายของท่าน Shah Tahmasp คือท่านชาห์อับบาส (Shah Abbas) เพิ่งสิ้นสุดความขัดแย้งซึ่งทำลายกันเองอยู่หลายปีนั้นลงได้ ด้วยความปราชัยของศัตรูของราชวงศ์ซาฟาวิดอย่างพวก Uzbeks ลงได้ ท่านชาห์ตอนนี้พร้อมที่จะเผชิญหน้ากับพวกออตโตมันอีกครั้ง ชาห์อับบาสได้ย้ายเมืองหลวงของจักรวรรดิ จากกรุง Qazvin ไปยังเมืองใจกลางประเทศมากขึ้น อย่างกรุงอิสฟาฮัน (Isfahan) การเปลี่ยนแปลงของ Isfahan นั้นรวมถึง พระราชวังใหม่ มัสยิด ตลาดสดประสาร (bazaars) สถานศึกษา (madrasas)

ห้องอาบน้ำ ป้อมปราการ สวน และถนนหลวงสาธารณะ จึงได้รับสมญานามว่า เมืองกึ่งสวรรค์ (Half Paradise) (Brotton 2016, น. 237)

ในฤดูใบไม้ผลิปี ค.ศ. 1598 ท่านชาห์ได้เคลื่อนขบวนทัพสวนสนามออกจากอิสฟาฮันในเดือนเมษายน และเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม กองทัพของท่านซึ่งมีทหาร 10,000 คนนั้นก็ได้ชัยชนะต่อ Uzbeks ในการรบ ณ เมือง ราบัต-อี-ปารียัน (the Battle of Rabat-i-Pariyan) เมื่อชาห์กลับมาถึงอิสฟาฮัน ท่านได้ยินถึงการมาถึงของท่าน เชอร์ลีย์ พอปลายเดือนธันวาคมคณะของเชอร์ลีย์ก็ได้เข้าเฝ้าท่านชาห์ พี่น้องสกุล Sherley ได้แต่งกายด้วยชุด เปอร์เซียที่ดูหรูหรา เชอร์ แอนโธนี สวมเสื้อผ้าไหมทองคำประดับด้วยไข่มุกและเพชรบนผ้า และบนศีรษะของท่านก็สวมหมวกแบบโพกผ้าอย่างแขก (turban) ซึ่งมีมูลค่าสูงถึง 2,000 เหรียญดอลลาร์สเปนเลยทีเดียว และสวมรองเท้าบู๊ตซึ่งปักด้วยมุกและทับทิม (Brotton 2016, น. 238) Sir Anthony และน้องชายของเขาได้จูบเท้าของกษัตริย์ เพราะเป็นธรรมเนียมของประเทศ ท่าน Mainwaring บันทึกไว้ด้วยว่า ท่านชาห์สวมกอด และจูบ พี่น้องคู่นี้ และจับมือของ Sir Anthony เอาไว้ แล้วสบถออกมาว่า เขาควรจะเป็นพี่น้องร่วมสาบานของท่านชาห์ Parry ก็บันทึกไว้ว่า Sherley ได้ชักชวนให้กษัตริย์บุกรุกอาณาเขตของเติร์กอีกด้วย ชายชาวอังกฤษทั้งหลายได้รับการต้อนรับอย่างกับเป็นเชื้อพระวงศ์ พวกเขาได้รับความบันเทิง และใช้เวลามากกว่าสองเดือนไปกับการกินเลี้ยง ดื่ม และ ล่าสัตว์ กับทางราชสำนักของชาห์ เชอร์แอนโธนีและชาห์อับบาสได้รับการบันทึกไว้ว่า ไม่สามารถแยกออกจากกันได้เลย ทั้งในการแข่งขันกีฬาและการเลี้ยงฉลองต่างๆ (Brotton 2016, น. 239) (*ดูรูป Sherley ที่ท้ายบท*)

เชอร์แอนโธนีถึงขนาดได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าฟ้า (mirza) ซึ่งเป็นตำแหน่งที่แต่เดิมสงวนไว้สำหรับเจ้าชายมุสลิมเท่านั้น เขายังได้ยกย่องวิธีการปกครองของเปอร์เซียต่อการสืบทอดราชบัลลังก์ ซึ่งตรงกันข้ามกับพวกออตโตมันที่นิยมรัดคอน้องๆ ให้ตายอย่างเลือดเย็นในวันขึ้นครองราชย์นั้น แต่ท่านชาห์อับบาสผู้ใจกว้างของเปอร์เซียนี้กระทำเพียงแต่ทำให้น้องๆ ตาบอดเท่านั้น อย่างไรก็ตามเป็นการยากที่จะประเมินความจริงใจของมิตรภาพของบุรุษสองท่านนี้ เนื่องจากไม่มีบันทึกใดๆ ในเรื่องความสัมพันธ์นี้เลยในจดหมายเหตุเปอร์เซียทั้งปวง สมุดบันทึกประจำตัวของชาวอังกฤษ (memoir) แบบนี้มักจะพูดเกินจริง (Brotton 2016, น. 240)

Pinçon อ้างว่าชาวเปอร์เซียถือว่าชาวเติร์กเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ นอกจากนี้เขายังอ้างว่า Abbas ก็ถือศาสนาคริสต์ คือ ยอมรับว่าท่านเป็นมุสลิม ("Mahometan") แต่สวมไม้กางเขนห้อยที่คอ เพื่อเชิดชูเกียรติแด่พระเยซูคริสต์ Pinçon ยังยอมหลงไปตามรูปแบบที่คุ้นเคยของนักเขียนทั่วไป โดยเขียนสาปแช่ง Abbas ว่าเป็นทรราชย์ ที่ชอบทรมานพสกนิกรอย่างโหดร้าย เช่น "ตัดหัวของพวกเขาสำหรับความผิดอันน้อยนิด เอาพวกเขาออกแห่ให้คนขว้างก้อนหินใส่จนตาย จับตัดผ่าเป็นเสี่ยงๆ (quartered) ถลกหนังทั้งเป็น (flayed alive) และโยนทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ให้สุนัขฉีกกิน หรือ ส่งไปให้มนุษย์กินคน (Anthropophagi ซึ่งเป็นมนุษย์กินคนในตำนาน) ที่ท่านมักมีไว้ข้างกายตลอดนั้น 40 คนฉีกกิน" (Brotton 2016, น. 241) *เรื่องเหล่านี้สอดคล้องกับที่นักเดินทางหรือนักบันทึกชาวต่างชาตินิยมกล่าวอ้างเกี่ยวกับความประพฤติของสมเด็จพระนเรศของชาวไทย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเป็น*

ความเคยชิน หรือต้องการดึงดูดใจผู้อ่านหรือผู้ฟังให้ติดตามเรื่องราวที่ตนกุขึ้น หรือแต่งขึ้น เพื่อหารายได้ให้กับตนเองและผู้สนับสนุนการพิมพ์หนังสือ หรือการแสดงละครเวทีของตน ในยุคนั้นๆ

เชอร์ลีย์ยกสิ่งที่เขาเรียกว่า "วิสาหกิจ" (the enterprise) มาเพื่อถ่วงดุล "การปกครองแบบเผด็จการสุดขีดของเติร์ก" โดยเขากระตุ้นให้ท่านชาห์อับบาสเชิญเจ้านายคริสเตียนต่างๆ ให้เข้ามาช่วยกันสร้างพันธมิตรชิ'อะ-คริสเตียน เพื่อเอาชนะพวกออตโตมัน และทำให้ชาห์สามารถควบคุมเอเชียกลางได้อีกด้วย เมื่อที่ปรึกษาของชาห์ได้ยินข้อเสนอของ Sherley พวกเขาโกรธเป็นฟืนเป็นไฟ แต่ก็มีบางคนที่สนับสนุนข้อเสนอของเขา ในขณะนั้นเอง เอกอัครราชทูตตุรกีท่านหนึ่งเดินทางมาถึง Isfahan และได้เตือน Abbas ให้เคารพในสัญญาสงบศึก และเรียกร้องให้เขายกดินแดนให้กับ Mehmed ที่ 3 และยอมรับความเป็นเมืองขึ้นของตนเสีย โดยการส่งลูกชายคนหนึ่งของตนไปเป็นตัวประกันในกรุงคอนสแตนติโนเปิล (Brotton 2016, น. 243) (แบบเดียวกันกับที่ทางบุเรงนองขอให้เมืองขึ้นต่างๆ ส่งราชบุตรไปเป็นตัวประกันที่หงสาวดี รวมทั้งพระนเรศของเราด้วย ซึ่งอยู่ในยุคเดียวกันกับทางออตโตมันนี้)

ชาห์อับบาสมาเยือน Sherley ที่เรือนโดยไม่คาดฝันบนเตียงป่วยของเขา เชอร์ลีย์ยอมรับว่าคริสเตียนกำลังแตกแยกกัน แต่ยืนยันว่าหลายประเทศรวมทั้งสเปนและสันตะปาปากำลังต่อสู้กับพวกออตโตมันอยู่ และจะเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับอับบาส เขาแนะด้วยว่าให้ชาห์สามารถจู่โจมทางออตโตมันอีกทางด้วย กล่าวคือ "การให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาคริสต์ และการรักษาความปลอดภัยของการค้า สินค้า และบุคคล ที่มีต่อคนคริสเตียน" อับบาสจะใช้อุบายเข้ายึดควบคุมคอนสแตนติโนเปิลทั้งในเชิงพาณิชย์และเส้นทางแสวงบุญในภูมิภาค และท่านจะสามารถเข้าถึง "ผู้ก่อตั้งกองผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์ ซึ่งเป็นผู้ผลิตอาวุธและกระสุนทุกชนิดในยุโรป" (Brotton 2016, น. 243)

ชาห์อับบาสตกลงที่จะเขียนถึงเจ้านายชาวคริสเตียนทั้งหลายจำนวนมากที่สุดเฉพาะคนที่ยิ่งใหญ่พอ และยอมให้พ่อค้าของพวกเขา "ไปมาหาสู่กับอาณาจักรของเรา" (to "repair" to our dominions) ชาห์อับบาสชี้แจงชัดเจนว่านี่เป็นความรับผิดชอบของเชอร์ลี่ย์ที่จะริเริ่มโครงการดังกล่าวให้ลุล่วง ตอนนี้ Sherley อ้างสิทธิ์ในการเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของชาห์ในยุโรปและทำตัวเหมือน *mirza* (เจ้าชาย) ของเปอร์เซีย ที่มีอำนาจในการเข้าเฝ้าเข้าร่วมงานผสมปนเปกับกษัตริย์และจักรพรรดิทั้งปวง หลังจากออกจากอังกฤษในปี ค.ศ. 1598 ในฐานะผู้ให้บริการแก่เอิร์ลแห่งเอสเส็กซ์ โดยตั้งใจขัดขวางนโยบายของสเปนและสมเด็จพระสันตะปาปาในอิตาลี แต่ขณะนี้เชอร์ลีย์กลับกำลังเสนอที่จะเป็นตัวแทนพันธมิตรต่อต้านออตโตมัน (anti-Ottoman alliance) ระหว่างเปอร์เซียกับผู้ปกครองชาวยุโรปคาทอลิกทั้งหลาย หากพิจารณาว่านโยบายอย่างเป็นทางการของเอลิซาเบธยังคงเป็นแบบ Pro-Ottoman อย่างต่อเนื่องแล้วละก็ นี่จึงเป็นเหตุการณ์ผิดปกติที่เกิดขึ้น เพราะตอนนี้เท่ากับว่าเขาหันหลังให้กับนโยบายของสมเด็จพระราชินีหรือที่ปรึกษาของพระนางเลยทีเดียว (Brotton 2016, น. 244)

Sherley ยังได้รับสิทธิประโยชน์ทางการค้าจากชาห์อับบาส "สำหรับชาวคริสเตียนทั้งหมดที่จะค้าขายและขนส่งเข้าสู่เปอร์เซีย" เท่ากับว่านี่คือสิ่งที่เปอร์เซีย "เปิดกว้างให้กับชาวคริสเตียนและศาสนาของพวกเขา"

และรวมถึง "สิทธิบัตรสำหรับพ่อค้าคริสเตียนทั้งหมดเพื่อไปมาหาสู่ และขนส่งจราจรภายในและผ่านอาณาเขตของเราไปยังที่อื่น โดยไม่มีการรบกวนหรือการรุกราน" สิ่งเหล่านี้เป็นข้อเสนอที่น่าทึ่ง ซึ่งหากไม่นับพันธมิตรของควีนเอลิซาเบธกับชาวออตโตมันและผู้ปกครองของ Sa'adian แล้วละก็ จะทำให้อังกฤษมีความสัมพันธ์ทางการค้าและการทูตกับโลกอิสลามซึ่งกินบริเวณยาวกว่า 4,300 ไมล์ นับจากเมืองมาราเกช ผ่านกรุงคอนสแตนติโนเปิล ไปยังกรุงอิสฟาฮัน อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนเลยทีเดียว (Brotton 2016, น. 244)

Sherley ตกลงกับชาห์อับบาสว่า น้องชายของท่าน คือ เซอร์โรเบิร์ต จะอยู่ในเปอร์เซีย เพื่อช่วยชาห์เตรียมการทางการทหาร แต่เห็นได้ชัดว่า ให้น้องชายไว้เป็นตัวประกัน เพื่อให้แน่ใจว่า Sir Anthony จะกลับมา (ยุคเดียวกันกับที่พระสุพรรณกัลยาและพระนเรศต้องเป็นตัวประกันที่หงสาวดี เพื่อประกันว่าสมเด็จพ่อ คือ พระมหาธรรมราชาจะจัดการทางกรุงศรีอยุธยาและพิษณุโลกได้เป็นอย่างดี และไม่คิดกบฏ!!!) และบางทีเพื่อเป็นการประกันเพิ่มเติม ท่านชาห์อับบาสจึงแต่งตั้งให้อีกคนหนึ่งของกองทัพท่านชาห์ที่พอจะเชื่อถือได้ นามว่า Husain Ali Beg Bayat ได้เข้าร่วมงานกับคณะทูตนี้ด้วยในฐานะเอกอัครราชทูต เคียงขนาน เช่นเดียวกับ Sherley พร้อมกับเลขานุการชาวเปอร์เซียอีก 4 คน รวมถึงหลานชายของ Ali Beg เองที่ชื่อ Uruch Beg ด้วย โดยสมาชิกคณะทูตนี้ที่น่าแปลกใจที่สุดคือ พระสงฆ์ชาวโปรตุเกสนิกายออกัสติเนียน ที่ชื่อ Nicolò de Mello ผู้ซึ่งเดินทางมาถึง Isfahan แล้วอ้างว่าไม่เพียงแต่ตนจะเป็นผู้สอบบัญชีของสเปนในหมู่เกาะอินดีส (ตัวแทนที่รับผิดชอบเรื่องการติดต่อประสานงานระหว่าง Curia ในกรุงโรมและผู้สอนศาสนาในอินดีส) เท่านั้น แต่ยังอ้างว่าเป็นน้องชายที่หายตัวไปนานของกษัตริย์โปรตุเกสเซบาสเตียน ที่ 1 ที่เชื่อกันว่า ตายในสนามรบไปแล้วนั้นนั่นเอง (Brotton 2016, น. 245)

พอถึงเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1599 (พระนเรศ อายุ 44) หลังจากใช้เวลาเพียง 5 เดือนในเปอร์เซีย Sherley ก็พร้อมที่จะออกเดินทางอีกครั้ง แต่คราวนี้มีคณะทูตของตนเอง ลูกทีมนี้มี... ทูต 2 คน (นาย Sherley และ Ali Beg), นักบวชนิกายออกัสตินและนักบวชนิกายฟรานซิส กลุ่มชาวเปอร์เซีย และ นาย Mainwaring นาย Parry และ นาย Pinçon สามผู้ที่ต้องทนทุกข์ทรมานไปจนตอนจบ (ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป) พร้อมกับ 32 หีบของขวัญสำหรับเจ้าชายชาวคริสเตียนทั้งผอง ภารกิจทางการเมืองนี้ทำให้พวกเขาไม่สามารถเดินทางผ่านดินแดนออตโตมันอีกต่อไปได้ ดังนั้นเนื่องจากชาห์อับบาสกระตือรือร้นที่จะส่งเสริมความสัมพันธ์ทางการค้าที่ใกล้ชิดกับรัสเซียในยุคท่านซาร์ Boris Godunov ซาร์ท่านใหม่นี้อยู่แล้ว คณะทูตจึงมุ่งหน้าไปทางทิศเหนือสู่ทะเลแคสเปียน และจากที่นั่นขึ้นเขาโวลก้าเพื่อไปมอสโก ไม่นานนัก Parry ได้ทราบว่า Mello ได้สารภาพว่าเขาเป็นเพียงนักบวชออกัสตินสามัญชนคนธรรมดาเท่านั้น (Brotton 2016, น. 245)

เมื่อพวกเขามาถึงทะเลแคสเปี้ยน สภาพอากาศไม่เอื้ออำนวย และทำท่าเหมือนจะบีบให้ต้องยุบภารกิจของคณะทูตเจ้าอารมณ์นี้ลง ในขณะที่พายุกระหน่ำโจมตีอยู่นั้น มีบันทึกว่าได้มีการผสมผสานของการสวดมนต์สารพัด ทั้งสวดมนต์โปรเตสแตนต์, สวดมนต์คาทอลิกแบบโปรตุเกส, การเอ่ยนามซ้ำๆ ของ "Virgin Mary", "เซนต์ John" และ "Ali Mahomet" ของมุสลิม (Mahommedans) พวกเขารอดชีวิตมาถึงมอสโกในเดือนพฤศจิกายนปี ค.ศ. 1599 แต่อารมณ์ในคณะทูตนี้ยังคงเครียดจัด (Brotton 2016, น. 246)

ถ้าแผนการณ์ คือ การที่จะรวมซาร์ใหม่ให้เป็นสมาชิกคนแรกของพันธมิตรยูโร-เปอร์เซียอันยิ่งใหญ่นี้แล้วละก็ เป็นความล้มเหลวที่น่าสังเวชทีเดียว เพราะซาร์ Boris Godunov ซึ่งเป็นนักการเมืองที่เจ้าเล่ห์ผู้นี้ได้ประสบความสำเร็จในการปราบดาภิเษกหลังจากยึดอำนาจราชวงศ์รูริค (Rurik dynasty) ของรัสเซียได้สำเร็จ และท่านสงสัยทุกกิจกรรมทางการทูตใด ๆ ที่อาจคุกคามการเข้ายึดราชบัลลังก์ของท่านนั้น ดังนั้นเมื่อมาถึงรัสเซีย ท่าน Sherley จึงถูกจับกุม และคุมขังไว้ 10 วัน แล้วเขาและ Ali Beg ก็ได้รับอนุญาตให้เข้าเฝ้าซาร์ การแต่งตั้งเอกอัครราชทูต 2 รายพร้อมกันนี้ทำให้เกิดความสับสน อาลีเบ็คขอร้องให้เมลโล่กล่าวหา Sherley ว่าเป็นสายลับที่เกิดมาต่ำต้อย เจ้าหน้าที่ของซาร์บอริสนี้ได้จับยึดจดหมายแนะนำตัวของท่านชาห์อับบาสนั้นเสีย ซึ่งหลังจากเห็นความคลุมเครือในจดหมายแล้ว จึงดูเหมือนจะเป็นการยืนยันความสงสัยของรัสเซีย และเป็นอีกครั้งที่ Sherley ถูกจับกุมคุมขังเป็นหนที่สอง (Brotton 2016, น. 246)

หลังจากการสืบสวนแล้ว ทางรัสเซียจึงปล่อยตัวเชอร์ลีย์ แต่กลับสั่งห้ามท่าน de Mello ไม่ให้ไปที่อารามใดๆ เพราะนิกายโรมันคาทอลิกกำลังเป็นที่รังเกียจ และผิดกฎหมายในสายตาของซาร์รัสเซียซึ่งถือนิกายออร์โธ-ดอกซ์ท่านนี้ เชอร์ลีย์พักอยู่ในฤดูหนาวนี้ในมอสโคว์และเตรียมพร้อมที่จะออกเดินทางในฤดูใบไม้ผลิปี ค.ศ. 1600 เขาเขียนจดหมายถึงผู้สนับสนุนของเขาในกรุงลอนดอนเพื่อหาทางกลับประเทศอังกฤษ ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1600 (ก่อนพระนเรศสิ้น 5 ปี) เขาส่งจดหมายถึงแอนโธนี เบคอน พี่ชายของที่ปรึกษาของพระราชินี ที่ชื่อว่า ท่านเซอร์ ฟรานซิส เบคอน และที่ปรึกษาของผู้มีพระคุณของเขา คือ ท่านเอิร์ลแห่งเอสเส็กซ์ เขาโอ้อวดว่าเขาได้เปิดตลาดอินดีส สำหรับพ่อค้าชาวอังกฤษได้แล้ว เขาอ้างว่าอยู่ในการติดต่อกับ “กษัตริย์แห่ง Tabur [Lahore]”, “กษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของอินดีส”, จักรพรรดิอัคบาร์มหาราชแห่งราชวงศ์โมกุล เขาอ้างว่าอัคบาร์อยากจะมีคนฝึกทหารของท่าน เพื่อทำสงครามและเขาพร้อมที่จะส่งกัปตันโธมัส พาวเวลล์ ซึ่งในเวลานั้นพำนักอยู่ในเปอร์เซีย ไปกับน้องชายของตนคือ โรเบิร์ต เพื่อไปช่วยเหลือท่าน ในการโจมตีชาวโปรตุเกส เขายังอวดอ้างว่า มีโครงการที่ทะเยอทะยานที่จะพิชิตอินดีสโดยเกี่ยวข้องกับลูกๆ นอกกฎหมายของว่าที่กษัตริย์แห่งโปรตุเกสผู้ไร้บัลลังก์ คือ ท่าน Don António (ที่ตายพร้อมความยากจนในกรุงปารีสในปี 1595 ไปแล้วนั้น) เขาแนะนำไปด้วยว่า “ถ้าลูกชายคนใดก็ตามของท่าน Don António เข้ามาในประเทศของราชวงศ์โมกุลของท่าน Akbar นี้ เขาจะได้รับความช่วยเหลือทั้งด้านเงินและกำลังคน สำหรับการฟื้นตัวขึ้นมาครองอำนาจใหม่ในย่านอินดีสที่เหลืออยู่ทั้งหลายนั้น” แอนโธนี เบคอน ไม่ได้ตื่นเต้นไปกับจินตนาการแห่งความเป็นพันธมิตรระหว่างคนทรยศโปรตุเกสกับชาวโมกุลอินเดียเพื่อไปแทนที่อำนาจของชาวโปรตุเกสที่ควบคุมโดยราชวงศ์ฮับสบวร์กส์ในมหาสมุทรอินเดียนั้น (Brotton 2016, น. 248)

กลับมาที่ลอนดอน แอนโธนี เบคอน กำลังเผชิญกับความกดดันต่างๆ ปีก่อนหน้านั้นท่าน Essex ของเขาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นแม่ทัพแห่งไอร์แลนด์โดยมีภารกิจในการเอาชนะหัวหน้าทัพของคาทอลิกเหล่านั้น ซึ่งนำโดยฮิวจ์ โอนีล เอิร์ลแห่งไทโรน (Hugh O’Néill, Earl of Tyrone) แต่ท่านเอสเส็กซ์ก็พ่ายแพ้ และตกลงที่จะสงบศึกแล้วหนีจากไอร์แลนด์กลับไปลอนดอน ในเดือนกันยายน 1599 (2142) ทำให้ท่านต้องอับอายขายหน้ากับควีน

เอลิซาเบธ ซึ่งทำให้เขาถูกกักบริเวณในลอนดอน เมื่อ Sherley ขอความช่วยเหลือจากลอนดอนในครั้งนี้ จึงไม่มีใครสามารถช่วยสนับสนุนเขาได้อีก (Brotton 2016, น. 248)

ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1600 (5 ปีก่อนพระนเรศสิ้น) เชอร์ลีย์และคณะทูตของเขาได้ละทิ้งมอสโคว์และได้ย้อนกลับไปยังเส้นทางที่เซอร์ แอนโธนี่ เจนกินสัน ได้เคยไป ทาง Arkhangelsk ตามแนวทะเลขาว เขาได้พบกับพ่อค้าของ บริษัท มัสโควี ซึ่งเขียนถึงคู่แข่งของเอสเส็กซ์ คือ ท่าน Robert Cecil ซึ่งท่าน Sherley รู้ตัวว่าเขาทำสิ่งที่น่าอับอายขายหน้า โดยได้หนีออกจากประเทศอังกฤษโดยไม่ได้รับอนุญาตจากควีน และยังเข้าเป็นพันธมิตรกับเปอร์เซียโดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์อันดีงามของควีนอลิซาเบธกับพวกออตโตมันนั้นเลย แต่ Sherley ก็พยายามที่จะขออภัยโทษ โดยอ้างว่า สิ่งที่เขาทำลงไปนั้น ก็เพื่อให้ได้รับความโปรดปรานจากกษัตริย์แห่งเปอร์เซีย ทั้งหมดทั้งมวลก็ "เพื่อความรุ่งโรจน์ของพระนาง" (Brotton 2016, น. 248) นอกจากนี้เขายังแนะนำว่า ท่านชาร์บอริสมีบุตรสาวคนหนึ่ง และถ้า Elizabeth สามารถหา "สุภาพบุรุษผู้มีจิตวิญญาณที่เหมาะสมผู้ซึ่งพระนางสามารถสืบนับเป็นญาติพี่น้องได้" แล้วละก็ การแต่งงานแบบแองโกล-รัสเซียจะเป็น "ประโยชน์ที่ไม่มีที่สิ้นสุด ต่อพ่อค้าของพระนาง" (Brotton 2016, น. 249) (ไม่ต่างอะไรกับการผูกดองผูกโยด อย่างทางเอเชียของเรา เฉกเช่นในกรณีตัวอย่างของตระกูลหงษ์หยกและงานทวี จากปักษ์ใต้ โดยเฉพาะในจังหวัดภูเก็ต ของประเทศไทย ที่มีการแต่งงานระหว่างลูกชายและลูกสาวของตระกูลดัง เพื่อสร้างเสริมพลังอำนาจทั้งทางด้านการเงินและการเมือง (ศุลีมาน 2544)[2]

Cecil รายงานว่าพระราชินีกำลังโกรธเคืองแผนการณ์อันไร้สาระของ Sherley และจะห้ามเขามิให้เข้ามาในราชอาณาจักร ขณะที่คณะทูตเตรียมเดินทางออกจากเมือง Arkhangelsk นั้น ทางเปอร์เซียได้กล่าวหาว่าเขาขโมยหีบของกำนัล 34 หีบ (แต่ในตอนต้นซึ่งได้เอ่ยถึงข้างบนแล้วนั้น ข้อมูลระบุว่า รับมอบมา 32 หีบ) ซึ่งกษัตริย์เตรียมส่งให้กับเจ้าชายคริสเตียนทั้งหลายนั้น และได้ลักลอบขายของเหล่านั้นผ่านตัวแทนของ บริษัท มัสโควี ประจำท้องถิ่นนั้นไปแล้ว แต่เชอร์ลีย์ปฏิเสธเรื่องนี้ โดยอ้างว่าเขาได้เปิดดูหีบต่างๆ เหล่านั้น และพบว่าของขวัญเหล่านั้นช่างเป็นสิ่งที่น่าอับอาย เพราะล้วนแต่เป็นของที่มีมูลค่าเพียงเศษเสี้ยวของ มูลค่าที่ประมาณกันไว้ว่าสูงถึง 400,000 คราวน์ ดังนั้นเขาจึงส่งของพวกนั้นกลับไปยังเปอร์เซียแล้ว แต่กลับไม่มีใครได้เคยเห็นของเหล่านั้นอีกเลย จึงมิใช่ความผิดของตน (Brotton 2016, น. 249)

ในปลายเดือนมิถุนายน 1600 คณะทูตแล่นเรือออกจาก Arkhangelsk เดินทางไปที่ Stade ก่อน แล้วจึงไปที่ Emden บนชายฝั่งเยอรมัน คณะทูตใช้เวลาสนุกสนานไปกับการเลี้ยงดูปูเสื่อจากเจ้าชายทั้งหลายแห่งเยอรมนี และเดินทางต่อไปทางใต้ ไปยังราชสำนักของ Rudolf ในกรุงปราก (ปัจจุบันอยู่ในประเทศเชค) พวกเขามาถึงปราก

---

[2] ศุลีมาน นฤมล วงศ์สุภาพ. (2544). สาวใยตระกูล "งานทวี" แลวิถีและพลังมังกรใต้. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ในวันที่ 11 ตุลาคม ค.ศ. 1600 Sherley ได้จ้างให้ช่างแกะสลักรูปของเขาข้างรูปของ Ali Beg โดยศิลปินราชสำนักนามว่า Aegidius Sadeler (Brotton 2016, น. 249)

ภายในไม่กี่สัปดาห์เอกอัครราชทูตทั้ง 2 ได้รับอนุญาตให้เข้าเฝ้าจักรพรรดิรูดอล์ฟ โดยเชอร์ลีย์พูดภาษาสเปน!!! และเนื้อหาสาระของข้อเสนอของกษัตริย์ที่ฝากมามอบให้กับท่านรูดอล์ฟ ก็คือ ท่านจะมอบอาวุธให้ต่อสู้กับเติร์ก และจะทำให้ชาวอาหรับและชาวจอร์เจียเข้าร่วมรบกับท่าน เอกอัครราชทูตสเปนรู้สึกตกใจกับข้อเสนอของพันธมิตรนี้ ซึ่งจะคุกคามผลประโยชน์ของสเปน โดยเสนอให้เปลี่ยนการค้าเครื่องเทศทางบกผ่านรัสเซียและเข้าสู่ประเทศเมืองต่ำ (เนเธอร์แลนด์) นั้น (Brotton 2016, น. 250)

Rudolf รู้สึกประทับใจในตัว Sherley และ Ali Beg และประกาศว่า ท่านจะเสนอความเป็นพันธมิตรกับเจ้าชายคริสเตียนคนอื่น ๆ เพื่อต่อต้านพวก Turk ท่านสัญญาว่าจะทำสงครามต่อไปด้วยพลังทั้งหมดของท่าน อีกทั้งจะช่วยระดมทุน และจะกระตุ้นให้ประเทศคริสเตียนทั้งหมดเข้าร่วมกับท่าน และจะพยายามห้ามการค้าระหว่างคริสเตียนกับเติร์กส์ หากทางเปอร์เซียจะทำพันธมิตรเช่นเดียวกันกับทางชาวจอร์เจียและชาวมอสโกแล้วละก็ พวกเขาเตรียมใจได้เลยว่า จะมีพันธมิตรทางทหารที่ต่อต้านไม่ได้อีกต่อไปแน่ๆ และ "ฤดูใบไม้ผลิตที่จะถึงนี้จะได้เห็นการโจมตีร่วมกันทันที" (Brotton 2016, น. 250)

วาทศิลป์ของ Rudolf นี้ ในความเป็นจริงแล้วก็ไม่ได้มากไปกว่าเวอร์ชั่นที่ดัดแปลงเล็กน้อยจากของเดิมที่คริสเตียนเรียกร้องสำหรับสงครามครูเสดที่ย้อนหลังไปหลายร้อยปีก่อนนั้นซึ่งก็ไม่ได้ผล และล้มเหลวโดยสิ้นเชิง ข้อเสนอเริ่มคลี่คลายเกือบจะในทันที ที่ปรึกษาของรูดอล์ฟแนะนำว่าให้นาย Sherley และ Ali Beg รายงานกลับไปยังชาห์ว่า จักรพรรดิจะส่งทูตของตัวเองไปพร้อมกับข้อเสนออย่างเป็นทางการในเรื่องพันธมิตรทางการทหารและการเมืองเองในภายหลัง การปฏิเสธต่อพวกเขาทำให้เกิดข้อสงสัยต่างๆ อันได้แก่... ชาวอังกฤษที่ไร้สาระและหยาบคายคนนี้มีอำนาจที่จะเสนอพันธมิตรยุโรปกับเปอร์เซียจริงหรือ? ในเมื่อทุกคนก็รู้ว่าสมเด็จพระราชินีเอลิซาเบธอยู่ในกลุ่มลึกกับพวกเติร์กอยู่แล้วนี่นา (Brotton 2016, น. 250) นักการทูต ชื่อ Duodo ชาวเวนิส ก็ได้ตั้งข้อสังเกตว่า การประสานงานเพื่อทำสงครามต่อต้านออตโตมันนั้น เห็นจะเป็นไปไม่ได้ในทางลอจิสติกส์ เขาสงสัยว่า วัตถุประสงค์ของเชอร์ลีย์น่าจะคือ "หันเหการค้าอินเดียทั้งหมดออกจากอียิปต์และส่งผ่านไปทาง Muscovy โครงการนี้ช่างยิ่งใหญ่... แต่ไม่สามารถทำได้ ... แม้ว่าจะอยู่ภายใต้ค่าใช้จ่ายของกษัตริย์ เขาได้ทำสัญญานี้โดยเป็นหนี้ถึง 46,000 thalers (หน่วยเงินโบราณของ*เยอรมันนี* และเจ้าหนี้ของเขาก็ไล่หาติดตามตัวเขาอยู่" (Brotton 2016, น. 251)

ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1601 (พระนเรศ อายุ 46) เชอร์ลีย์ออกจากกรุงปราก และทิ้งหนี้สินของเขาไว้เบื้องหลัง และมุ่งหน้าไปยังอิตาลี ข้อเสนอของเขาสำหรับพันธมิตรปิดฉากลงอย่างเงียบ ๆ ประตูต่างๆ เริ่มปิดใส่หน้าเขา เขาวางแผนที่จะเดินทางไปยังเมืองเวนิส แต่เมื่อเขาส่งทูตไปก่อนเพื่อประกาศการมาของพวกเขาว่าใกล้ถึงแล้ว พวกเขาก็ได้รับข่าวกลับมาว่า คณะผู้แทนชาวตุรกีก็เดินทางมาถึงแล้ว และเมื่อพิจารณาถึงเรื่องราวในการต่อต้านชาวเติร์กของเชอร์ลีย์แล้วละก็ จะเป็นการ "ไม่สะดวก" สำหรับเขาที่จะเข้าไปในเมือง พวกเขาจึงมุ่งหน้าไป

ยังกรุงโรมผ่านทางฟลอเรนซ์ ซึ่งตัวแทนจากราชินีของตระกูลเมดิชี (*Medici*) ให้การประเมินที่น่ากลัวไว้ล่วงหน้าเลยว่า "ชาวอังกฤษคนนี้ ดูไม่น่าเชื่อถือ ในสายตาของฉัน ... ใบหน้า (โหงวเฮ้ง) ของเขาไม่ทำให้ฉันประทับใจ ฉันรู้สึกว่าถ้าเราไปที่โรงแรมหรือภัตตาคารด้วยกันเพื่อทานอาหารเย็น ฉันมั่นใจเลยว่า จะจบลงด้วยการที่ฉันจะเป็นฝ่ายที่โดนเรียกเก็บเงินค่าอาหารทั้งโต๊ะนั้น" (Brotton 2016, น. 251)

เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นดูเหมือนจะส่งผลเสียต่อ Sherley ซึ่งใช้เวลาเดินทางไปยังกรุงโรมโดยทะเลาะกับ Ali Beg ตลอดทาง พอถึงเดือนเมษายน 1601 ทั้งสองต้องแยกทางกัน (Brotton 2016, น. 251) พระสันตะปาปาเคลเมนเต้ หรือ เคลม็องต์ ที่ 8 (Pope Clement VIII) ได้ต้อนรับการมาของพวกเขาอย่างอลังการ แต่พระคาร์ดินัลแห่งฝรั่งเศส นามว่า Arnaud d'Ossat รายงานเกี่ยวกับพวกเขาอย่างระแวงสงสัย Sherley เรียกร้องที่จะพักอยู่ในอพาร์ตเมนต์ที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ ตามศักดิ์ของคริสเตียน แต่อาลี เบ็ค กล่าวหาว่าเขาขาดเอกสารทางการทูตอย่างเป็นทางการ และย้ำข้อกล่าวหาเรื่องการขโมยของขวัญที่ชาห์เปอร์เซียเตรียมมอบให้สมเด็จพระสันตะปาปาเคลมองต์นั้น และ "เนื่องจากเขาทั้ง 2 ถูกส่งมาโดยเจ้าคนเดียวกัน ในภารกิจเดียวกัน แต่กลับไม่สามารถตกลงกันเองได้ แล้วพวกเขาจะนำสหภาพของเจ้าชายคริสเตียนจำนวนมากและคนอื่น ๆ เพื่อที่จะทำลายจักรวรรดิของเติร์กได้เยี่ยงไร?" (Brotton 2016, น. 252)

ข่าวจากลอนดอนถึงกรุงโรมเกี่ยวกับผู้อุปถัมภ์ของเชอร์ลีย์ คือ เอิร์ลแห่งเอสเส็กซ์นั้น กล่าวคือ เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1601 (4 ปีก่อนพระนเรศสิ้น) ท่านเอสเส็กซ์รู้สึกไม่พอใจ จึงนำขบวนทัพ เดินขบวนเข้าไปในเมืองด้วยผู้สนับสนุนที่ติดอาวุธจำนวน 300 คน ชาวลอนดอนปฏิเสธที่จะสนับสนุนเขา เขาถูกจับกุมในข้อหากบฏ เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1601 เขาถูกตัดศีรษะที่ Tower of London (Brotton 2016, น. 252) Sherley สูญเสียผู้อุปถัมภ์ที่ใหญ่ที่สุดไป เอกอัครราชทูตสเปนได้เขียนจดหมายถึงกษัตริย์ฟิลิปที่ 3 แห่งสเปน เกี่ยวกับสถานการณ์ของนายเชอร์ลีย์ และบอกว่านายเชอร์ลีย์ "มุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่เพื่อฝ่าพระบาท หากพระองค์เห็นด้วย" (Brotton 2016, น. 253)

พระคาร์ดินัล d'Ossat ของฝรั่งเศส ได้แจ้งต่อราชสำนักฝรั่งเศสว่า นายเชอร์ลีย์ได้ไปเยี่ยมท่าน และอยากจะเป็นคนรับใช้ของท่าน เพื่อให้บริการแก่กษัตริย์เฮนรี่ที่ 4 แห่งฝรั่งเศส ท่านคาร์ดินัลเจ้าเล่ห์นี้ได้เตือนให้ระวังและเผยว่า พวกสเปนได้ใช้งานนายเชอร์ลีย์นี้อยู่แล้ว และยังระบุว่าเขา "ห่างไกลจากประเทศของตนเองและต้องการเงินเป็นอย่างยิ่ง จึงพร้อมที่จะรับตำแหน่งใดๆ ก็ตจม จากชาวสเปน ที่ยินดีจะจ่ายเงินอย่างเต็มใจ สำหรับการทำความผิด มากกว่าสิ่งอื่นใด" (Brotton 2016, น 253)

เมื่อวันที่ 30 เมษายน ค.ศ. 1601 นักบวชนิกายเยซูอิต นามว่า โรเบิร์ต พาร์สันส์ (Robert Parsons) อธิการแห่งวิทยาลัยอังกฤษในกรุงโรม ได้เขียนจดหมายไปหาเพื่อนนักบวชนิกายเยซูอิตในอังกฤษ โดยเล่าว่า Sherley ปฏิเสธว่าไม่ได้เป็นโปรเตสแตนต์มานานนับตั้งแต่ที่อยู่ในเวนิสในปี 1598 แล้ว และเขาได้เข้ากับนิกายโรมันคาทอลิกแล้ว และ Sherley ไม่อยากกลับไปอังกฤษแล้ว และว่า "ราชินีทรงต้องใช้หนี้ให้เขาถึง 22,000 ปอนด์ทีเดียวเชียวนะ" (Brotton 2016, น. 253)

เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม ค.ศ. 1601 สมเด็จพระสันตะปาปาเคลม็องต์ได้สั่งให้เอกอัครราชทูตทั้ง 2 ออกไปอย่างเป็นทางการ โดยอุตส่าห์มอบเงินให้ทั้งคู่เป็นพัน ๆ เหรียญ เพื่อที่จะกำจัดพวกเขาออกไปให้พ้นๆ ปลายทางของพวกเขาคือสเปน เพื่อไปส่งจดหมายของซาห์ให้กับกษัตริย์ฟิลิปที่ 3 แต่เป้าประสงค์ทั้งหมดของคณะทูตได้สิ้นสุดลง โดยการแบ่งพรรคแบ่งพวก (factionalism) การแก่งแย่งแข่งขันกันเอง และการละทิ้งลัทธิเดิมของตนไปเข้าลัทธิอื่น ชาวเปอร์เซียที่เป็นคนทำอาหาร ช่างตัดผม และเลขาคณะทูตนี้ ทุกคนแปลงศาสนาไปเป็นคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก และสาบานที่จะอยู่ในกรุงโรมต่อ ในขณะที่อาลี เบ็ค ผู้ทูกข์โทมนัสนั้นได้ตีจากไป เพื่อไปสเปน ระหว่างทางนั้น สมาชิกอีก 3 คนของกลุ่มผู้รอดชีวิตก็เปลี่ยนศาสนา ซึ่งรวมทั้งหลานชายตน คือ นาย Uruch Beg ซึ่งเข้ารับศีลล้างบาปเปลี่ยนชื่อเป็น ท่าน *ดอน ฮวน* ตั้งรกรากอยู่ในสเปน และเขียนบันทึกความทรงจำที่เต็มไปด้วยสีสันของการผจญภัยของเขา ส่วน Sherley ไม่ได้เดินทางไปกับพวกเขา แต่อยู่ในกรุงโรม เขาเขียนเสนอบริการของเขาเพื่อรับใช้กษัตริย์เจมส์ที่ 6 ของราชวงศ์สจ๊วตแห่งสก๊อตแลนด์ (*King James VI Stuart of Scotland*) ซึ่งเชอร์ลีย์อาจจะทราบว่าท่านเจมส์มีแนวโน้มที่จะเป็นว่าที่กษัตริย์สืบราชบัลลังก์ของอังกฤษมากที่สุด ต่อจากควีน Elizabeth ผู้ชราภาพแล้ว ณ ขณะนั้น การเปลี่ยนนิกายของ Sherley ทำให้เขาสามารถเสนอบริการที่จะสอดแนมให้พระสันตะปาปาเคลม็องต์ได้ ในตอนท้ายของเดือนพฤษภาคมปี 1601 เชอร์ลีย์ได้อ้างตัวว่าทำงานให้อังกฤษ สกอตแลนด์ สเปน ฝรั่งเศส เปอร์เซีย และสมเด็จพระสันตะปาปา นั่นคือเป็นตัวแทนดูแลผลประโยชน์ให้ทั้งมุสลิม โปรเตสแตนต์ และคาทอลิก อำนาจที่สำคัญเพียงอย่างเดียวที่ขาดหายไป คือ พวกออตโตมัน แต่เส้นทางของเขาที่จะเข้าไปยังออตโตมันก็ถูกปิดตาย เพราะคนรับใช้ของตนได้ขโมยจดหมายจากซาห์เปอร์เซียของเขาไปเสีย และส่งมอบจดหมายนี้ไปยังกรุงคอนสแตนติโนเปิลแทนเสียแล้ว (Brotton 2016, น. 254)

ณ ขณะที่เขาออกจากกรุงโรมนั้น Sherley กลายเป็นคนทรยศหักหลัง ทำงาน (อาจจะ) สำหรับทุกคน แต่ไม่เป็นที่ต้องการของใครสักคน!!! คณะทูตเปอร์เซียได้จบลงและเขาต้องการผู้อุปถัมภ์คนใหม่และการผจญภัยใหม่ ๆ ตัวเลือกเดียวของเขาคือการมุ่งหน้าไปยังเมืองเวนิส ซึ่งเขามาถึง ณ ช่วงปลายฤดูร้อน เขาเคยอยู่ที่นั่นเมื่อ 3 ปีก่อน โดยเป็นโปรเตสแตนต์อังกฤษที่มาพร้อมข้อเสนอที่จะทำลายการควบคุมของสเปนในด้านการค้ากับชาวเปอร์เซีย แต่ตอนนี้เขากำลังทำงานอย่างน้อยให้แก่ 2 มหาอำนาจคาทอลิกและเป็นที่รู้จักอย่างฉาวโฉ่ ว่ากำลังพยายามที่จะสร้างพันธมิตรยูโร-เปอร์เซีย เพื่อต่อต้านพวกออตโตมัน ชาวเวนิสพยายามที่จะเจรจาต่อรองกับสุลต่านเมห์เหม็ดที่ 3 ของออตโตมันอีกครั้ง เขาจึงมองภาพลักษณ์ของ Sherley ด้วยความเคลือบแคลงสงสัย Sherley มาอ้างว่าตนเป็นตัวแทนของ คิงเจมส์ ของสก๊อต เพื่อดูแลผลประโยชน์ให้เช่นเดียวกับดูแลให้สเปน (และอาจจะดูแลผลประโยชน์ให้พระสันตะปาปาด้วย) (Brotton 2016, น. 255)

กระสุนถูกยิงเข้าไปในบ้านของเชอร์ลีย์ ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1602 หนึ่งในสายลับของเซซิลรายงานว่าเชอร์ลีย์หนีได้ทันและปีนขึ้นไปบนสะพาน โดดลงไปในน้ำ ข่าวลือมีอยู่ว่า ผู้ร้ายเป็นชาวยิว โดยการจ่ายเงินของชาวเติร์ก หรือตามรายงานของสายลับอีกคนหนึ่งของเซซิลระบุว่า มีแนวโน้มที่จะเป็นเจ้าหนี้ที่ต้องการจะปิดบัญชีหนี้

ค้างชำระค่าไวน์ และมีหลายสิบพ่อค้าที่ถูก Sherley โกงในช่วงหลายปีที่ผ่านมาต้องการเห็นเขาจบสิ้นไป (Brotton 2016, น. 255)

ในฤดูใบไม้ผลิ ปี 1603 (2 ปี ก่อนพระนเรศสิ้น แต่เป็นปีที่ควีนอลิซาเบธสิ้น) ชาวเวนิสจับกุมเซอร์ลีย์และขังเขาไว้ในเดือนมีนาคมนั้น สถานการณ์ของเขาทำให้เกิดความไม่มั่นใจมากขึ้นเมื่อข่าวของพี่ชายที่ไม่ธรรมดาของเขา คือ เซอร์โทมัส เชอร์ลีย์ ก็มาถึงเมืองเวนิสในฤดูใบไม้ผลินั้น ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1603 หลังจากโจมตีเรือเวนิสในหมู่เกาะคลีกคลาดีส (the Clyclades Islands) เซอร์โทมัสถูกจับกุมโดยพวกออตโตมัน และตอนนี้กำลังถูกกักตัวอยู่ในคุกในกรุงคอนสแตนติโนเปิล ในขณะที่เซอร์โรเบิร์ต เชอร์ลีย์ ผู้น้องชายนั้น ยังคงเป็นตัวประกันอยู่ในเปอร์เซีย สรุปว่าพี่น้องทั้ง 3 คนเลยกำลังถูกกักขังพร้อมๆ กัน โดย 3 มหาอำนาจต่างชาติกัน!!! แต่การปล้นสดมภ์เรือของเซอร์โทมัสนั้น ถูกมอง (อย่างชื่นชม) ว่าเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของกิจกรรมต่อต้านชาวเวนิส ของสกุลเชอร์ลีย์ส์และอาจทำให้ Sir Anthony ได้รับความโปรดปรานเล็กน้อย (จากทางเปอร์เซียนั้น) (Brotton 2016, น. 255)

ในช่วงปีสุดท้ายของการครองราชย์ของสมเด็จพระราชินีเอลิซาเบธนี้ ไม่มีใครเป็นที่รู้จักในเรื่องการผจญภัยแบบตะวันออก มากไปกว่าท่าน Sir Anthony Sherley ท่านนี้อีกแล้ว การหาประโยชน์ของเขาเป็นเรื่องแปลกประหลาดโด่งดังเสียจนท่านเช็กสเปียร์ไม่จำเป็นต้องเขียนบทละครเกี่ยวกับรายละเอียดพวกนั้นเลยสักเรื่อง (Brotton 2016, น. 255) เพียงแต่อ้างอิงผ่านๆ ในละครเรื่อง "ราตรีที่สิบสอง" (Twelfth Night) เกี่ยวกับชายคนหนึ่งที่มุ่งมั่นในความยิ่งใหญ่ระหว่างประเทศด้วยการให้คำปรึกษาแก่สุลต่าน ชาห์ และจักรพรรดิ แต่ตกต่ำลงด้วยการถูกเนรเทศและการถูกประณาม จากที่เคยเป็นผู้ยึดมั่นในคาทอลิกเก่า (recusant) มาสิ้นสุดลงที่การสร้างพันธมิตรกับชี'อะมุสลิม ในการต่อต้านพันธมิตรโปรเตสแตนต์-ซุนหนี่ ระหว่างอังกฤษของอลิซาเบธและ sultans ของออตโตมัน โดยท่าน Sherley ได้แสดงให้เห็นถึงตัวอย่างของความซับซ้อนซ่อนเงื่อนของความสัมพันธ์ต่างๆ เหล่านี้ แต่เป็นความสัมพันธ์ที่เต็มไปด้วยอันตรายและความไม่อภิรมย์สมสุขใดๆ เช่นเดียวกับคนยุคเอลิซาเบธจำนวนมากก่อนหน้าเขานั้น เขาได้ไปทางทิศตะวันออกด้วยความหวังว่าจะมั่งคั่งและได้รับความดีความชอบ แต่กลับจบลงด้วยความท้อแท้และต้องพลัดถิ่น กลายเป็นคนต่างด้าวในดินแดนแปลก ๆ โดยไม่รู้สึกว่าบ้านที่แท้จริงของตนอยู่ที่ไหนกันแน่อีกต่อไป !!! (Brotton 2016, น. 256)

ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1599 เพียงไม่กี่สัปดาห์ที่ เซอร์ แอนโทนี่ เชอร์ลีย์ ออกจากกรุง Isfahan เพื่อเดินทางไปมอสโคว์ พ่อค้าและสายลับชาวอังกฤษ นามว่า แจสเปอร์ ทอมสัน (Jasper Thomson) เขียนจดหมายจากมาราเกชไปให้ญาติ ที่ชื่อ ริชาร์ด ทอมสัน (Richard Thomson) ในกรุงลอนดอน เขาอธิบายถึงการเข้าพบหัวหน้าเลขานุการของท่าน al-Mansur นามว่า อัล-คาอิด อาโซอูส (al-Caid Azouz) (Brotton 2016, น 257)

ตระกูลทอมสันเป็นคนรับใช้ของท่านเซอร์โรเบิร์ต เซซิล (Sir Robert Cecil) และมักจะมีหน้าที่สอดส่องมองหาคอยรับสมัครเจ้าหน้าที่สายลับข่าวกรอง แจสเปอร์แจ้งต่อท่าน อัล-คาอิด Azouz ของโมร็อกโกว่า เขาไม่ทราบถึงนโยบายของสมเด็จพระราชินีฯ ต่อประเทศสเปนเลย นับตั้งแต่การเสียชีวิตของคิงฟิลิปป์ ที่ 2 ของสเปน

สิ้นพระชนม์ เมื่อเดือนกันยายน 1598 นั้น แต่ก็ให้คำแนะนำแก่ท่านว่า ควรส่งทูตไปเข้าเฝ้าพระนาง และควรจะได้รับคำตอบที่เป็นบวก นอกจากนี้เขายังได้รายงานข่าวการกลับมาของผู้บัญชาการทหารของอัล-มันซูร์ ผู้รับผิดชอบการพิชิต Songhai ซึ่งเป็นจักรวรรดิแอฟริกันทางตะวันตกอันกว้างใหญ่ซึ่งรวมถึงบางส่วนของประเทศไนจีเรีย ย้อนกลับไปเมื่อปี 1591 (พ.ศ. 2134) นั้น ผู้บัญชาการคนนี้ได้นำอูฐ 30 ตัว ซึ่งเต็มไปด้วยไทเบอร์ (tyber ซึ่งก็คือทองคำชนิดที่ยังไม่ได้หลอม) ประมาณมูลค่าได้ถึง 600,000 ปอนด์ ซึ่งเทียบเท่ากับรายได้ประจำปีของเอลิซาเบธทั้งปี และเท่ากับ 2 เท่าของยอดหนี้รวมแห่งชาติของอังกฤษ นอกจากนี้เขายังตั้งข้อสังเกตถึงการมาถึงของ "ปริมาณอันมหาศาลของพริกไทย เขายูนิคอร์น (unicorns' horns ซึ่งก็คือ เขาบิดเป็นเกลียว จากหน้าผากของสัตว์ลูกผสมที่สลัดนอของตนทิ้งไว้ ใช้บดผสมทำยา แต่คนทั่วไปมักคิดว่าเป็นสัตว์ในตำนาน ไม่เชื่อว่าเคยมีจริง) และแก่นไม้บางชนิดสำหรับใช้ทำสีย้อมผ้า (dyers) ... ทั้งหมดนี้ เขานำเสนอแก่กษัตริย์ด้วยม้า 50 ม้าและจำนวนอันมหาศาลนับไม่ถ้วนของขันที คนแคระ และทาสหญิงทาสชาย นอกเหนือจากหญิงพรหมจารี 15 คนซึ่งเป็นลูก-สาวของกษัตริย์กาโก [Songhai] ซึ่งเขาได้ส่งให้เป็นนางสนมของกษัตริย์ ... ทั้งหมดนี้มีผมเป็นสีดำอย่างกับถ่านหิน (the coal black hair)" (Brotton 2016, น. 258)

ข้อเสนอของ Azouz ได้รับการพิจารณาอย่างจริงจังในลอนดอน พอถึงเดือนมีนาคม 1600 ควีนเอลิซาเบธเขียนคำร้องขอให้ปลดปล่อยเชลยชาวดัตช์ 9 คนซึ่งถือครองโดยชาวโมร็อกโก และเมื่อถึงเดือนมิถุนายนปีนั้นเอง ท่าน อัล-มันซูร์ ได้แจ้งพระนางว่า ท่านได้ส่งทูตซึ่งปลอมตัวเป็นตัวแทนการค้าที่เดินทางผ่านกรุงอเลปโปไปยังกรุงลอนดอนแล้วเพื่อเจรจาด้วย (Brotton 2016, น. 258) คณะผู้แทนการทูตนี้ นำโดยท่าน อับดัล วาฮิด บิน มาซูด บิน มูฮัมหมัด อัล-อันนูรี (Abd al-Wahid bin Masoud bin Muhammad al-Annuri) ซึ่งเป็นที่ปรึกษาของท่าน al-Mansur เอง และได้รับมอบอำนาจเพื่อหารือเกี่ยวกับพันธมิตร Anglo-Moroccan ที่จะโจมตีสเปน แต่ข่าวเกี่ยวกับแผนนี้รั่วไหลออกมา และในไม่ช้าก็ถูกการเก็งกำไรขึ้น ในหมู่พ่อค้าชาวอังกฤษในเมืองมาราเกช หนึ่งในนั้นนามว่า จอห์น แวริง (John Waring) ได้เขียนจดหมายถึงโรเบิร์ต ซีซิล และรายงานว่าชาวดัตช์ 9 คนที่ถูกจับเป็นเชลยนั้น ได้ร่วมขบวนมากับตัวแทนชาวมัวร์ในคณะทูตที่จะไปยังกรุงลอนดอนนี้ด้วยแล้ว แรงจูงใจที่แท้จริงเบื้องหลังคณะทูตนี้อาจถูกซ่อนอยู่ภายใต้ข้ออ้างเรื่องการค้าและการขนกลับของเชลยคริสเตียน 9 คนนี้ ซึ่งจะช่วยทำให้ควีน เอลิซาเบธดูดีขึ้นในสายตาของชาวดัตช์คาลวินนิสต์ (Brotton 2016, น. 259)

อีกไม่กี่สัปดาห์ต่อมา ลูกพี่ลูกน้องของ Jasper Thomson นามว่า จอร์จ ทอมสัน (George Thomson) ได้ส่งรายงานรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งที่คาดหวังจาก al-Annuri และพรรคพวกของเขาให้กับ Cecil ทราบ ทีมตัวแทนในคณะทูตนี้ มีพ่อค้า 2 รายที่โดดเด่น พวกเขามาพร้อมกับเพื่อนของทอมสันที่ชื่อ ซีเดะ อับดัลลา โดดาร์ (หรือ อับดุลลาห์ ดูดาร์ หรือ Side Abdala Dodar [Abdullah Dudar]) ซึ่งเป็นชาว Andalusian และเป็นล่าม และได้บอกกับ Thomson ว่าเขาจะพูดภาษาอิตาเลียนกับควีน แต่ทอมสันคาดเดาว่าเขาจะใช้ภาษาสเปน (คาสติล) ซึ่งเป็นภาษาแม่ของเขา ทอมสันยังให้รายละเอียดของ al-Annuri ซึ่งเชื่อกันว่า เป็นชาวมัวร์โดยกำเนิด

แต่ "เป็นคนเผ่าพันธุ์ Fessians ซึ่งชาวมัวร์ด้วยกันเองถือว่าต่ำต้อยที่สุด" เนื่องจากเมืองเฟซ (Fez) เพิ่งถูกผนวกเข้ามาในราชวงศ์ซา-อาเดียน (Sa'adian dynasty) ในปี 1548 (2091) นี้เอง (Brotton 2016 น. 259)

ทอมสันยังบอกกับเซซิลว่า ลูกพี่ลูกน้องของ al-Annuri 3 คน กำลังอยู่ในระหว่างการฟ้องร้องทางกฎหมายกับ John Waring เรื่องสินค้าและเงิน ซึ่งเป็นเรื่องที่ยุ่งยากลำบากเสียจนควีน Elizabeth ต้องเขียนถึง al-Mansur ขอให้ท่านเข้าไปแทรกแซง ในช่วงปลายเดือนมิถุนายน 1600 มีผู้แทน 16 คน ออกจากโมร็อกโกโดยเรือ Eagle และพอวันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 1600 เรือได้เข้าเทียบท่าที่เมืองท่า Dover ชายฝั่งของประเทศอังกฤษ ซึ่งตัวแทนของ บริษัท บาร์บารี ซึ่งค้าขายในโมร็อกโกอยู่นั้นได้เข้าพบกับท่าน al-Annuri และพวกคณะของท่านเดินทางไปยังลอนดอน ท่านเซซิลได้ฝากทุกท่านไว้ในการดูแลของทอมมัส เจอราร์ด (Thomas Gerard) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (MP) ซึ่งเป็นทั้งเพื่อนสนิทและผู้สนับสนุนของท่านเอสเส็กซ์ และได้เบี่ยงความจงรักภักดีทางการเมืองออกจากท่านเอสเส็กซ์หลังจากความพ่ายแพ้ของท่านเอสเส็กซ์จากไอร์แลนด์นั้น พอถึงวันที่ 11 สิงหาคม ค.ศ. 1600 เจอราร์ดรายงานว่า เขาจัดให้ทีมคณะทูตนี้อาศัยอยู่ในบ้านของท่านแอนโธนี แรดคลิฟฟ์ (Anthony Radcliffe) บนถนนสแตรนด์ (the Strand) เพื่อที่เขาจะสามารถจัดให้ทุกท่านในทีมทูตนี้ได้ติดต่อหารือกับชุมชนการค้าของลอนดอนได้ แต่มิใช่ว่าทุกคนจะยินดีกับการมาของคณะทูตทีมนี้นัก ท่านเจอราร์ดได้เข้าไปขอร้องให้พ่อค้าบาร์บารีในกรุงลอนดอนช่วยเป็นสปอนเซอร์เพื่อจ่ายเงิน "สำหรับอาหารของคณะเอกอัครราชทูตนี้ แต่พวกเขาก็บ่นว่ากำลังประสบกับสภาวะแห่งความยากจน" (Brotton 2016, น. 260)

ห้าวันต่อมา พวกเขาได้รับอนุญาตให้เข้าเฝ้าพระราชินี ชาวโมรอคโคและคณะผู้แทนจากอังกฤษเริ่มพูดคุยเกี่ยวกับธุรกิจในทันที การสนทนาของพวกเขาจัดขึ้นในภาษาสเปน (Castile) ซึ่งแปลให้ควีนฟังโดยนักการทูตและขุนนางแห่งราชสำนัก นามว่า ท่านเซอร์ ลูอิส ลูวเคเนอร์ (Sir Lewis Lewkenor) ซึ่งเนื้อความหลักๆ จะเอ่ยถึงความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างสองราชวงศ์ (the two crowns) แต่หนึ่งในข้าราชบริพารอังกฤษได้บันทึกรายงานว่า ล่ามของคณะทูตนี้ พูดอิตาเลียน และต้องการที่จะกล่าวบางสิ่งเป็นการส่วนตัว ซึ่งก็ได้รับการอนุญาตจากควีน ในตอนท้ายของการต้อนรับท่าน al- Annuri นี้ ควีนเอลิซาเบธได้เรียกเอกอัครราชทูตดัตช์ (เนเธอร์แลนด์) เข้ามาและแสดงการส่งมอบนักโทษชาวดัตช์ 9 คน เพื่อแสดงให้ชาวดัตช์เห็นประจักษ์ว่าพระนางมีอำนาจเหนือโมร็อกโก (Brotton 2016, น. 261)

แต่หลายคนที่อยู่ในห้องพระโรงนี้ จะเข้าใจว่าเป็นการประชุมของศัตรูทางการเมืองและทางลัทธิศาสนาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของสเปนและคาทอลิกถึง 3 คน ซึ่งมีวาระการประชุมที่แท้จริงเกินกว่าเรื่องของข้อตกลงทางการค้า ในอีกไม่กี่เดือนข้างหน้าหลายคนของราชสำนักเอลิซาเบธจะเข้าใจได้เองว่า สิ่งที่ปรากฏในตอนแรกว่าเป็นแต่เพียงการที่ตัวแทนการค้ามาพบอีกหนหนึ่งเท่านั้น ตอนนี้กำลังจะกลายเป็นความพยายามลับๆ ที่จะเริ่มพันธมิตรทางทหารครั้งใหม่ ในการบุกสเปน และอาจจะมีการโจมตีศัตรูที่ยิ่งใหญ่อีกรายของท่าน al-Mansur นั่นคือ ออตโตมัน หากจะสรุปละก็ พันธมิตรดังกล่าวจะจัดให้คริสเตียนปะทะกับคริสเตียน และมุสลิมปะทะกับมุสลิม ซึ่งนับเป็นครั้งแรก

ในประวัติศาสตร์ของการเป็น "พันธมิตรที่ไม่บริสุทธิ์ หาความศักดิ์สิทธิ์มิได้" ("*unholy alliance*") อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน (Brotton 2016, น. 262)

การเข้าเฝ้าครั้งที่ 2 ได้รับอนุมัติ 3 สัปดาห์ต่อมา โดยคราวนี้จัดขึ้นที่วังโอตแลนด์ (Oatlands Palace) ในเซอร์รีย์ (Surrey) ท่าน al-Annuri ได้คุยกับพระราชินีเป็นการส่วนตัว "เดากันว่า ท่านคงมีข้อเสนอที่ดีต่อพระราชินี ถ้าพระนางยินดีที่จะช่วยเหลือเขาในเรื่องของการขนส่ง เหมาะกับท่าเรือต่างๆ ของเขา เพื่อดำเนินการในด้านความปลอดภัยแก่สมบัติที่เขามี โดยเฉพาะเหมืองต่างๆ ในหมู่เกาะอินดีสที่เขาพิชิตได้" ข่าวลือได้อ้างว่า เอลิซาเบธจะช่วยในการลักลอบนำสมบัติจากประเทศในโลกใหม่ (New World) นั้น ข้ามมหาสมุทรแอตแลนติกมาให้ ในบันทึกข้อตกลงวันที่ 13 กันยายน ค.ศ. 1600 al-Annuri อธิบายว่า เขาเสนอพันธมิตรทางทหารอย่างเป็นทางการซึ่งจะส่งผลให้กองเรือของอังกฤษและโมร็อกโกรวมตัวกันเข้าโจมตีสเปน (Brotton 2016, น. 262) อังกฤษและโมร็อกโกจะบุกสเปนด้วยกันเพื่อให้บรรลุความฝันอันยาวนานของชาวโมร็อกโกในการเรียกคืนดินแดน อัล-อันดาลูส (Al-Andalus ซึ่งเป็นชื่ออาหรับที่ใช้เรียก แผ่นดินใหญ่ของสเปน) Al-Annuri รายงานว่า "เรามีกองทหารม้าขนาดใหญ่ ข้าวสาลีจำนวนมาก และเสบียงอื่น ๆ นอกจากนี้เรายังมีป่าไม้ที่มีต้นไม้ซึ่งเหมาะต่อการต่อเรือ และมีเหล็กเพื่อให้ใช้ต่อเรือ ... และหากพระนางสามารถยึดเมืองใดก็ตามในสเปนได้ ซึ่งอยู่ใกล้กับเรา และพระนางต้องการให้เราจัดหาทหาร อาวุธ หรือเงิน ให้แล้วละก็ พระจักรพรรดิของเราจะจัดการดูแลให้ทั้งหมด" (Brotton 2016, น 263)

Al-Annuri ยังแนะนำให้ยกทัพร่วมกันไปต่อตีอาณานิคมของสเปนทั้งในอเมริกาและอินดีส เขาแนะว่า "ประชาชนของจักรพรรดิจะคุ้นเคยกับความร้อนของย่านอินดีสดี ... พระเจ้าอยู่หัวทรงพิชิต ... แผ่นดินที่ทอดยาวถึงกับต้องเดินทัพกัน 90 วัน และได้ยึดเมืองเล็กเมืองใหญ่ต่างๆ ระหว่างทางได้ถึง 86,000 แห่ง ... และประชาชนของพระองค์สามารถทนกับความร้อนจากอากาศของที่นั่นได้แล้ว" (Brotton 2016, น. 263)

ในท้ายที่สุดพระราชินีและที่ปรึกษาของพระนางได้คัดค้านพันธมิตรที่เสนอไว้นี้ บางทีพวกเขาอาจกลัวว่าความสัมพันธ์ทางการค้าและการทูตที่ใกล้ชิดกับพวกออตโตมันอยู่แล้วนั้นอาจจะแตกหักลงได้ ดูเหมือนว่าพวกเขาเชื่อว่า al-Annuri ดั้งเดิมอาจจะไม่ได้มาจากเมือง Fez แต่เป็นชาวมอริสโก้ (สเปน) ที่ "กลับเนื้อกลับตัว" ไปเป็นชาวมุสลิม ที่ปรึกษาของ Elizabeth ได้เสนอโอกาสให้ al-Annuri เข้าร่วมกองกำลังอังกฤษในการรณรงค์สงครามต่อต้านสเปน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินการกระหน่ำในทะเลมากกว่าบนบก (Brotton 2016, น. 264)

อย่างน้อยหนึ่งคนในคณะทูตนี้ ซึ่งเป็นนักแปล ที่ชื่อ อับดุลลาห์ ดูดาร์ (Abdullah Dudar) เป็น Morisco (หรือ "Andalusian") ซึ่งภาษาแม่คือภาษาสเปน เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม ค.ศ. 1600 นักบันทึก นามว่า จอห์น แชมเบอร์เลน (John Chamberlain) กล่าวว่าชาวอังกฤษจำนวนมากได้กระทำต่อชาวมัวร์ โดยไม่ขนขึ้นเรือ เพื่อเดินทางกลับบ้านในตุรกี เนื่องจากคิดว่า อาจจะเป็นมิตรกับคนนอกศาสนามากเกินไป เรื่องราวในพระคัมภีร์เดิมเกี่ยวกับพระราชินีแดนตะวันออกแห่งเชบา (the oriental Queen of Sheba) ไปเยี่ยมท่านโซโลมอน ถูกพลิก

กลับโดยท่านแชมเบอร์เลน ผู้ซึ่งเห็นควีนเอลิซาเบธเป็นควีนเซบาผู้เฒ่า ที่กำลังรอการมาเยือนจากอีกฟากหนึ่งของโลก (Brotton 2016, น 264)

ขณะที่คาดเดากันไปนั้น คณะองคมนตรีกำลังถกเถียงกันในเรื่องการดำเนินการกับพ่อค้าชาวอังกฤษที่ทำให้ราคาน้ำตาลทรายจากบาร์บารี่เพิ่มขึ้นอย่างผิดเพี้ยน ในขณะที่ก็พยายามเรียกร้องให้ บริษัท ลีวองต์ ยอมจ่ายค่าใช้จ่ายในการขนส่งผู้แทนโมร็อกโกนี้ไปยัง Aleppo (Brotton 2016, น. 265) อย่างไรก็ตามพ่อค้าของบริษัทลีวองต์ ที่ไม่พอใจ ก็ปฏิเสธที่จะจ่ายเงินสำหรับการเดินทางอย่างเป็นทางการของ al-Annuri ไปยัง Aleppo และอีกหนึ่งเดือนต่อมา คือ เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน ค.ศ. 1600 al-Annuri และพรรคพวกของเขายังคงตกค้างอยู่ที่กรุงลอนดอนและได้ร่วมงานฉลองวันขึ้นครองราชย์ ใน Whitehall ซึ่งเป็นวันครบรอบ 42 ปีของการครองราชย์ของควีน Elizabeth (Brotton 2016, น 266)

ราชินีผู้มีฟันคล้ำ (blackened teeth) ซึ่งนับเป็น "ข้อบกพร่อง" (a defect) ที่นักเดินทางชาวเยอรมันชื่อ นาย พอล เฮนสแนอร์ (Paul Hentzner) บันทึกเอาไว้ ว่า "คนอังกฤษดูเหมือนจะตกเป็นทาสของน้ำตาล และใช้น้ำตาลกันมากเหลือเกิน" การนำเข้าน้ำตาลโมรอคโคของควีนอลิซาเบธตั้งแต่ต้นรัชกาล นำไปสู่ความหลงใหลในผลไม้เชื่อมกรอบหวาน (candied fruits) ซึ่งมีผลต่อฟันของพระนาง (Brotton 2016, น. 266)

ในเดือนมกราคมปี 1601 การเจรจาดูเหมือนจะหยุดนิ่ง ในขณะที่เห็นความเป็นศัตรูต่อชนชาติโมร็อกโกมากขึ้น หนึ่งในสายลับของท่านเซซิล นามว่า ฟิลิป ฮันนีแมน (Philip Honeyman) ให้คำอธิบายที่เป็นไปได้สำหรับความเป็นปฏิปักษ์นี้ด้วยการอ้างว่า ภารกิจที่แท้จริงของคณะทูต al-Annuri ที่มานี้ คือ "เรียนรู้ว่าสินค้าไปมาอย่างไร และสิ่งที่เราได้รับจากน้ำตาลของพวกเขา เพื่อที่เขาจะได้ขึ้นราคาน้ำตาลอีก ให้สมน้ำสมเนื้อสะสาแก่ใจ" (Brotton 2016, น. 268)

หลังจากเกือบ 6 เดือนนั้น ความตึงเครียดที่เกิดขึ้นจากคณะทูตของชาวมัวร์ในที่สุดก็สิ้นสุดลง ถึงเวลาแล้วที่พวกเขาจะต้องออกไป ปลายเดือนมกราคมปี 1601 ควีนเอลิซาเบธออกแถลงการณ์ซึ่งมีผลโดยตรงต่อกลุ่มผู้ติดตามของ al-Annuri เนื่องจากพสกนิกรของพระนาง "ไม่พอใจมากที่จะเห็นพวกนิโกร และ blackamoors จำนวนมาก มาดำเนินการต่างๆ ในราชอาณาจักรนี้ ... และคนดังกล่าวเหล่านั้นจักต้องถูกหลีกเลี่ยง และต้องออกจากอาณาจักรของพระนางโดยเร็วที่สุด" (Brotton 2016, น. 269-270)

ประเทศนี้อยู่ในภาวะขาดแคลนอาหารอันเนื่องมาจากการเก็บเกี่ยวที่ไม่ดีและผลกระทบร้ายแรงจากการปิดล้อมของสเปน ไม่มีประโยชน์อะไรมากนักที่พิจารณาถึงประโยชน์ทางการค้าของการเป็นพันธมิตรกับโมร็อกโกเป็นเวลานาน และการประกาศเนรเทศคนผิวดำและคนมัวร์ออกนอกประเทศ ก็ไม่เป็นไปตามที่คาดไว้ ควีนเอลิซาเบธได้ "แต่งตั้งท่าน แคสเปอร์ แวน เซนเดน (Casper van Zenden) พ่อค้าแห่งลือเบค (Lubeck) สำหรับการขนส่งคนเหล่านี้ออกไปให้เร็วที่สุด" ท่าน van Zenden นี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับแนวคิดในการขับไล่ทาสผิวดำและขายพวกเขาในสเปน ไม่ว่าการประกาศของควีนเอลิซาเบธจะมีผลต่อการตัดสินใจออกไปของ al-Annuri หรือไม่ก็

ตาม ภายในไม่กี่สัปดาห์หลังจากที่ตีพิมพ์ประกาศฉบับนี้ออกมาแล้ว เขาและกลุ่มผู้ติดตามของเขาก็ลักลอบเดินทางกลับไปโมร็อกโกเองอย่างเงียบๆ (Brotton 2016, น. 270)

อย่างไรก็ตาม ท่าน อัล-มันซูร์ หวังว่าควีนเอลิซาเบธอาจจะยังคงเห็นพ้องกับการร่วมทุนกัน (joint venture) เพื่อต่อต้านสเปนในทวีปอเมริกา ท่านเตือนพระนางว่า เงิน 100,000 ปอนด์ ที่ท่านเตรียมไว้เพื่อช่วยพระนางโจมตีชาวสเปนนั้นพร้อมแล้ว สิ่งที่พระนางต้องทำคือ การส่งคนที่เชื่อถือได้ไปรับเงินก้อนนี้ ความกังวลอีกอย่างหนึ่งของท่านก็คือ การตั้งอาณานิคมของชาวมุสลิมในทวีปอเมริกา "ชาวมัวร์ทุกหมู่เหล่าจะเข้าร่วม ... โดยความช่วยเหลือของพระเจ้า ... กับเราและท่าน" นี่เป็นครั้งแรกและครั้งสุดท้าย...ที่สมาพันธ์ชาวโปรเตสแตนต์-มุสลิมถูกเสนอขึ้นเพื่อให้ไปปกครองละตินอเมริกา (Brotton 2016, น. 271)

แต่ความหวังใดก็ตามที่จะโจมตีสเปนก็ได้จบลงไปพร้อมกับการเสียชีวิตลงของท่านเอสเส็กซ์ ความมุ่งมาดปรารถนาทางการเมืองและความแข็งแกร่งส่วนตัวของราชินีก็หมดไปด้วย ความสนใจของราชสำนักในการเป็นพันธมิตรกับโมร็อคโคด้วยเหตุผลทางการเมืองและการพาณิชย์ดูเหมือนจะถึงทางตันแล้ว แม้ความกระตือรือร้นที่มีต่อพันธมิตรแองโกล-โมร็อคโคในระดับทางการเมืองสูงสุดจะลดน้อยถอยห่างลง แต่ความสนใจในกลุ่มโมร็อกโกนอกเหนือจากวงในสุดของเอลิซาเบธก็ยังเข้มข้นมาก นักเขียนยังคงตีพิมพ์ประวัติศาสตร์และงานแปลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างศาสนาอิสลามกับคริสเตียน ในขณะที่นักเขียนบทละครใช้การผสมผสานของการเมืองศาสนา และหน่วยสืบราชการลับ ที่เกิดจากพันธมิตรมุสลิมของเอลิซาเบธนั่นเอง (Brotton 2016, น. 271)

ในช่วงปลายปี ค.ศ. 1600 หรือต้นปี ค.ศ. 1601 ละครเรื่อง Lust's Dominion หรือ The Lascivious Queen (เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า The Spanish Moor's Tragedy) ก็ปรากฏตัวขึ้น เป็นไปได้มากว่าเขียนโดยสหายของเชคสเปียร์ นามว่า โทมัส เด็คเกอร์ (Thomas Dekker) เป็นละครโหดร้าย ซึ่งสะท้อนเอาผลงานของนักเขียนคนอื่น ๆ ที่เอ่ยถึงเรื่อง "Turk" และ "Moor" รวมไปถึงนักเขียนอย่าง Marlowe ด้วยเช่นกัน แต่ก็ได้เพิ่มความแปลกใหม่และเฉพาะเจาะจงซึ่งแสดงให้ผู้ชมเห็นว่า ชายมัวร์ก็สามารถอยู่บนเตียงกับหญิงสเปนได้ ตัวเอกอย่างท่าน Eleazer หนุ่ม Moor และเป็นเจ้าชายแห่งเฟซและบาร์บารี่ (Prince of Fez and Barbary) ได้แต่งงานกับมาเรียผู้เป็นสาวสูงศักดิ์ชาวสเปน ท่าน Eleazer อาศัยอยู่ในฐานะนักโทษของพระราชาสเปน หลังจากความพ่าย-แพ้ของบิดาของท่านด้วยเงื้อมมือของชาวสเปน "เขาถูกจับไปเป็นเชลยของทรราชย์สเปน" แม้ว่าเขาจะถูกบรรยายว่าเป็น "อสูรสีดำ" (black fiend) ท่าน Eleazer ก็กล่าวประกาศว่า เลือดของเขาเป็น "สีแดงและเป็นเชื้อพระวงศ์ที่สุด เฉกเช่นเลือดที่ดีที่สุดและน่าภาคภูมิใจทั้งหลายในแผ่นดินสเปนนั่นแล" ไม่เหมือนตัวละครมัวร์ตัวอื่นๆ บนเวทีในอดีต เพราะท่าน Eleazer เป็นตัวละครชั้นสูงซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนคริสเตียนด้วย (Brotton 2016, น. 272-273) (เพียงเพราะว่าเป็นเชื้อพระวงศ์ เป็นเลือดขัตติยา แม้ว่าจะดำ!!! และเป็นเชลย!!!)

ความหลงใหล และ ตัณหาราคะ (lust) ที่ไม่สามารถควบคุมได้ของทั้งชาวสเปนและชาวมัวร์ทำให้เกิดสงครามกลางเมือง อาณาจักรแห่งความสยดสยองของ Eleazer สิ้นสุดลงเมื่อบุตรชายของกษัตริย์ฟิลิป (เลียนแบบกษัตริย์ฟิลลิปที่ 3 แห่งสเปน) ปลอมตัวเป็นมัวร์ โดยการทาหน้าของเขา "ด้วยน้ำมันแห่งนรก" (oil of hell) และ

แทงเจ้ามัวร์นั้นตาย ขณะที่ฟิลิปขึ้นครองบัลลังก์ เขาปิดฉากละครด้วยการประกาศว่า "และสำหรับคนมัวร์ไร้ศาสนาผู้นี้ (Barbarous Moor) และมวลชนสีดำ (black train) ของเขานั้น ขอให้มัวร์ทั้งหมดถูกเนรเทศออกจากสเปน!" (ผู้แต่งต้องการเล่นคำ ให้ลงท้ายเป็นเสียงสัมผัส ระหว่าง train กับ Spain) บทละครนี้ได้เริ่มแสดงหลังจากมีคำประกาศของควีนเอลิซาเบธที่เรียกร้องให้ขับไล่ "blackamoors" ออกจากอังกฤษได้ถูกเผยแพร่ออกไป (ต่อมาในปี ค.ศ. 1609 หลังพระนเรศสิ้น 4 ปี ฟิลิปที่ 3 ของสเปนจึงประกาศอย่างเป็นทางการให้ Moriscos ทั้งหมดถูกไล่ออกจากสเปน) (Brotton 2016, น. 273) กลุ่มผู้ชมละครชาวโปรเตสแตนต์อังกฤษนั้นอาจจะหัวเราะกับแฟนตาซีระหว่างชาวคาทอลิกสเปนและชาวมัวร์มุสลิมนี้ และ Eleazer ซึ่งเป็นคน Moor นั้น อาจจะได้รับการชื่นชม เพราะก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายในราชสำนักสเปนได้ แต่ก็อาจจะไม่ได้รับความไว้เนื้อเชื่อใจจากคนอังกฤษเลยอยู่ดี (Brotton 2016, น. 274)

ปลายปี ค.ศ. 1601 หรือต้นปี ค.ศ. 1602 (ก่อนพระนเรศสิ้น 3 ปี) เชคสเปียร์เริ่มเขียนบทละครใหม่อีกเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับตัวละครมุสลิม ฉากละครอยู่ในโลกเมดิเตอร์เรเนียนของ Ottomans, Venetians และ Moors ซึ่งคุ้นเคยต่อคนในรุ่นเดียวกันกับพนักงานของบริษัท Levant และ บริษัท Barbary และผู้ชมละครเวทีทั้งหลายในกรุงลอนดอนในขณะนั้น ตัวพระเอกที่อับโชคของละครเรื่องนี้จะมีองค์ประกอบของสิ่งแปลกใหม่ (exotic) และความเป็นชาวมัวร์ผิวดำ (black moors) ล่าสุด ที่เกี่ยวข้องกับสเปนในบทละครอื่นๆ อย่างเช่น *อำนาจแห่งราคะ* (*Lust's Dominion*) พระเอกผู้นี้ก็เป็นนักรบอีกคนหนึ่งที่แต่งงานนอกชุมชนของตน ละครเริ่มเรื่องในเมืองเวนิสและเชิญผู้ชมให้พิจารณาว่าจะเกิดอะไรขึ้นถ้าเจ้าชายผู้กล้าหาญแห่งโมร็อกโกสามารถเดาเรื่องหึงที่ใส่รูปได้อย่างถูกต้องและได้แต่งงานกับนางปอร์เชียผู้สูงศักดิ์ (แบบในเรื่อง เวนิสวานิช นั้น) ละครเรื่องนี้ชื่อว่า *โศกนาฏกรรมของออเทลโล* (*The Tragedy of Othello*) (Brotton 2016, น. 274)

Othello เป็นคนมัวร์ที่อาศัยอยู่ในโลกคริสเตียนที่เป็นจุดศูนย์กลางของละครการเมืองโรแมนติกและเกี่ยวกับการทหาร ซึ่งเขาเป็นทั้งเจ้านายและเป็นเชลย ละครนี้เล่นเป็นครั้งแรกในเดือนพฤศจิกายนปี ค.ศ. 1604 (1 ปี หลังควีนอลิซาเบธสิ้น แต่ 1 ปี ก่อนพระนเรศสิ้น) บรรณาธิการหนังสือหลายคนเมื่อเร็ว ๆ นี้ได้ถกเถียงกันอยู่ว่าเช็กสเปียร์อาจเริ่มเขียนเรื่องนี้ตั้งแต่ในช่วงฤดูหนาวปี ค.ศ. 1601-1602 เพราะสามารถอิงความคล้ายคลึงกันกับละครเรื่องอื่นๆ ของท่าน เช่น *แฮมเล็ต* (*Hamlet*) (ราว ค.ศ. 1600) และ *ราตรีที่สิบสอง* (*Twelfth Night*) (ราว ค.ศ. 1601) (Brotton 2016, น. 275)

ฉบับพิมพ์ครั้งแรกที่ชื่อว่า *โศกนาฏกรรมของออเทลโล มัวร์แห่งเวนิส* (*The Tragedy of Othello, The Moor of Venice*) ได้รับการตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1622 (17 ปีหลังจากที่พระนเรศสิ้น) ในรูป quarto ขนาดพกพาขนาดเล็ก (เพราะฉะนั้นจึงใช้คำเรียกเฉพาะว่าขนาด "Quarto" ซึ่งคือประมาณ 1 ใน 4 ของหน้ากระดาษยกใหญ่ปกติของโรงพิมพ์) เพียง 1 ปีต่อมาก็ได้มีการตีพิมพ์ฉบับครั้งที่ 2 ในรูปแบบ Folio (คือ ขนาด 1 ใน 2 ของหน้ากระดาษยกใหญ่ปกติของโรงพิมพ์) ปัญหาของบทละคร 2 รุ่นนี้ ก็คือ คำถามยืนในเรื่องของ "เชื้อชาติ" (race) ความมืดดำของ Othello และการร่วมชีวิตที่ดูเหมือนจะ "ผิดธรรมชาติ" กับแม่นางผิวสีอ่อน (fair) ที่ชื่อ

ว่า เดสเดโมนา (Desdemona) นั้น (นางเอกผู้นี้เป็นคนเติร์กผิวขาว) (Brotton 2016, น. 275) (ในปี ค.ศ. 1693 นักวิจารณ์ นามว่า Thomas Rymer ได้ตั้งข้อสงสัยว่าทำไมเชคสเปียร์จึงเขียนบทละครเรื่องนี้ที่ยอมกำหนดให้ชาวเมืองเวนิส "ตั้งนิโกรให้เป็นนายพล หรือไว้ใจคนมัวร์เพื่อปกป้องพวกเขา" (Brotton 2016, น. 276) แต่อยู่นอกเหนือจากขอบเขตวิจัยฉบับนี้ จึงขอยุติแต่เพียงเท่านี้)

Othello ไม่ได้เริ่มต้นชีวิตในฐานะของบทละครเกี่ยวกับเชื้อชาติ (race) ในความเข้าใจสมัยใหม่ของเรานี้ ศัพท์คำว่า race ในขณะนั้นมาจากภาษาฝรั่งเศสยุคกลาง คือคำว่า *rasse* ซึ่งหมายความถึง กลุ่มคนที่เชื่อมต่อกันโดยเชื้อสาย และมาจากภาษาสเปน คำว่า *raza* และคำภาษาโปรตุเกสว่า *raça* ซึ่งทั้งสองคำนี้ หมายถึง เชื้อสายและวงศ์ตระกูล นี่คือการใช้คำของเช็กสเปียร์ อย่างเช่นเมื่อมาร์ค แอนโทนี่ พูดถึง "เชื้อชาติที่ถูกกฎหมาย" (lawful race) ของกรุงโรม ในบทละครเรื่อง *แอนโทนีและคลีโอพัตรา* (1607-1608 หรือ พ.ศ. 2150-2151 หลังพระนเรศสิ้นแล้ว 2-3 ปี) นั่นเอง ประเด็นสำคัญคือการใช้คำว่า "มัวร์" ของเช็คสเปียร์ ใน Othello เช็คสเปียร์ใช้ประโยชน์จากการมี 2 ความหมาย ของคำว่า "Mahometan" หรือ มุสลิม และคำว่า "Maurus" หรือ สีดำ (Brotton 2016, น. 276) เชกสเปียร์ใช้ภาพการบรรยายถึงม้า Barbary เพื่อระบุว่า Othello เป็นชาวแอฟริกาเหนือและเสนอวิสัยทัศน์เกี่ยวกับการสร้างลูกผสม (miscegenation) หรือการผสมข้ามสายเลือด (crossbreeding) (Brotton 2016, น. 278)

สิ่งที่โดดเด่นเป็นพิเศษเกี่ยวกับสุนทรพจน์ของอ็อตเทลโลในคำอธิบายของเขาเกี่ยวกับการที่เขามาอยู่ที่เวนิสนี้ เราชอบคิดว่าคนที่เป็น Moor ต้องเติบโตขึ้นมาในโมร็อกโก (หรือสิ่งที่เชคสเปียเรียกว่า "Mauretania" ต่อมาในภายหลังในบทละครนั้น) แต่อดีตในวัยเด็กของเขากลับว่างเปล่า เขาอ้างว่าได้ถูกจับกุมโดย "ศัตรูผู้อวดดี" (หรือคือ มุสลิมเติร์ก) เพื่อขายให้กลายเป็นทาสและได้ประสบกับรูปแบบของ "การไถ่ถอน" (redemption) ที่น่าสนใจ คือ คำว่า "การไถ่ถอน" ในยุคอลิซาเบธนั้น อาจหมายความว่า "ปลดปล่อยออกมาจากความบาป" และ "ปลดปล่อยจากการเป็นทาส" นั่นคือ อ็อตเทลโลถูกซื้อ ปลดปล่อยให้เป็นอิสระ และมอบความรอดให้โดยใช้ความศักดิ์สิทธิ์แห่งศีลล้างบาป (the sacrament of baptism) ให้กลายเป็น "ชาวมัวร์ผู้เป็นคริสเตียนคนแรกบนเวทีละครของยุคเอลิซาเบธ" นี่คือตัวอย่างของการแปลงศาสนา (conversion) นั่นเอง (Brotton 2016, น. 281)

เมื่อเขาฆ่าภรรยาของเขา คือ นาง Desdemona แล้ว และค้นพบข้อผิดพลาดที่น่ารังเกียจของตน Othello เตรียมที่จะชดใช้ด้วยชีวิตของเขาเอง เมื่อชาวเวนิสพยายามจะจับกุมตัวเขา Othello ขอให้เจ้าหน้าที่ของเวนิสเหล่านั้นฟังการบอกกล่าวเป็นครั้งสุดท้ายเกี่ยวกับการถูกโจมตีของเขา ในฐานะข้าราชการที่ซื่อสัตย์ของรัฐ ซึ่งรวมถึงการหลอกลวงเพราะความไร้เดียงสาของเขาที่อยู่ในมือของ Iago และทำไมเขาจึงสูญเสีย "ไข่มุก" ที่มีค่า นามว่า Desdemona นั้นไป โอเทลโลไม่ได้กล่าวถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตัวเองเลย เขาได้แต่เปรียบเทียบตัวเองโดยอันดับแรกเปรียบกับชาวอินเดียและจากนั้นก็เปรียบกับชาวเติร์ก พฤติกรรมของเขาที่มีต่อนางเดสเดโมนาก็เหมือนกับพฤติกรรมของชาวอินเดียที่โยนไข่มุกที่มีค่ายิ่งกว่าชนเผ่าทั้งหมดของเขาทิ้งไป คำว่า "อินเดีย" (Indian) เป็นคำที่ใช้ในฉบับ 4 ส่วน (Quarto) ค.ศ. 1622 ของบทละครนี้ แต่พอในฉบับต่อมาของปี

ค.ศ. 1623 เป็นฉบับ 2 ส่วน (Folio) ใช้คำว่า "Iudean" แทน (Brotton 2016, น. 286) ถ้ามองในทางชนชาติแล้ว จะเห็นได้ชัดว่า อาจจัด Moor เข้ากลุ่มกับชาวอินเดียมากกว่าจะไว้ในกลุ่ม "Iudian" หรือคนยิว เพราะ "Iudian" ของเวอร์ชั่น Folio นั้น อาจหมายถึงการทรยศของยูดาส อิสคาริออท (Judas Iscariot) ที่มีต่อพระเยซูคริสต์ หรือการประหารชีวิตภรรยาของเฮร็อด (Herod) นามว่า Mariamme ซึ่งทั้งสองอย่างนี้ถือเป็นคำอุปมาอุปมัยสำหรับพฤติกรรมของอ็อตเทลโลนั่นเอง (Brotton 2016, น. 287)

แม้ว่าตัวท่านเองจะยังไม่รู้ ณ ขณะนั้น ท่าน Shakespeare กำลังเขียนละครเรื่อง Othello นี้ในช่วงจุดสูงสุดของความสัมพันธ์ของระหว่างอังกฤษยุคเอลิซาเบธ (Elizabethan England) กับโลกมุสลิม ซึ่งกำลังจะถึงจุดแตกดับอย่างฉับพลันในเวลาอันใกล้นั้นแล้ว ควีน Elizabeth ไม่เคยดูการแสดงละครเรื่องนี้เลย เพราะพระนางสิ้นพระชนม์ ในวันที่ 24 มีนาคม ค.ศ. 1603 ตอนอายุ 69 ปี พระนางปกครองอาณาจักรของท่านเป็นเวลา 45 ปี พระนางได้รับการสืบทอดราชสมบัติต่อโดยลูกพี่ลูกน้องชาวสก๊อตแห่งราชวงศ์สจ๊วต นามว่า กษัตริย์เจมส์ ที่ 6 แห่งสก๊อต ผู้ซึ่งมาปกครองอังกฤษด้วย ในนามว่า กษัตริย์เจมส์ ที่ 1 แห่งอังกฤษ (the Scottish Stuart King James VI, and James I of England) ประเทศที่ท่านสืบทอดนี้ ต้องการความเชื่อมโยงกับส่วนที่เหลือของยุโรปทันที หากอยากมีความหวังว่าจะมีความมั่งคั่งในอนาคต (Brotton 2016, น. 288)

กษัตริย์เจมส์ซึ่งได้รับการชี้นำโดยท่านโรเบิร์ต ซีซิล นี้ ได้เปิดเจรจาสันติภาพกับคาทอลิกสเปน เกือบจะในทันทีที่ขึ้นครองราชย์ ท่านกระตือรือร้นที่จะนำอังกฤษกลับเข้ามาในวิถีทางการเมืองและเศรษฐกิจของยุโรป หลังจากครึ่งศตวรรษของการเนรเทศตัวเองนั้น ในฤดูร้อนปี ค.ศ. 1604 (1 ปี ก่อนพระนเรศสิ้น) คณะทูตอีกคณะหนึ่งได้มาถึงอังกฤษ แต่คราวนี้เอกอัครราชทูตเป็นชาวสเปนและเป็นคาทอลิก ความคิดทั้งปวงเกี่ยวกับพันธมิตรโมร็อกโก-อังกฤษ เพื่อต่อต้านสเปนได้ผ่านไปแล้ว เพราะคิงเจมส์ไม่มีความกระหายที่จะทำสงครามในต่างประเทศเลย แล้วในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1604 นั้นเอง (1 ปี ก่อนพระนเรศสิ้น) นักการทูตสเปนและอังกฤษลงนามร่วมกันในสนธิสัญญาลอนดอน (the Treaty of London) เป็นอันสิ้นสุดสงคราม 19 ปีระหว่างสองราชอาณาจักร คิงเจมส์ได้สิ้นสุดการแยกตัวทางการทูตของอังกฤษออกจากส่วนที่เหลือของยุโรปเสียที (Brotton 2016, น. 288)

ในเดือนเดียวกันปีเดียวกัน คือ สิงหาคม 1604 นั้น ท่านอะห์หมัด อัล-มันซูร์ (Ahmad al-Mansur) แห่งโมร็อคโค ก็สิ้นพระชนม์จากโรคระบาด (และปีถัดมา พระนเรศก็สิ้น) โอรสทั้ง 3 คนของท่าน ก็ต่อสู้กันเพื่อแย่งชิงราชบัลลังก์ และอาณาจักรแห่งโมร็อกโกก็ก้าวเข้าสู่สงครามกลางเมือง ซึ่งทำให้หมดสิ้นความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้ากับอังกฤษทั้งปวงลง สุลต่านเมห์เหม็ดที่ 3 แห่งออตโตมันตุรกี ซึ่งเป็นพันธมิตรมุสลิมที่ยิ่งใหญ่ของควีนเอลิซาเบธ ก็สิ้นพระชนม์ด้วยอาการหัวใจวายฉับพลันในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1603 (คือปลายปีก่อนนี้เอง) คือ 9 เดือนหลังจากที่ควีนอลิซาเบธสิ้น ซึ่งท่านเมห์เหม็ดที่ 3 ของ Ottomans นี้ได้ใช้เวลาส่วนใหญ่ในรัชกาล 80 ปีของท่านต่อสู้กับความไม่สงบในต่างประเทศและภายในราชสำนักที่วุ่นวายของท่านเอง โดยไม่มีเวลามากพอที่จะบ่มเพาะพันธมิตรของบิดาท่าน (สุลต่านเซลิม ที่ 2) ที่ทำไว้กับควีนเอลิซาเบธต่อได้เลย เมื่อตัวแทนสเปนและตัวแทนอังกฤษนั่งลงที่พระตำหนักซอมเมอร์เซ็ท (Somerset House) เพื่อตกลงในสนธิสัญญาลอนดอนที่ว่านั้น สัญลักษณ์

ที่มองเห็นได้เพียงอย่างเดียวที่ยังบ่งบอกความเป็นพันธมิตรแองโกล-ออตโตมัน คือ พรมขนาดใหญ่ที่ลาดปูอยู่บนโต๊ะที่ใช้เจรจาลงนามระหว่างพวกเขานั่นเอง (ผ้าปูโต๊ะ ลายออโตมัน ปรากฏเป็นหลักฐานในภาพวาดสีน้ำมัน แสดงผู้เข้าร่วมประชุมลงนามในสนธิสัญญาดังกล่าว) กษัตริย์เจมส์องค์ใหม่นี้ ไม่สนใจที่จะติดตามพันธมิตรกับมัวร์ หรือสิ่งที่ท่านบางทีก็เรียกว่า "พวกเติร์กที่ไร้ความศรัทธา" (the faithless Turks) นี้อีกต่อไป ยุคทองของเอลิซาเบธ (the Elizabethan Golden age) นี้ ได้ปิดฉากลงพร้อมด้วยการจบสิ้นพันธมิตรของอังกฤษกับประเทศอิสลามทั้งปวงลงสิ้น (Brotton 2016, น. 289)

ในขณะที่เช็คสเปียร์เตรียมพร้อมที่จะอำลาเวทีละครลอนดอน และออกไปใช้ชีวิตยามเกษียณที่เมืองสแตรทฟอร์ด (Stratford) ในปี ค.ศ. 1611 (6 ปี หลังพระนเรศสิ้น) อังกฤษกลายเป็นผู้นำในการค้าขายในแถบเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออก บริษัท Levant ได้ส่งออกสินค้าของอังกฤษมูลค่า 250,000 ปอนด์ต่อปีไปยังตุรกี บริษัทเริ่มเผชิญกับการแข่งขันจากบริษัทร่วมทุน (joint-stock) ที่ก่อตั้งใหม่ ชื่อว่า บริษัท อีสท์อินเดีย (the East India Company) ซึ่งได้รับใบราชานุญาต (royal charter) ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1600 (ตั้งแต่ก่อนพระนเรศสิ้น 5 ปีทีเดียว) ระหว่างช่วงเวลาที่ al-Annuri อยู่ในกรุงลอนดอนนั้นเอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการค้าขายทั่วทั้งย่านการค้าขนาดใหญ่ในละแวกมหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิก ทอดยาวไปทางทิศตะวันออก นับจากแหลมกู๊ดโฮปขึ้นไปยังช่องแคบแมคเจลแลน (ในประเทศชิลี ในปัจจุบัน) (Brotton 2016, น. 290)

การใกล้ชิดของคิงเจมส์กับสเปนทำให้ท่านได้ใกล้ชิดกับประเทศอื่น ๆ ในยุโรปมากขึ้น แต่กลับสามารถทำให้ท่านได้สนิทสนมกับท่านสุลต่านออตโตมันองค์ใหม่ นามว่า อะห์เหม็ด ที่ 1 (Ahmed I) ได้น้อยมาก (โอรสของท่าน Mehmed ที่ 3 ครองราชย์ 1603-1617) (Brotton 2016, น. 290-291) คิงเจมส์ตัดสินใจที่จะจัดการแต่งงานให้ลูกสาวคนโตของท่าน คือ เจ้าหญิงเอลิซาเบธ (ชื่อ Elizabeth เช่นเดียวกับควีนองค์ก่อน) ไปกับท่านเฟรดเดริค ที่ 5 เจ้าแคว้นปาลาทีน และผู้มีสิทธิ์ในราชบัลลังก์แห่งโบฮีเมีย (Frederick V, Elector Palatine and a claimant to the Bohemian crown) (ในขณะที่ควีนเอลิซาเบธหันความสนใจไปทางทิศตะวันออก ความสนใจของคิงเจมส์ถูกดึงไปทางตะวันตก สู่ดินแดนโลกใหม่ (the New World) ในปี 1606 (1 ปี หลังพระนเรศสิ้น) ท่านได้ให้สัตยาบันต่อการก่อตั้ง บริษัท เวอร์จิเนีย (the Virginia Company) ซึ่งเป็นโครงการริเริ่มร่วมหุ้นใหม่ที่มุ่งมั่นในการตั้งอาณานิคมของอังกฤษบนชายฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือของอเมริกา บริษัทนี้แทบจะไม่สามารถแข่งขันกับเขตปกครองของสเปนในทวีปอเมริกาได้เลย) (Brotton 2016, น. 291)

ในขณะที่ประเทศอังกฤษโศกเศร้ามากที่สุดกับการสิ้นพระชนม์ของควีนอลิซาเบธ แต่กลับมามองที่กรุงเวนิส เซอร์ แอนโทนี่ เชอร์ลีย์ คงต้องเฉลิมฉลองลิงโลดอย่างแน่นอน เนื่องจากผู้อุปถัมภ์สนับสนุนที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของท่านได้ก้าวขึ้นมาครองบัลลังก์ของอังกฤษ กษัตริย์เจมส์ ที่ 6 และที่ 1 นี้ ได้รับการยกยอเป็นอย่างดีจากจดหมายที่ยืดยาวจากเชอร์ลีย์ และก็ได้ผล เพราะในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1603 พระองค์ได้เขียนจดหมายถึงเจ้าหน้าที่ของเวนิส ยืนยันว่าเซอร์ แอนโธนี "ไม่ใช่พสกนิกรที่ไม่ดีอะไรเลย" พระองค์ขอให้ทางเวนิสส่งตัวน้องชายคนหนึ่งและขอร้องกับพวกออตโตมันในนามของพี่ชายอีกคนหนึ่ง ต้องใช้เวลาอีก 2 ปีเพื่อให้เซอร์โทมัส

ได้รับการปล่อยตัว แต่เซอร์แอนโทนี่ก็เป็นอิสระอีกครั้งในเดือนถัดมานั้นเอง ดูเหมือนว่ากษัตริย์เจมส์จะตระหนักถึงความผิดพลาดของท่านเอง เพราะเพียงในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1604 ท่านก็ได้ออกใบตราสาร สั่งให้ Sherley "อยู่ไกลออกไปในทะเลอีกสักระยะหนึ่ง และแนะนำให้เจ้าชายทั้งหลาย และคนแปลกหน้าทั้งปวง ที่เขาอาจผ่านไปพานพบ ให้ระวังตัวให้จงดี กับคนๆ นี้" เรื่องนี้ทำให้ Sherley มีสถานะเป็นทางการในฐานะชาวอังกฤษในต่างประเทศ และการพูดถึงการกลับมาอังกฤษของเขาก็ถูกปฏิเสธลงอย่างเงียบๆ (Brotton 2016, น. 291) เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม ค.ศ. 1604 เจ้าหน้าที่ชาวเวนิสได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้ขับไล่ Sir Anthony ออกจากเมืองเวนิสตลอดชั่วนิรันดร์ เขาได้รับเวลาอีก 4 วันที่จะต้องเตรียมตัวออกไป หรือเสี่ยงต่อการลงโทษด้วยการตายเท่านั้น (Brotton 2016, น. 292)

ด้วยการเนรเทศสุดท้ายจากเมืองเวนิสนี้ สถานะทูตเปอร์เซียของ Shirley ก็สิ้นสุดลงไปด้วย กษัตริย์เจมส์ไม่มีความสนใจในการแสวงหาพันธมิตรกับเปอร์เซียหรือออตโตมันอีกต่อไป จุดมุ่งหมายหลักของท่าน ก็คือสันติภาพกับสเปน ซึ่งทำให้ Sherley มีประโยชน์ทางการทูตน้อยลง Sherley กลับไปกรุงปราก (ปัจจุบันอยู่ในเชค) แล้วก็ต่อไปโมร็อกโกในปี 1605 (ปีที่พระนเรศสิ้น) เพื่อเสนอให้จัดทัพมัวร์ไปโจมตีเติร์กส์ในแอลเจียร์ ซึ่งก็คาดการณ์ได้เลยว่าคงไม่เป็นผลอันใด (ในปี 1606 เขาได้เข้าทำงานในราชสำนักสเปนในกรุงมาดริด โดยชักชวนให้กษัตริย์ฟิลิป ที่ 3 ผู้เชื่อคนง่าย ช่วยระดมทุนอุดหนุนกองเรือปล้นสดมภ์ (privateering) ของตน ด้วยผลที่หายนะล่มจมตามมา แล้วในปี ค.ศ. 1607 เรื่องราวของพี่น้องสกุลเชอร์ลีย์ (the Sherley Brothers) ก็กลายเป็นที่รู้จักกันดีเสียจนกลุ่มคนละครคณะหนึ่ง เขียนบทละครเกี่ยวกับพฤติกรรมการหาประโยชน์ของพวกเขา โดยตั้งชื่อละครนี้ว่า "การเดินทางของสามพี่น้องผองอังกฤษ" (The Travailes of the Three English Brothers) เซอร์โรเบิร์ตได้รับการปล่อยตัวโดยชาห์ Abbas แห่งเปอร์เซีย และได้กลับเข้าไปรับใช้ คิง James และโอรสของท่านคือ กษัตริย์ชาร์ลส์ ที่ 1 (King Charles I) ที่อังกฤษ จนกระทั่งเสียชีวิตในปี 1628 (2171) ส่วน เซอร์โทมัส ได้รับการปล่อยตัวจากคุกของออตโตมัน และกลับไปอังกฤษ ไปใช้ชีวิตจนตายไปบนเกาะไอล์ออฟไวท์ (Isle of Wight) ในปี ค.ศ. 1633 (2176) แต่ เซอร์แอนโธนี เองนั้น ตกต่ำในชีวิตมาก และเสียชีวิตในสเปนแบบลึกลับ โดยไม่ทราบวันตายที่แน่นอน แต่ว่าอยู่ในช่วงทศวรรษที่ 1630-1639 นั้น) (Brotton 2016, น. 292-293)

เช็คสเปียร์ไม่เคยบรรยายภาพชาวมัวร์หรือเติร์กส์ในบทละครของตนอย่างละเอียดอีกต่อไป แต่ในช่วงปี ค.ศ. 1603-1604 เขามีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ไขบทละครที่เขียนขึ้นโดยนักเขียนคนอื่น ๆ หลายคน ชื่อเรื่องว่า Sir Thomas More ซึ่งเป็นเรื่องราวของชีวิตและช่วงเวลาของที่ปรึกษาที่มีชื่อเสียงของกษัตริย์เฮนรี่ ที่ 8 (King Henry VIII) ในฉากที่ 6 นั้น ท่านเช็คสเปียร์สร้างเพิ่มบทที่ท่าน More พยายามที่จะปราบศูก่อการจลาจลซึ่งเรียกร้องให้ "เอาคนแปลกหน้าออกไป" (Brotton 2016, น. 293) นั้น การตอบสนองของท่าน More นับเป็นการปฏิเสธความเกลียดกลัวชาวต่างประเทศ (xenophobia) ที่มีพลังและได้อารมณ์มากฉากหนึ่ง โดยมีข้อโต้แย้งที่ว่า ถ้ากฎหมู่ของฝูงชนมีชัยเหนือผู้ที่ถูกขับไล่ (the dispossessed) และหลักนิติธรรม (the rule of law) แล้วไซร้ เราจะ

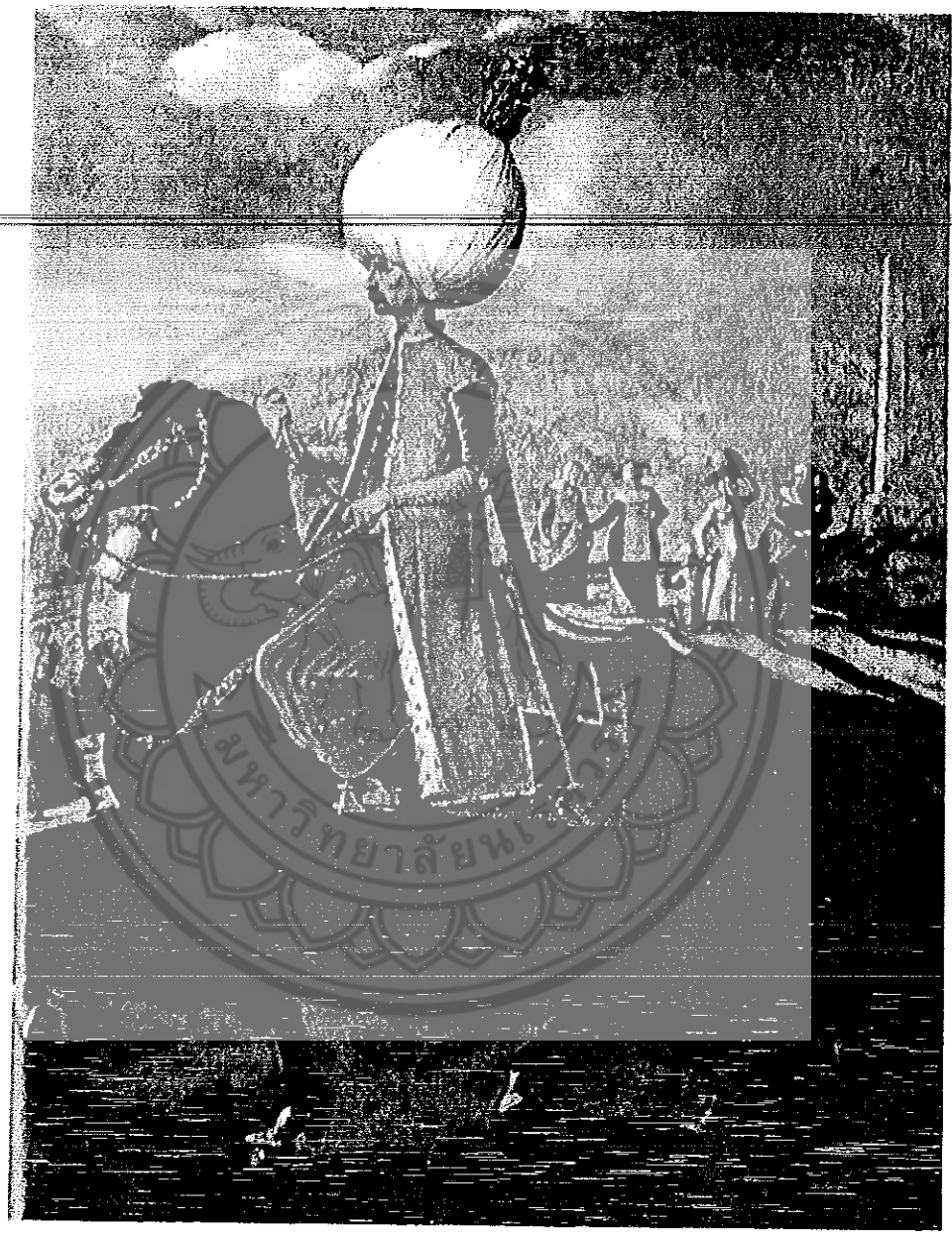
ปลดปล่อยความเป็นปัจเจกชนที่เลวร้ายและอนาธิปไตยออกมา แล้วทุกคนก็จะเริ่ม "กัดกินกันและกัน" (feed on one another) (Brotton 2016, น. 294)

คำปราศรัยของ More ได้ผล ผู้ก่อการจลาจลยอมสลายตัว คำวิงวอนเห็นใจของเขาต่อความอดทนต่อคนต่างด้าวและคนแปลกหน้าอาจดูเหมือนจะไม่สอดคล้องกับบทประพันธ์อื่น ๆ ของเขา แต่มันแสดงให้เห็นถึงสัญชาตญาณของความอดทนและการปรองดองซึ่งแสดงออกอย่างชัดเจนในส่วนนี้จากบทละครอื่น นี่เป็นหนึ่งในเหตุผลที่บทละครของเชคสเปียร์ยังคงได้รับความสนใจต่อมาอีก 400 ปีจนมาถึงสมัยปัจจุบันนี้ (Brotton 2016, น. 295)

Brotton (2016) สรุปหนังสือของเขาโดยระบุว่า "วิธีหนึ่งในการส่งเสริมความอดทนและความเท่าเทียมกัน ... คือการแสดงให้ทั้งชาวมุสลิมและชุมชนคริสเตียน ได้เห็นว่า กว่า 4 ศตวรรษก่อน ทำอย่างไรหนอความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาอย่างเคร่งครัด มักจะยอมอ่อนข้อให้แก่ การพิจารณาเชิงกลยุทธ์ แรงกดดันทางการเมือง และผลประโยชน์ในทางพาณิชย์" (absolute theological belief often yielded to strategic considerations, political pressures and mercantile interests) (Brotton 2016, น. 299)

ผู้วิจัยขอนำเสนอภาพประกอบบางภาพที่แทรกอยู่ในหน้ากลางของหนังสือเล่มนี้ของผู้เขียน โดยเพิ่มเป็นภาคผนวกท้ายบท ดังหน้าต่อไปนี้

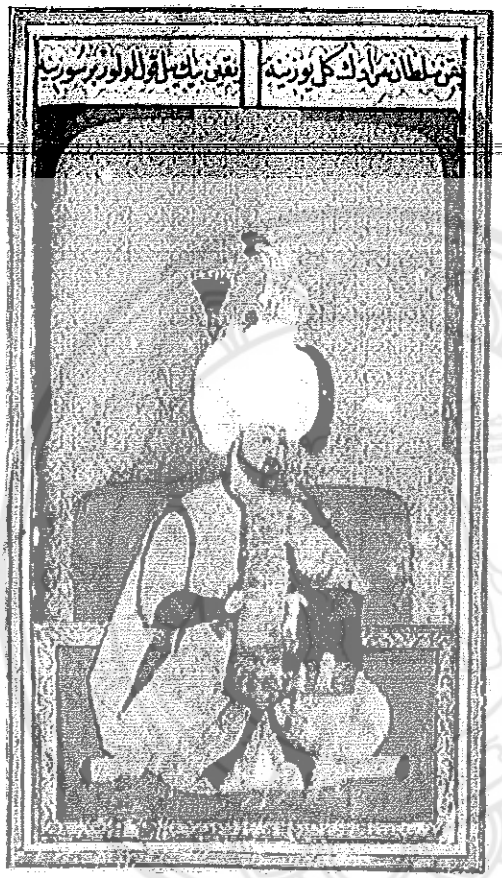
ภาพที่ 1 ภาพวาดของสุลต่านสุไลมานผู้เกรียงไกร ปี 1549 (ก่อนพระนเรศวรประสูติ 6 ปี)

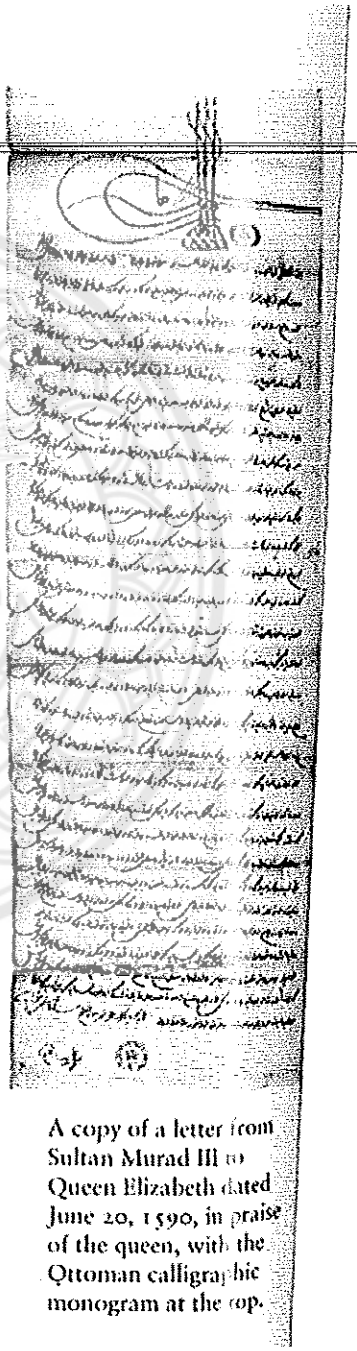
Hans Eworth's 1549 portrait of Sultan Süleyman the Magnificent on horseback, one of many pictures of Islamic rulers owned by the Elizabethan elite.

ที่มา: The Sultan and the Queen. Jerry Brotton (2016) หน้าแทรก.

ภาพที่ 2 ภาพวาดของสุลต่านมูรัด ที่ 3 (ปี 1588-1589) (ซ้าย)
และ สาส์นที่ติดต่อไปยังควีนอลิซาเบธ (1590) ขวา (พระนเรศวรมีพระชนมายุ 35 พรรษา)

A portrait of Sultan Murad III from an Ottoman album of 1588–1589. Murad and Queen Elizabeth corresponded about politics and commerce for more than two decades and established an unprecedented alliance. When Ottoman forces were confronting Spain and challenging the Holy Roman Empire, Elizabeth's merchants were supplying them with guns.

A copy of a letter from Sultan Murad III to Queen Elizabeth dated June 20, 1590, in praise of the queen, with the Ottoman calligraphic monogram at the top.

ที่มา: The Sultan and the Queen. Jerry Brotton (2016) หน้าแทรก.

ภาพที่ 3 ภาพวาดของควีนอลิซาเบธ ราวปี 1600 ในเครื่องทรงที่ออกแนวตะวันออก และมีลายเป็นหู และตา แสดงเครือข่ายของ “หน่วยสืบราชการลับ” (พระนเรศวรมีพระชนมายุ 45 พรรษา)

The "Rainbow Portrait" of Elizabeth I, c. 1600. The jewels and fabrics are all recognizably oriental, a reminder of the extensive Anglo-Islamic trade.

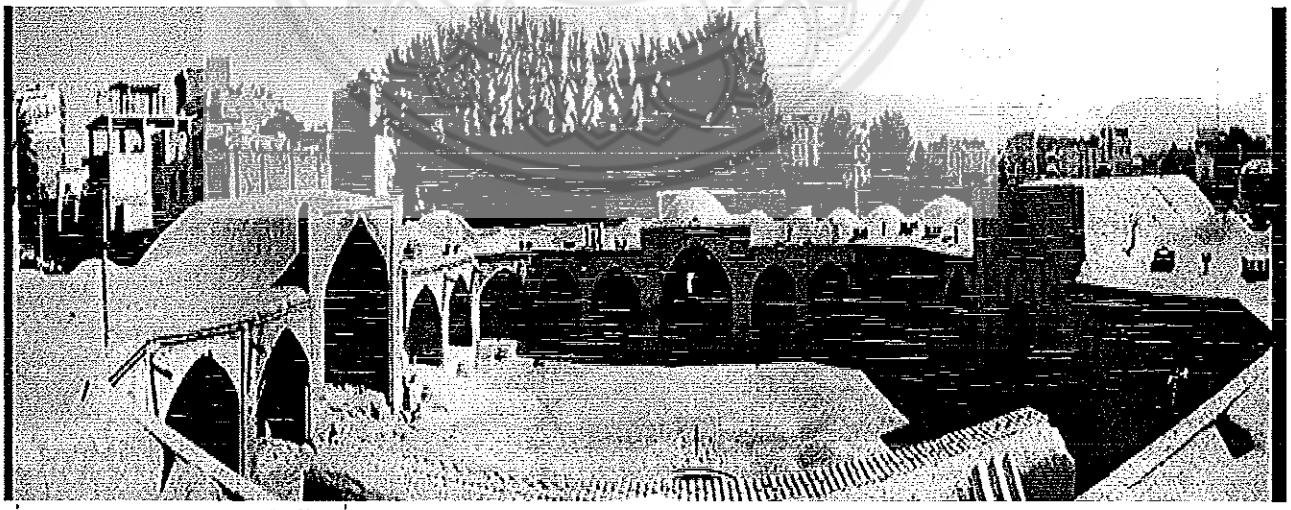
ที่มา: The Sultan and the Queen. Jerry Brotton (2016) หน้าแทรก.

ภาพที่ 4 รูปถ่ายของเหรียญทองใหญ่ (Sovereign gold coin) ในยุคของควีนอลิซาเบธ ที่ 1 แห่งอังกฤษ

ที่มา: vcoin.com สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2562.

ภาพที่ 5 รูปถ่ายของ caravanserais ซึ่งเป็นโรงแรมขนาดใหญ่ เป็นที่พักสำหรับขบวนเกวียน (ของยุค Shah Abbas ร่วมสมัยควีนอลิซาเบธ และสมเด็จพระนเรศวร)

ที่มา: en.wikipedia.org สืบค้นเมื่อ 24 พฤษภาคม 2562.

ภาพที่ 6 รูปวาดของ Shah Abbas แห่งเปอร์เซีย (ร่วมสมัยควีนอลิซาเบธ และสมเด็จพระนเรศวร) และปู่ คือ Tahmasp

ที่มา: en.wikipedia.org สืบค้นเมื่อ 24 พฤษภาคม 2562.

ภาพที่ 6 รูปวาดของ Sir Robert Sherley ในชุดขุนนางเปอร์เซีย

(ร่วมสมัยควีนอลิซาเบธ และสมเด็จพระนเรศวร)

ที่มา: The Sultan and the Queen. Jerry Brotton (2016) หน้าแทรก.

บทที่ 13

จากบทความเรื่อง Elizabethan Merchant Ships and Shipbuilding โดย Dr. Ian Friel FSA ("เรือพ่อค้าวานิช และการต่อเรือ ในสมัยควีนอลิซาเบธที่ 1 ของอังกฤษ" (ร่วมสมัยพระนเรศ) โดย ดร. เอียน ฟริล (Ian Friel) FSA) ซึ่งเป็น Transcript สำหรับการบรรยาย ณ วิทยาลัย Gresham (ซึ่งก่อตั้งในปี 1597 พระนเรศอายุ 42 พรรษา) ซึ่งบรรยายเมื่อวันที่ 29 กันยายน 2009 (สืบค้นเมื่อ 30 สิงหาคม 2015) โดยที่ผู้วิจัยขอเรียบเรียงและสรุปความที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ดังต่อไปนี้

เรื่องของการเดินทางด้วยเรือเดินทะเล (seafaring) ที่โด่งดังในยุคอลิซาเบธของอังกฤษ (Elizabethan) ไม่มีใครไม่รู้จักชื่อ เซอร์ ฟรานซิส เดรก (Sir Francis Drake) กองเรือรบเล็ก (galleons) กองทัพเรือจู่โจม (the Armada) นายจอห์น ฮอว์กินส์ (John Hawkins) นาย มาร์ติน ฟรอบิเชอร์ (Martin Frobisher)

ในยุคควีนอลิซาเบธที่ 1 นั้น ประเทศอังกฤษไม่ได้เป็นมหาอำนาจทางทะเล แต่มีความสามารถพอที่จะสร้างและรักษากองเรือพาณิชย์ และสามารถดำเนินการค้าและการเปิดเส้นทางใหม่ไปยังสถานที่ที่ห่างไกลได้

เครือข่ายการค้าทางทะเลของอังกฤษเริ่มขยายตัวในยุคปี ค.ศ. 1550 เป็นต้นมา (ก่อนพระนเรศประสูติ 5 ปี) ก่อนหน้านั้นมีเหตุการณ์ที่ว่า การครอบงำของเส้นทางการค้าผ้าระหว่างกรุงลอนดอนและกรุง Antwerp (ของเบลเยียม) ได้นำไปสู่การลดลงในด้านอื่น ๆ ของเศรษฐกิจทางทะเลของประเทศอังกฤษ เนื่องจากตลาด Antwerp ทรุดปิดตัวลง พ่อค้าจึงต้องเริ่มมองหาเส้นทางการค้าใหม่และแหล่งที่มาของความมั่งคั่งใหม่ๆ ซึ่งภายในปี ค.ศ. 1600 (พระนเรศ อายุ 45 ก่อนท่านสิ้น 5 ปี) เรืออังกฤษได้เริ่มเปิดเส้นทางแล่นเรือไปเป็นเส้นทางประจำไปกลับทวีปอเมริกาและเข้าไปในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ทั้งในการเดินทางเพื่อการค้าและการปล้นสดมภ์ (privateering) และอาจจะนับเป็นความพยายามครั้งแรกที่จะเจาะเข้าสู่ตลาด*การค้าเครื่องเทศ* (Spice Trade) ที่มีมูลค่าสูงในย่านเอเชีย

พลังอำนาจทางทะเลนี้เองที่ทำให้ช่วงปี ค.ศ. 1585-1604 (พระนเรศอายุ 30-49) นั้น อังกฤษสามารถทำสงครามกับสเปน โดยปกป้องกองเรือสเปนที่บุกรุกมา และต่อสู้กับอาณานิคมของสเปนได้ อย่างไรก็ตามในแง่ของขนาดประชากร ระดับเศรษฐกิจและกองกำลังของทหารอังกฤษแล้ว อังกฤษเปรียบเป็นเพียงคนแคระเมื่อเทียบกับยักษ์ใหญ่อย่างสเปนในขณะนั้น อังกฤษทำได้ดีที่สุดเพียงแค่การรับมือกับสงครามไปได้นานอีกนิด แต่จะไม่มีวันชนะสเปนได้

กองทัพเรือของสมเด็จพระราชินีอลิซาเบธของอังกฤษ ไม่ได้มีเจ้าพนักงานประจำและคนเรือประจำการ แต่ต้องอาศัยกองกำลังของเรือพาณิชย์ของผู้ประกอบการค้า ทั้งทางด้านกำลังคนและกำลังเรือ ปฏิบัติการใดๆ ทางเรือนั้นจำเป็นต้องขอแรงสนับสนุนของพ่อค้าเดินเรือ เพื่อเป็นเรือรบสมทบ เป็นเรือเสบียงกรัง และเป็นเรือลำเลียงทหารด้วย ในปี ค.ศ. 1588 จากจำนวนเรือของอังกฤษทั้งสิ้นประมาณ 226 ลำนั้น มีเพียง 34 ลำที่เป็นเรือรบจริงของสมเด็จพระราชินี ส่วนที่เหลือเป็นเรือของประชาราษฎร์ทั่วไป

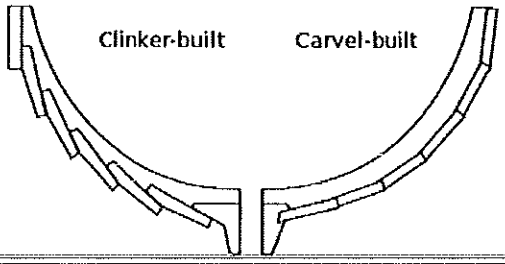
แม้ว่าบทความนี้จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับ "เรือพาณิชย์ยุคอลิซาเบธ" แต่มีข้อน่าสังเกตว่า เรือพาณิชย์ในยุคนั้น ไม่ได้สร้างขึ้นมาเพื่อการค้าเพียงอย่างเดียว เรือหลายลำถูกสร้างขึ้นมาพร้อมที่จะต่อสู้ทั้งในการป้องกันตัวเอง หรือการไปโจมตีเรืออื่นๆ ทั้งในกิจกรรมที่เรียกว่า การปล้นสะดมภ์ (piracy) หรือ การบุกยึด (privateering) หรือการสงคราม หรือแม้กระทั่งการมีส่วนร่วมในการเดินทางค้นหาเส้นทางในการเดินเรือ (naval expeditions)

แม้แต่เรือขนาดเล็กมากก็สามารถจะออกไปเป็นเรือรบไปทำสงครามได้ด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น เรือ Swallow ขนาดเพียง 14 ตัน ซึ่งเป็นเรือเปลือกซุงขนาดเล็ก และ เก่าแก่มาก ซึ่งถูกยึดไว้โดยศาลสูงของทหารเรืออังกฤษ เมื่อปี ค.ศ. 1586 นั้นก็ยังสามารถที่จะบรรทุกปืนใหญ่คู่ และติดตั้งปืนแบบ 118 ลูกยิง และหอกหลาว 1 โหลได้ แม้ว่าจะมีขนาดใหญ่กว่าเรือประมงร่วมสมัยเพียงเล็กน้อย แต่ก็ไม่เคยได้ออกปฏิบัติการออกหาปลา หรือจับปลาแต่อย่างใด

การก่อสร้างพื้นฐานและการขุดเรือยุคอลิซาเบธัน

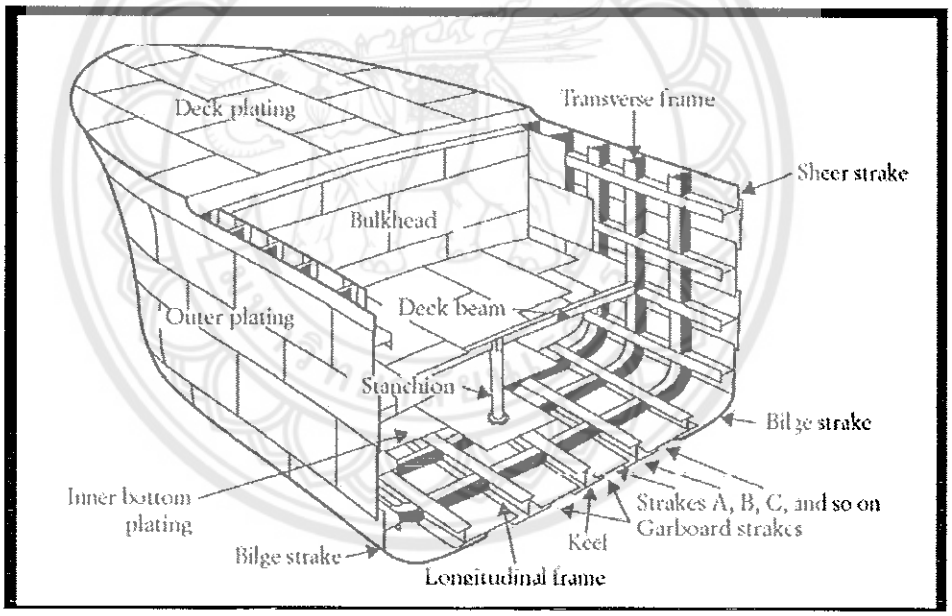
เรืออังกฤษของยุคนั้น จะเป็นเรือใบขนาดเล็ก แบบสเปนหรือโปรตุเกส (Carvel) ที่สร้างขึ้นแบบเป็นโครงกระดูก (skeleton construction) การต่อเรือแบบ Carvel นี้ เริ่มต้นด้วยการวางกระดูกงู (keel) ซึ่งจะเชื่อมต่อกับโครง (stem) และเสากระโดงหลัง (sternpost) ตามด้วยโครงตง (frames) และคาน (beams) แล้วแผ่นกระดานท้องเรือ (plank) ถูกตอกตะปูเข้ากับโครงตง แล้วเข้าลิ่มทีละแผ่นจนสนิทครบทุกแผ่น (flush-laid) รูปแบบของการก่อสร้างนี้ได้รับการพัฒนาในทะเลเมดิเตอร์เรเนียนยุคกลาง และรับมาใช้สำหรับการก่อสร้างเรือเดินทะเล ในภาคเหนือของยุโรปเกือบทั้งหมดภายในครึ่งแรกของศตวรรษที่ 16 (คือถึงราวปี 1550) แทนที่การต่อเรือแบบแผ่นกระดานเกยกัน (clinker construction) เกือบทั้งหมด ยกเว้นแต่เรือเล็ก

ภาพที่ 1 ลักษณะการประกอบผิวนอกของเรือ (สมัยใหม่) เพื่อให้เห็นภาพของเรือสมัยเก่าที่อ้างถึงในเนื้อความ

ที่มา: en.wikipedia.org (23 พฤษภาคม 2562)

ภาพที่ 2 องค์ประกอบเรือ (สมัยใหม่) เพื่อให้เห็นภาพชิ้นส่วนของเรือสมัยเก่าที่อ้างถึงในเนื้อความ

ที่มา: demo.capitello.it (23 พฤษภาคม 2562)

ความคิดในการเคลือบผิวเรือ (sheathing hulls) เพื่อเป็นการป้องกันการโจมตีของเพรียงเรือ (shipworm) เป็นที่รู้จักกันอย่างแน่นอนในยุคอลิซาเบธนี้ การบุเคลือบด้วยตะกั่ว (lead sheathing) อย่างบางๆ ถูกนำมาใช้กับเรือของท่าน Willoughby และ ท่าน Chancellor สำหรับการสำรวจปี 1553 เพื่อที่จะค้นพบเส้นทางเดินเรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น (ดูบทถัดไป ที่ว่าด้วยเรื่อง Sultan and the Queen) ซึ่ง 70 ปีต่อมา

ได้พบว่า จะใช้กระดานบางๆ ทาด้วยน้ำมันดิน (ซันยาเรือ Tar) พร้อมด้วยเส้นผมหรือขนของสัตว์ มักจะถูกนำมาใช้เพื่อบุเคลือบแผ่นกระดานท้องเรือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเรือที่ต้องแล่นไปเขตน่านน้ำอบอุ่นร้อนทั้งหลาย

เรือ "ดั้งเดิม" ของอังกฤษ (typical English ship) ในศตวรรษที่ 16 มักเป็นแบบมีเสากระโดง 3 ต้น มีผ้าใบรูปจตุรัสกางอยู่เหนือบริเวณด้านหัวเรือ ที่เสาหน้าเรือ (fore) ซึ่งเป็นเสาหลัก (mainmasts) และมีผ้าใบแบบสามเหลี่ยมของครึ่งจัตุรัส (lateen sail) กางอยู่ที่เสากระโดงเตี้ยกลางเรือ (mizzenmasts) ค่อนไปทางหลัง ซึ่งการเรียงลำดับของเสากระโดงแบบนี้จะช่วยให้สามารถปรับทิศของการแล่นและของความคล่องแคล่วเรือ ได้ดีกว่าเรือที่มีเพียงสองเสากระโดงหรือหนึ่งเสากระโดง

การออกแบบเรือค้าขาย (merchant ships) ของอังกฤษ

ราวปี 1586 (พระนเรศอายุ 31) ผู้รับอนุญาตต่อเรือหลวงยุคอลิซาเบธตัวหลัก คือ นายช่าง แมทธิว เบเกอร์ (Matthew Baker) ได้รวบรวมต้นฉบับเกี่ยวกับแง่มุมต่างๆ ของการออกแบบเรือ ซึ่งในปัจจุบันนี้เป็นที่รู้จักกันในนามของ "สิ่งละอันพันละน้อยของการต่อเรือแบบอังกฤษโบราณ" (Fragments of Ancient English Shipwrightry"

จุดมุ่งหมายหลักของต้นฉบับก็คือ การแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้คณิตศาสตร์และเรขาคณิตในการออกแบบเรือ ทั้งยังแนะนำวิธีการออกแบบที่สามารถใช้โดยผู้ต่อเรือที่ยังไม่ค่อย "มีวิชาความรู้" (unlearned shipwrights) ซึ่งไม่มีความรู้ทางคณิตศาสตร์ ช่าง Baker ได้เดินทางไปยังทะเลเมดิเตอร์เรเนียนในวัยหนุ่ม และดูเหมือนจะได้ซึมซับแนวคิดแบบเมดิเตอร์เรเนียนมากมายเกี่ยวกับการออกแบบเรือ Baker ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ก่อนหน้านี้นักต่อเรือชั้นครูได้ใช้ "กฎแห่งสัดส่วน บางประการ แต่ไม่ได้สอดคล้องกับงานทางศิลปะ

อาจเป็นไปได้ว่านักต่อเรือส่วนใหญ่ของอังกฤษในยุคของท่านนั้น ยังคงใช้หลักการออกแบบโดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างสัดส่วนของความยาวของกระดูกงู (keel) ความกว้าง และอื่นๆ แล้วทำการปรับเปลี่ยนไปตามประสบการณ์ของตนเอง

เรื่องนี้อาจจะไม่ได้เขียนไว้ แต่มีข้อบ่งชี้ว่า นักต่อเรือส่วนใหญ่ มักเป็นผู้ที่ไม่ค่อยมีวิชา (unlearned) ซึ่งจากจำนวนผู้ได้รับอนุญาตต่อเรือ 45 รายนั้น ในวันที่มีการเข้ารับการอนุมัติต่อหน้าศาลสูงของกองทัพเรือ (High Court of Admiratly) ระหว่างปี 1579 ถึงปี 1590 นั้น มีเพียง 14 ราย ที่สามารถเขียนชื่อลงนามของตนในใบรับอนุญาตได้

ข้อมูลเพียงแหล่งเดียวที่ระบุถึงสัดส่วนของเรือในยุคอลิซาเบธนั้น มาจากบทความที่เขียนขึ้นในปี 1592 (พระนเรศอายุ 37) โดยพระคลังของกองทัพเรือ (Comptroller of the Navy) ท่านวิลเลียม โบโร (William Borough)

ความกว้างหรือคาน (beam) ของลำเรือที่ส่วนกลางเรือ นับเป็นมิติที่สำคัญในการออกแบบเรือ ความยาวของกระดูกงู (keel length) และความลึกของห้องเรือ (depth in hold ซึ่งก็คือ ความลึกจากเส้นพาดขวางจุดที่กว้างที่สุดของเรือวัดลงไปที่ห้องเรือด้านล่างสุดของกระดูกงู) ถูกระบุให้อยู่ในรูปของความสัมพันธ์กับคาน (beam) รูปร่างของส่วนกลางเรือมีบทบาทสำคัญในการกำหนดรูปทรงของเรือ

เรือพาณิชย์ที่ยังหลงเหลืออยู่เพียงไม่กี่ลำจากยุคดังกล่าวนั้น ได้แสดงสัดส่วนที่อยู่ในประเภทที่ 1 และที่ 2 ของบทความของท่าน Borough แทบทั้งสิ้น แสดงให้เห็นว่า ท่านบรรยายสถานการณ์ที่ตรงกับความจริง มากกว่าที่จะนำเสนอเพื่อวัตถุประสงค์อื่นๆ

กระดูกงู (keel) คานกลางเรือ (beam) และความลึกของห้องเรือ (depth of hold) ยังเป็น มิติที่ถูกนำมาใช้ในการคำนวณกำหนดน้ำหนักตันเรือ (tonnage) วิธีการหลักในการคำนวณน้ำหนักตันเรือในยุคอลิซาเบธนั้น ได้ถูกกำหนดขึ้น ในปี 1582 โดยท่าน แมทธิว เบเกอร์ แม้ว่าเขาอาจจะได้ปรับจากสิ่งที่ได้ปฏิบัติกันอยู่ก่อนหน้านั้นแล้วก็ตาม สำหรับเรือพาณิชย์นั้น ตัวเลขสำคัญ คือ การระบุให้ได้ว่าเรือจะสามารถบรรทุกขนส่งได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งวัดในแง่ของความจุของถังไวน์ หรือ ถัง 252 แกลลอน มาตรการของการวัดความจุแบบนี้ หรือที่เรียกว่า "ภาระตัน" (tons burden) ได้ถือกำเนิดขึ้นในยุคการค้าไวน์ยุคกลาง ในเมืองบอร์โดซ์ (Bordeaux) และยังคงใช้ต่อเนื่องมาตลอด

หลักการคำนวณนี้ง่ายมาก ซึ่งเรียกว่า กฎเก่าของเบเกอร์ (Baker's Old Rule) ใช้สูตรว่า

$$\frac{\text{กระดูกงู} \times \text{คาน} \times \text{ความลึกของห้องเรือ}}{100} = \text{ภาระตัน หรือ ความจุเรือ}$$

และเพื่อที่จะระบุค่าน้ำหนักตันหลังรวมน้ำหนักเรือ (deadweight tonnage) หรือ "tons" "tonnage" (โดยรวมน้ำหนักของลูกเรือ วัสดุ อุปกรณ์ อาวุธยุทโธปกรณ์ ฯลฯ) ตัวเลขอีกประมาณ 1 ใน 3 จะถูกบวกรวมอยู่ในค่า ภาระตัน เพิ่มขึ้นอีก

การออกแบบและการสั่งซื้อเรือ

กระบวนการติดต่อและออกแบบเรือในยุคอลิซาเบธนี้ ยังคลุมเครืออยู่ มีหลักฐานเพียงว่า มีแบบแปลนเป็นกระดาษ เพื่อการออกแบบของเรือที่ไม่ได้เป็นของหลวง ซึ่งเกี่ยวข้องกับ เรือ Edward Bonaventure ที่สร้างขึ้นที่เมืองโรเชสเตอร์ ในย่าน Medway ราวปี 1574 (พระนเรศ อายุ 19) สำหรับผู้ประกอบการค้าชาวกรุงลอนดอนของ บริษัท เลอว้องต์(the Levant Company) (ดูบทที่ว่าด้วยบริษัทนี้ ใน Sultan and the Queen) ชื่อ โทมัส คอร์เดลล์ (Thomas Cordell) ซึ่งท่าน ริชาร์ด แมด็อกซ์ (Richard Madox) ที่ได้โดยสารเรือลำนี้ ในปี 1582 ได้บันทึกว่า "เรือใบ (galleon) ลำนี้ได้รับการขึ้นรูปโดย M. Baker และทำกรอบโครงขึ้นรูปโดย John Ady" และว่าการออกแบบเรือนี้เลียนแบบจากเรือรบของสมเด็จพระราชินี ชื่อว่าเรือ Foresight โดยที่ท่านเบเกอร์และท่านเอดี้นี้ เป็นผู้ได้รับอนุญาตต่อเรือจากราชการ และเป็นเพื่อนสนิทกัน แต่การอ้างอิงถึง "ขึ้นรูป" (moulded) และ "ทำกรอบ" (framed) นี้ ได้แสดงให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นของความแตกต่างระหว่างคนที่ออกแบบเรือและคนที่สร้างเรือขึ้นเป็นลำจริงเป็นครั้งแรก

มีสัญญาต่อเรือน้อยมากที่เหลือรอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ และที่มีอยู่ก็ดูเหมือนจะขาดรายละเอียดที่แม่นยำและมักจะระบุทุกอย่างแบบกำกวม ยกตัวอย่างเช่นในปี 1609 (หลังพระนเรศสิ้นแล้ว 4 ปี) สัญญาทำเรือประมงท้องถิ่น ระบุว่า เรือมีขนาดวัดได้ 52½ ฟุต จากหัวถึงท้ายเรือ และ 16½ฟุต ในด้านความกว้าง (หรือคือ 16 x 5 เมตร) เอกสารมีรายละเอียดพอสมควรเกี่ยวกับดาดฟ้าเรือ และโครงสร้างต่างๆ แต่ข้ามรายละเอียดที่สำคัญ เช่น จำนวนของเสากระโดง เป็นต้น เรือดังกล่าว เสียค่าใช้จ่าย 100 ปอนด์ โดยที่ 30 ปอนด์แรก จะจ่ายในการลงนามในสัญญา แล้วอีก 60 ปอนด์ ก่อนที่จะเปิดตัวออกเดินเรือ และที่เหลืออีก 10 ปอนด์ ณ วันของการเปิดเดินเรือลำดังกล่าว

ผู้ต่อเรือ (Shipwrights)

ในยุคกลางของอังกฤษ การต่อเรือเป็นการค้าหรืออาชีพที่มีสถานภาพค่อนข้างต่ำ มีโครงสร้างเป็นงานฝีมือที่ค่อนข้างอ่อนด้อย ผู้ต่อเรือจึงมีจำนวนค่อนข้างน้อย ซึ่งกระจายตัวอย่างเบาบาง ทั่วประเทศ ซึ่งจะมีจำนวนกระจุกตัวอย่างมากในเพียงบางเมืองเอกเพียงไม่กี่เมือง

สถานการณ์เช่นนี้ดูเหมือนว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 16 (1501-1600) ตามที่ระบุไว้ในงานเขียนของ ไบรอัน ดิเอทซ์ (Brian Dietz) อย่างน้อยส่วนหนึ่งของเหตุผลของการเฟื่องฟูขึ้นในเรื่องการต่อเรือนี้ คือ พัฒนาการของอู่เรือหลวง (royal dockyards) ของราชวงศ์ทิวเดอร์ (Tudor) ซึ่งเป็นราชวงศ์ที่เกิดขึ้นใหม่ได้ไม่

นานนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอู่เรือที่อยู่ในแม่น้ำเทมส์ (the Thames) ซึ่งจำเป็นที่จะต้องให้กองทัพเรืออยู่ในภาวะพร้อมเสมอ ซึ่งผิดแผกแตกต่างจากรุ่นราชวงศ์ของยุคกลางก่อนยุคของพวกท่านนี้

อู่เรือหลวงแห่งทิวเดอร์ได้เพิ่มความต้องการผู้ต่อเรือขึ้น ตัวอย่างเช่น ในไตรมาสแรกของปี 1559 (พระนเรศอายุ 4 ขวบ) ลานจอดเรือละแวกเมือง Deptford เมือง Woolwich และเมือง Portsmouth ได้มีการจ้างงานนายช่างนักต่อเรือรับอนุญาต ถึง 520 นาย นายช่างต่อเรือแห่งราชสำนักกลายเป็นคนที่มีความสำคัญที่แท้จริง และได้ช่วยยกระดับสถานภาพของงานฝีมือการต่อเรือนี้ในภาพรวม การออกใบพระบรมราชานุญาตครั้งสำคัญแก่บริษัทต่อเรือต่างๆ ในปี 1605 (ปีที่พระนเรศสิ้นฯ) เป็นสัญญาณของการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของวิชาชีพนี้ซึ่งแต่ก่อนแต่ไรมาอยู่ในระดับอ่อนแอตกต่ำมาก และสมควรที่สุดแล้ว ที่ท่าน แมทธิว เบเกอร์ ได้กลายเป็นนายช่างต่อเรือคนแรกของวิชาชีพนี้

ผู้ต่อเรือเหล่านี้ สามารถรับงานส่วนตัวได้ และร่ำรวยได้ ตัวอย่างเช่น เพื่อนเก่าของท่านเบเกอร์ คือ ท่านจอห์น เอดี้ นั้น ได้มอบพินัยกรรมมูลค่ากว่า 513 ปอนด์ ในปี 1605 ให้แก่ทายาทของท่าน (เมื่อสี่ร้อยกว่าปีที่แล้ว ซึ่งน่าจะคิดเป็นมูลค่านับร้อยล้านบาทในยุคปัจจุบันนี้)

นักต่อเรือท่านอื่นๆ ก็มีชีวิตที่ดี Nicholas Sampforde ของตำบลหนึ่งในแคว้น Dorset (ตายปี 1594 พระนเรศอายุ 39) ก็มีบ้านหลายหลัง มีที่ดินหลายแปลง ส่วนนักต่อเรือร่วมสมัยของเขา คือ William Pynder ของตำบลหนึ่งในแคว้น Norfolk ก็มีบ้านหลังใหญ่ มีการจัดสวน มีสวนผลไม้ มีอู่เรือ และ มีคลังสินค้าในพื้นที่ริมน้ำ ซึ่งมีราคาสูง เป็นต้น แต่มีช่างต่อเรือน้อยคนที่รวยพอที่จะเป็นเจ้าของเรือ (shipowners) เสียเอง

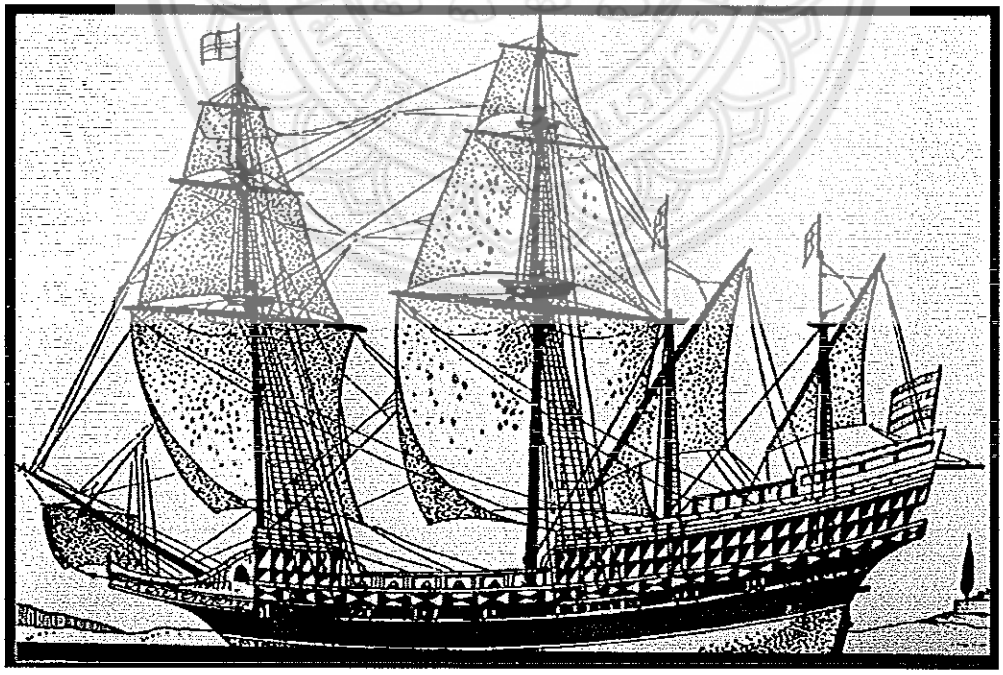
การจัดหาวัสดุสำหรับการต่อเรือ

ไม้และเหล็กเป็นวัตถุดิบสำคัญในการก่อสร้างเรือ แต่น่าเสียดายที่มีหลักฐานอยู่เพียงจำกัด ว่ารับวัสดุต่อเรือมาจากที่ใด แม้ว่าจะไม่มีสัญญาณว่าพวกเขาได้รับความเดือดร้อนขาดแคลนร้ายแรงประการใดเลย บันทึกจดหมายเหตุการต่อเรือในยุคกลางแสดงให้เห็นว่า มีการโค่นต้นไม้ลงเป็นจำนวนมาก และ สถานการณ์นี้ยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องในศตวรรษที่ 16 กองทัพเรือแห่งทิวเดอร์ สามารถเรียกหาแหล่งที่มาของไม้ซุงได้หลายแห่ง รวมทั้งต้นไม้ที่ตัดจากสวนสาธารณะของหลวงและพระราชวนอุทยาน แต่มีหลักฐานข้อมูลอยู่น้อยมาก ว่าแหล่งที่มาของการจัดหาไม้ สำหรับการต่อเรือที่มิใช่ของเรือนั้น นำมาจากที่ใด แต่มีบันทึกว่า สำหรับเรือที่ไม่ใช่พระราชยาน และเป็นเรือเล็กในย่านไรย์ (the Rye pinnace) ในช่วงปี 1587-1588 (พระนเรศอายุ 32-33) ท่อนซุงจะได้มากจากแหล่งท้องถิ่น ทั่วประเทศแล้วจะพบว่า เขตทะเลบอลติก (Baltic) จะเป็นแหล่งที่สำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ สำหรับวัสดุสำหรับการต่อเรือ ไม่ว่าจะเป็นไม้ซุง, ไม้กระดาน, เสากระโดงเรือ ผ้าใบ ฝาปิดท้องเรือ น้ำมัน

ดินยาเรือ, เชือกป่าน, สายระโยงระยาง และวัสดุอื่น ๆ ที่ใช้ในอุตสาหกรรมต่อเรือนี้ มักจะนำเข้าในปริมาณที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จากเมือง Danzig (เดิมเป็นรัฐระหว่างเยอรมันและโปแลนด์ ริมทะเลบอลติก ปัจจุบันเป็นนครรัฐอิสระ) และสถานที่อื่น ๆ

การผลิตผ้าใบ (canvas) สำหรับเป็นใบของเรือสำเภานั้น เริ่มแบบทุลักทุเล ในอังกฤษจากช่วงกลางศตวรรษที่ 16 โดยมีเมืองอิปสวิค (Ipswich) และ วูดบริดจ์ (Woodbridge) ที่เกิดขึ้นใหม่เป็นศูนย์กลางของการผลิตผ้าใบนี้ แต่การนำเข้าของวัสดุที่สำคัญยิ่งเชิงกลยุทธ์นี้ก็ยังคงมีขึ้นอย่างต่อเนื่องทั้งจากทะเลบอลติกและจากฝรั่งเศส เชือก (rope) ทำขึ้นในประเทศอังกฤษตั้งแต่ยุคกลาง แต่ก็ถูกนำเข้าในปริมาณมากเช่นกัน นักเขียนในยุคทศวรรษ 1620-1629 ตอนต้นนั้น (หลังพระนเรศสิ้นฯ 15 ปี) ผู้เขียนและโจรสลัดที่เกษียณแล้ว นามว่า เซอร์ เฮนรี่ เมนแวริง (Sir Henry Mainwaring) ผู้ซึ่งไม่เคยเป็นแฟนของเทคนิคการต่อเรือหรือวัสดุของอังกฤษเลยนั้น ได้จัดอันดับเชือกสายเคเบิ้ลชั้นดี ว่า ต้องของเมดิเตอร์เรเนียน จึงจะดีที่สุด "ถัดมา จะเป็นของ เฟลมิชและรัสเซีย ส่วนของเราเองนั้น อันดับสุดท้าย" (ดูรายละเอียดของท่าน Mainwaring ในบทที่ว่าด้วย Sultan and the Queen)

ภาพที่ 3 เรือใบขนาดใหญ่ของยุคอลิซาเบธัน (Elizabethan Galleon) แบบเดียวกับที่ Mainwaring ใช้ในการปล้นสดมภ์

ที่มา: The Dover Historian (23 พฤษภาคม 2562)

แหล่งต่อเรือ และ เทคโนโลยีการต่อเรือ

ช่างต่อเรือยุคกลางนั้นดูเหมือนจะเลือกสถานที่ตั้งสำหรับการต่อเรือแบบค่อนข้างตามสะดวก (haphazard basis) และมีสัญญาณว่า นักต่อเรือผู้สืบทอดตนในยุคทิวเดอร์นี้ ก็คงเป็นแบบเดียวกัน ยกตัวอย่าง เช่น ที่ Southampton ในปี 1573 (พระนเรศอายุ 18 เริ่มครองพิษณุโลกได้ 2 ปี) ได้มีการร้องเรียนว่า กิจกรรม ต่างๆ ของอู่ต่อเรือ ได้ทำอันตรายต่อการเดินเรือใกล้กับย่าน West Quay และย่าน Watergate โดยนักต่อเรือจะ ทำการขุดท่าเทียบเรือ (docks) สำหรับต่อเรือ แล้วปล่อยให้เป็นแอ่งโล่งเช่นนั้น ไม่ถมกลับมาดังเดิม หลังจากที่งาน ต่อเรือเสร็จแล้ว

การระบุเฉพาะเจาะจงของอู่ต่อเรือเอกชน (ที่ไม่ใช่พระราชยาน) ไม่ใช่เรื่องง่าย มีหลักฐานของการเปิดอู่ ต่อเรือ แต่ไม่ระบุว่า อู่อยู่ละแวกใด หรือแม้แต่ว่า มีอู่จริงๆ ที่ตนเป็นเจ้าของหรือไม่

วิธีการที่ใช้สำหรับการสร้างและการปล่อยเรือลงแล่นจริงนั้น อาจจะเป็นเช่นเดียวกับในยุคกลาง นั่นคือ การเปิดอู่ริมฝั่งแม่น้ำอย่างง่ายๆ หรือ ในบางกรณี คือ การใช้ อู่แห้ง (Drydocks) ภาพประกอบร่วมสมัยในยุคนั้น หลายภาพได้แสดงการต่อเรือ โดยมีลักษณะโผล่ขึ้นอยู่ริมชายฝั่งทะเล แต่ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนของการสร้าง ทางให้เรือไหลลงน้ำ (fixed slipways) หลักฐานเมื่อครั้งที่เรือเล็กแห่งไรย์ (the Rye pinnace) เปิดตัวลงน้ำ ในปี 1588 นั้น การปฏิบัติการมีเพียงที่จำเป็นคือ ผู้ต่อเรือ 4 รายช่วยกันประคองเรือ และ สบู่ 4 ปอนด์ ซึ่งในภายหลัง สันนิษฐานกันว่า เพื่อความสะดวกในการช่วยให้เรือไหลลื่นลงไปในน้ำ

ขั้นตอนการต่อเรือ

แม้ว่าการออกแบบและการก่อสร้างของเรือรบหลวงในยุคอลิซาเบธจะมีรายละเอียดค่อนข้างดีปานกลาง แต่มีเอกสารดีเพียงหนึ่งเดียวที่ได้บันทึกการต่อเรืออย่างละเอียด สำหรับเรือที่ไม่ใช่พระราชยาน นั่นคือ เรือเล็กที่ สร้างขึ้นสำหรับเมืองไรย์ (The Rye pinnace) ใน 1587-88 นั้น เรือนี้ คือ พาหนะขนาดประมาณ 25 ตัน สร้าง ขึ้นสำหรับการให้บริการต่อต้านพวกสเปน ฉะนั้นจึงดูจะไม่ใช่เรือสำหรับการค้าขายเชิงพาณิชย์สักเท่าใด อย่างไรก็ ตาม บันทึกสำหรับการสร้างเรือนี้ เป็นหลักฐานสำคัญของการดำเนินการก่อสร้างเรือในลานท้องถิ่นห่างไกลนอกวง โคจรของพระราชสำนัก ค่าใช้จ่ายทั้งหมดของการทำงานและวัสดุสำหรับเรือเล็ก ๆ นี้ มีมูลค่าเพียง 64 ปอนด์เศษ แต่ได้พบว่า มีการลืมลงบัญชีที่เกี่ยวกับตะปูเหล็กและงานเหล็กทั้งปวง

การทำงานเกี่ยวกับตัวเรือ เริ่มต้นในช่วงต้นเดือนตุลาคม 1587 และท้องเรือและโครงประกอบเสริมใช้ เวลาประมาณ 12 สัปดาห์ จึงจะเสร็จสมบูรณ์ แม้จะเป็นเรือขนาดเล็ก ก็ได้ใช้วัสดุปริมาณมหาศาล และอย่างน้อย

ได้ใช้ตะปูถึง 2,275 ตัว สำหรับเรือเล็กๆ ลำนี้ พร้อมด้วย อีกกว่า 131 ปอนด์ (59.5 กิโลกรัม) ของเส้นเชือก (oakum) สำหรับชุบกาว (caulking ซึ่งใช้เกลียวเชือกเก่าแล้วนำไปปั่นใหม่สำหรับลงกาว)

งานหยุดลงในช่วงต้นเดือนมกราคม โดยไม่ทราบเหตุผล และไม่มีการทำอะไรเพิ่มเติม จนถึงวันที่ 12 เมษายน เมื่อเรือถูกปล่อยออกวิ่ง การชำระเงินสำหรับการติดเสากระโดง (masting), การทำใบเรือ (sailmaking) และการขึงใบเรือและติดตั้งอุปกรณ์ (rigging) ใช้ระยะเวลาถึง 10 พฤษภาคม ซึ่งชี้ให้เห็นว่า เหมือนกันกับในยุคกลางและระยะเวลาต่อมาหลังจากนั้น ที่จะมีการปรับให้เหมาะสม (fitting-out) อีกเรื่อยๆ หลังจากที่ได้มีการปล่อยเรือ (launching) ไปแล้ว ทีมงานช่างเรือก็มีขนาดเล็ก ไม่เกินกว่า 9 คน ในแต่ละสัปดาห์ที่ทำงานนั้น อย่างน้อย 2 คนในนั้น ดูเหมือนจะเป็นชาวลัทธิ Huguenots ของฝรั่งเศส ซึ่งหลายคนได้มีถิ่นที่อยู่ในเมืองไรย์ (Rye) อยู่แล้ว แต่ละสัปดาห์อาจจะทำงานถึง 6 วัน แต่ในทางปฏิบัติอาจจะแตกต่างกันไปตั้งแต่ 1 วัน ถึง 6 วัน ความไม่ชอบมาพากลของโครงการอย่างหนึ่ง (แม้ว่าบางครั้งก็พบในบันทึกการต่อเรือในยุคกลางด้วยเช่นกัน) คือ การทำงานโดยไม่ต้องมีนายช่างหัวหน้าที่รับใบอนุญาตมาอยู่คุมงานใดๆ ก็ได้ อัตราค่าจ้างรายวัน ส่วนใหญ่ อยู่ระหว่าง 20d (20 เพนนี ซึ่งสมัยก่อนใช้คำว่า denarius จึงใช้ตัวย่อว่า d) ไปจนถึง 2s (2 ชิลลิง ซึ่งสมัยก่อนใช้คำว่า solidus จึงย่อว่า s) ต่อวัน

คุณภาพของการต่อเรืออังกฤษ

เป็นเรื่องยากมากที่จะตัดสินเรื่องคุณภาพโดยรวมของการต่อเรือในยุคอลิซาเบธ การสร้างเรือสำหรับกองทัพเรือนั้นดูเหมือนว่าจะได้คุณภาพมาก เรือพระราชยานทั้งหลายอยู่ได้นานหลายทศวรรษ และน้อยมากที่จะสูญหายไปเนื่องจากการปะทะต่อสู้ หรือแม้กระทั่งการล่มอัปปางไป แต่มีหลักฐานบางชิ้นที่บ่งว่า ฝีมือในการต่อเรือสินค้าพาณิชย์นั้นคุณภาพค่อนข้างต่ำ เช่น เรือ "Gresham" ที่เพิ่งค้นพบซากเมื่อเร็วๆ นี้และขุดยกขึ้นมาจากแม่น้ำเทมส์นั้น เป็นเรืออังกฤษที่สร้างขึ้นไม่นานหลังจากปี 1574 (พระนเรศอายุ 19) และน่าจะเป็นที่เมือง East Anglia ซากของมันเผยให้เห็นหลักฐานของการปฏิบัติที่เรียกว่า "furring" ซึ่งก็คือ การจัดเอากระดานด้านนอกออก เพื่อเพิ่มความกว้างของเรือ โดยการเพิ่มเฟรมกรอบ 2 ชั้น วิธีการ furring นี้ดูเหมือนว่าจะนำมาใช้ในการแก้ไขการออกแบบที่ไม่ดี เมื่อเรือถูกสร้างขึ้นแคบเกินไปและไม่เสถียร เซอร์ เฮนรี่ เมนแวริ่ง (Sir Henry Mainwaring) มีคำพูดที่รุนแรงเกี่ยวกับการต่อเรือของอังกฤษ:

> "ข้าพเจ้าคิดว่า ทั้งโลกนี้ มีเรือไม่มากนักดอก ที่มีการทำ furring เช่นในประเทศอังกฤษ และน่าเสียดายที่ไม่มีคำสั่งใดๆ ไม่ว่าจะเป็นการลงโทษผู้ที่สร้างเรือดังกล่าวหรือการป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นอีก ด้วยเหตุที่มันเป็นการสูญเสียสำหรับเจ้าของเรือ และเป็นการเดือดร้อนรำคาญใจและเป็นความอับอายที่เรือทุกลำจะต้องมาคอยจัดการสิ่งที่จะเกิดขึ้นเยี่ยงนี้"

การฟื้นฟูการสร้างเรือเสียใหม่ให้ทันสมัยโดย ไบรอัน แลฟวรี่ (Brian Lavery) ด้วยการต่อเรือพาณิชย์อังกฤษ (English merchantman) ชื่อเรือว่า Susan Constant ในปี 1605 (ปีที่พระนเรศสิ้นฯ) โดยใช้แนวปฏิบัติการออบแบบเรือของช่วงปลายศตวรรษที่ 16 ถึงต้นศตวรรษที่ 17 โดยชี้ให้เห็นว่า ช่วงที่มีความกว้างสูงสุดของลำเรือ ตรงกลางเรือนั้น น่าจะต้องอยู่ใต้ระดับผิวน้ำ โดยที่ท่าน Lavery อ้างถึงรายงานหนึ่งในปี 1626 (พลังพระนเรศสิ้นแล้วถึง 21 ปี) ที่ว่า เรือพาณิชย์บางลำ ถูกสร้างขึ้นแบบที่ไม่เสถียร และ อันตราย เช่นนี้จริง เห็นได้ชัดว่า ไม่ใช่ทุกคนที่เป็นช่างต่อเรือ จะสามารถเป็น แมทธิว เบเกอร์ ได้อีก

จำนวนและขนาดของเรือสินค้าพาณิชย์

ด้วยเหตุที่รัฐบาลแห่งยุคอลิซาเบธนั้นทุ่มเทให้กับการป้องกันประเทศมาก จึงเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์อังกฤษที่สามารถเริ่มเห็นภาพของจำนวนเรือที่มีอยู่ในอังกฤษและขนาดของเรือเหล่านั้น

การสำมะโนสำรวจแห่งชาติอังกฤษบางส่วนในปี 1560 (พระนเรศอายุเพียง 5 ขวบ) นั้น ได้พบว่า มีการบันทึกจำนวนเรือ 76 ลำ ในขนาด 100 ตันหรือกว่านั้น แต่มีไม่กี่ลำที่มีขนาดถึง 200 ตัน ครั้งพอถึงการสำรวจในปี 1577 (พระนเรศ อายุ 22) สามารถนับเรือได้ถึง 135 ลำ ที่มีขนาดอยู่ในช่วง 100 ตันขึ้นไป ในขณะที่มีเรือถึง 656 ลำที่มีขนาดระหว่าง 40 ถึง 100 ตัน และมีจำนวนอีกนับไม่ถ้วนที่เป็นเรือขนาดเล็ก

การสำรวจในปี 1582 เป็นข้อมูลที่ครอบคลุมมากที่สุด ตัวเลขแยกตามหมวดได้ดังนี้:

ช่วงน้ำหนัก (Tonnage Range)	จำนวนเรือ
10-80 ตัน	1,204 (82.8%)
80-100 ตัน	73 (5.0%)
มากกว่า 100 ตัน	178 (12.2%)
รวม	**1,455 ลำ**

สถิติของตัวเลขเหล่านี้แตกต่างกันออกไปบ้าง แต่ข้อความโดยรวมค่อนข้างชัดเจน ว่า เกือบ 90% ของกองเรือพาณิชย์ของประเทศอังกฤษ เป็นเรือขนาดเพียง 100 ตันลงไป ในยุคต้นของทศวรรษ 1580-1589 นั้น แต่จำนวนที่แท้จริงของเรือขนาดใหญ่ได้เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญในช่วงประมาณ 20 ปีที่นับตั้งแต่ควีนอลิซาเบธขึ้นครองราชย์

เหตุผลที่ว่าตัวเลข 100 ตัน มีการเอ่ยถึงกันมากในการเดินเรือพาณิชย์ในยุคอลิซาเบธนั้น เป็นเพราะตั้งแต่ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา รัฐบาลอังกฤษได้ยึดถือว่าเรือ 100 ตันเป็นเรือขนาดเล็กที่สุดที่จะใช้ประโยชน์ได้ในฐานะเรือสินค้าพาณิชย์ (merchant ship) ที่จะสามารถแล่นบริการในกองทัพเรือได้ ทางการได้จ่ายเงินรางวัลในการสร้างเรือ 100 ตันขึ้นไป เพื่อที่จะกระตุ้นให้เกิดการก่อสร้างเรือขนาดดังกล่าว การค้าระหว่างประเทศและการบุกยึดเรือผู้อื่น (privateering ต่างจากการปล้นแบบโจรสลัด หรือ pirate หรือ corsair) ดูเหมือนจะให้แรงจูงใจในการเร่งสร้างเรือมากกว่าการที่ทางราชการให้รางวัลเสียอีก เนื่องจากเรือที่ใหญ่ขึ้นก็สามารถขนส่งสินค้าได้ปริมาณมากขึ้น อีกทั้งสามารถบรรทุกลูกเรือและอาวุธได้อีกมากมาย ซึ่งจะทำให้เรือยิ่งเหมาะที่จะอยู่รอดบนเส้นทางที่ยาวไกลไปยังทะเลเมดิเตอร์เรเนียนและข้ามมหาสมุทรต่างๆ ได้ สถิติสำหรับเงินรางวัลอุดหนุนจากราชกาลนั้นเป็นเพียงข้อมูลบางส่วน และอาจจะได้รับผลกระทบจากปัญหาภายในต่างๆ ของยุคอลิซาเบธนั้นเองได้ เช่น การทุจริตคอรัปชั่น แต่ก็เหมือนกับผลตอบแทนของการเดินเรือนั้นเอง ที่เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของอังกฤษ ที่ได้มีข้อบ่งชี้ของการกระจายตัวและความสามารถของอุตสาหกรรมการต่อเรือขึ้นนั่นเอง

ระหว่างปี 1560 (พระนเรศอายุ 5 ขวบ) ไปจนถึงปี 1610 (พระนเรศสิ้นฯ แล้ว 5 ปี และเป็นปีที่พระเอกาทศรถสิ้นฯ) นั้น ได้มีการจ่ายรางวัล (bounty) ในการต่อเรือไป 510 ลำ, โดยแยกเป็นว่า ในช่วงปี 1560-1588 จำนวน 126 ลำ (รวมเป็นน้ำหนัก 22,843 ตัน) ในช่วงปี 1589-1610 จำนวน 384 ลำ (รวมเป็นน้ำหนัก 88,604 ตัน) และมีสัญญาณที่ชัดเจนของการเพิ่มขึ้นของจำนวนเรือขนาดใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับจากช่วงกลางยุค 1590-1599 (ก่อนพระนเรศสิ้นไม่กี่ปี) ซึ่งบ้างก็ว่า ที่เพิ่มขึ้นอย่างฉับพลันในทุนอุดหนุนนั้นเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายมากกว่าปัจจัยภายนอก แต่ผู้แต่งรู้สึกว่าคำอธิบายที่เป็นไปได้มากกว่าคือ การที่เจ้าของเรือตอนนี้กำลังต้องการมีเรือที่มีขนาดใหญ่กว่า และเป็นเรือที่ปกป้องตนเองได้ ("defensible" ships) ซึ่งในตอนแรกเพียงเพื่อเป็นเรือปล้นสดมภ์ (privateering) ในช่วงสงครามสเปน และในเวลาต่อมาก็เพื่อการเดินทางที่ยาวไกลเมื่อความสงบสุขกลับคืนมา ความเย้ายวนใจของการปล้นยึดเรือผู้อื่น (privateering) ในช่วงสงครามนั้น ไม่ควรมองข้าม เนื่องจากเป็นการสร้างความมั่งคั่งได้ทันตาเห็น ยกตัวอย่างเช่น มีการคะเนกันว่า อย่างน้อยมีถึง 80 การเดินทางแบบ privateering ที่ออกจากประเทศอังกฤษไปในปี 1598 เพียงปีเดียว (พระนเรศอายุ 43 พระองค์คงได้คุ้นหูกับคำว่า โจรสลัดปล้นเรือมากทีเดียว)

ตัวเลขของปี 1589-1610 นั้น แสดงให้เห็นถึงขอบข่ายที่เมืองลอนดอน ย่านแม่น้ำเทมส์, เอสเซ็กซ์ และซัฟฟอล์ค ได้เข้ามาครองกิจการการต่อเรือของอังกฤษ ในช่วงต้นศตวรรษที่ 17 นั้น โดยที่จากเรือ 384 ลำนั้น 222 ถูกสร้างขึ้นที่กรุงลอนดอนหรือที่อื่นๆ ในเขตแม่น้ำเทมส์นั้น (ซึ่งก็กินจำนวนมากกว่า 56% ของน้ำหนัก tonnage ทั้งหมดแล้ว) กับอีก 95 ลำ (เพียงไม่ถึง 26% ของน้ำหนัก tonnage เอง) ที่เพิ่งเกิดขึ้นมาจากอู่ต่อเรือในย่านซัฟฟอล์ค และ เอสเซ็กซ์ โดยรวมแล้ว ทั้งภูมิภาคได้มีกำลังการผลิตเกินกว่า 4 ใน 5 ของน้ำหนัก tonnage

รวมที่ได้รับรางวัลตามที่มีบันทึกไว้ในช่วงเวลานี้ ไม่ต้องสงสัยเลยว่าสาเหตุหลักมาจากอิทธิพลทางการเงินและแรงบันดาลใจของเหล่าพ่อค้าในกรุงลอนดอน

ตัวเลขเงินรางวัลโดยรวมยังแสดงให้เห็นถึงการเพิ่มขึ้นอย่างมากของจำนวนของเรือในช่วง 200-400 ตัน ซึ่งมีถึง 2 ใน 3 (255 ลำ) เข้ามาอยู่ในหมวดนี้ เป็นที่ชัดเจนว่ากองเรือของชาติไม่เพียงแต่เพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วงปลายยุคอลิซาเบธ แต่ยังเพิ่มในจำนวนเรือขนาดใหญ่ขึ้นอย่างมากอีกด้วย

อย่างไรก็ดี ต้องไม่ลืมว่า การค้าส่วนใหญ่ของชายฝั่งทะเลและการค้าระหว่างประเทศระยะสั้นๆ (short-range overseas trade) นั้น มักใช้เรือที่มีขนาดเล็ก จนถึงปลายปี 1600 เลยทีเดียว ที่ขนาดเฉลี่ยของเรืออังกฤษที่มีส่วนร่วมในการค้าต่างประเทศของกรุงลอนดอนนั้น เป็นเพียงเรือขนาดเพียงประมาณ 80 ตัน

หลักฐานจากการประเมินราคาของศาลสูงแห่งกองทัพเรือ: แหล่งที่มาที่สำคัญสำหรับการขนส่งทางการค้าพาณิชย์ (merchant shipping)

ศาลสูงแห่งกองทัพเรือของอังกฤษ (High Court of Admiralty หรือ HCA) เป็นผู้รับผิดชอบในคดีความทางแพ่งและทางอาญาที่เกี่ยวข้องกับทะเล รวมทั้งการปล้นสดมภ์แบบโจรสลัด (piracy) การยึดของในเรือเป็นรางวัล (the taking of prize ships) และการชนปะทะกัน (collision) หน่วยงานนี้ยึดเรือเป็นประจำ จนเป็นส่วนหนึ่งของธุรกิจของหน่วยงานตน และได้นำเรือที่ยึดมานั้นเข้ารับการประเมินโดยช่างผู้ต่อเรือ กะลาสี และผู้เชี่ยวชาญอื่นๆ บันทึกเหล่านี้ได้แสดงสินค้าคงเหลือจำนวนมากมาย และการประเมินมูลค่าของเรือที่ไม่ใช่พระราชยาน ซึ่งนับเป็นแหล่งข้อมูลที่หาตัวเปรียบมิได้ สำหรับผู้ประกอบการค้าและการขนส่งเอกชนอื่นๆ

การศึกษาเรือ 119 ลำที่ถูกจับในช่วงปี 1579-1590 (พระนเรศ อายุ 24-35) นั้น ให้ข้อมูลสำคัญบางประการ จากกลุ่มของเรือนี้ ทราบต้นกำเนิดได้ทันที 82 ลำ จากการอ้างอิงถึงท่าเรือภูมิลำเนาหรือประเทศของพวกเขา ซึ่งพบว่า 40 ลำ เป็นของอังกฤษ แต่อีก 42 ลำที่เหลือนั้น 22 ลำมาจากประเทศเมืองต่ำ (the Low Countries หรือ Holland และ Flanders) 8 ลำจากจักรวรรดิสเปน, 7 ลำจากประเทศฝรั่งเศสและ Brittany 4 ลำจากประเทศเยอรมนี และ 1 ลำจากเดนมาร์ก ซึ่งเมื่อผ่านการประเมินของ HCA แล้วนั้น หลายลำที่ถูกจับได้นั้นอาจจะจบลงด้วยการตกอยู่ในเงื้อมมือของเจ้าของชาวอังกฤษ เรือจำนวนมากเปลี่ยนมือระหว่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการโอนเปลี่ยนมือแบบถูกต้องตามกฎหมายหรือโดยการเข้ายึดปล้นด้วยฝีมือของโจรสลัด (pirates) หรือ นักจับกุมยึดเรือ (privateers) ก็ตาม

เรือลำหนึ่งซึ่งถูกยึดโดยศาลสูงในปี 1586 นั้น คือเรือขนาด 80 ตัน ชื่อว่า เรือโจนัส แห่งแอนทเวิร์พ (Jonas of Antwerp) เคยเป็นของท่าเรือ Rouen ในแคว้นนอร์มังดี (Normandy) เรือพาณิชย์ของอังกฤษไม่ใช่เป็นเพียงเรืออังกฤษเท่านั้น!!!

มีเรือที่แตกต่างกันถึง 15 ชนิด ที่เป็นตัวแทนของบรรดาเรือทั้งหมดที่ถูกประเมิน แต่ในจำนวนนี้ มีเพียง 3 ชนิดเท่านั้นที่เกิน 50 ตัน เรือเหล่านี้คือ:

ชนิด	จำนวนในกลุ่ม (ลำ)	น้ำหนัก Tonnage ต่ำสุด ที่บันทึกได้	น้ำหนัก Tonnage สูงสุด ที่บันทึกได้
Flyboat	10	35	160
Galleon	1	-	120
Ship	50	20	200

ประมาณครึ่งหนึ่งของเรือที่ถูกจับกุมนั้นจะติดอาวุธด้วย สัดส่วนจะเพิ่มขึ้นจากช่วงกลางยุค 1580-1589 เป็นต้นมาเมื่อสงครามกับสเปนเริ่มขึ้นนั้น เรือสินค้าพาณิชย์แบบติดอาวุธ (armed merchantmen) และเรือปล้นยึดเรืออื่น (privateers) นั้น จะเป็นส่วนหนึ่งของกองกำลังป้องกันทางเรือของแผ่นดิน แต่อย่างไรก็ตาม สถิติการประเมินเรือนี้ ทำให้ทราบชัดว่า เรือส่วนตัว ไม่ว่าจะเป็นเรือสินค้าพาณิชย์ หรือเรือปล้นยึด หรือเรือโจรสลัดทั้งหลายทั้งปวงนี้ ยังไม่ได้ครึ่งของพลังอำนาจของเรือรบหลวงติดอาวุธของควีนอลิซาเบธ

เรือ Demi-culverins (มีลูกยิงขนาด 9 - 18 ปอนด์) และอาวุธที่มีขนาดใหญ่กว่านั้น จะเป็นแกนนำของพระราชยาน แต่ปืนที่นิยมแพร่หลายที่สุด ที่บันทึกไว้ในการประเมินของ HCA นั้น มีปืน falconets ปืน falcons และ ปืน minions (มีลูกยิงขนาดประมาณ1½ - 4 ปอนด์) รวมทั้ง ปืนตำกระทุ้ง (sakers) ขนาด 6 ปอนด์อยู่บ้าง หรืออาจกล่าวได้ว่า ในสงครามเล็กๆ ทางเรือนั้น เรือที่ไม่ใช่เรือพระราชยาน แต่ติดอาวุธ อาจจะมีการใช้งานมากกว่ามากทีเดียว

จากสถิติของการประเมิน มีเรือทุกวัย แต่มีหลายลำ ที่ถูกระบุเพียง "เก่า" หรือ "เก่ามาก" แต่ต้องใช้สถิตินี้ด้วยความระมัดระวัง ส่วนหนึ่งเป็นเพราะ ผู้ประเมินราคาอาจจะมีแนวโน้มที่จะคิดว่าเรือที่ใหญ่กว่านั้นมักจะเป็นเรือที่เก่ากว่า! แต่ก็จะดูเหมือนมีเหตุผลที่จะคิดเช่นนั้น ลองดูสถิติต่อไปนี้:

อายุ (ปี)	จำนวนเรือ (ลำ)
0-4	2
5-9	7
10-14	10
15-19	12
20-24	5
25	2
50	1

รายงานสถิติชิ้นนี้ ได้ชี้ให้เห็นว่า ผู้ประเมินคิดว่า เรือจะมีอายุการใช้งานระหว่าง 10 ถึง 20 ปี ซึ่งก็จะหมายความว่า ค่าใช้จ่ายในการลงทุนจำนวนมากในการจัดสร้างเรือนั้น จะได้รับการตัดจำหน่าย (defrayed) ในช่วงอายุการใช้งานที่ให้บริการดังกล่าวนั้น

ในจำนวนเรือ 79 กรณีนั้น มูลค่ารวมของเรือ (รวมถึงค่าติดตั้งสายระโยงระยางทั้งปวง (rigging) ค่าติดอาวุธ (armament) และอุปกรณ์อื่นๆ แล้ว) สามารถนำไปหารกับน้ำหนักเรือ (tonnage) ได้ดังนี้

มูลค่าต่อตัน	จำนวนเรือ (ลำ)
น้อยกว่า 1£	43
1£ - £1 / 10s	21
£1 / 10s - £3 / 10s	14
£6 / 16s	1

ไม่พบความสัมพันธ์ที่ชัดเจนระหว่างอายุและมูลค่าเรือต่อตัน ต่อให้เรือเก่า แต่ถ้าดูแลรักษาอย่างดี ก็ยังคงมีมูลค่าสูง ในทางตรงกันข้าม เรือส่วนใหญ่ที่ดูแลบำรุงรักษาไม่ดี ก็จะมีมูลค่าเหลือในระดับต่ำ แม้ว่าจะยังไม่ถึงอายุที่จะหยุดให้บริการ

แต่ไม่ว่าเรือสินค้าพาณิชย์จะมีมูลค่ามากเพียงใด ก็ยังมีมูลค่าน้อยกว่าสินค้าที่พวกเขาขนส่งค้าขายอยู่มากมายนัก นี่เป็นหนึ่งในสิ่งที่จะทำให้การลงทุนในเรือขนส่งนี้ให้ผลกำไรแก่เจ้าของเรือและพ่อค้าได้ ยกตัวอย่างเช่น เรือสินค้าอายุมาก น้ำหนัก 35 ตัน ที่ชื่อว่า ดันเคิร์ก (Dunkirk flyboat) ที่ยึดได้ในปี 1588 ซึ่งประเมินกันว่าน่าจะมีมูลค่าเพียง £15 แต่สินค้าจำพวกผ้าและสินค้าอื่นๆ มีมูลค่าราว £827 ซึ่งคิดเป็น 56 เท่าของมูลค่าของเรือที่ทำการขนอยู่นั้น

โครงสร้างภายในและอุปกรณ์ของเรือสินค้า

หลักฐานสำหรับรูปแบบของเรือสินค้ามีจำกัด รายละเอียดที่ชัดเจนที่สุดมาจากพจนานุกรมชาวทะเลของเมนแวริ่ง (Mainwaring's Seaman's Dictionary) ในยุคต้นทศวรรษ 1620 (หลังพระนเรศสิ้นฯ 15 ปี) ซึ่งพื้นฐานสำหรับสิ่งที่อยู่ในเรือมีดังต่อไปนี้

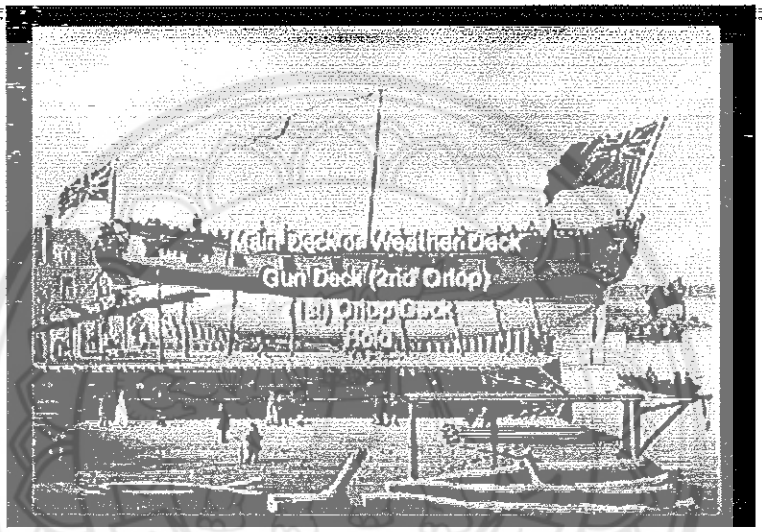
เรือขนาดใหญ่ แบบมี 3 ดาดฟ้า (three-decked ship) มีช่องที่ท้องเรือ ซึ่งถูกแบ่งออกเป็น "ห้องๆ" ซึ่งกั้นโดย bulkheads ซึ่งช่องนี้ใช้สำหรับเก็บของใช้ประจำเรือ (ship's stores), เสบียงอาหาร (victuals) และสินค้า (cargo) เมื่อสินค้า เช่น เมล็ดธัญพืช (ซึ่งมีแนวโน้มที่จะเคลื่อนไปมา) ถูกนำมาเก็บไว้ในช่องท้องเรือนี้ bulkheads ที่นำมากั้นเพิ่มเติม ที่เรียกว่า "กระเป๋า" (pouches) จะถูกสร้างขึ้นเพื่อช่วยป้องกันไม่ให้เกิดการเคลื่อนไหวเมื่อเกิดการโคลงเคลงของเรือ (destabilizing the ship)

ในเรือ 3 ดาดฟ้านี้ ดาดฟ้า 2 ชั้นที่อยู่เหนือช่องนั้น อาจจะเรียกว่า "orlops" ซึ่ง orlops นี้อาจใช้สำหรับการเก็บของ แต่ก็ยังทำหน้าที่เป็นที่พักได้ด้วย โครงสร้างสำคัญสูงที่สุดของเรือ (superstructure) อยู่ที่ดาดฟ้าที่ 3 และประกอบด้วย หัวป้อม (forecastle) ที่หัวเรือ (the bow) และดาดฟ้าชั้นลอย (half deck) วิ่งออกมาจากเสากระโดงหลักไปยังท้ายเรือ เสากระโดงหลักนั้นช่วยแบ่งเส้นแบ่งซีกดั้งเดิมของเรือ ระหว่างสรั่งเรือ (boatswain หัวหน้ากะลาสีเรือ หรือ จ่ายามของเรือ) และลูกเรือทั่วไป (common sailors) ที่อาศัยอยู่ก่อนถึงเสากระโดง และผู้คุมหลักของเรือและเจ้าหน้าที่คนอื่นๆ ที่อาศัยอยู่ส่วนท้าย (aft) ของเส้นเสากระโดงเรือนี้

สถานีของนายท้ายเรือ (steerman's station ที่พักของคนคุมพวงมาลัยเรือ) จะอยู่บนดาดฟ้าครึ่งซีกชั้นลอยนั่นเอง อยู่ข้างๆ กับห้องของนายเรือ (master's cabin) ห้องของนายเรือนี้ ปกติแล้วมักจะอยู่ภายใต้ดาดฟ้า

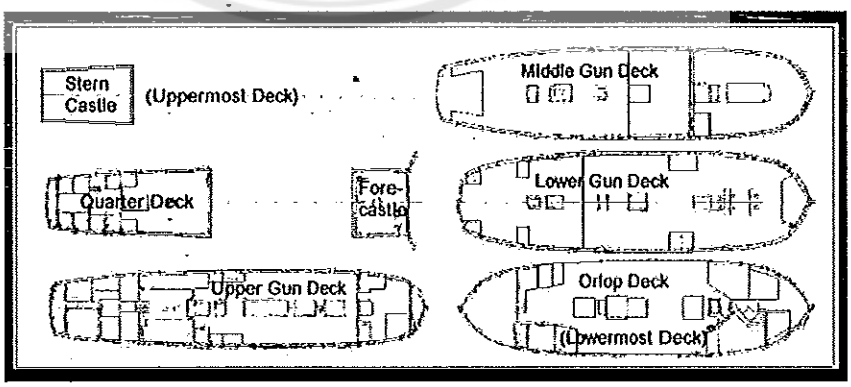
poop deck ซึ่งเป็นจุดที่สูงที่สุดของโครงสร้างสูงที่สุดของเรือ (superstructure) นั้น การเข้าถึงท้องเรือจะผ่านทางฝาลง (hatchway) ที่ด้านหน้าของเสากระโดง แต่ฝาช่องขนาดเล็ก ที่เรียกว่า ช่องหนี (scuttles) ยังให้การเข้าถึงทุกชั้นของดาดฟ้า สำหรับพวกลูกเรือ

ภาพที่ 4 ดาดฟ้าเรือชนิด 3 ชั้น

ที่มา: The Pirate Surgeon's Journal (23 พฤษภาคม 2562)

ภาพที่ 5 องค์ประกอบต่างๆ ของดาดฟ้าเรือชนิด 3 ชั้น

ที่มา: The Pirate Surgeon's Journal (23 พฤษภาคม 2562)

ตำแหน่งปกติของห้องปรุงอาหาร (cook room) ในเรือสินค้าพาณิชย์ในยุคนี้ ยังระบุแน่นอนมิได้ เนื่องจากขาดหลักฐาน ห้องปรุงอาหารในเรือรบของกษัตริย์เฮนรี่ ที่ 8 ชื่อว่า เรือ Mary Rose ซึ่งจมสูญหายไปใน ปี 1545 (10 ปีก่อนพระนเรศประสูตินั้น) อยู่ที่ด้านล่างของท้องเรือ ซึ่งตำแหน่งจะเอนไปข้างหน้าของเสากระโดง เรือ ท่านเมนแวริ่ง (Mainwaring) บันทึกว่า เรือสินค้านั้นตามปกติจะให้ห้องปรุงอาหารอยู่ในป้อมหน้า (forecastle) เพื่อเพิ่มพื้นที่ให้กับช่องท้องเรือ ในขณะที่เรือรบมักจะมีห้องปรุงอาหารไว้ในท้องเรือเลย ด้วยเหตุผล ทางยุทธวิธีและเหตุผลอื่นๆ แต่เขายังชี้ให้เห็นว่าความร้อนจากการปรุงอาหารในท้องเรือสามารถทำลายเสบียง อาหารที่เก็บไว้ก็ได้

สิ่งอำนวยความสะดวกในการทำอาหารบนเรือนั้น อาจจะเป็นพื้นฐานเบื้องต้นเลย เช่น ประกอบด้วยเตา อิฐ (brick hearth) หรือเตาเผา (furnace) แต่พ่อครัวอาจจะทำมากกว่าเพียงแค่ต้มเสบียงอาหาร เช่นในยุค 1580-1589 (พระนเรศอายุ 34) บันทึกของการประเมิน HCA มีระบุถึง ตะแกรงปิ้งย่าง (griddles) และ กระทะ ทอด อยู่บนเรือด้วย ซึ่งทำให้คิดว่า เป็นไปได้ที่จะปิ้ง ย่าง หรือ ทอด อาหารในทะเล จึงอาจกล่าวได้ว่า ห้องพ่อครัว ที่ตั้งอยู่ในท้องเรือ อาจจะไม่เหมาะกับสุขอนามัยนัก เพราะนอกเหนือจากที่ความร้อนจะทำให้เสบียงอาหารเสียได้ ง่ายแล้ว ยังอาจมีภัยคุกคามที่เกี่ยวกับการปนเปื้อนในน้ำและสิ่งปฏิกูลอื่นๆ ที่ผสมอยู่ในท้องเรือนั้น คำแนะนำ สำหรับท่าน Willoughby และท่าน Chancellor ในการเดินทางปี 1553 (2 ปีก่อนพระนเรศประสูติ) นั้น รวมถึง คำสั่งที่เข้มงวดดังต่อไปนี้:

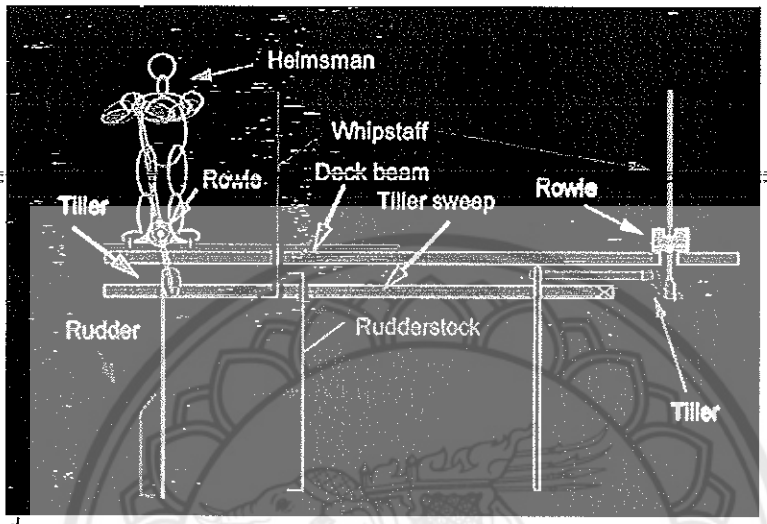
> "ห้ามทำสุราหกบนตัวอับเฉา (ballast หรือ แท่นใต้ท้องเรือบรรจุของเหลวไว้ถ่วงดุลเรือ ภายหลัง จะเปลี่ยนเป็นหินสลักเป็นรูปต่างๆ มาวางแทน) และห้ามทิ้งหรือเทสิ่งปฏิกูลต่างๆ ไว้ภายในตัวเรือเลย ห้องปรุงอาหาร และสถานที่อื่นๆ จะต้องรักษาความสะอาดเสมอ เพื่อสุขภาพที่ดี ของทุกคนในบริษัท"

การจัดเตรียมการนอนสำหรับกะลาสีเรือทั่วไปนั้น อาจจะดูเหมือนตามมีตามเกิด (haphazard) เปลญวน (hammocks) ถูกนำมาใช้อย่างเป็นทางการในกองทัพเรืออังกฤษในปี 1597 (พระนเรศอายุ 42) แต่อาจจะยังไม่ เป็นที่นิยมในเรือสินค้าพาณิชย์

มีเรื่องที่น่าสนใจเกี่ยวกับวิธีการบังคับเรือในช่วงเวลานี้ ณ เวลาใดเวลาหนึ่งในศตวรรษที่ 16 หรือ ต้น ศตวรรษที่ 17 นั้น ได้มีการคิดค้น "แส้บังคับเลี้ยว" (whipstaff) ขึ้น (ก่อนจะมีล้อเพลาเพื่อหมุนบังคับหางเสือเรือ ในภายหลัง) ซึ่งก็คือ เสาแกนแนวตั้งที่หมุนได้ ยึดติดกับส่วนปลายของก้านหางเสือเรือ (rudder) ที่ปลายล่างและ เสานี้จะผ่านทะลุไปยังดาดฟ้าด้านบน บริเวณที่นายท้ายยืนอยู่ เมื่อจับเสานี้โยกไปทางซ้ายหรือขวามันก็จะไปขยับ หางเสือเรือได้ ได้มีเอ่ยถึงคำว่า "whip" โดยท่าน Mainwaring ที่บอกว่า มันไม่ได้นำมาใช้ในเรือใหญ่

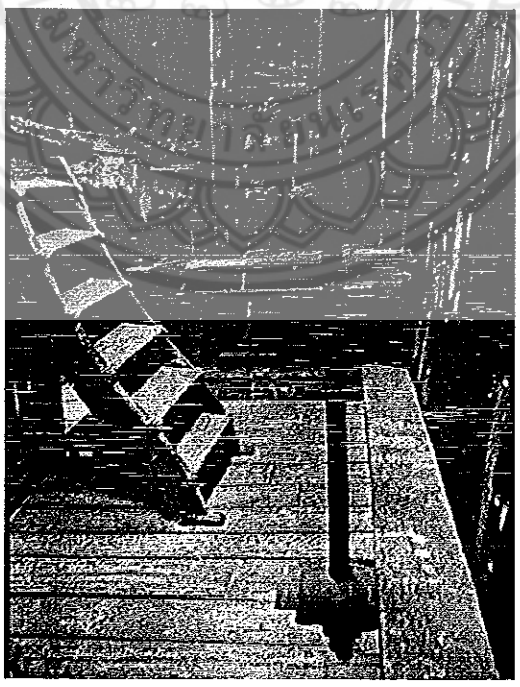
เพราะนายท้ายเรือคนเดียวไม่สามารถรับมือกับแรงต้านที่ส่งมาโดยหางเสือเรือขนาดใหญ่ได้ ทั้งนี้ ได้มีหลักฐานบางอย่างที่ชี้ให้เห็นว่า whipstaff ถูกนำมาใช้ในเรือสินค้าพาณิชย์ของอังกฤษตั้งแต่ปี 1581 (พระนเรศอายุ 26)

ภาพที่ 6 การโยกก้าน Whipstaff เพื่อปรับหางเสือเรือ (rudder)

ที่มา: en.wikipedia.org (23 พฤษภาคม 2562)

ภาพที่ 7 ก้าน Whipstaff ที่ใช้ปรับหางเสือเรือ (rudder) จากเรือโบราณลำหนึ่ง

ที่มา: en.wikipedia.org (23 พฤษภาคม 2562)

การปฏิบัติการของเรือ

เรือใบ (sailing ships) ยุคเก่านั้น แล่นได้เร็วเพียงใด? ลูกเรือในศตวรรษที่ 16 ย่อมอยากให้เรือแล่นไปได้รวดเร็วและสามารถบังคับควบคุมได้เป็นอย่างดี แต่โดยภาพรวมนั้น ผลการดำเนินงานของเรือหลายลำเฉลี่ยแล้วค่อนข้างต่ำ ปัญหาสำหรับเรือใบทุกลำ ตลอดประวัติศาสตร์ก็คือ การดำเนินงานของเรือถูกกำหนดโดยปัจจัยรวมกันของทุกอย่าง คือ รูปแบบเรือ (hull), การขุดเจาะโครงเรือ (rig), ความสามารถของทีมงานกะลาสีลูกเรือ (the crew), สภาพอากาศ, สภาพของทะเล และ กระแสน้ำ การแล่นทะยานตัวด้วยความเร็วจะเป็นไปได้น้อย ในการเดินทางที่สภาพอากาศเลวร้าย ยกตัวอย่างเช่น วันที่ 11 พฤษภาคม 1553 (ก่อนพระนเรศประสูติ 2 ปี) กองเรือขนาดเล็กของท่าน Willoughby และท่าน Chancellor ที่มีเรือ 3 ลำ ได้ออกจากลอนดอน ในภารกิจการเดินทางเพื่อสำรวจเส้นทางเดินเรือสายตะวันออกเฉียงเหนือ (the north-east passage) พวกเขาพยายามออกมาจากปากแม่น้ำเทมส์ โดยโต้สวนลมที่ไม่พึงประสงค์ จนมาถึงจุดปลายชายฝั่ง north Norfolk ในวันที่ 30 พฤษภาคม (เท่ากับใช้เวลาถึง 19 วัน !!!) แต่ก็ถูกลมพัดหวนกลับไปยังชายฝั่ง Suffolk อีกครั้ง ในที่สุดพวกเขาก็ออกจากประเทศอังกฤษเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน ซึ่งใช้เวลาอีกเกือบ 6 สัปดาห์หลังจากที่สามารถเอาชนะลมแล้วออกจากท่าเรือเมืองเกรนิช (Greenwich) ได้ การเดินทางของเรือสินค้าส่วนใหญ่อาจจะไม่ร้ายแรงน่าผิดหวังดังเช่นตัวอย่างนี้ แต่ชาวกะลาสีเรือและพ่อค้าทั้งหลายจะต้องมีการเตรียมตัวเตรียมใจไว้สำหรับเหตุการณ์ไม่คาดฝัน (eventualities) ดังกล่าว โดยเฉพาะสำหรับการเดินทางที่ยาวไกลมาก

เมื่อเรือมาถึงท่าเรือปลายทาง การขนถ่ายของขึ้นเรือ (loading) หรือขนถ่ายของออกจากเรือ (unloading) อาจจะดำเนินการด้วยความช่วยเหลือของปั้นจั่น (crane) ที่อยู่หน้าท่า (wharfside) นั้น ซึ่งมีอยู่ให้ในบางสถานที่ โดยมีลูกเรือทำงานส่วนใหญ่ให้เกือบทั้งหมดอยู่แล้ว ในบางกรณี ก็เป็นไปได้ที่จะสร้างเครนชั่วคราว (makeshift crane) บนเรือ โดยใช้เชือก (rope) และรอก (pulley) ที่แนบมากับใบขวางบนเสาเรือ (yard-arm) หรือ ก้านแนบ (sheerlegs) ที่ระโยงระยางยึดอยู่ที่ด้านข้างของลำเรือ

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า เรือที่ไม่ใช่พระราชยานหลายลำก็อาจจะติดอาวุธอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้สามารถนำมาใช้สำหรับการปล้นสดมภ์ (privateering) หรือ การเป็นโจรสลัด (piracy) เสียเอง หรืออาจจะเอาไว้ปกป้องตัวเอง ทั้งจากการถูกจู่โจมทำร้ายต่างๆ หรือจากการ "วิ่งราว" ทางทะเล (nautical "muggings") เรือโจรสลัดที่ไปทั่วน่านน้ำลำหนึ่ง (out-and-out pirate ship) เป็นเรือขนาด 120 ตัน ชื่อว่าเรือ Galleon Fenner ถูกจับโดย HCA ในปี 1585 (พระนเรศอายุ 30) ในข้อหามีการใช้งาน "เยี่ยงโจรสลัด" (pirateously) เรือลำนี้มีลูกเรือประมาณ 70 นาย และมีปืนใหญ่ (cannon) 15 กระบอก และมีปืนต่อสู้ส่วนบุคคล (anti-personnel pieces) 13 กระบอก และอาวุธขนาดเล็กอีกเป็นจำนวนมาก เจ้าของเรือ คือ ครอบครัว Fenner ซึ่งเป็นตระกูลผู้ดีที่มีชื่อเสียง แห่งเมือง Chichester โดยที่เรือประเภทเรือใบใหญ่ (Galleon) ลำนี้ ได้ไบอนุญาตให้ก่อการ

ปล้นสดมภ์เรือข้าศึกศัตรู (privateering license) ได้ เรือนี้ถูกนำมาใช้เพื่อจับอะไรก็ตามที่เจ้าของสามารถวางมือไปสัมผัสได้

ด้วยอันตรายทั้งปวงทั้งที่เกิดจากมนุษย์และธรรมชาติที่กล่าวมาแล้วนั้น การเดินทางไปในทะเลในศตวรรษที่ 16 นั้น เป็นเรื่องยากต่อชีวิต และเสี่ยงอันตราย แต่ก็น่าแปลกใจ ดังที่ท่านเซอร์เฮนรี่ เมนแวริ่ง (Sir Henry Mainwaring) บันทึกไว้ ที่ว่า ลูกเรือหลายคนเป็นผู้ที่เชื่อโชคลางมากเป็นอย่างยิ่ง หนึ่งความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการอยากรู้อยากเห็น เกิดขึ้นเมื่อเสบียงอาหารถูกขนถ่ายขึ้นเรือขณะจอดเทียบท่า:

> "ถ้าบังเอิญว่า ในการเก็บเรียงเสบียงอาหารเข้าท้องเรือนั้น หากผู้เรียงของได้หันส้นเท้าไปทางกราบขวาของเรือ (the starboard) [พวกเขา] จะบอกว่า มันเป็นสัญญาณของการเดินทางที่แสนยาวนานและไม่ค่อยจะดี เนื่องจากส้นเท้าหันหนีจากแผ่นดิน เพราะพวกเขาเรียงสินค้าทั้งหลายในกราบซ้ายของเรือ (the larboard) แต่ถ้าส้นเท้าหันไปทางกราบซ้ายของเรือ (larboard) มันเป็นสัญญาณของการเดินทางที่ดีและจะมีสินค้าบางอย่างไหลมาเทมาสู่เรือ"

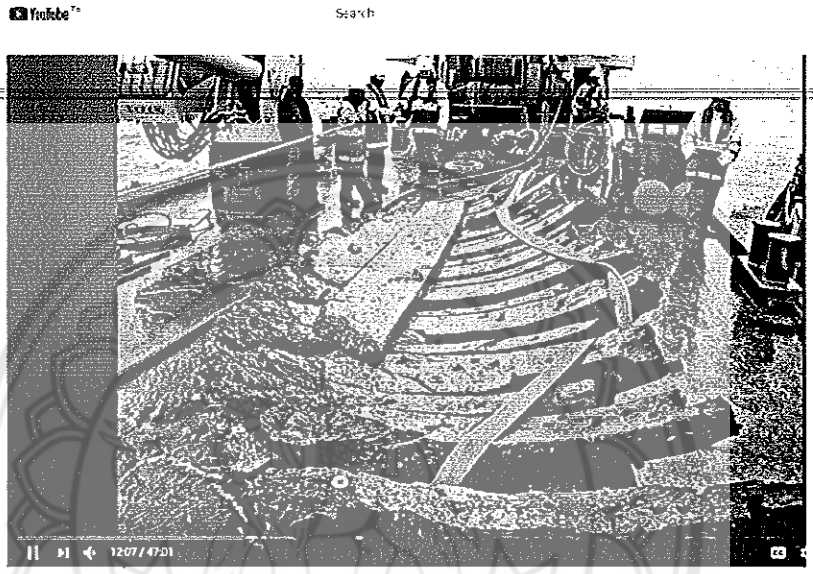
แม้จะมีความไม่แน่นอนดังกล่าว ลูกเรือบางคนก็พยายามที่จะสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ หนึ่งในนั้นคือ นายเรือ (master) ของเรือ Elizabeth of Weymouth ซึ่งถูกยึดครองโดยเรือโจรสลัดฝรั่งเศสราวปี 1581 (พระนเรศอายุ 26) ได้อธิบายการกระทำของเขาต่อศาลสูงของกองทัพเรือว่า หนึ่งในมาตรการป้องกันของเขาเกี่ยวข้องกับการ. "ยกงัด (jacking up) ล้อหลังของ ปืนเหยี่ยว (a falcon gun) บนดาดฟ้าปืน (gun deck) ขึ้น เพื่อให้ถังบาร์เรลดินปืนนั้นปลายชี้ลง ซึ่งจะทำให้เหยี่ยวแอบยิงเรือโจรสลัด ณ ระดับใต้ผิวน้ำด้วย"

ความสัมพันธ์กับ Gresham

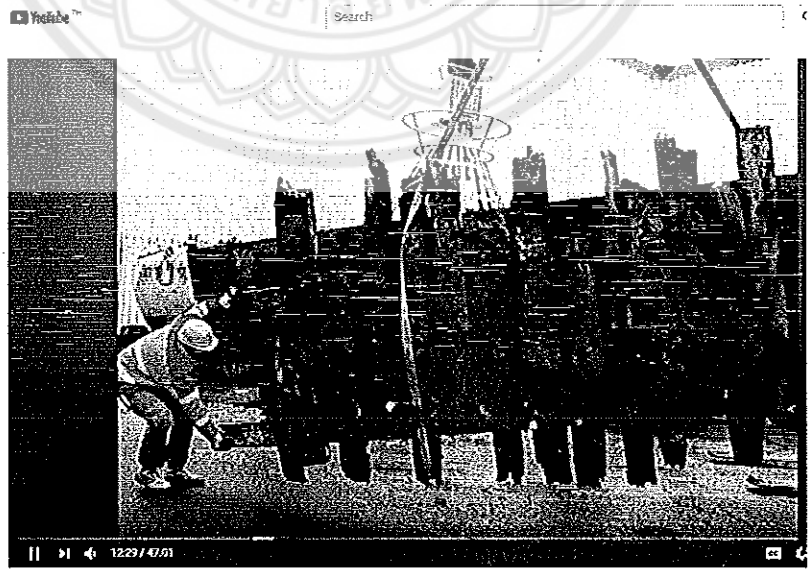
จนถึงปัจจุบันนี้ (ในวันที่ตีพิมพ์บทความของผู้เขียนนั้น) ได้พบซากเรือของอังกฤษจากครึ่งหลังของศตวรรษที่ 16 เพียงไม่กี่ลำ เรืออังกฤษที่สำคัญที่สุดที่ค้นพบจนถึงวันนี้ คือ เรือที่เรียกว่า "Gresham Ship" ซึ่งขุดขึ้นมาในปีที่ผ่านมาโดยทีมงานโบราณคดีแห่งเมือง Wessex ซากเรือนี้ถูกพบในช่องแคบเจ้าชาย (the Princes Channel) ในเขตปากแม่น้ำเทมส์ (the Thames Estuary) เป็นเรือสินค้าพาณิชย์ชนิดติดอาวุธ แบบมีโครงกระดูกเรือ ที่สร้างขึ้นโดยมีกรอบเรือและแผ่นกระดานเรือที่ทำจากไม้โอ๊คของอังกฤษ หลักฐานจากการตรวจวงปีของเนื้อไม้ (dendrochronological evidence) แสดงให้เห็นว่า เรือนี้ถูกสร้างขึ้นไม่นานหลังจากปี 1574 (พระนเรศอายุ 19) โดยเป็นไปได้มากที่สุดว่าจะถูกสร้างจากเมือง East Anglia ชื่อเรือ Gresham Ship นี้ถูกตั้งขึ้นเพราะหนึ่งในบรรดาปืนเหล็กที่พบบนเรือนี้ ได้มีการแกะอักษรย่อของชื่อ และตราสัญลักษณ์ตั๊กแตน (grasshopper emblem) ของ เซอร์โธมัส เกรแชมพ่อค้ายุคอลิซาเบธันผู้ยิ่งใหญ่ และเป็นผู้ก่อตั้งการบรรยายเรื่องการเดินเรือของบทความนี้

ภาพต่อไปนี้ มาจากวิดีทัศน์ ที่นำเสนอใน Youtube.com จากการบรรยายพิเศษ เรื่อง The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman โดย Dr Gustav Milne ณ Gresham College กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ซึ่งลงเผยแพร่เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2557 (สืบค้นเมื่อ 23 พฤษภาคม 2562)

ภาพที่ 8.1 – 8.21 การกู้ซากเรือ Gresham (เรือร่วมสมัยพระนเรศวร)

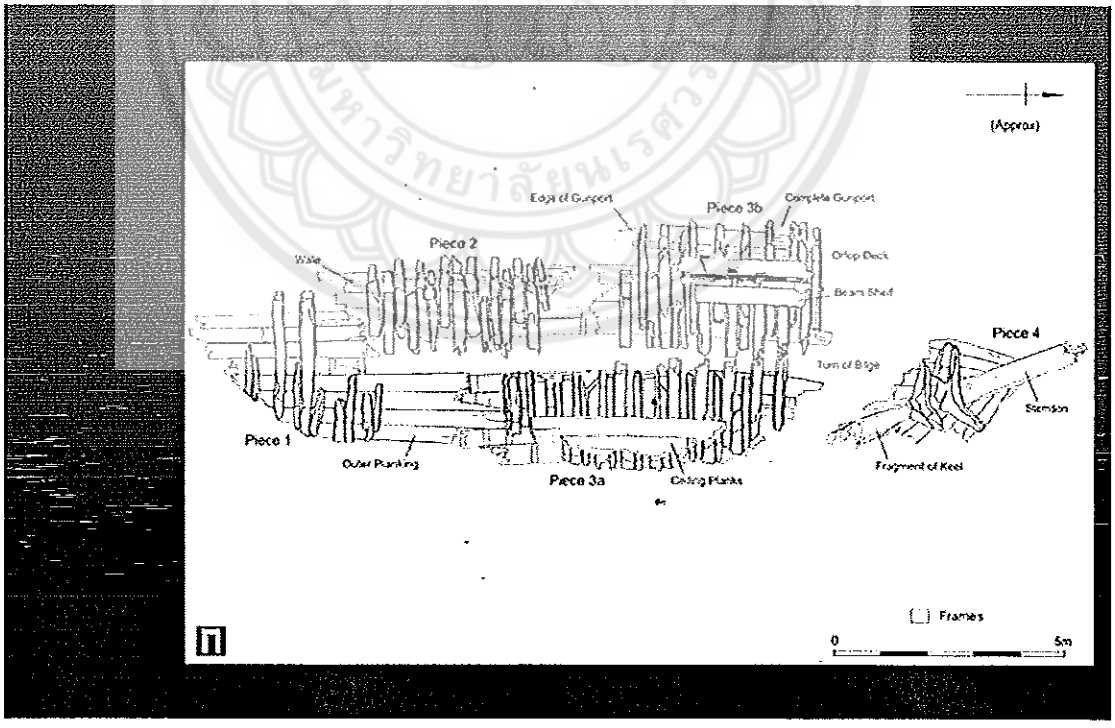
The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

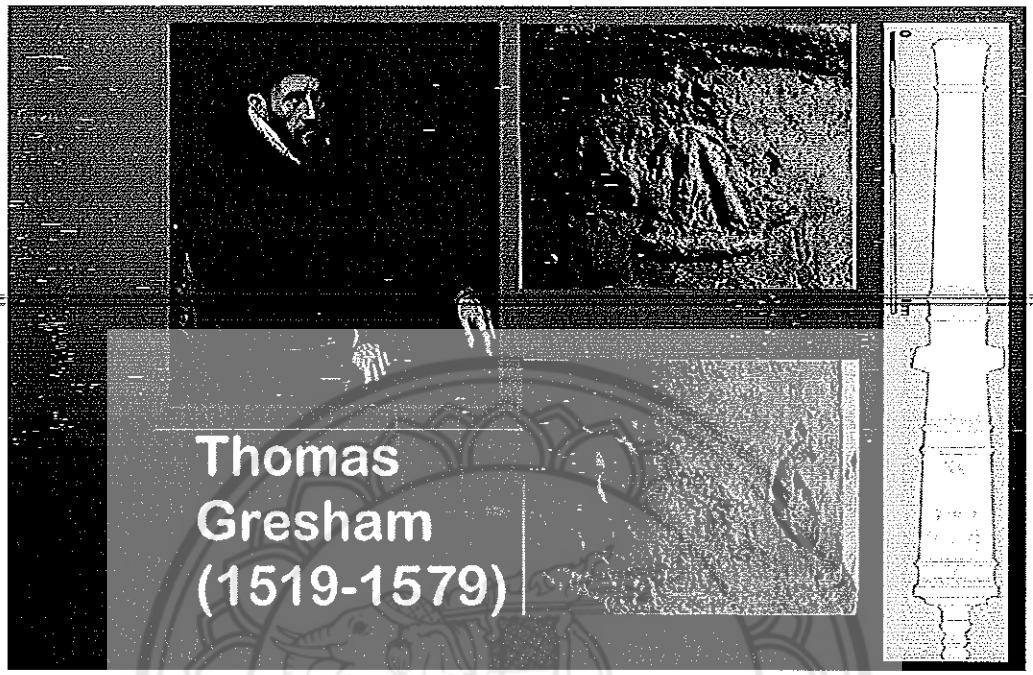

The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

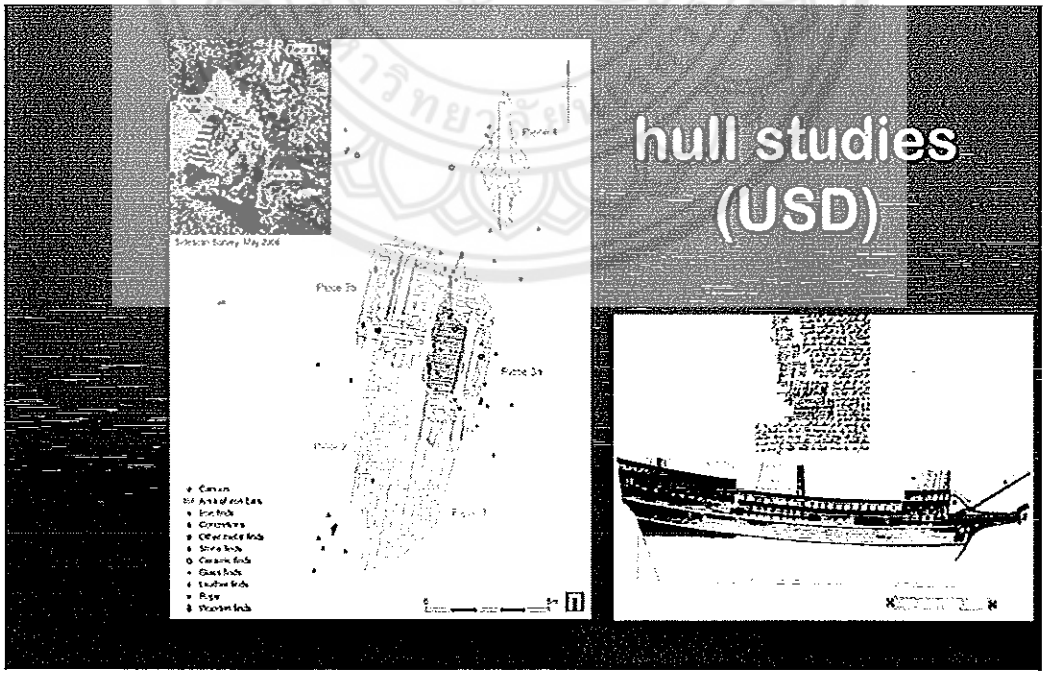
The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

YouTube TH Search

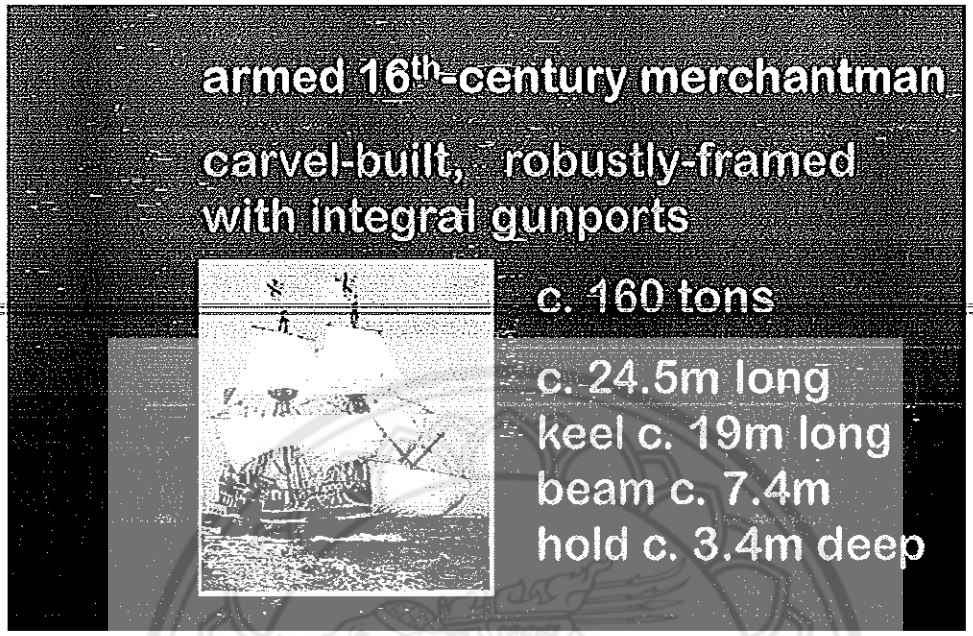
The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

YouTube TH Search

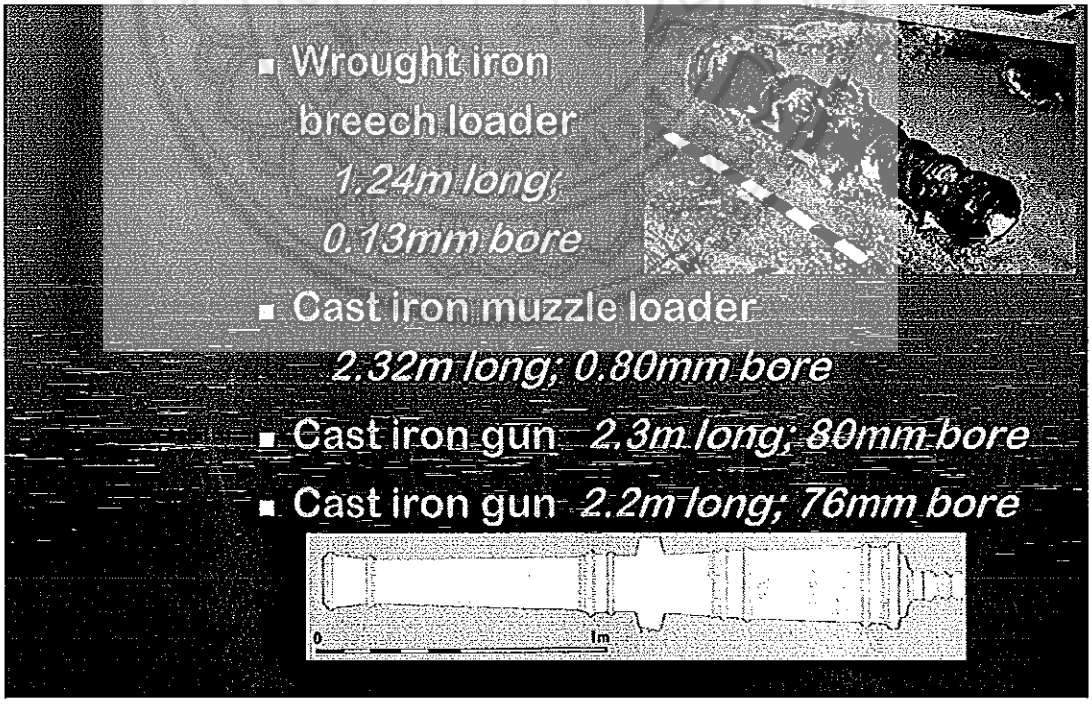
The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

YouTube TH Search

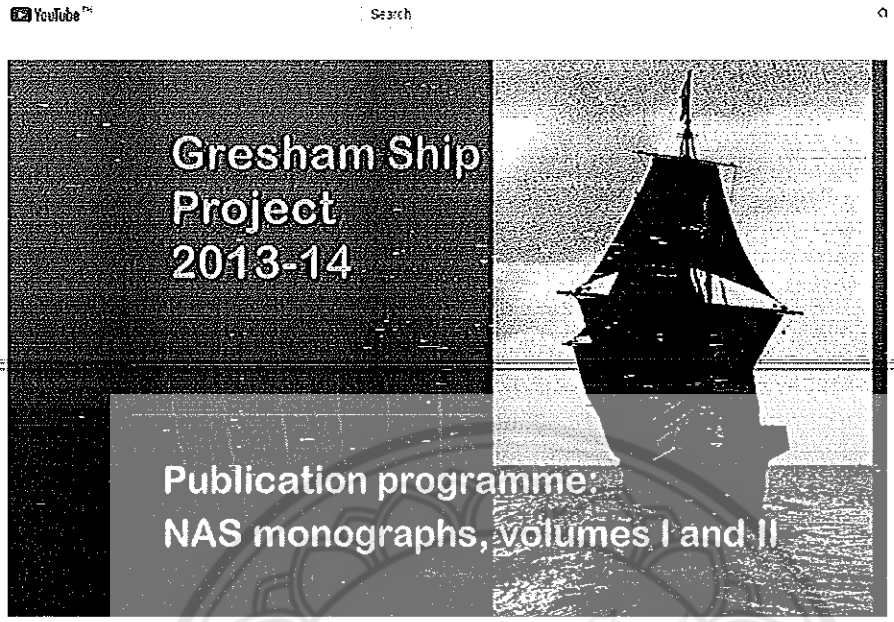

The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

YouTube TH Search

The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

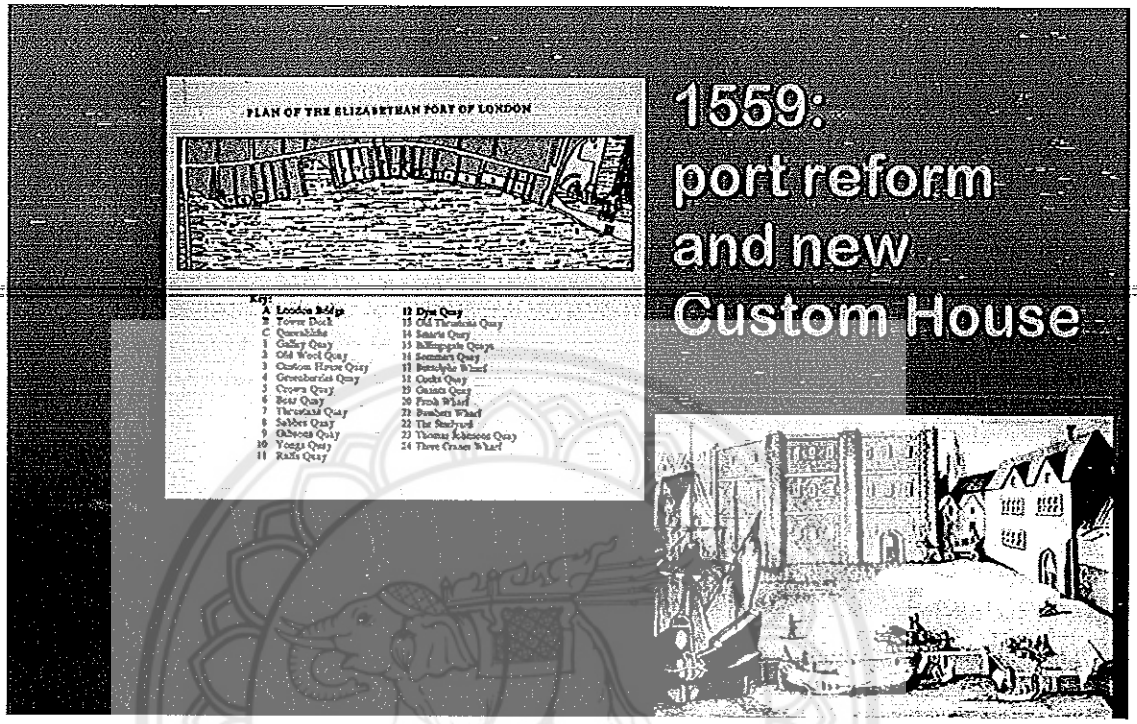

The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

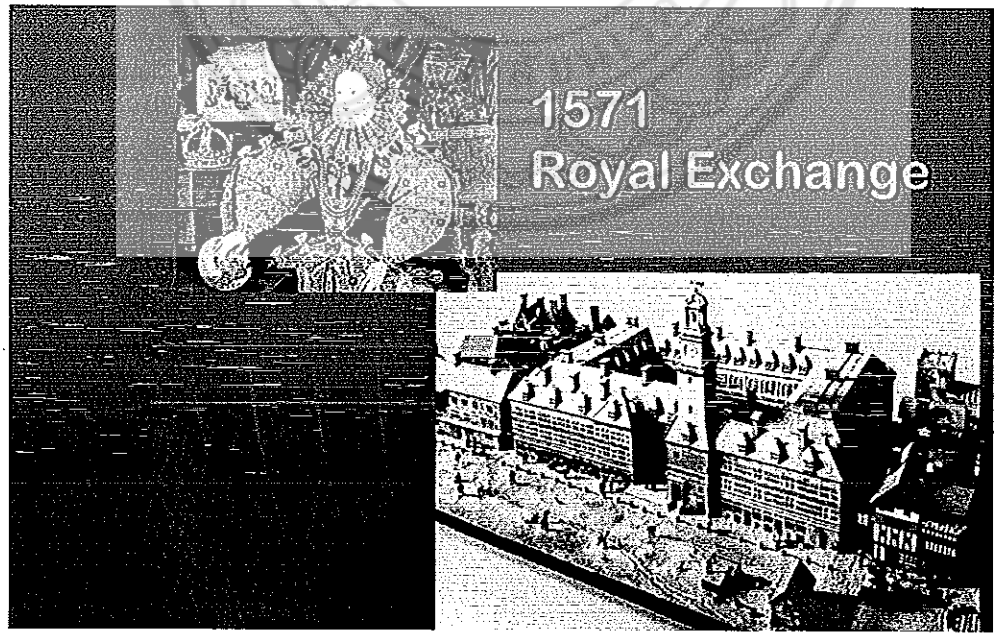
The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

YouTube™ Search

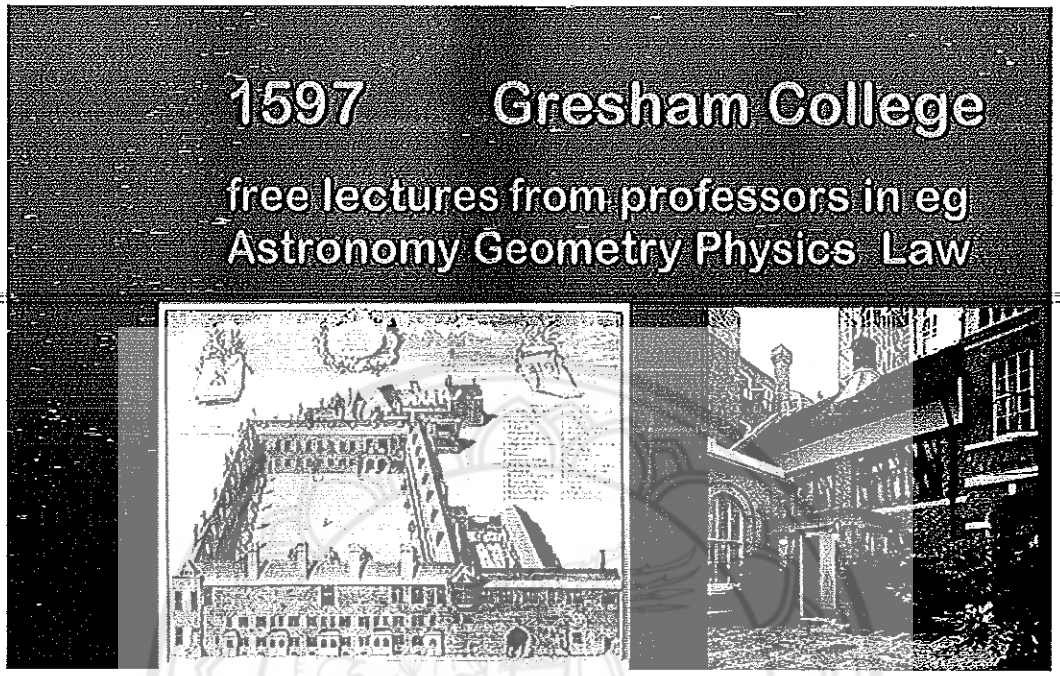
The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

YouTube™ Search

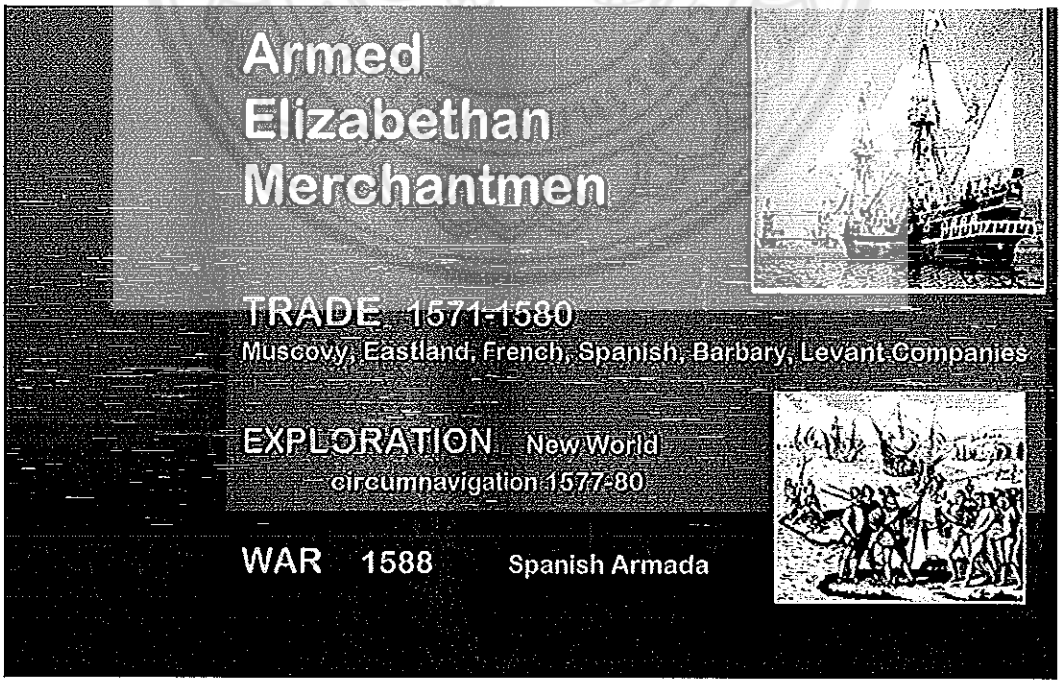
The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

YouTube Search

The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

YouTube Search

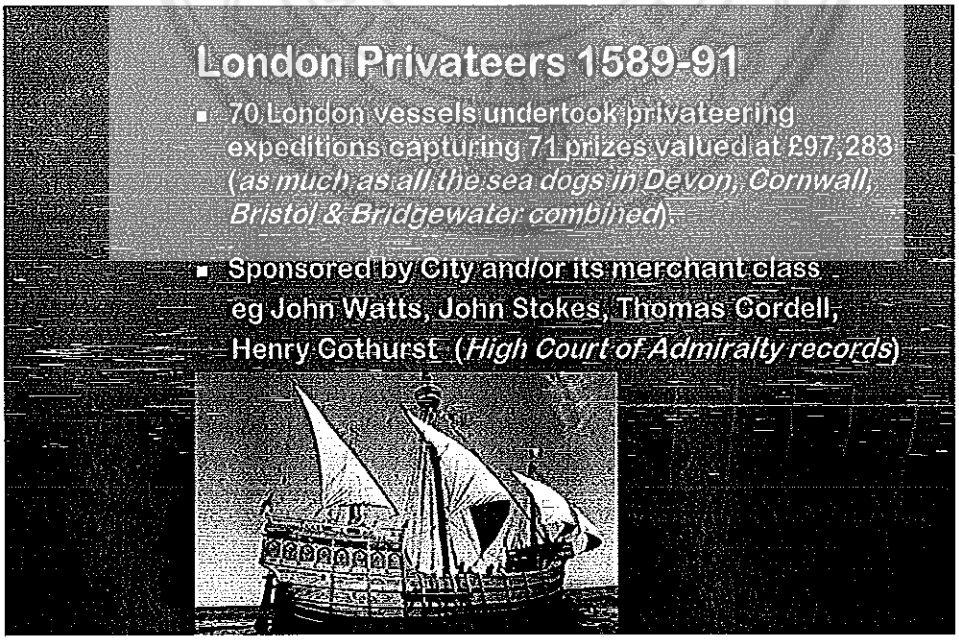
The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

YouTube™ Search

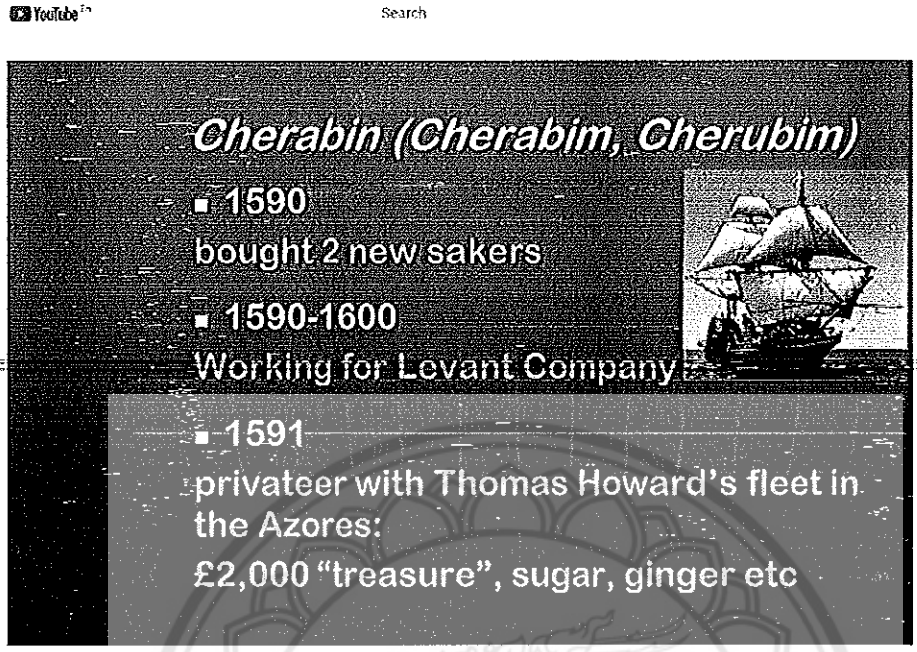

The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

YouTube™ Search

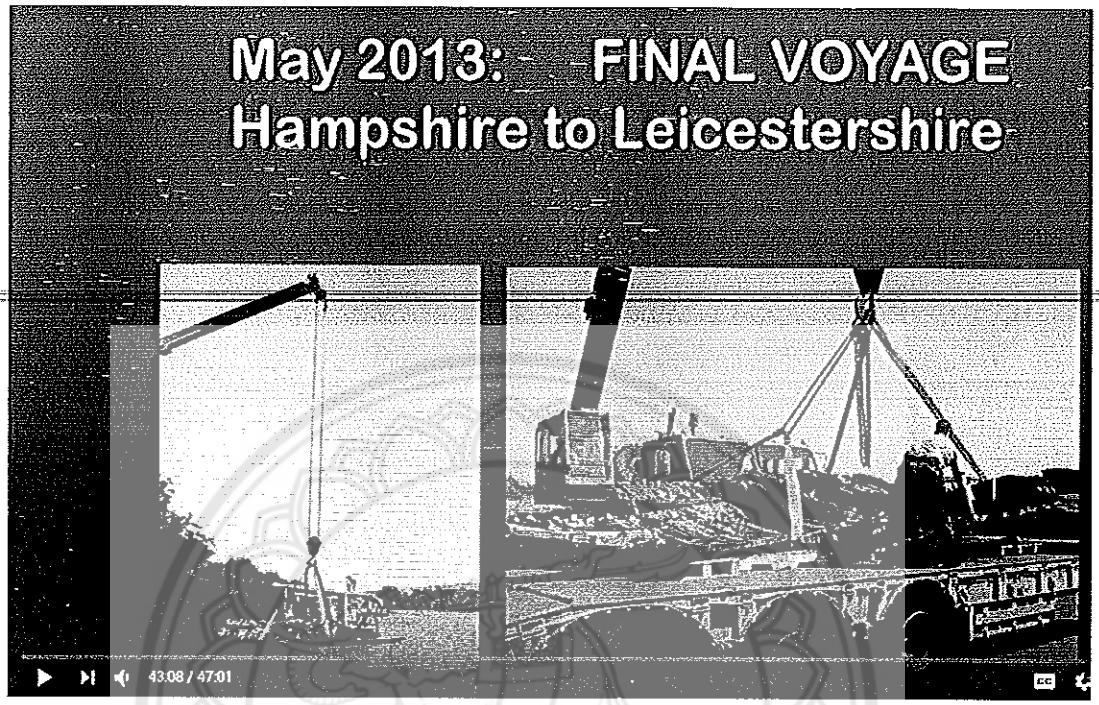
The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

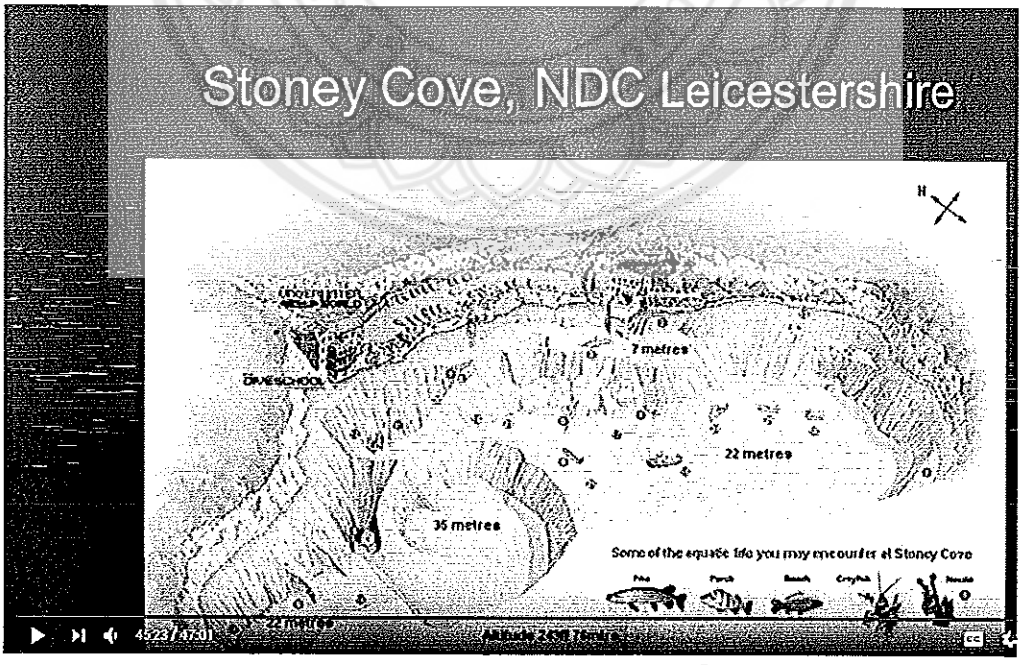
The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

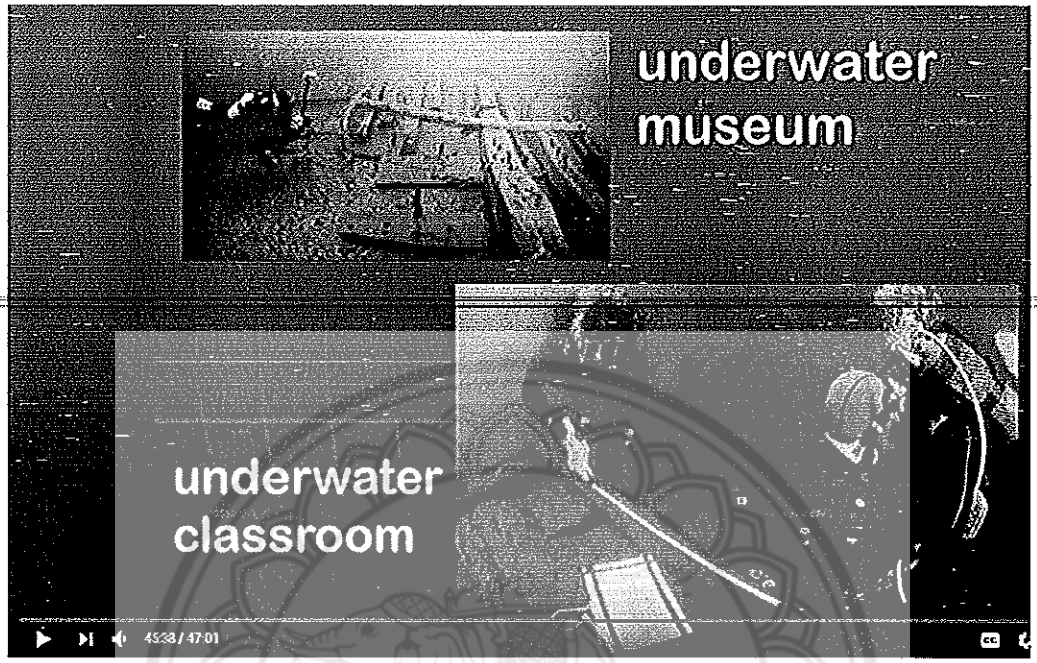
The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

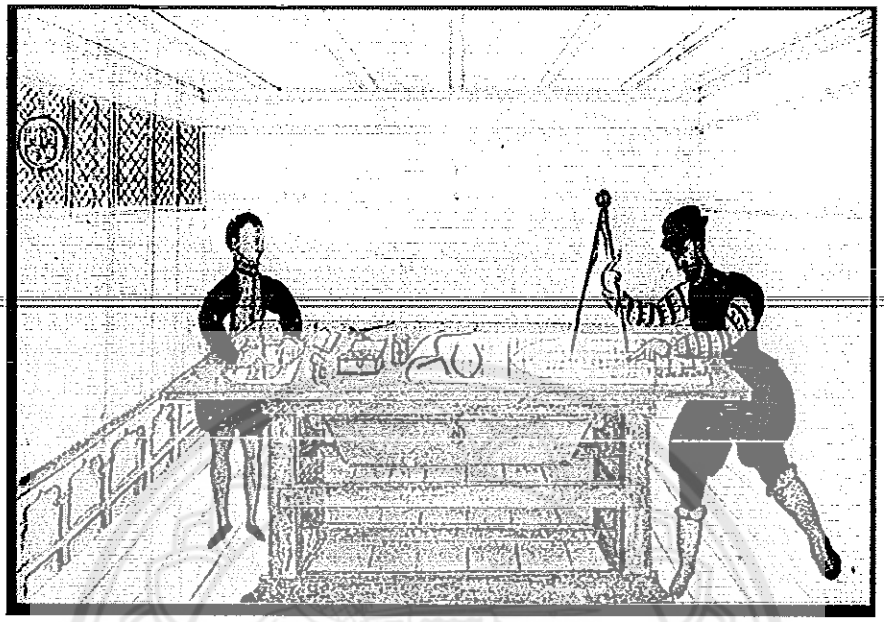

The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne

ที่มา: The Gresham Ship: An Armed Elizabethan Merchantman - Dr Gustav Milne, Gresham College. Published on Jun 5, 2014 (สืบค้นเมื่อ 23 พฤษภาคม 2562)

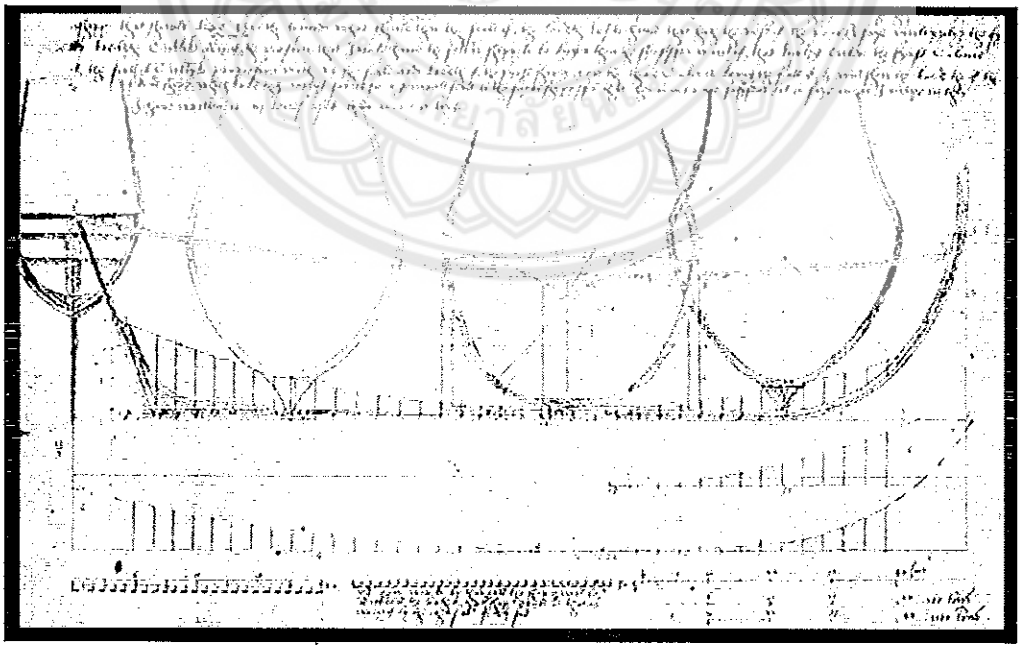
อีกทั้งยังมีการเชื่อมต่ออย่างอื่น ระหว่าง Gresham College และเรื่องบรรยายอื่นๆ (ซึ่งอยู่นอกเหนือขอบเขตของงานวิจัยชิ้นนี้) ได้แก่ กรณีที่ท่านแมทธิว เบเคอร์ (Matthew Baker) ครูต้นแบบช่างต่อเรือ แห่งอู่เรือแห่งเมือง Deptford ซึ่งเสียชีวิตในปี 1613 นั้น (8 ปี หลังพระนเรศสิ้นฯ และ 3 ปี หลังพระเอกาทศรถสิ้นฯ) ในพินัยกรรมของท่าน ซึ่งรวมถึง "ทางเลือกเกี่ยวกับหนังสือศิลปะของฉัน" และโมเดลจำลองของเรือลำหนึ่ง และภาพวาดของตัวท่านเอง และภาพวาดที่ดีที่สุด 2 ภาพ ของท่านที่จะมอบให้ "เพื่อนที่รักของฉัน นายจอห์น เว็ลส์" นาย John Wells เป็นผู้รักษาประตูของห้องเก็บของที่กองทัพเรือ ณ อู่เรือแห่ง Deptford นั้น ในทศวรรษแรกๆ ของศตวรรษที่ 17 นั้น และเป็นนักคณิตศาสตร์ฝีมือดี เขาใช้หน้ากระดาษที่ว่างอยู่ในต้นฉบับที่ว่าด้วยการต่อเรือที่เขียนด้วยลายมือของเบเกอร์นั้น เขียนบันทึกเกี่ยวกับลอการิทึม, นาฬิกาแดด และเรื่องอื่นๆ นอกจากนี้เขายังเป็นเพื่อนสนิทและเพื่อนร่วมงานของนักวิทยาศาสตร์ท่านอื่นๆ อันได้แก่ Henry Briggs, Henry Gellibrand และ Edmund Gunter ซึ่งทุกคนกลายเป็นอาจารย์ของวิทยาลัย Gresham นี้

ภาพที่ 9 การออกแบบเรือเดินทะเล ในสมัยของ Matthew Baker (ร่วมสมัยพระนเรศวร)

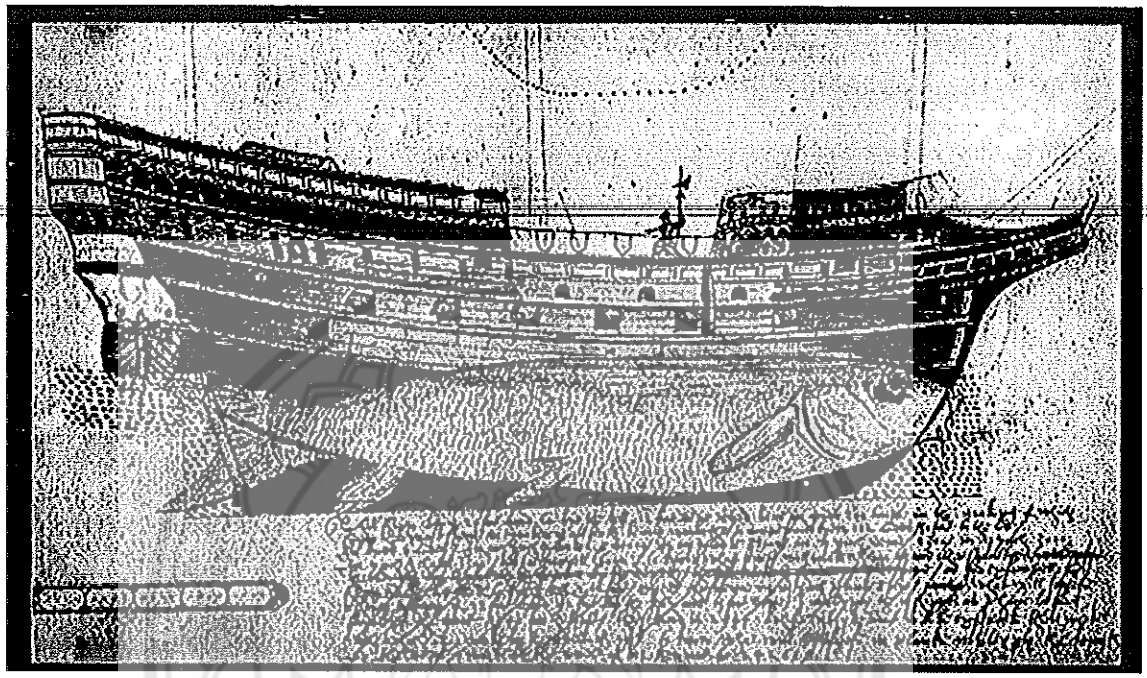
ที่มา: researchgate.net (สืบค้นเมื่อ 23 พฤษภาคม 2562)

ภาพที่ 10 การออกแบบห้องต่างๆ ในห้องเรือ ของเรือเดินทะเล โดย Matthew Baker (ร่วมสมัยพระนเรศวร)

ที่มา: researchgate.net (สืบค้นเมื่อ 23 พฤษภาคม 2562)

ภาพที่ 11 ภาพร่าง เรือที่ออกแบบโดย Matthew Baker (เรือร่วมสมัยพระนเรศวร)

ที่มา: toutparmoi.com (สืบค้นเมื่อ 23 พฤษภาคม 2562)

บทที่ 14

จากหนังสือ The Persians: Ancient, Medieval and Modern Iran ของ Homa Katouzian (2010) อาจารย์ทางด้านประวัติศาสตร์และวรรณคดีอิหร่าน แห่ง มหาวิทยาลัย Oxford นั้น ผู้วิจัยพบว่า มีสาระความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศซึ่งสามารถเชื่อมโยงมายังรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร อันอาจสรุปได้พอสังเขป ดังนี้

อาณาจักรเปอร์เซียโบราณได้รับการฟื้นฟูโดยราชวงศ์ซาฟาวิด (the Safavids) ให้มาเป็นรัฐแห่งมุสลิมนิกายชีอะห์ (Shia) วัฒนธรรมเปอร์เซียไม่ได้สูญหายไปไหนแม้จะถูกพิชิตยึดครองมาแล้วโดยพวกอาหรับ ภาษาอิหร่านชนิดต่างๆ ยังคงอยู่ แต่ได้ก่อเกิดภาษาเปอร์เซียใหม่ (New Persian) ขึ้นเป็นภาษาในราชสำนัก ภาษาราชการ และภาษาวรรณคดี พร้อมกับการเกิดรัฐอิสระใหม่ๆ ขึ้นในแผ่นดินแห่งอิหร่าน และยังคงเป็นเช่นนั้นแม้นตกอยู่ภายใต้การปกครองของผู้นำตุรกีหรือมองโกล และภาษา New Persian นี้ ที่จริงแล้วได้ใช้เป็นภาษากลางในการสื่อสารและค้าขาย (lingua franca) กับคนชาวตะวันตกและคนทางเอเชียกลาง (Central Asia) ทั้งนี้ ราชวงศ์ Safavid เองก็เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากชาวเติร์ก (Turkamans) ซึ่งเป็นลูกหลานห่างๆ ของพวกชาวเคิร์ด (Kurdish descent) ซึ่งอ้างตนว่า สืบสายเลือดมาจาก the Seventh Twelver Shia Imam และดังนั้น ก็คือสายตรงของท่าน Imam Ali และก็คือสายตรงของท่านศาสดาโมหะหมัด (Prophet Mohammad) นั่นเอง ทางสายราชสกุล Safavid นี้ พูดภาษาตุรกีทั้งที่ราชสำนักและที่บ้านที่วังของตน โดยราชวงศ์ Safavid นี้ ครองเปอร์เซียยาวนานกว่า 2 ศตวรรษ (1501-1722 ซึ่งคลุมยุคของพระนเรศวร 1555-1605 ด้วยนั่นเอง) นานกว่าราชวงศ์ใดทั้งปวง นับตั้งแต่ถูกพิชิตโดย Arab หรือแม้กระทั่งนับมาจนถึงยุคปัจจุบัน (Katouzian 2010, 112)

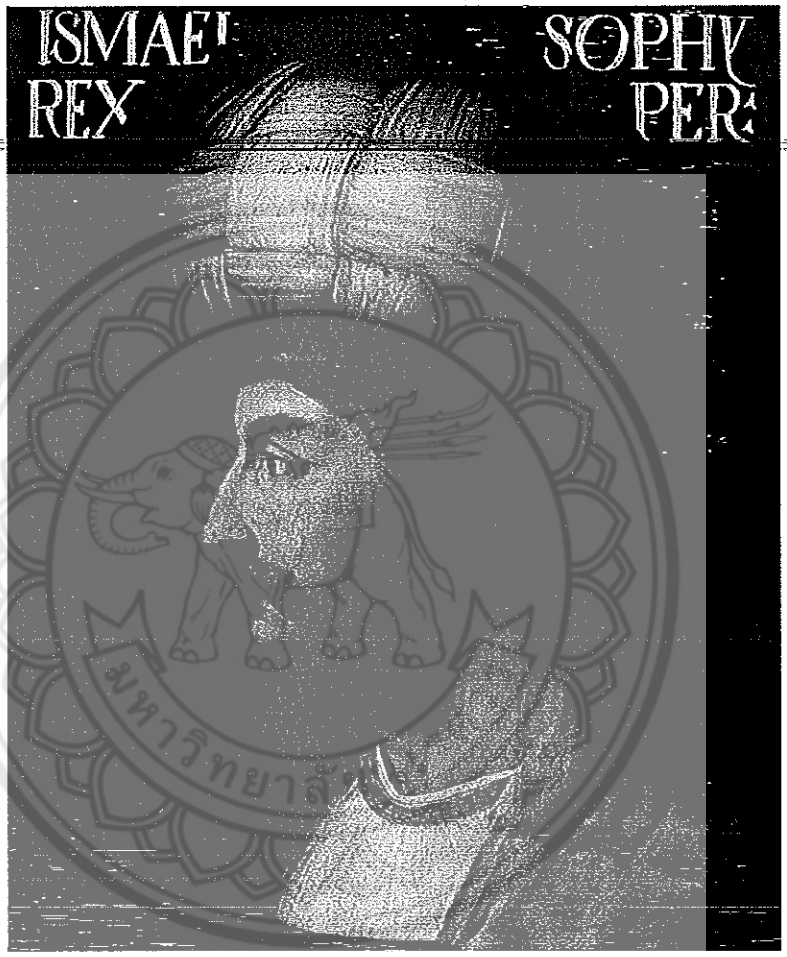
นับจากที่ท่าน Isma'il ได้บุกยึดเมือง Khurasan แล้วตัดหัวเจ้าเมือง Sheibak Khan ส่งไปเย้ยจักรพรรดิแห่งนิกาย Sunni คือท่าน Sultan Bayazid แห่ง Ottoman (ลูกชายของสุลต่านสุไลมาน) แล้วผจญภัยต่อไปยังแดน Transoxiana เพื่อช่วยทัพของท่าน Babur ซึ่งต่อมาคือผู้ก่อตั้งจักรวรรดิแห่งราชวงศ์ Mogul แห่งอินเดียนั่นเอง หลังจากที่ยึดครอง Khurasan ได้แล้ว ท่าน Isma'il ได้กลายเป็นจักรพรรดิแห่งดินแดนที่นับจาก Diarbekr ไปจรด Oxus แว่นแคว้นน้อยใหญ่ทั้งซ้ายและขวาของอาณาจักรนี้ บูชาท่านเสมือนเป็นหนึ่ง "สมมุติเทพ" (divine being ซึ่งเทียบเคียงร่วมสมัยได้กับทางกรุงศรีอยุธยาในยุคเดียวกัน) หัวหน้าของอิสลามนิกายชีอะห์ (Shiism, Shia) ซึ่งร่วมคลุมพื้นที่ไปถึงเมืองกุม (Qom ของทางท่านต้นตระกูลบุนนาค) แต่อย่างไรก็ดี คนอิหร่านส่วนใหญ่ ณ ขณะนั้นยังคงเป็นซุนหนี่ (Sunni) (Katouzian 2010, น.114) โดยในปี 1501 (ราว 54 ปี ก่อนพระนเรศประสูติ) มีข้อมูลว่า ราว 2 ใน 3 ของประชากร 200,000 ของเมือง

เป็นคนลัทธิ Sunni และท่าน shah น้อยของราชวงศ์ Safavid ซึ่งขณะนั้นอายุเพียง 14 ปี จะประหารทุกคนที่ไม่ยอมเปลี่ยนศาสนามานับถือ Shia ซึ่งต่อมาเมื่อถึงยุค 1570-1579 (พระนเรศอายุ 24) หลานชายของท่านคือ shah Isma'il ก็ได้พยายามเปลี่ยนคนให้ยอมกลับไปถือลัทธิ Sunni ดังเดิม แม้จะไม่ได้มีชีวิตอยู่นานพอที่จะเห็นผลสำเร็จ (ผู้วิจัยสังเกตว่า ทุกคนถูกข่มขู่บังคับให้ต้องเข้าเป็น Shia แบบที่ทางศาสนาคริสต์ ทุกคนต้องเปลี่ยนจาก Catholic เป็น Protestant หรือ จาก Protestant เป็น Catholic พอกัน โดยที่ Christian ก็ฆ่าคนที่ต่างลัทธิ, Islam ก็ฆ่าคนที่ต่างลัทธิ!)

เงื่อนไขขั้นต่ำต่อการแปลงศาสนามาเป็น Shia นั้น คือ การยอมรับว่า ท่าน Ali คือ Vali (Friend หรือ Vicegerent หรือ สหาย) ของพระเจ้า (God) ซึ่งทางนิกาย Sunni ถือว่า เรื่องนี้เป็นการประดิษฐ์เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ เนื่องจากไม่ได้อยู่ในยุคของศาสดาเอง ห้ามนับ และกลับต้องสาปแช่งด่าทอ 3 พระกาลิป (caliphs) อันได้แก่ ท่าน Abubakr, Omar และ Osman ซึ่งเป็นที่เคารพอย่างยิ่งของทาง Sunni นั้น ซึ่งทั้งหมดนี้ มากพอที่จะกระตุ้นหิ่มแทงให้ Sunni ซ้ายขวาของเปอร์เซีย ลุกขึ้นมาไม่พอใจได้ นั่นคือ Ottomans ทางตะวันตก และ Uzbeks ทางตะวันออก และที่รุนแรงกว่านั้น คือ ในลัทธิ Shia นั้น จะนับถือท่าน imam ทั้งปวงให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระเจ้า (Viceregents of God) และอุทิศตนแด่แท่นบูชา (shrines) ของพวกท่านและผู้สืบสกุลของท่าน ซึ่งถือเป็นปฏิปักษ์ต่อจิตใจของพวก Sunni ดั้งเดิม (orthodox Sunnis) (ผู้วิจัยสังเกตพบว่า เมื่อเปรียบเทียบในทางกลับกัน Christ Protestant ซึ่งเป็นลัทธิใหม่ ไม่เอา shrines แต่ Christ Catholic ดั้งเดิม เอา shrines แต่ Islam Shia เป็นของใหม่ ให้เอา shrines แต่ Islam Sunni ของเก่าดั้งเดิม ไม่เอา shrines) ในการนี้ จะเห็นว่า ราวปี 1512 เมื่อสุลต่าน Bayazid II สิ้น ท่าน shah Isma'il แห่งเปอร์เซีย ได้พยายามเข้ามายุ่งกับการสืบทอดราชบัลลังก์แห่ง Ottoman โดยต่อต้านท่าน Selim ("Selim the Grim") ซึ่งในที่สุดก็ได้สืบทอดบัลลังก์อยู่ดี แล้วทางออตโตมันนี้ได้สั่งฆ่าล้างสาวกทาง Shia ในแคว้น Anatolia ไปถึง 40,000 ราย และในปี 1514 ท่าน Selim ได้ยกไปรบกับท่าน Isma'il ที่ตะวันออกของ Anatolia (คือ Asia Minor) ณ เมือง Chaldiran โดยทัพเปอร์เซียมีกำลังพลน้อยกว่าทัพออตโตมัน 2.5 เท่า (Katouzian 2010, 115) ทัพทางเปอร์เซียแพ้ หนีไปได้ ทัพทางออตโตมันไม่ได้ตาม ต่อมาไม่นานทัพทางออตโตมันก็บุกยึดเมือง Tabriz ได้ แล้วทางท่าน Isma'il แห่งเปอร์เซียก็เข้ามายึดคืน Tabriz แต่อย่างไรทัพแห่งออตโตมัน ก็เข้าใกล้เมืองหลวงของ Safavid มากเกินไปแล้ว ต่อมาทางราชวงศ์ Safavid จึงย้ายเมืองหลวงจาก Tabriz ไปตั้งที่เมือง Qazvin แล้วต่อมาก็ย้ายไปที่เมือง Isfahan แต่ไม่ใช่ในช่วงชีวิตของท่าน Isma'il นักประวัติศาสตร์หลายท่านเชื่อว่า ที่ออตโตมันสามารถเอาชนะทัพของเปอร์เซียที่เมือง Chaldiran ได้นั้น เป็นเพราะทัพออตโตมันเริ่มใช้อาวุธปืน (firearms) ซึ่งเป็นสิ่งใหม่สำหรับทัพเปอร์เซียในขณะนั้น ซึ่งทัพเปอร์เซียเพิ่งเริ่มมาใช้อาวุธปืนในยุคต้นศตวรรษที่ 17 (1601-1700) ซึ่งตรงกับรัชสมัยของท่าน shah Abbas I แล้ว แต่หลายคนก็โต้แย้ง

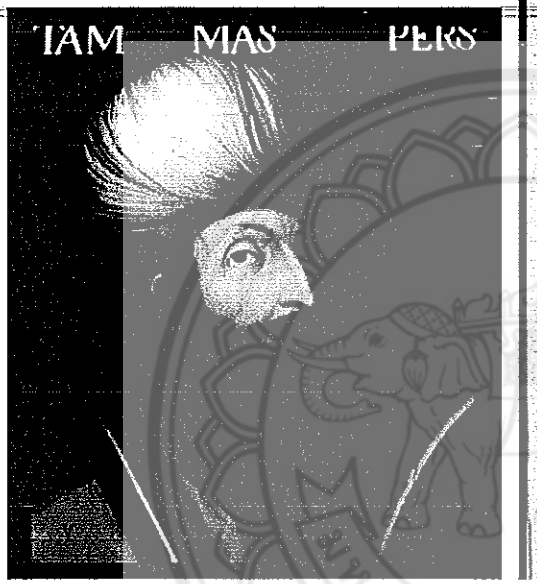
ว่า อาวุธปืนเป็นที่รู้จักมาตั้งแต่ยุคบิดาของท่าน Isma'il แล้ว แต่มักปฏิเสธไม่ใช้อาวุธปืนกัน เพราะถือกันว่าไม่ใช่ลูกผู้ชาย และขี้ขลาด (unmanly and cowardly) จึงมักนิยมใช้เพียง ธนู (Katouzian 2010, 116)

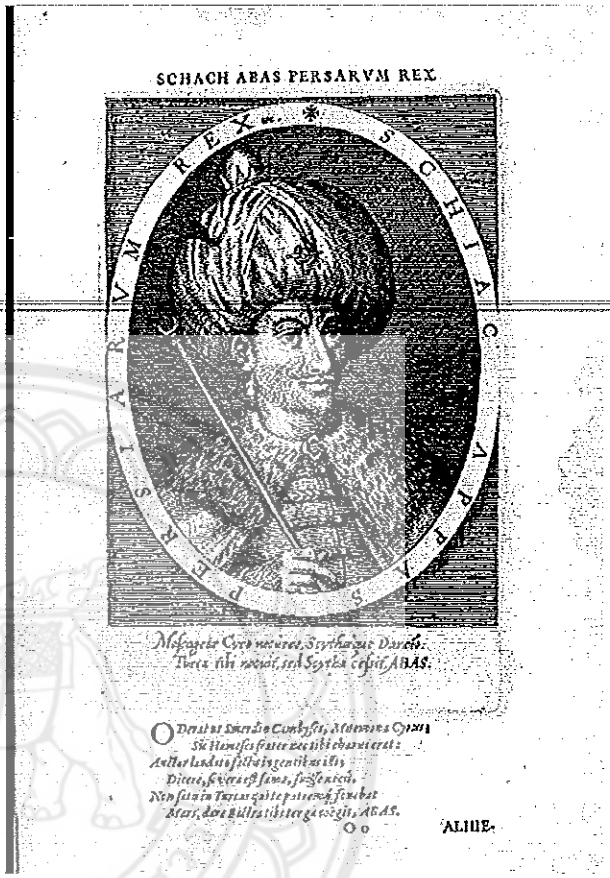
ภาพที่ 1 Shah Ismail I of Persia (1487-1524)

ที่มา: en.wikipedia.org (สืบค้นเมื่อ 27 พฤษภาคม 2562).

ภาพที่ 2 และ 3 Shāh Tahmāsp I (1513-1576) และ Shah 'Abbās (1571-1629)

ที่มา: en.wikipedia.org (สืบค้นเมื่อ 27 พฤษภาคม 2562).

นับจากวันที่เริ่มครองราชย์ ท่าน shah Isma'il ก็เริ่มผจญปัญหารอบด้าน การริเริ่มการปกครองของราชวงศ์ใหม่ของท่านนั้น ท่านไม่ได้ถูกคิดว่าเป็นเพียง shah แต่เป็นรวมถึงผู้สืบสายสกุลสายตรงจากท่านศาสดา (Prophet) และท่าน Imam Ali และอย่างน้อย จนถึงวันที่แพ้สงครามที่เมือง Childiran นั้น คนจะนับถือว่า ท่านเป็น สมมุติเทพ (divine being จะเห็นได้ว่า มิใช่แต่ทางอยุธยาเราเท่านั้น) อีกทั้งท่านยังเป็นจอมทัพ (commander-in-chief) และผ่านทางสายสกุลแห่งบิดาของท่าน ท่านยังเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณแห่งราชสกุล Safavid อีกทั้ง ท่านได้ลองเอาความเชื่อบางอย่างทางสาย Shia มาใช้ ดังนั้นท่านจึงเป็นส่วนผสมของ ผู้ปกครองทั่วไป (traditional rulers) พระคาลิปส์และอิหม่ามที่มีสิทธิ์เชิงบริหาร (executive caliphs and imams) ผู้นำทางจิตวิญญาณ (spiritual guides) ผู้นำการปฏิรูปการปกครอง (revolutionary leaders) ผู้ชักจูงให้เปลี่ยนเจตจำนงทางลัทธิ (ideological campaigners) และ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด

(supreme military commanders) พร้อมๆ กัน (ซึ่งเทียบได้กับการเป็นผู้นำทุกด้าน ของทางสยามเราในยุคอยุธยานั่นเอง) (Katouzian 2010, 116)

นักประวัติศาสตร์ทางยุโรปได้ตั้งสมญานามของการเป็นผู้นำแบบทางเปอร์เซียนี้ว่า Theocracy ซึ่งเป็นระบบรัฐบาลที่ให้ผู้นำศาสนา คือ ผู้นำประเทศด้วย ในคนๆ เดียวกัน ซึ่งเทียบเคียงได้กับอาณาจักร Sasanian และผู้นำการปฏิรูปรุ่นเก่าๆ ของเปอร์เซียนั่นเอง ที่ว่า ผู้นำ ก็คือ ราชวงศ์ (royalty) และ การนำทางจิตวิญญาณ (spirituality) และการนำทัพกำลังพลในการสงคราม (military power) และความกล้าหาญฤทธี (prowess) ในคนเดียวกันด้วย (Katouzian 2010, 117) ท่าน shah Isma'il สิ้นในปี 1524 (ยุคเดียวกับสมเด็จพระศรีสุริโยไท สมเด็จยายของพระนเรศ)[1] ตำนานแห่งการเป็นอมตะ ไม่สามารถเอาชนะได้ (invincibility ซึ่งแปลว่า อยุธยา) ได้หมดไปหลังจากพ่ายทัพที่เมือง Chaldiran นั้น (Katouzian 2010, 118)[2]

หลังจากการสิ้นพระชนม์ของท่าน shah Isma'il ในปี 1524 (ก่อนพระนเรศประสูติ 31 ปี) ได้มีความวุ่นวายเกิดขึ้นในบ้านเมือง พระโอรส คือ shah Tahmasp I เพิ่งอายุได้ 10 ปี จึงต้องมีผู้ใหญ่สำเร็จราชการแทน จนท่านเติบโตเป็นผู้ใหญ่จึงจะบริหารงานได้เอง และต้องเวลาถึง 9 ปีในการขจัดปัญหาก๊กเหล่าและความแตกแยกภายในลงได้ ท่านสิ้นในปี 1576 (พระนเรศ อายุ 21) หลานชายนามว่า shah Abbas I the Great ขึ้นครองราชย์ต่อและใช้ การปกครองแบบเที่ยงธรรม จึงทำให้บ้านเมืองแห่ง Safavid รอดพ้นจุดจบมาได้ (เป็นเวลาเดียวกับที่พระนเรศได้ปกครองทางอยุธยา และก็ได้เป็นมหาราช (The Great) เช่นกัน ในสถานการณ์การถูกจับไปเป็นตัวประกันแบบเดียวกัน และมีระบบศักดินา (feud) และเมืองประเทศราชเช่นกัน (Katouzian 2010, 119-122) ในที่สุดในปี 1603 shah Abbas ได้ยึดเมือง Tabriz คืนมาจากพวกออตโตมันได้ แต่ก็ยังมีการปะทะกันเล็กๆ น้อยๆ จนถึงปี 1605 ซึ่งทางออตโตมันแพ้สงคราม ณ เมือง Sufiyan ใกล้ๆ กันนั้น จึงลดราวาศอกกลับไป จนในปี 1607 (หลังพระนเรศสิ้นได้ 2 ปี) เปอร์เซียจึงได้เขตแคว้นแดนดินต่างๆ ที่เคยเสียไปในยุคสนธิสัญญา Amasya ปี 1555 (ปีที่พระนเรศประสูติ) นั้นคืนกลับมาได้ทั้งหมด (Katouzian 2010, 124) (ซึ่งพ้นขอบเขตของงานวิจัยนี้แล้ว จึงขอยุติแต่เพียงเท่านี้)

---

[1] Shah Isma'il เป็นหลานของท่าน Alexander the Great of Georgia ทางยาย ซึ่งก็เป็นลูกหลานของท่าน David IV of Georgia ดังนั้นก็นับเป็นลูกพี่ลูกน้องของพระนางสุหิตาเทวีแห่งชวา (Queen Suhita Majapahit of Java) นั่นเอง จากการสืบค้นทาง Genealogy ส่วนตัวของผู้วิจัย

[2] หลังการปกครองของ Arab, Turk, Mongol, แล้วกลับมาครองโดย Persia ใหม่นั้น ชาวอิหร่านจึงดูเหมือนจะเป็นพันธุ์ผสมหลากหลายเผ่าเหลือเกิน อีกทั้งมหาอาณาจักรที่ทางเปอร์เซียปกครองอยู่นั้น คลุมไปถึงส่วนหนึ่งของ Pakistan ส่วนหนึ่งของ Ubekistan ส่วนหนึ่งของ Turkey ดังนั้น ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ประชาชนของ 3 ประเทศดังกล่าว จะมีพันธุ์ผสมของเชื้อสายอะไรบ้าง

ส่วนทางด้านการค้านั้น ท่าน shah Abbas ได้สนับสนุนส่งเสริมการค้าพาณิชย์ทั้งภายในและระหว่างประเทศโดยตรง และผ่านทางการโหมลงทุนสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ทั้ง ถนน และ caravansaries (หรือ caravanserai หรือ สถานีจอดกระบวนคาราวาน ซึ่งเป็นที่พักริมทางให้จอดเกวียนของกองคาราวานได้ ก่อนเดินทางต่อ เทียบได้กับ Motel หรือ Resort ในยุคนี้) อุตสาหกรรมการทอพรม (carpet weaving) ซึ่งได้เริ่มก่อร่างมาตั้งแต่ยุคของท่าน shah Tahmasp I นั้น ได้รับการสนับสนุนให้เฟื่องฟูในยุคของท่าน shah Abbas จนทำให้ศิลปะการทำพรมเปอร์เซียขึ้นสู่จุดสูงสุด (peak) ในยุคราชวงศ์ Safavid นี้เอง และหนึ่งในนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจของท่านชาห์นี้นั้น คือ การอพยพโยกย้ายชาวอาร์มีเนียผู้ชำนาญอุตสาหการ (industrious Armenians) เป็นพันๆ คน จากเมืองเหนือ ชื่อว่า เมือง Jolfa มายังชานพระนครตอนใต้ของเมืองหลวงใหม่ ที่ชื่อว่า นคร Isfahan ซึ่งเขตนั้นนับจากนั้นก็ถูกขนานนามว่า ย่าน New Jolfa หรือ Jolfa of Isfahan (Katouzian 2010, 124-125)

พ่อค้าจากประเทศต่างๆ ทั้งจากยุโรปและเอเชีย ได้เดินทางมาค้าขายยังเมืองหลวงของเปอร์เซียใหม่นี้ เพื่อหวังกำไรอันงาม ในขณะที่ท่าน shah Abbas ไม่สามารถทนความเป็น Sunni ได้เลย อาจจะเพราะความจงเกลียดจงชังที่สะสมมาจากรุ่นบรรพบุรุษที่มีต่อชาว Ottoman และชาว Uzbeks แต่ท่านกลับอดทนต่อพสกนิกรพวกที่ไม่ใช่มุสลิมเลย (non-Muslim subjects) และพร้อมที่จะสร้างสัมพันธ์ทางการเมืองและการค้ากับประเทศต่างๆ ในยุโรป ในฐานะว่าที่พันธมิตรเพื่อไว้ต่อต้านพวก Ottomans แม้ว่าผลลัพธ์อาจจะไม่ค่อยงามนักจากการส่งตัวแทนไปสร้างความสัมพันธ์เหล่านี้กับทางยุโรป ทั้งนี้อาจเป็นเพราะระยะทางอันแสนไกลและการทะเลาะกันเองในบรรดาตัวแทนเหล่านั้น ตัวอย่างของชาวยุโรปที่เข้ามาในราชสำนักของท่าน Abbas ได้แก่พี่น้องนักผจญภัยชาวอังกฤษ นามว่า Sir Anthony Sherley Sir Robert Sherley ซึ่งไปเจรจาในต่างประเทศจนประสบความสำเร็จในปี 1622 ซึ่งอยู่พ้นขอบเขตของงานวิจัยฉบับนี้ไปมากแล้ว จึงขอยุติแต่เพียงเท่านี้ (ดูรายละเอียดของการผจญภัยทางการทูตและการค้าของสองพี่น้องนี้ ในบทที่ว่าด้วย Sultan and the Queen) (Katouzian 2010, 125)

เอกสารอ้างอิงของโครงการวิจัย

Artiga, Ismael. (2011). La empresa de China, profecías, mesianismo monárquico y expansión en el Pacífico en Historia de las cosas más notables, ritos y costumbres, del gran Reyno de la China, de Juan González de Mendoza. [History of Stuff more notables, rites and customs, the great kingdom of China, Juan Gonzalez de Mendoza]. Romance Quarterly. 58(3), 165-182..

Barney, Jay. (1991). Firm Resources and sustained competitive advantage. Journal of Management. 17(1), 99–120.

Borschberg, Peter. (2011). Hugo Grotius, the Portuguese and Free Trade in the East Indies. Singapore: NUS Press.

Bradley, Francis R. (2008). "Piracy, Smuggling, and Trade in the Rise of Patani, 1490-1600". Journal of the Siam Society. 2008, Vol. 96. (27-50).

Brotton, Jerry. (2016). The Sultan and the Queen: The Untold Story of Elizabeth and Islam. New York: Viking.

Castro, Filipe Vieira de. (2005). The Pepper Wreck: a Portuguese Indiaman at the mouth of the Tagus river. College Station, TX: Texas A & M Press.

Coughlin, R. J. (1976). Double identity: the Chinese in Modern Thailand (c1960 Reprint of the ed. published by Hong Kong University Press, Hong Kong ed.). Westport, Conn: Greenwood Press.

de Morga, Antonio. (2010). The Philippine islands, Moluccas, Siam, Cambodia, Japan, and China, at the Close of the Sixteenth Century. Translated from the Spanish, with notes and a preface, and a letter from Luis Vaez de Torres, describing his voyage through the Torres Straits, by Henry Edward John Stanley (1868). Farnham, England : Hakluyt Society.

Friel, Ian. (2009). "Elizabethan Merchant Ships and Shipbuilding". Transcript of A Lecture at Gresham College, London. UK. 29 September 2009. Retrieved as of 30 August 2015. From website: http://www.gresham.ac.uk/lectures-and-events/elizabethan-merchant-ships-and-shipbuilding.

GoGwilt, Christopher Lloyd. (2000). The Fiction of Geopolitics: Afterimages of Culture, from Wilkie Collins to Alfred Hitchcock. Stanford. Stanford University Press.

Guinote, P.J.A. (1999). Ascensão e Declínio da Carreira da Índia. Vasco da Gama e a Índia, Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian. 1999, vol. II, pp 7–39. Retrieved 6 Feb 2015, from http://nautarch.tamu.edu/shiplab/ 01guifrulopes/Pguinote-nauparis.htm#_ftn1Paulo Guinote, 2003, India Route Project: ASCENSÃO E DECLÍNIO DA CARREIRA DA ÍNDIA, World Wide Web, URL, http://nautarch.tamu.edu/shiplab/, Nautical Archaeology Program, Texas A&M University.

Hervey, D.F.A. (1885). François Valentyn's Account of Malacca. Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society. trans. D.F.A. Hervey, June (1885): 16(1), 119-138. Retrieved as of 8/9/2015, from https://archive.org/stream/journalofstra15161885roya/journalofstra15161885roya_djvu.txt.

Kamen, Henry. (2014). Spain, 1469-1714: A Society of Conflict. 4th Edition. Routledge: London and New York.

Katouzian, Homa. (2010). The Persians: Ancient, Medieval and Modern Iran. New Haven & London: Yale University Press.

Lourido, Rui d'Avila. (1996). European trade between Macao and Siam, from its beginnings to 1663. Journal of the Siam Society. 84(2), 75-101.

Mathew, K.N. (1988). History of the Portuguese Navigation in India. New Delhi: Mittal.

Nelson, Thomas. (2004) "Slavery in Medieval Japan". *Monumenta Nipponica.* Vol. 59, No. 4 (Winter, 2004).

Nigel, Cliff. (2011). Holy War: How Vasco da Gama's Epic Voyages Turned the Tide in a Centuries-Old Clash of Civilizations. Harper.

Penn, Thomas. (2013). Winter King: Henry VII and the Dawn of Tudor England. Paperback Edition. Simon and Schuster: New York.

Pinto, Fernao Mendes. (1989). The Travels of Fernão Mendes Pinto. Translation of the Peregrinação of Fernão. Mendes Pinto (Rebecca D. Catz, Trans.). Chicago: University of Chicago Press.

SEAMEO-SPAFA. (2007). "Proceedings of the International Symposium, Crossroads of Thai and Dutch History". 9-11 September, 2004. National Museum of Ethnology, Leiden, the

Netherlands. 2007. Dhiravat na Pombejra, Han ten Brummelhuis, Nandana Chutiwongs, and Pisit Charoenwongsa (Editors). Bangkok: SEAMEO-SPAFA.

van der Cruysse, Dirk. (2002). Siam & the West, 1500-1700. (Michael Smities, Trans.) Silkworm Books.

Weiner, Michael. ed. (2004). *Race, Ethnicity and Migration in Modern Japan: Imagined and imaginary minorities* (illustrated ed.). Taylor & Francis.. ISBN 0-415-20857-2. Retrieved 2014-02-02.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2560). อยุธยา : ประวัติศาสตร์และการเมือง. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (บรรณาธิการ). พิมพ์ครั้งที่ 5 กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ธิดา สาระยา. (2554). ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

ประจักษ์ สายแสง และ ทิวารักษ์ เสรีภาพ. (2550). "วรรณกรรมของชาวต่างชาติเกี่ยวกับ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช". Ok Nation. กันยายน 2550. สืบค้นเมื่อ 3 มกราคม 2557. จากเว็บไซต์ http://www.oknation.net/blog/print.php?id=111461.

ปรีดี พิศภูมิวิถี. (2554). "จดหมายรุย ดือ อาเราชู (Rui de Araujo) และ บันทึกคำสั่งอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ (Afonso de Albuqerque) ถึง อันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู (Antonio Miranda de Azevedo) ในการเริ่มต้นความสัมพันธ์สยามกับโปรตุเกส ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16". 100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 1. วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). หน้า 179-213. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พลับพลึง มูลศิลป์. (2523). ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส สมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. (2550). หนังกวาง ไม้ฝาง ช้าง ของป่า : การค้าอยุธยาสมัยพุทธศตวรรษที่ 22-23. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2554). "ความสำคัญของรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในประวัติศาสตร์ไทย". 100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 6. วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). หน้า 65-151. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วิเรขา จันทร์สุวรรณ. (2542). การค้าของไทยในสมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ 1999.

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. (2548). "สรุปการสัมมนาทางวิชาการประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทย-โปรตุเกส". ราศี บุรุษรัตนพันธุ์ และ ฉัตราภรณ์ จินดาเดช (บรรณาธิการ).

ภาคผนวก

จากหนังสือ "100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 1" (2554 ฉบับปรับปรุง หน้า 179-213) ผู้วิจัยพบว่า มีบทความอันเกี่ยวเนื่องกับสยาม คือ บันทึกของชาวโปรตุเกส 2 ฉบับ ที่แปลโดย ปรีดี พิศภูมิวิถี ซึ่งเป็นเนื้อหาสาระในยุคก่อนสมเด็จพระนเรศวร แต่สามารถนำเสนอพื้นฐานความรู้เดิมของการมาถึงของชาวยุโรปชาติแรกในดินแดนละแวกนี้ ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอทั้งบทความ อย่างเต็ม โดยไม่ตัดต่อให้เสียอรรถรส ดังต่อไปนี้

เอกสารลำดับที่ 8 และ 9
จดหมายรุย ดือ อาเราชู (Rui de Araujo) และ
บันทึกคำสั่งอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ
(Afonso de Albuqerque)
ถึงอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู
(Antonio Miranda de Azevedo)
ในการเริ่มต้นความสัมพันธ์สยามกับโปรตุเกส
ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16

โดย ปรีดี พิศภูมิวิถี

ความนำ

เอกสารโปรตุเกสจำนวนหนึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าได้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่น่าสนใจนับแต่ที่โปรตุเกสได้เดินทางสำรวจภูมิภาคต่างๆ ในโลกเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ซึ่งข้อมูลเหล่านี้บางส่วนเป็นการบันทึกจากการสังเกต รวบรวมและได้ประจักษ์จริง (Eyes witness) เช่น บันทึกการเดินทางของ Fernao Menes Pinto และบางส่วนเป็นการเก็บรวบรวมจากนักเดินทาง นักเดินเรือ พ่อค้า ฯลฯ เช่น หนังสือของ Fernao Lopes de Castanheda, Gaspar Correira, Joao de Barros

เอกสารโปรตุเกสที่บันทึกไว้ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อาจสังเกตได้ว่ามีกลุ่มบุคคลที่บันทึกต่างกันไป 2 กลุ่มคือ กลุ่มปัจเจก และกลุ่มที่ขึ้นต่อรัฐ โดยที่ลักษณะการบันทึกย่อมแตกต่างออกไปตามจุดมุ่งหมายของการเดินทางนักประวัติศาสตร์มุ่งที่จะให้คุณค่ากับเอกสารที่เขียนขึ้นอย่างเป็นระบบมากกว่าอย่างอื่น แต่ก็เป็นไปได้ที่

จะพบข้อมูลที่น่าสนใจในเอกสารส่วนบุคคล เพราะเป็นเรื่องราวที่พบเห็นด้วยตนเองหรือไม่ได้มีความสำคัญใดใดต่อรัฐกลาง แต่กลับมีผลกระทบต่อกิจการของตน ด้วยลักษณะเช่นนี้เองที่เอกสารโปรตุเกส 2 ฉบับที่เลือกศึกษาในครั้งนี้มีจุดเด่นต่างไปจากเอกสารอื่นๆ

ประวัติศาสตร์อยุธยามีข้อจำกัดอย่างหนึ่งคือ การขาดแคลนเอกสารร่วมสมัย โดยเฉพาะเอกสารภาษาไทย จึงจำเป็นที่จะต้องหันไปหาเอกสารต่างชาติ ซึ่งนักประวัติศาสตร์ทราบดีว่าโปรตุเกสเป็นประเทศในยุโรปชาติแรกที่เดินทางเข้ามาในอยุธยาและมีบทบาทสำคัญทั้งในการด้านการค้าและการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง ข้อมูลการบันทึกของโปรตุเกสจึงย่อมจะสะท้อนให้เห็นการเข้าไปสู่อำนาจของรัฐและบริบทอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องได้ส่วนหนึ่ง

บทความนี้มีจุดประสงค์ที่จะประเมินคุณค่าเอกสารโปรตุเกส 2 ฉบับแรกที่เกี่ยวกับสยามในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 ซึ่งนับได้ว่าเป็นเอกสารที่มีเนื้อความร่วมสมัย โดยจะได้แปลเอกสารดังกล่าวออกเป็นภาษาไทยและชี้ให้เห็นประเด็นข้อมูลที่น่าสนใจที่สามารถนำไปศึกษาต่อได้ในอนาคต

1.1 สังเขปความสัมพันธ์สยาม – โปรตุเกสเบื้องต้น

เมื่อโปรตุเกสเดินทางเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 อาณาจักรสยามเป็นดินแดนที่มีความสำคัญมากที่สุดในภูมิภาคนี้ พรมแดนของอาณาจักรขยายไปทางด้านเหนือจรดเชียงใหม่ ส่วนทางใต้จรดคาบสมุทรมะละกา ซึ่งสุลต่านตามรัฐต่างๆ ก็เป็นเมืองขึ้นของสยามทั้งสิ้น ในราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 เจ้าเมืองมะละกาแข็งข้อกระทั่งทำให้สยามต้องยกกองกำลังลงไปปราบเสมอๆ

ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสยามคงได้รับการรวบรวมโดยรุย เดอ อาเราซู (Rui de Araujo) ส่งไปรายงานยัง อัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ (Afonso de Albuquerque) รุย เดอ บริตู เป็นชาวโปรตุเกสที่ถูกจับเป็นตัวประกันที่มะละกาเมื่อ ค.ศ. 1509/พ.ศ. 2052 จดหมายนี้แม้ว่าจะมีข้อความเพียงไม่กี่บรรทัดเกี่ยวกับสยาม แต่สิ่งที่สำคัญสำหรับโปรตุเกสก็คือได้ระบุว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามกำลังทำสงครามกับมะละกา ซึ่งจะเป็นเหตุผลว่าเมื่อโปรตุเกสยึดมะละกาได้แล้ว ได้ตัดสินใจแจ้งข่าวนี้ให้ทางสยามทราบ

เมื่ออัลฟองซู ดือ อัลบูแกร์เกอ สามารถเข้ายึดมะละกาได้ในปี ค.ศ. 1510/พ.ศ. 2053 ก็ไม่รอช้าที่จะสานสัมพันธไมตรีกับสยาม เพราะคาดว่าสยามคงจะเป็นพันธมิตรร่วมรบ และเป็นแหล่งเสบียงอาหารสำหรับโปรตุเกสได้ ดังนั้นทูตโปรตุเกสจึงเดินทางจากมะละไปยังอยุธยาทันที ก่อนที่การยึดเมืองมะละกาจะเรียบร้อยเสร็จสิ้นเสียอีก

ทูตโปรตุเกสที่กล่าวถึงก็คือ ดูอาร์เต้ เฟอนันดีซ (Duarte Fernandes) ซึ่งได้รับการต้อนรับอย่างดีจากราชสำนักสยามในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1491/พ.ศ. 2034 – ค.ศ. 1529/พ.ศ. 2072) พระองค์ได้รับรายงานการเข้ายึดมะละกา และการเดินทางมาถึงของโปรตุเกส ทรงรับการ

ถวายสาส์นและเครื่องบรรณาการที่อัลฟงซู อัลบูแกร์เกอ จัดส่งมาพร้อมคณะทูต ซึ่งอุปราชโปรตุเกสคงแสดงความปรารถนาในการเจริญสัมพันธไมตรีและการค้ากับสยาม และอาจมีการเสนอที่จะแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือทางการทหารให้กับราชสำนักอยุธยาด้วย

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 คงจะพอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง ทั้งจากสาส์นของอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ และจากข้อมูลต่างๆ ที่ทรงได้รับ จึงทรงส่งราชทูตสยามให้เดินทางไปยังมะละเพื่อกระชับความสัมพันธ์กับโปรตุเกสให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

เมื่อ Duarte Fernandes และคณะทูตสยามเดินทางถึงมะละกาก็เป็นเวลาที่โปรตุเกสเข้ายึดครองเมืองได้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว อัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอได้ต้อนรับด้วยมิตรไมตรียิ่ง คณะทูตได้มอบพระราชสาส์นฉบับหนึ่งให้อัลฟงซู ดือ อัลบูร์แกร์เกอ และอีกฉบับหนึ่งสำหรับทูลเกล้าฯ ถวายพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส โดยพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงปรารถนาที่จะเจริญสัมพันธไมตรีกับโปรตุเกส และจะพระราชทานความช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆ ตามแต่ที่โปรตุเกสต้องการ

ครั้นอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ เห็นประโยชน์ที่จะสร้างไมตรีกับสยาม ในปีรุ่งขึ้นจึงส่งคณะทูตโปรตุเกสชุดที่ 2 นำโดยอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู (Aotonio Miranda de Azevedo) และชาวโปรตุเกสอีก 7 คนไปยังอยุธยา ครั้งนี้สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงให้การต้อนรับอย่างดีเช่นคราวแรก คณะทูตโปรตุเกสได้ทูลเกล้าฯ ถวายสาส์น ของอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ ซึ่งแสดงความต้องการเป็นมิตรและค้าขายกับสยาม รวมทั้งเสนอความช่วยเหลือด้านกองกำลังทหาร

ไมตรีที่โปรตุเกสหยิบยื่นให้ในครั้งนี้ คงจะทำให้สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงดีพระทัยไม่น้อย เพราะสถานการณ์ทางการสงครามสู้รบขยายดินแดนในขณะนั้นได้เกิดขึ้นมาแล้วเมื่อราย 2 ศตวรรษก่อน สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงเข้าพระราชหฤทัยดีและทรงต้องการความช่วยเหลือทางการทหารอย่างเร่งด่วน เพราะว่าประเทศคู่สงครามนั้นก็ได้แสดงความเข้มแข็งในทางการรบมากขึ้นกว่าเดิม ดังนั้นการมีพันธมิตรร่วมรบดังเช่นโปรตุเกส ซึ่งมีความรู้ด้านสรรพาวุธสมัยใหม่ อันเป็นสิ่งที่ทันสมัยในภูมิภาคนี้ จึงย่อมเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ไม่ทรงปฏิเสธข้อเสนอของโปรตุเกส และทรงส่งคณะทูตสยามกลับไปพร้อมกับอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู ในปี ค.ศ. 1513/พ.ศ. 2056 พร้อมกันนั้นก็ทรงเริ่มทำการค้าโดยทรงส่งเรือสำเภาบรรทุกข้าวสารไปขายยังเมืองมะละกา

ณ ที่นั้น รุย เดอ บริตู ปาตาลิง (Rui de Brito Patalim) เจ้าเมืองมะละกาคนใหม่ให้การต้อนรับคณะทูต โดยการยิงสลุตตามป้อมรอบเมือง คณะราชทูตต่างประจักษ์ในแสนยานุภาพของโปรตุเกสและเดินทางกลับไปยังอยุธยาด้วยความพึงพอใจที่ได้สานไมตรีกับโปรตุเกสในครั้งนี้

รุย เดอ บริตู พยายามดำเนินกิจกรรมทางการค้ากับสยามในทันที ด้วยความหวังอย่างเต็มเปี่ยมว่าการค้ากับอยุธยาคงจะประสบความสำเร็จมาก โดยขั้นแรกได้จัดส่งเรือ 3 ลำเพื่อค้าขายกับสยาม แต่ต่อมา

โปรตุเกสก็ตระหนักว่าผลกำไรที่คาดว่าจะได้รับกลับไม่เป็นไปตามแผนการที่คาดไว้ เพราะสินค้าที่ซื้อหาได้ในสยาม อาทิ กำยาน ไม้กฤษณา งาช้าง ดีบุกและข้าว กลับไม่เพียงพอตามความคาดหวัง โปรตุเกสจึงหันไปสนใจการค้าเครื่องเทศระหว่างภูมิภาคมากกว่า นอกจากนี้ในปี ค.ศ. 1512/พ.ศ. 2055 โปรตุเกสได้สถาปนาความสัมพันธ์กับอาณาจักรพะโคอีกทางหนึ่ง ยิ่งเป็นตัวกั้นความสำคัญของการค้าข้าวระหว่างสยามกับมะละกามากขึ้น เพราะข้าวจากพะโคสามารถขนส่งไปยังมะละกาได้เร็วกว่าและในราคาที่ถูกกว่าสยามมาก เมื่อโลปู โซอารีช ดือ อัลแบร์กาเรีย (Lopo Soares de Albergaria) เข้ารับตำแหน่งแทนอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอในตำแหน่งอุปราชเมืองกัวได้ปรับเปลี่ยนนโยบายการค้าในภูมิภาคโดยเปิดโอกาสให้บริษัทการค้าเอกชนโปรตุเกสสามารถทำการค้ากับตะวันออกได้อย่างเสรี

ทว่าต่อมาผู้ปกครองโปรตุเกสต่างผิดหวังกับความสำคัญทางการเมืองและอำนาจของสยาม เพราะในราว ค.ศ. 1525 – 1530/พ.ศ. 2068 – 2073 โปรตุเกสตระหนักว่าสยามมิใช่มหาอำนาจหลักในภูมิภาคนี้ อาณาจักรอื่น เช่น พะโค ล้านช้างก็มีอำนาจมากขึ้นในภูมิภาคเช่นกัน โปรตุเกสจึงไม่ใคร่ให้ความสนใจอยุธยามากเท่ากับเมื่อเริ่มแรกและพยายามสร้างสัมพันธ์กับอาณาจักรในคาบสมุทร เช่น ปัตตานี (Patane) และเคดาห์ (Kedah) เพราะแห่งแรกมีความสำคัญในฐานะเมืองท่ากับจีน ส่วนเคดาห์นั้นเป็นแหล่งปลูกพริกไทยที่มีคุณภาพ

สำหรับอาณาจักรพะโคนั้นนับว่าเป็นแหล่งเสบียงอาหารที่สมบูรณ์ของมะละกา ดังนั้นเมื่อพะโคยกทัพเข้ามารบกับอยุธยา โปรตุเกสจึงนิ่งเฉยและไม่ได้แสดงท่าทีที่จะปฏิบัติตามข้อตกลงที่ทูตโปรตุเกสทั้งสองครั้งได้ให้ไว้ ทั้งพยายามที่จะบังคับให้ชาวโปรตุเกสในอยุธยาเดินทางออกจากอาณาจักรด้วย

นโยบายดังกล่าวของโปรตุเกสดูจะมีน้ำหนักเพียงพอ เพราะต่อมาในปี ค.ศ. 1569/พ.ศ. 2112 อาณาจักรอยุธยาก็ตกอยู่ในอำนาจของพม่า เมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพในปี ค.ศ. 1590/พ.ศ. 2133 นั้น โปรตุเกสดูจะไม่ค่อยเข้าใจความเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ กอปรกับระยะเวลานั้นโปรตุเกสยังคงติดต่อกับพะโคอยู่ กระทั่งปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 จึงมีการแลกเปลี่ยนคณะทูตจากราชสำนักของสมเด็จพระนเรศวรกับกัปตันเมืองมะละกา คือ ฟรานซิสกู ดา ซิลวา ดือ เมนือซีส (Francisco da Silva de Menezes) และมาติง อาฟงซู ดือ โซซา (Martim Afonso de Sousa) ซึ่งความสัมพันธ์ครั้งนี้กลับไม่เกิดประโยชน์ใดใดทั้งสิ้น ท้ายที่สุดโปรตุเกสจึงไม่ได้ให้ความสนใจที่จะติดต่อกับสยามและก็เป็นเวลาที่ชาวยุโรปชาติอื่นเริ่มเดินทางเข้ามาในภูมิภาคนี้มากขึ้นด้วย

1.2 ความสำคัญของเอกสารโปรตุเกส 2 ฉบับแรกที่เกี่ยวกับสยาม

อาจนับได้ว่านักประวัติศาสตร์ไทยไม่ได้ให้ความสำคัญกับเอกสารโปรตุเกสมากเท่าที่ควร เพราะเอกสารเหล่านี้มีจำนวนน้อยประการหนึ่ง อาจจะเข้าถึงได้ยากประการหนึ่ง และประการสำคัญคือไม่มีผู้ที่รู้ภาษาโปรตุเกสเพียงพอในการศึกษาวิเคราะห์ในฐานะเอกสารชั้นต้นทางประวัติศาสตร์อยุธยา เอกสารโปรตุเกสบางฉบับเท่านั้น

ที่เป็นที่รู้จักกันดี เช่น บันทึกของดูอาร์เต้ บาร์โบซ่า (Duarte Barbosa) ของโตเม่ ปิรีส (Tome Pires) หรือของฟือนาว เมนดีช ปินตู (Fernao Mendes Pinto) เป็นต้น แต่ก็ยังปรากฏเอกสารสำคัญที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยาอีกจำนวนหนึ่งด้วย ดังที่จะได้นำเสนอเป็นตัวอย่าง 2 ฉบับ ซึ่งเป็นบันทึกของโปรตุเกสที่กล่าวถึงการเริ่มความสัมพันธ์กับอาณาจักรสยาม คือ

1. เอกสารจดหมายของรุย ดือ อาเราชู (Rui de Araujo) ถึงอัลฟงโซ ดือ อัลบูแกร์เกอ (Afonso de Albuquerque) ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1510/พ.ศ. 2053 เขียนที่มะละกา
2. คำสั่งของ อัลฟองโซ ดือ อัลบูแกร์เกอ (Afonso de Albuquerque) ถึงอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู ที่จะเดินทางไปสยาม ปี ค.ศ. 1512/พ.ศ. 2055

1. เอกสารจดหมายของรุย ดือ อาเราชู (Rui de Araujo) ถึงอัลฟงโซ ดือ อัลบูแกร์เกอ (Afonso de Albuquerque) ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1510/พ.ศ. 2053 เขียนที่มะละกา

เอกสารฉบับนี้ถือได้ว่าเป็นเอกสารโปรตุเกสฉบับแรกที่เกี่ยวกับสยาม ปัจจุบันไม่ปรากฏต้นฉบับของเอกสารแล้ว เพราะว่าเอกสารส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับการเดินเรือในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17 นั้นได้สูญเสียไปหมด เมื่อคราวเกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ที่ลิสบอนเมื่อปี ค.ศ. 1755/พ.ศ. 2435 ในหนังสือ “เอกสารบางฉบับที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติตอร์ ดือ ตอมบู ที่เกี่ยวกับการเดินเรือและการยึดครองของโปรตุเกส” และตีพิมพ์ซ้ำอีกครั้งในหนังสือจดหมายของอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ เมื่อปี ค.ศ. 1903/พ.ศ. 2446 นับว่าเป็นการให้ข้อมูลเบื้องต้นกับโปรตุเกสเกี่ยวกับอาณาจักรแห่งหนึ่งในโพ้นทะเล

รุย ดือ อาเราชู เป็นชาวโปรตุเกสที่เดินทางมาในตะวันออกไกล อาจพร้อมกับกองเรือของอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ ที่ออกจากโปรตุเกสเมื่อรายปลาย ค.ศ. 15 และเข้ายึดครองเมืองกัวของอินเดีย แต่รุย ดือ อาเราชู คงเดินทางต่อมายังมะละกาและถูกจับเป็นเชลยในที่สุด ช่วงเวลานี้เองที่รุยเขียนจดหมายรายงานสถานที่ต่างๆ ไปให้อัลฟงซูทราบเพื่อเป็นแนวทางในการตัดสินใจติดต่อด้านการค้าและการยุทธ์ ในประเทศไทย เอกสารฉบับนี้เคยแปลเป็นภาษาไทย*เพื่อตีพิมพ์รวมในหนังสือเรื่อง 470 ปีสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับโปรตุเกส โดยได้แปลเฉพาะบางส่วน*

2. คำสั่งของ อัลฟองโซ ดือ อัลบูแกร์เกอ (Afonso de Albuquerque) ถึงอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู ที่จะเดินทางไปสยาม ปี ค.ศ. 1512/พ.ศ. 2055

อันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู เป็นผู้แทนของอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ ที่ประจำอยู่ที่มะละกา สันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มชาวโปรตุเกสที่ออกเดินทางมาจากโปรตุเกสในระบบรัฐอินเดีย (Estado da India) และเป็นกลุ่มผู้ที่มีความสามารถในด้านการทูต ซึ่งในแนวนโยบายของโปรตุเกสที่ส่งคนออกเดินทางมาพร้อมกับกอง

เรือนั้นจะคัดเลือกผู้ดีมีตระกูล (Fidalgos) ให้เดินทางเข้ามาร่วมด้วยชาวโปรตุเกสกลุ่มนี้ถือว่าเป็นผู้มีความรู้และเรียนรู้เทคนิคในการเก็บเกี่ยวข้อมูลเพื่อการค้าให้กับราชสำนัก

เมื่ออัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ ต้องการที่จะสร้างไมตรีกับราชสำนักสยามและแจ้งให้ทางสยามทราบว่าโปรตุเกสได้เข้ามายึดครองมะละกา จึงส่งมิรันดาเป็นผู้แทนพร้อมด้วยชาวโปรตุเกสอีกจำนวนหนึ่งเดินทางไปสยามในปี ค.ศ. 1512/พ.ศ. 2055 คณะทูตชุดนี้นอกจากจะถือสาส์นของอัลฟงซูไปแล้ว ยังมีเครื่องบรรณาการจำนวนหนึ่งไปถวายสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยาด้วย ซึ่งนับได้ว่าเป็นการรับรองคณะทูตจากตะวันตกเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์อยุธยา และบันทึกคำสั่งนี้คงจะต้องเรียบเรียงขึ้นในก่อนปี ค.ศ. 1512 เพื่อใช้เป็นข้อปฏิบัติภารกิจในครั้งนั้น

เอกสารคำสั่งของอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ ถึงอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู นี้รวมพิมพ์ในชุดเอกสารว่าด้วยอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ เมื่อปี ค.ศ. 1923/พ.ศ. 2466 โดยมีเรื่องราวที่ว่าด้วยสยามอยู่ในหนังสือภาคที่ 3 บทที่ 35 และ 36

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าเอกสารโปรตุเกสมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะเอกสารชั้นต้นร่วมสมัยซึ่งจะให้ข้อมูลต่างๆ ที่ไม่ปรากฏในเอกสารไทย มีข้อมูลที่เน้นย้ำให้สถานภาพของมะละกาที่กำลังมีสงครามกับสยามอยู่ และที่สำคัญคือเป็นเอกสารยืนยันการรับราชทูตต่างชาติครั้งแรกในประวัติศาสตร์อยุธยาด้วย

1.3 สถานภาพความรู้

ในการสำรวจสถานภาพความรู้ของเอกสารโปรตุเกสเกี่ยวกับอยุธยาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาเอกสารโปรตุเกส 2 ฉบับนี้ พบว่ามีการแปลเอกสารบางส่วนในหนังสือ 470 ปี ความพันธ์ไทย-โปรตุเกส ซึ่งเป็นหนังสือที่กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสครบรอบความสัมพันธ์เมื่อปี พ.ศ. 2525 ในบทความของลุยส์ ดือ มาตุน (Luis de Matos) เรื่องเอกสารโปรตุเกสชุดแรกเกี่ยวกับสยามได้คัดเลือกเอกสารของรุยไว้เป็นเอกสารชิ้นแรกของโปรตุเกสที่ว่าด้วยสยาม และได้คัดลอกเนื้อหาส่วนหนึ่งของบันทึกคำสั่งถึงอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู เพื่อแนะนำว่าเป็นเอกสารสำคัญชิ้นที่ 2 นอกจากในเอกสารทางการของกรมศิลปากรแล้ว ยังไม่ปรากฏการศึกษาหรือแนะนำเอกสารทั้ง 2 ฉบับนี้ในที่ใดอีก

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2534 Maria da Conceicao Flores ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง Os Portugueses e o Siao no seculo XVI (ชาวโปรตุเกสและสยามสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16) ซึ่งเป็นการศึกษาและประมวลความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกส-อยุธยา ผ่านเอกสารโปรตุเกสอีกครั้ง Maria ได้ใช้เอกสารชั้นต้นต่างๆ ที่เก็บในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และที่หอสมุดแห่งชาติกรุงลิสบอนทั้งได้คัดลอกส่วนหนึ่งของจดหมายของรุย ดือ อาเราชู ประกอบในบทที่ 1 ที่ว่าด้วยการเริ่มต้นความสัมพันธ์ แต่ก็ไม่ได้แสดงสาระวิพากษ์หรือสารัตถะวิพากษ์เอกสาร ส่วนเอกสารคำสั่งถึงอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดูนั้นยังไม่ปรากฏว่ามีแห่งใดศึกษาไว้ อนึ่ง วิทยานิพนธ์ของ

Maria นี้ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยแล้ว โดย ***มธุรส ศุภผล*** แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้แปลยังไม่ได้ศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ จึงทำให้เกิดการแปลที่คลาดเคลื่อน เช่น แปลคำว่า ซุนดา (Cunda) เป็นสินธุ เป็นต้น

2. สารัตถวิพากษ์ (Content Analysis)

2.1 ข้อมูลเกี่ยวกับมะละกา อยุธยา

มะละกาเป็นเมืองท่าการค้าที่สำคัญในภูมิภาคนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 14 โดยเริ่มพัฒนาขึ้นมาจากชุมชนเล็กๆ บริเวณชายฝั่ง และกลายเป็นเมืองท่าศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าของบรรดาพ่อค้าที่เดินทางผ่านโลกตะวันออกและตะวันตก ที่ค้าขายเครื่องเทศและของป่า ด้วยลักษณะการเป็นเมืองที่ต้องขึ้นอยู่กับบริบททางการเมืองการค้า ทำให้มะละกาต้องยอมรับในอำนาจของรัฐที่มีอำนาจเหนือกว่า เช่น สยาม พะโค ชวา หรือแม้แต่กับจีน รวมทั้งการยอมรับอำนาจในเชิงวัฒนธรรมศาสนาอิสลามเพื่อให้การค้ากับโลกมุสลิมเป็นไปอย่างราบรื่นขึ้นด้วย

ชื่อของเมืองมะละกาที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ไทยนั้นอาจเก่าขึ้นไปถึงข้อความในพระราชพงศาวดารช่วงรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ดังที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียมว่าหลังจากที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว พญาประเทศราชเมืองขึ้นทั้ง 16 เมืองอันรวมเมืองมะละกาอยู่ด้วยนั้น ได้ส่งเครื่องบรรณาการมาถวาย พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐเพิ่มเติมข้อมูลต่อไปว่าในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ศักราช 817 กุนศก ตรงกับพ.ศ. 1998 “แต่งทัพให้ไปเอาเมืองมลากา” หมายความว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงแต่งทัพหลวงลงไปสู้รบกับมะละกา เพื่อแย่งชิงดินแดนนี้ไว้ แต่อาจไม่ประสบความสำเร็จนักเพราะการต่อสู้คงกินระยะเวลานาน ดังที่ปรากฏในเอกสารของรุย ดือ อาเราชู ว่าในช่วงทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 16 อยุธยาก็ยังคงติดพันสงครามกับมะละกาอยู่ อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า ความในพระราชพงศาวดารช่วงสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 กลับไม่ปรากฏเนื้อหาหรือข้อมูลที่บ่งว่าอยุธยาได้ต้อนรับคณะทูตโปรตุเกส หรือแม้แต่มีสงครามกับมะละกาแต่อย่างใดเลย

ในเอกสารของรุย ยังแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ของรัฐในดินแดนสุวรรณภูมิโบราณยังเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบของการแต่งงานกัน ดังที่รุยอธิบายไว้ว่า พระธิดาของพระเจ้าแผ่นดินแห่งปะหังกำลังจะอภิเษกกับพระโอรสของพระเจ้าแผ่นดินมะละกา อันเป็นการรวมแผ่นดินเพื่อประโยชน์ในการจัดการกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการสงครามต่อต้านอำนาจอื่น เพราะทั้งปะหังและมะละกาต่างก็เป็นดินแดนที่มีความเหมาะสมในเรื่องของที่ตั้งเพื่อการค้ามากกว่า ทั้งเป็นอิสระจากอำนาจของอยุธยาที่อยู่ไกลออกไปถึงราว 80 ลิเออร์หรือราว 440 กิโลเมตร หากว่าเป็นระยะทางทางทะเล แม้ว่าในพระราชพงศาวดารจะระบุเหตุการณ์ในช่วงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ทรงยกทัพไปมะละกาเพียงครั้งเดียวก็ตาม แต่ก็น่าเชื่อได้ว่าในรัชกาลต่อมานั้นยังคงมี

กองทัพอยุธยาอีกหลายครั้งลงไปตีเมืองมะละกาด้วย จนกระทั่งเมื่อทราบว่าโปรตุเกสได้เข้ายึดเมืองแล้วใน ค.ศ. 1511/พ.ศ. 2054 ก็อาจทำให้อยุธยาเริ่มปล่อยอำนาจการควบคุมมะละกาให้เป็นอิสระมากขึ้น

ในโอกาสที่ดูอาร์เต้ เฟอนันดีช เข้าเฝ้าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ก็เป็นโอกาสที่พระเจ้ากรุงสยามจะได้สอบถามความจริงถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นที่มะละกา จึงกฎความในบันทึกของอันโตนิโยว่า พระเจ้าแผ่นดินอยุธยามีพระราชปฏิสันถารเรื่องมะละกาว่าเป็นอย่างไร และในพระราชสาส์นที่ทรงส่งไปถวายพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส ก็ยังยืนยันว่าสยามมีความยินดีที่โปรตุเกสเข้ามาจัดการมะละกาให้มีความเรียบร้อยมากขึ้น เพราะกลุ่มแขกมัวร์ได้ยกกองกำลังเข้าโจมตีมะละกาอยู่เสมอ แต่เหตุผลที่โปรตุเกสเข้ามายังมะละกานั้นมิใช่เพียงประเด็นทางการเมืองเท่านั้น แต่เป็นเพราะโปรตุเกสเห็นว่าแขกมัวร์ได้ฆ่าคนของราชสำนักโปรตุเกสลงไปมาก และบางคนก็ถูกจับเป็นตัวประกันด้วย

2.2 เมืองสำคัญที่ปรากฏในเอกสารโปรตุเกส

แม้ว่าโปรตุเกสจะมีความชำนาญในการเดินเรือระยะไกลมากขึ้น จนสามารถเดินทางข้ามมหาสมุทรมายังภูมิภาคตะวันออกได้ก็ตาม แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าโปรตุเกสยังให้ความสนใจในเรื่องเมืองชายฝั่งมากกว่าเมืองที่อยู่ในภาคพื้นทวีป เหตุผลประการสำคัญคือ เมืองชายฝั่งเหล่านี้เป็นเมืองที่โปรตุเกสใช้เป็นฐานสำหรับการสถาปนารัฐแบบอินเดียขึ้น ในขณะที่เมืองในภาคพื้นทวีปนั้นเป็นเมืองสำหรับเก็บเกี่ยวผลประโยชน์เพื่อการค้า ในเอกสารโปรตุเกสทั้ง 2 ฉบับ ระบุเมืองท่าชายฝั่งหลายเมืองที่มีความสำคัญในช่วงระยะเวลานั้นจนสืบมาอีกหลายศตวรรษ เช่น ปะหัง ตะนาวศรี ตรัง และสะหวี เป็นต้น

รัฐปะหัง (pao) ปรากฏคำอธิบายในเอกสารภาษาฝรั่งเศสเล่มหนึ่งคือ Description generale de l'Asie พิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1660/พ.ศ. 2203 ให้รายละเอียดทางภูมิศาสตร์ของรัฐที่ชื่อว่า Royaume de Plan ไว้ดังนี้ "รัฐพัน หรือที่เรียกตามที่โปรตุเกสเรียกว่า Paon หรือที่ชาติอื่นๆ เรียกว่า Phaan ด้วยเหตุที่พวกโมฮัมหมัดไม่ออกเสียงตัว p เมือง Pan นี้ตั้งอยู่ราว 30 ลิเออร์นับจากปลายแหลมสุดของสิงคโปร์ (Sinosura) ไปทางเหนือสูงขึ้นไปราว 3 องศาเหนือ อาณาจักรนี้มีอาณาเขตติดต่อกับรัฐปัตตานีทางเหนือ และใกล้กับยะโฮร์ และช่องแคบมะละกา พรรณไม้ที่มีชื่อคือ ไม้กฤษณา ไม้ฝาง ซึ่งเชื่อกันในแถบประเทศนี้ว่ามีค่าเช่นเดียวกับพรรณไม้ Calamba นอกจากนี้ยังมี Canfre ซึ่งก็มีคุณภาพไม่ดีไปกว่าที่เกาะบอร์เนียว มีทองคำ พรรณถั่วต่างๆ หญ้าฝรั่น ที่คล้ายกับบราซิล มีเพชรและหินมีค่าอีกมาก พระเจ้าแผ่นดินของเมืองนี้เป็นประเทศราชของพระเจ้าแผ่นดินสยาม หากเมื่ออัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอเข้ายึดมะละกาได้แล้ว ก็ส่งคณะทูตเข้าไปและเพื่อตกลงในสัญญาที่จะเป็นเมืองขึ้น ประชาชนส่วนใหญ่เป็นมุสลิม ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะเปลี่ยนศาสนา"

ตะนาวศรี ตรัง และสะหวี ล้วนเป็นเมืองท่าการค้าที่มีความสำคัญทางฝั่งทะเลอันดามันและฝั่งอ่าวไทย ข้อมูลจากบันทึกของอันโตนิโยที่ว่า "อาณาจักรสยามนี้มีช่วงแคบมากที่ชาวจีนมักจะใช้แล่นเรือ มีเมืองท่า

สองสามแห่ง และจะใช้เวลาเดินทางราว 10 วันจึงจะถึงชายฝั่งเมืองตะนาวศรี (Tanacarim) ชายฝั่งเมืองตรัง (Taranque) และสะหวี (Saviao) จนจรดชายทะเลที่สุมาตรา แต่ก็ยังมีเมืองท่าและเมืองอื่นๆ ที่มีผู้คนมากมายอีกหลายแห่ง" ทำให้เห็นภาพการค้าระหว่างดินแดนคอคอดกระ เพราะเมืองตะนาวศรีเป็นเมืองท่าการค้าสำคัญในทะเลอันดามันที่พ่อค้าอินเดียและแขกจากตะวันออกกลางจะเดินทางมาพักแลกเปลี่ยนและขนถ่ายสินค้าก่อนที่จะกระจายสินค้าเข้าไปยังภาคพื้นทวีปหรือนำสินค้าลงเรือเพื่อขายทอดที่ตลาดอื่นๆ ต่อไปอีก เมืองสะหวี (Saviao) ซึ่งปัจจุบันน่าจะคืออำเภอสวี ในจังหวัดชุมพร เป็นเมืองท่าริมอ่าวไทย ซึ่งจะใช้เวลาเดินทางบกจากตะนาวศรีมาถึงสะหวีประมาณ 1 สัปดาห์ ก่อนที่จะลงเรือเลาะชายฝั่งหรือตัดตรงเข้าไปยังอยุธยา ส่วนตรัง (Taranque) เป็นเมืองท่าที่มีแหล่งแร่ธาตุมากและเป็นเมืองที่ไม่ไกลจากแถบเกาะสุมาตรามากนัก จึงเหมาะสำหรับขนถ่ายสินค้าที่มาจากพ่อค้าอินเดียและตะวันออกไกลด้วยเช่นกัน

ข้อมูลแรกที่เกี่ยวกับเมืองท่าต่างๆ รอบอยุธยานี้ยังได้รับการยืนยันอีกครั้งโดยโตเม่ ปิรีช (Tome Pires) โดยระบุว่า "เมืองที่อยู่ใกล้ที่สุดกับพะโคไปทางเมาะตะมะคือ เมืองตะนาวศรี ถัดจากนั้น คือ ถลาง ตรัง และไทรบุรี เมืองนี้เป็นเมืองท่าชายทะเลแห่งหนึ่งในอาณาจักรไทรบุรี ซึ่งก็เป็นเมืองขึ้นด้วย ระยะทางจากไทรบุรีไปยังมะละกานั้นเป็นเหมืองดีบุกทั้งสิ้น จึงแสดงให้เห็นว่าเมืองท่าทั้งแถบทะเลอันดามันและอ่าวไทยเป็นเส้นทางสำคัญสำหรับการค้าขายระหว่างภูมิภาคมาตั้งแต่อดีต

2.3 ประเพณีการรับราชทูตต่างชาติในอยุธยา

ธรรมเนียมที่เมืองประเทศราชที่อยู่ใต้อาณัติของอยุธยาจะต้องปฏิบัติทุกปีคือ การส่งเครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวายพระเจ้าแผ่นดิน ดังที่ปรากฏชื่อเมืองทั้ง 20 เมืองในกฎมณเฑียรบาล ที่ส่งดอกไม้เงินทองมาถวาย และเมืองใหญ่ ซึ่งก็คือ เมืองพระยามหานคร 8 เมือง ต้องเข้ามาถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา อันได้แก่ พิษณุโลก ศรีสัชชนาลัย สุโขทัย กำแพงเพชร นครศรีธรรมราช นครราชสีมา ตะนาวศรี และ ทวาย

ในแต่ละปีจะมีเจ้าเมืองต่างๆ เข้ามาถวายเครื่องบรรณาการแก่อยุธยาเสมอ เจ้าเมืองเหล่านี้เรียกว่าแขกเมือง ซึ่งข้าราชสำนักต้องมีกฎเกณฑ์ในการดูแล รับรองแขกเมืองให้ได้รับความสุขสบาย และเป็นการให้เกียรติยศแก่เมืองนั้นๆ ด้วย กฎมณเฑียรบาลบางข้อได้อธิบายข้อกำหนดของข้าราชสำนักอยุธยาที่พึงมีต่อแขกเมืองและโทษที่ต้องได้รับหากกระทำผิดไว้

ธรรมเนียมการรับราชทูตหรือแขกเมืองนี้ ไม่ปรากฏเป็นหลักฐานว่ามีธรรมเนียมเช่นไรก่อนที่โปรตุเกสจะเข้ามาถวายเครื่องบรรณาการ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 อาจจะทรงทราบข่าวเรื่องโปรตุเกสเข้ายึดเมืองมะละกาจากบรรดาพ่อค้าแขกต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในอยุธยาบ้างแล้วก็เป็นได้ ในเอกสารของอันโตนิโยจึงอธิบายอย่างรวบรัดว่าเมื่อคณะทูตเดินทางมาถึงแล้ว พระเจ้ากรุงสยามซึ่งทรงทราบว่ามีชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาในอาณาจักรก็ทรงจัดเรือให้ไปรับ และได้เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นทันที

ธรรมเนียมในสมัยต่อมาของการรับราชทูตในสมัยสมเด็จพระนารายณ์นั้น (ภายหลังรัชสมัยพระนเรศวรหลายชั่วคนทีเดียว) ปรากฏเป็นแบบแผนที่ชัดเจนขึ้น คือเมื่อคณะทูตต่างชาติเดินทางมาถึงสันดอนปากน้ำเจ้าพระยา ก็จะต้องลงเรือเล็กเข้าไปในแม่น้ำเพื่อแจ้งข่าวการเดินทางมาถึง จากนั้นจึงเป็นธรรมเนียมของฝ่ายไทยที่เจ้าพนักงานประจำเมืองจะแจ้งข่าวไปยังกรุงศรีอยุธยา เมื่อครั้งที่เชอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์เดินทางเข้ามาเมื่อ ค.ศ. 1685/พ.ศ. 2228 (หลังพระนเรศสิ้นแล้ว 80 ปี) ก็ได้ปฏิบัติเช่นเดียวกันนี้ กล่าวคือได้แวะพักที่เมืองพระประแดงชั่วระยะเวลาหนึ่ง โดยแจ้งข่าวการเดินทางเข้ามาให้ทางฝ่ายกรุงสยามทราบจากนั้นจึงลงเรือกลับไปคอยที่เรือหลวงที่จอดอยู่นอกสันดอนแม่น้ำ จากนั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายสยามจึงจะแจ้งให้เมืองหลวงทราบเพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดการรับราชทูตต่อไป จากนั้นทางราชสำนักจึงจะได้จัดกระบวนเรือหลวงออกมารับพระราชสาส์นเพื่อให้เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นที่อยุธยา

เอกสารโปรตุเกสกล่าวอย่างรวบรัดว่าเมื่อเดินทางถึงแล้วไม่ได้พำนักที่ใดระหว่างเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ก็ยังแสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ได้ทรงส่งข้าราชการไปสอบถามก่อน และเมื่อทรงทราบความแล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้าได้ ณ พระที่นั่งสรรเพชรปราสาท ซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การรับแขกเมืองในสมัยอยุธยา

พระที่นั่งสรรเพชรปราสาทสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถัดไปทางทิศใต้ของพระที่นั่งสุริยาศอมรินทร์ ปัจจุบันคงมีแต่รากฐาน แต่พออนุมานได้ว่ามีมุข 2 มุข คือ ตะวันตกและตะวันออก มีมุขเด็จหลังคา 5 ชั้นยอดปิดทองพระที่นั่งองค์นี้อาจจะมิได้ใช้เฉพาะรับรองคณะทูตหรือประกอบพระราชพิธีเท่านั้น แต่คงจะใช้ตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์เป็นประการสำคัญด้วย เพราะในสมัยต่อๆ มา พระราชพงศาวดารบันทึกไว้ว่า สมเด็จพระเพทราชาทรงใช้จัดปราบดาภิเษก และจัดพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าพระขวัญ นอกจากนี้ก็ใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกสมเด็จพระเจ้าเสือ พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระอภิเษกกรมขุนอนุรักษ์มนตรี พระราชพิธีอุปราชาภิเษกและปราบดาภิเษกเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิต ในส่วนที่เป็นที่รับคณะราชทูตนั้นคงจะได้ใช้มาแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ซึ่งโปรตุเกสเข้ามาเจริญพระราชไมตรีและตลอดมาทุกรัชกาลก็เป็นได้ ปรากฏว่าในแผ่นดินพระเพทราชาได้ใช้รับราชทูตกรุงกัมพุชประเทศซึ่งนำนางช้างเผือกมาถวาย เคยใช้ออกรับราชทูตพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ซึ่งขอกองทัพไปช่วยระงับศึกเจ้าฟ้าเมืองหลวงพระบางที่ยกกองทัพมาย่ำยี พร้อมกันนั้นได้ถวายพระแก้วฟ้าราชธิดา ชันษา 15 ปี มาเป็นบาทบริจาริกาของพระองค์ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กษัตริย์ลังกาได้ส่งศิริวัฒนอำมาตย์ราชทูตพร้อมด้วยอุปทูตและตรีทูตมาเจริญพระราชไมตรีและขอพระสงฆ์ไทยไปช่วยฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้เสด็จออกรับ ณ มุขเด็จพระที่นั่งองค์นี้

พรรณนาภูมิสถานอยุธยา หรือ คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ได้อธิบายลักษณะพระที่นั่งองค์นี้ไว้ว่า “พระที่นั่งสรรเพชรมหาปราสาทมียอดชุ้มมณฑปนพสูญ เก้ายอด มีมุขสั้นสองด้าน มีมุขยาวสองด้าน มีมุขโถง

ออกมาจากปราสาทใหญ่ มุมนั้นไม่มียอด มีแต่หลังคาศรสามชั้น น่าบัณ ประเจิดมีเสาครีพสิงหเทพพนม มีนารายน์ยืนย้อยลงมาตามน่าบัณ ในมุขโถงนั้น มีพระแท่นมณฑปบุษบกทองคำตั้งในมุขโถง เปนที่เสดจออกทรงพระราชปราไสยแก่แขกเมืองต่างปรเทศถวายบังคม น่ามุขโถงในกลางพระที่นั่งสรรเพชรมหาปราสาทนั้น มีพระแท่นปัญญงค กาญจนเนาวรัตน์สามชั้นรูปอย่างพระเบญจา ไม่มีมณฑปมีพระมหาเสวตฉัตรปักที่หลังแท่นปัญญงคๆ นั้นทำด้วยทองคำนพคุณน้ำเก้าประดับเพชรระแลพลอยต่างๆ มีค่าสูงสามศอก ทองคำหุ้มหนักถึงเก้าสิบชั่งลงยาราชาวดีประดับเนาวรัตนพร้อมทุกศี บนพื้นพระแท่นปัญญงค ทองคำนั้นปูหนังราชสีห์ ซึ่งมีมาแต่โบราณนั้นเปนที่เสดจขึ้นนั่งออกรับแขกเมืองบ้าง ออกรับเจ้าประเทศราชบ้าง ออกขุนนางเมื่อวันราชาภิเศกบ้าง มีเครื่องสูงปักรอบพระแท่นปัญญงค น่าพระที่นั่งสรรเพชรมหาปราสาทนั้น มีทิมดาบคดซ้ายขวา บนชานชาลานั้นมีกำแพงแก้วสูงสองศอกล้อมรอบพระมหาปราสาท มีประตูหูช้างเล็กๆ แปดประตูอยู่ตามกำแพงแก้ว ล้อมพระมหาปราสาท

เอกสารของอันโตนิโยระบุขั้นตอนการรับแขกเมืองว่า พระมหาษัตริย์นั้นทรงฉลองพระองค์*แบบจีน* และประทับบนพระแท่นสูงแวดล้อมด้วยเหล่าขุนนางทั้งมีฝ่ายในเสด็จออกในการรับแขกเมืองด้วย ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าในสมัยอยุธยาตอนต้นนี้ยังคงให้ฝ่ายใน คือพระอัครมเหสี หรือพระภรรยาเสด็จออกรับแขกเมืองด้วย ธรรมเนียมลักษณะเช่นนี้คล้ายคลึงกับราชสำนักพม่าเป็นอย่างมาก จึงน่าเชื่อได้ว่าอาจเป็นขนบธรรมเนียมเดียวกันมาก่อน แต่ในระยะต่อมากลับไม่ปรากฏว่ามีการเชิญเสด็จเจ้านายฝ่ายในออกรับแขกเมืองอีก

เมื่ออันโตนิโยถวายพระราชสาส์นแล้ว สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 มีพระราชปฏิสันถาร 3 นัด คือ ถามถึงพระเจ้าแผ่นดินของกรุงโปรตุเกส ถามถึงเรื่องการเดินทางมาสยาม และถามถึงความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง ซึ่งขนบธรรมเนียมการมีพระราชปฏิสันถารนี้ปรากฏในคราวที่พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเสด็จออกรับคณะทูตลังกาว่าทรงถามถึง 7 *คำ* คือ “กรุงลังกานั้นพระศาสนารุ่งเรืองอยู่ฤา คำหนึ่ง ข้าวปลาอาหารบริบูรณ์อยู่ฤา สองคำ อันฝนฟ้านั้นบริบูรณ์อยู่ฤา สามคำ พ้นจากโรคภัยอยู่ฤา สี่คำ อันบ้านเมืองนั้นพ้นจากโจรผู้ร้ายเบียดเบียนอยู่ฤา ห้าคำ พระมหากษัตริย์เป็นธรรมอยู่ฤา หกคำ อันเสนาอำนาตย์นั้นอยู่ในธรรมอยู่ฤา เจ็ดคำ”

เมื่อเสร็จพระราชพิธีรับแขกเมือง เป็นธรรมเนียมที่พระเจ้าแผ่นดินจะพระราชทานสิ่งของที่มีค่า เช่น ผ้าแพรพรรณให้คณะทูตและให้ออกไปชมเมืองดังที่อันโตนิโยอธิบายว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ได้พระราชทานของกำนัลให้*ชาวจีน*หลายสิ่ง และได้มีพระราชโองการให้พาคณะทูตไปชมช้างเผือกและชมเมืองอยุธยา หลังจากนั้น 2 ถึง 3 วัน คณะทูตจึงได้เข้าเฝ้าอีกครั้งเพื่อกราบบังคมทูลลา

จากเอกสารโปรตุเกสนี้ เราอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าประเพณีการรับราชทูตหรือแขกเมืองของอยุธยาอาจยังไม่มีระเบียบแบบแผนที่แน่นอน ทั้งยังไม่ปรากฏชื่อขุนนางสำคัญที่มีหน้าที่รับรองคณะทูต หรือมีหน้าที่หลักในการดูแลแขกเมืองทั้งจะเห็นได้ชัดว่าคณะทูตชุดเดินทางโดยตรงเข้าสู่กรุงศรีอยุธยา มีความเป็นไปได้ว่ากลุ่มบุคคลที่โปรตุเกสใช้เป็นผู้นำ คือ กลุ่ม*คนจีน*นั้น มีความสนิทกับราชสำนักอยุธยาในระดับหนึ่ง จึงสามารถรวบรัดระยะเวลาในการจัดการได้ หรืออาจเป็นไปได้ว่าราชสำนักอยุธยาได้รับทราบข่าวการเดินทางมาถึงของ

คณะโปรตุเกสล่วงหน้าเป็นระยะเวลานานและพิจารณาแล้วเห็นว่าคณะทูตนี้มิได้เป็นคณะทูตโดยตรงของพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส หากแต่เป็นเสมือนผู้แทนของอุปราชโปรตุเกสที่มะละกา จึงมิได้รับแขกเมืองด้วยกระบวนเกียรติยศมากนัก

2.4 ชื่อเมืองอยุธยา

หากพิจารณาว่าโปรตุเกสเป็นตะวันตกชาติแรกที่เดินทางเข้ามาในสยาม ก็ต้องนับว่าเอกสารของรุย ดือ อาเราชู เป็นเอกสารตะวันตกชิ้นแรกที่กล่าวถึงอยุธยาอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร แม้ว่ารุยจะไม่ได้บรรยายสภาพของเมืองอยุธยาในขณะนั้นไว้ แต่ในบันทึกคำสั่งถึงอันโตนิโย มิรันดา ก็บอกกับเราว่าเมืองหลวงของอาณาจักรสยามขณะนั้นมีชื่อว่าโยธยา (Udia) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชื่อเมืองหลวงของสยามยังใช้ว่าอโยธยาศรีรามเทพนครหรืออโยธยา อยู่ก่อนตามข้อมูลที่ปรากฏในจารึกหลายหลักที่มีอายุก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 1 เช่น ชื่อเมืองอยุธยาที่ปรากฏในจารึกที่พระเจดีย์ศรีสองรัก จังหวัดเลย ลงมหาศักราช 1482/พ.ศ. 2103 ว่า "เมืองกรุงศรีอโยธิยามหาดิลกนพรัตนบุรีศรีมหานครบวรณราชธานีบุรีเลิงรม" เป็นต้น

นักประวัติศาสตร์เชื่อว่าหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน ค.ศ. 1569/พ.ศ. 2112 แล้วจึงเปลี่ยนชื่อเมืองเป็นอยุธยาดังที่ปรากฏต่อมา ดังเช่นในพระราชสาส์นสมเด็จพระเอกาทศรถ ส่งไปยังอุปราชโปรตุเกสที่เมืองกัว เมื่อราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ใช้ว่า "พระบาทสมเด็จเอกาทศรถอิศวร บรมนาถบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว...ดีศรีอยุธยา มหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์อุดมสวามี..." และเมื่อนิโกลาส์ แชรแวส เดินทางเข้ามาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ก็ระบุไว้ว่า "นครหลวงนั้นคนสยามเรียกว่าเมืองศรีอยุธยา (Meuang Sijouthia) และชาวต่างประเทศเรียกว่า ยุธยา (Juthai) หรือ (Odiaa) อันเป็นนามที่คนจีนตั้งให้"

3. สาระวิพากษ์ (Textual criticism)

3.1 จดหมายของรุย ดือ อาเราชู

ต้นฉบับภาษาโปรตุเกส

(p. 220)

El Rey de malaca nam tem nenhm Socorro por terra, mao nem boom, somente el Rey de pao, que he seu amigo, e casa agora huma sua filha com hum seu filho principe, e em terra deste, vao por mar e por terra em cinquo dias per a banda do sul, e he muito pequeno rey de muito pouca gente; por mar nam tem nenhum tanto seu amigo que por ele faca nada ; e tem gerra com el Rey de siom, que tem muita terra e gente, e muitos portos de mar, aimda que sam avydos por homens muito fracos : este Rey de he cafre, e avera daquy a suas terras

Ixxx legoas, e antre ele e malaqua esta el Rey de pao, tambem tem gera por mar com el Rey da Ru, que he mouro, a que ha muito grande medo porque lhe da muito grande apresam, e a terra deste esta na ilha de camatra, e agora nos dixeram que era desconcertado com el Rey de Jaua, que vem sobre ele daquy a sete ou oyto mezes com muitos nayyos pera lhe tomar este porto, porem a terra destes todos he de tanta fraqueza a meu paracer que nunca chegaram a concrusam.

Malaqua he hua terra tam esterylle, que de sua colheita nam tem nenhua mercadarya, nem mantymento. E os lugares d onde lhe vem sam estes, saber : Java e Bengala Pegua e Cunda; e de Siam lhe soe tambem vyr muito, e por caso da gerra lhe o...

คำแปลภาษาไทย

พระเจ้าแผ่นดินมะละกามิได้ทรงได้รับการสนับสนุนจากภาคพื้นทวีปเลยไม่ว่าจะเรื่องดีหรือร้ายก็ตาม จะมีก็เพียงความช่วยเหลือจากพระเจ้าแผ่นดินแห่งปะหัง ที่เป็นพระสหายเท่านั้น ซึ่งพระธิดากำลังจะอภิเษกสมรสกับพระโอรสของพระองค์อยู่ด้วย พื้นที่ของอาณาจักรนี้นับแต่ทางทะเลจรดทางบกนั้นจะใช้เวลาเดินทางราว 1.5 วันเลียบไปทางตอนใต้ ทรงครองอาณาจักรเล็กๆ ที่มีไพร่พลไม่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางทะเลนั้น พระองค์ไม่ทรงมีสหายผู้ใดเลย พระองค์กำลังทำสงครามกับพระเจ้ากรุงสยามอยู่ ซึ่งเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่และมีผู้คนมากมาย มีท่าเรือหลายแห่ง แต่พลเมืองก็เป็นคนรักสงบ พระเจ้ากรุงสยามพระองค์นี้มิได้เป็นมุสลิม ระยะทางจากที่นี่ไปยังสยามอยู่ราว 80 ลีค ระหว่างมะละกากับสยามมีอาณาจักรเปา ซึ่งกำลังทรงมีสงครามทางทะเลกับพระเจ้าแผ่นดินแห่งอารู ที่เป็นพวกมัวร์อยู่ พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ น่าเกรงขามมากเพราะทรงเป็นผู้ปกครองที่เข้มงวด อาณาจักรของพระองค์จึงไกลถึงเกาะสุมาตราและเราทราบ ณ บัดนี้ว่ากำลังทรงมีข้อพิพาทกับพระเจ้าแผ่นดินชวา ซึ่งอาจจะยกกองเรือมาในอีกราว 7 ถึง 8 เดือนเพื่อยึดเมืองนี้ด้วย ข้าพเจ้าเห็นว่าเรื่องนี้คงไม่ยุติง่ายๆ ได้

มะละกามีพื้นที่แห้งแล้ง ไม่สามารถเก็บเกี่ยวพืชพันธุ์ได้ดีนัก พืชพันธุ์ธัญญาหารนั้นมาจากชวา เบงกอล พะโค และซุนดา รวมทั้งสยามก็มีสินค้ามามากด้วย

3.2 บันทึกคำสั่งของอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู

ต้นฉบับภาษาโปรตุเกส

(p.24)

Capitulo XXXV – 35

Como Duarte Fernandes e os chins que levava em sua companhia chegaram a cidade de Udia onde o rei de Siao estava e lhe deu o recado que levava do grande Afonso de Albuquerque e do embaixador que lhe o rei mandou

Partido Duarte Fernandes de Malaca em companhia dos dois capitaes chins com recado do grande Afonso de Albuquerque para o rei de Siao, como atras fica ditto, em poucos dias atravessaram a outra banda e chegaram a boca de um rio grande que vai ter a cidede de Udia, na qual o rei de Siao estava ; e como soube que ali era chegada gente estrangeira, mandou la um capitao com duzentas lanchas saber que gente era e donde vinha. Chegado o capitao ao porto onde os chins estavam, perguntou a Duarte Fernandes a que vinha e quem o mandava. Ele lhe disse que era mensageiro de um grande capitao de el-rei de Portugal, o qual ficava em Malaca com uma grande armada e que era vindo ali por seu mandado visitor orei de Siao e trazer-lhe uma carta sua. Sabido isto, mandou o capitao dizer ao rei a gente que era e a que a vinha, que lhe mandasse dizer o que nisso queria que fizesse. O rei, pela noticia que ja tinha da chegada de Afonso de Albuquerque a Malaca, folgou muito de saber que o mensageiro era seu a mandou ao capitao que lho levasse logo. Chegado este recado do rei o capitao se embarcou nas lanchas com Duartes Fernandes e os capitaes chins e foram-se pelo rio acima ate a cidade e, como desembarcaram, o capitao com toda sua gente levou Duartes Fernandes ao paca onde o rei estava esperando emu ma sala grande, armada toda de brocados e alcatifada de mui ricas alcatifas; o qual estava sentado emu ma cadeira alta, vestido ao modo dos Chins e junto com ele de uma parte e da outra da sala, todas suas mulheres e filhas sentadas, vestidas de brocados e panos de seda, com muitas joias de ouro e de pedraria, e dali para baixo outras muitas mulheres honradas, vestidas do mesmo teor, que era coisa muito para ver. As mulheres desta terra sao um pouco bacas e porem mui fomasas e estavam tambem ali todos os principais

senhores da terra mui bem vestidos. Entrado Duarte Fernandes na sala, fez sua cortesia ao rei ao modo des gentios e chegou a ele e deu-lhe a carta de Afonso de Albuquerque e a espada, que orei re (p.25) cebeu com muitas palavras de agradecimento e perguntou-lhe pelo feito de Malaca e por el-rei de Portugal e pelo estado e poder que tinha. Ele, como era homem avisado, deu mui boa razao de tudo o que lhe o rei perguntou. Passadas estas praticas, mandou ao seu capitao que o levasse para sua casa e aos capitaes chins fizesse muito bom agasalhado, e ao outro dia lhe mandou mostrar toda a cidade para lhe fazer honra e um elefante branco que tinha de que os chins ficaram mui espantados; e se for a coisa que se pudera vender, deram por ele muito dinheiro para o levarem ao rei da China. Passados alguns dias, o rei despacchou Duarte Fernandes e mandou em sua companhia um exbaixador a Afonso de Albuquerque com uma carta para el-rei D. Manual e um anel de um rubi e uma coroa e espada deouro; os quais partiram da cidade de Udia e em sete dias foram da outra banda da costa de Samatra e chegaram a Taranque, que e uma cidade do rei de Siao, e dali se vieram sempre por lugares seus ate aos baixos da Capacia ; e chegados a Malaca, acharam ja os mouros da Fortaleza com grande parte das ameias e torres acabadas, com muita artilharia posta nelas e a cidade toda a obediencia de Afonso de Albuguerque. Os capitaes chins, como receavam que se ele perdesse naquela empresa de Malaca, quando viram a forteleza feita e o sossego em que estava a cidade, ficaram mui espantados e muito corridos do que tinham passado com ele antes de sua partida. Como Afonso de Albuquerque soube que em companhia de Duarte Fernandes vinha embaixador do rei de Siao, mandou-o receber por todos os capitaes e fez-lhe muita honra e gasalhado. O exbaixador lhe deu a carta que trazia para ele e outra para el-rei D. Manuel com o presente. A carta de Afonso de Albuquerque era resposta da que lhe tinha mandado por Duarte Fernandes, em que lhe dizia que folgara muito com o seo mensageiro e com sua amizade, oferecendo-lhe seu reino e pessoa para service de el-rei de Portugal e mantimentos e gente e mercadorias de sua terra quantas fossem necessarias e que dias havia que ele desejava sua amizade, pelas grandes coisas que ouvia dizer que os portugueses faziam na India contra os mouros, e que esperava que ele lhe desse vinganca daquele tirano do rei de Malaca, nao sabendo ainda que era tomada.

(p.26)

Capitulo XXXVI – 36

De como o grande Afonso de Abuquerque despachou o embaixador do rei de Siao e em sua companhia mandou Antonio de Miranda de Azevedo com uma instrucao do que havia de fazer, e do presente que pore le lhe mandou

Depois de o grande Afonso de Albuquerque ter passado suas praticas com o embaixador do rei de Siao, como estava ja prestes para se partir a India, determidou de o despachar e mandar em sua companhia Antonio de Miranda de Azevedo por embaixador ao rei, e mandou-lhe que se fizesse prestes para se ir no junco des chins que ali estavam esperando por ele, e deu-lhe esta instrucao do que havia de dizer :

" Direis ao rei de Siao como el-rei de Portugal, meu senhor, me mandou a este porto de Malaca tomar emenda da traicao que o rei e seus governadores fizeram a um seu capitao-mor e gente que a ele mandara tartar de amizade, e que sobre seu seguro lhe mataram e cativaram muita parte de gente em terra.

Lhe direis que, depois de e user chegado e porto, mandara por muitas vezes pedir ao rei que fizesse razao de si e mandasse entregar os portugueses que tinha cativos e tornar toda a fazenda que tinha tomada e que ele com sua desordenada soberta nunca respondera a proposito nem quisera sua amizade nem fazer assent de paz com ele, favorecendo os mouros da India que ali tinham suas naus contra o service de el-rei de Portugal.

Lhe direis que, vendo eu sua falsa determinacao, acometi a cidade e a entrei por forca e venci o rei, que escapou ferido, e sua gente e elefantes; e para nao destruir a cidade, me tornei e embarcar e estive assim por espaco de quinze dias esperando seu arrependimento, e que tendo o rei experimentado o esforco dos cavaleiros portugueses, nao deixara todavia de se determiner em guerrea sem querer que entre mim e ele houvesse concerto de paz e amizade.

Lhe direis que para lhe reprimir esta sua contumacia, tornei outa vez a acometer a cidade e o desbaratei e matei muita gente e alguns capitaes seus e tomei seus elefantes e queimei seus pacos e que (p.27) perdoei ao povo e mercadores para se nao perder a cidade e

trato da terra; e que lhe dou esta conta porque sei certo que ha-de folgar muito com a destruicao deste rei para Guerra que com ele sempre teve.

Lhe direis que el-rei de Portugal, meu senhor, folgara muito de suas naus e gente tratarem em Malaca e que esta era a principal razao por que folguei de a ter tomado; e que tendo ele necessidade de suas armadas e gente para conservacao de seu estado, que eu como seu capitao-geral o servirei em tudo o que me mandar."

E com esta instrucao lhe deu um presente para o rei que lhe mandou em nome de el-rei de Portugal, a saber : uma couracas de veludo carmesim, um corsolete comprido de todas as pecas, um capacete e barbote mui bem guarnecido, uma adarga danta com seus cordoes muito ricos metida emu ma funda de brocade, tres panos de armas de veludo e setins de cores entretalhados e borlados de ouro que foram do rei de Malaca, com que tinha armado a casa de madeira onde o rei de Pao, seu genro, havia de andar pela cidade (com atras fica ditto), e um bacio de aqua as maos de bastiaes, e duas albarradas do mesmo teor, e uma caldeirinha bem lavrada, e duas tacas de bastiaes, tudo de prata, e uma besta com sua armazem, e quarto ramais de coral muito grosso e sino por ser de muita valia naquela terra e uma peca de escarlata; e fez merce ao embaixador do rei de Siao de algumas pecas, de que foi muito contente. Antonio de Miranda, depois de ter suas cartas de crenca para o rei, embarcou-se no junco dos chins e, navegando, em poucos dias foi a cidade de Taranque que e do rei de Siao e ali se despediu dos chins e fez seu caminho por terra em cavalos e bois de carga direito a cidade de Siao, onde foi muito bem recebido do rei, que nela estava.

Este reino de Siao e muito estreito daquela banda por onde os chins fazem sua navegacao. Tem alguns portos e lugares e dali por terra tem dez dias de caminho ate a costa de Tanacarim e Taranque e Saviao e da outra banda do mar de Samatra ; tem tambem muitos portos e lugares e e senhor de muita gente. Sao gentios e na terra ha muitos mouros mercadores de muitas gente. Sao gentios e na terra ha muitos mouros mercadores de muitas partes. Os Chins tem nela seus estantes porque confiam muito daquela gente. Este rei teve sempre guerra com o de Malaca e por isso nao lhe pesou de o ver destruido. Muitas coisas havia que dizer deste reino de Siao, mas minha tencao nao e escrever mais das terras que aquilo que convem para declaracao desta historia.

บทแปลภาษาไทย

(24)

บทที่ 35

เมื่อดูอาร์เต้ เฟอนันดีซและชาวจีนพร้อมคณะเดินทางถึงเมืองอยุธยาซึ่งพระเจ้ากรุงสยามประทับอยู่ และได้เข้าเฝ้าถวายสาส์นของอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ ทั้งเรื่องคณะทูตสยามที่จัดส่งกลับไป

เมื่อดูอาร์เต้ เฟอนันดีซออกเดินทางจากมะละกาพร้อมด้วยต้นหนชาวจีน 2 นาย พร้อมทั้งสาส์นของอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ สำหรับถวายแด่พระเจ้ากรุงสยามนั้น หลังจากนั้นไม่นานก็ได้เดินทางข้ามชายฝั่งและเดินทางถึงปากแม่น้ำใหญ่ที่จะนำไปสู่เมืองหลวงคืออยุธยา ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามประทับอยู่ และเมื่อทรงทราบว่ามีชาวต่างชาติเดินทางมาถึง จึงทรงสั่งให้ขุนนางพร้อมทั้งเรืออีก 200 ลำไปรับ เมื่อขุนนางเดินทางไปถึงสถานที่ที่ชาวจีนตั้งมั่นอยู่ ก็ไต่ถามดูอาร์เต้ เฟอนันดีซว่ามาจากที่ใดและผู้ใดส่งมา เขาได้ตอบขุนนางไปว่าเป็นผู้นำพระราชสาส์นของพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส ซึ่งตั้งมั่นอยู่ที่มะละกาพร้อมกับกองทัพใหญ่ และมีรับสั่งให้มาเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามพร้อมทั้งถวายพระราชสาส์น เมื่อทราบความดังนี้ จึงได้บอกแก่ขุนนางให้ไปกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินถึงกลุ่มคนที่เดินทางมาและเหตุผลที่มา พระเจ้าแผ่นดินเมื่อทรงทราบการเดินทางมาถึงของอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอที่มะละกา ก็ทรงปรารถนาที่จะทราบเป็นอย่างมากว่าขุนนางที่ทรงส่งไปต้อนรับนั้นไปปฏิบัติงานอย่างไร เมื่อพระราชสาส์นมาถึง ขุนนางสยามได้ลงเรือพร้อมกับดูอาร์เต้ เฟอนันดีซ ส่วนชาวจีนก็ลงเรือตามมาจนถึงอยุธยา เมื่อถึงแล้วก็นำคณะทั้งหมดเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินซึ่งทรงรอรับอยู่ที่ท้องพระโรง เหล่าทหารต่างแต่งกายเต็มยศ พระเจ้าแผ่นดินประทับอยู่บนเก้าอี้ทรงสูง ทรงแต่งกายฉลองพระองค์แบบจีน ส่วนในห้องอีกซีกหนึ่งของท้องพระโรงที่ติดกันนั้น พระมเหสีและพระราชธิดาทั้งปวงก็ประทับนั่งตามลำดับ ทุกองค์แต่งกายด้วยผ้าไหมงดงาม ประดับเครื่องเพชรพลอย ทองคำ ที่ด้านล่างก็เป็นที่นั่งของเหล่าหญิงผู้มีบรรดาศักดิ์ ซึ่งแต่งกายเช่นเดียวกัน ทั้งหมดเป็นสิ่งที่น่าชมเป็นอย่างมาก บรรดาสตรีในเมืองนี้มิค่อยต้องตาเท่าใดนัก อย่างไรก็ตามก็งดงามอยู่บ้าง ทั้งบรรดาขุนนางชั้นสูงก็แต่งกายเต็มยศด้วย เมื่อดูอาร์เต้ เฟอนันดีซเดินผ่านเข้าไปในท้องพระโรง ก็ถวายความเคารพพระเจ้าแผ่นดิน และเข้าไปใกล้พระองค์ แล้วจึงถวายสาส์นของอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอและถวายกระบี่ด้ามหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชปฏิสันถารขอบใจหลายคำ ทรงไต่ถามเรื่องเมืองมะละกาและเรื่องพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสว่าทรงพระสำราญอย่างไร ดูอาร์เต้ เฟอนันดีซ ซึ่งเป็นบุคคลเฉลียวฉลาดได้ตอบคำถามที่พระเจ้าแผ่นดินทรงถาม หลังจากเสร็จการถวายพระราชสาส์นแล้ว พระเจ้าแผ่นดินโปรดให้ข้าราชบริพารพาดูอาร์เต้ ไปยังที่พัก ส่วนพวกชาวจีนนั้นก็ได้รับของกำนัลหลายสิ่ง ในอีกวันหนึ่งทรงโปรดให้พาไปชมเมืองเพื่อเป็นเกียรติยศ และดูช้างเผือก ซึ่งชาวจีนต่างประหลาดใจมากที่ได้เห็น และหากจะเป็นสิ่งของที่ซื้อหากันได้แล้วก็คงจะมีราคาแพงที่จะซื้อไปถวาย

พระเจ้ากรุงจีนทีเดียว หลังจากนั้นสองสามวัน พระเจ้ากรุงสยามก็ได้ทรงส่งดูอาร์เต้ เฟอนันดีซให้เดินทางกลับ และทรงแต่งคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ พร้อมทั้งมีพระราชสาส์นถึงพระเจ้าดงมานูแอล มีแหวนประดับทับทิม มงกุฎ และ พระแสงดาบทองคำด้ามหนึ่ง ทั้งหมดออกเดินทางจากอยุธยา และหลังจากนั้น 7 วันก็เดินทางข้ามทะเลมายังฝั่งสุมาตราและเดินทางถึงเมืองตรัง (Taranque) ซึ่งเป็นเมืองของพระเจ้ากรุงสยามและได้เดินทางต่อไปเรื่อยจนที่สุดจึงเดินทางถึงมะละกา และพบพวกแขกมัวร์ที่ป้อมปราการ มีเครื่องศัตราวุธภายในพร้อมรบครบครันตามคำสั่งของอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ กัปตันชาวจีนคิดว่ามะละกาถูกยึดครองไปแล้ว เมื่ออัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอทราบว่าคณะทูตสยามได้เดินทางมาพร้อมในคณะทูตของดูอาร์เต้ เฟอนันดีซด้วย จึงสั่งให้จัดพิธีรับอย่างยิ่งใหญ่พร้อมทั้งเหล่ากัปตันทหารทั้งปวง ทูตสยามได้มอบพระราชสาส์นพระเจ้ากรุงสยามถึงอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอและเพื่อถวายพระเจ้าดงมานูแอล พร้อมทั้งเครื่องบรรณาการ ในจดหมายถึงอัลฟงซูนั้นมีความหมายว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงยินดีที่จะสร้างไมตรีด้วย และมีความพร้อมทั้งกำลังคนและสิ่งของตลอดจนสินค้าต่างๆ ที่จะปฏิบัติเพื่อพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส และทรงปรารถนาที่จะให้โปรตุเกสที่อยู่ในบุรพทิศนี้ได้ปราบปรามพวกแขกมัวร์ที่กำลังข่มขู่พระเจ้าแผ่นดินมะละกาอยู่ด้วย

บทที่ 36

เมื่ออัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ ส่งทูตไปยังสยาม โดยมอบให้อันโตนิโย มิรันดา คือ อาเซเวดูเป็นทูต พร้อมทั้งคำสั่ง เครื่องบรรณาการที่จะถวาย

หลังจากที่อัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอได้ต้อนรับคณะทูตสยามแล้วและกำลังจะเดินทางไปยังอินเดีย ก็ได้จัดการแต่งคณะทูตโดยมีอันโตนิโย มิรันดา คือ อาเซเวดู เป็นทูต และสั่งให้ออกเดินทางไปพร้อมกับเรือของชาวจีนที่คอยอยู่ ทั้งได้มอบคำสั่งให้ปฏิบัติดังนี้

“ท่านจงกราบทูลพระเจ้ากรุงสยาม ในนามของพระเจ้ากรุงโปรตุเกสผู้เป็นนายของข้าพเจ้า ว่าพระองค์ได้ส่งเรามายังเมืองท่ามะละกาแห่งนี้ เพื่อจัดการพระเจ้าแผ่นดินกับเหล่าขุนนางที่ได้ฆ่ากัปตันเรือและคนที่เราส่งมาสร้างสัมพันธไมตรีกับเมืองนี้ และที่ได้จับกุมคนจำนวนมากไป จงกราบทูลต่อไปด้วยว่าหลังจากที่เราได้เดินทางมาถึงมะละกาแล้ว โดยได้สั่งการให้พระเจ้าแผ่นดินมะละกาปล่อยตัวชาวโปรตุเกสที่ถูกจับกุม

จงกราบทูลต่อไปว่า หลังจากที่ข้าพเจ้าเดินทางมาถึงท่าเรือแห่งนี้ ได้ส่งคณะทูตไปกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินหลายครั้งถึงเหตุผลของข้าพเจ้าที่จะต้องช่วยเหลือชาวโปรตุเกสที่ถูกจับ แต่พวกมัวร์กลับไปไม่เชื่อฟังและไม่ยอมที่จะเป็นไมตรีกับเรา ทั้งยังได้สนับสนุนพวกแขกมัวร์ที่มีเรือสินค้าต่อต้านพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสอีก จงกราบทูลว่าเราได้โจมตีเมืองนี้และยึดไว้ด้วยกองกำลัง ผู้คนได้รับบาดเจ็บเสียชีวิตมาก ช้างหลายเชือกล้มตายลง

และเพื่อที่จะไม่ทำลายเมืองให้สิ้นซากลง เราจึงให้เวลา 15 วันในการที่พระเจ้าแผ่นดินมะละกาจะได้ยอมสงบศึกและลงนามในสนธิสัญญามิตรไมตรีกับทหารโปรตุเกส

จงกราบทูลต่อไปด้วยว่า เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินมะละกาไม่ซื่อตรง เราจึงต้องโจมตีเมืองและยึดเมืองไว้และได้ฆ่าผู้คนไปเป็นจำนวนมากแต่เราได้ให้อภัยแก่ชาวเมืองและเหล่าพ่อค้าวาณิชย์เพื่อที่ว่าการค้าต่างๆ และตัวเมืองจะได้ไม่ต้องถูกทำลายลง และเราแน่ใจว่าการที่มะละกาถูกทำลายเช่นนี้ย่อมจะทำให้ทรงพระทัยมาก

จงกราบทูลต่อไปว่า พระเจ้ากรุงโปรตุเกสผู้เป็นนายของข้าพเจ้าจะยินดีอย่างยิ่งถ้าเรือสินค้าและผู้คนของสยามจะเดินทางมาค้าขายยังมะละกา และก็เป็นด้วยเหตุผลนี้ที่ข้าพเจ้าจำต้องยึดเมือง หากพระองค์มีพระราชประสงค์จะรับความช่วยเหลือทั้งด้านกองทัพและผู้คนเพื่อดูแลรักษาราชอาณาจักรจากข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าพร้อมทั้งนายทหารก็จะยินดีรับสนองพระราชบัญชาทุกประการ"

พร้อมกับสาส์นฉบับนี้ เราได้จัดส่งเครื่องบรรณาการต่างๆ สำหรับพระเจ้ากรุงสยามในพระนามของพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส ดังนี้ : เสื้อเกราะนวมทำจากหนังสัตว์สีแดงเข้ม เกราะหน้าอกและชิ้นส่วนอื่นๆ กะบังหมวกที่งดงามอันหนึ่ง ดาบพร้อมสายโยงที่งดงามอยู่ในฝักที่ทำมาจากผ้าไหมแล่ง ผ้าสำหรับห่ออาวุธ 3 ผืน ผ้าฝ้ายหลากสีซึ่งเป็นของพระเจ้าแผ่นดินมะละกาที่ได้พระราชทานให้พระเจ้าแผ่นดินแห่งปะหังใช้ตบแต่งพระราชวัง เหยือกน้ำพร้อมที่จับ กาน้ำ 2 อันที่มีขนาดเดียวกัน อ่างน้ำมนต์รูปร่างงดงาม ช้อนด้ามยาวทำจากเงิน 2 คัน คันศรพร้อมลูกธนูและเครื่องกระสุน ปะการังขนาดใหญ่ 4 อัน เพราะในดินแดนนี้ผู้คนให้ตีราคาสิ่งนี้มาก ผ้าสีแดงผืนหนึ่ง นอกจากนี้ยังได้จัดเตรียมของกำนัลสำหรับราชทูตของพระเจ้ากรุงสยามซึ่งก็ทำให้เขาพึงพอใจมากด้วย

เมื่ออันโตนิโย ดือ มิรันดาได้รับสาส์นสำหรับถวายพระเจ้ากรุงสยามแล้ว ก็ออกเดินทางโดยเรือของชาวจีน หลังจากนั้นไม่นานก็ถึงเมืองตรัง ซึ่งเป็นเมืองของพระเจ้ากรุงสยาม แล้วจึงแยกกับชาวจีนและเดินทางต่อไปโดยรถม้าและควาย มุ่งตรงไปยังเมืองสยาม ซึ่งได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี

อาณาจักรสยามนี้มีช่วงที่แคบมากที่ชาวจีนมักจะใช้แล่นเรือ มีเมืองท่าสองสามแห่ง และจะใช้เวลาเดินทางราว 10 วันจึงจะถึงชายฝั่งเมืองตะนาวศรี ชายฝั่งเมืองตรัง และสะหวี จนจรดชายทะเลที่สุมาตรา แต่ก็ยังมีเมืองท่าและเมืองอื่นๆ ที่มีผู้คนมากมายอีกหลายแห่ง คนเหล่านี้มีอัธยาศัยดี มีพ่วกพ่อค้าแขกมัวร์มากหลากหลาย ชาวจีนนั้นได้รับความไว้วางใจมากกว่าคนอื่นมาก พระเจ้ากรุงสยามมักจะทรงทำสงครามกับมะละกาอยู่เสมอ และยังไม่สามารถเอาชนะได้ ยังมีอีกหลายเรื่องที่คนกล่าวกันถึงอาณาจักรสยามนี้ แต่ความตั้งใจของข้าพเจ้ามิใช่อยู่ที่การบันทึกเรื่องราวเพียงเท่านี้

4. ประโยชน์ของเอกสารโปรตุเกสในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย

ตัวอย่างเอกสารโปรตุเกส 2 ฉบับแสดงให้เห็นว่าการบันทึกข้อมูลต่างๆ ที่ชาติตะวันตกได้ทำไว้ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 นั้นมีประโยชน์และทำให้เราได้รับข้อมูลเกี่ยวกับอยุธยาเพิ่มมากขึ้นในหลายประเด็น คือ

1. เอกสารโปรตุเกสเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าประเทศโปรตุเกสเป็นชาติตะวันตกชาติแรกที่ได้มีการเจริญสัมพันธไมตรีกับอยุธยา และได้เริ่มรู้จักอยุธยาผ่านทางมะละกา ซึ่งเป็นเมืองที่โปรตุเกสเข้ายึดครองใน ค.ศ. 1510/พ.ศ. 2053 ข้อมูลทางประวัติศาสตร์สำคัญคือในช่วงรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งอยุธยา โปรตุเกสเป็นตะวันตกชาติแรกที่เดินทางเข้ามาเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี แต่การสร้างสัมพันธ์ในขั้นแรกนี้อาจสังเกตได้ว่าเกิดจากเหตุการณ์การสงครามที่โปรตุเกสมีต่อรัฐในอารักขาของอยุธยา อาจกล่าวได้ว่า โปรตุเกสไม่ได้มีความตั้งใจในการสร้างสัมพันธ์ทางการทูตหรือทางการค้ามานับแต่แรก เหตุผลประการหนึ่งคือ โปรตุเกสอาจประเมินว่าอำนาจของอยุธยาที่มีอยู่เหนือมะละกานั้นเป็นเพียงอำนาจชั่วคราว เพราะมะละกามักจะแข็งเมืองเองเสมอ ดังที่พระเจ้าแผ่นดินอยุธยาจะต้องเสด็จไปปราบปรามบ่อยครั้ง อีกทั้งผู้คนในมะละกาก็มิได้นับถือศาสนาเดียวกับคนในอยุธยา จึงเป็นการยากที่อยุธยาจะสามารถครอบครองดินแดนมะละกาได้นานตลอด

สาเหตุอีกประการหนึ่งคือ โปรตุเกสอาจประเมินอำนาจทางกองเรือและการปฏิบัติเชิงนโยบายแบบรัฐอินเดียว่ามีประสิทธิภาพพอสมควร หมายความว่าโปรตุเกสสามารถใช้กองเรือและการรบในการยึดเมืองต่างๆ ในมหาสมุทรอินเดียมาได้โดยง่าย จึงไม่มีความจำเป็นใดที่จะต้องแจ้งต่อทางอยุธยาก่อนที่จะยึดมะละกา

2. ข้อมูลเบื้องต้นที่โปรตุเกสอธิบายเป็นข้อมูลด้านกายภาพ เช่น เรื่องที่ตั้งสภาพโดยทั่วไปของพื้นดิน ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ มากกว่าที่จะอธิบายถึงกิจกรรมของชาวโปรตุเกสเอง

กองเรือโปรตุเกสที่เดินทางมาในภูมิภาคตะวันออกมีจุดประสงค์อย่างหนึ่งคือ การสำรวจสภาพพื้นที่และเมืองท่า เพื่อค้นหาพื้นที่เพาะปลูกและค้าขายเครื่องเทศ จึงทำให้โปรตุเกสสนใจเฉพาะเมืองท่าที่ตั้งอยู่ริมทะเลหรือมหาสมุทรเป็นส่วนใหญ่ ข้อมูลทางกายภาพของเมืองริมชายฝั่งเหล่านี้จะเอื้อต่อการปรับปรุงการเดินเรือและการค้าขายของราชสำนักโปรตุเกสต่อไปในอนาคต

3. เรื่องราวที่เกี่ยวกับสยามมีทั้งเรื่องที่โปรตุเกสได้ยินมาจากแหล่งอื่น เช่น การได้ข่าวจากทางมะละกาว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามกำลังทำสงครามกับพระเจ้าแผ่นดินแห่งอารู และเรื่องที่โปรตุเกสได้สืบหาข้อมูลโดยตรง เช่น ลักษณะการค้าหรือเส้นทางการเดินทางจากมะละกามายังอยุธยา

4. เอกสารโปรตุเกสได้อธิบายประเพณีการรับราชทูตของอยุธยาไว้ส่วนหนึ่ง ซึ่งยังไม่อาจเปรียบเทียบได้ว่ามีความถูกต้องมากน้อยเพียงใด เพราะการรับทูตในปี พ.ศ. 2055 นี้นับเป็นครั้งแรกของอยุธยา แต่ก็แสดงให้เห็นว่าอยุธยาได้เริ่มมีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการกับโปรตุเกสมานานเกือบ 5 ศตวรรษแล้ว

การค้าระหว่างประเทศ ในยุคสมเด็จพระนเรศวร : กรณีศึกษาความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก

International Trade in King Naresuan Era : Case Study in Western Relations

บทคัดย่อ

งานวิจัยเอกสารเชิงประวัติศาสตร์และการค้าระหว่างประเทศในสมัยสมเด็จพระนเรศวร ข้อมูลส่วนใหญ่สรุปได้ว่า รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร มิได้มีแต่การสงครามอย่างเดียวดังที่คนส่วนใหญ่เข้าใจ การค้าระหว่างราชอาณาจักรสยามกับประเทศเพื่อนบ้านและประเทศอันไกลโพ้น มีเกิดขึ้นตลอดเวลา แต่มักจะผ่านทางตัวแทนการค้าที่มายึดครองสถานีการค้าตามเมืองท่าชายฝั่งในละแวกเอเชีย สินค้าที่ซื้อขายกันมิได้มีแต่เพียงเครื่องเทศและอาวุธตามที่เข้าใจกันมาเท่านั้น แต่มีสิ่งอื่นๆ ด้วย เช่น ไม้สำหรับต่อเรือ และ โลหะมีค่า เป็นต้น ชาติตะวันตกที่เริ่มมาค้าขายกับละแวกสยามแล้ว คือ โปรตุเกส กับ ฮอลันดา โดยโปรตุเกสค้าขายผ่านมะละกาในมาเลเซียปัจจุบันและมาเก๊าในประเทศจีนปัจจุบัน ส่วนฮอลันดาค้าขายผ่านมลายู และเพิ่งเริ่มเข้ามาตั้งสถานีการค้าในสยามก่อนสมเด็จพระนเรศวรสวรรคตเพียง 1 ปี ทางอังกฤษเพิ่งริเริ่มเส้นทางใหม่โดยเดินเรือไปทางทะเลเหนือ เพื่อแวะที่มอสโควของรัสเซีย และขนส่งสินค้าไปยังชาติอิสลามทางบก ก่อนจะมาต่อเส้นทางทางน้ำที่รัสเซียฝั่งตะวันออก เพื่อจะลงมาหมู่เกาะเครื่องเทศของอินโดนีเซีย แต่ยังไม่ถึงสยามในยุคพระองค์

คำสำคัญ : ชาติตะวันตก การค้าระหว่างประเทศ สมเด็จพระนเรศวร

Abstract

Historical documentary research regarding international trade during King Naresuan's time. Studies found that King Naresuan's era was not occupied only by war. Trade with Siam's neighbors and distant countries had continued on yet via trading agents who owned cargo stations along coastal ports in Asia. Goods traded were not only spices and weapons, but also other things including wood for ships and precious metals. The West traded with Siam in his time were the Portuguese and the Dutch. The Portuguese traded through Malacca of current Malaysia and Macau of current China, while the Dutch traded through Malaya and just started to set up trading stations in Siam just one year before King Naresuan's death. The British just started a new North Sea route to visit Moscow and land route to Islamic countries, planning to leave east Russia navigating down to the spice islands of Indonesia. But the British did not station in Siam in his era.

Keywords : the West, international trade, King Naresuan

ภูมิหลัง

อยุธยาเป็นเมืองท่ามาก่อนจะได้รับสถาปนาเป็นราชธานี เนื่องจากเป็นเมืองที่โดดเด่น และเป็นเมืองท่านานาชาติ ที่มีทำเลที่ดี กว้างใหญ่สวยงาม และเป็นท่าเรือที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชีย ทั้งยังมีท่าเรือที่เกี่ยวโยงเชื่อมต่อ เช่น ท่าเรือเมืองนครศรีธรรมราช ท่าเรือปัตตานี ท่าเรือยะโฮร์ ท่าเรือมะละกา ท่าเรือไทรบุรี เพื่อไปออกยังทะเลอันดามัน เพื่อแล่นต่อไปยังพม่า และอินเดีย เป็นต้น ส่วนทางด้านตะวันออก มีท่าเรือจันทบุรี และท่าเรือชลบุรี เพื่อไปออกทะเลจีนใต้ เป็นต้น (วิเรขา 2542) ในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรนั้น พระมหากษัตริย์ทรงสนับสนุนการค้ากับชาวต่างชาติ และได้ผลพวงจากการจัดระเบียบการควบคุมเมืองท่าชายฝั่งทะเล มาตั้งแต่รัชสมัยของพระบรมไตรโลกนาถ (วิเรขา 2542 น.10) ส่วนการจัดการการค้ากับต่างชาติโดยแบ่งหน่วยงานเป็นกรมท่าซ้ายและกรมท่าขวาเพื่อดูแลคนละฝั่งทะเลของอ่าวไทยนั้น เกิดขึ้นหลังรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวร (ปี พ.ศ.2153/ค.ศ.1610) จึงไม่กล่าวถึงในงานวิจัยฉบับนี้

บทนำ

ลักษณะของสังคมไทยซับซ้อนมาจากหลากหลายปัจจัย และ หลากหลายชาติพันธุ์มานานแล้ว หากพิจารณาเฉพาะรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร (พ.ศ.2098-2148/ค.ศ.1555-1605) อาจจะมองเห็นประเด็นสำคัญเพิ่มเติมอื่นๆ สังคมไทยได้รับอิทธิพลจากชาวต่างชาติ มาตลอดนับจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้อย่างน้อย 1,000 ปี (ธิดา 2554) ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องทางการค้าขายแลกเปลี่ยนกับทางโรมัน อียิปต์ จีน หรือ เปอร์เซีย โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีนและเปอร์เซียจะเริ่มเห็นเด่นชัดมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และเห็นอิทธิพลได้ชัดเจนอย่างยิ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น มักจะคุ้นเคยกับภาพลักษณ์การทำสงคราม มีผู้เอ่ยถึงรัชสมัยของพระองค์ในด้านการค้าขายอยู่น้อยมาก จึงน่าสนใจที่จะสืบค้นให้ได้ข้อมูลมากขึ้นเพื่อประกอบกับงานวิจัยอื่นๆ ให้ได้ภาพลักษณ์ของมหาราชที่มีชื่อเสียงพระองค์นี้ให้ครบถ้วนยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารายละเอียดของการค้าขายกับต่างประเทศ ในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร
2. เพื่อศึกษาถึงอิทธิพลของชาวต่างชาติที่เป็นชาวตะวันตก ที่มีผลต่อการค้าขายกับต่างประเทศ ในด้านการส่งออก-นำเข้า ในยุคสมเด็จพระนเรศวร

ขอบเขตการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงเอกสารประวัติศาสตร์ ตั้งแต่สมเด็จพระนเรศวรประสูติ จนสิ้นรัชกาล (ปี พ.ศ.2098-2148/ค.ศ.1555-1605) ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยผู้วิจัยได้ทำการตัดทอนมานำเสนอให้สั้นลงเพื่ออยู่ในข้อจำกัดของบทความในการนำเสนอในครั้งนี้ การวิจัยในครั้งนี้มีเนื้อหาที่อ่านเป็นภาษาไทยราว 1,000 หน้า เป็นภาษาอังกฤษราว 2,000 หน้า ผู้วิจัยมุ่งอ่านเรียบเรียงเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวกับการค้าขายทั่วโลกเท่าที่สืบค้นได้ อันอาจเกี่ยวโยงมายังการนำเข้า-ส่งออกที่เกี่ยวเนื่องกับราชสำนักอยุธยา หรือสยามในสมัย

สมเด็จพระนเรศวร ทั้งนี้ได้มีการเอ่ยถึงเหตุการณ์ก่อนสมเด็จพระนเรศวรประสูติ และเหตุการณ์หลังพระองค์สวรรคตบ้างพอสังเขป เพื่อให้เห็นภาพความต่อเนื่องและความสัมพันธ์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

วิธีการดำเนินการวิจัย

อ่านงานวิจัยเชิงเอกสารประวัติศาสตร์ ที่เกี่ยวกับการค้าและแง่คิดอิทธิพลของชาวตะวันตก เท่าที่หาได้ในประเทศไทยและที่ค้นพบในภาษาอังกฤษ แล้วพยายามหาเหตุผลที่เกี่ยวข้องมาอธิบายทฤษฎี และแนวทางการประยุกต์ใช้ในการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศในปัจจุบัน ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะเน้นการค้นคว้าอ่านเอกสารจากภาษาตะวันตกเป็นหลัก โดยเริ่มจากชาติต่างๆ ในยุโรปก่อน แล้วค่อยเทียบเคียงต่อเนื่องมายังญี่ปุ่น จีน และชาติเอเชียอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อหาแนวคิด ที่ช่วยให้เข้าใจการค้าและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศในยุคสมเด็จพระนเรศวรนั้น จะพบว่าเอกสารส่วนใหญ่ระบุว่า ความต้องการสินค้าจำพวกเครื่องเทศ และพริกไทย ทำให้ชาวยุโรปสนใจเดินทางมาค้าขายกับเมืองท่าในเอเชีย โดยโปรตุเกสริเริ่มนำร่องมาตีเอาเมืองมะละกาก่อน ในปี พ.ศ.2054/ค.ศ.1511 เพื่อเป็นฐานอำนาจในเอเชียอาคเนย์ แต่เนื่องจากมะละกาขณะนั้น ยังเป็นเมืองขึ้นของไทยอยู่ จึงได้มาติดต่อทางสัมพันธไมตรีกับไทย นับแต่สมัยพระรามาธิบดีที่ 2 ในปี พ.ศ.2054/ค.ศ.1511 นั่นเอง เป็นต้นมา จนถึงปี พ.ศ.2081/ค.ศ.1538 มีรายงานว่ามีชาวโปรตุเกสอยู่กระจายอยู่ในดินแดนไทย นับจากปัตตานี ขึ้นมาจนถึงอยุธยา และรับจ้างเป็นทหารในกองทัพไทยด้วย แต่เนื่องจากต่อมาในปลายสมัยสมเด็จพระนเรศวร ไทยเริ่มมีความสัมพันธ์กับฮอลันดา โปรตุเกสจึงเริ่มลดความสัมพันธ์กับไทยลง (พลับพลึง 2523) นั่นคือ นับแต่ปี พ.ศ. 2140/ค.ศ.1597 ที่ฮอลันดามาติดต่อกับไทย โดยริเริ่มบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาขึ้นในปี พ.ศ.2145/ค.ศ.1602 และตั้งสถานีการค้าขึ้นในปี พ.ศ.2146/ค.ศ.1603 ที่ปัตตานี ซึ่ง ณ ขณะนั้น เป็นเมืองขึ้นของไทย และต่อมาฮอลันดาได้ส่งทูตมาเข้าเฝ้าสมเด็จพระนเรศวร ในปี พ.ศ.2147/ค.ศ.1604 เพื่อตกลงการค้าและขอตั้งสถานีการค้าขึ้นที่อยุธยา เพื่อเป็นศูนย์กลางค้าขายต่อเนื่องไปยัง อินเดีย จีน และญี่ปุ่น (พลับพลึง 2523) สเปนได้รับอนุญาตให้ตั้งสถานีการค้าบนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา แต่การค้าขายดำเนินไปได้ไม่ค่อยดี เนื่องจากถูกขัดขวางไม่ให้ค้าขายกับทางมะนิลาของฟิลิปปินส์ได้สะดวก จึงเสื่อมถอยลงไปในที่สุด (วิเรขา 2542 หน้า 17) ส่วนทางอังกฤษไม่ได้สนใจติดต่อค้าขายกับไทยโดยตรง จนกระทั่งสมัยพระเอกาทศรถ ปี พ.ศ.2151/ค.ศ.1608 (พลับพลึง 2523 หน้า 16-17) และทางฝรั่งเศสจะเริ่มปี พ.ศ.2205/ค.ศ.1662 ในสมัยพระนารายณ์ จึงพ้นขอบเขตของงานวิจัยนี้ แต่จะกล่าวถึงรายละเอียดของความสัมพันธ์ห่างๆ ให้ได้ข้อมูลการเชื่อมโยงทางการค้าอย่างทั่วถึงกันในเครือประเทศยุโรปและประเทศที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยฉบับเต็ม เอกสารอื่นๆ เท่าที่มีจะเริ่มปรากฏภาพของการค้านับแต่ที่ฮอลันดาตั้งกิจการ The Dutch East India Company (หรือ ในภาษาดัตช์ ว่า Verenigde Oost-Indische Compagnie ย่อว่า VOC เริ่มก่อตั้งเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2145/ค.ศ. 1602) ในสยาม ในปี พ.ศ.2147/ค.ศ.1604 ปลายสมัยสมเด็จพระนเรศวร แล้วเอกสารดังกล่าวก็บรรยายถึง

เรื่องต่างๆ จากสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ.2148-2153/ค.ศ.1605-1610) ลงมาทั้งหมด จึงไม่นำมาใช้ในงานฉบับนี้

ผลการวิจัย

โปรตุเกสริเริ่มนำร่องมาตีเอาเมืองมะละกาก่อน ในปี พ.ศ.2054/ค.ศ.1511 แล้วได้มาติดต่อทางสัมพันธไมตรีกับไทย นับแต่สมัยพระรามาธิบดีที่ 2 ในปี พ.ศ.2054/ค.ศ.1511 นั่นเอง เป็นต้นมา รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร ตรงกับโปรตุเกสในยุคราชวงศ์เอวิส หรือ อะฟีส (Aviz) พ.ศ.1928-2124 (ค.ศ.1385-1581) ถึงราชวงศ์แฮบสเบิรกส์ หรือ ฮาบีสบูรูกิ (Habsburg) พ.ศ.2124-2183 (ค.ศ.1581-1640) (รัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวร ดำรงพระชนม์ พ.ศ.2098-2148 หรือ ค.ศ.1555-1605 แต่ครองราชย์ พ.ศ.2133-2148 หรือ ค.ศ.1590-1605) โดยเริ่มจากยุคกษัตริย์จอห์น ที่ 3 (John III หรือ Joao III of Portugal) (ครองราชย์ พ.ศ.2064-2100/คศ.1521-1557) แห่งราชวงศ์ Aviz ของโปรตุเกส ซึ่งเป็นหลานของเจ้าชายเฮนรี่นักสำรวจ (Henry the Navigator) แห่งโปรตุเกสผู้ซึ่งมีชื่อเสียงโด่งดังนั้นเช่นกัน

ในรัชสมัยของกษัตริย์จอห์น ที่ 3 นี้ โปรตุเกสได้ขยายอาณานิคมไปยังเอเชีย และ "โลกใหม่" (New World) ก่อนที่จะก่อตั้งเป็นอเมริกา โดยผ่านทางการเข้าครอบครองบราซิล โดยได้มีการตั้งฐานในอินเดีย ที่เมืองกัว (Goa) ก่อน ทำให้โปรตุเกสสามารถผูกขาดการค้าเครื่องเทศ จำพวกกานพลู (cloves) และลูกจันทน์เทศ (nutmeg) จากหมู่เกาะมาลูกุ (the Maluku Islands) ของอินโดนีเซีย จนกษัตริย์จอห์นที่ 3 นี้ได้รับสมญาว่า กษัตริย์พ่อค้าของชำ (the Grocer King) ซึ่งในรัชสมัยนี้ โปรตุเกสได้เป็นประเทศแรกที่ได้เข้ามาติดต่อกับจีน (ราชวงศ์หมิง หรือ Ming Dynasty) และ ญี่ปุ่น (ยุคมูโระมาจิ หรือ Muromachi Period)

อย่างไรก็ตาม การขยายอาณาจักรโปรตุเกสไปยังอินเดียและตะวันออกไกลเช่นนี้ ทำให้ควบคุมต้นทุนและการบริหารได้ลำบาก และสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก และมีปัญหาหนี้สินและการขาดดุลการค้าอย่างใหญ่หลวง ทั้งนี้ส่วนใหญ่เป็นเพราะการฉ้อราษฎร์บังหลวงของข้าหลวงที่ประจำอยู่ตามเมืองต่างๆ นั่นเอง กษัตริย์จอห์น ที่ 3 นี้ถึงกับต้องแต่งตั้งข้าหลวงใหม่ไปแทน แต่ก็เกิดปัญหามากมายตามมา เช่น ต้องไปต่อสู้แย่งชิงอำนาจกับข้าหลวงคนเดิม จนทำให้พลังอำนาจผูกขาดทางการค้าของโปรตุเกสเสื่อมถอยลงเป็นลำดับ ในบรรดาข้าหลวงโปรตุเกสที่ส่งมาดูแลอาณานิคมนั้น คนที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเดินเรือและการค้าระหว่างประเทศ ได้แก่ ท่าน ฟาสโก้ ดา กาม่า (Vasco da Gama) (เกิดในทศวรรษที่ 1460 หรือ ราว พ.ศ.2003-ตายราว พ.ศ.2067/ค.ศ.1524) เป็นผู้ที่กำกับดูแลหมู่ทะเลของอินเดีย และได้ค้นพบเส้นทางเดินเรือจากยุโรปไปอินเดีย ในปี พ.ศ.2041/ค.ศ.1498 และพอปี พ.ศ.2067/ค.ศ.1524 ได้เป็นผู้ว่าการรัฐโปรตุเกสแห่งอินเดีย คนที่ 6 ภายใต้ยศ อุปราชลำดับที่ 2 (Second Viceroy) ลูกหลานรุ่นต่อๆ มา ได้รับสร้อยท้ายนามว่า Teles de Castro da Gama โดยท่านฟาสโก้ ดา กาม่า ได้รับราชการอยู่กับเจ้าชายจอห์น ที่ต่อมาได้ขึ้นเป็นกษัตริย์จูอ็อง ที่ 2 (John II of Portugal) ซึ่งได้รับสืบทอดโครงการสำรวจโลกต่อจากพระบิดา คือ กษัตริย์อะฟองโซ่ ที่ 5 ซึ่งมีท่านอา คือ เจ้าชายเฮนรี่ผู้สำรวจ เป็นต้นแบบอยู่ เนื่องจากกษัตริย์จูอ็อง ที่ 2 นั้นต้องการตั้งตนห่าง

ออกมาจากขุนนางผู้เรืองอำนาจในราชสำนัก จึงคิดที่จะสร้างรายได้ด้วยพระองค์เองด้วยการค้าขาย และได้เริ่มค้าทองและค้าทาส ในย่านอัฟริกา แต่เล็งเห็นผลกำไรมหาศาลจากการค้าเครื่องเทศ (Spice Trade) ระหว่างยุโรปกับเอเชีย ซึ่ง ณ ขณะนั้นถูกผูกขาดโดยสาธารณรัฐเวนิส (Republic of Venice) ซึ่งดำเนินการค้าผ่านเส้นทางเมืองท่าย่านเลฟานจีน (Levantine ซึ่งได้แก่ ซีเรีย จอร์แดน เยรูซาเล็ม เป็นต้น) และอียิปต์ (Egypt) โดยผ่านทางทะเลแดง ข้ามไปยังตลาดเครื่องเทศในอินเดีย กษัตริย์จูอ็อง ที่ 2 จึงสั่งให้กัปตันเรือทั้งหลายในสังกัดของตนช่วยกันค้นหาทางเดินทะเลโดยผ่านอ้อมทวีปอัฟริกาให้ได้ โดยใช้ข้อมูลตั้งต้นบางส่วนที่เคยมีบ้างแล้วตั้งแต่รุ่นของนักสำรวจรุ่นก่อนๆ เช่น บาร์โตโลมีอู ดีอาส (Bartolomeu Dias) แต่มาสำเร็จในสมัยกษัตริย์มานูเอล ที่ 1 ที่มอบให้ ฟาสโก้ ดา กาม่า สานต่องานของบิดานั่นเอง ดังนั้น พอมาถึงยุคของกษัตริย์จอห์นที่ 3 นี้ พระองค์จึงให้เกียรติส่งให้ ท่านฟาสโก้ ไปเป็นข้าหลวงผู้ดูแลที่อินเดียด้วยตนเอง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะท่านฟาสโก้ ดา กาม่า เป็นทั้งพ่อตาและหรือพ่อสามี ของผู้สืบสายสกุลของกษัตริย์ของโปรตุเกสทุกสายด้วย[1]

การค้นพบเส้นทางเดินเรือจากยุโรปไปอินเดียนี้ ทำให้มีทางเลือกของการติดต่อค้าขาย โดยไม่ต้องไปทางบกอย่างเดียวอีกต่อไป และยังช่วยลดความเสี่ยงที่ต้องเดินทางผ่านย่านเมดิเตอร์เรเนียนหรือคาบสมุทรอาระเบีย ซึ่งกำลังมีปัญหาขัดแย้งและอันตรายมากไปได้ แม้เส้นทางนี้จะต้องแล่นอ้อมและต้องขยายระยะเดินทางออกไปบ้างก็ตาม การค้นพบเส้นทางไปอินเดียนี้ นับเป็นจุดเริ่มของพหุวัฒนธรรมของโลก (global multiculturalism) (Nigel 2011)

การเดินเรือรอบแรกของท่านฟาสโก้นั้น แม้จะเจรจาค้าขายกับเจ้าเมืองกะลิกัต ไม่สำเร็จ แต่ในเที่ยวเดินทางขากลับก็สามารถบรรทุกเครื่องเทศติดเรือกลับมาขายในโปรตุเกสได้ราคางามมาก จนราชสำนักโปรตุเกสเล็งเห็นโอกาสที่จะต้องบุกยึดชายฝั่งของอัฟริกาตะวันออกให้จงได้ เพื่อเอาไว้เป็นที่จอดเรือ หลบพายุ หรือเพื่อเติมน้ำจืด และเสบียงกรังต่างๆ โดยเฉพาะการยึดโมซัมบิกเป็นเมืองขึ้น (the Colonisation of Mozambique) ในเวลาต่อมา และได้จัดให้มีกองทัพเรืออาทมาทติดอาวุธขึ้น เพื่อเดินทางไปแสวงหาสินค้าที่อินเดียประจำปี (the yearly Portuguese India Armadas) โดยผ่านช่องแคบโมซัมบิก เกิดเป็นการลอจิสติกส์ครั้งยิ่งใหญ่ขึ้นในโลก ซึ่งกองเรืออาทมาทของโปรตุเกสไปอินเดียนี้ มีตั้งแต่ 4 ลำ ถึง 20 กว่าลำ ในแต่ละกระบวน แต่เฉลี่ยแล้วประมาณ 15 ลำ ต่อปี ในช่วงทศวรรษแรก (พ.ศ.2043-2053/ค.ศ.1500-1510) แล้วค่อยๆ ลดจำนวนเรือลงเรื่อยๆ จนปี พ.ศ.2094/ค.ศ1551 เป็นต้นไปจะเหลือประมาณ 5-6 ลำ ต่อปี ยกเว้นช่วงสำคัญๆ เช่น พ.ศ.2094/ค.ศ.1551 และ พ.ศ.2133/ค.ศ.1590 จะเกินกว่า 7 ลำ และช่วง พ.ศ.2137/ค.ศ.

[1] ดูรายละเอียดการสืบสายสกุล ของท่านฟาสโก้ ดา กาม่า ได้ใน Leo's Genealogics Website ของ Leo van de Pas ที่ปรึกษาการสืบสายสกุลของราชวงศ์อังกฤษ และ ราชวงศ์ต่างๆ ของยุโรป สืบค้นเมื่อ กุมภาพันธ์ 2558 จากเว็บ http://www.genealogics.org/getperson.php?personID=I00261955&tree=LEO (เอกสารอ้างอิงระบุเป็นรายละเอียดอยู่ในเว็บไซต์ดังกล่าว ตัวอย่างเช่น The Cambridge Biographical Encyclopedia, Cambridge. (1994). Crystal, David. เป็นต้น และอยู่ในรายงานผลการตรวจดีเอ็นเอส่วนตัวของผู้วิจัยกับญาติชาวต่างชาติ ซึ่งไม่สามารถเปิดเผยได้)

1594 และ พ.ศ.2140/ค.ศ.1597 จะน้อยกว่า 4 ลำ เป็นต้น ซึ่งทั้ง 3 เหตุการณ์นี้ เกิดในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร ในขณะที่พระองค์ทรงมีพระชนมายุ 35, 39 และ 42 พรรษา ตามลำดับ

การจัดการการเดินเรือและลอจิสติกส์ทั้งหลายเรื่องไปอินเดียในยุคนั้นจะอยู่ภายใต้การควบคุมของกองพระคลังการค้า (the royal trading house) ที่ก่อตั้งขึ้นราวปี พ.ศ.2043/ค.ศ.1500 โดยกษัตริย์มานูเอลที่ 1 แห่งโปรตุเกส ในชื่อว่า Casa da Índia (หรือ India House) โดยทำหน้าที่เป็นศูนย์บัญชาการการค้า (feitoria หรือ factory หรือ trading post) ซึ่งคล้ายกับหน่วยงานของสเปนที่ชื่อ Casa de Contratación (หรือ House of Trade) นั่นเอง โดยกองการค้านี้จะบังคับใช้กฎหมายผูกขาดการค้าโดยราชสำนักเท่านั้นสำหรับการนำเข้าและจัดจำหน่ายเครื่องเทศ (spices) ผ้าไหม (silk) และครั่ง (shellac) และการผูกขาดการส่งออกทอง (gold) เงิน (silver) ทองแดง (copper) และปะการัง (coral) จนถึงปี พ.ศ.2113/ค.ศ.1570 (สมเด็จพระนเรศวร มีพระชนมายุ 15 พรรษา) ซึ่งเครื่องเทศในช่วงนั้น มีเพียง พริกไทย (pepper) กานพลู (cloves) และอบเชย (cinnamon) ส่วนสินค้าอื่นๆ นอกเหนือจากนี้ อนุญาตให้เอกชนค้าขายข้ามประเทศกันเองได้โดยตรง แต่จะถูกเรียกเก็บภาษีร้อยละ 30 จากผลกำไร ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ ทำให้กษัตริย์ฟรานซิสที่ 1 แห่งฝรั่งเศส (Francis I of France) ตั้งสมญาให้กษัตริย์มานูเอล ที่ 1 แห่งโปรตุเกส ว่า กษัตริย์พ่อค้าของชำ (le roi épicier หรือ the grocer king) การผูกขาดโดยราชสำนักนี้ยกเลิกไปหลังปี พ.ศ.2113/ค.ศ.1570 เพราะการล้มละลาย อันเนื่องมาจากการมีค่าใช้จ่ายที่บานปลายเพราะการว่าจ้างคนนอกประเทศเป็นปริมาณที่สูงมาก โดยเฉพาะการตั้งศูนย์การค้าระหว่างประเทศที่กรุงแอนทเวิพ (Antwerp) ของเบลเยียม และสั่งซื้อทองแดงจำนวนมหาศาลจากยังการี เพื่อจัดส่งไปขายยังอินเดียนั้นนั่นเอง โดยภายหลังปี พ.ศ.2113/ค.ศ.1570 นั้น ราชสำนักยังคงขอผูกขาดอยู่เพียงเฉพาะเครื่องเทศ ทองแดง และ เงิน ส่วนการค้าเสรี (ที่ราชสำนักไม่ผูกขาด) ในสินค้าอื่นๆ ที่เด่นๆ ได้แก่ สิ่งทอ (textile) อาวุธ กระดาษ และ ปลาเกลือ (salted fish หรือ ปลาเค็ม เช่น ปลาค็อด (cod) หรือที่เรียกว่า บักกาเลียว (Bacalhau) ในภาษาโปรตุเกส) ปล่อยให้เป็นอิสระแก่พ่อค้าเอกชนทั่วไป โดยทางกองพระคลังฯ นี้ จะควบคุมการค้ากับทางอินเดียทุกขั้นตอน ทั้งการตรวจรับสินค้า เก็บค่าธรรมเนียม รวบรวมสินค้า เก็บรักษาสินค้า จัดตารางเดินเรือ ทำสัญญากับพ่อค้าเอกชนเพื่อรับช่วงต่อเป็นบางเรื่อง การติดต่อสื่อสารกับทางสถานีสินค้าในต่างแดน (overseas feitorias) ฉารร่างเอกสารและดำเนินเรื่องทางกฎหมายต่างๆ

เรือส่วนใหญ่ในกองทัพเรืออาหมาทที่เดินทางไปอินเดียนี้มักจะเป็นเรือบรรทุกสินค้า แบบมีหลายเสากระโดง (carrack หรือ ในภาษาโปรตุเกสว่า *nau* ซึ่งออกเสียงว่า นาว์ คล้ายภาษาไทย นาวา) โดยในตอนปลายคริสตศตวรรษที่ 16 (รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร) นั้น ส่วนใหญ่จะเป็นเรือขนาดเฉลี่ย 400 ตัน ในรัชสมัยของกษัตริย์จอห์นที่ 3 ของโปรตุเกสนี้ เคยมีเรือขนาดใหญ่ถึง 900 ตัน เพื่อให้ได้การประหยัดต่อขนาดในการเดินเรือแต่ละเที่ยว (economies of scale) (Matthew 1988 น.266-268) แต่เมื่อเข้าสู่รัชสมัยกษัตริย์เซบาสเตียนที่ 1 (Sebastian I of Portugal) ได้มีพระราชกฤษฎีกา (ordinance) ใน ปี พ.ศ.2113/ค.ศ.1570 กำหนดให้เรือแต่ละลำที่จะเดินทางออกไปค้าขายกับอินเดีย ต้องมีระวางบรรทุกไม่เกิน 450 ตัน (Castro 2005 น.58) แต่หลังจากการรวมตัวกันของกลุ่มประเทศในคาบสมุทรอิเบอเรียน (หรือ ไอบีเรียน) ใน ปี พ.ศ.2123/

ค.ศ.1580 (the Iberian Union) ซึ่งผนวกราชบังลังค์ของโปรตุเกสเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชบัลลังก์ของสเปน เนื่องจากผู้สืบทอดราชบัลลังก์ของโปรตุเกสหายสาบสูญและสิ้นพระชนม์กันจนหมดสิ้น ข้อบังคับนี้จึงลดความสำคัญลงไป เนื่องจากพ่อค้าต้องการเพิ่มรายได้ในการขนสินค้ากลับจากอินเดียให้สูงที่สุดจึงเพิ่มขนาดของเรือให้กลับขึ้นไปเป็นเรือขนาดใหญ่เฉลี่ย 600 ตัน ในช่วงปี พ.ศ.2123-2143/ค.ศ.1580-1600 และบางลำมีขนาดใหญ่ถึง 1,500 ตันในช่วงทศวรรษที่ 1590 (หรือ พ.ศ.2133) ไปแล้วนั่นเอง แต่หลังจากเหตุการณ์ปี พ.ศ. 2135/ค.ศ.1592 (สมเด็จพระนเรศวร พระชนมายุ 37 พรรษา) ที่เรือนาวาลำใหญ่ขนาดบรรทุก 1,600 ตัน ชื่อ มาเดอร์ เจอ เดอูส (Madre de Deus) ของโปรตุเกสถูกปล้นโดยเรือเอกชนของขุนนางอังกฤษ ที่ชื่อ เซอร์ จอห์น เบอร์โร (Sir John Burroughs หรือ Burrows หรือ Burgh) บริเวณหมู่เกาะอาโซเรส (the Azores islands) ในน่านน้ำของโปรตุเกสนั่นเอง โดยเรือดังกล่าวเพิ่งเดินทางกลับจากการค้าขายกับทางเมืองโคชิน (Cochin) ทางฝั่งตะวันตกของอินเดีย บรรทุกสินค้ามาอย่างเต็มอัตรา ถูกยึดโดยขุนนางท่านนี้ ซึ่งมีการประมาณการณ์กันว่า มูลค่าของสินค้าในเรือนี้ลำเดียวมีค่าเท่ากับครึ่งหนึ่งของทรัพย์สินในท้องพระคลังของราชวงศ์อังกฤษ ณ ขณะนั้นเลยทีเดียว นับแต่นั้นมา ขนาดของเรือบรรทุกสินค้า จึงลดกลับลงมาเล็กเหมือนเดิม

สำหรับการค้าขายระหว่างโปรตุเกสกับสยามนั้น จากบันทึกของนายปินโต (Fernao Mendes Pinto) ปี พ.ศ.2097/ค.ศ.1554 ชาวโปรตุเกสที่มาค้าขายกับสยามในช่วงปี พ.ศ.2083-2088/ค.ศ.1540-1545 นั้น ได้มีการเอ่ยถึงแผ่นดินสยามว่า

"...ที่ซึ่งจะสามารถสั่งต่อประกอบเรือนานาชนิดขึ้นได้หมดทุกอย่าง เป็นพันๆ ลำ และมีเหมืองแร่เต็มไปหมด ทั้งเหมืองแร่เงิน เหล็ก เหล็กกล้า ตะกั่ว ดีบุก ดินประสิว (saltpeter) และ กำมะถัน ทั้งมีสินค้ามากมายให้เลือกซื้อหา ไม่ว่าจะเป็น ไหม ไม้กฤษณา (eaglewood) ยางไม้กำยาน (benzoin) ยางครั่ง (lacquer) ครามย้อมผ้า (indigo) ผ้าฝ้าย ทับทิม ไพลิน งาช้าง และ ทอง ทุกอย่างมีจำนวนมากมายก่ายกอง ป่าชายฝั่งต่างๆ ก็ให้ไม้จำนวนมาก ทั้งไม้เนื้อแดง (brazilwood) และไม้ชิงชัน (rosewood) ซึ่งมีให้ขนลงเรือไปขายเป็นร้อยเที่ยวต่อปี ทั้งส่งไปเมืองจีน เมืองไหหลำ เกาะริวกิว เมืองกัมพูชา และเมืองจามปา รวมทั้งยังเป็นแหล่งผลิตรายใหญ่ของขี้ผึ้ง น้ำผึ้ง และน้ำตาล โดยปกติแล้วค่าฤชาธรรมเนียมอากร (royal duties) ที่เก็บจากสินค้าเหล่านี้ก็ทำรายได้ให้กับพระคลังถึง 12 ล้านเหรียญทอง ทั้งนี้ยังไม่รวมค่าส่วยสาอากรธรรมเนียมศักดินาอื่นๆ (feudal dues) ที่เจ้าเมืองต่างๆ เก็บมาส่งให้อีกต่างหาก ซึ่งมีปริมาณมหาศาลด้วยเช่นกัน" (Pinto 1989, น.420)

นอกจากการรายงานสินค้าแล้ว ยังมีการส่งรายละเอียดบ้านเมืองเพื่อการเมืองการสงคราม ประกอบด้วย เช่น "ภายใต้เขตการปกครองของกษัตริย์นั้น จะมี 2,600 ชุมชน ซึ่งคล้ายๆ กับเมืองย่อยของทางเรา .... บางคนอ้างว่าภายในกำแพงเมืองอยุธยานี้มีประมาณ 400,000 ครอบครัว แต่เป็นครอบครัวต่างชาติจากทุกมุมโลกถึง 100,000 ครอบครัว เนื่องจากประเทศนี้ร่ำรวยมากและมีปริมาณการค้าระหว่างประเทศสูงมากกับจังหวัดต่างๆ และเกาะแก่งต่างๆ ของชวา บาหลี Madura Kangean บอร์เนียว และ Solor ไม่มีปีใดเลยที่จะมีเรือสำเภาน้อยไปกว่าพันเที่ยวที่ล่องออกจากประเทศนี้..." (Pinto 1989, น.420)

ในบรรดารายการสินค้าที่เราค้าขายกับต่างชาตินั้น Pinto เอ่ยถึงสินค้าต่อไปนี้แยกออกมาโดดเด่นเลยทีเดียวในเชิงเสียดายด้วยซ้ำว่า "ราชอาณาจักรนี้ มีของปริมาณมากมายให้เลือก ทั้ง พริกไทย ขิง อบเชย การบูร สารส้ม ขี้เหล็ก มะขาม กระวาน มากเสียจนกระทั่งข้าพเจ้าคิดว่าที่เขาพูดๆ กันมานั้นเป็นเรื่องจริง ที่ว่าราชอาณาจักรนี้ เป็นหนึ่งในบรรดาราชอาณาจักรที่วิเศษที่สุดในโลก" (Pinto 1989, น.420)

อย่างไรก็ดีความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างโปรตุเกสกับสยาม ไม่ได้เกิดขึ้นระหว่างกันโดยตรงนัก นอกจากมะละกาแล้ว โปรตุเกสใช้มาเก๊าเป็นสถานีการค้าของประเทศจีน แต่เนื่องจากจีนไม่อนุญาตให้เอกชนค้าขายกันเอง ต้องให้ชาวต่างชาติค้ากับรัฐเท่านั้น มิเช่นนั้นจะถือว่า ลักลอบ ผิดกฎหมาย (จนถึงปี พ.ศ.2110/ค.ศ.1567 เลยทีเดียว) อีกทั้งรัฐจีนในขณะนั้นไม่ปรารถนาที่จะค้าขายกับชาวตะวันตกแต่อย่างใด แต่เนื่องจากผลกำไรของการค้ามีความดึงดูดใจเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นทางโปรตุเกสจึงนำเสนอตัวเองว่ามิใช่โปรตุเกส แต่ "ปลอมตัวเองเป็นผู้ค้าชาวสยามหรือมาเลย์" ในระหว่างการห้ามการค้ากับชาวตะวันตกที่แคว้นกวางตุ้ง (Canton) นี้ (Lourido 1996) ครั้นต่อมาเมื่อโปรตุเกสได้รับอนุญาตให้ตั้งเอ็มโพเรียมโปรตุเกสที่มาเก๊าในปี พ.ศ.2097/ค.ศ.1554 (1 ปี ก่อนสมเด็จพระนเรศวรประสูติ) โดยท่านลีโอเนล เดอ เซาซา ทำข้อตกลงครั้งแรกอย่างเป็นทางการกับทางการจีน ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการจากขุนนางกวางตุ้ง อีกทั้งยังได้สิทธิเทียบเคียงกับสยามในการได้อัตราการชำระเงินค่าภาษีอากร ในอัตราเพียงร้อยละ 20 เช่นเดียวกัน โดยในสมัยสมเด็จพระนเรศวรนี้ โปรตุเกสผูกขาดการค้าระหว่างชาติยุโรปกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แต่เพียงผู้เดียว จนกระทั่งมีการก่อตั้งกรุงมะนิลาโดยสเปนขึ้นในฟิลิปปินส์ ในปี พ.ศ.2108/ค.ศ.1565 (สมเด็จพระนเรศวร พระชนมายุ 10 พรรษา)

หลังจากที่วางรากฐานในมาเก๊า (พ.ศ.2097-2110/ค.ศ.1554-1557) แล้ว ในปี พ.ศ.2106/ค.ศ.1563 เรือสำเภาขนาดใหญ่จากสยามได้รับคำสั่งจาก ท่าน วาซ เดอร์ วัสโญ่ ให้มีการเดินทางไปมาเก๊าและญี่ปุ่น เรือสินค้านี้ได้แวะเข้าเมืองท่า Yokoseura ของญี่ปุ่นด้วย และหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาประกาศตนเป็นอิสระจากอำนาจของพม่าได้สำเร็จ ในปี พ.ศ.2112/ค.ศ.1569 สมเด็จพระนเรศวรได้รักษาความสัมพันธ์ทางการทูตที่ดีกับประเทศจีนมาตลอด ทั้งยังขยายความสัมพันธ์ทางการค้ากับผู้ค้าในเอเชียและยุโรปด้วยการลงนามในสนธิสัญญากับสเปนในฟิลิปปินส์ ในปี พ.ศ.2141/ค.ศ.1598 (สมเด็จพระนเรศวร พระชนมายุ 43 พรรษา)

ในปี พ.ศ.2144/ค.ศ.1601 มีบันทึกของสเปน พูดถึงการค้าระหว่างสยามกับมาเก๊าจีน ความว่า:

... อุดมสมบูรณ์ มีสินค้าทุกอย่างที่ทุกคนต้องการ ทั้งสำหรับเรือทั้งหลายของจีนและโปรตุเกสจากมาเก๊าและมะละกาและชาวมุสลิมปัตตานีและบรูไนและส่วนอื่น ๆ ... พวกเขามีด้าย ฝ้าย ไม้บราซิล เงิน กำยาน ... และหนังกวาง ... เสือ แรดและสัตว์อื่น ๆ และขายหนังให้กับพ่อค้า ... เพราะมีช้างจำนวนมาก จึงมีงาช้างขนาดใหญ่ ที่สามารถบรรทุกลงเรือ...พวกเขาส่งไปยังประเทศจีนและเมืองอื่น ๆ เพื่อการค้าต่อไป ... (Lourido 1996, น. 80)

ทางด้านของดัตช์นั้น สิ่งที่ Pinto กล่าว ขัดแย้งกับที่นาย Jacob Cornelis van neck ซึ่งประจำการที่บริษัทดัตช์อีสอินเดียที่มะละกา ช่วงปี พ.ศ.2144-2145/ค.ศ.1601-1602 ได้บรรยายถึง เรื่องสมเด็จพระนเรศวรในทางลบ (อ้างถึง ใน van der Cruysse, 2002) โดย Pinto ระบุเป็นภาพรวมว่า "กษัตริย์ไม่มีทาง

เป็นทรราชย์ได้เลย เพราะไม่ใช่ธรรมชาติของท่าน รายได้ต่างๆ จากค่าภาษีอากรทั่วทั้งแผ่นดินจะถูกแบ่งกันไว้สำหรับสถูปเจดีย์ ในการราชกุศล ผลที่ตามมาคือ อากรต่างๆ ที่จ่ายกันอยู่ในแผ่นดินนี้ ต่ำมาก เนื่องจากวงการศาสนาที่มีเจดีย์นี้ ไม่อนุญาตให้มีการสะสมความมั่งคั่งใดๆ พ่อค้าแม่ขายถูกขอร้องให้จ่ายเท่าที่ตนเต็มใจจะจ่าย เพื่อการกุศล ด้วยความสมัครใจส่วนตัวเท่านั้น คนในประเทศนี้บวงสรวงเซ่นไหว้กันใน 12 นิกายต่างชาติ เช่นเดียวกับชาวพะโค กษัตริย์จะได้รับการขนามพระนามอย่างยกย่อง ซึ่งเทียบเป็นภาษาของพวกเราว่า... แขนขาอันศักดิ์สิทธิ์ของพระผู้เป็นเจ้า (the holy limb of God) ... แต่กระนั้นก็ตาม ท่านก็ยังคงแสดงให้คนเห็นถึงความยิ่งใหญ่กว่า ของทางจักรพรรดิจีน โดยท่านเองยอมส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายให้จักรพรรดิจีน เพื่อขอแลกกับสิทธิ์ที่จะสามารถส่งสินค้าไปขายให้จีนทางเรือได้ โดยแวะจอดขึ้นของที่ท่าเรือ Comhay ของจีนตอนใต้ เพื่อส่งสินค้าต่อไปขายยังที่อื่นๆ" (Pinto 1989, น.420)

เนื่องจากบทบาทของไทยในการค้าระดับภูมิภาคพัวพันประเทศในยุโรปที่จะต่อสู้ครองเส้นทางการค้า ดัตช์ที่มาถึงสยามเป็นครั้งแรกใน พ.ศ.2146/ค.ศ.1603 ดัตช์พยายามที่จะบ่อนทำลายอิทธิพลโปรตุเกสในสยาม พวกดัตช์ส่งทูตมาสยามในปี พ.ศ.2147/ค.ศ.1604 และเปิดสถานีการค้าที่จังหวัดปัตตานีในปี พ.ศ.2145/ค.ศ. 1602 และ พ.ศ.2151/ค.ศ.1608 (ในช่วงรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถแล้ว) ในกรุงศรีอยุธยาทั้งผู้ปกครองของกรุงศรีอยุธยาและปัตตานียินดีร่วมมือกับดัตช์เพื่อหักล้างอิทธิพลของโปรตุเกส แล้วอิทธิพลของโปรตุเกสก็ลดน้อยถอยลงไป ฮอลันดาได้ส่งทูตมาเข้าเฝ้าสมเด็จพระนเรศวร ในปี พศ.2147/ค.ศ1604 เพื่อตกลงการค้าและขอตั้งสถานีการค้าขึ้นที่อยุธยา เพื่อเป็นศูนย์กลางค้าขายต่อเนื่องไปยัง อินเดีย จีน และญี่ปุ่น (พลับพลึง 2523)

นอกจากนี้ ยังพบบันทึกของชาวดัตช์ที่ชื่อ วาเลนไทน์ ที่มะละกา ในยุคของสมเด็จพระนเรศวร (Hervey 1885, น.130-131) สรุปความได้ว่า

...ในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 1605 พลเรือเอก Wybrand van Warwyck ของทางดัตช์ ได้รับแจ้งว่า เรือบางส่วนของกองทัพเรือของทางดัตช์ ได้ตียึดเรือ carrack ของโปรตุเกสลำหรูได้นอกฝั่งปัตตานี ชื่อว่า เรือ St. Anthony และกลุ่มทหารหนึ่ง (The Wissingen ซึ่งเป็นคนเยอรมันทางตะวันตกสุด ติดกับดัตช์ทางตะวันออกสุด) ซึ่งต่อมาได้เข้าร่วมกองเรือของท่านพลเรือเอกแถวน่านน้ำปัตตานี ก็ได้เข้ายึด เรือ carrack ของโปรตุเกสอีกลำที่เพิ่งเดินทางขนสินค้าออกจาก Cochin-China และกำลังจะไปส่งของให้กับท่าน Don Andrea Furtado ที่มะละกา ได้ที่นอกฝั่งของ Pedra Branca (ใกล้สิงคโปร์) ในวันที่ 14 มกราคม 1605...

...ในเรือ Carrack ลำแรกนั้น พบสินค้าดังต่อไปนี้: 2,000 หาบ (piculs) น้ำตาลทรายขาว และมีลูกกวาด (sugar-candy) บ้าง; 4,500 หาบ (piculs) ของ Tintenaga หรือ Spelter (สังกะสี); 223 หีบ (fardels) ของการบูรจีน (Chinese camphor); 90 หีบ (fardels) ไม้กฤษณา (Angel wood) หรือ ที่เรียกว่า Kayu gaharu (ภาษาอินโดนีเซีย หมายถึง ไม้กฤษณา); 15 กล่องตะกั่ว ของ ชี้ชะมด (musk-balls) (อาจนำไปเข้ายาและผสมน้ำหอม-ผู้วิจัย); 11 กล่อง ของ ชาด (ซึ่งทำจาก mercury sulfide (หรือ cinnabar) – ผู้วิจัย); 22 กล่อง พัดจีน (Chinese fans); 209 หีบ (fardels) ไหมดิบ และ 75 หีบ (fardels) ผ้าไหมสีเหลืองเนื้อเลว; 6,000 ชิ้น เครื่องเคลือบดินเผาชนิดต่างๆ กัน; 10 ถังใหญ่ ใส่ดินเหนียว (porcelain) สำหรับทำเครื่องถ้วยทั้ง

เนื้อหยาบและละเอียด; มีเตียงนอนเล่นแบบบุทอง (gilt couches) และของกระจุกกระจิก (knick-knacks) จำนวนหนึ่ง และโสมจีนวิเศษ (จินเส็ง) 1 ห่อ; กำยาน (benzoin) 1 ห่อ; 150 ตะกร้า ผ้าไหมผืนพร้อมตัดเย็บ อีกทั้ง กำมะหยี่ แพรยกดอกสองด้านสีแดงเข้มดะมัสกัส (damask), ผ้าแพรแข็ง (taffeta) และผ้าไหมเนื้อละเอียด นอกจากนี้ยังมีทองเส้น (gold-wire) อีกบ้าง...

...ใน Carrack ลำที่สอง พบสินค้าดังต่อไปนี้: 174 หาบ (piculs) ไม้กฤษณา (Angel wood); 33 หาบ (piculs) กำยาน (Kcmenyan); 2 ถัง ใส่การบูรจีน และ ผ้าถุงทั่วๆ ไป (common sarongs) บ้าง...

...พวก Wissingen จับเรือโปรตุเกสลำเล็กได้ อีก 1 ลำ นอกฝั่ง Solor ซึ่งบรรทุก 92 bharas ของ ไม้จันทน์หอม (Sandal-wood) และ 21 หาบ (piculs) กระดองเต่า (tortoise-shell)...

จะเห็นได้ว่า การค้าระหว่างประเทศในละแวกสยาม ปัตตานี มาเลย์ มะละกา นี้ มีความอลังการหรูหราไม่แพ้การค้าระหว่างประเทศในยุคปัจจุบันเลยทีเดียว

ส่วนทางด้านการค้ากับสเปนนั้น สเปนได้รับอนุญาตให้ตั้งสถานีการค้าบนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา แต่การค้าขายดำเนินไปได้ไม่ค่อยดี เนื่องจากถูกขัดขวางไม่ให้ค้าขายกับทางมะนิลาของฟิลิปปินส์ได้สะดวก จึงเลื่อมถอยลงไปในที่สุด (วิเรขา 2542 น.17) ทั้งนี้อาจเนื่องจากภาวะทางการเมืองการสงครามเป็นส่วนสำคัญ เนื่องจาก ได้มีบันทึกของนาย Antonio de Morga Sanchez ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ประจำมะนิลาของสเปน ที่ฟิลิปปินส์ ในช่วงปี พ.ศ.2137-2147/ค.ศ.1594-1604 ความว่า ในขณะที่บรรยากาศระหว่างญี่ปุ่นกับสเปนกำลังอึมครึม ทางกษัตริย์กัมพูชาได้ส่งทูตมาพร้อมนาย Diego (ชาวโปรตุเกส)และช้างอีก 2 ช้าง ขอให้สเปนในมะนิลาช่วยตีสยามที่มากวนอยู่ที่ชายแดนเขมร ผู้ว่าการรัฐมะนิลาก็ตอบกลับ แต่นานไปกลับเงียบหาย แต่กลับอยากยกทัพไปตีหมู่เกาะโมลุกกะมากกว่า จนกระทั่งปี พ.ศ.2136/ค.ศ.1593 จะเข้ายึดโดยนำกำลังชาวสเปน 900 นาย พร้อมเรือ 200 ลำ แต่เนื่องจากท่านไทโคซามะของญี่ปุ่นสิ้นชีพเสียก่อน จึงระงับไป (de Morga 2010 น. 34) และสเปน มุ่งเพียงการก่อตั้ง "New Spain" ขึ้นที่มะนิลา เพื่อเป็นสถานีการค้าระหว่างสเปนกับจีนตอนใต้ โดยนำชาวสเปน และภาษาสเปน (Castile) มาใช้เพื่อการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายคอธอลิค และเก็บเงินต่างๆ ส่งกลับไปยังราชสำนักสเปน (Artiga 2011)

ส่วนทางอังกฤษไม่ได้สนใจติดต่อค้าขายกับไทยโดยตรง จนกระทั่งสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ปี พ.ศ. 2151/ค.ศ.1608 (พลับพลึง 2523 น.16-17) และทางฝรั่งเศสจะเริ่มปี พ.ศ.2205/ค.ศ.1662 ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ จึงพ้นขอบเขตของงานวิจัยนี้ แต่จะกล่าวถึงรายละเอียดของความสัมพันธ์ห่างๆ ให้ได้ข้อมูลการเชื่อมโยงทางการค้าอย่างทั่วถึงกันในเครือประเทศยุโรปและประเทศที่เกี่ยวข้องดังนี้

สมเด็จพระนเรศวร มีพระชนมายุอยู่ในราว ปี พ.ศ.2098-2148/ค.ศ.1555-1605 ซึ่งตรงกับยุคพระนางเจ้าอลิซาเบ็ธ ที่ 1 (พ.ศ.2101-2146/ค.ศ.1558-1603) กษัตริย์หญิงแห่งอังกฤษ ที่รู้จักกันในนามของยุค Elizabethan ซึ่งได้รับสมญาว่า ยุคทอง (Golden Age) ของอังกฤษ ข้อมูลทางการค้าระหว่างประเทศโดยตรงระหว่างอังกฤษกับสยามในขณะนั้นยังไม่มีการค้นพบ อย่างไรก็ดี มีบันทึกว่า Anthony Jenkinson พ่อค้าในยุคปี พ.ศ.2103/ค.ศ.1560 ได้พบกับสุลต่านออตโตมัน รัสเซียซาร์ และเปอร์เซียชาห์ และเปิดการค้ากับทางเอเชียของอังกฤษ (Brotton 2016, น.10) และหากย้อนหลังขึ้นไปในปี พ.ศ.2070/ค.ศ.1527 โรเบิร์ต ธอร์น นักธุรกิจชาวอังกฤษในเมืองเซบียา (Seville) ได้ให้คำแนะนำแก่กษัตริย์เฮนรี่ที่ 8 ว่าวิธีเดียวที่จะทำให้อังกฤษมีอำนาจทางการค้าเหนือกว่าคู่แข่ง และเข้าถึงหมู่เกาะเครื่องเทศในประเทศอินโดนีเซียได้ คือ การให้พ่อค้าของอังกฤษแล่นเรือไปทางเหนือ ผ่านขั้วโลกเหนือ แล้วล่องเรือลงไปยังเกาะอินโดนีเซียเหล่านี้ได้สั้นกว่าพวกสเปนหรือโปรตุเกส เขาคาดว่า พ่อค้าอังกฤษจะได้ส่งออกผ้าทอได้ ในขณะที่นำเข้าเครื่องเทศจากเอเชียได้ (Brotton 2016 น.28-29) และเนื่องจากในช่วงทศวรรษที่ 1550 เป็นต้นมา (ซึ่งเป็นช่วงปีต้นๆ ที่สมเด็จพระนเรศวรเพิ่งประสูติ) การส่งออกผ้าอังกฤษไม่ค่อยดีนัก เนื่องจากความไม่มั่นคงทางการเมือง พ่อค้าหลายคนจึงเริ่มสนับสนุน "เส้นทางใหม่พิสดาร" ของ Thorne ที่รู้จักกันในชื่อ Northwest Passage ในเดือนพฤษภาคมปี พ.ศ.2096/ค.ศ.1553 โดยที่ปรึกษาของ King Edward 6 ได้ตกลงกับผู้ค้าในกรุงลอนดอนและนักสำรวจ Sebastian Cabot ออกหมายกำหนดการการเดินทางสำรวจแดน "Cathay" ซึ่งเป็นภาษาอังกฤษที่ใช้เรียก จีน ของท่านมาร์โคโปโล แต่ในคราวนี้หมายรวมถึงการเดินทางผ่านสถานที่อื่นๆ ที่ยังไม่มีใครค้นพบมาก่อนด้วย (Brotton 2016, น.29) การรวมตัวกันของพ่อค้าในครั้งนี้แสดงถึงความพยายามครั้งแรกในการจัดทำ "บริษัท ร่วมทุน" (joint-stock company) ของอังกฤษ ซึ่งเป็นสมาคมที่ผู้ถือหุ้นร่วมเป็นผู้ถือหุ้นร่วมกันตามสัดส่วนของเงินลงทุนที่มีผลกำไรและขาดทุนแบ่งกันไปตามสัดส่วนของผู้ถือหุ้นเหล่านั้น เพื่อช่วยลดความเสี่ยงของพ่อค้าแต่ละราย (Brotton 2016, น.29) แต่ในที่สุดกระบวนเดินทางนั้นก็ประสบแต่ความล้มเหลว ไม่ได้มาเอเชียและสยามเลยจนยุคหลัง

อภิปรายผลการวิจัย

จากการอ่านงานเอกสารประวัติศาสตร์เชิงการค้าและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในช่วงรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวร ดังกล่าวมานั้น อาจสรุปได้ว่า สยามมิได้ทำสงครามเพียงอย่างเดียว แม้ในช่วงสงครามก็มีการค้าอาวุธ แต่พอพ้นช่วงสงครามก็มีการค้าระหว่างประเทศ ทั้งที่เป็นการค้าระหว่างรัฐกับรัฐ รัฐกับเอกชน เอกชนกับเอกชน แต่ทั้งสิ้นทั้งปวงมักมีฐานอำนาจของรัฐเป็นพื้นฐานเสมอ ทั้งทางฝั่งสยามและฝั่งต่างประเทศนั้นๆ โดยจะเห็นได้ว่า ผู้ประกอบการที่สามารถมีทุนตั้งต้นต่อเรือเดินสมุทร มีกำลังจ้างแรงงานคนเรือและผู้เชี่ยวชาญในเรือทั้งปวง อีกทั้งมีกองกำลังทหารพร้อมอาวุธยุทโธปกรณ์เพื่อคุ้มครองความปลอดภัยจนการขนส่ง ลำเลียง เก็บเงิน และเติมเสบียงกรัง แล้วเสร็จเรียบร้อยดีทั้งสองขา คือขามา และขากลับ ย่อมจะต้องพรั่งพร้อมด้วยทรัพย์สมบัติและฐานอำนาจ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ผู้ประกอบการข้ามชาติทั้งหลายมักจะต้องเป็นพ่อค้ามหาเศรษฐีและหรือมีเครือข่ายโยงใยกับราชวงศ์ของแต่ละประเทศ ทั้งประเทศต้นทาง ประเทศปลายทาง และ

ประเทศที่แวะผ่านระหว่างทาง ทั้งสิ้น ทั้งนี้สอดคล้องกับหลักคิด เรื่อง Geopolity ที่ว่า ภูมิศาสตร์เกี่ยวข้องกับการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยอาจส่งผลถึงกันหมดทั้งโลก อาจจะส่งมากบ้างน้อยบ้าง ไม่มีประเทศใดอยู่ได้โดยลำพังโดดเดี่ยว โดยไม่เกี่ยวข้องกับชาติอื่นใดเลย ดังนั้น การตัดสินใจทำอะไรลงไป หรือ ไม่ทำอะไร ย่อมส่งผลกระทบต่อประเทศตนเองและประเทศอื่นๆ ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง (GoGwilt 2000) พ่อค้าบางคนยอมพรางตัวบอกผู้อื่นว่าตนเป็นชนอีกชาติหนึ่ง เพื่อจะได้มีโอกาสทำธุรกิจต่อไปได้ คล้ายกับที่คนบางคนยอมบอกตนเองว่าเป็นคนจีน เพื่อจะได้ค้าขายกับชาวจีนได้ (Coughlin, 1976)

นอกจากนั้น งานประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่ได้รายงานผลไปแล้วนี้ ยังทำให้ผู้อ่านได้เห็นความสำคัญของเครือข่าย (connection) ซึ่งส่งผลต่อการมีทุนรอนทางสังคม (social capital) อันอาจนำมาสู่การมีทุนจริง (money capital) ในการทำการค้าการลงทุนทางธุรกิจใดๆ เพิ่มขึ้นได้ด้วย ซึ่งทุนบางทุนหากผู้ประกอบการค้ารายอื่นไม่มี แต่เรามี จะนำมาสู่การมีพลังในการแข่งขันเพื่อการอยู่รอดอย่างยั่งยืนทางธุรกิจได้ ตามทฤษฎี Resource-based View (Barney 1991)

เอกสารอ้างอิงของโครงการวิจัย

Artiga, Ismael. (2011). La empresa de China, profecías, mesianismo monárquico y expansión en el Pacífico en Historia de las cosas más notables, ritos y costumbres, del gran Reyno de la China, de Juan González de Mendoza. [History of Stuff more notables, rites and customs, the great kingdom of China, Juan Gonzalez de Mendoza]. Romance Quarterly. 58(3), 165-182..

Barney, Jay. (1991). Firm Resources and sustained competitive advantage. Journal of Management. 17(1), 99–120.

Brotton, Jerry. (2016). The Sultan and the Queen: The Untold Story of Elizabeth and Islam. New York: Viking.

Castro, Filipe Vieira de. (2005). The Pepper Wreck: a Portuguese Indiaman at the mouth of the Tagus river. College Station, TX: Texas A & M Press.

Coughlin, R. J. (1976). Double identity: the Chinese in Modern Thailand (c1960 Reprint of the ed. published by Hong Kong University Press, Hong Kong ed.). Westport, Conn: Greenwood Press.

de Morga, Antonio. (2010). The Philippine islands, Moluccas, Siam, Cambodia, Japan, and China, at the Close of the Sixteenth Century. Farnham, England : Hakluyt Society.

GoGwilt, Christopher Lloyd. (2000). The Fiction of Geopolitics: Afterimages of Culture, from Wilkie Collins to Alfred Hitchcock. Stanford. Stanford University Press.

Guinote, P.J.A. (1999). Ascensão e Declínio da Carreira da Índia. Vasco da Gama e a Índia, Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian. 1999, vol. II, pp 7–39. Retrieved 6 Feb 2015,

from http://nautarch.tamu.edu/shiplab/ 01guifrulopes/Pguinote-nauparis.htm#_ftn1Paulo Guinote, 2003, India Route Project: ASCENSÃO E DECLÍNIO DA CARREIRA DA ÍNDIA, World Wide Web, URL, http://nautarch.tamu.edu/shiplab/, Nautical Archaeology Program, Texas A&M University.

Hervey, D F A. (1885). François Valentyn's Account of Malacca. Journal of the Royal Asiatic Society, Straits Branch. 16(1), 119-138.

Lourido, Rui d'Avila. (1996). European trade between Macao and Siam, from its beginnings to 1663. Journal of the Siam Society. 84(2), 75-101.

Mathew, K.N. (1988). History of the Portuguese Navigation in India. New Delhi: Mittal.

Nigel, Cliff. (2011). Holy War: How Vasco da Gama's Epic Voyages Turned the Tide in a Centuries-Old Clash of Civilizations. Harper.

Pinto, Fernao Mendes. (1989). The Travels of Fernão Mendes Pinto. Translation of the Peregrinação of Fernão. Mendes Pinto (Rebecca D. Catz, Trans.). Chicago: University of Chicago Press.

van der Cruysse, Dirk. (2002). Siam & the West, 1500-1700. (Michael Smities, Trans.) Silkworm Books.

ธิดา สาระยา. (2554). ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

พลับพลึง มูลศิลป์. (2523). ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส สมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

วิเรขา จันทร์สุวรรณ. (2542). การค้าของไทยในสมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ 1999.